

SCI-CONF.COM.UA

**MODERN PROBLEMS OF
SCIENCE, EDUCATION
AND SOCIETY**

**PROCEEDINGS OF XII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
FEBRUARY 5-7, 2024**

**KYIV
2024**

MODERN PROBLEMS OF SCIENCE, EDUCATION AND SOCIETY

Proceedings of XII International Scientific and Practical Conference

Kyiv, Ukraine

5-7 February 2024

Kyiv, Ukraine

2024

UDC 001.1

The 12th International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society” (February 5-7, 2024) SPC “Sci-conf.com.ua”, Kyiv, Ukraine. 2024. 1331 p.

ISBN 978-966-8219-87-0

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern problems of science, education and society. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kyiv, Ukraine. 2024. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-5-7-02-2024-kiyiv-ukrayina-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: kyiv@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2024 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2024 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Грузінська І. В.* 24
ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ВИРОЩУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ
(ПРОМИСЛОВИХ) КОНОПЕЛЬ
2. *Забалуєва Д. Т., Артемчук І. П.* 28
ВПЛИВ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ҐРУНТУ НА ФІТОПАТОГЕННУ
АКТИВНІСТЬ ГРИБІВ, ЩО ВИКЛИКАЮТЬ ХВОРОБИ СОЇ
3. *Ліхушин С. Є., Вінюков О. О.* 34
СТРОКИ ЛІТНЬОЇ СІВБИ ЕСПАРЦЕТУ ВИКОЛИСТОГО СОРТУ
РЕЗОНАНС ПРИ УМОВАХ ВИСОКИХ ТЕМПЕРАТУР ПОВІТРЯ
ТА ҐРУНТУ
4. *Махінько Р. Г.* 39
ВПЛИВ РАДІАЦІЇ НА ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ПРИРОДНІ
БІОРЕСУРСИ НА ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ У ВІДДАЛЕНИЙ
ПЕРІОД ПІСЛЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АТОМНІЙ
ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ
5. *Северін Я. В., Бондар М. В., Куц А. М.* 46
ВИБІР ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРИЙОМУ
МАЦЕРАЦІЇ ЯБЛУК, ДЛЯ ОТРИМАННЯ МІЦНОГО НАПОЮ
ГЕЙСТ
6. *Шнак Н. П.* 51
ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ МОРФОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ЛИСТКІВ РОСЛИН
ВИДУ *STARHYLEA PINNATA* L. У РІЗНИХ ЕКОЛОГО-
ЦЕНОТИЧНИХ УМОВАХ НПП «КАРМЕЛЮКОВЕ ПОДІЛЛЯ»

VETERINARY SCIENCES

7. *Beshkenadze Ia., Gogaladze M., Klarjeishvili N., Salukvadze E., Japaridze L., Tchikaidze M.* 57
SYNTHESIS AND STUDY OF BIOLOGIKAL ACTIVITY OF
CYSTINE AND CYSTEINE -CONTAINING CHELATES

BIOLOGICAL SCIENCES

8. *Lykholat T.* 63
ECONOMIC SIGNIFICANCE AND PROSPECTS FOR THE USE OF
REPRESENTATIVES OF THE GENUS *SAMBUCUS* L. BOTANICAL
GARDEN OF THE DNU
9. *Венгринюк І. В., Сіренко А. Г.* 68
ПРО ЗНАХІДКИ ПАВУКІВ РОДИНИ PHOLCIDAE (ARANEI,
ARANIDA, ARTHROPODA) НА ТЕРИТОРІЇ ПРИКАРПАТТЯ
10. *Довгій Ю. Ю., Бурак З. О., Малюська М. В.* 73
ПРОБЛЕМА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТВАРИН В УКРАЇНІ

11. *Дьомшина О. О., Криницька Г. М.* 78
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ "БУДОВА -
БІОЛОГІЧНА ДІЯ" МЕТАБОЛІТОТРОПІВ ЗА УМОВ СТРЕСУ
12. *Тягнирядно Б. А., Лисенко Г. М.* 83
РОЗШИРЕННЯ МЕЖ ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПРИРОДНОГО ПАРКУ: ОСЕЛИЩНИЙ ПІДХІД
13. *Фомін М. М.* 89
ВИКОРИСТАННЯ БАКТЕРІЙ РОДІВ PSEUDOMONAS ТА
STREPTOMYCES ДЛЯ УТИЛІЗАЦІЇ РЕЧОВИН ПОХІДНИХ ВІД
НАФТИ
14. *Шамелашвілі К. Л., Шаторна В. Ф.* 95
ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ БІОАНТАГОНІСТИЧНИХ
ВЛАСТИВОСТЕЙ СУКЦИНАТУ ЦИНКУ ТОКСИЧНОСТІ
ХЛОРИДУ КАДМІЮ В ЕКСПЕРИМЕНТІ
15. *Юет А. С., Бородін С. В., Гребіник Д. М., Дворщенко К. О.* 98
ЕКСПРЕСІЯ ГЕНІВ TGFB1 ТА FOXO1 У СІНОВІАЛЬНІЙ РІДИНІ
ХВОРИХ НА ОСТЕОАРТРИТ ПІСЛЯ SARS-CoV2-ІНФЕКЦІЇ
16. *Яловенко О. І., Яковенко Ю. А.* 102
АНАЛІЗ КОСМЕТИЧНИХ БАРВНИКІВ, ОДЕРЖАНИХ
БІОТЕХНОЛОГІЧНИМ ШЛЯХОМ З ПРОДУЦЕНТІВ РІЗНОЇ
ПРИРОДИ

MEDICAL SCIENCES

17. *Badalova Aytaj Tahir, Aliyeva Jamila Telman* 108
EFFECTS OF UROKINASE AND ANTIDIBETIC LYMPHATROPIC
COMPLEX ON INTRAVASCULAR INDICATORS OF BLOOD AND
LYMPH IN THE TREATMENT OF DIABETIC FOOT ULCERS
18. *Badalova Aytaj Tahir, Aliyeva Jamila Telman* 110
CORRECTION OF HEMOSTASIS DISORDERS IN EXPERIMENTAL
DIABETES BY CERPHALARIA GIGANTEA, BOBR. EXTRAHT
19. *Botsul O.* 112
FEATURES OF THE INDICATORS OF THE KOOS SCALE IN THE
CLASSICAL TREATMENT OF OSTEOARTHRITIS OF THE KNEE
JOINT
20. *Soloviuk O. O., Nazarenko O. V., Soloviul O. A.* 117
HUMORAL REGULATION IN REMODELING OF ARTERIAL
VESSELS IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES IN
COMBINATION WITH OBESITY: FOCUS ON OMENTIN
21. *Агзамова Ш. А., Умаров Д. Т.* 123
ОСОБЕННОСТИ ПИТАНИЯ ДЕТЕЙ СО СКОЛИОЗОМ
22. *Вус М. В.* 126
МЕДИЧНІ АСПЕКТИ НАСЛІДКІВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ:
ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я

23.	<i>Гайдаш І. С., Гайдаш О. І., Гайдаш І. А.</i>	129
	ГІДРОХІМІЧНИЙ СКЛАД СОЛОНОГО ОЗЕРА ЛА́РНАКА І ЛЕВАНТІЙСЬКОГО МОРЯ	
24.	<i>Герцен Г. І., Гапон О. М., Білоножкін Г. Г.</i>	132
	СУЧАСНИЙ СТАН ПЕРЕЛОМІВ ТІЛА КЛЮЧИЦІ ЗА ДАНИМИ ОГЛЯДУ ЛІТЕРАТУРИ	
25.	<i>Демешкіна Л. В.</i>	139
	ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ МІЖ ТРИВОЖНИМИ РОЗЛАДАМИ, СТАТТЮ ТА РІВНЕМ ВІСЦЕРАЛЬНОГО ЖИРУ У ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЧНИХ ХВОРИХ	
26.	<i>Демешкіна Л. В.</i>	141
	ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЧНИХ ХВОРИХ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЮ ВІСЦЕРАЛЬНОГО ЖИРУ	
27.	<i>Дзевульська І. В., Маліков О. В.</i>	143
	АРТРИТ ТА АРТРОЗ – РОЗУМІННЯ РІЗНИЦІ ПРОСТИМИ СЛОВАМИ	
28.	<i>Ємельянов І. С., Смагло Д. Д., Чорна Д. О., Мінухін Д. В.</i>	145
	АНАЛІЗ ЧАСТОТИ СИМПТОМІВ У ПАЦІЄНТІВ, ХВОРИХ НА ГОСТРИЙ АПЕНДИЦИТ	
29.	<i>Кашкалда Д. А., Рак Л. І.</i>	147
	ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ГОРМОНАМИ СТРЕСУ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЮ ДО ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЦІВ	
30.	<i>Ковалик Т. В., Андрусак О. В.</i>	151
	СЕРЦЕВО-СУДИННІ ПРОЯВИ У ПАЦІЄНТІВ З ДЕРМАТОМІОЗИТОМ	
31.	<i>Медвідь Д. Ю., Печеряга С. В.</i>	154
	МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ХРОНІЧНОГО ЕНДОМЕТРИТУ	
32.	<i>Мельник В. І.</i>	160
	КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ	
33.	<i>Меркулова Н. Ф., Винокурова О. М., Глушко С. М., Сльоз Д. В.</i>	166
	КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК ІНФЕКЦІЙНОГО МОНОНУКЛЕОЗУ	
34.	<i>Мєлєхін В. П., Стрижак Н. В., Бабошкін А. І.</i>	169
	ВАЖЛИВІСТЬ СДТ, СТАНДАРТИЗОВАНОГО ТА СПЕЦИФІЧНОГО МАРКЕРА ХРОНІЧНОГО НАДМІРНОГО ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ	
35.	<i>Міщенко М. М., Рзаєва Айтадж Акіф кизи</i>	171
	РОЛЬ ЕКЗОСОМ В ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ	
36.	<i>Мовчан О. В.</i>	176
	ПОЛПШЕННЯ ЛІКУВАННЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХІМІОРЕЗИСТЕНТНИМ РАКОМ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ ШЛЯХОМ ПОЄДНАННЯ ЛІПОСОМАЛЬНОГО ПЕГІЛЬОВАНОГО ДОКСОРУБЦИНУ ТА МІСЦЕВОЇ МАГНІТОТЕРМІЇ	

37. *Мощенко Є. М., Чепурна В. Д., Карташева Д. М., Серік М. Р., Попович І. В., Щербак В. С., Положенцев Л. Д., Юрова А. А., Бусько В. В., Ячменьова Е. С.* 181
БЕЗКОМПРОМІСНИЙ ГЕНІЙ: ВІЛЬЯМ ХОЛСТЕД І ЙОГО СПАДЩИНА В ХІРУРГІЇ
38. *Правдивець А. О., Ткачук М. В.* 185
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МЕДИЦИНИ
39. *Себов В. І., Атанасов О. О.* 190
МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТУ ЗІ ПРАВЦЕВИМ АНАТОКСИНОМ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ПЕРЕБІГУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ПЕРІОДУ У ХВОРИХ З ПЕРЕЛОМАМИ НИЖНЬОЇ ЩЕЛЕПИ
40. *Чепурна В. Д., Карташева Д. М., Серік М. Р., Мощенко Є. М., Попович І. В., Щербак В. С., Бусько В. В., Пантюхова Т. О., Балковенко В. О., Бородіна Д. С.* 193
ХІРУРГІЧНА АНАТОМІЯ: ПОГЛЯД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА НЕОБХІДНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЗМІН
- PHARMACEUTICAL SCIENCES**
41. *Кравченко А. В., Січкара А. А., Криклива І. О., Сайко І. В.* 196
РОЗРОБКА СКЛАДУ СИРОПУ З ЕКСТРАКТОМ НАСІННЯ ЛЬОНУ ЗВИЧАЙНОГО
42. *Самединова Дилноза Нуриддин кизи, Юнусова Х. М.* 198
ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ ТЕХНОЛОГИИ КОМБИНИРОВАННЫХ ПРЕПАРАТОВ
- CHEMICAL SCIENCES**
43. *Hres O. M., Kovalenko I. V., Vlasenko N. E., Zulfigarov A. O.* 202
CHEMICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE LIESEGANG RINGS
44. *Lomtadze Omar Georgi, Gabelia Tsiala Severian, Salukvadze Eter Shalva, Japaridze Leila Konstantin, Shavlashvili Nunu Isaak* 207
DIRECTED REGULATION OF COLLOID-CHEMICAL PROPERTIES OF NATURAL SILICATE DISPERSE SYSTEMS AND THEIR APPLICATION IN VARIOUS SPHERES OF INDUSTRY
45. *Братусь О. Г.* 211
ЗЕЛЕНА ХІМІЯ: ІННОВАЦІЇ В МАТЕРІАЛОЗНАВСТВІ ТА ВИРОБНИЦТВІ
46. *Кечур Д. І., Катрук Д. С., Масюк А. С.* 215
ОСОБЛИВОСТІ ОДЕРЖАННЯ ЗД ВИРОБІВ НА ОСНОВІ ПОЛІЛАКТИДУ ТА СМОЛ РІЗНОЇ ПРИРОДИ
47. *Куліш-Пеленська Б. І., Левицький Б. В., Масюк А. С., Катрук Д. С.* 219
ПОЛІМЕРНІ МАТЕРІАЛИ НА ОСНОВІ ПОЛІЛАКТИДНИХ МАТРИЦЬ ТА КРОХМАЛЮ

48. *Куць А. В., Біла Г. М., Антрапцева Н. М.* 222
ТЕХНОЛОГІЯ КОСМЕТИЧНОГО МОЛОЧКА З ЕКСТРАТОМ
ЛАВАНДИ
49. *Степаненко М. С., Кініані Д. В., Радзівська І. Г.* 228
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ГЕЛЕУТВОРЕННЯ У ВИРОБНИЦТВІ
ІМІТОВАНОЇ ІКРИ
50. *Ткач В. В., Торіна Н. В., Прокопець Н. О., Васюк Л. О.* 232
ЧОТИРИ ХІМІЧНІ ЗАДАЧІ НА ТЕМУ ГРЕЦЬКОЇ МІФОЛОГІЇ

TECHNICAL SCIENCES

51. *Sydor A. R., Yakut V. Yu.* 238
THE MOST COMMON CYBER THREATS
52. *Аксак Н. Г., Могилевський Д. І.* 242
ФОТОННЕ ВІДОБРАЖЕННЯ У КОМП'ЮТЕРИЗОВАНИХ
СИСТЕМАХ
53. *Багін М. Л., Горб О. І.* 249
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ
ПРИВАБЛИВОСТІ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ РЕГІОНІВ
54. *Басалюк М. О.* 253
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИМІРЮВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ
МІКРОКЛІМАТУ В ТЕРАРІУМІ. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ
55. *Білоног А. С.* 259
МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТОТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
ЗАРЯДУ АКУМУЛЯТОРІВ
56. *Бондаренко О. С., Канауз К. О., Гречановський А. П.* 268
ВПЛИВ ДІЕЛЕКТРИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НА РОЗПОДІЛ
ТЕМПЕРАТУРИ У ШАРІ ДИСПЕРСНОГО МАТЕРІАЛУ
57. *Волгушева Н. В., Тортіка Д. М., Галкін О. І.* 272
ЗАСТОСУВАННЯ МІКРОХВИЛЬОВОГО НАГРІВУ ДЛЯ
ВИСОКОТЕМПЕРАТУРНОЇ ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ
58. *Дубоносів І. О., Корніловська Н. В.* 276
ПРОГРАМНИЙ ПРОДУКТ ДЛЯ ПОШУКУ ТА АНАЛІЗУ
СВІТОВОГО РИНКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
59. *Ігнатенко О. С., Дмитриченко А. М., Алексєнко О. В.* 282
БЕЗПЕКА СИСТЕМ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ
НАСЕЛЕННЮ: АНАЛІЗ, ОЦІНКА ТА УПРАВЛІННЯ
ІНФОРМАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ
60. *Козельська К. А.* 287
ПРОБЛЕМАТИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ
61. *Коротков В. С., Астахов А. Р.* 291
ВИГОТОВЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ОСНАЩЕННЯ ДЛЯ
ВЕРСТАТІВ З ЧПК

62.	<i>Мамонов К. А., Штерндок Е. С., Фролов В. О., Мамонов В. К.</i>	294
	ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ	
63.	<i>Мамонов К. А., Шипулін В. Д., В'яткін Р. С., Канівець О. М.</i>	298
	МОНІТОРИНГ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	
64.	<i>Півненко В. М.</i>	301
	СУЧАСНИЙ СТАН АРХІТЕКТУР І ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ СИЛОВОЇ ЕЛЕКТРОНІКИ ДЛЯ СТАНЦІЙ ШВИДКОЇ ЗАРЯДКИ ЕЛЕКТРОАВТОМОБІЛІВ	
65.	<i>Прищенко О. П.</i>	304
	ПЕРЕДАВАННЯ АУДІОКОНТЕНТУ НОВІТНІХ СТАНДАРТІВ В МЕРЕЖІ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ 5G BROADCAST	
66.	<i>Сабов М. М.</i>	311
	СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ БОТІВ ТА ФЕЙКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	
67.	<i>Саїлов Рахіб Ага-гюль оглы</i>	316
	САМООРГАНІЗАЦІЯ САМОСОГРЕВАННЯ І РАСПРОСТРАНЕННЯ ТЕПЛА В МАССЕ ХЛОПКА–СЫРЦА	
68.	<i>Саїлов Рахіб Ага-гюль оглы</i>	321
	ИССЛЕДОВАНИЕ СКОРОСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ЗВУКА В ХЛОПКОВОЙ СРЕДЕ	
69.	<i>Тарахтій О. С., Гульцов П. С., Максимов О. М.</i>	324
	МЕТОД ПАРАБОЛІЧНОЇ АПРОКСИМАЦІЇ ВИЗНАЧЕННЯ КООРДИНАТИ ЗІТКНЕННЯ АРТИЛЕРІЙСЬКОГО СНАРЯДА З ПОВЕРХНЕЮ	
70.	<i>Ткаченко А. М.</i>	330
	СУЧАСНІ МЕТОДИ ОБРОБКИ МЕТАЛУ	
71.	<i>Топчій Н. В.</i>	334
	ПРОЦЕСИ ВИМІРЮВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ	
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
72.	<i>Антонюк А. О.</i>	337
	ПРО РОЗВ'ЯЗОК СИСТЕМ КВАДРАТНИХ АЛГЕБРАЇЧНИХ РІВНЯНЬ	
73.	<i>Макеєва І. М., Братусь Т. І.</i>	344
	МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ПРИСКОРЕНИХ ПРОТОНІВ З МЕТАЛЕВОЮ ПОВЕРХНЕЮ	
74.	<i>Олексів О. С.</i>	351
	ПРИКЛАДНА СПРЯМОВАНІСТЬ КУРСУ МАТЕМАТИКИ	
75.	<i>Павлюк Л. О.</i>	357
	МОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНУ ВСЕСВІТНЬОГО ТЯЖІННЯ	

GEOGRAPHICAL SCIENCES

76. *Яров Я. С.* 361
ОЦІНКА СТАНУ РІЧКИ КОДИМА ЗА ПОКАЗНИКАМИ
АНТРОПОГЕННИХ НАВАНТАЖЕНЬ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ
РИЗИКІВ

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

77. *Yakymchuk M. A., Korchagin I. M.* 368
APPROBATION OF TECHNOLOGY OF SATELLITE AND PHOTO
IMAGES FREQUENCY-RESONANCE PROCESSING ON EXOTIC
GEOLOGICAL STRUCTURES IN VARIOUS REGIONS OF THE
WORLD
78. *Yakymchuk M. A., Korchagin I. M.* 377
DIRECT-PROSPECTING METHODS OF SATELLITE AND PHOTOS
IMAGES FREQUENCY-RESONANCE PROCESSING: RESULTS OF
TESTING AT LITHIUM ORE DEPOSITS IN VARIOUS REGIONS OF
THE WORLD
79. *Дубей Н. В.* 387
НАПРЯМКИ ВИВЧЕННЯ ПІДЗЕМНИХ ВОД
80. *Мислюк І. В.* 393
ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКТОНІЧНОЇ ТРИЩИНУВАТОСТІ ПОРІД-
КОЛЕКТОРІВ ДОВБУШАНСЬКО-БИСТРИЦЬКОГО РОДОВИЩА

ARCHITECTURE

81. *Войко Н. Ю., Плющ Є. А.* 399
ІНТЕГРАЦІЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ТА БЛАГОУСТРОЮ В
БАГАТОРІВНЕВІ ПІШОХІДНІ ПРОСТОРИ
82. *Войко Н. Ю., Шпакович Д. О.* 406
МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ МІКРОКЛІМАТУ НА ТЕРИТОРІЯХ
ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ
83. *Прісич Н. М.* 411
ХРИСТІЯНСЬКА ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА УКРАЇНИ, ЇЇ
ВРЯТУВАННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СВІТОВОЇ
СПАДЩИНИ

PEDAGOGICAL SCIENCES

84. *Shakhova I. V.* 419
FORMATION OF STUDENTS' ECOLOGICAL CONCEPTS IN
BIOLOGY LESSONS IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING
85. *Sovach K. O.* 425
TEACHING GRAMMAR THROUGH CRITICAL THINKING (OWN
PRACTICAL EXPERIENCE)

86. *Voronin A. V.* 429
FORMATION OF HEALTHY LIFESTYLE SKILLS IN STUDENTS IN BIOLOGY AND HEALTH BASICS LESSONS IN A BARRIER-FREE EDUCATIONAL ENVIRONMENT
87. *Барсукова Т. О., Гоголева О. М., Заверзаєв В. В., Чертов І. І.* 436
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
88. *Бондаренко Н. В., Косянчук С. В.* 443
СИНЕКТИКА ЯК ТЕХНІКА, МЕТОД І ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ Й УВИРАЗНЕННЯ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
89. *Боса В. П.* 450
ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК КОНТЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
90. *Браславська Н. В., Браславський І. О.* 456
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО І ЗАСОБІВ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ
91. *Верба О. В.* 463
ВИХОВАННЯ В УЧНІВ КУЛЬТУРИ СОРТУВАННЯ СМІТТЯ НА УРОКАХ ЕКОЛОГІЇ
92. *Войналович О.* 470
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНИХ ТРЕНІНГІВ
93. *Войченко В. Ю.* 477
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІХ ЗАСТОСУВАННЯ НА МУЗИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ДОШКІЛЬНИКАМИ
94. *Воробель Р. В.* 483
ЗАСТОСУВАННЯ СТОРІТЕЛІНГУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ
95. *Глобіна І. Д.* 488
УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ
96. *Голуб Л. В., Папірник В. О.* 493
ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
97. *Гряник Д. О.* 498
ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
98. *Гулейкова І.* 501
КИЇВСЬКИЙ ЕТАП ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ МИСТКИНИ КАЗИМІРИ АДАМСЬКОЇ-РОУБИ (1915-1920)

99.	<i>Дем'ян Н. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	505
100.	<i>Діденко Н. М.</i> СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ: МЕТОД КЕЙСІВ	511
101.	<i>Діденко С. В.</i> ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ	516
102.	<i>Дорогань С. В.</i> ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	521
103.	<i>Дяченко Л. О.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	526
104.	<i>Заєць А. І.</i> ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	533
105.	<i>Золотарьова А. В., Зінченко В. П.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У РОБОТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ	539
106.	<i>Іваницька О. С.</i> ЦЕНТРИ МЕНТОРСТВА І ТЬЮТОРСТВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	544
107.	<i>Каменця Д. М., Ядловська О. С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	547
108.	<i>Кисіль Р. П.</i> ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НУШ	552
109.	<i>Кобцева О. А.</i> ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ	559
110.	<i>Ковба М. В.</i> ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	562
111.	<i>Кречетова А. О., Янченко І. М.</i> НАЦІОНАЛЬНА КОМАНДА УКРАЇНИ НА ІV ЗИМОВИХ ЮНАЦЬКИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ	566
112.	<i>Кушніренко Л. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	572
113.	<i>Латик Н. П.</i> ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ МАГІСТРАНТІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ	577

114.	<i>Левкович В. І., Левицький О. О.</i>	580
	ІНФОРМАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ МАГІСТРАНТІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ	
115.	<i>Лисяк Т. П.</i>	583
	ТВОРЧІ ПОШУКИ НОВОГО, НЕОРДИНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ В НУШ	
116.	<i>Лук'янченко С. П., Обжа В. Р.</i>	588
	СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ВОЛЕЙБОЛУ: ЗАПОРУКА УСПІХУ УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ	
117.	<i>Лук'янова В. Л.</i>	593
	РОЛЬ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	
118.	<i>Маляренко В. В.</i>	598
	ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	
119.	<i>Манагарова Н. В.</i>	603
	ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ	
120.	<i>Поліщук Н. А.</i>	608
	РОЛЬ БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІННЯ ВЧИТИСЯ	
121.	<i>Поліщук Л. М.</i>	612
	СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	
122.	<i>Полховський Б.</i>	616
	ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ АМБУШЮРА КЛАРНЕТИСТА ЯК ЦЕНТРУ УПРАВЛІННЯ ЗВУКОМ	
123.	<i>Пономарьова Н. М.</i>	622
	НУШ ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	
124.	<i>Попадич О. О.</i>	627
	СУЧАСНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	
125.	<i>Попова Т. І.</i>	634
	РОБОТА АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	
126.	<i>Почка В. В.</i>	639
	РОБОТА ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	
127.	<i>Прохорова В. В.</i>	644
	STREAM-ОСВІТА – ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГІВ	
128.	<i>Рижкова В. С.</i>	649
	ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ АТМОСФЕРИ НАВЧАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЇ УЧНІВ	

129. *Савченко В. А., Лаврова Л. В., Куций А. М., Андрющенко Т. Г.* 655
УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ
130. *Санайко А. М., Саковець Н. П.* 660
НАУКОВО-ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ У
ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ
131. *Тарасенко М. П.* 663
ВИКОРИСТАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА
УРОКАХ
132. *Ткаченко Р. П., Ткаченко Л. В.* 666
ВНУТРІШНЯ МОТИВАЦІЯ І ЯКІСТЬ ОСВІТИ
133. *Ткачук Ю. В.* 672
ОРГАНІЗАЦІЯ ІВЕНТУ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК SOFT SKILLS
У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
134. *Хоменко Л. М.* 679
ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
135. *Черевична Л. О.* 685
ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НУШ
136. *Шалімова Т. І.* 690
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
137. *Шурупова В. Г.* 697
ЗНАЧЕННЯ РЕФЛЕКТОРНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ
ОСОБИСТОСТІ, ГОТОВОЇ ДО СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНОМУ
ІНШОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
138. *Щербак С. В., Касьян С. В.* 704
ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ
ЗВ'ЯЗКІВ ТА ІНТЕГРОВАНІХ ФОРМ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ФАХОВИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
139. *Юлдашова М. Х., Аманжол Ж. Е., Егесінова А. М., Утелбаева А. Б.* 708
ИЗУЧЕНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТЕРИАЛЬНОГО
ОЦЕНИВАНИЯ: ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ЗНАНИЙ
УЧАЩИХСЯ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

140. *Бурдейна Ю. С.* 717
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ ВНУТРІШНЬО-
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
141. *Бучацька Н. О., Франчук О. С.* 722
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У
ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

142.	<i>Гребелюк О. М.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО СМЕРТІ В ПЕРІОД ВІЙНИ	727
143.	<i>Джерелюк І. Ю.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВОК ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ	732
144.	<i>Єфімова А. Г.</i> ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ТА ЙОГО НАСЛІДКИ: ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ	735
145.	<i>Істоміна Т. С.</i> ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ЯК ДЖЕРЕЛО ЕМОЦІЙНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ	741
146.	<i>Корзун О. В., Булас А. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ	745
147.	<i>Красильникова А. О., Корсунська В. В.</i> ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ З ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ	749
148.	<i>Кузнєцова С. В., Кузнєцова І. О.</i> ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	756
149.	<i>Лисенкова І. П., Андрієвський К. Д.</i> ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РОЗВИТОК ДЕЗАДАПТАЦІЇ У ПІДЛІТКІВ	765
150.	<i>Лисник К. А.</i> ВПЛИВ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ НА СПРИЙНЯТТЯ ОНКОДІАГНОЗУ	769
151.	<i>Митрофанова І. О.</i> ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД В УМОВАХ ВІЙНИ	775
152.	<i>Папінян В. В.</i> ПОНЯТТЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ПСИХОЛОГА ТА ЙОГО СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ	780
153.	<i>Разживіна Ю. В.</i> ВАЖЛИВІСТЬ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПІДЛІТКІВ ДЛЯ ЇХНЬОГО ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я	786
154.	<i>Разживіна Ю. В.</i> КОМП'ЮТЕРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ У ПІДЛІТКІВ	789
155.	<i>Рич К. В.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОЯВУ МОЛОДИМИ ЖІНКАМИ ПАНІЧНИХ АТАК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	792
156.	<i>Спридонюк В. Є.</i> АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА ФОРМ ПРОФІЛАКТИКИ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	797

157. *Харчук Я. Я., Перхач Л. П.* 802
БОРОТЬБА ЗІ СТРЕСОМ ТА ТРИВОГАМИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ
158. *Чечіль Н. І., Стець В. І.* 809
МУЗИКОТЕРАПІЯ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ПСИХОЛОГА
159. *Чушак І. Й., Стець В. І.* 816
ФАКТОРИ ЗМІНИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
160. *Яблонський А. І., Бондаренко В. Є.* 820
КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ
161. *Яблонський А. І., Бондаренко В. Є.* 827
АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
162. *Ятчук І. О., Стець В. І.* 832
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПРАЦЕЮ ПРАЦІВНИКІВ

SOCIOLOGICAL SCIENCES

163. *Kuznietsov V.* 839
THE FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP
164. *Артемчук О. Ф.* 843
ВИКЛИКИ ДЛЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
165. *Лупіна М. І., Рябицька Т. І.* 848
МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
166. *Побочій Р. В.* 853
ОСВІТА ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
167. *Рябицька Т. І., Лупіна М. І.* 861
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЛАГОДІЙНИЦТВА В УКРАЇНІ

JOURNALISM

168. *Загоруйко Н. М.* 865
ПІД ІМЕНЕМ ВЕЛИКОГО ТАРАСА
169. *Мішин А. В.* 868
ЗМІНИ У ПІДГОТОВЦІ ТА СПОЖИВАННІ НОВИН

ART

170. *Белич А., Смик Є.* 873
ФОРМУВАННЯ САКСОФОНОВОГО ДЖАЗОВОГО ВИКОНАВСТВА

171. *Васкяліте В.* 880
МОДЕРНІ СИНТЭЗИ В ДИЗАЙНІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
172. *Гук Л. Й., Шарапата В. А.* 892
ІГРОВЕ СЕМІОТИЧНЕ АКЦЕНТУВАННЯ ТА ЇХ РІЗНОВИДНІСТЬ
173. *Дерев'янюк Є. Є.* 897
ЗООМОРФНІ МОТИВИ НА ПРИКЛАДІ ЗНАКІВ СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ДИТЯЧИХ КНИЖКОВИХ ВИДАВНИЦТВ
174. *Єнчев М. М.* 900
ШОУ ЯК ДИЗАЙН-ПРОЕКТ
175. *Єнчева Н. Р.* 907
БРЕНДИНГ В МОДІ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
176. *Суботницький І. М., Рутецький В. В.* 915
СУЧАСНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГРІ НА БАЯНІ
177. *Швидкіє Г. Р.* 922
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВОКАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АКТОРА
МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ЗГІДНО ОСНОВНИХ
ТЕНДЕНЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ ВОКАЛЬНИХ ШКІЛ ХХ СТОРІЧЧЯ
178. *Шестова Д. І.* 928
МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК КУЛЬТУРНА ЗБРОЯ УКРАЇНЦІВ В
ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

HISTORICAL SCIENCES

179. *Гольцов А. Г.* 934
ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІКВІДАЦІЇ ГЕТЬМАНАТУ
К. РОЗУМОВСЬКОГО
180. *Гоменюк О. А., Добролюбська Ю. А.* 942
ДЕРЖАВНА ВЛАДА У ВІЗАНТІЇ: РОЛЬ ВАСИЛЕВСА ТА ЦЕРКВИ
181. *Келембет К. А., Ядловська О. С.* 947
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ «РАДЯНСЬКОЇ ДИТИНИ»
1929-1939 РР.
182. *Лук'янченко А. О.* 952
ВПЛИВ ГОЛОДУ НА ЖІНОЧУ ФІЗІОЛОГІЮ (НА ПРИКЛАДІ
ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ)
183. *Мартиненко О. В., Сугак В. В.* 957
ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДО 210-Ї РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

CULTUROLOGY

184. *Ареф'єва Є.* 961
КРЕАТИВ У МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ
185. *Козловська М. В.* 968
ФЕСТИВАЛІ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ В ЦИФРОВОМУ
СЕРЕДОВИЩІ

186. *Ліщинська О. І.* 973
ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДХОДИ ДО ІСТОРИЧНОЇ
СИСТЕМАТИЗАЦІЇ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ
187. *Шелупахіна Т. В.* 977
ПОСТМОДЕРНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС АНАЛІЗУ ПИТАНЬ
ІДЕНТИЧНОСТІ

LITERATURE

188. *Тутченко О. V., Sosnytska N. V.* 983
NATURE AND ITS ROLE IN WILLIAM WORDSWORTH'S POEM
"THE PRELUDE"
189. *Корзун О. В., Карабінська А. В.* 987
ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІЗМУ ЯК ОДНОГО З ХУДОЖНІХ
НАПРЯМІВ МОДЕРНІЗМУ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.
190. *Чикур Л. Д.* 991
ТВОРЧИСТЬ А. ЛЮБКИ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОМУ
ДИСКУРСІ

POLITICAL SCIENCES

191. *But S.* 996
RELIGIOUS FACTOR IN INTERNATIONAL RELATIONS
192. *Ninua I.* 1003
PERSPECTIVES OF HUMANISATION OF INTERNATIONAL
POLITICS
193. *Акімов А. В.* 1007
ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
194. *Баланюк Л. М.* 1012
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА – ПРОДОВЖЕННЯ
ГЛОБАЛЬНОГО ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ
195. *Гайдар В. О., Ядловська О. С.* 1019
РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА
ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
196. *Рослонь Д.-А. Т., Пехник О. В.* 1024
ІНФРАСТРУКТУРНІ ПРОЕКТИ КИТАЮ В ПІВДЕННО-
АФРИКАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ
197. *Титаренко Л. М.* 1028
РОЛЬ І МІСЦЕ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ВИКЛИКІВ
ВІЙНИ

PHILOLOGICAL SCIENCES

198. *Гольцева М. І.* 1036
СТАТУСНО-РОЛЬОВА СПЕЦИФІКА КОМУНІКАНТІВ В
ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН
199. *Каленич К. В., Ядловська О. С.* 1039
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ
ОСВІТИ ЯК ЗАПОРУКА НАБУТТЯ ПРОФЕСІЙНИХ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
200. *Калько Р. М., Бразалук В. П.* 1046
МЕТОДОЛОГІЯ СТРАТЕГЕМНОГО АНАЛІЗУ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА
ОСНОВА ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ
201. *Калько Р. М., Максименко О. В., Лукомська А. А.* 1050
ПЕРЕКЛАД ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
ПРАВОВОГО ПОЛЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА
202. *Калько Р. М., Максименко О. В., Куцевол С. В.* 1054
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
203. *Калько Р. М., Трень Т. О.* 1059
ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ
ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗСУ
204. *Карпенко В. Ю.* 1063
СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ МОВНИХ БАР'ЄРІВ ПІД ЧАС
ЗДІЙСНЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ
ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ
205. *Карпенко В. Ю.* 1066
ТРЕНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ
206. *Криворучко В. І.* 1071
АРХЕТИП СТАРОГО МУДРЕЦЯ В РОМАНАХ МИРОСЛАВА
ДОЧИНЦЯ
207. *Пісковська Є. О., Ядловська О. С.* 1075
ЗАЛУЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ У ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ
ПРАВНИКІВ
208. *Томусяк Л. М.* 1081
МОДУСНА РАМКА ВТОРИННОЇ ПРЕДИКАЦІЇ В
ДУПЛЕКСИВНИХ СТРУКТУРАХ

PHILOSOPHICAL SCIENCES

209. *Таран Г. П.* 1084
ФІЛОСОФІЯ ДИЗАЙНУ: ЯК АКЦЕНТ СУЧАСНОСТІ В
АРХІТЕКТУРІ

ECONOMIC SCIENCES

210.	<i>Балановський В. В., Фурман О. О.</i>	1088
	СИСТЕМА НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	
211.	<i>Балановський В. В., Фурман О. О.</i>	1096
	ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЯК ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ	
212.	<i>Вербівська Л. В., Комлев І. О.</i>	1102
	СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ТА ЗРОСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	
213.	<i>Демченко А. С.</i>	1108
	УПРАВЛІННЯ КОМПЕТЕНТНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ В ІННОВАЦІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ	
214.	<i>Дуб А. М.</i>	1113
	ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЛАТФОРМИ ЯК МЕХАНІЗМ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	
215.	<i>Заглинська Л. В., Лукомська О. І.</i>	1117
	ІННОВАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ТРАНСФОРМАЦІЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	
216.	<i>Іванов Є. І., Засименко О. Ю.</i>	1124
	ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	
217.	<i>Івахненко І. С., Чурило М. М., Сорока А. М., Касянчук І. А.</i>	1131
	ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВНУТРІШНЬО-КОРПОРАТИВНИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ	
218.	<i>Казначей С. А.</i>	1136
	УПРАВЛІННЯ КОСМІЧНИМИ ПРОЕКТАМИ: СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ В АЕРОКОСМІЧНІЙ ІНДУСТРІЇ В ЕПОХУ "НОВОГО КОСМОСУ"	
219.	<i>Крисоватий І. А.</i>	1141
	ІННОВАЦІЙНІ ПАРКИ ЯК ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИЙ ФЕНОМЕН В УКРАЇНІ	
220.	<i>Кучерявий О. В.</i>	1146
	ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЗМІН: МІСЦЕ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ У 2013-2023 РР.	
221.	<i>Левковська Л. В., Мандзик В. М., Рижова К. І.</i>	1153
	ЕКОЛОГО-БЕЗПЕЧНЕ ВОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	
222.	<i>Лозова Г. М., Дерев'яничук К. М.</i>	1157
	АНАЛІЗ СТРАХУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В США	
223.	<i>Масило А. Ф.</i>	1164
	РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	

224. *Матвій І. Є., Артимишин Ю. І.* 1171
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ
225. *Мірошник Р. О., Скабара І. М.* 1174
ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ІТ-
СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
226. *Овчарова Л. П., Примачеко С. І., Хоменко Л. О.* 1177
КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК В
УКРАЇНІ
227. *Огданський К. М.* 1184
КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИСОКОГО РІВНЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ:
АСПЕКТИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
228. *Панченко М. А.* 1188
ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ
ВІЙНИ
229. *Пестова О. А., Андрєєва К. О.* 1191
СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА» В
СУЧАСНОМУ УПРАВЛІННІ
230. *Полянський М. Ю.* 1200
ВИКЛИКИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ДЛЯ БІЗНЕСУ:
ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
231. *Старченко В. В.* 1205
ВПЛИВ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ОБСЯГ РЕАЛІЗОВАНОЇ
ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ
232. *Степенко А. Ю.* 1210
МОТИВАЦІЯ ТА КАДРОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ
233. *Сук П. Л.* 1217
РОЗРАХУНОК ПЕРІОДІВ АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ
АКТИВІВ

LEGAL SCIENCES

234. *Kolpakov A. V.* 1224
THE UNIQUE ASPECTS OF MANAGING APARTMENT BUILDINGS
235. *Берч В. В.* 1228
БЕЗПОСЕРЕДНЄ НАРОДОВЛАДДЯ ТА СУДОВЕ ПРАВО:
СПЕЦИФІКА ПОСІДНАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ
236. *Бичок О. М., Олексенко В. Г.* 1231
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

237. *Гарсоян Л. Р., Назорна О. О.* 1235
ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ
238. *Григор'єва М. С.* 1239
НАБУВАЛЬНА ДАВНІСТЬ ЯК ОДНА З ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ В УКРАЇНІ
239. *Григорчук Т. В., Тимофєєв В.* 1244
ВПЛИВ РОЗВИТКУ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ НА ОСВОЄННЯ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ
240. *Гриценко Д. В., Ядловська О. С.* 1249
СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ «ЕФЕКТУ СКЛЯНОЇ СТЕЛІ» У ПРАВООХОРОННІЙ ГАЛУЗІ
241. *Жулинський В. І., Чорна А. Г.* 1254
ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ
242. *Івженко К. С., Кисельов А. О.* 1257
ВІЗУАЛЬНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ОПЕРАТИВНО - РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ
243. *Кислун Ю. В., Чорна А. Г.* 1261
ОСОБЛИВА ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ЯК СТРУКТУРНА ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
244. *Кривулін Ю. А., Павлова Н. В.* 1265
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК
245. *Лісна К. А., Ядловська О. С.* 1269
ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В РЕКЛАМІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
246. *Мельник А. М., Кисельов А. О.* 1274
ВИКОРИСТАННЯ OSINT ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
247. *Нагорна О. О., Паньків Д. Р.* 1278
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВочИНІВ
248. *Олейніченко М. О., Кисельов А. О.* 1281
ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
249. *Олійченко І. М., Артеменко В. В.* 1285
ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАННЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
250. *Омельянець А. О., Павлова Н. В.* 1289
УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
251. *Остроумов М. О., Кисельов А. О.* 1293
ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В КРИМІНАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ

252.	<i>Ошійко М. А.</i>	1298
	ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ГАЗУ	
253.	<i>Рашевський В., Чорна А. Г.</i>	1302
	ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	
254.	<i>Самофалова А., Войтюк М.</i>	1306
	ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ	
255.	<i>Сологуб К. В., Назорна О. О.</i>	1310
	ОСНОВИ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЩО ВХОДЯТЬ У СФЕРУ ІНТЕРЕСІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА	
256.	<i>Філон С. Ф., Оспенко І. П.</i>	1313
	ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ	
257.	<i>Хачко Д. О., Лещенко Д. Д., Войтюк М. П.</i>	1316
	ЖІНОЧЕ НАСИЛЬСТВО ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ЧОЛОВІКІВ	
258.	<i>Хода О. С., Киркач Д. А., Чорна А. Г.</i>	1320
	ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ВЧИНЕНИХ У СПІВУЧАСТІ	
259.	<i>Чинчевич О. М., Березняк В. С.</i>	1324
	ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	
260.	<i>Ярцев Р. Ю.</i>	1328
	ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	

AGRICULTURAL SCIENCES

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ВИРОЩУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ (ПРОМИСЛОВИХ) КОНОПЕЛЬ

Грузінська Ірина Василівна

аспірант

Поліський національний університет

м. Житомир, Україна

Вступ. Європейський Союз (далі - ЄС), затвердивши **Європейський Зелений Курс (European Green Deal)** – дорожню карту заходів трансформування кліматичних та екологічних викликів у всіх сферах та політиках ЄС, офіційно встановив вектор на нову “зелену” політику, який сприятиме розвитку економіки, покращенню здоров’я та якості життя людей, догляду за природою. Основними напрямками European Green Deal є: вуглецева нейтральність, чиста енергетика, стійка промисловість, зменшення забруднення довкілля, біорозмаїття, стійка аграрна політика [1, с. 9].

ЄС продовжує розвивати багаторічний підхід до сталого розвитку, спрямований на покращення біорізноманіття та вдосконалення умов вирощування сільськогосподарських культур, включаючи нові технології та екологічно чисті практики до ведення сільського господарства. Стратегія **«Від ферми до виделки»** спрямована на скорочення використання пестицидів та мінеральних добрив, а також виділення чверті сільськогосподарських угідь під органічне землеробство. Ця ініціатива спрямована на стимулювання переходу традиційних методів виробництва до екологічно зелених альтернатив.

Загалом, світові тенденції до збереження навколишнього середовища та зменшення забруднення довкілля, на сьогодні основним чином ґрунтуються на збереженні існуючих площ історичних лісових насаджень (пралісів), залісненні нових територій і пошуку альтернативних до деревини сільськогосподарських

культур задля використання їх в промисловості.

Ціль роботи. Дослідити сучасні екологічні аспекти потенціалу вирощування технічних (промислових) конопель, як альтернативи традиційному використанню деревини.

Матеріали та методи. Під час роботи було використано методи порівняння та аналізу інформації, а також ідентифікації проблем. Здійснено аналіз літературних джерел, інтерпретацію, формулювання висновків.

Результати та обговорення. Зелені ініціативи стають все більш популярними у світі і в частині збереження лісів, зокрема в контексті збереження біорізноманіття, боротьби зі зміною клімату та забезпечення сталого використання лісових ресурсів. Основними сучасними тенденціями щодо збереження лісових насаджень є: усвідомлення важливості збереження природних лісів, як цілісних екосистем; відновлення лісів; впровадження лісового менеджменту; використання новітніх технологій в нагляді за лісами; пошук альтернатив серед сільськогосподарських культур, що можуть стати заміною для використання деревини.

Так, однією з сільськогосподарських культур, що може суттєво вплинути на збереження лісів та і загалом стати невід'ємною частиною “зелених змін” є технічні коноплі.

Довідково: *Технічні коноплі або ж коноплі для промислових цілей - це рослини роду коноплі (Cannabis), вирощені з кондиційного і сертифікованого насіння не нижче другої генерації, що належать до групи культур сільськогосподарських рослин, які використовуються для промислових цілей.*

Технічні коноплі є доволі невибагливою сільськогосподарською культурою, що може вирощуватись без сівозміни десятки років, має цикл росту в 3-5 місяців та досягає висоти 1,5-3 метри в залежності від сорту рослини. Суттєвою перевагою цієї рослини є можливість вирощування її на деградованих землях, що може бути корисним заходом для відновлення ґрунту та земельних ресурсів. Промислові коноплі мають довгі корені, які можуть проникати глибоко в ґрунт, використовуючи воду та мінерали з нижніх шарів.

Це може допомогти відновити деградований ґрунт і зменшити ерозію. За оцінкою НААН, до початку 2022 року, рівень розораності земель України був одним з найбільших у світі - 54%. Зменшити такий високий показник в тому числі можливо і за рахунок збільшення площ посівів технічних конопель.

У історичному контексті, Україна була провідною у вирощуванні технічних конопель, проте тенденції, пов'язані з запровадженням жорсткого регулювання щодо цієї рослини, вплинули негативно. Наприклад, за радянських часів, в Україні вирощувалося приблизно 120 тисяч гектарів технічних конопель. Однак на сьогодні ці площі посівів зменшилися вже в 30 разів і тенденція до зменшення таких площ зберігається і надалі.

У світі головними опонентами конопляної галузі стали деревообробні підприємства, оскільки виробництво паперу з конопель є значно більш вигідним з фінансової точки зору, ніж із використанням деревини. З одного гектара конопель можна отримати приблизно 6 тонн целюлози, що дозволяє виготовити у 4 рази більше паперу, ніж із лісових ресурсів [2, с. 9].

Однак, незважаючи на традиційне використання деревини в світовій промисловості, обсяг світового ринку обігу технічних конопель зростає. Так, у 2023 році він становив 5,49 мільярда доларів США, і очікується, що він зростатиме на 17,5% протягом періоду з 2024 по 2030 рік. Цей ріст обумовлений попитом на конопельну продукцію у різних галузях, таких як харчування, напої, особиста гігієна та догляд за тваринами та екологія по всьому світу [3].

Висновки. Використання технічних конопель має суттєві екологічні переваги, зокрема:

- Зменшення залежності від викопного палива;
- Зменшення накопичення вуглекислого газу в атмосфері на довгостроковий період;
- Збереження лісових ресурсів;
- Скорочення використання пестицидів та агрохімікатів.

В порівнянні до деревини, що фактично складається лише з 30%

целюлози, адже інші її 70% видаляються хімічним шляхом під час процесу виготовлення паперу, технічні коноплі на 85% складається з целюлози. Чим більше целюлози містить рослина, тим менше хімічних речовин нам потрібно для виготовлення паперу.

Крім того, заміна деревини на технічні коноплі є екологічно безпечною також з іншої причини. Для вирощування лісів необхідні значно більші в порівнянні до технічних конопель площі землі. До того ж процес вирубки лісів прискорює ерозію верхнього шару ґрунту, що забруднює річки, струмки та озера. Технічні коноплі ж можна вирощувати на менших площах землі, усуваючи потребу в лісозаготівлі та значно зменшуючи ерозію та пов'язане з нею забруднення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зелена книга. Досягнення цілі вуглецевої нейтральності: аналіз наявних вуглецевих ринків та інструментів їхнього регулювання / Грузінська І. В., Смагіна А. І. та ін.; за ред. Дорогань О. Д. Київ: Офіс ефективного регулювання, 2022. 43 с. URL: [https://cdn.regulation.gov.ua/9b/5c/a7/e1/regulation.gov.ua_%D0%97%D0%9A_%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%96%CC%88_2022%20\(2\).pdf](https://cdn.regulation.gov.ua/9b/5c/a7/e1/regulation.gov.ua_%D0%97%D0%9A_%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%96%CC%88_2022%20(2).pdf)
2. Зелена книга. Ринок технічних конопель / Грузінська І. В., Смагіна А. І. та ін.; за ред. Дорогань О. Д. Київ: Офіс ефективного регулювання, 2020. 125 с. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/59/54/a3/1e/regulation.gov.ua_Green%20Book_More%20transparent%20regulation%20of%20industrial%20hemp%20in%20Ukraine.pdf
3. Industrial Hemp Market Size, Share, Growth Report, 2030. Market Research Reports & Consulting | Grand View Research, Inc. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/industrial-hemp-market> (дата звернення: 24.01.2024).

ВПЛИВ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ҐРУНТУ НА ФІТОПАТОГЕННУ АКТИВНІСТЬ ГРИБІВ, ЩО ВИКЛИКАЮТЬ ХВОРОБИ СОЇ

Забалуєва Дарія Тихонівна,
аспірантка,
Артемчук Ірина Петрівна,
к.б.н.

Вступ. / Introductions. Повномасштабна воєнна агресія, розгорнута росією проти України, призводить не тільки до руйнування нормального життя, але й стала причиною екологічного лиха, від якого страждає все живе. Ґрунти є основою функціонування природних екосистем та головним ресурсом для ведення сільського господарства. Наразі за різними підрахунками біля третини орних земель України зазнали негативного впливу прямо або ж опосередковано в результаті накопичення важких металів, токсичних речовин, температурних та балістичних впливів, ущільнення ґрунту через вибухи, горіння, мінування, потрапляння уламків снарядів і ракет, рух важкої техніки і т.ін. Потрапляючи в ґрунт, все це не тільки знищує рослини, а й накопичується в них та через харчові ланцюги потрапляє у продукти харчування, що стають небезпечними для споживання. Крім того гинуть і ґрунтові мікроорганізми, які є головними рушіями численних біохімічних перетворень, що відбуваються в ґрунтах. Унаслідок цього вони втрачають свою здатність до родючості та самовідновлення. Також часто в пошкоджених ґрунтах на місці колишньої корисної мікробіоти починають розвиватися факультативні сапрофіти, що можуть виступати фітопатогенами і шкодити рослинам і врожаюм, до прикладу, збудники корневих гнилей.

Відновлення ґрунтів у повоєнний період буде надзвичайно актуальною проблемою для України і одним із шляхів стане фіторемідація, що дозволить завдяки підбору певних рослин зменшити вміст токсичних речовин в ґрунті, а використання мікробних препаратів забезпечить відновлення і накопичення корисної мікробіоти і пришвидшить повернення стану ґрунтів до нормальних

показників і відновлення родючості.

Отже, визначення впливу важких металів на накопичення та розвиток фітопатогенів на рослини, вирощені на забруднених ґрунтах, пошук підходів до відновлення родючості ґрунту є надзвичайно актуальним завданням.

Однією з таких територій, що зазнала екологічного лиха в перші дні війни, є територія Навчально-дослідного господарства «Ворзель» Національного університету біоресурсів і природокористування України (НДГ «Ворзель» НУБіП України), що знаходилась під окупацією та обстрілами у 2022 році.

Мета роботи. / Aim. Метою наших досліджень було визначити в реальних польових експериментах видовий склад, специфіку та шкодочинність фітопатогенів на території НДГ «Ворзель» НУБіП України на ґрунтах, забруднених важкими металами після розмінування, при вирощуванні рослин сої та порівняти з аналогічними посівами на землях цього ж підприємства зі схожими характеристиками ґрунту, що не зазнали такого ураження і не потребували розмінування. Визначити ефективність застосування біологічних та хімічних препаратів для захисту рослин сої від хвороб.

Матеріали та методи./Materials and methods. Вивчалась 8 сортів сої різних груп стиглості: скоростиглі Кофу та Устя, середньостиглі Торонто, Ковельська, Кармеліта, пізньостиглі Американка, Ультра, Успіх. Для захисту від грибних хвороб були використані біологічні препарати Мікохелп та Фітоцид. Аналізи ґрунтів на вміст важких металів були проведені в Українській лабораторії якості і безпеки продукції АПК НУБіП України за методикою визначення вмісту важких металів в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 (ДСТУ 477.9-2007). Польові досліді проводились протягом 2022-2023 років у дрібноділяночних посівах в умовах НДГ «Ворзель» НУБіП України, зона південного Полісся, ґрунти дерново-середньопідзолисті супіщані на морені, за загальноприйнятою методикою польового дослідіду.

Результати досліджень були математично оброблені методами дисперсійного та кореляційного аналізів.

Результати та обговорення./Results and discussion. Поширення хвороб рослин вірусної та грибної етіології набуває щороку все загрозливіших форм та наслідків. Разом з тим через воєнні дії сучасні ґрунти України зазнають значного негативного впливу антропогенних чинників, зокрема накопиченню важких металів, що накопичуються в ґрунтах і через харчові ланцюги потрапляють в рослини. Отже, агроценози стають місцем критичного поєднання двох негативних чинників: вірусного та мікологічного як факторів біотичної природи та важких металів як абіотичного.

Нами проаналізовано та узагальнено результати оцінки ґрунтів на ділянках, де проводився посів сої. Показники аналізу ґрунту на ділянці, що зазнала ураження в результаті бойових дій, представлена в таблиці 1, показники контрольної ділянки, що за нашими даними не зазнала ураження – в таблиці 2.

Таблиця 1

Характеристика показників родючості ґрунту на ділянці, що зазнала ураження в результаті бойових дій

Найменування показників, одиниці вимірювань	Результати випробувань	Граничні дані за показниками родючості згідно НД	Оціночна характеристика результатів випробувань
Органічна речовина (гумус),%	1,1	1,1-2,0	низький
Нітратний азот, мг/кг	5,34	< 11	дуже низький
Амонійний азот, мг/кг	2,94	< 11	дуже низький
Рухомий фосфор, мг/кг	151,6	151-250	середній
Рухомий калій, мг/кг	108,1	81-120	середній
pH сольової витяжки, одиниці pH	4,58	4,6-5,0	середньокислий
Рухомі сполуки свинцю, мг/кг	0,34	0,22	перевищує в 1,5 рази
Рухомі сполуки кобальту, мг/кг	< 0,10	0,10	нижче норми
Рухомі сполуки цинку, мг/кг	0,63	0,01	перевищує в 63 рази
Рухомі сполуки міді, мг/кг	< 0,10	0,10	нижче норми

Таблиця 2

Характеристика показників родючості ґрунту на контрольній ділянці

Найменування показників, одиниці вимірювань	Результати випробувань	Граничні дані за показниками родючості згідно НД	Оціночна характеристика результатів випробувань
Органічна речовина (гумус),%	1,01	1,1-2,0	дуже низький
Нітратний азот, мг/кг	2,57	< 11	дуже низький
Амонійний азот, мг/кг	0,96	< 11	дуже низький
Рухомий фосфор, мг/кг	84,56	51-100	середній
Рухомий калій, мг/кг	80,4	41-80	середній
pH сольової витяжки, одиниці pH	5,04	4,6-5,0	середньоокисний
Рухомі сполуки свинцю, мг/кг	0,14	0,22	нижче норми
Рухомі сполуки кобальту, мг/кг	< 0,10	0,10	нижче норми
Рухомі сполуки цинку, мг/кг	< 0,01	0,01	нижче норми
Рухомі сполуки міді, мг/кг	< 0,10	0,10	нижче норми

За даними таблиці 1 можна характеризувати ґрунт, як низькородючий малогумусний середньоокисний з дуже низьким вмістом азоту, середньою забезпеченістю легкодоступних сполук фосфору та калію та серед визначених важких металів в 63 рази перевищує допустиму норму рухомі сполуки цинку та в 1,5 рази рухомі сполуки свинцю. Зазначимо, що згідно гігієнічних регламентів допустимого вмісту хімічних речовин у ґрунті, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України у 2020 році свинець та цинк віднесені до канцерогенних речовин, а такими, що проявляють мутагенну дію та репродуктивну токсичність – цинк, свинець та марганець.

Дані таблиці 2 засвідчують, що ґрунт контрольної ділянки схожий за показниками родючості з дослідною ділянкою, але вміст важких металів за всіма показниками менше норми.

Отже, на підставі отриманих даних можемо констатувати, що у вибраній нами для проведення експерименту ділянці кількість рухомих форм важких металів більша, ніж у відносно чистих (контрольних).

На експериментальній та контрольній ділянках нами було висіяно 8 сортів

сої, згідно методики польового дослідження. Слід зазначити, що на експериментальній ділянці, де вміст визначених нами важких металів був високим, рослини сходили повільніше, ніж у контролі. Польова схожість становила 62-75% в залежності від сорту при 79-85% в контролі. Деякі рослини після проростання припинили свій розвиток і загинули (до 20% сходів) незалежно від групи стиглості сорту. В той же час на контрольній ділянці лише 5% сходів загинули. Ріст і розвиток рослин був повільнішим, висота дорослих рослин нижча, ніж в контролі.

Зазначимо, що наявність в ґрунті дослідної ділянки важких металів суттєво не вплинула на різноманітність хвороб, визначених нами впродовж вегетаційного періоду, як на дослідній, так і на контрольній ділянці. З різною інтенсивністю та в різні фази нами було відмічено прояви фузаріозу, аскохітозу, пероноспорозу. При чому інтенсивність прояву хвороби залежала головним чином від погодних умов (температура, вологість), а не від хімічного складу ґрунту.

Оцінки інтенсивності прояву хвороб проводились нами в 2022 та у 2023 роках в 3 фазах росту і розвитку рослин сої: 3-5 трійчатих листків-гілкування (III-V етап органогенезу), бутонізація-початок утворення бобів (VIII-X етап органогенезу) та в фазу формування насіння. Погодні умови спричинили різну інтенсивність прояву хвороб по роках та сортах різної групи стиглості. Так, у 2022 році нами було відмічено ураження рослин в фазу 3-5 трійчатих листків-гілкування септоріозом, аскохітозом та пероноспорозом на рівні 1 бала на ділянці, забрудненій важкими металами, при чому уразились сорти всіх груп стиглості. В контролі також виявлено аналогічні хвороби, але з інтенсивністю 1 бал пероноспороз та аскохітоз проявились лише на ранньостиглих та середньостиглих сортах і незначне ураження пізньостиглих сортів. Під час другого обліку хвороб на експериментальній ділянці виявлено збільшення кількості рослин, уражених септоріозом та аскохітозом на рівні 2-3 балів, а також виявлено рослини, уражені фузаріозом. На контрольній ділянці рослин, уражених фузаріозом не було виявлено, а інтенсивність ураження іншими

хворобами дещо підвищилась до 1-2 балів. Під час третього етапу оцінки хвороб на забрудненій ділянці з інтенсивність 1 бал виявлено ураження рослин сої білою гниллю.

У 2023 році характер ураження рослин сої відрізнявся від попереднього року. Рання суха весна сприяла розвитку на експериментальній ділянці і в контролі пероноспорозу. При першому обліку він був виявлений на експериментальній ділянці і в контролі з інтенсивністю 1-2 бала. Пізньостиглі сорти не уразились. При другому обліку інтенсивність ураження пероноспорозом на експериментальній ділянці підвищилась до 2 балів, було відмічено незначну кількість рослин з проявами ураження септоріозом та фузаріозом. На контрольній ділянці інтенсивність ураження пероноспорозом та септоріозом була на рівні 1 бала, не було виділено рослин з ураженням фузаріозом. При оцінці інтенсивності хвороб в фазу формування насіння додатково були виділені рослини, уражені альтернаріозом, при чому інтенсивність була вища на експериментальній ділянці – 2 бала, в контролі – 1 бал.

Таким чином, проведені нами дослідження по вивченню хвороб сої на ділянках, забруднених важкими металами, що накопичились в ґрунті в результаті воєнних дій, дозволяють нам зробити наступні висновки: наявність важких металів в ґрунті впливає на фізіологічні показники росту і розвитку рослин сої, особливо на виживання. На різноманітність хвороб хімічний стан ґрунту практично не впливає і суттєво залежить від погодних умов року (температура, вологість). Інтенсивність прояву хвороб сої дещо вища на ділянці з підвищеним вмістом важких металів, що очевидно є результатом залучення додаткових метаболічних механізмів рослин на ріст, виживання і формування насіння. Тому на таких площах необхідно застосовувати інтенсивний захист і бажано, щоб це були біологічні препарати, що будуть сприяти не тільки ефективному захисту рослин, а й накопиченню в ґрунті корисної мікробіоти, що в тому числі покращить стан ґрунтів і буде сприяти його відновленню.

СТРОКИ ЛІТНЬОЇ СІВБИ ЕСПАРЦЕТУ ВИКОЛИСТОГО СОРТУ РЕЗОНАНС ПРИ УМОВАХ ВИСОКИХ ТЕМПЕРАТУР ПОВІТРЯ ТА ҐРУНТУ

Ліхушин Станіслав Євгенійович

Науковий співробітник

Вінюков Олександр Олександрович

д. с.-г.н., професор

Донецька державна сільськогосподарська дослідна станція

Національної академії аграрних наук України

м. Покровськ, Україна

Вступ. На думку багатьох вчених аграрної науки, літня сівба еспарцету дасть змогу отримати більший врожай як зеленої маси, так і насіння.

Рання сівба обумовлена тим, що до зими рослини встигають розвинути та зміцніти, за дослідженнями найкращим строком сівби є кінець червня і перша половина липня [1-2]. Доведено, що оптимальна температура для проростання насіння еспарцету – 18-30 °С [3-5]. В останні роки у червні та липні температура на поверхні ґрунту досягає 61-64 °С. Тому сходи з'являються дуже зріджені та ослаблені, що призводить до загибелі посівів [3].

Метою дослідження є виявлення оптимальних строків сівби еспарцету виколистого сорту Резонанс при умовах високих температур повітря та ґрунту.

Матеріали та методи. Дослідження проводились на дослідному полі у Донецькій державній сільськогосподарській дослідній станції НААН. Територія землекористування характеризується в цілому континентальним кліматом з жарким сухим літом, малосніжною з відлигами зимою.

Ґрунт – чорнозем звичайний малогумусний, важко суглинковий.

В дослідах проводили фенологічні, агрометеорологічні спостереження і обліки, визначали структуру врожаю.

За результатами агрометеорологічних спостережень оптимальні температури наступають у середині вересня, але під час сівби рослини не встигають розвинути до припинення вегетації, за рекомендацією науковців

сівбу треба проводити у першій або другій декаді серпня. При цьому строку сівби залишається достатньо часу для нормального розвитку рослин у літньо-осінній період на фоні зниження температури ґрунту та повітря.

Схема досліду передбачала проведення сівби у три строки: 15 липня, 15 серпня та 15 вересня. Сівбу проводили обрушеним насінням еспарцету сорту Резонанс у чотирикратному повторенні сівалкою СКС-6-10 з апаратом центрального висіву суцільним рядовим способом з шириною міжрядь 15 см на глибину 3-4 см. Облікова площа ділянки 60 м². Норма висіву – 4,5 млн. схожих насінин на 1 га.

Результати та обговорення. За результатами досліджень встановлено, що при сівбі 15 липня насіння проростало в умовах високих температур повітря і ґрунту. Це призвело до пригнічення сходів і погіршення польової схожості, яка складала 53,7 % (табл. 1).

Таблиця 1

Польова схожість насіння еспарцету сорту Резонанс за різних строків сівби, 2019-2023 рр.

Строк сівби	Висіяно насіння, шт./м ²	Кількість сходів, шт./м ²	Польова схожість, %	Відхилення, +/-
15 липня (контроль)	585	314	53,7	–
15 серпня	585	354	60,5	+ 6,8
15 вересня	585	421	71,9	+ 18,2

При сівбі 15 серпня для насіння еспарцету склалися більш сприятливі умови для проростання. Це пов'язано з тим, що за рахунок дощів, які були у серпні місяці збільшилась ґрунтова волога. Порівняно з контролем польова схожість підвищувалась на 6,8 % та складала 60,5 %.

Серпень місяць виявився найбільш сприятливим строком сівби для отримання сходів. Зниження середньодобової температури повітря та додаткове накопичення ґрунтової вологи дозволило підвищити польову схожість насіння на 18,2 %, порівняно з контролем.

Вплив строків сівби на проходження рослинами етапів органогенезу добре простежується при аналізі дат настання етапів. Приведемо приклад досліджень 2019 року (табл. 2).

Таблиця 2

Результати фенологічних спостережень розвитку еспарцету при різних строків сівби, 2019 р.

Кліматичні умови	Дата сівби	Сходи		Справжній листок			Припинення вегетації
		початок	повні	I	II	III	
Сівба 15 липня							
Дата фази розвитку	15.07	22.07	28.07	04.08	10.08	16.08	24.11
t повітря, °C max	35	33	30	31	37	33	3
min	20	17	16	18	24	19	3
t ґрунту на глибині 5 см, °C	38	36	35	35	37	36	-
Запаси продуктивної вологи в шарі ґрунту 0-10 см, мм	37	59	56	51	48	45	-
Сівба 15 серпня							
Дата фази розвитку	15.08	22.08	28.08	04.09	10.09	16.09	21.11
t повітря, °C max	32	30	28	30	24	29	3
min	18	14	10	18	10	9	3
t ґрунту на глибині 5 см, °C	34	31	30	31	25	26	-
Запаси продуктивної вологи в шарі ґрунту 0-10 см, мм	39	48	49	52	55	51	-
Сівба 15 вересня							
Дата фази розвитку	15.09	23.09	28.09	04.10	10.10	16.10	21.11
t повітря, °C max	22	22	23	15	23	23	3
min	6	12	12	10	11	14	3
t ґрунту на глибині 5 см, °C	19	22	20	18	18	21	-
Запаси продуктивної вологи в шарі ґрунту 0-10 см, мм	53	50	46	44	51	49	-

Таким чином, за сівби 15 липня та 15 серпня повні сходи були отримані на 8 добу, в той час, як за сівби у вересні цей період збільшився на одну добу та становив 9 діб. Подібна ситуація простежувалась і при появі першого справжнього листка. При першому строку сівби (15 липня) цей період склав 14 діб, при другому строку сівби (15 серпня) – 14 діб, при третьому строку сівби (15 вересня) поява справжнього листка була через 12 діб тобто також відбулось прискорення проходження міжфазного періоду на 2 доби.

На час припинення осінньої вегетації посіви еспарцету були зрідженими через значне зменшення польової схожості та загибель рослин на початкових етапах органогенезу (табл. 3).

Таблиця 3

Біометричні показники рослин еспарцету виколистого сорту Резонанс перед припиненням вегетації залежно від строків сівби, 2019-2023 рр.

Строки сівби	Кількість пагонів, шт.	Довжина пагонів, см	Густота стояння рослин, шт./м ²
15 липня (контроль)	7	11	194
15 серпня	5	9	311
15 вересня	4	7	387

За результатами досліджень, можна сказати, що в залежності від строків сівби густота стояння рослин була наступною: за першого строку сівби – 194 шт./м²; за другого – 311 шт./м²; за третього – 387 шт./м². Це, в свою чергу, вплинуло на формування біометричних показників рослин. Так, кількість пагонів знижувалась залежно від строку сівби. Найбільшою вона була за першого строку – 7 шт. За серпневого строку їх кількість скоротилась на 2 шт., а за сівби у вересні – на 3 шт.

Для визначення найкращого стану перезимівлі цієї культури було визначено урожайність зеленої маси та насіння еспарцету залежно від строків сівби (табл. 4).

Таблиця 4

Урожайність зеленої маси та насіння еспарцету виколистого сорту Резонанс залежно від строків сівби, 2019-2023 рр.

Строки сівби	Урожайність зеленої маси		Урожайність насіння	
	т/га	відхилення, +/-	т/га	відхилення, +/-
15 липня (контроль)	18,7	–	0,57	–
15 серпня	25,3	+ 6,6	0,96	+ 0,39
15 вересня	20,2	+ 1,5	0,71	+ 0,14

Висновки. За результатами наших досліджень, можна сказати, що використання літньої сівби, а саме при сівбі 15 серпня еспарцету виколистого, за рахунок використання обрубеного насіння дозволяє раціональніше використовувати земельну площу, та інтегрувати цю бобову культуру до

польової сівозміни, що дасть змогу забезпечити природним азотом насиченість ґрунту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гавриш С., Бондарева О., Василенко Т. Способ комплексного отбора популяций эспарцета с высоким адаптивным потенциалом. Инновационные аспекты в селекции сельскохозяйственных культур: сб. научных статей МНК (6–7.09.2018). Молдова. Институт растениеводства: Порумбень, 2018. С. 370-378.

2. Кириченко І. І. Еспарцет – у кожне господарство. Донецьк. 1974. 144 с.

3. Бондарева О. Б., Гавриш С. Л., Удовиченко С. М. Результати виробничої перевірки нових популяцій еспарцету. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук ХХІ століття*: мат. міжнар. наук. конф. (7-8.08.2020 р.). Черкаси, 2020. С. 64-67.

4. Гавриш С. Л. Прискорена система насінництва еспарцету. Стан та перспективи насінництва сільськогосподарських культур. *Теорія, методологія, нормативно-правова база, практика*: зб. мат. міжнар. наук.-практ. конф. (18-19 грудня 2019 р.). Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннезнавства та сортовивчення (СГІ-НЦНС), 2019. С. 50-51.

5. Гавриш С. Л., Вінюков О. О., Бондарева О. Б. Принцип добору біотипів за інтенсивністю росту кореневої системи в ювенільний період розвитку рослин еспарцету: за матер. II міжнар. наук.-практ. конф. *An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary* (24.09.2021). UKR – Відень. Вінниця. AUT. 2021. С. 145-148.

ВПЛИВ РАДІАЦІЇ НА ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ПРИРОДНІ БІОРЕСУРСИ НА ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ У ВІДДАЛЕНИЙ ПЕРІОД ПІСЛЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АТОМНІЙ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

Махінько Роман Григорович

Аспірант

Поліський національний університет

м. Житомир, Україна

Вступ. / Introduction. Аварія на Чорнобильській атомній електростанції 26 квітня 1986 року є найбільшою за масштабами техногенною катастрофою в історії ядерної енергетики. Викид значної кількості радіоактивних речовин призвів до масштабного забруднення довкілля на території України, Білорусі та Росії. Через радіаційне опромінення були виведені з господарського використання сотні тисяч гектарів сільськогосподарських угідь, лісових масивів та інших природних ресурсів.

Природне середовище в забруднених радіонуклідами районах зазнало суттєвих негативних змін у віддалений період після аварії, що не можливо пояснити лише прямою дією іонізуючого випромінювання. Актуальними залишаються питання щодо впливу малих доз радіації на біоту та природні біоресурси в умовах радіоактивного забруднення місцевості, зумовленого аварією на ЧАЕС. Ці питання становлять значний науковий інтерес та мають важливе практичне значення для розробки заходів з реабілітації довкілля і моніторингу наслідків однієї з найбільших екологічних катастроф в історії людства.

Вплив радіації на довкілля та природні біоресурси в забруднених районах є актуальною проблемою і в віддалений період після аварії.

Мета роботи. / Aim. Метою дослідження є комплексна оцінка впливу радіаційного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи на стан навколишнього природного середовища та природних біоресурсів в

забруднених радіонуклідами районах у віддалений період (через 30-35 років) після аварії.

Конкретними завданнями є:

1. Вивчення динаміки радіоактивного забруднення компонентів довкілля (грунту, поверхневих і ґрунтових вод, атмосферного повітря, рослинності) забруднених територій.
2. Дослідження радіоекологічного стану лісових та сільськогосподарських угідь, що зазнали радіоактивного забруднення.
3. Вивчення біологічних ефектів довготривалої дії малих доз радіації на рослинний та тваринний світ.
4. Оцінка придатності сільськогосподарської продукції та дикорослих рослин до використання та переробки.
5. Розробка рекомендацій щодо реабілітації забруднених територій та подальшого господарського використання природних ресурсів.

Матеріали та методи./Materials and methods. Дослідження проводилися на територіях із різним рівнем радіоактивного забруднення, що зазнали радіоактивного забруднення після Чорнобильської катастрофи. Використовувалися методи вимірювання радіаційного фону, відбору та аналізу зразків ґрунту, води, рослин тощо.

Були відібрані та проаналізовані проби ґрунту, поверхневих і ґрунтових вод, дикорослих рослин та сільськогосподарської продукції. Вимірювання потужності експозиційної дози гамма-випромінювання проводилось за допомогою дозиметрів ДРГ-01Т1, ДКС-96. Вміст радіонуклідів ^{137}Cs та ^{90}Sr визначався за допомогою сцинтиляційної гамма-спектрометрії та радіохімічних методів відповідно.

Для комплексної оцінки впливу хронічного опромінення на біологічні об'єкти використовувались цитогенетичні, гематологічні, біохімічні та імунологічні методи досліджень.

Статистична обробка результатів проводилась з використанням методів варіаційної статистики, дисперсійного, кореляційного та регресійного аналізів

(програми MS Excel, Statistica).

Результати та обговорення./Results and discussion. У результаті дослідження виявлено, що вплив радіації на довкілля та біоресурси з часом зменшується, проте досі спостерігаються його наслідки у вигляді пошкоджень та мутацій рослин і тварин, зміни видового складу біоценозів тощо. Обговорюються конкретні результати щодо кожного компоненту природного середовища.

Результати дослідження радіаційного забруднення ґрунтів свідчать, що за період 30-35 років після аварії на ЧАЕС відбулося зниження питомої активності ^{137}Cs та ^{90}Sr в середньому на 60-70%. Проте рівні забруднення досі значно перевищують доаварійний фон. Найбільша щільність забруднення спостерігається в лісових екосистемах зони відчуження (920-1450 кБк/м²).

В результаті тривалої міграції радіонуклідів зафіксовано зростання питомої активності ^{137}Cs у донних відкладах водойм на територіях прилеглих до зони відчуження до 2300 Бк/кг, що створює потенційну небезпеку вторинного забруднення при зміні гідрологічних умов.

Встановлено, що за умов хронічного опромінення у рослин відбуваються порушення фотосинтезу, зміни активності ферментних систем, окиснювального стресу та інших метаболічних процесів, що призводить до пригнічення росту та розвитку фітобіоти.

Дослідження на тваринах показали розвиток окислювального стресу, імунної недостатності, цитогенетичних порушень та посилення частоти захворювань в умовах хронічного опромінення малими дозами.

Отримані результати свідчать, що негативний радіаційний вплив на біоту триває і через десятиліття після Чорнобильської катастрофи. Для відновлення екологічної рівноваги потрібне проведення реабілітаційних заходів та подальший радіоекологічний моніторинг.

Для більш повного розкриття теми можна навести такі додаткові результати та обговорення:

1. Динаміка накопичення радіонуклідів у лісових ягодах та грибах

Встановлено перевищення гранично допустимих рівнів вмісту ^{137}Cs у лісових ягодах (чорниці, брусниці, малині) та грибах (білих, підосичниках, маслоках) у 3-5 разів у найбільш забруднених лісах зони відчуження [1], та у 2-3 рази в прилеглих територіях до зони відчуження. За період 2016-2023 рр. спостерігається слабка тенденція до зниження питомої активності цезію-137 у грибах та ягодах, проте швидкість очищення дуже повільна, що робить їх непридатними для споживання та переробки.

2. Радіоекологічний моніторинг сільськогосподарських угідь

Встановлено перевищення гранично допустимих рівнів вмісту ^{137}Cs та ^{90}Sr в сільськогосподарській продукції, вирощеній на забруднених територіях для картоплі у 1,5-2 рази, зернових - до 3 разів, а овочів - до 10 разів. Це робить недоцільним використання земель сільськогосподарського призначення у найбільш постраждалих районах.

3. Оцінка стану популяцій диких тварин

Спостереження за вовками, лосями, кабанамі, оленями в умовах тривалого радіаційного впливу свідчать про розвиток хронічного стресу, пригнічення імунної системи та репродуктивної функції у тварин. Фіксується збільшення частоти викиднів, патологій новонароджених, скорочення тривалості життя.

Тобто негативний вплив радіації комплексно позначився як на стані довкілля, так і на стані популяцій тварин та рослин в забруднених районах. Ці результати підкреслюють необхідність подальшого вивчення наслідків катастрофи та розробки реабілітаційних заходів.

4. Оцінка якості лісових насаджень та прогноз їх стану

На основі комплексних радіоекологічних та лісівничих досліджень встановлено, що у лісах із щільністю забруднення ґрунту понад 1480 кБк/м² спостерігається пригнічення росту деревних порід (сосни, дуба, берези) на 45-55%. Прогнозується подальше погіршення стану деревостанів при збереженні поточних рівнів радіаційного впливу.

5. Радіоекологічний моніторинг водойм забруднених територій

Проведені дослідження показали, що основним джерелом надходження радіонуклідів у водні об'єкти залишається поверхневий стік з забруднених територій. Спостерігається перевищення гранично допустимих концентрацій за вмістом стронцію-90 у поверхневих водах у 2-3 рази, що створює загрозу для гідробіонтів.

Досліджено процеси міграції та перерозподілу радіонуклідів між компонентами гідроекосистем. Виявлено інтенсивне надходження радіоцезію в донні відкладення водойм та його накопичення гідробіонтами, передусім двостулковими молюсками, ракоподібними та водоростями. Це створює гізик повторної мобілізації радіонуклідів в товщу води та ланцюги живлення гідробіонтів → риба → людина.

В результаті тривалої дії радіації спостерігаються цитогенетичні порушення, окисний стрес, порушення процесів росту та розмноження у водоростей, молюсків, раків та представників іхтіофауни. Це вимагає розробки та впровадження реабілітаційних та природоохоронних заходів на водних об'єктах зони відчуження.

За даними радіоекологічних досліджень [2, 3], у період з 1995 по 2022 рр. відбулося зниження питомої активності ^{137}Cs у м'язовій тканині риб в середньому з 1210 до 430 Бк/кг, що становить 65%. Для ракоподібних цей показник знизився з 890 до 210 Бк/кг (76%), у двостулкових молюсків - з 4100 до 845 Бк/кг (79%).

Водночас зафіксовано зростання вмісту ^{90}Sr у тканинах гідробіонтів за цей період: для риб з 7,1 до 12,3 Бк/кг (73%), для ракоподібних з 3,2 до 8,7 Бк/кг (172%), для молюсків з 65,3 до 186,5 Бк/кг (186%).

У популяціях гідробіонтів спостерігаються цитогенетичні порушення: пошкодження ДНК, хромосомні аберації, мікроядра та ін. У риб виявлено зростання частоти захворювань на радіаційну катаракту в 2,1 рази, збільшення вмісту меланіну на 36%, що свідчить про розвиток окисного стресу [4].

Отже, негативний вплив наслідків Чорнобильської аварії на гідроекосистеми не зникає і через десятиліття, що потребує розробки

ефективних реабілітаційних заходів.

Висновки./Conclusions. Підсумуємо результати та сформулюємо основні висновки щодо впливу радіації на довкілля та природні ресурси в зоні аварії на ЧАЕС у віддалений період. Акцент зробимо на необхідності подальших досліджень і спостережень.

На підставі узагальнення та аналізу отриманих результатів комплексних радіоекологічних досліджень можна зробити такі основні висновки:

- Незважаючи на минулі 30+ років після Чорнобильської аварії, все ще залишається багато невирішених питань щодо впливу радіаційного чинника на довкілля та здоров'я людей у віддаленій перспективі.

- Встановлено, що через 30-35 років після Чорнобильської аварії все ще спостерігається перевищення доаварійних рівнів радіоактивного забруднення природних компонентів довкілля (грунту, води, рослинності) на забруднених територіях в середньому у 3-5 разів.

- Виявлено, що існуючі моделі міграції та накопичення радіонуклідів у природних середовищах не завжди коректно описують реальні процеси, що відбуваються в умовах зони відчуження ЧАЕС.

- Доведено негативний вплив наслідків аварії на ЧАЕС на стан біорізноманіття та продуктивність біоценозів, про що свідчать порушення на популяційному та організмовому рівнях у лісових та водних організмів.

- Визначено основні чинники радіаційного ризику для різних груп населення внаслідок тривалого впливу наслідків аварії (вживання забруднених продуктів, професійна діяльність тощо).

- Розроблено науково-обґрунтовані рекомендації щодо проведення реабілітаційних заходів та подальшого радіоекологічного моніторингу на постраждалих територіях.

Зазначаємо, що до пріоритетів відноситься розробка та впровадження новітніх біотехнологій для прискорення процесів реабілітації забруднених територій - фітореMediaції, мікробіологічного очищення ґрунтів, іммобілізації радіонуклідів тощо.

Отримані результати свідчать про необхідність продовження комплексного радіоекологічного та біологічного моніторингу на цій унікальній території з метою оцінки довгострокових наслідків аварії.

Потрібне подальше поглиблення фундаментальних та прикладних досліджень в галузі радіобіології, радіоекології, радіаційної медицини для мінімізації ризиків впливу малих доз радіації на живі організми та людину.

Актуальним залишається продовження комплексного радіоекологічного та біологічного моніторингу на забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи територіях у радіусі понад 100 км із щільністю забруднення ґрунту понад 37 кБк/м² для оцінки довгострокових наслідків аварії.

Потребує перегляду та уточнення концептуальна модель міграції радіонуклідів в навколишньому природному середовищі на багато ширших територіях, постраждалих у віддалений період внаслідок аварії на ЧАЕС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. П. М. Линник та ін. Радіоекологічні дослідження грибів у зоні відчуження ЧАЕС, Укр. бот. журн., 2020, Т. 77, № 4.
2. Статев В. А. та ін. Радіоекологічний стан водойм зони відчуження. Київ: Чорнобильінтерінформ, 2019.
3. Лисенко Г. Г., Прістер Б. С. Міграція радіонуклідів у водні екосистеми зони відчуження. Екологія довкілля та безпека, 2020, №3. – С. 20-31.
4. Ivanov A. et al. Long-term effects of radiation on aquatic biota in the Chernobyl exclusion zone. Aquatic Ecology, 2021, Vol.47(1). – P. 243–259.

ВИБІР ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРИЙОМУ МАЦЕРАЦІЇ ЯБЛУК, ДЛЯ ОТРИМАННЯ МІЦНОГО НАПОЮ ГЕЙСТ

Северін Ярослав Віталійович

Магістрант

Бондар Микола Васильович

Куц Анатолій Михайлови

Доценти, к.т.н. кафедри

біотехнології продуктів бродіння і виноробства

Національний університет Харчових технологій

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions.

Ринок алкогольних напоїв займає вагомe місце в економіці України на всьому протязі її існування як держави. Але війна вплинула на споживчі звички та характер споживання алкогольних напоїв населенням, яке вже звикло до якісної імпортової продукції. Змінилася економічна поведінка українців, які тепер намагаються купляти більш дешевий товар, але зі знайомими смаками. Це буде створювати дуже важливий тренд, коли частка продажів напоїв українського виробництва буде рости. Та це добрий час, для впровадження нових продуктів, розбудови локального виробництва з використанням вже збудованих галузей та використанням легкодоступної сировини, а саме яблук та спиту етилового (з зернових). Короткий опис напою Яблуневий Гейст:

Яблуневий Гейст – це вид міцного алкогольного напою, який виготовляється з яблук за допомогою прийома прямої дистиляції спиртово-яблуневої суміші, для переносу ароматичних сполук у отриманий напій саме завдяки технології мацерації яблуневої сировини у спиртовий суміші.

Яблуневий Гейст може стати альтернативою таким напоям як бренді, кальвадос та коньяк, завдяки своїм приємним смаковим характеристикам.

А завдяки використанню вітчизняної сировини з невисокою ціною-дозволить знайти нішу поміж інших видів напоїв як українського, так і

іноземного походження.

Мета роботи. / Aim. Описати вибір та обґрунтування технологічного прийому мацерації яблук, для отримання міцного напою Гейст.

Матеріали та методи./Materials and methods.

Загальна характеристика напою яблуневий гейст та опис технологічного прийому мацерації та дистиляції, обладнання

1. Загальна характеристика напою яблуневий гейст

Яблуневий Гейст виготовляється з сировини натурального походження: яблука та груши вирощені на Україні та спирт етиловий або крафтовий дистилят з зернових (кукурудза та пшениця), вода підготовлена для та розведення спирту, та вода технічна для миття яблук та обладнання.

Для отримання алкогольного напою Яблуневий Гейст використовуватися метод дистиляції та мацерації, який дозволяє екстрагувати ароматичні сполуки та спирту від води та інших речовин, що містяться в спиртово-яблуневої суміші (розведений з водою спиртовий 25% розчин та подрібнено яблуко/груша).

Цей метод полягає в нагріванні спиртово-яблуневої суміші в киплячому казані (ПВК), для запобіганню пригорання, та збиранні пари, яка конденсується в холодильнику при певних умовах.

Конструкція апарату, яка завжди унікальна, дозволяє регулювати ці складні процеси, де важливим параметром є баланс між об'ємом, площиною випарювання, форми, висоти, розміру отворів, та матеріалів, де завдяки досвіду обирають підбирають діаметри та форми.

Для проведення дослідних робіт використовувався ПВК (паро-водяний котел) ємністю 125 літрів виробництва харківського приватного підприємства "Промпищобладнання" та труби, повороти, системи для з'єднання по типу кламп 2 дюйми, та дефлегматор з відводом типу папуга – того ж виробника.

2. Матеріали та опис технології отримання напою яблуневий гейст

Використовували 2 компоненти:

1. Водно-спиртова суміш, яка виготовляли шляхом додавання спирту з початковою міцністю 96%об до підготовленої води, з метою отримання суміші міцністю 25%об

2. Яблука сорту Ренет Симиренко (промисловий зимовий сорт, стійкий до хвороб, екологічно чистий, гіпоалергенний), плоди середні або великі (120–160 г), зелені або зелено-жовті. Вміст сухих речовин: 10,7 % мас., цукрів ~ 7,5 % мас., органічних кислот ~ 0,5 % мас.

3. Груши сорту Малевчанка (сорт груші ранньо-осіннього терміну дозрівання інтенсивного типу селекції Придністровської дослідної станції садівництва УААН) плоди: великі, масою (250-270г), окремі (350-450г), вирівняні, правильної грушоподібної форми, з гладкою поверхнею. Лійка слабо виражена, маленька, дрібна. У плодах міститься: сухих речовин - 15,95%, цукрів - 11,28%, органічних кислот - 0,13%, пектинів - 0,24%, вітаміну С - 5,49 мг на 100 г сирої маси.

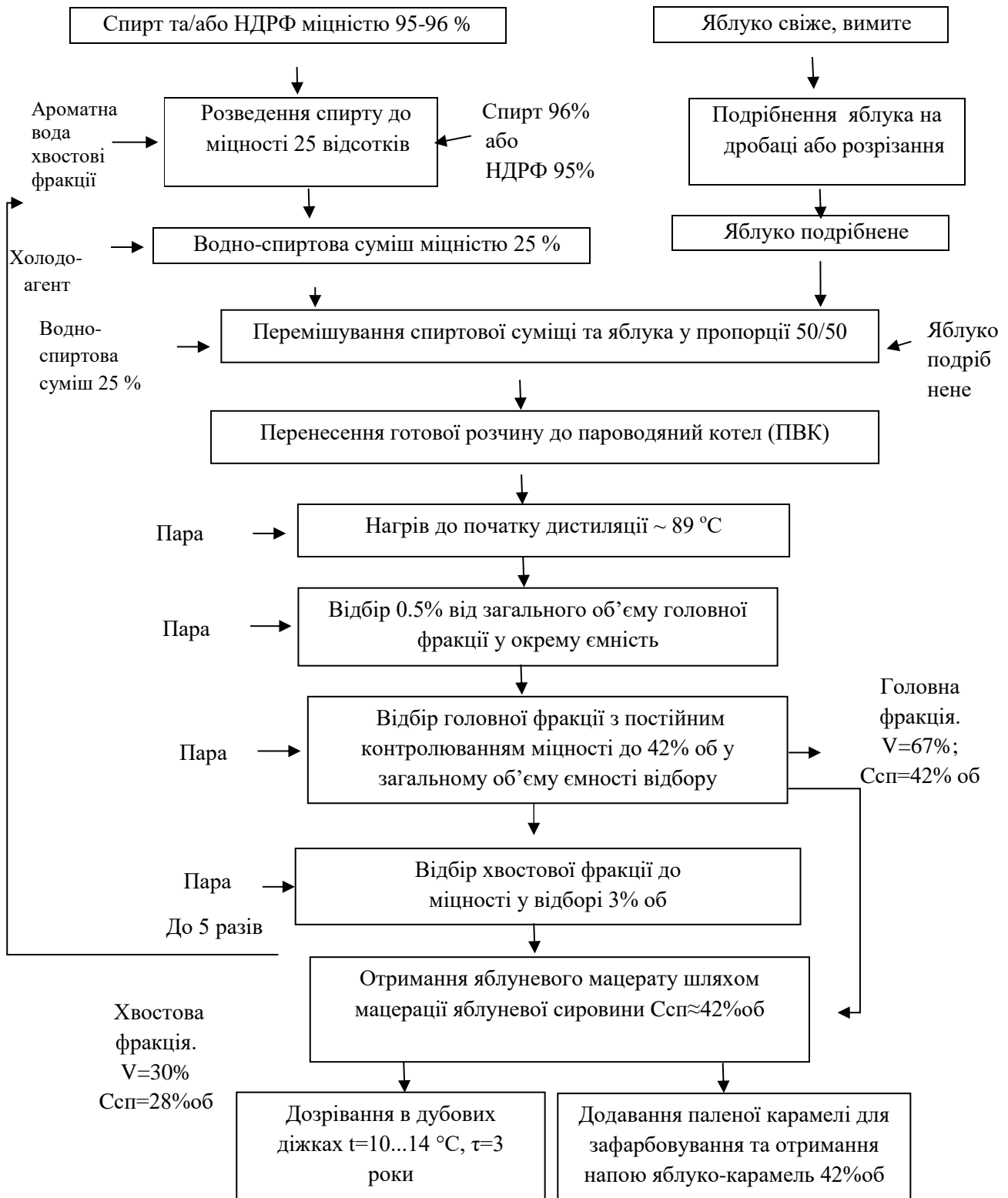
Компоненти змішували у пропорції близької до 50/50% за масовим показником. Вивчали методи без відстоювання та з відстоюванням (мацерацією) до 10 діб, після чого переносили отриману суміш до пароводяного котла (ПВК).

На дистиляційному апараті, з пароводяною сорочкою, робили згонку, відібравши у окрему ємність головну фракцію до 0,5% від загального об'єму, далі відібрали яблуневий мацерат середньої міцності 42% об. в головну приймальну ємність з нержавіючого матеріалу.

Далі відібрали хвостову фракцію та лютерну воду до залишкової спиртуозності у відборі менше 3%. Барду з залишками яблук відправили на утилізацію. В результаті отримали в середньому близько 0.5% головної фракції, 30% хвостової фракції, яка на виробництві може бути додана в наступну згонку разом з лютерною водою та хвостовою фракцією міцністю 3-0,5% об.

Технологічний процес передбачає пряму перегонку спиртової суміші та подрібнених яблук для отримання напою яблуневий гейст $S_{сп} \approx 42\%об$.

Мал. 1. Принципова технологічна схема виготовлення напою яблуневий гейст

Результати та обговорення./Results and discussion.

В результаті виконаних дослідних робіт було отримано 8 зразків для визначення органолептичних та фізико-хімічних показників напою яблуневий

гейст. Згідно з загальноприйнятими методиками досліджень вінокурень була проведена органолептичний оцінка та наліз, вмісту спиту який зведені у таблицю:

Результати досліджень:

Таблиця 1.

Органолептичні та фізико-хімічні показники напою яблуневий гест.

Опис	Яблуневий Гейст							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Номер затору	1	2	3	4	5	6	7	8
Яблуко, кг	35	23.6	28.1	25.1	38.65	42.2	38	36.6
Груша, кг			14	21.6		2.3		
Загалом, кг	35	23.6	42.1	46.7	38.65	44.5	38	36.6
Спирт 96% об., л	20.5	20	18	20	20	18	19	19
Вода, л	45	30	51	40	41	40	40	25
Загалом, л	63.96	48.53	67.65	58.51	59.51	56.65	57.58	42.72
По спирту % об.	25.24	32.84	20.81	26.99	26.52	25.01	26.01	35.69
Загалом, л	98.96	72.13	109.75	105.21	98.16	101.15	95.58	79.32
Час витримки, годин	24	12	96	72	72	96	96	6
Аромат	7	6	9	9	9	9	9	8
Смак	6	5	9	9	8	9	9	7
Ополісенсія, % об	42	-	42	41	42	42,5	41	-

Висновки./Conclusions. Висновок – оптимальним є формування суміші для мацерації та перегонки подрібненої яблуневої сировини у наступній пропорції: 60% водно-спиртової суміші, з масовою долею спирту 25%, та 40% суміші яблука/груши або лише яблука з витримкою суміші на протязі 48-72 години до прямої перегонки. Рекомендована витримка напою яблуневий гейст не менше 6 місяців до вживання. Проведений аналіз буде використаний для продовження удосконалення технології отримання спиртовмісної сировини з достатньою кількістю та якістю потрібних речовин, для отримання та збереження специфічних ароматів плодів.

Яблуневий гейст має потенціал для подальшого вивчення та удосконалення технологій з покращенням споживчих характеристик, щоб знайти свої місце у різноманітному та конкурентному світі алкогольних напоїв.

**ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ МОРФОЛОГІЧНИХ ОЗНАК ЛИСТКІВ РОСЛИН
ВИДУ STAPHYLEA PINNATA L. У РІЗНИХ ЕКОЛОГО-ЦЕНОТИЧНИХ
УМОВАХ НПП «КАРМЕЛЮКОВЕ ПОДІЛЛЯ»**

Шпак Ніна Петрівна,
доктор філософії,
провідна наукова співробітниця
Національний природний парк «Кармелюкове Поділля»
с.мт. Чечельник, Україна

Вступ. Клокичка периста (*Staphylea pinnata* L.) належить до роду Клокичка (*Staphylea* L.), родини Клокичкові (*Staphyleaceae*). Рід Клокичка нараховує 11 видів, які трапляються в природних умовах Південно-Східної Азії, на Кавказі, Північної Америки та Середньої Європи. В Україні – це реліктові залишки з тих доісторичних часів, коли клімат тут був значно теплішим. Зосереджена вона переважно на Поділлі – Розточчя, Вороняки, Гологори, Кременецький кряж; долини Дністра і його притоків; басейн Південного Бугу. Трапляється зрідка в Закарпатті та в Західному і Правобережному Лісостепу. В Україні зростає три її види: клокичка трилиста – *S. trifolia* L.; клокичка колхідська – *S. colchica* Stev. та клокичка периста – *S. pinnata* L. На території НПП «Кармелюкове Поділля» трапляється один вид – *Staphylea pinnata* L. Вона належить до рідкісних, зникаючих видів [5].

У природних умовах *Staphylea pinnata* переважно розмножується вегетативно, проте для відновлення популяцій природного відтворення недостатньо в зв'язку з біоекологічними особливостями. Кількісну оцінку репродукції рослин доцільно доповнювати дослідженням морфометричних показників генеративних і вегетативних органів, оскільки розмір рослини, що визначається кількістю, лінійними розмірами вегетативних і генеративних структур, зумовлює репродуктивні показники.

Мета дослідження — вивчення рівня морфологічної варіабельності та ступеня подібності особин за комплексом морфометричних параметрів складних листків у різних умовах зростання *Staphylea pinnata*.

Під час дослідження індивідуальної мінливості *Staphýlea pinnata* увага приділялася морфологічним ознакам, які є ключовими для характеристики виду як дискретного таксона, що відзначається комплексом ознак, параметри яких мають виражені диференційні діагнози з аналогічними параметрами інших таксонів. Для досліджуваного виду такими ознаками є кількість листкових пластинок, співвідношення розмірів листка і черешка. Значення цих ознак значною мірою залежить від конкретних умов екотопу, в якому сформувалася локальна популяція: ступеня затінення іншими рослинами, рівня зволоженості ґрунту тощо. Найстабільнішими є ознаки, безпосередньо не пов'язані з умовами середовища, в якому формується локальна популяція. Такими ознаками для виду є співвідношення довжини до ширини листка, довжина і ширина листкових пластинок.

Матеріали та методи. Польові дослідження проводили в кварталах 72, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83 Любомирського ПНДВ (Чечельницьке ЛГ) та в урочищі «Спірне» квартал 50 (Крижопільське ЛГ) в яких трапляється *Staphýlea pinnata*. Об'єктами досліджень були 10 ценопопуляцій. Вивчення структури та щільності популяцій проводили в різних еколого-фітоценотичних умовах. На кожній пробній ділянці підраховували всі куртини досліджуваного виду. Визначали їх віковий стан, класифікували за методикою Т.А. Работнова [3]. За облікову одиницю брали окремі куртини. Статистичну обробку експериментальних даних виконали за рекомендаціями О. П. Мельниченко, І. Л. Якименко, Р. Л. Шевченко [4]. Фітоценотична характеристика рослинних угруповань за участю *S.pinnata* складена на основі опису пробних ділянок. Матеріал збирали протягом 2019—2022 рр. під час фази цвітіння.

Результати та обговорення

Дослідженням морфометричних показників листків у модельних популяціях *Staphýlea pinnata* виявлено їх широку варіабельність окремих ознак. Популяції відрізняються різними умовами зростання. Квартал 78 – рельєф рівнинний, повнота насадження 0,6, ділянки місць зростання виду освітлені, підріст деревних порід незначний. Квартал 79 – південно-західний схил 2-3°,

повнота 0,7, підріст граба, клена, ясена окремими особинами. Квартал 80-віддалена популяція, схил 4–6° південної експозиції. З модельних куртин зібрано по 100 листків, визначили їх морфометричні показники, дані занесені в таблицю 1.

Таблиця 1

Варіабельність морфометричних показників листків *Staphylea pinnata*

Квартал, № куртини	Д, см	Ш, см	Ч, см	Д/Ш	Д/Ч	К-ть листочкових пластинок, шт.	Частота ознаки
78, №1, варіанти							
1	17±0,9	12±1,0	8±0,9	2,1	2,1	7	21
2	17±0,9	12±1,0	7±1,0	2,0	2,4	7	28
3	16±1,0	12±1,0	7±1,0	1,9	2,3	7	32
4	15±1,0	12±1,0	7±1,0	1,8	1,9	5	11
5	13±1,2	11±1,1	6±1,2	1,7	2,2	5	8
*X	15,6	11,8	7,2	1,9	2,2		
**	1,673	0,4	0,74	0,13	0,17		
***D(X)	2,8	0,45	0,84	0,15	0,19		
****Δ	0,75	0,18	0,33	0,01	0,08		
79, №2							
6	17±0,9	12±0,9	9±0,9	2,2	1,9	7	15
7	16±1,0	11±1,0	8±1,0	2,2	2,0	7	25
8	15±1,0	11±1,0	8±1,0	2,1	1,9	7	35
9	15±1,0	11±1,0	7±1,1	2,0	2,1	7	15
10	14±1,1	10±1,1	7±1,1	2,1	2,0	5	10
*X	15,4	11,0	7,8	2,1	2,0		
**	1,02	0,63	0,74	0,08	0,08		
***D(X)	1,14	0,47	0,84	0,09	0,09		
****Δ	0,46	0,28	0,33	0,04	0,04		
80, №3							
11	15±0,9	9±1,0	8±0,9	2,6	1,9	7	8
12	14±1,0	9±1,0	8±0,9	2,4	1,8	5	22
13	14±1,0	9±1,0	6±1,2	2,2	2,3	5	40
14	13±1,1	8±1,1	7±1,0	2,5	1,9	5	21
15	13±1,1	8±1,1	6±1,2	2,4	2,2	5	9
*X	13,8	8,6	7,0	2,4	2,0		
**	0,75	0,49	0,89	0,13	0,17		
***D(X)	0,84	0,55	1,0	0,15	0,19		
****Δ	0,34	0,22	0,4	0,07	0,08		
НІР	2,4	2,4	3,2				

Примітка: *середнє арифметичне; **середнє квадратичне відхилення; ***D дисперсія; **** помилка репрезентивності.

Довжину листка в кв.78 можна представити у вигляді 15,6±0,75 см, в

кв. 79 – $15,4 \pm 0,46$ см, а в кв.80 – $13,6 \pm 0,34$ см. Стандартне відхилення (дисперсія) відповідно 2,8, 1,14, 0,84, визначає різноманітність довжини листків в популяції. Ширина листка в кв. 78 – $11,8 \pm 0,18$, в кв. 79 – $11,0 \pm 0,28$ см, а в кв.80 – $8,6 \pm 0,22$ см. По відношенню до довжини черешка в кв.78 і 80 вона майже однакова – $7,2 \pm 0,33$ і $7,0 \pm 0,4$, в кв.79 відповідно – $7,8 \pm 0,33$. Міра розсіювання числових даних становить $0,84 - 1,0$.

За результатами дослідження варіабельності морфологічних ознак локальних популяцій *Staphylea pinnata* в різних екологічних умовах встановлено, що морфометричні ознаки (довжина, ширина, кількість листкових пластинок у складному листку) характеризуються в кварталах 78, 79, 80 середнім та низьким рівнями внутрішньопопуляційної мінливості ($V = 11,6, 6,6, 5,4$ %), характеризуються процвітаючим та врівноваженим віталітетним типом і, відповідно, високим рівнем життєвості.

Кількість листкових пластинок залежить від місць зростання виду. На відкритих рівнинних ділянках переважає 7 листкових пластинок, а в затінених ділянках і на схилах – 5. Вздовж доріг і на узліссі трапляються листки з парним числом пластинок на верхівці (як парноперисті), додаткові листкові пластинки трапляються і в інших парах, а також розгалуження від черешка та інші відхилення (рис. 1)

Рис. 1. Мінливість листків *Staphylea pinnata*

Усім вивченим ценопопуляціям рідкісної рослини властиве внутрішньо популяційне фенотипічне різноманіття.

Вивчивши ценопопуляції *Staphylea pinnata* в різних умовах зростання, ми встановили, що за характером морфоструктур особин різні ценопопуляції одного виду мають неоднаковий статус. У вегетативних органах рослин морфологічна варіабельність і адаптації проявляються досить чітко. Вони відрізняються розміром листків, кількістю листкових пластинок та розвитком і кількістю генеративних особин. Наявність відмінностей в популяціях відображає їхню адаптацію до різних еколого-ценотичних умов, у яких вони формуються. В кварталі 80 стабільність популяції визначається за рахунок переваги вегетативного розмноження, а виявлені морфометричні відмінності як самостійні екотипи, тоді як в кварталах 78 і 79 врівноважене статеве і вегетативне розмноження виду. За морфоструктурою особин схожі, тому їх можна розглядати як фрагменти єдиної популяції. Популяції в кварталі 80, вздовж доріг, на узліссях, в урочищі «Спірне» можна розглядати як ізольовані еколого-фітоценотичні морфотипи.

Висновки. В усіх популяціях *Staphylea pinnata* відзначено варіювання морфометричних показників листя. Фізіологічну збалансованість процесів формування листків у рослин характеризує відношення кореня квадратного довжини до ширини. Цей показник є стабільним для виду, а його відхилення від середнього значення є інформативним маркером впливу умов місць зростання популяцій, щільність куртин, кількості дочірних рослин. У вегетативних органах рослин морфологічна варіабельність і адаптації проявляються досить чітко в залежності від умов зростання.

В умовах НПП «Кармелюкове Поділля» за визначеними морфологічними ознаками найстабільнішим з досліджених виявилися рослини в кварталі 79, що зумовлено сприятливими едафічними умовами. Морфологічні ознаки листків пов'язані з генеративною функцією рослин, які дають змогу визначити рівень фізіологічного стресу та потенціальної стійкості рослинного організму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заячук В. Я. Дендрологія. Підручник. Львів: СПОЛОМ, 2014. 676 с.
2. Погребняк П. С. Нове природне місцезнаходження клокички (*Staphylea pinnata* L.) в басейні Південного Бугу. Доповідь Академії Наук Української РСР, 1951. № 2. С. 93–94.
3. Работнов Т. А. Периоды онтогенеза растений. [Електронний ресурс]. Доступний з <http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl>.
4. Статистична обробка експериментальних даних /О. П. Мельниченко, І. Л. Якименко, Р. Л. Шевченко. Навчальний посібник. Біла Церква, 2006. 35 с.
5. Червона книга України. Рослинний світ. Київ: Видавництво Українська енциклопедія, 1996. 608 с.

VETERINARY SCIENCES

SYNTHESIS AND STUDY OF BIOLOGIKAL ACTIVITY OF CYSTINE AND CYSTEINE -CONTAINING CHELATES

Beshkenadze Iamze

Doctor of Chemistry, Chief Researcher,

Gogaladze Maia

Doctor of Chemistry, Senior Researcher,
Georgian Technical University

Klarjeishvili Nazibrola

Master of Chemistry, Researcher,

Salukvadze Eteri

Doctor of Chemistry, Researcher,

Japaridze Leila

Doctor of Chemistry, Researcher

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Petre Melikishvili

Institute of Physical and Organic Chemistry

Tchikaidze Marina

Doctor of Veterinary Medicine, Head of Clinical Research department

Bio-rational Technology Research Center (BrTRC)

European University

Tbilisi, Georgia

Introductions Improvement of environmental conditions and population health status is a global problem as of today. The indispensable condition of this problem solution is population supply with cheap, high-quality, and ecologically safe agricultural products. Microelements deficit is a main reason, which determines low qualitative and quantitative parameters of these food products. This may be explained by the fact that along with other substances microelements play important role in metabolism, which is a unity of assimilation and dissimilation (synthesis and decomposition) processes and implies continuous self-renewal and self-restoration of living organisms [1-5]. Entering the composition of enzymes, co-enzymes and

hormones, they participate in vital process adjustment.

Aim. That it is known that microelements more frequently perform their function in the form of amino acid-containing chelate compounds. Taking these factors into account we have selected manganese, zinc, cobalt, copper and chromium among microelements as a research subject; while sulfur-containing cystine and cysteine have been selected among amino acids. They play very important role and perform useful functions in the living organisms, namely:

- take part in connective tissue formation;
- promote toxins release;
- have an antioxidant action;
- are carcinogens;
- reduce pernicious influence of alcohol and nicotine;
- due to sulfur content they improve absorption of other nutritive substances by

a cell

- inhibit ageing process;
- stimulate hair and nail growth;
- facilitate symptoms of many diseases;

Disulfide bridges of cystine molecule, which are formed from cysteine groups, during protein spatial modifying process play the important role in establishment and preservation of tertiary structures of proteins and peptides and therefore in biological activity.

For instance, such important hormones, as vasopressin, oxytocin and somatostatin gain biological activity after formation of intramolecular disulfide bridges. Insulin consists of two peptide groups, which are connected by disulfide bridges. Multiple cystine residues connected by disulfide bonds form peptide bonds and thereby cause high strength of keratin.

Cysteine acts the important role in skin tissue formation, and deintoxication processes. It enters the composition of alpha-keratin – the main protein of nails, skin and hairs. Cystine is a product of cysteine oxidation, both of them take an active part in peptide and protein formation and metabolism processes.

Materials and methods. In order to receive the cystine- and cysteine-containing chelate compounds with general formulas: $M \cdot \text{Cys} \cdot n\text{H}_2\text{O}$, where $M = \text{Mn}; \text{Zn}; \text{Cu}; \text{Co}$ and Cr ; Cys – cystine; $n = 0; 1; 2; 3$ $M \cdot \text{Cist}_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$ where $M = \text{Mn}; \text{Zn}; \text{Cu}; \text{Co}$ and Cr ; Cist – cysteine, $n = 1; 2; 3$ we take separately the aqueous solutions of metal acetates and organic ligands and actively heat them. We mix the obtained solutions to each other with 1:1 molar ratio in case of cystine and 1:2 – in case of cysteine. Adding ammonia drops, we increase solution pH up to 8.5 everywhere and held them at room temperature. In 2-3 days, we filter the isolated compounds, wash them in water, ether and dry at room temperature. Formulas of obtained chelates are established via trace element method, while individuality is identified using melting temperature measurement. Qualitative solubility in different solvent is established as well (Table 1).

Table 1

Some physical characteristics of cystine- and cysteine-containing chelate compounds

#	Formula of the compound	Molar mass g/mol	Melting $t^{\circ}\text{C}$	Solubility			
				water	ethanol	acetone	DMFA*
1	$\text{Mn} \cdot \text{Cys}$	293.23	>300	-	-	-	-
2	$\text{Zn} \cdot \text{Cys} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	339.67	111	+	-	-	-
3	$\text{Cu} \cdot \text{Cys} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	337.846	>300	-	-	-	-
4	$\text{Co} \cdot \text{Cys} \cdot \text{H}_2\text{O}$	315.23	>300	-	-	-	-
5	$\text{Cr} \cdot \text{Cys} \cdot 3\text{H}_2\text{O}$	344.30	>300	-	-	-	-
6	$\text{Mn} \cdot \text{Cist}_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$	313.34	>300.	+	-	+	-
7	$\text{Zn} \cdot \text{Cist}_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$	359.37	>300	-	-	-	-
8	$\text{Cu} \cdot \text{Cist}_2 \cdot \text{H}_2\text{O}$	321.84	280	-	-	-	-
9	$\text{Co} \cdot \text{Cist}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$	335.28	275	+	-	+	-
10	$\text{Cr}_2 \cdot \text{Cist}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$	482.65	>300	-	-	-	-

DMFA* - Dimethylformamide, Cys- Cystine, Cyst-Cysteine

In order to study the thermal resistance and thermolysis process sequence a thermographic study is carried out at the device: NETZSCH STA2500, with sample heating rate 10 degree/min.

Results and discussion. As is seen from thermal analysis, thermal decomposition starts within 130-160°C temperature limits with water molecule detachment, in Co·Cys·H₂O chelate containing one mole of cysteine. At the subsequent stage, within 270-350°C temperature limits, oxidation of cysteine molecule takes place, while in compounds containing two moles of cystine, it is oxidized within 280-490°C temperature range at the endo-effect. In all cases, thermal decomposition ends within the temperature limits of 500-550°C at the strong exo-effect and metal oxides or their mixtures with carbon are the final products of decomposition.

Based on the thermolysis process analysis one may conclude that thermal decomposition of cystine- and cysteine-containing chelates runs in two stages: at the first stage water molecule oxidation occurs (120-160 °C), while at the second one-cysteine (cystine) oxidation (280-490°C), thermal decomposition ends within limits of 500-550°C and metal oxides or mixtures of metal oxides and carbon are the final products of decomposition.

With the purpose of study of comparative biological activity of chelate compounds synthesized based on cystine and cysteine, there have been prepared the mixtures with conventional name X (cystine-containing chelates) and Y (cysteine-containing chelates). Experiment has been conducted at the poultry factory on egg-laying young birds of Lohmann cross aged from 1 to 17 weeks. Pilot batches of combined feed, in which we have included different quantity of mixtures of cystine-containing chelates (X) and cysteine-containing chelates (Y), have been prepared for tests (Table 2.).

Table 2

Composition of cystine- and cysteine-containing chelate mixtures added to premixes intended for 100 kg of combined feed

X Mixture	Xmin (g)	Xnorm(g)	Xmax(g)
Mn·Cys	20.003	26.67	30.67
Zn·Cys·2H ₂ O	19.49	25.98	29.88
Cu·Cys·2H ₂ O	0.998	1.33	1.5295
Co·Cys·H ₂ O	0.8030	1.07	1.2305
Cr ₂ ·Cys ₃ ·3H ₂ O	0.1275	0.17	0.196

Y Mixture	Ymin (g)	Ynorm(g)	Ymax(g)
Mn·Cist ₂ ·H ₂ O	21.39	28.52	32.798
Zn· Cist ₂ ·3H ₂ O	20.61	27.48	31.602
Cu· Cist ₂ ·H ₂ O	0.9525	1.27	1.4605
Co· Cist ₂ ·2H ₂ O	0.855	1.14	1.311
Cr ₂ · Cist ₃ ·H ₂ O	0.1725	0.23	0.2645

Cys- Cystine, Cyst-Cysteine

Table 3

Young birds live weight at 17-week age

#	Group	Average live weight of poultry at 17-week age (g)	Live weight compared to the control pgrou %
1	TCF* Control	1120.0	100.0
2	TCF + Xmin	1187.2	106.0
3	TCF. + Xnorm	1217.4	108.7
4	TCF + Xmax	1264.5	112.9
5	TCF +Ymin	1170.8	104,5
6	TCF + Ynorm	1194.4	106.6
7	TCF +Ymax	1211.3	108.1

TCF. Trial combination food

Conclusions. Optimum doses of mixtures entering the premixes have been experimentally established; live weight gain of chickens of the test group is 6-13% higher compared to the control one (Table 3).

As is seen from the Table, it has been established based on the conducted experiment that at the 17-week age the maximum weight gain takes place in case of maximum doses of both mixtures: $X_{max} = 12.9\%$ and $Y_{max} = 8.1\%$.

Thus, on the basis of carried-out trial tests one may conclude that continuation of works on cystine- and cysteine-containing chelate mixtures has to be considered as a reasonable one from the scientific viewpoint.

REFERENCES:

1. G. Loginov Effect of metal chelates with amino acids and protein hydrolysates on the productive functions and metabolic processes in animal body. PhD, Kazan, Kazan Federal University, Russian Federation, 2005. (In Russian)
2. Микроэлементы в сельском хозяйстве /Под.ред.С.Ю., Булигина. – Днепропетровск. Днепркнига. 2003.с.80

3. С. Ю. Булыгин, Л. Ф. Демишев, В. А. Доронин, А. С. Заришняк, и др. Микроэлементы в сельском хозяйстве. Дніпропетровськ, “Січ”, 2007
4. Орбелис Д. Биологическая роль макро- и микроэлементов у человека и животных / Д. Орбелис, Б. Харланд, А. Скальный. – СПб.: Наука, 2008.-543 с.
5. Beshkenadze, I. A., Gogaladze, M. A., Zhorzholiani, N. B., et al., (2013). Synthesis of the chelates continuing amino acids and citric acid for creation of new generation premixes. J. Annals of Agrarian Science, 11(2), 84–86

BIOLOGICAL SCIENCES

ECONOMIC SIGNIFICANCE AND PROSPECTS FOR THE USE OF REPRESENTATIVES OF THE GENUS *SAMBUCUS* L. BOTANICAL GARDEN OF THE DNU

Lykholat Tetyana,
PhD Biological Sciences, Associate Professor,
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

Introductions. Green spaces functioning in industrial cities are constantly affected by emissions from industrial enterprises and motor vehicles [1–6], which undoubtedly influences the health of the population negatively [7–11].

In modern conditions, with constant climate change, the range of plants for creating phytocenoses is constantly increasing due to new species that are widely used not only as components of artificial ecosystems, but also as a raw material base for the food and pharmaceutical industries.

Among such plants, representatives of the genus *Sambucus* L., which are resistant to temperature extremes and environmental pollution by pollutants stand out. From the 30 species of this genus, three representatives grow in Ukraine: *Sambucus nigra* L. – black elderberry, *Sambucus racemosa* L. – red elderberry, *Sambucus ebulus* L. – herbaceous elderberry [12, 13, 14].

Representatives of the genus are widely represented in the natural stands of Kyiv and are estimated by scientists as promising species for recreational use [15] and in park phytocenoses, in particular in the cities of Lviv [16], Uman [17], Zhytomyr [18] and others.

In the conditions of the Dnipro region, the Botanical Garden of Oles Honchar Dnipro National University (DNU) is a well-known environmental, scientific, historical, cultural, and recreational center, in which, thanks to proper care, species of local and introduced flora are preserved.

Aim. The purpose of the work is to find out the species diversity of representatives of the genus *Sambucus* in the conditions of the botanical garden of DNU and the features of their use.

Materials and methods. The study of representatives of the genus *Sambucus*, who grew on the territory of the botanical garden of DNU was carried out. The external attractiveness and economic significance of plants were determined by methods [19].

Results and discussion. Today, the collections of the DNU Botanical Garden include more than 3.5 thousand species and taxa of representatives of the world flora and Ukraine. A certain place among the collection of open field plants is given to representatives of the genus *Sambucus*. Along with *Sambucus nigra* in the botanical garden, the varieties 'Albo-variegata', 'Black Beauty', 'Purverulenta' are widely represented.

Based on the results of the analysis of literary sources [20] and our research, it can be noted that these are drought-resistant and frost-resistant plants that successfully grow in the conditions of the steppe Dnieper region. Moreover, *Sambucus nigra* blooms profusely, the fruits ripen and form self-sowing. Along with this, representatives of the taxon 'Purverulenta' bloom and bear fruit, and 'Albo-variegata', 'Black Beauty' only bloom. Flowering in all representatives is abundant and lasts from May to June. Fruits ripen, as a rule, in August.

Sambucus nigra is valued for its high content of ascorbic and malic acid in the fruit, as well as rutin and carotene. It contains fat-soluble (vitamin A) and water-soluble (vitamin C, B1, B2, B3, B5, B6, B9) vitamins [21]. The fruits exhibit antioxidant properties, are edible, used for the preparation of compotes, jelly, jam, marmalade, as well as additives in cooking.

Sambucus nigra and its taxa are recommended for wider use in the landscape design system of the steppe Dnieper region.

Sambucus racemosa L. is represented in the collection of the DNU Botanical Garden by the taxa 'Laciniata' and 'Plumosa Aurea'. The first species blooms and bears fruit, the second only blooms, but does not bear fruit in the conditions of the

botanical garden. The fruits are not edible. The plants can withstand the summer drought and severe frosts of the region. It is recommended for use in the creation of artificial tree plantations.

Conclusions. The state of the collection of representatives of the genus *Sambucus* in the conditions of the botanical garden of DNU was studied. The biological value of *Sambucus nigra* fruits for use in the production of functional foods and as a high-vitamine raw material for human nutrition supplements has been noted. Prospects for the use of *Sambucus nigra* and *Sambucus racemosa* and their taxa in the landscaping system of the steppe Dnieper region are outlined.

REFERENCES:

1. Savosko V., Komarova I., Lykholat Y., Yevtushenko E., Lykholat T. (2021). Predictive model of heavy metals inputs to soil at Kryvyi Rih District and its use in the training for specialists in the field of Biology. Journal of Physics: Conference Series. 1840 (1), 012011. doi: <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1840/1/012011>
2. Савосько В., Лихолат Ю., Домшина К., Лихолат Т. Екологічна та геологічна зумовленість поширення дерев і чагарників на девастрованих землях Криворіжжя. Journal of Geology, Geography and Geocology. 2018. Вип. 27, № 1. С. 116–130.
3. Savosko V., Bielyk Y., Lykholat Y., Heilmeier H., Grygoryuk I., Khromykh N., Lykholat T. (2021). The total content of macronutrients and heavy metals in the soil on devastated lands at Kryvyi Rih Iron Mining & Metallurgical District (Ukraine). Journal of Geology, Geography and Geocology. 30, 1: 153– 164. DOI: doi.org/10.15421/112114.
4. Опанасенко В. Ф., Лихолат Ю. В., Рудницька Є. М., Говорун І. О. Багаторічні квітково–декоративні рослини для озеленення промислового міста. Промислова ботаніка: стан та перспективи розвитку. Матеріали III міжнар. наук. конф. (Донецьк, 3–5 вересня 1998 р.). Донецьк: Агентство «Мультипрес», 1998. С. 277-281.
5. Лихолат Ю. В., Мицик Л. П. Рівень акумуляції важких металів у

рослинах *Poa angustifolia* L. у штучних біогеоценозах. Питання степового лісознавства та лісової рекультивації земель. Дніпропетровськ: ДНУ, 2000. Вип. 4. – С. 25–28.

6. Приседський Ю. Г., Лихолат Ю. В. Адаптація рослин до антропогенних чинників (підручник для студентів спеціальностей біологія, екологія та середня освіта вищих навчальних закладів). ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2017. 98 с.

7. Лихолат О. А. Вільно радикальні процеси за пневмопатії, спричиненої низькими концентраціями солей стронцію. Довкілля та здоров'я. 2001. № 4. С. 37–39.

8. Коцарев О. С., Антонюк С. В., Лихолат О. А. Структурно-функціональні особливості аерогематичного бар'єра легень за умов інгаляційної дії низьких концентрацій солі свинцю. Фізіологічний журнал. 2001. Т. 47, №4. С.36– 41.

9. Афанасьєв С. В., Лихолат О. А. Регіональні особливості вільнорадикального окиснення ліпідів та антиоксидантної системи у хворих на хронічний панкреатит. Медична хімія, 2005. 7 (1). С. 47-50.

10. Пономаренко Л. А., Лихолат О. А., Пономаренко О. А. Зміни показників окисного гомеостазу у хворих на кислотозалежні захворювання при лікуванні. Медична та клінічна хімія. 2018. Т.20, №3. С. 84-89.

11. Lykholat T. Yu., Lykholat O. A., Marenkov O. M., Kulbachko Yu. L., Kovalenko, I. M., & Didur, O. O. (2019). Xeneostrogenes influence on cholinergic regulation in female rats of different age. Ukrainian Journal of Ecology. 9(1):6 240-243.

12. Колісник Л. М., Клименко С. В. Рід *Sambucus* L. (*Sambucaceae* Link.) в Україні: видовий склад, еколого-географічне поширення, біоморфологічні особливості, перспективи культивування. Інтродукція рослин. 2006. № 3. С. 32-38.

13. Колісник Л. М., Клименко С. В. Історія інтродукції видів роду *Sambucus* L. в Україні. Інтродукція рослин. 2009. 3. С.12-18.

14. Лихолат Ю. В. Еколого-фізіологічні основи формування дернових покривів в умовах степової зони України (стійкість, динаміка, техногенез): Автореф. дис... д-ра біол. наук: 03.00.16 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. 40 с.
15. Аріон О. В., Купач Т. Г., Дем'яненко С. О. Рекреаційна придатність зелених насаджень міста Києва. Віснику ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія "Геологія. Географія. Екологія". 2016. Вип. 45. С. 113-122.
16. Лук'янчук Н. Г, Чмир Р. М. Вплив автомобільного транспорту на паркові фітоценози м. Львова. Науковий вісник НЛТУ України. 2007. Вип. 17.7. С 71-76.
17. Лавров В. В., Слободенюк О. І., & Савчук Л. А. Стан зелених насаджень міста Умань. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. 29(8). С. 25-30. <https://doi.org/10.36930/40290802>
18. Матковська С. І. Аналіз екологічної ролі бузини червоної та бузини чорної у зелених насадженнях м. Житомир. Наук. вісн. НУБіП України. Сер. Лісівництво та декоративне садівництво. 2015. Вип. 219. С. 241–246.
19. Колісник Л. М., Клименко С. В. Кількісні морфологічні ознаки та мінливість вегетативних і генеративних органів бузини чорної (*Sambucus nigra* L.) у Лісостепу України. Інтродукція рослин. 2011. 4. С. 19-25.
20. Oranasenko V. F., Kabar A. N., Martynova N. V., Rusetzkaya L. L., Domnitskaya I. L., Bilyk I. V., Lomyga L. L., & Zamyatina L.P. (2015). Katalog rasteniy botanicheskogo sada Dnepropetrovskogo natsionalnogo universiteta imeni Olesya Gonchara [Plant Catalogue of Oles Gonchar Dnepropetrovsk National University Botanic Garden]. Lira.
21. Морозова Л. Використання бузини чорної (*sambucus nigra*) в харчовій галузі та лікувально-профілактичних цілях. Продовольчі ресурси. 2022. 10(18). С. 80–89. <https://doi.org/10.31073/foodresources2022-18-08>

ПРО ЗНАХІДКИ ПАВУКІВ РОДИНИ PHOLCIDAE (ARANEI, ARANIDA, ARTHROPODA) НА ТЕРИТОРІЇ ПРИКАРПАТТЯ

Венгринюк Ігор Васильович

аспірант кафедри біології та екології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Сіренко Артур Геннадійович

доцент кафедри біології та екології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вступ

Проведено дослідження фауни павуків (Aranei, Aranida, Arthropoda) різних районів Прикарпаття на території Івано-Франківської області (Україна) як в різних природних біотопах, екосистемах, локаціях, так і в агроценозах і житлі людини. Зокрема, досліджувались павуки заказника «Козакова долина» та міста Івано-Франківська. Заказник «Козакова долина» являє собою лісові масиви (мішаний ліс з домінуванням буку) та лісостепові ділянки на гіпсових пагорбах Тортонського ярусу Міоцену Неогенової системи, мають чисельна карстові утворення – кратери, воронки, печери скелі. В результаті досліджень було виявлено низку видів павуків, в тому числі і павуків родини Pholcidae, яких ще називають павуки-довгоноги.

Pholcidae – родина ареноморфних павуків. Цих павуків ще називають: павуки-теслярі, льохові павуки, вібруючі павуки, павуки-косарики, вертляві павуки, павки-черепи, татові довгоноги. Тіло невелике, округле або видовжене. Головогруди плоскі, переважно сірі або білі, з чорною медіальною плямою. Очей 8 (роди Pholcus, Holocnemus) або 6 (рід Spermophora). Малекнькі передні медіальні очі, які відсутні в павуків роду Spermophora, розташовуються окремо від інших очей, що утворюють дві ізольованих групи – по 3 ока в кожній групі. Пальпи самок на останньому членику без кігтика. Хеліцери слабкі, базальні членики хеліцер з'єднуються біля основи за допомогою тонкої перетинчастої мембрани. Дистальний кінець базального членика хеліцер оснащений нерухомим загостреним зубцем, що разом з тонким кігтиком утворює

своєрідний клешневидний орган. Нижня губа широка, повністю зрослася зі стернальним щитом. Максили вузькі, до кінця загострені. Стернальний щит широкий, випуклий, переважно одноколірний, іноді з блідими плямами. Задні тазики широко розставлені. Копулятивний апарат самців складний і незвичайний. Вертлюг у павуків роду *Pholcus* оснащений прямим або зігнутим виступаючим зубцем. Гомілка дуже велика, набагато товстіша інших члеників пальпи. Цимбіум асиметричний, неправильної форми. На вершині цимбіум оснащений своєрідним виростом, що називається прокурзус (*procursus*) з натягнутою між його зубцями м'якою перепонкою. Ця перепонка розгортається під час копуляції. У більшості випадків бульбус, крім емболюса, має ще два додаткових вирости: вкритий своєрідними лусочками ункус (*uncus*) і голий, не сильно склеротизований апендикс (*appendix*). Ноги виключно довгі, набагато довші аніж порівняно короткий і компактний тулуб. У павука *Pholcus phalangioides* (Füssli, 1775) при довжині тіла 8 – 11 мм довжина першої пари ніг 54 мм в самця і 51 мм у самки. Довгі і тонкі ноги надають павуку схожість з косариками. Шипи і потовщені щетинки на всіх члениках ніг відсутні. Лапки дуже тонкі, рухомі, з псевдочлениками, завершуються трьома кігтиками. У павуків роду *Pholcus* під кігтиками є кілька перистих волосків. Черевце переважно припідняте, заходить в передній частині на головогруді, тому стебельце зверху непомітне. Іноді (в павуків роду *Spermophora*) висота черевця більша за його довжину. Трахеї та трахейні стигми відсутні. Стигми, що розташовані збоку від епігіни, відкриваються в легені. Епігіна сильно склеротизована, але проста. Є сильно редукований колюлус. Представники цієї родини майструють своєрідні мисливські тенета, що складаються з густого дахоподібного плетива з верхніми та нижніми прикріплювальними нитками, які розтягують ці тенета загалом. Іноді павуки роблять густий круглий купол, що підвішується на нитках і обернений заглибиною вниз. В обох випадках павук сидить в центрі мережива, очікуючи на здобич – різних двокрилих, в першу чергу з родини *Culicidae*. Крім цього ці павуки нападають на павуків інших родин, імітуючи здобич або нападають на кокони павуків інших родин і

живляться їх яйцями. Перед копуляцією самець заповнює копулятивний апарат спермою за допомогою хеліцер, між якими розміщується крапля сперми. Пальпи почергово занурюються в цю краплю. Під час копуляції обидва емболуса вводяться одночасно в епігіну самки. Кокон павуків родини Pholcidae складається з невеликого числа павутинних ниток, що огортають яйця. Самка постійно носить кокон в хеліцерах. Переважно в коконі до 50 яєць, що скріплені клеєм. Молоді павучки полишають мисливські тенета після першої линьки. Павук *Pholcus phalangioides* (Füssli, 1775) досягає статевої зрілості після 5 линьок і живе до 3 років, при цьому 2 роки життя у стані статевої зрілості. Павуки родини Pholcidae живуть в гротах, печерах, тріщинах скель. Багато видів оселяються в житлі людини. У відповідь на подразнення павуки стають у загрозливу позу. Клейких ниток в мереживі немає. Натомість павуки швидко обплутують жертву павутиною. Якщо надходить подразнення від павутини, павук може почати вібрувати або здійснювати колові рухи по павутині. Це ускладнює полювання хижака на павука і допомагає самому павуку зловити здобич. У випадку, якщо небезпека посилюється павук залишає тенета і тікає. Існує легенда, що отрута цих павуків сильніша за будь-яку іншу отруту, але це не більше ніж легенда: ні самі павуки, ні їх отрута не становлять ніякої небезпеки для людини.

Легенда ця пояснюється тим, що павуки Pholcidae часто успішно полюють на смертельно небезпечних для людини павуків інших родин. Експериментально було доведено, що отрута павуків родини Pholcidae слабо діє як на ссавців, так і на комах. Павуки родини Pholcidae поширені по всьому світу, крім Антарктиди та крайньої півночі. Це величезна родина павуків - відомо на сьогодні 1820 видів, що об'єднуються в 94 роди.

Матеріали та методи

Досліджувались збори різних колекторів 2000 – 2023 років зібраних на території заказника «Козакова долина» та в спорудах та житлах людей міста Івано-Франківська. Зібраний матеріал зберігали у 70% етанолі. Визначення видів здійснювали як описано в (Тищенко В. П., 1971).

Результати та обговорення

У результаті досліджень на Території Прикарпаття було виявлено 2 види павуків з родини Pholcidae:

1. *Pholcus opilionoides* (Schrank, 1781) – 5 екз., ♂♂, ♀♀, тріщини в скелях, карстові западини, житло людини, вид з європейсько-кавказько-північноафриканським неморально-субтропічним ареалом.

2. *Pholcus phalangoides* Füssli, 1775 – 11 екз., ♂♂, ♀♀, тріщини в скелях, карстові западини, житло людини, вид з космополітичним диз'юнктивним ареалом.

Висновки

На території Прикарпаття виявлено 2 види павуків з родини Pholcidae, що віддають перевагу скельним ділянкам і є факультативними синантропами. Знаходження цих видів на території Івано-Франківської області було очікуваним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бублик І. М. До екології павуків (*Aranei*) екосистем Передкарпаття // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. – 1981. – 12. – с. 86 - 91.
2. Гірна А. Я. Антропогенна динаміка угруповань павуків (*Aranei*) ясенево-дубових лісів Верхньодністровської рівнини. Автореферат дис. ... к.б.н. Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
3. Гірна А., Лєсник В. Аранеокомплекси річищ водотоків басейну Верхнього Дністра // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. – 2002. Вип. 29. – с. 118 – 126.
4. Жуковец Е. М. Пауки (*Arachnida, Aranei*) Беловежской пуши. Минск, 2017. – 270 с.
5. Леготай М. В., Тарасюк Г. Д. Экологическое распределение арахнофауны Прикарпатья // Экология насекомых и других наземных беспозвоночных Советских Карпат: Материалы межвузовской конференции (окт. 1964). – Ужгород: Ужгородский университет, Закарпатский филиал ВЭО,

1964. – с. 54 - 59.

6. Тыщенко В. П. Определитель пауков европейской части СССР / Тыщенко В.П. - М.: Наука, 1971. – 235 с.

7. Nowicki M. Zapiski faunicze // Spraw. Kom. Fیزیogr. – Kraków, 1869. – T. 3. – s. 145-152.

8. Nowicki M. Zapiski faunicze // Spraw. Kom. Fیزیogr. – Kraków, 1870. – T. 4. – s. 15-19.

9. Roșca A. Fauna araneelor din Bucovina (sistematica, ecologia si raspândirea geografica) // Buletinul Facultatii de Stiinte din Cernauti. – 1936. – 10. – P. 123-216.

10. Wajgiel L. Spis pajaków // Sprawozdanie Komisji fizyograficznej c.k. Towarzystwa naukowego Krakowskiego: Materiały do fizyografii Galicyi. Kraków, 1867. – T. 1. – s. 138-141.

11. Wajgiel L. Pajęczaki galicyjskie (Arachnoidea Haliciae). – Kołomyia, 1874. – 36 s.

12. Woźny M., Czajka M. Pająki (Aranei) Lwowa i jego okolic // Acta Univ. Wratislaviensis. – Prace Zool. – 1993. – V. 26, № 1496. – s. 65 - 84.

ПРОБЛЕМА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТВАРИН В УКРАЇНІ

Довгій Юрій Юрійович,

доктор ветеринарних наук, професор,
академік вищої школи академії наук України,
професор кафедри мікробіології,
фармакології та ветеринарної епідеміології.

Бурак Зоя Олексіївна,

вчитель біології вищої категорії Ліцею № 16
м. Житомира.

Малюська Маргарита Вікторівна,

учениця 11 класу Ліцею № 16
м. Житомира

Поліський національний університет
м. Житомир, Україна

Вступ. У нашій країні проблема безпритульності тварин більш глобальна, аніж за кордоном. Багато людей недостатньо поінформовані щодо відповідальності догляду за тваринами та уникнення їхнього безпритулля. Головною причиною великої кількості тварин в Україні є недотримання законодавства, що не дозволяло б людям робити аморальні вчинки, викидаючи домашніх тварин на вулицю.

Не можна стверджувати, що ситуація безпритульності тварин по всіх містах однакова та безнадійна, існують міста в Україні такі як: Львів, Житомир, Одеса, Київ, Чернівці ситуація в яких наближається до європейського рівня, і ставлення до питання з безпритульністю тварин стрімко покращується.

Влада України робить все для покращення ситуації з безпритульністю тварин, про що свідчать не лише створення організацій та притулків, але й ухвалення законів. У 2021 році президент України підписав закон «Про впровадження в Україні стандартів ЄС щодо гуманного ставлення до тварин» №2351, що забороняє евтаназію – усипляння безпритульних тварин. Безпритульні тварини для європейця – це вкрай недопустимо. На бездомних тварин у європейських країнах щороку з державного бюджету витрачається від 100 до 150 тисяч євро. У містах Німеччини, Бельгії, Швейцарії безпритульних

собак практично немає.

Мета роботи. Вивчити проблемні питання безпритульності тварин в Україні, та порівняти з станом з безпритульністю тварин в інших країнах. Обрана тема актуальна вже дуже багато років поспіль.

Матеріали і методи. Робота виконувалась на здійсненні моніторингу законодавчих документів та ситуації з безпритульністю у нашій країні, більш детально у м. Житомирі у порівнянні з європейськими країнами.

Для проведення наукових досліджень використовували такі методи: емпіричні (спостереження, опис, фотографування, соціальні експерименти), опитування (інтерв'ю, анкетування), теоретичні (аналіз, порівняння), декларативні, практичні, апріорні.

Об'єкт дослідження: коти, собаки.

Результати і обговорення. Для дослідницької роботи вирішили обрати тему безпритульних тварин в Україні, тому що вона на даний час є актуальна як в Україні так і за її межами. На даний час за статистичними даними в м. Києві налічується до 10-12 тисяч безпритульних тварин, а в м. Житомирі від 5 до 7 тисяч. Основними хворобами у безпритульних собак і котів це саркоптоз (демодекоз, отодектоз), а також сказ, що являються зоонозними захворюваннями. Кожного дня ми зустрічаємо на вулиці велику кількість бездомних собак, котів. Існує вираз, що це «брати наші менші» тож ми і ставитись повинні до них відповідно. Покинуті тварини вештаються вулицями, бувають агресивні та часто нападають на людей – це теж є великою проблемою для нашого суспільства. Вони є переносниками таких захворювань як токсокароз, що є дуже небезпечним для дітей. Хворі собаки і коти з фекаліями виділяють яйця токсокар, особливо на дитячих майданчиках біля домів та дитячих садків. Коти особливо для дітей є джерелами зараження зоонозного захворювання токсоплазмоз. Також повномасштабне вторгнення РФ в Україну, призвело до збільшення чисельності безпритульних тварин. Зі слів волонтерів у місті Житомирі, це перше місто, яке відмовилось від цирків, у яких беруть участь тварини.

Громадські організації м. Житомира, впевнились, що ця проблема турбує населення і дуже велика кількість житомир'ян роблять внески у покращення даної ситуації, жертвують кошти, допомагають волонтерам і піклуються про бездомних тварин. Розміщення безпритульних тварин у притулках — один із гуманних способів вирішення цієї проблеми. Майже в кожному районі чи навіть селищі є притулок або ж група людей разом з місцевим самоврядуванням, які відповідають за бездомних тварин, наприклад, обробка проти гельмінтів, стерилізацію та догляд. Ще з 2018 року міська рада Житомира проводить програму «Дружня до тварин». Упродовж 2017-2019 років діяльності КП «Центр захисту тварин» Житомирської міської ради за рахунок коштів місцевого бюджету на території Житомирської міської ОТГ стерилізовано, кастровано, ідентифіковано, вакциновано та ревакциновано від сказу 3684 безпритульних тварин (собак та кішок). Сказ – це інфекційне захворювання, що передається людям при кусанні їх хворими безпритульними тваринами. У Житомирі є спеціальні групи по відлову агресивних тварин. Агресія - це коли собака поводиться неадекватно і кусає людей, за якою треба спостерігати упродовж 10-ти діб і після того прийняти рішення випустити її чи ні, якщо вона гине, відбирається патологічний матеріал (голова) і відправляється для дослідження на наявність вірусу сказу. Тому 18-19 жовтня 2023 року відбувся захід «Конференція щодо сказу в Україні: співпрацюй, навчайся, ліквідууй!», який організований ВООЗ у співпраці з Держпродспоживслужбою, МОЗ, Центром громадського здоров'я МОЗ (ЦГЗ) та у партнерстві з Продовольчою та сільськогосподарською організацією (FAO) і Всесвітньою організацією охорони здоров'я тварин (WOAH) за фінансової підтримки Уряду Німеччини.

Іноді через неякісні, зіпсовані недоїдки може збільшитись кількість хвороб у популяціях тварин. Це призводить до підвищення залежності диких тварин від людей – наслідком цього можуть бути напади собак, тобто зменшується рівень безпеки у суспільстві. Також надмірне підгодовування призводить до збільшення народжуваності, а відповідно і зростає кількість

безпритульних. Тому найкращий спосіб допомогти тваринам – це дати їм можливість жити за їхніми природними законами. Якщо і підгодовувати собак, то найкращі і не шкідливі продукти це: печиво, рис, варені овочі тощо. Для котів найкраще залишити банку тунця або корм, миску води і укриття, якщо це можливо.

Аналізуючи обговорення матеріалів безпритульних собак і котів, зарубіжні дослідження підтверджують, що це все призводить не тільки до погіршення екологічного стану, а також до збільшення інвазійних та інфекційних захворювань. За кордоном муніципалітет зобов'язаний дотримуватися тих прав тварин, які закріплені законодавством країн – це регулярне харчування, вигули, прибирання екскрементів та дотримання санітарних норм.

Влада Стамбулу відкрила проєкт, де витрати на корм покриваються прибутком від переробки пластику, що приймає автомат. В Україні уряди проводили благодійні акції серед населення та в навчальних закладах упродовж 2022-2023 років. За цей період долучилось 286 шкіл та садочків з 89 міст, 40 сіл та 14 смт нашої країни, де було зібрано 15 тон кормів і круп для тварин, що перетримуються у притулках.

В нашій країні мало прийнято законів про покарання за знущання над тваринами. Так як у Великобританії в 1822 році прийнято перший закон про покарання за знущання над тваринами, після ввела Польща, а також у США в 1866 році було підписано закон про захист тварин. Це єдиний федеральний закон в Сполучених Штатах, який регулює питання поводження з тваринами. У кожній країні Європи чи Америки існують конкретні закони щодо вчинення тої чи іншої дії над тваринами.

В Україні з початком повномасштабного вторгнення РФ - чисельність покинутих тварин збільшилась, через війну зросла кількість собак і котів у середньому на 60% з початку 2022 року, також безліч поранених і покинутих. За даними зоозахисників, станом на січень 2023 року 25 799 собак та 19 473 коти перебувають під опікою притулків та волонтерів.

Висновки

1. Порівняння проблем безпритульності та здійсненню моніторингу законодавчих баз Європи, Америки та України, вдалося з'ясувати подібності та відмінності у законодавстві країн, методи покарання за не відповідальне ставлення власників до домашніх тварин, організації із захисту прав тварин та кількість фінансування у кожній з держав.

2. У ході дослідження проаналізовано та проведено теоретичний та практичний аналіз проблем безпритульності тварин в Україні за останні декілька років. Запропоновано методи щодо покращення ситуації на основі затверджених законопроектів з метою профілактики поширення інвазійних та інфекційних захворювань серед тварин і населення, особливо дітей.

3. Завдяки постійній роботі зі збору коштів, будівництву притулків, наша країна вже досягла позитивного успіху по поліпшенню умов життя безпритульних тварин та зменшення їхньої кількості.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ
"БУДОВА - БІОЛОГІЧНА ДІЯ"
МЕТАБОЛІТОТРОПІВ ЗА УМОВ СТРЕСУ

Дьомшина Ольга Олександрівна

канд. біол. наук, доцент,

Криницька Ганна Михайлівна

аспірантка

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Вступ. Стрес є одним із найпоширеніших фізіологічних станів, з якими стикається людина. Він може бути викликаний різними факторами, такими як фізичні травми, інфекції, психологічні навантаження тощо [1, с. 5]. Стрес викликає ряд змін у метаболізмі організму, що може призвести до розвитку різних захворювань.

Метаболітотропи - це речовини, які впливають на метаболізм. Вони можуть бути як природними, так і синтетичними. Природні метаболітотропи містяться в продуктах харчування, лікарських рослинах тощо. Синтетичні метаболітотропи широко використовуються в медицині та фармацевтиці [2, с. 108].

Взаємозв'язок "будова - біологічна дія" метаболітотропів є важливою темою досліджень. Вивчення цього взаємозв'язку дозволяє зрозуміти, як метаболітотропи впливають на метаболізм організму, і розробляти нові ефективні лікувальні препарати.

У даній роботі буде розглянуто деякі аспекти взаємозв'язків "будова-біологічна дія" метаболітотропів за умов стресу. Стрес викликає ряд змін у метаболізмі, які можуть бути пов'язані з впливом метаболітотропів. Вивчення цього взаємозв'язку може допомогти розробити нові ефективні методи профілактики та лікування захворювань викликаних стресом.

Ціль роботи. Вивчити взаємозв'язок між структурою та біологічною дією

метаболітотропів за умов стресу.

Конкретні завдання роботи:

- Проаналізувати вплив стресу на метаболізм організму;
- Ознайомитися з основними видами метаболітотропів;
- Вивчити механізми дії метаболітотропів за умов стресу;
- На основі отриманих даних обґрунтувати перспективи

використання метаболітотропів для профілактики та лікування захворювань викликаних стресом.

Очікувані результати роботи:

- Опис взаємозв'язку між структурою та біологічною дією метаболітотропів за умов стресу;
- Визначення основних механізмів дії метаболітотропів за умов стресу;
- Обґрунтування перспектив використання метаболітотропів для профілактики та лікування стресових захворювань.

Вивчення взаємозв'язку між структурою та біологічною дією метаболітотропів за умов стресу є важливою проблемою сучасної науки. Це дослідження дозволить краще зрозуміти, як метаболітотропи впливають на метаболізм організму за умов стресу, і розробити нові ефективні методи профілактики та лікування захворювань викликаних стресом.

Матеріали та методи. Для проведення дослідження будуть використані наступні матеріали:

- Літературні джерела з даної теми;
- Експериментальні дані, отримані іншими авторами;
- Біологічні матеріали (клітини, тканини, органи).

Для досягнення поставлених цілей будуть використані наступні методи дослідження:

- Аналіз літературних джерел;
- Опрацювання експериментальних даних;
- Вивчення біологічних механізмів.

Результати та обговорення. У результаті проведеного дослідження було отримано наступні результати:

- Стрес викликає ряд змін у метаболізмі організму, включаючи зміни в рівні енергетичного обміну, синтезу білків, жирів і вуглеводів, а також в імунній відповіді.
- Метаболітотропи можуть впливати на метаболізм за умов стресу, регулюючи різні біологічні процеси, такі як експресія генів, активність ферментів, транспорт молекул тощо.
- Основні механізми дії метаболітотропів за умов стресу включають:
  - Модуляцію активності стресових сигнальних шляхів;
  - Зміну експресії генів, що кодують ферменти і білки, що беруть участь у метаболізмі;
  - Модуляцію активності ферментів, що беруть участь у метаболізмі;
  - Зміну транспорту молекул, що беруть участь у метаболізмі.

Як видно з таблиці, метаболітотропи можуть впливати на метаболізм за умов стресу, діючи на різні рівні, включаючи рівні сигнальних шляхів, експресії генів, активності ферментів і транспорту молекул (таб. 1) [3, с. 15].

Таблиця 1

Основні механізми дії метаболітотропів за умов стресу

Механізм	Приклади природніх метаболітотропів
Модуляція активності стресових сигнальних шляхів	Глюкокортикоїди, катехоламіни, оксид азоту
Зміна експресії генів, що кодують ферменти і білки, що беруть участь у метаболізмі	Фолієва кислота, вітамін В6, вітамін В12
Модуляція активності ферментів, що беруть участь у метаболізмі	Карнітин, коензим Q10, N-ацетилцистеїн
Зміна транспорту молекул, що беруть участь у метаболізмі	Омега-3 жирні кислоти, ресвератрол, куркумін

Отримані результати свідчать про те, що взаємозв'язок "будова-біологічна дія" метаболітотропів за умов стресу є складним і багатограним. Вплив метаболітотропів на метаболізм за умов стресу може бути прямим і непрямим, і

може включати різні біологічні механізми.

Прямий вплив метаболітотропів на метаболізм за умов стресу може бути пов'язаний з їхньою здатністю зв'язуватися з певними рецепторами або ферментами, які беруть участь у метаболічних процесах. Наприклад, деякі метаболітотропи можуть активувати або гальмувати роботу ферментів, що беруть участь у гліколізі або окисному фосфорилуванні.

Непрямий вплив метаболітотропів на метаболізм за умов стресу може бути пов'язаний з їхньою здатністю модулювати активність стресових сигнальних шляхів. Наприклад, деякі метаболітотропи можуть підвищувати або знижувати активність глюкокортикоїдних рецепторів, що впливає на рівень кортизолу в крові. Кортизол, у свою чергу, може впливати на метаболізм, стимулюючи глікогенез і глюконеогенез, і гальмуючи ліполіз і гліколіз [4, с. 13].

Вивчення взаємозв'язку "будова - біологічна дія" метаболітотропів за умов стресу має важливе значення для розробки нових ефективних методів профілактики та лікування захворювань викликаних стресом. Метаболітотропи можуть використовуватися для корекції метаболічних порушень і для зниження негативного впливу стрес-факторів на організм.

Перспективи дослідження.

Вивчення взаємозв'язку "будова - біологічна дія" метаболітотропів за умов стресу є перспективним напрямком наукових досліджень. В рамках цього напрямку планується проведення наступних досліджень [5, с. 15]:

- Детальне вивчення механізмів дії метаболітотропів за умов стресу;
- Розробка нових метаболітотропів, які мають більш високу біологічну активність і меншу токсичність;
- Дослідження ефективності метаболітотропів для профілактики та лікування захворювань викликаних стресом.

Результати дослідження можуть бути основою розробки та впровадження нових ефективних методів та схем лікування та профілактики захворювань викликаних стрес-факторами, які будуть безпечними і добре переноситися

пацієнтами.

Висновки. Дослідження взаємозв'язку "будова - біологічна дія" метаболітотропів за умов стресу показали, що ці речовини можуть впливати на метаболізм за умов стресу, регулюючи різні біологічні процеси, такі як експресія генів, активність ферментів, транспорт молекул тощо. Це має важливе значення для розробки нових ефективних методів та схем профілактики та лікування захворювань викликаних стресом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамюк, І. В., Поліщук, І. В. (2022). Взаємозв'язок між метаболізмом і стресом: нові перспективи для фармакології. Фармакологія і фармація, 61(1), 3-10.
2. Кінаш, А. Ю., Омельчук, Н. В. (2022). Метаболітотропні речовини як потенційні засоби корекції метаболічних порушень за умов стресу. Український біохімічний журнал, 94(1), 107-119.
3. Коваленко, О. С., Назаренко, О. В. (2021). Механізми дії метаболітотропів за умов стресу.*Міжнародний науковий журнал «Здоров'я людини», 3(74), 15-20.
4. Мельник, О. В., Шинкаренко, І. М. (2022). Взаємозв'язок між метаболізмом і стресом: роль мікронутрієнтів. **Фізіологічний журнал, 78(1), 13-22.
5. Підгайко, В. О., Боднар, М. В. (2022). Метаболітотропи як нові перспективні засоби для профілактики та лікування стресових захворювань. Український медичний часопис, 20(4), 15-22.

РОЗШИРЕННЯ МЕЖ ІЧНЯНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ: ОСЕЛИЩНИЙ ПІДХІД

Тягнирядно Богдан Анатолійович,
магістрант

Лисенко Геннадій Миколайович,
к.б.н., доцент

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, Україна

Вступ. Ічнянський національний природний парк (далі Ічнянський НПП) репрезентує ландшафтні комплекси екотону Полісся та Лісостепу Лівобережжя України. Його було створено у 2004 р. згідно Указу Президента України «Про створення Ічнянського національного природного парку» від 21.04.2004 року № 464/2004. Серед основних цілей створення парку є збереження, відтворення та раціональне використання типових та унікальних лісостепових природних комплексів, що мають важливе природоохоронне, наукове, освітнє, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення [8]. Загальна територія парку становить 9665,8 га, у тому числі 4686,1 га земель у постійному користуванні та 4979,7 га, що включені до його складу без вилучення у землекористувачів.

Разом з цим, незважаючи на значну територію парку є потреба у розширенні її меж для забезпечення охороною зональних та унікальних природних комплексів, які на сьогодні знаходяться у межах охоронної зони даного об'єкту ПЗФ України. Тому згідно з Указом Президента України «Про розширення мережі території національних природних парків та інших природно-заповідних об'єктів» (01.12.2008 року № 1129/2008) та ініціативи Чернігівської ОДА було розпочато науково-дослідницькі роботи щодо розширення меж нинішньої території. Особливої уваги заслуговують водно-болотні ландшафтні комплекси, а саме: річище р. Удай та долинно-заплавні елементи рельєфу з усім різноманіттям флори, фауни та їх абіотичного оточення [5].

Згідно «Наукового обґрунтування розширення території Ічнянського

національного природного парку» розширення існуючої території пропонується на рахунок приєднання наступних об'єктів ПЗФ України:

1. Гідрологічного заказника загальнодержавного значення «Дорогинський» загальною площею 1880 га (створений згідно Постанови Ради Міністрів УРСР від 11.09.1980 р. № 524);
2. Гідрологічного заказника місцевого значення «Жевак» площею 314 га, створеного рішенням Чернігівського облвиконкому у 1979 році;
3. Частини водно-болотних угідь річки Удай, яка сполучає вище зазначені заказники (73,0 га);
4. Земельні ділянки із земель запасу Ічнянської міської ради загальною площею 285,0 га, що включають малопродуктивні землі (піски) (42,6 га), ліси (168,1 га), чагарники (34,5 га), болота (4,0 га), сіножаті (26,4 га) та водні плеса (9,4 га).

Таким чином, планується долучити та надати у постійне користування Ічнянському НПП нові території та акваторії загальною площею 2552,0 га.

Мета роботи. Основною метою проведених науково-дослідних робіт було дослідження біологічного різноманіття ново залучених територій на основі оселищної концепції, яка на сьогодні є загально визнаною як у вітчизняній [1, 7, 9] так і європейській наукових школах [11]. Основні положення оселищної концепції сформульовані у Бернській Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats).

Матеріал та методи. Для виконання поставлених завдань були використані загально визнані флористичні (формування флористичних списків відповідних оселищ) та геоботанічні (здійснення геоботанічних описів та закладка еколого-фітоценотичних профілів, що пересікають усі елементи досліджуваної катени) методи польових досліджень.

Крім того, було залучено раніше зібрані польові матеріали, що стосувались досліджень гідрологічного режиму території охоронної зони Ічнянського НПП.

Результати та обговорення. Згідно з «Геоботанічним районуванням Української РСР» [2] територія Ічнянського НПП знаходиться у межах Прилуцько-Лохвицького геоботанічного району Роменсько-Полтавського геоботанічного округу лучних степів, дубових, грабово-дубових та дубово-соснових лісів та евтрофних боліт Лівобережнопридніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області. На сьогодні найпоширенішим типом рослинності Ічнянського НПП є лісова. Лісові екосистеми представляють собою складний конгломерат лісів з переважанням *Pinus sylvestris* L., *Quercus robur* L., *Carpinus betulus* L., *Acer platanoides* L., *Tilia cordata* Mill., *Betula pendula* Roth, у перезволожених ектопах по берегах річок та струмків *Populus tremula* L., *P. nigra* L., *Alnus incana* (L.) Moench., місцями *Picea abies* (L.) Karst., та інтродукованого *Quercus borealis* Michx [4, 6].

Згідно Національного каталогу біотопів України [7] у межах досліджуваної території нами відмічено наявність таких біотопів (оселищ), які містять рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України [3]: В3 Водотоки В3.1 Оліготрофні водотоки. В3.2 Мезотрофні та евтрофні водотоки. В3.2.2 Мезотрофні та евтрофні водотоки з повільною течією. В3.3 Ділянки водотоків без вищої водної рослинності. В4 Прибережні біотопи. В4.1.2 Прибережні злаково-різнотравні зарості вздовж водотоків. В4.1.3 Прибережна мезотрофна рослинність на мулистих субстратах. В4.1.5 Угруповання нітрофільної однорічної рослинності на мулистих берегах річок та обмілинах. В4.1.6 Високотравні крайкові нітрофільні біотопи низинних річок. Е Трав'яні біотопи Е2 Мезофітні трав'яні біотопи Е2.11 Ксеромезофітні заплавні луки (*Agrostion vinealis*) Е2.2 Мезофітні луки Е2.3 Гігромезофітні луки. Е2.31 Вологі евтрофні та мезотрофні луки. Е2.311 Вологі евтрофні та мезотрофні луки пасовищного використання (*Deschampsion caespitosae*). Е2.312 Вологі евтрофні та мезотрофні луки сінокісного використання (*Alopecurion pratensis*). Е2.32 Вологі оліготрофні луки (*Molinion*).

Наводимо перелік оселищ для яких визначаються території Смарагдової

мережі, характерних для досліджуваної території: C1.1 Permanent oligotrophic lakes, ponds and pools Постійні оліготрофні озера, ставки та водойми. C1.226 Floating *Aldrovanda vesiculosa* communities Вільноплаваючі угруповання *Aldrovanda vesiculosa*. C1.33 Rooted submerged vegetation of eutrophic waterbodies Вкорінена занурена рослинність евтрофних водойм. C1.3413 *Hottonia palustris* beds in shallow water Зарості *Hottonia palustris* на мілководдях. C1.4 Permanent dystrophic lakes, ponds and pools Постійні дистрофні озера, ставки та водойми. C2.33 Mesotrophic vegetation of slow-flowing rivers Мезотрофна рослинність повільно текучих річок. D4.1 Rich fens, including eutrophic tall-herb fens and calcareous flushes and soaks Багаті болота, включаючи евтрофні високотравні та карбонатні болота. D5.2 Beds of large sedges normally without freestanding water Зарості крупних осок переважно без застою води. E5.4 Moist or wet tall-herb and fern fringes and meadows Мокрі або вологі високотравні та папоротеві узлісся і луки. F9.1 Riverine scrub Прирічкові чагарники. G1.11 Riverine *Salix* woodland Прибережні вербові ліси. X04 Raised bog complexes Комплекси верхових боліт.

У межах досліджуваних оселищ було встановлено зростання як типових для даної природно-кліматичної зони представників флористичного комплексу (*Carex rostrata* C. *pseudocyperus*, *C. omskiana*, *C. lasiocarpa*, *Typha latifolia*, *Phragmites australis*, *Schoenoplectus lacustris*, *Lemna trisulca*, *L. minor*, *Stratiotes aloides*, *Nymphaea alba*, *Nuphar lutea*, *Hydrocharis morsus-ranae*, *Valeriana exaltata*, *Equisetum fluviatile*, *Lycopus europaeus*, *Caltha palustris*, *Galium palustre*, *Lysimachia vulgaris*, *Lythrum salicaria*, *Rumex hydrolapathum*, *Scutellaria galericulata*, *Ranunculus lingua*, *Epilobium palustre*, *Salix cinerea* так і цілого ряду рослин занесених як до Червоної книги України [10] так і до Додатку I Бернської конвенції: *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo, *Dactylorhiza majalis* (Reichenb.) P. F. Hunt et Summerhayes, *Dactylorhiza maculata* (L.) Soo, *Ostericum palustre* (Bess.) Bess., *Aldrovanda vesiculosa* L.

Висновки. У результаті проведених досліджень встановлено, що приєднання гідрологічного заказника загальнодержавного значення

«Дорогинський», гідрологічного заказника місцевого значення «Жевак», земель та лісових масивів, ділянки яких знаходяться на території Будяньського, Заудайського та Сезьківського старостинських округів Ічнянської об'єднаної територіальної громади, значно підвищить природоохоронний статус приєднаних ділянок, дозволить комплексно й екологічно збалансовано проводити управління всією територією і сприятиме покращенню її екологічного стану. Завдяки розширенню території Ічнянський НПП збільшить свої можливості як осередок екологічної освіти, відіграватиме важливу роль у вихованні місцевої молоді та екологічному інформуванні населення. На разі з цим, розширення території даного об'єкту ПЗФ України сприятиме розвитку регіону, буде базою для розвитку рекреаційної, туристичної, еколого-освітньої, природоохоронної та наукової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біотопи (оселища) України: наукові засади їх дослідження та практичні результати інвентаризації. (Матеріали робочого семінару. Київ, 21-22 березня 2012 року.) / За ред. Я. П. Дідуха, О. О. Кагала, Б. Г. Проця.- Київ-Львів, 2012. – 194 с.
2. Геоботанічне районування Української РСР. Київ, 1977. – 301 с.
3. Зелена книга України /під заг. ред. Я. П. Дідуха.- К.: Альтерпрес, 2009.– 448 с.
4. Лисенко Г. М. Проблема оптимізації режимів збереження та відтворення лісових екосистем Ічнянського національного природного парку // Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю, присвячена 95-річчю навчально-дослідної агробіостанції Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя: Збірник статей – Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя, 2023. – С. 83 – 88.
5. Лисенко Г., Пасічник С., Шульга О., Білик М. Перспективи розширення меж Ічнянського національного природного парку (Чернігівська область) // Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та

шляхи забезпечення ефективної їх діяльності: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, з нагоди 10-ї річниці Національного природного парку «Мале Полісся» (м. Славута, Хмельницька обл., 3–4 серпня 2023 р.). Славута, 2023. С. 46 – 50. [Електронне видання] <https://doi.org/10.61584/3-4-08-2023-8>

6. Лукіша В. В., Лисенко Г. М., Шульга О. О. Оцінка сукцесій рослинного покриву Ічнянського національного природного парку в умовах змін клімату // Екологічні науки : науково-практичний журнал / Головний редактор Бондар О.І. – К. : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – № 7 (34). – С. 105 – 110.

7. Національний каталог біотопів України / За ред.. А. А. Куземко, Я. П. Дідуха, В. А. Онищенко, Я. Шеффера. – К.: ФОП Клименко Ю. Я., 2018.-442 с.

8. Положення про Ічнянський НПП. – 2020. – 16 с.

9. Тлумачний посібник оселищ Резолюції № 4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. Третій проект версії 2015 року. Адаптований неофіційний переклад з англійської / укладачі: А. Куземко, С. Садогурська, К. Борисенко, О. Василюк. – Київ, 2017.-124 с.

10. Червона книга України. Рослинний світ / [під заг. ред. Я. П. Дідуха]. К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

11. NATURA 2000: the Interpretation Manual of European Union Habitats EUR28. http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/habitatsdirective/index_en.htm

ВИКОРИСТАННЯ БАКТЕРІЙ РОДІВ PSEUDOMONAS ТА STREPTOMYCES ДЛЯ УТИЛІЗАЦІЇ РЕЧОВИН ПОХІДНИХ ВІД НАФТИ

Фомін Мікаїл Михайлович

Студент

Дніпропетровського національного університету

ім. Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Вступ. / Introductions. ВСТУП Проблема утилізації твердих відходів є однією з актуальних проблем сучасного процесу світового економічного розвитку. За твердженням британського журналу *The Economist*, тверді відходи—це екологічна проблема, що викликає найбільшу заклопотаність суспільства.

Поховання відходів – найбільш поширений спосіб їхньої утилізації. Та разом з тим, він є й найбільш небезпечним. Більшість матеріалів, з яких зроблені продукти споживання, у своєму складі містять токсичні речовини, що забруднюють ґрунт під час розпаду, період якого триває десятки та сотні років. До того ж, слід зазначити, що звалища твердих відходів займають певну площу, що могла б бути відведена під потреби сільського господарства та промисловості.

Результатом впливу розпаду твердих відходів пояснюють токсичне забруднення землі продуктами відлугування. Ці продукти проникають до підземних вод, ґрунту, струмків, отруюючи екосистему та завдаючи шкоду дикій флорі та фауні. Зрушення рівноваги екосистем негативно позначається і на житті людини, адже токсини здатні вплинути на її організм через ланцюги живлення.

У дослідженні показані темпи природної утилізації твердих відходів, а саме: поліетилену, пластику та гуми, бактеріями роду *Pseudomonas* і *Streptomyces*. Запропонований метод є екологічним та не потребує значних ресурсів і матеріальних витрат. Таким чином, представлена робота, пов'язана з вирішенням проблеми забруднення навколишнього середовища, є актуальною.

Отже, враховуючи вищезазначене метою роботи було оцінити можливості використання та встановлення темпів біодеградації речовин похідних від нафти з використанням бактерій *Pseudomonas syringae* та *Streptomyces recifensis var. lyticus* 2435.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- 1) визначити зменшення маси відходів до та після знаходження у середовищі з мікроорганізмами протягом одного та двох місяців;
- 2) порівняти зменшення маси у випадку з наявністю *Pseudomonas* або *Streptomyces* та нормальної мікрофлори ґрунту середніх широт;
- 3) провести аналіз здатності псевдомонад та стрептоміцетів до біодеградації, порівняти та зробити висновки.

Мета роботи. / Aim. Метою роботи було оцінити можливості використання та встановлення темпів біодеградації речовин похідних від нафти з використанням бактерій *Pseudomonas syringae* та *Streptomyces recifensis var. lyticus* 2435.

Матеріали та методи./Materials and methods. В якості матеріалів, що аналізувались на предмет біодеградації, використовувались найбільш уживані у побуті похідні нафтопродуктів: поліетилен, пластик та гума.

В дослідженні як біодеграданти були використані бактерії *Pseudomonas syringae* та культура *Streptomyces recifensis var. lyticus* 2435 із колекції культур кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології ДНУ ім. О. Гончара.

Бактерії роду *Pseudomonas* – грамнегативні, рухомі паличкоподібні мікроорганізми. Знаходяться у воді та ґрунті. Ростуть на дуже простих мінеральних середовищах, не потребують факторів росту та швидко адаптуються до нових умов. Розмножуються при температурах від +4 до +45°C. Розкладають велику кількість органічних речовин, використовуючи їх у якості джерела вуглецю та енергії. Обрана нами бактерія *Pseudomonas syringae* секретує сидерофор піовердин та фітотоксин сирингоміцин – екзоферменти, що можуть виявитися здатними до деструктивної хімічної дії у відношенні до похідних нафти.

Streptomyces – рід мікроорганізмів, що відносяться до грампозитивних бактерій з високим вмістом гуаніну/цитозину бактерії. Стрептоміцети знаходяться переважно в ґрунті і у залишках рослин, проте на сьогодні їх виділено з усіх екологічних ніш. Більшість видів формують ендоспори. *Streptomyces* відомі своїм характерним «земляним» запахом, який походить від виробництва непостійного метаболіту, геозміну. Обраний нами штам стрептоміцету *Streptomyces recifensis* var. *lyticus* 2435 був виділений із ґрунтів Дніпропетровської області і характеризується високою біосинтетичною активністю. Цей мікроорганізм секретує у навколишнє середовище багато різноманітних екзоферментів (літичні ендопетидази та глікозидази, кислі та лужні протеїнази, целюлази, ліпази, ДНК-ази та інші гідролази) та стимулятор росту мікроорганізмів, тварин і рослин. Синтез більшості позаклітинних ферментів вказаного штаму індикується появою відповідних субстратів у середовищі. Тому логічним було перевірити здатність стрептоміцету виробляти речовини для біодеградації ксенобіотиків, зокрема похідних нафти.

У якості зразків нами було взято шматочки найуживанішої продукції з зазначених матеріалів, а саме: одноразовий поліетиленовий пакет, прозора пластикова пляшка з-під води та гумові медичні рукавички.

В рамках дослідження було проведено чотири основних експерименти-№1, №2, №3 і №4. В експерименті №1 порівнювалось ефективність біодеградації матеріалів у штучних умовах в зразках нестерильного ґрунту та в зразках нестерильного ґрунту із додаванням суспензії псевдомонад протягом 30 діб; в експерименті №2 – відповідно протягом 60 діб. Третій та четвертий експерименти за методикою ідентичні першому та другому, проте замість псевдомонад до землі вносили суспензію стрептоміцетів. Ступінь деградації визначали за допомогою вагового методу. Всього було зроблено 324 вимірювання.

Розподіл матеріалу за типом похідного від нафти продукту був однаковим у всіх чотирьох експериментах.

Даний розподіл груп досліджень за типом похідних від нафти продуктів

дозволив визначити матеріал, в якому деструктивна дія бактерій була найбільша і призводила до швидших темпів розкладання, а також порівняти темпи біодеградації для двох видів мікроорганізмів: *P. syringae* та *S. recifensis var. lyticus* 2435. Псевдомонади та стрептоміцети були обрані як мікроорганізми представники родів бактерій, що входять до складу біопрепаратів-деструкторів нафти. В кожному експерименті перевіряли і природню здатність ґрунту спричиняти біодеградацію похідних від нафти матеріалів, для чого були поставлені контролі, куди додатково не вносили суспензії бактерій, а біодеградація відбувалась тільки завдяки природній мікрофлорі ґрунту.

Результати та обговорення./Results and discussion. Ефективність біодеградації похідних від нафти продуктів бактеріями роду *Pseudomonas* та *Streptomyces* визначали за допомогою вагового методу, вимірюючи масу контрольних та дослідних зразків на аналітичних вагах.

Аналіз проведених експериментів 1, 2, 3 і 4 здійснювали, вимірюючи вагу зразків матеріалів до інкубації у ґрунті та після. В експерименті №1 та №3 спостереження вели 30 діб, в експерименті №2 та №4 – 60 діб.

Маса поліетилену за 30 діб спостереження знизилась на 18,8% (проти 11,6% у контролі), а за 60 діб – на 25,2% (проти 17,1% у контролі). Таким чином, поліетилен виявився найбільш здатним до біодеградації під дією псевдомонад у порівнянні з гумою та пластиком.

Маса пластику знизилась на 2% (проти 1,3% у контролі) протягом 30 діб, і на 2,8% (проти 1,8% у контролі) після 60 діб інкубації у ґрунті з суспензією *P. syringae*.

Маса гуми знизилась на 3,5% (проти 4,4% у контролі) після 30 діб експерименту та до 4,6% (проти 5,8% у контролі) після 60 діб.

Пластик та гума розкладалися повільніше, та показники їх маси у контролі та досліді відрізнялися незначною мірою.

Отже, було достовірно встановлено здатність поліетилену до біодеградації бактеріями роду *P. syringae*. Що стосується біодеградації гуми та пластику, то, незважаючи на більший ступінь деструкції цих матеріалів в

присутності псевдомонад у порівнянні з контролем, достовірно стверджувати про їх біодеградацію не можна, оскільки відсоткові значення втрати їх маси лежать у межах похибки. Тому необхідно провести додаткові експерименти з більшим терміном експозиції.

Експерименти №3 та №4 за методикою ідентичні експериментам №1 та №2 відповідно, але у них об'єктом дослідження виступали бактерії штаму *Streptomyces recifensis* var. *lyticus* 2435.

Маса поліетилену за 30 діб інкубації з додаванням суспензії стрептоміцетів знизилась на 2,4% у досліді проти 0,9% у контролі, а за 60 діб-на 3,2% у досліді проти 4,8% у контролі.

Маса пластику за 30 діб інкубації при додаванні суспензії стрептоміцетів знизилась на 1,1% у досліді проти 0,1% у контролі, а після 60 діб – на 2,7% проти 2,1% у контролі.

Ці результати, отримані для поліетилену та пластику, лежать у межах статистичної похибки через незначний відсоток зменшення маси, тому факт деструкції цих матеріалів бактеріями роду *Streptomyces* не можна встановити остаточно. Він потребує повторного досліді із більшим терміном експозиції.

Маса гуми знизилась на 2,3% проти 1,1% у контролі після 30 діб інкубації та на 7% проти 3,4% після 60 діб. Швидші темпи деструкції цього матеріалу саме у групі досліді особливо помітні після двох місяців досліді. Більш низькі темпи біодеградації гуми під дією стрептоміцетів, у порівнянні з псевдомонадами, можна пояснити більш довготривалим розвитком стрептоміцетів у ґрунті. Це пов'язано з утворенням ними спор та розвинутого міцелію. Тобто для їхньої інвазії у ґрунт необхідно більше часу. Проте, при порівнянні деструктивної активності псевдомонад і стрептоміцетів за 60 днів спостереження, саме стрептоміцети відрізняються найбільшим ступенем біодеградації гуми.

Отже, було встановлено здатність бактерій роду *treptomyces* до деструкції гуми.

Відповідно до мети досліді, було зроблено порівняльний аналіз

здатності до біодеградації зразків поліетилену, пластику та гуми під дією бактерій *Pseudomonas syringae* та *Streptomyces recifensis var. lyticus 2435* протягом 30 та 60 діб. Порівнювалася різниця мас вихідних та кінцевих зразків матеріалів у процентному значенні.

P. syringae продемонстрували більшу здатність до деструкції поліетилену, а бактерії *S. recifensis var. lyticus 2435* – до деструкції гуми. Показники втраченої маси пластику знаходяться у межах статистичної похибки як у випадку з псевдомонадами, так і у випадку зі стрептоміцетами.

Отже, *P. syringae* та *S. recifensis var. lyticus 2435* відрізняються за здатністю до деструкції різних типів похідних від нафти продуктів. Це можна пояснити відмінністю задіяних у біодеградації екзоферментів, що секретують ці мікроорганізми.

Висновки./Conclusions. 1. Підтверджено факт біодеградації поліетилену бактеріями роду *Pseudomonas* та деструкції гуми бактеріями роду *Streptomyces* в умовах *in vitro*. 2. Встановлені різні ступені біодеградації твердих відходів бактеріями роду *Pseudomonas*. Так, найбільший ступінь біодеградації – 18,8 % після 30 діб експерименту та 25,2% після 60 діб – спостерігається у випадку з поліетиленом. Пластик та гума розкладалися значно повільніше. Маса пластику знизилась на 2% після 30 діб та на 2,8% після 60 діб. Маса гуми стала меншою на 4,4% протягом 30 діб та на 5,8% протягом 60 діб. Результати, отримані для пластику та гуми, знаходились у межах статистичної похибки у порівнянні з контролем. 3. Встановлені різні ступені біодеградації твердих відходів бактеріями роду *Streptomyces*: так, найбільший ступінь біодеградації – 2,3 % після 30 днів експерименту та 7% після 60 днів - спостерігається у випадку з гумою. Відмінність між групою досліду та контролем у випадку із поліетиленом та пластиком була незначною.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ БІОАНТАГОНІСТИЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ СУКЦИНАТУ ЦИНКУ ТОКСИЧНОСТІ ХЛОРИДУ КАДМІЮ В ЕКСПЕРИМЕНТІ

Шамелашвілі Карина Леонідівна,

К.б.н., доцент, старший викладач

Шаторна Віра Федорівна,

д.б.н., професор, завідувач кафедри

Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро

Вступ: Кадмій на сьогодні є одним з найважливіших забруднювачів навколишнього середовища. Він пов'язаний з нирковими, неврологічними, скелетними та іншими токсичними ефектами, включаючи репродуктивну токсичність, генотоксичність та канцерогенність. В даний час не існує клінічно ефективного засобу для лікування отруєння кадмієм через те що переважно його іони розташовуються внутрішньоклітинно. Важлива роль в механізмі активності кадмію пов'язана з його сильними прооксидантними властивостями та здатністю утворювати активні форми кисню за допомогою прямої дії, тобто шляхом порушення ланцюга перенесення електронів, або побічно, послаблюючи ферментативний та не ферментативний антиоксидантний бар'єр. Цинк, який діє як комплексний антиоксидант, може пригнічувати окислювальний стрес, який може бути викликаний кадмієм або іншими хімічними речовинами з аналогічним ефектом. Більше того, цинк є добре відомим інгібітором апоптозу та некрозу клітин, оскільки цинк запобігає виробленню активних форм кисню (АФК), які описані як медіатори апоптозу.

Мета роботи: Експериментально визначити модифікуючу дію сукцинату цинку на показники ембріотоксичності та гепатотоксичності хлориду кадмію при хронічному внутрішньошлунковому введенні з першого дня вагітності у щурів.

Матеріали та методи: Для ембріонального дослідження отримували самиць щурів Wistar з датованим терміном вагітності, використовуючи метод вагінальних мазків. З першого дня вагітності вводили досліджувані речовини.

Окрім контрольної групи, були сформовані група ізольованого впливу хлориду кадмію та групи комбінованого введення кадмію з сукцинатом цинку. Для визначення токсичного ефекту хлориду кадмію ми щодня вводили самицям *per os* розчин хлориду кадмію (у дозі 2,0 мг/кг) впродовж усієї вагітності, а в групах комбінованого введення разом з кадмієм вводили сукцинат цинку. На 13-й день вагітності проводився хірургічний забій. Ембріотоксичну дію досліджуваних речовин оцінювали за наступними показниками: 1. Загальна ембріональна смертність; 2. Предімплантаційна смертність; 3. Постімплантаційна смертність; 4. Кількість плодів на 1 самку в групі. Ферментативну активність аспартатамінотрансферази (АСТ) та аланінамінотрансферази (АЛТ) визначали відповідно до методу Райтмана-Френкеля. Оцінку достовірності статистичних досліджень проводили за допомогою t-критерію Стьюдента.

Результати та обговорення Порівняння результатів ізольованої дії хлориду кадмію зазначеної дози з показниками контрольної групи виявило його ембріотоксичність. В групі впливу хлоридом кадмію спостерігається зниження кількості живих плодів на 22,4% порівняно з контрольною групою. При комбінованому введенні хлориду кадмію та сукцинату цинку впродовж 13-ти днів вагітності відмічається достовірне збільшення кількості живих ембріонів на 18,9% порівняно з групою ізольованого введення та наближення показника до рівня контролю. Важливим критерієм ембріотоксичності є показники загальної ембріональної смертності, яка складається з показників доімплантаційної і післяімплантаційної смертності ембріонів. Обрахування показників загальної ембріональної смертності показало, що при ізольованому хронічному введенні хлориду кадмію відбувається збільшення цього показника в 4,8 рази порівняно з контролем. Комбіноване введення хлориду кадмію та сукцинату цинку призводить до збільшення в 2 рази показника загальної ембріональної смертності в порівнянні з контрольною групою, але визначається модифікуюча дія сукцинату цинку на даний показник при комбінованому введенні у порівнянні до групи впливу кадмієм. В контрольній групі присутні незначні

доімплантаційна та постімплантаційна смертність, а при ізольованому введенні хлориду кадмію дані показники підвищуються. На 13-ту добу ембріогенезу в групі ізольованого впливу хлориду кадмію ми виявили збільшення доімплантаційної смертності в 3,3 рази а постімплантаційна смертність в 7 разів порівняно з контролем. При комбінованому введенні досліджуваних сполук показник доімплантаційної та постімплантаційної смертності знижується в середньому в 2 рази порівняно з ізольованим введенням хлориду кадмію.

У вагітних самок щурів, яким вводили хлорид кадмію впродовж 13-ти днів спостерігається гепатотоксичний ефект, ознакою якого є достовірне збільшення активності АЛТ (на 34%) та АСТ (на 16%) в сироватці крові. В групі комбінованого введення хлориду кадмію та сукцинату цинку визначається достовірне зниження активності цих ферментів майже до рівня контролю.

Висновки: Комплекс сукцинату цинку має виражену модифікуючу дію на ембріотоксичні показники хлориду кадмію в досліджуваній дозі, що проявляється в збільшенні кількості ембріонів, зниженні усіх видів ембріональної смертності при комбінованому введенні хлориду кадмію та сукцинату цинку в експерименті на щурах. При введенні комплексу хлориду кадмію та сукцинату цинку спостерігається зниження активності АЛТ та АСТ до показників контрольної групи. Отримані дані дозволяють розглядати сукцинат цинку як високопотенційний біоантагоніст ембріотоксичності та гепатотоксичності кадмію в зазначених дозах та способі введення в експерименті на щурах.

ЕКСПРЕСІЯ ГЕНІВ *TGFβ1* ТА *FOXO1* У СИНОВІАЛЬНІЙ РІДИНІ ХВОРИХ НА ОСТЕОАРТРИТ ПІСЛЯ SARS-CoV2-ІНФЕКЦІЇ

Юет Алевтина Сергіївна,

к.б.н., доцент

Бородін Сергій Віталійович,

аспірант

Гребіник Дмитро Миколайович,

к.б.н., доцент

Дворщенко Катерина Олександрівна,

д.б.н., с.н.с.

ННЦ «Інститут біології та медицини»,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Вірус важкого гострого респіраторного синдрому, коронавірус 2 (Severe acute respiratory syndrome-related coronavirus 2, SARS-CoV-2), є причиною інфекції, відомої як коронавірусна хвороба 2019 року (Coronavirus disease 2019, COVID-19). На сьогоднішній день COVID-19 стала глобальним джерелом захворюваності та призвела до розвитку пандемії. Це створило серйозну загрозу громадському здоров'ю людей в усьому світі.

Коронавірусна хвороба спричинила розвиток багатьох ускладнень та смертей різних груп населення. Серед них особливу групу складають хворі на хронічні захворювання, зокрема остеоартрити. Відкритим залишається питання причинно-наслідкових зв'язків між вірусом SARS-CoV-2 та ураженням опорно-рухового апарату людей.

В нашій роботі ми дослідили взаємозв'язок між розвитком коронавірусної хвороби у пацієнтів з остеоартритом та експресією генів *TGFβ1* (transforming growth factor beta 1, трансформуючий фактор росту-β) та *FOXO1* (forkhead box protein O1, фактор транскрипції FoxO1). *TGFβ1* та *FOXO1* є багатофункціональними цитокінами, які задіяні у ряд біологічних процесів, таких як модуляція імунітету та запалення, контроль проліферації, росту, міграції та диференціації клітин, регуляція процесів апоптозу, репарації тканин,

а також синтезу компонентів позаклітинного матриксу.

Мета роботи./Aim. Визначення експресії генів *TGFBI* та *FOXO1* у клітинах синовіальної рідини хворих на остеоартрит після SARS-CoV2-інфекції.

Матеріали та методи./Materials and methods. У дослідженні брали участь 36 пацієнтів у віці від 39 до 70 років, які перебували на стаціонарному або амбулаторному лікуванні в ортопедичному спеціалізованому медичному центрі «Ортоклініка» (Тернопіль, Україна) з приводу остеоартриту. У пацієнтів був встановлений діагноз «остеоартрит колінних суглобів II-III ступеню» на підставі клінічних та рентгенологічних критеріїв. На етапі відбору усім хворим проводилася рентгенографія колінних суглобів у прямій (передньозадній) та боковій проекціях. Оцінка інтенсивності болю та функціонального стану колінних суглобів хворих проводилась за допомогою розрахунку індексу WOMAC (Western Ontario and McMaster Universities Osteoarthritis Index), який підраховується в результаті самостійного проходження пацієнтом тесту, що включає 24 запитання, що відображають вираженість больових відчуттів (5 питань), скутості (2 питання) та функціональної активності (17 питань).

Всі учасники дослідження надалі були поділені на дві групи. Перша група (n=22) – пацієнти з остеоартритом колінних суглобів II–III ступеню. Друга група (n=14) – пацієнти з остеоартритом колінних суглобів II–III ступеню, які перенесли легку та середньотяжку форму COVID-19 6-9 місяців тому. Діагноз COVID-19 був підтверджений молекулярним аналізом (RT-PCR) мазка з носоглотки. Всі учасники, що добровільно погодились взяти участь у цьому дослідженні, ознайомилися та підписали відповідну форму інформованої згоди. Дослідження виконані з дотриманням основних положень «Правил етичних принципів проведення наукових медичних досліджень за участю людини», затверджених Гельсінською декларацією (1964-2013 pp.), ICH GCP (1996 p.), Директиви ЄЕС № 609 (від 24.11.1986 p.), наказів МОЗ України № 690 від 23.09.2009 p., № 944 від 14.12.2009 p., № 616 від 03.08.2012 p.). Вжиті всі заходи для забезпечення анонімності пацієнтів.

Забір біологічного матеріалу проводився на базі спеціалізованого медичного центру «Ортоклініка», місто Тернопіль, Україна. Синовіальну рідину збирали у стерильні пробірки з гепарином шляхом артроцентезу колінного суглобу відповідно до стандартних протоколів обробки.

У клітинах синовіальної рідини (нейтрофіли, лімфоцити, моноцити та макрофаги) визначали експресію генів *TGFBI* та *FOXO1*. РНК отримували за методом Chomczynski. Синтез кДНК та кількісну полімеразну ланцюгову реакцію в реальному часі (Real-time PCR, кПЛР) за допомогою комерційного набору «Thermo Scientific Verso SYBR Green 1-Step qRT-PCR ROX Mix» («Thermo Scientific», Литва). У реакціях було використано такі послідовності праймерів: для *TGFBI*: прямий – TTGAGCCGTGGAGGGGAAATT та зворотний – AGGCCGGTTCATGCCATGAAT; для *FOXO1*: прямий- GGCGGGCTGGAAGAATTCAAT та зворотний- CTCTTGCCACCCTCTGGATTGA; для *ACTB* (ген β -актину, що використовується в якості внутрішнього контролю реакції завдяки конститутивній експресії): прямий – CTCCAGCTCCTCCCTGGAG та зворотний – CCACAGGACTCCATGCCAG. Відносний рівень експресії зазначених генів нормалізували до рівня експресії *ACTB*.

Отримані дані тестували на нормальне розподілення за допомогою тесту Шапіро-Вілка з використанням програмного пакету «GraphPad Prism 8.4.3» («GraphPad Software Inc.», США). Подальший обрахунок відбувався за допомогою непарного параметричного *t* тесту. Отримані результати наведені у вигляді середнього арифметичного $\pm$ стандартне відхилення – SD. Результати вважали значущими, коли $p \leq 0,05$.

Результати та обговорення./Results and discussion. У результаті проведених нами експериментальних досліджень було показано, що рівень експресії гена *TGFBI* у клітинах синовіальної оболонки пацієнтів з остеоартритом колінних суглобів після COVID-19 знижувався в 1,5 раза ($p \leq 0,01$) порівняно з групою хворих на остеоартрит. У результаті подальших досліджень було виявлено, що рівень експресії гена *FOXO1* у клітинах

синовіальної оболонки пацієнтів з остеоартритом після SARS-CoV2-інфекції знижувався в 1,4 раза ($p \leq 0,05$) порівняно з групою хворих на остеоартрит.

Висновки./Conclusions. У хворих на остеоартрит колінних суглобів після COVID-19, у ядерних клітинах синовіальної рідини знижується експресія генів *TGFB1* та *FOXO1* порівняно з пацієнтами, у яких діагностовано остеоартрит. Це свідчить про можливі порушення регуляції ряду молекулярних механізмів в клітинах синовіальної рідини суглобів пацієнтів з остеоартритом після інфікування SARS-CoV-2.

АНАЛІЗ КОСМЕТИЧНИХ БАРВНИКІВ, ОДЕРЖАНИХ БІОТЕХНОЛОГІЧНИМ ШЛЯХОМ З ПРОДУЦЕНТІВ РІЗНОЇ ПРИРОДИ

Яловенко Олена Ігорівна,

к.б.н, доцент

Яковенко Юлія Андріївна,

студентка

Національний технічний університет України
Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського
м. Київ, Україна

Вступ. Люди завжди прагнули розширювати спектр кольорів у своєму побуті, а особливо це стосувалося ще давніх аналогів косметичних засобів, які вони використовували у різних цілях – починаючи від натуральних пігментних сумішей для ритуального гриму у стародавньому Єгипті, закінчуючи помадою з додаванням ртуті для надання незвичайного відтінку губам у Середньовічній Європі. На сьогоднішній день макіяж став вільним полем для самовираження-хтось використовує більш яскраві кольори, для когось підходящими є більш спокійні, пастельні відтінки, однак тепер на пріоритетних позиціях не лише віяння моди чи особисті вподобання, а й безпека засобів, що використовуються.

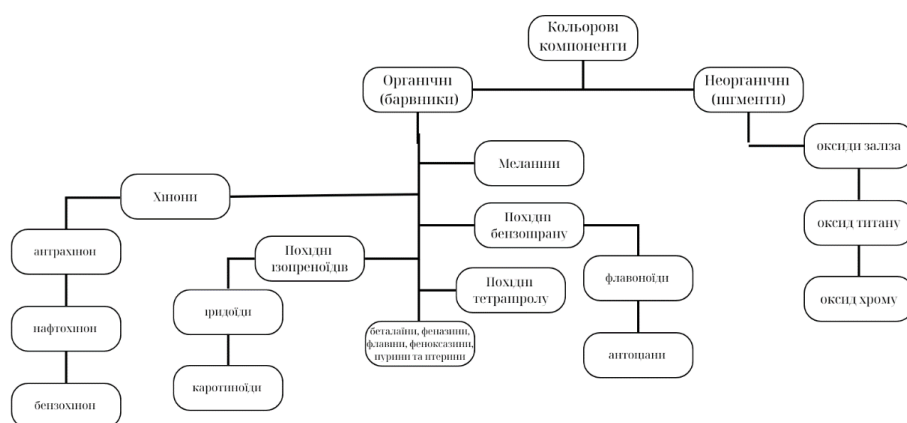
Досить тривалий час на ринку косметичних компонентів панували синтетичні пігменти – така ситуація склалася через ряд їх переваг, а саме: кольорове різноманіття, стійкість на шкірі, доступність. Однак такі їх недоліки як ймовірна токсичність окремих їх складників при довготривалому впливі на шкіру, ризик виникнення алергічних реакцій, а також згубний вплив на навколишнє середовище, як в процесі виробництва, так і внаслідок того, що переважна більшість їх не є біодеградабельними, спонукають до пошуків альтернативних джерел натуральних барвників, які забезпечуватимуть не лише стійкий та насичений кольорами макіяж, а й будуть безпечними для шкіри і навіть проявлятимуть інші функціональні косметичні властивості. Продуцентами таких натуральних пігментів можуть бактерії чи гриби, в яких

вони грають роль вторинних метаболітів, а також мікрободорості.

Мета роботи. Обґрунтування на основі аналізу літературних джерел особливостей одержання натуральних косметичних барвників біотехнологічним шляхом з використанням продуцентів різних таксономічних груп та їх додаткових функцій як компонентів косметичних засобів.

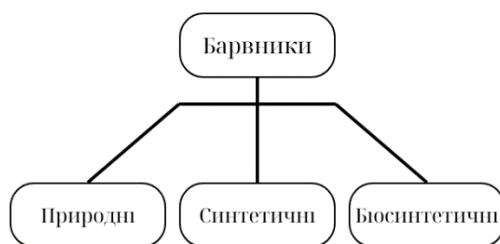
Матеріали та методи. Аналіз літературних джерел щодо загальної характеристики косметичних барвників, їх класифікації, додаткових функцій та порівняльної характеристики трьох груп продуцентів – бактерій, грибів та мікрободоростей. Візуалізація результатів у форматі схем та таблиць.

Результати та обговорення. Колір є важливим елементом при розробці косметичних засобів, адже це найперше, що привертає увагу споживача. Кольорові компоненти можна розділити за їх хімічною природою: на органічні фарбувальні речовини (пігменти – речовини, які нерозчинні у воді та плівкоутворюючих речовинах, та барвники, розчинні у середовищі, яке вони забарвлюють) та неорганічні пігменти, які є нерозчинними в середовищі, яке вони забарвлюють (вода, органічні рідини). Органічні пігменти поділяються на пігментні барвники та барвисті лаки. Органічні барвники за розчинністю поділяються на водорозчинні та жиророзчинні, за хімічною будовою – найбільш поширені в косметичних засобах: нітробарвники, азобарвники, трифенілметанові, ксантанові, антрахінонові. На основі літературних даних [1, 2] нами була складена схема класифікації (рис. 1).

Рис. 1. Схема класифікації кольорових компонентів косметичних засобів за хімічною природою

Розподіл барвників також здійснюють і за походженням (рис. 2).

Рис. 2. Схема класифікації барвників за походженням

У рамках цієї роботи ми зупинимось саме на органічних барвниках, що можуть бути отримані біотехнологічним шляхом за допомогою синтетиків різної природи.

Більшість косметичних компонентів виконують комплексні функції у засобах, особливо якщо мова йде про активні речовини. Аналогічно і барвники можуть виконувати не лише естетичну (декоративну) функцію, а й надавати косметичному засобу додаткових властивостей, що робить його більш дієвим та забезпечує додаткову ефективну дію косметичному засобу, наприклад:

- Меланіни – функція УФ-фільтру у засобах, що забезпечують SPF 20-30 (завдяки природній здатності до захисту шкіри від ультрафіолетового випромінювання) [3];
- Віолацеїн – антибіотичні, антиоксидантні властивості [10]; може застосовуватись у засобах для догляду за шкірою та лікувальних косметичних засобах; згідно з дослідженням [4] ефективніший за популярний стрептоміцин;
- Беталаїни – антиоксидантна дія, функція консерванту, протизапальна дія та фотозахисна (завдяки впливу на запобігання передчасному руйнуванню молекул колагену [5].

Раніше органічні барвники були переважно рослинного походження, однак вони часто не відповідали таким показникам як стійкість та біосумісність, що є принциповими для компонентів косметичних засобів. У такому випадку у нагоді стає те, що багато відомих та вже досліджених представників бактерій, грибів та навіть мікродоростей здатні продукувати

барвники, як вторинні метаболіти, а отже можливим є їх виробництво шляхом мікробного синтезу. Характеристика груп продуцентів косметичних барвників узагальнена у табл.1 [6, 7, 8, 9, 11, 12, 13].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика груп продуцентів косметичних барвників

Група продуцентів	Найвідоміші представники	Барвники, що синтезують	Особливості технологічного процесу
Бактерії	Streptomyces sp., Pontibacter korlensis sp., Pseudomonas sp., Bacillus sp., Vibrio sp.	Продигіозин, астаксантин, піоціанін, меланін і бета-каротин, рибофлавін	Оскільки переважно маємо справу з морськими бактеріями, то окремо додається етап виділення чистих культур зі зразків морської води. Для ціанобактерій важливим параметром є освітлення, оскільки накопичення цільового продукту відбувається під час фотосинтетичної активності (отже, процес біосинтезу має відбуватись у фотобіореакторах). Особливістю також є те, що більшість барвників є внутрішньоклітинними метаболітами, отже в технологічну схему необхідно додавати етап руйнування клітин.
Гриби	Penicillium oxalicum var. armeniaca, Neurospora spp., Monascus spp., Eremothecium gossypii, Blakeslea trispora	Меланіни, каротиноїди, хінони, терпеноїди, поліфеноли, рибофлавін	На прикладі меланінів технологія виробництва має певні особливості залежно від кінцевої форми барвника – сирий чи очищений. Барвник є позаклітинним метаболітом, отже етапу руйнації клітин немає. Сирий меланін очищується шляхом обробки лугом, центрифугування та промивання одержаного осаду деіонізованою водою.
Мікроводорості	Rhodella reticulata, Dunaliella salina	Хлорофіли, каротиноїди, фікобіліпротеїни	На прикладі технології одержання фікобіліпротеїну простежується зниження біосинтезу барвника з підвищенням інтенсивності освітлення, що пов'язано з фізіологічними особливостями продуцента та функцією фікобіліпротеїнів в організмі.

Висновки. Отже, наразі за літературними джерелами проаналізовано широкий спектр косметичних барвників, що можуть бути одержані біотехнологічним шляхом. Найбільший потенціал серед продуцентів на

сьогодні мають гриби, адже виробництво не пов'язане з додатковими етапами технологічного процесу (такими як руйнування клітин), є добре вивченим та не потребує особливих засобів та обладнання (як, наприклад, фотобіореактор).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Губський Ю. І. Біологічна хімія: Підручник.– Київ-Тернопіль: Укрмедкнига, 2000. –508 с.
2. Пешук Л. В., Бавіка Л. І., Демідов І. М. Технологія парфумерно-косметичних продуктів. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 376 с.
3. Choi KY. Bioprocess of Microbial Melanin Production and Isolation. *Front Bioeng Biotechnol.* 2021 Nov 16;9:765110. doi: 10.3389/fbioe.2021.765110. PMID: 34869277; PMCID: PMC8637283.
4. Tuli HS, Chaudhary P, Beniwal V, Sharma AK. Microbial pigments as natural color sources: current trends and future perspectives. *J Food Sci Technol.* 2015 Aug;52(8):4669-78. doi: 10.1007/s13197-014-1601-6. Epub 2014 Oct 10. PMID: 26243889; PMCID: PMC4519520.
5. Contreras-Llano LE, Guerrero-Rubio MA, Lozada-Ramírez JD, García-Carmona F, Gandía-Herrero F. First Betalain-Producing Bacteria Break the Exclusive Presence of the Pigments in the Plant Kingdom. *mBio.* 2019 Mar 19;10(2):e00345-19. doi: 10.1128/mBio.00345-19. PMID: 30890610; PMCID: PMC6426604.
6. Lin L, Xu J. Production of Fungal Pigments: Molecular Processes and Their Applications. *J Fungi (Basel).* 2022 Dec 28;9(1):44. doi: 10.3390/jof9010044. PMID: 36675865; PMCID: PMC9866555.
7. Nawaz A, Chaudhary R, Shah Z, Dufossé L, Fouillaud M, Mukhtar H, ul Haq I. An Overview on Industrial and Medical Applications of Bio-Pigments Synthesized by Marine Bacteria. *Microorganisms.* 2021; 9(1):11. <https://doi.org/10.3390/microorganisms9010011>
8. Pagels, F.; Guedes, A.C.; Vicente, A.A.; Vasconcelos, V. Cyanobacteria-Based Bioprocess for Cosmetic Products—Cyanobium sp. as a Novel Source of Bioactive Pigments. *Phycology* 2023, 3, 47-64. <https://doi.org/10.3390/phycology3010004>

9. Tounsi L, Ben Hlima H, Hentati F, Hentati O, Derbel H, Michaud P, Abdelkafi S. Microalgae: A Promising Source of Bioactive Phycobiliproteins. *Mar Drugs*. 2023 Aug 4;21(8):440. doi: 10.3390/md21080440. PMID: 37623721; PMCID: PMC10456337.
10. Ingredient: Violacein. European Commission: веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/cosing/details/94532> (дата звернення: 22.01.2024).
11. Шапкіна І. Є., Варанкіна О. О., Огурцов О. М. Оптимізація біотехнології отримання каротиноїдів / Шапкіна І. Є., Варанкіна О. О., Огурцов О. М. // Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я. – 2018. – Ч.2. – С. 327.
12. Elkhateeb W, Daba G. Fungal Pigments: Their Diversity, Chemistry, Food and Non-Food Applications. *Applied Microbiology*. 2023; 3(3):735-751. <https://doi.org/10.3390/applmicrobiol3030051>
13. Поліщук В. Ю. Рибофлавін – виробництво і застосування / В. Ю. Поліщук, О. М. Дуган // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Біологія, біотехнологія, екологія. – 2009. – Вип. 134, ч. 3. – С. 274–290.

MEDICAL SCIENCES

EFFECTS OF UROKINASE AND ANTIDIABETIC LYMPHATROPIC COMPLEX ON INTRAVASCULAR INDICATORS OF BLOOD AND LYMPH IN THE TREATMENT OF DIABETIC FOOT ULCERS

Badalova Aytaj Tahir

Ph.d., assistant

Aliyeva Jamila Telman

Ph.d., ass. prof.

Azerbaijan Medical University,

Department of Pathological Physiology

Introduction. Diabetic foot ulcers (DFU) are a major source of preventable morbidity in adults with diabetes. The pathophysiology of the diabetic foot ulcer and soft-tissue infection is due to neuropathy, trauma, and, in many patients, concomitant peripheral artery occlusive disease. It was found that 70% of patients with diabetes develop various complications, including micro- and macroangiopathies, neuropathy and osteoarthropathy on the background diabetic foot syndrome. The frequency of amputations among DM patients is 17-45 times higher than among patients without DM.

Key words: diabetes, coagulation, antidiabetic lymphatropic complex.

Purpose of the study was to study the indicators of intravascular coagulation of blood and lymph during the modeling of unilateral occlusion of the femoral artery against the background of experimental diabetes.

Material and methods. During the study, DM and the occlusion of the femoral artery were modeled in 21 experimental animals by injecting a 5% aqueous solution of alloxan monohydrate. In experimental animals occlusion of the femoral artery was modeled by ligating the femoral artery. For treatment the ADLC was injected into the

stomach of rabbits with gastroesophageal probe.

Result. Modeling of unilateral occlusion of the femoral artery against the background of experimental DM, disruption of blood flow in the main artery, leads to a deepening of the changes found not only in the blood, but also in the lymph and especially microcirculation. Such changes were recorded from the 15th day of the study. When comparing the obtained changes with the control group indicators, markers of activation of intravascular coagulation in the blood and lymph were found to be more visible, and this difference between the changes decreased with the length of the study, but by the end of the study, changes in the direction of hypercoagulation, the risk of thrombolysis, were preserved both in the blood and lymph. Co-administration of urokinase with ADLC in experimental DM weakens not only the blood but also the lymphatic clotting of the lymph and increases the fibrinolytic activity in both systems. For example, duration of partially activated thromboplastin (DPAT) in urokinase treatment with ADLC in both systems (blood and lymph) exceeded the baseline and control group values at the maximum level on day 30 of the study, this advantage was 71.1% and 2.0 times in the blood. When comparing the PT - if the PT increased in the blood and reached its maximum on the 15th day of the study, and this increase was 64.4% and 2.2 times, respectively (assuming baseline and control group indicators), this indicator in the lymph reached its maximum on the 15th day of the study and was 75.7% and 2.5 times higher.

Conclusion. The combined use of ADLC and urokinase in the simulated unilateral occlusion of both the experimental DM and the femoral artery in this background continuously eliminated intravascular coagulation (within 60 days), markers of coagulation activation (VF, FDP were not seen), and most importantly, led to a significant increase in LFR from the breast.

CORRECTION OF HEMOSTASIS DISORDERS IN EXPERIMENTAL DIABETES BY CEPHALARIA GIGANTEA, BOBR. EXTRAXT

Badalova Aytaj Tahir

Ph.d., assistant

Aliyeva Jamila Telman

Ph.d., ass. prof.

Azerbaijan Medical University,
Department of Pathological Physiology

Introduction. Disturbances in the blood coagulation system during diabetes play an important role in the pathological changes observed in the circulatory system.

Key words: diabetes, hemostasis, antidiabetic liphatropy complex.

As a result of autoxidation of glucose against the background of chronic hyperglycemia during diabetes mellitus, favorable conditions are created for disruption of lipid metabolism, activation of lactoperoxidase, and endothelial dysfunction, which in turn leads to the passage of procoagulants from the vessel wall into the blood and the strengthening of intravascular coagulation. All these, on the one hand, damage the vascular wall, and on the other hand, due to the strengthening of intravascular coagulation, they prepare the ground for the development of dangerous vascular complications of diabetes in the future. Considering all this, it is important to use drugs that improve macro- and microcirculation in the treatment of ischemic complications of diabetic angiopathy. For this purpose, it is relevant to study the application of *Cephalaria gigantea* extract supplied from the flora of Azerbaijan.

The purpose of the study was to study the effect of *C. Gigantea* extract on intravascular blood coagulation parameters in the treatment of experimental diabetes.

Materials and Methods. Researches were conducted on 18 Chinchilla rabbits divided into control and experimental groups. Experimental diabetes was modeled by injecting a 5% aqueous solution of alloxan monohydrate at a dose of 100 mg/kg into

the external ear vein.

To study the pharmacological activity of *C. gigantea* extract in alloxan model of diabetes, drugs were given 3-5 days after the injection of alloxan after confirmation of the presence of experimental diabetes as a result of laboratory tests.

Results. Creating a diabetes model in experimental animals causes serious changes in the hemostasis system. Thus, indicators of coagulation, counter-coagulation and fibrinolysis, such as partially activated thromboplastin time, prothrombin time, and thrombin time determined in the blood, increased.

Prothrombin time, VF level and FT increased, and markers of activation of intravascular coagulation in the blood - SCFM and FDT were recorded. Although weak, noticeable changes in the indicators of the CSF system can be found from the 7th day of the study.

Although the changes in this period of the study indicate a hypocoagulation tendency in the blood, hypercoagulation begins to develop starting from the 15th day of the study. Indicators such as PATP, PT, and TT are shortened compared to their respective baseline levels (13.4%, 12.8%, and 20.7%, respectively). The level of VF, FT and AT-III increases by 42.6%, 35.0% and 28.4%, respectively ($p < 0.05-0.001$).

Towards the end of the study, changes in the direction of hypercoagulability in the blood were gradually deepened and reached their peak at 30 days (TT decreased to 69.1% of normal level) and at 60 days (PATP, PT, and INR decreased to 69.1%, 65.8%, and 65.4% of their respective normal values, respectively, while VF level exceeded normal at 68.7%) ($p < 0.001$).

Conclusion. Thus, as a result of the research, it was determined that the application of *C. gigantea* extract in the treatment of hemostasis disorders caused by experimental diabetes has a beneficial effect on the course of diabetes not only by enhancing the fibrinolytic activity in the blood, but also by slowing down intravascular coagulation.

**FEATURES OF THE INDICATORS OF THE KOOS SCALE IN THE
CLASSICAL TREATMENT OF OSTEOARTHRITIS OF THE KNEE JOINT**

Botsul Oleksandr,

Assistant of the Department of Traumatology and Orthopedics
National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya
Vinnytsya, Ukraine

Abstract: Osteoarthritis is a chronic disease caused by the interaction of both external and internal factors, which leads to a significant decrease in the quality of human life. Various methods of treatment of osteoarthritis that currently exist do not allow to cure this disease, but only to achieve a certain clinical, laboratory and symptomatic remission. It is important that the methods of treatment used give the best possible effect and contribute to the maximum improvement of the quality of life. Therefore, the purpose of this study was to evaluate the impact of classical therapy used for the treatment of osteoarthritis on indicators of quality of life according to the KOOS scale. To achieve the goal, 17 patients were treated using hyaluronic acid in a dosage of 60 mg (3 ml) and physiotherapeutic methods of treatment, which included cycles of 7 days of shock wave therapy, iontophoresis, laser therapy. Subsequently, the condition of patients was assessed using the KOOS scale 3, 6 and 12 months after treatment. Data from the analysis of othrmia indicators showed that the classical therapy of osteoarthritis has a short-term effect and already after 6 months from the moment of treatment, all indicators according to the KOOS scale deteriorate. The revealed data require a review of the classic methods of treatment of this pathology and start work on finding new, more effective means.

Keywords: sports and active recreation, quality of life, function and daily life, KOOS scale, osteoarthritis, physiotherapeutic methods, hyaluronic acid.

Introduction. Among all degenerative diseases of the joints, the first level is occupied by osteoarthritis, a disease that causes damage not only to the joint, but also

to the tissues adjacent to it. The molecular mechanisms of initiation and progression of this pathology are still poorly understood [1]. The overall global prevalence of knee osteoarthritis is about 16% in people aged 15 years and over and 22.9% in people over 40 years of age. The ratio of prevalence and incidence among women and men was 1.69 and 1.39, respectively [2].

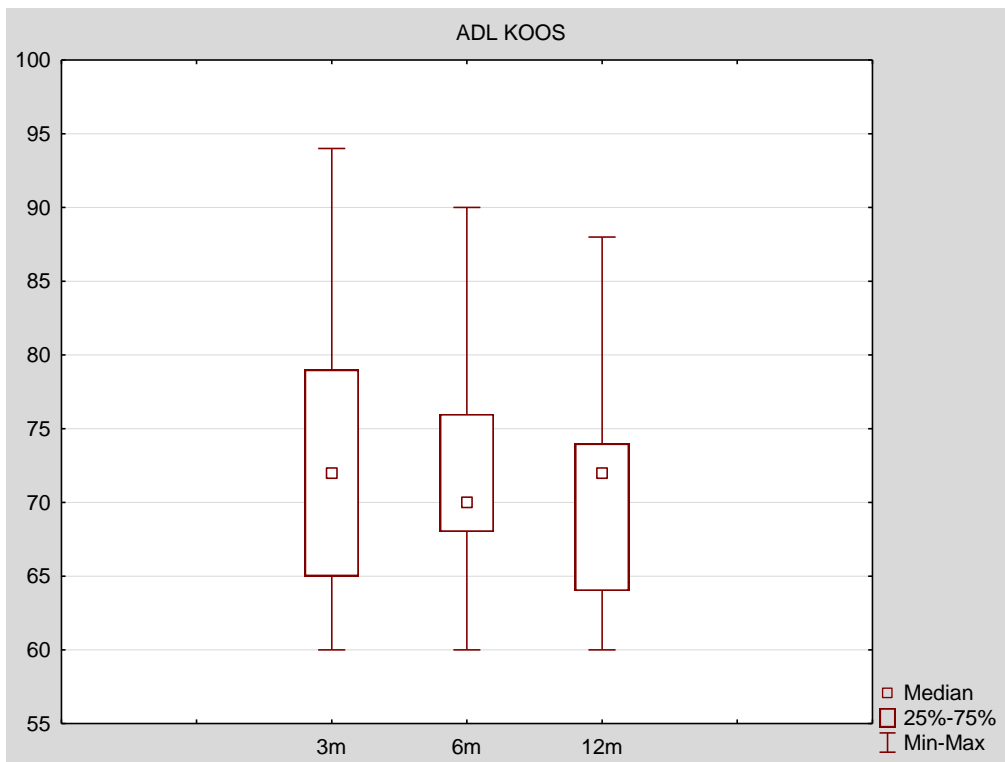
At the moment, methods of treatment of osteoarthritis include drug therapy, physiotherapeutic procedures, physical therapy, surgical methods of intervention, cell therapy using mesenchymal stem cells, lifestyle modification, etc. [3]. The search for an effective means of treating osteoarthritis includes identifying the so-called "golden mean" when the means is financially available, allows to achieve the longest possible remission and improvement of symptoms. The latter is an important criterion that primarily interests patients with this pathology.

Aim. Evaluate features of the indicators of the KOOS scale in the classical treatment of osteoarthritis of the knee joint.

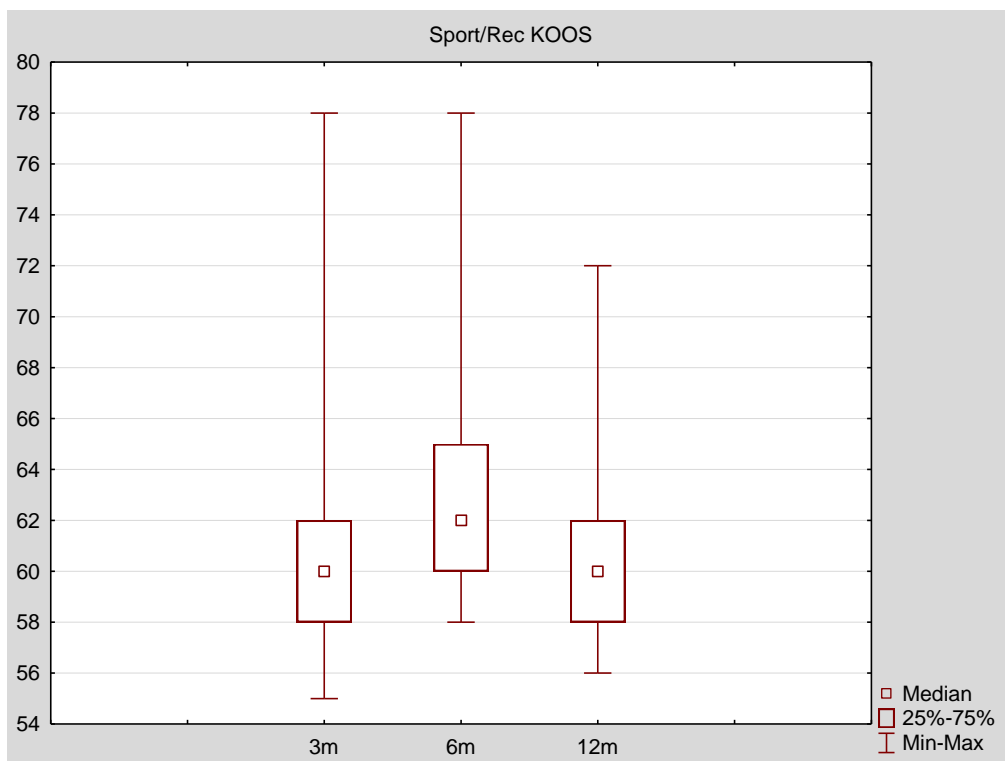
Materials and methods. 17 patients with a diagnosis of osteoarthritis of the knee joint II-III stage with damage to one or both joints, underwent treatment from 2018 to 2022 using hyaluronic acid in a dosage of 60 mg (3 ml) and physiotherapeutic methods of treatment, which included cycles of 7 days of shock wave therapy, iontophoresis, laser therapy. After the treatment, the clinical results of the treatment were evaluated according to the Knee Injury and Osteoarthritis Outcome Score at 3, 6 and 12 months after the treatment.

Given the significant deviations of the obtained indicators from the normal distribution, non-parametric criteria, in the form of the Friedman test and Kendall's concordance coefficient, were used to describe the data at different times of the study.

Results and discussion. Average values on the scale of function and everyday life: at 3 months of treatment – (73.19±9.23) points, at 6 months of treatment-(71.52±7.27) points, at 12 months of treatment – (70.59 ±7.31) points (Fig. 1). This complex of subjective criteria demonstrates statistical stability within 12 months from the start of treatment (p=0.47) with a possible slight tendency to deterioration in the second half of the year.

Fig. 1. Analysis of KOOS function and daily activity scale indicators 3, 6, 12 months after treatment.

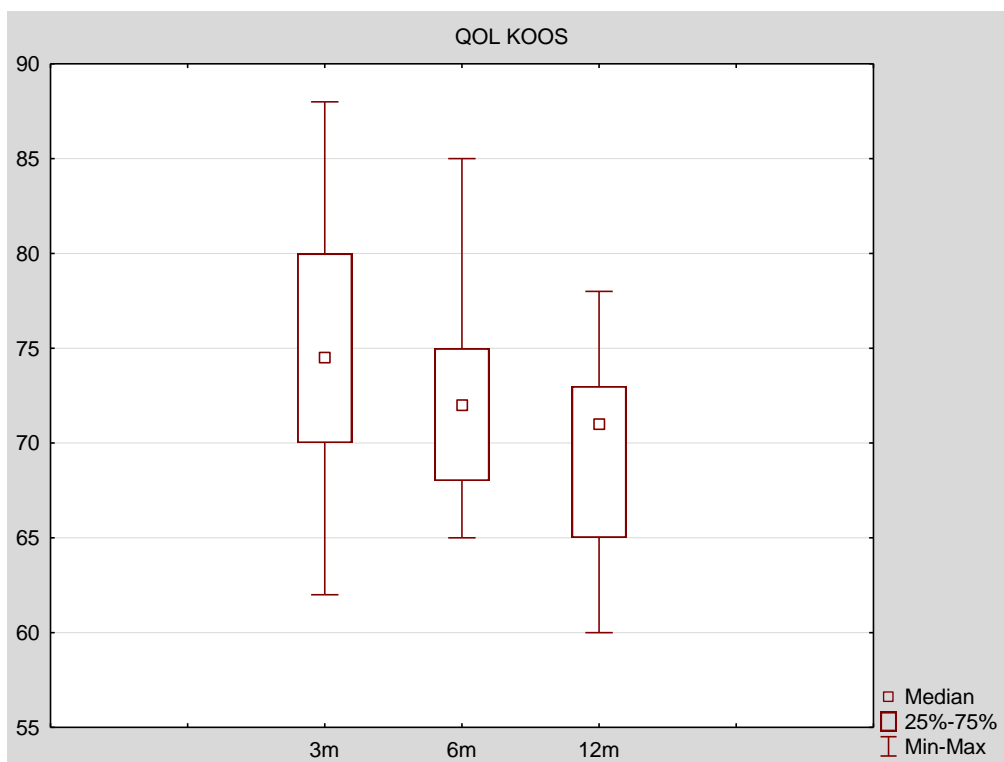
Fig. 2. Analysis of indicators of the KOOS sports and active recreation scale 3, 6, 12 months after treatment.

Average values on the scale of sports and active recreation: at 3 months of treatment – (62.10±5.62) points, at 6 months of treatment – (63.0±5.07) points, at 12 months of treatment – (61.18 ±4.69) points (Fig. 2).

Given the specific criteria of physical activity, this scale is expected to have the lowest scores overall for the studied cohort. Visually, according to the scheme, a paradoxical effect of improvement from the treatment method can be observed for up to 6 months of observation with a gradual return to the original symptoms a year after the start of treatment. Although the statistical assessment, in general, shows a stable average score throughout the observation period (p=0.4).

Average values on the quality of life scale: at 3 months of treatment-(74.84±6.64) points, at 6 months of treatment – (73.21±5.33) points, at 12 months of treatment – (70.06±6.24) points (Fig. 3).

Quality of life is a non-specific indicator that can have various manifestations in individuals under observation. As can be seen from the graph, there is no statistically significant difference between the three time frames of 3, 6 and 12 months (p=0.075).

Fig. 3. Analysis of indicators of the KOOS quality of life scale 3, 6, 12 months after treatment.

Although there is a pronounced tendency to deterioration during the second half of the year. This situation fully correlates with the indicators of the symptom scale, which requires further clarification and research.

Classical methods of treatment of osteoarthritis are still relevant in different parts of the world. Some of the studies are aimed at finding effective combinations of classical methods of treating osteoarthritis in order to identify the best one. It has been proven that joining the therapy with anti-inflammatory drugs with acupuncture and physiotherapy modalities only physical therapy allows you to get a statistically better result than without it, according to the data of the KOOS questionnaire [4].

Conclusions. The use of hyaluronic acid in a dosage of 60 mg (3 ml) and physiotherapeutic methods of treatment, which included cycles of 7 days of shock wave therapy, iontophoresis, laser therapy for the treatment of osteoarthritis of the knee joint showed deterioration over time of all the investigated indicators of the KOOS scale, especially after 6 months from the moment of treatment.

LIST OF REFERENCES

1. Chen, D. I., Shen, J., Zhao, W., Wang, T., Han, L., Hamilton, J. L., & Im, H. J. (2017). Osteoarthritis: toward a comprehensive understanding of pathological mechanism. *Bone research*, 5(1), 16044. <https://doi.org/10.1038/boneres.2016.44>
2. Cui, A., Li, H., Wang, D., Zhong, J., Chen, Y., & Lu, H. (2020). Global, regional prevalence, incidence and risk factors of knee osteoarthritis in population-based studies. *EClinicalMedicine*, 29, 100587. <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2020.100587>
3. Emami, A., Namdari, H., Parvizpour, F., & Arabpour, Z. (2023). Challenges in osteoarthritis treatment. *Tissue and cell*, 80, 101992.
4. Nejati, P., Farzinmehr, A., & Moradi-Lakeh, M. (2015). The effect of exercise therapy on knee osteoarthritis: a randomized clinical trial. *Medical journal of the Islamic Republic of Iran*, 29, 186.

HUMORAL REGULATION IN REMODELING OF ARTERIAL VESSELS IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES IN COMBINATION WITH OBESITY: FOCUS ON OMENTIN

Soloviuk Oleksandr Olegovych,

PhD, Associate Professor

Nazarenko Olena Valeriivna,

PhD, Associate Professor

Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University

Soloviul Olena Anatoliivna,

PhD, Head of the Endocrinology Department,

CNI "Zaporizhzhia Regional Clinical Hospital" of the ZOR²

Introduction. The influence of various adipokines, as products of adipose tissue metabolism, on the development of angiopathy in patients with diabetes mellitus (DM) type 2 determines the relevance of the problem of vascular diabetic complications. [1]. The altered secretion of these substances is capable of simulating the mechanisms of formation of angiopathies in the mentioned persons [2]. An increase in the thickness of the intimo-medial segment (TIMS) is associated with cardiovascular risk factors, as well as vascular catastrophes [3]. An association between increased TIMS and the development of metabolic syndrome was established [4]. The association between the structural changes of arteries and the secretion of certain adipokines in obese type 2 DM patients remains unclear.

Aim: to determine the level of omentin-1 in obese patients with type 2 diabetes and to assess the presence and nature of the relationship between its level and TIMS of the carotid arteries in these individuals.

Material and methods. An examination of 90 patients with diabetes, who were treated in hospital conditions at the CI "OK Endocrinedispensary" of the ZRC, was carried out. Group 1 included 58 people (30 women and 28 men) with a body mass index $> 25 \text{ kg/m}^2$, the average age was 56.6 ± 10.33 years, the average duration of diabetes was 7.51 ± 5.13 years. Group 2 included 32 patients (17 women and 15 men) with a body mass index $\leq 25 \text{ kg/m}^2$, average age 55.22 ± 6.14 years, average

duration of diabetes 6.48 ± 5.71 years. The control group included 27 practically healthy individuals, which was comparable to groups 1 and 2 in terms of gender and age. All patients gave written consent to participate in the study for ethical reasons in accordance with the Declaration of Helsinki.

Omentin-1 level was determined by enzyme immunoassay using test systems from Bender MedSystems GmbH (Austria). Ultrasound of the carotid arteries was performed using a MyLab50X device with a 7 MHz linear sensor, TIMS was measured in B-mode at a distance of 1.0–1.5 cm proximal to the bifurcation of the common carotid artery according to generally accepted recommendations.

Correlation analysis using the Spearman correlation coefficient was used to determine the direction and nature of the relationship. The presence of intergroup differences was assessed by the Mann-Whitney method. Statistical analysis was performed using the program "Statistica 6.1" (StatSoft Inc., USA, serial number RGXR412D674002FWC7). Statistically significant differences were considered at $p < 0.05$.

Results and discussion. Patients with type 2 diabetes and obesity had a significantly lower level of omentin-1 compared to patients of group 2, the difference was 123.25% ($p < 0.05$). When examining the level of omentin-1 in the subjects, depending on the degree of compensation of diabetes, it was found that in 1 group of patients with HbA1c values $\geq 8\%$, the level of omentin-1 was lower than in compensated diabetes - by 27.22% ($p < 0.05$). In the subjects of the control group, the level of omentin-1 was 47.29% ($p < 0.05$) higher than in patients of group 1 with compensated diabetes, and 63.11% ($p < 0.05$) higher than in patients with HbA1c $\geq 8\%$. In patients with type 2 diabetes and normal body weight, the state of compensation of carbohydrate metabolism did not significantly affect the level of omentin-1.

In patients with type 2 diabetes in combination with obesity with a duration of diabetes of more than 5 years, level of omentin-1 was lower by 38.64% ($p < 0.05$) than with a shorter history of the disease, in group 2 the difference was slightly lower and was 25.44% ($p < 0.05$). The level of omentin-1 among individuals of the 1st group

with a duration of diabetes up to 5 years was lower than in the control group by 62.14% ($p < 0.05$). With a longer duration of diabetes in patients of the 1st group, the level of omentin-1 was lower than in the control group by 77.05% ($p < 0.05$). In the 2nd group with diabetes lasting more than 5 years, the level of omentin-1 was lower than in the control group by 32.15% ($p < 0.05$). Thus, the duration of the course of type 2 diabetes contributed to a gradual decrease in omentin-1 values, especially with increased body weight.

The analysis of TIMS registration of carotid arteries in patients with type 2 DM showed that in group 1 the indicator was the maximum on both sides compared to the corresponding indicators of individuals in group 2 by 15.76% ($p < 0.05$) and 20.72% ($p < 0.05$) respectively. Between group 1 and practically healthy individuals, the TIMS difference was 38.69% ($p < 0.05$) and 27.29% ($p < 0.05$) on the right and left sides, respectively. In group 2, the corresponding indicators did not differ from the control group.

Compensation state of carbohydrate metabolism had a significant impact on pathological changes in arterial vessels in the combination of type 2 diabetes and obesity. In group 1, the TIMS indicator in persons with diabetes decompensation on the left was 15.68% ($p < 0.05$) more than the corresponding indicator in persons with a HbA1c level $< 8\%$, when evaluating the corresponding indicator on the right, the difference was 16.27% ($p < 0.05$). In group 2, the state of compensation of carbohydrate metabolism did not affect the value of TIMS on both sides.

The duration of diabetes for more than 5 years showed that in people of group 1, the TIMS values on the right were higher by 16.37% ($p < 0.05$) compared to the data of people with a shorter history of diabetes, on the left the difference was 17.09% ($p < 0.05$). In the control group, the TIMS indicator was lower on the left by 20.05% ($p < 0.05$) and 33.14% ($p < 0.05$) compared to the data of patients of group 1 under 5 years and older than 5 years, on the right the difference was 30.21% ($p < 0.05$) and 47.74% ($p < 0.05$), respectively. In group 2, the difference in TIMS values between individuals with different durations of DM was not significantly different.

Chronic diabetic complications in patients of group 1 affected the condition of

the carotid arteries. In the presence of complications, the TIMS indicator compared to the corresponding data of patients without complications was higher by 10.85% ($p < 0.05$) on the left, and by 12.06% ($p < 0.05$) on the right. The corresponding difference between the data of the control group and 1 group was 25.77% ($p < 0.05$) on the right and 37.62% ($p < 0.05$) on the left. In patients of 2nd groups, the TIMS indicator did not reliably differ in the presence or absence of chronic complications of diabetes.

Correlation analysis was conducted to assess the presence and directionality of the relationship between the studied indicators. A positive correlation was found between TIMS (especially on the right) and the level of omentin-1 in the blood ($R_s = -0.52$, $p < 0.05$).

Omentin-1 is considered an important prognostic adipokine of visceral adipose tissue [5]. The level of omentin-1 in type 2 diabetes depends on the level of physical exertion, an increase in the level of omentin-1 was observed against the background of aerobic exercise [6]. Pharmacological treatment can have the opposite effect [6, 7], because omentin-1 increases insulin sensitivity [8].

The role of omentin-1 in glucose metabolism and insulin-dependent tissues is not defined; the results of our study open new perspectives for pharmacological interventions in the pathogenetic mechanisms of diabetes and obesity.

Overweight plays an important role in the progression of the atherosclerotic process of blood vessels. This is clearly reflected in the visual examination of the carotid arteries. A decrease in the TIMS indicator is observed when using drugs that affect the level of lipids and blood pressure [9]. The TIMS index of the carotid arteries plays an important role in predicting vascular events in patients without any objective manifestations of vascular pathology, as well as in patients with certain clinical manifestations, in which case an increase in the TIMS index is associated with an increased risk of cerebral stroke and/or myocardial infarction [10].

The data of our study showed the importance of a decrease in the blood level of omentin-1 on the development of pathological changes on the part of arterial vessels, which was determined by an increase in the TIMS index of the carotid arteries, in

patients with type 2 diabetes in combination with obesity.

Conclusions:

1. Comorbidity of obesity and type 2 diabetes leads to a decrease in omentin-1 levels compared to patients with type 2 diabetes with normal body weight. These processes were influenced by the decompensation of diabetes and the duration of the disease.

2. The rate of TIMS of carotid arteries in patients with type 2 diabetes in combination with obesity was higher, especially with decompensation of diabetes, long-term diabetes and the presence of chronic diabetic complications.

3. A negative correlation was established between the level of omentin-1 and the TIMS indicator of carotid arteries in patients with type 2 diabetes in combination with obesity.

REFERENCES

1. Dooxa Nongrum A, Guru SR, K J N, Aghanashini S. Analysing adipokine Omentin-1 in periodontal disease and type-2 diabetes mellitus: An interventional comparative study. *J Oral Biol Craniofac Res.* 2022 Mar-Apr;12(2):273-278.

2. Ghoorah K, Campbell P, Kent A, Maznyczka A, Kunadian V. Obesity and cardiovascular outcomes: a review. *Eur Heart J Acute Cardiovasc Care.* 2016;5(1):77–85.

3. Xu J, Li M, Jiang X, Wang Y, Ma H, Zhou Y, Tian M, Liu Y. Omentin-1 and diabetes: more evidence but far from enough. *Arch Physiol Biochem.* 2023 Jul 3:1-7. doi: 10.1080/13813455.2023.2230380. Epub ahead of print. PMID: 37395595.

4. Eimal Latif AH, Anwar S, Gautham KS, Kadurei F, Ojo RO, Hafizyar F, Muhammad Haroon D, Rakesh F, Talpur AS. Association of Plasma Omentin-1 Levels With Diabetes and Its Complications. *Cureus.* 2021 Sep 23;13(9):e18203. doi: 10.7759/cureus.18203. PMID: 34703702; PMCID: PMC8536893.

5. Bohula EA, Scirica BM, Inzucchi SE, McGuire DK, Keech AC, Smith SR, et al. Effect of lorcaserin on prevention and remission of type 2 diabetes in

overweight and obese patients (CAMELLIA-TIMI 61): a randomised, placebo-controlled trial. *Lancet* (London, England). 2018;392(10161):2269–79. Epub 2018/10/09. 10.1016/s0140-6736(18)32328-6.

6. Vedal TSJ, Steen NE, Birkeland KI, Dieset I, Reponen EJ, Laskemoen JF, et al. Adipokine levels are associated with insulin resistance in antipsychotics users independently of EBW. *Psychoneuroendocrinology*. 2019;103:87–95. Epub 2019/01/20. 10.1016/j.psyneuen.2019.01.001 .

7. Abdelraouf Korany M, Sonbol A, Mohamed Elgouhary S. Omentin-1 and diabetic retinopathy in type 2 diabetic patients. *Alexandria Journal of Medicine*. 2018;54(4):323–6. 10.1016/j.ajme.2018.04.003

8. Hayashi M, Morioka T, Hatamori M, Kakutani Y, Yamazaki Y, Kurajoh M, et al. Plasma omentin levels are associated with vascular endothelial function in patients with type 2 diabetes at elevated cardiovascular risk. *Diabetes Res Clin Pract*. 2019;148:160–8. Epub 2019/01/15. 10.1016/j.diabres.2019.01.009.

9. Nezu T, Hosomi N, Aoki S, Matsumoto M. Carotid Intima-Media Thickness for Atherosclerosis. *J Atheroscler Thromb*. 2016;23(1):18-31. doi: 10.5551/jat.31989. Epub 2015 Oct 13. PMID: 26460381.

10. Smitha B, Yadav D, Joseph PK. Evaluation of carotid intima media thickness measurement from ultrasound images. *Med Biol Eng Comput*. 2022 Feb;60(2):407-419. doi: 10.1007/s11517-021-02496-7. Epub 2022 Jan 6. PMID: 34988763.

ОСОБЕННОСТИ ПИТАНИЯ ДЕТЕЙ СО СКОЛИОЗОМ

Агзамова Шоира Абдусаламовна

Умаров Джахонгир Таирович

Ташкентский педиатрический медицинский институт,

Узбекистан, г. Ташкент,

Юнусабадский район, улица Богишамол, 223

Ключевые слова: нарушение осанки; деформация позвоночного столба; сколиоз; дети; питание.

Введение. Большое значение для профилактики и лечения сколиоза, как и других заболеваний опорно-двигательного аппарата, имеет правильное питание. Употребление в пищу продуктов, обогащенных кальцием и витаминами, способствует укреплению костной массы ребенка и уменьшает риск развития сколиоза. Дети, которые едят мало сыра, молока, творога, находятся в группе риска по заболеваниям опорно-двигательного аппарата. В подавляющем большинстве случаев дефектов осанки диетотерапия и прием медикаментов являются «вспомогательными» методами терапии. С другой стороны, полное игнорирование или нерациональное применение перечисленных методов лечения способно усугубить то или иное патологическое состояние.

Цель исследования: оценить уровень питания детей с деформацией позвоночного столба у детей школьного возраста.

Материалы и методы исследования: в основу исследования положены данные профилактического осмотра среди школьников г. Ташкента. В исследовании приняли участие 1256 школьников в возрасте от 7 до 16 лет. Нарушения осанки были установлены у 69% детей (867 детей), сколиоз I и II степени выделен у 35% детей (440 детей), при этом хочется отметить, что в 85% (374 детей) случаях возраст детей варьировал от 7 до 11 лет. Среди детей с деформацией позвоночного столба преобладали мальчики, соотношение мальчиков над девочками составило 1:2,8 (117 (26,6%) – девочки и 323

(73,4%)-мальчики).

Оценку питания проводили в 3-х группах детей: 1 группу составили – 35 детей со сколиозом, 2 группу – 45 детей с нарушением осанки и 3 группу – 30 детей без признаков нарушения осанки и деформации позвоночного столба.

Результаты: в результате опроса детей и их родителей нами установлено, что дети 1 и 2 группы достоверно реже (33,5% и 41,6% соответственно) употребляли в своем рационе продукты богатые белками (арахис, фасоль, горох, творог, мясо тунца, горбуши, палтуса, а также куриное мясо, мясо кролика, говядина, индейка, нежирная баранина), тогда как в группе 3 этот процент составил 65,4%.

Также достоверно реже дети из 1 и 2 группы (29,6% и 39,5% соответственно) употребляли достаточное количество овощей и фруктов, тогда как в 3 группе этот процент был в 2,3 и 1,7 раз выше ($P < 0,05$). Редкое употребление фруктов и овощей среди детей школьников с нарушением осанки и сколиозом свидетельствует о том, что в их организм не в полной мере поступают витамины и микроэлементы.

Такие продукты как куриные яйца, сметана и сливочное масло содержат большое количество витамин Д, содержание которого положительно влияет на рост костной ткани и отвечает за регуляцию обмена фосфора и кальция. 56,2% детей 1 группы и 63,6% детей во 2 группе в своем рационе употребляли данные продукты, однако хочется отметить, что в большинстве случаев только куриные яйца. В 3 группе 85,6% детей в своем рационе регулярно принимали продукты с высоким содержанием витамина Д.

Установлено низкое употребление морепродуктов и морской капусты детьми во всех группах, особенно среди детей 1 и 2 групп (15,6%, 23,4% и 32,5% соответственно по группам). В научной литературе доказано, что данные продукты содержат большое количество фосфора и полиненасыщенных жирных кислот, которые способствуют укреплению позвонков и улучшают работу межпозвоночных дисков.

Продукты, обогащающие организм детей кальцием (молочные продукты,

творог, сыр, разные виды орехов, бобовые, овсянка и ячневая крупы), который играет основную роль в формировании костей употребляют 54,0% детей 1 группы, 64,8% детей из 2 группы и 85,6% детей из 3 группы.

Как известно употребление витамина А способствует усвоению в организме кальция и фосфора. Данный витамин содержится в таких продуктах как морковь, дыня, абрикосы, желтая тыква, печень животных. Среди обследованных детей данный витамин в организм поступает в малых дозах, так как только 49,5% детей 1 группы, 65,7% детей 2 группы и 74,3% детей 3 группы употребляли в рационе вышеперечисленные продукты в достаточном количестве.

Очень важно для организма детей школьного возраста употребление витаминных комплексов с содержанием витаминов группы В, которые непосредственно участвуют не только в обменных процессах, но укрепляют коллагеновый каркас костей. Согласно полученным нами результатам в течении года витаминный комплекс с содержанием витаминов группы В получали 31,2% детей в 1 группе, 45,6% детей во 2 группе и 63,5% детей 3 группы.

Заключение: частота встречаемости нарушения осанки и сколиоза среди школьников г. Ташкента составляет 69% и 35% соответственно. Пик заболеваемости приходится на возраст от 7 до 11 лет, с преобладанием среди мальчиков. При опросе детей и родителей нами установлено, что рацион детей с нарушением осанки и сколиозом недостаточно оснащен продуктами, которые способствуют достаточному насыщению организма необходимыми витаминами и минералами для формирования костной ткани, укреплению позвонков и улучшению работы межпозвоночных дисков.

МЕДИЧНІ АСПЕКТИ НАСЛІДКІВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ: ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я

Вус Мирослава Вадимівна,
Студент
Державний заклад
Луганський державний медичний університет
м. Рівне, Україна

Вступ. Воєнні конфлікти залишають глибокий слід на здоров'ї людей, призводячи до серйозних медичних наслідків. Загрози здоров'ю включають фізичні травми, психічні розлади та захворювання, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища. Частіше за все, це призводить до великої потреби у медичній допомозі та реабілітації для постраждалих осіб. Рівень доступу до медичної допомоги стає визначальним чинником для визначення масштабів та серйозності наслідків воєнного конфлікту на здоров'я людей.

Метою даної роботи було проаналізувати медичні аспекти наслідків воєнного конфлікту і висвітлити їх вплив на здоров'я. Текст спрямований на висвітлення проблем, пов'язаних з фізичними та психічними травмами, а також на розгляд важливості доступу до медичної допомоги для постраждалих від воєн.

Матеріали та Методи. Для написання роботи було використано аналіз наукових статей, медичних звітів та публікацій, що охоплюють медичні аспекти воєнних конфліктів та їх вплив на здоров'я. Метод документального дослідження дозволив систематизувати інформацію та підтримати аргументацію теми. Аналіз статистичних даних та клінічних випадків допоміг виокремити ключові пункти щодо розуміння масштабів проблеми та потреби у відповідних медичних заходах.

Порівнюючи з довоєнним періодом, медичні аспекти воєнного конфлікту показують значний вплив на здоров'я. У довоєнний період більшість населення мали доступ до повноцінної медичної системи, тоді як під час воєнного конфлікту цей доступ часто обмежується через знищення інфраструктури та

евакуації медичних працівників. Також важливим є зростання психічних травм та розладів, які можуть мати довготривалий вплив на психічне здоров'я людей під час війни.

Статистичні дані підтверджують зростання медичних проблем під час воєнного конфлікту. Згідно з дослідженнями, кількість фізичних травм і захворювань серед цивільного населення значно збільшується під час війни. Наприклад, вищий відсоток випадків психічних розладів та поширення інфекційних хвороб може бути відзначений порівняно з довоєнним періодом. Ці статистичні показники свідчать про необхідність ефективних медичних стратегій та гуманітарних дій для полегшення страждань населення під час конфлікту.

Результати та обговорення. Порівняльний аналіз вказує на значний приріст медичних проблем під час воєнного конфлікту. За статистикою, кількість фізичних травм та захворювань збільшується, особливо серед цивільного населення. Психічні розлади стають більш поширеними, а заходи здоров'я та гігієни обмежені у зоні конфлікту. Ці результати підкреслюють необхідність системних медичних та гуманітарних заходів для забезпечення ефективної допомоги та реабілітації для постраждалих від війни.

Додаткові результати дослідження вказують на збільшення інцидентів інфекційних захворювань та ускладнень здоров'я, обумовлених обмеженим доступом до медичної допомоги в зоні конфлікту. Також зауважується зростання смертності та інвалідності через травми та ускладнення внаслідок військових дій. Ці результати підкреслюють необхідність не лише невідкладних медичних втручань, але й розвинутих стратегій гуманітарної допомоги для забезпечення повноцінного здоров'я в умовах конфлікту.

Крім того, виявлено, що воєнні конфлікти призводять до збільшення попиту на психосоціальну підтримку і терапію. Зокрема, високий рівень стресу, тривоги та посттравматичних стресових розладів стають загальними явищами серед постраждалих осіб. Отже, важливо розвивати і впроваджувати програми допомоги та консультування для забезпечення психічного благополуччя

населення в умовах воєнного конфлікту.

Висновки. Дослідження вказують на серйозний вплив воєнного конфлікту на сферу здоров'я. Зростання фізичних травм, інфекційних захворювань та психічних розладів є загрозовими тенденціями в зонах конфлікту. Обмежений доступ до медичної допомоги підвищує складність управління цими проблемами.

ГІДРОХІМІЧНИЙ СКЛАД СОЛОНОГО ОЗЕРА ЛАРНАКА І ЛЕВАНТІЙСЬКОГО МОРЯ

Гайдаш Ігор Славович,

Доктор медичних наук, професор,
Завідувач кафедри мікробіології, вірусології,
імунології, медичної фізики та медичної інформатики

Гайдаш Олена Ігорівна,

Кандидат медичних наук, доцент,
Доцент кафедри терапії.

Гайдаш Ірина Анатоліївна,

Кандидат медичних наук, доцент,
Завідувачка кафедри медичної хімії, гігієни та екології
Державний заклад «Луганський державний медичний університет»,
Рівне, Україна

Вступ. Ларнака – солоне озеро біля південної околиці однойменного міста Республіки Кіпр, одне з найважливіших на Кіпрі та в Європі місць зимівлі птахів. Озеро вважається одним з найважливіших водно-болотних угідь Кіпру і було оголошено відповідно до Барселонської конвенції важливою орнітологічною зоною. Ларнака - друге за величиною солоне озеро на Кіпрі, воно оточене галофітними чагарниками, взимку озеро наповнюється водою, а влітку вода випаровується, залишаючи кірку солі. Середня глибина озера за його наповнення - близько метра. Озеро утворилося на місці джерела води для стародавнього міста, руїни якого виявлено поруч із озером. При дослідженні кернів осадових відкладень на дні солоного озера Ларнака з'ясувалося, що раніше озеро було частиною Левантійського моря – східної ділянки Кіпрського моря, що міститься між островом Кіпр і близькосхідним азійським узбережжям.

Мета роботи. Вивчити гідрохімічний склад поверхневої води озера Ларнака і Левантійського моря в зимовий період 2024 року.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження були зразки поверхневих вод озера Ларнака і Левантійського моря, відібрані 25 січня 2024 року під час експедиції в місто Ларнака Республіки Кіпр. Досліджувані зразки води

попередньо були розведені дистильованою водою в 100 разів. До гідрохімічних досліджень входило визначення мінералізації води (ppm), електропровідності ($\mu\text{S}/\text{cm}$), окислювально-відновного потенціалу (mV), концентрації водневих іонів (pH), постійної жорсткості (GH), тимчасової жорсткості (KH), концентрацій іонів Ca^{2+} , Mg^{2+} , SiO_2 . Мінеральність та електропровідність води визначали за допомогою TDS-метра – TDS&EC meter (hold) (Китай), водневий показник - приладом pH-метр (Китай), постійну та тимчасову жорсткості – з використанням тест-систем GH та KH «Tetra Test» (Німеччина), загальну жорсткість розраховували за сумою GH та KH (перерахунок німецьких градусів - $^{\circ}\text{dH}$ в ммоль/л проводили з розрахунку 1°dH дорівнює 0,1783 ммоль/л). Концентрації іонів Ca^{2+} та Mg^{2+} вимірювали тест-системою Aquatest Ca Mg «Zoolek» (Німеччина), Визначення окисно-відновного потенціалу води (mV) проводили за допомогою приладу YY-400 (Китай).

Результати та обговорення. Поверхнева вода солоного озера Лярнака наприкінці січня 2024 року мала наступні фізико-хімічні показники. Загальна мінералізація води складала $205200 \text{ мг}/\text{дм}^3$ (205,2‰) електропровідність - $410400 \mu\text{S}/\text{cm}$, водневий показник 7,35 умовних одиниць, окисно-відновний потенціал дорівнював 0 mV. Постійна жорсткість (GH) води озера Лярнака досягала 3825°dH (еквівалентно $681,99 \text{ ммоль}/\text{дм}^3$), тимчасова жорсткість (KH) дорівнювала $318,75^{\circ}\text{dH}$ (еквівалентно $56,83 \text{ ммоль}/\text{дм}^3$). Загальна жорсткість (GH+KH) склала $4143,75^{\circ}\text{dH}$ (еквівалентно $738,83 \text{ ммоль}/\text{дм}^3$). Концентрація іонів кальцію складала $2625 \text{ мг}/\text{дм}^3$, магнію- $6300 \text{ мг}/\text{дм}^3$, переважання іонів магнію над іонами кальцію – в 2,4 рази.

Поверхнева вода Левантійського моря наприкінці січня 2024 року мала наступні фізико-хімічні показники. Загальна мінералізація води складала $37895 \text{ мг}/\text{дм}^3$ (37,9‰), електропровідність – $75790 \mu\text{S}/\text{cm}$, водневий показник 7,56 умовних одиниць, окисно-відновний потенціал дорівнював 2 mV. Постійна жорсткість (GH) води Левантійського моря досягала 600°dH (еквівалентно $106,98 \text{ ммоль}/\text{дм}^3$), тимчасова жорсткість (KH) дорівнювала 50°dH (еквівалентно $8,92 \text{ ммоль}/\text{дм}^3$). Загальна жорсткість (GH+KH) склала 650°dH

(еквівалентно 115,9 ммоль/дм³). Концентрація іонів кальцію складала 750 мг/дм³, магнію – 1350 мг/дм³, переважання іонів магнію над іонами кальцію– в 1,8 рази.

Порівняльний аналіз отриманих даних дозволив встановити, що в солоному озері Лárнака загальна мінералізація води в 5,42 рази вища, порівняно з Левантійським морем, ГН - більше в 6,37 раз, КН - більше в 6,38 раз, а концентрації іонів кальцію і магнію були вище в 3,5 раз і в 4,67 раз, відповідно.

Висновки. Поверхневі води озера Лárнака і Левантійського моря є гіпертонічними, з великим вмістом солі, і переважанням іонів магнію над іонами кальцію. Загальна мінералізація поверхневої води озера Лárнака в 5,42 рази вище загальної мінералізації поверхневої води Левантійського моря.

СУЧАСНИЙ СТАН ПЕРЕЛОМІВ ТІЛА КЛЮЧИЦІ ЗА ДАНИМИ ОГЛЯДУ ЛІТЕРАТУРИ

Герцен Генріх Іванович

д.мед.н.професор

Гапон Олександр Миколайович

аспірант

Білоножкін Генадій Генадійович

к.мед.н., доцент

кафедра ортопедії та травматології

НУОЗ України ім. П. Л. Шупика

Вступ.

Частота переломів ключиці досягає 5-11% випадків переломів всіх кісток скелета. Завдяки анатомічним особливостям ключиці, локалізації кріплення до неї сухожильно-зв'язкового апарату, в більшості випадків (70-80%) спостерігаються переломи в області тіла кістки. Частота їх досягає від 5 до 11,7 % а по відношенню до переломів кісток плечового поясу досягає 50% випадків. Впродовж останніх десятиліть істотно змінилися історично традиційні принципи лікування переломів тіла ключиці, хірургічні методи отримали більш конкретні показання, були ефективно вдосконалені і стали переважаючими.

Подібні переломи часто спостерігаються у молодих, активних пацієнтів, нерідко виникаючи після дорожно-транспортної травми. Більшість переломів ключиці являються результатом високоенергетичної прямої травми.

Мета роботи

В цій роботі нами поставлена мета оцінити сучасний стан переломів тіла ключиці за даними огляду літератури.

Матеріали та методи.

Знання анатомії ключиці та оточуючих її нервово-судинних та торокальних компонентів має важливе значення в застосуванні ефективних, безпечних методів лікування її переломів.

Ключиця являє собою S-подібно вигнуту довгу кістку, яка зв'язує скелет

тулубу з верхньою кінцівкою. Вона проксимально артикулює з грудиною, дистально – з акроміальним відростком лопатки. Латерально акроміально-ключична та дзьобоподібно-ключична зв'язка з'єднують ключицю з лопаткою, забезпечуючи стабільність її латерального відділу. Медіально грудинно-ключичні зв'язки та капсула суглоба забезпечує стабільність її медіального відділу. Ключиця забезпечує захист розташованих поблизу важливих нейроваскулярних структур: плечового сплетіння, підключичної артерії та вени, продовженням яких латеральніше являється пахвова артерія та вена.

Пацієнтів обстежують аналогічно типовій скелетній травмі: виявляють обставини травми, обстежують *status localis*. Виявляють типові питання, що стосуються механізму травми, локалізації болю, положення та функції руки. При огляді звертають увагу на наявність саден, мацерації шкірного покриву, ран (при відкритих переломах). У подальшому проводиться обстеження нейроваскулярних утворень: шкірна чутливість та функція периферичних сегментів верхньої кінцівки, периферична пульсація. Напруження грудинно-ключично-соскоподібного м'язу призводить до зміщення медіального фрагменту ключиці назад, до верху, грудного м'язу – медіально та донизу, при цьому виникає вкорочення ключиці. Дельтоподібний м'яз разом з вагою руки зміщують латеральний фрагмент ключиці донизу, вперед і медіально.

Метою рентгенографічного обстеження ушкодженої ключиці є визначення локалізації, характеру перелому, ступеня зміщення уламків, вкорочення, для вибору адекватного методу лікування. При цьому типовими є дві проекції: стандартна передньо-задня та тангенційна – під кутом 15° до фронтальної площини, яка дозволяє краще визначити ступінь зміщення уламків вперед і назад.

Історично першочергово переломи ключиці поділяли на переломи проксимальної, тіла та дистальної третини. Пізніше С.М. Robinson виділив переломи тіла ключиці в другу групу, підподілив цю групу на переломи з порушенням вісі ключиці, кутовим зміщенням, уламкові. На теперішній час

найбільш широко використовується класифікація AO/ASIF, в якій переломи ключиці під №15 в субкласифікації поділені з урахуванням анатомічної характеристики перелому– А, В, С.

Історично на початку ХХ століття "золотим стандартом" було консервативне лікування переломів тіла ключиці. Про це були публікації наукових робіт того часу, в тому числі роботи С.С. Neer. Починаючи з 1990 років багато авторів почали відмічати незрощення переломів ключиці в середній третині, як результат консервативного лікування набагато частіше. R.C. Mckee et al. в 2012 році привели 14,5% випадків псевдоартрозів після консервативного лікування переломів тіла ключиці. Результати робіт ряду авторів показали, що від 10 до 30% випадків консервативного лікування переломів тіла ключиці закінчуються незадовільними наслідками- в результаті вкорочення кістки, утворення псевдоартрозу, порушення функції верхньої кінцівки.

Результатом консервативного лікування переломів тіла ключиці зі зміщенням уламків в кращому випадку є зрощення в неправильному положенні з вкороченням кістки. При цьому зрощення ключиці з вкороченням більш ніж на 1,5 см знижує м'язеву силу відведення, розгинання та внутрішньої ротації плеча, функціональну витривалість верхньої кінцівки, призводить до косметичної "деформації " плечового поясу. S.Woltz et al. у рандомізованому порівняльному дослідженні провели аналіз результатів консервативного та хірургічного (МОС пластинами) лікування переломів тіла ключиці серед 160 пацієнтів у віці 18–60 років. Дані проведеного дослідження свідчать, що після консервативного лікування у 23,1% випадків відбувалось формування псевдоартрозів ключиці, після хірургічного– у 2,4% випадків. При консервативному лікуванні переломів тіла ключиці факторами ризику прийнято вважати: жіночу стать, наявність уламків при переломі, значне зміщення уламків, похилий вік.

З урахуванням результатів проведених робіт показання до консервативного лікування переломів тіла ключиці були змінені: переломи

ключиці зі зміщенням менш ніж 100% ширини відламку, наявність медичних протипоказань до операції, знижена функція верхньої кінцівки.

На теперішній час показаннями до хірургічного лікування переломів тіла ключиці прийнято вважати: відкриті переломи, наявність зміщення уламків більш ніж 100% за шириною, вкорочення більше ніж на 1,5 см, ушкодження підключичних судин, плечового сплетіння, наявність флотуючого (плаваючого) плеча, переломи ключиці та шийки лопатки, сегментарні переломи, незрощені та зрощені переломи з деформацією. Окрім того при визначенні показань до хірургічного лікування переломів тіла ключиці необхідно враховувати наявність або відсутність супутніх ушкоджень, вік хворого, загальний соматичний статус, його професію, відношення до спорту, життєву активність. У пацієнтів з проблематичною функцією верхньої кінцівки, необхідністю періодичного відпочинку, перевагу віддають консервативному лікуванню.

На теперішній час немає загальноприйнятих рекомендацій відносно способу металоостеосинтезу (МОС) переломів тіла ключиці. Однак в більшості випадків хірургічного лікування перевага віддається накістковому МОС пластинами з гвинтами або закритій репозиції та інтрамедулярній фіксації.

Більш широкого застосування в практиці отримав метод відкритої репозиції та накісткової фіксації ключиці пластиною з гвинтами, даний метод застосовується у 52,4–61,8% випадків. При традиційній техніці даного методу хірургічний доступ виконують зверху або попереду над місцем перелому, пам'ятаючи про гілки надключичного нерву. В літературі продовжуються дебати відносно оптимального розташування пластини на ключиці верхня поверхня або передньо-нижня. При аналізі результатів МОС ключиці, включаючи терміни зрощення, проблеми з імплантами, не було встановлено суттєвих відмінностей в залежності від локалізації пластини.

Біомеханічні переваги при МОС ключиці має локалізація пластини на верхній поверхні ключиці – ця поверхня кістки відчуває максимальне механічне навантаження внаслідок чого створюється більша стабільність фіксації фрагментів по відношенню до зусиль при вигинанні.

Останніми роками для МОС ключиці зазвичай використовується 3,5 мм преконтурована ключична пластина. Вибір пластини здійснюється з урахуванням характеру зламу та переваг хірурга, традиційні DCP, LCP, малі реконструктивні пластини також використовуються. Нерідко виконується МОС ключиці двома пластинами, що дозволяє поєднувати переваги позиції імпланту як на верхній так і на передньо-нижній поверхні кістки. На думку авторів дана методика МОС ключиці має більш високі біомеханічні міцнісні характеристики фіксації кісткових уламків, знижує можливості міграції імплантів, підвищує результати у вигляді консолідації кісткових фрагментів, полегшує видалення імплантів після консолідації кісткових фрагментів.

Популярність у світовій практиці застосування МОС переломів тіла ключиці пластинами не викликає сумнівів, не дивлячись на існуючі недоліки. Так біомеханічно оптимальна локалізація пластини на ключиці для МОС варіює при функції навантажені та ротації верхньої кінцівки. Тому з метою попередження "відриву" або зламу імпланту в післяопераційний період, використання вузьких DCP LCP, малих реконструктивних пластин не можна вважати доцільним. Недоліками методу також є розмір хірургічного доступу, травматизація м'яких тканин, можливість формування келоїдних рубців, косметичні проблеми (особливо у жінок молодого віку).

Закрита репозиція та інтрамедулярна фіксація розцінюються в якості безпечного, малоінвазивного та ефективного способу лікування переломів тіла ключиці. Перший інтрамедулярний МОС ключиці виконав А. Lambote в 1907 році. Багато авторів у подальшому модифікували техніку інтрамедулярного остеосинтезу: застосовувалися шпиці Кіршнера, Іллізарова, канюльовані гвинти, стрижні Штеймана, Богданова, титанові еластичні стрижні, специфічні стрижні для ключиці. Недоліки методу були описані у вигляді міграції шпиць Кіршнера, Іллізарова, в ряді випадків у грудну клітину, не дивлячись на обов'язкові вимоги вигину їх кінця. Переваги закритого інтрамедулярного МОС переломів тіла ключиці полягають в малому хірургічному доступі, відсутності контактів з гілками підключичного нерву, незначною травматизацією м'яких

тканин, відсутністю накісткового зарощення імпланту.

В останні десятиліття при переломах тіла ключиці широко використовуються техніка закритого інтрамедулярного еластичного МОС титановим стрижнем ("Elastic stable intramedullary nailing-JSIN"). При цьому біомеханічно локалізація імпланту є ідеальною, оскільки вигинаючі зусилля на ключицю що змінюються.

Певний інтерес представляють наведені в літературі результати порівняльного аналізу хірургічного лікування переломів тіла ключиці за допомогою двох найбільш прийнятих методів: відкрита репозиція МОС пластиною, закрита репозиція МОС JSIN. Так A.I.Benjamin et al. відмітили, що при МОС ключиці JSIN час операції менше в порівнянні з МОС пластинами - відповідно 45 ± 12 та 65 ± 21 хвилини, розміри хірургічно доступу також менші – 37 ± 9 та 116 ± 18 мм відповідно; оцінка за шкалою DASH та CS-Score була ідентичною в обох групах пацієнтів в терміни 1, 3, 5,6 місяців після операції та кращою через 12 місяців у пацієнтів після МОС JSIN, $p < 0,0222$.

Ідеальними для МОС тіла ключиці JSIN є неуламкові переломи (тип А та В за класифікацією АО), при уламкових переломах (тип С), як показали порівняльні спостереження з МОС пластинами, спостерігається дещо більш повільне відновлення функціональних можливостей верхньої кінцівки в перші 6 місяців після операції при проведенні оцінки за шкалою DASH та CS-Score.

F.S.Fuglesang et al. провели порівняльні результати МОС переломів тіла ключиці серед 120 пацієнтів (середній вік 65 років), в тому числі у 62 пацієнтів використовувався JSIN, серед 58 пацієнтів – пластини. При цьому не було суттєвої різниці в оцінці результатів за шкалою DASH та Constant Myrley Score до 6 місяців після операції: 5,6; 95,5 пунктів та 3,0; 96,0 пунктів, відповідно. До цього часу пацієнти після МОС пластинами мали меншу ступінь фізіологічного викривлення ключиці в порівнянні з JSIN ($p=0,02$). Через 1 рік були відмічені аналогічні позитивні результати у більшості пацієнтів обох груп. Число ускладнень було орієнтовно ідентичним в обох групах пацієнтів: після МОС

ключиці JSIN вони склали 0,74%, пластинами – 0,67% ($p=0,05$). Відмічені дещо менші терміни непрацездатності серед пацієнтів після МОС ключиці пластинами.

Результати

Перелом тіла ключиці розповсюджена травма, при якій для надання ефективної та оптимальної допомоги пацієнтам необхідні знання анатомії, методики обстеження, техніки консервативного та хірургічного лікування. Відомі ефективні методи лікування переломів тіла ключиці, які застосовуються з урахуванням типу перелому, наявності супутніх ушкоджень, характеристик пацієнта. При наявності об'єктивних показань до хірургічного лікування та вибору способу МОС ключиці хірург повинен враховувати класифікацію переломів, вікові, соціально-побутові, професіональні характеристики пацієнтів, відношення до спорту, володіти технікою хірургічних втручань, перевагу мають малоінвазивні хірургічні методи.

Висновки

З урахуванням актуальності у теперішній час малоінвазивних хірургічних втручань результати закритого МОС ключиці інтрамедулярним стрижнем потребують подальшого вивчення в аспекті удосконалення конструкції стрижня, техніки хірургічного втручання, характеристики особливостей репаративних процесів, відновлення функціональних можливостей верхньої кінцівки.

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ МІЖ ТРИВОЖНИМИ РОЗЛАДАМИ,
СТАТТЮ ТА РІВНЕМ ВІСЦЕРАЛЬНОГО ЖИРУ У
ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЧНИХ ХВОРИХ**

Демешкіна Лариса Вікторівна
ДУ «ІГ НАМН України»,
м. Дніпро, Україна

Вступ: Є дані, що стрес та наявність проблем зі здоров'ям можуть призводити до розвитку тривожних змін у людини та негативно впливати на перебіг захворювань, в тому числі шлунково-кишкового тракту. Крім того, вважається що стаття може позначатися на рівні тривожних особливостей пацієнтів та на їх реакції на стресові фактори.

Останнім часом все більше уваги приділяється метаболічним порушенням та негативному впливу підвищеної кількості вісцерального жиру (ВЖ) на стан здоров'я людини.

Враховуючи вищевикладене, доцільно було б дослідити чи пов'язані тривожні зміни розлади зі статтю людини та кількістю ВЖ.

Мета: дослідити взаємозв'язки між тривожними розладами, статтю та рівнем ВЖ хворих з гастроентерологічною патологією

Матеріали та методи: В обстеження включені 80 хворих на захворювання травної системи у віці ($38,7 \pm 1,0$) років, з них 57 чоловіків та 23 жінок. Рівень ВЖ визначався за даними біоемпідансного аналізу на апараті «Tanita».

Для вивчення тривоги була використана шкала HADS («The hospital Anxiety and Depression Scale»). Результати тестування трактувалися наступним чином: якщо пацієнт за даними анкетування набрав 0-7 балів за шкалою тривоги, то це трактувалося як норма, 8-10 балів – як субклінічно виражена тривога, 11 балів і вище – клінічно виражена депресія.

Статистична обробка результатів досліджень здійснювалася за допомогою програми SPSS 13.0 for Windows.

Результати та обговорення: Встановлено, що тривога спостерігалась у 28 з 80 обстежених хворих (35,0 %), в тому числі субклінічно виражена - у 12 (15,0%) пацієнтів та клінічно виражена – у 16 (20,0%). Тривога значно частіше зустрічалась у жінок (47,8 % випадків, у 11 з 23), ніж у чоловіків (29,8 %, у 17 з 57). Виявлено, що у пацієнтів з гастроентерологічною патологією частота та вираженість тривожних змін не залежить від рівня вісцерального жиру.

Висновок: Тривога спостерігається у 35,0% пацієнтів гастроентерологічних пацієнтів, причому значно частіше - у жінок (47,8 % випадків), ніж у чоловіків (29,8 %). Взаємозв'язку між тривожними розладами та рівнем вісцерального жиру у хворих з патологією шлунково-кишкового тракту не виявлено.

ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЧНИХ ХВОРИХ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЮ ВІСЦЕРАЛЬНОГО ЖИРУ

Демешкіна Лариса Вікторівна
ДУ «ІГ НАМН України»,
м. Дніпро, Україна

Вступ: Надзвичайно актуальним у сучасній медицині є питання правильної харчової поведінки, враховуючи зростання ожиріння в усьому світі. Особливості харчової поведінки (ХП), які обумовлюються перш за все набором звичок людини, пов'язаних з прийомом їжі, можуть негативно сказатися не тільки на розвитку, но і та перебігу багатьох гастроентерологічних захворювань. У деяких пацієнтів вони призводять до порушень харчування, аж до розвитку ожиріння або нервової анорексії. Є дані, що неправильне харчування може бути одним з фактором розвитку вісцерального ожиріння, яке є дуже небезпечним, гормонально-активним і може викликати багато негативних наслідків, у тому числі порушення обміну речовин у вигляді інсулінорезистентності.

Мета: вивчити особливості харчової поведінки у гастроентерологічних хворих з різним рівнем вісцерального жиру (ВЖ)

Матеріали та методи: В обстеження включені 80 хворих на захворювання травної системи у віці ($38,7 \pm 1,0$) років, з них 57 чоловіків та 23 жінок. В основу розподілу на групи був покладено визначення ВЖ за даними біоемпідансного аналізу на апараті «Tanita». У I (n=49) та II (n=31) групи увійшли хворі з нормальним та підвищеним рівнем ВЖ, відповідно.

Особливості ХП досліджувалися за допомогою Голландського опитувальника харчової поведінки (Dutch Eating Behavior Questionnaire, DEBQ). Виділялися 3 основних типи порушень ХП: емоціогенний, обмежувальний та екстернальний типи, а також їх сполучення.

Статистична обробка результатів досліджень здійснювалася за допомогою програми SPSS 13.0 for Windows.

Результати: Нормальна харчової поведінки виявлена лише 15 з 80 (18,8 %) пацієнтів, причому частіше зустрічалася у I , ніж у II групі (22,4 проти 12,9%, відповідно). Середні значення обмежувальної харчової поведінки були достовірно вищими ($p < 0,05$) у II групі у порівнянні з I групою: $(2,69 \pm 0,14)$ проти $(2,23 \pm 0,11)$ балів.

У хворих II групи превалірував обмежувальний тип ХП у порівнянні пацієнтами I групи (58,1% проти 38,8 %, відповідно),

Хворим з підвищеним ВЖ (II група) була достовірно притаманна обмежувальна ХП ($p < 0,05$), в той час як пацієнтам з нормальним ВЖ (I група)-екстернальний тип ХП.

Висновок: Нормальна харчової поведінки спостерігалася лише 15 з 80 (18,8 %) пацієнтів з гастроентерологічною патологією. Обмежувальний тип харчовий поведінки достовірно частіше зустрічався у пацієнтів з підвищеним, ніж нормальним рівнем ВЖ.

АРТРИТ ТА АРТРОЗ – РОЗУМІННЯ РІЗНИЦІ ПРОСТИМИ СЛОВАМИ

Дзевульська Ірина Вікторівна

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри описової та клінічної анатомії
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
м. Київ

Маліков Олександр Вячеславович

кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри описової та клінічної анатомії
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
м. Київ

Артрит та артроз – два стани, які характеризуються болем у суглобі, але абсолютно по-різному лікуються і можуть ускладнювати перебіг один одного.

Артрит – це запальні зміни, які бувають спровоковані травмою, інфекцією, переохолодженням або надмірним навантаженням на суглоб. Основний компонент артриту – надмірне запалення, яке необхідно усунути. Важливо знати причину артриту. Якщо це обмінні процеси, такі як при подагрі, коли відбувається накопичення сечової кислоти, необхідно дотримуватися суворої дієти. Якщо це аутоімунна агресія, коли організм сам на себе нападає, необхідно регулювати імунну відповідь. Якщо це інфекційний процес – боротися зі збудником інфекції.

Артроз – це дегенеративне захворювання, яке пов'язане зі старінням та стиранням суглобового хряща, що відбувається внаслідок недостатнього його живлення. Хрящ живиться переважно за рахунок синовіальної рідини, а її оновлення відбувається лише при навантаженні на суглоб. Також цей процес протікає в нормі з віком або при надмірних навантаженнях на суглоб, наприклад у професійних спортсменів. На відміну від артриту, артроз не може виникнути миттєво. Це доволі довго наростаюче відчуття в ділянці суглоба і практично не дає ознак сильного запального процесу.

При артриті мають місце усі три ознаки запалення: температура, біль та набряк. При артрозі визначається набряк при фізичному навантаженні, а також

біль. Підвищення місцевої температури не визначається.

Дуже важливо розділяти ці стани, бо лікування їх практично протилежне. Важливо розуміти, що при наявності болю у суглобі, не завжди слід уникати фізичного навантаження, адже за рахунок цього перевантажується суглоб іншої кінцівки, що в подальшому ускладнює лікування артрозу. При артриті необхідний спокій, при артрозі – адекватні рухи, і як наслідок – вироблення синовіальної рідини, яка буде живити хрящ.

Якщо на МРТ візуалізується артроз I-II ст., біль у суглобі має інше походження. Артроз дає біль лише з III-IV стадії. Найчастіше слід визначити слабкі або перевантажені м'язи, що контролюють суглоб, або шукати проблеми з хребтовим стовпом. Наприклад, при компресії на рівні L3 з'являється характерний біль у передньому відділі колінного суглоба, який легко сплутати з артрозом між надколінком і стегною кісткою при візуалізації на МРТ.

Таким чином, важливо відрізнити запалення від дегенеративного процесу. Адекватне навантаження на суглоб не виключається. Також спеціаліст має чітко вміти диференціювати ступені артрозу, аби визначити джерело захворювання.

АНАЛІЗ ЧАСТОТИ СИМПТОМІВ У ПАЦІЄНТІВ, ХВОРИХ НА ГОСТРИЙ АПЕНДИЦИТ

Ємельянов Ігор Сергійович,

Смагло Дар'я Дмитрівна,

Чорна Дар'я Олексіївна,

Студенти

Мінухін Дмитро Валерійович,

к.мед.н., доцент кафедри хірургії № 1

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Вступ. Гострий апендицит – це гостре запалення апендикса, в основному через обструкцію просвіту червоподібного відростка. Це одна з найпоширеніших причин гострого живота, яка вимагає невідкладного хірургічного втручання як у дітей, так і у дорослих.

Характерна клінічна картина гострого апендициту, це периумбілікальний абдомінальний біль, що мігрує в праву клубову ділянку, анорексія, нудота, лихоманка, болючість у правій клубовій ділянці. Коли спостерігаються ці явища разом із нейтрофільним лейкоцитозом, то цих ознак буде достатньо для постановки клінічного діагнозу за допомогою систем оцінки апендициту (для аналізу ймовірності хвороби).

Для діагностики користуються такими методами: КТ черевної порожнини з внутрішньовенним контрастуванням, УЗД черевної порожнини.

Сучасним стандартом лікування гострого неускладненого апендициту є апендектомія протягом 2-4 годин після встановлення діагнозу (лапароскопічна або відкрита) і антибіотикотерапія. Хворим із системними ускладненнями показана екстрена апендектомія.

Неоперативне лікування, яке включає парентеральне харчування, антибіотики та анальгетики, показано пацієнтам із флегмоною або абсцесом апендикса, оскільки хірургічне втручання пов'язане з вищим ризиком ускладнень у цих групах пацієнтів. У цих хворих можна розглянути інтервальну

апендектомію через 6–8 тижнів після зникнення гострого епізоду, щоб запобігти рецидиву або якщо існує занепокоєння щодо основної причини апендициту [1].

Мета роботи. Визначити частоту основних симптомів у хворих на гострий апендицит, зробити аналіз найбільш та найменш поширених клінічних ознак при даній хворобі.

Матеріали і методи. У ході нашого дослідження ми проаналізували дані, що наведені у таблиці Research Gate «The presenting symptoms and signs of acute appendicitis» [2]. Під спостереженням перебувало 114 осіб (69,3% склали чоловіки та 30,7% - жінки). Середній вік хворих становив 25,11 років.

Результати та обговорення. При аналізі даних наведених у таблиці були виявлені такі симптоми у пацієнтів із гострим апендицитом: біль у правому нижньому квадранті – у 107 осіб (93,9%), епігастральний біль – у 1 (0,9%), лихоманка – у 42 (36,8%), анорексія – у 49 (43%), нудота – у 57 (50%), блювання – у 74 (64,9%), діарея – у 10 осіб (8,8%), закріп – у 11 (9,6%), болючість при пальпації – у 44 (38,6%), напруження м'язів – у 1 особи (0,9%)

Висновки. Виходячи з аналізу клінічних симптомів та синдромів у хворих на гострий апендицит найбільш частими симптомами є: біль у правому нижньому квадранті (93,9%), блювання (64,9%), болючість при пальпації (38,6%).

Непоширеними клінічними ознаками при даній хворобі є: епігастральний біль (0,9%), напруження м'язів (0,9%), діарея (8,8%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Amboss: [Website]. 2023. URL: <https://next.amboss.com/us/article/a30Qsf?q=appendicitis#Z63ef125493d91a6f2662805f10623675> (viewed on: 07.01.2024).

2. Acute appendicitis: is it a seasonal disease? // International Journal of Community Medicine and Public Health. 2021., No. 11 Vol. 8. P. 5196-5201.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ГОРМОНАМИ СТРЕСУ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЮ ДО ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ У ДІВЧАТОК ТА ХЛОПЦІВ

Кашкалда Діна Андріївна,
к.б.н., ст. н. с., провідний науковий співробітник лабораторії
гормонально-метаболических та імунологічних досліджень
ДУ «ІОЗДП НАМН України» м. Харків
Рак Ларіса Іванівна,
д. мед. н., ст. н. с., зав. відділення педіатрії і реабілітації
ДУ «ІОЗДП НАМН України» м. Харків

Відомо, що адаптаційні можливості організму підлітків залежать від рівня їхньої фізичної активності. У попередніх наших роботах було встановлено вплив рухової активності різної інтенсивності на стан стрес-реалізуючих та стрес-лімітуючих систем у дітей та підлітків. Проблемою світового рівня залишається глобальна гіподинамія сучасних школярів, незважаючи на доведену причинну роль її в ранній маніфестації низки захворювань, зокрема, артеріальної гіпертензії і порушень метаболізму.

Адаптаційні можливості організму загалом характеризують стан і зміни показників серцево-судинної системи та центральних систем регуляції. Для розуміння адаптаційних можливостей організму підлітків важливим є вивчення складних взаємозв'язків у системі гіпоталамус-гіпофіз-надниркові залози, особливо в умовах недостатньої рухової активності та зниження толерантності до фізичного навантаження.

Одним з експрес-методів оцінки толерантності до фізичного навантаження є проба Руф'є, саме її результати враховуються для визначення групи фізкультури в школі (основної – без обмежень, підготовчої – без здачі нормативів і з обмеженням значних навантажень та спеціальної – для дітей з тяжкими захворюваннями й патологіями) та дозволу занять в спортивних секціях.

У зв'язку з цим **метою роботи** стало з'ясування характеру взаємовідносин

показників стрес-регулюючих систем і толерантності до фізичних навантажень у дівчаток і хлопчиків підліткового віку.

Матеріали та методи досліджень.

Під наглядом перебувало 114 хлопчиків і 104 дівчаток у віці 12-17 років з порушеннями серцево-судинної системи: первинною артеріальною гіпертензією (АГ), вторинними кардіоміопатіями (ВКМП), порушеннями ритму серця (ПРС). Визначали у сироватці крові рівень загального тестостерону, естрадіолу, кортизолу, пролактину імуноферментним методом (реактиви фірми Бест Діагностик, Україна), у цілісній крові вимірювали вміст серотоніну флуорометричним методом. Визначення толерантності до фізичного навантаження проводилося за допомогою проби Руф'є. Фізична активність підлітків досліджувалась за допомогою модифікованого адаптованого опитувальника з фізичної активності (МАОФА).

Результати були піддані статистичному аналізу за допомогою пакетів програм Microsoft Office, Excel, Statgraphics Plus 5.1. Для оцінки достовірності розбіжностей використовували критерій Вилкоксона-Манна-Уїтні. Проведено кореляційний аналіз за Пірсоном (r).

Результати та їх обговорення.

При аналізі структури порушень серцево-судинної системи у підлітків встановлено, що у хлопців достовірно частіше зустрічалася АГ (у 41,1 %) та ВКМП (у 26, %), ніж у дівчаток (у 7,3 %; $p < 0,001$ і 19,5 %; $p < 0,001$, відповідно). ПРС частіше реєструвалися в дівчаток (24,4 % в порівнянні з 9,6 % у хлопців; $p < 0,02$).

Виявлено, що у 50,0 % дівчаток і 47,4 % хлопчиків спостерігалася знижена толерантність до фізичного навантаження. Провівши порівняльний аналіз змін показників стрес-регулюючих систем у підлітків, ми не виявили суттєвих відхилень в залежності від нозологічної форми захворювання та від рівня проби Руф'є.

За допомогою кореляційного аналізу ми вивчили характер взаємозв'язків між фізичною активністю, статевими гормонами, показниками

стрес-регулюючих систем та індексом Руф'є. Встановили як подібність, так і різницю цих взаємозв'язків у дівчаток та хлопчиках. Так, рівень толерантності до фізичних навантажень мав негативний кореляційний взаємозв'язок з загальним балом фізичної активності як у дівчаток ($r = -0,42$; $p < 0,00$), так і в хлопчиків ($r = -0,43$; $p < 0,02$), відображаючи те, що низька фізична активність призводить до зниження толерантності до фізичного навантаження. В той же час виявлено прямі зв'язки рівня фізичної активності з концентрацією серотоніну (у дівчаток $r = 0,40$; $p < 0,001$ та в хлопчиків $r = 0,35$; $p < 0,01$), що вказує на позитивний взаємний вплив рухової активності та серотонінергічної системи при адаптації організму.

Розглянуті дані узгоджуються з гіпотезою про те, що фізичні вправи підвищують стійкість до стресу, викликаючи нейропластичність у різних ділянках центральної серотонінергічної системи шляхом збільшення синтезу, концентрації та метаболізму серотоніну в мозку. Рухова активність таким чином знижує частоту психічних розладів, пов'язаних зі стресом, і діє як антидепресант.

Встановлено прямі кореляційні зв'язки між індексом Руф'є та вмістом пролактину у дівчаток ($r = 0,40$; $p < 0,001$) і хлопців ($r = 0,48$; $p < 0,00$), вмістом естрадіолу в дівчаток ($r = 0,25$; $p < 0,04$). Це може свідчити про те, що зниження толерантності до фізичних навантажень супроводжується збільшенням рівнів гормонів гіпофізарно-гонадної осі та напруженою адаптаційних механізмів. Слід зазначити позитивний кореляційний взаємозв'язок концентрації кортизолу в крові з пролактином і тестостероном, як у дівчаток ($r = 0,43$; $p < 0,00$ і $r = 0,41$; $p < 0,01$ відповідно), так і в хлопчиків ($r = 0,48$; $p < 0,00$ і $r = 0,37$; $p < 0,01$ відповідно), що підкреслює активацію стрес-реалізуючих гормонів.

На відміну від хлопчиків, у дівчаток-підлітків виявлено досить широкий спектр кореляційних взаємин, який, з одного боку, показує регулюючу взаємодію безпосередньо між гормонами, а з іншого – підкреслює їх зв'язок з фізичною активністю. Зокрема, реєструються негативні зв'язки рівня фізичної активності з рівнем пролактину крові ($r = -0,28$; $p < 0,02$), естрадіолу ($r = -0,25$;

$p < 0,04$) і тестостерону ($r = -0,32$; $p < 0,01$). Це свідчить про позитивний ефект рухової активності на гормональний спектр крові пацієток. Причому, чим вища фізична активність дівчаток, тим нижчий рівень чоловічого статевого гормону в них і показник стрес-реалізуючої системи – пролактин. Також виявлено прямий кореляційний зв'язок між вмістом пролактину і статевими гормонами: (з естрадіолом: $r = 0,38$; $p < 0,002$; з тестостероном: $r = 0,29$; $p < 0,02$), що відображає роль стресових гормонів у формуванні гіперпролактинемії і гіперандрогенії при менструальній дисфункції.

Таким чином, відзначаються різні взаємини між показниками стрес-реалізуючих та стрес-лімітуючих систем у підлітків залежно від толерантності до фізичного навантаження, статі дитини та фізичної активності. Кореляційний аналіз підтвердив позитивні впливи рухової активності на показники стрес-регулюючих систем у хлопчиків і дівчаток, що характеризується активацією стрес-лімітуючої ланки, і на рівні статевих гормонів у дівчаток. Встановлено тісний зв'язок безпосередньо між показниками стрес-реакції більшою мірою в дівчаток, що суттєво впливає на рівень їхніх адаптаційних можливостей. Зниження адаптаційних можливостей супроводжується активацією стрес-реалізуючих гормонів як у дівчаток, так і в хлопчиків. Отримані дані стають підґрунтям для підвищення рухової активності підлітків, заохоченням їх до фізичної культури й спортивних тренувань, що підвищить результативність медико-профілактичних заходів в педіатрії.

СЕРЦЕВО-СУДИННІ ПРОЯВИ У ПАЦІЄНТІВ З ДЕРМАТОМІОЗИТОМ

Ковалик Тереза Володимирівна

Студент БДМУ,

Андрусак Олександр Васильович

Кандидат медичних наук,

доцент кафедри внутрішньої медицини,

клінічної фармакології та професійних хвороб БДМУ

Вступ. Поліміозит і дерматоміозит - це хронічні запальні захворювання м'язів, які клінічно характеризуються м'язовою слабкістю і втомою, а гістопатологічно-запальними клітинними інфільтратами в скелетних м'язах.

Мета роботи. Серцево-судинні прояви є найпоширенішими причинами смерті пацієнтів з міозитом. Вони включають серцеву недостатність, аритмію, зупинку серця та інфаркт міокарда. Частота ураження серця у пацієнтів з міозитом варіює від 6 до 75% залежно від того, чи розглядається клінічно виражене або субклінічне ураження серця, а також залежно від відбору пацієнтів, визначення ураження серця та методів, що використовуються для виявлення ураження серця.

Матеріали та методи. Аналіз літературних даних. Вперше про ураження серця при поліміозиті або дерматоміозиті повідомив у 1899 році . Ураження серця сьогодні є загальновизнаним клінічно важливим проявом у пацієнтів з поліміозитом або дерматоміозитом, хоча його фактична частота все ще залишається невизначеною, оскільки відсутні великі епідеміологічні дослідження щодо ураження серця.

Клінічно маніфестні ураження серця. Найчастішою клінічно маніфестною серцевою проблемою є застійна серцева недостатність, яка спостерігається від 3 до 45% пацієнтів з міозитом. Чи це більше, ніж у відповідній контрольній популяції, невідомо через відсутність контрольованих досліджень. Однак діастолічна дисфункція лівого шлуночка (ДДЛШ) спостерігається у 12-42% пацієнтів з міозитом порівняно з 30% у загальній популяції, що підтверджує підвищений ризик принаймні цього типу серцевих

проявів у пацієнтів з міозитом. У деяких пацієнтів ураження серця може призвести до летального результату. Ішемічна хвороба серця зі стенокардією та інфарктом міокарда також спостерігається у пацієнтів з міозитом, хоча її частота не визначена.

Субклінічне ураження серця

Зміни на ЕКГ є найпоширенішими, і відхилення на ЕКГ спостерігаються у 32,5-72%. Порушення ЕКГ, що спостерігаються у пацієнтів з поліміозитом та дерматоміозитом, включають: передсердні та шлуночкові аритмії, блокади ніжок пучка Гіса, А-V блокади, повноцінну блокаду серця, подовження PR-інтервалів, передчасні шлуночкові скорочення, аномалії лівого передсердя, аномальні зубці Q, а також неспецифічні зміни зубця ST-T.

Патофізіологія

Поліміозит і дерматоміозит характеризуються хронічним запаленням скелетних м'язів. У пацієнтів з типовим шкірним висипом дерматоміозиту запальні клітинні інфільтрати переважно локалізуються в ділянках, що оточують кровоносні судини, периваскулярно і переважно спостерігаються в перимізії, що оточує м'язові пучки. Оскільки серце - це м'яз, можна припустити, що запалення м'язів також може охоплювати серцевий м'яз. Це припущення підтверджується повідомленнями про міокардит і кардіоміопатію у пацієнтів з поліміозитом і дерматоміозитом. Одним із найчастіших клінічних кардіальних проявів при поліміозиті та дерматоміозиті є застійна серцева недостатність, яка може бути спричинена міокардитом. Найчастіше повідомлялося про серцеві проблеми у пацієнтів з полі- та дерматоміозитом, порушення функції лівого шлуночка та аритмії, які також можуть бути вторинними щодо судинних змін у серці.

Діагностичні дослідження

Клінічна оцінка, включаючи анамнез та ознаки ураження серця, важлива як під час постановки діагнозу, так і під час подальшого спостереження за пацієнтами з міозитом. Навіть клінічно значущі серцеві прояви можуть бути присутніми, хоча й безсимптомними, саме тому рекомендується провести деякі

мінімальні процедури для перевірки на наявність ураження серця.

Висновок

Поліміозит (ПМ) і дерматоміозит (ДМ) є рідкісними ідіопатичними запальними міопатіями (ІЗМ). Ураження міокарда у пацієнтів з ІЗМ є несприятливим прогностичним фактором і однією з найчастіших причин смертності в цій групі пацієнтів. Це може свідчити про те, що значне ураження серця у пацієнтів з міозитом недооцінюється або що ураження серця є пізнім ускладненням запального захворювання м'язів чи наслідком лікування. Наявні дані свідчать про те, що запалення серцевого м'яза може сприяти патофізіологічним механізмам, які можуть призвести до міокардиту та застійної серцевої недостатності або порушень провідності у пацієнтів з міозитом. Поширеність цих проблем при міозиті невідома. Крім того, досі незрозуміло, чи ураження серця є більш поширеним при поліміозиті або дерматоміозиті, чи обмежується певним підтипом міозиту. Для вирішення цих питань необхідні контрольовані дослідження з ретельно відібраними пацієнтами.

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ХРОНІЧНОГО ЕНДОМЕТРИТУ

Медвідь Даніл Юрійович,
здобувач вищої освіти 5 курсу
Буковинський державний медичний університет
Печеряга Світлана Володимирівна,
к.мед.н., асистентка кафедри
акушерства, гінекології та перинатології
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація: Хронічний ендометрит (ХЕ) відноситься до запального стану ендометрію, який може змінити сприйнятливність ендометрію та вплинути на імплантацію ембріона. В даному огляді літератури узагальнено сучасні погляди на діагностику ХЕ. Будучи відносно безсимптомним захворюванням, діагностика та оцінка ХЕ в основному полягає в біопсії ендометрія та подальших морфологічних і функціональних дослідженнях. В перспективі необхідне вдосконалення існуючих методів діагностики і пошук нових із виявленням більш специфічних ознак ХЕ.

Ключові слова: ендометрит, біопсія, гістероскопія, запалення, діагностика.

Вступ. Ендометрит – це захворювання, що викликається запальним процесом у поверхневому шарі ендометрію, внутрішній слизовій оболонці тіла матки. Ендометрит, як правило, викликається інфекціями, що передаються статевим шляхом (ШСШ), наприклад хламідіоз або гонорея. Також, основними факторами ризику є медичні маніпуляції, що передбачають проникнення в матку через її шийку, що може забезпечити шлях для інвазії бактерій. Такими медичними маніпуляціями є гістероскопія, встановлення внутрішньо маткових спіралей, а також діагностичні та лікувальні вишкрібання матки.

Клінічно ендометрит має дві форми – гостру та хронічну. Гострий

ендометрит протікає з вираженою симптоматикою і характеризується утворенням мікроабсцесу та нейтрофільною інвазією в поверхневий епітелій ендометрію, просвітні залози та порожнину матки. Хронічний ендометрит протікає доволі тихо і визначається незвичайною плазмоцитарною інфільтрацією в стромальних ділянках ендометрію. Хронічний ендометрит зазвичай діагностується на тлі вторинної аменореї та безпліддя [1].

Ціль роботи. Ціль роботи полягає у аналізі та висвітленні основних методів діагностики хронічного ендометриту.

Матеріали та методи. Проведено огляд вітчизняних та іноземних літературних джерел щодо методів діагностики хронічного ендометриту.

Результати та обговорення. Хронічний ендометрит – це захворювання тривалого, безперервного, легкого запалення ендометрію, що характеризується інфільтрацією плазматичних клітин у стромальну ділянку ендометрію.

Основною причиною хронічного ендометриту є мікробна інфекція в порожнині матки. Мікроорганізмами, що часто виявляються при даному захворюванні можуть бути звичайні бактерії (стрептококи, ешерихії, ентерококи і стафілококи), мікоплазми (*Mycoplasma genitalium*, *Mycoplasma hominis*), уреоплазми (*Ureaplasma urealyticum*), протей, клебсіели та дріжді [2].

У пацієток із безпліддям і звичним невиношуванням вагітності частота хронічного ендометриту становить понад 70%, що робить цю проблему соціально значущою, і ряд питань, що стосуються діагностики хронічного ендометриту, досі залишаються невирішеними [12].

На відміну від гострого ендометриту, хронічний має менш виражену симптоматику та може протікати безсимптомно. Враховуючи це, одного специфічного методу для діагностики цього захворювання на даний момент немає. Сучасна діагностика хронічного ендометриту включає поєднання анамнестичних даних, клінічних проявів у пацієнта та оцінки інструментальних методів діагностики [3].

Хронічний ендометрит має «стерту» клінічну симптоматику. Здебільшого жінки скаржаться на порушення менструального циклу, аномальні маткові

кровотечі, дисменорею, тазовий біль чи диспареунію, лейкорею, інколи лихоманку, загальне нездужання та інші. На жаль картина типова, проте абсолютно неспецифічна, що неодноразово підтверджувалося науковими працями багатьох науковців [4-6].

Ультрасонографія є сучасним, високочутливим методом діагностики. Проте специфічних маркерів під час УЗД органів малого тазу, що вказуватимуть виключно на ХЕ, досі не зафіксовано [7]. Сонографічні ознаки ХЕ: зміна товщини ендометрія, його утончення в II половині МЦ < 0,6 см; розширення порожнини матки до 0,4–0,7 см після менструації з асиметрією передньої та задньої стінок матки; нерівність контурів ендометрія; неоднорідність ехоструктури ендометрія; поява підвищеної ехогенності ділянок різних розмірів і форм у проліферативну фазу, гіперехогенні вклучення в базальному шарі ендометрія; синехії в порожнині матки; дифузно-вогнищеві та кістозні зміни в субендометріальній зоні; поява пухирців газу [7, 8].

Гістероскопія може бути корисним інструментом для діагностики хронічного ендометриту. Характерні ознаки ХЕ при гістероскопії: нерівномірність товщини ендометрія, його гіперемія, поодинокі крововиливи, поліпоподібні невеликі ділянки гіпертрофії, кровоточивість при контакті з інструментарієм тощо. Відсутність типових специфічних гістероскопічних картин ендометрія при ХЕ ускладнює його діагностичну та знижує інформативну цінність. Але нині вважається обов'язковим проведення при ХЕ гістероскопії з біопсією ендометрія для гістологічного та ПГХ досліджень, одночасного вишкрібання порожнини матки. Біоптат ендометрія одержують із підозрілих на наявність запалення білісуватих вогнищ на тлі гіперемії [9].

Мікробіологічний метод – це звичайне мікробіологічне дослідження, що дозволяє визначити збудника даного захворювання, а також його чутливість до антибіотичних препаратів, що є його головною перевагою для подальшого лікування. Основний недолік даного методу – це час, який потрібен для культивування збудника. Одержання матеріалу здійснюється при кюретажі, аспірації вмісту порожнини матки, пайпель-біопсії на 7–10 день

менструального циклу (МЦ) [4, 10].

Морфологічний метод вважається «золотим стандартом» у діагностиці хронічного ендометриту та є обов'язковим методом в алгоритмі обстеження пацієнтів. Відповідно до цього методу сформовані критерії морфологічної діагностики, що включають лімфоїдні інфільтративні процеси в базальному та функціональному шарах ендометрію, фіброзування стромы ендометрію та склероз стінок спіральних артерій [9].

Імуногістохімічний (ІГХ) метод - це метод гістологічного дослідження, який дозволяє виявляти в тканинах специфічні антигени за допомогою специфічних антитіл. Гістопатологічна оцінка з використанням імуногістохімії плазмочитарного маркера CD138 в даний час є найбільш надійним методом діагностики хронічного ендометриту [9, 11].

Нині загально визнаним для верифікації діагнозу ХЕ вважається одержання результатів морфологічного та ІГХ методів, а саме виявлення тріади ознак: наявність лімфоцитарних інфільтратів, фіброзу стромы, склерозу стінок маткових судин і обов'язково плазматичних клітин.

Останнім часом використовується термін «рецептивність» ендометрія, тобто його чутливість, сприятливість до гормонів, а саме естрогенів і прогестерону. ХЕ навіть вважають зручною патологічною моделлю рецепторного дисбалансу з порушенням рецепції на дію цих гормонів навіть при задовільному їх синтезі, що і призводить до неповноцінності циклічної трансформації ендометрія, порушення фертильності.

Морфологічний і ІГХ методи нині визнаються «золотим» стандартом діагностики ХЕ і важливою частиною верифікації діагнозу. Але тривалість проведення ІГХ-досліджень (від доби до тижня), складність самого методу, економічна затратність обмежують застосування його в практичній діяльності.

Висновки. Отже, можна сказати, що хронічний ендометрит є тривалим, безперервним, легким запаленням ендометрію, що характеризується плазмочитарною інфільтрацією. Для діагностики даного захворювання використовують різні методи: мікробіологічні, лабораторні, інструментальні.

Але для кінцевої верифікації діагнозу ХЕ «золотим» стандартом залишається високоінформативний і більш специфічний інвазивний метод гістероскопії з біопсією ендометрія для гістологічного й ПХ. В перспективі необхідне вдосконалення існуючих методів діагностики і пошук нових із виявленням більш специфічних ознак ХЕ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kitaya K, Matsubayashi H, Yamaguchi K, Nishiyama R. et al. Chronic endometritis: potential cause of infertility and obstetric and neonatal complications. *Am J Reprod Immunol*. 2016; 75: 13-22.
2. Cicinelli E, De Ziegler D, Nicoletti R, et al. Poor reliability of vaginal and endocervical cultures for evaluating microbiology of endometrial cavity in women with chronic endometritis. *Gynecologic and obstetric investigation*. 2009; 68(2), 108-115.
3. Moreno I, Codofier F. M., Vilella F. et. al. Evidens that the endometrial microbiota has an effect on implantation success or Failure. *Am. J. Obstet. Gynecol*. 2016; 215:684-703. doi: 10.1016/j.ajog.2016.09.075.
4. Park HJ, Kim YS, Yoon TK, Lee WS. Chronic endometritis and infertility. *Clin Exp Reprod Med*. 2016;43:185-92.
5. Singh N, Sethi A. Endometritis – Diagnosis, Treatment and its impact on fertility – A Scoping Review. *JBRA Assist Reprod*. 2022;4;26(3):538-546. doi: 10.5935/1518-0557.20220015.
6. Yasuo T, Kitaya K. Challenges in Clinical Diagnosis and Management of Chronic Endometritis. *Diagnostics (Basel)*. 2022;5;12(11):2711. doi: 10.3390/diagnostics12112711.
7. Кондратюк В. В. Інструментальні методи дослідження в гінекології // Медичні аспекти здоров'я жінки. 2015;4:10-19.
8. Said TH. Prediction of chronic endometritis using 2D and 3D transvaginal ultrasound examination in infertile women. *Int J Reprod Contracept Obstet Gynecol*. 2021;10(3):865-870.

9. Кишакевич І. Т., Коцабин Н. В., Радченко В. В. Ендометрій у фокусі уваги гінеколога: роль гістероскопії та імуногістохімії в діагностиці хронічного ендометриту, вибір лікування. Репродуктивна ендокринологія. 2017;2:24-27.

10. Cicinelli E., Matteo M., Tinelli R. et al. Prevalence of chronic endometritis in repeated unexplained implantation failure and the IVF success rate after antibiotic therapy. Hum. Reprod. 2015;30(2):323-330. doi: 10.1093/humrep/deu292.

11. Kitaya K., Yasuo T. Inter-observer and intra-observer variability in immunohistochemical detection of endometrial stromal plasmacytes in chronic endometritis. Exp Ther Med. 2013; 5: 485-488.

12. Shurshalina AV. Reviewing the problem of chronic endometritis among infertile women. Gynecological endocrinology. 2006;22(1):296

КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ МАЙБУТНІХ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ

Мельник Віктор Іванович,
викладач-методист патоморфології та патофізіології,
Ковельський фаховий медичний коледж
м. Ковель, Україна

Вступ. В умовах реформування освіти й цілеспрямованого руху до євроатлантичного простору все більш актуальною стає проблема підготовки компетентних, конкурентноздатних, мотивованих фахівців. На фоні викликів сучасності – пандемії Covid-19 і реалій жорстокої війни дана проблема загострюється все більше, оскільки навчальні заклади вимушені переходити на дистанційне та змішане навчання. Це спонукає викладачів ширше впроваджувати в навчальний процес інновації, постійно вдосконалювати традиційні, випробувані методи навчання й контролю.

Мета роботи. Провести аналіз різних методів контролю й оцінювання в процесі підготовки фахових молодших бакалаврів, зокрема при вивченні патоморфології та патофізіології.

Матеріали та методи. Академічні й електронні журнали успішності студентів, результати виконання моніторингових контрольних робіт, інформаційні платформи Classroom та iCloud, опитування викладачів і студентів.

Результати та обговорення. Розвиток інформаційних технологій та інноваційних засобів комунікації відкриває можливості для організації та створення нового формату викладання дисциплін з урахуванням специфіки, складності та багатогранності медичної освіти, нових форм та підходів до медичного навчання [1]. Застосовуючи інформаційно-комунікаційні технології навчання, викладач здатен забезпечити формування у студентів якісних знань та практичних навичок лише в тому випадку, коли налагоджено систематичний контроль повноти їхнього засвоєння. Контролю, як відомо, притаманні

різноспрямовані функції, зокрема, діагностична, навчальна, мотиваційна, коригуюча, виховна тощо. При цьому контроль повинен опиратися на таке оцінювання навчальної діяльності студентів, яке побудоване на принципах об'єктивності, неупередженості, доброзичливості, диференційованого й індивідуального підходу до особливостей студентів тощо.

Порядок виконання контролю визначено наказами, спеціальними інструкціями й методичними вказівками. Зокрема, Наказ № 510 Міністерства освіти і науки України від 02.05.2023 р. «Про затвердження Типового положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти та Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти» передбачає такі контрольні заходи, як поточний, семестровий контроль та атестацію здобувачів освіти. Поточний контроль здійснюється під час аудиторних занять (практичних, лабораторних та семінарських) і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача освіти до виконання конкретних завдань. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять і система оцінювання рівня знань визначаються викладачем [3]. Враховуючи це положення, використовуємо, залежно від призначення і характеру: усне опитування (індивідуальне, фронтальне), письмові та графічні роботи, практичну перевірку (індивідуальний контроль навичок), програмований комп'ютерний контроль на основі тестів, ситуаційні задачі, а також взаємоконтроль і самоконтроль студентів.

Передумовою високої якості навчального процесу є забезпечення зворотного зв'язку між викладачем та студентами. Під час проведеного опитування студентів більшість із них відзначила, що опубліковані дидактичні матеріали для підготовки до практичних занять, до яких є постійний доступ, дають змогу одержати вищу оцінку на занятті. Цьому сприяють інформаційні платформи, що активно використовуються в коледжі: Classroom і навчальна хмара iCloud. iCloud – CRM-система, яка створена для керування розкладом занять, ведення електронного журналу, відомостей про студента та його рейтингу, проведення онлайн-тестування, складання комплексу єдиного

навчально-методичного забезпечення, портфоліо викладача тощо. У відповідних розділах розміщені тематичні методичні рекомендації для підготовки до практичних занять, матеріали для здобувачів, презентації лекцій викладачів, навчальні посібники, бази тестових завдань, теми рефератів для кожної теми практичного заняття, які є важливою складовою самостійної роботи студентів при змішаній формі навчання.

Для з'ясування вхідного рівня знань на підготовчому етапі практичного заняття застосовуємо попередній контроль, результати якого допомагають у подальшій організації навчального процесу. Щоб уникнути одноманітності та монотонності, використовуємо різноманітні методи: для одночасної перевірки всієї бригади пропонуємо графологічний диктант, систему запитань і мультимедійних завдань, дидактичних тестів. Усій бригаді або частині студентів даємо завдання накреслити графи логічних структур теми з метою перевірити рівень систематизації знань студентів. Цей метод наочно свідчить, на що потрібно звернути увагу при усному опитуванні.

Індивідуальний контроль проводимо методом усного опитування, а також програмованого контролю на основі тестів, розміщених у навчальній хмарі iCloud. Причому виконати тестові завдання студенти можуть не тільки під час аудиторного заняття, а при потребі – і в позааудиторний час, тобто самостійно. Такі практичні тренування не обмежені однією спробою, і навчальний матеріал, недостатньо засвоєний, студент може самостійно закріпити вдома, виробляючи навички самоконтролю. Це важливий засіб активізації свідомості, зміцнення знань, розвитку практичних навичок і вмінь.

Час, відведений на попередній контроль, як правило, жорстко обмежений, що вимагає одночасного поєднання різноманітних методів індивідуального і бригадного контролю. Так, пропонуємо кільком студентам індивідуальні завдання (питання, світлини патоморфологічних макро- й мікропрепаратів для розшифрування, ситуаційні задачі або тести з попередньої теми), а з рештою бригади обговорюємо нову тему. Постійне повторення пройдених тем, поряд із засвоєнням нового матеріалу, забезпечує кращі результати під час проведення

семестрового диференційованого заліку та моніторингових контрольних робіт. Це підтверджується кращими підсумковими оцінками в тих бригадах, де повторення пройденого матеріалу проводилось систематично.

При проведенні перевірки й оцінки знань надзвичайно важливим принципом вважаємо диференційований, індивідуальний підхід до особливостей студентів, доброзичливість. Диференціюємо завдання за змістом, за кількістю завдань, за ступенем їх складності, за ступенем самостійності виконання [2, с. 203]. З цією метою встановлюємо визначену систему індивідуального опитування, студенту задаємо додаткові й навідні запитання. Вважаємо прийнятним попередження окремих («слабших») студентів про майбутню перевірку.

Протягом основного етапу практичного заняття намагаємось ширше використовувати різні методики інтерактивного навчання, дотримуючись основних його принципів: діалогічної взаємодії, кооперації й співробітництва, активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання [4, с. 37]. В інтерактивному навчанні викладач не повинен замикаєти навчальний процес на собі, а стати організатором процесу навчання, консультантом, фасилітатором. Головне у процесі інтерактивного навчання – зв'язки між студентами, їхня взаємодія та співпраця. Із величезної кількості технологій інтерактивного навчання найчастіше використовуємо наступні: роботу в парах, роботу в малих групах, рольові (ділові) ігри, окремі методи конкурентного навчання. Так, кожна пара студентів, отримавши кейси ситуаційних задач, вирішує та доповідає результати. Під час роботи в малих конкурентних групах студенти отримують комплекс завдань, який складається з типових та нетипових задач, проблемних ситуацій зі спеціальним методичним забезпеченням за темою (світлина, документація та ін.). При створенні проблемної професійної ситуації обов'язковою є інформаційно-пізнавальна суперечність, зокрема усвідомлення студентами недостатності попередніх знань для пояснення нового факту, необхідність використання раніше засвоєних знань у нових практичних умовах тощо [2, с. 294]. Завдання для всіх малих груп однакові і можуть включати

кілька запитань з елементами ділової гри. Склад кожної із груп за успішністю студентів приблизно однаковий, причому психологічна сумісність має бути обов'язково врахована. Це стимулює творче мислення й інтенсивний обмін ідеями, взаємоконтроль студентів у формі порад, консультацій, обміну досвідом, допомоги кращих студентів відстаючим.

При визначенні навчальних досягнень студентів у теоретичній і практичній підготовці аналізуємо: рівень самостійності студента при здійсненні пізнавальної діяльності, у відповідях та виконанні практичних завдань (за допомогою, за частковою допомогою, з консультативною допомогою викладача, самостійно); рівень відтворення навчального матеріалу; характеристики відповіді студента; рівень застосування знань для виконання практичних або контрольних завдань; рівень володіння розумовими операціями; рівень застосування довідкової, медичної документації в навчальній діяльності; характер помилок та здатність їх виправляти; самостійність оцінних суджень; рівень професійних знань, необхідних для виконання даної роботи; рівень самостійності студента у процесі організації роботи та виконання навчального або контролюючого завдання; обсяг і правильність виконання завдання; уміння користуватися різними видами медичної документації та розробляти її види; уміння застосовувати прийоми самоконтролю практичних дій та методи контролю за якістю роботи; характер помилок та здатність їх виправити. Ці орієнтири покладені в основу відокремлення чотирьох рівнів навчальних досягнень студентів: початкового, середнього, достатнього, високого.

При проведенні кожного практичного заняття студентів оцінюємо за наступними критеріями: 1. Вирішення тестових завдань. 2. Вирішення теоретичних завдань (усна відповідь). 3. Розв'язування ситуаційних задач. 4. Виконання практичних навичок та вмінь. 5. Активність студента на занятті.

Враховуємо, що оцінки за знання студентів повинні носити оптимальний характер, не бути ліберальними, але й не занадто суворими. Можливість зручної та швидкої перевірки надає тренажер для складання таблиці критеріїв

оцінювання, запропонований на платформі онлайн-курсів «Prometheus» (курс «Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів»: Модуль 5. Дизайн системи оцінювання для підвищення академічної доброчесності/Тренажер "Створення таблиці критеріїв"). Цей тренажер покликаний розробити зрозумілі критерії оцінювання різноманітних навчальних активностей. Проводимо перші спроби щодо апробації даного тренажера зі сподіванням, що таблиця критеріїв може покращити процес навчання студентів.

Висновки. Контроль – невід’ємна складова навчального процесу, професійної діяльності викладача. Ефективність контролю залежить від педагогічних передумов, тобто уміння викладача обирати його форми, методи, розробляти засоби контролю. Реалії сьогодення вимагають всебічного вдосконалення дидактичних матеріалів для проведення контролю знань і практичних навичок, підвищення об’єктивності контролю й оцінювання навчальних досягнень майбутніх фахових молодших бакалаврів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Биков Г. Ю. Інновації в організації досліджень та розробок у галузі інформаційно-комунікаційних технологій в освіті у світлі викликів ХХІ сторіччя. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2019. Т. VIII: Психологічна теорія і технологія навчання. Випуск 10. С. 55-74.

2. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

3. Про затвердження Типового положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти та Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки від 02.05.2023 р. № 510. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-23#Text> (дата звернення: 30.01.2024).

4. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. Київ : ВД ЕКМО, 2011. 320 с.

КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК ІНФЕКЦІЙНОГО МОНОНУКЛЕОЗУ

Меркулова Ніна Федорівна

к.мед.н, доцент

Кафедра інфекційних хвороб та фтизіатрії

Винокурова Ольга Миколаївна

к.мед.н, асистент.

Глушко Світлана Миколаївна

Сльоз Діана Владиславівна

студентки

Харківський національний медичний університет

Харків, Україна

Вступ. Інфекційний мононуклеоз (ІМ) - захворювання, що спричиняється вірусом Епштейна-Барр (ВЕБ), який відноситься до групи герпесвірусів і є найпоширенішим в Україні. Згідно статистики, значна частка населення має антитіла до вірусу. Відзначається, що від 90% до 100% населення може бути інфіковане ВЕБ. Більшість людей інфікуються ще до досягнення повноліття.

Першими симптомами є лихоманка, ураження ротоглотки та гіперплазія лімфатичних вузлів. Окрім того, збільшується печінка та селезінка. Хвороба розпочинається раптово, і багато хворих описують біль у горлі, як найсильніший, який вони коли-небудь відчували. Ангіна, яка може приймати катаральну, фолікулярну або виразково-некротичну форму супроводжується інтоксикаційним синдромом. Пацієнти відзначають загальну слабкість, наростання нездужання, міалгії та втомлюваність.

Гарячка часто має неправильний або ремітуючий характер. Лімфаденопатія є постійним симптомом захворювання, з найвиразнішим збільшенням лімфатичних вузлів під кутом нижньої щелепи, за вухом, під щелепою та іншими областями шиї, включаючи потиличні і шийні лімфатичні вузли. Іноді у хворих з'являється висип, який потім зникає без сліду.

У більшості випадків інфекція має легкий перебіг і рідко викликає серйозні ускладнення (менше ніж у 1% хворих). Серед ускладнень може бути: розрив селезінки, міокардит, менінгіт, отит, паратонзиліт, синусит і пневмонія.

Головна мета цієї роботи полягає в висвітленні клінічного випадку мононуклеозу з подальшим розвитком гепатиту з проявами холестазу та цитолітичним синдромом.

Клінічний випадок. Підліток Р., 17 років, звернувся до лікаря зі скаргами на закладеність носа, високу температуру - 39°C, біль в горлі та животі, набряклість обличчя. Ці симптоми на момент звернення спостерігались вже протягом 4 днів. Пацієнт був направлений на стаціонарне лікування з діагнозом: Тонзилофарингіт

При надходженні до стаціонару хворого - стан середньої тяжкості. При об'єктивному огляді: гіперемія ротоглотки, збільшення мигдаликів з білим нальотом, утруднене носове дихання. На 6 день хвороби приєдналась незначна іктеричність склер. При пальпації - збільшення шийних лімфовузлів з обох сторін до 2 сантиметрів. Аускультативно вислуховується жорстке дихання, хрипи відсутні, частота дихальних рухів 21 на хвилину. Патології з боку серцево-судинної системи не виявлено, артеріальний тиск та частота серцевих скорочень в нормі. Пальпується печінка, яка виступає з під краю реберної дуги на 1,5 см.

За результатами лабораторного дослідження на 5 день захворювання в ЗАК був лейкоцитоз $26,5 \times 10^9$ /л, лейкоцитарна формула: лімфоцити 51%, нейтрофіли 23%, атипові мононуклеари - 26%. ШОЕ - до 22 мм на годину. В біохімічному аналізі крові (БХ) спостерігається підвищення загального білірубіну - 46 мкмоль/л, переважно за рахунок непрямого - 35 мкмоль/л, що свідчить про холестатичний синдром. Також було виявлено збільшення аланінамінотрансферази - 430 Од/л та аспартатамінотрансферази - 299 Од/л, що свідчить про цитолітичний синдром. Для виключення діагнозу гепатит було призначено додаткове дослідження. Результати: HBsAg - негативний, антитіла до гепатиту С - негативні. За результатами імуноферментного аналізу було виявлено позитивний титр гострофазних імуноглобулінів до раннього (EV) та капсидного антигенів (VCA) вірусу Епштейна-Барр. Оскільки IgG не було виявлено, це свідчить про гостру фазу.

При інструментальному дослідженні УЗД підтвердило збільшення лімфатичних вузлів на шиї з обох сторін та гепатоспленомегалію. ЕКГ відображає порушення реполяризації в міокарді. На підставі проведених досліджень, даних об'єктивного обстеження встановлено діагноз інфекційного мононуклеозу, типова форма, середня ступінь тяжкості.

При проведенні лікування, згідно протоколів, стан пацієнта поліпшився, лімфатичні вузли зменшились в розмірах, температура знизилась до нормальних показників, зникла гіперемія ротоглотки. Призначені контрольні лабораторні дослідження на 18-й день хвороби. В ЗАК кількість лейкоцитів дорівнювала $8,0 \times 10^9$ /л, що є верхньою межею норми. Лейкоцитарна формула: нейтрофіли - 22%, лімфоцити- 73%, моноцити - 5%. Віроцити відсутні. ШОЕ знизилась до 17 мм на годину. В біохімічному аналізі: загальний білірубін 15,3 мкмоль/л - в межах норми. Відбулась нормалізація ферментів.

На підставі клінічних симптомів, об'єктивних даних про перебіг захворювання пацієнту встановлено діагноз: інфекційний мононуклеоз, середнього ступеня важкості, підтверджений лабораторними дослідженнями: IgM до EA та VCA. З покращенням стану хворий був виписаний з лікарні, з відповідними рекомендаціями, такими як спостереження у сімейного лікаря та регулярний моніторинг показників крові у динаміці. За даними проведеного катамнезу пацієнт дотримувався рекомендацій лікаря, і в подальших лабораторних аналізах патологічних змін не виявлено.

Висновок. Лімфотропним вірусом Епштейна-Барра інфіковано понад 90% населення. Для ВЕБ характерні: лихоманка, симптоми гострого тонзиліту, збільшення лімфатичних вузлів, печінки та селезінки. Описаний випадок у підлітка вказує на інфекційний мононуклеоз (ІМ), який спочатку може проявлятися як тонзилофарингіт, а згодом призводити до розвитку гепатиту з холестатичним та цитолітичним синдромами. Тому треба пам'ятати, що хвороба може перебігати атипично, маскуватися за іншими хворобами і потребує відповідної діагностики.

ВАЖЛИВІСТЬ CDT, СТАНДАРТИЗОВАНОГО ТА СПЕЦИФІЧНОГО МАРКЕРА ХРОНІЧНОГО НАДМІРНОГО ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ

Мелехін Владислав Павлович

лікар-інтерн зі спеціальності
«Лабораторна діагностика, вірусологія, мікробіологія»,

Стрижак Ніна Володимирівна

асистент кафедри внутрішньої медицини № 1,

Бабоскін Артем Ігоревич

здобувач вищої освіти

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Вступ. Шкідливе вживання алкоголю є причиною більш ніж 200 захворювань та травм. У всьому світі внаслідок шкідливого вживання алкоголю щорічно помирають 3 мільйони людей, що становить 5,3% від усіх випадків смерті. Лабораторний тест може бути корисним інструментом для виявлення осіб, які зловживають алкоголем, для визначення етіологічної ролі алкоголю у виникненні захворювання та моніторингу змін у споживанні алкоголю.

Мета роботи. Оцінити корисність трансферину з дефіцитом вуглеводів (CDT) для діагностики хронічного алкоголізму.

Матеріали та методи. Проведено огляд літератури в спеціалізованих виданнях та мережі інтернет.

Результати та обговорення. У порівнянні з іншими більш поширеними маркерами зловживання алкоголем, такими як GGT або MCV, CDT більш специфічний та надає більш детальну інформацію.

Період напіввиведення CDT становить - 10-14 днів, і після 2-3 тижнів утримання він зазвичай повертається до нормальних меж. Гарний ретроспективний маркер.

Середнє щоденне споживання не менше 50 грамів (50-80 г) алкоголю (2 банки пива, півпляшки вина або 120 мл міцного алкоголю) протягом 7-10 днів достатньо, щоб збільшити CDT вище межі. CDT дуже специфічний – не буває хибнопозитивним. Очевидно, CDT після періоду утримання від вживання

алкоголю знову підвищується при меншій кількості випитого, ніж після інтенсивного вживання алкоголю. Референсні значення $< 1,2$ % від загального трансферину – нормальні значення; $> 2,5$ % від загального трансферину-патологічне значення. CDT може використовуватись як у рутинних клінічних, так і в судово-медичних цілях (наприклад, при амбулаторному лікуванні, дорожній медицині, при проведенні медичних випробувань на підприємствах, в авіації, при роботі на великих висотах, в дорожньо-транспортних пригодах та при видачі водійських прав).

Висновки. Класичні маркери визначення вживання алкоголю не суворо специфічні та залежать від зміни великої кількості чинників. Маркер CDT дозволяє на ранній стадії виявити хронічний алкоголізм, включаючи форми прихованого та латентного алкоголізму, диференціювати його від помірною та епізодичного вживання алкоголю.

РОЛЬ ЕКЗОСОМ В ІШЕМІЧНОМУ ІНСУЛЬТІ

Міщенко Марина Михайлівна

асистент кафедри

громадського здоров'я та управління охорони здоров'я

Рзаєва Айтадж Акіф кизи

Студентка

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Актуальність. Останнім часом вчені визначають, що інсульт є загрозливим неврологічним захворюванням. Дана ситуація пов'язана із їх значною поширеністю та високими рівнями спровокованих ними негативних медико-соціальних наслідків, першочергово до яких відносять смертність та інвалідизацію населення, зниженням їх якості життя, невинним зростанням рівнів DALY, YLL, YLD, тощо [1]. Тому, визначення можливостей покращення діагностування та терапевтичного втручання при розвитку інсульту є досить актуальним питанням сучасної медицини.

Мета. Визначити маркерні та терапевтичні можливості використання екзосом при розвитку інсульту.

Інсулти розподіляють на дві великі групи: ішемічні, спричинені закупоркою кровоносних судин, та геморагічні, спровоковані розривом кровоносних судин [2].

Ішемічний інсульт – захворювання, викликане недостатнім кровопостачанням головного мозку, що провокує кисневу недостатність. Дане захворювання в більшості випадків обумовлюється стенозом внутрішньочерепної артерії та оклюзією середньої мозкової артерії. Через емболію або тромбоз церебральної артерії циркулюючі тромбоцити швидко рекрутуються в область закупореної судини, а вони (поряд з тромбіном і фібрином) є основними факторами тромбозу, який активується тканинним фактором в оклюзованих артеріальних ділянках. Таким чином розвивається ішемія головного мозку, яка викликає безліч вторинних ефектів, включаючи

реперфузійне пошкодження, ішемічну гіпоксію, підвищення внутрішньоклітинного рівня кальцію, пошкодження гематоенцефалічного бар'єру, реактивний окисний стрес, апоптоз і запалення, а також іонний дисбаланс, що в кінцевому підсумку призводить до пошкоджень нервових клітин [3].

Окрім цього, під час ішемічного інсульту ішемія та гіпоксія тканин головного мозку перешкоджають окисному фосфорилюванню мітохондрій, що призводить до порушення енергетичного метаболізму та зниження продукування АТФ. Це провокує швидке виснаження тканинної АТФ та вивільнення з мітохондрій та ендоплазматичного ретикулулу іонів кальцію (Ca^{2+}). Цей процес призводить до утворення вільних радикалів, які звужують великі кровоносні судини, посилюючи ішемію та гіпоксію пролонгуючи одужання та реабілітаційні заходи. Крім того, під час ішемічного інсульту визначається зростання кількісних рівнів АФК до наднормових пікових значень (під час реперфузії), сприяючи потенційному прискоренню апоптозу та некрозу клітин [3, 4].

Слід вказати, що на ранніх стадіях ішемії нервові клітини в періінфарктній ділянці більшістю ще визначають функціональну активність, однак, при відсутності адекватного терапевтичного втручання більшість з них в подальшому зазнає загибелі через невідповідне мікрооточення. Цьому процесу сприяє порушення гематоенцефалічного бар'єру при ішемічному інсульті, що призводить до набряку головного мозку та його геморагічній деформації. На цьому етапі ініціюються процеси репарації та ремоделювання, включаючи ангиогенез, нейрогенез, синаптогенез та олігодендрогенез. При цьому, сформовані судинно-нервові одиниці частково заміщують пошкоджені тканини та покращують стан хворого. Таким чином, основною метою лікування ішемічного інсульту є якнайшвидше відновлення кровотоку після появи перших клінічних проявів захворювання [3, 4].

Геморагічний інсульт виникає при розриві внутрішньочерепної кровоносної судини, в результаті чого через декілька хвилин відбувається

загибель клітин головного мозку. Причинами такого розриву можуть бути внутрішньочерепні аневризми, артеріовенозна мальформація та інш. Геморагічні інсульти мають відносно меншу частоту, ніж ішемічні інсульти. Серед основних симптомів геморагічного інсульту досить часто виникають судомні напади, пов'язані з травмою голови, які потенційно можуть збільшити кровотечу. Якщо після геморагічного інсульту проводиться краніектомія, то такі судоми можуть пошкодити незахищені частини мозку, що призведе до подальшого пошкодження нервових клітин [4].

Тому, більш складним терапевтичне втручання є при геморагічному інсульті, яке включає видалення внутрішньочерепних згустків крові або внутрішньошлуночкової крові за допомогою інвазійної хірургії та корекція внутрішньочерепного тиску задля попередження розвитку летальних наслідків. Двома основними підходами до досягнення прохідності є внутрішньовенний тромболізис та внутрішньосудинна внутрішньочерепна тромбектомія. Ці методи лікування мають досить вузьке «ефективне вікно» [4, 5].

Останнім часом досить ефективним методом лікування як при ішемічному, так і при геморагічному інсульті є застосування екзосом. Визначається, що екзосоми викликають інтерес через їхнє потенційне застосування в діагностиці та терапії інсульту. Екзосоми є найменшими з позаклітинних мембранних везикул (ПВ) діаметром від 30 до 150 нм, секретуються різними екзогенними клітинами і мають добре задокументовану потенційну нейронну регенеративну роль при лікуванні інсульту [5].

У порівнянні з клітинною терапією деякі методи лікування на основі екзосом (отриманих зі стовбурових клітин) зменшують потенційні пухлинні та імуногенні побічні ефекти, виявляючи при цьому аналогічні захисні ефекти. Основним механізмом терапевтичного ефекту екзосом є насамперед доставка молекул (зокрема мікро РНК). Численні дослідження вказали, що ці ПВ можуть опосередкувати міжклітинно-тканинну комунікацію, насамперед шляхом транспортування білків та мікро РНК. Таким чином, використання екзосом при терапевтичному втручанні в інсультний процес є корисним інструментом для

формування нових протоколів лікування. Ґрунтуючись на проведених дослідженнях, наголошується провідна роль екзосом при веденні пацієнтів із інсультною нозологією [5].

Екзосоми продукуються клітинами головного мозку після черепно-мозкової травми та викликають різні реакції, серед яких основними є нейропротекторні та нейровідновлюючі ефекти. Окрім цього, екзосоми можуть перетинати гематоенцефалічний бар'єр і циркулювати в периферичній крові та спинномозковій рідині та виступати у якості неінвазійних біомаркерів діагностики та прогнозування перебігу інсульту [5].

Висновок. Таким чином, використання екзосом як терапевтичних одиниць та циркулюючих біомаркерів може стати динамічним та потужним інструментом для скринінгу, діагностики, прогнозування, лікування та моніторингу терапевтичної ефективності таких пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benjamin, E. J.; Muntner, P.; Alonso, A.; Bittencourt, M. S.; Callaway, C.W.; Carson, A. P.; Chamberlain, A. M.; Chang, A.R.; Cheng, S.; Das, S.R.; et al. Heart Disease and Stroke Statistics-2019 Update: A Report from the American Heart Association. *Circulation* **2019**, *139*, e56–e528.
2. Diener, H.C.; Hankey, G.J. Primary and Secondary Prevention of Ischemic Stroke and Cerebral Hemorrhage: JACC Focus Seminar. *J. Am. Coll. Cardiol.* **2020**, *75*, 1804–1818.
3. Powers, W. J.; Rabinstein, A. A.; Ackerson, T.; Adeoye, O. M.; Bambakidis, N. C.; Becker, K.; Biller, J.; Brown, M.; Demaerschalk, B. M.; Hoh, B.; et al. Guidelines for the Early Management of Patients With Acute Ischemic Stroke: 2019 Update to the 2018 Guidelines for the Early Management of Acute Ischemic Stroke: A Guideline for Healthcare Professionals From the American Heart Association/American Stroke Association. *Stroke* **2019**, *50*, e344–e418.
4. Paolucci, S.; Antonucci, G.; Grasso, M.G.; Bragoni, M.; Coiro, P.; De Angelis, D.; Fusco, F.R.; Morelli, D.; Venturiero, V.; Troisi, E.; et al. Functional

outcome of ischemic and hemorrhagic stroke patients after inpatient rehabilitation: A matched comparison. *Stroke* **2003**, *34*, 2861–2865.

5. Jovin, T. G.; Chamorro, A.; Cobo, E.; de Miquel, M.A.; Molina, C. A.; Rovira, A.; San Roman, L.; Serena, J.; Abilleira, S.; Ribo, M.; et al. Thrombectomy within 8 Hours after Symptom Onset in Ischemic Stroke. *N. Engl. J. Med.* **2015**, *372*, 2296–2306.

ПОЛІПШЕННЯ ЛІКУВАННЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХІМІОРЕЗИСТЕНТНИМ РАКОМ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ ШЛЯХОМ ПОЄДНАННЯ ЛІПОСОМАЛЬНОГО ПЕГІЛЬОВАНОГО ДОКСОРУБІЦИНУ ТА МІСЦЕВОЇ МАГНІТОТЕРМІЇ

Мовчан Олексій Володимирович,

кандидат медичних наук,

Лікар хірург-онколог відділення

пухлин грудної залози та реконструктивної хірургії

Державне некомерційне підприємство

«Національний інститут раку» МОЗ України,

м. Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2874-8841>

Ключові слова: ліпосомальний пегільований доксорубіцин;
хіміорезистентний рак молочної залози; щільнодозова терапія; магнітотермія.

Вступ. Незважаючи на те, що зараз доступно все більше цілеспрямованих терапевтичних підходів для різних підтипів пухлин молочної залози, традиційна хіміотерапія залишається основним вибором лікування [1, 2, 3].

Рідко зустрічаються пацієнти, які довго прожили після лікування раку молочної залози (РМЗ) на пізніх стадіях, причому показники 5-річної виживаності коливаються від 13% до 35% [4, 5].

Частка рецидивів також більша при запущених резистентних формах РМЗ: рецидиви виникають через 1 рік – 14,6%; 2 роки - 33,8%; і 5 років (пік) до 83% [6]. За даними Американського онкологічного товариства, понад 30% випадків раку молочної залози демонструють початкову стійкість до хіміотерапії [7]. Цілеспрямований транспорт протипухлинних препаратів за допомогою системи-носія (мікрокапсуляція препаратів) на тлі магнітотермії сприяє підвищенню проникнення препарату в пухлинну клітину [8, 9].

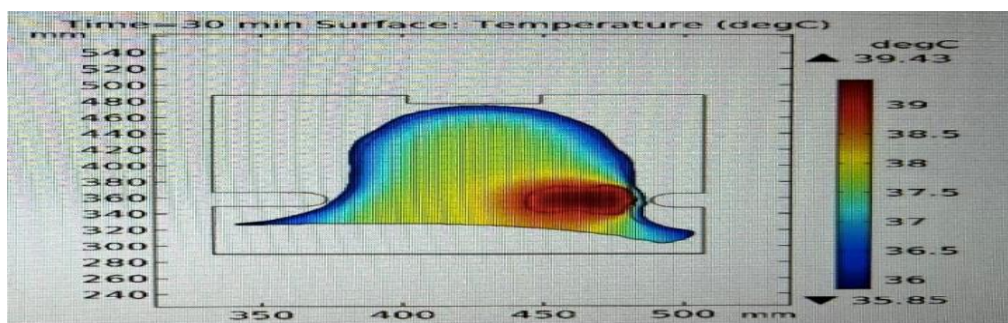
Мета - отримати та підвищити терапевтичні переваги в результаті синергетичного ефекту від комбінації ліпосомального пегільованого

доксорубіцину (ЛПД) на фоні магнітотермії при розповсюдженому хіміорезистентному раку молочної залози.

Матеріал і методи. Дослідження було схвалено локальним комітетом з етики медичних досліджень ДНП «Національний інститут раку» (протокол від 05.12.2020) і проводилося відповідно до Гельсінської декларації 1964 року та її пізніших поправок або подібних етичних стандартів.

Письмові інформовані згоди були отримані від пацієнтів перед початком процедур дослідження. На основі даних про безпеку та ефективність ЛПД було запропоновано дослідження, у якому 60 пацієнтів з раком молочної залози, що мали прогресію після 2-х ліній нПХТ (за RECIST 1.1), тобто, хіміорезистентні; були рандомізовані для отримання однієї з наступних двох альтернатив: перший – внутрішньовенна інфузія протягом шістдесяти хвилин ЛПД 50 мг/м² і через тридцять хвилин після інфузії препарату проводилась локальна магнітотермія протягом 30 хвилин кожні чотири тижні – 4 цикли (30 пацієнтів); друга група – нПХТ за схемою АС (Доксорубіцин 60 мг/м² та Ендоксан 600 мг/м² та через 30 хвилин після інфузії препарату проводилась локальна магнітотермія протягом 30 хвилин кожні два тижні (Dose-Dense therapy (DDT))– 4 цикли кожні 14 днів (30 пацієнтів).

Рисунок 1. Розподіл SAR, розрахованого за електричним полем (А), SAR, розрахованим за магнітним полем (В) і контуром температури (С) у первинній пухлині на основі аксіального сканування комп'ютерної томографії (осі в мм) для MagniTherm, що використовується з вихідна потужність 75 Вт. 1 - позначає тканини молочної залози; 2 – первинна пухлина

Період від хірургічного втручання до рецидива, метастазування або

смерті називали виживанням без прогресування (ВБП). Частота побічних реакцій була вторинним результатом. Щоб усунути похибку відбору між групами ЛПД+МТ і DDT+МТ, було оцінено основні характеристики. Досліджуваними факторами були вік, метастази в лімфатичних вузлах, розмір пухлини та молекулярний тип. Усі статистичні тести проводилися на двосторонній основі з порогом значущості = 0,05. Критерій хі-квадрат або точний критерій Фішера використовувався для порівняння показника ВБП за три роки між двома групами. Для 3-річної різниці показників ВБП було визначено 95% довірчий інтервал (ДІ). Тест не меншої ефективності був проведений з дослідницьких міркувань із межею не меншої ефективності, встановленою на рівні $-5.0\% > -10.0\%$ (на основі клінічних міркувань). Такі фактори, як: 1) стан менопаузи (пременопауза або постменопауза), 2) розмір пухлини, характерний для поширеного РМЗ (Т4а; Т4в; Т4с), 3) метастази в лімфатичні вузли (N0, N1, N2), 4) клінічна стадія (ІВ-ІІС), 5) ER статус (позитивний або негативний), 6) PR статус (негативний), 7) статус HER2 (негативний), 8) рівень експресії Ki-67 ($\geq 30\%$) розглядалися для групового аналізу. Різниця показників між двома групами та її 95% довірчий інтервал становила $-0,33 [-3,12, 1,89]$. Нижня межа 95% ДІ в дослідницькому аналізі не меншої ефективності становила $-5,0\% > -10,0\%$, що вказує на те, що ефективність ЛПД+МТ не поступається ефективності DDT+МТ.

Результати. Загальна ефективність лікування хворих на резистентний РМЗ першої групи становила 73,33 %, а другої — 60,00 %. Комбінована МТ та ліпосомальна пегільована хімотерапія підвищили загальну ефективність лікування на 13,33% ($\chi^2=9,076$; $P < 0,02$) – Таблиця 1.

Таблиця 1.

Результати лікування за критеріями RECIST

Результати	Групи пацієнтів, n (%)	
	перша	друга
Повна регресія	3 (10.00)	0
Часткова регресія	19 (63.33)	18 (60.00)
Стабілізація	8 (26.67)	8 (26.67)
Прогресія	0	4 (13.33)

$p < 0.05$

Висновки. Було продемонстровано, що ліпосомальні антрацикліни ефективні та безпечні при поширеному хіміорезистентному раку молочної залози у поєднанні з магнітотермією. Додавання магнітотермії (регіональної індуктивної помірної гіпертермії) до хіміотерапії значно покращило рівень відповіді на лікування, виживаність без прогресування та загальну виживаність. У неoad'ювантній терапії раку молочної залози схеми, що містять ЛПД + МТ і ДДТ + МТ, мають пряму кореляційну ефективність, але відрізняються токсичністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Global Cancer Observatory - All Rights Reserved - March, 2021. <https://gco.iarc.fr/today/data/factsheets/populations/804-ukraine-fact-sheets.pdf>
2. Movchan O, Bagmut I, Shipko A, Smolanka I (Senior), Sheremet M, Lyashenko A et al. HER2/positive and HER2/low in inflammatory breast cancer recurrence. *Journal of medicine and life*. 2022;15(12):1573-1578. DOI:10.25122/jml-2022-0213. <https://medandlife.org/wp-content/uploads/19.-jml-2022-0213.pdf>
3. Prihantono, Faruk M. Breast cancer resistance to chemotherapy: When should we suspect it and how can we prevent it? *Ann Med Surg (Lond)*. 2021;70:102793.doi:10.1016/j.amsu.2021.102793. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8519754/>
4. Saha M, Sarkar A. Review on Multiple Facets of Drug Resistance: A Rising Challenge in the 21st Century. *J Xenobiot*. 2021;11(4):197-214. doi: 10.3390/jox11040013. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34940513/>
5. Fulton MD, Najahi-Missaoui W. Liposomes in Cancer Therapy: How Did We Start and Where Are We Now. *Int J Mol Sci*. 2023;24(7):6615. doi: 10.3390/ijms24076615. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37047585/>
6. Blondeaux E, Lambertini M, Michelotti A, Conte B, Benasso M et al. Dose-dense adjuvant chemotherapy in early breast cancer patients: 15-year results of the Phase 3 Mammella InterGruppo (MIG)-1 study. *Br J Cancer*. 2020;122(11):1611-1617.doi:10.1038/s41416-020-0816-8. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32231293/>
7. The American Cancer Society medical and editorial content team. Last

Revised: October 27, 2021. <https://www.cancer.org/cancer/types/breast-cancer/treatment/chemotherapy-for-breast-cancer.html>

8. Zhang, J., Jiang, H., Zhang, J.*et al.* Effectiveness and safety of pegylated liposomal doxorubicin versus epirubicin as neoadjuvant or adjuvant chemotherapy for breast cancer: a real-world study. *BMC Cancer*. 2021;21:1301. <https://doi.org/10.1186/s12885-021-09050-6>

9. Orlacchio R, Page Y, Dréan Y. "Millimeter-Wave Pulsed Heating in Vitro: Effect of Pulse Duration," in *IEEE Journal of Electromagnetics, RF and Microwaves in Medicine and Biology*. 2023; 7 (2):136-143. doi:10.1109/JERM.2022.3229738. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10008397/metrics#metrics>

БЕЗКОМПРОМІСНИЙ ГЕНІЙ: ВІЛЬЯМ ХОЛСТЕД І ЙОГО СПАДЩИНА В ХІРУРГІЇ

Мощенко Єлизавета Максимівна

Здобувачка освіти 3 курсу І медичного факультету

Чепурна Вікторія Денисівна

Здобувачка освіти 3 курсу ІІ медичного факультету

Каргашева Дар'я Максимівна

Здобувачка освіти 3 курсу ІІ медичного факультету

Серік Михайло Романович

Здобувач освіти 3 курсу ІІ медичного факультету

Попович Ірина Вікторівна

Здобувачка освіти 3 курсу ІІІ медичного факультету

Щербак Валерія Сергіївна

Здобувачка освіти 4 курсу ІІ медичного факультету

Положенцев Леонід Дмитрович

Здобувач освіти 3 курсу ІІ медичного факультету

Юрова Анна Андріївна

Здобувачка освіти 2 курсу ІІІ медичного факультету

Бусько Владислав Васильович

Здобувач освіти 3 курсу ІІ медичного факультету

Ячменьова Еліна Сергіївна

Здобувачка освіти 3 курсу ІІ медичного факультету

Харківського національного медичного університет

м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. В контексті сучасної медицини, де постійно розвиваються нові технології та підходи до лікування, розгляд спадщини Холстеда стає ключовим для розуміння історії та еволюції хірургії. Його інноваційні методи, етичні принципи та внесок у гігієну операційної зали залишаються важливими для лікарів і дослідників, спрямованих на вдосконалення практики та підвищення якості медичної допомоги.

Така робота викликає інтерес до історії медицини та надихає на дослідження нових шляхів у розвитку сучасної хірургії, збагачуючи розуміння професійного досвіду та його вплив на пацієнтів.

Мета роботи./Aim. Глибоке вивчення життя та професійного внеску

Вільяма Холстеда в галузі хірургії. Робота ставить за мету розкрити інноваційні підходи та методи, розроблені Холстедом, визначити їх вплив на сучасну медичну практику та висвітлити етичні та гігієнічні принципи, що визначили його професійний стиль. Дослідження спрямоване на розуміння еволюції хірургії через призму життєвого шляху видатного лікаря, розкриття його впливу на медичну науку та визначення спадщини, яка продовжує інформувати та надихати сучасних лікарів та дослідників.

Матеріали та методи./Materials and methods. Теоретичні: огляд та аналіз науково-методичної, публіцистичної та історичної літератури.

Результати та обговорення./Results and discussion. Вільям Холстед, хоч ніколи і не відзначався своєю теплою поведінкою з пацієнтами та колегами, проте залишив після себе дость вагомий та непереоцінений внесок у галузі хірургії, що принесло йому титул батька сучасної хірургії в багатьох американських й європейських наукових колах. Кількість і масштаби відкриттів Холстеда варіюються від розробки хірургічної процедури по видаленню раку молочної залози до впровадження гумових рукавичок в операційній. Вони включають деякі з найперших операцій на жовчовивідних шляхах, запровадження техніки лікуванні переломів довгих кісток за допомогою пластин та спеціальних гвинтів, а також деякі з найбільш інноваційних підходів до лікування аневризм магістральних судин. Холстед також розробив підслизовий кишковий шов, що дозволило розвинути широку область хірургії шлунково-кишкового тракту. Він зробив важливий внесок у галузі хірургії паращитовидної та щитовидної залоз, а його монографія про тиреоїдний зоб стала класичною. Холстед розробив операцію для відновлення пахової грижі в епоху, коли вони були практично невиліковними. Одним з його найбільш помітних внесків було впровадження місцевої та регіональної анестезії. Він був першим хірургом у США, який пропагував філософію «безпечної» хірургії, виступаючи за обережне поводження з тканинами під час операції, ретельний гемостаз, уникнення мертвого простору та ретельну хірургічну техніку в той час, коли швидкість, відсутність уваги до гемостазу та грубе поводження з

тканинами були правилом...

Одним із значних внесків, який приписують Холстеду, є винахід латексних рукавичок, відкриття, що виникло з досить незвичайного, хоча досить поширеного, джерела натхнення - його кохання з медичною сестрою Керолайн Хемптон. Спостерігаючи, як руки Керолайн страждають від агресивного дезінфікуючого засобу хлориду ртуті, Холстед звернувся до компанії Goodyear Rubber Company з проханням виготовити індивідуальні захисні рукавички. Прохання через деякий час було виконано. Ця річ виявилася настільки прогресивним та корисним відкриттям, що незабаром всі помічники доктора Холстеда почали регулярно носити стерилізовані гумові рукавички. Поява хірургічних рукавичок не тільки вирішила актуальну проблему в операційній, але й стала символом гігієни та стандартною практикою. Незважаючи на те, що важливість гумових рукавичок для запобігання інфекції була усвідомлена лише пізніше, ці «рукавички кохання» незабаром увійшли в загальну хірургічну практику і виявилися надзвичайно важливими для розвитку асептики та асептичної хірургічної роботи.

Подорож Халстеда у світ хірургії почалася з привілейованого виховання та освіти. Спочатку його привабив спорт, але на останньому курсі Єльського університету він вирішив продовжити кар'єру лікаря. Його медична освіта привела його до Європи, де він познайомився з такими впливовими діячами, як Рудольф Вірхов і Теодор Більрот. Знайомство Халстеда з німецькою медичною системою суттєво вплинуло на його підхід до хірургічної освіти, що пізніше вплинуло на навчальну програму в університеті Джона Гопкінса.

Повернувшись до Нью-Йорка в 1880 році, Халстед зарекомендував себе як досвідчений і інноваційний хірург, проводячи ранні експерименти з переливання крові. Однак він зіткнувся з особистими труднощами, піддавшись кокаїновій залежності, натхненний потенціалом наркотику як анестетика. Ця залежність переслідувала його все життя. Приєднавшись лікарні до Джона Гопкінса в 1888 році, почав активно впроваджувати, натхненних німецькою системою, модель, яка наголошувала на суворій підготовці та створила кадри

успішних хірургів, у тому числі відомого Харві Кушинга. Джона Гопкінса став маяком досконалості в американській медицині, зосередившись на догляді за пацієнтами, викладанні студентам та дослідженнях. Ретельний підхід Холстеда в хірургії, який базувався на дбайливому поводженні з тканинами та інноваційних техніках, відомих як підхід Халстеда, дали свої результати, значно зменшивши післяопераційні ускладнення. Помітним серед його хірургічних інновацій був опис першої радикальної мастектомії в 1889 році, що дає надію тим, хто страждає на рак грудей. Його внесок поширився на відновлення грижі за допомогою процедури Halsted II, він успішно лікував гіперпаратиреоз і зробив значний внесок у хірургію щитовидної залози.

Незважаючи на свою блискучість, Халстед все життя боровся із залежністю від наркотиків, спочатку від кокаїну, а потім від морфіну. Незважаючи на труднощі, він продовжував працювати та підтримувати функціональне професійне життя. Залежність стала причиною його соціальної ізоляції, впливаючи на його спілкування та викликаючи повне розчарування. Здоров'я Холстеда погіршилося в його останні роки, відзначені рецидивуючими хворобами. Він помер у 1922 році, залишивши після себе новаторський внесок у хірургію, освіту та догляд за пацієнтами. Історія його винаходу латексних рукавичок є гарним нагадуванням про складну та багатогранну природу мотивів людини, що стають поштовхами для створення речей які здійснюють революції в галузі хірургії та медицини в цілому.

Висновки./Conclusions. Його інноваційні методи, філософія "безпечної" хірургії та винаходи, зокрема латексних рукавичок, продовжують визначати стандарти та підвищувати якість медичної практики. Спадщина Холстеда слугує не лише джерелом натхнення для медичних професіоналів, але і нагадує нам про те, як відданість медичній науці та безкомпромісність можуть справжньою мірою змінити обличчя хірургії та поліпшити долю пацієнтів.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МЕДИЦИНИ

Правдивець Аліна Олегівна

Викладач

Ткачук Марина Володимирівна

Студент

Бердичівський медичний фаховий коледж

м. Бердичів, Україна

Вступ. Всі ми, люди, живемо у такий час, коли здоров'я займає перше місце у нашому житті, воно не можливе без медицини та залежить від її рівня розвитку. Медицина в Україні не на високому рівні, незважаючи на кількість висококваліфікованих працівників. Можна виділити такі проблеми та питання які турбують українську медицину: збільшення доступу до сучасних методів лікування; цифрове здоров'я (e-Health); фармацевтична безпека держави; вакцинація; медична освіта; реабілітація; психічне здоров'я.

Мета роботи. Ознайомитись з сучасними проблемами медицини

Результати та обговорення.

Збільшення доступу до сучасних методів лікування. Одним з пріоритетних напрямків трансформації галузі охорони здоров'я повинна стати синхронізація вектору розвитку української системи охорони здоров'я з системою охорони здоров'я провідних країн, що забезпечить українців медичною допомогою у відповідності до останніх світових тенденцій та здобутків. Цей крок прискорить побудову моделі з орієнтовної на профілактичну медицину, що базується на оцінці показників здоров'я та призведе до подовження середньої тривалості здорового життя населення. Середня тривалість життя українців впродовж тривалого часу залишається найнижчою у Європі, тому підтримка роботи Національної служби здоров'я, як важливої інституції, що сприятиме подовженню тривалості життя населення (пріоритетна допомога в лікуванні гострого мозкового інсульту, гострого інфаркту міокарда, допомога в пологах і неонатальна допомога, рання діагностика онкологічних захворювань) повинна стати пріоритетною для

держави. Новітні наукові досягнення рятують чимало життів у всьому світі, в тому числі й українців. Тому в нашій країні необхідно створити привабливі законодавчі умови для залучення новітніх технологій та інновацій (біотехнології, біорегенеративна медицина, 3D друк живих тканин, стовбурові клітини). терапія).

Цифрове здоров'я (e-Health) Не менш важливими за професіоналізм лікарів та якість ліків у медичній сфері є операція з інформацією, яка стосується як окремого пацієнта, так і нації в цілому. Тому вкрай необхідно поставити собі питання про відмову від «ведення паперових документів» і перехід до збору, оцінки, систематизації цифрової інформації та запровадження концепції цифрового профілю здоров'я. Ці кроки значно оптимізують медичну інформаційну мережу. Проте перехід до «цифри» у відношенні інформації повинен проходити паралельно з наближенням до стандартів ЄС у процесах збереження, обробки та обміну електронними медичними записами, реєстрами, рецептами та іншою медичною документацією, а також з розробкою основних засад у галузі кібербезпеки. Використання цифрових пристроїв та програм (додатків) для них у медицині останнім часом збільшується. В багатьох розвинених країнах доведено, що використання медичних додатків для розумних пристроїв збільшує продуктивність, ефективність та точність роботи лікаря, покращує доступ пацієнтів до медичних служб. Враховуючи нову стратегію українського керівництва – «Держава в смартфоні» – правильним кроком у розвитку галузі охорони здоров'я буде розробка інтегрованої стратегії охорони здоров'я з впровадженням цифрових технологій та пристроїв у народну парадигму здоров'я. Цей процес має підтримуватися розробкою нормативних вимог щодо кібербезпеки медичних пристроїв як критичних компонентів інфраструктури.

Фармацевтична безпека держави.

Задля забезпечення населення доступними та якісними ліками нове керівництво галузі охорони здоров'я мусить якнайшвидше взятись за розробку фармацевтичної політики держави, в якій основні акценти будуть направлені

поряд з продовженням роботи системи реімбурсації ліків на впровадження економічної ідеї фармакотерапії. Не менш важливою є державна політика у відношенні до вітчизняних фармацевтичних виробників. Так значним кроком держави у сторону вітчизняної фармації стане пріоритетне право українських виробників отримувати замовлення на життєво необхідні ліки з доведеною ефективністю, якістю та безпекою.

Окремо стоїть питання фармацевтичної регуляції. Переведення регуляторної документації в електронну площину та перехід до електронної подачі всіх регуляторних процедур створить чесну, прозору та рівну для всіх учасників систему. Крім того потребують нагального вироблення загальних правил — рекламування ліків, виробів медичного призначення, продуктів лікувально-профілактичного харчування, діагностикумів та контролю обігу функціональних харчових продуктів.

Вакцинація.

Навряд чи існує проблема зі здоров'ям, яка викликала б стільки суперечок і хвилювань у суспільстві, як питання вакцинації. У цьому питанні є два центральних моменти: розуміння населенням необхідності вакцинації та якість самих вакцин. Очевидно, що МОЗ має зосередитися на просвітницькій роботі та піклуванні про українців на необхідному високому рівні. якісних вакцин, спрощених на законодавчому рівні при збереженні можливості спрощеної реєстрації та закупівлі вакцин і сироваток у світових фармацевтичних компаній.

Медична освіта.

Попереднє керівництво МОЗ зробило правильні кроки щодо розвитку медичної освіти, але залишається ще багато проблем і питань щодо остаточного бачення системи медичної освіти в нашій країні. Основні зусилля мають бути зосереджені на подальшій трансформації медичної освіти шляхом використання незалежної системи оцінювання за міжнародними стандартами, але детально переглянутої та адаптованої до сучасної української системи охорони здоров'я та можливостей української системи медичної освіти.

Важливим кроком у розвитку медичної освіти та науки стане популяризація програм обміну досвідом під час навчання з провідними європейськими країнами.

Психічне здоров'я.

Прикро, що психічне здоров'я українського населення досі відоме як радянська система, де психіатричні пацієнти знаходяться поза суспільством і немає різниці між психотерапевтом і психіатром. У цьому плані Україна значно відстає від розвинених країн світу. Досі ніхто не наважувався створити таку важливу систему охорони здоров'я, щоб лідери нової країни мали можливість заохочувати громадян до дійсно важливих і дуже необхідних кроків для зміни існуючої моделі та боротьби зі стигматизацією, психотерапевтичні та психіатричні пацієнти.

Здебільшого психотерапевтична та психіатрична допомога повинна надаватись у психоневрологічних відділеннях, які мають бути звичайним підрозділом загальнотерапевтичних лікарень. Також необхідно впроваджувати міжнародні стандарти лікування та зміщувати акценти від біологічних методів (фармакотерапія) лікування пацієнтів до психотерапевтичних (створення умов для надання психотерапевтами допомоги) та соціальних методів допомоги.

Реабілітація.

За останні роки військові дії стали серйозним випробуванням для відновлення та реабілітації та відновної галузей, які просто не готові до таких викликів. Стан пріоритетних кроків у цій частині має виконуватися у двох паралельних і взаємопов'язаних вимірах:

1) Фізична реабілітація військових з використанням інноваційних можливостей світових систем охорони здоров'я (3D принт, терапія стовбуровими клітинами, таргетна терапія, екзоскелет).

2) Психотерапевтична та психіатрична реабілітація військових. Підтримка створення регіональних центрів психологічної, психотерапевтичної та психіатричної допомоги військовим.

Висновки. Тому медицина в Україні має багато проблем, і лише вирішивши проблеми якості, доступності, фінансові та кадрові дилеми, а також проблеми розвитку нових технологій, ми зможемо пишатися українською медициною та мати безпечне здоров'я. Здоров'я важливе для кожного, загальні знання є рушійною силою для покращення нашого загального стану здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ.

1. Десять проблем української медицини [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uifuture.org/publications/25139-heals-medecine-torgun/>
2. Проблема сучасної медицини в Україні [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://porogy.zp.ua/2015/12/problematika-suchasnoyi-medicini-v-ukrayini/>
3. Сучасна медицина : проблеми та її рішення [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2597>

МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТУ ЗІ ПРАВЦЕВИМ АНАТОКСИНОМ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ПЕРЕБІГУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ПЕРІОДУ У ХВОРИХ З ПЕРЕЛОМАМИ НИЖНЬОЇ ЩЕЛЕПИ

Себов Валерій Іванович,

к.мед.н., асистент кафедри загальної стоматології

Атанасов Олександр Олександрович,

к.мед.н., асистент кафедри загальної стоматології

Одеський Національний медичний університет,

м. Одеса, Україна

Результати лікування хворих з переломами нижньої щелепи багато в чому залежать від того, чи вдасться запобігти розвитку інфекційно - запальних ускладнень [1, 2]. Можливість прогнозування їх виникнення під час посттравматичної регенерації постійно обговорюються в літературі [3, 4, 5].

На даний час велика кількість робіт присвячена використанню для прогнозування різних тестів, заснованих на аналізі імунологічних реакцій та факторів неспецифічної реактивності організму [5, 6]. Однак їх використання в умовах стоматологічної амбулаторії та стаціонару не завжди можливе, оскільки вимагає спеціальної апаратури для проведення таких досліджень і спеціально підготовленого персоналу.

У зв'язку з цим розробка та впровадження простого та інформативного способу прогнозування травматичного остеомієліту на основі оцінки імунологічного статусу пацієнта з травмою є актуальною.

Метою нашого дослідження стало вивчення діагностичного значення тесту зі правцевим анатоксином і можливість його використання для прогнозування перебігу посттравматичного періоду у хворих з переломом нижньої щелепи.

Матеріали і методи дослідження: Було обстежено 50 хворих віком від 18 до 58 років з переломами нижньої щелепи. Для оцінки стану захисних сил організму у даних хворих нами була використана проба зі правцевим

анатоксином. В основі методу лежить моделювання запальної реакції внутрішньошкірним введенням антигену. Можливість використання шкірних алергологічних реакцій під час дослідження імунітету було доведено Г. І. Семенченко та співавт. [7].

Правцевий анатоксин вводили внутрішньошкірно по 0,1 мл на внутрішній поверхні передпліччя. Облік реакції здійснювали через 24 години шляхом вимірювання діаметра еритеми на місці ін'єкції.

Кореляційний зв'язок визначали шляхом обчислення коефіцієнта кореляції.

Результати дослідження У ході дослідження було встановлено, що інтенсивність шкірної реакції на місці введення правцевого анатоксину коливається в широких межах. Були визначені та проаналізовані конкретні показники пропонованого тесту (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення показника проби зі правцевим анатоксином та перебігу посттравматичного періоду у хворих з переломами нижньої щелепи.

Показник проби зі правцевим анатоксином, мм	Кількість спостережень	Кількість ускладнень у групі	% ускладнень
0-10	13	8	61,5%
11-20	17	2	11,8%
21-30	17	-	-
31-40	3	-	-

Так, діаметр еритеми на місці ін'єкції до 10мм характерний для гіпоергічного типу запалення. Надалі в цій групі з 13 обстежуваних травматичний остеомієліт розвинувся у 8 хворих (61,5%). Утворення еритеми від 11 до 20мм свідчив про нормергічну реакцію, при цьому з 17 пацієнтів гнійно – запальні ускладнення розвинулися лише у 2 хворих (11,8%). В інших групах, де величина еритеми перевищувала 21 мм посттравматичний період протікав без ускладнень.

Висновок В результаті проведених досліджень встановлено, що найчастіше травматичний остеомієліт розвивається у хворих із ушкодженнями нижньої щелепи, у яких діаметр еритеми на місці ін'єкції не перевищував

10 мм. При збільшенні показника проби зі правцевим анатоксином кількість ускладнень посттравматичного періоду значно знижується. Проведений кореляційний аналіз впливу показника проби зі правцевим анатоксином протягом посттравматичного періоду показав його високу прогностичну цінність. Коефіцієнт парної кореляції становив – 0,64.

ДЖЕРЕЛА:

1. Дуфаш И. Х. Частота и инфраструктура осложненных переломов нижней челюсти / И. Х. Дуфаш // Сб. науч. тр. "Вопросы экспериментальной и клинической стоматологии". – Харьков, 2003. – Вып. 5. – с.19-21.

2. Инфраструктура, передумови виникнення, лікування ускладнень травм щелепно-лицьової області / И. Н. Матрос-Таранец, Ю. А. Никаноров, А. И. Альваамлех [та ін.] // Вісник стоматології. - 2003. - № 1. - с. 98-104.

3. Оцінка тяжкості уламкових переломів нижньої щелепи і прогнозування їх клінічного перебігу / Маланчук В. А., Гусейнов А. Н., Маланчук Н. В. // Журнал вушних, носових і горлових хвороб -2016 -№5- с.64-68.

4. Прогнозування гнійно - запальних ускладнень при переломах нижньої щелепи на підставі біохімічних показників / Є. Л. Берест, А. В. Нечепорчук // Здобутки клінічної і експериментальної медицини. - 2012. - № 2 - с. 161.

5. Фаизов Т. Т. Прогнозирование и лечение нагноения костной раны при травматическом повреждении нижней челюсти / Вестник современной клинической медицины. – 2013. – Т. 6, Вып. 5. – с. 127–130

6. Тимофеев А. А. Изучение состояния неспецифической резистентности организма больных с переломами нижней челюсти / А. А. Тимофеев, Е. В. Горобець, Аднан Аббас Жеззилини // Современная стоматология. – 2005. – № 1. с. 107–109.

7. Семенченко Г. И. Способ диагностики типа реакции при острых одонтогенных воспалительных заболеваниях / Г. И. Семенченко, Г. Г. Крыкляс, А. Г. Гулюк // Материалы науч.-практ. конф. – Одесса, 1993. – с. 172-175.

ХІРУРГІЧНА АНАТОМІЯ: ПОГЛЯД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА НЕОБХІДНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЗМІН

Чепурна Вікторія Денисівна

Здобувачка освіти 3 курсу II медичного факультету

Карташева Дар'я Максимівна

Здобувачка освіти 3 курсу II медичного факультету

Серік Михайло Романович

Здобувач освіти 3 курсу II медичного факультету

Мощенко Єлизавета Максимівна

Здобувачка освіти 3 курсу I медичного факультету

Попович Ірина Вікторівна

Здобувачка освіти 3 курсу III медичного факультету

Щербак Валерія Сергіївна

Здобувачка освіти 4 курсу II медичного факультету

Бусько Владислав Васильович

Здобувач освіти 3 курсу II медичного факультету

Пантюхова Таїсія Олександрівна

Здобувачка освіти 4 курсу II медичного факультету

Балковенко Вікторія Олександрівна

Здобувачка освіти 3 курсу II медичного факультету

Бородіна Дар'я Сергіївна

Здобувачка освіти 3 курсу II медичного факультету

Харківського національного медичного університет

м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. У нашій спеціальності ми використовуємо специфічну термінологію, яка відрізняється від загальної медичної. Наприклад, ми не говоримо "гортаноглотка", а використовуємо термін "гіпофаринкс". Це створює плутанину і може призводити до неправильного розуміння клінічних практик. Важливість вивчення анатомії хірургічним чином і використання спеціалізованої термінології стає особливою, коли мова йде про конкретні медичні спеціальності, такі як отоларингологія.

Мета роботи./Aim. Мета нашої роботи полягає в розкритті проблеми вивчення анатомії серед медичних студентів та підвищенні ефективності освіти в галузі клінічної анатомії та топографічної хірургії. Ми ставимо перед собою

завдання висвітлити важливість хірургічного підходу до вивчення анатомії, зокрема враховуючи специфічні терміни, що використовуються в клінічній практиці.

Матеріали та методи./Materials and methods. Теоретичні: огляд та аналіз науково-методичної, публіцистичної та історичної літератури. Колективні обговорення, висвітленої проблематики.

Результати та обговорення./Results and discussion.

Як студенти третього курсу нашої програми, ми маємо можливість взяти участь в онлайн гуртку загальної і клінічної анатомії та топографічної хірургії для студентів-медиків з першого по шостий курс. Наша участь у цьому типі діяльності є набагато ширшою, через накопичену базу знань за кілька років після того, як ми пройшли той самий курс. Це неабияк допомагає нам зміцнити та заохотити викладання тих чи інших тем. Це був повчальний досвід.

Викладачі курсу чудові, як і під час мого першого проходження. Однак, залишається недолік: анатомія не викладається хірургічно. У нашій спеціальності ми використовуємо такі терміни, як гіпофаринкс, а не гортаноглотка, епідуральна на відміну від екстрадуральної. Прикладом конкретної спеціальності може виступити отоларингологія, яка включає один з найбільш фундаментальних анатомічних принципів - характеристику вузлових рівнів шиї. Тому викликає плутанину те, що ми продовжуємо навчати студентів-медиків ділити шию на трикутники, а не обговорювати кожен хірургічний рівень, який використовується в реальній практиці.

Крім того, що такого важливого в *punctum nervosum*, що також називається точкою Ерба. Її значенням є наявність допоміжного нерва, який лежить приблизно на один сантиметр вище цієї конкретної точки вздовж грудинно-ключично-соскоподібного м'яза. Оскільки допоміжний нерв проходить через цей простір, його легко пошкодити під час біопсії лімфатичного вузла рівня C5. Фактично, це є найпоширенішим місцем пошкодження черепного нерва та другим за частотою ятрогенним пошкодженням великого нерва в цілому. Цей приклад ілюструє важливість

інтеграції спеціалізованої термінології в базову навчальну програму, що додатково підкреслюється тим фактом, що отоларингологія належним чином інтегрована в практику первинної медичної допомоги. Симптоми верхніх дихальних шляхів складають п'яту найбільш поширену категорію захворювань у загальних амбулаторних клініках. Рівні шиї є важливими дренажними шляхами для цих станів дихальних шляхів.

Якщо ми починаємо викладати клінічну термінологію, тоді ми всі говоримо згуртованою мовою з самого початку. Із постійно зростаючим обсягом інформації, що надається студентам-медикам, немає сенсу вивчати речі двічі, особливо тому, що анатомія є незмінною, оскільки рівні шиї були описані в 1972 році. Я закликаю всіх нас мати сильніший голос на початку вчення майбутніх лікарів, щоб одного дня ми могли спілкуватися загальною, клінічно орієнтованою анатомічною мовою, яка закріплюється на початку нашої кар'єри.

Висновки./Conclusions. Важливість інтеграції хірургічного підходу та використання спеціалізованої термінології стає особливою, коли розглядаються конкретні медичні спеціальності. Наприклад, отоларингологія виявляється найкращим прикладом, який демонструє важливість правильного розуміння анатомії у клінічному контексті.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

РОЗРОБКА СКЛАДУ СИРОПУ З ЕКСТРАКТОМ НАСІННЯ ЛЬОНУ ЗВИЧАЙНОГО

Кравченко Анастасія Василівна,

Здобувач вищої освіти

Січкач Антоніна Анатоліївна,

к.ф.н., доцент

Криклива Ірина Олександрівна,

к.ф.н., доцент

Сайко Ірина Володимирівна,

к.ф.н., доцент

Національний фармацевтичний університет,

м. Харків, Україна

Вступ. У 10–20 % населення розвинених країн зустрічаються проблеми з випорожненням кишечника, серед людей похилого віку та старих людей відсоток більше: запор відмічається у 30 % населення. Під час запору виникають несприятливі клінічні прояви, погіршується самопочуття людини та зменшується соціальна активність. При цій недозі корисною є фітотерапія з використанням лікарських рослин, що надають послаблюючу дію. Сиропи є пероральною лікарською формою, яка може бути зручною для людей похилого віку при прийомі послаблюючих засобів, особливо з екстрактами лікарських рослин. Хоча сиропи відносять більше до дитячих лікарських форм, дорослі дуже часто із задоволенням приймають ліки у вигляді смачних сиропів. На сьогодні деякі послаблюючі засоби виготовляються у вигляді сиропів. Перспективною лікарською сировиною для одержання послаблюючих засобів є насіння льону звичайного. Насіння льону звичайного має обволікаючу, секретолітичну і протизапальну дію. Водний настій слизу має захисну, заспокійливу дію при запаленні стравоходу, виразці шлунка і дванадцятипалої

кишки, ентеритах і колітах. Окрім того рідкий екстракт насіння льону звичайного проявляє пом'якшувальну, проносну активність, уповільнює всмоктування токсинів, захищає клітини від старіння, блокує вироблення естрогенів в організмі, тому допомагає при онкологічних захворюваннях, що виникають внаслідок гормональних порушень. Також додатково рідкий екстракт насіння льону має антивірусну, антибактеріальну, протигрибкову дію.

Мета роботи. Метою наших досліджень була розробка складу сиропу з рідким екстрактом насіння льону звичайного з послаблюючою, протизапальною, пом'якшувальною та обволікаючою дією.

Матеріали та методи. При проведенні досліджень використовували рідкий екстракт насіння льону звичайного (виробник «Нове життя», Україна). Оцінку якості сиропу проводили за показниками: опис (колір, запах, консистенцію), відносна густина, рН, відносна в'язкість із застосуванням методик Державної фармакопеї України.

Результати та обговорення. При створенні сиропу враховували його споживчі властивості, такі як в'язкість та смакові показники. До складу сиропу замість цукру включали сорбіт — шестиатомний спирт із солодкуватим смаком, для якого є характерними виражена проносна дія, сприяння зменшенню нудоти, болю, гіркоти у роті при захворюваннях печінки, сприяння зниженню витрати вітамінів В₁, В₆, біотину, покращення мікрофлори кишечника. Концентрований 64 % розчин солодкої речовини готували з нагріванням до 100 °С. Рідкий екстракт додавали до охолодженого сиропу. Дозу рідкого екстракту насіння льону звичайного в сиропі підбирали з урахуванням рекомендацій застосування: по 7–10 крапель 2–3 рази на день. У одній чайній ложці готового продукту (5 мл) повинно бути 10 крапель (0,2 мл) екстракту. Для попередження росту мікроорганізмів у сиропі впродовж зберігання вводили консервант — калію сорбат (у концентрації 0,2 %).

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволили розробити склад сиропу з рідким екстрактом насіння льону звичайного на основі сорбіту.

ОСНОВЫ РАЗРАБОТКИ ТЕХНОЛОГИИ КОМБИНИРОВАННЫХ ПРЕПАРАТОВ

Самединова Дилноза Нуриддин кизи
к.фарм.н. (PhD)

Юнусова Холида Манноновна
д.фарм.н., профессор
Ташкентский Фармацевтический Институт
г. Ташкент, Узбекистан

Введение./Introduction. В настоящее время во всём мире проводятся научные исследования по подбору структурного состава препаратов, широко применяемых при лечении заболеваний различной этиологии, разработке их инновационной технологии и методов стандартизации. В связи с этим особое внимание уделяется научным исследованиям, таким как создание удобных в применении препаратов из широко применяемых при различных патологиях препаратов с противорвотным действием, определение их фармакотехнологических аспектов, определение условий и сроков годности.

На сегодняшний день экономика практически всех развитых и многих развивающихся стран направлена на создание и развитие «сектора высоких технологий». Фармацевтическая промышленность в Узбекистане развивается, и во многом это связано с использованием новейших методов исследования новых комбинированных лекарственных средств.

Системы быстрой доставки лекарств, стали удобной альтернативой таблеткам, капсулам и сиропам, особенно для пожилых пациентов и детей. Однако за последние десятилетия стало ясно, что преимущества этих форм не ограничиваются простотой использования. При назначении препаратов каждый врач стремится к идеальному сочетанию: максимальная эффективность при низких дозах и минимальный риск побочных эффектов, причем стоимость терапии в последнее время становится особенно актуальной.

Цель работы./Aim. Разработка технологии комбинированных препаратов в форме таблеток. Использование в экспериментах возможностей получения

комбинированных таблеток технологическим методом прямого прессования на основе физико-химических и технологических свойств активных веществ.

Материалы и методы./Materials and methods. Изучение физико-химических и технологических характеристик активных субстанций и вспомогательных веществ. В качестве объектов исследования использовали лекарственные субстанции метоклопрамид, сухого экстракта корня имбиря и пиридоксина гидрохлорида.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. В исследованиях изучались такие технологические свойства, как фракционный состав, сыпучесть, насыпная плотность, угол естественного откоса, коэффициент уплотняемости и прессуемости, прессуемость и остаточная влажность.

По результатам определения фракционного состава наблюдалось следующее: большая часть порошка метоклопрамида соответствовала фракции -2000+1000 мкм (27,09%). В исследованиях было замечено, что 32,14% сухого экстракта корня имбиря соответствует фракции -250 мкм, а наибольшая фракция субстанции пиридоксина гидрохлорида составляет 30,94%, что относится к фракции -2000+1000 мкм.

По показателям, метоклопрамид представляет собой белое кристаллическое вещество без запаха, растворимое в воде и этаноле. Сухой экстракт имбиря представляет собой гигроскопичный аморфный порошок темно-коричневого цвета со специфическим запахом. Пиридоксина гидрохлорид белое кристаллическое вещество без запаха, легко растворимое в воде, трудно растворимое в этаноле. Отмечена неудовлетворительная сыпучесть всех трех порошков: метоклопрамида ($1,014 \cdot 10^{-3}$ кг/с), сухого экстракта имбиря ($0,601 \cdot 10^{-3}$ кг/с) и пиридоксина гидрохлорида ($1,081 \cdot 10^{-3}$ кг/с). Наблюдалась низкая насыпная плотность исследуемого сырья метоклопрамида ($296,83$ кг/м³), сухого экстракта имбиря ($245,76$ кг/м³) и пиридоксина гидрохлорида ($315,04$ кг/м³), высокий коэффициент уплотняемости сухого экстракта имбиря 1,98 и средний коэффициент уплотняемости метоклопрамида и пиридоксина гидрохлорида (1,68 и 1,61 соответственно). В исследованиях

установлено, что угол естественного откоса сухого экстракта имбиря показал наименьший показатель. Результаты исследования показали, что при разработке технологии таблетированных препаратов из сырья метоклопрамида, сухого экстракта имбиря и пиридоксина гидрохлорида необходимо использовать вспомогательные вещества или комплекс из нескольких композиций.

В ходе наших исследований были проведены испытания по получению качественных таблеток методом прямого прессования. Установлено, что картофельный крахмал, содержащийся в рекомендуемых таблетках средней массой 0,3 г, имеет высокое содержание влаги, т.е. 11,2%, а в технологии получения таблеток мы использовали метод сушки картофельного крахмала путем потери влаги до достаточный процент (4-6%). Для этого вспомогательное вещество прессуемой массы – крахмал картофельный – сушили при температуре 65°C в сушильном шкафу «Venticell» в течение 30 минут до влажности 5,16%. Содержание влаги в сухом картофельном крахмале определяли с использованием автотитратора «TitroLine® 7500 KF», производства «Xylem Analytics Germany Sales GmbH & Co., KG», Германия. Прочие компоненты: действующие вещества - метоклопрамид 0,0100 г, экстракт корня имбиря 0,0670 г (гингеролы 5%), пиридоксина гидрохлорид 0,0014 г (витамин B6) и вспомогательные вещества - моногидрат лактозы 0,1310 г, поливинилпирролидон 0,0120 г и бралаи 0,0756 г сушеного картофельного крахмала и перемешивали через сито с диаметром отверстий 0,8 мм. Полученную массу передали в процесс таблетирования. Во время этого процесса добавляли 0,0030 г стеарата кальция, чтобы предотвратить прилипание полученных таблеток к матрице. Рекомендуемые таблетки овальной формы средней массой 0,3 г и диаметром 12,2 мм штамповали на таблетировочной машине.

Приготовленная масса хорошо прессовалась, не прилипала, легко отделялась от формы, полученные таблетки соответствовали требованиям XIII ГФ.

Выводы./Conclusions. Подобран оптимальный состав и технология рекомендуемых комбинированных таблеток на основе метоклопрамида, сухого экстракта корня имбиря и пиридоксина гидрохлорида приготовленным методом прямого прессования.

CHEMICAL SCIENCES

CHEMICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE LIESEGANG RINGS

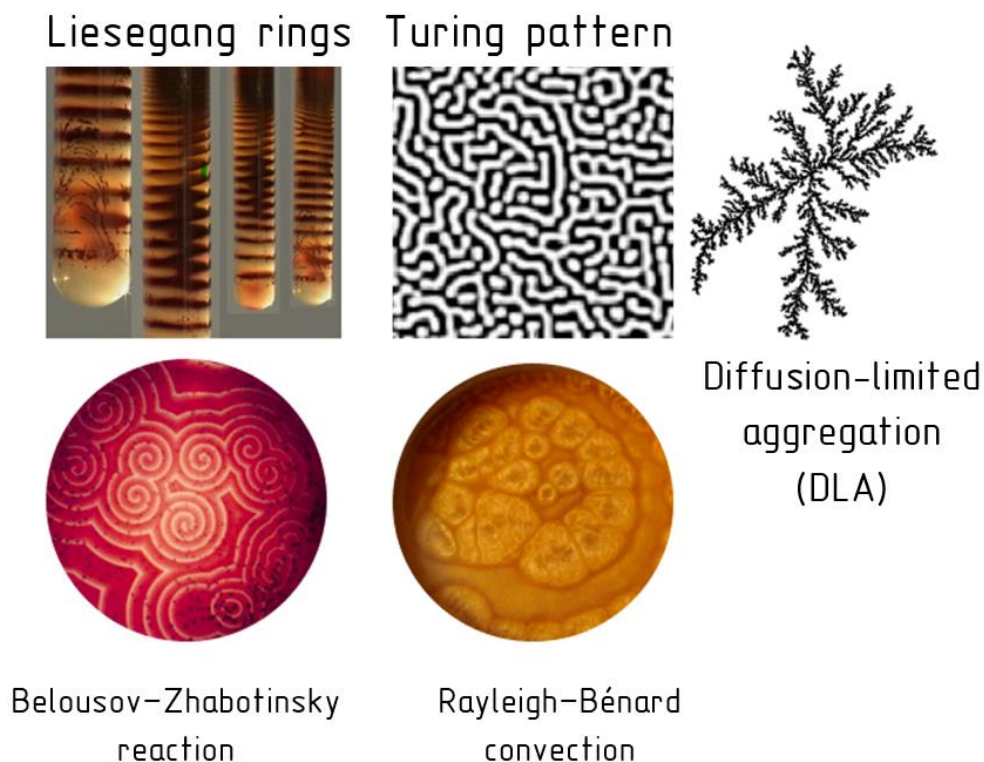
Hres Oleksandra Mykolayivna,
Student
Kovalenko Iryna Volodymyrivna,
Ph.D., Associate Professor
Vlasenko Natalia Evgenivna,
Ph.D., Associate Professor
Zulfigarov Artur Olegovich,
Ph.D., Senior Lecturer
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Kyiv, Ukraine

Introductions. Liesegang rings and layers are concentric rings that form during the periodic deposition of any compounds [1]. Although Liesegang rings do not have a wide practical application, they are valuable in the field of pattern formation in reaction-diffusion systems and are of interest in various scientific disciplines, such as chemistry, materials science, geology, mathematics, engineering, etc.

Aim. The formation of Liesegang rings has been of interest to scientists for more than a century. Researchers have studied the factors that influence their formation, the underlying kinetics, and the conditions that lead to different patterns. The study of Liesegang rings contributes to a deeper understanding of chemical kinetics and non-equilibrium processes. The aim of this work is to study the chemical aspects of the formation of Liesegang rings.

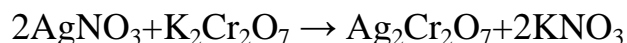
Materials and Methods. Liesegang rings are a clear example of pattern formation in reaction-diffusion systems, and their study provides an understanding of

the fundamental principles of spontaneous processes in chemical systems. There are several phenomena and patterns similar to Liesegang rings. These include, for example, the Belousov–Zhabotinsky reaction, Turing patterns, Rayleigh–Bénard convection, and diffusion-limited aggregation (DLA), which are shown in Figure 1.

Fig. 1. Similar reactions and models of Liesegang rings.

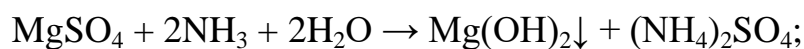
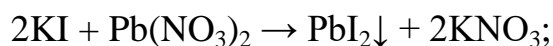
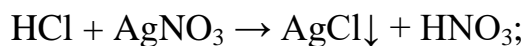
Results and discussion. The first serious study of the periodic structure was made by Raphael Liesegang in 1896. If a drop of 10-20% silver nitrate is placed on a sheet of gelatin impregnated with 0.4% of potassium dichromate silver dichromate is precipitated in the gelatinous medium [2]:

Under these conditions, however, the precipitate is not continuous, but forms a series of concentric rings separated by transparent gaps in the gel.

Liesegang rings are usually obtained by diffusing one of the starting substances through a gel containing another substance capable of forming an insoluble precipitate with the former. Liesegang structures have been obtained for chromates, halides, metal hydroxides, carbonates and sulfides of lead, copper, silver, mercury,

etc. [3]. Examples of chemical reactions used:

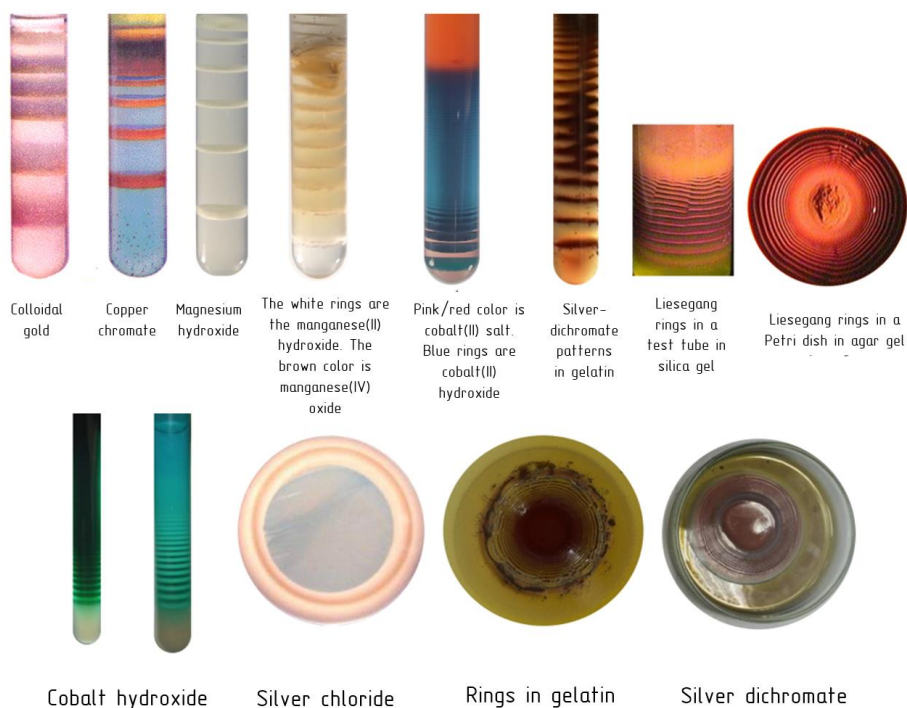
Gelatin, agar, or silica gel is usually used to prepare the medium. Liesegang structures can also be obtained without a gelling agent if the experiment is carried out in a capillary where convection of the medium does not interfere with their formation. A similar phenomenon occurs not only in gels, but also in compacted inert powders impregnated with a solution of the corresponding reagent.

Liesegang rings can also be produced in the absence of a liquid medium. For example, layered structures are formed under certain conditions in a gaseous medium when ammonia and hydrogen chloride interact. The formation of Liesegang rings is also possible in solids: for example, silver strips were obtained by immersing silicate glass in molten AgNO_3 for a long period of time [4].

The reactions are usually carried out in test tubes or Petri dishes, which form a gel containing one dilute solution of the reagents. If a hot solution of agar gel also containing a dilute solution of potassium dichromate is poured in a test tube, and after the gel solidifies a more concentrated solution of silver nitrate is poured on top of the gel, the silver nitrate will begin to diffuse into the gel. It will then encounter the potassium dichromate and will form a continuous region of precipitate at the top of the tube. After some hours, the continuous region of precipitation is followed by a clear region with no sensible precipitate, followed by a short region of precipitate further down the tube. This process continues down the tube forming several, up to perhaps a couple dozen, alternating regions of clear gel and precipitate rings.

It is impossible to make general statements about the effect of gel composition. A system that forms well with one set of ingredients may not work at all when the gel is switched from agar to gelatin, requiring different conditions. An essential feature of the gel required is complete prevention of thermal convection within the tube. Most systems will form rings even in the absence of a gelling system if experiments

are performed in capillaries where convection does not prevent ring formation. Figure 2 shows the results of various experiments with the above reaction products.

Fig. 2. Results of reactions with the formation of Liesegang rings.

In applied art, Liesegang rings were used to create jewelry and products imitating jasper, malachite, agate, etc. Raphael Liesegang proposed a technology for the manufacture of artificial pearls [1].

One application of the Liesegang phenomenon was proposed by Butcher in 1937. In this application, the sensitivity of the phenomenon to very small fluctuations in blood composition is used for blood analysis. In addition, Liesegang discussed the production of artificial pearls, and Van Hook produced several samples of new dishes by generating patterns in certain environments, which were then hardened and fixed by tanning [6].

Engineers used Liesegang rings in the development of tactile sensors based on ionic hydrogel for robots [7].

Conclusions. The chemical aspects of the formation of Liesegang rings, which are usually obtained by diffusion of one of the starting substances through a gel containing another substance capable of forming an insoluble precipitate with the former, have been investigated. The production of Liesegang rings is not limited to

liquid media. Liesegang structures have been obtained for chromates, halides, metal hydroxides, carbonates and sulfides of lead, copper, silver, etc. Liesegang rings are used in art, medicine, and robotics.

LIST OF REFERENCES

1. Streltsova O. O. Self-organized structures. Lyophilic colloidal systems / OO Streltsova - Odesa: I. I. Mechnikov Odesa National University, 2021. 146 p.
2. Pechenkin A. The History of Research on Chemical Periodic Processes / Alexander Pechenkin. 2018. - 94 p.
3. Kirichuk G. E. I Internet conference of young scientists "Prospects of chemistry in the modern world" / Halyna Yevheniivna Kirichuk: I. Franko Zhytomyr State University, 2021. 168 p.
4. On the Keller–Rubinow model for Liesegang ring formation [Electronic resource] / J. M. Duley, A. C. Fowler, I. R. Moyles, S. B. G. O'Brien // The Royal Society. – 2017. – Access to the resource: <https://doi.org/10.1098/rspa.2017.0128>.
5. Pask and C.W. Parmelee, "Diffusion Studies in Glasses," Journal of the American Ceramic Society, Vol. 26, No. 8. – 1943. – p.267-277.
6. Young R. E. Liesegang rings / Robert Edward Young. – Missouri: Missouri School of Mines and Metallurgy, 1958. – 24 c.
7. Qiao H. Non-equilibrium-Growing Aesthetic Ionic Skin for Fingertip-Like Strain-Undisturbed Tactile Sensation and Texture Recognition [Electronic resource] / H. Qiao, S. Shengtong, W. Peiyi // Advanced materials. – 2023. – Access to the resource: <https://doi.org/10.1002/adma.202300593>.

**DIRECTED REGULATION OF COLLOID-CHEMICAL PROPERTIES OF
NATURAL SILICATE DISPERSE SYSTEMS AND THEIR APPLICATION
IN VARIOUS SPHERES OF INDUSTRY**

Lomtadze Omar Georgi

Candidate of technical sciences
Chief Researcher

Gabelia Tsiala Severian

Candidate of Chemical sciences
Senior Researcher

Salukvadze Eter Shalva

Candidate of Chemical sciences
Researcher

Japaridze Leila Konstantin

Candidate of Chemical sciences
Researcher

Shavlashvili Nunu Isaak

Master
Researcher

Institute of Physical and Organic Chemistry,
Tbilisi State University

Introductions. Increasing the material, technical and socio-economic level of the country depends on the extraction, study and rational use of natural raw materials. Georgian scientists: A. Tvalchrelidze, G. Dzotsenidze, I. Kutateladze, G. Tsitsishvili, M. Shishniashvili, M. Merabishvili and others laid the scientific foundations for research and study of the possible use of natural aluminosilicates of Georgia in industry, agriculture, medicine and others sectors of the national economy. Currently, work is underway to expand the scope and increase the efficiency of the practical use of Georgia's natural resources - bentonites, zeolites, diatomites, etc. conducted at the Institute of Physical and Organic Chemistry of Tbilisi State University.

Aim of work. The goals and objectives of the ongoing research are determined by the formation of new colloidal technical materials under the influence of various inorganic and organic substances on natural minerals. In the course of solving this

problem, issues related to the mechanism of processes occurring in these minerals under the influence of various inorganic and organic substances were studied.

Materials and methods. A method was developed for obtaining various hydrophilic and organophilic modifications of natural minerals with specified properties that meet consumer requirements. The developed method for regulating the interaction of particles of the dispersed phase with each other and with the dispersed medium (using electrolytes) made it possible to isolate a highly dispersed fraction (in the form of Al paste coagulate 30-35%) from a dilute polydisperse suspension of alkaline bentonite (deposit of the village of Askana, Western Georgia). The bonds between particles in the Al paste of the coagulator are reversible. Thus, by peptization, i.e. relaxation and change in the shape of these bonds, a highly dispersed product was obtained - sodium-substituted ascangel, which we called "enriched ascangel." This product is capable of meeting the needs of many industries, such as: soap making; in the production of rubber, paper and plastic - as fillers; in ceramics as a plasticizer; paints and varnishes as binders and suspensions; in perfumery and pharmaceuticals as fat substitutes; in the food industry as an adsorbent; in oil and gas production - for the preparation of drilling fluids, etc.

Based on enriched askangel, its monocationic forms were obtained. The high cation exchange and prolonging properties of these forms provide prospects for their use in medicine for transporting essential micro- and macroelements into the human body.

Results and discussion. Chemical experiments prove that the use of Fe-ascanite gel in a tolerable dose leads to an increase in the composition of hemoglobin in the blood of patients to 1-1.5 units per day.

The drug from askangel also turned out to be effective in normalizing the functioning of the gastrointestinal tract. Among the organiphilic modifications of ascante gel and other minerals, their carbonized forms are of particular interest.

Optimal conditions for the production of carbon-mineral sorbent have been established as a result of studying the physicochemical properties of granules (obtained by processing a mixture of Ascan clay and organic matter in various

quantitative ratios at a temperature of $100 \div 500$ ° C). The resulting granules of carbon-mineral sorbent have a stable state of aggregation, a uniform black color and do not swell in water. As a result of heat treatment (carbonization) of granules, the clay surface is covered with a product of thermal destruction of organic compounds, which is a product of dehydrogenation, cyclization, polymerization reactions - hydrogen-depleted resinous, partially coke-like substances.

Based on elemental analysis, the quantitative ratio of C and H in a sample of carbonized granules was determined. The average elemental formula of the decomposition products of organic compounds is $\text{CH}_{1.22} \div \text{CH}_{1.68}$, which corresponds to a carbon content of $11.82 \div 8.82\%$ and corresponds to the composition formula of coke.

A study of the ion exchange properties of the developed carbon-mineral sorbent showed that the ion exchange properties are preserved in carbonized samples, which indicates the process of carbonization on the surface of clay particles.

X-ray and electron diffraction studies revealed the invariance of the distance between the layers of the tetrahedral structure of clay. At the same time, the decrease in the ion exchange capacity of carbonized samples is due to the partial destruction of the structural layers during heat treatment of the granules.

The sorption of cations and anions on carbonized samples is expressed in the following order: Ba^{2+} , K^+ , Mn^{2+} , Ca^{2+} , Mg^{2+} , PO_4^{3-} , SO_4^{2-} .

The porous structure formed during carbonization contains meso- and macropores. The equivalent radius of which is in the range of 80-20000 nm, and the total porosity reaches $0.34 \text{ cm}^3/\text{g}$.

The developed carbon-mineral sorbent was tested in the nephrology department of the Levan Managadze Institute of Urology (as a dialysis sorbent). Based on the results of the study, the possibility and safety of using the developed carbon-mineral sorbent as entero- and hemosorbents was confirmed. According to the results of a study of the patient's ascitic fluid (after treatment with carbonized Ascan clay), a decrease in residual nitrogen was noted from 120 to 114 mmol/l, creatinine-from 2.5 to 0.4 mmol/l, potassium cations - from 2.5 to 0, 4 mmol/l.

Also very interesting is the use of carbonized diatomaceous earth in the production of sealants instead of expensive aerosol. Experiments show that the tightness strength increases from 6.4 to 7.5 kg/cm², elasticity increases by 35%, and the drainage rate decreases from 2.0 to 1.5 mm.

Conclusions. Based on the research carried out and the results obtained, it becomes possible to obtain materials with specified physical and chemical properties from natural minerals.

REFERENCES

1. Carbonization of dispersive minerals./Conference “Compounds Materials Specific properties” Tbilis,2007 p 72.
2. Carbonized adsorbents in accordance with “Askangel” and opportunities using in medicine./ National Academicians of Georgia, Chemical Circulation 2007 chapter 33 #2 p 193-198.
3. Physical chemical potential of “Askangel”./ Symposium “Physical-chemical side effects. Kiev 2011 May 11-13.
4. Obtaining “Fe – Askangel” and its use for the treatment of iron deficiency anemia./Republican scientific and practical conference “Modern achievements of applied chemistry and technology” Kutaisi, 2009, 28-29.05, 19-21.
5. Synthesis and characteristics of modified forms of “Askangel”./ 4th international conference “Sorbent as a factor of life and health” Belgorod September 2012

ЗЕЛЕНА ХІМІЯ: ІННОВАЦІЇ В МАТЕРІАЛОЗНАВСТВІ ТА ВИРОБНИЦТВІ

Братусь Оксана Григорівна
спеціаліст вищої категорії
Київський фаховий коледж архітектури,
будівництва та управління
м. Київ, Україна

Вступ. В останні десятиліття концепція «зеленої хімії» стала важливим напрямком розвитку нових технологій, спрямованих на зниження негативного впливу хімічних процесів на навколишнє середовище. Однією з ключових сфер зеленої хімії є матеріалознавство та виробництво, де досліджуються та розробляються інноваційні підходи для виробництва екологічно чистих матеріалів та оптимізації виробничих процесів.

Зелена хімія або екологічна хімія — це науковий підхід, спрямований на розробку хімічних продуктів і процесів, які мінімізують використання та утворення небезпечних речовин. Він ґрунтується на принципі збереження навколишнього середовища та здоров'я людини, наголошуючи на розробці інноваційних методів, які зменшують або виключають використання та виробництво шкідливих матеріалів [5].

Мета роботи. Методи створення полімерних матеріалів за новітньою технологією, з метою збереження навколишнього середовища.

Матеріали та методи. У роботі викладено матеріал стосовно розробки екологічно чистих полімерів та біополімерів: крок до соціально відповідального майбутнього. Групи полімерів PHA та PLA.

Результати. Полімери, особливо традиційні поліетилен і поліпропілен, вважаються найбільш часто використовуваними матеріалами в сучасному виробництві, але вони також є одними з головних забруднювачів навколишнього середовища. Стійкість і повільне розкладання пластику призводить до накопичення пластикових відходів, що спричиняє серйозні проблеми для екосистем і здоров'я людини. У цьому контексті розробка

екологічно чистих полімерів і біополімерів є важливим кроком до соціально відповідального майбутнього [1]. Альтернативою традиційним матеріалам є біорозкладні полімери, які характеризуються здатністю до природного розкладання під впливом бактерій, грибів та інших мікроорганізмів. Це відкриває нові можливості для вирішення проблем забруднення навколишнього середовища пластиком і зниження екологічного впливу виробництва полімерних матеріалів.

Полігідроксіалканоати (PHA) - це група біополімерів, які природним чином виробляються мікроорганізмами, такими як бактерії. Відрізняються вони тим, що мають високу здатність до біологічного розкладання та мінімальний вплив на навколишнє середовище. PHA можна використовувати для виробництва плівок, пакетів та інших продуктів, які розкладаються швидше, ніж традиційні полімери [2].

Полілактид (PLA) — ще один тип біополімерів, отриманих із рослинних інгредієнтів (зазвичай кукурудзи або цукрової тростини). Виробництво PLA має значно нижчий вуглецевий слід порівняно з традиційними полімерами з вуглеводневих джерел. З PLA виготовляють біорозкладну упаковку, посуд і навіть текстильні вироби.

PHA (Полігідроксіалканоат): тип біопластику, який біологічно розкладається, вироблений шляхом бактеріальної ферментації відновлюваної сировини. Він використовується в широкому діапазоні застосувань, включаючи упаковку, одноразові столові прибори, сільськогосподарські плівки та продукти біомедичної інженерії для медичних застосувань. PLA (полімолочна кислота або полімолочна кислота): є одним із найбільш часто використовуваних біопластиків. Його отримують з рослинного продукту, такого як кукурудзяний крохмаль і цукрова тростина. PLA біологічно розкладається і використовується для виробництва упаковок, харчових контейнерах, текстилю, 3D-друку, а також у біомедицині та біомедичній інженерії. PBS (Полібутиленсукцинат): це термопластичний і біорозкладаний поліестер, виготовлений із відновлюваної сировини, такої як цукор і рослинні олії, і характеризується високою

жорсткістю завдяки високій кристалічності. Біо-ПЕТ можна отримати з рослинних джерел, таких як цукрова тростина, що зменшує вуглецевий слід.

Суміші PHA/PLA: в результаті змішування різних біопластиків, таких як PHA та PLA, покращує властивості матеріалу, роблячи його придатним для ширшого спектру застосувань, залишаючись біологічно розкладним і зменшуючи залежність від пластмас на основі викопних поживних речовин.

Поліаміди на біологічній основі (PA): Поліаміди на біологічній основі отримують із відновлюваної сировини, наприклад касторової олії, і використовуються в автомобільних деталях, текстилі та електричних компонентах [1].

Незважаючи на свої переваги, розробка біополімерів також стикається з низкою проблем таких як, високі виробничі витрати та обмежена масштабованість. Однак завдяки технологічному прогресу та підтримці споживачів ці перешкоди можна подолати, за допомогою збільшення доступності та конкурентоспроможності біополімерів на ринку.

Виробництво полімерних матеріалів є важливою галуззю для впровадження екологічної хімії та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Традиційні методи часто передбачають використання токсичних речовин і утворення великої кількості відходів, що робить розвиток екологічно чистих виробничих процесів гострою проблемою.

Однією з ключових стратегій зеленої хімії в матеріалознавстві є заміна токсичних речовин менш шкідливими або біологічно розкладними альтернативами. Така заміна не тільки зменшує потенційну шкоду навколишньому середовищу, але й підвищує безпеку праці на виробництві. Також, використання каталізаторів є важливою частиною екологічно чистих виробничих процесів. Вони допомагають зробити хімічні реакції більш ефективними, знижуючи температуру та тиск, необхідні для реакції. Це зменшує споживання енергії та викиди [3]. Впровадження сучасних технологій і наноматеріалів також відіграє важливу роль у створенні екологічно чистого виробничого процесу. Нанотехнології дозволяють точніше контролювати

параметри реакції та виробництва, що призводить до зменшення втрат і покращення якості продукції [4].

Висновки. Однією з ключових стратегій зеленої хімії в матеріалознавстві є заміна токсичних речовин менш шкідливими або біологічно розкладними альтернативами. Така заміна не тільки зменшує потенційну шкоду навколишньому середовищу, але й підвищує безпеку праці на виробництві. Також, використання каталізаторів є важливою частиною екологічно чистих виробничих процесів. Вони допомагають зробити хімічні реакції більш ефективними, знижуючи температуру та тиск, необхідні для реакції. Це зменшує споживання енергії та викиди. Впровадження сучасних технологій і наноматеріалів також відіграє важливу роль у створенні екологічно чистого виробничого процесу. Нанотехнології дозволяють точніше контролювати параметри реакції та виробництва, що призводить до зменшення втрат і покращення якості продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Річард А. Екологічний розвиток і екологічна полімерна хімія — огляд. Серія симпозіумів ACS (англ.). Т. 1372. Вашингтон, округ Колумбія: Американське хімічне товариство. с. 1–11.

2. Енгель, Еміль Р.; Скотт, Джанет Л. Досягнення екологічної хімії координаційних полімерних матеріалів. Зелена хімія (англ.). с. 369–371.

3. Кшітідж Р. Б; Равіндра Пратап. Зелені нанобіополімери для екологічного застосування: крок до сталого довкілля. RSC Advances (англ.). с.121–129.

4. Цзян, Анжуй; Лі Цзінвей; Дж. Шах, Кінджал. Перспективний розділ: Впровадження принципів екологічної хімії для контролю забруднення для досягнення екологічної стійкості – огляд. (англ.).

5. Jiang, Angrui; Li, Jingwei; J. Shah, Kinjal; You, Zhaoyang (28 листопада 2023). - Prevention-Assurance-Sustainability (P-A-S) approach [Working Title] (англ.). IntechOpen. doi:10.5772/intechopen.1003627

ОСОБЛИВОСТІ ОДЕРЖАННЯ ЗД ВИРОБІВ НА ОСНОВІ ПОЛІЛАКТИДУ ТА СМОЛ РІЗНОЇ ПРИРОДИ

Кечур Дмитро Ігорович

Аспірант

Катрук Діана Сергіївна

к.т.н., науковий співробітник

Масюк Андрій Сергійович

к.т.н , докторант

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ. За останні десятиліття технології адитивного виробництва зазнали значного прогресу, однак широка інтеграція надрукованих на 3Д-принтерах компонентів стикається з суттєвою перешкодою — властивим обмеженням міцності надрукованих частин. Це обмеження насамперед пов'язано з відносно обмеженим набором матеріалів, доступних на даний момент і сумісних з існуючими технологіями адитивного виробництва. Незважаючи на свою популярність, матеріали, доступні для FDM, включаючи АБС, ПЛА, нейлон і полікарбонат, мають властиві обмеження щодо міцності, що знаходиться в діапазоні 30–100 МПа з модулями пружності 1,3–3,6 ГПа. Примітно, що ці значення суттєво знижуються в контексті друкованих компонентів.

У цьому дослідженні основна увага зосереджена навколо підвищення структурної міцності компонентів, надрукованих 3Д-друком. Як основний матеріал використовується полілактид (ПЛА). Цей підхід передбачає введення високоміцних смол, а саме епоксидної, поліуретанової та силіконової, у внутрішню частину деталі. Ця методологія зберігає властиві переваги 3Д-друку, охоплюючи швидку та легку конструкцію та здатність реалізувати складну геометрію. Запропонована техніка потребує мінімальних етапів постобробки, що робить її доступною та простою для впровадження. Використовуючи FDM як базову платформу, у цьому дослідженні ретельно досліджуються різноманітні варіанти друку деталей, які піддаються вливанню смоли після

етапу друку.

Основне дослідження зосереджено на встановлення впливу смолами на механічну міцність виготовлених виробів, з особливим акцентом на міцність на розтяг. Епоксидну, поліуретанову і силіконову смоли обрано через їхні відмінні властивості матеріалу, створюючи умови для отримання порівняльних характеристик отриманих виробів.

Мета роботи. Дане дослідження спрямоване на встановлення фізико-механічних властивостей 3Д друків виробів з комерційно доступного ПЛА модифікованих смолами різної природи.

Матеріали та методи. Матеріали, використані в цьому дослідженні, охоплювали комерційно доступну нитку полілактиду, епоксидну смоли, поліуретанову смоли та силіконову смоли. Ці матеріали були ретельно відібрані, щоб полегшити комплексний аналіз їх індивідуального та спільного впливу на механічні властивості надруківаних на 3Д-принтері компонентів ПЛА.

Виготовлення зразка. Основний етап включав створення зразків у вигляді лопаток за допомогою 3Д-друку. Використовуючи комерційно доступний філамент ПЛА, зразки систематично виготовляли з двома шаблонами заповнення, а саме стільникове заповнення та заповнення трикутниками, і різною щільністю заповнення, встановленою на 25%, 50% та 75%. На додаток до цих варіацій, контрольні зразки були виготовлені виключно з ПЛА та з епоксидної, поліуретанової та силіконової смол, забезпечуючи контрольні точки для порівняльного аналізу. Механічні властивості зразків були оцінені за допомогою стандартизованих методів випробувань.

Результати та обговорення. Результати досліджень показують помітне підвищення механічної міцності надруківаних на 3Д-принтері компонентів ПЛА після введення смоли в їх структуру на 20-35%. Порівняння між вихідними зразками ПЛА та виробами наповненими смолами, демонструє кращі результати міцності під час розтягування та під час стиску. Ця тенденція підкреслює ефективність підходу до зміцнення структурної цілісності деталей.

Серед трьох випробуваних смол — епоксидної, поліуретанової та

силіконової — епоксидна смола виявилася найефективнішою з точки зору підвищення міцності.

Що, очевидно може бути пов'язано із підвищеною адгезією епоксидних олігомерів до полілактидної поверхні. Зразки, наповнені епоксидною смолою, постійно демонстрували кращі механічні властивості порівняно з зразками, наповненими поліуретановими та силіконовими смолами. Зокрема міцність на розрив становила більше 40 МПа тоді, як для класичних 3Д виробів вона була в межах 25-30МПа.

Це спостереження підкреслює першочергову важливість вибору смоли для впливу на міцність компонентів ПЛА. Застосовуючи метод пошарового наплавлення, можна ефективно покращити міцність деталей, створених 3Д друком, без втрати переваг цієї технології, а саме, її економічності та можливості виготовляти деталі складної геометрії.

Вплив шаблону заповнення. Зміни в моделях заповнення не вплинули суттєво на загальні результати міцності. Як стільниковий, так і трикутний візерунки заповнення продемонстрували порівняльні результати, що свідчить про те, що вливання смол відіграє більш важливу роль у зміцненні структурної цілісності, ніж використаний конкретний шаблон заповнення.

Крім того, ця інноваційна технологія відкриває можливості, що виходять за рамки вибору комерційно доступних ПЛА. Запропонована методика є перспективною для тестування та застосування з композитними матеріалами, потенційно даючи ще більш різкі покращення механічної міцності.

Хоча дослідження не виявило суттєвих відмінностей на основі варіацій візерунка заповнення, потенціал синергічного ефекту через поєднання різних візерунків і різноманітних типів смол є переконливим напрямком для майбутніх досліджень.

Взаємодія між різними шаблонами заповнення та композиціями смол може розкрити нові можливості для подальшої оптимізації механічних властивостей компонентів ПЛА, створених 3Д друком.

Висновки. Дослідження представляє високоефективну стратегію підвищення механічної міцності надрукованих на 3Д-принтері компонентів ПЛА шляхом додавання смоли. Постійна перевага зразків, наповнених смолою, підкреслює успіх цієї техніки у зміцненні структурної цілісності, що робить її цінним підходом для зміцнення деталей, створених 3Д друком. Перспектива поєднання смол з різними композитними матеріалами додає відкриває нові можливості для подальших інновацій у матеріалознавстві та інженерії.

ПОЛІМЕРНІ МАТЕРІАЛИ НА ОСНОВІ ПОЛІЛАКТИДНИХ МАТРИЦЬ ТА КРОХМАЛЮ

Куліш-Пеленська Божена Ігорівна
Левицький Богдан Володимирович

Аспіранти

Масюк Андрій Сергійович

к.т.н., докторант

Катрук Діана Сергіївна

к.т.н., науковий співробітник

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ. У світлі постійного прагнення до розвитку екологічно стійких матеріалів, біодеградабельні композити на основі полілактиду (ПЛА) виглядають як перспективне рішення для заміни традиційних полімерів. У цьому контексті, дослідження механічних та теплофізичних властивостей композитів, таких як поверхнева твердість і теплостійкість за Віка, стає надзвичайно важливим для визначення їхньої придатності для різних застосувань.

Мета роботи. Мета даного дослідження полягає в оцінці впливу різного вмісту епоксидованої соєвої олії (ЕСО), картопляного крохмалю та тальку на механічні та теплофізичні характеристики біодеградабельних композитів на основі полілактиду (ПЛА).

Методика дослідження. У даному дослідженні були взяті зразки із зазначеним складом, включаючи ПЛА, епоксидована соєва олива (ЕСО), картопляний крохмаль та тальк. Властивості матеріалів були виміряні для трьох різних пропорцій компонентів: 15% мас. ЕСО + 15% мас. картопляного крохмалю + 15% мас. тальку, 10% мас. ЕСО + 10% мас. картопляного крохмалю + 10% мас. тальку та 5% мас. ЕСО + 5% мас. картопляного крохмалю + 5% мас. тальку.

Оцінка включала поверхневу твердість в мегапаскалях (МПа) та теплостійкість за тестом Віка у градусах Цельсія.

Результати та обговорення. Результати нашого дослідження ретельно розкривають вплив взаємодії різних компонентів на механічні та теплофізичні характеристики біодеградабельних композитів на основі ПЛА. Зокрема, спостерігається, що зниження концентрації кожного з компонентів - ЕСО, картопляного крохмалю та тальку - веде до систематичного зростання поверхневої твердості матеріалу. Це може бути пояснено поліпшенням розподілу компонентів у матриці та підвищенням їхньої взаємодії на мікро та нано-рівні, що, в свою чергу, призводить до формування більш гомогенної та стійкої просторової структури.

Особливо цікавим є виявлення оптимального співвідношення компонентів у зразках ПЛА + 5% мас. ЕСО + 5% мас. картопляного крохмалю + 5% мас. тальку, де ми спостерігаємо найвищий рівень поверхневої твердості та теплостійкості. Це вказує на те, що взаємодія між ЕСО, картопляним крохмалем та тальком має комплексний характер, де кожен компонент виконує свою роль у вдосконаленні структури та властивостей матеріалу.

Виявлено, що тальк виявився ключовим для підвищення внутрішньомолекулярної адгезії та фізико-механічних властивостей розроблених композитів. Тальк має високу поверхневу енергію та велику площу активних поверхневих груп, що сприяє збільшенню адгезії між фазами. Його ламелярна структура також може допомагати в утворенні міцних зв'язків в полімерній матриці, що призводить до утворення компактної та стійкої структури, а в результаті - до покращення механічних властивостей.

Епоксидована соєва олива продемонструвала призводить до зниження температури плавлення. Це може пояснюватись тим, що підвищена концентрація ЕСО впливає на теплофізичні характеристики матеріалу. Така властивість може бути корисною у виробництві, де важливо забезпечити точне формування та лиття матеріалу при знижених температурах, але варто розглядати цей аспект залежно від конкретних вимог застосування композиту.

Ці два елементи взаємодіють таким чином, що тальк покращує міцність

та міжфазну адгезію, а ЕСО, навпаки, впливає на температурні характеристики. Важливо враховувати ці взаємодії при розробці біодеградабельних композитів для забезпечення оптимальних властивостей для конкретних застосувань.

Крохмаль картоплі, інша складова наших зразків, також має важливий внесок. Змішування його з ПЛА та іншими компонентами, ймовірно, забезпечує додаткові місця для адгезії та різноманітні механізми розподілу навантаження, що може покращити міцність композиту.

Висновки: Дослідження підкреслює важливість ретельного вибору складу для отримання оптимальних механічних та термічних властивостей біодеградабельних композитів на основі ПЛА. Висока поверхнева твердість та теплостійкість зразків з меншою концентрацією компонентів свідчать про потенційну можливість використання цих матеріалів у різних областях, таких як упаковка та виробництво біодеградабельних виробів. Додаткові дослідження, щодо впливу інших факторів, можуть допомогти вдосконалити ці композити для конкретних вимог та застосувань.

ТЕХНОЛОГІЯ КОСМЕТИЧНОГО МОЛОЧКА З ЕКСТРАТОМ ЛАВАНДИ

Куць Анастасія Володимирівна,

Магістрантка

Біла Галина Миколаївна,

к.х.н., доцент

Національний університет харчових технологій

м. Київ, Україна

Антрапцева Надія Михайлівна,

д.х.н., професор

Національний університет

біоресурсів та природокористування України

м. Київ, Україна

Вступ. Сьогодні використання емульсійних косметичних продуктів є досить поширеним доглядом серед споживачів. Створення косметичних засобів на емульсійній основі вимагає комплексного використання великої кількості компонентів, які забезпечують фізичну, хімічну та мікробіологічну стабільність продукту протягом певного періоду часу. До них відносяться структуроутворювачі, емульгатори, консерванти, антиоксиданти, а також речовини, що покращують споживчі властивості косметичного засобу, такі як барвники та ароматизатори. Також головним фактором у виборі доглядових засобів на емульсійній основі є їх натуральність [1].

Молочко для обличчя відноситься до емульсійних косметичних засобів. Основними компонентами відомих технологій яких, як правило, є вода і олія. Оскільки вода і олія майже не змішуються, то для їх змішування потрібні інші інгредієнти. Це можуть бути емульгатори або поверхнево-активні речовини, які забезпечують стабільність крапель олії, диспергованих у воді або навпаки. Також це можуть бути полімерні молекули, які стабілізують емульсії, утворюючи тривимірну систему.

Емульсійне молочко для обличчя, завдяки наявності в ньому олії мигдалю, масла Ши, вітаміну Е, пантенолу та запропонованим екстрактом

лаванди, які чудово поєднуються і взаємодіють між собою, добре очищає шкіру. Наявність пантенолу в складі рецептури запобігає роздратуванню шкіри, яка залишається гладенькою без ефекту маски.

Косметичні засоби, зокрема на основі лаванди допомагають нормалізувати роботу сальних залоз, контролювати пігментацію, в'ялість шкіри та інші проблеми. Такий косметичний засіб підходить для усіх типів шкіри [2-4].

Однак, в літературі недостатньо даних щодо використання екстракту лаванди у косметичних засобах по догляду за шкірою обличчя.

Метою роботи є удосконалити технологію молочка косметичного з екстрактом лаванди.

Матеріали і методи.

В даній роботі для виготовлення косметичного молочка для обличчя використано сировину згідно з чинною в Україні нормативною документацією. Крім того сировину імпортного виробництва, дозволену центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я України для використовування у виробництві косметичної продукції.

Для дослідження органолептичних і фізико-хімічних властивостей косметичного молочка для обличчя до його складу додавали різну кількість екстракту лаванди. Склад досліджуваних зразків наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Зразки косметичного молочка з різною концентрацією екстракту лаванди, %

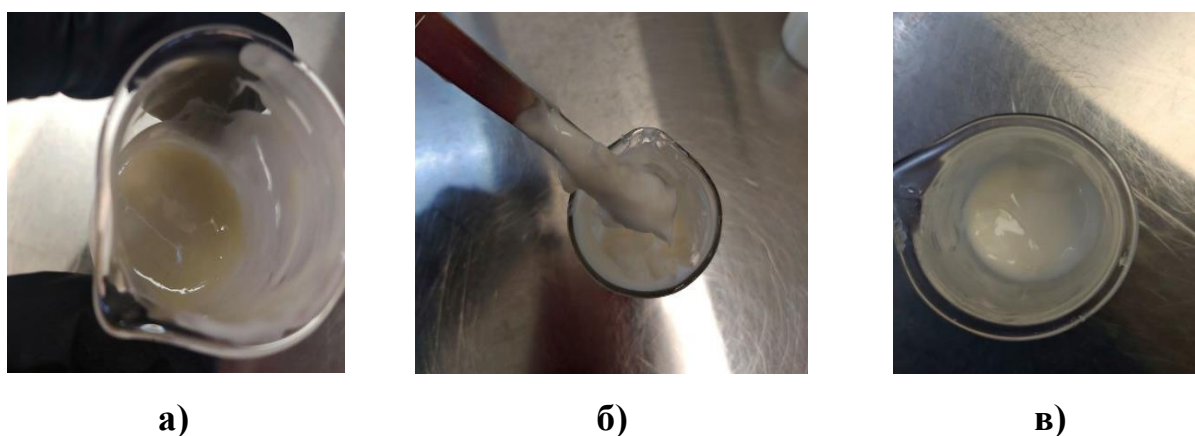
Сировина	Зразок 1	Зразок 2	Зразок 3
Лаванди екстракт	2	4	3
Гліцерил каприлат	0,5	0,5	0,5
Мигдалю олія нераф	3	3	3
Тригліцериди	10	10	10
Цетиловий спирт	1,5	1,5	1,5
Olivem 1000	4	4	4
Вода дистильована (+2% на випаровування)	59	66	63
Лактат натрію	2	2	2
Propanediol + Pentylene glycol	4	4	4
Ксантанова камідь	0,1	0,5	0,3

Пантенол	1	1	1
Бетаїн	2	2	2
Вітамін Е	0,5	0,5	0,5
Coco-glucoside	2	2	2
Dermosoft 1388 eco	2,5	2,5	2,5

Результати та обговорення.

Результати дослідження зразків свідчать про те, що зразок 3 являє собою стабільну однорідну емульсію з приємним запахом суміші ефірних олій. Інші зразки косметичного засобу виявилися рідкими (1) або надто густими (2).

Зовнішній вигляд дослідних зразків наведено на рис. 1.

Рис. 1. Зразки косметичного молочка з різною концентрацією екстракту лаванди: А – 2%, Б – 4%, В – 3%

Для визначення якості дослідних зразків виконано органолептичну оцінку косметичного молочка із залученням шести експертів за 5-ти бальною шкалою. Результати наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Результати органолептичної оцінки молочка косметичного для обличчя з екстрактом лаванди

Експерт	Зразок 1			Зразок 2			Зразок 3		
	ЗВ*	К*	З*	ЗВ*	К*	З*	ЗВ*	К*	З*
1	2	3	1	4	3	5	4	5	3
2	1	4	4	3	5	5	4	5	5
3	1	4	2	4	4	2	4	5	5
4	1	3	3	4	4	4	5	5	4
5	2	3	2	3	5	3	4	4	4
6	2	3	2	3	5	5	5	3	4
Середнє	1,5	3,3	2,3	3,5	4,3	4,0	4,3	4,5	4,1

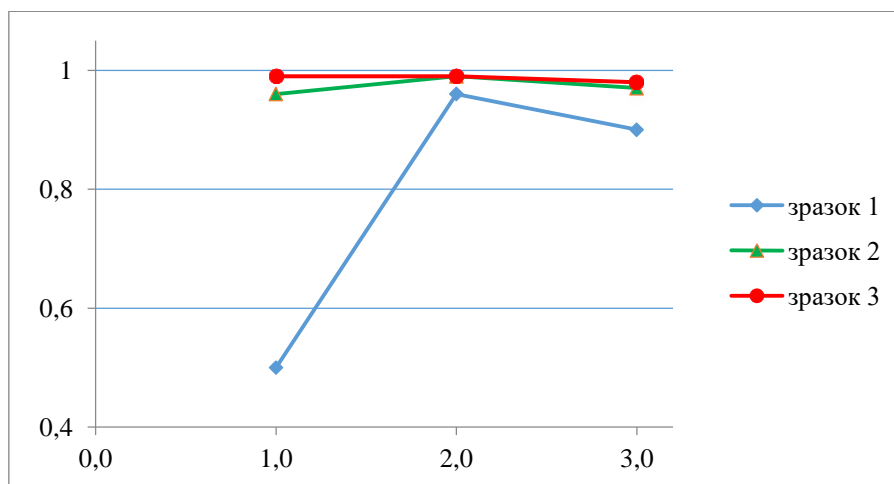
*Примітка: ЗВ – зовнішній вигляд; К – колір; З – запах

При розробці технології косметичного молочка використовували кваліметричну оцінку споживчих властивостей готового продукту. Розрахунок узагальненого показнику якості з врахуванням вагових коефіцієнтів одиничних показників якості продукту проводили методом побудови узагальненої функції бажаності за С. Харрінгтоном.

Стандартна шкала бажаності Харрінгтона включає п'ять інтервалів: 1,0-0,81 (дуже добре), 0,80–0,64 (добре), 0,63–0,38 (задовільно), 0,37–0,21 (погано), 0,20–0 (дуже погано). Побудований графік функції бажаності Харрінгтона наведено на рис. 2.

На осі абсцис відкладено кількість балів, що були присвоєні за окремі показники у рамках обраних значень. За показниками осі ординат знаходили безрозмірні оцінки показників якості одиничних властивостей (табл. 3).

Рис. 2. Функції бажаності за Харрінгтоном: зразок 1 (2%), зразок 2 (4%), зразок 3 (3%)

Таблиця 3

Відносні показники якості досліджуваних зразків косметичного молочка

Кількісні показники якості				Відносні показники якості, K_i			
Код*	Зразок 1	Зразок 2	Зразок 3	Код	Зразок 1	Зразок 2	Зразок 3
ЗВ	1,5	3,5	4,3	ЗВ	0,5	0,96	0,99
К	3,3	4,3	4,5	К	0,96	0,99	0,99
З	2,3	4,0	4,1	З	0,90	0,97	0,98

*Примітка: ЗВ – зовнішній вигляд; К – колір; З – запах

Результати досліджень свідчать про те, що згідно органолептичної оцінки дослідних зразків та обчисленого значення функції бажаності за Харрінгтоном кращим показником якості володіє зразок 3. До складу якого входить 3% екстракту лаванди. Вміст цього косметичного молочка наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Склад косметичного молочка з екстрактом лаванди

Назва	INCI	%
Фаза А		
Гліцерил каприлат	Glyceryl Caprylate	0,5
Мигдалю олія нераф	Prunus Amygdalus Dulcis Oil	3,0
Тригліцериди	Caprylic Capric Triglyceride	10,0
Цетиловий спирт	Cetyl alcohol	1,5
Olivem 1000	Cetearyl Olivat	4,0
Фаза В		
Вода дистильована (+2% на випаровування)		59,0
Лактат натрію	Sodium Lactate	2,0
Фаза С		
Propanediol + Pentylene glycol		4,0
Ксантанова камідь	Anthan Gum	0,3
Фаза D		
Вода дистильована (0,7% на випаровування)		4,7
Пантенол	D-panthenol	1,0
Бетаїн	Betaine	2,0
Вітамін Е	Tocopheryl Acetate	0,5
Лаванди екстракт	SC-CO2 Lavandula Angustifolia (Lavender) Flower Extract	3,0
Coco-glucoside	Alcohols, coco, reaction products with glucose	2,0
Фаза E		
Dermosoft 1388 eco	Glycerin (and) Aqua (and) Sodium Levulinate (and) Sodium Anisate.	2,5
Всього:		100,0

Крім органолептичних досліджень визначали фізико-хімічні показники косметичного молочка, що містить 3% екстракту лаванди. Одержані результати

наведено у табл. 5.

Таблиця 5

**Фізико-хімічні показники косметичного молочка
з вмістом екстракту лаванди 3%**

Назва показника	Характеристика і норми
Зовнішній вигляд	Однорідна рідка маса без сторонніх домішок
Колір	Білий з жовтуватим відтінком
Запах	Відповідає суміші ефірних олій, що входять до складу зразка
Масова частка гліцерину, %	15,0
Масова частка води і летких речовин, %	70,0–98,0
Масова частка загального лугу в перерахунку на КОН, %	1,0
Водневий показник, рН	5,0–9,0, на виробництві в залежності від засобу використовуємо від 4,2–6,0
Колоїдна стабільність	Стабільна
Термостабільність	Стабільна

Висновки. Досліджено органолептичні та фізико-хімічні властивості косметичного молочка для обличчя з різною концентрацією екстракту лаванди.

Визначено, що найкращими властивостями володіє зразок із вмістом екстракту лаванди 3%. За результатами досліджень удосконалено технологію косметичного молочка для обличчя з екстрактом лаванди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ukrainian market of perfumery and cosmetic products. Association of Perfumery and Cosmetics of Ukraine (2023). URL: <http://apcu.ua/rinkovidoslidzhennya-ta-statistichni-dani/parfumernokosmetichnijrinok-ukraini.htm> (дата звернення 12.12.2023).

2. Maria Lis-Balchin Lavender: The Genus Lavandula Medicinal and Aromatic Plants - Industrial Profiles London, 2002.296p.

3. Солодовниченко Н.М. Лаванда вузьколиста (Л. лікарська, Л. справжня, Л. колоскова): монографія/ Солодовниченко Н.М. Київ, Моріон. 2005. 848 с.

4. Пешук Л. В., Бавіка Л. І., Демідов І. М. Технологія парфумерно-косметичних продуктів. Київ: Центр учбової літератури, 2007.376 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ГЕЛЕУТВОРЕННЯ У ВИРОБНИЦТВІ ІМІТОВАНОЇ ІКРИ

Степаненко Микита Сергійович,
Кіпіані Давид Вахтангович,
учні

Радзієвська Ірина Гіронтіївна,
к.т.н., доцент

Заклад позашкільної освіти «Інжинірингова школа Броботс»
м. Київ, Україна

Вступ. Ікра з водоростей або імітована ікра – це рослинний аналог класичного делікатесу, виготовлений з розчину згущувачів, смак і запах якого створено введенням харчових добавок. Калорійність імітованої ікри при цьому дуже низька і не перевищує 30 - 40 ккал/100 г, тому продукт вважається дієтичним.

Мета роботи: дослідити процес гелеутворення пектину, каррагінану та альгінату натрію у розчинах солей кальцію.

Матеріали та методи. Для виробництва імітованої ікри застосовують гелеутворювачі рослинного походження:

1) альгінат натрію $(C_6H_7O_6Na)_n$, теоретична молекулярна маса 198,11 середня реальна 222,00 г/моль. Має властивість згущення водних розчинів, харчовий стабілізатор, термостійкий, не має смаку або запаху. Застосовується задля виведення радіоактивного стронцію. Походження: рослинне.

2) пектин $(C_6H_8O_6)_n \cdot (OCH_3)_m$, молекулярна маса 70,13 г/моль. Утворює гелі, що зумовлено міжмолекулярною асоціацією молекул. Ефективний сорбент, стабілізує обмін речовин, контролює вміст холестеролу. Походження: рослинне.

3) каррагінан – лінійний біо-полімер, побудований із солей сірчаноокислотних ефірів галактози та ангідрогалактози. Молекулярна маса понад 100000. Природний гелеутворювач з морських водоростей.

Вони мають здатність адсорбувати воду у великій кількості, а також

здатність до структуривання рідких розчинів. Це пов'язано із утворенням просторових структур і переходом системи з вільнодисперсного стану в зв'язнодисперсний, при цьому сильно збільшується в'язкість, що обумовлено, в першу чергу, утворенням водневих зв'язків.

Гелеутворювачі здатні формувати гель в присутності дивалентних катіонів, при цьому молекули асоціюють за типом «яєчної упаковки». Для формування ікринок використовують розчини солей кальцію:

1) гідроксид кальцію $\text{Ca}(\text{OH})_2$, молекулярна маса 74 г/моль, використовується у будівництві;

2) хлорид кальцію CaCl_2 , молекулярна маса 110,9 г/моль), також у будівництві, кровоспинних препаратах і охолоджуючих сумішах;

3) нітрат кальцію $\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$, молекулярна маса 164 г/моль, складова бетону, добриво, використовується у створенні склопластику та вибухівки;

4) сульфат кальцію CaSO_4 , молекулярна маса 136 г/моль, найбільш популярне застосування у будівництві (штукатурка) та в медицині для фіксування пов'язок.

Результати та обговорення

Нами перевірено здатність 1%-х розчинів гелеутворювачів формувати гель при взаємодії з різними солями двовалентного кальцію. Експериментальні спостереження представлено у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Гелеутворення в системі полімер - солі кальцію

Речовини	Пектин	Гуар	Альгінат
$\text{Ca}(\text{OH})_2$	мутний розчин	прозорий розчин	прозорий розчин
CaCl_2	мутний розчин	прозорий розчин	міцний гель
$\text{Ca}(\text{NO}_3)_2$	прозорий розчин	прозорий розчин	прозорий розчин
CaSO_4	осад	м'який гель	прозорий розчин

Проведене дослідження дозволило виявити стабільне гелеутворення лише при прокапуванні альгінату натрію в розчин хлориду кальцію. Перевагами використання альгінату натрію є відсутність стороннього смаку і запаху, абсолютна токсикологічна безпека, а також висока вологоутримувальна та

гелеутворювальна здатність. Одержані дані використано для розробки рецептури продукту, що наведена в таблиці 2.

Таблиця 2

Рецептура штучної альгінатної ікри

Найменування інгредієнту	Призначення	Норма, г/100г
Розчин хлориду Кальцію		
Хлорид Кальцію	Джерело іонів кальцію	1,0
Вода	Розчинник	99,0
Альгінатний розчин		
Альгінат натрію	Загущувач	0,5
Гуар	Загущувач	1,0
Вода	Розчинник	до 100
Кармуазин E122	Барвник	0,06
Олія	Жирова добавка	5,0 (10,0)
Розчин для засолювання		
Сіль харчова	Смакова добавка	10,0
Аскарбінова кислота	Смакова добавка	1,0
Вода	Розчинник	89,0

Послідовність етапів для реалізації рецептури описана в деклараційному патенті України № 52167 «Спосіб готування імітованої ікри альгінової (червоної і чорної) і пристрій для його здійснення». При прокапуванні розчину гелеутворювача в розчин хлориду кальцію желе формується у вигляді ікринок діаметром близько 5 мм. Структура гелю однорідна, ікринки не лопаються як натуральна ікра.

Рис. 1. Зовнішній вигляд ікри з червоним барвником

Зовнішній вигляд одержаної ікри відповідає традиційним уявленням споживача про даний продукт. Окремі ікринки не злипли, правильної округлої форми. Колір червоний, що імітує колір ікри лососевих риб. Однак смак слабо виражений, дещо порожній, хоча і солоний. Органолептичні і фізико-хімічні показники продукту характеризуються значеннями, наведеними в таблиці 3.

Таблиця 3

Показники якості імітованої ікри

Найменування показника	Характеристика або норма
Зовнішній вигляд	Окремі напівпрозорі зерна правильної округлої форми. Поверхня рівна без пухирців і сторонніх включень
Консистенція	Пружна
Запах і смак	Без вираженого запаху, смак слабосолоний
Діаметр зерна, мм	4,5 - 6,0
Масова частка води, %	не менше 90
Масова частка натрію хлориду, %	не більше 10,0

Висновки. Перевагою використання альгінату є простота технологічного процесу отримання в'язких гелів, оскільки відсутня необхідність проведення термічної обробки або тривалого набухання. Головним недоліком розробленої технології слід визнати недостатньо виражений смак продукту на основі альгінату натрію. Ймовірно, для покращення смаку до рецептури ікри слід вводити риб'ячий жир або інші продукти переробки океанічних видів риб. Оболонка ікринок-імітації не лопає, тому їх потрібно розжовувати.

ЧОТИРИ ХІМІЧНІ ЗАДАЧІ НА ТЕМУ ГРЕЦЬКОЇ МІФОЛОГІЇ

Ткач В. В.,

ЧНУ ім. Ю. Федьковича, Україна

Торіна Н. В.,

Зеленківська гімназія, Україна

Прокопець Н. О.,

³КЗ «Ліцей «Вікторія-П»» Кропивницької Міської Ради, Україна

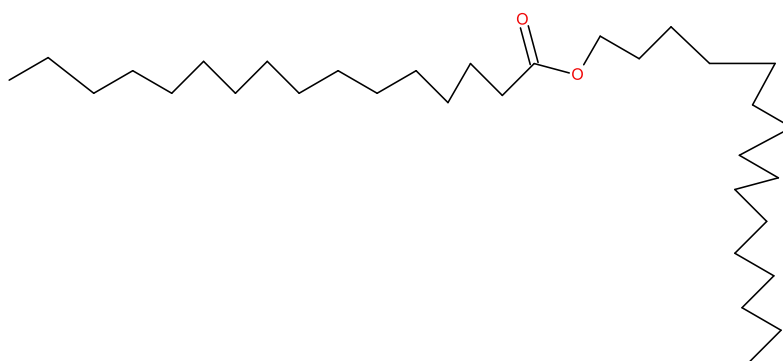
Васюк Л. О.

Чернівецький міський ліцей № 10, Україна

1. Видатний художник та будівничий Дедал відомий як той, хто, за наказом царя Міноса, звів критський Лабіринт, в центрі якого жив Мінотавр-чудовисько з тілом людини і головою бика.

Впавши у немилість до Міноса, Дедал та його син Ікар вирішили зробити крила на зразок пташиних і перелетіти море до Сицилії. Дедал добрався до Сицилії, тимчасом як Ікар залетів занадто близько до сонця і віск, яким були скріплені пера в його крилах, розтопився. Ікар загинув.

Воском прийнято вважати вуглеводневий продукт, що є сумішшю високомолекулярних алканів, а також естерів жирних спиртів із жирними кислотами, одним із яких є цетилпальмітат (Рис. 1):

Рис. 1. Цетилпальмітат

Цей естер є головним компонентом воскової речовини, що її виділяють кашалоти і відомої як спермацет.

1.1. Запишіть реакцію отримання цетилпальмітату із відповідної

кислоти та спирту

1.2. Щодо цетилпальмітату, вкажіть невірне твердження:

а) Цетилпальмітат піддається лужному гідролізу натрій гідроксидом з утворенням Натрій пальмітату

б) Цетиловий спирт – похідне вуглеводню цетану, що використовується як еталон у порівнянні марок дизельного палива

в) Ізомером цетилпальмітату є карбонова кислота з формулою $C_{32}H_{65}COOH$

г) Для цетилпальмітату існують міжкласові ізомери-кетоспирти, кетоетери, гідроксиальдегіди

г) Цетилпальмітат вступає в реакцію повного згоряння з утворенням Карбон діоксиду та води

1.3. Посудина в формі паралелепіпеда 28 см заввишки містить за н.у. водень. В основі паралелепіпеда лежить паралелограм, діагональ якого, 28 см завдовжки, перпендикулярна до його меншої сторони, а більша сторона має довжину 35 см. Знайдіть масу цетилового спирту та цетанової кислоти, що, за реакцією з металевим натрієм, заповнили б посудину воднем

2. Хоча детальне дослідження елементів-лантанідів показувало, що між Неодимом та Самарієм має бути ще один елемент, його ніяк не могли виділити, і тільки у 1947 році елемент, названий Прометієм на честь міфічного титана Прометея, захисника людей, що викрав з Олімпу вогонь і віддав його людям, нарешті було виділено.

Стабільних ізотопів Прометій не утворює, а найстійкіший його ізотоп має період напіврозпаду, рівний 17,7 років. Мінімальні кількості Прометію, що трапляються у земній корі – радіогенні і трапляються в слідах поділу ізотопів Урану.

Прометій, як і інші лантаніди, є активним металом, провідником. Найвживаніший ізотоп Прометію – ізотоп із масовим числом 147, оксид якого $^{147}\text{Pm}_2\text{O}_3$ використовується як безпечне радіоізотопне джерело струму, оскільки емісія γ -випромінювання від сполуки цього ізотопу мінімальна.

Період напіврозпаду ізотопу ^{147}Pm дорівнює приблизно двом рокам, а стабілізація відбувається через β -розпад.

2.1. Трьома реакціями проілюструйте властивості Прометію як активного металевого елемента. Запишіть реакцію утворення Прометій оксиду. Ізотоп якого елемента і з яким масовим числом утворюється при β -розпаді Прометію-147

2.2. Щодо Прометію, вкажіть невірне твердження:

- а) Прометій відноситься до ШВ групи і є d-елементом
- б) При β -розпаді Прометію-147 утворюється нуклід наступного за порядком елемента, але з тим самим масовим числом
- в) Прометій реагує з кислотами з виділенням водню та утворенням солей
- г) Прометій утворює нерозчинний у воді гідроксид складу $\text{Pm}(\text{OH})_3$
- г) Прометій відноситься до f-елементів

2.3. Водень займає за н.у. посудину в формі паралелепіпеда $42\sqrt{3}$ см заввишки, в основі якого лежить ромб зі стороною 32 см і кутом між сторонами 120° . Знайдіть масу прометію-147, реакцією якого з хлоридною кислотою можна заповнити посудину воднем.

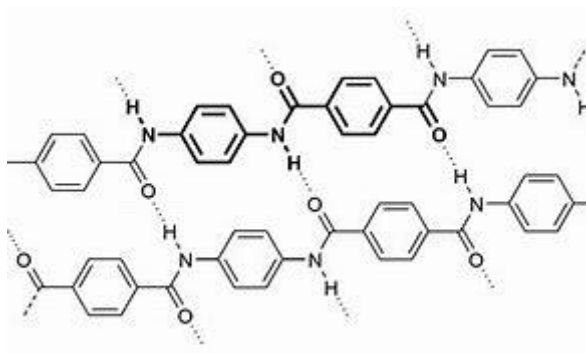
3. У своєму першому подвигу Геракл переміг Немейського Лева. Лев із Немеї був надзвичайно великим і мав надзвичайно міцну шкіру, яку не могла пробити будь-яка зброя.

Прибувши до Немеї, Геракл провів багато часу в пошуках Лева. Тільки одного дня надвечір він побачив Лева, що повертався до своєї печери.

Дві стріли, що їх випустив Геракл, не спричинили навіть подряпини Левові. Коли Лев напав на Геракла, той приголомшив його величезною довбнею, а потім задушив. За іншою версією міфу він завалив вхід до печери, де ховався Лев, камінням і, відтак, задушив його. Шкіру Немейського Лева Геракл використав в якості щита, що став незмінним атрибутом героя. Також у пам'ять про перший подвиг Геракла стали проводити Немейські ігри. Їх проводили у непарні роки перед та після Олімпіад.

Сучасні щити та бронеплити виготовляються із спеціального полімерного

матеріалу, відомого як кевлар. Матеріал розроблений фірмою DuPont. Це поліконденсаційний полімер моноаміду терефталатної кислоти (Рис. 2)

Рис. 2. Структура кевлару

3.1. Запишіть реакцію синтезу моноаміду терефталевої кислоти та наведіть схему утворення з нього полімерної ланки.

3.2. Що таке водневий зв'язок? Наведіть приклади утворення водневого зв'язку у низько- та високомолекулярних сполуках. Чому водневий зв'язок підвищує стійкість кевлару? Поясніть аналогію між макромолекулами кевлару та білків.

3.3. Щодо кевлару вкажіть невірне твердження:

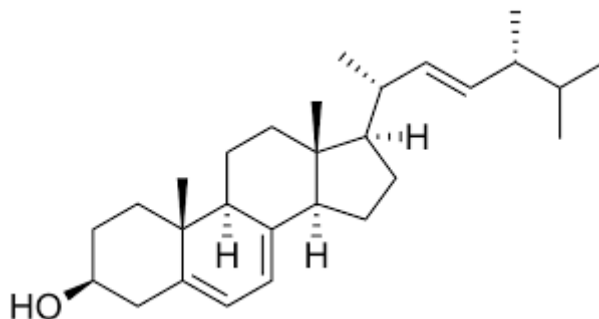
- а) Кевлар містить як амідні, так і естерні групи
- б) Кевлар є похідним терефталатної кислоти, що має два ізомери, відомі як фталатна та ізофталатна
- в) Проміжною речовиною при синтезі аміду терефталатної кислоти є амонієва сіль
- г) Зв'язок між мономерними одиницями в кевларі аналогічний пептидному
- г) Кевлар є поліамідним волокном зі спряженою системою простих та подвійних зв'язків.

4. Мікологія – наука про гриби.

При цьому терміни «мікологія», «міцелій», «мікориза» і т.д., а також назва міста Мікени – спільнокореневі і походить з однієї з версій міфу про Персея. Згідно міфу ідучи лісом, Персей захотів пити і побачив гриб.

Витиснувши з гриба воду він напився, і ця вода йому сподобалася настільки, що він назвав місцевість Мікенами і наказав звести там місто.

Поживні речовини в складі їстівних грибів представлені різними класами сполук – білками, жирами, вуглеводами, поліфенольними антиоксидантами, стероїдами, включаючи ергостерол (Рис. 3). Це мікостерол, що є провітаміном D2, перетворюючись на вітамін D2 під дією УФ-випромінювання внаслідок реакції ізомеризації. При тривалому інтенсивному УФ-опромінненні печериць концентрація вітаміну D2 різко зростає. Саме тому печериці та інші гриби можуть вирощувати у промислових масштабах як природне джерело вітамінів групи D як БАД та харчову добавку.

Рис. 3. Ергостерол

В основному він трапляється в організмах грибів та одноклітинних організмів. Присутність ергостеролу в грибних, грибкових та одноклітинних організмах, де він виконує функції холестеролу, і його відсутність в організмах складніших тварин робить його ідеальною мішенню для протигрибкових препаратів. Так само, присутність ергостеролу в організмі деяких паразитарних одноклітинних – таких як трипанозома, сприяє

4.1. Трьома реакціями проілюструйте властивості ергостеролу як спирту і алкенового похідного

4.2. Щодо ергостеролу, вкажіть невірне твердження:

а) Ергостерол містить ароматичний фрагмент, через що є ароматичною сполукою

б) 12 г ергостеролу відповідають $\frac{1}{33}$ моль

в) Ергостерол знебарвлює бромну воду та розчин Калій перманганату

г) Для ергостеролу характерна цис-транс ізомерія

г) Ергостерол здатний утворювати як етери, так і естери

4.3. Посудина в формі піраміди 21 см заввишки містить за н.у. водень. В основі піраміди лежить квадрат, при цьому її апофема дорівнює $\sqrt{1465}$ см.

а) Знайдіть масу ергостеролу, що, реагуючи з металевим натрієм, заповнить посудину воднем

б) Знайдіть масу ергостеролу, що гідрується цим об'ємом водню

TECHNICAL SCIENCES

THE MOST COMMON CYBER THREATS

Sydor Andriy Romanovych,

Senior lecturer

Yakym Viktoriia Yuriivna,

student

Lviv Polytechnic National University

Lviv, Ukraine

Introduction. A cyber attack entails the efforts of cybercriminals, hackers, or digital adversaries to infiltrate a computer network or system with the intent of manipulating, pilfering, eradicating, or divulging information. Potential victims of cyberattacks span from individual users to enterprises and governmental entities. In the context of businesses or organizations, hackers typically aim to breach security to gain unauthorized access to valuable and sensitive company assets, including intellectual property, customer data, or payment information.

Aim. The aim of this paper is to increase the level of completeness of reporting information on the analysis and classification of cyber threats in the context of smart cities, determining the sustainability of various protection methods and developing new approaches to ensure cyber security.

Materials and methods. With the rapid growth of smart cities around the world, it is intuitive and important to recognize the debilitating and disruptive impact of cyberattacks on these initiatives. For example, an attack that prevented air traffic controllers at a Swedish airport from tracking aircraft on their radars could have had catastrophic consequences. Moreover, the effect is obvious in the case of an attack on the power grid, which left almost 225,000 people without electricity in three regions of Ukraine. In addition, the malicious actions of the ransomware virus temporarily disabled several critical services of the city of Atlanta, which led to disruptions in the

work of utility systems and other key services.

Ukraine, like all countries of the world, needs protection from cyber-attacks more and more every day. One of these attacks was the launch on 06/27/2017 of a variant of the "Petya" virus, which disrupted the work of Ukrainian state institutions. Today, cyber-attacks harm not only individuals and legal entities, but also states. Every year, hundreds of events of various levels are held around the world to discuss current cyber security issues. New definitions are constantly appearing in literary dictionaries: cyber intelligence, cyber terrorism, cyber espionage, cyber space, critical infrastructure object, etc. Cyber security and the fight against cybercrime in the 21st century are among the most important issues that require in-depth analysis, development and implementation of high-tech solutions to prevent and detect cyber threats.

According to the Convention on Cybercrime, which has been a part of Ukrainian legislation since October 11, 2005, cybercrimes are conditionally divided into three types:

1. Breach of privacy.
2. Computer-related offences.
3. Copyright infringement.

The most common methods of hackers [2]:

1. Malware.
2. Ransom ware attacks.
3. Man in the middle attacks.
4. Drive-by download attacks.
5. Password attacks.

Results and discussion. Continuous technological development has opened up new opportunities for cybercriminals to take advantage of cities vulnerabilities. Cities around the world continue to fall victim to cybercrime such as hacking attacks, ransomware, theft of utilities and loss of control over infrastructure. It is predicted that security becomes a very important challenge for smart cities.

Indeed, there are several reasons why implementing cybersecurity in smart

cities is quite a challenge, including the heterogeneity and geographic distribution of infrastructure, patching difficulties, the limited computing capabilities of distributed devices, the use of legacy hardware, the difficulty of measuring security and privacy, and as well as the inconsistency of security requirements.

The most high-profile cyber-attacks were carried out in 2018 using the above methods. Last year, hackers hacked T-Mobile's servers and stole the personal data of more than 2 million of their customers. Other hackers (perhaps not others) broke the database of the Marriott hotel chain and stole the data of about 500 million customers. 2017 was marked by the penetration of the WannaCry ransom ware virus, which blocked the operation of hundreds of thousands of computers around the world in May, and demanded the transfer of funds to restore operation. Such cases are not isolated. It is impossible to completely protect yourself from cyber-attacks. However, following at least the minimum-security rules for online behaviour will significantly increase the chances that you will not be hacked. Therefore, we suggest you familiarize yourself with the basic rules:

Protect yourself! [3-4]

1. Use only official software and update it on time.
2. Do not download software from unreliable sources.
3. Use antiviruses to work with computers.
4. Do not transfer personal data to anyone.
5. Create complex passwords.
6. Do not make payment transactions in an open, unprotected Wi-Fi network.
7. Try to use two-factor authentication.
8. Do not open files and letters from suspicious sources.
9. Do not go to unreliable sites and do not download any software from them.
10. Periodically back up important information.

The new vulnerabilities that have emerged as a result of the confluence of technological advances, as well as the complexity, anonymity, and severity of cyber threats create new challenges for decision-making related to cyberspace. It should be noted that the cybersecurity standards and methodologies of traditional information

technology systems cannot be directly applied to the "smart city" ecosystem. This can be seen in many recent examples. Hiding behind the cloud, attackers have used machine learning algorithms and exploited emerging technologies such as 5G-enabled IoT to increase attack capabilities and thus impact.

Conclusion. It should be said that implementing these security measures will only minimize the possibility of accidental unauthorized access to your devices and systems. However, it is impossible to provide a complete guarantee of avoiding hacking. Remember that the world lives in an era of information technology, where the capabilities of the network are not only a pleasant source of opportunity, knowledge and communication, but also a source of increased danger of being an open book if certain people are interested in you.

REFERENCES

1. Abdullahi, M., Baashar, Y., Alhussian, H., Alwadain, A., Aziz, N., Capretz, L. F., & Abdulkadir, S. J. (2022). Detecting Cybersecurity Attacks in Internet of Things Using Artificial Intelligence Methods: A Systematic Literature Review. *Electronics, 11*(2), 198.
2. Shandler, R., & Gomez, M. A. (2022). The hidden threat of cyber-attacks—undermining public confidence in government. *Journal of Information Technology & Politics, 1-16*.
3. Rajitha, M., & Priya, R. (2022). A Review on Cyber Threats Analysis Using Data Mining Techniques—With Special Reference to Phishing Attacks. *International Journal of Modern Developments in Engineering and Science, 1*(5), 13-14.
4. Enache, G. I. (2022). Formulas for counteracting cyber threats in regards to computer products supply chains. In *Proceedings of the International Conference on Business Excellence* (Vol. 16, No. 1, pp. 1420-1428).

ФОТОННЕ ВІДОБРАЖЕННЯ У КОМП'ЮТЕРИЗОВАНИХ СИСТЕМАХ

Аксак Наталія Георгіївна

доктор технічних наук, професор

Професор кафедри

комп'ютерних інтелектуальних технологій та систем

Могилевський Дмитро Ігоревич

Аспірант

Харківський національний університет радіоелектроніки,

Україна

Вступ. Фотонне відображення – процес випромінювання фотонів на об'єкти та ймовірнісне відстеження їхнього шляху для створення фотонної карти, структури даних, яка описує рівень освітлення об'єктів. Фотонне картування — це нова техніка глобального освітлення, винайдена Хенріком Ванном Йенсенем [1]. Він використовує фотон для імітації транспортування світла для отримання глобального освітлення та концентрованих світлових зображень, таких як каустика. Хоча це корисно для рендерингу каустики, традиційне відображення фотонів у реальному часі поки що не є практичним для реалізації комп'ютерних ігор.

Постановка проблеми. Фотонне відображення у комп'ютеризованих системах з реалістичним освітленням стикається з рядом проблем, до яких належать наступні факти, такі як:

- промінь тіні потрапляє на прозорий заломлюючий об'єкт;
- заломлений промінь тіні пропускає світло, що руйнує валідність тесту булевої тіні;
- світло, що проходить через заломлюючий об'єкт, іноді утворює каустики, де оболонка охоплює сукупність променів, що падають на поверхню, а також є достатньо яскравою, щоб її було видно.

Мета дослідження – проаналізувати існуючі підходи до фотонного відображення в комп'ютерних графічних системах та запропонувати шляхи подолання пов'язаних з цим напрямом проблем для покращення реалістичності

графічних сцен.

Результати дослідження. У процесі фотонного відображення фотони (кванти світла) випромінюються або відбиваються від світлових джерел та переходять через віртуальні сцени, взаємодіючи з поверхнями об'єктів. Далі вони можуть відбиватися, приймати чи поглинатися поверхнями. Процес відстеження фотонів дозволяє визначити, як вони взаємодіють із сценою та яким чином освітлюють об'єкти.

Структура даних у вигляді фотонної карти зберігає інформацію про розташування, напрямок і кольори фотонів у сцені. Ця інформація використовується для створення візуально достовірних зображень, враховуючи властивості матеріалів, освітлення та тіні.

Для отримання плавних зображень потрібно на багато більше фотонів. Це означає, що потрібно збільшити трасування променів. McGuire і Luebke розробили зображення космічного фотонного відображення (ISPM) [2] у реальному часі. ISPM зберігає фотон як обсяг у світі. Оскільки цих фотонів набагато менше, ніж фотонів у реальному світі, їх потрібно певним чином поширювати (розсіювати).

Непряме освітлення, також відоме як глобальне освітлення, є вирішальним ефектом у створенні фотореалістичних зображень [3].

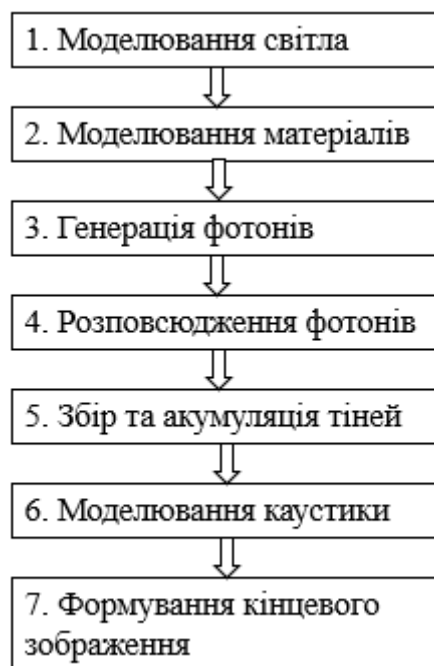
Для забезпечення реалістичного відтворення ефекту реального часу алгоритм освітлення, заснований на відображенні фотонів, дозволить оцінити кілька відскоків непрямого освітлення без попередньо обчислених даних у об'єктах із динамічним освітленням [4].

Синтез нових зображень часто використовується в потоковому відео, тимчасовому підвищенні дискретизації або віртуальній реальності. В [5] пропонується нове представлення, потенційно видиме багат шарове зображення (PVLI), яке використовує комбінацію видимого набору геометрії сцени та багат шарових кольорових зображень. PVLI неявно кодує глибину та забезпечує дешеву реконструкцію під час виконання. Крім того, PVLI використовується для локального та серверного трасування променів у

реальному часі.

Також проблема адаптації відображення фотонів в реальному часі полягає в тому, щоб знайти найближчі фотони в точках, затінених об'єктом, щоб фотони могли сприяти непрямому освітленню цих місць. Для цього в [6] застосовується підхід, заснований на розпилюванні, де кожен фотон характеризує зображення, засноване на масштабі відображення його внеску.

Для подолання проблем, пов'язаних із фотонним відображенням та реалістичним освітленням у комп'ютерних системах, ми пропонуємо вдосконалення методів обчислення тіней, управління заломленням і врахування каустики. Загальний опис алгоритму обчислення тіней для заломлюючих об'єктів, що враховують оптичні властивості матеріалів, який включає в себе розширення традиційних алгоритмів обчислення тіней для врахування заломлення світла наведений на рисунку 1.

Рис. 1 Загальний алгоритм фотонного відображення для комп'ютерної графіки

На *першому етапі* пропонуваного алгоритму визначається джерело світла: точкове джерело (лампа), або напрямлене джерело (сонце); його параметри, такі як положення: для точкового джерела це конкретна точка, а для

напрявленого - напрямок в просторі; інтенсивність – числове значення, яке відображає яскравість джерела світла; і напрямок, наприклад, вектор, що вказує напрямок світла в просторі.

На *другому етапі* враховуються оптичні властивості матеріалів, такі як:

– коефіцієнт пропускання, що визначає, який відсоток світла проходить через матеріал. Він може бути представлений як дійсне число в діапазоні від 0.0 (повністю непрозорий) до 1.0 (повністю прозорий).

$$T = \frac{I_{\text{transmitted}}}{I_{\text{incident}}},$$

де T – коефіцієнт пропускання світла, $I_{\text{transmitted}}$ – інтенсивність світла, що пройшло через матеріал, I_{incident} – інтенсивність вхідного світла.

– індекс заломлення визначає, як сильно світло заламується, коли воно переходить з одного середовища в інше. Він є відношенням швидкості світла у вакуумі до швидкості світла у розглянутому середовищі:

$$n = \frac{c}{v},$$

де n – індекс заломлення, c – швидкість світла у вакуумі (приблизно 3×10^8 м/с), v – швидкість світла у середовищі.

– розсіюючі властивості визначають, як матеріал взаємодіє з світлом, включаючи розсіювання та дифузію. Розсіюючий коефіцієнт вказує на ймовірність розсіювання фотона випадковим чином при взаємодії з матеріалом:

$$\sigma_s = \frac{1}{\lambda_s},$$

де σ_s – розсіюючий коефіцієнт, λ_s – довжина вільного пробігу фотона перед розсіюванням.

На *третьому етапі* генеруються фотони. Випромінювання фотонів від світлових джерел. Кількість фотонів і їхні властивості можуть бути визначені на основі параметрів джерела світла. Для кожного фотона генеруються його початкові властивості, такі як позначення часу, початкове положення та напрямок. Фотони випромінюються від світлового джерела у різних напрямках. Напрямок обирається випадково або може враховувати конкретні властивості джерела світла, такі як напрямок світіння. Інтенсивність кожного фотона

визначається відповідно до інтенсивності світлового джерела та інших факторів. Фотони переміщуються вздовж свого напрямку, при цьому вони можуть розсіюватися або заломлюватися при зіткненні з поверхнею матеріалу. Механізми розсіювання та заломлення враховує оптичні властивості матеріалів.

Четвертий етап є ключовим, оскільки він визначає, як світло взаємодіє з поверхнею матеріалу під час руху фотонів через сцену. Кожен фотон, який був випромінений від світлового джерела, має початковий напрямок та положення. Ці параметри визначаються відповідно до характеристик світлового джерела та можуть бути випадковими. Фотони рухаються вздовж свого напрямку, що визначається їхньою початковою орієнтацією. Рух може включати випадкові зміни напрямку в результаті розсіювання чи заломлення на поверхні матеріалу. У процесі розсіювання фотон може змінювати свій напрямок випадковим чином. Фотон може заламуватися при зіткненні з поверхнею, яка відзначається зміною індексу заломлення. При зіткненні фотона з поверхнею відбувається взаємодія, яка може включати в себе відбиття, поглиблення та інші оптичні явища, що впливають на інтенсивність та напрямок фотона. Процес розповсюдження фотонів продовжується до тих пір, поки фотон не досягне максимальної кількості розсіянь, не покине сцену або не буде поглиблений матеріалом.

На *п'ятому етапі* здійснюється процес збору та акумуляції тіней у фотонному відображенні, що включає в себе визначення того, чи фотон потрапив у тінь під час свого руху через сцену. Кожен фотон, який пересувається через сцену, перевіряється на його перебування в тіні. Це визначається порівнянням позначення фотона з позначенням об'єкта, на який фотон впав. Якщо фотон потрапив у тінь, то його внесок до освітлення поверхні об'єкта зменшується або повністю анулюється. Іншими словами, фотон не призводить до освітлення об'єкта, який перебуває в тіні. Акумуляція тіней відбувається для кожного пікселя зображення, де враховується внесок кожного фотона у світловий потік. Результати збору та акумуляції тіней накопичуються для кожного пікселя зображення, формуючи кінцевий результат освітлення та

тіней в сцені.

На *шостому етапі* моделюється каустика. Процес починається з генерації фотонів для світлових джерел. Кількість фотонів та їхні властивості, такі як напрямок та інтенсивність, пов'язані з параметрами джерела світла. Далі розсіюються та заламуються фотони, коли вони взаємодіють з поверхнею сцени. Це може включати в себе заломлення світла на поверхні об'єктів та розсіюючі ефекти, що впливають на напрямок фотонів. Коли фотон досягає поверхні сцени, інформація про його властивості (напрямок, інтенсивність тощо) зберігається та акумулюється в окремій структурі даних для подальшого використання. Інформація, що зібрана фотонами, використовується для створення карт каустики, які представляють собою області на поверхні, де можливо спостерігати каустичні ефекти. Кожен фотон може зробити свій внесок у створення цих карт. Під час відображення сцени використовується карта каустики для визначення освітлення на поверхні.

На *сьомому етапі* формується кінцеве зображення. Спочатку створюється базове зображення, яке представляє собою чорно-біле або кольорове зображення сцени без врахування складних освітлювальних ефектів. Далі генеруються фотони для світлових джерел для їхнього переміщення через сцену, розсіюючись, заламуючись та взаємодіючи з поверхнями об'єктів. Під час переміщення фотонів збирається інформація про їхню інтенсивність, напрямок, кольорову інформацію та взаємодію з поверхнями сцени. Формується карта каустики, яка відображає області на поверхні, де можливо спостерігати каустичні ефекти. Кожен фотон, який взаємодіє з поверхнею, може додати свій внесок у створення цих карт. Під час зіткнення фотонів з поверхнею сцени, збирається інформація, яка буде використовуватися для обчислення освітлення та тіней на поверхнях. Зібрана інформація використовується для формування кінцевого зображення.

Висновки

Запропонований алгоритм обчислення тіней для заломлюючих об'єктів, відрізняється від традиційних алгоритмів тим, що він враховує оптичні

властивості матеріалів, такі як заломлення світла. Основна відмінність полягає в тому, що алгоритм враховує закони заломлення світла при взаємодії з оптично заломлюючими матеріалами. Це означає, що промені світла, які знаходяться поза заломлюючим об'єктом, можуть зазнавати зміни напрямку та можуть впливати на розподіл світла у сцені. Алгоритм включає в себе моделювання оптичних властивостей матеріалів, таких як індекс заломлення та коефіцієнт пропускання світла. Це дозволяє точніше враховувати взаємодію світла з матеріалами у сцені та правильно визначати тіні та освітлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jensen, H. W. Realistic Image Synthesis Using Photon Mapping. *A K Peters*, 2001.
2. McGuire, M., and Luebke, D. Hardware-Accelerated Global Illumination by Image Space Photon Mapping. *In Proceedings of High-Performance Graphics*, 2009, pp. 77–89.
3. Kim, H. Caustics using screen-space photon mapping. *Ray Tracing Gems: High-Quality and Real-Time Rendering with DXR and Other APIs*, 2019, pp. 543-555.
4. Schied, C., Peters, C., & Dachsbacher, C. Gradient estimation for real-time adaptive temporal filtering. *Proceedings of the ACM on Computer Graphics and Interactive Techniques*, 2018, 1(2), 1-16.
5. Kravec, J., Káčerik, M. & Bittner, J. PVLI: potentially visible layered image for real-time ray tracing. *Vis Comput* **39**, 3359–3372 (2023). <https://doi.org/10.1007/s00371-023-03007-5>.
6. Smal, N., & Aizenshtein, M. (2019). Real-time global illumination with photon mapping. *Ray Tracing Gems: High-Quality and Real-Time Rendering with DXR and Other APIs*, .2019, 409-436.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ РЕГІОНІВ

Багін Михайло Леонідович

здобувач

Горб Олександр Іванович

к.т.н., доцент

Харківський національний університет

міського господарства

імені О. М. Бекетова,

м. Харків, Україна

В надзвичайних умовах, які характеризуються уповільненням або зниженням основних показників функціонування регіонів, скороченням рівня стейкхолдерної взаємодії, негативним впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, наслідків агресії РФ, потребують переосмислення підходи до визначення інвестиційної привабливості земель регіонів.

При цьому особливого значення має формування геопросторового забезпечення інвестиційної привабливості земель на регіональному рівні для відбудови регіонів. Отже, тема дослідження є актуальною і має своєчасний характер. В існуючих наукових дослідженнях відсутні єдині підходи до визначення інвестиційної привабливості земель регіонів.

У рамках системного підходу інвестиційна привабливість визначається як сукупна характеристика окремих територій країни з погляду інвестиційного клімату, рівня розвитку інвестиційної інфраструктури, можливостей залучення фінансових ресурсів, що істотно впливають на формування прибутковості засобів, що вкладаються, і інвестиційних ризиків.

Виокремлюючи інтегральну характеристику інвестиційної привабливості, особлива увага фокусується на стані, можливостях розвитку, обсягах і перспективах отримання і розподілу прибутку, ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності та рентабельності [1, с. 322].

Для формування й використання інвестиційної привабливості,

враховуючи комплексні характеристики, визначаються відповідні напрями:

- державний протекціонізм у реалізації підвищення інвестиційної привабливості;
- формування державної системи забезпечення інвестиційної безпеки з метою зниження галузевих інвестиційних ризиків;
- зниження податкового тиску для виробників галузі;
- підвищення заробітної плати пропорційно підвищенню продуктивності праці;
- стимулювання залучення коштів населення;
- формування і реалізація ціленаправленої інвестиційно-амортизаційної політики [2].

Характеризуючи інвестиційний потенціал, розвивається ресурсний підхід:

- комплекс інвестиційних ресурсів у поєднанні з можливостями, засобами та умовами їхнього залучення і використання в інвестиційній діяльності підприємства» [3];
- сукупність прихованих інвестиційних ресурсів, джерел, можливостей, засобів, запасів, які під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів інвестиційного середовища формуються і починають взаємодіяти для вирішення поставлених стратегічних завдань в результаті інвестиційної діяльності підприємства [4];
- сукупність інвестиційних ресурсів в поєднанні з можливостями, засобами і умовами їх залучення і використання у інвестиційній діяльності підприємства» [5].

Таким чином, у результаті дослідження запропоновані теоретико-методичні підходи до визначення інвестиційної привабливості земель регіонів:

- функціональний, який характеризується напрямками формування та реалізації інвестиційної привабливості на регіональному рівні;
- інструментальний, що визначається сукупністю техніки, технологій, методами, моделями, які впливають на створення підґрунтя відносно створення

інвестиційної привабливості земель;

– структурний – фокусується увага на елементах формування та реалізації інвестиційної привабливості земель регіонів;

– нормативно-правовий, де визначається напрями та особливості створення й використання законодавчого забезпечення. Крім того, характеризуються різні аспекти використання земель, враховуючи нормативно-правове забезпечення;

– інформаційно-аналітичний та просторовий, який характеризується сукупністю інформаційних параметрів формування й застосування інвестиційної привабливості земель регіонів;

– потенційний, де визначаються можливості формування та використання інвестицій у сфері землекористування на регіональному рівні;

– безпековий, який враховує сукупність безпекових характеристик та параметрів, що впливають на формування та реалізацію земельних відносин;

– комплексний, який характеризується сукупністю параметрів та елементів попередніх підходів і дозволяють забезпечити застосування комплексу інструментів забезпечення інвестиційної привабливості земель регіонів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Хобта В. М. Управління інвестиціями: навч. посіб. Донецьк: ДонНТУ, 2006. 394 с.

2. Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю., Нетеса М. В., Саблук Р. П. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України. К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. 478 с.

3. Щербатюк О. М. Дефініція «інвестиційний потенціал підприємства»: сутність та відмінності. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=773>.

4. Заїка С. О. Інвестиційний потенціал підприємства та варіанти його формування. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015.

Вип. 13. Ч. 1. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_13/19.pdf.

5. Zhulavskiy A., Gordiienko V., Samofalova O. Investment Potential of the Enterprise: Theory and Practice of Assessment. Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка. 2015. № 2. С. 7–15.

ІНФОРМАЦІЙНО-ВИМІРЮВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ МІКРОКЛІМАТУ В ТЕРАРІУМІ. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ

Басалюк Максим Олександрович
Аспірант,
НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна

Вступ. Утримання та догляд за тваринами в домашніх умовах стало невід'ємною частиною життя багатьох людей. Кожен з таких власників знаходить собі тварину за своїми вподобаннями та внутрішніми відчуттями. Тому на сьогоднішній день вже майже не дивує той факт, що в якості домашнього улюбленця виступають різноманітні екзотичні тварини, у тому числі рептилії, змії та амфібії. Ключовим аспектом в утриманні таких тварин в дома являється створення спеціальних кліматичних умов, притаманних для кожного певного виду. Задля цього використовують особливі тераріуми, спеціальні прилади та системи, мета яких підтримка комфортних оптимальних кондицій.

Мета роботи. Розробка автоматизованої інформаційно-вимірювальної системи контролю основних мікрокліматичних параметрів у тераріумі, аналіз літературних джерел та існуючих аналогів таких систем.

Результати та обговорення. Незалежно від виду рептилії чи амфібії, головними та ключовими параметрами комфортного життя тварини в тераріумі являються:

- Температурні зони;
- Вологість;
- Освітленість та інтенсивність ультрафіолетового випромінювання;
- Наявність питної води та затінку\прихистку.

Все це необхідно для створення подібних до природних умов, притаманних певній тварині та їх ареалу проживання. Перераховані параметри являються здебільшого достатніми, адже немає сенсу в тому, щоби створювати

максимально ідентичні кліматичні умови, як наприклад температура повітря вище 50 °С, склад води, ґрунту, або наявність чи відсутність вітру. Проте слід дотримуватися ритмів дня і ночі, які впливають на активність і час сну, а також зміну посушливого та дощового часу. Ці цикли часто є важливими факторами для розведення тварин. [1]

Тому дотримання мікрокліматичних умов для рептилій в тераріумі являється найважливішим аспектом їх виживання та комфортного існування в домашніх умовах. Нехтування будь-яким з необхідних параметрів тягне за собою погіршення здоров'я тварини, або навіть її смерть.

Розгляньмо декілька прикладів наявних пристроїв, які сприяють створенню оптимальних умов у тераріумі. Зазвичай, для забезпечення необхідних умов використовують кілька пристроїв одночасно, таких як термометр, гігрометр, пристрій для вимірювання УФ випромінювання, лампа розжарювання і лампа УФ випромінювання. Хоча цей підхід економічніший, він має свої недоліки. Зокрема, встановлення окремих пристроїв ускладнює можливість селективного управління потрібними значеннями системи. Крім того, інформація від різних пристроїв може заплутати користувача, ускладнюючи досягнення заданих параметрів системи. Не останнє місце також важко займуть встановлені пристрої, що може негативно вплинути на комфорт рептилії, як ззовні, так і всередині тераріуму.

Серед існуючих аналогів на ринку, найближчим за функціоналом є термостат з програматором - Lucky Reptile Thermo Control II [2] (рис. 1).

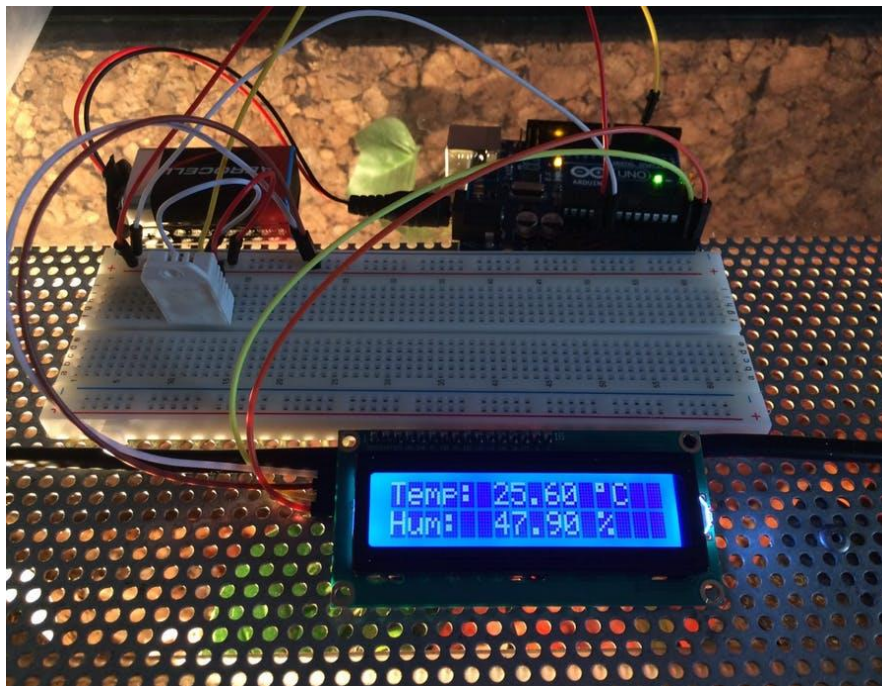

Рис. 1 - Lucky Reptile Thermo Control II

Цей термостат здатен регулювати температуру, а також працювати в режимі день-ніч. До такого приладу можна підключити водночас будь-який нагрівальний пристрій та лампу для освітлення. Фіксується зовні тераріума, може вимірювати температуру як в повітрі, так і у воді, має функцію звукового сповіщення.

Але на жаль, цей прилад здатен вимірювати температуру лише в одній зоні, до того ж, в ньому відсутня можливість контролювати працездатність лампи. Тому при використанні цього приладу з лампою УФ випромінювання, її справність доведеться контролювати самому власнику.

Наступний приклад це авторський проект зроблений на базі мікроконтролера Arduino UNO, здатен виконувати вимір вологості та температури з виводом показників на двухрядковий дисплей [3] [4] (рис. 2).

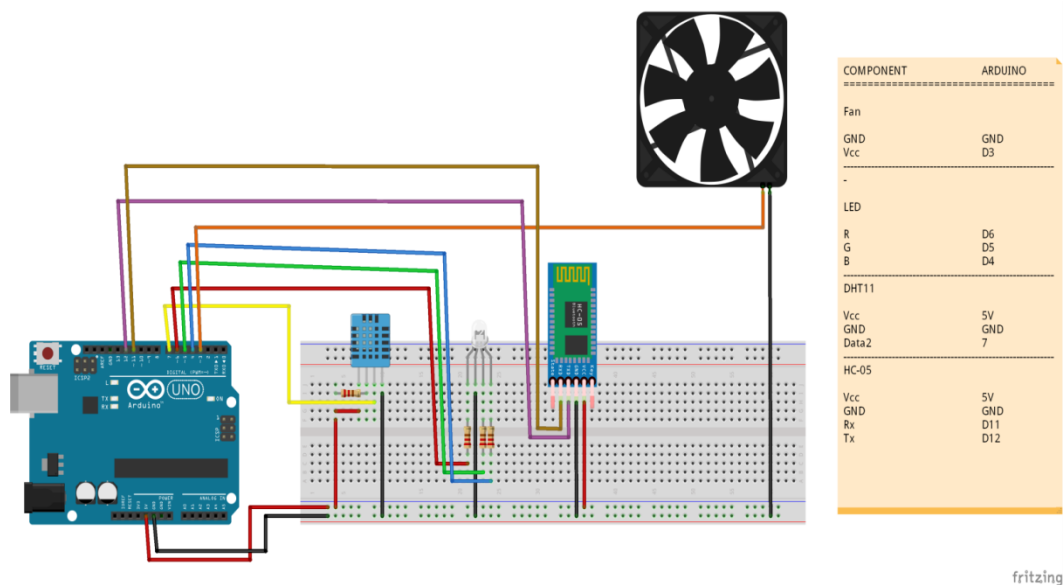
Рис. 2 – Регулятор температури та вологості (авторський проект)

Цей конкретний екземпляр призначений лише для моніторингу температурних та вологістних показників за допомогою єдиного датчика DTH-22 [5]. Інформація, отримана з цього датчика, відображається на екрані з рідкокристалічним дисплеєм за допомогою шини I2C, після чого користувач самостійно управляє пристроями у тераріумі.

Однією з переваг цього екземпляру є можливість його роботи від вбудованого акумулятора з напругою 9 В, а також здатність одночасно вимірювати температуру та вологість.

Однак існують і недоліки. По-перше, цей проект може лише надавати інформацію про стан мікроклімату в тераріумі, але не може його активно контролювати. Крім того, пристрій має лише один датчик для вимірювання температури та вологості, що ускладнює контроль показників в двох різних теплових зонах одночасно. На завершення, пристрій не виконує моніторингу роботи УФ-лампи. Це означає, що весь процес створення та контролю мікроклімату в тераріумі повністю покладається на користувача, що може призвести до помилок через вплив людського фактора.

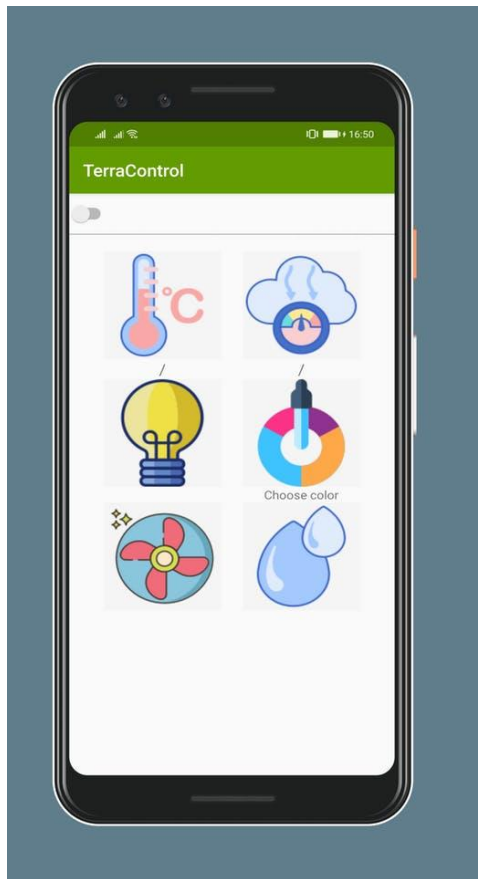
Інший авторський проект також створений за допомогою мікроконтролера Arduino UNO (рис. 3). Цей прилад здатен контролювати температуру з функцією зв'язку з мобільним додатком [6].

Рис. 3 – Схема приладу управління кліматом в тераріумі з мікроконтролером Arduino UNO

Перевагою цього приладу, в порівнянні з попереднім, є те, що він здатен керувати температурою завдяки вентилятору, а також передавати та сповіщати про температуру та вологість власника на мобільний додаток через Bluetooth (рис. 4) [6].

Рис. 4 – Головний екран мобільного додатку

Але головні недоліки залишаються. Прилад також вимірює показники лише в одній зоні, та не веде ніякого контролю УФ лампи. Також цей проект здатен лише понижати температуру, а не підвищувати. Якщо не контролювати обігрівач напряму, то все одно можна перегріти або остудити тераріум надто сильно.

Висновки. Виходячи з поставленої проблематики та аналізу існуючих варіантів, пропонується створення комплексної інформаційно-вимірювальної системи, що допоможе контролювати за основними показниками мікроклімату в тераріумі, а саме температурою, вологістю та рівнем УФ випромінювання.

Однією з основних недоліків розглянутих аналогів є відсутність системи, яка одночасно могла б контролювати температуру та вологість у двох зонах і одночасно перевіряти працездатність УФ-лампи. Існуючі пристрої можуть контролювати температурний та вологістний режим, але інтенсивність УФ-лампи з часом зменшується, тому це також потребує контролю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шмидт В., Хенкель Ф. Террариумные животные – Аквариум, 2000-с.156
2. «Термостат гігростат з програматором - Lucky Reptile Thermo Control II» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.amazon.de/Lucky-Reptile-Thermo-Control-II/dp/B000VJUE5Q>
3. «Arduino DTH22 Humidity Temperature With LCD I2C 16x2 Display» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://create.arduino.cc/projecthub/giftedmedia/arduino-dth22-humidity-temperature-with-lcd-i2c-16x2-display-8fe3c9?ref=search&ref_id=Terrarium&offset=4
4. «ARDUINO UNO REV3» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://store.arduino.cc/arduino-uno-rev3?queryID=undefined>
5. L. Aosong ELectionics Co, “Dht22 Datasheet,” vol. 22, pp. 1–10, 2015, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.electroschematics.com/wp-content/uploads/2015/02/DHT22-datasheet.pdf>.
6. «TerraControl - control and manage terrarium for geckos» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://create.arduino.cc/projecthub/sadreactonly/terracontrol-control-and-manage-terrarium-for-geckos-f6287d?ref=search&ref_id=Terrarium&offset=2

МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТОТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЗАРЯДУ АКУМУЛЯТОРІВ

Білоног Артур Сергійович

Аспірант

НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ. В сучасних реаліях акумуляторні батареї є невід'ємною частиною людського побуту та набувають широкого застосування майже у всіх сферах. Ця робота представляє аналітичний огляд методів і пристроїв для визначення частотних характеристик заряду акумуляторів.

Мета роботи. З огляду на зростаюче використання акумуляторних батарей у сучасних технологіях, існує значний інтерес до розробки ефективних методів діагностики стану акумуляторів. Аналіз літературних джерел та існуючих аналогів таких систем.

Результати та обговорення. «Прискорене зарядження акумуляторів є важливою темою в області переносної електроніки, електромобілів та інших застосувань, де швидке відновлення енергії батареї є критично важливим. Ось кілька сучасних методів прискореного зарядження:

1. Збільшення струму зарядження

Метод прискореного зарядження, який полягає у збільшенні струму зарядження, є одним з найпростіших і найбільш безпосередніх способів скоротити час, необхідний для повного зарядження акумулятора. Однак, цей метод вимагає обережного підходу, оскільки він може мати певні наслідки для безпеки та довговічності акумулятора. Ось ключові аспекти та рекомендації щодо використання цього методу:

Принцип роботи

- Збільшення струму зарядження означає подачу більшої кількості електричного струму до акумулятора під час процесу зарядження, ніж це передбачено стандартними специфікаціями.

- Цей підхід може значно скоротити час, необхідний для досягнення повного заряду, оскільки енергія подається швидше.

Переваги

- Швидкість заряджання: Найбільша перевага полягає у зменшенні загального часу заряджання акумулятора.
- Простота впровадження: В порівнянні з іншими методами, збільшення струму заряджання не вимагає складного обладнання або передових технологій.

Ризики та обмеження

- Перегрів: Збільшення струму може призвести до перегріву акумулятора, що може пошкодити внутрішню структуру або, в крайніх випадках, спричинити вибух або пожежу.
- Скорочення терміну служби: Прискорене заряджання може пришвидшити деградацію акумулятора, скорочуючи його загальний термін служби.
- Нерівномірний заряд: Високий зарядний струм може призвести до нерівномірного заряду всередині акумулятора, що знижує його ефективність та тривалість роботи.

Збільшення струму заряджання є ефективним способом прискорення процесу заряджання, але його впровадження вимагає уважного підходу для забезпечення безпеки та збереження довговічності акумулятора.

2. Управління температурою

Управління температурою під час заряджання акумуляторів є ключовим для забезпечення ефективного та безпечного прискореного заряджання. Цей метод використовується для оптимізації температурних умов акумулятора, щоб максимізувати швидкість заряджання, зберігаючи при цьому довговічність акумулятора та запобігаючи перегріву. Ось детальніше про цей метод:

Принцип роботи

- Активне охолодження або нагрівання: Системи управління температурою можуть активно охолоджувати або нагрівати акумулятори під час заряджання, використовуючи вентилятори, рідинні охолоджувальні системи

або нагрівальні елементи, щоб підтримувати оптимальну температуру заряджання.

- Моніторинг температури: Датчики температури використовуються для постійного моніторингу стану акумулятора, що дозволяє системі управління адаптувати процес заряджання відповідно до поточних температурних умов.

Переваги

- Збільшення швидкості заряджання: Підтримання оптимальної температури може допомогти збільшити швидкість заряджання, зменшуючи час, необхідний для повного заряду акумулятора.

- Запобігання перегріву: Активне управління температурою запобігає перегріву, який може призвести до пошкодження акумулятора або зменшити його термін служби.

- Покращення довговічності акумулятора: Управління температурою може допомогти зменшити швидкість деградації акумулятора, зберігаючи його продуктивність на довший термін.

Ризики та обмеження

- Складність та вартість: Системи активного управління температурою можуть бути складними у розробці та виготовленні, що може збільшити вартість кінцевих продуктів.

- Енергоспоживання: Активне охолодження або нагрівання вимагає додаткової енергії, що може знизити загальну енергоефективність процесу заряджання.

Управління температурою є важливим компонентом сучасних систем прискореного заряджання, який дозволяє досягати високих швидкостей заряджання без компромісів у плані безпеки та довговічності акумуляторів.

3. Імпульсний заряд

Імпульсний заряд є одним з методів прискореного заряджання акумуляторів, який використовує короткі імпульси високого струму замість постійного зарядного струму. Цей підхід дозволяє ефективніше керувати

процесом заряджання, знижуючи ризик перегріву та покращуючи загальну ефективність зарядки. Імпульсний заряд може бути особливо корисним для літій-іонних та нікель-метал-гідридних акумуляторів. Ось детальніше про цей метод:

Принцип роботи

- **Імпульси високого струму:** Замість застосування постійного зарядного струму, акумулятор заряджається серією коротких імпульсів високого струму. Ці імпульси чергуються з короткими періодами відпочинку, дозволяючи акумулятору охолоджуватися та зменшуючи ризик перегріву.
- **Адаптація до стану заряду:** Імпульсний заряд часто використовує алгоритми, які адаптують тривалість та інтенсивність імпульсів в залежності від поточного стану заряду акумулятора, забезпечуючи оптимальний режим заряджання на різних етапах процесу.

Переваги

- **Покращення ефективності заряджання:** Імпульсний заряд може покращити ефективність заряджання, оскільки періоди відпочинку дозволяють краще розподілити заряд по електродам.
- **Зменшення ризику перегріву:** Чергування імпульсів із періодами відпочинку допомагає уникнути перегріву, знижуючи термічне навантаження на акумулятор.
- **Продовження терміну служби акумулятора:** Зменшення теплового стресу та оптимізація процесу заряджання можуть сприяти збільшенню загального терміну служби акумулятора.

Ризики та обмеження

- **Складність управління:** Для ефективного застосування імпульсного заряду потрібне складне управління та контроль, що вимагає використання спеціалізованого обладнання.
- **Вища вартість:** Системи імпульсного заряду можуть бути дорожчими за традиційні через необхідність використання додаткових компонентів для генерації та контролю імпульсів.

Імпульсний заряд представляє собою передову технологію для прискореного заряджання, яка, при правильному впровадженні, може значно покращити ефективність заряджання, зменшити ризик перегріву та продовжити термін служби акумуляторів.

4. Швидкісні зарядні пристрої

Швидкісні зарядні пристрої становлять важливу категорію у сфері прискореного заряджання акумуляторів, особливо актуальну для електромобілів та високопотужних портативних пристроїв. Ці пристрої дозволяють значно знизити час заряджання порівняно з традиційними зарядними системами, застосовуючи значно вищі струми заряджання або, в деяких випадках, вищі напруги. Нижче наведено ключові аспекти, пов'язані з використанням швидкісних зарядних пристроїв:

Основні характеристики:

- **Високі струми заряджання:** Швидкісні зарядні пристрої можуть надавати струм заряджання, значно вищий за той, що використовується у стандартних домашніх зарядних пристроях, що дозволяє значно скоротити час заряджання.
- **Інтелектуальне управління заряджанням:** Ці системи часто оснащені розумними алгоритмами управління заряджанням, які оптимізують процес заряджання, адаптуючи його до стану акумулятора, температури та інших факторів.

Переваги:

- **Зниження часу заряджання:** Головна перевага полягає в істотному скороченні часу заряджання, що є критично важливим для користувачів електромобілів та портативних пристроїв, які потребують швидкого відновлення енергії.
- **Зручність у використанні:** Швидкісні зарядні пристрої дозволяють користувачам більш ефективно планувати використання своїх пристроїв, зменшуючи час простою.

Недоліки та обмеження:

- Збільшення тепловиділення: Використання вищих струмів може призвести до збільшення тепловиділення під час заряджання, що вимагає ефективних систем охолодження для запобігання перегріву акумулятора.
- Вплив на термін служби акумулятора: Інтенсивне заряджання може негативно впливати на термін служби акумулятора, особливо якщо не використовуються адекватні системи управління та контролю заряджання.
- Вища вартість: Швидкісні зарядні пристрої та інфраструктура, необхідна для їх підтримки, зазвичай коштують дорожче в порівнянні зі стандартними зарядними рішеннями.

Швидкісні зарядні пристрої відіграють ключову роль у розвитку технологій акумуляторів, пропонуючи швидке та зручне заряджання, але їх використання вимагає ретельного підходу до управління заряджанням для забезпечення довготривалої ефективності та безпеки.

5. Адаптивне управління заряджанням

Адаптивне управління заряджанням є передовим методом прискореного заряджання, який використовує інтелектуальні алгоритми для оптимізації процесу заряджання акумуляторів. Цей метод передбачає динамічну адаптацію параметрів заряджання до поточного стану акумулятора, зовнішніх умов та потреб користувача. Такий підхід дозволяє не тільки прискорити процес заряджання, але й підвищити ефективність використання акумулятора та продовжити його термін служби.

Основні характеристики:

- Індивідуальний підхід до кожного циклу заряджання: Адаптивне управління аналізує стан акумулятора в реальному часі (наприклад, рівень заряду, температуру, вік акумулятора) та враховує ці дані при виборі оптимального режиму заряджання.
- Гнучкість: Система може адаптуватися до різних типів акумуляторів і їх специфікацій, що робить її універсальним рішенням для широкого спектра застосувань.

- Оптимізація процесу заряджання: Застосування інтелектуальних алгоритмів дозволяє оптимізувати швидкість заряджання, зменшуючи ризик перегріву та перезаряджання, що сприяє збереженню ємності акумулятора та продовженню його служби.

Переваги:

- Підвищена ефективність заряджання: Адаптивне управління дозволяє заряджати акумулятори швидше та ефективніше порівняно з традиційними методами.

- Продовження терміну служби акумулятора: Інтелектуальне управління зменшує навантаження на акумулятор під час заряджання, тим самим знижуючи знос і продовжуючи термін його служби.

- Гнучкість та адаптивність: Система може бути налаштована під конкретні потреби користувача, наприклад, для швидкого заряджання в термінових випадках або для нічного заряджання з мінімальним навантаженням.

Недоліки та обмеження:

- Складність реалізації: Розробка та інтеграція інтелектуальних алгоритмів управління заряджанням вимагають значних зусиль у плані програмування та налаштування обладнання.

- Вартість: Системи адаптивного управління можуть бути дорожчими в порівнянні зі стандартними зарядними пристроями через необхідність використання додаткових сенсорів, контролерів та програмного забезпечення.

Адаптивне управління заряджанням є перспективним напрямком у розвитку технологій заряджання акумуляторів, яке відкриває нові можливості для покращення ефективності та надійності використання акумуляторних систем.

6. Літій-іонні батареї з високою швидкістю заряджання

Літій-іонні батареї з високою швидкістю заряджання представляють собою розвиток традиційних літій-іонних акумуляторів, спроектованих таким чином, щоб підтримувати швидкі зарядні струми, значно скорочуючи час

необхідний для повного заряджання. Ці батареї використовують передові матеріали та інноваційні конструкції електродів, що дозволяє електронам та іонам літію переміщуватися швидше, ніж у стандартних літій-іонних акумуляторах.

Основні характеристики:

- **Інноваційні матеріали:** Використання новітніх анодних та катодних матеріалів, таких як наноматеріали, які забезпечують швидше переміщення іонів літію.
- **Оптимізована внутрішня структура:** Конструкція електродів та сепараторів оптимізована для підвищення швидкості іонного обміну та зменшення внутрішнього опору.
- **Покращена теплова стабільність:** Батареї розроблені таким чином, щоб ефективно управляти теплом, що виробляється під час швидкого заряджання, тим самим запобігаючи перегріву.

Переваги:

- **Швидке заряджання:** Значне скорочення часу заряджання порівняно зі стандартними літій-іонними батареями. Деякі моделі можуть бути заряджені до 80% ємності за менш ніж 30 хвилин.
- **Висока ефективність:** Завдяки оптимізації внутрішньої структури та матеріалів, такі батареї забезпечують високу енергетичну ефективність.
- **Покращена безпека:** Розробки в галузі теплового управління та використання стабільних матеріалів знижують ризик перегріву та інших проблем безпеки.

Недоліки та обмеження:

- **Вартість:** Розробка та виробництво літій-іонних батарей з високою швидкістю заряджання може бути дорожчим через використання передових матеріалів та технологій.
- **Тривалість життя:** Швидке заряджання може призводити до більш швидкого зносу акумулятора в деяких випадках, хоча цей ефект частково компенсується використанням новітніх технологій.

- **Сумісність:** Для досягнення максимальної ефективності вимагається сумісне зарядне обладнання, що може обмежувати універсальність використання.

Літій-іонні батареї з високою швидкістю заряджання відкривають нові можливості для мобільних пристроїв, електромобілів та інших застосувань, де час заряджання є критичним фактором, одночасно підтримуючи або покращуючи безпеку, ефективність та тривалість служби.

Висновки. Виходячи з поставленої проблематики та аналізу існуючих варіантів, пропонується створення комплексної інформаційно-вимірювальної системи та методу, що допоможуть здійснювати кращий контроль та процес заряджання акумуляторних батарей

Одним з основних недоліків розглянутих аналогів є відсутність системи, яка одночасно могла б контролювати температуру та не знижувати об'єм акумуляторних батарей .

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. "Lithium-Ion Batteries: Advanced Materials and Technologies" Xianxia Yuan, Hansan Liu, JiuJun Zhang.
2. "Battery Management Systems for Large Lithium-Ion Battery Packs" від Davide Andre
3. "Fast Charging Impact on the Lithium-Ion Batteries' Lifetime and Cost-Effective Battery Sizing in Heavy-Duty Electric Vehicles Applications" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mdpi.com/1996-1073/15/4/1278>

ВПЛИВ ДІЕЛЕКТРИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК НА РОЗПОДІЛ ТЕМПЕРАТУРИ У ШАРІ ДИСПЕРСНОГО МАТЕРІАЛУ

Бондаренко Оксана Станіславівна,

PhD, викладач

ВСП " Фаховий коледж нафтогазових технологій,
інженерії та інфраструктури сервісу" ОНТУ

Капауз Катерина Олександрівна,

аспірант

Гречановський Андрій Павлович,

аспірант

Одеський національний технологічний університет
м. Одеса, Україна

Вступ. Процеси, засновані на мікрохвильовому нагріванні матеріалів, що характеризуються достатньо високими діелектричними коефіцієнтами, або мають в своєму складі речовини з властивостями полярних молекул, мають великий потенціал енергоефективності. Нерівномірне нагрівання є основною причиною проблем із забезпеченням якості. Нерівномірність нагріву викликає негативні наслідки для технологічного процесу і пов'язані з поганою керованістю звичайних НВЧ-джерел живлення, якими є магнетрони.

Для розуміння процесів взаємодії електромагнітного випромінювання мікрохвильової частоти з матеріалом потрібно мати знання про його діелектричні характеристики. Якщо такі властивості відомі, можна визначити коефіцієнти поглинання, величину нагріву, провести порівняльний аналіз та оцінити енергетичну ефективність нагріву в мікрохвильовому полі.

Мета роботи. Визначити вплив коефіцієнта втрат, який дорівнює добутку відносної діелектричної проникності та тангенсу кута діелектричних втрат, на розподіл температури у щільному шарі різних видів цеолітів, що використовуються в різних галузях промисловості.

Матеріали та методи. В якості матеріалів обрані наступні види цеолітів: NaX, NaA₁, NaA₂, EST-10, кліноптилоліт. Загальна формула цеоліту наступна [1]: Me_x/n [Al_xSi_yO₂(x+y)]·zH₂O, де Me - метал, n - його ступінь окислення,

x-число атомів алюмінію, у – число атомів кремнію, z – число молекул води. Цеоліти типу А, 13Х та Y є найбільш поширеними. Кристалічна структура цеоліту типу А являє собою просторову решітку, що складається з SiO₄ і AlO₄-тетраєдрів, негативний заряд яких нейтралізований компенсуючими катіонами натрію, калію, кальцію та ін. Діелектричні характеристики цеолітів, що вивчаються, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Діелектричні характеристики різних видів цеолітів

Цеоліт	Відносна діелектрична проникність ϵ'	Тангенс кута діелектричних втрат $\text{tg}\delta$	Джерело
NaX	3,5	0,157	[4]
NaA ₁	3,6	0,133	[4]
NaA ₂	3,62	0,099	[5]
EST-10	7,3	0,030	[6]
Кліноптилоліт	3,66	0,027	[5]

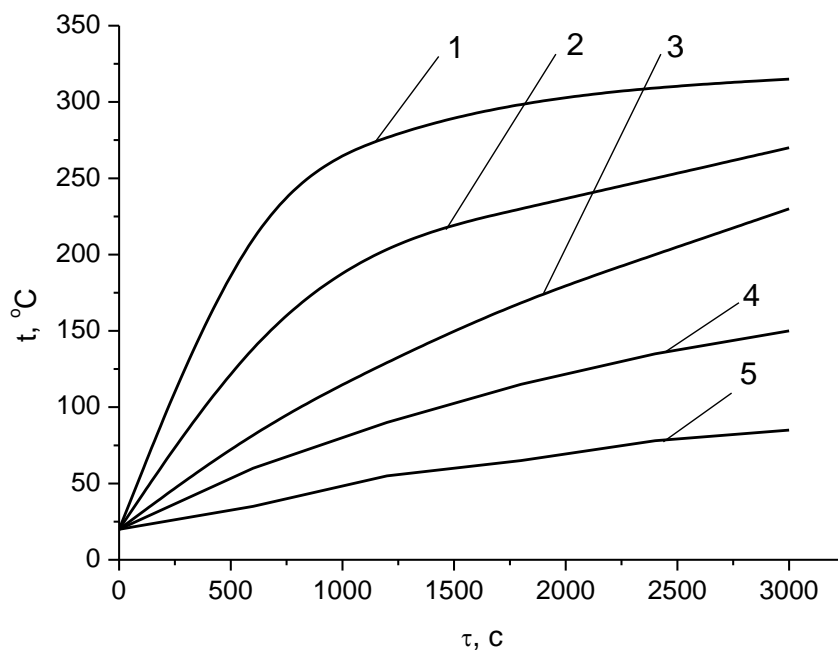
Методом дослідження є аналітичний аналіз зміни температури шару цеоліту за часом при його нагріванні в мікрохвильовому полі за результатами розрахунків відповідно залежності [2].

Зниження питомої потужності прямо пропорційно зниженню діелектричних втрат, як впливає із залежності [3]:

$$q_{num} = 5,56 \cdot 10^{-11} \cdot f \cdot \epsilon'' \cdot E^2, \text{ Вт/м}^3, (1)$$

де f – частота коливань електромагнітного поля, Гц; E – напруженість електричного поля, В/м, $\epsilon'' = \epsilon' \cdot \text{tg}\delta$ – коефіцієнт втрат.

Результати та обговорення. На рис. 1 наведені результати розрахунку температури при нагріванні шару цеоліту в умовах дії мікрохвильового поля для різних цеолітів видів на відстані $x = 0,015$ м від поверхні.

Рис. 1. Розрахунок температури шару цеоліту в умовах дії мікрохвильового поля для різних цеолітів (при різних діелектричних характеристиках) при $x = 0,015$ м

1 - NaX, 2 - NaA₁, 3 - NaA₂, 4 - EST-10, 5 - кліноптилоліт

Різний темп нагріву різних цеолітів пов'язані з їх діелектричними характеристиками, які визначаються через коефіцієнт втрат ϵ'' . Так, для NaX $\epsilon''=0,55$, NaA₁ – $\epsilon''=0,48$; NaA₂ – $\epsilon''=0,36$; EST-10 – $\epsilon''=0,22$; кліноптилоліт – $\epsilon''=0,099$. При цьому NaX характеризується максимальним темпом нагрівання 0,35 К/с, а темп нагрівання кліноптилоліта складав 0,03 К/с. Таким чином, розрахунки показують суттєвий вплив діелектричних характеристик цеолітів на зростання та розподіл температури у часі, що відповідає фізичній картині процесу.

Висновки. Для розуміння процесів взаємодії електромагнітного випромінювання мікрохвильової частоти з матеріалом потрібно мати знання про його діелектричні характеристики. Якщо такі властивості відомі, можна визначити рівномірність нагрівання за часом, провести порівняльний аналіз та оцінити ефективність нагріву у мікрохвильовому полі. Так, для NaX $\epsilon''=0,55$, NaA₁ – $\epsilon''=0,48$; NaA₂ – $\epsilon''=0,36$; EST-10 – $\epsilon''=0,22$; кліноптилоліт – $\epsilon''=0,099$.

При цьому NaX характеризується максимальним темпом нагрівання 0,35 К/с, а темп нагрівання клиноптилоліта складає 0,03 К/с.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Вивчення перспектив застосування цеолітів для теплових акумуляторів / І. Л. Бошкова та ін. *Refrigeration Engineering and Technology*. 2021. Т. 57, № 3. С. 196–205. URL: <https://doi.org/10.15673/ret.v57i3.2171>.

2. Т. Ю. Дементьєва. Інтенсифікація процесів тепловологопереносу при сушінні зернового матеріалу з застосуванням мікрохвильового електромагнітного поля. Автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук за фахом 05.14.06 – Технічна теплофізика та промислова теплоенергетика. Одеська державна академія холоду, Одеса. 2012. 22 с.

3. Yang X. H., Tang J. *Advances In Bioprocessing Engineering*. WORLD SCIENTIFIC, 2002. URL: <https://doi.org/10.1142/4763>.

4. Mechanisms Responsible for Dielectric Properties of Various Faujasites and Linde Type A Zeolites in the Microwave Frequency Range / B. Legras et al. *The Journal of Physical Chemistry C*. 2011. Vol. 115, no. 7. P. 3090–3098. URL: <https://doi.org/10.1021/jp111423z>.

5. Dielectric constant measurement of zeolite powders by time-domain reflectometry / M. Sun et al. *Microporous and Mesoporous Materials*. 2009. Vol. 123, no. 1-3. P. 10–14. URL: <https://doi.org/10.1016/j.micromeso.2009.03.013>.

6. Dielectric properties and microwave heating behavior of neutral leaching residues from zinc metallurgy in the microwave field / Y. Luo et al. *Green Processing and Synthesis*. 2020. Vol. 9, no. 1. P. 97–106. URL: doi.org/10.1515/gps-2020-0011.

ЗАСТОСУВАННЯ МІКРОХВИЛЬОВОГО НАГРІВУ ДЛЯ ВИСОКОТЕМПЕРАТУРНОЇ ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ

Волгушева Наталя Вікторівна,

к.т.н, доцент

Тортіка Дмитро Миколайович,

аспірант

Галкін Олександр Іванович,

аспірант

Одеський національний технологічний університет
м. Одеса, Україна

Вступ. Нагрів у мікрохвильовому полі для високотемпературної обробки матеріалів ефективний у різних галузях техніки [1]. Методи мікрохвильового нагріву в даний час становлять значний інтерес для наукових досліджень, з перспективою технологічного освоєння в найближчому майбутньому [2, 3]. Потенціал високотемпературної мікрохвильової обробки продемонстрований у таких областях, як спікання та з'єднання керамічних матеріалів [4], створення композиційних [5] та функціонально-градієнтних [6] матеріалів.

Ціль роботи. Встановити вплив добавки порошку карбіду кремнію на температуру нагрівання порошку оксиду алюмінію у мікрохвильовому полі.

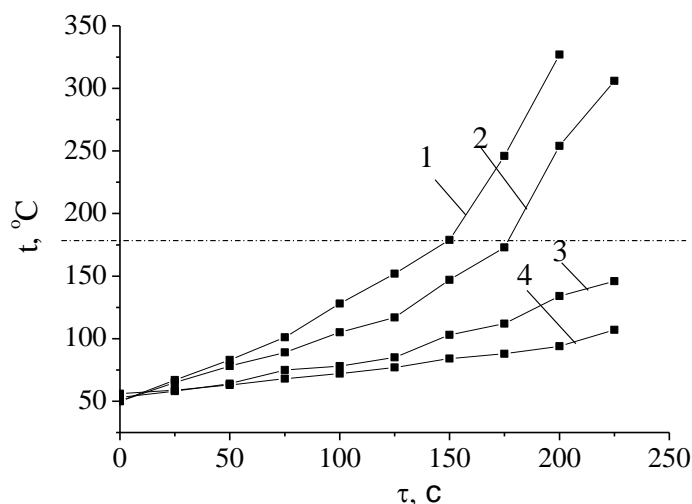
Матеріали та методи. Як матеріал обраний порошок оксида алюмінію з добавкою порошку оксиду кремнію, у якості сполучного використовувався лігносульфонат технічний, рідкий. Проблема отримання зносостійких керамік за традиційними технологіями пов'язана з тим, що особливістю даних технологій є відносно повільне нагрівання, що призводить до тривалого циклу спікання. Досліджувався вплив добавки порошку карбіду кремнію на температуру нагрівання порошку оксиду алюмінію у мікрохвильовому полі. Відомо, що до температури 1100 °С Al_2O_3 прозорий для мікрохвильового випромінювання, інтенсивне поглинання мікрохвильової енергії відбувається на рівні температури спікання – близько 1400 С. Міцність кераміки на основі SiC приблизно в 1,5...2 рази вища за міцність Al_2O_3 [7], проте оксид алюмінію

має певні переваги, що полягають у поєднанні високої твердості, термостійкості, хімічної інертності та доступності, завдяки чому вивчаються технологічні підходи до отримання кераміки на основі Al_2O_3 .

Використання традиційних технологій, таких як вільне спікання, гаряче пресування, вакуум-компресійне спікання та ін, у багатьох випадках призводять до утворення неоднорідної крупнозернистої структури, що знижує міцність і тріщиностійкість матеріалу. Створення композиційної структури шляхом додавання в порошок Al_2O_3 порошоків керамік з більш високими характеристиками міцності (SiC, TiC, TiN, ZrO_2 і т.ін.) і застосування методів спікання, що оптимізують компактування, сприяє вирішенню задачі підвищення міцності і однорідності [8]. Застосування електроімпульсного спікання дозволяє досягати високого темпу нагрівання [9]. Високі швидкості нагрівання дозволяють скоротити тривалість процесу спікання, обмежити зростання частинок порошку у процесі консолідації. Використання даного методу дозволяє отримувати кераміки з щільностями, близькими до теоретичного значення та розміром зерен близьким до розміру частинок вихідного порошку.

На рис. 1 представлені результати експериментального дослідження нагрівання в мікрохвильовому полі композиційного порошку з наступним складом: Al_2O_3 + 5 об.% SiC-частинки. В якості сполучного використовувався технічний лігносульфонат, рідкий (ЛСТ) 10 об. %. Початкова температура становила 50 °С, оскільки для якісного перемішування сполучного з порошком рідину слід підігріти для зменшення в'язкості. Аналіз кривих показує, що темп нагрівання матеріалу з додаванням 10% ЛСТ збільшується після температури вище 175 °С (криві 1, 2). Це пов'язано з розкладанням лігносульфоната, унаслідок чого продукти терморозпаду, які починають утворюватися за температури вище 150°С, більш інтенсивно поглинають мікрохвильову енергію. Темп нагрівання сягав 2 К/с. Однак такий інтенсивний характер нагріву спостерігався для маси 20 г і 50 г та при додаванні сполучного до суміші порошоків. Без сполучного (крива 4) темп нагрівання становив 0,226 К/с.

Рис. 1. Нагрів у мікрохвильовій камері композиційного порошку на основі діоксиду алюмінію ($\text{Al}_2\text{O}_3 + 5$ об.% SiC) із застосуванням сполучного 10% ЛСТ

1 – маса зразка 20 г; 2 – маса зразка 50 г; 3 – маса зразка 70 г.; 4 – маса зразка 20 г без сполучного. Вихідна потужність магнетрону 600Вт.

Таким чином, на інтенсифікацію нагріву впливає в першу чергу добавка сполучного ЛСТ, а потім - добавка кремнію карбїду. У чистому вигляді оксид алюмінію Al_2O_3 не нагрівається. Слід зазначити, що для таких мас нагрівання відбувалося в умовах значної концентрації мікрохвильової енергії у зразку.

Висновки. На інтенсифікацію нагрівання композиційного порошку на основі діоксиду алюмінію впливає в першу чергу добавка зв'язуючого ЛСТ, а потім добавка карбїду кремнію. У чистому вигляді оксид алюмінію Al_2O_3 не нагрівається. Нагрів у мікрохвильовому полі $\text{Al}_2\text{O}_3 + 5\%$ SiC зі сполучним ЛСТ дозволяє досягти швидкості 2 К/с. Темп нагрівання матеріалу з додаванням 10% ЛСТ збільшується після температури вище 175 °С, що пов'язане з розкладанням лігносульфонату.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Chandrasekaran, S. Microwave Material Processing-A Review / S. Chandrasekaran, S. Ramanathan, T. Basak. *AIChE Journal*. 2012. Vol. 58. P. 330-363.

2. Microwave процесування матеріалів і applications в manufacturing industries: A Review/ SatnamSingh,Dheeraj Gupta,Vivek Jain, Apurbba K. Sharma. *Materials and Manufacturing Processes*. 2015. Vol.15, No. 1. P.1-29.
3. Розвиток wave technology to intensify heat and mass transfer processes / O. Burdo et al. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. Vol. 4, no. 11 (88). P. 34–42. URL:<https://doi.org/10.15587/1729-4061.2017.108843>.
4. Oghbaei, M. Microwave versus conventional sintering: Review of fundamentals, advantages and applications /M. Oghbaei, O. Mirzaee. *Journal of Alloys and Compounds*. 2010. Vol. 494 № 1-2. P. 175-189.
5. Sintering of Al₂O₃ - ZrO₂ композиції з використанням millimeter-wave radiation / Y. Makino, T. Ohmae, Y. Setsuhara, S. Miyake, S. Sano. *Key Engineering Materials*. 1999. Vol. 161-163. P. 41-44.
6. Madan R., Bhowmick S. Review on application of FGM fabricated using solid-state processes. *Advances in Materials and Processing Technologies*. 2020. Vol. 6, no. 3. P. 608-619. URL:<https://doi.org/10.1080/2374068x.2020.1731153>
7. Donga, YL Fabrication і механічні властивості Nano-/Micro-Sized Al₂O₃/SiC Composites / YL Donga, FM Xua, XL Shi at al. *Materials Science and Engineering*. 2009. P. 49-54.
8. Tiegs, T. SiC Whisker Reinforced Alumina. *Handbook of Ceramic Composites*. 2005. Part III. P. 307-323.
9. Бошкова І. Л., Волгушева Н. В., Колесніченко Н. А. Енергетична ефективність спікання технічної кераміки у мікрохвильовому полі. *Refrigeration Engineering ma Technology*. 2017. Т. 53, № 1. URL:<https://doi.org/10.15673/ret.v53i1.538>.

ПРОГРАМНИЙ ПРОДУКТ ДЛЯ ПОШУКУ ТА АНАЛІЗУ СВІТОВОГО РИНКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Дубоносів Ілля Олександрович

студент

Корніловська Наталія Володимирівна

к.т.н., доцент

Херсонський національний технічний університет

м. Хмельницький, Україна

Штучний інтелект (AI) є однією з найдинамічніших та найперспективніших галузей сучасного світу. AI-технології проникають у всі сфери людської діяльності, від виробництва та медицини до фінансів та розваг.

Ринок AI-технологій характеризується бурхливим зростанням. За оцінками, до 2025 року обсяг світового ринку AI досягне 190 млрд доларів. Це зростання створює нові можливості для бізнесу та інвесторів.

Однак, щоб успішно конкурувати на ринку AI, компаніям необхідно постійно аналізувати поточні тенденції та розробляти нові продукти та послуги. Це завдання ускладнюється величезним обсягом інформації, що доступна на ринку. Основною метою проекту є розробка програмного продукту для аналізу світового ринку AI за допомогою NLP. Продукт повинен дозволяти користувачам отримувати узагальнену інформацію про стан ринку, а також виявляти найперспективніші AI-компанії.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

- зібрати та обробити інформацію з різних джерел, включаючи веб-сайти, новинні статті, наукові публікації та фінансові звіти;
- застосувати методи NLP для виявлення значимої інформації в зібраному масиві даних;
- розробити алгоритми для оцінки перспективності AI-компаній.

Вибір теми є актуальним з таких причин:

- зростання ринку AI створює нові можливості для бізнесу та інвесторів;

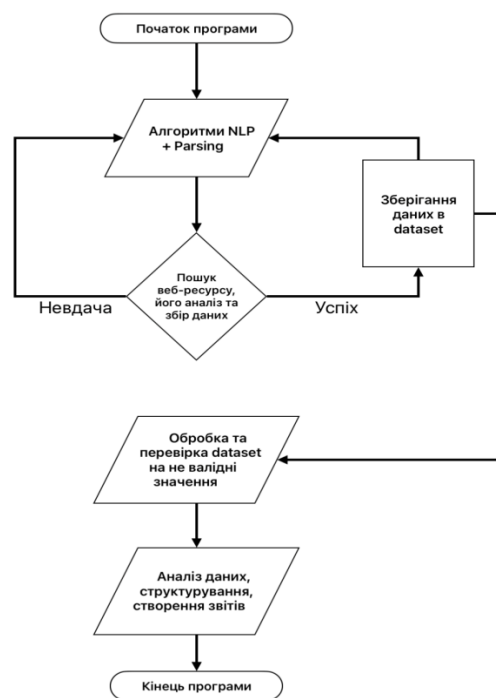
- для успішної конкуренції на ринку AI компаніям необхідно постійно аналізувати поточні тенденції;
- існуючі методи аналізу ринку AI не дозволяють повною мірою враховувати інформацію, що міститься в текстових джерелах.

Важливість вибору теми полягає в тому, що розроблений програмний продукт може стати цінним інструментом для бізнесу та інвесторів, які прагнуть успішно конкурувати на ринку AI.

Наукова новизна полягає в розробці нового підходу до аналізу світового ринку штучного інтелекту за допомогою NLP. Даний підхід дозволяє:

- повною мірою враховувати інформацію, що міститься в текстових джерелах;
- виявляти приховані тенденції та закономірності на ринку AI;
- оцінювати перспективність AI-компаній.

Щоб краще зрозуміти ціль і роботу програмного продукту, пропонуємо накреслити схему алгоритму виконання програми. Ця схема показує структуру та послідовність виконання необхідних дій для пошуку інформації та її аналізу. (рис. 1)

Рисунок 1 - Схема роботи програмного продукту.

Наступним кроком буде написання коду для парсингу даних та зберігання їх у структурованому вигляді.

Перш за все треба обрати інструменти (бібліотеки) для роботи над цим завданням.

Для реалізації було обрано наступні бібліотеки:

«googlesearch»: Використовується для виконання пошуку в Інтернеті та отримання списку URL-ів результатів пошуку за заданим запитом.

«requests»: Використовується для виконання HTTP-запитів, зокрема, для отримання HTML-вмісту веб-сторінок за вказаними URL-ами.

«BeautifulSoup»: Використовується для парсингу HTML-вмісту веб-сторінок та вилучення інформації з HTML-тегів.

«pandas»: Використовується для роботи з табличними даними, зокрема для створення DataFrame – структури даних, що представляє собою табличні дані. В даному випадку, pandas використовується для збереження результатів пошуку у формі таблиці та експорту цієї таблиці у CSV-файл.

Тепер можна зробити прототип коду на Python.

«

```
from googlesearch import search
```

```
import requests
```

```
from bs4 import BeautifulSoup
```

```
import pandas as pd
```

```
def get_market_cap(url):
```

```
    try:
```

```
        response = requests.get(url)
```

```
        response.raise_for_status()
```

```
        soup = BeautifulSoup(response.text, 'html.parser')
```

```
        # Assuming the market capitalization is in a span tag with class 'market-cap'
```

```

    market_cap = soup.find('span', class_='market-cap').text.strip()
    return market_cap

except requests.exceptions.RequestException as e:
    print(f"Error fetching market cap: {e}")
    return None

def search_ai_companies(query, num_results=5):
    results = search(query + " AI companies", num_results=num_results,
stop=num_results)

    ai_data = []
    for url in results:
        market_cap = get_market_cap(url)
        ai_data.append({'URL': url, 'Market Cap': market_cap})

    return ai_data

if __name__ == "__main__":
    search_query = input("Enter your search query: ")
    results = search_ai_companies(search_query)

    if results:
        # Create a DataFrame using pandas
        df = pd.DataFrame(results)

        # Save the DataFrame to a CSV file
        df.to_csv('ai_companies_data.csv', index=False)

        print("AI Companies data saved to 'ai_companies_data.csv'.")

```

else:

```
print("No results found.")
```

»

Ось пояснення кожного блоку коду:

1. Користувач вводить запитання про компанії, що розробляють штучний інтелект (`search_query`).

2. Використовується бібліотека `googlesearch` для виконання пошуку в Інтернеті за введеним запитом та отримання списку перших 5 URL-ів результатів пошуку.

3. Для кожного отриманого URL використовується бібліотека `requests` для виконання HTTP-запиту та отримання HTML-вмісту сторінки.

4. Бібліотека `BeautifulSoup` використовується для парсингу HTML-вмісту сторінки та пошуку елемента, що містить інформацію про капіталізацію компанії (у припущенні, що це елемент з класом `'market-cap'`).

5. Знайдена інформація про капіталізацію разом з URL-ом кожної компанії зберігається у вигляді словника в списку `'ai_data'`.

6. За допомогою бібліотеки `pandas` створюється `'DataFrame'`, що представляє собою таблицю, із зібраними даними про капіталізацію та URL-ами компаній.

7. Отриманий `'DataFrame'` експортується у CSV-файл під назвою `'ai_companies_data.csv'`.

Отже, код виконує пошук компаній, розробників штучного інтелекту, отримує інформацію про їхню капіталізацію з веб-сторінок, та зберігає ці дані у табличному форматі у CSV-файлі для подальшого використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. "Artificial Intelligence: A Modern Approach" by Stuart Russell and Peter Norvig - Класичний підручник з штучного інтелекту.

2. "Natural Language Processing in Action" by Lane, Howard, and Hapke - Книга, яка охоплює концепції обробки природної мови (Natural Language

Processing, NLP) з практичної точки зору.

3. "Web Scraping with Python: A Comprehensive Guide" by Ryan Mitchell
Книга про веб-скрапінг, що розглядає інструменти та техніки для вилучення даних з веб-сайтів.

4. "Python Web Scraping Cookbook" by Shantnu Tiwari - Книга, яка надає конкретні рецепти та приклади для веб-скрапінгу з використанням мови програмування Python.

5. "Pandas Documentation" - Офіційна документація бібліотеки Pandas, яка допоможе вам працювати з табличними даними.

6. "Googlesearch-python Documentation" - Офіційна документація бібліотеки googlesearch-python, яка використовується для виконання пошуку в Інтернеті.

7. "Requests Documentation" - Офіційна документація бібліотеки requests, яка використовується для виконання HTTP-запитів.

8. "Beautiful Soup Documentation" - Офіційна документація бібліотеки BeautifulSoup, яка допомагає вам розбирати HTML-код та вилучати інформацію.

БЕЗПЕКА СИСТЕМ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ: АНАЛІЗ, ОЦІНКА ТА УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РИЗИКАМИ

Ігнатенко Олександр Сергійович

д.т.н., професор

Дмитриченко Андрій Миколайович

к.т.н., доцент

Алексєєнко Олександр Валерійович

ст. викладач

Національний транспортний університет

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Необізнаність в питаннях безпеки може нашкодити функціонуванню транспортних систем. І зрозуміло, ігнорувати наявні загрози було б легковажним, тому оцінка та управління ризиками, вжиття захисних заходів стає все більш логічною реакцією у відповідь. Транспортні системи відносяться до критичної інформаційної інфраструктура (скорочено – КІІ) – це інформаційні системи, інформаційно-телекомунікаційні мережі, автоматизовані системи управління суб'єктів КІІ, а також мережі електрозв'язку, що використовуються для організації їх взаємодії. У свою чергу, суб'єкти КІІ - це як транспортні системи, так і компанії, що працюють у стратегічно важливих сферах транспортного забезпечення держави і суспільства.

Вміло прогнозувати та відповідати на загрози і виклики дозволяють сучасні знання про управління ризиками як універсальний ключ до успіху. І поглиблення досліджень за цим напрямом ІБ СНТІІ значно скоротить та убезпечить цей шлях. Адже транспорт, особливо автомобільний, відноситься до джерел підвищеного рівня небезпеки фізичного, соціального, економічного і екологічного характеру.

Мета роботи. / Aim. Метою дослідження є систематизація підходів до аналізу, оцінки та управління інформаційними ризиками.

Матеріали та методи./Materials and methods. Методологія дослідження базується на результатах проведеного аналізу літературних джерел та положеннях міжнародних стандартів. Зокрема, використано ISO 27001 як базис алгоритму здійснення захисту та керування конфіденційною інформацією, системи реагування на інциденти інформаційної безпеки, визначення умов функціонування та розвитку системи інформаційної безпеки. У ході оцінки ризику можуть бути реалізовані такі дії: ідентифікація активів, схильних до ризику, визначення статусу важливості за величиною, чутливістю та критичністю; виявлення потенційних загроз [1]. Практичне застосування ISO 27001 має поєднуватись з ISO 27002 та ISO 31000, що означає органічне поєднання засобів управління безпекою з організаційною структурою управління системою надання транспортних послуг чи підприємством. До складових методологічного забезпечення дослідження віднесено також Cybersecurity Framework Національного інституту стандартів та технологій США (NIST) на основі п'яти функцій: ідентифікація; захист; виявлення; реагування; відновлення. NIST Cybersecurity Framework реалізується за чотирьома рівнями: частковий, ризик-орієнтований, повторюваний, адаптивний. Кожний рівень передбачає: процес управління ризиками, інтегровану програму управління ризиками, а також загальну участь.

Результати та обговорення./Results and discussion. В базових дослідженнях в напрямку інформаційної безпеки процесів та підприємств значній мірі увага сконцентрована на безпековому аналізі бізнес-підходів, з точки зору досягнення операційної мети компанії, зокрема, в аспекті динамічного моделювання та оптимізації проектування транспортних систем, управління ризиками у сфері міжнародних експедиційних та логістичних операцій, транспортування небезпечних вантажів. При цьому враховуються аспекти серйозності наслідки дорожньо-транспортних пригод, ефективності маршрутизації, необхідності оцінки соціального ризику. Досліджено також інформаційний аспект виникнення ризику затоплення мережі доріг, запропоновано карти ризиків повеней і планів управління ними.

До супутніх напрямів діяльності транспорту відноситься вивчення ризику випадковості у судноплавстві, а також ризиків транспортних пригод при доставці небезпечних матеріалів у морських умовах. Управління ризиками в логістичному забезпеченні розповсюджується на сферу транспортного обслуговування [2]. Зокрема, інформаційні ризики стосуються раціональності логістичних ланцюгів, вразливості надавача логістичних послуг, результативності обробки інформації. Досліджено проблеми врахування невизначеностей в логістичних ланцюгах, їх оптимізації та обґрунтування стратегій управління. За методологічними підходами перевага надається комплексності оцінювання та управління ризиками, вичерпній характеристиці критеріїв, гнучкого їх поєднанням для підтримки процесів ухвалення рішень, а також концепції зниження ризику до розумно рівня.

Значний внесок в методологію оцінювання та управління ризиками зроблено Т. Авеном (Т. Aven). Зокрема, його напрацювання стосуються використання певної шкали ймовірності чи впевненості [3], необхідності пов'язування безпеки із знаннями про принципи і методи передачі інформації, адаптації концепції антикрихкості Нассіма Талеба, яка зосереджена на умові, щоб ризики розглядались за їх важливістю. Інші автори концентрують увагу на необхідності дотримання умов відповідності науковим вимогам якості, врахування соціальних аспектів, міждисциплінарності підходів.

Положення стандартів ISO та NIST встановлюють вимоги, специфікації, керівні принципи й характеристики процесів досягнення цілей управління ризиками. Зокрема, ці стандарти у сфері інформаційної безпеки є гарантами високої якості, надійності і безпеки такого роду діяльності підприємства як надання послуг.

NIST Cybersecurity Framework містить посилання на інші стандарти. Зокрема, у NIST SP 800-30 описані основні способи оцінки ризиків: кількісний, якісний та напівкількісний. Документ дає також рекомендації щодо використання процесу агрегування ризиків з метою об'єднання кількох роз'єднаних або низькорівневих ризиків в один загальніший. Нарешті, у

документі також описано три основні способи аналізу факторів ризиків: загрозливо-центричний, орієнтований на активи або вразливість. Документ містить рекомендації щодо комбінування описаних способів аналізу для отримання більш об'єктивної картини загроз при оцінці ризиків.

NIST FIPS 200 визначає сімнадцять пов'язаних із безпекою сфер, на яких слід зосередитися під час створення політик. Зокрема, це: контроль доступу; поінформованість і навчання; аудит і підзвітність; сертифікація, акредитація та оцінювання безпеки; управління конфігурацією; планування на випадок надзвичайних ситуацій; ідентифікація та автентифікація; реагування на інциденти; технічне обслуговування; захист медіа; фізичний захист і захист навколишнього середовища; планування; безпека персоналу; оцінка ризиків; придбання систем і послуг; захист систем і комунікацій; цілісність системи та інформації.

Мають враховуватись також правила кібербезпеки, які діють у Європейському Союзі - NIS2. Директива NIS2 спрямована на покращення управління ризиками кібербезпеки та запроваджує зобов'язання щодо звітності в таких секторах, як енергетика, транспорт, охорона здоров'я та цифрова інфраструктура. Зокрема, у Додатку I до «Секторів високої критичності» віднесено транспортний сектор (повітряний, залізничний, водний і автомобільний підсектори). Директива передбачає, що всі підприємства середнього та великого розміру, які працюють у секторах, охоплених системою NIS2, повинні будуть автоматично відповідати встановленим правилам безпеки. Водночас, до важливих для цього дослідження відносимо положення Директива щодо: звернення до кібербезпеки ланцюга постачання ІКТ; запровадження двоетапної процедури повідомлення про значні порушення безпеки; створення та підтримка скоординованого управління інцидентами та кризами на оперативному рівні.

Наведені результати теоретичних досліджень важливі для формування підходів до управління ризиками інформаційної безпеки на транспорті та підкреслюють значущість формування та дотримання вимог інформаційної

безпеки в частині комплексності та необхідності оптимізації, міждисциплінарності та пріоритетності забезпечення надійності, врахування динамічності та врахування соціальної спрямованості, а також складнощів у проектуванні й експлуатації.

Висновки./Conclusions. Процеси управління ризиками мають здійснюватися згідно з ISO 31000, який є серією міжнародних стандартів з управління ризиками і включає наступні етапи: конкретизація сфери застосування, контексту та критеріїв; оцінка ризику; обробка ризиків; збір даних та звітність; моніторинг та огляд; спілкування та консультації. Стандарт надає стандартизовані процедури управління ризиками, які можна використовувати для створення та досягнення своїх цілей організаціями, незалежно від їх розміру чи типу бізнесу.

З використанням методу систематизації мають фіксуватись закономірні зв'язки між сукупностями вразливості з метою визначення місця загроз в системі інформаційної безпеки, яке вказує на його властивості. В основу методу систематизації мають бути покладені відповідні моделі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Andersson A., Hedström K., Karlsson F. (2022). Standardizing information security – a structural analysis. *Information & Management*. Volume 59, Issue 3, April 2022, 103623. <https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103623>
2. Мельниченко О. І. (2023). Логістичне управління системою надання транспортних послуг населенню: антикризовий аспект / О. І. Мельниченко, О. С. Ігнатенко, А. М. Дмитриченко, //Вісник Національного транспортного університету. Серія «Технічні науки» Науковий журнал. Випуск 1 (55), 2023 С.200-210. DOI: 10.33744/2308-6645-2023-1-55-200-210
3. Aven T. (2013). Probabilities and background knowledge as a tool to reflect uncertainties in relation to intentional acts *Reliability Engineering and System Safety*, 119 (2013), pp. 229-234 <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/https://doi.org/10.1016/j.ress.2013.06.044>

ПРОБЛЕМАТИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Козельська Катерина Анатоліївна,
викладач ВСП «Маріупольський фаховий коледж
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
м. Дніпро, Україна

Вступ. Стійкий розвиток економіки має ґрунтуватися на необхідності формування базису структурних змін у майбутньому з урахуванням світового досвіду та спиратися на власний виробничий, транспортний та логістичний потенціал.

В умовах переходу економіки на інноваційний шлях розвитку, транспорт розглядається як найважливіший фактор соціально-економічного зростання держави, що забезпечує:

- єдність економічного простору країни;
- вдосконалення міжрегіональних і міжнародних транспортно-економічних зв'язків;
- раціоналізацію розміщення продуктивних сил;
- підвищення ефективності використання природних ресурсів і соціально-економічного потенціалу регіонів країни;
- розвиток підприємництва та розширення міжнародного співробітництва;
- входження України в світову економіку в якості рівноправного партнера.

Складність євро логістики полягає в тому, що при виході на європейський ринок, компанії повинні вміти гнучко реагувати на постійно мінливі запити споживачів і здійснювати логістичний сервіс на оптимальному рівні.

В сучасних економічних умовах ефективність логістичної системи часто є ключовим фактором національного успіху і проявляється в прагненні до інтеграції в загальносвітові товарні потоки. Подібний рух не виключає

важливість функціонування логістики для корпоративних цілей підприємств з точки зору обслуговування, як певного сегмента ринку, так і території, регіону і країни в цілому. Прі цьому раціоналізація транспортних, експедиторських, складських, вантажно-розвантажувальних і робіт іншого виду досягається шляхом високоорганізованого логістичного сервісу на основі оптимізації витрат і якості. Найважливішим фактором економічного зростання стає формування інтегрованих систем, що охоплюють як окремі сфери підприємництва, так і цілі країни. [1]

Мета роботи : Зацікавити в логістичного ланцюзі всіх його учасників. Зв'язати ефективність з повнотою і раціональністю реалізації намічених цілей і наявного господарсько-ресурсного потенціалу.

Логістична діяльність проходить через всі галузі економіки і робить істотний вплив на підвищення її ефективності. Для того, щоб сформувати визначення ефективності функціонування такої системи, необхідно, в першу чергу, чітко розуміти, що вона з себе являє.

Необхідною умовою ефективного функціонування логістичної системи є, перш за все, зацікавленість в ній всіх її учасників: виробників, споживачів, експедиторів, власників складів і терміналів, перевізників, дистриб'юторів, оптових та інших логістичних посередників. ця зацікавленість забезпечується і регулюється ринковими відносинами і визначається ефективністю самої системи і розподілом ефекту між її учасниками. Застосування математичних кількісних методів і моделей дослідження операцій для обґрунтування прийняття рішень дозволяють отримати рішення, найкращим чином відповідають цілям всіх учасників системи. [2]

Крім кількісного ефективність розглядається і з точки зору цільового підходу, який зв'язує ефективність з повнотою і раціональністю реалізації намічених цілей і наявного господарсько-ресурсного потенціалу.

В рамках цільового підходу можна виділити два напрямки. Перше розглядає ефективність як ступінь досягнення поставлених цілей, тобто цільовий підхід «орієнтований на оцінку ефективності ... з точки зору

максимальної відповідності поставленим цілям ... Таким чином, оцінюється стратегічна ефективність в плані отримання довгострокових ринкових переваг» [3].

Другий напрямок передбачає розгляд ефективності не стільки як результату, скільки як умови, при яких він може бути отриманий. Таким чином, сутність ефективності укладена у взаємозв'язку досягнутого результату і зумовлюють досягнення умовами. В якості умов можуть бути прийняті або вироблені витрати, або потенціал.

Цільова ефективність може застосовуватися до так званих цілеспрямованих систем (до яких можна віднести і логістичні), тобто до систем, які мають визнані суспільством мети або функції, тому що має місце процес досягнення мети у вигляді отримання результатів за допомогою витрат ресурсів.

Висновки:

1) підтверджується припущення про високий ступінь готовності до впровадження логістичних технологій та інноваційних перетворень регіонів як розвинених, так і з депресивним станом економіки, тому що через прикордонні регіони проходять великий потік вантажів, що стимулює розвиток галузі;

2) регіони, що володіють найбільшим транспортно-логістичним потенціалом, мають велику активність до впровадження логістичних технологій в порівнянні з регіонами, потенціали інноваційної логістичної інфраструктури та інноваційної забезпеченості яких незначні.

Таким чином, різниця між транспортно-логістичним потенціалом і активністю впровадження транспортно-логістичних технологій в регіонах є резерв розвитку транспортно-логістичного комплексу. У зв'язку з цим значення транспортно-логістичного резерву для кожного регіону повинна мати оптимальну величину, яка дозволить оперативно реагувати на зміни в транспортно-логістичній системі, транспортної та логістичної інфраструктури. Високий транспортно-логістичний резерв свідчить про малоефективним використанні транспортно-логістичного потенціалу. Низький рівень

транспортно-логістичного резерву вказує на можливі складнощі, які можуть виникнути в регіоні в результаті недостатності інвестиції в транспортну та логістичну інфраструктуру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економіка логістичних систем : монографія / М. Василевський, І. Білик, О. Дейнега, М. Довба, Є. Крикавський. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2008. – 596 с.

2. Кобзева К. В. Логістична система підприємства / К.В. Кобзева // Економіка. Менеджмент. Підприємництво збірник наукових праць / Східноукраїнський національний університет. – 2008. – № 19. – С. 116–122.

3. Порохня В. М. Теорія формування та управління капіталом / В.М. Порохня // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2012. №5.- с. 261-269

ВИГОТОВЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ОСНАЩЕННЯ ДЛЯ ВЕРСТАТІВ З ЧПК

Коротков Володимир Степанович,

к.т.н., доцент

Астахов Андрій Русланович,

магістр

Дніпровський державний технічний університет

м. Кам'янське, Україна

Введення. Ефективне використання металорізального обладнання багато в чому залежить від якості інструментального оснащення, яке призначене для кріплення ріжучого чи допоміжного інструменту. На фрезерних верстатах широко використовуються фрезерні оправки (конусні втулки). Вони можуть бути різних видів, конструкцій та орієнтовані на певну специфіку використання. Конусна частина оправки призначена для установки в шпинделі верстату, а інша - для установки і закріплення різального інструменту.

Конструкція та розміри фрезерних оправок залежить від типів верстатів, на яких вони використовуються, та установлюваного інструменту.

На верстатах з ЧПК, оснащених системами автоматичної заміни інструменту (АЗІ), використовують таке ж інструментальне оснащення, як і на універсальному обладнанні. Зазвичай, на сучасних верстатах з ЧПК використовують комплекси допоміжного інструменту, куди входять набори оправок для різних інструментів. На фланцевих поверхнях таких оправок виконані конусні канавки для взаємодії з захватами автоматичного маніпулятора, який призначений для установки оправки з інструментом в шпиндель верстату і повернення його на відповідне місце у інструментальному магазині верстату.

Для сучасних багатоцільових верстатів, які працюють в умовах автоматизованого виробництва і входять в склад технологічних модулів (автоматизованих верстатних комплексів), розроблені і експлуатуються типові набори технологічної оснастки, які включають ріжучий інструмент,

допоміжний інструмент і пристосування. Такі набори передбачають використання єдиних конструкцій і типових розмірів в межах не одного верстату, а цілої групи, які складають автоматизовану дільницю, наприклад гнучкий виробничий комплекс.

Мета роботи. В умовах реального виробництва часто виникає необхідність використання спеціального інструменту з нестандартними кріпильними розмірами. Стандартні оправки в таких випадках не придатні для використання, тому виникає необхідність розробки і виготовлення спеціальної оправки. Слід зазначити, що у даному випадку відмінність такої оправки від стандартної полягає тільки у наявності «не стандартних» розмірів поверхонь для кріплення інструменту. У зв'язку з цим актуальною є задача розробки технології виготовлення інструментального оснащення для металорізальних верстатів і, в особистості, оправок для кріплення можливих не стандартних інструментів.

Матеріали і методи. В умовах сучасного машинобудівного виробництва з широким впровадженням верстатів з ЧПК, розроблена технологія виготовлення інструментальних конусних (з конусом 50 по ГОСТ15945-70) оправок (втулок) для фрезерних верстатів з ЧПК із автоматизованою системою зміни інструментів. Для кріплення інструменту з циліндричним хвостовиком і лискою в оправці передбачені відповідних розмірів осьовий отвір і два радіальних отвори з різьбленням М12 для установки кріпильних гвинтів. Проектні технологічні рішення орієнтовані на умови серійного виробництва і найбільш поширені моделі металорізальних верстатів, якими оснащені механічні цехи сучасних підприємств. Деталь виготовляється з кованої заготовки з сталі 20Х ГОСТ4543-71. Застосування термічної обробки (гартування) і остаточні обробки поверхонь внутрішнім і зовнішнім шліфуванням забезпечують високу геометричну точність і якість поверхонь деталі.

Результати та обговорення. Розроблена технологія виготовлення інструментальних оправок в умовах механічного цеху машинобудівного заводу

створює умови для виготовлення багатьох типів деталей з загальними конструкторськими і технологічними признаками, що забезпечить металорізальні верстати, яке має виробництво, необхідною кількістю і видами інструментального оснащення.

Висновки. Розроблені і відпрацьовані технології виготовлення інструментального оснащення в умовах серійного виробництва значно розширюють технологічні можливості металорізальних верстатів, які експлуатуються на виробництві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Космачев И. Г. Карманный справочник технолога-инструментальщика. Издание второе, переработанное и дополненное. — Ленинград: Машиностроение, 1970. — 264 с.

2. Справочник инструментальщика / И. А. Ординарцев, Г. В. Филиппов, А. Н. Шевченко и др.; Под общ. ред. И. А. Ординарцева.—Л.: Машиностроение. Ленингр. отд-ние, 1987. — 846 с.

3. Справочник технолога-машиностроителя. В 2-х т. Под ред. А. Г. Косиловой и Р. К. Мещерякова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Машиностроение, 1986. 656 с.

ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Мамонов Костянтин Анатолійович,

д.е.н., професор

Штерндок Ернест Сергійович,

к.т.н., доцент

Фролов В'ячеслав Олександрович,

асистент

Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна

Мамонов Владислав Костянтинович,

студент

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна

В умовах необхідності забезпечення відбудови України, яка виникла в наслідок агресії РФ, особливого значення має розробка та реалізація заходів щодо формування й використання екологічного моніторингу використання земель.

Проблемними питаннями щодо забезпечення екологічного моніторингу використання земель займаються вчені [1–4].

Для реалізації моніторингу земель запропоновані відповідні етапи [5]:

- підготовчий (розробка методичного забезпечення; формування вимог до моніторингової інформації про стан та використання земель; розробка мережі спостережень; визначення режиму та програми здійснення моніторингу; розробка техніко-економічного обґрунтування; формування напрямів моделювання щодо стану та використання земель на основі моніторингової інформації);
- виробничий (збір, формування та використання моніторингової інформації, здійснення обстежень, оцінка достовірності й повноти отриманої моніторингової інформації щодо використання земель, створення мережі

полігонів, формування інструментального забезпечення, визначення необхідної кількості спеціалістів, формування організаційної структури, узгодження дій її структурних елементів, формування автоматизованої інформаційної системи моніторингу, розробка методики проведення моніторингу на основі дистанційного зондування, обробки відповідних матеріалів, здійснення аналізу щодо стану земельних ресурсів, формування інформаційної бази даних щодо нормативного забезпечення, формування критеріїв оцінки стану використання земель);

- удосконалення інформаційної бази (обслуговування інформаційної системи, забезпечення повноти та своєчасності введення інформації, формування прав доступу до них);

- визначення та представлення моніторингу використання земель (забезпечення формування та використання звітів щодо результатів моніторингу використання земель, формування картографічних матеріалів, розробка рекомендацій щодо ефективності використання земель на основі здійснення моніторингу та моделювання показників);

- перевірка та вдосконалення моніторингової системи (контроль режиму і якості моніторингових спостережень, оцінка достовірності результатів моделювання та прогнозування показників, обслуговування і вдосконалення моніторингової бази даних).

Для реалізації моніторингу земель запропоновано вирішувати комплекс завдань:

- формування системи моніторингу земель та вимог до інформації;
- побудова та застосування організаційної системи моніторингу земель;

- розробка проекту мережі спостережень за моніторинговими об'єктами;

- формування порядку проведення спостережень;

- розробка технології проведення моніторингу;

- формування інструментарію передачі інформації щодо результатів

здійснення моніторингових процедур;

- створення системи перевірки інформації результатів моніторингу відповідно поставленим завданням;

- формування можливостей перегляду моніторингових процедур у випадках отримання неповних або недостовірних результатів [6].

У контексті моніторингу земель велике значення мають землевпорядні заходи. Зокрема, Економічна комісія ООН з управління європейськими земельними ресурсами внесла відповідні рекомендації:

- визначити на законодавчому рівні характер землі, форму та характер власності, форми користування та права на землю, обмеження та обов'язки, які підлягають реєстрації;

- комерціалізувати систему управління земельними ресурсами відповідно до довгострокової фінансової моделі, системи правового регулювання та адміністративного управління та позиціонування системи управління земельними ресурсами для задоволення потреб споживачів;

- забезпечити прозорість системи управління земельними ресурсами та забезпечити всім суб'єктам ринку надійний, безоплатний та недорогий доступ до земельної інформації;

- постійно здійснювати моніторинг, оцінку та контроль ефективності, цілісності та прозорості системи землеустрою, враховуючи показники, які відображають різні показники, зокрема кошти та час, витрачені на кожну земельну операцію, а також задоволення потреб землевпорядників [7].

Таким чином, визначені напрями розробки та реалізації екологічного моніторингу використання земель та встановлено, екологічний моніторинг використання земель міського середовища характеризується сукупністю взаємопов'язаних елементів і формується на основі просторового забезпечення, що надало можливості побудувати геоінформаційні моніторингові карти для підвищення ефективності використання земель на регіональному рівні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дорожинська О. О. Моніторингові задачі для оцінки рекреаційних територій. Геодезія, картографія і аерофотознімання. 2006. Вип. 67. С. 60–65.
2. Пілічева М. О., Кондращенко О. В., Штерндок Е. С. Сучасні методи моніторингу використання земель міського середовища. Комунальне господарство міст. Серія: Технічні науки та архітектура. 2023. № 178. Том 4. С. 125–129.
3. Фролов В. О. Науково–практичні підходи до визначення просторового забезпечення екологічного моніторингу використання земель міського середовища. Комунальне господарство міст. Серія: Технічні науки та архітектура. 2023. Том 1. Вип. 175. С. 81–87.
4. Ahern J., Cilliers S., Niemelä J. The concept of ecosystem services in adaptive urban planning and design: a framework for supporting innovation. *Landsc. Urban Plan.* 2014. № 125. Pp. 254–259.
5. Горбатюк В. М., Клименко К. В. Організаційно-технологічні особливості здійснення моніторингу земель на регіональному рівні. Геодезія, картографія і аерофотознімання. 2007. Вип. 69. С. 150–156.
6. Дорош О. С. Інвентаризація земель: методичні підходи до її проведення. *Агросвіт.* 2015. № 11. С. 24–30.
7. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. Постанова Кабінету міністрів України від 07.06.2017 р. № 413. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP170413?an=1>.

МОНІТОРИНГ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Мамонов Костянтин Анатолійович,

д.е.н., професор

Шипулін Володимир Дмитрович,

к.т.н., професор

В'яткін Роман Сергійович,

к.т.н., асистент

Харківський національний університет міського господарства

імені О. М. Бекетова

м. Харків, Україна

Канівець Олена Миколаївна,

старший викладач

Сумський національний аграрний університет

м. Суми, Україна

У сучасних умовах, які визначаються зниженням ефективності використання земель та об'єктів нерухомості, скорочення рівня інвестиційної привабливості земель, результативності функціонування та гальмування розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ), потребують переосмислення підходів до формування сучасних напрямів їх діяльності. У цьому контексті актуальним питанням є розробка та реалізація інструментарію моніторингу використання земель об'єднаних територіальних громад.

Теоретичні й практичні завдання щодо моніторингу використання земель представлені у розробках [1–3]. Застосовуючи метод інтегральної оцінки використання земель об'єднаних територіальних громад, сформовано кількісне підґрунтя моніторингу (табл. 1).

Таблиця 1

Результати оцінки коефіцієнтів-стимуляторів та інтегрального показника використання земель ОТГ за регіонами України, відн. од.

Регіон	Коефіцієнти-стимулятори				Інтегральний показник G
	$K_i^{(1)}$	$K_i^{(2)}$	$K_i^{(3)}$	$K_i^{(4)}$	
Вінницький	0,897022	1	0,5895	0,586552	0,764
Волинський	0,91876	0,861036	0,409988	0,547222	0,691

Дніпропетровський	0,460339	0,896181	0,284208	0,886067	0,619
Донецький	0,217888	0,868234	0,222089	0,806384	0,505
Житомирський	1	0,892761	0,431861	0,948232	0,833
Закарпатський	0	0,58845	0,024963	0,119266	0,156
Запорізький	0,889681	0,694538	0,125717	0,864982	0,667
Івано-Франківський	0,91876	0,375753	0	0,562743	0,503
Київський	0,974836	0,526563	0,451794	0,285034	0,582
Кіровоградський	0,093078	0,758423	0,247473	0,686411	0,419
Луганський	0,505704	0,539516	0,112335	0,44313	0,405
Львівський	0,889681	0,808041	0,138287	0,570233	0,615
Миколаївський	1	0,88932	0,949067	0,672627	0,879
Одеський	0,720136	0,831341	0,182977	0,355417	0,522
Полтавський	0,644519	0,758423	0,260905	1	0,672
Рівненський	0,968955	0,73192	0,001447	0,841371	0,664
Сумський	1	0,767	0,837336	0,66521	0,826
Тернопільський	0,966988	0,885856	0,243554	0,715361	0,717
Харківський	0,79099	0,654496	0,142251	0,423514	0,517
Херсонський	0,98652	0,935789	1	0,734397	0,912
Хмельницький	0,779477	0,861036	0,178051	0,845437	0,674
Черкаський	0,920812	0	0,047834	0	0,291
Чернівецький	0,604701	0,919601	0,182338	0,950393	0,661
Чернігівський	0,939094	0,944041	0,33157	0,55356	0,698

На основі побудованого кількісного підґрунтя розроблені геопросторові моніторингові карти використання земель об'єднаних територіальних громад (рис. 1), що дозволило сформулювати рекомендації та основу для прийняття рішень у системі земельних відносин.

Рис. 1 – Моніторингова ГІС-карта інтегрального показника використання земель ОТГ за регіонами України, відн. од.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Канівець О. М. Сучасні напрями формування та реалізації моніторингу використання земель об'єднаних територіальних громад. Комунальне господарство міст. Серія: Технічні науки та архітектура. 2023. Том 3. Вип. 177. С. 104–108.
2. Mamonov K. Methodological approach to the integral assessment of the regional lands use territorial development. *Geodesy and Cartography*. 2019. Vol. 45. №. 3. pp. 110–115.
3. Mamonov K., Kanivets O., Viatkin K., Voronkov O. The main conceptual provisions of the territorial development of the regional land use. *Geodesy and Cartography*. 2021. Vol. 70. № 2. pp. 1–12.

СУЧАСНИЙ СТАН АРХІТЕКТУР І ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ СИЛОВОЇ ЕЛЕКТРОНІКИ ДЛЯ СТАНЦІЙ ШВИДКОЇ ЗАРЯДКИ ЕЛЕКТРОАВТОМОБІЛІВ

Півненко Василь Михайлович

аспірант

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Протягом останнього десятиліття електричні транспортні засоби стали реальністю, і на ринку з'явилося кілька продуктів, які пропонують екологічнішу альтернативу транспорту. Однак, незважаючи на численні переваги електромобілів, водії все ще більше схильються до використання звичайних транспортних засобів, оскільки не бачать у них реальної альтернативи транспорту. Основними причинами цього є тривалий процес заправки за допомогою звичайних нічних зарядок і їх обмежений пробіг.

Було розглянуто кілька варіантів, щоб вирішити цю стриману поведінку щодо електромобілів. Серед цих альтернатив високопотужний процес швидкого заряджання акумуляторних блоків має потенціал для сприяння широкомасштабному впровадженню електромобілів. Однак, щоб скоротити час заряджання, а також відповідати всім викликам і вимогам цього зростаючого додатка, необхідно задумати та розробити нові високопродуктивні архітектури.

Мета роботи. Розглядаються різні можливі архітектури та відповідні перетворювачі силової електроніки в станціях швидкої зарядки постійного струму з трьома різними системами накопичення енергії, а саме акумулятором, маховиком і воднем, а також гібридною енергетичною системою батареї та маховика. Загальні архітектури шин постійного струму в основному розглядаються через природу постійного струму навантаження.

Матеріали та методи. АС/DC перетворення. Ступінь перетворення змінного струму в постійний струм складається з усіх перетворювачів між мережею змінного струму та загальною шиною постійного струму. Якщо

система накопичення енергії не ізолювано від загальної шини постійного струму, каскад перетворення змінного/постійного струму повинен забезпечувати гальванічну розв'язку або за допомогою спеціального низькочастотного трансформатора, або за допомогою високочастотного трансформатора в ізолюваному перетворювачі постійного/постійного струму. Він також повинен забезпечувати випрямлення змінного/постійного струму, корекцію коефіцієнта потужності для покращення якості живлення в мережі змінного струму та зменшення втрат, а також рівень напруги на шині постійного струму, який підходить для з'єднань системи накопичення енергії та електроавтомобіля. За бажанням каскад перетворення змінного/постійного струму може забезпечувати двонаправлену передачу енергії, щоб накопичувач енергії міг надавати послуги мережі.

Ізолювані топології DC/DC перетворювача. Ізоляція в DC/DC перетворювачах забезпечується високочастотним трансформатором. Ізолювані перетворювачі DC/DC можна використовувати в каскаді перетворення AC/DC станції швидкої зарядки, якщо ізоляція не забезпечується спеціальним низькочастотним трансформатором. Цей перетворювач може бути однонаправленим або двонаправленим, якщо система накопичення енергії буде потрібно для надання мережевих послуг. Двонаправлений перетворювач високої потужності потрібен для підключення до батареї системи накопичення енергії в архітектурі. Для високопотужного ізолюваного перетворювача постійного струму в постійний струм, який підключається від шини постійного струму до батареї електромобіля, зазвичай буде достатньо односпрямованого перетворювача. Незважаючи на те, що багато досліджень вивчали можливість електричних акумуляторів, які надають послуги мережі (V2G), цей сценарій найкраще працює для неактивних транспортних засобів, які можна підключати до мережі для заряджання/розряджання протягом більш тривалого періоду дня (наприклад, коли вони припарковані вдома або на роботі). Оскільки станції швидкої зарядки зазвичай використовуються водіями, яким потрібна швидка зарядка, щоб продовжити свої плани водіння, мережеві послуги V2G не є

ідеальними для цих транспортних засобів у русі. Це припущення спрощує конструкцію потужного ізолюваного перетворювача DC/DC, який підключається до електромобіля, завдяки тому, що він є односпрямованим. Однак конструкція та керування можуть бути ускладнені тим фактом, що вхідна напруга та вихідна напруга (напруга батареї електроавтомобіля) можуть значно відрізнятись залежно від конкретного SOC акумулятора та електроавтомобільної батареї. Таким чином, ці перетворювачі повинні мати широкий діапазон вхідної та вихідної напруги.

Результати та обговорення. Обговорювалися різні можливі архітектури станцій швидкої зарядки з трьома системами накопичення енергії і відповідними перетворювачами силової електроніки, що використовуються в цих архітектурах.

Висновки. Встановлено, що системи накопичення енергії батареї з активним переднім перетворювачем забезпечують високу ефективність із прийнятною щільністю потужності в станції швидкої зарядки постійного струму. Також зрозуміло, що ізолюваний DC/DC перетворювач, який взаємодіє між системою накопичення енергії батареї і електроавтомобілем, визначає загальну ефективність станції швидкої зарядки з низьким підключенням до мережі.

ПЕРЕДАВАННЯ АУДІОКОНТЕНТУ НОВІТНІХ СТАНДАРТІВ В МЕРЕЖІ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ 5G BROADCAST

Прищенко Олександр Петрович,

Студент

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

м. Одеса, Україна

Вступ/Introductions. У галузі звукозапису протягом останніх років активного розвитку зазнали так звані технології просторового або імерсивного звучання. Спочатку ці технології були пов'язані насамперед із звуковим супроводом до кінофільмів, та високоякісним професійним звукозаписом, але пізніше радіомовники також зацікавилися тим, щоб підвищити якість звучання власного контенту до рівня, забезпечуваного такими технологіями просторового звучання. У свою чергу це вимагає передавання більшої кількості каналів, ніж за звичайної двоканальної стереофонії.

Так, відомим є проект ORPHEUS, який було створено з метою реалізації звукового мовлення з використанням технології просторового звучання на основі звукових об'єктів ОВА (Object-based Audio) [1]. Дослідження показали, що для передавання програми звукового мовлення за такого підходу необхідні значення швидкості потоку цифрових аудіо даних буде набагато більшим ніж це потрібно для стереофонічного мовлення (табл. 1). У такому разі пропускну здатності каналів радіомовлення може бути недостатньо, тому варто звернути увагу на застосування технологій, альтернативних традиційному ефірному радіомовленню. Варіантом такої альтернативи може бути застосування технології 5G Broadcast.

Таблиця 1

**Рекомендовані значення швидкості потоку кодованих аудіо даних для
відмінної якості звучання**

Конфігурація звукових каналів	Бітрейт, кбіт/с
Стерео 2.0	96
Багатоканальний звук 5.1	192
Імерсивний звук 7.1 + 4Н із трьома додатковими об'єктами	384
Імерсивний звук 22.2	768

Мета роботи/Aim. Дослідження щодо можливості використання технології 5G Broadcast для передавання аудіо контенту новітніх стандартів.

Матеріали і методи/Materials and methods. Для надання лінійних радіо- та телевізійних медіапослуг консорціумом 3GPP стандартизує дві основні технології [2]:

5G Broadcast, що також відома як «5G Broadcast на основі LTE», та

5G Mobile Broadband – Мобільний широкосмуговий зв'язок 5G, який відноситься до розробок 3GPP на основі технологій нового радіо доступу (Нове радіо – NR) і 5G Core.

Застосування технології 5G Broadcast для передавання зазначених вище типів аудіо контенту є досить перспективним, оскільки за такого застосування буде забезпечуватися значно більша пропускна здатність у каналі передачі, ніж у звичних каналах наземного цифрового радіомовлення (наприклад, DAB+).

Для 5G Broadcast визначено смуги пропускання такі самі, що визначені для LTE, тобто 1,4, 3, 5, 10, 15 і 20 МГц [2].

Так, у каналі передавання 5G Broadcast шириною 5 МГц згідно документу [3] можуть бути досягнуті значення пропускної здатності, наведені в табл. 2. Як бачимо, ці значення залежать від відношення сигнал/завада+шум (SINR), а також значення циклічного префіксу (CP), що використовують у системах з OFDM. Значення пропускної здатності визначені для різних середовищ прийому як всередині приміщень, так і поза ними, зокрема і фіксованого прийому із використанням антени на даху будівлі, і прийому на портативні/носивні пристрої, а також прийому в автомобілі.

Таблиця 2

Максимальне значення пропускної здатності при значенні CP = 200 мкс

SINR, дБ	Пропускна здатність в каналі з шириною 5 МГц, Мбіт/с		
	Рухомий в автомобілі	Портативний всередині приміщень Носивний портативний всередині приміщень Носивний портативний зовнішній	Фіксований
5	2,161	2,535	2,535
10	4,282	4,844	4,844

15	7,043	7,792	7,792
20	8,915	11,162	11,162
25	(>9,664)	(>12,262)	(>12,262)

Для надання лінійних радіо- та телевізійних послуг за допомогою 5G Broadcast у різних середовищах прийому можна застосовувати декілька типів передавальних мереж, а саме LPLT (Low Power Low Tower), MPMТ (Medium Power Medium Tower) і НРНТ (High Power High Tower) [2].

У табл. 3 наведено типові значення параметрів для означених мереж [2].

Таблиця 3

Параметри передавальних мереж різних типів

Топологія мережі	Типова відстань між передавачами, км	Типова ефективна висота підвісу антени, м	Типова випромінювана потужність ЕВП, кВт
НРНТ	50 – 100	200 – 400	100
МРМТ	20 – 50	80 – 200	20
LPLT Сільська місцевість	15	30	1
LPLT Місто	2	30	1

Використовуючи документ Європейської спілки радіомовлення EBU TR 063 «Планування та оцінка мереж 5G Broadcast» [3], проведемо оцінку радіуса зони покриття передавачів, що складають мережі 5G Broadcast. Будемо розглядати питання побудови мереж у діапазоні 700 МГц, який гармонізовано у Європі для розгортання 5G Broadcast [2].

Результати і обговорення/Results and discussion. Користуючись рекомендаціями документу [3] щодо порядку оцінювання можливого покриття в мережах 5G Broadcast, були проведені відповідні розрахунки зон покриття для різних типів мереж. Результати розрахунку наведені в табл. 4 і 5 для рухомого прийому та прийому на портативні пристрої поза приміщеннями відповідно.

На рис. 1 – 4 показані залежності радіуса зони покриття від пропускну здатності передавачів мереж 5G Broadcast різних типів.

Таблиця 4

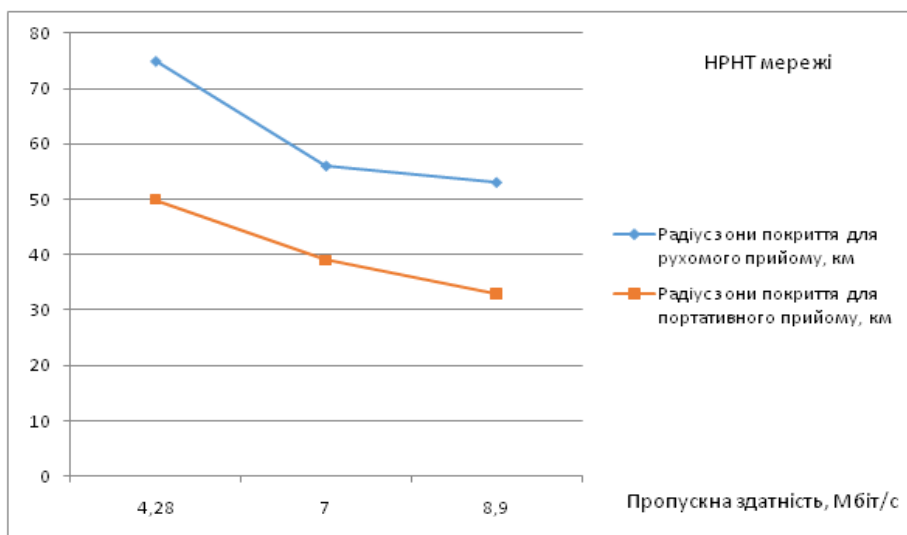
Результати розрахунків для рухомого прийому

Тип мережі	НРНТ			МРМТ			LPLT		
Відношення с/ш	10	15	20	10	15	20	10	15	20
Пропускна здатність, Мбіт/с	4,282	7,043	8,915	4,282	7,043	8,915	4,282	7,043	8,915
Мінімальна медіанна напруженість поля, дБ	47	52	57	47	52	57	47	52	57
Висота підвісу передавальної антени, м	200			75			37,5		
Ефективна випромінювана потужність передавача, кВт	50			5			1		
Ефективна випромінювана потужність передавача, дБ	17			7			0		
Радіус зони покриття, км	75	56	53	36	29	23	19	15	12

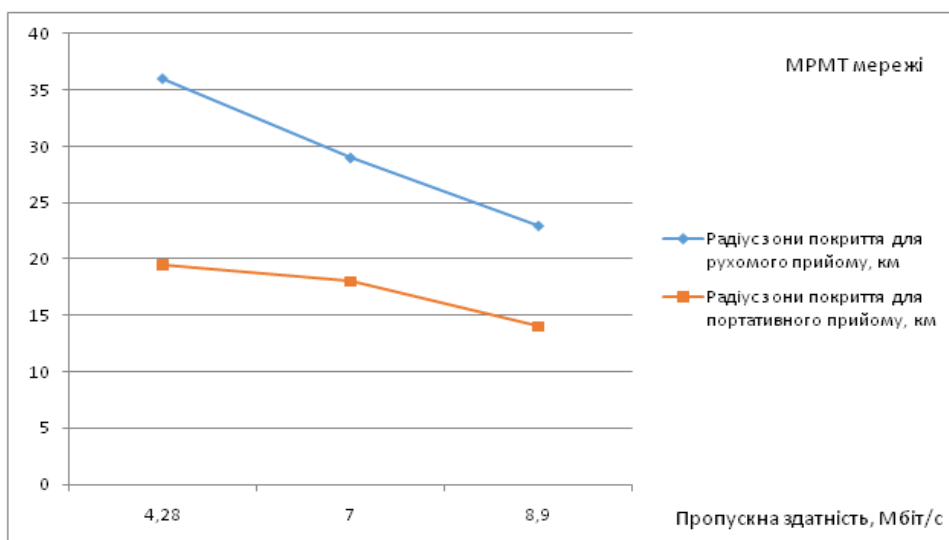
Таблиця 5

Результати розрахунків для приймання на носивне обладнання поза приміщеннями

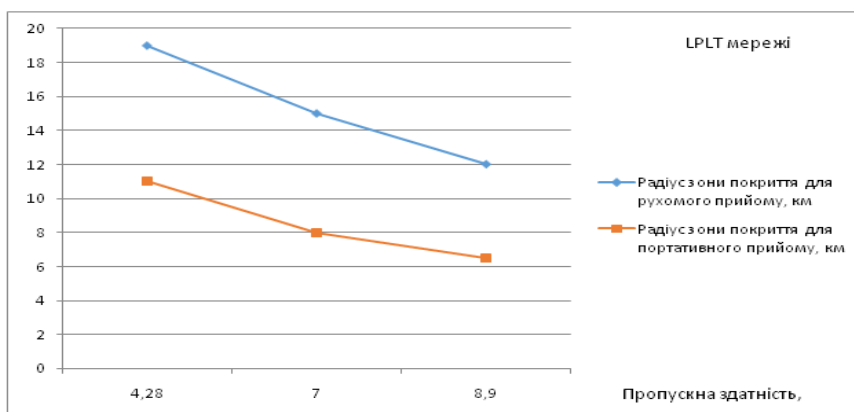
Тип мережі	НРНТ			МРМТ			LPLT		
Відношення с/ш	10	15	20	10	15	20	10	15	20
Пропускна здатність, Мбіт/с	4,282	7,043	8,915	4,282	7,043	8,915	4,282	7,043	8,915
Мінімальна медіанна напруженість поля, дБ	59	64	69	59	64	69	59	64	69
Висота підвісу передавальної антени, м	200			75			37,5		
Ефективна випромінювана потужність передавача, кВт	50			5			1		
Ефективна випромінювана потужність передавача, дБ	17			7			0		
Радіус зони покриття, км	50	39	33	19,5	18	14	11	8	6,5

Рис. 1. Залежність радіусу зони покриття за різних значень пропускної здатності для мереж HRPT

Рис. 2. Залежність радіусу зони покриття за різних значень пропускної здатності для мереж MRPT

Рис. 3. Залежність радіусу зони покриття за різних значень пропускної здатності для мереж LPLT

Отже, як бачимо технологія має високий ступінь гнучкості, що дозволяє реалізувати різні варіанти мовлення звукового контенту новітніх стандартів в різних оточуючих умовах. В залежності від існуючих завдань можна обирати тип мережі, що забезпечить найбільшу можливу площу покриття при заданому обсязі контенту. Або за умови, що площа території, яку треба покрити, є заданою, також можливо з урахуванням різних варіантів приймання обрати оптимальне рішення щодо вибору типу передавальної мережі і пропускної здатності.

Висновки/Conclusions. В сфері радіомовлення все частіше звертають увагу на новітні технології передавання просторового або імерсивного звуку. Передавання фонограм, створених за підходами до звукопередавання на основі об'єктів або комбінування каналів і об'єктів, потребуватиме значно більшої швидкості передавання аудіо даних, що відносяться до однієї програми, ніж використовується нині. Враховуючи фіксоване значення пропускної здатності існуючих каналів радіомовлення, підвищення якості звучання призведе до зменшення кількості програм, а отже і різноманіття контенту.

Тому все більшого використання будуть набувати технології широкосмугового мовлення такі як, наприклад, 5G Broadcast.

Порівняно із згаданою вище технологією наземного цифрового радіомовлення DAB+, можна сказати, що за близьких значень розмірів зон покриття, обсяг контенту, що може бути передано аудиторії з використанням технології 5G Broadcast буде набагато більшим.

ПОСИЛАННЯ/REFERENCES

1. D3.5: Specification and implementation of reference audio processing for use in content creation and consumption based on novel broadcast quality standards. Version: 1.5. / Andrew Mason (BBC), Tilman Herberger (Magix), Emanuël Habets (FHG), Matthias Geier (IRCAM), Anderas Silzle (FHG), Marius Volpel (Magix), Nicolas Epain (bcom), Niles Bogards (Ecandy), Michael Meier (IRT) // ORPHEUS Consortium Parties. 2018 – 33 pp.

2. EBU Technical Report TR 054. 5G for the Distribution of Audiovisual Media Content and Services. Geneva, May 2020. – 60 pp.

3. EBU Technical Report TR 063. 5G Broadcast Network Planning & Evaluations. Geneva, August 2021. – 93 pp.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ БОТІВ ТА ФЕЙКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Сабов Максим Мирославович

Студент

Поліський національний університет,
факультет інформаційних технологій,
обліку та фінансів, Житомир

Вступ. В еру цифрових технологій, соціальні медіа трансформувались з простих онлайн платформ для обміну повідомленнями в значущі інструменти, що формують політичні погляди, стратегії брендингу, освітні процеси та культурний обмін. Вони представляють собою дієвий канал для ефективного розповсюдження інформації та ідей, що робить їх незамінними для стимулювання соціальних і культурних змін. Проте, разом з неймовірними можливостями, які відкривають соціальні медіа, приходять і серйозні виклики, зокрема у сфері приватності та безпеки даних, вимагаючи пильної уваги та обережності від їхніх користувачів.

Мета роботи. Метою даної роботи є глибоке дослідження впливу соціальних мереж на інформаційне простір, аналіз ролі ботів у розповсюдженні дезінформації та визначення ефективних методів протидії цьому негативному явищу. Робота покликана оцінити, як штучний інтелект та автоматизовані системи впливають на формування громадської думки та політичні процеси, а також розробити стратегії для ідентифікації та нейтралізації фальсифікованих наративів.

Матеріали та методи. Академічні дослідження [1-5] показують, що через високу швидкість та широке розповсюдження інформації, соцмережі стають ключовим інструментом у інформаційному протиборстві. Соціальні мережі часто використовуються для розповсюдження фейкових новин та дезінформації, впливає на політичні процеси, громадську думку та міжнародні відносини. Психологічна війна через соціальні мережі включає використання спеціально підібраної інформації для впливу на емоції, сприйняття та думки

людей, що може впливати на формування ідентичності, відносин між групами та суспільні настрої. Боти в соціальних мережах відіграють значну роль в інформаційному протиборстві та поширенні дезінформації, зокрема завдяки масштабному поширенню інформації шляхом автоматичної генерації та поширення повідомлень, використовуються для підсилення певних ідей або повідомлень шляхом автоматичному лайканню, ретвітингу, або коментуванню. Боти можуть сприяти створенню ехо-камер, де користувачі зустрічаються переважно або виключно з поглядами, що відповідають їхнім власним, що може посилити поляризацію та розподіл суспільства. Через свою здатність масово поширювати інформацію, боти можуть впливати на громадську думку, формувати агенду дискусій та навіть маніпулювати результатами опитувань або дискусій у соціальних мережах. Як наслідок, ще призводить до ускладнення процесу виявлення фейкових новин та дезінформації.

Розробники постійно працюють над створенням нових методів виявлення фейків і протидії дезінформації в соцмережах. Наразі використовуються наступні підходи:

1. Аналіз контенту. Для виявлення фейків застосовуються алгоритми перевірки тексту. Вони здатні визначити стиль письма та лексичну схожість із відомими джерелами для пошуку фальсифікацій. Ще один спосіб – перевірка контексту. Наприклад, якщо опубліковані фото або повідомлення не відповідають типовій поведінці користувача, вони можуть вважатися потенційними фейками.

2. Використання машинного навчання для автоматизації процесу виявлення фейків у соціальних мережах. Тренування на великому обсязі даних допомагає визначити типові патерни, які вказують на те, що певний контент дезінформує користувачів. Офіційно визнані фейки можуть використовуватись як приклади, щоб навчити штучний інтелект виявляти подібний контент у майбутньому.

3. Відстеження аномалій. Цей метод виявлення фейків базується на відстеженні нетипових подій та різких змін у соціальній мережі. Наприклад,

якщо певний допис або фотографія поширюються занадто швидко чи мають надмірно високу взаємодію проти інших подібних повідомлень, то це може бути ознакою фейків.

4. Використання аналізу мультимедіа. Для виявлення фейків застосовуються алгоритми визначення рівня редагування фото або відео. Крім того, враховуються й технічні дані, навіть показники акселерометра смартфона. Якщо кут нахилу гаджета на кожному фото не змінюється, то ймовірніше зображення створені програмою, а не людиною.

5. Виявлення ботів. Застосовуються десятки критеріїв і параметрів: частота публікації постів на добу, співвідношення рівня активності у вихідні та будні тощо. Ретельно аналізуються теми та слова, на які реагують акаунти, та інші особливості поведінки в мережі. Таким чином вдається відстежити, який саме контент генерується та розповсюджується спеціально створеними програмами.

Опосередкованими ознаками, які можуть бути використані для виявлення ботів є наступні.

1) Нерозуміння сарказму. Чат-боти призначені для взаємодії з людьми, проте останні, на відміну від ботів, схильні висловлюватися неоднозначно і часто вкладають у свої слова прихований сенс. Тому, незважаючи на те, що чат-боти прекрасно справляються з прямолінійними питаннями, генеруючи швидкі і точні відповіді, розпізнати сарказм, іронію і гумор складно навіть для ботів зі штучним інтелектом [5].

2) Погана імпровізація. Чат-бот працюють добре, поки розмова не виходить за межі запрограмованого алгоритму. Однак, розробникам неможливо передбачити мільярда можливих сценаріїв, тому, не шаблонна поведінка користувача збиває бота з пантелику.

3) Проблема виявлення спаму. Багато дослідників за останнє десятиліття зосередили свої зусилля на вирішенні проблеми фільтрації спаму в соціальній мережі *Twitter*, оскільки саме ця платформа пропонує значний інструментарій для роботи з великими масивами даних.

Результати та обговорення. Прикладом спроби вирішення проблеми спаму є класифікатор на основі вмісту твітів що був побудований відповідно до лінгвістичного аналізу повідомлень [4]. Але він не міг генерувати набір порівнянних результатів, оскільки в його механізмі використовувався лише один алгоритм. Унікальні ознаки повідомлень можна отримати з *API* потокової передачі *Twitter* і обчислити за допомогою об'єкта *JSON*, і вони включають атрибути на рівні облікового запису (кількість підписок, кількість підписників і вік облікового запису) та атрибути на рівні користувача (наприклад, кількість *URL*-адрес, цифри, хеш-теги у твіті відповідно). Однак існували деякі проблеми з вилученням ознак і незадоволеною точністю. Під час процедури збору даних було помічено, що спам у *Twitter* буде дрейфувати, а ознаки можна легко сфабрикувати. Крім того, підсумовуючи результати існуючих досліджень, середнє значення точності виявлення спаму досягає лише 85%. Інша методика охоплює служби чорного списку, але було показано, що понад 90% користувачів можуть натискати шкідливі *URL*-адреси до того, як їх занесли в чорний список. У той же час методи внесення в чорний список займають надзвичайно багато часу через участь окремих осіб у розпізнаванні небажаної інформації [6].

Висновки. Отже, ведення інформаційного протиборства у соціальних мережах є актуальним та значущим через їх вплив на формування громадської думки та політичні процеси. Боти в соціальних мережах грають ключову роль у поширенні дезінформації, створенні фальшивих наративів та маніпуляції громадською думкою. Ефективна протидія цим феноменам вимагає постійного аналізу та розроблення стратегій, заснованих на академічних дослідженнях, які буде покладено в основу створюваних програмних інструментів протидії кампаніям з дезінформації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Грищук Р. В., Молодецька-Гринчук К. В. Методологія побудови системи забезпечення інформаційної безпеки держави у соціальних інтернет-

сервісах. *Захист інформації*. 2017. Т. 19, № 4. С. 254–262.

2. Молодецька К. В. Спосіб підтримання заданого рівня попиту акторів соціальних інтернет-сервісів на контент. *Радіоелектроніка, інформатика, управління*. 2015. № 4(35). С. 113–117.

3. Maksim Kalameyets. Algorithms and techniques for bot detection in social networks. *Library and information sciences*. Université Paul Sabatier - Toulouse III; ITMO University, 2021.

4. Вдовін І. В. Актуальні питання автоматичного вилучення даних з веб-сторінок. *Перспективи розвитку інформаційних технологій*. 2015. С. 11–16.

5. Nayawi K., Saha S., Masud M.M. et al. Social media bot detection with deep learning methods: a systematic review. *Neural Comput & Applic*, 2023, 35, P. 8903–8918.

6. Ганжела С. І. Основи інформатики з елементами програмування та сучасні інформаційні технології навчання. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. 61 с.

САМООРГАНИЗАЦИЯ САМОСОГРЕВАНИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ ТЕПЛА В МАССЕ ХЛОПКА–СЫРЦА

Саилов Рахиб Ага-гюль оглы
Азербайджанский Государственный Университет Экономики
(UNEC). Канд.тех.наук
г. Баку

Аннотация: Высокие теплоизоляционные свойства волокна хлопка, наличие биологической активности в семенах свежесобранного хлопка, результатом чего может быть тепловыделение, изменение влажности воздушной среды в объеме складированного хлопка и другие процессы в системе-бунт.

Теоретически доказано, что концентрация сырца в бунтах приводит к созданию активной системы, способной самоорганизовываться и изменять состояние среды внутри бунта, что фиксируется как эффект самосогревания. Самосогревание хлопка-сырца имеет определенные границы начала процесса и определяется теплофизическими свойствами хлопка-сырца.

Ключевые слова: Хлопок-сырец, сушка, семена, бунт, самосогревание.

Определив возможности технологии заготовки хлопка и условия, позволяющие увеличить производство хлопка, необходимо отметить, что сырец, складываемый на заготовительных пунктах, попадает в обстановку в корне отличающуюся от полевых: высокая количественная концентрация его на ограниченных площадях; высокая объемная плотность в местах складирования; большие линейные размеры объема складирования; неоднородность по влажности, засоренности, сорту. Такая ситуация, не изменяя физических свойств дольки хлопка, изменяет ее взаимодействие с окружающей средой, с бесчисленным множеством частичек - аналогичной ей самой, создавая новую систему для биологических, тепловых, химических и других процессов в этой

дольке и вокруг нее. Учитывая высокие теплоизоляционные свойства волокна хлопка, наличие биологической активности в семенах свежесобранного хлопка, результатом чего может быть тепловыделение, изменение влажности воздушной среды в объеме складированного хлопка и другие процессы в системе – бунт. [1]

Поэтому изучение физической сущности процесса самосогревания хлопка - сырья имеет огромное значение.

Физическая постановка вопроса самосогревания хлопка основывается на теории самоорганизации. [2]

Образование сложных структур в нелинейных средах или пространственных ансамблях связано с самоорганизацией. Самоорганизация это установление в диссипативной неравновесной среде пространственных структур, параметры которых определяются свойствами самой среды и слабо зависят от свойства источника неравновесности. Оказалось, что многие физические процессы (реакция горения, химическая кинетика, самосогревание и др.) описывается сходными математическими моделями. Например, распространение популяций в экологической среде, распространение возбуждения в сердечной ткани и спорообразование в некоторых биологических объектах (зерно, хлопок - сырец, различные семена). Из вышеизложенного следует, что процесс самосогревания происходит при наличии следующих факторов: достаточной влажности, фактической незрелости, высокой теплоизолированности. Жизнедеятельность семян хлопка является инерционной биологической системой, способной генерировать тепло и влагу. При этом наличие неравномерности зрелости приводит к различной интенсивности генерации этих параметров, провоцируя более спокойные популяции неравновесному состоянию.

За основной показатель протекания процесса, примем тепло, выделяемое активной биологической средой. В этом случае уравнение математическая модель описывается нелинейным кинетическим уравнением:

$$\rho c \frac{\partial U}{\partial t} = \Delta(\lambda U) + f(U) - V_0 \frac{\partial U}{\partial x} \rho c \quad (1)$$

здесь: V_0 - скорость распространения фронта активности биологической среды хлопка-сырца, который характеризует процесс самоорганизации (температура движения самосогревания в массе хлопка-сырца);

$f(U)$ - задаваемая функция;

Δ - оператор Лапласа.

Рассмотрим частный случай виде функции $f(U)$:

$$f(U) = -h(U - U_0)$$

U_0 - начальная температура среды,

h - коэффициент линейного приближения.

В этом случае уравнение (1) не является уравнением самоорганизации, она описывает только потери тепла. Поэтому необходимо в уравнение включить нелинейный член, который сбалансируется с диссипативным членом, в результате чего обеспечивается развитие процессе.

Поэтому в уравнение (1) положим

$$f(U) = -h(U - U_0) + h_1(U - U_0)^2$$

Тогда (1) перепишем в виде:

$$c\rho \frac{\partial U}{\partial t} = \Delta(\lambda U) - h(U - U_0) + h_1(U - U_0)^2 - V_0 \frac{\partial U}{\partial x} \rho c \quad (2)$$

здесь h_1 -коэффициент второго приближения.

Поставим вопрос возможности распространения фронта активности с постоянной скоростью? V_0

Оказывается такой фронт существует при постоянной температуре среды определяется по формуле

$$U - U_0 = \frac{3h}{h_1} \frac{1}{ch^2 \left[\sqrt{\frac{h}{2\lambda}} (x - V_0 t) \right]} \quad (3)$$

Где $\text{ch}z$ – гиперболический косинус функции,

t - время

На основе экспериментальных исследований. теплофизические свойства хлопка-сырца можно записать эмпирической формулой

$$\lambda = [4 \cdot 10^{-2} + 4 \cdot 10^{-4} \cdot U + 1,1 \cdot 10^{-4} \cdot \rho + 10^{-2} \cdot 0,11 \left\{ \frac{W_p - W}{7\% - W} \right\}] \quad (4)$$

где: λ – теплопроводность хлопка-сырца, ккал/м. час

w -влажность, %

U - температура, $^{\circ}\text{C}$

ρ – объемная масса, $\text{кг}/\text{м}^3$

Объемной плотности хлопка-сырца в бунте описывается равенством

$$\rho = \rho_0 \left(1 + \frac{\rho'}{\rho_0} \right) \quad (5)$$

где: ρ – текущая объемная плотность, $\text{Н}/\text{м}^3$

ρ_0 – среднее значение плотности;

ρ' - отклонение от среднего значения.

Эксперименты исследования показали, что первоначальной области самосогревания хлопков сырца имеет температуру не более $U_{t=0} = 80^{\circ}\text{C}$, а в достаточно удаленной области от очага тепла $U = 20^{\circ}\text{C}$; $W = 14\%$

Рассмотрим хлопок-сырец в пределах изменения температуры U от $U_{\min}$ до $U_{\max}$. Взаимосвязь между ними будет /2/

$$U = U_{\text{cp}} \left(1 + \frac{U'}{U_{\text{cp}}} \right), \quad U_{\text{cp}} = U_{\max} - U_{\min} \quad (6)$$

Здесь $\frac{U'}{U_{\text{cp}}}$ - безразмерная величина, причем

$$U_{\text{cp}} = U_{\min} + \frac{U_{\max} - U_{\min}}{2}$$

Если безразмерную функцию U ввести так, чтобы $U = 80^{\circ}\text{C}$, то безразмерная функция $V = I$, при $U = 20^{\circ}\text{C}$, $V = 0$

При этом безразмерная функция U принимает вид

$$U = 20^{\circ}(1 + 3V) \quad (7)$$

Преобразовав выражение (6) получим

$$\lambda = 1,7 \cdot 10^{-2} \left(1 + V + 0,55 \frac{P'}{P_0} \right) \quad (8)$$

Как видим, влияние изменения плотности на коэффициент теплопроводности немного меньше, чем влияние температуры.

Выводы:

1. Теоретически доказана, что концентрация сырца в бунтах приводит к

созданию активной системы, способной самоорганизовываться и изменить состояние среды внутри бунта, что фиксируется как эффект самосогревания.

2. Теоретически обосновано, что самосогревание хлопка-сырца имеет определенную границу начала процесса и определяется теплофизическими свойствами хлопка-сырца. Гнездовая самосогревание зависит от температуры, плотности, влажности, зрелости и т.д.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Р. А. Саилов « Теоретические исследования теплообмена между уплотненными слоями хлопка-сырца». Альманах современной науки и образования»№12.,2009 г.

2. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах от диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации. М.1-Мир-1979 г.

3. Суслин А. Н., Тихомиров Г. А. Обеспечение сохранности хлопка повышенной влажности обзор. УЗНИИТИ –Ташкент-1975 г.

4. Щеколдин М. И. Тепло влажностные константы хлопка-сырца-М-1958г

ИССЛЕДОВАНИЕ СКОРОСТИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ЗВУКА В ХЛОПКОВОЙ СРЕДЕ

Саилов Рахиб Ага-гюль оглы

Азербайджанский Государственный Университет Экономики (UNEC)

Канд.тех.наук. доц.

Аннотация: Одной из фундаментальных характеристик волокнистого материала, определяющих его динамическое поведение, является скорость распространения звука в нём [1].

Проведено теоретическое и экспериментальное исследование о скорости распространении звука, а также ультразвуковых волн в объёмной массе хлопка сырца.

В волновых процессах связь между давлением P в волне и скоростью ее распространением по формуле $P = A \cdot U$ осуществляется через коэффициент пропорциональности $A = \rho \cdot c$, в состав которого входит величина c скоростью звука [2].

Из результатов теоретических исследований следует, что при плотности среды $\rho = 400 \text{ кг/м}^3$ скорость звука составит $C = 90 \text{ м/с}$.

а при $\rho = 1000 \text{ кг/м}^3$ соответственно $C = 220 \text{ м/с}$.

В области малых плотностей и давлений $0 < p < 10 \text{ м/см}^2$, скорость звука составляет $c = 23 \text{ м/с}$.

Из физических соображений ясно, что величина скорости звука по мере уменьшается объёмного содержания волокон в смеси и увеличения объёмного содержания воздуха, должна возрастать и стремиться в пределе к скорости звука в воздухе $c = 330 \text{ м/с}$. Это будет крайнее состояние для смеси, когда волокон нет, и остаётся только воздух.

Ключевые слова: волокно, плотность, сырьё, хлопковая среда, воздух.

Цель исследований:

- Определить величины скорости звука в хлопковой среде.

- Определить распространения скорости звука в зависимости от плотности хлопковой среде.

Непосредственное свое практическое приложение исследования по скорости звука могут найти в вопросах технологии очистки вибрационными и волновыми методами. Необходимость разработки и внедрения таких методов обусловлена следующим.

Существующие механико-технологические процессы первичной переработки хлопка–сырца – очистка от мелкого сора, дженирование (пильное и валичное), волокно очистка, внутризаводской и цеховой транспорт - реализуют динамическое воздействие на перерабатываемый продукт за счет разности размеров, парусности и других свойств хлопка и волокна, хлопка и сора и осуществляют заданный процесс. [3].

При этом воздействие на хлопок близки к ударным, это чаще всего слабо нелинейные динамические процессы при технологических скоростях 5-12 м/с и транспортных до 25-30 м/с, причем время ударного взаимодействия хлопка-сырца и волокна с колосниками, колками составляет 0,0020-0,0040 с. в зависимости от степени опущенности и хлопка-сырца, влажности волокна и других параметров процесса.

На практике резервов развития для давно и хорошо изученных указанных технологий уже нет. На пути роста эффективности процессов встает барьер, ограничивающий качество продукции. Хотя возможности процессов частично иногда удается расширить за счет специальных мероприятий, однако значительных сдвигов пока нет.

Возникает проблема изучения фундаментальных вопросов, могущих дать ответ – каковы свойства хлопка в динамике, какие при этом процессы могут быть реализованы. В частности определение такой важной характеристики волокнистого материала, как скорость звука в нем. Если в воздухе величина скорости звука составляет 330 м/с, то в линейно ориентированном волокне уже 1500-1700 м/с, в хлопчатобумажной пряже скорость звука будет 700-750 м/с, а в шерстяной - 100-120 м/с. В объемной массе волокна эта скорость варьирует от

нескольких десятков до сотен метров в секунду в функции плотности, влажности, сорта - главных характеристик его состояния. [4].

Теоретически и экспериментально исследован вопрос о скорости распространения звука, а также ультразвуковых волн в объемной массе хлопка-сырца.

Выводы

1. В ходе проведения исследований определена что хлопковые волокна, заключенные в объеме среды, представляет собой некоторую разновидность газа, по внешней форме совпадающего с такими известными реальными газами как воздух.

2. Исследование показали, что с увеличением плотности, скорость распространения звука в хлопковой среде увеличивается

ЛИТЕРАТУРА.

1. Корабельников Р. В. Юсупов Ф. Ш. Обобщение экспериментальных исследование по сжимаемости хлопка-сырца в связи со скоростью звука в нём.- Реф. Сб. Хлопковая промышленность. - 1991. – МУ – с 27.

2. Менли Р. Анализ и обработка записей колебаний. – М,: Машиностроение, 1972 -367 стр.

3. Джаборов Г. Д., Балтабаев С. Д., Котов Д. А. Первичная обработка хлопка. Легкая индустрия. 1978- 367 стр.

4. Станкевич К. П. Неустановившееся движение сплошной среды. – М: Наука, 1971-804 с.

5. Rahib Agagul Sailov. /Research on the Method for Determining the Interaction of Cotton with the Working Bodies of Cotton Gins. Fibers Textiles in Easton Europe. 30/ (6) 2022.

МЕТОД ПАРАБОЛІЧНОЇ АПРОКСИМАЦІЇ ВИЗНАЧЕННЯ КООРДИНАТИ ЗІТКНЕННЯ АРТИЛЕРІЙСЬКОГО СНАРЯДА З ПОВЕРХНЕЮ

Тарахтій Ольга Сергіївна,

к.т.н., доцент

Гульцов Павло Семенович,

Максимов Олексій Максимович,

Аспіранти

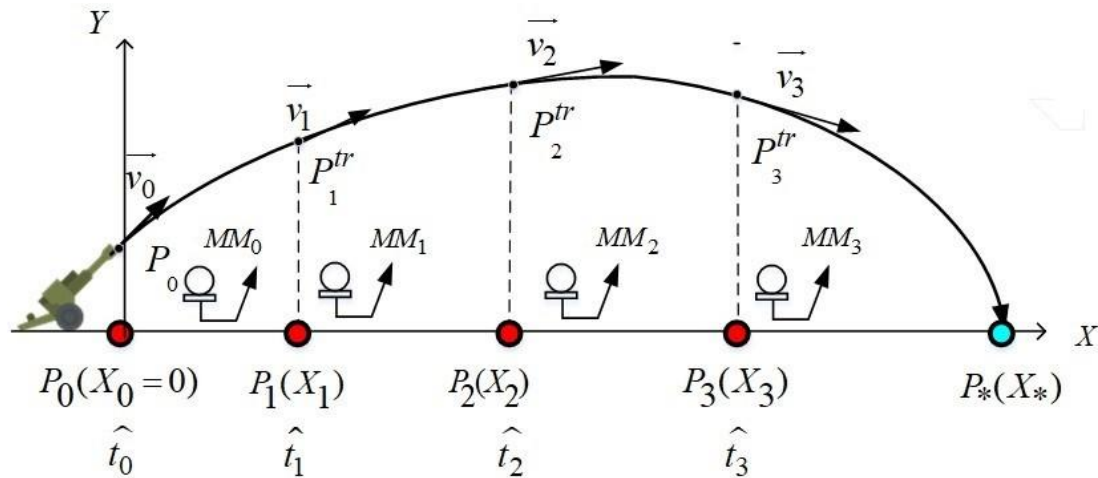
Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

Вступ. / Introductions. Польова артилерія великих калібрів була і залишається основною ударною силою наземних військових операцій. У 2022 році Збройні сили України виробляли в середньому 4000-7000 артилерійських пострілів на день, з російського ж боку ця величина була в 2-4 рази більшою. Застосування артилерії в локальних збройних конфліктах ХХІ століття і під час російсько-української війни продемонструвало, що ефективне застосування артилерії можливе тільки на основі нових тактичних моделей. Класична концепція контрбатареїної війни сьогодні трансформувалася в тактику "shoot-and-scoot". Ураження артилерійським підрозділом противника зі збереженням своєї боєздатності можливе тільки шляхом скорочення часу стрільби на ураження цілі до мінімально можливого. Кожен постріл з артилерійської установки дає можливість противнику оцінити її координати і відкрити вогонь у відповідь. Таким чином, вкрай актуальним є завдання розроблення методів ведення артилерійського вогню, застосування яких дає змогу виконати завдання ураження цілі мінімальним числом пострілів.

Мета роботи. / Aim. Розробити метод відслідковування артилерійського пострілу при дії на нього випадкових збурень на основі реєстрації балістичної та дульної хвиль, утворених пострілом і снарядом, для верифікації стану пострілу артилерійської гармати і визначити точку зустрічі снаряда з поверхнею на основі параболічної апроксимації його характеристик.

Матеріали та методи./Materials and methods. На рис.1 показано схему розташування зняряддя та вимірювального обладнання.

Рис. 1. Схема розташування зняряддя та вимірювального обладнання

Початок координат суміщено з вогневою позицією гармати P_0 , що стріляє снарядом із початковою швидкістю $\vec{v}_0$, що перевищує швидкість звуку c . На схемі показано рух снаряда у вертикальній площині. Точка прицілювання P_* розташована на горизонтальній дальності X_* . Зазначимо, що в цьому дослідженні не враховується бічне відхилення снаряда, викликане деривацією. За необхідності це явище може бути досить просто враховано добре відомими методами [27, 28]. Під час польоту снаряда балістичною траєкторією з надзвуковою швидкістю його супроводжує балістична хвиля, яку можна спостерігати на поверхні вздовж лінії Кстрельби, що лежить усередині конуса Маха. На поверхні в трьох точках спостереження з відповідними координатами $P_1(X_1), P_2(X_2), P_3(X_3)$ розташовуються комплекти вимірювальної апаратури (КВА). КВА призначений для реєстрації моментів прояву балістичної хвилі у відповідній точці $t_i, i=1,2,3$, які відповідають моменту польоту снаряда над точками спостереження. Кожний КВА містить вимірювальний мікрофон ВМ, аналого-цифровий перетворювач і канал радіозв'язку. Ще один комплект КВА розташовується на вогневій позиції. Усі чотири комплекти КВА синхронізовані за часом.

Завдання розроблюваного методу верифікації пострілу з випадковими

збуреннями – за зареєстрованими часами прольоту снаряда над точками спостереження оцінити координату приземлення снаряда й установити, чи задовольняє вона необхідну точність.

Метод обробки вимірювань. Крок 1. Для точки пострілу P_0 швидкість снаряда визначається за таблицями стрільби для даного типу снаряда і заряду (підготовка стрільби повна, можливі випадкові збурення). Для кожної з точок P_j ($j=1,2,3$) на підставі даних про попередні точки P_i ($i=0,1,2$) виконуються такі розрахунки.

Крок 2. Ділянка траєкторії снаряда $P_i^{tr} P_j^{tr}$ апроксимується прямолінійним відрізком $P_i^{tr} P_j^{tr}$.

Сила опору повітря, що діє на снаряд у польоті, описується квадратичною моделлю:

$$R = C_x \rho \frac{v^2}{2} SM, \quad (1)$$

де C_x – інтегральний коефіцієнт опору,

ρ – щільність повітря,

v – швидкість снаряду,

S – площа мідельового перерізу снаряда, $P_i P_j$

$M = v/c$ – число Маха,

c – швидкість звуку в повітрі.

Вектор $\vec{R}$ спрямований протилежно вектору $\vec{v}$, отже сила R надає снаряду негативного прискорення

$$a = R / m, \quad (2)$$

де m – маса снаряда.

Тоді швидкість снаряда в точці P_j^{tr}

$$v_j = v_j - C_x \rho \frac{v^2}{2} SM / m. \quad (3)$$

Наближена довжина відрізка траєкторії

$$P_i^{tr} P_j^{tr} = v_i \Delta t_{ij} - C_x \rho \frac{v^2}{2} SM / m \Delta t_{ij}^2, \quad (4)$$

де $\Delta t_{ij} = t_j - t_i$.

У результаті виконання обчислювальних процедур (1-4) у прямокутному трикутнику $P_i^{tr} P_j^{tr} P_{ij}$ відомі дві сторони $P_i^{tr} P_j^{tr}$ і $P_i^{tr} P_{ij} = X_j - X_i$. Тоді перевищення траєкторії польоту снаряда за віссю Y в точці P_j^{tr} по відношенню до точки P_i^{tr}

$$\Delta Y_{ij} = \sqrt{(P_i^{tr} P_j^{tr})^2 - (P_i^{tr} P_{ij})^2}. \quad (5)$$

Висота польоту снаряда над точкою P_j

$$Y_j = Y_j + \Delta Y_{ij}. \quad (6)$$

У результаті виконання описаної обчислювальної процедури отримано точки висоти підйому траєкторії снаряда над точками вимірювань $P_1^{tr}(X_1, Y_1)$, $P_2^{tr}(X_2, Y_2)$, $P_3^{tr}(X_3, Y_3)$, крім того для точки пострілу $P_0(X_0 = 0, Y_0 = 0)$.

Крок 3. Побудуємо апроксимувальні параболи за кожною тріадою точок:

$$\begin{aligned} (P_0, P_1^{tr}, P_2^{tr}) - Y_1 &= A_1 X^2 + B_1 X, \\ (P_0, P_2^{tr}, P_3^{tr}) - Y_2 &= A_2 X^2 + B_2 X, \\ (P_0, P_1^{tr}, P_3^{tr}) - Y_3 &= A_3 X^2 + B_3 X. \end{aligned} \quad (7)$$

Ще одну апроксимуючу параболу можна побудувати за чотирма точками:

$$(P_0, P_1^{tr}, P_2^{tr}, P_3^{tr}) - Y_4 = A_4 X^2 + B_4 X. \quad (8)$$

Кожна з апроксимувальних парабол є моделлю руху снаряда, яка певною мірою компенсує випадкові збурення під час пострілу. Точки перетину апроксимувальних парабол із поверхнею (ненульові корені парабол) $P_*^1, P_*^2, P_*^3, P_*^4$, є наближеними оцінками точки падіння снаряда. Середнє арифметичне точок перетину апроксимувальних парабол із поверхнею $X_*^0 = (X_*^1 + X_*^2 + X_*^3 + X_*^4) / 4$ ** є усередненою оцінкою точки приземлення снаряда з компенсованими випадковими збуреннями.

Слід зазначити, що насправді будують понад чотири апроксимувальні параболи, але зрештою для оцінювання обирають саме чотири відповідно до викладеного нижче алгоритму.

Результати та обговорення./Results and discussion. Запропонований метод промодельовано для стрільби з гаубиці FH70 снарядом M107 калібру 155 мм. Характеристики снаряда [30]: маса 43 кг, діаметр 0,15471 м, початкова швидкість (заряд повний #8) 684.3 м/с. Підготовка стрільби – повна. Для розрахунків прийнято $\rho=1.2041$ кг/м³, $c=341,6$ м/с, координата точки прицілювання $X_*=25000$ м. Інтегральний коефіцієнт опору обирався з таблиць [30]. X координати точок вимірювання: $X(P_1)=4900$ м, $X(P_2)=10000$ м, $X(P_3)=16000$ м. Часи прольоту вимірювальних точок з урахуванням випадкових збурень $t_i (i=1,2,3)$ формувалися так: у табличні часи прольоту вносили 5% випадкові збурення: $t_i = t_i^{FT} + \Delta t_i, \Delta t_i \in \text{rand}[0.95\Delta t_i; 1.05\Delta t_i] (i=1,2,3)$.

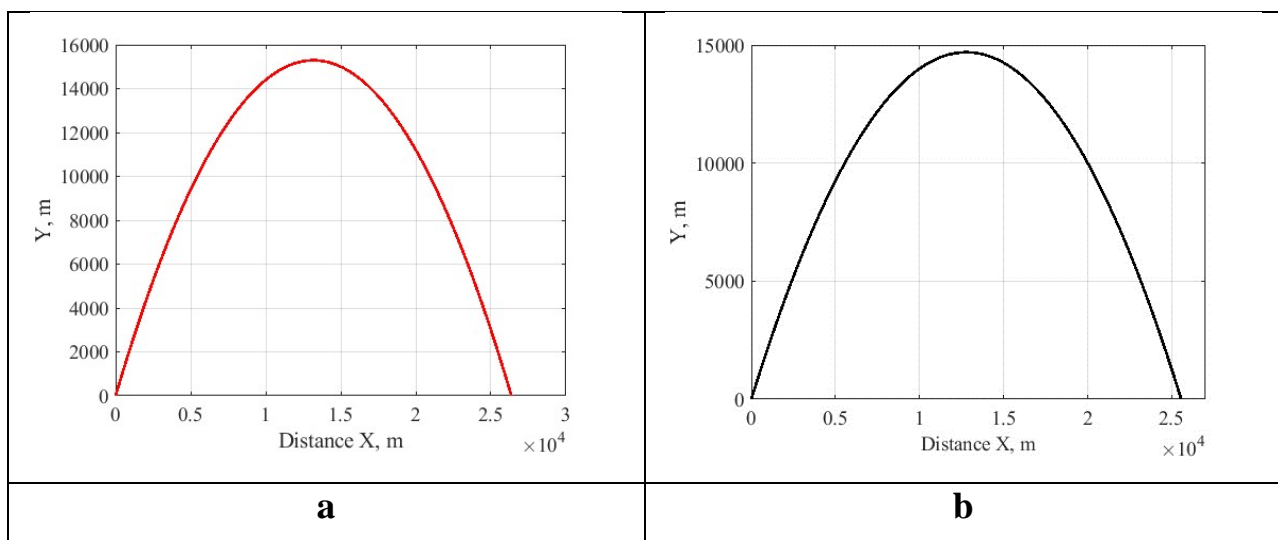
Модельовані параметри наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

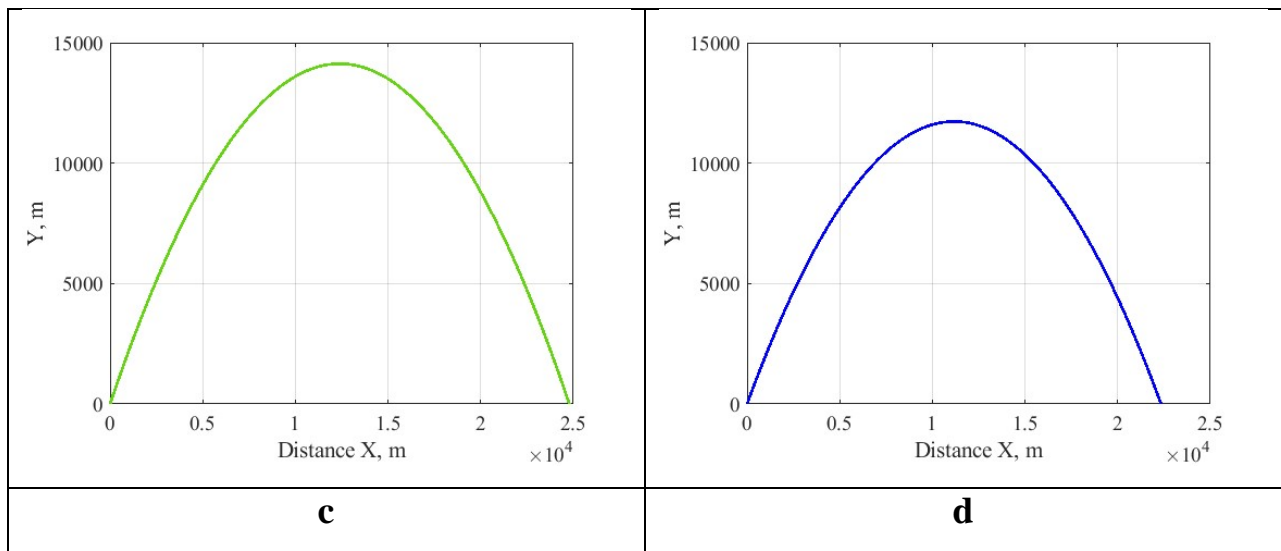
Параметри імітаційного моделювання методу верифікації пострілу

Модельований параметр	Параметри, що відповідають точкам розташування мікрофонів на лінії напрямку стрільби		
	1	2	3
Координата цілі за прицілом, м;	25000		
Відстань від гармати до вимірювального мікрофона, м	4900	10000	16000
Час реєстрації балістичної хвилі, с	10,5	22,2	39,7
Висота прольоту над точкою вимірювання Y_j , м	3634	6163	6686

За викладеною методикою побудовано чотири апроксимувальні параболи (рис. 2).

Рис. 2. Апроксимувальні параболи побудовано: **а** – по точкам P_0, P_1, P_2 , **б** – по точкам P_0, P_1, P_3 , **с** – по точкам P_0, P_2, P_3 , по точкам P_0, P_1, P_2, P_4 .

Результати моделювання наведено в Таблиці 2.

Таблиця 2

Результати моделювання методу верифікації пострілу

Результати моделювання	Апроксимувальні параболи				
	#1	#2	#3	#4	
Прицільна дальність X_* , м	25000				
Коефіцієнти уравнения парабола $Y = AX^2 + BX$	A	-0,000092	-0,000090	-0,000090	-0,000088
	B	2,28	2,30	2,11	2,32
X_*^i , м	25070	25060	24610	22850	
$\bar{X}_*$, м	24390				

Висновки./Conclusions. Імітаційне моделювання запропонованого методу верифікації пострілу демонструє два головні результати.

1. Метод верифікації завдяки застосуванню системи апроксимуючих парабол компенсує випадкові збурення з досягненням помилки близько 0,5% від дальності стрільби.

2. Пропонований метод дає змогу провести верифікацію за одним пострілом з отриманням результатів верифікації ще до приземлення снаряда.

СУЧАСНІ МЕТОДИ ОБРОБКИ МЕТАЛУ

Ткаченко Андрій Миколайович,
викладач вищої категорії
Лозівської філії Харківського
автомобільно-дорожнього фахового коледжу
м. Лозова, Україна

Вступ. У сучасному суспільстві рівень життя людей визначається ефективністю виробництва. Першочерговим завданням вітчизняної економіки є підвищення продуктивності праці та якість продукції, що випускається. Це може бути досягнуто на основі вискоєфективних технологій автоматизованого виробництва. Розвиток усіх галузей промисловості призвело до використання матеріалів зі спеціальними експлуатаційними властивостями: надтвердих, в'язких, жароміцних, композиційних. Обробка заготовок з цих матеріалів звичайними методами (способами) механічної обробки дуже скрутна або неможлива взагалі. Тому паралельно з розробкою цих матеріалів створювалися принципово нові методи (способи) обробки. Сьогодні в машинобудуванні використовують фізико-хімічні методи обробки матеріалів як доповнення, а інколи для заміни традиційних методів.

Ціль роботи. Розкрити сутність сучасних прогресивних технологій при виготовленні складно-профільних деталей з важкооброблюваних конструкційних матеріалів і сплавів.

Матеріали та методи. Важко уявити нині верстатобудівну промисловість без використання металу. Метал людство застосовувало як інструментальний матеріал з давніх часів. З огляду на те що метал піддається куванню, зварюванню, литтю, гравіруванню, безлічі інших технологій, його використовують для виготовлення різноманітних інструментів, корпусів верстатів, конструкційних елементів архітектурних споруд тощо. Зокрема, механічна обробка конструкційних матеріалів досягла великих успіхів за рахунок випуску промисловістю металорізальних верстатів високого ступеня досконалості й високої продуктивності. Це дозволяє успішно вирішувати різні

технологічні завдання стосовно конструювання машин і механізмів.

Серійне виробництво, у якому випускається до 80 % продукції, характеризується великими затратами робочого часу на виконання допоміжних операцій. Основним напрямком скорочення цих затрат є автоматизація виробничих процесів за рахунок використання верстатів із числовим програмним керуванням (ЧПК). На цих верстатах досягається високий ступінь автоматизації обробки і можливість їх швидкого переналагоджування на обробку будь-якої деталі в межах технічних характеристик.

Значних успіхів у розробці такої техніки досягнули вчені, інженери-конструктори Національної академії наук України під керівництвом всесвітньо відомого фахівця в галузі металургії і технології металів, академіка, професора, доктора технічних наук, президента Національної академії наук України, першого в історії нашої держави Героя України Бориса Євгеновича Патона.

Так, наприклад, в Інституті чорної металургії ім. З.І. Некрасова НАН України розроблено та сконструйовано багатофункціональні центри та металорізальні верстати, автоматичні лінії для обробки металу, програмні засоби для промисловості тощо. Учені та інженери-конструктори Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуніна

НАН України розробили технологію виготовлення та використання природоруйнуючих і металорізальних інструментів.

Сучасний металообробний центр має самокеровану робочу машину, яка органічно взаємозв'язана з обчислювальним пристроєм, що працює в реальній мірі часу й перетворює сигнали інформації в сигнали керування. Таке перетворення дає змогу виконувати складні рухи за допомогою керування переміщенням у просторі, що дозволяє автоматизувати процес програмування із застосуванням обчислювального пристрою. Для прикладу можна навести гравірування поверхонь виробів з металу. Називаються такі верстати фрезерно-гравірувальними. Деякі моделі верстатів можуть виконувати фрезерування на об'ємних виробках.

Розвиток техніки привів до появи нових матеріалів, механічна обробка яких традиційними способами ускладнена. До них належать, перш за все, матеріали з високою твердістю, загартовані сталі, магнітні сплави тощо. З традиційних способів в обробці таких матеріалів застосовується тільки шліфування.

Результати та обговорення. Для вирішення проблеми обробки надтвердих і крихких матеріалів розроблено та впроваджено в практику спеціальні способи обробки: електрохімічна, електроерозійна, лазерна, ультразвукова, гідроабразивна.

Розглянемо деякі із методів обробки матеріалів та отримання потрібної визначеної кресленням форми заготовки є **електроерозійна обробка** (тобто різання). Вона здійснюється за допомогою електричного розряду, який утворюється між двома електродами. Під дією високої температури внаслідок електричного розряду з поверхні заготовки шляхом плавлення металу можна видалити його певний шар

Такий метод добре застосовувати під час обробки твердих матеріалів, виготовлення виробів зі складною конфігурацією та високою точністю. В обробці деталей з твердих матеріалів важливу роль відіграє зношування деталей електроерозійного верстата, що утворюють електричну дугу. Виготовляють їх з міді, яка дешевша порівняно з матеріалами, що застосовують для обробки матеріалів механічними методами.

При обробці заготовок з твердих сплавів таким методом приблизно половину вартості виготовлення становить вартість інструмента. При використанні методу електроерозії вартість виготовлення виробів становить приблизно 3,5 % порівняно з вартістю при інших методах обробки.

Не меншою популярністю користується **гідроабразивне різання** металу. Це універсальний метод обробки різанням, що дозволяє однаково ефективно обробляти всі види металів і сплавів.

Технологія гідроабразивної обробки ґрунтується на застосуванні принципу ерозійного впливу абразивної суміші, що подається під високим

тиском на оброблювану заготовку.

Обробка металів за допомогою універсальних оброблювальних центрів, у яких одночасно здійснюються контрольовані комп'ютером технологічні операції лінійно-циклічної подачі різального інструмента та заготовки.

Висновки. На базі глибокого вивчення процесів обробки будуть створені модулі комбінованих інструментів підвищеної ефективності. Однією з важливих задач сучасної науки з теорії обробки є створення систем надійного прогнозування характеристик процесів, які забезпечують підвищення продуктивності і якості виготовляємої продукції.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.

1. Кукляк та ін.. Металорізальні інструменти. Проектування : Навч. Посібник. – Львів: Видавництво «Львівська політехніка», 2003 – 556с.

2. Стискін Г. М. Технологічні основи програмування обробки деталей на верстатах з числовим програмним керуванням / Г. М. Стискін, М. П. Ревнівцев, М. М. Берізко, В. Д. Гаєвський, – Л.: Оріяна-Нова, 2002. – 208 с.

3. Стискин Г. М. Технологія механічної обробки на металообробних верстатах / Г. М. Стискін, М. П. Ревнівцев, В. В. Томашенко, М. М. Берізко. К.:Техніка, 2005. – 512 с.

ПРОЦЕСИ ВИМІРЮВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ

Топчій Наталія Володимирівна

Старший науковий співробітник
Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України,
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions.

Результативна система керування вимірюванням забезпечує придатність вимірювального обладнання та процесів вимірювання для використання за призначеністю й відіграє важливу роль у досягненні цілей щодо якості продукції та в керуванні ризиками отримання невірогідних результатів вимірювання. Призначеністю системи керування вимірюванням є керування ризиком того, що вимірювальне обладнання і процеси вимірювання могли б давати невірогідні результати, які негативно впливають на якість продукції організації.

Мета роботи. / Aim.

Метою роботи є аналіз існуючого діапазону методів вимірювання: від перевіряння (верифікації) базового вимірювального обладнання до застосування статистичних методів у керуванні процесами вимірювання

Матеріали та методи./Materials and methods.

У системі керування вимірюванням потрібно, щоб усе вимірювальне обладнання, необхідне для задоволення встановлених метрологічних вимог, було наявності та ідентифіковане. Потрібно, щоб вимірювальне обладнання мало належний статус калібрування перед його метрологічним підтвердженням. Вимірювальне обладнання треба застосовувати в умовах довкілля, які є контрольованими або умови якого відомі з точністю, потрібною для забезпечення вірогідних результатів вимірювання. Потрібно, щоб система керування вимірюванням охоплювала вимірювальне обладнання, використовуване для моніторингу та реєстрування впливних величин.

Результати та обговорення./Results and discussion

Процеси вимірювання, які становлять частину системи керування вимірюванням, потрібно спланувати, затвердити, впровадити, задокументувати та проконтролювати. Впливні величини, які відбиваються на процесах вимірювання, потрібно ідентифікувати та врахувати.

Метрологічні вимоги потрібно визначати на основі вимог замовника, організації, а також законодавчих і регламентувальних вимог. Процеси вимірювання, розроблені для задоволення цих установлених вимог, потрібно задокументувати, належним чином затвердити, і, за потреби, погодити із замовником.

Для кожного процесу вимірювання потрібно визначити відповідні елементи та засоби контролю. Потрібно, щоб вибір елементів та меж контролю був сумірним із ризиком неспроможності відповідати встановленим вимогам. Ці елементи та заходи контролю потрібно визначати, урахувавши впливи, пов'язані з операторами, обладнанням, умовами довкілля, впливними величинами та застосовними методами.

Процес вимірювання потрібно розробити таким чином, щоб запобігати помилковим результатам вимірювання, і потрібно, щоб процес вимірювання забезпечував оперативне виявлення невідповідностей і своєчасне виконання коригувальних дій.

У межах процесів, використовуваних у системі керування вимірюванням, потрібно здійснювати моніторинг метрологічного підтвердження та процесів вимірювання. Моніторинг треба провадити відповідно до задокументованих методик і через установлені проміжки часу. Потрібно визначити застосовувані методи, зокрема статистичні методи, та ступінь їх використання. Потрібно, щоб під час моніторингу системи керування вимірюванням було передбачено запобігання відхилам від вимог через забезпечення оперативного виявлення невідповідностей і своєчасного виконання дій для їх коригування. Потрібно, щоб цей моніторинг був сумірним з ризиком неспроможності відповідати встановленим вимогам. Результати моніторингу процесів вимірювання та

метрологічного підтвердження і будь-які пов'язані з цим коригувальні дії потрібно задокументувати, щоб продемонструвати те, що процеси вимірювання та метрологічне підтвердження постійно відповідають задокументованим вимогам.

Якщо результат метрологічної верифікації, проведеної перед будь-яким регулюванням чи ремонтом, свідчить про те, що вимірювальне обладнання не задовольняє метрологічні вимоги настільки, що може бути спростовано правильність результатів вимірювання, користувач вимірювального обладнання повинен визначити потенційні наслідки й виконати необхідну дію. Це може передбачати повторне перевіряння продукції, виробленої з використанням вимірювання, виконаного за допомогою невідповідного вимірювального обладнання.

Висновки./Conclusions.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що метрологічна служба повинна планувати та керувати постійним поліпшенням системи керування вимірюванням, зважаючи на результати аудитів, аналізування з боку керівництва та інших відповідних чинників. Метрологічна служба повинна аналізувати та визначати потенційні можливості поліпшення системи керування вимірюванням і, за потреби, вносити до неї зміни.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

ПРО РОЗВ'ЯЗОК СИСТЕМ КВАДРАТНИХ АЛГЕБРАЇЧНИХ РІВНЯНЬ

Антонюк А. О.,
канд. фіз.-мат. наук, доцент
Міжнародний науково-технічний університет
ім. Ю. Бугая
Київ, Україна

Вступ Багато прикладних задач призводять до необхідності знаходження загального розв'язку системи нелінійних рівнянь, наприклад, пошуку безумовного екстремуму функцій багатьох змінних за допомогою необхідних умов, при застосуванні неявних методів інтегрування звичайних диференціальних рівнянь тощо.

Загального аналітичного розв'язку систем нелінійних рівнянь не існує. Причому, за винятком систем лінійних алгебраїчних рівнянь (СЛАР), застосування прямих методів також виключається. Існують лише чисельні методи, серед яких найбільш розповсюдженими є методи послідовних наближень (наприклад, простої ітерації) та метод Ньютона у різних модифікаціях.

Мета роботи Метою роботи є розробка та дослідження прямих та точних методів розв'язку систем нелінійних рівнянь. Ця проблема є дуже важливою та актуальною для сучасної обчислювальної математики. В роботі запропоновано метод розв'язку систем квадратних рівнянь.

Матеріали для дослідження Серед багатьох видів нелінійних рівнянь найбільш вивченими є алгебраїчні рівняння. Нагадаємо, що рівняння називається алгебраїчним рівнянням степеня m , якщо його ліва частина є

многочленом степеня m відносно сукупності невідомих $x_1, x_2, \dots, x_n$ [1]. Для лінійних систем алгебраїчних рівнянь $m = 1$, а для систем квадратних алгебраїчних рівнянь $m = 2$.

Розглянемо систему нелінійних рівнянь – систему квадратних алгебраїчних рівнянь (СКАР), яка представляється у вигляді

$$\frac{1}{2}(A_i x, x) + (b_i, x) + c_i = 0, i = 1, \dots, n,$$

де $x \in E^n$, A_i – симетричні матриці ($n \times n$), b_i – вектори лінійних членів $b_i \in E^n$, c_i – вільні члени, $i = 1, \dots, n$.

В матрично-векторній формі таку систему можна представити наступним чином. Якщо з векторів b_i (рядків) скласти матрицю B , а з вільних членів - вектор c , то для представлення цієї системи іноді зручно користуватися матрично-векторною формою

$$\frac{1}{2} Ax^2 + Bx + c = 0,$$

де A – кубічна матриця (складена з n симетричних матриць), B - квадратна (не обов'язково симетрична) матриця, c – вектор.

Можна також визначити неповну СКАР (однорідну), коли дорівнюють нулю всі числа c_i , і всі вектори $b_i = 0$, тобто

$$(A_i x, x) = 0, i = 1, \dots, n.$$

Вона завжди має тривіальний розв'язок, проте така неповна СКАР може мати і інші розв'язки.

Нижче розглядаються еквівалентні перетворення СКАР, завдяки яким СКАР представляється у більш зручному вигляді для розв'язку.

Як відомо [1, 2], над рівняннями будь-якої системи рівнянь можна здійснювати певні дії. Зокрема, з метою перетворення вихідної системи до більш простого вигляду здійснюються еквівалентні перетворення, які включають дії:

- переміна місцями двох будь-яких рівнянь у системі;
- множення будь-якого рівняння системи на дійсне число $c \neq 0$;

- додавання до одного рівняння системи іншого рівняння, помноженого на будь-яке число.

Еквівалентні перетворення дозволяють перейти від заданої системи до системи, яка є рівносильною із вихідною, але може мати більш зручний для певних операцій вигляд. Важливо те, що в результаті еквівалентних перетворень дістанемо систему, яка матиме ті і тільки ті корені, що і попередня.

Якщо квадратні рівняння мають вироджені матриці з рангами 1 або 2, то вони можуть розпадатися [2]. Як відомо, добуток двох лінійних форм є квадратичною формою. Однак іноді виникає необхідність розв'язувати обернену задачу – розкласти дану квадратичну форму на добуток двох лінійних. Такі квадратичні форми називають квадратичними формами, що розпадаються. Наведемо теорему [2], яку сформулюємо без доказу для дійсного (не комплексного) випадку.

Теорема. Дійсна квадратична форма $f(x) = (Ax, x)$ розпадається тоді і тільки тоді, коли: або ранг її матриці не більше одиниці, або ранг її матриці дорівнює 2, а її сигнатура дорівнює нулю.

Зокрема, коли ранг матриці A дорівнюватиме 2 і її сигнатура дорівнюватиме нулю, то рівняння з такою матрицею можна представити у вигляді

$$(Ax, x) = (a, x)(d, x),$$

де a, d – вектори.

А коли ранг матриці A дорівнюватиме 1, то рівняння з такою матрицею можна представити у вигляді

$$(Ax, x) = (a, x)^2,$$

де a – вектор.

Зрозуміло, що в обох випадках квадратична форма фактично перетворюється у лінійну, що дозволяє простими перетвореннями спростити вигляд СКАР.

Результати дослідження У подальшому розглядається самий простий

варіант СКАР – однорідна система

$$(A_i x, x) = 0, i = 1, \dots, n,$$

причому вважається, що серед матриць у рівняннях даної СКАР хоча б одна не вироджена (нехай це буде A_1). Використання повної СКАР вимагає додаткових досліджень.

Як відомо, для СКАР із двох рівнянь, тобто при $n = 2$, існує багато способів їх розв'язків. При $n = 3$ СКАР також можна завдяки еквівалентним перетворенням спростити до вигляду, коли її легко розв'язати. Тому в подальшому вважається, що $n \geq 4$.

Як відомо [1], в методі Гауса для СЛАР використовуються еквівалентні перетворення, що призводить до побудови трикутної матриці СЛАР (прямий хід методу Гауса) і, фактично, до розв'язку СЛАР. Аналогічну ідею можна застосувати і для СКАР.

Розглянемо перший (всі інші аналогічні) крок процесу зменшення розмірності СКАР, який здійснюється у два етапи. На першому етапі відбувається перетворення СКАР шляхом множення першого рівняння СКАР на числа λ_i і послідовне додавання його до всіх інших рівнянь. Числа λ_i попередньо визначаються із рівнянь

$$|A_i + \lambda_{ij} A_1| = 0, i = 2, \dots, n, j = 1, \dots, n.$$

Ці рівняння є алгебраїчними рівняннями n -го степеня і мають рівно n дійсних коренів з урахуванням їх можливих кратностей. Це означає, що існує n варіантів вибору нової матриці, серед яких необхідно вибрати лише один. Якщо урахувати можливі кратності деяких коренів, то реально кількість варіантів нових можливих матриць може бути меншою ніж n , оскільки для обчислення кожної нової матриці береться завжди лише одне число λ_i (один корінь із множини кратних). Позначимо загальну кількість різних коренів n_2 , причому $1 \leq n_2 \leq n$, тоді

$$A'_i = A_i + \lambda_{ij} A_1, i = 2, \dots, n, j = 1, \dots, n_2 \leq n;$$

Вважаємо далі, що $n_2 \geq 3$, причому тут ураховуються і нульові корені.

Оскільки з кожним i -м рівнянням пов'язана ціла множина із n_2 можливих нових матриць, то кожну нову матрицю шукаємо у вигляді лінійної комбінації

$$A'_i = \sum_{j=1}^{n_2 \leq n} c_{ij} A_{ij}, \quad i = 2, \dots, n$$

з невідомими поки коефіцієнтами c_{ij} . Коефіцієнти c_{ij} вибираються так, щоб для певного вектора $x_1 \neq 0$ і для всіх матриць виконувалися умови

$$A'_i x_1 = \sum_{j=1}^{n_2 \leq n} c_{ij} A_{ij} x_1 = 0, \quad i = 2, \dots, n.$$

Можливість такого вибору впливає із перетворень

$$\sum_{j=1}^{n_2 < n} c_{ij} A_{ij} x_1 = \sum_{j=1}^{n_2 < n} c_{ij} (A_i + \lambda_{ij} A_1) x_1 = \sum_{j=1}^{n_2 < n} c_{ij} A_i x_1 + \sum_{j=1}^{n_2 < n} c_{ij} \lambda_{ij} A_1 x_1 = A_i x_1 \sum_{j=1}^{n_2 < n} c_{ij} + A_1 x_1 \sum_{j=1}^{n_2 < n} c_{ij} \lambda_{ij} = 0.$$

Оскільки вектори $A_i x_1$ і $A_1 x_1$ лінійно незалежні, то отримується система двох рівнянь відносно невідомих c_{ij}

$$\begin{cases} \sum_{j=1}^{n_2 < n} c_{ij} = 0, \\ \sum_{j=1}^{n_2 < n} \lambda_{ij} c_{ij} = 0. \end{cases}$$

Така система легко розв'язується

$$\begin{cases} c_{i1} = -\frac{\lambda_2}{\lambda_2 - \lambda_1} \sum_{j=3}^{n_2 < n} \left(1 - \frac{\lambda_{ij}}{\lambda_2}\right) c_{ij}, \\ c_{i2} = \frac{\lambda_1}{\lambda_1 - \lambda_2} \sum_{j=3}^{n_2 < n} \left(1 - \frac{\lambda_{ij}}{\lambda_1}\right) c_{ij}, \end{cases}$$

де числа c_{ij} вибираються довільно.

Умова $n_2 \geq 3$ виконується не завжди – серед алгебраїчних рівнянь можуть з'явитися такі, що мають лише один або два різних корені (тобто $n_2 < 3$) з їх відповідними кратностями. Це може бути, коли відповідні алгебраїчні рівняння матимуть вигляд

$$(\lambda - \lambda_1)^n = 0, \quad n_2 = 1, \quad r(A_i + \lambda_1 A_1) = 0,$$

$$(\lambda - \lambda_1)^{n_1} (\lambda - \lambda_2)^{n-n_1} = 0, \quad 1 \leq n_1 \leq n-1, \quad n_2 = 2, \quad r(A_i + \lambda_1 A_1) = n - n_1, \quad r(A_i + \lambda_2 A_1) = n_1.$$

Тут подано ранги нових матриць. Додамо, що рівняння подібного виду можуть виникнути лише за умови невідродженості матриць A_i .

В першому випадку квадратне рівняння спрощується – перетворюється на лінійне, що дозволяє спростити СКАР і розпочати процес спочатку. У другому випадку $x_1 \neq 0$ вибирається із умови $(A_i + \lambda_{ij}A_1)x_1 = 0$. Якщо в процесі еквівалентних перетворень виникне рівняння, що розпадається, то СКАР спрощується і процес її перетворень розпочинається спочатку.

На другому етапі будується лінійне невідроджене перетворення

$$x_1 = Ty, \quad T = \left\| x_1 I_{n-1} \right\|, |T| \neq 0,$$

де в матриці T перший стовпчик – це обраний раніше вектор $x_1 \neq 0$, а далі – одинична матриця $(n-1)$ -го порядку. Для будь-якого $x_1 \neq 0$ таке перетворення завжди існує. При застосуванні його до змінних у перетвореній СКАР всі нові матриці $A_i'', i = 2, \dots, n$ за винятком A_1 набудуть нової i , головне, однакової структури

$$A_i'' = T^* A_i' T = \begin{vmatrix} 0 & \dots & 0 \\ \dots & * & * \\ 0 & * & * \end{vmatrix}, i = 2, \dots, n.$$

Це означає, що квадратичні складові рівнянь з матрицями $A_i'', i = 2, \dots, n$ не залежать від першої змінної x^1 , але тоді частину СКАР можна розглядати як окрему СКАР розмірності $n-1$.

Таким чином, зменшення розмірності СКАР на одиницю завершується перший крок і далі для кожної нової СКАР здійснюються аналогічні кроки, послідовно зменшуючи її розмірність. Процедура зменшення розмірності СКАР від n до 3 будемо вважати прямим ходом методу. Обернений хід – це послідовне визначення значень невідомих.

Висновки

Запропоновано новий метод розв'язку СКАР. Даний метод дозволяє дістати розв'язок СКАР за кінцеву кількість кроків, проте кожен з яких вимагає великої кількості обчислень. Крім того, в наведеній схемі методу виникає і

залишається ціла низка питань:

- 1) строге доведення факту про кінцеву кількість кроків;
- 2) можливість застосування даної схеми для повних СКАР;
- 3) можливість застосування даної схеми для СКАР з усіма виродженими матрицями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гантмахер Ф. Р. Теория матриц. – М.: Наука, 1967. – 576 с.
2. Курош А. Г. Курс высшей алгебры. – М.: Наука, 1983. – 376 с.

МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ПРИСКОРЕНИХ ПРОТОНІВ З МЕТАЛЕВОЮ ПОВЕРХНЕЮ

Макеєва Ірина Миколаївна

к.ф.-м.н., ст.дослідник, старший науковий співробітник
Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України
м. Київ, Україна

Братусь Тетяна Іванівна

к.ф.-м.н., доцент
Національний технічний університет України
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського
м. Київ, Україна

Вступ. Прогрес у галузі фундаментальних та прикладних досліджень поверхні твердих тіл заснований на безперервному вдосконаленні існуючих та розвитку нових методів аналізу складу, структури та властивостей поверхні з використанням зондування електронними, фотонними та іонними пучками. Серед методів дослідження поверхні твердих тіл, заснованих на зондуванні іонними пучками, особливу увагу займає мас-спектрометрія вторинних іонів (МСВІ). Робочим процесом у ній є вторинна іонна емісія (ВІЕ), що полягає у випромінюванні іонів атомів чи молекул під впливом бомбардування первинними прискореними іонами. В якості первинних іонів зазвичай використовують іони інертних газів або кисню. У даній роботі для бомбардування поверхні були використані найлегші іони – протони, що мають найнижчі коефіцієнти розпилення i , отже, викликають мінімальну ерозію досліджуваної поверхні. Отримані раніше експериментальні результати свідчать про аномально високу ймовірність іонізації розпорошених частинок металів при бомбардуванні металевої поверхні протонами порівняно з бомбардуванням іонами інертних газів.

Слід зазначити, що збільшення виходу вторинних іонів за рахунок адсорбції або введення в бомбардуючий пучок кисню, цезію та інших електронегативних і електропозитивних елементів відомо давно. Запропоновано декілька механізмів, що пояснюють ефект посилення ВІЕ. Так,

відповідно до моделі тунелювання електронів, можна очікувати експоненційного збільшення ймовірності іонізації атомів при збільшенні роботи виходу електронів поверхні в процесі адсорбції. Моделі Слодзіана та Шроубека доводять, що ймовірність іонізації не залежить від роботи виходу електронів, а посилення ВІЕ пояснюється утворенням локальних хімічних зв'язків атомів металу та адсорбату. Утворення поверхневих сполук, особливо оксидів, супроводжується різким посиленням емісії вторинних іонів, що досягає кілька порядків за величиною. Подібне явище, відоме як «хімічна» або «реакційна емісія», може спостерігатися і у разі бомбардування протонами.

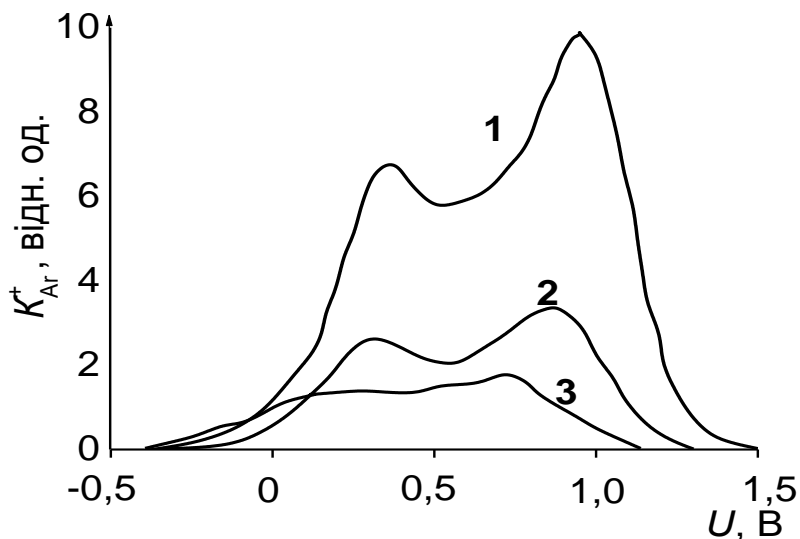
Мета роботи. Виявити механізм взаємодії прискорених протонів з металевою поверхнею та дати інтерпретацію посилення ВІЕ у рамках відомих механізмів вторинної іонної емісії.

Матеріали та методи. Об'єктами дослідження були перехідні метали першого великого періоду. Дослідження ВІЕ з поверхні металів при адсорбції та імплантації водню виконані за допомогою надвисоковакуумного спектрометричного комплексу з високими енергетичним та кутовим розділенням. Залишковий тиск у камері становив 10^{-8} Па. Аналізували такі експериментальні параметри, як коефіцієнт ВІЕ $K_i^+ = N_i^+/N_0$, де N_i^+ – кількість вторинних іонів з певним відношенням заряду до маси i -го елемента, а N_0 – кількість первинних іонів, та ймовірність іонізації $R_i^+ = K_i^+/S$, де S – коефіцієнт розпорошення.

Для вивчення впливу адсорбції водню на емісію вторинних іонів з металевої поверхні була розроблена методика одночасних вимірювань ВІЕ та роботи виходу електронів. У методиці використані специфічні енергетичні спектри позитивно заряджених вторинних іонів аргону, які імплантуються з іонного пучка і одночасно вибиваються з поверхні в процесі бомбардування.

З рис.1 видно, що під час напуску водню максимуми спектра аргону зміщуються у бік збільшення напруги розгортки аналізатора. Отже, енергія вторинних іонів аргону збільшується. Іншими словами, під впливом водню поверхня зразка набуває додаткового позитивного заряду, що прискорює

позитивно заряджені вторинні іони аргону, що відповідає зменшенню роботи виходу електронів поверхні. Використано абсолютні значення роботи виходу, які визначалися як робота виходу електронів з атомарно-чистої поверхні Мо(100), що дорівнює 4,4 еВ, мінус виміряна величина зміщення.

Рис. 1. Зміщення енергетичних спектрів вторинних іонів аргону при бомбардуванні Мо (100) іонами аргону та одночасної адсорбції водню при тисках водню $3 \cdot 10^{-4}$, $9 \cdot 10^{-5}$ та $4 \cdot 10^{-5}$ Па (1- 3 відповідно)

Результати та обговорення. Описана вище методика використана для перевірки застосування моделі тунелювання та моделі локальних зв'язків до випадку посилення ВІЕ під впливом адсорбції та імплантації водню з бомбардуючого пучка протонів. На рис. 2, а представлена залежність роботи виходу електронів від парціального тиску водню P_H , що адсорбується на поверхні Мо(111) в процесі її розпорощення іонами аргону. Робота виходу електронів зменшується із збільшенням P_H .

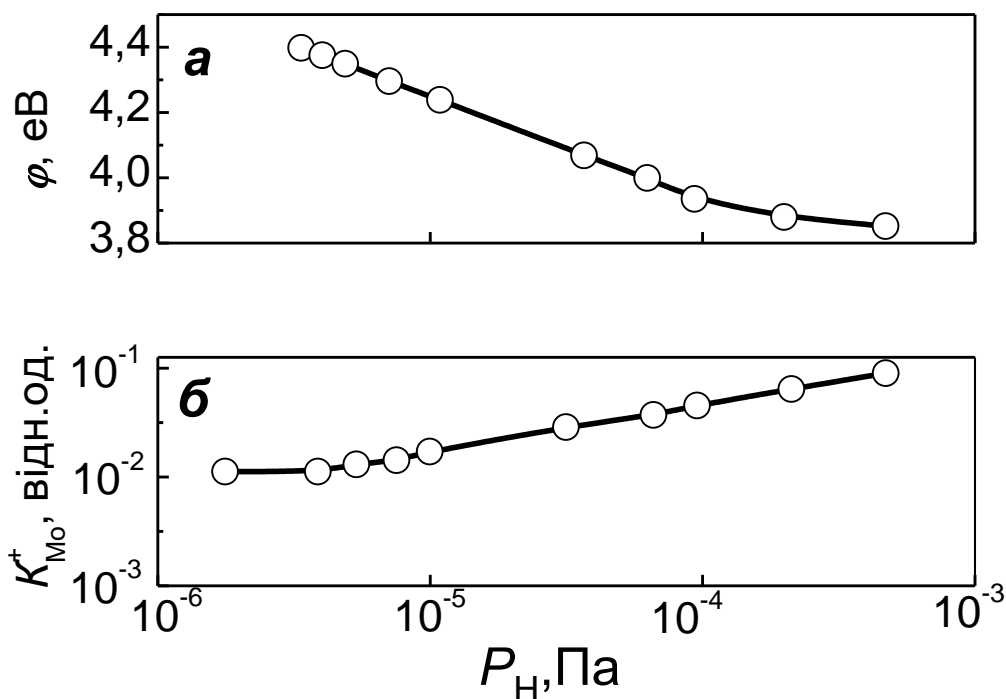
Обґрунтувати можливість накопичення водню в поверхні, що розпорощується, можна наступним чином. Відомо, що розпорощення поверхневого атома можливе, якщо енергія, що передається цьому атому в каскаді атомних зіткнень, перевищує його енергію зв'язку з поверхнею. Ця умова не виконується для легких атомів водню, які адсорбовані на поверхні важких металів. Дійсно, за рахунок сильної відмінності мас атомів водню та

атомів металів ($M_H = 1$ а.е.м. та $M_H \ll M_{Me}$) коефіцієнт передачі енергії, який дається виразом:

$$4M_H M_{Me} / (M_H + M_{Me})^2, \quad (1)$$

буде малий навіть за лобового зіткнення частинок. Тому енергія, що передається атому водню атомом металу, який рухається в каскаді атомних зіткнень із середньою енергією E_{cp} , може виявитися менше, ніж енергія зв'язку атома водню з поверхнею металу $E_{св}$, тобто.

$$4M_{Me} E_{cp} / (M_{Me} + 1)^2 < E_{св} \quad (2)$$

Рис. 2. Залежність роботи виходу електронів (а) та виходу вторинних іонів молібдену (б) від тиску водню, що адсорбується на поверхні Мо (111) у процесі її розпорошення Ar^+ .

Після рішення виразу (2) щодо величини E_{cp} можна показати, що величина E_{cp} зазвичай становить 10-100 еВ і змінюється в цих межах залежно від матеріалу мішені, а також від сорту, енергії та інших параметрів пучка. Так, наприклад, у разі ніобію каскадне розпорошення водню є проблематичним, якщо $E_{cp} < 92$ еВ. Таким чином, каскадний механізм розпорошення призводить

до вибіркового розпорошення компонентів: ефективного для матричних атомів металу та неефективного для домішкових атомів водню. У цих умовах розпорошення водню здійснюється переважно за рахунок прямого вибивання атомів водню бомбардуючими іонами. Однак, наскільки можна судити за літературними даними, переріз прямого вибивання атомів віддачі набагато менше, ніж переріз каскадного розпорошення. Тому атоми домішкового водню накопичуються в поверхні металів до рівноважних концентрацій, що визначається співвідношенням між перерізами всіх можливих механізмів розпорошення металів і домішки. На рис. 2, б. проілюстровано збільшення виходу вторинних іонів молібдену K_{Mo}^+ у процесі адсорбції водню. Таким чином, ці результати є прямим експериментальним підтвердженням накопичення водню в поверхні, що розпорошується протонами. Протилежні тенденції зміни залежностей $\phi(P_H)$ і $K_{Mo}^+(P_H)$ свідчать про непридатність моделі тунелювання до випадку адсорбції водню, оскільки згідно з цією моделлю зменшення ϕ має призводити до зменшення ймовірності утворення позитивно заряджених вторинних іонів.

Серед моделей, що пояснюють посилення ВІЕ за рахунок утворення локальних хімічних зв'язків атомів металу та адсорбату, найбільш розробленою в плані кількісного опису ефектів є модель Шроубека. Згідно з цією моделлю повинна дотримуватися експоненційна залежність ймовірності іонізації розпорошених атомів металів R_{Me}^+ від концентрації адсорбованого газу C_H :

$$R_{Me}^+ = R_0 \exp [N C_H (\alpha_0^{-d} - 1)], \quad (3)$$

де α_0 , N і d – параметри моделі.

Експериментально було показано, що залежність виходу вторинних іонів молібдену від роботи виходу електронів в діапазоні від 4,4 до 3,9 еВ дійсно є експоненційною і описується виразом:

$$K_{Mo}^+ = \kappa \exp (- 2,8 \phi). \quad (4)$$

Отже, дані результати підтверджують висновок про те, що посилення

емісії вторинних іонів металів під впливом адсорбції водню викликане утворенням поверхневих зв'язків Me-H і цей ефект можна кількісно інтерпретувати в рамках розриву моделі локальних зв'язків.

Таким чином, утворення внаслідок взаємодії бомбардуючих протонів з поверхнею металу нестабільних водневмісних гідридів та гідроксидів може значно підвищити ймовірність іонізації атомів за механізмом, подібним до механізму «реакційної емісії». Рисунок 3, а ілюструє відповідність між вимірними значеннями виходу вторинних іонів першого великого періоду і значеннями енергії зв'язку водню в поверхневих шарах цих металів $E_{\text{н}}$. Видно, що ймовірність іонізації в цілому корелює із міцністю зв'язку Me-H

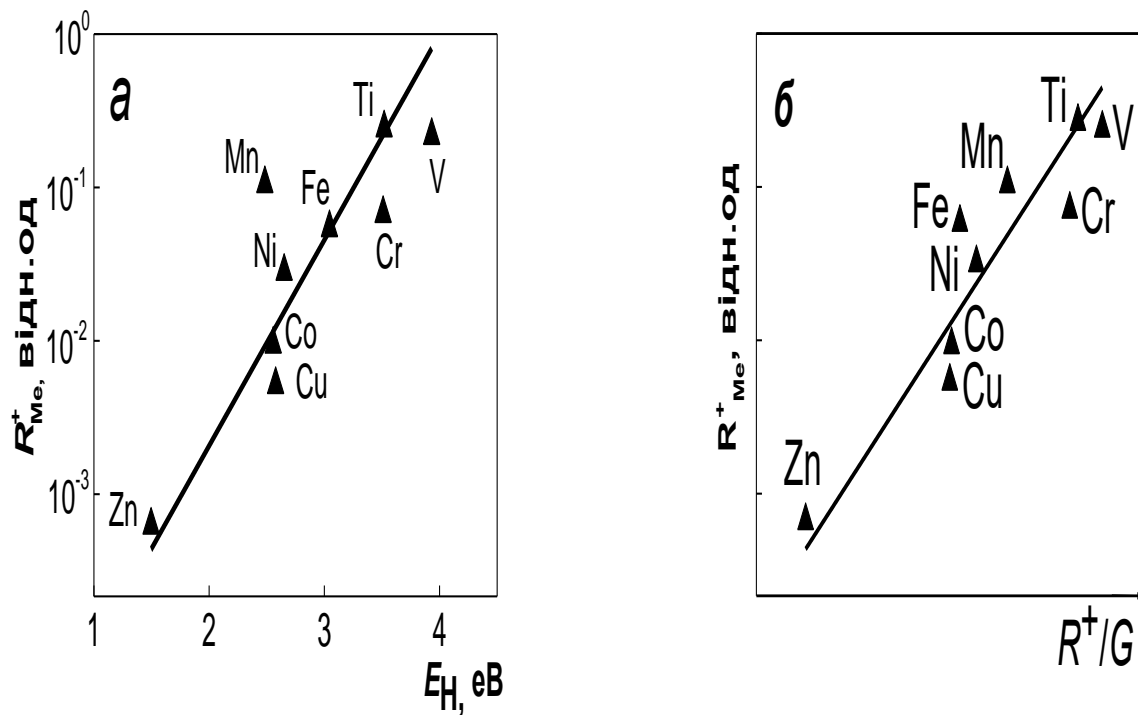
Більш повну кореляцію можна отримати, якщо розрахувати значення ймовірності іонізації розпорошених атомів металів при розриві поверхневих зв'язків Me-H у рамках моделі розриву локальних зв'язків. Відповідно до цієї моделі ймовірність іонізації з точністю до невідомого параметра моделі G може бути визначена з рівняння:

$$R^+ / G = \exp [- 2\pi H^2 / v (I - A)^2] , \quad (5)$$

де H – матричний елемент; v і I – відповідно швидкість і потенціал іонізації атома, що розпорошуються; A - електронна спорідненість вакансії, що утворюється замість розпорошеного атома.

Розраховані за допомогою формули (5) значення R^+ / G на рис. 3, б були порівняні з вимірними експериментально. Видно, що вираз (5) дає задовільний кількісний опис стимульованої воднем емісії вторинних іонів із поверхні металів.

Однак зазначимо, що невизначеність у обчисленні параметра моделі G не дозволила досягти хорошої кількісної інтерпретації ефекту посилення ВІЕ металів різних періодів, тоді як використання значень $E_{\text{н}}$ створює можливість правильно передбачити тенденцію зміни K_i^+ залежно від порядкового номера у ряді металів від титану до золота.

Рис. 3. Залежність ймовірності іонізації атомів металів, що розпоршуються з чистих металів іонами H^+ , від енергії зв'язку водню в поверхневих шарах цих металів (а) та параметра R^+/G (б).

Висновки. Запропоновано методику одночасних досліджень вторинно-іонної емісії та роботи виходу електронів з поверхні, що бомбардується. Аномально висока ймовірність іонізації атомів, розпоршених із металів прискореними протонами, пояснюється утворенням поверхневих зв'язків Me-H. Ефекти посилення ВІЕ під впливом адсорбції, а також під впливом імплантації водню з бомбардуючого пучка кількісно пояснюються в рамках відомих моделей механізму вторинної іонної емісії, що враховують розрив хімічних зв'язків атомів металу і адсорбату в процесі розпоршення і подальшої іонізації розпоршених атомів.

ПРИКЛАДНА СПРЯМОВАНІСТЬ КУРСУ МАТЕМАТИКИ

Олексів Оксана Стахівна

викладач вищої категорії, викладач-методист

ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий

коледж НУ «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ. У процесі реформування соціально-економічної системи України відкриваються нові напрямки розвитку науки, виробництва, інформаційних технологій, здатні забезпечити достойне місце нашої держави серед демократичних держав світу з високорозвиненою економікою. Це вимагає від спеціалістів вищих навчальних закладах I – II рівнів акредитації мати високий рівень математичної підготовки, володіти різноманітними математичними методами. Зокрема, це означає, що студенти повинні оволодіти навиками математичного моделювання. Досягти цього можна за рахунок зваженого компромісу між строгістю, доступністю, прикладною спрямованістю викладання. Тільки за цієї умови спеціалісти зможуть опанувати всіма сучасними технологіями і тим більше розвивати їх далі.

Мета роботи. Системне та більш широке впровадження в курс математики задач прикладного характеру, крім їх безпосередньої корисності та важливості, також повинне підвищити інтерес до математики з боку студентів фахових навчальних закладів та посилити їх мотивацію до цілеспрямованого вивчення курсу математики. Тому основною метою статті є обґрунтування необхідності введення прикладних задач в курс математики та дослідження методичних особливостей використання прикладних задач в процесі навчання математики.

Матеріали і методи. Представлене дослідження виконане за допомогою низки базових загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціальних математичних методів пізнання.

Результати та обговорення. Прикладні задачі, як і будь-які інші задачі, у процесі навчання математики виконують дидактичні функції, основними з яких

є *навчаюча* (формування системи математичних знань, умінь і навичок на різних етапах засвоєння); *виховна* (формування наукового світогляду, пізнавального інтересу і самостійності, навичок навчальної праці, моральних якостей особистості); *розвиваюча* (розвиток логічного мислення, оволодіння ефективними прийомами розумової діяльності). Розв'язання будь-якої задачі прикладного характеру зводиться до побудови та дослідження відповідної математичної моделі.

За своїми дидактичними цілями прикладні задачі поділяють на *тренувальні* (для вироблення стійких умінь і навичок) і *розвиваючі* (для розвитку творчого мислення).

Досвід показує, що використання прикладних задач у викладанні математики тільки тоді може дати педагогічний ефект і викликати інтерес у студентів, якщо ці завдання задовольняють наступним вимогам:

- 1) допускають коротке формулювання,
- 2) поняття, що використовуються в них відомі студентам або інтуїтивно зрозумілі,
- 3) застосування математичного апарату не вимагає суттєвої витрати часу,
- 4) розв'язання задачі має важливе практичне значення.

Не слід розглядати із студентами такі задачі, в яких опис «прикладної частини» займає багато часу, тоді як застосування математичного апарату займає всього декілька рядків. Недоцільно також використовувати прикладні задачі, в яких застосування математичного апарату викликає істотні ускладнення. В рамках курсу математики практичні застосування математичних методів повинні демонструватися на простих і разом з тим вражаючих прикладах. Очевидно, що педагогічна цінність прикладної задачі збільшується, якщо її розв'язання безпосередньо пов'язане з навчальним матеріалом.

Наведу декілька прикладних задач, що задовільняють перерахованим вимогам. Перед формулюванням задач необхідно дати короткі описи тих ситуацій, при яких вони виникають. Такі описи дають змогу пояснити

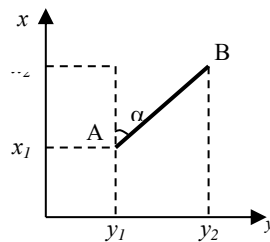
використовувані терміни, зробити наочнішими технічні проблеми, і тим самим підсилити інтерес студентів до запропонованих задач.

1. Одне з простих застосувань методу координат в інженерній практиці пов'язано з вирішенням геодезичних задач. Розглянемо дві такі задачі, які виникають при проектуванні лісових просік або гірських тунелів, тобто в тих випадках, коли повністю виключається можливість безпосередніх вимірювань.

Пряма геодезична задача. Знайти положення кінцевої точки деякої траси, знаючи її початкову точку A , протяжність $l = |AB|$ і напрям, який визначається азимутом α - кутом нахилу траси до вертикальної осі.

Розв'язання. За планом місцевості, до якої відноситься проектувана траса, визначаються прямокутні координати $(x_1; y_1)$ початкової точки A , а координати $(x_2; y_2)$ точки B обчислюються за формулами:

$$x_2 = x_1 + l \cos \alpha, \quad y_2 = y_1 + l \sin \alpha \quad (\text{рис. 1}).$$

Рис. 1. До рішення прямої та оберненої геодезичних задач

Варто відзначити, що в геодезії вертикальну вісь позначають через Ox , а горизонтальну - через Oy .

Обернена геодезична задача. За координатами початкової точки і кінцевої точки траси AB (рис.1). Знайти її протяжність l і напрям.

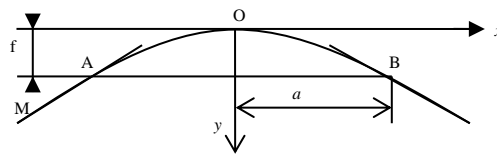
Для вирішення слід скористатися наступними відомими формулами:

$$l = |AB| = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2}, \quad \operatorname{tg} \alpha = \frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}.$$

Не можна не звернути уваги на простоту і вражаючий ефект геодезичних задач. Вони переконливо показують студентам, яке важливе практичне застосування може мати метод координат, і зокрема формула відстані між

двома точками.

2. Наведу простий приклад практичного використання поняття дотичної до графіка функції. Розглянемо завдання, пов'язане з проектуванням мостів великої довжини. Нормальна експлуатація моста можлива тільки в тому випадку, якщо профіль моста (він зображений на рис. 2) не має заломів. Для цього потрібно, щоб перехід від прямих AM і BN до параболи AOB був плавним, тобто щоб прямі AM і BN були дотичними до параболи в точках сполучення A і B .

Рис. 2. Профіль моста

Задача. Тангенс кута нахилу прямих AM і BN до горизонту рівний m , стріла провисання моста f . Яким повинне бути рівняння параболи AOB , щоб профіль моста не мав заломів?

Розв'язання. Виберемо систему координат так, як показано на рис. 2. Позначимо через a невідому абсцису точки B . Тоді рівняння параболи $y = kx^2$ має вигляд: $y = ka^2$, звідки $y' = 2ka$. Виходячи з умови, запишемо: $f = ka^2$ і $m = 2ka$. Тоді $a = \frac{2f}{m}$ і $k = \frac{m^2}{4f}$

Отже, рівняння параболи має вигляд: $y = \frac{m^2}{4f}x^2$.

Серед прикладних завдань особливе місце займають задачі на екстремум. Вони наочно демонструють силу математичних методів і користь отриману від їх застосування.

3. У практиці проектування мережі автомобільних доріг часто виникає необхідність пристрою *вузла розгалуження*. Місце розташування вузла і взаємне розміщення доріг, що проходять через нього визначається комплексом економічних та географічних умов, але перший, попередній, етап розв'язання

цієї задачі враховує лише витрати робочого часу на перевезення, проте в якості допоміжної розв'язується наступна задача.

Задача. Яким повинен бути кут прилягання α (рис. 3) дороги (CE) до автомагістралі (AB), щоб витрати часу на перевезення по маршруту AEC були найменшими, якщо швидкість руху автомобілів по магістралі планується рівною v_m , а по під'їзній дорозі – v_d ($v_m > v_d$)?

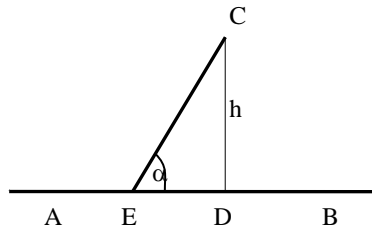

Рис. 3.

Розв'язання. Проведемо з точки C перпендикуляр до прямої AB і позначимо довжину відрізка CD через h , а довжину відрізка AD через l . Тоді

отримаємо: $|CE| = \frac{h}{\sin \alpha}$, $|DE| = h \cdot \operatorname{ctg} \alpha$.

Звідси знаходимо час руху автомобіля по маршруту AEC:

$$t = \frac{l}{v_m} - \frac{h \cdot \operatorname{tg} \alpha}{v_m} + \frac{h}{v_d \cdot \sin \alpha} .$$

Оскільки точка A в наших міркуваннях зафіксована умовно, визначаючи лише напрям руху по магістралі, то α може змінюватися на проміжку $(0; \pi/2)$. Задача звелася до відшукування найменшого значення функції $t(\alpha)$ на вказаному проміжку. Знайдемо похідну:

$$t'(\alpha) = \frac{h}{v_d \cdot \sin^2 \alpha} \cdot \left(\frac{v_d}{v_m} - \cos \alpha \right) .$$

Так як $0 < \frac{v_d}{v_m} < 1$, то похідна на заданому проміжку перетворюється в нуль

лише в одній точці: $\alpha_0 = \arccos \frac{v_d}{v_m}$, причому $t'(\alpha) < 0$ при $\alpha \in (0; \alpha_0)$ і $t'(\alpha) > 0$

при $\alpha \in (\alpha_0; \pi/2)$. Це означає, що на проміжку $(0; \alpha_0)$ функція t спадає, а на проміжку $(\alpha_0; \pi/2)$ зростає. Отже, дана функція t при $\alpha = \alpha_0$ досягає найменшого

значення.

Висновки. Враховуючи сучасні суспільні умови, задача реалізації прикладної спрямованості курсу математики є актуальною. Її розв'язання значною мірою залежить від знань і вмінь студентів застосовувати метод математичного моделювання для розв'язання спочатку навчальних, а потім і реальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шапиро И. М. Использование задач с практическим содержанием в преподавании математики. – М.: Просвещение, 1990
2. Панченко Л. Л. Система прикладних задач як засіб формування вмінь математичного моделювання у майбутніх вчителів математики // Матем. в шк. – 2004 - №9 – 10.
3. Великодний С. І. Математичне моделювання при розв'язуванні задач. Посібник для учнів. – Донецьк: ДонНУ, 2003.

МОДИФІКАЦІЯ ЗАКОНУ ВСЕСВІТНЬОГО ТЯЖІННЯ

Павлюк Леонід Олексійович

Викладач фізики

Учбовий заклад Ohr Menachem Vinnitsa

м. Вінниця, Україна

Вступ./Introduction. Проблема модифікації закону всесвітнього тяжіння описана в фізичній теорії «Модифікована ньютонівська динаміка». MOND була запропонована Мордехаєм Мілгромом (англ. Mordehai Milgrom), фізиком із Інституту Вейцмана в Ізраїлі.

Ціль роботи./Aim. Методами фізико-математичного моделювання дослідити фізичну природу гравітаційного поля та вивести формулу напруженості поля тяжіння.

Матеріали та методи./Materials and methods. 1. Із спеціальної теорії відносності (СТВ) А. Ейнштейна відомо, що внаслідок аберації світла, поперечний до швидкості $\vec{V}$ матеріального об'єкта напрямок буде для зовнішнього спостерігача під кутом θ до швидкості об'єкта [1]. Кут θ визначається співвідношенням:

$$\cos \theta = \frac{V}{c} \quad (1)$$

Де c —швидкість світла у вакуумі.

$$\text{Тоді } \left(1 - \frac{V^2}{c^2}\right)^{\frac{1}{2}} = \sin \theta \quad (2)$$

Використовуємо співвідношення (1) та (2) в формулах СТВ і маємо.

$$\text{Імпульс тіла: } p = m_0 \cdot c \cdot \frac{\cos \theta}{\sin \theta} \quad (3)$$

$$\text{Повна енергія тіла: } E = \frac{m_0 c^2}{\sin \theta} \quad (4)$$

Кут θ характеризує викривлення просторово-часового континууму при русі матеріального об'єкта. Зміна кута θ з часом рівна постійній Габбла H [2]. Диференціюємо рівняння (3) та (4) по часу і маємо:

$$\text{Гальмівна сила } F_i = -\frac{m_0 c H}{\sin^2 \theta} \quad (5)$$

$$\text{Потужність втрати кінетичної енергії } \varepsilon_i = -\frac{m_0 c H V}{\sin^2 \theta} \quad (6)$$

2. Розглянемо модель: тіло сферично-симетричної форми масою M_0 , яке складається з числа N частинок масою m_0 , що хаотично рухаються з середньою квадратичною швидкістю U . Проекція на будь-яку вісь гальмівної сили, що діє на частинку, наближено рівна $\mp F_i$. Тоді сила тиску на сферичну поверхню, що оточує тіло масою M_0 :

$$F = -\frac{N m_0 c H}{2\left(1-\frac{U^2}{c^2}\right)} = -\frac{M_0 c H}{2\left(1-\frac{U^2}{c^2}\right)} \quad (7)$$

Тиск на сферичну поверхню площею S і радіусом R , яка оточує тіло масою M :

$$\frac{F}{S} = -\frac{M_0 c H}{8\pi R^2 \left(1-\frac{U^2}{c^2}\right)} \quad (8)$$

При хаотичному переміщенні частинок під дією гальмівних сил, втрачається їх кінетична енергія. Таким чином, внутрішня енергія тіла масою M зменшується з часом. Потужність визначається рівнянням:

$$\varepsilon = -\frac{M_0 H c U}{1-\frac{U^2}{c^2}} \quad (9)$$

3. Для модельних побудов розглянемо вакуум Фейнмана. Річард Фейнман, нобелівський лауреат з фізики, ще в 1965 році прочитав лекцію «Характер фізичного закону», де обґрунтував ідею «найнижчого» вакуума-енергії.

За його логікою, вакуум – це не статична або порожня сутність, але динамічна й вкрай складна система, яка містить в собі віртуальні частинки та поля, що флюктують через квантову невизначеність.

Фейнман також стверджував, що вакуум має деякі властивості, які не залежать від обраної дослідником системи відліку – густина енергії та тиск існують об'єктивно, незалежно від спостерігача.

Вакуум характеризується густиною маси (критичною густиною маси):

$$\rho = \frac{H^2}{8\pi G} \quad (10)$$

З огляду на властивості вакууму Фейнмана, густина маси віртуальних

частинок очевидно відповідає формулі (10). Маса віртуальних частинок мізерна, порівняно з масою реальних частинок. Це, згідно принципу Гейзенберга, приводить до невизначеності координат віртуальних частинок в інтервалі від 0 до c/H . Невизначеність координати в модельних побудовах еквівалентна миттєвій швидкості поширення віртуальних частинок. Тому, на відстані R від центра сферично-симетричного тіла масою M_0 , гравітаційне поле миттєво діє на віртуальні частинки, що вірогідно знаходяться в інтервалі від R до c/H . Оскільки радіальна координата вироджується при миттєвій передачі взаємодії, то в модель взаємодії вводимо поверхневу густину вакууму [3], [4]:

$$\sigma = \frac{cH}{8\pi G} \quad (11)$$

Із рівнянь (8) та (11) маємо:

$$\sigma g = \frac{F}{S} \quad (12)$$

Де коефіцієнт пропорційності g —напруженість поля тяжіння.

Підставляємо в рівняння (12) значення із рівнянь (8) та (11):

$$\frac{cH}{8\pi G} \cdot g = \frac{M_0 cH}{8\pi R^2 \left(1 - \frac{U^2}{c^2}\right)} \quad (13)$$

Після алгебраїчних перетворень маємо:

$$g = \frac{GM_0}{R^2 \left(1 - \frac{U^2}{c^2}\right)} = \frac{GM}{R^2 \sqrt{1 - \frac{U^2}{c^2}}} \quad (14)$$

Із отриманої формули очевидно, що напруженість поля тяжіння залежить від середньої кінетичної енергії хаотичного руху частинок, тобто від температури.

4. Із рівняння (9) маємо зміну маси тіла M за проміжок часу τ :

$$\Delta M \cong \frac{\varepsilon \tau}{c^2} \cong - \frac{MUH\tau}{c \sqrt{1 - \frac{U^2}{c^2}}} \quad (15)$$

За рівнянням (15) можна вводити уточнення, поправки в формулу (14) при модельних дослідженнях тривалих процесів.

Результати та обговорення./Results and discussion. Методом моделювання та розрахунків моделей встановлені фізичні формули, які виражають модифікацію закону всесвітнього тяжіння. Результатом

модельовання та теоретичних розрахунків є нове розуміння природи постійної Габбла та її ролі в фізиці елементарних частинок та в астрофізиці.

Висновки./Conclusions. Цілі дослідження досягнуто – методом модельовання та теоретичних розрахунків моделей виведено модифіковану формулу напруженості гравітаційного поля, яка узгоджується з теорією MOND.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Физическая энциклопедия. Главный редактор А.М. Прохоров. Москва «Советская энциклопедия». 1968.

2. Павлюк Леонид. Постоянная Хаббла в моделировании на основе теории МОНД. Proceedings of 11 International Scientific and Practical Conference Kyiv, Ukraine 8-10 January 2024. Pp. 577-581.

3. Leonid Pavliuk. Elektron modelling conjunction witch vacuum modelling. Scientific herald of Uzhhorod University Series “Physics” issue 52. 2022-12-30

4. Павлюк Леонид. Постоянная Хаббла в физике гравитационного поля. Modern research in world science. Proceedings of 6rd International scientific and practical conference. SPC “sci-conf.ua”. Lviv, Ukraine. Pp. 789-794.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

ОЦІНКА СТАНУ РІЧКИ КОДИМА ЗА ПОКАЗНИКАМИ АНТРОПОГЕННИХ НАВАНТАЖЕНЬ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ

Яров Ярослав Сергійович,
старший викладач
Одеський державний екологічний університет
м. Одеса, Україна

Вступ. Річка Кодима розташована в межах Одеської та Миколаївської областей України. Басейн річки в сучасний період перебуває під значним антропогенним тиском, що виражається в погіршенні якості води для різних потреб. Тема дослідження актуальна.

Мета роботи. оцінка якості вод р. Кодима як показника рівня антропогенних навантажень в її басейні та екологічних ризиків за гідрохімічними показниками за даними багаторічних спостережень на постах в системі Державного агентства водних ресурсів України.

Матеріали та методи. Для дослідження було використано літературні джерела та фактичні матеріали гідрохімічного моніторингу (Державне агентство водних ресурсів України - ДАВРУ) річки Кодима в пункті м. Балта за багаторічний період по 12 показникам.

За наявними даними була за відповідними методиками [1] було здійснено екологічну оцінку якості води за відповідними категоріями та оцінку якості вод р. Кодима для рибогосподарського використання за показником ПКІЗ. Також була виконана оцінка ризиків недосягнення доброго екологічного статусу р. Кодима за гідрохімічними показниками за методикою, викладеною в [2-3].

Результати та обговорення. Річка Кодима [4] розташована на території Одеської та Миколаївської областей України та має такі параметри: довжина 149 км, площа водозбору 2470 км², загальне падіння 100 м, середній ухил

0,7 ‰, середній зважений 0,7 ‰, коефіцієнт звивистості 1,29.

Кліматичні умови в басейні: середні температури повітря в січні і липні складають -4...-6 та 19...21 °С, середня кількість опадів 550 мм. Згідно геоботанічного районування басейн річки знаходиться майже повністю в межах лісостепової недостатньо зволоженої теплої зони. В басейні р. Кодима розташований 1 промисловий водозабір, нема офіційно облікованих скидів стічних вод. Важливим фактором впливу на екологічний стан річки є значна урбанізованість. Значна частина басейну р. Кодима використовується для потреб сільського господарства, в різних адміністративних районах в структурі сільськогосподарських угідь від 76 до 92% площ займає рілля, від 9 до 17 % площ займають пасовища і від 0 до 7% - сіножаті [5-6].

Аналіз статистичної звітної літератури з екологічного стану Одеської та Миколаївської областей [4] показав, що інформації по річці Кодима мало, вона розпорошена по окремим рокам нерівномірно. В цілому в басейні р. Кодима є 33 населених пунктів, в руслі створено 13 водосховищ, річку перетинає 1 нафтопровід і 11 газопроводів; у басейні річки проводиться забір води на промислове водопостачання і зрошування, є 31 ставок (сумарна площа 151 га, обсяг - 2.64 млн.м³).

Через фінансові труднощі не здійснюється або здійснюється частково будівництво та реконструкція каналізаційних мереж і очисних споруд в населених пунктах, зокрема в Кодимі, Балті. Проблема забруднення водних ресурсів під впливом скиду неочищених та недостатньо очищених стічних вод стоїть гостро. Стічні води м. Кодими, Балти поступають для очищення на відомчі каналізаційні очисні споруди місцевого консервного заводу, які занедбані. В 2006 році проведено часткову реконструкцію каналізаційних мереж м. Балта (прокладено другу гілку каналізаційного колектора). В перспективі планувалось будівництво ОС повної біологічної очистки на аеротенках потужністю 2000 м³/добу. По м. Кодима планувалось провести в 2008 р. реконструкцію станції біологічної та глибокої очистки стічних вод потужністю 400 м³/добу. Але у зв'язку з недофінансуванням, вказані проекти не

реалізовані остаточно. Саме тому в даний час різко зросла кількість стічних вод, які скидаються в річку Кодима без повної очистки. Протягом багатьох років річка Кодима забруднювалась скидами недостатньо очищених стічних вод Балтського молочно-консервного комбінату (нині не працює, очисні-також), скидами тваринницьких ферм, значним зливом з водозбірної площі забруднень сільськогосподарського та промислового виробництва.

За гідрохімічними даними (табл. 1) за 2008 – 2018 рр. на посту моніторингу було відібрано та опрацьовано 44 проби води.

Таблиця 1

Межі коливань концентрацій гідрохімічних показників р. Кодима м. Балта, 103 км від гирла (2008-2018 рр., дані ДАВРУ), мг/дм³

Вміст	БСК ₅	ЗР	O ₂	SO ₄ ²⁻	Cl ⁻	NH ₄	NO ₃ ⁻	NO ₂ ⁻	P _{min}	СПАР	ПО	ХСК
Макс.	40	209	12,1	596	1015	10,5	66,9	88	1,34	1,37	78	113
Мін.	0	0	0,1	1,92	0	0	0	0	0	0,01	0	1,42
Сер.	4,39	47,3	5,70	115	570	0,74	11,2	4,42	0,29	0,28	24,3	24,2

Орієнтовна екологічна оцінка якості води р. Кодима за період 2008-2018 рр. за даними ДАВРУ здійснювалась на основі обмеженої кількості гідрохімічних показників (12), тому блокові індекси не обчислювались. Розрахунок проводився для середніх і найгірших значень показників. Аналіз отриманих результатів (табл. 2) показує, що за середніми значеннями показників води р. Кодима в пункті м. Балта належать до III класу, 5 категорія (стан – посередні, чистота – помірно забруднені, трофність – еволітрофні, сапробність - α'-мезосапробні), по найгіршим значенням екологічна оцінка відповідає V класу, 7 категорія (стан – дуже погані, чистота – дуже брудні, трофність – гіпертрофні, сапробність - полісапробні).

По окремим показникам слід відмітити високий вміст біогенних сполук і показників органічного забруднення, по яким майже всюди досягається найгірша 7 категорія якості вод. Сприятливим є вміст у воді сульфатів, кисневий режим річки є несприятливим.

Таблиця 2

Узагальнена екологічна оцінка якості вод р. Кодима за окремими показниками в період 2008 – 2018 рр. за даними ДАВРУ

Вміст, мг/дм ³			Екологічна оцінка		
	Сер.	Найг.	Показник	середні	найгірші
БСК ₅	4,39	40	БСК ₅	5	7
ЗР	47,3	209	ЗР	5	7
O ₂	5,7	0,1	O ₂	5	7
SO ₄	115	596	SO ₄	1	2
Cl	570	1015	Cl	6	6
NH ₄	0,74	10,5	NH ₄	5	7
NO ₃	11,2	66,9	NO ₃	7	7
NO ₂	4,43	88	NO ₂	7	7
P _{min}	0,291	1,34	P _{min}	6	7
СПАР	0,281	1,37	СПАР	7	7
ПО	24,3	78	ПО	7	7
ХСК	24,3	113	ХСК	3	7
			Ie	5,33	6,50
			Клас (категорія)	III (5)	V (7)
			Стан вод	посередні	дуже погані
			Чистота вод	пом. забр.	дуже брудні
			Трофність	евполітрофні	гіпертрофні
			Сапробність	α' мезосапробні	полісапробні

За рибогосподарськими нормами ГДК на основі гідрохімічних показників р.Кодима на посту ДАВРУ м.Балта, 103 км від гирла, сільськогосподарський водозабір за 2008 – 2018 рр. було встановлено за методом ПКІЗ (табл. 3), що в цілому з 10 показників для 10 відзначались випадки перевищень ГДК різної інтенсивності, тому показник комплексності забруднення склав 100 %. Серед окремих показників найбільший рівень забруднення води - за вмістом азоту нітритного («характерна забрудненість дуже високого рівня», вода «неприпустимо брудна», це є речовина ЛОЗ). В цілому якість води р. Кодима по посту ДАВРУ м.Балта відповідала показнику КІЗ 47 балів, ПКІЗ – 4,7 балів, що з врахуванням присутності однієї речовини-ЛОЗ вказує на приналежність

досліджуваного водного об'єкта до IVa класу якості («дуже брудна») і непридатність її вод для безпечного ведення рибництва.

Таблиця 3

Оцінка якості води р. Кодима-м.Балта (2008-2018 рр.) за методом ПКІЗ, рибогосподарські норми ГДК

n=10; n'=10; K=100%; КІЗ=47; ПКІЗ=4,7; клас якості IVa - "дуже брудна"										
Показник	БСК ₅	O ₂	SO ₄ ²⁻	Cl ⁻	NH ₄ ⁺	NO ₃ ⁻	NO ₂ ⁻	P _{min}	СПАР	ХСК
ГДК, мг/дм ³	2,25	6	100	300	0,39	9,1	0,02	1	0,2	20
N	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44
N'	25	21	19	30	19	20	41	3	24	20
H _i	56,8	47,7	43,1	68,1	43,2	45,5	93,1	6,8	54,5	45,5
Оцінні індекси	4	3	3	4	3	3	4	1	4	3
K _i	1,95	9,25	1,14	1,9	1,9	1,23	221	0,29	1,41	1,21
Оцінні індекси	1	2	1	1	1	1	4	1	1	1
Оцінні бали S _i	4	6	3	4	3	3	16	1	4	3

Оцінка ризику щодо антропогенного навантаження на р. Кодима (табл. 4) показала, що ризик недосягнення екологічних цілей виникає через високий вміст у воді азоту амонійного, фосфатів, БСК₅, для яких відповідні фактичні значення перевищують критичні. Забруднення води цими речовинами свідчить про наявність точкових джерел неочищених комунальних стічних вод, що може бути спричинено відсутністю та неналежною роботою очисних споруд в досліджуваному МПВ.

Висновки. В роботі було досліджено якість вод р. Кодима за даними спостережень ДАВРУ в пункті м. Балта за 2008 – 2018 рр. як показник рівня антропогенного навантаження на річку, а також зроблена оцінка ризиків недосягнення доброго екологічного стану річки за гідрохімічними показниками. Орієнтовна екологічна оцінка якості води р. Кодима показує, що за середніми значеннями показників води річки належать до III класу, 5 категорії (стан – посередні, чистота – помірно забруднені), по найгіршим значенням екологічна оцінка відповідає V класу, 7 категорія (стан – дуже погані, чистота - дуже брудні).

Таблиця 4

Оцінка ризику щодо антропогенного навантаження для фізико-хімічних показників р. Кодима – м. Балта (2008-2018 рр.) (* – 10% процентиля; ** – 90% процентиля; *** – середньорічне значення).

Показник	Фактичні значення	Критичні значення	Оцінка ризику
Оксиген* (%насичення)	-	75	«Можливо під ризиком»
BCK_5^{**} , мг/дм ³	7,25	5	«під ризиком»
NH_4^{**} , мг/дм ³	1,49	0,4	«під ризиком»
NH_4^{***} , мг/дм ³	0,74	0,15	«під ризиком»
PO_4^{***} , мг/дм ³	0,291	0,2	«під ризиком»
pH	-	6,5-8,5	«Можливо під ризиком»

Оцінка якості вод р.Кодима за рибогосподарськими нормами ГДК по методу КІЗ показала, що вода річки належить до IVa класу якості води («дуже брудна») і є непридатною для безпечного ведення рибництва.

Речовина-ЛОЗ (азот нітритний), який в середньому формує надзвичайно високу забрудненість на рівні 220 ГДК вказує на постійне свіже фекальне забруднення р. Кодима стічними водами м. Кодима і м. Балта і свідчить про високий рівень антропогенного навантаження, яке перевищує самоочисні можливості річки.

Аналіз багаторічних даних за гідрохімічними показниками якості води показав, що ризик недосягнення екологічних цілей виникає через високий вміст у воді р.Кодима азоту амонійного, фосфатів, БСК5. Забруднення води цими речовинами свідчить про наявність точкових джерел неочищених комунальних стічних вод, що може бути спричинено відсутністю та неналежною роботою очисних споруд в досліджуваному МПВ.

Таким чином, сучасний стан р. Кодима можна охарактеризувати як незадовільний, що проявляється у поганій якості її вод, високому ризику недосягнення екологічного благополуччя і вимагає вирішення цілого комплексу проблем, які накопичились на водозборі річки за останній час. Першочерговим

заходом має бути покращення очистки стічних вод від населених пунктів, які скидаються в річку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сніжко С. І. Оцінка та прогнозування якості природних вод. – К.: Ніка-Центр, 2001. 264 с.

2. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 4 від 14 січня 2019 року «Про затвердження Методики визначення масивів поверхневих та підземних вод». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0287-19> (дата звернення : 08.05.2020)

3. Методичні рекомендації щодо визначення основних антропогенних навантажень та їхніх впливів на стан поверхневих вод / Вихрист С., Мудра К., Осійський Е., та ін. Держводагенство 2018. 21 с.

4. Ресурсы поверхностных вод СССР. Описания рек и озер и расчеты основных характеристик их режима. Т.6. Украина и Молдавия. – Вып.1. Западная Украина и Молдавия (без бассейна р. Днестра) /под ред. М.С.Каганера. Л.: Гидрометиздат, 1978. 490 с.

5. Екологічний атлас басейну річки Південний Буг / Басейн. упр. водними ресурсами річки Південний Буг, Чорномор. прогр. Ветландс Інтернешнл; [підгот.: В. Б. Мокін, Є. М. Крижановський ; ред.: Ю. С. Гавриков, Г. Б. Марушевський]. Вінниця: [б.в.], 2009. 19 с. : карти.

6. Відомості про р. Кодима. Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D1%8B%D0%BC%D0%B0_\(%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B0\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%B4%D1%8B%D0%BC%D0%B0_(%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B0))

GEOLOGICAL AND MINERALOGICAL SCIENCES

APPROBATION OF TECHNOLOGY OF SATELLITE AND PHOTO IMAGES FREQUENCY-RESONANCE PROCESSING ON EXOTIC GEOLOGICAL STRUCTURES IN VARIOUS REGIONS OF THE WORLD

Yakymchuk Mykola Andriyovych,
doctor of physics and mathematics, professor,
Institute of Applied Problems of Ecology, Geophysics and Geochemistry,
Kyiv, Ukraine,

Korchagin Ignat Mykolayovych,
doctor of physics and mathematics, professor,
Institute of Geophysics, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Introduction. In 2019-2023 the mobile direct-prospecting methods [2] were tested in areas and sites of the ore and combustible mineral's location (including areas with ring structures and volcanic complexes) [3-9]. Experimental studies were carried out in order to demonstrate the performance and effectiveness of a low-cost direct-prospecting technology of the integral assessment of the ore content (oil and gas prospects) of large prospecting blocks and local areas. This report presents the results of a survey on exotic geological objects (structures) in various regions of the world.

Research methods. Experimental studies of reconnaissance character are carried out using low-cost direct-prospecting technology, including modified methods of frequency-resonance processing and decoding of satellite images and photographs, vertical electric-resonance sounding (scanning) of the cross-section and the method of integral assessment of the prospects for oil and gas (ore) potential of large prospecting blocks and local areas [2]. The individual components of the technology used are developed on the principles of the "substance" paradigm of geophysical

research, the essence of which is the search for a specific (required in each case) substance. The developed methods are based on the standing electric waves, discovered by Nikola Tesla in 1899 in the deep horizons of the Earth. In modified versions of the methods of frequency-resonance processing of satellite images and photographs, as well as vertical sounding (scanning) of cross-section, existing databases (sets, collections) of sedimentary, metamorphic and igneous rocks (<http://rockref.vsegei.ru/petro/>), minerals and chemical elements are used. The peculiarities of the methods used, as well as the technique of instrumental measurements carrying out, are described in [2-5].

Unlike classical geophysical methods, the used technology make it possible in each specific case to fill cross-section under study with the complexes of sedimentary, metamorphic and igneous rocks, present in it, as well as to determine in the first approximation (and refine at detailing stages) the intervals of cross-section that are promising for the combustible and ore minerals detection, immediately, in the process of measurements (signals registration) by developed instrumentation and measuring devices (i.e. without additional stages of modeling and geological interpretation of the instrumental measurements results). In this thesis, as well as in other published materials [2-9], the emphasis is mainly on the measurement results presentation.

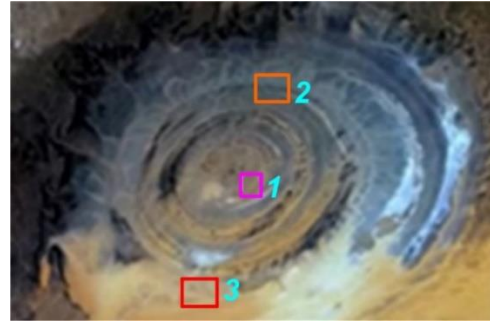
Results of reconnaissance studies. Photographic images of exotic objects of examining with direct-prospecting methods using were borrowed from the video film [1]. During the experimental work conducting, a limited number of instrumental measurement procedures were performed in an accelerated mode.

Volcanic complex in Ethiopia. During the frequency-resonance processing of the photograph in Fig. 1, signals at the frequencies of hydrogen and phosphorus were recorded from the surface, as well as their migration into the atmosphere was installed.

Results of measurements show that volcanic structure is filled with igneous rocks of the 6th group (basalts). The volcano root was recorded at a depth of 470 km.

Fig. 1. Photograph of a volcanic eruption in Ethiopia.

Fig. 2. Satellite image of the "Eye in the Desert" structure (Mauritania).

Ring structure in Mauritania. Figure 2 show a satellite image of the “Eye in Desert” ring structure in Mauritania. Rectangular contours in the image indicate areas of frequency-resonance processing in the reconnaissance mode in order to study the deep structure of the area.

Within the whole image, signals were registered only from the 1st group of igneous rocks (granites). By recording responses at various depths, the root of a granite volcano was recorded at a depth of 470 km (a "young" volcano).

Signals at frequencies of gold were recorded from the surface; no responses were received from oil, condensate and gas. When scanning cross-section from the surface, with a step of 1 m, responses of gold began to be recorded from 230 m.

When processing local fragments of the image in Fig. 2 by scanning with steps of 1 cm and 5 cm, only the upper edges of responses fixation at gold frequencies were determined. In the central (1), upper (2), and lower (3) rectangular contours, signals at gold frequencies were recorded from 60 m, 40 m, and 84 m, respectively.

During additional processing of the image with the “Eye in Desert” structure (Fig. 2) signals of iridium, osmium, nickel, and gold were recorded from the surface. At the depth of 59 km, responses of iridium, osmium, nickel, gold, and platinum were also recorded. And at a depth of 59.1 km, there were already no response of osmium.

Site in the Grand Canyon (USA). When processing a fragment of a photograph in Fig. 3 in the large rectangle, responses were obtained at frequencies of the 8th group of sedimentary rocks (dolomites). The root of the dolomite volcano was determined at a depth of 470 km by recording responses at dolomite frequencies on different surfaces.

Fig. 3. Photograph of a ledge in the Grand Canyon (USA).

Fig. 4. Photograph of the Fly Geysers (USA).

When processing a fragment of a photograph with a large rectangle cut out from the surface the low-intensity responses of dolomites were recorded; at a depth of 50 km, there were no signals of dolomites from the lower part of cross-section, but responses of marls (9th group of sedimentary rocks) were recorded. When carrying out further measurements from the intervals of 50-218 km and 218-470 km, signals were obtained at frequencies of marls and dolomites, respectively.

Fly Geysers site (USA). When frequency-resonance processing of a fragment of a photograph in Fig. 4 in the gas release area (rectangle 4), signals were recorded without delays at the frequencies of hydrogen and phosphorus; responses at the frequencies of oxygen, nitrogen and hydrocarbons (methane) were not received.

Further processing of image fragments in Fig. 4 was not carried out; the facts of the hydrogen and phosphorus migration into the atmosphere allow us to conclude that the Fly geysers are located within a volcanic complex filled with basalts.

Site "Stone Forest" (China). When frequency-resonance processing of the photograph in Fig. 5 signals at salt frequencies were recorded from the surface; responses at frequencies of sedimentary and igneous rocks, as well as hydrocarbons, were not obtained.

Fig. 5. Photograph of the "Stone Forest" site (China).

Fig. 6. Photograph of the volcanic complex "Karymskaya Sopka" (Kamchatka).

By recording responses on various surfaces (50, 150, 450, 550, 650, 750 km), the root of the salt-filled volcano was determined at a depth of 723 km.

Volcanic complex "Karymskaya Sopka" (Kamchatka). When frequency-resonance processing of the photograph fragment in Fig. 6 in a large rectangle, signals were recorded from the surface at the frequencies of hydrocarbons, amber, phosphorus, oil shale, gas hydrates, ice, coal, anthracite; responses at hydrogen frequencies were not obtained.

In the process of instrumental measurements carrying out, from intervals of 50-218 km and 218-723 km, responses were obtained at frequencies of the 1-6 and 10th (siliceous) groups of sedimentary rocks, respectively.

At a depth of 1 m, signals at the frequencies of gas and phosphorus were recorded without delay from the upper part of cross-section, which indicates of their migration into the atmosphere.

While processing of an image fragment above a reservoir (Fig. 6, small rectangle above the water), signals were recorded from the surface at the frequencies of lonsdaleite, potassium-magnesium salt and 7th group of igneous (ultramafic) rocks; responses at the frequencies of hydrocarbons, hydrogen, living and dead water, sodium chloride salt and sedimentary rocks of 1-10 groups were not received. The root of the volcano of ultramafic rocks was determined at a depth of 723 km.

Weak signals (with a delay of 35 s) from oil and gas were recorded at the hydrocarbon synthesis surface of 57 km.

At a depth of 1 m from the upper part of cross-section, responses at gas frequencies were not recorded during 60 s of measurements, which indicates the absence (or very weak) migration of gas into the atmosphere.

Oasis in the desert (Libya). When frequency-resonance processing of the photograph in Fig. 7 signals were recorded from the surface at the frequencies of water and the 7th group of sedimentary (limestone) rocks. The root of the volcanic structure, filled with limestones, is identified at a depth of 470 km. In a volcano, conditions exist for the water synthesis.

Fig. 7. Photograph of an oasis in the desert (Libya).

Fig. 8. Photograph of an area with colorful lakes (Indonesia).

An area with colorful lakes (Indonesia). When processing a fragment of a photograph in the left rectangle (Fig. 8), signals were recorded from surface at the frequencies of living water and the 7th (limestone) group of sedimentary rocks; responses of hydrocarbons, amber, hydrogen, phosphorus, diamonds, lonsdaleite, salt and dead water were not received. The lower edge of limestones was determined at a depth of 99 km, and signals at salt frequencies were obtained from interval 99-470 km.

Signals at living water frequencies were recorded at depths of 57 km and 68 km (intensive signal). Responses of dead water were fixed at a depth of 71 km.

On the photograph fragment in the central rectangle (Fig. 8), signals at the frequencies of living water and the 7th (limestone) group of sedimentary rocks were also recorded from the surface. The lower edge of the limestones was determined at a depth of 99 km, and responses at salt frequencies were obtained from the interval 99-470 km. Signals at frequencies of dead water were recorded at a depth of 71 km, and living water – at the surface of 68 km. When frequency-resonance processing of a photograph fragment in the right rectangle (Fig. 8) signals were recorded from the surface at frequencies of 1-6 groups of sedimentary rocks, hydrocarbons (oil, condensate, gas), amber, hydrogen, phosphorus, oil shale, argillic breccia, gas hydrates, ice, coal, anthracite; responses of living and dead water, igneous rocks and salt (40 s of measurements) were not received. The root of the volcano of 1-6 groups of sedimentary rocks is established at a depth of 470 km.

Responses of living water were recorded at a depth of 57 km, and of dead

water – at the surface of 59 km.

Blue Lagoon (Iceland). When frequency-resonance processing of photograph in Fig. 9 signals at the frequencies of hydrocarbons (oil, condensate and gas) as well as hydrogen from the surface were not registered. In this regard, a more expanded set of measurement procedures during the examination of this object was not implemented.

Fig. 9. Photograph of the Blue Lagoon (Iceland).

Fig. 10. Photograph of a site in a US National Park.

Site in the US National Park. During processing the central part of the photograph in Fig. 10 signals were recorded from the surface at the frequencies of hydrogen and 6th (basalts) group of igneous rocks. The root of the basalt volcano was recorded at a depth of 470 km. When scanning cross-section with a step of 1 m, responses at basalt frequencies began to be recorded from a depth of 230 m.

At a depth of 1 m, signals at the frequencies of hydrogen and phosphorus were recorded from the upper part of cross-section, which indicates of their migration into the atmosphere. There were no hydrocarbon (gas) responses at this depth.

Conclusion. Promptly carried out research has once again confirmed the efficiency and information content of super-mobile direct-prospecting methods, as well as the feasibility of their additional application when prospecting work for ore and combustible minerals carrying out, as well as when the deep structure features of the structural elements of the Earth studying. For the authors, the sites of surveying are the additional objects on which the previously established facts (evidence) of the following nature are confirmed. The results of the reconnaissance studies replenish the database of surveyed objects, which testify in favor of the volcanic model of the formation of the structural elements of the Earth, deposits of ore and combustible

minerals, as well as water.

In areas where basalt volcanoes are located, signals at the frequencies of hydrogen and phosphorus, as well as their migration into the atmosphere, are almost always recorded.

Within deep channels (volcanoes), filled with sedimentary rocks of 1-6 groups, responses (signals) are almost always recorded at the frequencies of oil, condensate and gas, as well as in many cases, amber. Registration of signals at a depth of 57 km from oil, condensate, gas and amber testify in favor of their deep (abiogenic) genesis.

Deposits of gold are formed only in "young" granite volcanoes with roots at a depth of 470 km. The results of the experimental reconnaissance work carried out indicate the advisability of using mobile direct-prospecting methods of satellite images and photographs frequency-resonance processing and decoding to study the deep structure of the surveying areas and to search for combustible and ore minerals.

REFERENCES

1. The most beautiful places on Earth! <https://www.youtube.com/watch?v=6SDsdhhjR64>
2. Yakymchuk N. A., Korchagin I. N., Bakhmutov V. G., Solovjev V. D. Geophysical investigation in the Ukrainian marine Antarctic expedition of 2018: mobile measuring equipment, innovative direct-prospecting methods, new results. *Geoinformatika*, 2019, no. 1, pp. 5-27 (in Russian).
3. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N. Technology of frequency-resonance processing of remote sensing data: results of practical approbation during mineral searching in various regions of the globe. Part I. *Geoinformatika*, 2019, no. 3, pp. 29-51; Part II. *Geoinformatika*. 2019. no. 4, pp. 30-58; Part III. *Geoinformatika*. 2020. no. 1, pp. 19-41; Part IV. *Geoinformatika*. 2020. no. 3, pp. 29-62; Part V. *Geoinformatika*. 2021. no. 3-4, pp. 51-88 (in Russian).
4. Yakymchuk, N. A., Levashov, S. P., Korchagin, I. N. Studying the deep structure of kimberlite pipes by the results of remote sensing data frequency-resonance processing. 18th EAGE International Conference on Geoinformatics - Theoretical and Applied Aspects. 2019, Kyiv, 13-16 May 2019. Abstract

15001_ENG. 5 pages. DOI: 10.3997/2214-4609.201902016 <http://www.earthdoc.org/publication/publicationdetails/?publication=98439>

5. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N. Deep structure of areas of active volcanic complex location by results of frequency-resonance processing of satellite images. *Geoinformatika*. 2021. no. 3-4, pp. 3-17. (in Russian).

6. Yakymchuk M. A., Korchagin I. M. Application of direct-prospecting methods for the types of volcanic structures determination within Maldives carbonate platform in Indian ocean. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 541-549. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-22-24-05-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/>.

7. Yakymchuk M. A., Korchagin I. M. Prospects of natural hydrogen and hydrocarbons deposits discovery within exploration block in southern Australia by mobile direct-prospecting methods. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 550-558. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-22-24-05-2iyiv-ukrayina-arhiv/>.

8. Yakymchuk M. A., Korchagin I. M. Application of direct-prospecting methods for the types of volcanic structures determination within the Nadir crater on west Africa offshore. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 314-323. <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-19-21-06-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/>.

9. Yakymchuk M. A., Korchagin I. M. Approbation of frequency-resonance methods of satellite images and photographs processing in areas of helium and hydrogen prospecting and production. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 192-201. <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-11-13-09-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/>

DIRECT-PROSPECTING METHODS OF SATELLITE AND PHOTOS IMAGES FREQUENCY-RESONANCE PROCESSING: RESULTS OF TESTING AT LITHIUM ORE DEPOSITS IN VARIOUS REGIONS OF THE WORLD

Yakymchuk Mykola Andriyovych,

doctor of physics and mathematics, professor,

Institute of Applied Problems of Ecology,

Geophysics and Geochemistry, Kyiv, Ukraine,

Korchagin Ignat Mykolayovych,

doctor of physics and mathematics, professor,

Institute of Geophysics, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Introduction. The super-mobile direct-prospecting technology of satellite images and photographs frequency-resonance processing and decoding [6] in 2019-2023 was tested in different regions of the globe when solving various geological and geophysical problems [6-14]. In the process of direct-prospecting methods testing, experimental studies were carried out on known oil and gas fields, as well as ore minerals deposits. In particular, reconnaissance studies were carried out in the quarries of the 10 largest gold deposits in the world, as well as within some areas where kimberlite pipes (volcanoes) with diamond mineralization are located. The results of the experimental work (approbation) indicate the feasibility of direct-prospecting methods using (in combination with traditional geophysical ones) when carrying out geological and geophysical work for gold and diamond deposits searching.

This paper presents the results of experimental work carried out in 2024 at several lithium deposits in different regions of the world (in North and South America, as well as in Europe). Currently, the demand for lithium and other critical materials has increased significantly due to the world community intention to move towards widespread use of renewable energy sources.

Research methods. Mobile direct-prospecting technology includes modified methods of satellite images and photographs frequency-resonance processing and

decoding, vertical electric-resonance sounding (scanning) of cross-section, and a method of integral assessment of prospects for oil and gas potential (ore potential, water potential) of large prospecting blocks and local areas [6]. Individual components of the technology used are developed on the principles of the "substance" paradigm of geophysical research, the essence of which is to search for a specific substance. Modified versions of the methods of satellite images and photographs frequency-resonance processing, as well as vertical cross-section sounding, use existing collections of sedimentary, metamorphic and igneous rocks, minerals and chemical elements. The technique of instrumental measurements is described in [6-9].

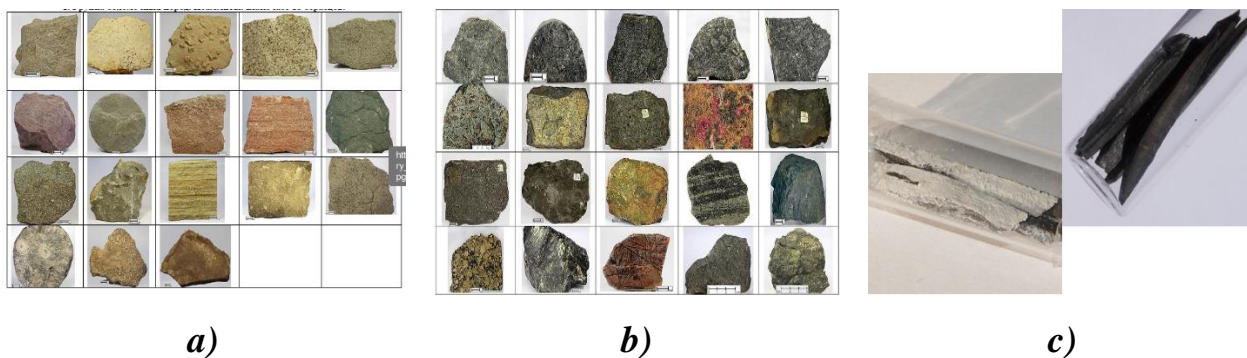
During this technology large-scale testing and approbation [6-14] numerous facts (evidences) were obtained in favor of 1) deep (abiogenic) genesis of oil, condensate and gas in the process of hydrogen degassing of the Earth, 2) migration of gas (methane), carbon dioxide and hydrogen into the atmosphere of the Earth planet and 3) a "volcanic" model of the formation of structural elements and the appearance of the Earth, planets and satellites of the solar system, as well as deposits of hydrocarbons, ore minerals and water. The results of experimental investigation conducted in various regions of the globe showed also that the super-mobile technology used makes it possible to significantly speed up and optimize (cheapen) the exploration process for combustible and ore minerals, as well as water.

It should also be noted that in this mobile technology, the frequency-resonance principle of useful signals registration is used. Satellite images or photographs of research objects, as well as photographs of samples of rocks, minerals and chemical elements are, in principle, antinodes of standing electric waves, discovered by Nikola Tesla in 1899 in the deep horizons of the Earth. When instrumental measurements conducting with the developed computerized complexes using, the spectra of satellite or photo images of research objects are consistently compared with the spectra of samples of rocks, minerals and chemical elements. In the process of matching, the measuring block registers resonances (electromagnetic responses), which allow us to draw a conclusion about the presence (absence) of specific rocks, searched minerals

and chemical elements in the cross-section of the object of study. Such features of the methods of satellite and photo images processing and decoding, which are being developed, are the basis for using the terms "frequency-resonance methods".

Processing of satellite images and photographs is carried out in laboratory conditions, without organizing and conducting field research. This makes it possible to quickly conduct research in any region of the globe, and therefore, direct-prospecting technology is super-mobile.

Results of experimental studies. The survey of areas and sites with discovered lithium deposits was carried out using mobile methods of satellite and photo images frequency-resonance processing in reconnaissance mode. The main goal of the experimental work is to study the possibility of mobile technology using when the detailed geological and geophysical work carrying out in order to search for lithium deposits. In the process of implementing many instrumental measurement procedures, photographs of lithium samples (Fig. 1c) and quite often photographs of the 2nd group of sedimentary rocks (psammities) (Fig. 1a) and the 7th group of igneous (ultramafic) rocks (Fig. 1b) were used.

Fig. 1. Photographs samples of 2nd group of sedimentary rock (psammities) (a), 7th group of igneous (ultramafic) rocks (b) and lithium minerals.

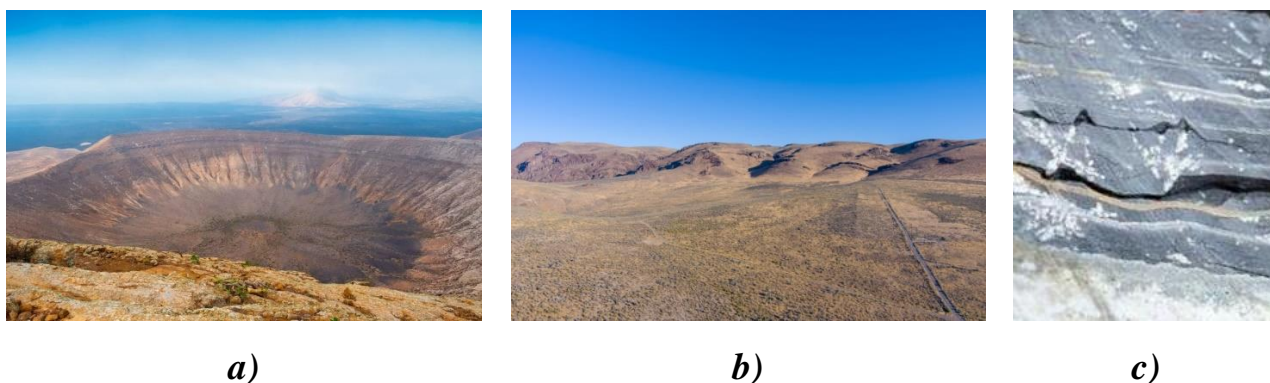
Caldera of the ancient McDermitt volcano. McDermitt Caldera is located on the border between Nevada and Oregon in the USA. Information about the discovery of large deposits of lithium minerals in the caldera area is given in messages on the websites [1, 2]. Figure 2 shows two photographs from the caldera, as well as a photograph of a small rock sample with lithium minerals (Fig. 2c) from the caldera.

During frequency resonance processing of photographs of lithium samples

(Fig. 1c) and rocks from the caldera (Fig. 2c), common signals were recorded, which further confirms the presence of lithium minerals in the caldera sediments.

When carrying out instrumental measurements using a photographic image of the caldera in Fig. 2a, from the interval of 0.023-57-99-218 km, signals were received of the 7th group of igneous (ultramafic) rocks, and from the depth interval of 218-470-723 km – of the 7th group of sedimentary rocks (limestones). The conditions for lithium synthesis were determined during the measurement process at the depth of 59 km. When processing the photograph in Fig. 2a, signals at lithium frequencies (Fig. 1c) were recorded from the surface, and responses of lithium (Fig. 1c) were also obtained from ultramafic rocks (Fig. 1b).

During processing a photograph of a caldera fragment with a smaller area (Fig. 2b), the same results were obtained as using the photograph in Fig. 2a. The only difference is the depth of the upper edge of the ultramafic rocks – 0.165 km (0.023 km using Fig. 2a).

Fig. 2. Photographs of McDermitt Caldera along the Nevada–Oregon border in the US (a, b) and a rock sample with lithium minerals from the caldera (c).

Area of the large Salton Sea Lake (California, USA). Information about the discovery of large deposits of lithium ores in the area of the Salton Sea Lake is given in messages on websites [3-5]. Figure 3 shows three photographs from different parts of the lake.

When frequency-resonance processing all three photographs from the lake in Fig. 3, signals at lithium frequencies (Fig. 1c) were recorded separately for each from the surface, and responses of lithium (Fig. 1c) from ultramafic rocks (Fig. 1b) were also obtained.

Figure 4 shows a satellite image of the entire lake. When carrying out instrumental measurements using the image in Fig. 4b, from the interval of 0.610-57-99-218 km, signals were received of the 7th group of igneous (ultramafic) rocks, and from the depth interval of 218-470-723 km – of the 7th group of sedimentary rocks (limestones). Signals at lithium frequencies (Fig. 1c) from ultramafic rocks (Fig. 1b) were also recorded from the surface.

Fig. 3. Photographs of the Salton Sea Lake different fragments.

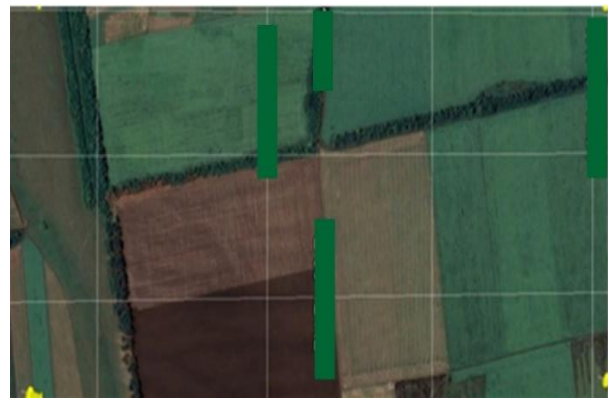
Fig. 4. Satellite image of the Salton Sea Lake.

Lithium deposit in the Atacama Desert (Chile). An aerial view of lithium fields in the Atacama Desert is shown in Fig. 5. During frequency-resonance processing of this photograph, responses at frequencies of the 7th group of igneous (ultramafic) rocks were obtained from the interval of 0.042-57-99-218 km, as well as the 7th group of sedimentary rocks (limestones) – from the depth interval of 218-470-723 km.

The conditions for lithium synthesis are determined at a depth of 59 km when instrumental measurements conducting with Fig. 5 and Fig. 1c using.

Fig. 5. Aerial view of lithium fields in the Atacama Desert in Chile, South America.

Fig. 6. Satellite image of the area with lithium minerals in cross-section.

Local area with lithium deposits. Figure 6 shows a satellite image of the area within which lithium minerals were discovered in the cross-section by geological and geophysical studies. Using this image at the survey site in reconnaissance mode, a small number of instrumental measurement procedures were performed in order to record signals at the frequencies of lithium minerals (Fig. 1c) in satellite and photo images used for frequency-resonance processing.

By recording responses of the samples of sedimentary and igneous rocks in the cross-section intervals on the site, the presence of the following rocks was established: 0.004-99 km – sedimentary rocks of the 1-6 groups; 99-470 km – igneous (ultramafic) rocks of the 7th group; deeper than 470 km – igneous rocks of 1st group (old granites).

During frequency-resonance processing of the image (Fig. 6), signals at lithium frequencies (Fig. 1c) were recorded from the surface, and responses of lithium (Fig. 1c) from the 2nd (psammites) group of sedimentary rocks (Fig. 1a) were obtained.

In the process of a cross-section scanning up to 100 m with a step of 1 cm, responses at lithium frequencies (Fig. 1c) were obtained from psammites (Fig. 1a) in the following depth intervals: 4.0-39.57 m, 43.76-88.96 m, 91.44-96.39 m, 98.39-100.02 m. The cross-section sounding was not carried out deeper.

When performing additional instrumental measurement procedures using an image (Fig. 6) and photographic images of psammites (Fig. 1a) and lithium (Fig. 1c), the conditions for lithium synthesis were established at a depth of 59 km in

psammites.

Brief comments and conclusion. Let us note, first of all, that within all areas of the survey with frequency-resonance methods using, responses at the frequencies (frequency spectrum) of the lithium samples used were recorded from the surface. Consequently, the results of direct-prospecting methods additional testing in areas and local sites with lithium deposits allow us to draw conclusions about the advisability of their use when carrying out reconnaissance and detailed geological exploration work in order to search for lithium deposits, as well as other ore minerals.

Instrumental measurements carried out in some survey areas indicate that conditions for the synthesis of lithium can exist at the boundary (depth) of 59 km in volcanic complexes of a certain type.

The results of instrumental measurements using a satellite image of the area in Fig. 6 indicate that the method of vertical sounding (scanning) of cross-section makes it possible to estimate the depths and thicknesses of cross-section intervals with ore mineralization. Carrying out scanning at individual points along the profiles will allow constructing a three-dimensional model of ore deposits in the survey area.

In general, the super-operational method of integrated assessment of oil and gas and ore-bearing prospects provides an opportunity to significantly speed up and optimize the geological exploration process for combustible and ore minerals. Mobile methods of direct-prospecting technology can also be used to study the deep structure of the Earth's structural elements, establish the genesis of ring structures, survey volcanic complexes of various types, as well as when performing archaeological research on the sites of ancient settlements in order to identify and localize local objects that are promising for conducting further excavations. The proven mobile technology of satellite images and photographs frequency-resonance processing is recommended for practical use on the territory of Ukraine (as well as in other regions of the world) for the purpose of preliminary assessment of prospects for oil and gas, ore and water potential of insufficiently explored and unexplored exploration blocks and local areas.

REFERENCES

1. A treasure worth 1.2 trillion dollars was discovered in the caldera of an ancient volcano. <https://t4.com.ua/science/u-kalderi-starodavnogo-vulkana-vyyavyly-skarb-vartistyu-12-tryljona-dolariv/>
2. Largest-Known Lithium Reserve Discovered Beneath Ancient Volcano In The US. <https://www.iflscience.com/largest-known-lithium-reserve-discovered-beneath-ancient-volcano-in-the-us-72213>
3. Scientists have discovered the location of 18 million tons of "white gold". https://t4.com.ua/science/vcheni-vyyavyly-misceznahodzhennya18-miljoniv-metrychnyh-tonn-bilogo-zolota/#google_vignette
4. The Salton Sea has even more lithium than previously thought, new report finds. <https://www.latimes.com/environment/newsletter/2023-11-28/the-salton-sea-has-even-more-lithium-than-previously-thought-new-report-finds-boiling-point>
5. U.S. Department of Energy Analysis Confirms California's Salton Sea Region to Be a Rich Domestic Lithium Resource. <https://www.energy.gov/eere/articles/us-department-energy-analysis-confirms-californias-salton-sea-region-be-rich-domestic>
5. Yakymchuk N.A., Korchagin I.N., Bakhmutov V.G., Solovjev V.D. Geophysical investigation in the Ukrainian marine Antarctic expedition of 2018: mobile measuring equipment, innovative direct-prospecting methods, new results. *Geoinformatika*, 2019, no. 1, pp. 5-27 (in Russian).
6. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N. Technology of frequency-resonance processing of remote sensing data: results of practical approbation during mineral searching in various regions of the globe. Part I. *Geoinformatika*, 2019, no. 3, pp. 29-51; Part II. *Geoinformatika*. 2019. no. 4, pp. 30-58; Part III. *Geoinformatika*. 2020. no. 1, pp. 19-41; Part IV. *Geoinformatika*. 2020. no. 3, pp. 29-62; Part V. *Geoinformatika*. 2021. no. 3-4, pp. 51-88 (in Russian).
7. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N. Approbation of direct-prospecting technology of frequency-resonance processing of satellite images and photo images at known hydrocarbon deposits in different regions. *Geoinformatika*, 2020, no. 2,

pp. 3-38 (in Russian).

8. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N. Depth structure features of large zones of hydrogen degassing in various regions of the earth by results of frequency-resonance processing of satellite and photos images. *Geoinformatika*, 2021, no. 1-2, pp. 3-42.

9. Yakymchuk, N. A., Korchagin, I. N. On the prospects of the technology of remote sensing data frequency-resonance processing using when conducting profiles geoelectric and seismic studies. *Geoinformatika*. 2021. no. 3-4, pp. 18-50. (in Russian).

10. Mykola Yakymchuk, Ignat Korchagin. On the possibility of frequency-resonance methods using to determine the presence of chemical elements in minerals, rocks and sediments of cross-section. Publisher.agency: Proceedings of the 1st International Scientific Conference «Foundations and Trends in Modern Learning» (January 12-13, 2023). Berlin, Germany, 2023. P. 250-261. DOI 10.5281/zenodo.7539109 <https://ojs.publisher.agency/index.php/FTML/issue/view/13>

11. Mykola Yakymchuk, Ignat Korchagin. On the possibility of using frequency-resonance methods of satellite images and photographs processing during archaeological investigation conducting. Publisher.agency: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference «Reviews of Modern Science » (March 23-24, 2023). Zurich, Switzerland, 2023. P. 130-140. ISBN 978-5-1528-7882-0 DOI 10.5281/zenodo.7772774 <https://ojs.publisher.agency/index.php/RMS/issue/view/23>

12. Mykola Yakymchuk, Ignat Korchagin. Mobile technology of satellite images and photographs frequency-resonance processing: some results of demo-projects implementation in various regions of the globe. Publisher.agency: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference «Progress in Science» (April 13-14, 2023). Brussels, Belgium, 2023. P. 197-208. ISBN 978-5-8949-1634-7 DOI 10.5281/zenodo.7833896 <https://ojs.publisher.agency/index.php/PS/issue/view/26>

13. Yakymchuk M. A., Korchagin I. M. Features of deep structure within regions of gold deposits Muruntau (Uzbekistan) and Namoya (DR Congo) location

by the results of photographs and satellite images frequency-resonance processing. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. SPC “Sci-conf.com.ua”. Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 424-432. URL: <https://sci-conf.com.ua/iimizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-24-26-04-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/>.

14. Mykola Yakymchuk, Ignat Korchagin. Direct-prospecting methods of satellite and photos images frequency-resonance processing: results of approbation on Australia and New Zealand territories. *New Concepts In Global Tectonics Journal*. Vol. 11, N 3, September 2023. P. 179-213. www.ncgtjournal.com
http://users.neo.registeredsite.com/6/9/1/18560196/assets/NCGTJV11N3_pub.pdf

НАПРЯМКИ ВИВЧЕННЯ ПІДЗЕМНИХ ВОД

Дубей Наталія Володимирівна,

к.г.-м.н., доцент

Івано-Франківський національний технічний університет

нафти і газу

м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. З кожним роком значення підземних вод і гідрогеологічних досліджень зростає. Прісні підземні води широко використовуються з метою водопостачання більшості населених пунктів, промисловості і сільського господарства; мінеральні води - з лікувальними цілями; високомінералізовані води глибоких горизонтів - для видобування рідкісних і розсіяних елементів (бору, йоду, літію, радію та ін.). Термальні підземні води використовуються для бальнеологічних цілей та з метою теплофікації житлових будинків, промислових підприємств і сільськогосподарських об'єктів, перегріті води - для вироблення електроенергії.

Гідрогеологічні дослідження виконуються при будівництві заводів, міст, гідротехнічних споруд, рудників, залізниць. Особливого значення вони набули у зв'язку з питаннями охорони та раціонального і комплексного використання водних, земельних, мінерально-сировинних та інших природних ресурсів.

На сучасному етапі у зв'язку із широким використанням підземних вод у різних галузях народного господарства та необхідністю врахування їх позитивного та негативного впливу сформувався цілий ряд гідрогеологічних напрямів зі своїми конкретними практичними завданнями та методичними прийомами їх вирішення, які можна об'єднати в єдиний цикл «Прикладна гідрогеологія». Для вирішення практичних питань серед наук про підземні води вагоме значення мають: гідрогеохімія, динаміка підземних вод, методика гідрогеологічних досліджень, моделювання фільтраційних процесів та багато інших.

Мета роботи. Метою даної роботи є розширення компетенцій щодо сучасних методів вивчення прикладних аспектів гідрогеології з ціллю

практичного їх застосування в різних галузях народного господарства, зокрема в будівництві.

Матеріали та методи. При написанні роботи виконувався всебічний аналіз сучасних методів вивчення підземних вод, включаючи аналітичні, графічні, методи моделювання.

Результати та обговорення. Гідрогеологія – це наука про підземні води. Вона вивчає процеси формування, умови залягання, руху, фізичні та хімічні властивості підземних вод. Гідрогеологія є однією із основних галузей геології і відноситься до циклу природничо-історичних наук.

Гідрогеологія вирішує дуже обширне коло різних питань, тому поділяється на ряд розділів. Ядром її і теоретичною основою є загальна гідрогеологія.

На сучасному етапі у зв'язку із широким використанням підземних вод у різних галузях народного господарства сформувався цілий ряд гідрогеологічних напрямів зі своїми конкретними практичними завданнями та методичними прийомами їх вирішення, які можна об'єднати в один цикл «Прикладна гідрогеологія». Для вирішення практичних питань серед наук про підземні води вагоме значення мають: гідрогеохімія, динаміка підземних вод, методика гідрогеологічних досліджень, гідрогеологія родовищ корисних копалин, регіональна гідрогеологія, меліоративна гідрогеологія, радіогідрогеологія, моделювання фільтраційних процесів, оцінка запасів підземних вод, медична гідрогеологія, екологічна гідрогеологія.

«Гідрогеохімія» вивчає речовинний склад підземних вод, процеси їх формування, історію і міграцію хімічних елементів у підземній гідросфері.

Роль гідрогеохімії при вирішенні наукових і народногосподарських задач:

- дає об'єктивну оцінку хімічного складу та якості підземних вод з погляду їх цільового використання - для водопостачання населених пунктів, сільського господарства, промисловості;

- вивчає мінеральні лікувальні води;

- геохімічні аспекти видобутку цінних компонентів з підземних вод

розглядаються в геохімії промислових підземних вод;

- вивчає підземні води як критерій пошуку родовищ різних корисних копалин – кольорових і рідкісних металів, нафти, газу тощо, а також їх формування та руйнування; напрям у гідрогеохімії, що стосується гідрогеохімічних методів пошуків корисних копалин, одержав назву рудопошукової та нафтогазопошукової гідрогеохімії.

- є фактором, що визначає інженерно-геологічні властивості гірських порід і середовище перебування інженерних споруд.

- відіграє важливу роль у розв'язанні проблем екології при оцінці ступеня забруднення геологічного середовища та його охорони.

Наука **«Динаміка підземних вод»** вивчає основні математичні моделі руху води по порах та тріщинах гірських порід, закони фільтрації, класифікацію та структуру потоків підземних вод, базові рівняння геофільтрації та методи їх розв'язання, основні аналітичні розрахунки природних та штучних потоків підземних вод, основи визначення гідрогеологічних параметрів за даними дослідно-фільтраційних досліджень, міграцію у підземних водах та перенесення вологи в зоні аерації.

«Дослідно-фільтраційні роботи» як важливий розділ **«Динаміки підземних вод»** заслуговує на окреме виділення. Його вивчення дозволяє ознайомитись з видами й цільовим призначенням випробувань (передусім відкачувань); опанувати методику проведення дослідно-фільтраційних робіт і обробку їх результатів; на базі даних натурних польових досліджень (випробування водоносних горизонтів та комплексів) виконувати розрахунки основних геофільтраційних параметрів, використовуючи базові теоретичні рівняння геофільтрації та методику їх обробки із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій.

«Оцінка запасів і ресурсів підземних вод» дає можливість засвоїти необхідні знання з концептуальних положень, принципів, методичних підходів вивчення виконання оцінки запасів підземних вод; оцінювати динамічні ресурси підземних вод різними методами; оцінювати експлуатаційні запаси

підземних вод різними методами; оцінювати вплив видобутку підземних вод на оточуюче навколишнє середовище; проводити комплекс робіт з мінімізації антропогенного впливу на підземні води.

«Медична гідрогеологія» дає знання щодо впливу хімічних, фізичних та біологічних чинників формування складу підземних вод на здоров'я людини і тварин та практичні навички з оцінки ризиків хімічного забруднення води на здоров'я населення.

Напрямок **«Мінеральні води»** надає базові знання щодо закономірностей та особливостей формування різноманітних видів мінеральних, термальних і промислових вод на Україні; ознайомлює із методами пошуку, консервації, оцінки їх якісного складу, ресурсів, експлуатаційних запасів, поширення в геосфері, ступеню захищеності, виснаження, економічної доцільності видобутку та використання, виходячи із сучасних вимог ПКУ та інструктивно-законодавчої бази.

«Регіональна гідрогеологія» ознайомлює із закономірностями накопичення природних ресурсів підземних вод в типових гідрогеологічних структурах та в регіональних структурах України, із принципами районування, історією розвитку гідрогеологічних структур; особливостями зональності, водообміну, формування якісного складу підземних вод.

«Гідрогеологія родовищ корисних копалин» вивчає гідрогеологічні критерії пошуку, умови формування, руйнування та збереження родовищ рудних, нерудних корисних копалин, нафти і газу.

«Меліоративна гідрогеологія» - прикладна галузь гідрогеології, що вивчає гідрогеологічні умови стосовно до водних меліорацій, а саме: питання доцільності поповнення нестатку або видалення надміру вологи в ґрунтах, промивання засоленних земель, обводнювання пасовищ. До її завдань входить також складання прогнозів зміни умов формування і режиму підземних (ґрунтових) вод; передбачення заходів по регулюванню водно-сольового балансу ґрунтів і фізико-хімічних процесів у них.

«Екологічна гідрогеологія» розглядає вплив природних та техногенно

змінених гідрогеологічних умов на біосферу та перш за все на людину, гідрогеологічні аспекти зміни властивостей геологічного середовища під впливом людської діяльності, принципи прогнозування та профілактичні заходи впливу на підземні води, принципи охорони та раціонального використання підземної гідросфери, стратегію геологічного вивчення та використання питних підземних вод для водопостачання населення тощо.

Моделювання в гідрогеології досить широко використовується при розв'язку конкретних задач інженерного та пошуково-розвідувального змісту. Крім того, моделювання використовують при вирішенні загальнотеоретичних та регіональних задач. Методологія та методика гідрогеологічного моделювання найбільш повно розроблені стосовно процесів фільтрації, але застосовуються також для розв'язку задач міграції підземних вод та вологопереносу. Гідрогеологічне моделювання це відтворення на спеціальних моделях гідрогеологічних об'єктів з метою їх вивчення. Таке вивчення можна здійснити за допомогою моделей, які створюються в лабораторних умовах, а також моделей, які вибрані у природних умовах (так звані моделі-аналоги). При моделюванні процесів фільтрації головним чином застосовуються математичні моделі. Застосування математичних моделей в гідрогеології веде до широкого використання обчислювальної математики, теорії інформації, теорії управління і таке ін. Реалізація математичних моделей потребує від гідрогеолога комплексних знань, в тому числі і уміння працювати на ЕОМ. Таким чином, гідрогеологічне моделювання має тісний зв'язок з різними науковими та технічними дисциплінами і являє собою перспективний метод досліджень в гідрогеології.

Головні гідрогеологічні задачі, які зараз вирішуються за допомогою моделювання, такі:

- 1) оцінка ресурсів і експлуатаційних запасів підземних вод;
- 2) прогноз гідрогеологічних умов на зрошувальних територіях;
- 3) оцінка припливів до кар'єрів і шахт;
- 4) вивчення гідрогеологічних процесів в зоні аерації;

- 5) вивчення процесів забруднення підземних вод;
- 6) оптимізація умов експлуатації водозаборів та дренажних споруд;
- 7) визначення параметрів фільтрації та міграції підземних вод;
- 8) побудова постійно діючих гідрогеологічних моделей крупних регіонів з метою управління водними ресурсами.

Головною метою гідрогеологічного моделювання є розробка прогнозу поведінки гідрогеологічної системи у майбутньому. Прогнозування може виконуватися або у реальному часі (власне прогнозування), або без конкретної прив'язки до часу (передбачення).

Прикладна гідрогеологія тісно пов'язана з багатьма науками геологічного та негеологічного циклів і широко використовує їх методи досліджень. З геологічних наук це: загальна геологія, історична геологія, структурна геологія, геотектоніка, мінералогія, петрографія, геохімія, інженерна геологія, гідрологія, метеорологія, геофізика, гірнича справа. З негеологічних наук це: математика, фізика, хімія, гідравліка, гідродинаміка, гідротехніка.

Висновки. В роботі описані різноманітні гідрогеологічні напрямки, які покликані вирішувати ряд практичних завдань в різних галузях народного господарства і які можна об'єднати в єдиний цикл «Прикладна гідрогеологія».

Розкриті роль і значення теоретичних і практичних основ гідрогеохімії, фільтрації підземних вод, гідрогеологічного моделювання, графо-аналітичних і розрахункових методів визначення гідрогеологічних параметрів, методики проведення дослідно-фільтраційних випробувань і обробки їх результатів, медичної, меліоративної гідрогеології та ін. Застосування сучасних методів вивчення підземних вод є надзвичайно важливим для водопостачання населення та вирішення практичних задач в різних галузях промисловості і сільського господарства.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКТОНІЧНОЇ ТРІЩИНУВАТОСТІ ПОРІД-КОЛЕКТОРІВ ДОВБУШАНСЬКО-БИСТРИЦЬКОГО РОДОВИЩА

Мислюк Ірена Василівна,
завідувачка лабораторій,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Дослідження складнобудованих структур з позиції еволюційно-геодинамічних умов їх формування має важливе значення у вирішенні низки принципів питань, в першу чергу тих, які стосуються виділення геологічних об'єктів, найбільш сприятливих для акумуляції вуглеводнів. Існує думка, що великий вплив на характер нафтогазоносності має тріщинно-розривна тектоніка. Свердловини, які розміщені в зоні трасування тектонічних порушень характеризуються підвищеними дебітами і приймальністю.

Ціль роботи. Дослідження тектонічної тріщинуватості порід-колекторів за фактичним геолого-геофізичним матеріалом та результатами лабораторних досліджень керну з продуктивних горизонтів Довбушансько-Бистрицького родовища.

Матеріали та методи. Використані фактичні геолого-геофізичні матеріали, а також теоретичні методи наукових досліджень (аналіз, узагальнення).

Результати та обговорення. Традиційно прийнято вважати, що в межах Бориславсько-Покутської зони поклади нафти і газу пов'язані тільки з пластами пористих пісковиків з деякою тріщинуватістю. Однак, як показує аналіз фактичного та літературного матеріалів, поклади вуглеводнів в умовах Передкарпаття також пов'язані з тріщинуватими пісковиками, алевролітами, аргілітами та з туфітовими і глинистими відкладами. Це добре прослідковується на прикладі Довбушансько-Бистрицького родовища.

У тектонічному відношенні Довбушансько-Бистрицьке родовище

знаходиться в південно-східній частині Бориславсько-Покутської зони Передкарпатського прогину. Особливістю її будови є наявність великих регіональних насувів карпатського простягання, які утворюють яруси антиклінальних структур. За результатами пошуково-розвідувального буріння тут виділяються три яруси антиклінальних структур. До кожного ярусу належать насунуті одна на одну складки, які однотипні за своєю морфологією: лежачі антиклінали з підвернутими північно-східними і відносно пологими південно-західними крилами. В їх будові беруть участь відклади верхньокрейдового та палеогенового флішів, а також міоценових молас. Складки ускладнені великою кількістю, переважно, поперечних розломів підкидо-скидо-зсувного характеру.

Нафтогазові поклади Довбушансько-Бистрицького родовища приурочені до відкладів менілітової світи олігоцену, що залягають на товщі порід еоцену в складках першого структурного ярусу. До першого структурного ярусу відносяться три антиклінальні складки. Це такі як Довбушанська, Бистрицька і Південнобистрицька.

Поперечними порушеннями скидо-зсувного характеру Довбушансько-Бистрицьке родовище розбите на Любіжнянський, Делятинський і Яремчанський блоки. Любіжнянський розлом є північно-західною границею родовища, а Микуличинський – південно-східною. Делятинський розлом розділяє Делятинський і Любіжнянський блоки родовища, а Прутський – Делятинський і Яремчанський блоки. Кожен з блоків в свою чергу ще ускладнені поперечними порушеннями

У результаті тангенціального стиснення у процесі геодинамічного розвитку Карпатського регіону в місцях різких перегинів пластів, їх підгорнення та зрізання відбувалося утворення повздовжніх тектонічних порушень, подрібнення і розуцільнення, особливо кременистих товщ та формування в них різноорієнтованих тріщин і зон тріщинуватості. Так Довбушансько-Бистрицьке родовище ускладнюють два повздовжні порушення. При такій кількості тектонічних порушень і відповідно тектонічної

тріщинуватості дуже важливим є питання їх ролі в концентрації запасів нафти на родовищі та впливу на дебіти свердловин. Окремими дослідниками встановлено, що поперечні тектонічні порушення є провідними і з ними пов'язані дещо більші початкові дебіти нафти у свердловинах, що розкривають продуктивні відклади в безпосередній близькості до них. Останнє зумовлено підвищенням ємнісно-фільтраційних властивостей порід-колекторів і значним покращенням шляхів міграції нафти, що відповідно сприяло найбільшій її концентрації на вказаних ділянках.

Наявний геолого-геофізичний матеріал та результати лабораторних досліджень керну з продуктивних горизонтів Довбушансько-Бистрицького родовища вказують на загальну погану ємнісно-фільтраційні параметри алевроліто-піщаних палеогенових порід-колекторів та їх невитриманість по площі. Керн, піднятий на поверхню зі свердловин представлений частіше низькопористими неколекторськими зразками. Тільки деякі зразки можна віднести до колекторів гранулярного типу. Пісковики щільні, характеризуються наявністю тріщин, в яких часто спостерігаються примазки бітуму. В товщі пісковиків зустрічаються прошарки чорних, темно-сірих, щільних, міцних, тріщинуватих з дзеркалами ковзання аргілітів, товщиною 0,1-0,003 м. Кут падіння порід досягає 56-60°.

Алевроліти щільні, міцні, тонкошаруваті, перем'яті, тріщинуваті з численними прожилками кальциту.

Аргіліти щільні, середньої твердості, грубошаруваті, сильно тріщинуваті з численними прожилками кальциту, деколи з прошарками пісковиків середньої твердості, тріщинуватих з численними дзеркалами ковзання, товщина яких становить 0,02-0,2 м. Кути падіння порід досягають навіть 60-80°. У товщі аргілітів зустрічаються також прошарки мергелів. Мергелі щільні, міцні, тріщинуваті, рідко з прожилками кальциту. У той же час в прирозломних ділянках, а також в зонах підгорнення та зломів спостерігається збільшення тріщинуватості продуктивних товщ. Це безумовно пов'язане з геодинамічними процесами насувоутворення, що вплинуло на інтенсивність тектонічної

тріщинуватості.

Наявність тріщинуватості підтверджується детальними мікроскопічними дослідженнями В. М. Бортницької та Т. А. Баранової (УкрДГРІ). Ними досліджувались зразки з продуктивних частин розрізу менілітової світи з інтервалів глибин 2323-3565 м (свердловини №№ 55-Дб, 93-Дб, 11-Дб, 15-Бс, 16-Бс), а також в інтервалі глибин 2470-2619 (свердловина 251-Бс).

Усі літологічні різновиди несуть ознаки інтенсивної тектонічної діяльності. Вони перем'яті в складки з численними дзеркалами ковзання та тріщинуватості. Спостерігаються тріщини переважно тектонічного і літологічного генезису. Тектонічні тріщини субвертикального напрямку (кут до осі керну до 15°) двох генерацій: перша – виповнена кальцитом, друга – бітумом. Ширина відкритих тріщин змінюється від 10×10^{-6} до 100×10^{-6} м, тріщинна пористість від 0,01 до 0,3 %, тріщинна проникність від 0,01 до 519×10^{-3} мкм². Щільність відкритих тріщин змінюється в межах 0,11- 0,47 см/см², в закритих-0,09-0,32 см/см².

Літогенетичні тріщини приурочені до поверхні напластування різних за складом порід. Ці тріщини відкритого і частково відкритого типів. Ширина відкритих тріщин змінюється в межах $(30-50) \times 10^{-6}$ м. Спільно з тектонічними тріщинами вони беруть участь у фільтрації флюїдів, так як мають гідродинамічний зв'язок.

Припливи нафти на родовищі одержані в інтервалах глибин 2411-2460 м, 2489-2557 м, (св. № 11-Дб), 2656-2711 м, 3520-3640 м (св. № 16-Бс), 2757-2850 м (св. № 93-Дб), 2445-2804 м (св. № 55-Дб) із порід з практично непроникною і з низькою матричною ємністю. Пористість матриці порід дуже низька – до 4-5%. Всі досліджувані зразки мають газопроникність менше $0,01 \times 10^{-3}$ мкм² і не можуть представляти поровий колектор. Одержання промислових припливів з такою петрофізичною характеристикою може бути з колектора порово-тріщинуватою типу. Ємністю такого колектора є матриця з пористістю вище 3%, а тріщини служать шляхами фільтрації.

Тріщини люмінесціюють в ультрафіолетових променях. Характер

забарвлення відповідає бітумам легкого маслянистого складу. Найбільш інтенсивне забарвлення спостерігається в тріщинах, що вказує на активну їх участь у фільтрації флюїдів.

На основі вивчення зразків із свердловин №№ 55-Дб, 93-Дб, 11-Дб, 15-Бс, 16-Бс, 251-Бс ще раз підтверджується, що на родовищі працює порово-тріщинний тип колектора, так як промислові припливи отримані з порід з низькою поровою провинністю та низькою до 3 % пористістю.

Незважаючи на відсутність матричної пористості (3-5%), на родовищі зустрічаються дебіти, які досягають 15-25 т/добу і більше.

Термометричними дослідженнями виявлено, що часто в розрізі верхньоменілітових відкладів, працюючі інтервали не співпадають з інтервалами найбільш пористих і проникних пластів.

Туфітовий горизонт, як правило, складений щільними породами, серед яких у Бистрицькій складці взагалі не виявлено в більшості свердловин пористих піщаних пластів, а поза її межами виділяються у цьому горизонті низькопроникні, здебільшого заглинизовані піщані різновиди. Пласт 8-ущільнена до зливної піщана порода, за малим винятком, низької пористості і проникності. Отже, тріщинуватість розвивалась, насамперед, у тих породах, які відрізняються більш щільною жорсткою текстурою.

Цікаво, що серед працюючих інтервалів верхньоменілітової підсвіти спостерігаються і пачки 1, 4, 6, 7 піщано-аргілітового горизонту, що заданими методів ГДС представлені переважно глинистими пластами, серед яких інколи зустрічаються низькопроникні заглинизовані піщані колектори. Не виключено, що в розрізі цих пачок поширені туфогенні породи, які перешаровуються інколи з мілкозернистим пісковиком, типовим колектором.

За даними термометрії на Довбушансько-Бистрицькому родовищі виділяється ряд інтервалів, приурочених до туфітового горизонту менілітових відкладів, з яких отримано припливи нафти (свердловини №№ 2-Дб, 9-Дб, 11-Дб, 25-Бс, 57-Дб, 65-Дб, 70-Дб, 84-Дб, 93-Дб, 120-Дб). У більшості випадків нафтоносний об'єкт охоплює туфітовий горизонт разом з пісковиками.

У свердловинах 4-Довбушанка і 251-Бистриця невеликі термоаномалії приурочені до покрівлі горизонту зеленувато-сірих аргілітів. За даними термометрії на Бистрицькому родовищі в окремих свердловинах (№№ 2-Дб, 4-Дб, 65-Дб, 98-Дб, 120-Дб та ін.) виділяються працюючі інтервали, що за попередніми даними складені глинистими породами.

Те, що на родовищі працює порово-тріщинуватий тип колектора підтверджується також дослідженнями О. О. Акульшина та В. Д. Патри. Вони досліджували процес розробки менілітового покладу родовища з використанням індикаторного методу. Дослідженнями виявлено, що після початку закачки води у свердловину № 4, кількість води у видобувних свердловинах (№№ 128 і 93) значно збільшилась у порівнянні з іншими свердловинами, які розташовані значно ближче від нагнітальної свердловини. Швидкість руху індикатора становила 70-120 м/добу. Це, очевидно, зумовлено збільшенням тектонічної тріщинуватості порід у бік свердловин №№ 128 і 93, так як вони розташовані поблизу трасування тектонічного порушення.

З 43 експлуатаційних свердловин на родовищі 18 характеризуються накопиченим видобутком від 10 до 100 тис. тонн і 18 свердловин характеризуються накопиченим видобутком менше 10 тис. тонн.

Висновки. Отже, інтенсивність тріщинуватості та відповідно покращення ємнісно-фільтраційних властивостей порід-колекторів в основному пов'язане з геодинамічними процесами розвитку Карпатського регіону. У свердловинах, які розміщені в прирозломних ділянках спостерігаються більші початкові припливи нафти. Основний об'єм запасів нафти на родовищі, очевидно, приурочений до зон тріщинуватості та дроблення. У зв'язку з цим, основна задача повинна зводитись до виділення таких зон (зон розвитку порово-тріщинуватих колекторів) в межах регіону і закладання тут розвідувальних свердловин. Це необхідно враховувати також і під час розробки нафтових родовищ Передкарпаття, особливо при використанні закачування води з метою інтенсифікації видобутку нафти.

ARCHITECTURE

ІНТЕГРАЦІЯ ОЗЕЛЕНЕННЯ ТА БЛАГОУСТРОЮ В БАГАТОРІВНЕВІ ПІШОХІДНІ ПРОСТОРИ

Войко Наталія Юріївна,
канд. арх. н., доцент
Плющ Єгор Андрійович,
Магістр
Київський національний університет
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Вступ

У сучасному світі, що стрімко розвивається та перетворюється, міські громадські простори стають важливими центрами не лише економічного та соціального життя, але й факторами, що визначають якість нашого оточення. У цьому контексті, проблема озеленення та благоустрою багаторівневих пішохідних просторів стає ключовою, відкриваючи перед нами шляхи до створення міст, де зберігається гармонія між природою та міською інфраструктурою, між сучасними тенденціями та комфортом існуючого середовища.

За останні десятиліття українські міста зазнали значних змін. Зростання міського населення призвело до ущільнення забудови, зменшення зелених зон, інтенсифікації транспортного руху, що призводить до виникнення серйозних екологічних проблем та впливає на якість життя мешканців. У цьому контексті озеленення та благоустрій багаторівневих пішохідних просторів допомагає вирішити ці проблеми та є гарним виходом з ситуації, яка склалася, визначаючи напрямок для подальшого розвитку міського середовища.

Благоустрій та озеленення це не просто декоративні елементи якими прикрашають міста. Вони допомагають вирішенню екологічних проблем,

покращують фізичний та психічний стан мешканців, а також створюють естетичне комфортне середовище міських громадських просторів у повсякденному житті. Інтеграція благоустрою та озеленення в багаторівневі пішохідні простори є одним з головних завдань в контексті розвитку сучасного міського середовища.

Мета роботи

Метою даної роботи є аналіз сучасних проблем та визначення ефективних стратегій благоустрою та озеленення багаторівневих пішохідних просторів з метою покращення якості міського середовища та здоров'я мешканців.

Матеріали та методи

Багаторівневі пішохідні зони дозволяють використовувати вертикальні простори, що особливо актуально в щільно населених районах. Замість того, щоб змагатися за обмежений горизонтальний простір, для організації пішохідних зон можна використовувати висотні рівні, в яких формувати: парки, та різноманітні об'єкти соціальної інфраструктури для громадського відпочинку. В даному контексті під парками мається на увазі озеленені ділянки малого, середнього, або значного ступеню озеленення. Під ступенем озелення слід розуміти розмір ділянки та щільність насаджень (мала ступінь – це мінімальні або невеликі вкраплення рослинності а саме щільність дерев $< 1 \text{ дерева} / 10 \text{ м}^2$, щільність гзону $< 20 \text{ рослин} / \text{м}^2$ та насадження квітів $< 5 \text{ рослин} / \text{м}^2$, середня – це унормоване насадження рослинності а саме щільність дерев $= 1 \text{ дерева} / 10 \text{ м}^2$, щільність гзону $= 20 \text{ рослин} / \text{м}^2$ та насадження квітів $= 5 \text{ рослин} / \text{м}^2$, значна – це густо насаджена рослинність а саме щільність дерев $> 1 \text{ дерева} / 10 \text{ м}^2$, щільність гзону $> 20 \text{ рослин} / \text{м}^2$ та насадження квітів $> 5 \text{ рослин} / \text{м}^2$)

Прикладами таких парків можуть бути:

Парк малого ступеню озеленення. Seoulllo , корейська назва Skygarden (Рис.1), перекладається як «у бік Сеула» та «Сеульська вулиця», тоді як 7017 позначає 1970 рік будівництва шляхопроводу та його нову функцію громадської доріжки у 2017 році. Пішохідний віадук поруч із головним

вокзалом Сеула наступний крок до того, щоб зробити місто, особливо район центрального вокзалу, зеленішим, дружнішим і привабливішим, водночас об'єднавши всі зелені ділянки в ширшому районі. У центрі Сеула на колишньому внутрішньоміському шосе в міському районі, що постійно змінюється, було створено справжнє рослинне село, яке вміщує найбільшу різноманітність корейських видів рослин і перетворює його на громадський парк довжиною 983 метри, який збирає 50 родин рослин, включаючи дерева кущі та квіти, виставлені в 645 горщиках з деревами, що містять близько 228 видів і підвидів [1].

Рис. 1 Зовнішній вигляд Seoullo Skygarden 7017 [1]

Парк середнього ступеню озеленення. Suzanne Deal Booth Skywalk забезпечить приголомшливий краєвид і вхід до нескінченних стежок парку Ватерлоо, пишних садів, гостинних місць для зборів і, звичайно, амфітеатру Moody на 5000 місць. Suzanne Deal Booth Skywalk — це хитра доріжка, доступна для ADA, яка в'ється в центр парку. Небесна доріжка, що звивається вздовж та навколо парку Hill Country Garden, Lebermann Plaza та Kitty King Powell Lawn, приведе відвідувачів парку до амфітеатру Moody Amphitheatre, де

можна розслабитися та насолодитися живою музикою, театром, танцями та різноманітними сімейними заходами. програми на Великій Галявині [2].

Рис. 2 Зовнішній вигляд Suzanne Deal Booth Skywalk [3]

Парк значного ступеню озеленення. Територія рекультивованої землі в Шеньчжені, Китай, має бути перетворена на «міську вітальню» з лінійним піднятим садом, спроектованим Rogers Stirk Harbour + Partners . 1200-метровий небесний сад буде підвішений над дорогою, яка з'єднає кілька вузлів громадського транспорту. Пішоходи зможуть пересуватися між підземною системою швидкого транспорту до рівня вулиці, а потім піднятим садом, який Rogers Stirk Harbour + Partners уявляють собі як «вітальню» для міста. На одному кінці піднятого саду нова набережна буде включати оперний театр і конференц-центр із поромним сполученням через затоку Цяньхай.

На іншому кінці піднятого саду планується будівництво нової вежі. Візуалізації показують бульвари, обсажені газонами та деревами, кульмінацією яких є округла скляна вежа з висадженими садами з інтервалами

та на вершині. [4]

Рис. 3 Зовнішній вигляд The raised garden will be 1,200 metres long. [1]

Використання комплексної соціальної інфраструктури в висотних рівнях, дозволить об'єднати в собі функції транзиту, відпочинку та доступність різноманітних послуг. Створення багаторівневих пішохідних просторів покращує архітектурний вигляд міського середовища надає йому нове життя.

Якщо їх адаптувати під потреби різних соціальних груп людей та зробити естетично привабливими за допомогою благоустрою та озеленення, то такі системи стануть справжньою окрасою для міського простору, привертаючи увагу як мешканців, так і туристів.

Розташування зелених зон та парків на різних рівнях багаторівневих систем дозволяє зберегти недоторканність природних ландшафтів та стимулювати їх екологічну різноманітність, що сприяє створенню здорового та екологічно чистого міського середовища. Ще одним вагомим плюсом інтеграції естетичних зелених зон є те, що вони привертають увагу транзитних пішоходів та стимулюють їх використовувати ці зони для прогулянок, зустрічей з друзями та відпочинку. Це сприяє активному способу життя та може позитивно впливати на здоров'я мешканців міста.

Результати та обговорення

Отримані результати свідчать про те, що ефективний благоустрій та раціональне озеленення багаторівневих пішохідних просторів сприяють не лише естетичному оновленню громадських просторів міст, але й мають значущий вплив на психофізіологічний стан мешканців. Зокрема, створення багаторівневих зон відпочинку, використанню екологічно чистих матеріалів та створенню зелених артерій, що сприяють підвищенню якості середовища.

За для реалізації цих результатів необхідно дотримуватися певних стратегій які сильно допоможуть покращити та збільшити кількість озеленення та якість і красу благоустрою. Однією з основних стратегій є розвиток вертикальних зелених насаджень та зелених зон у різних рівнях. Сам інтеграція різної рослинності в багаторівневі простори допомагає збільшити площу озеленення, завдяки новим площинам проектування, що в свою чергу не лише забезпечують екологічну збалансованість, а й створюють природну атмосферу, що сприяє відпочинку та покращенню настрою мешканців. Для безпеки, комфорту пішоходів та зменшення екологічного сліду людини важливо дотримуватися стратегії розвитку сучасної інфраструктури. А саме використання сучасних еко-матеріалів та нових технологій в побудові

багаторівневих пішохідних просторів та їх благоустрої які будуть зменшувати вартість проектів і навпаки збільшувати надійність довговічність та безпеку. Не менш важливою стратегією є сприяння активному способу життя яке буде досягатися за допомогою встановлення різних спортивних майданчиків додаванням вело-парків ,а також культурного заохочення за допомогою різних інсталяцій, пам'яток, дизайнерських елементів, зон рекреацій та відпочинку.

Висновки

Важливість розробки імplementованих стратегій озеленення та благоустрою багаторівневих пішохідних просторів у містах. Це є кроком до створення більш здорового, екологічно чистого та комфортного житлового середовища для мешканців міст. Результати дослідження можуть використовуватися у реальних проектах та стати основою для подальших досліджень та розробок конкретних рекомендацій щодо міського планування та дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Seoulllo Skygarden 7017: веб сайт. URL: <https://www.mvrdiv.com/projects/208/seoulllo-7017-skygarden>
2. Take a Scenic Stroll Down the Suzanne Deal Booth Skywalk: веб сайт. URL: <https://waterloogreenway.org/take-a-scenic-stroll-down-the-suzanne-deal-both-skywalk/>
3. Take a Scenic Stroll Down the Suzanne Deal Booth Skywalk - Waterloo Greenway Conservancy: веб сайт. URL: <https://www.pinterest.com/pin/613545149249146863/>
4. Rogers Stirk Harbour + Partners plans 1,200-metre-long raised garden in Shenzhen: веб сайт. URL: <https://www.dezeen.com/2018/10/08/rogers-stirk-harbour-partners-sky-garden-shenzhen-china-architecture/>

МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ МІКРОКЛІМАТУ НА ТЕРИТОРІЯХ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ

Войко Наталія Юріївна,

кан. арх., доцент

Шпакович Дар'я Олександрівна,

Магістр

Київський національний університет будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Вступ. За останні три десятиліття спостерігається глобальна зміна клімату. Свідчення 2021 року підтверджують, що температура зросла на 1,5°C і продовжує йти вгору. Цей процес проявляється не лише у зміні середньої температури, але й у конкретних явищах, таких як збільшення кількості спекотних днів, суховії чи навпаки [1]. Поки екологи та інші організації займаються цією проблемою своїми методами, архітекторам необхідно адаптувати простори до нових умов, розробляючи нові стратегії для покращення комфорту людей.

Ціль роботи. Мета дослідження - удосконалення методів регулювання мікроклімату в зонах громадських просторів.

Матеріали та методи. Під час дослідження методів регулювання мікроклімату були використані наступні методи: робота з літературою, порівняння інформації та її класифікації.

Результати обговорення. Адаптація громадських просторів до нових кліматичних умов вимагає від архітекторів використання новітніх стратегій містобудівного планування. Під стратегією мається на увазі загальний, недеталізований довгостроковий план, спрямований на адаптацію громадських просторів до цих умов. В залежності від клімату застосовуються різні стратегії при вирішенні планувальних рішень міських просторів.

До таких стратегій можна віднести: збільшення площі озеленення, введення водних пристроїв та поверхонь, використання особливостей рельєфу, спеціальних конструктивних елементів та споруд для захисту від

несприятливих природних умов, об'ємно-просторових рішень забудови (опорядження фасаду, затінюючи пристрої тощо).

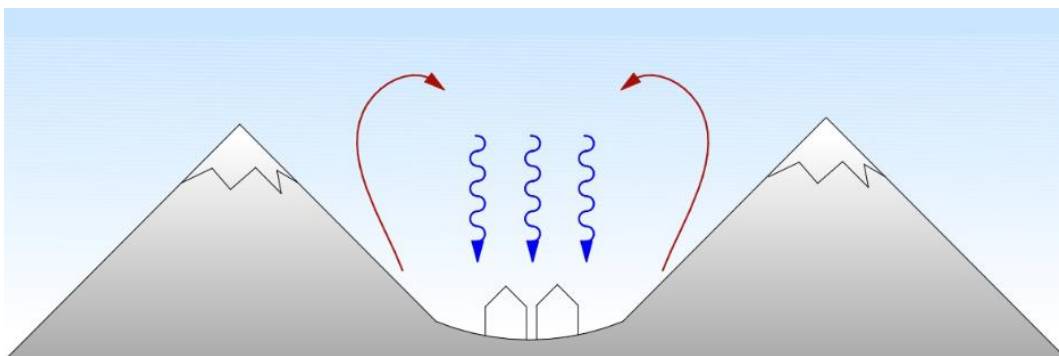
Для реалізації вище перелічених стратегій слід звернути увагу на відповідні прийоми та методи. При кліматі жаркого степу доречно використовувати високі дерева та зменшувати асфальтовані поверхні, замінювати їх у зоні паркінгу автомобілів на водонепроникне покриття [6, 8].

При жаркому вологому кліматі важливо створити гарну аерацію за допомогою відкритих озелених просторів та розташуванню повздовжньої сторони забудови вздовж напрямку сприятливих вітрових потоків [5].

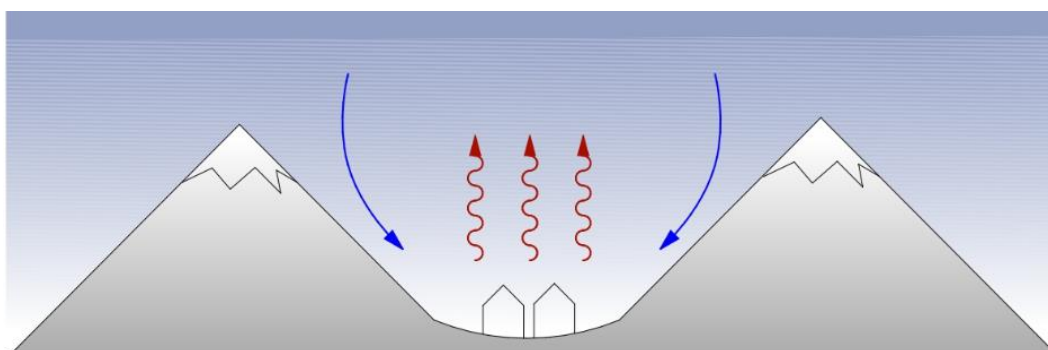
Жаркий сухий клімат спонукає навпаки до створення закритих просторів з включенням озеленення. Важливо формувати рослинні групи або масиви таким чином, щоб у години найбільшої спеки суспільні простори максимально затінювалися [5].

На мікроклімат впливає використання певних природних та штучних елементів, таких як:

- рельєф, який при грамотному використанні в змозі направити необхідні потоки повітря до конкретних місць (рис. 1, 2) [3];

Рис. 1. Переміщення повітря у гористій місцевості вдень

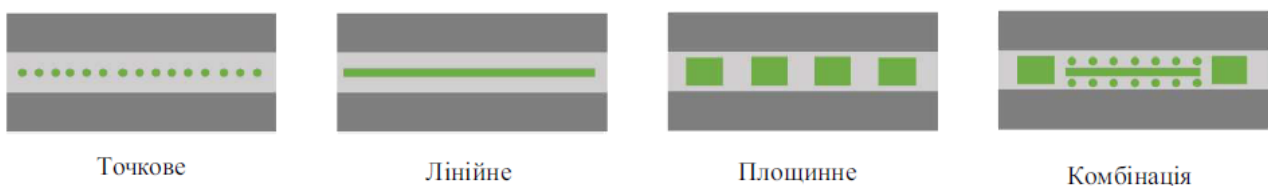

Рис. 2. Переміщення повітря у гористій місцевості вночі

- водні поверхні, які розташовані неподалік, зменшують коливання температур, іонізують навколишній фон, змінюють потоки вітру [3, 4];
- озеленення, є важливою складовою у проектуванні та регулюванні мікроклімату. Використання в структурі громадських просторів таких елементів, як парків, скверів, грінвеїв, вуличного та фасадного озеленення тощо (рис. 3, 4), здатне зменшити площі нагрівання, за рахунок чого понижується температура оточуючого середовища. Даний метод також допомагає у регулюванні аерації: зменшує вплив зимових вітрів та допомагає у шумозахисті [3, 7];

Рис. 3. Приклад озеленення фасаду [10]

Рис. 4. Типи планування озеленення вулиць [7]

- водні пристрої, такі як фонтани, штучні струмки та водойми значно охолоджують середовище, забезпечують оптимальні умови зволоження ґрунту протягом літнього сухого та жаркого періоду [2];
- сонцезахисні елементи та малі архітектурні форми слід використовувати для запобігання перегрівів території та регуляції аерації [3];
- кольорова гама опорядження будівель повинна включати

переважно світлі кольори фасаду або фарбу хамелеон, яка змінює коефіцієнт світловідбиття в залежності від пори року та таким чином регулює температуру ззовні та всередині будинку [3, 6, 9].

Висновки. Прийоми регулювання мікроклімату залежать від конкретних кліматичних умов і включають використання відповідних типів рослинності, формування рослинних груп та масивів, зменшення твердих горизонтальних поверхонь, застосування закритих або відкритих просторів, і включають відповідну орієнтацію будівель.

Методи з використанням природних та штучних елементів включають озеленення, обводнення територій та застосування водних пристроїв, геопластику рельєфу, відповідні об'ємно-просторові рішення забудови, конструктивні елементи й малі архітектурні форми.

Таким чином використання прийомів та методів із застосуванням природних та штучних елементів сприяє оптимізації мікроклімату. Зелена інфраструктура, така як парки та сквери, допомагає зменшити перегрів території та регулює аерацію. Використання водних пристроїв та доречних методів опорядження будівель є ефективними засобами контролю температури та створення комфортного мікроклімату у різних кліматичних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. COP26 Presidency Outcomes, 2022. – 38 с. – Електронний ресурс. URL: <https://ukcop26.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2022/11/COP26-Presidency-Outcomes.pdf>
2. Церковна О. Г. Фонтани - специфічні споруди, що формують мікроклімат міського середовища // Науковий журнал «Л'ОГОС. Мистецтво наукової думки. Випуск №2» / за заг. ред. М. А. Голденблат. 2019 р. - с. 24-27.
3. Козятник І. П. Містобудівні заходи регулювання мікроклімату житлових територій // Науково-технічний збірник «Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 24». 2010 р. - с.177-185.
4. Михайлик О. О. Природні фактори впливу на прибережні території // Науково-технічний збірник «Сучасні проблеми архітектури та

містобудування. Випуск 39». 2015 р. - с.224-231.

5. Факари Афджади Мехди. Характеристика формирования городских зеленых насаждений в условиях жаркого климата // Научно-технический сборник «Современные проблемы архитектуры и градостроительства. Випуск 40». 2015 р. с. 317-321.

6. Irina Tumini, Ester Higuera García & Sergio Baereswyl Rada. Urban microclimate and thermal comfort modelling: strategies for urban renovation // International Journal of Sustainable Building Technology and Urban Development. 2016, - p.22-37. – Электронный ресурс. URL: https://www.researchgate.net/publication/297724757_Urban_microclimate_and_thermal_comfort_modelling_Strategies_for_urban_renovation

7. Liu, J., Tang, H., Zheng, B., Sun, Z. A Study on the Summer Microclimate Environment of Public Space and Pedestrian Commercial Streets in Regions with Hot Summers and Cold Winters. // Applied Science. 2023, 13, 5263. – Электронный ресурс. URL: <https://doi.org/10.3390/app13095263>

8. С. В. Риндюк і М. А. Максименко, «Современные приемы организации зеленых зон в уплотненной застройке города» // Международный научно-технический журнал «Современные технологии, материалы и конструкции в строительстве» том 30 № 1, 2021 р., с. 111–119.

9. Yan Dong, Weifeng Meng, Fuqiang Wang, Han Han, Huaxu Liang, Xiang Li, Yanan Zou, Chun Yang, Zenghui Xu, Yuying Yan, and Ziming Cheng. “Warm in Winter and Cool in Summer”: Scalable Biochameleon Inspired Temperature-Adaptive Coating with Easy Preparation and Construction. // Nano Letters. 2023, 23, 19, 9034–9041. – Электронный ресурс. URL: <https://doi.org/10.1021/acs.nanolett.3c02733>

10. Вертикальное озеленение фасадов зданий. Дизайн фасада здания: секреты создания «живых» стен. // Izbushkinet. – Электронный ресурс. URL: <https://izbushkinet.ru/vertical-landscaping-of-building-facades-the-design-of-the-facade-of-the-house-the-secrets-of-creating-living-walls/>

ХРИСТИЯНСЬКА ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА УКРАЇНИ, ЇЇ ВРЯТУВАННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВОЇ СВІТОВОЇ СПАДЩИНИ

Прісич Наталія Михайлівна,
учитель художньої культури
спеціалізованої школи-інтернату
с. Шевченкове, Україна

Вступ. Одним з основних завдань нашого суспільства є формування культури особистості. Актуальність цього завдання пов'язана з переглядом системи життєвих та художньо-естетичних цінностей. Формування культури підростаючого покоління в процесі свого існування неможливе без звернення до художніх цінностей накопичених суспільством.

Українська архітектура пододала багато труднощів на шляху свого розвитку.

Зодча спадщина України багата і різноманітна. Нестримно спливають століття. У вогні пожеж і запеклих воєн гинули твори митців і будівничих. На місці старих виростили нові міста і села. Чим далі від нас епоха, тим менше ми знаємо про неї, тим важче нам зрозуміти життя та інтереси людей тих часів. Але кожна епоха залишає свідків, що красномовно розповідають нам про неї. Ці свідки - пам'ятки архітектури, які найміцніше протистоять натискам часу.

Мета. Однією з актуальних проблем сьогодення є необхідність охорони, відродження національної культури, реставрації пам'яток архітектури і це ще гостріше постало після проголошення суверенітету України.

Матеріали та методи. Українська дерев'яна архітектура має тисячолітні традиції. Протягом багатьох віків у процесі неперервного розвитку і вдосконалення відбираються найдоцільніші прийоми і форми. Саме вони лягли в основу рис народної архітектури і саме в цій майстерності найбільшою силою виявився будівничий геній народу.

У XVI - XVIII століттях було зведено безліч унікальних споруд (більш

ранні пам'ятники не збереглися, історичні акти про них загинули), що свідчить про художню обдарованість, майстерність та інженерну сміливість теслярів. Основою цього став високої якості будівельний матеріал – дерево, улюблений і найбільш поширений в традиційній архітектурі України.

З давніх-давен більша частина території сучасної України була вкрита лісами. Від найдавніших часів вона володіла великими засобами будівельних лісів — від м'яких порід шпилькових дерев до таких прекрасних видів твердого дерева, як клен, явір, осика, ясень, липа, груша, тис, бук і дуб.

Українські дерев'яні церкви дуже різноманітні і за своїми формами і за художньою образністю. В кожній історико-географічній області склалися свої стилістичні особливості. Проте всім українським дерев'яним спорудам притаманні й загальні риси.

Дерев'яне зодчество більш обмежене в своїх можливостях, ніж кам'яне. Виразність досягається простими геометричними формами, природною фактурою і текстурою дерева, та декоративним різьбленням і розписом, що доповнює і підкреслює її красу.

Основні особливості дерев'яного зодчества:

- близькість до навколишньої природи;
- споруди сприймаються як невід'ємна частина природи;
- екологічність;
- гармонія і краса.

Здавна склалися дві конструктивні системи дерев'яних будівель - зрубна та каркасна, які існували протягом багатьох століть і майже без змін дійшли до нашого часу. Схожі будівельні прийоми, при величезному багатстві та розмаїтті архітектурних рішень, що визначаються соціально-економічними та природно-кліматичними умовами, властиві всім типам дерев'яних споруд. Вони створювали цілісний і гармонійний вигляд цілих міст і поселень.

Україна на початок XXI ст. володіє унікальним скарбом – творіннями традиційного дерев'яного церковного зодчества, аналогів яким нема у світі. В Україні збереглося понад 2,5 тисячі дерев'яних церков, з яких близько 1000

відносяться до XV-XVIII ст. На прилеглих етнічних українських землях їх є ще близько 500. Однак на облік та під охорону держави взято тільки 18,3% (469). Незважаючи на непоправні втрати в царині дерев'яного зодчества протягом XX ст., Україна все ще тримає першість в Європі за кількістю пам'яток сакральної дерев'яної архітектури.

Більше 40 старовинних дерев'яних храмів збереглося і на Черкащині. У їхніх біографіях відображена вся складна вітчизняна історія.

Дерев'яні церкви України – це витончена краса, яка може поринути у небуття, неначе пелюстки яблуні. Тільки природні явища щороку повторюють свій цикл, а ось сакральна дерев'яна архітектура, якщо про неї вчасно не потурбуватися, вже ніколи не милуватиме око наших нащадків. У Японії збереглися дерев'яні храми XI ст. Віджиті дерев'яні деталі традиційно замінюють автентичним матеріалом, поступово. У нас же, якщо не можуть позбутись старої церкви, то спотворюють її до невпізнання.

Процес зникнення і руйнації нашого дерев'яного багатства прискорюється у геометричній прогресії. Невблаганна статистика свідчить про те, що за останні 20 років згоріло та було зруйновано від недбальства величезну кількість цих споруд – значно більше, аніж за попередні сто років! Інші ж храми – замокають, чи потихеньку гниють, вкриті бляхою чи вагонкою, або ж їхню красу – дерево – замальовують кольоровими фарбами чи облицьовують штукатуркою.

Інформація для роздумів – вартість встановлення протипожежної і протизламної сигналізації у дерев'яній церкві – близько 10 тисяч грн. А скільки коштує втрачена назавжди пам'ятка?

Багато дерев'яних церков в Україні зазнало подібної долі, і досі невідомо, чи було це випадковістю, або чийось злим умислом. Зрештою, майже усі випадки, коли "червоний півень" за кілька годин залишав купку попелу від святого замислу, багаторічної праці та історичної цінності храму, не призводять до повноцінного розслідування і покарання винних.

Так, у Західній Україні за радянських часів згоріло менше церков, ніж за

роки незалежності. Рахунок іде не на десятки, а на сотні – понад 200 дерев'яних церков уже знищено. За останні роки в Україні, на жаль, мало що змінилося - дерев'яні шедеври продовжують зникати.

Особливої ваги в сучасному суспільстві набирає проблема збереження пам'яток народної архітектури. Щоб не зруйнувати історичної пам'яті, не згубити власного генотипу, не знищити закодованої інформації про нас самих для наступних поколінь – треба зберегти народну культуру. Адже людина без історичного досвіду не здатна працювати на перспективу.

Національна спілка краєзнавців України одним із основних завдань своєї діяльності вважає пам'яткоохоронну роботу. З метою збереження унікальних пам'яток сакральної дерев'яної архітектури і привернення уваги органів державної влади здійснюються науково-краєзнавчі експедиції. Музеезнавці занепокоєно порушували питання про спотворення унікальних пам'яток невідповідними матеріалами внаслідок ремонтів. Це призводить до втрати автентичного вигляду, а в подальшому – до їх руйнування. Використовуючи досвід Австрії чи Польщі, необхідно забезпечити юридичну недоторканість пам'яток культури. У Словаччині держава особливо піклується про свої дерев'яні дива.

Українські дерев'яні пам'ятки – це прекрасна автентична архітектура, яка несе в собі національні риси народу і водночас належить до найкращої архітектурної та історичної спадщини світу. Вісім дерев'яних церков України включені до світового спадку ЮНЕСКО: Церква св. Юра у Дрогобичі, XV-XVIII ст.; Церква Святої Трійці у Жовкві, 1720; Церква Собору Пресв. Богородиці у Маткові, 1838; Церква Зішестя Св. Духа у Потеличі, XVI ст.; Церква св. арх. Михаїла в Ужку, 1745; Церква Вознесіння Господнього (Струківська), 1824, і дзвіниця, 1813 в Ясіні ; Церква Святого Духа у Рогатині, 1598; Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Нижньому Вербіжі, 1808 .

Піднімається питання проблеми зникнення унікальних витворів традиційної архітектури, наголошується на необхідності розвивати в суспільстві традицію збереження культурної спадщини, виховувати у громадян

почуття відповідальності за національні надбання.

Актуальним залишається проблема виконання державними органами Закону України "Про охорону культурної спадщини". У його 43-й статті зазначається: "Незаконні дії (пошкодження, руйнування, знищення), вчинені фізичною особою, що призвели до істотних змін пам'яток, їхніх територій, охоронюваних археологічних територій, а також їхніх частин, тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно з законом". Проте вбільшості відповідальні установи положень цього закону не дотримуються. Під впливом природних атмосферних та біологічних чинників руйнуються церкви, збудовані з недовговічного матеріалу, яким є дерево. Останнім часом набуло популярності спотворення унікальних дерев'яних церков невідповідними матеріалами – бляхою, пластиковою "вагонкою", металочерепицею тощо. Це призводить до втрати храмами їх автентичного вигляду та появи руйнівних процесів. Дуже часто самі церковні громади розбирають старі дерев'яні церкви, щоби на їх місці зводити нові муровані. Систематичними стали пожежі церков, що переважно призводить до їх повного знищення. Причини займань можуть бути різними. Низку реліквій можна було зберегти завдяки системі пожежогасіння. В інших країнах Європи кожна сакральна споруда обладнана такою системою. Потрібно інвестувати кошти в систему захисту пам'яток, як це робиться в Польщі. У справі охорони сакрального будівництва необхідно об'єднати зусилля влади, громадськості та релігійних діячів. Слід зазначити, що більшість унікальних пам'яток дерев'яної архітектури знаходяться переважно в незадовільному стані. Потрібно інвентаризувати дерев'яні церкви в Україні та на українських етнічних землях зі складанням уніфікованого індивідуального пам'ятко-охоронного паспорта. Крім того, актуальним є проведення ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт сакральних дерев'яних споруд, їхнього стінопису та ікон виключно із залученням фахових спеціалістів. Особливу увагу варто приділити і включенню рідкісних пам'яток зодчества до туристичних маршрутів України, сприяти широкому висвітленню їх унікальності засобами масової інформації, виробництву

науково-документальних та популярних фільмів, щоб подолати інформаційний вакуум навколо святинь. Власне, на це і спрямована моя робота з пошуку та поширення інформації щодо пам'яток дерев'яної архітектури. Загибель найоригінальнішої частини нашої національної культури — ще не усвідомлена суспільством катастрофа.

Нині в Україні пам'ятками "опікуються" два міністерства – Міністерство регіонального розвитку і будівництва та Міністерство культури і туризму, але чиновники одного не знають, що роблять чиновники в другому. Практично в усіх областях України відсутні дієздатні органи охорони пам'яток. І, навіть, якщо десь щось створено, то туди прилаштовують "потрібних людей", яких не цікавлять шедеври.

Фахівці пропонують чимало "рецептів" порятунку дерев'яних церков України. Та поки самі українці не почнуть цінувати свого успадкованого від предків сакрального архітектурного багатства – храми зникатимуть і надалі...

Я вважаю, що для порятунку залишків дерев'яного зодчества в нашій країні необхідно прийняття низку таких заходів як:

1. Проведення ретельної фіксації пам'ятників за спеціально складеною програмою.

2. Розробка програми першочергових протиаварійних заходів з цільовим державним фінансуванням та пільгами для всіх організацій і осіб, підключених до виконання цієї програми.

3. Створення тимчасового комітету з порятунку з широкими повноваженнями.

4. В ім'я зосередження сил і засобів тільки на протиаварійних роботах на найбільш неблагополучних об'єктах потрібна тимчасова відмова від реставрації пам'яток дерев'яної архітектури, де регулярно ведуться роботи по підтримці належного стану.

5. Термінове затвердження державних розцінок на реставраційні роботи.

6. Створення теслярських центрів (шкіл) і бригад для проведення таких робіт. Категорично заборонити будь-які роботи на цих пам'ятках

некваліфікованим та неліцензованим спеціалістам.

7. Рекомендувати державним пам'яткоохоронним органам опрацювати пропозицію про включення дерев'яних храмів з унікальним стінописом до Списку Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

8. Необхідно на державному рівні опрацювати "Програму збереження, використання та належного утримання унікальних пам'яток дерев'яної архітектури", які потребують невідкладних охоронних заходів, а також документи, які б вирішили питання залучення інвестицій, встановлення пільг на оподаткування коштів, вкладених у збереження унікальних пам'яток національної спадщини.

9. Широко у ЗМІ подавати різноманітну інформацію про стан збереження традиційної народної спадщини.

Програма охорони та популяризації дерев'яних церков має бути загальноукраїнською.

У жодному разі не слід дотримуватися старого гасла: "Мистецтво належить народу". Треба йти від протилежного, як сказав Альберт Швейцер: "Культура – надбання вибраних". Бо щоб належно оцінити всі тонкощі відреставрованої дерев'яної церкви, треба розумітися на мистецтві давніх будівничих. А звідки людям у селах знати, як давні храми зберігати? Це справа вибраних – фахівців.

Висновки

Підсумовуючи викладений матеріал, зробимо кілька загальних висновків. Архітектурна спадщина нашої Батьківщини дуже багата і різноманітна. Працюючи над матеріалами даної теми, я познайомилась із значною частиною її - сакральною (релігійною) дерев'яною архітектурою, дізналися про життя та інтереси людей тих часів, про формування та розвиток національної культури. У роботі я висвітила проблеми збереження в Україні дерев'яного церковного зодчества, його унікальність і самобутність та місце в світовій культурі. Тож їх збереження та популяризація є найактуальнішою проблемою сьогодення.

Вважаю, що в роботі з дітьми потрібно приділяти велику увагу

вихованню почуття патріотизму і відданості своїй землі, щоб підростаюче покоління знало історію її, вмiло поцінувати успадковане від предків багатство, мало бажання працювати над його збереженням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Драган М. Українські дерев'яні церкви: в 2 ч. / М. Драган. – Львів, 1937. – Ч.1: Генеза і розвій форм. – 1937. – 160 с.
2. Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура лівобережної України / С. А. Таранушенко; [за ред. М. П. Бажана і Г. Н. Логвина]. – К. : Будівельник, 1976. – 335 с.
3. Василь Слободян. Проблема збереження української дерев'яної архітектури.
4. Черкащина у храмобудівництві : науково-краєзнавче вид. / [ред. кол.: Левицька Е. А., Барчук А. В., Калиновська Т. С. [та ін.]. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. – 252с. : іл. – Бібліогр.: с. 250.
5. Лариса Марчук . Чому горять дерев'яні церкви. Журнал Громадянське суспільство. - 2009,- №15.
6. Верховна Рада України. Про охорону культурної спадщини. Закон України. - 2010, - №2518-VI.

Інтернет-ресурси:

<http://www.karpaty.info/ua/>

<http://www.derev.org.ua/>

<http://www.viche.info/journal/1576/>

<http://www.spadshina.com/>

<http://www.istpravda.com.ua/short/2011/10/20/59867/>

<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1535511>

PEDAGOGICAL SCIENCES

FORMATION OF STUDENTS' ECOLOGICAL CONCEPTS IN BIOLOGY LESSONS IN THE CONTEXT OF DISTANCE LEARNING

Shakhova Inna Volodymyrivna

student

Berdiansk State Pedagogical University

Zaporizhzhia, Ukraine

Introduction. The modern world is facing the challenges of environmental problems, and the development of students' environmental competence is becoming a key task for ensuring sustainable development of society. The ability of students to understand and evaluate environmental processes is a necessary element in the formation of environmental culture and responsible attitude to nature. With the introduction of distance learning, it is increasingly important to develop effective methods for forming environmental concepts in biology lessons.

Aim. The aim of the work is to study the peculiarities of forming ecological concepts in students in biology lessons in the conditions of distance learning.

Materials and methods. Conducting a literature review to study information on the formation of students' environmental concepts in biology lessons in the context of distance learning.

Results and Discussion. Distance learning introduces certain adaptations to teaching methods, which requires the development of new approaches to the formation of environmental concepts. In particular, teachers should actively use virtual resources, interactive exercises, and online tools to ensure meaningful and interesting learning. One of the effective methods is the use of virtual laboratories and environmental simulations [1]. Thanks to this, students can study ecosystems, the interaction of species, and the impact of external factors on nature. Simulations allow scientists to experiment and gain real-world experience even when they are at a

distance.

Let us characterize the features of distance learning in the context of environmental education. With the rapid development of technology and the need to adapt to change, distance learning is becoming a relevant and important element of the educational process [5]. Of particular importance is its role in shaping students' environmental awareness. Distance environmental education involves the active use of online resources. Interactive platforms, virtual laboratories, and multimedia materials are becoming essential learning tools. This allows students to study ecosystems, observe natural phenomena, and understand the relationship between humans and nature.

Distance learning allows you to organize virtual expeditions, during which students can explore various ecosystems, study flora and fauna, and analyze the impact of humans on nature [3]. It is important to encourage students to participate in environmental projects aimed at solving real environmental problems. Distance learning helps to develop students' skills of independence and responsibility. They learn how to plan their time, acquire knowledge independently, and complete tasks. This is especially important in the context of environmental education, which involves active participation of students in their own learning and project implementation.

Interaction between teacher and students is important for the successful study of ecology. Open forums, virtual consultations, and joint online projects allow for active communication and exchange of ideas. Teachers should create a positive learning environment that stimulates interest in the subject [2]. It is important to use a variety of tools to assess the level of environmental knowledge. Online tests, projects, analytical essays, and discussions provide an objective view of student performance.

Distance learning in environmental education opens up many opportunities for active and interesting study of nature. The use of modern technologies and methods allows students to develop a deep understanding of environmental issues and provides them with tools for their own participation in nature conservation. It is important to combine innovations with traditional pedagogical approaches, thus

creating an effective environment for learning and development [4]. It is important to involve students in real projects aimed at studying environmental aspects. Collaborative activities, such as creating online environmental projects or participating in virtual research, allow students to apply theoretical knowledge to real-world environmental issues.

Let's find out the main advantages of virtual laboratories and simulations in biology education. Modern technologies provide biology teachers with innovative tools to improve the learning process. One of the most promising techniques is the use of virtual laboratories and environmental simulations, which allow students not only to observe natural phenomena but also to actively interact with biological processes.

Virtual laboratories allow students to experiment in a safe and controlled environment. For example, they can study cellular structure, the interaction of organisms, or genetic processes using virtual models. This not only facilitates access to learning resources, but also makes learning biology more engaging and accessible.

The use of environmental simulations, realistic modeling of the environment, is interesting and effective. Ecological simulations allow students to study ecosystem dynamics, the impact of climate change or human intervention by building realistic models of virtual ecosystems. This makes it possible to analyze the interaction of various factors and predict possible consequences, which contributes to the development of systems thinking. Virtual laboratories and simulations create an interactive learning environment. Students can interact with elements of the environment, conduct research, and observe the results. This contributes to deeper learning and the development of practical skills.

One of the main advantages is the global access to virtual laboratories and simulations, which allows students from different parts of the world to get the same level of access to educational opportunities. In addition, there is the possibility of developing a variety of tasks and scenarios to study specific aspects of biology, taking into account the different levels of students' training.

A great opportunity is to use multimedia to visualize environmental

phenomena. Videos, interactive presentations, and audio materials can help to understand complex concepts and spark interest in environmental studies. In a world that is becoming increasingly global and high-tech, it is important to find innovative ways to solve environmental problems. Online environmental projects and collaborative activities serve as a powerful tool for mobilizing communities and implementing common ideas for sustainable development. The Internet is bringing the world closer together, allowing for the creation of a global community to address environmental issues. Online platforms, such as specialized forums, webinars, and shared resources, allow environmentalists, scientists, and activists to come together, exchange ideas, and work together on projects aimed at preserving nature.

The use of online maps and geodata allows you to accurately identify locations of environmental problems and monitor their dynamics. Collaborative online projects can include the creation of interactive maps where users can mark and describe problems in their region, allowing for faster response and action. Organizing virtual environmental expeditions allows students to explore nature and wildlife without leaving home. The use of drone footage or virtual tours creates an opportunity for in-depth study of ecosystems and awareness of their importance.

Creating online educational programs and resources about the environment allows a wide range of people to gain knowledge and develop their environmental awareness. Interactive lessons, video lectures, and electronic materials make learning interesting and accessible to all students, addressing the lack of awareness.

Online platforms facilitate mass campaigns and collective action in favor of the environment. Slogans, challenges, and social media are used to engage the public and call for specific actions in the field of nature conservation. Online environmental projects and collaborative activities are not only an effective tool for solving environmental problems, but also an opportunity to unite different segments of society around a single idea - preserving nature for future generations. These projects create the conditions for global cooperation and joint solution of urgent environmental problems. It is important to stimulate discussion of the results and the expression of students' own opinions. The use of online forums, chats, or open

discussions allows students to share their impressions and views on environmental issues.

Conclusions. Distance learning is a tool for deepening students' environmental education. The use of modern technologies and interactive methods allows students to actively engage in the study of ecology and the formation of environmental concepts. Thus, the effectiveness of forming environmental awareness in students can be achieved through the proper selection and use of online resources and innovative pedagogical approaches.

The use of virtual laboratories and environmental simulations in biology lessons is an effective method for engaging students in learning and developing their interest in the biological sciences. These innovative approaches facilitate the teacher's work, provide a high level of interaction, and support the development of students' practical skills in biology and ecology.

REFERENCES:

1. Гнатюк, В. В., Упатова, І. П., Дехтярьова, О. О., & Куруц, Н. В. (2023). Віртуальні лабораторії в біологічній освіті: моделювання експериментальних досліджень. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/54627>
2. Хатунцева С. М., Глазкова І. Я., Ляхова І. М. (2023). Забезпечення безбар'єрного доступу до здоров'язберезувального освітнього середовища. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 1. 2023. С. 410-418. URL: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/44-1.pdf>
3. Byukusenge C., Nsanganwimana F., Tarmo A. Effectiveness of virtual laboratories in teaching and learning biology: a review of literature International journal of learning, teaching and educational research. 2022. Vol. 21, No. 6. P. 1–17. URL: <https://doi.org/10.26803/ijlter.21.6.1> (дата звернення: 11.06.2023).
4. Glazkova, I., Khatuntseva, S., Vaseiko, Y., Shymanovych, I., & Yaroshchuk, L. (2022). Future teachers' training to application of cognitive barrier s in professional activities during the Covid-19 pandemic. *Amazonia Investiga*, 1 (50),

66–78. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.7>

5. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., & Knysh, S. (2020). The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12 (1), 185–197. URL: <https://publons.com/publon/32455010/>)

TEACHING GRAMMAR THROUGH CRITICAL THINKING (OWN PRACTICAL EXPERIENCE)

Sovach Kateryna Olehivna,
Senior Lecturer
Kherson State Agrarian and Economic University
Kropyvnytskyi, Ukraine

Introduction. The phenomenon of critical thinking has been widely observed within modern scientific paradigm. The development of rational, critical thinking has been one of the educational goals generally recognized in foreign as well as domestic pedagogy for decades. Special attention is paid to the formation of thinking and purposeful development of intellectual skills. Reforms are being carried out in the education system in Ukraine, which provide not only for students to acquire knowledge and skills in the English language, but also to form their personalities and competencies necessary in life. Various researches show that there is a need for such forms of English language teaching that would promote more productive thinking. Those who live in the 21st century simply cannot do without the ability to think critically.

Aim. This project aims to develop an overarching framework to outline the algorithm for teaching and learning the grammatical topic “The Present Continuous vs To be going to” in English classes. One of the primary benefits of this algorithm is to reveal the components of critical thinking – reflective thinking (it involves critical evaluation of judgment and deeper investigation), analytical thinking (it implies the ability to follow arguments and evidence in a logical order) and rational thinking (makes a student as an objective, unbiased thinker).

Materials and methods. General scientific methods of research (analysis, synthesis, generalization) and empirical (observation of the educational process and description of our own pedagogical experience) are used in the paper. The research material is the grammatical topic “The Present Continuous vs To be going to”.

Results and Discussion. D. Halpern affirms that “critical thinking is the use of

those cognitive skills or strategies that increase the probability of a desirable outcome. It is used to describe thinking that is purposeful, reasoned, and goal directed—the kind of thinking involved in solving problems, formulating inferences, calculating likelihoods, and making decisions, when the thinker is using skills that are thoughtful and effective for the particular context and type of thinking task”.

American scientists C. Temple, J. Steele, K. Meredith in joint research focused attention on the study of critical thinking processes. They believe that thinking critically means being curious and using research methods: asking questions and searching for answers. Critical thinking works on many levels, not being satisfied with facts, but revealing their causes and consequences.

This information makes it possible to draw a conclusion: a person who thinks critically questions generally accepted truths and therefore develops his/her own point of view on a specific issue and defends this point of view with logical evidence. During critical thinking, attention is paid to the opponent’s arguments and their logical understanding. Critical thinking is not a single skill or ability, but a combination of many skills.

The main priority of the development of education today is its personality-oriented approach. Students have the right to question the reliability or authority of the received information, check the logic of the evidence, draw conclusions, construct new examples for their application, consider the possibilities of solving the problem, etc. Therefore, we believe that critical thinking should be a strategic basis for the continuous education of people.

S. Terno states that critically thinking people should have the following characteristics: 1) to be honest to themselves; 2) to overcome confusion; 3) to ask questions; 4) to make their conclusions based on obvious facts; 5) to monitor the connection between phenomena; 6) to be intellectually independent.

At University critical thinking is an extremely important skill to cultivate and develop. This is because it is all about asking questions, then analyzing or making evaluations or judgements based on the information presented. It is considered a fundamental part of scholarly studies. University students are expected to adopt this

critical approach. Through critical thinking students can demonstrate that they have thought deeply about the topic. Critical thinking can be approached in three simple steps. Firstly, by analyzing – asking questions of the material you are studying or researching. Secondly, by making judgements or evaluations. The reason you do this is to then finally develop your own position or argument in your assignments based on your readings, lectures, tutorials and extensive research. Different disciplines may have different approaches to critical thinking but all disciplines require you to: relate theory to practice, ask questions, find and use evidence, evaluate the arguments, and categorize the main lines of thinking.

We offer a step-by-step algorithm for presenting the grammatical topic “*Present Continuous and to be going to*” via the prism of critical thinking:

1) to connect the topic with a conversational one, for example, “Meeting with the friends”;

2) to show the “formula” of this tense form of the verb through concept checking questions (CCQ), while starting from affirmative sentences, such as: *I am meeting my friend later today. We meet near our office.* CCQs may be the following: *Do you know about it? Does your friend know about it? Are you sure you are meeting?;* students willingly will be involved in this format of the task as they only need to give answers like “yes” or “now”; the “formula” must be hidden on the slide in the presentation; we open it after students’ answers to CCQs; when we open this “formula”, we see the Present Continuous structure of affirmative and interrogative sentences;

3) to present the analytical structure *to be going to*: the presentation procedure is the same – we begin from affirmative sentences – *I am going to meet my friend later today maybe. I need to call and ask him first.* CCQs can be the following: *Do you know about it? Is it your plan/intention? Are you 100 % sure? 50 %? Does your friend know about it?;*

4) to outline the “formula” of this structure: it remains hidden until students provide their answers; then we open it and, if necessary, ask students to give their own examples of affirmative and interrogative sentences with the construction *to be*

going to;

5) it is important to remind students how the verb *to be* is revealed for all persons: at the presentation you can show several examples for students to revise;

6) to draw certain conclusions about the use of this grammatical structure: *to be going to – your plans/intentions or predictions*;

7) you can come up with some exceptions: *He is going to the football match* (you may pay attention to the fact of avoiding doubling *go* in this very case and give some links for the students to visualize this construction in the Internet);

8) training exercises, the case study being the basic textbook.

Here are steps a student can take to use critical thinking to solve learning problems:

1. Define the problem.
2. Draw conclusions about why the problem exists and how it can be solved.
3. Collect information or data about the problem through research.
4. Organize and sort data and conclusions.
5. Develop and implement solutions.
6. Analyze which solutions have worked and which have not.
7. Determine the ways to improve the solution.

Conclusions. This paper allows the conclusion that the technology of developing critical thinking helps students to determine the direction in the study of the topic independently as well as to solve problems, that is, to think truly. The technology of students' critical thinking formation in the process of studying a foreign language involves the formation of cognitive interest through the development of internal motivation for purposeful learning, supporting the cognitive activity of students, encouraging them to compare the received information with personal experience and form analytical judgments based on it. Moreover, the majority of modern English textbooks are focused on the development of students' critical thinking, but some of their structural elements require additional involvement of the English teacher.

FORMATION OF HEALTHY LIFESTYLE SKILLS IN STUDENTS IN BIOLOGY AND HEALTH BASICS LESSONS IN A BARRIER-FREE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Voronin Anton Volodymyrovych

student

Berdiansk State Pedagogical University,
Zaporizhzhia, Ukraine

Introduction. The relevance of the problem of forming healthy lifestyle skills among students is very timely, given the importance of the influence of education on this process in the conditions of a barrier-free educational environment. A healthy lifestyle is a complex concept that encompasses various aspects of physical, psychological and social well-being. The components of a healthy lifestyle can be summarized as follows: physical activity, proper nutrition, sleep and rest, mental health, social activity, disease prevention, emotional state, balanced training, etc.

Aim. The purpose of the work is to study the peculiarities of the formation of healthy lifestyle skills of students of secondary education in the lessons of biology and the basics of health in the conditions of a barrier-free educational environment.

Materials and methods. Conducting a literature review to study information on the impact of biology lessons and the basics of health on the formation of healthy lifestyle skills in a barrier-free educational environment; collection of feedback about the feeling of comfort in the conditions of a barrier-free educational environment; analysis of biology lessons and the basics of health to determine the presence and effectiveness of elements aimed at forming healthy lifestyle skills; tracking the interaction of teachers with all students, in particular with students with disabilities; organizing group discussions for students and teachers about the impact of lessons on their health and general condition; formation of focus groups to study the specific needs and problems of students with special educational needs; involvement of experts from the field of education, biology, medicine to evaluate the effectiveness of methods and approaches used in lessons.

Results and Discussion. A healthy lifestyle involves adequate physical activity, which can include various types of exercise such as walking, running, cycling, swimming, etc. The component of a healthy lifestyle includes various types of physical activity, taking into account the needs of each person. Rational nutrition involves the consumption of various, nutritious products in the right quantities; ensuring sufficient water intake to keep the body hydrated. Regular quality sleep is important. Normalization of the sleep regime is necessary to ensure physical and mental recovery [1]. In addition, a healthy lifestyle includes: effective rest, breaks from work, healthy forms of recreation; psychological stability, development of mental stability and optimism; prohibition of bad habits, refusal of smoking, restriction or refusal of alcohol consumption; social interaction and support, as a healthy lifestyle includes participation in social activities and interaction with others; support from the community, the possibility of receiving support from family, friends and other social groups; regular medical examinations, prevention and early detection of diseases. These components interact with each other, creating an integrated approach to ensuring complete health and well-being. Health and academic success are deeply interrelated, and each aspect influences the other [2]. Here are some key aspects of this relationship: Physical health and concentration: (a healthy lifestyle, including regular physical activity and a balanced diet, helps maintain energy and stamina, which can positively affect a student's ability to focus on studies); emotional state and learning (mental state can affect the ability to learn, healthy emotions and mental well-being can contribute to more effective learning and development of creative abilities); social health and interaction (communication and cooperation, which involve healthy relationships and the ability to interact socially can contribute to better understanding in learning, promoting communication and collaborative work); interpersonal skills (developed interpersonal skills help in conflict resolution, contribute to collective learning and contribute to the creation of a positive learning environment); health and psychophysical readiness (impact of stress on health, because chronic stress can negatively affect health and cause problems with concentration and learning); physical activity and brain activity (regular physical

activity helps to improve brain activity and cognitive functions, which can have a positive effect on academic results) [2]. Thus, health and academic success are interrelated, and supporting one aspect can positively influence the other. This approach recognizes the importance of the harmonious development of various aspects of the personality in order to achieve successful results in education. The subjects of biology and the basics of health play an important role in the formation of a healthy lifestyle for students, because: they give an idea of the morpho-functional organization of the human body, its age characteristics; understanding the principles of functioning of the body [2]. Biology lessons allow students to acquire basic knowledge about the work of various systems and organs of the human body. This can lead to more interest in a healthy lifestyle, as people who understand how their bodies work are more likely to take care of them. In the context of our study, it is necessary to explain the relationship between health status and physical activity. Teaching the basics of health can include consideration of the effects of physical activity on health. This helps students understand the importance of movement to maintain and improve physical condition. It is important that the student of secondary education makes a conscious choice of food and healthy nutrition. The study of biology includes the study of nutrition and the impact of various food products on health. It creates awareness about how proper nutrition contributes to health. The basics of health can include learning about the rules of a balanced diet to prevent diseases related to poor nutrition.

Health education can include learning about the consequences of using harmful substances and developing health-promoting skills. Psychological health and emotional state are also closely related. A student of secondary education should know the patterns of stress and its impact on health. Basics of health include understanding the effects of stress on the body and developing strategies for psychological well-being. The importance of social relations should be noted. The study of biology and the foundations of health can consider the importance of psychosocial aspects such as interaction, emotional support and relationships in maintaining a healthy lifestyle. Adaptation of lessons for different categories of

students, including people with disabilities, is an important component of inclusive education, which aims to ensure accessibility of learning for all students, regardless of their individual needs and abilities. Let us characterize several key aspects of lesson adaptation.

1. Individualization of material and simplification of tasks. Some students may have difficulty learning complex material, so it is important to simplify tasks or present information in a more accessible way.

2. Differentiation of tasks. The tasks can be adapted to different levels of difficulty to accommodate different levels of student ability.

3. Use of various educational materials. The use of visuals, audio recordings, or other aids can facilitate learning for students with different types of perception.

4. Interactive methods. The inclusion of interactive methods in the lesson, such as group work or discussions, can provide more opportunities for interaction and learning of the material.

5. Support for mastering the material. Development of individual learning plans for students with special needs that take into account their abilities and needs.

6. Pedagogical approaches. Using different pedagogical approaches, such as differentiated learning or blended learning, can contribute to better understanding and learning of the material.

7. Physical accessibility and adapted equipment. Providing access to special equipment or adapted devices for physically disabled students.

8. Organizing space and creating a barrier-free educational environment that is easily accessible and safe for all students.

9. Promotion of social integration and group work. Involvement of students in group work, promoting interaction and socialization.

10. Communication support. Providing opportunities for communication and communication, taking into account different ways of perceiving language.

In addition, it is necessary to carry out constant monitoring and evaluation. Using different assessment methods that take into account individual levels of student achievement. Systematic monitoring of progress and adaptation of learning strategies

according to students' needs. It is important to adapt lessons for different categories of students (a process aimed at creating conditions for maximum participation of each student in the educational process and ensuring their success), based on the principles of creating a barrier-free educational environment. A barrier-free educational environment is a concept that involves creating and maintaining a learning environment that is accessible and suitable for all participants, regardless of their physical, social, emotional and other characteristics. Principles of a barrier-free educational environment: first, inclusion and equal opportunities: ensuring equal opportunities for all participants in the educational process, regardless of their physical, mental or other individual characteristics; second, adapted learning: the use of a variety of methods and approaches that take into account the needs of different students, including those with disabilities or special needs; third, physical accessibility: creating conditions that allow unimpeded physical access to the learning environment for all users, including persons with disabilities; fourth, individualization and group interaction: providing opportunities for individual learning and at the same time supporting group interaction for all participants; fifth, social integration and tolerance: creating an atmosphere of mutual understanding, acceptance and tolerance that promotes social integration of different groups of students; sixth, specialist support: providing access to specialist resources and support for those who need extra attention or help. At the same time, it is important to systematically analyze and evaluate the effectiveness of a barrier-free environment with the aim of constant improvement and correction of possible problems [3]. It should be noted that the involvement of families, communities and other interested parties in the process of creating and improving a barrier-free educational environment. We characterize the impact of a barrier-free educational environment on the effectiveness of the formation of healthy lifestyle skills. A barrier-free environment ensures that all students, including those with disabilities, have equal access to all aspects of learning. Students with different characteristics can actively participate in physical and sports activities, which contributes to the development of healthy lifestyle skills. Teaching methods can be adapted to the individual needs of

students, in particular those who need special support in the formation of health skills [3]. Students with disabilities can easily use physical spaces and equipment, which facilitates their participation in physical activity classes [4]. A barrier-free environment promotes understanding and acceptance of different personalities, which stimulates cooperation and interaction between students. Systematic monitoring allows identifying and correcting possible problems that may arise in the process of forming healthy lifestyle skills. A barrier-free educational environment engages families and communities to support students, creating conditions for joint formation of healthy habits. Organization of projects for the development of students' healthy skills is of practical importance (Fig. 1).

THEMATIC PROJECTS	CONTENTS OF THE PROJECT
SPORTS TOURNAMENTS	Organization of tournaments in various sports to support physical activity and teamwork.
PROJECTS ON THE ORGANIZATION OF HEALTHY FOOD	"School Garden": Creation and maintenance of a mini-garden for growing vegetables and fruits for school consumption.
ENVIRONMENTAL PROJECTS	"Clean Environment": Measures to clean the school grounds and support environmental awareness.
PROJECTS OF PSYCHOLOGICAL HEALTH	"Relaxation Zones": Creation of zones for relaxation and meditation to reduce stress and support emotional health.
PROJECTS FOR LEARNING SELF-SERVICE SKILLS	"Culinary Workshop": Organization of culinary workshops for learning how to prepare healthy food.
INFORMATION PROJECTS	"Healthy Lifestyle": Creation of informational materials, booklets and videos about a healthy lifestyle.
PSYCHO-PHYSICAL DEVELOPMENT PROJECTS	"Fitness-Marathon": Conducting long-term training and classes for the development of physical and mental endurance.
SOCIAL PROJECTS	"Helping the Community": Involvement of students in volunteer activities to support the needs of the community and increase social responsibility.
HEALTH AND TECHNOLOGY PROJECTS	"Health Apps": Using mobile apps to track physical activity, nutrition, and sleep.
ПРОЕКТИ ЗАСВОЄННЯ ЗДОРОВИХ ЗВИЧОК	"21 Days Without Sugar": An event aimed at forming the habit of limiting the consumption of sugar and other harmful products.

Fig. 1. Thematic projects on the formation of healthy lifestyle skills.

These projects are designed to encourage healthy lifestyles among students, providing practical knowledge and positive changes in their physical and mental

health.

Conclusions. The overall goal of Biology and Health Foundations is to provide students with a comprehensive understanding of their physical and mental health, develop the skills necessary for a healthy lifestyle, and educate them to take responsibility for their own health. A barrier-free educational environment creates conditions for the full participation of all students in the formation of healthy lifestyle skills, contributing to their physical, social and emotional development.

REFERENCES:

1. Горобець І. А. Використання здоров'язберезувальних технологій у системі освіти. Педагогіка й сучасні аспекти фізичного виховання : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (18–19 квітня 2018 року, м. Краматорськ). Краматорськ : ДДМА, 2018. С. 183–189.

2. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воєділова О. М. Здоров'язберезувальні технології у фізичному вихованні : монографія. Київ : СПД Чалчинська Н. В., 2014. 300 с.

3. Хатунцева С. М., Глазкова І. Я., Ляхова І. М. (2023). Забезпечення безбар'єрного доступу до здоров'язберезувального освітнього середовища. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 1. 2023. С. 410-418. URL: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/44-1.pdf>

4. Khatuntseva, S., Kabus, N., Portyan, M., Zhernovnykova, O., Kara, S., & Knysh, S. (2020). The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Romane ascapentru Educatie Multidimensionala*, 12 (1), 185–197. URL: <https://publons.com/publon/32455010/>)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Барсукова Тетяна Олександрівна

Завідувач кафедри фізичного виховання

Гоголева Олена Миколаївна

Заверзаєв Валерій Володимирович

Старші викладачі кафедри фізичного виховання

Чертов Іван Іванович

Доцент кафедри фізичного виховання

Національний університет «Одеська юридична академія»

Вступ./Introduction В умовах соціально-економічних та соціокультурних перетворень сучасного суспільства, що динамічно змінюється, модернізація вищої освіти потребує активного пошуку нового змісту, інноваційних форм, методів та засобів навчання, спрямованих на вдосконалення навчального процесу та його інтенсифікацію, підготовку підростаючого покоління до життя в умовах ринкової економіки. Модернізація вищої освіти в Україні є своєрідною відповіддю на глобальні виклики ХХІ ст., зокрема прискорення інтеграції світового простору. Суспільнополітичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в нашій країні, інтенсивно впливають на чинну систему освіти, а саме: змінюються ціннісні орієнтири, застосовуються нові педагогічні технології, ефективно розвиваються менеджмент і маркетинг, що сприяє модернізації структури та змісту вищої освіти. Не оминають ці процеси і сферу фізичного виховання та спорту. Проблемаам модернізації вищої освіти та системи управління освітою присвячено низку наукових розвідок вітчизняних науковців. Сутнісні характеристики поняття «модернізація» висвітлено в публікаціях зарубіжних учених. Приєднання України до Болонського процесу 19 травня 2005 року, інтеграція освіти у європейський освітній простір, перехід до сучасних інформаційних технологій актуалізують проблеми 30 модернізації вищої освіти України, яка передбачає оновлення змісту, форм і методів навчання та

виховання, примноження інтелектуального потенціалу України.

Ключові слова: здобувачі, заклади вищої освіти, фізичне виховання, модернізація, форми організації.

Фізичне виховання традиційно й обґрунтовано визнається найважливішим чинником дієздатності студентської молоді, ефективним засобом формування її здоров'я та підготовки до активної життєдіяльності й майбутньої високопродуктивної праці. Потрібно відзначити, що на фоні реформування системи освіти в Україні, яка характеризується найбільш стрімкими темпами, на сьогодні, однією з найгостріших, важкорозв'язуваних залишається проблема саме реформування освіти в галузі фізичної культури й спорт. Більшість фахівців пояснюють низький рівень здоров'я та фізичної підготовленості здобувачів не лише несприятливими соціально-економічними умовами життя й екологією, а й зниженням інтересу здобувачів до занять фізичною культурою та спортом, зменшенням обсягу й інтенсивності рухової активності, зниженням ефективності системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах. Багатьма дослідженнями доведено, що зміст і спрямованість фізичного виховання в більшості закладів вищої освіти не забезпечують належного рівня здоров'я студентської молоді. Сьогодні вчені обговорюють питання здоров'я сучасної студентської молоді, досліджують вплив різних детермінант на формування способу їхнього життя, особливостей дозвіллевої діяльності, рухового режиму, вивчають рівень теоретичних знань і практичних навиків здобувачів.

Однак більшість науковців приділяє увагу підвищенню ефективності процесу фізичного виховання в межах навчальних занять, у той час, як їхня позанавчальна діяльність із фізичного виховання все частіше ставиться фахівцями на другий план. Зважаючи на важливість порушеної проблеми, бачимо, що актуальними є дослідження, спрямовані на пошук підходів до модернізації навчально-виховного процесу з фізичного виховання в закладах вищої освіти.

Мета роботи. / Aim. – здійснити теоретичний аналіз підходів до модернізації навчально-виховного процесу з фізичного виховання в закладах вищої освіти.

Матеріали та методи. / Materials and methods теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, інформаційних ресурсів мережі Інтернет і документальних матеріалів, метод порівняння й зіставлення, абстрагування, педагогічні методи дослідження.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Традиційно фізичне виховання у вищих навчальних закладах розглядають як навчальну дисципліну, яка, з одного боку, виступає фізкультурно-спортивною діяльністю, а з іншого – є навчальною дисципліною, орієнтованою на виконання соціального замовлення – підготовку всебічно розвиненої гармонійної особистості. Проте, як відзначають дослідники, традиційна технологія викладання дисципліни «Фізичне виховання» у вищій школі вже не відповідає вимогам сучасного суспільства, оскільки зорієнтована на директивну модель, що побудована на пасивних інформаційних принципах і має репродуктивний характер, Згідно з якою викладачі намагаються змусити здобувачів виконувати відповідні нормативні розпорядження.

Здебільшого планування занять із фізичного виховання залежить від розуміння керівників закладів вищої освіти щодо необхідності збереження здоров'я здобувачів. На думку В. В. Приходька, це призводить до зміни статусу дисципліни «Фізичне виховання» у ВНЗ на статус факультативу з необов'язковим відвідуванням занять, відсутності контролю за виконанням вимог і нормативів, недосконалістю навчальних програм, які жодним чином не враховують особливості майбутньої професійної діяльності, рівень рухової підготовленості, інтереси й потреби студентської молоді.

Численні дослідження вказують на те, що ігнорування законодавчих документів, спрямованих на розвиток фізичного виховання у вищих навчальних закладах України, сьогодні стало причиною того, що на загальнонаціональному рівні спостерігаємо стійку тенденцію до погіршення фізичного стану молоді та

неготовності сучасних випускників повноцінно виконувати професійну діяльність. Ситуація, що склалася, вимагає радикальних змін у методичному й матеріально-технічному забезпеченні цієї галузі.

Одним із напрямів модернізації системи фізичного виховання на законодавчому рівні, стало ухвалення окремих норм Закону України «Про вищу освіту», згідно з якими фізичне виховання внесено до переліку обов'язкових до вивчення дисциплін. На доповнення до зазначеного проекту Міністерством освіти і науки України створено міжвідомчу робочу групу, одним із результатів роботи якої стало напрацювання Рекомендацій щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах. Рекомендації містять такі базові моделі та форми викладання фізичної культури у вищих навчальних закладах: секційна, професійно орієнтована, традиційна, індивідуальна.

У роботах провідних учених представлено низку заходів підвищення ефективності системи фізичного виховання у вищій школі: підвищення гуманітарної спрямованості фізичного виховання за допомогою посилення фізкультурно-валеологічної освіти; збільшення навчальних годин на викладання дисципліни «Фізичне виховання» у вищій школі, уживання заходів щодо формування мотивації здобувачів до фізичного самовдосконалення; поліпшення програмно-нормативного забезпечення навчального процесу з фізичного виховання у ВНЗ; посилення професійної спрямованості фізичного виховання; збільшення рухової активності здобувачів за рахунок організації спортивно-масової роботи, секційної роботи та самостійних занять. Учені також наголошують на перспективності впровадження в навчальний процес із фізичного виховання спортивно-орієнтованих технологій. Проведений В. О. Темченко аналіз засвідчив, що в цей час у вищих навчальних закладах усе ширше використовують спортивно-орієнтоване фізичне виховання здобувачів, що ґрунтується на принципах конверсії спортивного тренування, вільного вибору (у т. ч. зміни вибору) виду спорту, яке сприяє формуванню особистісної фізичної культури студента.

Аналіз спеціальної науково-методичної літератури дав підставу

встановити, що на сьогодні питанням формування здорового способу життя та підвищення рухової активності сучасної молоді з використанням різних засобів оздоровчо-рекреаційної рухової активності приділено достатньо уваги у фаховій літературі. Зокрема, науковцями вивчено підходи до формування в здобувачів теоретичних основ здорового способу життя в процесі фізичного виховання, що включали застосування інтерактивних методів навчання (міні-лекція, інформаційне повідомлення, презентація, обговорення й дебати, метод проектів); обґрунтовано концепцію формування здорового способу життя сучасної молоді в процесі фізичного виховання з використанням інноваційних технологій, розроблену з урахуванням передумов реалізації здоров'язбе-рігальної діяльності, концептуальних підходів, покладених в основу мети, завдань, принципів й умов їх реалізації, а також базової моделі та критеріїв ефективності; запропоновано базову модель створення інформаційного мікросередовища, яка об'єднала у своїй структурі модулі (нормативний, діагностичний, виховний, освітній), забезпечивши інтеграцію інноваційних технологій у напрямі діяльності вищого навчального закладу з формування здорового способу життя здобувачів, що реалізуються в процесі фізичного виховання.

Український дослідник В. Пасічник зазначає, що у більшості країн Європи реформування середньої та вищої освіти передбачало обов'язкову модернізацію системи фізичного виховання дітей та молоді. У своїх працях учений називає причини реформування системи освіти у цих країнах, зокрема невідповідність змісту навчання сучасним вимогам суспільства, відсутність єдності між змістом освіти та потребами, інтересами й бажаннями молоді, ерозію універсальних систем суспільних цінностей, педагогічний консерватизм, низьку ефективність індивідуального підходу до учнів із боку педагогів. В. Пасічник наголошує, що зазначені недоліки властиві більшості країн-членів Європейського Союзу, тому не випадково саме в цей період 40 розпочалося реформування системи середньої та вищої освіти цих держав. Польський дослідник М. Галащ наголошує на тому, що саме вищі навчальні заклади

посилюють можливості розвитку молоді особистості та виконують виховну функцію. Науковець висловлює думку про те, що вищі зобов'язані встигати за змінами у культурі та суспільному житті, задовольняти існуючі попити та інтереси сучасної молоді, а також формувати духовні потреби. Несправдження цих очікувань може спричинити випадання закладу освіти з культурного та суспільного життя й блокувати розвиток творчої особистості студента. Освіта сьогодні розглядається як процес, що поширюється на все життя людини і виходить далеко за межі освітніх закладів.

Освіта перестала бути визнаною виключно як передача конкретного запасу знань, вона являє собою сукупність систематичних явищ, що супроводжують становлення людини. Завдання, поставлені сьогодні перед фізичним вихованням, є наслідком не лише генеральної тенденції у сфері освіти, а й тісно пов'язані з розвитком технічно-індустріальної цивілізації, яка, незважаючи на очевидні переваги і зручності життя, несе в собі багато негативних наслідків.

Побоювання, що традиційна модель фізичного виховання не в змозі задовольнити зростаючі завдання, накопичуються роками. Недостатня узгодженість дій щодо стійкої переорієнтації свідомості людей викликала різноспрямовані пропозиції модернізації. Так, сучасна доктрина фізичного виховання передбачає дбайливість про здоровий спосіб життя, тобто дії на користь здоров'я, які мають на меті сумлінне виконання професійної роботи, досягнення спортивного результату.

Результати та обговорення./Results and discussion Аналіз сучасної педагогічної теорії та практики свідчить, що необхідність модернізації навчально - виховного процесу з фізичного виховання здобувачів зумовлена недостатністю аудиторних занять із фізичного виховання в сучасній вищій школі, підвищенням ролі самостійної навчальної діяльності здобувачів у контексті нової парадигми вищої освіти, низькими показниками здоров'я й рухової підготовленості сучасної молоді та їх негативною динамікою впродовж навчання, що потребує подальших досліджень.

Висновки./Conclusions. Аналіз практичної роботи з організації фізичного виховання засвідчив, що в більшості навчальних закладів недостатньо застосовують ефективні форми роботи з охорони здоров'я молодого покоління, мало використовують їхні потенційні можливості для збереження й зміцнення здоров'я здобувачів. Процес збереження та зміцнення здоров'я здобувачів має фрагментарний, часто формальний характер; використовуються традиційні засоби виховання. Вище- зазначені недоліки – це причина низької якості навчально-виховного процесу фізичного виховання студентської молоді. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення ефективності впровадження базових моделей і форм викладання фізичного виховання в закладах вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барсукова Т. О. - «Сучасний підхід та модернізація навчального процесу з фізичного виховання в закладах вищої освіти України», матеріали XII International scientific and practical conference «New integrations of modern education in universities», Amsterdam, Netherlands, 5-8.12.2023. с. 233-238
2. Солопчук Д. В. Проблеми формування здорового способу життя в учнів ЗОШ / Д. В. Солопчук // Зб. наук. статей з галузі фізичної культури та спорту. – 2003. - №7. – С. 99 – 102.
3. Присяжнюк С. І. Фізичне виховання молоді / Присяжнюк С.І. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 504 с.
4. Ведмеденко Б. Ф. Теорія і методика виховання інтересу в учнів до занять фізичною культурою. – Дис...докт.пед.наук. – К., АПН України, 2005.-701 с.
5. Копшова Л. Застосування особистісно – орієнтованого підходу на уроках фізичної культури і в позаурочних формах навчання / Л. Коршова // Фізичне виховання в школі. – 2009. - №2 – С. 17 – 21.

СИНЕКТИКА ЯК ТЕХНІКА, МЕТОД І ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ Й УВИРАЗНЕННЯ СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Бондаренко Неллі Володимирівна,
к. пед. н., ст. наук. сп., пров. наук. сп.
Інститут педагогіки НАПН України
Косянчук Сергій Володимирович,
к. пед. н., методист
Київська гімназія східних мов № 1

Вступ. Актуальність і важливість синектичних методів у процесі опанування учнями предметних знань і формування ключових компетентностей зростає з огляду на їх потенціал забезпечувати інтеграцію знань, створювати взаємозв'язки між різними предметами, що сприяє глибшому й повнішому розумінню матеріалу і розвитку глобального мислення. До основних принципів синектичного підходу у навчанні відносять не лише креативність, за якої творче мислення учнів спрямовується на пошук нових нетрадиційних шляхів вирішення проблем, виконання завдань, розв'язування задач, а й комплексне використання різних підходів і методів для досягнення й засвоєння учнями навчального матеріалу, розвиток асоціативного мислення з метою залучення учнів до актуалізації асоціацій, що сприяє кращому усвідомленню й запам'ятовуванню навчального матеріалу. Цей підхід може використовуватися по-різному: у процесі навчання рідної й іноземної мов, у мистецтві, у наукових пошуках. Синектичний підхід є системою педагогічних прийомів, спрямованих на комбінування різних методів і підходів для досягнення найефективнішого сприймання й засвоєння навчального матеріалу, формування компетентностей. Групова робота (робота в групах), наприклад, доцільніша для віднайдення шляхів вирішення проблемних питань. Використання асоціацій і метафор – для кращого розуміння й усвідомлення нового матеріалу, а творчі завдання з використанням аналогій, метафор, моделювання, поєднання протилежностей, фантазування можуть спрямовуватися на розвиток креативності й нестандартного мислення.

Мета роботи. Дослідити синектику як техніку, метод і підхід до навчання на матеріалі іншомовних джерел і можливості застосування закордонного досвіду у вітчизняній освіті.

Матеріали і методи. Науковий пошук ґрунтується на основних принципах дидактичної теорії, на методології й аналізі результатів закордонної наукової і педагогічної практики. Застосовано оглядово-контентний і джерелознавчий, аналітико-інтерпретаційний і зіставно-систематизаційний, моделювальний і прогностичний методи. Об'єкт – синектика як актуальний інструмент навчання учнів. Предмет – потенціал синектичних моделей навчання.

Результати й обговорення. В українській науці і практиці інтерес до синектики зростає з багатьох причин, а особливо коли йдеться про проектування й реалізацію змісту навчання.

Синектика як техніка, метод і підхід до навчання уконтекстнюється з традиційно важливими критичним мисленням, здатністю аналізувати, умінням вирішувати складні проблеми, креативністю, оригінальністю й ініціативністю [1], а синектичні моделі навчання з-поміж іншого розвивають суб'єкт-суб'єктну взаємодію в освітньому середовищі. Розпізнавальний, репродуктивний, реконструктивний, творчий рівні знань передбачають відповідно: упізнання виучуваних явищ, відтворення й запам'ятовування, спроможність учнів застосовувати здобуті знання за схожих, стандартних або варіативних умов; здатність учня застосовувати знання і способи дій у нерегламентованих і непередбачуваних ситуаціях тощо [2]. З огляду на рівні знань синектичні моделі навчання спроможні слугувати ефективним інструментарієм не тільки для педагога-предметника, а й для учнів. Тож «перетинання, взаємопроникність, взаємозв'язок і взаємозумовленість ключових умінь XXI ст. робить недоцільним їх дихотомічний розподіл на життєві – нежиттєві, професійні - непрофесійні або за консистенцією чи на дотик – на тверді або м'які. Щодо перетинання вмінь – знання іноземної мови можна буде віднести як до професійних, так і до буттєвих умінь, коли українці вільно і звично

подорожуватимуть світом» [3, с. 425].

Автор D. Томо, розглядаючи творчість як важливий чинник буденності, зазначає, що основою для виникнення креативності слугують наявні знання, які в уяві (креативно) є джерелом для продукування нового, незвичайного і корисного продукту. Інтерпретація проблеми по-новому (реструктуризація) та інкубація є додатковою основою для появи творчості [9]. Насправді жоден конкретний метод, створена модель, застосований підхід до навчання, зазначає D. Томо, не слід вважати придатними за всіх умов (контекстів) навчання. Для вибору й застосування моделі навчання необхідно враховувати педагогічне значення (характеристики і зміст навчального матеріалу, розподіл часу, цілі, наявність засобів та інфраструктури, індивідуальні особливості учнів, очікувані ефекти).

Дослідження впливу діалогічної синектичної моделі навчання, вбудованої у навчання учнів сьомих класів, виявило значний вплив на творче мислення зіставно з традиційним методом. З погляду інноваційної педагогіки така модель, констатують P. Sahoo, S. Pany, S. Mohanty, K. Dash і S. Rana, – володіє потенціалом заохочення творчого мислення учнів, що є ключовою проблемою для суспільства у XXI столітті. Метафорична діяльність (аналогія та стислий конфлікт) і діалог (всередині й між групами) цієї моделі навчання створюють конструктивне освітнє середовище. Ця навчальна платформа, – висновують автори дослідження, дає можливість учневі наводити знайомі приклади через діалог, відкриває серця й розум, даючи змогу їм швидше сприймати інформацію у суспільстві, яке постійно змінюється й потребує адаптивної молоді зі здібностями XXI століття [8].

З огляду на окреслене звернемо увагу на низку шкільних предметів.

Іноземні мови. Викладання лексики іноземної мови на основі синектики (синектичної навчальної моделі) справляє позитивний вплив на перебіг і якість освітнього процесу й наполегливість у навчанні.

Результати дослідження, – констатують B. Eristi і M. Polat, – показали, що модель є надзвичайно ефективною для засвоєння іношомовної лексики, однак

необхідні додаткові дослідження, щоб виявити вплив різних змінних на процес навчання [6].

Література. За синектичною моделлю навчання учні вправляються у написанні віршів, – діляться досвідом S. Retno, W. Suyitno і N. E. Wardani. В основі моделі – мультикультурна освіта старшокласників. Таке навчання сприяє креативності, інноваційності, додає радості у процесі навчання. І це змінює традиційний стиль викладання. Учитель разом з учнями бере участь у синектичних етапах написання високоякісної мультикультурної поезії [7].

Цикл природничих предметів. R. T. Argate, C. F. Nimor і L. V. O. Sasil так описують своє дослідження: було доведено ефективність синектики у навчанні природничих предметів у 9 класі; як навчальна техніка, синектика дає учням осмислене й автентичне розуміння наукових концепцій, пов'язуючи їх з реальними життєвими ситуаціями [4].

Біологія. Ефективність технології синектики як системного способу проектування, здійснення й оцінювання процесу навчання була перевірена доктором S. Candrasekaran під час заміни вчителем біології традиційного підходу викладання навчанням, орієнтованим на учнів і ґрунтованим на техніках. Якщо біологію вивчають на конкретних прикладах, то прийоми синектики виявляються набагато результативнішими, ніж коли біологія просто викладається [5].

Фізика. Дослідження, зосереджене на впливі синектики як методу навчання, показало, що розв'язуваність задач із фізики зросла, – діляться здобутими результатами L. Valdez і V. Sobremisana. Синектична модель навчання також покращує творче мислення, тож навчальний модуль із використанням синектики є ефективним для удосконалення вмінь розв'язувати проблеми і творчо мислити [10].

Метафори й аналогії можуть бути корисними для пояснення граматики і лексики мови (українська, англійська, інші), а фантазування здатне стимулювати творчий підхід до вивчення мов. Аналогії можуть використовуватися для пояснення складних математичних концепцій.

Моделювання застосовне для візуалізації математичних проблем. Метафори завдяки уяві сприятимуть розумінню абстрактних математичних понять. Об'єднання протилежностей помічне в розумінні математичних концепцій, які містять такі протилежності як додавання й віднімання. Моделювання у рамках біології, хімії, фізики корисне для візуалізації наукових процесів і явищ. Аналогії – доцільні в поясненні складних наукових концепцій. Моделювання на уроках інформатики й технічних предметів слушне для візуалізації процесів і створення моделей програм або технічних пристроїв.

Суспільствознавчі предмети по-особливому відкриті для застосування синектичних методів. Метафори дадуть змогу учням уявно зрозуміти історичні події і процеси. Аналогії придатні для зіставлення історичних подій із сучасними. Об'єднання протилежностей уможливило краще розуміння учнями суперечностей в історичних подіях. Якщо йдеться про економіку і право, то аналогії полегшать учителям пояснення складних економічних і правових концепцій через зіставлення з більш зрозумілими ситуаціями.

З-поміж іншого синектика дасть педагогам можливість залучати різні типи інтелекту учнів, створюючи навчальні програми й завдання, які враховують різноманітні уявлення та способи сприймання інформації. Синектика як техніка, метод і підхід до навчання й увиразнення суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому середовищі глибоко пов'язана з різними типами інтелекту. Існують різні теорії, які класифікують ці типи. Одна з таких – теорія множинних інтелектів Г. Гарднера, де він визначив кілька типів інтелекту, що можуть бути притаманні учням. Деякі з цих типів інтелекту включають: лінгвістичний інтелект як здатність розуміти і вправно використовувати мову, слова і мовні структури; логіко-математичний інтелект як здатність розв'язувати складні логічні проблеми й математичні завдання; просторовий інтелект як здатність мислити у тривимірному просторі й уявляти об'єкти; музичний інтелект як здатність розуміти, створювати й доносити музику; кінестетичний інтелект як здатність використовувати мову тіла (міміку, жести) для розв'язання проблем; міжособистісний інтелект як здатність

розуміти інших людей і взаємодіяти з ними; внутрішньоособистісний інтелект як здатність розуміти себе, свої почуття і мотивації; екологічний інтелект як спроможність розуміти природні системи і взаємодіяти з ними.

Висновки. Синектичні методи (аналогія, метафора, моделювання, поєднання протилежностей, фантазування) забезпечують інтеграцію знань, даючи змогу учням створити зв'язки між різними предметами, що сприяє повнішому і глибшому розумінню матеріалу й розвитку глобального мислення.

З-поміж нових синектичних способів розв'язання навчальних проблем і застосування учнями знань у різних контекстах виокремлюють: міжпредметні проекти; віртуальну реальність, інтерактивні вебресурси, мультимедійні засоби; проблематизоване навчання; міжкультурне навчання (розгляд аспектів різних культур, мов і традицій для розвитку розуміння й застосування учнями знань у різних соціокультурних контекстах); глобальне навчання як розгляд глобальних проблем і використання міжнародних прикладів для розуміння здобувачами освіти взаємозв'язків між різними регіонами світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н. В., Кизенко В. І., Косянчук С. В. Запитування як універсальна життєутворювальна навичка XXI століття. *Organizational problems of life quality management in the conditions of globalization*. Opole. 2020. Pp. 20–28. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723202/>.

2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Загальнонавчальні методи як дидактичний інструмент інтелектуалізації освіти. *Digital transformation of society: theoretical and applied approaches*. Monograph 46. Katowice. 2021. Pp. 82-94. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/728003/>.

3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Український метавсесвіт освіти XXI століття: цінності – уміння – знання. *Edukacja i społeczeństwo VII*. Opole. 2022. P. 412–431. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732315/>.

4. Argate R. T., Nimor C. F., Sasil L. V. O. Synectics in Teaching Grade 9

Science. *Journal of World Englishes and Educational Practices (JWEEDP)*. 2021. Vol. 3. Issue 8. (DOI: 10.32996/jweep.2021.3.8.2).

5. Candrasekaran S. Developing Scientific Attitude, Critical Thinking and Creative Intelligence of Higher Secondary School Biology Students by Applying Synectics Techniques. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*. 2014. Vol. 3. Issue 6. Pp. 01–08. www.ijhssi.org.

6. Eristi B., Polat M. The Effectiveness of Synectics Instructional Model on Foreign Language Vocabulary Teaching. *International Journal of Languages Education*. 2017. Vol. 5. No. 2. P. 59–76. (DOI:10.18298/ijlet.1753).

7. Retno S., Suyitno W., Wardani N. E. Multicultural Education Based Poetry Writing Learning with the Synectic Model of High School Students. Shodhshauryam, *International Scientific Refereed Research Journal (SHISRRJ)*. 2019. Vol. 2. Issue 6. URL: https://www.academia.edu/43684909/Multicultural_Education_Based_Poetry_Writing_Learning_with_the_Synectic_Model_of_High_School_Students.

8. Sahoo P., Pany S., Mohanty S., Dash K., Rana S. Dialogue embedded synectics model of teaching: a hybrid model for promotion of creativity. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*. 2023. (DOI: 10.1108/JRIT-08-2023-0117).

9. Tomo D. Develop students' creativity through science leaning. *Journal of Education, Teaching and Learning*. 2017. Vol. 2. No. 1. Pp. 65–70.

10. Valdez L., Sobremisana V. The Synectics Teaching Method: Effects on the Problem-Solving and Creative Thinking Skills of Learners in Physics. *International Journal of Science and Research (IJSR)*. 2021. Vol. 9. No. 12. (DOI:10.21275/SR201220172445).

**ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК КОНТЕНТУ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Боса Віта Петрівна

к.пед.н., доцент
кафедри романської філології
та порівняльно-типологічного мовознавства,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Проблема змісту професійної підготовки філологів та формування їхньої професійної компетентності знаходиться в полі зору науково-педагогічної спільноти постійно. Основні характеристики змісту названої підготовки, як правило, детермінуються кількома основними чинниками, а саме: 1) суспільним замовленням на рівень професійної компетентності філологів як у системі освіти (підготовка для закладів загальної середньої освіти, професійно-технічної освіти, закладів вищої освіти), так і поза цією системою (забезпечення фахівцями-філологами різних сфер ринку праці); 2) соціокультурною ситуацією на локальному та глобальному (загальнодержавному) рівні, що визначає особливості регіональної мовної ситуації, соціокультурними потребами різних соціальних груп та ін.; 3) європейськими інтеграційними процесами, що спонукають до змін в змісті професійної підготовки філологів з огляду на потреби мовного обміну, іншомовної компетентності та ін.; 4) характеристиками професійних компетенцій та компетентностей майбутніх філологів відповідно до структури компетенцій, затверджених Радою Європи; 5) запитамі ринку праці, який потребує фахівця, здатного динамічно розвиватися й гнучко перебудовувати свої знання, вміння, навички та softskills відповідно до цих запитів.

Результатом впровадження інформаційно-технологічного складника до

змісту освітніх програм підготовки філологів має стати сформована за допомогою сучасних ІКТ професійна компетентність. На підставі теоретико-методологічного аналізу проблеми дослідження та обґрунтування основних концептів ми визначаємо професійну компетентність майбутнього філолога як складну динамічну багатокомпонентну систему, яка вміщує знання, вміння, навички названого фахівця, а також його особистісно-професійні якості та soft skills, розвиток яких відбувається за допомогою сучасних інформаційних технологій в інформаційному середовищі закладу вищої освіти.

Змісту професійної підготовки філологів в Україні присвячено наукові дослідження Л. Бабенко (2009) [1], О. Бодика (2020), [2]; О. Вовк (2013), [3]; М. Іконнікової (2017), [4]; О. Семенов (2005), [5] та ін. Зміст професійної підготовки фахівців став предметом дослідження Т. Зорочкіної, Л. Вовкочин, Л. Баліки, 2018 [6], С.Клепко (1994) [7] Л. Савченко, 2018 [8] та ін

Водночас маємо констатувати, що науковий аналіз інформаційно-технологічного контексту змісту професійної підготовки філологів здійснено в педагогічній науці фрагментарно. Тому **метою роботи / Aim** є аналіз освітніх програм українських університетів з огляду на інформаційно-технологічний складник їх змісту.

Матеріалами /Materials методами/ and methods слугували освітні програми за спеціальністю 035 «Філологія» та 014 «Середня освіта» в різних університетах України з огляду на інформаційно-технологічний складник їх змісту. Нами було використано аналізу он-лайн стрінок університетів на наявність самого потягання ІКТ та їх змісту.

Результати та обговорення./Results and discussion. З метою розкриття особливостей змісту професійної підготовки майбутніх філологів в Україні варто визначити, передовсім, базове поняття цієї проблеми – «зміст професійної підготовки». Згідно з дослідженнями Т. Зорочкіної, Л. Вовкочин, Л. Баліки, 2018 [6], зміст професійної підготовки –це складне динамічне інтегроване утворення, до якого традиційно включають систему професійних знань, розвиток умінь і навичок професійної діяльності, науково-дослідницькі

компетенції у професійній сфері, а також сукупність ціннісних орієнтацій та професійної спрямованості. Науковці відносять поняття змісту освіти до фундаментальних об'єктів для дослідження, і цьому можна знайти кілька основних пояснень, як-от: визначальний рівень впливу змісту професійної підготовки на формування професійних компетенцій; гнучкість і динамічність трансформування змісту професійної підготовки відповідно до соціального замовлення на рівень кваліфікації працівника певного напрямку підготовки; присутність змісту професійної підготовки у всіх базових документах про освіту – від Закону України «Про освіту» (2018), Закону України «Про вищу освіту» (2014) до освітніх стандартів та окремих освітніх програм підготовки фахівців. Щодо змісту професійної підготовки філологів, то її найбільш доцільно відстежувати в наявних на сьогодні освітніх програмах підготовки філологів в різних ЗВО країни, зважаючи, звісно, на спеціальності та спеціалізації. В системі вищої освіти України підготовка філологів відбувається за державним стандартом цієї спеціальності (наказ МОН України, 20.06.2019 р.). метою професійної підготовки філолога в зазначеному стандарті проголошено їх здатність «розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, а саме в діяльності, пов'язаній з аналізом, творенням (зокрема перекладом) і оцінювання письмових та усних текстів різних жанрів і стилів, організацією успішної комунікації різними мовами» [9]. Вважаємо важливим той факт, що до основних методів, методик і технологій, якими має оволодіти майбутній філолог, державний стандарт відносить інформаційно-комунікаційні технології. Таким чином, необхідність їх внесення до змісту професійної підготовки філолога є необхідною, а специфіку визначає конкретна спеціальність і спеціалізація професійної підготовки. До переліку професійних компетентностей філолога державний стандарт відносить інтегральні, загальні та спеціальні компетентності. Ми вважаємо, що в кожній з трьох груп компетентностей міститься потужний інформаційно-технологічний складник.

Аналіз освітніх програм з напряму підготовки 014 та 035 ми проводили у 11 класичних та педагогічних університетах України, обраних рандомним способом. Зазначимо, що в межах представлених на сторінці університету освітніх програм нами було обрано 3-4 освітні програми бакалаврського та магістерського рівнів. Таким чином, ми застосували випадкову стратифіковану вибірку для аналізу контенту освітніх програм за спеціальністю «Філологія». Провідними показниками наявності інформаційно-технологічного складника в змісті професійної підготовки філологів ми визначили такі: 1. Включення інформаційно-комунікаційних технологій до предметної області освітньої програми спеціальності 035 Філологія в позиції «Методи, методики та технології». 2. Включення інформаційно-комунікаційних технологій до предметної області освітньої програми спеціальності 035 Філологія в позиції «Інструменти та обладнання». 3. Наявність інформаційно-технологічного складника у переліку загальних та спеціальних компетентностей у змісті освітньої програми. 4. Присутність у змісті силабусів фахових дисциплін чіткої вказівки на використання сучасних ІКТ в навчальному процесі.

Вивчення змісту професійної підготовки майбутніх філологів у контексті використання інформаційно-комунікаційних технологій здійснювалося нами за допомогою методу аналізу контенту веб-ресурсів відповідних університетів. Як засвідчив аналіз освітніх програм з підготовки філолога (за напрямами підготовки 014 Середня освіта та 035 Філологія), їх зміст далеко не завжди орієнтується на чітке окреслення місця і ролі інформаційних технологій у процесі підготовки фахівців-філологів. Найчастіше розробники освітніх програм обмежуються простим зазначенням словосполучення «інформаційно-комунікаційні технології», коли йдеться про методи, методики й технології професійної підготовки філолога.

Щодо внесення відомостей про сучасні інформаційно-комунікаційні технології в позиції «Інструменти та обладнання», то варто відзначити, що у значній частині освітніх програм ця позиція взагалі ніяк не відносить до інструментів чи обладнання таке, що має відношення до сучасних ІКТ.

Щодо включення інформаційно-технологічного складника до силабусів освітніх компонент (навчальних дисциплін), то вони, на жаль, не завжди розміщуються на веб-сторінках обраних нами для аналізу університетів у вільному доступі. Тому цей аналіз можна назвати фрагментарним чи пілотним. Результати аналізу контенту силабусів є, на нашу думку, тенденційними, такими, що демонструють стан мотивованості науково-педагогічних працівників у використанні сучасних ІКТ в навчальному процесі, та обізнаності щодо реалізації можливостей ІКТ у процесі підготовки філологів.

Отже, ми поцікавилися наявністю у силабусах фахових дисциплін спеціальностей «014 Середня освіта (філологічні освітні програми)» та «035 Філологія» обраних нами університетів посилань на відповідне програмно-технічне забезпечення, інтернет-ресурси, віртуальні застосунки, електронне\віртуальне навчально-методичне забезпечення тощо. Аналіз контенту здійснювався у випадково вибраних освітніх компонентах з циклу спеціальної підготовки (по одній освітній компоненті на кожну спеціальність).

Висновки./Conclusions. Отже, нами було проаналізовано інформаційно-технологічний складник контенту освітніх програм з професійної підготовки філологів у закладах вищої освіти. Досліджено, що зміст означених програм далеко не завжди орієнтується на чітке окреслення місця і ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки фахівців-філологів. Найчастіше (за певним виключенням) розробники освітніх програм обмежуються простим зазначенням словосполучення «інформаційно-комунікаційні технології», коли йдеться про методи, методики й технології професійної підготовки філолога. Щодо включення цього складника до силабусів освітніх компонент (навчальних дисциплін), то вони, на жаль, не завжди розміщуються на веб-сторінках обраних нами для аналізу університетів у вільному доступі. Тому цей аналіз окреслено як фрагментарний чи пілотний. На підставі проаналізованих освітніх програм доведено, що переважна більшість університетів прагнуть сформувати системне й нормативно окреслене ресурсне середовище для реалізації власних моделей і алгоритмів використання

сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в професійній підготовці фахівців (система «Електронний університет» у Хмельницькому національному університеті; віртуальне освітнє середовище Moodle в Уманському державному педагогічному університеті; портал ZDU-projecty Житомирському державному університеті ім. Івана Франка та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко Л. Сутність та зміст підготовки майбутнього вчителя-філолога до професійної діяльності. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія: Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Чернівці: Рута. 2009. Вип. 278. С. 13-20.

2. Bodyk O. *The content of philological education in the system of English teachers and philologists professional training: monograf*. Sofia: VUZF Publishing House “St.Grigorii Bogoslov”, 2020. 296 p.

3. Вовк О. І. *Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти: монографія*. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А. 2013. 499с.

4. Іконнікова М. Проблеми підготовки майбутніх філологів у сучасному науковому дискурсі. *Освітній простір України*. 2017. №9. С. 62-69.

5. Семенов О. М. *Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія*. Суми: ВВП Мрія-1 ТОВ. 2005. 404 с.

6. Зорочкіна Т., Вовкочин Л., Баліка Л. Зміст професійної підготовки вчителів початкової школи у закладах вищої освіти України. *Science and Education*. 2018. Is.2. С. 167-173.

7. Клепко С. Ф. Інтеграція як фундаменталізація змісту освіти. *Інтеграція елементів змісту освіти*. Полтава: ПДПУ. 1994. С.11-18.

8. Савченко Л. Зміст професійної підготовки фахівців сфери обслуговування. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. №11. С.72-80.

9. Філологія – спеціальність рівня «бакалавр». Режим доступу: <https://osvita.ua/consultations/spec-bach/65055/>

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО І ЗАСОБІВ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ

Браславська Наталія Володимирівна

ст. викладач кафедри економіки та управління персоналом
Одеський національний економічний університет

Браславський Ігор Олександрович

ст. викладач кафедри підприємництва та туризму
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

Вступ. У будь-якій сфері людської діяльності, особливо освітньої, виникають проблеми, пов'язані з процесом оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців. Успішність освітньої діяльності студентства визначається його працездатністю, яка багато в чому залежить від ступеня здоров'я, а також психофізичного потенціалу учнівської молоді [1, 2, 3]. Дотримуючись логіки, позитивність впливу на успішність освітньої діяльності та досягнення достатнього рівня фізичної підготовки майбутніх фахівців є вкрай **важливо та актуально** для виші. Особливої **актуальності** ця проблема набуває в сучасних умовах України, коли вимушеність ситуації диктує необхідність більшу частину часу перебувати на дистанційній формі навчання.

У шкільні та студентські роки закладається *«фундамент»*, а надалі передбачається побудова *міцної системи діяльності*, що дозволяє, зберігаючи здоров'я, на тлі *«здорового способу життя»* здійснювати високопродуктивну життєдіяльність упродовж усього життя кожного члена суспільства. У цьому процесі закладання *раціонально* побудованого *«фундаменту»* очевидне [4, 5, 6].

Метою нашої роботи було дослідження технологій фізичного виховання студентів, що склалися, аналіз інноваційних підходів та умов оптимізації цього процесу в конкретних умовах навчального закладу.

Об'єктом вивчення став процес фізичного виховання у двох ЗВО міста: Одеському національному морському університеті та Одеському національному економічному університеті.

Предметом дослідження ми розглядаємо поточну можливість широкого використання теоретичної та практичної підготовки студентської молоді у галузі фізичного виховання.

Коло розв'язуваних **завдань дослідження** включало:

- Вивчення стану фізичної підготовки з переходом на змішану форму навчання.
- проведення аналізу фізичної та функціональної підготовки;
- зробити спробу наукового пошуку та розробки педагогічних інновацій, що дозволяють успішно реалізувати програму фізичної та функціональної підготовки майбутніх спеціалістів.

Матеріали та методи. Крім літературного пошуку та педагогічного експерименту ми використовували методи опитування, бесіди, анкетування, елементи біомеханічного аналізу та моделювання, а також статистичну обробку фактичного матеріалу.

Робоча **гіпотеза** наших досліджень полягала в тому, що щодо реалізації переходу на он-лайн навчання з початку 2020 року процес фізичної підготовки учнівської молоді здійснювався як виявилось вкрай недостатньо для вирішення завдань підвищення фізичних та функціональних можливостей майбутніх фахівців.

Проблема здорового способу життя вже перейшла на світовий рівень, і пов'язано це з тим, що з розвитком технологій, на жаль, погіршується наша екологія, а разом з нею в'яне і наше здоров'я, розвиваються нові хвороби, у новонароджених з'являється все більше різних патологій, скорочується середня тривалість життя, а також зростає кількість суїцидів і натомість депресій. Ці та низка інших, аж ніяк невтішних, факторів не можуть не впливати на соціальний добробут, а тим більше гарантувати економічну та політичну стабільність [6, 7].

Поточний період, пов'язаний з обмеженнями очної форми навчання, створив необхідність для студентів та старших школярів самостійно виконувати фізичні вправи різної складності та спрямованості, що у свою чергу призвело до необхідності більш детального теоретичного викладу техніки

виконання, безпеки та цілеспрямованості впливу вправ на органи та системи. Окремо важливу роль відіграла відсутність чіткого контролю за правильністю виконання вправ, валідністю тестування, точності вимірювань та обчислень отриманих студентом даних при контролі за своїм фізичним станом, і відповідно призводило у багатьох випадках до відсутності оптимального фізичного навантаження.

Спостереження та проведені вихідні тестування, оцінки стану фізичної підготовленості студентів 1 курсу 2023 року, проведені викладачами двох вишів міста, при аналізі показало результати порівняно нижчі ніж у такого ж контингенту студентів 2019 року.

З «формальних позицій» у навчальних закладах проводиться досить суттєва та позитивна робота щодо вирішення проблем процесу фізичного вдосконалення майбутніх спеціалістів. З іншого боку - нами відзначені деякі фактори, що уповільнюють і негативно впливають на цей процес.

Насамперед напрямом нашого дослідження було проведення аналізу вирішення практичних проблем навчання студентів, які беруть активну участь у фізичному самовдосконаленні, вони ж і увійшли до експериментальної групи. Оцінювали рівень готовності біомеханічного апарату та рухового потенціалу студентів до успішного проходження тестування фізичної підготовленості.

У *пошуковому експерименті* оцінювали як самі результати, так і уявлення, знання та вміння у сфері технології їх самооцінки та корекції. Ця робота виконувалася у формі спостережень, розмов, опитувань. Значний сегмент цієї роботи проводили у періоди он-лайн занять. Формою звіту були реферати, усні відповіді та анкетування студентів з питань, що вивчаються. Участь студентів у такого роду роботі, у переважній кількості випадків, була добровільною і на підсумкову оцінку успішності не впливала. Необхідно відзначити, що кількість «добровольців» була невеликою і не дозволяла робити *статистично достовірні* висновки. Тим не менш, навіть така нерепрезентативна вибірка учасників експерименту дозволяє судити про вкрай низький рівень володіння студентами технологіями самооцінки та корекції

власного рухового потенціалу. Цей факт зумовив необхідність застосування в практиці та апробації в експерименті простою та цілком методично доступною для студентів технології оцінки та управління технікою рухів в основних видах гімнастики та легкої атлетики, запропонованої нашим колегою з педагогічного університету [8]. Дана технологія у своїй основі представляє «картку експертної оцінки» реалізаційної ефективності індивідуальної техніки в основних видах легкої атлетики. У ній має місце активне використання учасників експерименту в процесі оцінки техніки виконання, структурованого за фазами та елементами контрольної фізичної вправи, визначення основних помилок та у грубому наближенні формує можливість моделювання та корекції деталей виправлення помилок у наступних діях. Самостійна навчальна діяльність студентів у процесі *самооцінки результатів виконання контрольної вправи* мала *творчий конструктивний* характер. Будувалася вона не стільки на аналізі та оцінці викладача, а більшою мірою включала *творчий аналіз* товаришів по групі та власне уявлення про свій руховий потенціал та шляхи його підвищення в тій чи іншій контрольній вправі (тесті). Дані заняття включали елементи *комунікативно-консультаційного характеру*, підвищеним *рівнем мотивації* тих, хто займається успішним результатом власної діяльності, а також прояви деяких фрагментів творчої спрямованості, яка, на нашу думку, близька за складом до *біомедичної інженерії*, а за характером включає в себе елементи *системно-структурного підходу* до вирішення проблем дослідження.

Результати та обговорення. При описі результатів нашої роботи, ми собі дозволимо нагадати про те, що в цілому сам експеримент був *пошуковим*, проте, на його заключному етапі були присутні елементи експерименту, *що формує*, результати якого служили основою для побудови програми самопідготовки. Як *модельна контрольна вправа* ми визначили *біг на короткі дистанції* - 60 м. В експерименті взяли участь студенти, які поступили до університету в 2023 році. Експеримент тривав упродовж 3 місяців: - вересень - листопад 2023 року. В експерименті брало участь близько 100 піддослідних. У фрагменті *формуючого експерименту* взяли участь близько

65 осіб. У його проведення кількість об'єктів спостереження скоротилося до 40 піддослідних. Таке явище пояснюється тим, що з вибірки випали випробувані жіночої статі, їхня кількість не дозволяла зберегти репрезентативність фактичного матеріалу у підгрупі студенток дівчат. Результати дослідження експерименту статистично достовірні лише для підгрупи студентів *чоловічої статі, які тестуються у бігу на 60 м.*

Аналіз їх результатів показав, що у експериментальній групі простежується чітка тенденція до поліпшення результатів у всіх досліджуваних показниках.

У другу чергу ми звернули увагу на недостатньо використовувані фактори, що формують той чи інший рівень «мотивації» студентів до процесу власного фізичного вдосконалення. Взввши за основу *чотирирівневу модель оцінки мотиваційної сфери до занять фізичним вихованням.* До першого рівня нами віднесено студенти, котрим характерний *негативний* рівень мотивації; другому властива *нейтральна* мотивація, на третьому та четвертому рівні відзначені риси *позитивного та позитивно-творчого* ставлення до педагогічного процесу. У ході спостереження багаторічного навчального процесу не відзначено суворих проявів у тенденціях його динаміки до старших курсів навчання. Водночас нами відзначено досить високий позитивний рівень мотивації у студентів, які продовжують займатися фізичним самовдосконаленням в умовах спортивного клубу навчального закладу, у спортивних секціях.

За цим розділом досліджень, суворих тенденцій у динаміці мотивації до занять фізичним самовдосконаленням нами не виявлено. Загалом у групах основні сегменти піддослідних за чотирирівневою моделлю оцінки мотиваційної сфери до занять фізичним самовдосконаленням розподілилися таким чином і вкрай нерівномірно: - «*негативний*» - від 11% до 27%; «*нейтральний*» - склав від 22% до 34%; «*позитивний*» коливався, залежно від академічних груп та спеціальностей, у межах від 33% до 75%, а «*позитивний - творчий*» рідко сягав 5 – 11%. Аналіз фактичного матеріалу

досліджень не дозволяє зробити коректного та статистично достовірного висновку, що свідчить тільки про необхідність продовження досліджень цієї проблеми та якнайшвидшого пошуку адекватних шляхів її вирішення. Більше того, позитивно судити про формування у студентства «Здорового способу життя» поки що зарано.

Таким чином, за результатами дослідження ми можемо зробити наступні висновки та практичні рекомендації:

1. Необхідно посилювати інтерес студентів, спонукати їх до фізичної активності, та враховувати їхні думки під час планування занять.

2. Використання повного теоретичного курсу з метою особистісного розвитку та саморозвитку кожного дозволить активно розвивати здатність до самоаналізу власної діяльності та ефективно здійснювати процес навчання з урахуванням різних освітніх потреб.

3. Необхідно засобами та методами ФВ створювати у студентів достатній обсяг знань для оцінки свого фізичного та функціонального стану, а також коректного управління фізичним навантаженням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белікова О. В. Фізичне виховання в ЗВО базовий теоретичний курс: навч. посіб./ О. В. Белікова та ін. – Одеса, ОДАБА, 2022. – 265с.

2. Кравцова А. І. Самостійне тренування студента: навч. посіб./ Кравцова А. І., Ладишкова О. Ю., Белікова О. В. – Одеса, ОДАБА, 2023 – 323с.

3. Ладишкова О. Ю. Інтерактивне навчання студентів у процесі фізичного виховання з використанням інноваційних технологій / О.Ю Ладишкова, Н.Г. Урсу, І. О. Браславський, Н. В. Браславська // The 4th International scientific and practical conference “Scientific research in the modern world” (February 9-11, 2023) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2023. P.291-298.

4. Ладишкова О. Ю. Фізичний фітнес в ЗВО теорія і методика навчання: навч. посіб./ О. Ю. Ладишкова та ін. – Одеса, ОДАБА, 2022. – 390 с.

5. Марченко О. Ю. Фактори, що впливають на формування цінностей

студентів у фізичній культурі / О. Ю. Марченко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту: Зб. наук. пр. / За ред. Єрмакова С. С. – Харків. - 2009. - №9. - С. 85-88.

6. Круцевич Т. Сучасні тенденції організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах / Т. Круцевич, Н. Пангелова // Спортивний вісник Придніпров'я - 2016. - № 3. - С. 109-114.

7. Смолякова І. Д. Сучасна стратегія формування здорового стилю життя студента : монографія. Одеса : Юридична література, 2023. 204 с.

8. Кізима О. В. Реалізаційна ефективність рухової діяльності як елемент особистісно-орієнтованої програми фізичного вдосконалення// Сучасна стратегія фізичного удосконалення студентської молоді. Під ред.проф. Р.Т.Раєвського Одеса.:- Наука і техніка 2010.;- стор. 380-386

ВИХОВАННЯ В УЧНІВ КУЛЬТУРИ СОРТУВАННЯ СМІТТЯ НА УРОКАХ ЕКОЛОГІЇ

Верба Оксана Вікторівна

методист з біології, соціальної і здоров'я збережувальної
освітньої галузі навчально-методичного відділу
координації освітньої діяльності та професійного розвитку
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
м. Суми, Україна

Вступ. Варто зазначити, що управління відходами і реалізація відповідної урядової програми є одним із кроків, який має бути реалізований у ході євроінтеграції. У рамках Угоди України про асоціацію із ЄС, ще у 2017 році, було прийнято Національну стратегію поводження з відходами, яка має бути реалізована до 2030-го. Серед її завдань – знизити рівень відходів, які захоронюють, із 94% до 35% та збільшити обсяг переробки побутових відходів до 50% завдяки збільшенню чисельності населення, яке сортує.

У сучасному світі, завантаженому великою кількістю відходів, управління цими ресурсами стає важливою складовою сталого розвитку. Зростання населення та інтенсивний темп економічного розвитку призводять до величезних обсягів відходів, які впливають на якість повітря, води та ґрунту, а також загрожують біорізноманіттю та кліматичному становищу планети. У світлі цих проблем зростає важливість ефективного управління відходами, а Національний план управління відходами стає ключовим стратегічним документом, спрямованим на забезпечення сталого використання ресурсів та мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище. У цьому контексті, реалізація Національного плану на уроках екології має важливе значення. Освіта стає ключовим інструментом формування екологічної свідомості, виховання відповідального ставлення до природи та надання учням конкретних інструментів для участі у вирішенні проблеми відходів.

Педагогічна практика виробила різноманітні форми роботи з дітьми у закладі освіти: це урок і позаурочна робота. Поняття "форма" означає спосіб

організації і спосіб існування предмета, процесу, явища. І в першу чергу, добираючи ту чи іншу форму роботи з учнями, педагоги вруховують не лише зміст заходу, а і відповідність форми роботи віку дитини. Всі форми роботи мають одну мету – сприяти закріпленню, збагаченню та поглибленню знань учнів, застосування їх на практиці, формування в учнів наукового світогляду, вироблення вмінь і навичок, і головне – ключових компетентностей.

Мета роботи. Висвітлити оптимальні шляхи і практики для успішної імплементації Національного плану управління відходами на уроках екології, зокрема через активну взаємодію з учнями. Головним завданням є формування в учнів усвідомленості та навичок щодо ефективного вирішення проблем управління відходами, яке сприятиме екологічно відповідальному ставленню та сталому розвитку суспільства.

Матеріали та методи. Отож давайте розглянемо основні шляхи реалізації Національного плану управління відходами на уроках екології, а також пропонуємо конкретні ідеї та методи, спрямовані на розширення знань учнів та виховання в них навичок управління відходами.

1. Інтеграція теми управління відходами у шкільний навчальний план

Одним із ефективних способів реалізації національного плану є включення тем управління відходами у шкільний навчальний план. Уроки екології можуть стати платформою для вивчення принципів відповідального використання ресурсів та важливості сортування відходів. Інтеграція цих тем у навчальні програми дозволить формувати екологічну свідомість учнів з самого початку їхньої освіти.

2. Проведення практичних занять та експериментів

Організація практичних занять та експериментів є важливим елементом навчання управління відходами. Учні повинні взяти участь у сортуванні відходів, вивченні процесів переробки та виготовленні виробів з вторинної сировини. Це дозволить учням бачити конкретні результати своєї участі в процесі управління відходами та створить особистий зв'язок із збереженням

навколишнього середовища.

3. Залучення до освіти місцевої громади

Співпраця з місцевою громадою є ключовим аспектом успішної реалізації Національного плану. Запрошення екологічних експертів для проведення лекцій та семінарів, організація сходжень до місцевих пунктів збору відходів або спільних екологічних заходів сприятиме формуванню екологічної свідомості учнів та їхньої активної участі у вирішенні екологічних проблем.

4. Використання інноваційних технологій

Інноваційні технології можуть ефективно підтримати процес вивчення та реалізації управління відходами. Використання віртуальної реальності, мобільних додатків або відеоматеріалів може зробити уроки екології більш цікавими та актуальними для сучасного покоління учнів.

5. Формування екологічних груп та ініціатив

Створення екологічних груп або клубів у школі сприяє формуванню активної групи учнів, які зацікавлені у питаннях управління відходами. Ці групи можуть здійснювати різноманітні ініціативи, такі як кампанії зі збору вторинної сировини, організація благодійних ярмарок або участь у місцевих програмах управління відходами.

Важко переоцінити роль екологічного виховання для формування громадян, які розуміють важливість збереження природи та активно беруть участь у заходах з управління відходами та прийняття екологічно відповідального способу життя. У цьому контексті основні завдання екологічного виховання можна сформулювати так:

- Формувати вміння та навички як поводитися з побутовими та органічними відходами
- Сприяти усвідомленню важливості збереження природи та власного внеску у цю справу
- Інформувати про способи сортування сміття, ознайомлювати з екологічними позначками
- Ознайомлювати з різноманітними професіями у сфері екології,

такими як пакувальник, консультант з переробки відходів

- Спонукайте дітей виявляти ініціативу у питаннях екології, бути активними
- Навчіть дітей взаємодіяти у групі для досягнення спільної мети, отримувати похвалу та задоволення від результатів їхньої роботи
- Налагодити взаємодію з батьками
- Активізувати партнерські відносини з екологічними організаціями

Для реалізації Національного плану управління відходами на уроках екології можна використовувати різноманітні практичні вправи, які не лише нададуть учням конкретні знання, а й розвинуть практичні навички. Нижче подано кілька ідей:

Сортування відходів:

- ❖ Організуйте урок, під час якого учні будуть сортувати відходи, розміщені в класі або шкільній столовій. Створіть спеціальні контейнери для пластику, паперу, скла та органічних відходів.
- ❖ Запропонуйте учням обговорити переваги правильного сортування та вплив неправильного видалення відходів на навколишнє середовище.

Виготовлення виробів з вторинної сировини:

- ❖ Проведіть урок, під час якого учні виготовлять корисні предмети зі вторинної сировини, такі як пластикові пляшки, склянки чи паперові рулони.
- ❖ Залучіть їх до творчого процесу та обговоріть, як можна зменшити використання нових матеріалів, перероблюючи існуючі.

Екологічна експедиція:

- ❖ Організуйте екологічну експедицію в місцевий парк або природний заповідник. Учні можуть здійснювати збір відходів та вивчати, як правильно вони можуть бути оброблені.
- ❖ Під час експедиції проводьте дискусії про необхідність збереження природи та ролі управління відходами у цьому процесі.

Міні-проекти зі зменшення виробництва відходів:

- ❖ Роздайте учням завдання розробити міні-проекти, спрямовані на

зменшення виробництва відходів у їхній школі чи громаді.

❖ Спонукайте учнів розробляти плани дій, які включають у себе сортування відходів, впровадження вторинної переробки, а також освітні кампанії для інших учнів та вчителів.

Відвідання місцевого пункту збору відходів:

❖ Організуйте відвідання учнями місцевого пункту збору відходів чи переробного заводу. Дозвольте їм побачити, як відходи переробляються та як цей процес може впливати на навколишнє середовище.

❖ Проведіть обговорення після візиту, де учні зможуть поділитися своїми враженнями та вивчити нові аспекти управління відходами.

Ці практичні вправи можуть стати інтерактивною та захоплюючою основою для уроків екології та управління відходами, надаючи учням можливість вчитися, експериментувати та впроваджувати знання у практику.

Усвідомлення екологічних проблем та їх впливу на навколишнє середовище є надзвичайно важливим у сучасному освітньому процесі. Однією з ключових тем є управління відходами, яке стає предметом серйозної уваги як науковців, так і освітян. Щоб поглибити знання учнів та стимулювати їх до активної участі в формуванні екологічно відповідального підходу пропонуємо ідеї уроків на цю тему:

- **"Творчі ідеї для перетворення відходів у шедеври мистецтва"**

Учні можуть взяти участь у проєкті створення мистецьких інсталяцій з використанням відходів. Це відкриє нові можливості для їхнього творчого розвитку та одночасно допоможе звертати увагу на питання відходами.

- **"Жива лабораторія"**

Влаштування навчальної лабораторії, де учні можуть досліджувати процеси переробки відходів. Це надасть їм можливість наочно побачити, як відходи можуть стати новими ресурсами через правильну переробку.

- **"Еко-експедиція"**

Організація екологічної експедиції в місцевий парк чи зелену зону, де учні матимуть змогу вивчати природні екосистеми та спостерігати за відходами

у природі.

- **"Гастрономічні перлини"**

Урок, присвячений вивченню можливостей використання органічних відходів у кулінарії. Учні можуть досліджувати створення компостів та використання їх у вирощуванні овочів та фруктів.

- **"Екопатруль"**

Формування групи "екопатрулю", яка буде відстежувати стан природних місцевостей та вплив людської діяльності на них. Це стимулює активну участь учнів у збереженні природи та управлінні відходами.

- **"Технології та інновації - сучасні рішення для світу завтра"**

Дослідження сучасних технологій управління відходами, таких як використання штучного інтелекту, дронів та сенсорів. Цей урок спрямований на формування учнівської свідомості про перспективи та інновації у цьому сегменті.

- **"Еко-технології та використання відновлюваних ресурсів"**

Розгляд зелених технологій та їхнього впливу на управління відходами, зокрема, використання відновлюваних джерел енергії та технологій для зменшення виробництва відходів.

- **"Екологічний туризм в гармонії з природою"**

Дослідження ролі екологічного туризму у збереженні природи та формування учнівської відповідальності під час відвідання природних резерватів чи парків.

- **"Екологічний аудит: аналіз впливу людини на природу"**

Проведення екологічного аудиту шкільного простору та виявлення можливостей для покращення управління відходами в учбовому закладі.

Ці ідеї дозволяють поглибити розуміння учнів щодо управління відходами та виявити різні аспекти цієї проблеми, поєднуючи теорію з практикою та сприяючи розвитку екологічної свідомості через активну участь та дослідницький підхід.

Висновки. Реалізація Національного плану управління відходами на уроках екології вимагає комплексного підходу. Інтеграція тем управління відходами в шкільний план, практичні заняття, співпраця з громадою та використання інноваційних технологій можуть значно покращити ефективність навчання та створити майбутнє покоління, яке бере на себе відповідальність за збереження навколишнього середовища. Запровадження інноваційних методів, таких як творчі проекти, експедиції, кулінарні експерименти та вивчення новітніх технологій, робить уроки екології захопливими та корисними. Кожен урок стає кроком до формування глибокої екологічної культури та виховання покоління, яке розуміє, що кожна дія може мати важливий вплив на стан природи.

Таким чином, управління відходами на уроках екології не тільки розширює знання учнів, але й формує їхню свідомість, роблячи їхнім внеском у збереження планети. Це - крок у напрямку створення громади, яка взаємодіє з природою в гармонії, забезпечуючи наступним поколінням здорове та екологічно стійке майбутнє.

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНИХ ТРЕНІНГІВ

Войналович Олександра

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

Інновації – один із найважливіших аспектів та рушійних сил розвитку будь якої сфери людства. Прояв інновацій в освіті – є об'єктивною закономірністю, що зумовлюється: інтенсивним розвитком інформаційних технологій; оновленням змісту філософії сучасної освіти, центром якої став загальнолюдський цілісний аспект; гуманістично зорієнтованим характером взаємодії учасників навчально-виховного процесу; необхідністю підвищення рівня активності та відповідальності викладача за власну професійну діяльність, спрямовану на формування творчої особистості здобувача освіти, готовності до сприйняття та активної діяльності у нових соціально-економічних умовах.

У зв'язку з цим винятково важливого значення набуває інноваційна діяльність викладача. Інноваційна педагогічна діяльність як особливий вид творчої діяльності спрямована на оновлення системи освіти. Вона є результатом активності людини не стільки у пристосуванні до зовнішнього середовища, скільки у зміні його відповідно до особистих і суспільних потреб та інтересів [1]. Тому досить актуальним в освітньому середовищі є питання формування готовності до інноваційної діяльності майбутніх викладачів засобами імітаційних тренінгів.

Тренінгові технології дають можливість здобувачам освіти створювати ситуації успіху, на добровільній основі брати участь і самостійно визначати власний темп розвитку, активно застосовувати набуті теоретичні знання на

практиці, досліджувати складні питання та проблеми в умовах моделювання ситуацій, близьких до реального життя.

Тренінг – це навчання, що спирається на досвід людини і дає можливість, крім отримання нової інформації, одразу використати її на практиці, випробовуючи нові навички. Тренінгова форма навчання базується на методиці участі. Це означає, що вся група є активним учасником процесу навчання, під час якого можна поділитися й обмінятися власними думками, життєвим досвідом і проблемами, а також разом знайти оптимальне вирішення цих проблем [4].

Тренінг – це форма проблемного навчання, що організоване на доопрацювання та закріплення ефективних моделей поведінки, максимально активну участь учасників, взаємообмін досвідом та використання ефективної групової взаємодії.

Тренінг – це заплановані та систематичні зусилля з розвитку та вдосконалення знань, навичок, умінь та установок людини за допомогою емоційних засобів навчання. Саме у ході тренінгу набуваються знання та навички активного вирішення певної проблеми, завдання.

Адже мета тренінгу – забезпечити особистість знаннями та вміннями, що необхідні їй для виконання конкретних завдань. Зважаючи на це, тренінг можна розглядати як один із головних методів ефективного викладання гуманітарних дисциплін у вищій школі, адже принципи тренінгу кардинально відрізняються від принципів традиційного навчання. Тому, при впровадженні тренінгу в освітній процес ЗВО потрібно звертати увагу та такі принципи тренінгових технологій: принцип активності; принцип дослідницької (творчої) позиції; принцип об'єктивації (усвідомлення) поведінки; принцип партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування [2].

Тренінгові навчання цінуються можливістю отримання за короткий термін великого обсягу необхідних знань та практичних навиків.

Висока ефективність тренінгового навчання є результатом того, що:

- цінується точка зору і знання кожного учасника;

- можливість поділитися своїм досвідом і проаналізувати його у комфортній атмосфері без примусу;
- існує можливість вчитися, виконуючи практичні дії;
- можна припускатися помилок, що не призводитиме до покарання або негативних наслідків;
- немає оцінок та інших «каральних» засобів оцінювання нових знань [2].

Традиційні форми навчання передбачають отримання студентом теоретичної інформації з подальшим її застосуванням, після чого з'являється можливість оцінити корисність набутих знань. Тому, при традиційному навчанні викладач зосереджується в основному на змістовій частині навчання, а використовуючи тренінгові технології, він, насамперед, сприяє рефлексії учасниками тренінгу отриманих знань, які мають трансформуватися через інтелект, досвід, емоційні переживання суб'єкта діяльності, що значною мірою забезпечує адекватний зворотний зв'язок.

У процесі тренінгу, учасники, завдяки зворотному зв'язку, виявляють брак умінь та навичок, так звані "білі плями" теоретичних знань, а також неадекватність наявних установок і стереотипів. Це сприяє корекції неефективних моделей поведінки та їх заміні на нові, ефективніші.

Суттєвою перевагою тренінгової методики є те, що вона дає унікальну можливість вивчити складні, емоційно значимі питання в безпечній обстановці тренінгу, а не в реальному житті з його загрозами та ризиками.

Тренінг дозволяє вчитися без хвилювання стосовно неприємних наслідків, які можуть виникнути у випадку прийняття неправильного рішення.

Також досить актуальні ігрові та неігрові імітаційні методи навчання, ігрові імітаційні методи активізації навчально-пізнавальної діяльності. Ігрові імітаційні методи (розігрування ролей і ділові ігри різних модифікацій) заповнюють ту прогалину в навчальному процесі, яку не можуть компенсувати інші методи, але не замінюють останніх.

Ігровий характер навчально-пізнавальної діяльності дає змогу

ознайомитися зі специфікою і особливостями певної професійної діяльності, а також сприяє відчуттю своєї ролі в ній. Окрім того, вони суттєво допомагають закріпленню й поглибленню знань, отриманих під час бесід, лекцій, розповідей, удосконаленню практичних навичок та вмій, їх застосуванню, творчому використанню у вирішенні професійних проблем, створенню умов для активного обміну досвідом.

Основна функція цих занять полягає в навчанні шляхом дій (чим ближча ігрова діяльність учасників до реальної ситуації, тим вища її навчально-пізнавальна ефективність).

Основними різновидами ігрових імітаційних методів активізації навчально-пізнавальної діяльності є метод інсценування і ділові ігри. Метод інсценування має багато спільного з театром, який викликає сильні почуття і, відповідно, впливає на емоційно-вольову сферу особистості. Один із найдавніших методів навчання, він найбільш ефективний і на сьогодні, бо забезпечує умови максимального наближення дидактичного процесу до дійсності [4].

Характерними особливостями цього методу є, по-перше, ознайомлення учасників заняття з конкретною дидактичною ситуацією, яка найбільш повно відповідає професійній діяльності і потребує вирішення; по-друге, надання їм ролей конкретних посадових осіб, які існують в реальній ситуації; по-третє, розподіл цих ролей між учнями. Метод інсценування забезпечує студентам такі умови для занять, які не в змозі створити інші методи навчання – випробувати на собі результати своїх рішень і дій.

Можна використовувати дві форми інсценування занять:

- перша – це заздалегідь підготовлене інсценування;
- друга – імпровізоване інсценування, яке порівняно з першим виникає ніби ненавмисно, випадково і несподівано під час обговорення певних навчальних проблем [4].

У першому випадку педагог заздалегідь готує такі ситуації і пропонує їх для обговорення під час розгляду загальної навчальної проблеми. У

другому-ситуацію пропонують самі студнти під час дискусії з певної проблеми, а педагог повинен вміло інсценувати цю навчальну проблему для колективного розігрування.

Інсценування заняття може здійснитися так:

– ролі розподіляються між окремими студентами, а інші виконують роль активного глядача або функції «арбітра»;

– студенти розділяються на невеликі групи. Кожна група виконує роль певної посадової особи, учасника ситуації та ін. Спочатку вони активно дискутують у цих групах над розв'язанням дидактичної проблеми, після чого представники груп пропонують усім студентам для дискусійного обговорювання свій варіант.

Досить широко впроваджуються в освітній процес неігрові імітаційні методи навчання. До імітаційних неігрових методів навчання відносять наступні: аналіз конкретної ситуації; розв'язання ситуаційних задач (метод аналізу) – один із ефективних методів навчання; розбір інцидентів /явищ (метод інцидентів) – спрямовано на вдосконалення умінь певних осіб, з одного боку, прийняти обґрунтоване рішення в умовах недостатку інформації, а з іншого-зібрати й раціонально використати необхідну для цього інформацію; розбір конфліктів (метод конфліктів) вимагає від тренера вміння виокремити з практики такі конфліктні ситуації, які мають суттєве значення для учасників і можуть стати змістовним предметом дискусії; метод «лабіринту дій» передбачає отримання учасниками великої кількості подібної інформації; метод послідовних ситуацій включає сукупність кількох взаємозалежних і взаємопов'язаних інцидентів, конфліктів і лабіринту дій; метод запитань-відповідей дозволяє швидко підвести учасників тренінгу до розуміння проблеми; «Мозковий штурм» (англ. brainstorming).

Імітаційні методи активного навчання досить актуальні в освітньому процесі ЗВО. Можна використати класифікацію методів активного навчання у ЗВО, запропоновану А. М. Смолкіним. Автор розрізняє імітаційні методи активного навчання, тобто форми проведення занять, в яких учбово-пізнавальна

діяльність побудована на імітації професійної діяльності. Імітаційні методи, на його думку, також діляться на ігрові й неігрові. Так, до неімітаційних методів навчання відносяться: проблемна лекція, лекція вдвох, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція прес-конференція, евристична бесіда, навчальна дискусія, самостійна робота з літературою, семінари, дискусії. Імітаційні: ділова гра, педагогічні ситуації, педагогічні завдання, ситуації інсценування різної діяльності [4].

Всі вищезазначені імітаційні методи навчання – неймовірно важливі і дієві. За допомогою тренінгів та впровадження цих технік, навчальний процес може бути неймовірно цікавим як для студентів, так і для викладачів.

Викладач, який розкриває в студента цікаву особистість, дає йому зрозумілі і практичні знання, які він може засвоїти та використовувати вже зараз—це те, до чого треба прагнути і здобувачеві освіти і викладачу. В цій взаємодії немає ієрархії, в цій взаємодії є співпраця та вдячність, коли всі сторони отримують задоволення від процесу навчання.

А педагогічний досвід, будучи продуктом творчого пошуку, експерименту педагогів-новаторів, за певних умов може стати унікальним надбанням усієї навчально-виховної системи [1].

До того ж, групові зайняття, мозкові штурми, опрацювання нових матеріалів – дасть змогу викладачам познайомитися з іншими викладачами, поділитися досвідом, і в подальшому, звертатися один до одного з професійними питаннями.

Інноваційна педагогічна діяльність – є проявом ефективної роботи освітньої системи в цілому, бо викладачу необхідно мати жагу, мотивацію, бажання до нових знань та впровадження їх в освітній процес, а освітній процес—має лише спонукати, і ні в якому разі не заважати викладачу.

Отже, інноваційна педагогічна діяльність за умов впровадження засобів імітаційних тренінгів є основою оновлення закладів вищої освіти, чинником розвитку освітніх систем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриценко В. В. Класифікація компетентностей і компетенцій в освіті: аналітичний огляд та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ-Вінниця. 2008. С.98.
2. «Ділова гра, як метод активного навчання» [Електронний ресурс]
<http://www.novapedagogika.com/noloms-726-1.html>
3. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]
<http://mon.gov.ua/>
4. Сучасні педагогічні технології в освіті: зб.наук.-метод.праць /за ред. О. Г. Романовського, Ю. І. Панфілова. Харків., НТУ «ХПІ», 2012. 224.с. Режим доступу: [htt://library.kpi.kharkov.ua/such-ped-tech-2012](http://library.kpi.kharkov.ua/such-ped-tech-2012). Suchasni pedagogichni tehnologiyi v osviti: zbir.nauk.-metod.praz/ za red. O. G. Romanovs'kogo, Yu. I. Panfilova.-Xarkiv: NTU «ХПІ», 2012. 224с.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ НА МУЗИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

Войченко Вікторія Юрїївна

Музичний керівник
КЗО «НВК № 99 «БГ – Ш- 1ст. ДНЗ» ДМР
м. Дніпро, Україна

Сьогодні завдання дошкільної освіти зосереджуються навколо дитини, розкриття її індивідуальності і неповторності, уміння знайти себе в суспільстві і навколишньої дійсності. Зміни, що відбуваються в дитині, проявляються в усіх компонентах її музичної культури: в її музичному досвіді, в музичній грамотності в музичній творчості. Формування кожного з компонентів музичної культури дитини є предметом педагогічної діяльності музичного керівника. Вміле поєднання і застосування музичним керівником традиційних та інноваційних технологій у музичному вихованні допоможуть досягти бажаного результату.

Розглянемо здоров'язберігаючі технології, які застосовуються у музичному вихованні дітей дошкільного віку.

Валеологічні пісеньки – співаночки.

Велику увагу на музичних заняттях треба приділяти вихованню та розвитку дитячих голосів. Голос – це своєрідний індикатор здоров'я людини. Хто має сильний голос, зазвичай, має міцне здоров'я. Коли дитина своїм голосом, яким розмовляє, співає вільно і легко, то голос сам природньо розвивається і зміцнюється. Особливу роль відіграє правильна добірка голосових вправ, у тому числі валеологічних пісеньок з яких починаються всі музичні заняття. Вони готують голосові зв'язки до співу, розвивають звуковисотний та ритмічний слух. Нескладні тексти і мелодія, що складається зі звуків мажорної гами, тризвуки – піднімають настрій, покращують емоційний клімат заняття, готують голос до співу. Можуть супроводжуватися самомасажем біологічно активних зон обличчя та шиї, ритмічними рухами, та

виконуваними жестами.

Як розминку перед співом, використовують пальчикові, артикуляційні та дихальні гімнастики. Пальчикові і жестові ігри цікаві, та не вимагають багато часу (1,5 – 2 хв.), легко запам'ятовуються, виконуються за показом дорослого. Вони дозволяють відпочити дітям протягом малорухомих видів діяльності - слухання музики, і в той же час не дають дітям відвернути свою увагу від основного виду діяльності.

Дихальна гімнастика – сприяє розвитку дихальної системи, та співочих здібностей дітей. Дихальна гімнастика А. Стрельникової має комплексний лікувальний вплив на організм дитини. Основний комплекс дихальної гімнастики включає в себе вправи: «Долоньки», «Погончики», «Насос», «Великий маятник», «Малий маятник», «Кішечка», «Обійми плечі», «Вушка», «Повороти голови», «Перекати», «Кроки».

На музичних заняттях використовуються вправи дихальної гімнастики: вправи на розвиток діафрагмально - черевного дихання; вправи на тренування узгодженої роботи дихальної, голосової та артикуляційної систем.

Дихальна гімнастика позитивно впливає на обмінні процеси, які відіграють важливу роль у кровопостачанні; сприяє відновленню центральної нервової системи; відновлює порушене носове дихання.

Артикуляційна гімнастика - сприяє тренуванню м'язів мовного апарату, розвиває музичну пам'ять, що сприяє запам'ятовуванню тексту пісень, уваги, розвиває почуття ритму. В результаті цієї роботи підвищуються показники рівня розвитку мовлення дітей, співочих навичок, поліпшується музична пам'ять, увага та міміка.

Оздоровчі та фонопедичні вправи - для розвитку інтонаційного і фонематичного слуху дітей, а також для розширення діапазону мовного і співочого голосу, використовуються розвиваючі ігри з голосом – це наслідування звуків навколишнього світу.

Ігри звуконаслідувального характеру допомагають зіставляти і відтворювати інтонації різної висоти і звуковисотної спрямованості, а також у

дітей формується певна невимушеність звукоутворення, легкість і політність мовленнєвого голосу. Вони сприяють зміцненню тендітних голосових зв'язок дітей, та проводяться для підготовки їх до співу, профілактики захворювань верхніх дихальних шляхів, коригують вимову звуків.

Вокалотерапія або «Цілющі звуки» - включає у себе роботу м'язів і голосу. Це гарний шлях до доброго здоров'я без застосування ліків.

Так звук «А-А-А» - стимулює роботу легенів, трахеї, гортані, оздоровлює руки і ноги.

Звук «І-І-І» - активізує діяльність щитовидної залоза, корисний при захворюваннях ангіною, покращує зір і слух.

Звук «У-У-У» - підсилює функцію дихальних центрів мозку і центру мови, усуває слабкість, млявість, та захворювання органів слуху.

Звук «М-М-М» - з закритим ротом знімає психічну втому, покращує пам'ять і кмітливість.

На музичних заняттях можна використовувати такі приспівування як сигнал перед зміною виду діяльності, це сприяє зосередженню уваги малят.

Ігровий масаж та масажні вправи Іосіро Цуцумі також використовуються на музичних заняттях у дитячому садку. Вони підвищують захисні властивості верхніх дихальних шляхів і всього організму, нормалізують вегето-судинний тонус, діяльність вестибулярного апарату та ендокринних залоз. Частота захворювань верхніх дихальних шляхів знижується. Масажуючи певні частини тіла, використовують погладження, розминання, розтирання та легкі постукування. Вправи проходять ефективніше, якщо дитина розмовляє зі своїм тілом, робить йому компліменти: «Мої улюблені ручки», «Який чудовий носик!». Самомасаж за системою А. Уманської – одна з найефективніших методик зміцнення здоров'я, яка підходить як для немовлят, так і для дорослих! Ця методика базується на впливі на дев'ять біоточок організму.

Ми капусту січемо, рубаємо (стукають по спині ребром долоні).

А морквинку тремо, тремо (гладять спину пальцями вгору-вниз).

Ми капусту солимо, солимо («бігають» пальчиками по спині).

Ми капусту тиснемо, тиснемо («тиснуть»).

Сік капустяний п'ємо, п'ємо (гладять спину).

Виконуючи самомасаж певної частини тіла, дитина впливає на весь організм в цілому.

Пальчикові ігри - дозволяють в ігровій формі розминати, масажувати пальчики і долоньки, сприятливо впливаючи на всі внутрішні органи. На музичних заняттях пальчикові ігри проводяться під музику (поспівки і пісні супроводжуються показом яскравих ілюстрацій, іграшок, героїв пальчикового театру). Мелодія підбирається з урахуванням віку дітей. Акомпанувати можна на фортепіано, на металофоні, ксилофоні, або використовувати звучання шумових інструментів. Пальчикові ігри розвивають мову дитини, підвищують координаційні здібності пальців рук (підготовка до малювання, письма).

Мовленнєві ігри – одна з форм творчої роботи з дітьми для розвитку не тільки мови, але і для музичного виховання. Доведено, що музичний слух розвивається спільно з мовним. Засоби музичної виразності: ритм, темп, тембр, динаміка, артикуляція, форма – є характерними і для мови. Використання мовних ігор на музичних заняттях дозволяє дітям з самого раннього віку опанувати всім комплексом виражальних засобів музики, розвиває емоційну виразність мовлення дітей, та їх рухову активність. У мовних іграх текст співається, або ритмічно декламується хором, соло чи дуєтом. До звучання додаються музичні інструменти, зручні жести, рух, сонорні і колористичні засоби. Крім того, формування мови у людини відбувається за участі жестів, які можуть супроводжувати, прикрашати і навіть замінювати слова. Пластика вносить у мовленнєве музикування пантомімічні та театральні можливості. Мовні ігри дозволяють дітям зміцнити голосовий апарат і оволодіти всіма виразними засобами музики. Ефективно впливають на розвиток емоційної виразності мовлення дітей, та їх рухову активність.

Ритмопластика – сприяє розвитку особистості дошкільника засобами танцювально-ігрової гімнастики. В ній взаємопов'язані фізичне та музичне виховання дошкільнят. Основна мета ритмопластики направлена на: *зміцнення*

здоров'я, розвиток опорно-рухового апарату, профілактику плоскостопості, формування правильної постави, розвиток і функціональне вдосконалення органів дихання, кровообігу, серцево-судинної та нервової систем організму, формування навичок емоційного вираження рухів під музику, розкутість і творчість в рухах. Рух і танець допомагають швидко і легко встановлювати дружні зв'язки з іншими дітьми що дає психотерапевтичний ефект.

Релаксаційні вправи та ігри за методикою Д. Джекобсона - застосовуються в цілях зняття фізичного та психічного напруження, створення позитивного емоційного настрою, оволодіння найпростішими уміннями корекції власного психосоматичного стану.

Алгоритм використання здоров'язберігаючих технологій на музичному занятті:

Вхід до зали, привітання: Активна музикотерапія з використанням музично – ритмічних вправ. Валеологічна співаночка-привітання.

Сприйняття музики: Слухання музики з елементами музикотерапії, дихальної гімнастики, ритмопластики. Використання ІКТ, відео ряд.

Співи, пісенна творчість: «Цілющі звуки», дихальна гімнастика, артикуляційна гімнастика, пальчикові ігри.

Музично-дидактичні ігри: Використання ІКТ, посібників, моделювання.

Танці, танцювальна творчість: Музично-ритмічні рухи, мнемотаблиці рухів.

Музичні ігри: Комунікативна гра

Гра на ДМІ: Творче музикування, ігри звуками.

Заключна частина заняття: Психогімнастика, елементи пасивної музикотерапії.

Музичні заняття із використанням здоров'язберігаючих технологій ефективні при обліку індивідуальних і вікових особливостей кожної дитини, та її інтересів.

І, звичайно ж, успіх занять неможливий без спільної діяльності музичного керівника та вихователів, які активно допомагають, організовують самостійне

музикування дітей в групі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакмаєва С. Методична скарбниця / С. Бакмаєва., І. Стеценко // Дитячий садок. Управління. -2009. № 3. – с.20-26.
2. Дятленко Н. Інноваційна практика в роботі вихователя ДНЗ. Методичний посібник / Н. Дятленко, А. Гончаренко, А. Шевчук та ін. – К.: Шкільний світ, 2010.- С. 112 – 125.
3. Крутій К. Інноваційна діяльність в сучасному ДНЗ: методичний аспект / К. Крутій, Маковецька Н. // Дошкільне виховання. – 2005. - № 5. – С. 5-7.
4. Афанасьєва О. В. Використання ІКТ в освітньому процесі / Микола Афанасьєв, Яна Ромашова // Вища школа. - 2010. - № 10. - с. 49-62.

ЗАСТОСУВАННЯ СТОРІТЕЛІНГУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Воробель Роман Васильович
аспірант
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна

Вступ. Для формування професійної компетентності майбутніх менеджерів застосовують різні методи, інструменти та засоби. Функції менеджера, та його завдання в організації постійно змінюються, розширюються, що, відповідно, вимагає удосконалення методик навчання. Серед відносно нових та перспективних методів навчання виділяється сторітелінг, який отримує все більше поширення.

Мета роботи. Теоретичне дослідження сторітелінгу як методу формування професійної компетенції майбутніх менеджерів.

Матеріали та методи. При написанні роботи використано комплекс методів дослідження, зокрема: теоретичного узагальнення та наукової абстракції - для дослідження сутності сторітелінгу, структурний метод – для розгляду видів сторітелінгу, логічний метод – при формуванні висновків за результатами дослідження. Інформаційною базою дослідження є наукові праці українських та зарубіжних вчених з проблематики застосування сторітелінгу в освіті.

Результати та обговорення. Перед тим, як розглядати роль сторітелінгу у формуванні професійної компетентності менеджерів, зупинимось на визначенні змісту категорії «компетентність». У Законі України «Про вищу освіту» компетентність трактується як «здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [1].

Під компетентністю менеджера науковці розуміють «інтегроване

комплексне поняття, що характеризує особисті, професійні, соціальні, комунікаційні та базові якості менеджера, які постійно розвиваються та удосконалюються, сприяють здійсненню результативної та ефективної діяльності з метою досягнення цілей та стратегії діяльності організації» [2].

Формування професійної компетентності менеджера розпочинається під час навчання у вищій школі, при цьому застосовується комплекс різних методів та інструментів, серед яких цікавим для сприйняття є сторітелінг.

Сторітелінг (story – розповідь, історія; tell – розповідати) як спосіб передачі інформації шляхом розповідання історій, з'явився у 80-х роках ХХ століття. Якщо аналізувати його застосування в освіті для дорослих, то однією із перших охарактеризувала його значення американська професорка Маргарет Россітер. У своїй публікації «Narrative and stories in adult teaching and learning» вона зазначає, що історії є потужним засобом навчання, а їх ефективність, як навчальних засобів, ґрунтується на правдоподібності [3].

Вітчизняні дослідники по-різному трактують зміст поняття «сторітелінг». Наприклад, О. С. Деркачова визначає його як «прийом, сутність якого полягає у побудові історії, сюжетної розповіді, яку промовець розповідає аудиторії для кращої презентації необхідної інформації» [4, с. 152].

М. Мазурок та О. Саприкіна вважають, що сторітелінг – це «мистецтво опису реальних (уявних) подій за допомогою тексту і мультимедійних елементів, обмін знаннями й досвідом через розповіді й історії з метою донесення ідей, розкриття понять, причиново-наслідкових зв'язків» [5, с. 162].

На думку І. Л. Побідаш, під поняттям «сторітелінг» слід розуміти «ефективний метод донесення інформації до аудиторії, мотивацію людини на вчинок, досягнення найвищих результатів діяльності - і все це завдяки розповіді історії» [6, с. 144].

Сторітелінг відіграє важливу роль в багатьох сферах людського життя: в освіті, у психології, в бізнесі, він розвиває творчі здібності, сприяє розвитку комунікаційних навичок, вирішує конфліктні ситуації, за допомогою розповідання історій розробляють рекламні повідомлення, мотивують

персонал. Науковцями розроблено різні класифікації видів сторітелінгу. У контексті теми дослідження інтерес викликає педагогічний сторітелінг, як «метод професійної підготовки, донесення навчальної інформації до здобувачів освіти шляхом розповіді історій як з метою формування фахових компетентностей, засобу посилення мотивації навчання, так і для самоосвіти й саморозвитку здобувачів» [7, с. 136].

Застосування сторітелінгу на лекціях та семінарських заняттях з менеджменту базується на його функціях, серед яких виділимо такі:

- освітню - формує професійні компетентності, знання, уміння і навички; розвиває професійно важливі якості;
- мотиваційну – надихає на новий проект, ініціативу як у бізнесі, так і в навчальному процесі;
- комунікативну – історії здатні підвищити ефективність спілкування на різних рівнях;
- утилітарну (практичну) – спрощує доведення завдання та проекту.

На думку американських педагогів, переваги розповідання історій на лекціях для студентів полягають в тому, що вони виконують такі функції: «роблять доступними та досяжними абстрактні ідеї та концепції; завойовують увагу слухачів; полегшують відновлення знань (запам'ятати ізольовані та роз'єднані факти складніше, ніж згадати їх в історії); зменшують опір або тривогу до навчання» [8].

Цікаві, захоплюючі історії розвитку компаній, приклади вирішення управлінських проблем, які розповідає викладач студентам, з успіхом замінять «сухі» кейси з менеджменту, якими наповнені підручники та навчальні посібники. Слабкістю методу кейсів часто є використання контенту зарубіжних країн, вони швидко застарівають внаслідок змін українського бізнес-середовища та законодавчої бази.

Водночас, застосування сторітелінгу вимагає від викладача певної підготовки та дотримання основних вимог цієї освітньої технології, зокрема:

- історії повинні бути підготовленими, цікавими, реалістичними та

вражаючими;

- викладач не повинен нав'язувати свою думку;

- вдала історія повинна відповідати таким критеріям: відповідати особливостям аудиторії, впливати на аудиторію емоційно, включати достовірні факти;

- історія повинна викликати у студентів потребу в обговоренні, у висловленні власної думки щодо почутого.

Варто погодитись із Л. Г. Кайдаловою в тому, що «ефективність сторітелінгу залежить від особистості викладача, його професійного досвіду та педагогічної майстерності, уміння зацікавити й мотивувати здобувачів освіти до навчання та самоосвіти» [7, с. 139].

Висновки. Таким чином, одним із ефективних методів формування професійної компетентності майбутніх менеджерів є сторітелінг. Розповідання викладачем цікавих, реалістичних та вражаючих історій розвитку компаній, вирішення управлінських проблем розвиває професійно важливі якості студентів, формує необхідні знання, уміння та навички, підвищує ефективність спілкування на різних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

2. Пашенко О. П. Вплив складових компетентності менеджера на результативність діяльності підприємства. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/12/70-1.pdf>.

3. Rossiter M. Narrative and stories in adult teaching and learning. *Clearinghouse DigestResources Information Center*. 2002. № 473. P. 147. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED473147.pdf>.

4. Деркачова О. С. Мистецтво сторітелінгу у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Українські студії в європейському контексті*. 2022. № 5. С. 151-157.

5. Мазурок М., Саприкіна О. Сторітелінг як ефективний інструмент формування комунікативної компетентності здобувачів освіти нової української школи. *Молодь і ринок*. 2022. № 1(199). С. 160-165.

6. Побідаш І. Сторітеллінг: ознаки «гарної» історії. *Обрії друкарства*. 2019. № 1(7). С. 144–150.

7. Кайдалова Л. Г. Педагогічний сторітелінг у підготовці майбутніх фахівців охорони здоров'я. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 29. Т. 1. С. 136-139.

8. The Purpose of Stories. URL: <https://www.nyu.edu/faculty/teaching-and-learning-resources/strategies-for-teaching-with-tech/storytelling-teching-and-learning/the-purpose-of-stories.html>.

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ІГРАШКИ

Глобіна Інесса Дмитрівна,
вчитель початкових класів КГ № 34,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст, старший вчитель

У сучасному світі, де швидкі технологічні зміни визначають розвиток, важливо не забувати про збереження та підтримку культурних традицій. Українська народна іграшка, яка є своєрідним виявом національної ідентичності, може виконувати ключову роль у формуванні творчої активності молодших школярів.

Стаття має на меті розгляд умов, які сприяють розвитку творчої активності у молодших школярів за допомогою української народної іграшки. Висвітлення цієї теми важливе з педагогічної точки зору, оскільки творчість визначається як ключовий аспект інтелектуального та особистісного розвитку дітей на початковому етапі навчання.

Дуже актуальним завданням в сучасній педагогіці є створення передумов для розвитку творчої особистості учнів молодшого шкільного віку. Саме завдяки розвиненій творчій активності, здатності до самостійного росту, вдосконалення та самореалізації дитина зможе досягти успіху в майбутньому. Тому основною метою закладу освіти на сучасному етапі є створення сприятливих умов для втягнення школярів у творчий процес. Це дозволить їм максимально виявити свої здібності та таланти, навчитися приймати нетрадиційні рішення, самостійно отримувати знання, знаходити креативні методи вирішення завдань і виражати себе.

Дослідження особливостей творчого розвитку учнів молодшого шкільного віку є об'єктом вивчення таких вчених, як В. Барко, Н. Вітковська, Н. Гурець, В. Ковальова, А. Щербо та інші.

За визначенням В. Холоденка, творча активність є важливою

характеристикою, притаманною творчій особистості. Вона виявляється в розкритті потенціалу через енергетичні стимули у процесі творчої діяльності. Така активність є складовою частиною творчого потенціалу індивіда [3, с. 84].

Для підтримки та розвитку творчої активності учнів молодшого шкільного віку важливо вчителю створювати сприятливі умови, що сприяють самостійному мисленню та розкриттю творчих здібностей. Вчені, такі як В. Ревенчук та Т. Грязна, визначають ключові аспекти цих умов, включаючи усвідомлення необхідності самореалізації та творчості, стимулювання активності та самостійності, створення атмосфери успіху на уроках, а також вибір завдань, що сприяють мисленнєвій та творчій діяльності учнів. Важливим є також поєднання свободи вибору засобів розв'язання завдань з ефективним контролем за діяльністю школярів [2, с. 130].

Важливо відзначити, що викладені педагогічні умови повинні бути впроваджені взаємопов'язано та одночасно, оскільки вони взаємодіють, уточнюючи та доповнюючи одна одну.

Систематичне та послідовне засвоєння учнями молодшого шкільного віку відповідних знань, умінь і уявлень не тільки не завдає шкоди їхньому навчанню та розвитку, але, навпаки, поліпшує їхню образотворчу діяльність і підтримує інтерес до власних художньо-творчих досягнень.

Відзначимо особливості народної іграшки, за словами В. Ковальнової: її необхідність бути високоестетичним витвором мистецтва, як справжнім виразником народних традицій у душі та матеріальній культурі, поезії, музики, образотворчого мистецтва і побуту. Народна іграшка втілює в собі максимум художньої виразності та дотепності через символічну мову, лаконізм, узагальнення. Вона має високий естетико-виховний потенціал і відображає неймовірну фантазію народу та його оптимістичне сприйняття дійсності. Це робить іграшку доступною для сприйняття дітьми та може ефективно стимулювати творчу активність молодших школярів [1, с. 88].

Перший крок у формуванні творчої активності дітей - це знайомство з традиціями української народної іграшки.

Тому учні початкових класів повинні бути ознайомлені з різними аспектами: історією та фольклорними коріннями основних образів і сюжетів української народної іграшки; віруваннями та традиціями українців, пов'язаними з народною іграшкою; матеріалами, які використовуються для виготовлення народних іграшок в Україні; традиційними методами та техніками роботи з різними художніми матеріалами; специфікою художніх термінів та їхньою роллю у творенні художніх образів; видами українських народних іграшок; художніми ремеслами, які виготовляють українські народні іграшки, та їхніми регіональними особливостями; відомими українськими майстрами-іграшкарями; а також призначенням народних іграшок.

Розповіді вчителів, екскурсії до музеїв, а також майстер-класи від справжніх ремісників дозволяють молодшим школярам відчувати багатство і красу української народної творчості.

Відповідно до традиційних уявлень українців, кожен вид іграшок виконував унікальну роль як оберіг для дитини та виконував певну захисну функцію. Наприклад, дерев'яні іграшки слугували для відганяння від дитини злі сили. Текстильні ляльки використовувались головним чином для вчення морально-етичних норм і правил поведінки, формування у доньки перших уявлень про її майбутні обов'язки як дружини, матері, берегині роду і господині дому. Водночас такі ляльки також мали оберегове значення, оскільки традиційно українці клали в колиску новонародженої дитини ляльку-мотанку, яка володіла здатністю забирати хворобу від дитини та обіцяла щасливе одруження та добробут у майбутньому. Іграшки виготовлені з сиру, такі як коники, баранці, цапи, корівки, птахи, коні з вершниками, олені, виконували в основному релігійні та обрядові функції.

Однією з ключових умов є активне залучення дітей до ручної праці та творчих майстер-класів. Виготовлення власних іграшок в стилі української народної традиції розвиває моторику, уяву та творчість. Майстер-класи можуть включати виготовлення ляльок, глиняних іграшок чи навіть розпис українських орнаментів.

Українська народна іграшка слугує ефективним засобом культурно-естетичного виховання дітей, представляючи в собі витончений приклад українського декоративно-прикладного мистецтва.

Гра важлива для формування творчої активності. Застосування народних іграшок в різноманітних ігрових сценаріях дозволяє дітям розкрити свою творчість та уяву. Зазвичай, українські народні іграшки виконують роль персонажів у різних іграх, сприяючи при цьому розвитку соціальних навичок та творчої уяви.

Українська народна іграшка слугує ефективним засобом культурно-естетичного виховання дітей, представляючи в собі витончений приклад українського декоративно-прикладного мистецтва.

Важливою умовою є використання традиційних засобів декору у виготовленні та прикрасі іграшок. Діти вчаться виявляти творчість у виборі кольорів, взорів та орнаментів, що відображають український національний стиль.

Організація виставок та конкурсів, де діти можуть представити свої творчі роботи, стимулює їхню творчу активність. Це допомагає виробити в них почуття гордості за свої досягнення та розвиває вміння самовираження.

Використання народної іграшки також є значущим засобом національно-патріотичного виховання, оскільки під час маніпуляцій із нею дитина поглиблює розуміння про побут та особливості традиційних родинних і суспільних зв'язків українців. Це, своєю чергою, сприяє розширенню системи уявлень про власний народ та його культуру.

Українська народна іграшка стає не лише засобом розваги, але й потужним інструментом для формування творчої активності молодших школярів. Забезпечуючи умови для ознайомлення з традиціями, ручної праці та творчих вправ, учителі можуть впливати на розвиток уяви та творчого потенціалу дітей, а також сприяти збереженню та популяризації національної культури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковальова В. І. Творча майстерня. Становлення та розвиток творчої особистості молодшого школяра. Харків : Основа, 2010. 191 с.
2. Ревенчук В. В., Грязна Т. В. Формування творчої активності як педагогічна проблема. // Молодий вчений. 2018. № 3. С. 128-131.
3. Холоденко В. О. Сутність, зміст та структура творчої активності особистості. // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: «Педагогіка і психологія». 2013. Вип. 1. С. 84-88.

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Голуб Людмила Володимирівна,
викладач української мови та літератури
Папірник Віталій Олександрович,
здобувач освіти
Коростишівський педагогічний фаховий коледж
імені І. Я. Франка Житомирської обласної ради
м. Коростишів, Україна

Вступ. Зі швидким розвитком технологій та змінами у вимогах суспільства інтеграція штучного інтелекту в освітній процес стає невід'ємною складовою сучасної освіти. Такий технологічний прогрес має потенціал для посилення індивідуалізованого навчання, спрощення адміністративного завдання, розвитку креативності та критичного мислення. Однак як і будь-яка інновація, інтеграція ШІ в освіту супроводжується низкою викликів і проблем.

Питання конфіденційності, відсутність емоційного інтелекту в системах ШІ, потенціал упереджених алгоритмів, зміни методів навчання та підготовка педагогічного персоналу, ризик витіснення робочих місць через автоматизацію – усе це вимагає ретельного розгляду. Досягнення балансу між використанням переваг ШІ та розв'язанням цих проблем має вирішальне значення для успішного впровадження цієї технології в освіті.

У дослідженнях Коваленко В., Мар'єнко М., Шишкіної М. штучний інтелект має перспективу у використанні для персоналізованого, масштабованого та доступного навчання [12, 48].

Українські вчені (Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А., Киливник В.) оцінюють гіпотези, як здобувачі освіти сприймають використання програм штучного інтелекту під час навчання, а також як заклади освіти підготовлені до цього. Таким чином, через недостатню кількість наукових досліджень проблема інтеграції штучного інтелекту в освітній процес є недостатньо розкритою [14, с. 21].

Мета роботи. Проаналізувати виклики та перспективи інтеграції штучного інтелекту в освітній процес, дослідити приклади програм штучного інтелекту для навчання здобувачів освіти.

Матеріали та методи. Використано комплекс теоретичних методів досліджень: порівняльний та системний аналіз наукових джерел із інформаційних технологій для аналізу та визначення стану досліджуваної проблеми залученості відкритої науки та штучного інтелекту на різних рівнях освіти; синтез та узагальнення для побудови основних тез та положень дослідження; аналіз наявних підходів до використання штучного інтелекту в освіті; оцінки рівня їх ефективності та результативності.

Результати та обговорення. Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні «штучний інтелект – це сукупність організованих інформаційних технологій, здатних виконувати складні завдання шляхом обробки інформації за допомогою наукових методів дослідження та алгоритмічних систем, а також використання власної бази знань, моделей прийняття рішень, алгоритмів обробки інформації та визначення методів досягнення поставлених завдань» [11].

Співзасновник онлайн-університету Prometheus Іван Примаченко штучний інтелект вважає галуззю інформатики, яка займається створенням комп'ютерних систем, здійснюючи розумові процеси, що пов'язані зі здатністю людини мислити та розв'язувати проблеми [10, с. 15].

На нашу думку, штучний інтелект – це здатність інженерної системи обробляти, застосовувати та вдосконалювати здобуті знання та вміння. Він інтегрує в освіті так:

- створює індивідуальні навчальні програми, враховуючи потреби та рівень знань кожного здобувача освіти;
- швидко й об'єктивно оцінює завдання, тести та проєкти;
- надає підтримку, відповідає на питання, надає додаткові пояснення до малодослідженої теми;
- працює над реальними проблемами, розвиваючи критичне мислення та

знаходячи шляхи їх вирішення;

– допомагає у створенні креативних ресурсів, в опануванні технологічними навичками;

– готує до вимог сучасного ринку праці.

Базуючись на результатах проведеного теоретичного дослідження поняття «штучний інтелект» та його інтеграції в освіті, ми пропонуємо підбірку сервісів ШІ, які можна ефективно та цікаво використовувати при виконанні практичних завдань. Серед них виділяємо:

1. HeyGen – створення відео з використанням тексту, де користувачі підбирають голос та аватар [1].

2. Eightify – програма для витягу ключової інформації з YouTube-відео. Для цього необхідно додати посилання на відео і весь зміст можна отримати в текстовому форматі [9].

3. Cohesive – створення контенту: публікації, статті, інтерв'ю, есе тощо [6].

4. Lovo – програма для голосових операцій, яка включає генерацію голосу з тексту та редагування відео [8].

5. StockIMG – генерація зображення з тексту [7].

6. BrandBirdApp – перетворення світлин екрана в графіку, що відповідає брендингу [3].

7. Landingsite – програма для створення сайту всього за декілька хвилин [4].

8. AIseo – створення контенту з правильними стилем, орфографією та граматиною [2].

9. Languagetool – перевірка тексту на наявність граматичних та пунктуаційних помилок [13].

10. ChatGPT – цифровий інструмент, який взаємодіє з користувачем через текстовий інтерфейс. Він обробляє та генерує текст, відповідає на питання, надає інформацію, розв'язує завдання, підказує ідеї тощо [5].

Важливо пам'ятати, що правильне використання ШІ в освіті повинно

бути спрямоване на розвиток здібностей та нахилів здобувачів освіти, а не на пасивне споживання інформації.

Висновки. Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес має великий потенціал для покращення якості та ефективності навчання, також вимагає розвитку надійних та етичних алгоритмів, технологій взаємодії з користувачами та уваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. AI-powered video creations at scale. *HeyGen*. URL: <https://www.heygen.com/>.
2. Boost Your Google Rankings With Undetectable AI Content!. *Aiseo*. URL: <https://aiseo.ai/>.
3. BrandBirdApp. *BrandBirdApp*. URL: <https://www.brandbird.app/studio>.
4. Build Your Dream Website in Minutes with Our AI-Powered Platform. *Landingsite*. URL: <https://www.landingsite.ai/>.
5. ChatGPT 3.5. *ChatGPT*. URL: <https://chat.openai.com/>.
6. Create magical content with the most powerful AI editor. *Cohesive*. URL: <https://cohesive.so/>.
7. Create Your Dream. *StockIMG*. URL: <https://stockimg.ai/>.
8. Hyper realistic AI voice generator that captivate your audience. *Lovo*. URL: <https://lovo.ai/>.
9. Save time on long videos, get key ideas instantly. *Eightify*. URL: <https://eightify.app/>.
10. Візнюк І. М., Буглай Н. М., Куцак Л. В., Поліщук А. С., Киливник В. В. Використання штучного інтелекту в освіті. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 14–22. URL: <http://surl.li/pxwjx>.
11. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <http://surl.li/gtojg>.

12. Мар'єнко М. Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. Вип. 1 (38). С. 48-53. URL: <http://surl.li/pxvvn>.

13. Напишіть. Виправте. Перефразуйте. *Languagetool*. URL: <https://languagetool.org/uk>.

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Гряник Дарина Олександрівна,
аспірантка кафедри педагогіки,
іноземної філології та перекладу
Національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

Робота в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) вимагає від вчителя високої кваліфікації і особливих навичок. Професійний розвиток є важливим аспектом діяльності педагога. Існує ряд умов, які передбачають специфічну підготовку та обґрунтовують важливість підвищення кваліфікації за вузькою направленістю: неоднорідність учнівського колективу, застосування інклюзивних технологій, знання законодавства та стандартів з інклюзивної освіти, застосування індивідуального підходу, співпраця зі спеціалістами, забезпечення позитивного психоемоційного клімату тощо. Враховуючи ці особливості інклюзивного середовища ЗЗСО, постає питання професійного розвитку педагогів задля його ефективного функціонування.

Мізелл визначає професійний розвиток як будь-який освітній досвід, пов'язаний з роботою спеціаліста. У галузі освіти керівництво школою та якість викладання є основними факторами, що сприяють підвищенню успішності учнів. Керівники закладів освіти прагнуть запроваджувати та реалізовувати найкращі освітні практики з метою професійного розвитку педагогічних працівників [1]. Розвиток – це основна стратегія, за допомогою якої шкільні системи підвищують ефективність роботи вчителів. Успішне підвищення кваліфікації, як правило, відбувається у закладах освіти з культурою, орієнтованою на навчання як співробітників, так і учнів [2].

В літературі під професійним розвитком (ПР) мається на увазі як

формальні, так і неформальні заходи, спеціально розроблені для підвищення професійних знань, можливостей, компетентності, мотивації, самоефективності та переконань вчителів [3]. Ріхтер, Кунтер, Клусманн, Людтке та Баумерт визначили формальний професійний розвиток як структуроване середовище навчання (курси, семінари, конференції), у якій експерти передають знання вчителям з метою допомоги у відпрацюванні навичок. До неформального ПР відносять ті заходи, що не містять конкретної навчальної програми і не вимагають особливого середовища. Неформальний ПР включає у себе індивідуальну діяльність вчителів, наприклад, читання робіт колег, спостереження за уроками, участь у спільних заходах (вчительські мережі, чати, блоги, групи) [4].

У процесі навчання вчителів не завжди зважають на той факт, що педагоги не є однорідною групою і являють собою різні точки зору, досвід, знання, сензитивність до нових ідей, а також потенціал до виконання лідерських функцій. Професійне навчання неможна розглядати як універсальну модель, важливо враховувати потреби вчителів, досвід, кар'єрний зріст, переконання та контекст середовища закладу освіти [5], як, наприклад, інклюзивне, яке вимагає специфічного підвищення кваліфікації для здобуття специфічної компетентності. Професійне навчання повинно починатися з аналізу потреб і запитів викладачів, а не з нав'язування уніфікованих можливостей [6]. Тейлор виступив за диференційоване професійне навчання вчителів, у залежності від їх досвіду та знань. Було також зауважено, що надання педагогам можливості вибору типу професійного навчання покращує їх самоефективність та педагогічні знання [7].

Вважається, що професійний розвиток – це не тільки навчання педагогів, а й те, як вони трансформують свої знання у практичні дії для максимальної користі своїх учнів. Підвищення кваліфікації вчителів – складний процес, який вимагає повної когнітивної та емоційної залученості, а також здатності і готовності вивчати свої переконання та доступні альтернативи для навчання [8]. Професійний розвиток педагога має важливе значення з різних поглядів,

оскільки це сприяє покращенню якості освіти, забезпеченню ефективного навчання та розвитку учнів. Підвищення кваліфікації актуалізує знання та навички, адаптує до роботи у специфічному інклюзивному середовищі, підвищує професійну самосвідомість, посилює мотивацію, що є важливими чинниками ефективної професійної діяльності педагога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Avalos, B. (2011). Teacher professional development in teaching and teacher education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10-20. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007>

2. Coldwell, M. (2017). Exploring the influence of professional development on teacher careers: A path model approach. *Teaching and Teacher Education*, 61, 189-198. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2016.10.015>

3. McIntyre, J., Hobson, A. J., & Mitchell, N. (2009). Continuity, support, togetherness and trust: Findings from an evaluation of a university-administered early professional development programme for teachers in England. *Professional Development in Education*, 35(3), 357-379. <https://doi.org/10.1080/19415250903016624>

4. Mizell, H. (2010). *Why Professional Development Matters*. Learning Forward. 504 South Locust Street, Oxford, OH 45056.

5. Richter, D., Kunter, M., Klusmann, U., Lüdtke, O., & Baumert, J. (2011). Professional development across the teaching career: Teachers' uptake of formal and informal learning opportunities. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 116-126. DOI: 10.1016/j.tate.2010.07.008

6. Tait-McCutcheon, S., & Drake, M. (2016). If the jacket fits: A metaphor for teacher professional learning and development. *Teaching and Teacher Education*, 55, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2015.12.005>

7. Taylor, M., Yates, A., Meyer, L. H., & Kinsella, P. (2011). Teacher professional leadership in support of teacher professional development. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 85-94. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.07.005>

**КИЇВСЬКИЙ ЕТАП ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ МИСТКИНІ КАЗИМІРИ
АДАМСЬКОЇ-РОУБИ (1915-1920)**

Гулейкова Ірина,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри дизайну
Українського гуманітарного інституту
м. Буча, Україна

Вступ. Творча і педагогічна діяльність Казиміри Адамської-Роуби здебільшого відомі у Польщі та Литві. Відповідно краще досліджено творчий шлях мисткині саме на цих теренах, де вона проживала з 1920-х рр. Український період становлення її творчої особистості вивчався досить фрагментарно, отже потребує уваги як мистецтвознавців, так і істориків мистецької освіти та педагогів.

Мета роботи. Дослідити київський етап становлення творчої особистості Казиміри Адамської-Роуби.

Матеріали та методи. Застосовано персонологічний підхід, який дозволяє з'ясувати значення мало відомої в Україні мистецької та педагогічної спадщини К. Адамської-Роуби. Основною джерельною базою виступають опубліковані та неопубліковані матеріали: спогади очевидців, родинні перекази тощо.

Було встановлено [1], що саме після навчання в Єлисаветграді К. Адамська продовжує студіювати образотворче мистецтво в Києві у рисувальній школі Миколи Мурашка, а згодом і в Академії мистецтв.

Відомо, що її твори у 1915 році були представлені на виставці в Києві. У праці "Вільнюське товариство митців-пластиків", вказано, що творчість Казиміри коливалась між впливами Вільнюської школи Людомира Слендзинського і естетикою українського авангарду. Ще під час навчання в Києві вона познайомила із творчістю визначних митців, таких як Георгій Нарбут, пов'язаного з товариством "Мир Искусства", а також Михайлом

Бойчуком та Василем Кричевським [2].

Важливо зазначити, що, за словами М. Єгурнової (яка має родинні зв'язки з К. Адамською) художниця була палкою шанувальницею свого наставника Г. Нарбута, а по його смерті відразу переїхала до Польщі разом із своєю матір'ю та сестрою.

У спогадах М. Бурачека йдеться про те, що в Академії мистецтв навколо Нарбута сформувався хоч і невеликий, але «свідомий у графіці» осередок учнів. Серед них він виділив К. Адамську та М. Бурк, які виявляли особливе сердечне ставлення до свого вчителя. Про те, що рідко де встановлювались такі дружні стосунки, як у майстерні Нарбута, писав у спогадах про учнів майстерні й Ф. Ернст. Крім того він зазначив: «Біля Нарбута спочатку згуртувався невеличкий гурток молоді, – які до того працювали в дусі «модерна» й не мріяли ні про що краще від Берделі...» (прим. О. Бердслі) [3].

І дійсно підтвердженням цих слів є ранні графічні твори К. Адамської, які були виконані під час перебування її ще в Єлисаветграді, і нині зберігаються у членів родини, які повідомляють, що сама художниця тоді позиціонувала себе як авторку, що малює у стилі модерн [4].

Потім під впливом визначного майстра її мистецькі орієнтації набули нового виміру. Адже, за словами Ф. Ернста Г. Нарбут, як викладач, встановлював високі вимоги до своїх учнів, вимагаючи від них наполегливої праці над удосконаленням техніки. Вимагав терпіння. Він підтримував процес копіювання старих зразків, зокрема обкладинок французького ренесансу, що сприяло вивченню та осмисленню традиційних художніх прийомів. Згодом учні проектували власні обкладинки, що дозволило їм поєднувати здобуті знання із творчим виявленням власного стилю [5].

Г. Нарбут надавав великої ваги мистецтву шрифту, розглядаючи його як ключовий елемент в образотворчому вияві, який потребує багатьох років художнього удосконалення, умінь та смаку.

У літературних свідченнях М. Бурк наголошується, що учні вчилися безпосередньо від Г. Нарбута прийомів малювання. Сам художник, виявляючи

активну творчу участь, регулярно відвідував майстерню, де його учні отримували пряме навчання від визначного митця, освоюючи його неповторні методи малювання та вражаюче мистецьке бачення. Якщо ж звернутися до художньої спадщини К. Адамської, то у її графічних роботах, які були опубліковані у Вільно (нині – м. Вільнюс, Литва) виявляється виразна схожість у шрифтах, кольорах та стилістиці оформлення, що свідчить про наслідування та вплив мистецької школи Г. Нарбута на творчість учениці.

Також Ф. Ернст окреслив групу учнів Нарбута та митців, які дотримувались його творчих принципів, серед яких М. Бурк, К. Адамська, Р. Лісовський, Л. Лозовський та М. Кинарський, що працювали безпосередньо в майстерні Нарбута в Київській Академії.

Висновки. Отже, навчання К. Адамської в Києві співпадає з періодом, коли щойно заснована Українська академія впроваджувала різноманітні ініціативи для утвердження українського мистецтва та його самовизначення на власному шляху розвитку. І однією з ключових постатей у цьому проєкті був видатний художник Г. Нарбут.

У контексті його високих мистецьких амбіцій було створення нової графічної школи. Свою мету він формулював не тільки як написання художніх творів, але й як допомогу національному українському книговидавництву, тим самим сприяючи формуванню нового художнього розуміння та громадянського світогляду. Його учні гідно продовжували шлях свого Вчителя. Серед них була й талановита мисткиня та педагог Казиміра Адамська-Роуба. Загалом світогляд, стиль та освіта художниці формувались в українському контексті і віддзеркалювались у всій її життєтворчості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боса І. Митці Степової України кінця XIX – початку XX століття. Київ 2013, с. 25.
2. Konstanytnów D. Wileńskie Towarzystwo Artystów Plastyków 1920–1939. Warszawa 2006, s. 153.

3. Ернст Ф. Георгій Нарбут. Життя і творчість. В кн.: Георгій Нарбут: Посмертна виставка творів. К., 1926, с. 63.
4. Боса І. Митці Степової України кінця ХІХ – початку ХХ століття. Київ 2013, с. 25.
5. Георгій Нарбут : посмертна виставка творів / Всеукр. іст. музей ім. Т. Шевченка. Харків, 1926 с. 89.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Дем'ян Наталія Валеріївна,
вчитель початкових класів КГ № 34,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

Початкова школа визначає основні віддзеркалення у формуванні базових знань та навичок у дітей. Здатність ефективно спілкуватися та взаємодіяти з учнями на цьому етапі навчання відіграє визначальну роль у їхньому розвитку. Інтерактивна взаємодія є ключовим елементом, що сприяє не лише передачі знань, але і розвитку критичного мислення, творчих здібностей та соціальних навичок.

Метою цієї статті є дослідження та аналіз особливостей організації інтерактивної взаємодії з учнями початкової школи. Наша мета полягає в розкритті важливості ефективної комунікації в навчальному процесі на ранньому етапі освіти та висвітлення сучасних інструментів, що сприяють створенню стимулюючого та динамічного навчального середовища для дітей.

Початкова школа є ключовим етапом у формуванні основних навичок та знань у дітей. Ефективна організація навчального процесу охоплює інтерактивну взаємодію з учнями, що допомагає створити стимулювальне та підтримуюче навчальне середовище.

Інтерактивність визначається як здатність взаємодіяти або утримувати діалог з різними суб'єктами, такими як людина чи комп'ютер. Термін «інтерактивний» вказує на наявність взаємодії та можливість активного обміну інформацією з добре організованим зворотним зв'язком.

Поняття «інтерактивне навчання» визначає процес навчання, який ґрунтується на активній взаємодії з учасником навчання, таким як вчитель, інструктор чи тренер. Це форма навчання, побудована на діалозі, яка включає такі комунікаційні лінії, як «учень – учень», «учень – група учнів»,

«учень-аудиторія», «група учнів – аудиторія», «учень – комп'ютер».

Отже, інтерактивне навчання становить собою специфічну форму організації освітньої діяльності, метою якої є створення комфортних умов, за яких кожен учень може відчувати свій успіх, розвивати інтелектуальні здібності та досягати продуктивності у навчанні.

Один із ключових аспектів інтерактивної взаємодії – це активна участь учнів у навчальному процесі. Вчителі можуть використовувати різноманітні методи, такі як групові завдання, обговорення в класі та використання інтерактивних технологій для залучення учнів до спільної діяльності.

Модель інтерактивного навчання націлено на створення комфортних умов, в яких всі учні активно взаємодіють між собою. Цей підхід розглядається як якісний і перспективний, оскільки дозволяє:

1. Розвивати здібності учнів через ефективну взаємодію з ровесниками.
2. Будувати комунікативні зв'язки, що гарантують досягнення результатів.
3. Отримувати навички й вміння, суттєві для життя.
4. Здійснювати навчання у співпраці.

У ролі педагога в інтерактивній моделі часто виступає «нейтральний лідер», який реалізує принцип дитиноцентризму, організовуючи групову роботу так, щоб діти легко і вільно досягали цілей занять.

Отже, інтерактивна модель навчання прагне значно покращити загальну ефективність освітнього процесу і досягнення цілей навчання.

Структура уроку, побудована на основі інтерактивних методик, перетворює сутність освітнього процесу, глибше вбираючи його у сферу спілкування, де вчитель і учень взаємодіють у взаємній рівновазі: обидві сторони працюють для того, щоб вчитися, обмінюватися знаннями та досвідом.

Кожен учень унікальний, тому важливо створити індивідуалізовані стратегії навчання. Інтерактивна взаємодія може містити індивідуальні консультації, використання різноманітних методик навчання та врахування

індивідуальних потреб кожного учня.

Спільна діяльність учнів у процесі освоєння навчального матеріалу передбачає, що кожен приносить свій унікальний індивідуальний внесок, обмінюється знаннями, ідеями та методами діяльності. Це відбувається в атмосфері взаємної підтримки та доброзичливості, сприяючи не лише засвоєнню нових знань, але й розвитку самої пізнавальної діяльності, що переходить на більш високі рівні співпраці та взаємодопомоги.

Для успішної інтерактивної діяльності вчитель повинен: а) виважено організувати освітній простір та підготувати необхідний матеріал; б) забезпечити психологічну готовність як учнів, так і вчителя до співпраці на основі партнерських відносин; в) спрямувати учнів не лише на засвоєння навчального матеріалу, але й на відкриття та пошук практичних знань, необхідних для життя (поєднання пізнавальної та соціальної мотивації); г) залучити всіх учнів до діалогової взаємодії, утримуючи групу на такому рівні, щоб кожен міг висловити свою точку зору; д) спланувати хід заняття та регламент, а також гарантувати їхнє точне виконання.

Інтерактивна діяльність на уроках спрямована на організацію та розвиток діалогового спілкування, що призводить до взаєморозуміння та спільного розв'язання загальних, але значущих завдань для кожного учасника. Під час діалогового навчання учні набувають навичок критичного мислення, вирішують складні завдання, враховуючи аналіз обставин та наявну інформацію, розглядають альтернативні погляди, приймають обдумані рішення і беруть участь у дискусіях та взаємодії з іншими людьми. Це досягається через індивідуальну, парну чи групову роботу, дослідницькі проекти, рольові ігри, взаємодію з документами та різними джерелами інформації, творчі завдання, а також впровадження інтерактивних технологій навчання.

За визначенням О. Пометун та Л. Пироженко, ці технології можна розподілити на чотири групи в залежності від мети уроку та форми організації навчальної діяльності учнів:

– Технології кооперативного навчання з використанням інтерактивних

методів.

– Технології колективно-групового навчання, які передбачають взаємодію великих груп учнів.

– Технології ситуативного моделювання для створення навчальних ситуацій.

– Технології опрацювання дискусійних питань для стимулювання обговорення та висловлення різних точок зору [3, с. 73].

Інтерактивна взаємодія сприяє розвитку творчих здібностей учнів. Застосування ігрових елементів, творчих завдань та проєктів допомагає розвивати у дітей креативне мислення та пробуджувати інтерес до навчання.

О. Біда вказує на те, що інтерактивне навчання водночас виконує кілька завдань:

1. Розвиває комунікативні навички та вміння, сприяє установленню емоційних зв'язків між учнями.

2. Забезпечує учнів необхідною інформацією, без якої неможливо здійснити спільну діяльність.

3. Розвиває загальні навчальні вміння та навички, такі як аналіз, синтез, постановка цілей тощо.

4. Сприяє зняттю нервового напруження, забезпечує перемикання уваги та зміну форм діяльності [1, с. 18].

Сучасні технології відкривають безліч можливостей для інтерактивної взаємодії. Вчителі можуть використовувати електронні дошки, відеоуроки, інтерактивні вправи для створення цікавого та ефективного освітнього процесу.

І. Дичківська описує різноманітні інтерактивні підходи, серед яких можна виділити:

1. Задачі, спрямовані на творчий розвиток.

2. Роботу в невеликих групах.

3. Використання навчальних ігор, таких як рольові, імітаційні та ділові.

4. Залучення до позакласних методів, таких як змагання, інтерв'ю,

спектаклі, фільми, виставки.

5. Використання суспільних ресурсів, таких як екскурсії та запрошення фахівців.

6. Тестування.

7. Розминки.

8. Здійснення зворотного зв'язку.

9. Використання дистанційного навчання.

10. Розв'язання проблем за допомогою методів, таких як «Дерево рішень», «Мозковий штурм», «Аналіз казусів».

11. Проведення тренінгів.

12. Вивчення та закріплення нового матеріалу через інтерактивні лекції, роботу з наочними посібниками, мозаїку, використання питань, саркастичний діалог, рольові ігри типу «Учень в ролі викладача», або принцип «кожен навчає кожного» [2].

Організація інтерактивного навчання містить створення життєвих ситуацій, використання рольових ігор, висловлення власної точки зору щодо різних проблем, розвиток навичок обґрунтованого мислення та спільного розв'язання завдань на основі аналізу обставин і конкретної ситуації. Заснована суть інтерактивного навчання полягає у постійній та активній взаємодії всіх учнів. Це спільне навчання, колективне і групова взаємодія, де учень і вчитель виступають як рівноправні та рівноцінні учасники навчання. Під час інтерактивного навчання учні отримують досвід демократичного спілкування, розвивають критичне мислення, вчаться поважати думки своїх однолітків та приймати обдумані рішення.

Важливим аспектом інтерактивної взаємодії є розвиток соціальних навичок учнів. Групові завдання, обговорення тем у колективі та взаємодія з однолітками сприяють формуванню комунікативних умінь.

Таким чином, організація інтерактивної взаємодії з учнями початкової школи відіграє важливу роль у формуванні цілісної та позитивно налаштованої особистості. Застосування сучасних методів та підходів допомагає створити

стимулювальне навчальне середовище, де кожен учень може розвивати свій потенціал, вчасно вирішувати завдання та здобувати знання з задоволенням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку. // Початкова школа. 2007 №7. С 17–19.

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ, Академвидав, 2004. 432 с. URL: <https://eltutor.at.ua/Podskazki/Dyckivska.pdf> (дата звернення: 28.12.2023).

3. Сучасний урок. Інтерактивні технології: наук.-метод. посібн. / Пометун О. І., Пироженко Л. В. За ред О. І. Пометун. Київ: Видавництво А. С. К., 2004. 192 с.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ: МЕТОД КЕЙСІВ

Діденко Наталія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Національна академія статистики, обліку та аудиту
м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. У сучасному інформаційному суспільстві важливе значення надається розвитку критичного мислення, комунікативних та професійних навичок здобувачів освіти. Одним із перспективних напрямків вдосконалення процесу навчання є використання сучасних технологій, з-поміж яких особливо актуальним є метод кейсів. Ураховуючи технологічний прогрес та потребу у висококваліфікованих фахівцях, питання ефективності викладання української мови за професійним спрямуванням стає актуальним завданням для сучасних викладачів. У цьому контексті використання методу кейсів виявляється не лише засобом активізації навчання, але і інноваційним інструментом для формування мовної компетентності та розвитку професійних навичок здобувачів вищої освіти.

Мета роботи. / Aim. Мета даної роботи полягає в дослідженні та аналізі сучасних технологій навчання української мови з фокусом на їх використанні у контексті професійного спрямування. Основний акцент роботи спрямований на вивчення ефективності методу кейсів як засобу формування мовних та професійних навичок студентів, а також на визначенні перспектив впровадження цього методу в освітній процес для досягнення оптимального результату в навчанні та підготовці кваліфікованих фахівців.

Матеріали та методи./Materials and methods. Метод кейсів базується на використанні реальних випадків та ситуацій з практики, що робить процес навчання більш цікавим. У контексті викладання української мови, цей метод дозволяє студентам вивчати мову в конкретних професійних сценаріях, розвиваючи навички спілкування у визначеній галузі, формуючи мовленнєву

компетентність, критичне мислення, мовну особистість майбутнього фахівця. У процесі дослідження були використані такі методи: *аналіз літературних джерел*, що передбачав проведення систематичного огляду наукової літератури для збагачення теоретичного базису та виявлення актуальних підходів до викладання української мови за професійним спрямуванням; *емпіричні дослідження*, зокрема, проведення анкетування з-поміж студентів для оцінки їхнього ставлення до сучасних технологій та ефективності використання методу кейсів у навчанні; *педагогічний експеримент*, що базувався на розробленні та впровадженні методів використання кейсів в навчанні української мови за професійним спрямуванням, аналіз результатів та висновків; *порівняльний аналіз* – передбачав порівняння результатів використання методу кейсів з іншими традиційними методами навчання, щоб визначити його переваги та недоліки.

У роботі були використані наукові статті та публікації сучасних лінгводидактів, які досліджували проблему використання інноваційних технологій у процесі викладання української мови за професійним спрямуванням (Я. Бурлака, В. Волинський, Ю. Дорошенко О. Горошкіна, С. Караман, О. Красовський, В. Лапінський, І. Лернер, В. Мадзігон, С. Омельчук, М. Пентилюк, І. Підласий, О. Пометун, А. Хуторський, О. Черноус, Т. Якушина та інші). Аналіз інформації з педагогічних та лінгвістичних журналів, що стосуються сучасних технологій та методів викладання української мови. Також були використані деякі авторські методики, матеріали навчальних посібників та програм для проведення занять з використанням методу кейсів. Залучалися анкети та опитувальники для студентів з метою збору даних про їхнє ставлення до використання технологій в навчанні української мови професійного спрямування.

Результати та обговорення./Results and discussion. Інтерактивні технології в поєднанні з методом кейсів створюють оптимальні умови для залучення студентів. Від імітації реальних ситуацій на заняттях до використання віртуальних платформ для обговорення кейсів, ці технології

сприяють ефективному опануванню мови та розвитку критичного мислення. Метод кейсів дає можливість адаптувати навчальний процес до конкретних професійних вимог. Студенти вивчають мову, вирішуючи завдання, що пов'язані з їхнім майбутнім фахом, що сприяє поглибленню розуміння та освоєнню професійної лексики.

Результати обговорення вказують на значущість впровадження сучасних технологій, зокрема методу кейсів, у навчання української мови з акцентом на професійне спрямування. Діалог між науковцями, педагогами та практиками підкреслив важливість створення реалістичних сценаріїв, що відображають сучасні виклики та завдання в обраній професійній галузі. Наукові студії підтверджують, що метод кейсів стає необхідним інструментом для розвитку мовленнєвих та професійних навичок студентів, сприяє зростанню мовного іміджу майбутніх фахівців.

Метод кейсів – це педагогічний підхід, який використовує реальні чи імітовані ситуації, відомі як "кейси", для навчання та розвитку студентів у певній предметній галузі знань. У контексті лінгводидактики метод кейсів стає невід'ємною частиною навчання мови, спрямованого на розвиток не лише лінгвістичних навичок, але й професійного мислення та комунікативних умінь. Кейси містять реальні або імітовані ситуації з професійного життя, у яких студентам доводиться вирішувати завдання, спрямовані на використання мовних навичок у конкретному контексті. Метод кейсів дає можливість адаптувати навчальний процес до конкретних професійних вимог.

Здобувачі освіти вивчають мову, вирішуючи завдання, що пов'язані з їхнім майбутнім фахом, що сприяє поглибленню розуміння та засвоєння професійної лексики, розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей, оскільки здобувачі освіти змушені аналізувати, оцінювати та розв'язувати проблеми, що виникають у реальних сценаріях. Кейсові технології сприяють активній взаємодії усіх учасників навчального процесу, обміну ідеями, дискусіям та спільному пошуку рішень. Створюються мовленнєві ситуації, де студентам доводиться використовувати мову для ефективної

комунікації, незалежно від їхнього рівня вивчення мови.

У вивченні української мови за професійним спрямуванням, метод кейсів може створювати сценарії, які відображають комунікативні завдання, що виникають в конкретних професійній галузі – від юридичних до медичних чи економічних. Студенти навчаються використовувати відповідну лексику за певних мовленнєвих ситуацій, що відтворюють їхню майбутню професійну діяльність.

Можна запропонувати такий вірєць методу кейсів.

"Мовленнєва стратегія в сучасному бізнесі: аналіз успішного підприємства"

Зміст кейсу:

Студентам пропонується вивчити інформацію про успішне українське підприємство, що працює на ринку. Вони повинні дослідити, як це підприємство використовує українську мову у своїй мовленнєвій стратегії для просування свого бізнесу.

Завдання:

1. *Аналіз мовленнєвої стратегії.* Вивчити використання української мови в рекламі, маркетингу та інших комунікаційних матеріалів підприємства.

2. *Результати та висновки.* Як підприємство використовує українську мову для взаємодії з клієнтами та споживачами.

3. *Мовленнєвий вплив на бізнес.* Визначити вплив української мови на репутацію та популярність підприємства з-поміж українських споживачів. Аналіз взаємодії з міжнародними партнерами та клієнтами через мовленнєві стратегії.

4. *Пропозиції для поліпшення.* Запропонуйте рекомендації щодо можливих поліпшень у мовленнєвій стратегії підприємства з урахуванням ефективності та культурних аспектів.

5. *Презентація результатів.* Підготовка презентації. Уміння виступати перед аудиторією, правильно доносити думку, формулювати висновки та рекомендації з покращення мовленнєвої стратегії підприємства.

Ця вправа дозволить студентам не лише дослідити практичний випадок використання української мови в бізнесі, а й розвивати навички аналізу, презентації результатів та стратегічного мислення.

Практичний компонент методу кейсів у лінгводидактиці включає розроблення кейсів, проведення групових обговорень, аналіз одержаних рішень та рефлексію щодо власного мовленнєвого досвіду. Застосування цього методу дозволяє здобувачам освіти систематизувати знання та вміння, необхідні для ефективної взаємодії у професійному середовищі, розширюючи горизонти їхнього вивчення української мови в контексті професійного спрямування.

Висновки./Conclusions. Сучасні технології, особливо метод кейсів, відкривають нові можливості для підвищення ефективності навчання української мови за професійним спрямуванням. Упровадження в освітній процес інноваційних кейсових технологій сприятиме формуванню комплексу навичок, які здобувачі вищої освіти зможуть успішно використовувати в своїй майбутній професійній діяльності.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ТРАДИЦІЙ

Діденко Світлана Володимирівна,
вчитель початкових класів КГ № 32,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

Моральне виховання молодших школярів є однією з ключових складових їхньої освіти. Українські народні традиції можуть відігравати важливу роль у цьому процесі, сприяючи формуванню цінностей, навичок та характеру.

Розбудова українського суспільства визначає напрями формування у молодших школярів таких моральних якостей, як гуманність, чесність, працьовитість, діловитість, старанність та інші. Проте, через зростання бездуховності, розмивання цінностей життя і загострення проблем сімейного виховання, недостатньо приділяється увазі формуванню повноцінної особистості в дітей.

Розв'язання цієї проблеми можливе шляхом створення гнучкої системи виховання для дітей і молоді, яка враховуватиме потреби сучасності та водночас відповідатиме запитам та інтересам молодших особистостей.

Метою даної статті є вивчення та обґрунтування ефективності використання українських народних традицій як засобів формування моральної поведінки молодших школярів. Зокрема, стаття спрямована на визначення ролі української культурної спадщини в розвитку моральних цінностей у дітей та виявлення конкретних методів інтеграції народних традицій у педагогічний процес.

У своїй праці «Виховний ідеал» Г. Ващенко пропонує визначити ключові риси українців, які слід розвивати у наступних поколіннях. Серед таких рис він виділяє високий рівень інтелекту, сильну емоційність, охайність, чемність, гостинність, високі моральні якості, лицарську мужність і високий рівень статевої моралі в українській молоді [1, с. 83].

С. Гончаренко визначає традиції як «досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т.д., що сформувалися історично і передаються від покоління до покоління» [5, с. 263], розглядаючи їх як передачу досвіду, культурних надбань та звичаїв.

За визначенням О. Матвієнко, традиція являє собою досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і інші аспекти, які сформувалися історично і передаються з покоління в покоління. У педагогічному контексті вона наголошує на тому, що народні традиції є результатом виховних зусиль народу протягом багатьох віків і водночас служать сталим виховним інструментом. За допомогою системи традицій кожен народ відтворює свою духовну культуру, характер і психологію у наступних поколіннях [3, с. 103].

І. Коберник стверджує, що традиція є основою національного, а національне є основою культури. Тому відчуження від національної культури робить людину безособовою і неймовірно важкою. Відокремлена від власної індивідуальності людина втрачає здатність творити духовні цінності [2, с. 61].

Молодші школярі виявляють непереборне бажання займатися різноманітною діяльністю. При правильному педагогічному підході ця активність стає для них не лише джерелом знань і розвитку навичок, але й ефективним засобом набуття досвіду моральної поведінки.

Проте слід враховувати, що у дітей цього віку прагнення може бути ситуативним, воно виявляється нестійкістю, а їхня поведінка часто піддається швидким змінам настрою. Діти бажають приєднатися до різних видів діяльності та подій, хоча їхня енергія не завжди відповідає наявним можливостям. Часто вони керуються мотивами «хочу» і «потрібно». У прагненні взяти участь в різних заходах не завжди перемагає моральний мотив. Таким чином, система моральних якостей, що формує морально-духовне «Я» молодшого школяра, ще не є стабільною. Це пояснюється обмеженим життєвим досвідом цієї вікової групи, що ускладнює можливість формування самостійних поглядів на моральні правила і норми, а також визначення власних моральних орієнтирів.

Для дітей молодшого шкільного віку особливо важливими стають різні моральні якості, такі як акуратність, відповідальність, дисциплінованість, ввічливість, доброзичливість, співчуття та інші. Це обумовлено новою соціальною ситуацією їхнього особистісного розвитку.

Заклад загальної середньої освіти має можливість використовувати різноманітні форми виховання учнів, зокрема враховуючи родинні традиції українського народу. До найпоширеніших засобів можна віднести виховні години, свята, клуби, студії, виставки, конкурси, вечори, гуртки з українознавчого спрямування, індивідуальну роботу та інші.

М. Стельмахович визначає ключові аспекти українського народознавства як:

- розуміння та дотримання українських народних традицій;
- розвинута національна свідомість та самосвідомість;
- поважне ставлення до культурної спадщини, традицій та звичаїв народів, що проживають в Україні;
- наявність характерних рис і моральних якостей українців, таких як працелюбність, індивідуальна свобода, близькість до природи, толерантність, повага до жінки, любов до рідної землі та свого народу [4, с. 84].

Ознайомлення учнів початкових класів з Гербом, Прапором та Гімном України сприяє формуванню національного патріотизму та поваги до державних символів. Коли дитина усвідомлює свою приналежність до країни, у неї зростає національна гордість, бажання краще вивчати свій народ і бути достойним громадянином рідної держави. Національний патріотизм виявляється у любові до своєї країни, народу, його історії, культури, традицій і духовної спадщини.

Українські свята та обряди відображають багатий культурний контекст та передають моральні цінності. Наприклад, участь у святкуванні Великодня вчить дітей покладатися на традиційні цінності взаємоповаги та любові до ближнього. Святкові обряди також формують в молодших школярів почуття спільноти та відповідальності за свої вчинки.

Багато українських традицій пов'язані з різними святами, і молодші школярі зазвичай знайомі з ними через батьків та літературні твори, які їм читали.

Український народ завжди був відомий своєю співучістю. З самого народження дітей супроводжували пісні, починаючи від колискових, які матері співали своїм малюкам. З роками діти самі вивчали та виконували різноманітні пестушки, лічилочки та пісеньки, які супроводжували їхні дитячі ігри.

Українські народні пісні та казки є неоціненним джерелом мудрості та моральних уроків. Розказування казок про добро та справедливість допомагає дітям усвідомлювати значення чесності та трудового внеску. Народні пісні, які передають життєві цінності та образи героїв з високою мораллю, впливають на формування позитивних стандартів поведінки.

Традиційне українське мистецтво також має потужний вплив на моральний розвиток дітей. Поетичні твори, народні малюнки та вишиванки можуть слугувати інструментами для обговорення етичних питань. За допомогою народної творчості, діти можуть виявляти свої почуття та думки щодо важливих моральних аспектів.

Українські народні традиції активно залучають дітей до участі у спільноті. Такі заходи, як громадські роботи, фестивалі та виставки, можуть розвивати в молодших школярів відчуття гордості за свою культуру та виховувати в них відповідальність перед спільнотою.

Поважне ставлення до культурної спадщини, традицій і звичаїв народів, що проживають в Україні, визначає гуманістичний підхід до традицій і культури інших націй. Ознайомлення здобувачів освіти із різними культурами сприяє кращому розумінню та оцінці національної культури, дозволяє зрозуміти її роль і місце у світі та запозичити кращі аспекти.

Таким чином, можна визначити позитивний вплив українських народних традицій на моральний розвиток молодших школярів. Використання цих традицій сприяє формуванню у дітей відповідальності, толерантності та взаємоповаги.

Впровадження різноманітних методів інтеграції українських народних традицій в освітній процес допомагає створити позитивне середовище для формування моральних цінностей. Заходи, спрямовані на практичне втілення цих традицій, активізують інтерес та залученість учнів.

Таким чином українські народні традиції можуть відігравати ключову роль у формуванні моральної поведінки молодших школярів, сприяючи їхньому комплексному розвитку та вихованню відповідальних та свідомих громадян.

Використання українських народних традицій у вихованні молодших школярів є ефективним методом формування моральної поведінки. Ці традиції створюють позитивну атмосферу, сприяють внутрішньому розвитку та надають дітям можливість розкрити свій потенціал у суспільстві. Важливо пам'ятати, що народні традиції не лише передають спадковість, але й створюють основу для морального зростання нового покоління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підр. для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 192 с.
2. Коберник І. Моральне виховання: традиції, проблеми, інновації. // Рідна школа. 2012. №5 С. 61-62
3. Матвієнко О. В. Основи морального виховання особистості молодшого школяра. Київ: Стилос, 1999. 154 с.
4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: навч.-метод. посібник. Київ: Віпол, 2007. 231 с.
5. Український педагогічний словник /уклад. С. Гончаренко. Київ: Либідь, 1997. 374 с.

ГЕЙМІФІКАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Дорогань Світлана Вікторівна,
вчитель початкових класів КГ № 125,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

Сучасний педагогічний підхід акцентує не лише на засвоєнні знань, але й на розвитку компетентностей учнів. У цьому контексті, гейміфікація навчання є важливим інструментом, спрямованим на залучення та мотивацію молодших школярів. Гейміфікація, або застосування елементів гри в навчанні, відкриває нові можливості для реалізації компетентнісного підходу, забезпечуючи ефективніше вивчення та розвиток учнів.

Метою даної роботи є вивчення та розгляд можливостей використання гейміфікації в навчальному процесі для реалізації компетентнісного підходу у навчанні молодших школярів.

Впровадження компетентнісного підходу в навчанні учнів початкової школи є результатом реформування освітньої системи на нових концептуальних засадах. Це відбувається відповідно до нових завдань, які суспільство ставить перед загальною середньою освітою на сучасному етапі розвитку.

Основна мета компетентнісного підходу полягає в підготовці дітей до життя через розвиток їх творчих та інтелектуальних здібностей. Проте ключовим завданням є практичне використання отриманих знань та досвіду [2, с. 38].

Уведення компетентнісного підходу в освітній процес призводить до зсуву акценту від моделі освіти, заснованої на знаннях, до компетентнісної моделі. Значущою стає не лише сума знань, яку дитина здобуває під час

навчання в школі, але й її готовність до дорослого життя. Суттєвою стає здатність застосовувати набуті знання та навички, а також здібність до навчання протягом усього життя.

В сучасній освітній системі набуває популярності інноваційний метод навчання, відомий як гейміфікація. Гейміфікація визначається як використання елементів гри та їх механізмів в невідомому середовищі з метою привертання уваги користувачів до вирішення різних завдань. В цьому процесі група людей об'єднує свої зусилля для досягнення особистих цілей, використовуючи віртуальність і встановлюючи обмежений час для виконання завдань.

Гейміфікація взаємодіє з основними потребами та бажаннями людини. Кожен учасник «гри» відчуває себе частиною спільноти. Ігрові елементи роблять навчання захоплюючим і цікавим, а змагання та винагорода за досягнення надають учасникам можливість підняти свій статус і виразити себе, а також стимулюють наполегливість і розвиток творчих здібностей. Гейміфікація полегшує сприйняття навчання.

У порівнянні з іншими формами гри, гейміфікація відрізняється тим, що вона акцентується на досягненні конкретної мети, а не на самій грі. Основні принципи гейміфікації включають створення захоплюючого середовища, використання винагород і заохочень, а також встановлення чітких цілей для користувачів. Цей підхід стимулює активність, розвиває співпрацю та мотивує до досягнення певних результатів у навчанні.

Гра впливає на психічні процеси дітей, мобілізуючи увагу, усвідомлення, цікавість, сприйняття та міркування. Введення гейміфікованих елементів додає різноманіття та розваги до освітнього процесу. Однак існують певні обмеження, такі як питання про глибину та тривалість засвоєних знань, а також потреба у значних часових та ресурсних витратах для розробки ігор. Впровадження гейміфікації вимагає детального плану та висококваліфікованого фахівця для створення сценарію. Крім того, необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини.

Гейміфікація, перш за все, слугує інструментом для підвищення якості

освіти, полегшення процесу засвоєння знань учнями та стимулювання їхнього інтересу до навчання.

Щодо гейміфікації у загальному освітньому процесі, Т. Лященко та М. Гришуніна визначають кілька підходів. Один з них передбачає впровадження компонентів гейміфікації в управління навчальним процесом. Інший підхід підкреслює, що гейміфікацію слід використовувати як для керування, так і в самому освітньому процесі [3, с. 117]. З цього можна зробити висновок, що застосування гейміфікації в освіті може бути різноманітним, тож перспективи цієї методики та її компонентів є актуальними. Категорія гейміфікації включає різноманітні методи організації навчального процесу за допомогою різних елементів. Зокрема, варто відзначити дидактичні ігри, які відіграють ключову роль у гейміфікації.

Гейміфікація створює захопливе середовище, де навчання стає цікавим та приємним для молодших школярів. Гейміфікаційні елементи можуть стимулювати конкуренцію між учнями, а також сприяти співпраці та взаємодії в групах.

Включити в навчальний процес компоненти гейміфікації дозволяють освітні сервіси, кількість яких постійно зростає. Гейміфікація навчального процесу – це все про приємні емоції, справжній інтерес, веселощі і безперервний розвиток. Учні молодшого шкільного віку люблять ігри. В іграх застосовуються мотиваційні засоби, здатні заохотити дітей грати все більше і більше.

Гейміфікація, подібно до інших методів у освітньому процесі, має свої переваги та недоліки. Однією з основних переваг гейміфікації є те, що вона фокусується на темах, які можуть бути незрозумілими чи новими для учня. Поступово введення нових даних дозволяє закріплювати отримані знання, а потім переходити до нових тем, зроблюючи освітній процес більш ефективним.

За словами О. Дядькової, ігрова форма навчання не створює морального тиску або обов'язковості, а дозволяє засвоювати знання ненав'язливо, підтримуючи розвиток індивідуальних талантів учня. Головною метою

освітнього процесу є не лише нагромадження знань, але й їх осмислення, а також вміння використовувати ці знання та навички в реальному житті та при висловленні власних думок [1].

Гейміфікація часто включає в себе використання сучасних технологій, що підтримує інтерес учнів та сприяє їхньому залученню до навчання. Використання гейміфікації сприяє впровадженню інтерактивних технологій, що робить навчання сучасним та привабливим для молодших школярів.

Попри велику кількість переваг, які приносить впровадження гейміфікації в навчальний процес, також можна виокремити певні недоліки. По-перше, збільшення часу, який учні проводять за комп'ютерами, може призводити до негативного впливу на їхнє здоров'я, зокрема на погіршення зору. Процес гейміфікації вимагає високого рівня комп'ютерної грамотності як у вчителів, так і у учнів, а також наявність якісного технічного обладнання та витрат часу на підготовку завдань. Проблемами також можуть стати технічні несправності, такі як відключення електроенергії, відсутність Інтернету, поломка комп'ютерів і т.д., що може покласти під сумнів можливість проведення уроку.

Безумовно, використання ігрових концепцій та механізмів є ефективним, оскільки це привертає та підтримує інтерес дітей протягом тривалого часу, що дозволяє їм формувати власні думки.

Гейміфікація сприяє розвитку критичного мислення шляхом постановки завдань та проблем, які вимагають аналізу та вирішення, може стимулювати творчість та розвиток навичок розв'язання проблем через вирішення завдань гри, вона являється важливим стимулом для молодших школярів, підвищуючи їхню зацікавленість та бажання вивчати новий матеріал.

Застосування гейміфікації дозволяє індивідуалізувати навчання, враховуючи унікальні особливості та потреби кожного учня, а також адаптувати завдання та рівень складності для врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

Впровадження гейміфікації сприяє створенню позитивного навчального досвіду, що сприяє розвитку учнів та формуванню позитивної атмосфери у

навчальному процесі. Це створює захопливе середовище, яке привертає увагу молодших школярів, сприяючи більш ефективному засвоєнню матеріалу.

Гейміфікація навчання представляє собою значущий інструмент для реалізації компетентнісного підходу у процесі навчання молодших школярів. Використання елементів гри в освітньому середовищі дозволяє створювати захопливий та ефективний простір для засвоєння знань та розвитку навичок.

Гейміфікація стимулює взаємодію між учнями та розвиток навичок співпраці, що є важливим для їхнього соціального розвитку.

Можливість індивідуалізації та адаптації гейміфікованих завдань сприяє підвищенню ефективності навчання та враховує індивідуальні потреби кожного учня, що відповідає принципам компетентнісного підходу у навчанні молодших школярів.

Використання гейміфікації сприяє створенню позитивного та насиченого емоціями навчального досвіду, що важливо для збереження мотивації учнів до навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дядікова О. Гра як інструмент: що таке гейміфікація? URL: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/hra-iak-instrument-shcho-takeheimifikatsiia> (дата звернення: 03.01.2024).

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112с.

3. Лященко Т. О., Гришуніна М. В. Гейміфікація як одна з інноваційних форм навчального процесу: 2018. № 35. 113 – 123 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Дяченко Лариса Олександрівна,
вчитель початкових класів КГ № 34,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

В сучасному освітньому контексті велика увага приділяється вихованню громадян з глибоким розумінням та повагою до своєї національної ідентичності. Вчитель, який здійснює свою діяльність серед молодших школярів, має важливу роль у формуванні національної свідомості учнів.

Молодший шкільний вік – це період активного формування основних цінностей та світогляду. У цьому контексті робота вчителя набуває особливого значення, оскільки саме на цьому етапі дітям потрібно надавати не лише знання, а й виховувати у них повагу до власної культури, традицій та мови.

Мета даної статті полягає в розкритті ключової ролі вчителя у формуванні національної свідомості учнів початкових класів. Стаття спрямована на обґрунтування важливості цієї діяльності та визначення конкретних завдань, які стоять перед вчителем при роботі з молодшими школярами.

В Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді [3] відзначається, що проблема формування самосвідомості учнів є однією з ключових у державі. Розвиток демократичних процесів в Україні залежить від різних умов, а саме від духовного відродження громадян. Важливо враховувати, що саме духовність надає особливості всім психічним характеристикам людини.

У творчості таких педагогів, як Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, К. Ушинський, Я. Чепіга, розглянуті різні аспекти патріотичного виховання особистості. Вони наголошували на формуванні любові до рідної землі, рідної мови, а також на розвитку національної самосвідомості та повазі

до історичного минулого.

Психічний розвиток людини неможливий без активності самого суб'єкта, тому вивчення свідомості та самосвідомості на будь-якому етапі життя вимагає розгляду провідної діяльності. Ця соціально організована діяльність визначає основні психічні новоутворення, і результат розвитку залежить від того, як ця діяльність реалізується.

Національне виховання в системі освіти враховує пізнавальні можливості та психологічно-вікові особливості учнів конкретного класу. Особливий акцент у цьому процесі робиться на учнів початкового рівня освіти – від 1-го до 4-го класів. Це пояснюється особливостями психології дітей, які виявляють великий інтерес до вивчення навколишнього світу, здатність до сприйняття нових знань, усвідомлення норм поведінки та формування власного світосприймання та світобачення. Тому саме в цей період життя та навчання засновуються основи національного виховання.

У останні роки спостерігається перехід до іншого підходу у розв'язанні проблеми розвитку особистості, що відбувається в контексті гуманізації та національності в освітній парадигмі. В сучасних умовах школа стає значущим чинником відродження нації, формування національної гідності та встановлення певної життєвої позиції у молоді. Згідно з О. Колоскіною, у національному вихованні ключовими елементами є сила і здоров'я нації, її матеріальний добробут, культура та духовна міць [2, с. 131].

А. Ращенко визначає особистісний характер контрольно-імперативних механізмів, як один з вирішальних чинників у формуванні національної самосвідомості. Згідно з його поглядами, будь-яке рішення, виникле національною свідомістю, є власним вибором. При цьому серед індивідуальних факторів, які впливають на особистість, особливе значення має активізація внутрішніх структур самосвідомості через встановлення установки на самовдосконалення, надання конкретної допомоги в плануванні духовного та інтелектуального розвитку, усвідомлення загальнолюдських та національних цінностей, а також формування національних ідеалів та розуміння мети й

смислу життя [4, с. 159].

Поняття національної самосвідомості розбудовується на основі знань. Отже, зростання рівня національної самосвідомості пов'язане зі збагаченням знань про національний ідеал, національні та загальнолюдські цінності, а також зі збільшенням розуміння конкретних осіб, які являють собою носіїв національної самосвідомості та представників спільноти.

О. Вишневський зазначає, що рівень розвитку національної самосвідомості визначається ступенем ідентифікації особистості з нацією. Критеріями цього розвитку є:

- а) збереженість родинних зв'язків;
- б) ставлення до історичних традицій;
- в) відношення до матеріальної та духовної культури народу;
- г) знання антропологічних особливостей свого етносу та характерних імен для нього [1, с. 49].

Українська народна система виховання має у своєму осередку ідеал гуманної людини. Народна етика вимагає не лише морального ставлення до людини та суспільства, а й до природи. Учні захоплюються етнотикою, що століттями підтверджує красу та благородство взаємин, додержання принципів народного права, правил і норм у побратимському, подружньому та товариському житті, а також вірності.

Гарантування розвитку свідомості та самосвідомості учнів початкових класів є завданням, яке вчителю дуже важко вирішити. За словами П. Чмати, його складність обумовлена рядом чинників, серед яких основними є:

- недостатня розробленість теоретико-методологічних моделей, придатних для застосування у вирішенні практичних завдань;
- практично повна відсутність методичних розробок та психологічних технік з цієї проблеми;
- недостатнє розуміння важливості цього завдання з боку педагогів та батьків, які головним чином фокусуються на питаннях навчання та формування навчальної діяльності [5, с. 211].

Завдання вчителя початкових класів полягає в чіткому розумінні процесу формування та становлення національної свідомості та самосвідомості у дитини. Цей процес складається з кількох етапів, які вносять помітний вплив на дитячу свідомість і розширюють її зміст. Перший етап, що є основою патріотизму, – це етап етнічного самоусвідомлення. Етнізація дитини починається з раннього віку в сім'ї, через колискові пісні матері та казки бабусі, участь у народних звичаях та обрядах, з пісень та активності в народній творчості.

Вчитель може забезпечити учнів різноманітними позакласними заходами, які спрямовані на поглиблене вивчення історії, культури та мови свого народу. Це може бути проведення тематичних екскурсій, участь у конкурсах, іграх та інтерактивних заходах, які роблять навчання цікавим та доступним для молодших школярів.

У школах України поширюються нові методи виховної роботи, спрямовані на вирощування любові до рідного краю, свого народу, родинного дому та оберегів національної культури. Ці методи традиційно відомі як ранки, свята, зустрічі, але їх проведення передувє тривала підготовка, вони відбуваються за спеціально розробленими сценаріями та стають результатом спільного творчого зусилля педагогів та учнів, з фокусом на рідний край та незалежну Україну.

Ця робота не обмежується лише проведенням окремого заходу, але слугує своєрідним запуском для інших видів діяльності. Під час таких заходів використання елементів народної педагогіки є традиційним, зокрема українських народних казок, прислів'їв, приказок, загадок, ігор, розваг, легенд та переказів. Ці форми вираження стану душі, ідей та переконань важливі для виховання національного самоусвідомлення, не лише символічно відображають та поглиблюють почуття, а й сприяють їх вдосконаленню та розвитку.

Дуже захопливою для дітей є краєзнавча робота, де учні досліджують легенди та перекази, які вказують на суть та характер історичних фактів і подій. Оскільки краєзнавча діяльність тісно пов'язана з історією народу, розвитком

рідного краю, мови та інших аспектів, вона стає джерелом знань про різні історичні епохи.

Наприклад, учні початкових класів під керівництвом вчителів вивчають історичні пам'ятники свого краю: вони досліджують історію назв вулиць та краєзнавчих об'єктів, роблять їх описи. Зібраний матеріал використовується під час уроків. Вчителі проводять змістовні та емоційно насичені розмови про рідну мову, використовують цілеспрямовані тексти для вправ, теми для переказів і творів, що сприяє вихованню учнів любові до України, гордості за її досягнення та поваги до людей праці, а також спонукає їх брати активну участь у житті країни.

Робота вчителя спрямована не лише на вивчення історії та традицій, але й на розвиток моральних цінностей. Учні повинні усвідомлювати свою громадянську відповідальність перед суспільством та розуміти важливість взаємоповаги в різноманітті.

При вивченні на уроках українознавчих тем з метою формування патріотичних почуттів в учнів молодших класів доцільно: вести пошук та впроваджувати на практиці нестандартні форми та методи роботи; співпрацювати із сім'єю; проводити всебічну роботу над розвитком мовленнєвого багатства учнів; вести дослідницьку роботу; співпрацювати з громадськими організаціями та культурно-просвітницькими установами; проводити краєзнавчі, етнографічні екскурсії; організовувати конкурси, огляди, фестивалі, етнографічні виставки, шкільні куточки та музеї.

У ході вивчення уроків українознавства з метою формування патріотичних почуттів у молодших учнів, цілеспрямовано використовувати наступні методи:

1. Застосовувати нестандартні форми та методи роботи для активізації інтересу та залучення уваги дітей.
2. Взаємодіяти з родинами учнів, спільно з ними займатися пошуком і впровадженням нових підходів та ідей.
3. Проводити комплексну роботу щодо розвитку мовленнєвого

багатства дітей, наголошуючи на мовних навичках та власному виразі.

4. Залучати учнів до дослідницької діяльності, що сприяє глибшому засвоєнню тем та формуванню аналітичних навичок.

5. Співпрацювати з громадськими організаціями та культурно-просвітницькими установами для розширення культурного кругозору учнів.

6. Проводити краєзнавчі та етнографічні екскурсії для ознайомлення з рідним краєм та його традиціями.

7. Організовувати конкурси, огляди, фестивалі, етнографічні виставки, а також створювати шкільні куточки та музеї, щоб активно включити учнів у патріотичну атмосферу навчального процесу.

Однак важливо пам'ятати, що формування національної свідомості не повинно вести до відчуження від інших культур. Вчитель має завдання виховувати учнів у дусі поваги до різноманітності та спільної глобальної спільноти. Інтеркультурна комунікація, обмін досвідом з представниками інших культур можуть бути важливою частиною роботи вчителя.

Створення інтелектуально-емоційного компонента патріотизму та культури міжнаціональних відносин учнів має на меті збагачення їх знаннями, розвиток мислення, а також формування почуттів, пов'язаних із любов'ю та відданістю рідній землі та культурі міжнаціональних відносин. Використання різноманітних методів навчання та виховання є основними засобами досягнення цих цілей. Для забезпечення педагогічної ефективності важливо, щоб ця робота була насиченою інформацією, мала високий емоційний заряд і відповідала внутрішній логіці. Основною метою є формування у учнів знань про рідний край та викликання почуття прихильності до тих місць, де вони народилися і вирости.

Таким чином, вчитель, працюючи з молодшими школярами, має визначальну роль у формуванні національної свідомості. Його завдання - створити таке оточення, в якому учні будуть вчитися і рости, розвиваючи глибоке розуміння та повагу до своєї національної спадщини,

одночасно розуміючи важливість співіснування та взаєморозуміння в єдиної глобальній спільноті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. Львів, 1996. 238 с.
2. Колоскіна О. А. Національні цінності як цільовий орієнтир розвитку свідомості та самосвідомості молодших школярів. // Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України. Харків : Стиль Іздат, 2005. С. 129–135.
3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: www.mon.gov.ua/content/Новини/2015/.../konczepczyia.do (дата звернення: 8.01.2024).
4. Ращенко А. В. Проблема формування національної самосвідомості у дітей та учнівської молоді. // Проблеми залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому і регіональному рівнях: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: Тернограф, 2006. С. 156–162.
5. Чамата П. Р. Про природу та суть самосвідомості особистості. // Наукові записки НДІ психології. т. VI. Київ: Рад.шк., 1966. 238 с.

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Заєць Альона Ігорівна,
викладач дисциплін «Фізична культура
та фізичне виховання», «Захист України»,
відокремленого структурного підрозділу
«Криворізький фаховий коледж
Державного університету економіки і технологій»,
спеціаліст

У сучасному світі, в якому немає гарантій стабільності та безпеки, важливо надавати освіту, що сприяє формуванню військово-патріотичних цінностей серед молоді. Здобувачі освіти мають відчувати свою громадянську відповідальність та активну участь у захисті своєї країни. Військово-патріотичне виховання стає ключовим аспектом виховання нового покоління, яке буде спроможним утримувати та зміцнювати незалежність та суверенітет своєї держави.

Виховання військово-патріотичного спрямування призначене для надання морально-політичної та практичної підготовки з метою виконання обов'язку-проходження військової служби у Збройних Силах України та захисту незалежної Батьківщини [2, с. 89].

Мета роботи: обґрунтувати важливість та необхідність впровадження системи виховання, спрямованої на формування військово-патріотичних цінностей серед учнівської молоді. У статті розглядаються основні аспекти цього процесу та визначаються ключові завдання, які повинні бути вирішені у сфері військово-патріотичного виховання.

Виховання військово-патріотичного спрямування являє собою систематичний та організований процес формування готовності старшокласників до призовної військової служби в Збройних Силах України. Його зміст визначається нормами Конституції, законами України, військовою Присягою та статутами військових.

Виховання військово-патріотичної свідомості здобувачів освіти є

важливою складовою процесу формування особистості з розвинутою свідомістю. Ця особистість здатна переосмислити історичний досвід, сприяти утворенню позитивного іміджу країни, а також глибше знати та вивчати історію свого регіону. Ураховуючи сучасні умови, важливо виховувати свідомих громадян, які мають почуття національної гідності та патріотизму, а також відчуття відповідальності за майбутнє України. Це набуває особливого значення в умовах суспільно-політичних викликів. Виховання національної свідомості та патріотизму, а також знайомство з прикладами відданого служіння народу стає невід'ємною складовою виховного процесу для кожного педагога [3].

Основним результатом виховної роботи повинна бути готовність молоді до військово-патріотичної діяльності, розглядуваної як внутрішньо системне утворення, що включає п'ять ключових компонентів: освітній, психологічний, фізичний, духовний та соціальний.

Готовність у сфері освіти передбачає не лише засвоєння знань про героїчне минуле українського народу та історію його Збройних Сил, але й включає розуміння та володіння допризовною підготовкою, фізичною культурою та спортом. Ключовим є не лише обсяг знань, але і їхня практична застосовність, проявляючись у високій активності старшокласників під час занять з предмета «Захист України».

Психологічна готовність включає позитивну мотивацію участі учнів у військово-патріотичних заходах. При цьому вона передбачає розвиненість якостей, таких як емоційна стійкість, розсудливість, сміливість, рішучість, мужність та цілеспрямованість.

Фізична готовність у здобувачів освіти передбачає досягнення певного рівня розвитку фізичних характеристик, таких як фізична сила, витривалість, спритність та швидкість в рухах. Також важлива сформованість рухових навичок та вмінь, необхідних для військової діяльності.

Духовна готовність виявляється у наявності ідеалу та пошуках старшокласниками життєвого смислу та цінностей. Вона проявляється у

свідомому усвідомленні старшокласниками свого «Я» у фізичному, психічному та соціальному вимірах.

Соціальна готовність охоплює відданість бойовим і національно-історичним традиціям, військовому обов'язку, присязі та військовому статуту. Також важливо мати високий рівень дисципліни, проявляти соціально-комунікативну та національно-громадянську активність. Здобувачі освіти повинні розуміти важливість своєї ролі у розвитку та захисті країни.

Основною характеристикою цих п'яти компонентів готовності є виявлення військово-патріотичної активності – внутрішньої активної позиції молодого людини стосовно військової служби. У сучасних умовах важливо, щоб нове покоління не лише пов'язувало своє майбутнє з Україною, але й виявляло бажання берегти, розвивати та захищати її. Таким чином, захист Вітчизни стає почесним обов'язком кожного громадянина.

Важливу роль відіграє освіта в формуванні патріотизму. Освіта визначається не лише як передача знань, але і як система цінностей, що формує мислення та характер особистості. Військово-патріотичне виховання в закладах освіти має на меті не лише навчання предмета, а й виховання відчуття патріотизму. Здобувачі освіти повинні усвідомлювати важливість своєї ролі у становленні та розвитку країни.

Виховання військово-патріотичного спрямування переважно відбувається під час навчання, де формується основа глибоких знань та культивуються світогляд та національна самосвідомість здобувачів освіти.

Предмет «Захист України» виступає особливим, оскільки в ньому об'єднані не лише історія народу та героїчні та славні традиції минулого, але й фізичне виховання учнів. Національно-патріотичне та громадянське виховання стають основою цієї навчальної дисципліни. Ефективність вивчення цього предмета визначатиметься умовами, які нам вдасться створити, і від цього залежить, яких захисників Вітчизни ми зможемо підготувати. В остаточному підсумку це впливає на обороноздатність нашої Батьківщини та її майбутнє.

Під час занять із предмету «Захист України» учні знайомляться з особливостями військової праці, готуються до виконання обов'язків солдата, дізнаються про особливості служби в Збройних Силах України та виховують у собі якості, необхідні майбутньому воїну.

Н. Бондаренко вказує на важливість врахування широкого спектра регіонально-політичних та регіонально-культурних відмінностей в Україні під час організації виховної роботи з військово-патріотичного виховання. Вона підкреслює, що існують різні погляди на події минулого та сучасності в країні. Таким чином, патріотизм та громадянськість повинні стати об'єднувачими чинниками для українців, щоб зберегти те, що століттями було нашою метою-незалежну державу [1, с. 7].

Необхідною складовою патріотичного виховання, особливо в часи війни, є військово-патріотичне виховання, спрямоване на формування готовності молоді особистості до захисту Вітчизни та розвитку інтересу до військових професій, включаючи службу у Збройних Силах України як особливий вид державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України та спрямований на забезпечення активної участі громадян у збереженні безпеки країни від зовнішньої загрози. Військово-патріотичне виховання здійснюється за участю органів державного управління, освітніх закладів, сімей, громадських організацій та Збройних Сил України.

Навчання предмета «Захист України» у школі потребує від учителя творчого підходу, особливо у виборі методів та засобів навчання та використання наочного матеріалу. Однак монотонні методи викладання не стимулюють учнів до активного засвоєння матеріалу, не сприяють розвитку творчого мислення та уяви, не надають практичних навичок.

Під час проведення уроків з предмету «Захист України» рекомендується використовувати комп'ютерні графічно-інформаційні технології та впроваджувати перегляд навчальних і хронікальних фільмів, відеороликів, кліпів і агітаційних матеріалів, які стосуються історії Збройних Сил України.

Саме на цих уроках здобувачі освіти засвоюють значення чесного

виконання громадянського обов'язку та розуміють необхідність бути гідними патріотами та захисниками своєї держави. Тому доречним є організувати зустрічі з учасниками бойових дій часів Другої світової війни, Революції Гідності та АТО. Учні мають можливість вислухати реальні, а не відтворені історії, взаємодіяти з ними та ставити питання, які їх цікавлять.

Отже, військово-патріотичне виховання являє собою систематичний та цілеспрямований процес формування у дітей та молоді почуття патріотизму, духовної та психологічної готовності до виконання громадянського та конституційного обов'язку з приводу захисту Вітчизни.

Необхідно військово-патріотичне виховання проводити систематично, цілеспрямовано і наполегливо. Виховання нового покоління українців є завданням важливішим за все і вимагає об'єднання зусиль держави, освітніх установ і громадськості.

Зацікавленість всіх сторін у вихованні високоосвіченої та патріотично налаштованої української нації є важливою у сучасних умовах. Без цього Україна може втратити свою державність. У контексті сучасності важливо, щоб молоде покоління не лише пов'язувало своє майбутнє з Україною, але й виявляло бажання берегти, розвивати та захищати її. Таким чином, захист Вітчизни стає почесним обов'язком кожного громадянина.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. Ідеї українських інтелектуалів як підложжя національно-патріотичного виховання. Формування громадянської культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики. Суми: КЗ Сумський ОІППО, 2022. С. 1–13. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731118> (дата звернення: 12.01.2024).
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. 2015. № 8. С. 87–95.

3. Мокан В. Військово-патріотичне виховання: курс на відродження.

URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3243419-vijskovopatrioticne-vihovanna-kurs-na-vidrodzenna.html> (дата звернення: 23.12.2023).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ У РОБОТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Золотарьова Аліна Вячеславівна

вчитель англійської мови, I категорія

Краноградський ліцей № 4

м. Красноград, Харківська область, Україна

Зінченко Вікторія Петрівна

вчитель початкових класів, I категорія

Піщанська гімназія

Красноградської міської ради Харківської області

м. Красноград, Харківська область, Україна

Проблема вчителя – його професіоналізму, світоглядної культури, духовно-моральне обличчя - одна з найактуальніших у педагогіці й філософії освіти. Адже саме від вчителя, його особистісних характеристик залежить реалізація навчальних планів, якість освітніх послуг, виховання учнів як у процесі навчання, так і в поза навчальний час. Тому дослідження проблеми формування особистості сучасності вчителя видається мені завданням невідкладним.

Сучасний вчитель – це професіонал, який знаходиться у постійному творчому пошуку, а також у пошуку відповіді на актуальне проблемне питання « чому навчають здобувачів освіти?» Сучасному вчителю необхідні гнучкість і нестандартність мислення, адаптування до швидких змін умов життя. А це можливо лише за умови високоякісної професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей . Конкурентоспроможний вчитель повинен володіти надзвичайними можливостями , впливати на проблеми світогляду особистості настроїв і моральності учнів. Учитель сучасної повинен не просто вчити, він повинен формувати духовно - інтелектуальну творчу особистість, адаптовану до сучасних вимог, різнобічну розвинену, соціально стійку, яка успішно засвоює ціннісний нормативний досвід поколінь, виробляючи свій власний досвід діяльності, творчості, спілкування. Головними технологіями формування сучасного конкурентоспроможного вчителя можна назвати такі :

- технологія саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації,

підвищення професійно - фахового та індивідуально-особистісного рівня впровадженості педагогічної діяльності та всього життя;

- технологія методичної мобільності і оновлення способу мислення;
- технологія системного застосування компетентнісних, особистісно зорієнтованих технологій у навчально- виховному процесі;
- технологія інноваційності та вміння адаптуватися у сучасному освітньому просторі;
- технологія критичного мислення;
- технологія формування системи цінностей з урахуванням особистих знань ситуації та естетичних уподобань для формування духовно-ціннісних орієнтацій учнів.

Конкурентоспроможний фахівець – це особистість, яка є дослідник, творець нових знань, проектувальник свого життя. Для формування вчительського професіоналізму необхідною умовою є підвищення професійної майстерності та науково-методична діяльність.

Цілеспрямоване професійне самовдосконалення - одне з головних завдань освітньої системи. Пріоритетні напрямки системи підвищення професійної компетентності вчителя:

- формування ключових компетентностей;
- моніторинг якості освітньої діяльності;
- впровадження інноваційних технологій навчання;
- навчання і виховання в умовах профілізації старшої школи;
- самоосвітня діяльність педагога;
- залучення педагогічних кадрів до творчої роботи;
- психолого-педагогічний супровід освітньої діяльності

Звичайно, надзвичайно важливим є уміння досягти поставлених завдань. Педагогічне управління відрізняється короткочасністю і не повторністю прийнятих рішень, нестандартністю підходів до вирішення завдань. Тому необхідно думати на « століття вперед ». Принцип «освіта на все життя» замінюється новим – « освіта упродовж усього життя». Таким чином, повинна

бути така організація навчальної роботи, яка забезпечить можливість готувати кожного учня до свідомого логічного і фактичного осмислення усного й писемного мовлення.

Виходячи із практичного досвіду, приходжу до висновку, що саме вивчаючи іноземну мову на основі аналізу тексту виховує в учнів увагу до слова, прагнення до його точності, виразності, образності, формує мовну спостережливість, розвиває естетичне сприймання мови, критичне ставлення до власного мовлення, прагнення до його вдосконалення.

Текстоцентричний підхід до вивчення мови сформувався в другій половині XIX століття. Такий підхід орієнтує на розгляд мовної одиниці безпосередньо в мовленні, його функціональних виявах.

Завдання, які здобувач освіти має виконувати в процесі опрацювання тексту, умовно можна поділити на три основні групи, які відповідають характеру сприйняття та опрацювання закладеної тексті інформації: 1) вилучення повної фактичної інформації, що міститься в тексті; 2) осмислення цієї інформації через визначення теми та головної думки тексту; 3) визначення певних мовних засобів, розуміння їхньої функції і тексті; 4) визначення граматичних особливостей конкретних мовних одиниць у тексті; 5) виконання конструктивних вправ - перебудови тексту або його фрагментів (речень, словосполучень) через зміну або заміну певних мовних одиниць із подальшим співставленням та висновками; 6) виконання творчих вправ – складання речень, текстів певного змісту із використанням мовних виучуваних одиниць.

Як організувати опрацювання тексту на аспектному уроці? Перед ознайомленням учнів із навчальним текстом (через аудіювання або читання) слід налаштувати їх на виконання певних завдань: визначення теми та головної думки тексту, добір заголовка-такі завдання сприяють осмисленню змісту тексту. У процесі першого ознайомлення з текстом або відразу після нього необхідно звернути увагу здобувачів освіти на лексичне значення слів, які перебувають у їхньому пасивному словнику. Учні мають самостійно або за допомогою словника витлумачити чи уточнити лексичне значення слів, за

потреби добираючи до них синоніми або антоніми. Після першого ознайомлення з текстом учні пропонують прослухати або прочитати його вдруге, звертаючи увагу на певні мовні засоби та їхню роль у тексті. Потім здобувачі колективно або ж індивідуально виконують завдання конструктивного і насамкінець творчого характеру. Також учням можна запропонувати творче завдання: скласти розповідь, робота в групах, уживання речень зі зворотним порядком слів. Вдома учні можуть скласти сценарій мультфільму, використовуючи інверсовані речення в монологічних персонажах.

В основу добору навчальних текстів доцільно покласти дидактичні і психолінгвістичні критерії, що співвідносяться з метою навчання, стадіями формування умінь і навичок усного й писемного мовлення, виразним виявом функціонально-стильового призначення певних мовних засобів. Навчальний текст має виконувати виховну та освітню функції, відповідати віковим особливостям та пізнавальним потребам учнів.

Текст як феномен існування мови є вихідним моментом і кінцевим результатом навчання усіх дисциплін не тільки мовного циклу. Від методичної майстерності вчителя залежить, обмежиться учнів у своєму сприйнятті тексту лише осягнення його поверхового змісту, чи опрацювання тексту спричинить формування в нього суджень або й дій вищого порядку-умовиводів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти (2018р.). Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87// Початкове навчання та виховання. – 2018. - № 28 -29. – С. 41-45.

2. Наказ МОН України від 23 березня 2018 р. №283 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо освітнього простору НУШ »// Початкове навчання та виховання. – 2018. - №4-5. – С.?

3. Наказ Міністерства соціальної політики України від 10 серпня 2018 р. № 1143 Про затвердження професіонального стандарту « Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти »// Початкове навчання і

виховання. – 2018.- № 28 -29. – С. 4 – 40.

Інтернет – джерела

1. Інтернет- газета Віньковець Шевчук Ірина « Нові « ролі» педагога » (опубліко- вано 29 November 2017р.)- режим доступу:metoddialogu.blogspot.com
2. 3б – EdEra – режим доступу:<https://courses.ed-ra.com>
3. Стаття « Професійне вдосконалення педагога у контексті концепції «Нової української школи» - режим доступу:<https://naurok.com.ua/2018> р.

**ЦЕНТРИ МЕНТОРСТВА І ТЬЮТОРСТВА
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Іваницька Оксана Степанівна,

к.пед.н.

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ./Introduction. Реформування вищої освіти в Україні, започатковані до повномасштабного вторгнення росії, продовжуються в умовах воєнних реалій.

Сьогодні заклади вищої освіти, в межах євроінтеграційного курсу держави, переймають досвід формування у ЗВО Центрів менторства і тьюторства, для усебічного розвитку студентської молоді і з метою повноцінного інтегрування студентів у міжнародний освітній простір, а згодом і у професійний.

Ціль роботи./Aim. Поглибити дослідження у сфері педагогіки вищої школи через аналіз діяльності Центрів менторства і тьюторства у закладах вищої освіти України.

Матеріали та методи./Materials and methods. Над задекларованою проблематикою працювали багато науковців педагогів. Зокрема, питання принципів діяльності ментора в освітньому процесі досліджували такі автори як: А. Вовкогон, В. Гусак, Н. Дегтярєва, Ю. Жидецький, Т. Жижко, А. Киричок, Н. Пряхіна, Ю. Тодорцева та інші. Їхні наукові доробки розкривають зміст і сутність менторства як явища, а також особливості організації роботи менторів і тьюторів і їх взаємодію з представниками закладів вищої освіти і громадськості.

Для ґрунтовного висвітлення проблеми доцільно використовувати загальнонаукові і спеціальні методи, наприклад: статистичний (облік даних щодо впровадження Центрів менторства і тьюторства у ЗВО України);

аналітично-порівняльний (дослідження особливостей розвитку Центрів менторства і тьюторства в освітньому просторі країн Європейського Союзу на основі впровадження міжнародних стандартів); історичний (розгляд історії виникнення інституту менторства і тьюторства) тощо.

Результати та обговорення./Results and discussion. Розуміючи, що професійна підготовка в університетах не обмежується передачею знань про основи певної науки, а й передбачає розвиток впевненості у собі, розвиток позитивного ставлення до світу, самостійності, самовдосконалення (Жишко, 2010), є необхідність реалізації тьюторства та менторства у ЗВО та координації цієї діяльності відповідними Центрами або Відділами з метою підтримки студентів та забезпечення досягнення вищезазначених цілей.

Представники Центрів надають допомогу студентам у визначенні кар'єрних цілей, надають поради щодо вибору спеціальності та шляхів досягнення кар'єрних цілей.

Важливим є забезпечення студентам підтримки та ресурсів, які допоможуть їм досягти успіху у навчанні, а також, підтримка конкретних груп: надання спеціалізованої підтримки та адаптація до університетських умов конкретних груп студентів (напр., іноземні студенти, студенти з особливими освітніми потребами, студенти з інвалідністю, студенти-ВПО чи студенти-УБД та інші.

Працівники Центру менторства і тьюторства допомагають студентам-першокурсникам, які потребують підтримки в адаптації до нового освітнього середовища, у розумінні академічних очікувань та управлінні навчанням, плавно влитися в університетське життя, пропонуючи академічну підтримку, соціальну інтеграцію та особистісне зростання.

Для розуміння практичних особливостей обраного напрямку освіти студентами, проводяться промоційні заходи для залучення потенційних менторів з представників бізнесу, працівників державних інституцій, активістів громадських організацій, академічних і наукових працівників Університету та ін.

Зазначимо, що здійснюється робота щодо участі у проєктах та програмах міжнародної співпраці, а також у регіональних та місцевих програмах для підвищення кваліфікації працівників Центру та забезпечення якісного розвитку менторських і тьюторських програм.

Висновки./Conclusions. Отже, можемо зробити висновок про те, впровадження, формування і розвиток Центрів менторства і тьюторства у закладах вищої України сприятиме активній інтеграції студентів у загальнодержавний та міжнародний освітній простір, а також, спрощеній соціалізації і міжнародній мобільності через взаємодію зі студентським середовищем, громадськими об'єднаннями та працедавцями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жижко, Т. (2010). Специфіка університету ХХІ століття. Філософські науки, Вип. 35, с. 155-163.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Каменца Дарія Миколаївна,
здобувачка вищої освіти, 1 курс,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:
Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри
міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна

Вступ. В останні часи гендерна рівність відіграє важливу роль в світі. Права людини передбачають, що жінки і чоловіки повинні мати однакові права. Однак, жінки часто зазнають негативної дискримінації. Так само приниження і нерівності в суспільстві зазнають люди з особливими потребами. Головною ціллю сьогодення є вирішення проблем гендерної нерівності, адже тільки в здоровому і цілісному суспільстві можливе щасливе життя.

Мета роботи. Визначити місце гендерної складової в сучасній ланці вищої освіти в Україні та вплив гендерної освіти на формування суспільства та молодого покоління.

Результати та обговорення. Дуже чуттєво дискримінації жінки зазнають коли їм відмовляють у праві на освіту. Нескладно помітити, що наразі жінки також стикаються з нерівністю у виборі спеціальності.

Починаючи з 2005 року, дотримання гендерної рівності в закладах освіти здійснюється згідно із Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» (від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV). Відповідно до чинного Закону, гендерна рівність у закладах вищої освіти ґрунтується на принципах гуманізації та демократизації освітнього процесу, на основі поваги

до жінки та чоловіка, відсутності насильства, толерантних стосунків, забезпечення рівності між чоловіком та жінкою, розширення прав і можливостей жінок [1, с. 4]. Але стверджувати, що цього закону дотримуються не можна, адже нерідко можна побачити, як жінок і досі обмежують у правах.

Особливу роль гендерна рівність відіграє також для здобувачів з особливими можливостями.

Для переважної більшості юнаків і дівчат з особливими освітніми потребами вступ до ЗВО і початок навчання стають першим дієвим кроком у напрямку гендерної соціалізації. Подібний досвід не завжди відзначається позитивною динамікою. Це пов'язано з неготовністю сучасної вітчизняної освітньої системи до створення оптимальних умов для навчальної діяльності студентів цієї категорії. Організація різних форм інтеграції студентської молоді з інвалідністю (враховуючи їхні індивідуальні особливості та потреби) в освітнє середовище, сприятиме професійному та соціальному становленню цієї категорії молоді, формуванню їх як повноцінних та повноправних учасників життєдіяльності [2, с. 9]. Повністю погоджуємося цією думкою, адже кожна людина заслуговує на рівні права. І вже на сьогодні ми можемо спостерігати, як в Україні починають співпрацювати з такими людьми.

Але чи видається реальним вирішення цих проблем і діяльність гендерних центрів під час воєнного стану в Україні – таке питання залишається відкритим. Протягом останнього десятиліття нашої державі вдалося досягти певного прогресу у формуванні політики гендерної рівності. Проте, 24 лютого 2022 року та початок великої війни принести нові виклики для дотримання та забезпечення принципу гендерної рівності в Україні. За умов дії правового режиму воєнного стану в Україні видається неможливим подолати усі гендерні нерівності. Життя українців змінилось і дискурс навколо гендерних питань змінився також. Реалії війни та щоденні воєнні дії утворюються нові гендерні нерівності, які впливають на сьогоднішнє життя та функціонування механізму усієї держави, але й будуть впливати далі на гендерну культуру суспільства після перемоги [4, с. 386]. На наш погляд, така думка може мати місце, однак

все ж у багатьох сферах життєдіяльності українського суспільства зберігається гендерна паритетність, і навіть під час військового стану нема перешкод щодо створення умов для гендерної паритетності та її дтримання.

Також в українських ЗВО з'явилися гендерні центри, які працюють над подоланням цих проблем, а також займаються просвітницькою діяльністю щодо гендерної освіти та її втілення.

До прикладу, в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини діє Гендерний центр, який увійшов до Всеукраїнського осередку центрів гендерної освіти України. Серед завдань діяльності Центру: формування гендерної компетентності фахівців з урахуванням потреб різних цільових груп; гендерна просвіта всіх учасників освітнього процесу; профілактика гендерно-зумовленого насильства; попередження і реагування на випадки порушення принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; проведення наукових досліджень за гендерною тематикою. Форми і напрями роботи центру є різнобічними і передбачають освітні, наукові, дослідницькі, проектні, виховні, соціалізаційні, волонтерські учнівські та молодіжні заходи [3, с. 165].

За дослідженнями О. Ядловської, у закладах вищої освіти введено ряд дисциплін або елективних курсів гендерного спрямування: «Гендер, тілесність, сексуальність», «Гендерна соціолінгвістика», «Гендер, клас, вік, нація: крос секційний аналіз», «Критична феміністична перспектива в сучасній соціології», «Соціальні та жіночі рухи в світі, Європі, Україні», «Феміністична критика класичної соціальної теорії», «Біографічний метод в гендерних дослідженнях», «Гендерна експертиза та гендерний аудит», «Гендерний аналіз мас-медіа», «Гендрований життєвий шлях та життєвий успіх», «Історична феноменологія», «Гендерна історія», «соціологія маскулінності та чоловічі дослідження», «Якісні методи в гендерних дослідженнях», «Соціальні складові процесу уніфікації», «Гендерний портативний аудит» (проведення опитувань щодо ефективності праці чоловіків та жінок). Також створено міжуніверситетські електронні журнали та осередки гендерної освіти, на базі яких проводять

тренінги, розробляються плани заходів гендерного спрямування. Такі центри діють в містах Вінниця, Дніпро (3), Глухів, Житомир, Закарпаття, Запоріжжя, Кривий Ріг, Луцьк, Маріуполь, Ніжин, Одеса, Острог, Суми (2), Умань, Тернопіль, Черкаси, Чернігів, Харків (4), Хмельницький переважно у закладах вищої освіти [6, с. 227].

У цілому слід зазначити, що українське суспільство позитивно сприймає впровадження та реалізацію стратегії гендерної рівності. Важливу роль відіграють освітньо-інформаційні та наукові заходи, поступово імплементується гендерне законодавство.

Разом з тим, необхідно приймати акти щодо гендерного питання в центральних та місцевих органах влади, проводити моніторинг проблем, пов'язаних як із самими фактами гендерної нерівності, так і щодо застосування т. зв. гендерного законодавства. Окремо слід виділити питання трудової сегрегації за гендерною ознакою та розробляти законодавчі механізми як превентивних дій щодо усунення таких явищ, так і механізмів виявлення та контролю гендерної нерівності у трудових відносин. Саме ця ланка є непродуманою, факти сегрегації досить важко довести, працівники також приховують факти гендерної сегрегації, через боязнь втратити робоче місце. Право рівності за статтю повинно бути реалізоване як одне з фундаментальних прав на свободу та рівність [5, с. 237].

Висновки. Гендерне питання є актуальним у багатьох країнах світу. В Україні наразі жінки мають майже рівні права з чоловіками, що підтверджено і законодавчими ініціативами, і на практиці.

Але, на нашу думку, ще зарано говорити про повне прийняття рівності у нашому суспільстві. Важливу роль у пропагуванні та затвердженні гендерної рівності відіграє освіта, зокрема, вища ланка, адже саме в ЗВО є потенційна слухацька аудиторія, а з іншого боку інтелектуальні ресурси задля розробки навчальних програм щодо гендерної тематики. Поступово гендерна складова в освіті є постійною, адже в багатьох ЗВО України викладаються дисципліни гендерної спрямованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Савицький М. В., Євсєєва Г. П., Бабенко В. А., Волкова С. П., Лисенко Г. І. Забезпечення гендерної рівності та демократичні перетворення у ЗВО України згідно з цілями сталого розвитку: гендерний портрет ДВНЗ ПДАБА. *Український журнал будівництва та архітектури*. № 4 (004), 2021. URL: <http://uajcea.pgasa.dp.ua/article/download/244767/242578>
2. Войтовська А. І. Гендерна соціалізація студентської молоді в умовах закладу вищої освіти: інклюзивний підхід: монографія. Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: ЦП Компринт, 2022. 214 с. URL: https://fspo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/mon_Войтовська--І..pdf
3. Кравченко О. Формування гендерно недискримінаційного середовища у закладах вищої освіти. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/download/262711/259105>
4. Лук'янова Г. Ю. Гендерна проблематика в умовах дії правового режиму воєнного стану: аналіз ідеологічної складової державної політики та державного управління. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/94.pdf
5. Ядловська О., Шубна Д. Сприйняття проблематики гендерної рівності в українському суспільстві. *Innovations and prospects in modern science. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference*. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2023. Pp. 232-237. URL: <https://sciconf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-andprospects-in-modern-science-13-15-03-2023-stokgolm-shvetsiya-arhiv/>.
6. Ядловська О. С. Прояви гендерної освіти в навчальних закладах. *The 4th International scientific and practical conference "Innovative development of science and education"* (June 21-23, 2020). ISGT Publishing House, Athens, Greece. 2020. Pp. 224-228. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglcfindmkaj/> <https://sciconf.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/INNOVATIVE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-AND-EDUCATION-21-23.06.20.pdf>

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НУШ

Кисіль Раїса Павлівна
вчитель початкових класів
Жашківський ліцей № 3
Жашківської міської ради
Черкаської області

Вступ./Introduction. Реформування освіти в Україні, реалізація концепції «Нова українська школа» вимагають перегляду стратегії і тактики шкільної мовної освіти. Школа покликана сформувати мовну особистість, готову жити в соціумі та самовдосконалюватися.

Проблемі формування національно-мовної особистості, спілкування як процесу в зв'язку з мовленням і мисленням, розвитку мовних, мовленнєвих і комунікативних умінь і навичок учнів присвятили свої праці лінгвісти (Ф. Бацевич, І. Білодід, Л. Булаховський, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, І. Вихованець, Ю. Караулов, Л. Мацько, О. Потєбня, В. Русанівський, Л. Щерба), педагоги (О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський), лінгводидакти (О. Біляєв, А. Богуш, Л. Варзацька, М. Вашуленко, Є. Голобородько, С. Караман, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, М. Пентилюк, В. Сухомлинський, Г. Шелехова), інші, що підтверджує актуальність важливої проблеми й пошук шляхів для її вирішення.

Результати та обговорення./Results and discussion. Мовна особистість-це високоосвічена людина, яка володіє високим рівнем мовної, мовленнєвої спроможності, духовності й культури і здатна втілювати їх в суспільну діяльність для досягнення успішного спілкування та поставлених життєвих цілей. Український тип сучасної мовної особистості постає і розвивається на концептуальних положеннях української лінгводидактики, філософії, соціології, лінгвістики й психології, на культурному досвіді, здобутках народу, його морально-етичних цінностях [2, с. 20]. І. Кучеренко трактує концепт «мовна особистість» як таку, котра виявляє високий рівень

комунікативної компетентності, володіє арсеналом лінгвістичних одиниць і вміло їх реалізовує; вдало, правильно й доречно здійснює продуктивну й репродуктивну мовленнєву діяльність; має ефективний соціальний та індивідуальний комунікативний вияв у процесі спілкування; осмислено розвиває власний мовний дар; має почуття мовної самосвідомості [3, с. 36].

Отже, мовна особистість характеризується такими якостями, як знання лінгвістичних одиниць, необхідних для їх реалізації в усному та писемному мовленні, знання предмета й теми висловлювання, знання поведінки у процесі спілкування тощо. Комунікативна компетентність є ключовою в розвитку мовної особистості, яка характеризується знанням мовних одиниць, умілим їх використанням у практичній мовленнєвій взаємодії, розвиненим мовленням і мисленням, свідомим ставленням до вивчення й використання української мови в культурному середовищі.

Зміст мовної особистості передбачає такі компоненти:

1) ціннісний, світоглядний, компонент змісту виховання, тобто система цінностей, або життєвих смислів. Мова забезпечує первинний і глибокий погляд на світ, утворює той мовний образ світу й ієрархію духовних уявлень, які лежать в основі формування національного характеру й реалізується у процесі мовного діалогового спілкування;

2) культурологічний компонент, тобто рівень засвоєння культури як ефективного засобу підвищення інтересу до мови. Залучення фактів культури мови, що вивчається, пов'язаних з правилами мовленнєвої й немовленнєвої поведінки, сприяє формуванню навичок адекватного вживання та ефективного впливу на партнера щодо комунікації;

3) особистісний компонент, тобто індивідуальне, глибоке, що є у кожній людині [5, с. 121].

Вітчизняний мовознавець Ф. Бацевич у «Словнику термінів міжкультурної комунікації» подає поняття «мовна особистість» (особа, яка виявляє себе як така, що добре володіє засобами мовного коду рідної мови в різних типах комунікативних ситуацій) і «вторинна мовна особистість» (особа,

прилучена до культури народу, мова котрої вивчається, тобто до нерідної мови і культури; людина, яка може себе реалізувати в діалозі культур) [1].

Дещо інше визначення мовної особистості пропонує С. Єрмоленко: «Мовна особистість – це поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності» [9, с. 93]. Досить розширене визначення мовної особистості дає А. Богуш: «Під мовною особистістю розуміємо високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [4, с. 36].

М. Пентиліук визначає мовну особистість як такого носія мови, який «добре володіє системою лінгвістичних знань (знає мовознавчі поняття і відповідні правила), продукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку. Це мовець, який забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, до вироблення зразків висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою» [7, с. 85-86].

Визначення мовної особистості знаходимо у працях Л. Мацько: «це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [5, с. 3]. На основі цього вчена визначає складники мовної особистості, які відповідають запитам сучасної мовної освіти:

- мовнокомунікативні суспільні запити, мотиваційні потреби і досконалі компетенції;
- ґрунтовні мовні знання і мобільність їх використання;

- мовна свідомість і усвідомлення учнями себе мовними українськими особистостями;
- мова є для кожної особистості справою національнокультурного самоозначення;
- національна культуровідповідність мовної особистості; знання концептів і мовних знаків національної культури;
- мовна здатність і мовна здібність; мовне чуття, мовний смак;
- усвідомлена естетична мовна поведінка; мовна стійкість [9, с. 2-3].

Л. Мацько вважає, що не просто сума знань про мову, а сама мова в її гармонійному живому звучанні, лексичному й фразеологічному багатстві, стрункості й вишуканості граматичних форм та конструкцій, стилістичному різноманітті має володарювати у школі [5, с. 4].

Засади виховання мовної особистості здобувачів освіти початкової школи відбито у навчальній програмі для початкової школи [5]. У ній чітко визначено мету і завдання курсу української мови, який є важливою складовою загального змісту початкової освіти, оскільки «мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін» [10, с. 1]. У програмі з української мови, зокрема, зазначається, що основна мета вивчення курсу української мови полягає у: «формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань» [8, с. 1]. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань:

- вироблення в учнів мотивації навчання української мови;
- формування комунікативних умінь;
- гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння, говоріння, читання і письма);
- опанування найважливіших функціональних складників мовної системи;
- соціокультурний розвиток особистості;

- формування у здобувачів освіти уміння вчитися.

Згідно з оновленою навчальною програмою [6] мовленнєва змістова передбачає набуття здобувачів освіти елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне й монологічне; про особливості висловлювань, зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Основна увага приділяється розвитку вмінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності: слухання-розуміння (аудіювання), говоріння, читання, письмо. Проте, відповідно до внесених змін, у 1 класі формування всіх видів мовленнєвої діяльності здійснюється на уроках навчання грамоти, оскільки це інтегрований курс.

У 2-4 класах на уроках української мови проводиться говоріння і письмо, а аудіювання і читання передбачено організовувати на уроках літературного читання. Основна мета мовленнєвої змістової – формування й розвиток навичок мовленнєвої діяльності, що передбачає вміння молодшими школярами будувати усні і письмові діалогічні та монологічні висловлювання. Мовна змістова лінія містить відомості про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу і приділяє увагу практичним аспектам: «роботі над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вмінь користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); умінню аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість, удосконалювати її» [6, с. 7].

Можемо стверджувати, що мовленнєва змістова забезпечує розвиток мовленнєвої компетентності, оскільки вона передбачає розвиток і вдосконалення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності. Мовна змістова, відповідно, забезпечує комунікативну компетентність, бо на основі засвоєння системи знань про мову, без якої неможливе виховання мовної особистості, учень набуває умінь спілкуватися, пізнавати, самостверджуватися. Саме завдяки цим двом змістовим лініям й відбувається становлення мовної особистості, оскільки вони формують базові знання з мови і забезпечують

мовленнєвий розвиток школярів. Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток молодших школярів та підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі.

У програмі з української мови (оновленої) [6] запропоновано перелік тем («Рідний край», «Батьківщина»), які ознайомлюють з історією України, життям народу, його звичаями і традиціями, культурою, відомими людьми рідного краю. Вихованню учнів як мовних особистостей із низкою духовних, морально-етичних якостей і рис сприяють і інші запропоновані теми («Сім'я», «Школа», «Громадські місця»). Діяльнісна змістова лінія передбачає формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок, які дають змогу молодшим школярам «організувати і контролювати свою навчальну діяльність, виконувати мисленнєві операції і практичні дії, володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки» [6, с. 9].

Провідною, з чотирьох окреслених змістових ліній, визначених Державним стандартом, є мовленнєва лінія. При цьому і мовна, і соціокультурна, і діяльнісна змістові лінії спрямовані на забезпечення саме мовленнєвої змістової. Такий підхід аргументує актуальність формування комунікативних умінь учнів та сприяє розвитку україномовної особистості школяра.

Отже, українська мова як навчальний предмет містять великі можливості для виховання мовної особистості учнів початкової школи. Саме тому, процес навчання рідної мови необхідно спрямувати на виховання інтелектуально розвинених, мислячих, національно свідомих особистостей.

Висновки./Conclusions. Реалізація концепції «Нова українська школа» спрямована на підготовку учня як компетентного мовця, формування мовної особистості школяра, котра органічно адаптована до життя у полікультурному соціумі, у світі різних комунікативних контактів. У практиці навчання української (державної) мови необхідно, щоб учні – майбутні громадяни України – оволоділи не лише знаннями української мови як потужного національнооб'єднувального чинника, а й виробили належні вміння і навички

використання мови під час мовленнєвої комунікації в різних ситуаціях і сферах спілкування, оскільки успіх комунікації великою мірою залежить від комунікативної компетентності носія мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. К.: Довіра, 2007. 205 с.
2. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. К. : Генеза, 2005. 180 с.
3. Кучеренко І. Стандартизація змісту освіти в аспекті розвитку мовної особистості (філософсько-методологічний аспект). *Українська мова і література в школі*. 2016. №1. С. 34–39.
4. Мамчур Л. Перспективність і наступність у формування комунікативної компетентності учнів основної школи: монографія. Умань, 2012. 449 с.
5. Мацько Л. І. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2–4.
6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. Українська мова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
7. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / [за ред. М. Пентилюк]. К.: Ленвіт, 2003. 149 с.
8. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. К.: Либідь, 2001. 224 с.
9. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія / [за заг. редакцією А. Богущ]. Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. 272с.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / [За ред. М. Пентилюк]. К.: Ленвіт, 2003. 149 с.

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Кобцева Олена Анатоліївна,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри інтернатури лікарів-стоматологів
Донецький національний медичний університет,
Кропивницький, Україна

Вступ. Методика проблемно-орієнтованого навчання у педагогіці розробляється з середини ХХ століття. З часом вона не тільки не втрачає актуальності, а навпаки, широко використовується і запроваджується у нові галузі освіти. У медичній освіті проблемно-орієнтоване навчання почало впроваджуватися в університеті Мак-Мастера в Канаді в середині 1960-х років. Незабаром після цього три інших медичних школи – університет Лімбурга в Маастрихті, університет Ньюкасла і університет в Нью-Мексико – адаптували розроблену модель і впровадили її у своїй педагогічній практиці [1].

Метою дослідження є висвітлення основних положень проблемно-орієнтованого навчання.

Матеріали та методи дослідження. Проведено інтернет-пошук опублікованих наукових робіт щодо використання технології проблемно-орієнтованого навчання в педагогіці.

Результати та обговорення. Проблемно-орієнтоване навчання - це метод навчання, в якому складні проблеми з реального світу використовуються як засіб сприяння засвоєнню студентами концепцій і принципів на противагу прямому викладанню фактів і понять.

Проблемне навчання передбачає застосування активних методів, що найбільш сприяють зближенню процесу навчання з науковим пізнанням, з творчим мисленням та полягає в тому, що викладач підводить студента до необхідності засвоєння навчальної інформації через постановку перед ним проблеми, розв'язання якої потребує засвоєння здобувачем освіти нових знань. Проблема за своєю сутністю активує мислення того хто навчається, тому

проблемні ситуації та інтелектуальні утруднення створюють атмосферу розвитку мислення. Отже, основною категорією проблемного навчання є проблемна ситуація. Цей тип навчання відрізняється від традиційного тим, що його метою є не тільки засвоєння системи знань, але власне і процесу отримання цих результатів, формування пізнавальної активності, розвиток здібностей здобувача освіти [2].

Метою застосування технології проблемного навчання у навчальному процесі є формування і розвиток в студентів критичного мислення-спроможності обирати оптимальне рішення у критичних ситуаціях. Ця технологія базується на створенні мотивації особливого виду – проблемної мотивації, тому потребує відбору адекватного змісту навчального матеріалу, який повинен бути представлений як ланцюг проблемних ситуацій [3].

Створення справжнього проблемно-орієнтованого середовища вимагає від педагога високого рівня фаховості та володіння спеціальними методичними прийомами, здатності адаптуватися до різних стилів викладання. Проблемна ситуація може створюватися на будь-якому етапі навчання: при поясненні, закріпленні або контролі матеріалу. У навчальному процесі, побудованому відповідно до принципів проблемного навчання, діяльність студентів проходить такі етапи: формулювання та обговорення проблеми; аналіз проблеми, відокремлення відомого від невідомого; висування гіпотез і вибір оптимального плану рішення проблеми; реалізація оптимального плану; пошук алгоритмів перевірки результатів [4].

Проблемно-орієнтоване навчання може бути включене в будь-яку навчальну ситуацію, цей підхід може використовуватися протягом усього семестру як основний метод навчання, може застосовуватися як включення в лабораторні та проектні заняття чи використовуватися для створення завдань для оцінювання. Основною рисою, що об'єднує ці способи використання, є наявність проблеми, яка повинна мотивувати студентів до глибшого розуміння концепцій, вимагати від студентів прийняття обґрунтованих рішень та їх захисту. Проблема має включати цілі змісту навчання таким чином, щоб

пов'язати її з попередніми курсами чи знаннями. Якщо проблема використовується для групового проекту, то вона має бути такого рівня складності, щоб студенти могли працювати разом над її розв'язанням, якщо для багатоетапного проекту, то початкові етапи проблеми мають бути відкритими і цікавими, щоб залучити здобувачів освіти до активної роботи над проблемою.

Висновки. Проблемно-орієнтоване навчання може сприяти розвитку навичок критичного мислення, вміння розв'язувати проблеми та комунікативних навичок студентів, дозволяє ефективно задіяти не тільки різний рівень пізнавальних та навчальних здібностей студентів, але і формувати їх логічне мислення. Воно також може надати можливості для роботи в групах, пошуку та оцінювання дослідницьких матеріалів і навчання впродовж життя.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Колесник Ю. М., Авраменко М. О., Моргунцова С. А., Юрченко І. О. Досвід запровадження моделі проблемно-орієнтованого навчання у Запорізькому державному медичному університеті. Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання якості медичної освіти». Медична освіта. 2016. № 2. С.90-92.

2. Лобода А. Застосування технології проблемного навчання на уроках математики. Актуальні проблеми навчання і виховання школярів: матеріали наукової конференції студентів факультету початкового навчання. Харків, 2023. В.13. С.51. UPL: <https://tinyurl.com/39vnecdm>

3. Шевчук С. С. Сучасні освітні технології у професійній підготовці кваліфікованих робітників : навчально-методичний посібник. Біла Церква, 2022. 158 с. UPL:<http://surl.li/knvup>

4. Бірюкова Т. В., Федів В. І., Олар О. І., Микитюк О. Ю. Проблемне навчання при вивченні медичної та біологічної фізики. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2017. № 2 (14). С. 127-130.

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Ковба Микола Вікторович,
аспірант,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Актуальність проблеми військово-патріотичного виховання в умовах війни надзвичайно висока і визначається потребою підготовки суспільства та військовослужбовців до ефективного опору агресорові, а також формування патріотичних цінностей і національного єднання. У період воєнних конфліктів, військово-патріотичне виховання стає ключовим елементом мобілізації суспільства. Воєнна загроза робить цю проблему надзвичайно актуальною, оскільки вона вимагає від громадян та Збройних Сил не лише високого рівня бойової готовності, але й глибокого патріотизму, здатності взаємодіяти та співпереживати в ім'я загального блага.

В умовах війни важливо формувати в особистості військовослужбовця, громадянина, молоді розуміння власної відповідальності за долю країни, її безпеку та майбутнє [4]. Патріотичне виховання стає стратегічно важливим елементом, що сприяє єднанню суспільства і підтримує військовий дух в умовах високого напруження [1]. Актуальність військово-патріотичного виховання полягає у його ролі у забезпеченні національної безпеки, формуванні менталітету оборони, підтримці моральної стійкості та єднання суспільства в обличчі викликів воєнного часу.

Науковці (І. Бех, Н. Бондаренко, Н. Костенко, С. Косянчук, О. Остапенко, М. Тимчик, М. Чепіль, К. Чорна та ін.) висвітлюють зміст, форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання. У світлі сучасних вимог проблеми національної стійкості українців, сутності національно-патріотичного виховання досліджують Є. Головаха, С. Грищенко, О. Ілішова, Д. Єфімов, Н. Макогончук та ін. Військово-патріотичну підготовку старшокласників

розкриває К. Гуз, Н. Кононец. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді розкриває М. Зубалій.

Мета роботи – висвітлити сутність військово-патріотичного виховання старшокласників крізь призму сучасних викликів.

Матеріали та методи. Використано методи аналізу наукових джерел, синтезу, узагальнення, систематизації та контент-аналізу для досягнення мети дослідження.

Результати та обговорення. У контексті будівництва незалежної Української держави та розвитку її Збройних Сил, що керується новими принципами, закладеними у Законах «Про оборону України» і «Про Збройні Сили України», виникла необхідність в розробленні комплексної системи військово-патріотичного виховання молоді, яка враховує виклики сучасного світу. Цей вимір потребував нового підходу до уточнення сутності, змісту та завдань військово-патріотичного виховання.

Згідно з «Концепцією допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді» визначено завдання, які включають формування почуття патріотизму, виховання громадянських почуттів і свідомості, розвиток здібностей до аналізу ситуації, підтримка прагнення до професійного зростання, підвищення престижу військової служби [5]. Це сприяння формуванню навичок аналізу зовнішньої та внутрішньополітичної обстановки, а також розвиток самостійної здатності адекватно оцінювати події та забезпечення належної обороноздатності країни, бажання освоювати військові знання, досягати високого рівня фізичної підготовки та витривалості, а також створення умов для приваблення молоді до військової служби, розвиток військової професійної орієнтації, формування та розвиток мотивації, спрямованої на виховання патріотичних почуттів та готовності до захисту Української держави в Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

У контексті визначених завдань у «Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді» стає очевидним, що в сучасних

умовах цей процес представляє собою важливий та самостійний напрямок виховання [3, с. 78]. Методологічна основа цього напрямку ґрунтується на концептуальних положеннях щодо розвитку військово-патріотичного виховання старшокласників, визначаючи єдині погляди на формування патріота та громадянина. Ця методологія спрямована на формування в молоді високого рівня патріотичної свідомості, національної гідності, та готовності виконувати громадянські та конституційні обов'язки щодо захисту національних інтересів України. Цей підхід базується на принципах розвитку особистості, узгодженому з сучасними вимогами, та спрямований на виховання громадян, які не лише розуміють важливість своєї ролі в суспільстві, але й приймають активну участь у забезпеченні безпеки та захисту національних інтересів своєї країни.

У сучасному контексті військової діяльності важливо наголосити, що патріотизм, як невід'ємна моральна цінність, виступає визначальною складовою високого морального духу особового складу Збройних Сил України та відіграє ключову роль у формуванні бойової готовності та боєздатності військ (сил). Моральний дух, у свою чергу, є вираженням духовної готовності та здібності військовослужбовців пройти випробування війни та подолати труднощі військової служби з метою досягнення перемоги в ім'я національних ідеалів, на користь Вітчизни та народу України.

Зазначимо, що становлення української державності породжує об'єктивну необхідність у стабілізаційних елементах як на рівні загального суспільства, так і на індивідуальному рівні. Зокрема, виявляється важливість патріотизму як інтегруючої основи, що гарантує державі та суспільству цілісність, стійкість та довговічність [2, с. 121]. Патріотизм виступає ключовою цінністю, що є основою для єднання та гармонізації українського суспільства в умовах збереження його самобутності та культурної своєрідності в багатовимірному глобальному світі. Патріотизм, у цьому контексті, визначається як ціннісне відображення в свідомості людини її ставлення до Батьківщини, яка виступає соціокультурною основою та об'єктом патріотичних почуттів.

Висновки. Військово-патріотичне виховання старшокласників має величезне значення в умовах сучасних викликів та загроз, пов'язаних з війною. Актуальність цього процесу зумовлена його невід'ємною роллю у забезпеченні національної безпеки, формуванні менталітету оборони та підтримці моральної стійкості суспільства. Патріотичне виховання виступає не лише як інструмент зміцнення військового духу та патріотизму, але й як стратегічно важливий елемент, спрямований на об'єднання громадян та підтримку національних інтересів. Усвідомлення національних інтересів, виявлене у високому рівні патріотичної активності громадян, є гарантією не лише стабільності та безпеки країни, але й її довгострокового розвитку. Таким чином, військово-патріотичне виховання виступає як ключовий елемент, що сприяє утвердженню національної єдності та відповідальності перед майбутніми поколіннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
2. Грищенко С., Ілішова О., Єфімов Д., Макогончук Н. Проблема національно-патріотичного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. №44. Т. 1. С. 119–123.
3. Гуз К, Кононець Н. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2021. №1. С. 77-81.
4. Дембіцький С., Злобіна О., Костенко Н. та ін. Українське суспільство в умовах війни. 2022.: колективна монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
5. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text>

НАЦІОНАЛЬНА КОМАНДА УКРАЇНИ НА IV ЗИМОВИХ ЮНАЦЬКИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ

Кречетова Анна Олегівна,
здобувачка вищої освіти 2 курсу 12 група
факультету міжнародної торгівлі та права
Янченко Ірина Миколаївна,
старша викладачка кафедри фізичної культури,
Державного торговельно-економічного університету, Київ, Україна,

Вступ. Зимові юнацькі олімпійські ігри – спортивні міжнародні змагання для молодих людей у віці від 14-18 років, створені Міжнародним олімпійським комітетом (МОК) на 119 зібранні, що відбулося в Гватемалі 7 липня 2007 року [4]. На I юнацьких зимових олімпійських іграх, які пройшли в Інсбруку (Австрія) в 2012 році, в змаганнях із фігурного катання серед танцювальних пар срібну медаль вибороли Олександра Назарова і Максим Нікітін. Ще дві срібні медалі здобули фігурист Ярослав Паніот в командних змаганнях та Марія Долгополова у командних змаганнях з шорт-треку (у заліку медалей ці медалі зараховані до змішаної команди, оскільки в команді виступали спортсмени різних країн) [1, 6]. На II зимових юнацьких олімпійських іграх в Ліллекхаммер (Норвегія), українська біатлоністка Христина Дмитренко виграла гонку переслідування і здобула золоту медаль для країни. В командних змаганнях зі сноубордкросу змішана четвірка з українкою Дариною Кириченко у складі завоювала бронзові медалі. В командних змаганнях з фігурного катання Іван Шмуратко у складі змішаної команди Future завоював срібну медаль [1, 6]. На III зимових юнацьких олімпійських іграх в Лозанні (Швейцарія) у фіналі чоловічого турніру з хокею перемогу з рахунком 10:4 здобула змішана команда «Green», у складі якої виступав український хокеїст Володимир Трошкін, у змішаної команди «Red» з українським хокеїстом Денисом Паськом у складі. Третю нагороду за добу збірній України принесла спортивна пара Софія Нестерова- Артем Даренський, які посіли третє місце у змаганнях змішаних команд з фігурного катання. Фристайліст Орест Коваленко здобув бронзову

нагороду в біг-ейрі [1, 6].

Участь в іграх взяли понад 2000 спортсменів та їх тренерів з різних куточків світу. Україну на масштабному мультиспортивному форумі, який стартував з 19 січня по 1 лютого, представили 44 українських атлети: 24 юнаки та 20 дівчат, які взяли участь у 12 спортивних дисциплінах. До складу офіційної делегації національної збірної також вийшли 19 тренерів і представників технічного персоналу та 8 осіб штабу на чолі з шефом місії. За допомогу у підготовці та організації участі нашої команди, а також особисту присутність на проводах команди, висловлюємо подяку послу Республіки Корея Пану Кім Хьонг Те. Також окрема подяка нашим уславленим олімпійським чемпіонам А. Абраменко, О. Білосюк за їхню підтримку та поради, які вони передали юним спортсменам. Їхні досягнення та досвід є важливим стимулом для молодих спортсменів. Для юних спортсменів були відео з привітаннями від титулованих українських атлетів, серед яких – чемпіони та призери Ігор Олімпіад, чемпіонату Світу та Європи.

За доброю традицією збірна команда України урочисто отримала Державний прапор України, який є підтримкою та символом незламності української нації. Право отримати Державний прапор надано спортсменам юнацької збірної України – чемпіонці України з біатлону Валерії Шейгас та призеру міжнародних змагань зі скелетону Ярославу Лавренюку [5].

Збірна команда України була представлена у новому олімпійському екіпіруванні від 4F. Кожен член збірної команди України отримав близько 50 найменувань спортивного екіпірування, яке призначене як для парадного, так і повсякденного носіння. Олімпійська екіпіровка відповідає сучасним дизайнерським трендам, виготовлена з тканин, розроблених з урахуванням кліматичних умов Південної Кореї, де температурні показники досягають до позначки мінус 25 градусів на змагальних високогірних локаціях. Кольорова гама, яка використовується в колекції, вміло поєднує традиційні синьо-жовті кольори з палітрою, що символізує твердість та незламність українського духу [14].

Талісман було обрано ще за рік до ЮОІ-2024 шляхом загальнонаціонального конкурсу, у якому перемогла ідея студентки факультету графічного дизайну Пак Су Йон. Джерелом натхнення при створенні ескізу для неї став фольклор провінції Канвондо. За легендою Мунчо з'явився на світ в результаті гри в сніжки між Сухораном і Бандабі, талісманами зимових олімпійських і параолімпійських ігор у Пхьончхані-2018. Ім'я Маскота походить від корейського дієслова «мунчіда», що означає об'єднувати різні думки та сили. Покликання Мунчо представляти молодь, яка спільними зусиллями рухається разом до кращого майбутнього через ЮОІ-2024 [8].

Офіційним гімном Канвондо-2024 на конкурсній основі було обрано пісню «We Go High» корейського студента Кім Гин Хака. Вона заохочує молодих людей вірити в себе та йти за своїми мріями до кращого майбутнього, яке вони всі допомагають створити [2].

У прес-службі міжнародного олімпійського комітету (МОК) 4 січня було оголошено, що Російські та Білоруські спортсмени не зможуть виступати на зимових юнацьких олімпійських іграх у Канвондо-2024 (Південна Корея), навіть під нейтральним прапором. Жоден спортсмен не кваліфікувався на турнір [10, 14].

Виконавчий комітет Національного олімпійського комітету України 02.01.2024 року затвердив поіменний склад учасників офіційної делегації національної збірної команди України для участі на IV зимових Юнацьких Олімпійських іграх-2024. Спортивні ігри приймала провінція Канвондо (Південна Корея) [3, 11, 12].

Спортсмени національної збірної команди України подолали кваліфікаційний відбір та вибороли право змагатись із найсильнішими юними атлетами світу у 12 із 15 спортивних дисциплінах програми ігор: біатлоні, гірськолижному спорті, кьорлінгу, лижному двоборстві, лижних гонках, стрибках на лижах з трампліна, санному спорті, скелетоні, сноубордингу, фігурному катанні на ковзанах, фрістайлі, шорт-треку. З усіх видів спорту українська збірна не змагатиметься лише в хокеї, бобслеї та ковзанярському

спорті.

Уперше пройдуть змагання зі змішаної естафети у лижних гонках, змішані командні у лижному двоборстві та два індивідуальні старты з шорт-треку на дистанції 1500 м. Загалом на Юнацьких олімпійських іграх упродовж 14 днів понад 1900 спортсменів із 80 країн віком від 15 до 18 років розіграють 81 комплект нагород [4, 7].

Урочисте відкриття ІV зимових Юнацьких Олімпійських ігор в республіці Корея відбулася 19 січня. Церемонія вперше в історії одночасно у двох кластерах: прибережному кластері Ігор на знаменитій арені «Каннинський овал» та у гірському – на арені «Йонпхьон Доум», була присвячена темі «Всесвіт». Відкриття одночасно у двох місцях обумовлене оптимізацією розкладу тренувань та змагань юних спортсменів, адже кластери знаходяться у 2,5 годин їзди один від одного, а різниця у часі потребує адаптації та гарного відпочинку перед важливими стартами. На арені Юнацька збірна команда України виглядала стильно та яскраво завдяки екіпіруванню від нового офіційного постачальника форми для команди – компанії «4F». Атлети з гордістю пронесли синьо-жовтий стяг, який майорів в руках прапороносців нашої збірної скелетоніста Ярослава Лавренюка та біатлоністки Валерії Шейгас. Офіційно відкрив юнацьку Олімпіаду президент республіки Корея Юн Сук Йоль. Томас Бах приділив особливу увагу українським спортсменам, з якими мав спільний обід [9].

Мета роботи. Визначення аналізу виступу національної команди на ІV зимових Юнацьких Олімпійських іграх в республіці Корея.

Матеріали та методи. Аналіз наукової спортивної літератури, протоколи змагань зимових Юнацьких Олімпійських ігор.

Результати та обговорення. Першу медаль принесла Поліна Пуцко піднявшись на третю сходинку п'єдесталу у спринті на 6 км. Бронза, яку виборола Поліна, стала другою в історії України нагородою у біатлоні на зимових Юнацьких Олімпійських іграх після золота Христини Дмитренко у перегонах переслідування у Ліллекхаммері-2016. Бронза, яку виборола Поліна

Пуцко, стала другою в історії України нагородою у біатлоні на зимових Юнацьких Олімпійських іграх після золота Христини Дмитренко у перегонах переслідування у Ліллекхаммері-2016. Представниця Сумщини 17-річна спортсменка за важких погодних умов у «Спортивному парку Alpensia» показала чудову швидкість на дистанції та допустила лише одну похибку на двох вогневих рубежах.

Відзначимо, що Поліна є донькою чемпіонки Європи-2009 з біатлону Інни Супрун та учасника двох Олімпійських ігор 2006-2010 та тренера з лижних гонок Олександра Пуцка.

Срібну нагороду на IV зимових іграх на головному форумі чотириріччя завоював прапороносець збірної команди України скелетоніст Ярослав Лавренюк. Ярослав завершив свій виступ на санно-бобслейній трасі Alpensia з результатом 1.45,67 (спортсмен посідав третє місце після першого заїзду 52,89, але з другим впорався краще 52,78). Медаль, яку виборов 16-річний спортсмен з Житомирщини, стала першою в олімпійській історії нашої держави у змаганнях з цього виду спорту.

Висновки. Отже, попри всі виклики та труднощі збірна національна команда України гідно виступила на форумі в цей складний час для всієї нашої країни в умовах повномасштабної воєнної кампанії. Спортсмени одержали приємний досвід участі у головному зимовому мультиспортивному форумі планети. Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на пошук особливості виступу збірної національної команди України з зимових видів спорту, як на міжнародних так і на головних стартах сезонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вікіпедія (Wikipedia). Зимові юнацькі олімпійські ігри. URL:https://www.wikidata.uk-ua.nina.az._2012.html. URL:https://www.wikidata.uk-ua.nina.az._2016.html. URL:https://www.wikidata.uk-ua.nina.az._2020.html.
2. Гімн юнацьких олімпійських ігор «We Go High» у Канвондо-2024. URL:<https://noc-ukr.org/news/24379/>.

3. Державний центр олімпійської підготовки із зимових видів спорту України. URL:<https://m.facebook.com/profile.php?id=100063771364409>.
4. Зимові види спорту. Зимові юнацькі олімпійські ігри. URL:<https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
5. Зимові IV ЮОІ-2024: Юнацька Олімпійська збірна України готова вирушати до Кореї. URL:<https://noc-ukr.org/news/24391/>.
6. Історія. URL:<https://noc-ukr.org/olympic/euof/history/>.
7. Команда України на IV зимових юнацьких олімпійських іграх. URL:<https://noc-ukr.org/news/24410/>.
8. Мунчо – талісман Юнацької Олімпіади-2024. URL:<https://noc-ukr.org/news/24380/>.
9. Нок України. Юнацька Олімпіада. Український спорт. URL:<https://noc-ukr.org/news/24456/>. Юнацька Олімпіада. Канвондо2024.
10. Не отримали кваліфікацію: юнацькі Олімпійські ігри-2024 відбудуться без Росії та Білорусі. URL:<https://espresso.tv/sport-rosiyskim-i-biloruskim-yunakam-ne-dozvolili-zmagatis-na-olimpiadi-2024>.
11. НОК України. Олімпійські види спорту. Канвондо-2024. URL:<https://noc-ukr.org/>.
12. Перше засідання Виконавчого комітету НОК України у 2024 року. URL:<https://noc-ukr.org/news/24397/>.
13. Російські та Білоруські спортсмени не зможуть виступати на юнацькій олімпіаді-2024. URL:https://sport.24tv.ua/rosiyu-bilorus-ne-dopustyat-do-yunatskih-olimpiyskih-igor-2024_n2466111.
14. Юнацька збірна команда України отримала олімпійське екіпірування на Канвондо-2024. URL:<https://noc-ukr.org/news/24400/>.

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Кушніренко Людмила Миколаївна,
вчитель-логопед,
відділ освіти Довгинцівської районної у місті ради,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

Інклюзивне навчання, що ґрунтується на принципах рівності та уваги до індивідуальних потреб, визначає новий стандарт освітнього процесу. У цьому контексті особливо важливою стає корекційно-логопедична робота, яка має на меті підтримку дітей із мовними або комунікативними труднощами. Сучасний логопедичний підхід в умовах інклюзивного навчання вимагає не лише глибоких фахових знань, але і готовності адаптуватися до різноманітних потреб учнів та сприяти їхньому повноцінному включенню в освітній процес.

Метою даної статті є визначення особливостей корекційно-логопедичної роботи в умовах інклюзивного навчання. Висвітлення проблем та викликів, що виникають перед логопедами у сфері інклюзивної освіти, а також розкриття оптимальних стратегій та підходів для підтримки мовного та комунікативного розвитку учнів з різними потребами.

Інклюзивне навчання є сучасним підходом до освіти, що передбачає забезпечення можливостей для навчання кожної дитини, незалежно від її індивідуальних особливостей. У таких умовах корекційно-логопедична робота стає важливим елементом, спрямованим на підтримку мовної та комунікативної сфери всіх учнів.

Актуальною проблемою в логопедії наразі є підвищення ефективності корекційної роботи з усунення порушень мовлення у молодших школярів. Учителям-логопедам важливо використовувати інноваційні методи, які доповнюють традиційні та сприяють досягненню максимальних успіхів у розв'язанні мовленнєвих проблем у дітей молодшого шкільного віку. Пошуки нових прийомів і методик в логопедії, особливо в контексті інклюзивного

навчання, залишаються актуальними. Використання інноваційних освітніх технологій відповідає сучасним підходам до освіти, які спрямовані на особистісно-орієнтовану педагогіку. Це передбачає не лише формування програмних знань і навичок, але й розвиток індивідуальних здібностей дитини. Впровадження інновацій в логопедичну практику відображає бажання педагогів пристосовувати свою роботу до потреб учнів.

Логопедія, яка знаходиться на перетині педагогіки, медицини, психології та нейролінгвістики, використовує найефективніші нетрадиційні методи та прийоми цих суміжних наук, адаптуючи їх до власних потреб. Це сприяє оптимізації роботи вчителя-логопеда.

У сучасній логопедії постійно проводяться активні пошуки шляхів вдосконалення та оптимізації процесу навчання та розвитку дітей на різних етапах їхнього вікового розвитку та в різних освітніх умовах. Це особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами, включаючи тих, у кого є порушення мовленнєвого розвитку.

Інклюзивне середовище часто вимагає тісної співпраці різних спеціалістів, таких як вчителі, психологи, соціальні працівники. Корекційно-логопедичний фахівець повинен активно взаємодіяти з іншими членами інклюзивної команди для ефективної підтримки дітей з мовними та комунікативними труднощами.

Співпраця з іншими фахівцями є необхідною складовою успішної корекційно-логопедичної роботи. Логопед повинен активно взаємодіяти з учителями, психологами, та іншими спеціалістами для створення інтегрованого підходу до розвитку мовлення та комунікаційних вмінь.

Успішна корекційно-логопедична робота в інклюзивному навчанні базується на глибокому розумінні індивідуальних потреб учнів, співпраці з іншими фахівцями та використанні інноваційних підходів, спрямованих на створення відкритого та підтримувального середовища для розвитку мови та комунікацій.

О. Шпирна та М. Коваленко відзначають, що використання різноманітних

логопедичних технологій, включаючи нетрадиційні методи та прийоми, у корекційній роботі допомагає уникнути втоми у дітей. Це сприяє підтримці пізнавальної активності у дітей з різноманітними мовленнєвими порушеннями та підвищує ефективність логопедичної роботи загалом. Запровадження інноваційних логопедичних технологій визнається новим кроком у сучасному освітньому процесі, з метою гармонійного поєднання сучасних інновацій з традиційними засобами розвитку дітей [3, с. 28].

Сучасні технології можуть бути потужним інструментом для корекційно-логопедичної роботи. Ігрові програми, онлайн-ресурси та мультимедійні засоби можуть зробити навчання більш цікавим та ефективним для дітей з різними мовними потребами.

Отже, робота з корекції та розвитку дітей з відхиленнями у мовленнєвому розвитку охоплює використання спеціалізованих та інноваційних адаптованих методів і засобів, переважно навчальних, діагностичних і розвивальних.

Аналіз О. Глоби вказує, що успішність застосування цих методів залежить від професійної компетентності педагога. Важливою є його здатність використовувати нові можливості та інтегрувати нетрадиційні технології в навчання кожної дитини. Це створює велику мотивацію та психологічний комфорт, дозволяючи дитині з порушеннями психо-мовленнєвого розвитку вільно обирати форми й засоби діяльності [1, с. 83].

Створення адаптованих матеріалів та використання інноваційних технологій виявляються невіддільним елементом успішної корекційно-логопедичної роботи в інклюзивному середовищі, який допомагає зробити навчання більш цікавим та доступним для всіх учнів. Це може містити використання візуальних підказок, ігрових елементів, та інших засобів, що допомагають учням краще розуміти та запам'ятовувати мовні структури.

Науковці класифікують логопедичні технології за основними групами:

- Інформаційно-комунікаційні технології, що включають методи взаємодії з інформацією.
- Дистанційні освітні технології, які застосовуються при організації

роботи з батьками.

– Інноваційні психокорекційні технології, такі як арт-терапія, казкотерапія, психосоматична гімнастика та інші.

– Педагогічні технології з використанням нетрадиційних прийомів, таких як ароматерапія, хромотерапія, літотерапія, бібліотерапія та інші.

– Здоров'язбережувальні технології, наприклад кріотерапія, дихальна гімнастика та інші.

– Змішані технології, що об'єднують традиційні логопедичні методи з новаторськими підходами [2, с. 373].

Ефективна робота з батьками дітей, які потребують корекційно-логопедичної підтримки, є ключовою в інклюзивному навчанні. Робота з батьками, орієнтована на взаємодію та підтримку, сприяє створенню взаємопідтримуючого оточення для розвитку мовних навичок вдома та в школі.

Однією з ключових особливостей є індивідуалізація підходів. У контексті інклюзивного навчання, де різноманітність дітей може бути великою, корекційно-логопедична робота повинна ґрунтуватися на індивідуальних потребах кожного учня. Корекційно-логопедична робота в інклюзивному середовищі передбачає розробку програм, спрямованих на розвиток мовних навичок враховуючи конкретні потреби кожного учня. Такий підхід не лише підсилює ефективність навчання, а й сприяє включенню дітей у загальноосвітні процеси.

Логопед в інклюзивному середовищі здійснює не лише корекційний вплив, але й акцентує увагу на підтримці соціалізації дітей з мовленнєвими порушеннями. Оскільки саме ці порушення можуть ускладнювати спілкування дітей з особливостями мовлення з іншими однолітками та педагогами. Логопед в інклюзивному середовищі сприяє розвитку комунікативних навичок у дітей з особливими освітніми потребами, сприяє позитивним відносинам в учнівському колективі та між учителем і учнем. Подолання мовленнєвих порушень сприяє збудженню впевненості у власних силах та розвитку пізнавальних здібностей у дітей з особливими освітніми потребами.

Таким чином, інклюзивне навчання вимагає нових підходів до корекційно-логопедичної роботи. Спрямованість на індивідуальні потреби учнів, співпраця з іншими фахівцями, адаптація матеріалів, взаємодія з батьками та використання інноваційних технологій є ключовими принципами в реалізації ефективної корекційно-логопедичної підтримки в інклюзивному освітньому середовищі.

Умови інклюзивного навчання висувають перед корекційно-логопедичною роботою нові завдання та вимоги. Закріплення принципів рівноправності та врахування індивідуальних потреб учнів створює унікальну ситуацію для розвитку мовних навичок у всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Глоба О. П. Про національну систему надання корекційно-реабілітаційних послуг в Україні. Інклюзивна освіта: досвід і перспективи: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. С. 76–88.

2. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене. / М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін.; за ред. М. К. Шеремет. Київ : Слово, 2014. 672 с.

3. Шпирна О. М., Коваленко М. А. Використання логритмічних прийомів у корекційній роботі: (початкова школа). // Логопед: науково-методичний журнал. 2012. №1. С. 28–31

ДІЯЛЬНІСНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ МАГІСТРАНТІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Латик Назарій Петрович,
аспірант,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Зміст навчання у вищій школі значною мірою залежить від конкретного напрямку чи спеціальності, яку обирає студент. Однак існують загальні складові, які є характерними для багатьох вищих навчальних закладів. Студенти вивчають предмети, що пов'язані із обраною галуззю знань. Це може включати теоретичні та практичні аспекти, спрямовані на розвиток професійних навичок. Навчання також передбачає вивчення загальних наук, таких як математика, фізика, хімія, біологія, мови, література та інші. Це сприяє розвитку широкого загального багажу знань. Гуманітарні та соціальні дисципліни допомагають розвивати культурну компетентність, критичне мислення, комунікативні навички та розуміння соціальних процесів.

Вища освіта відіграє ключову роль у розвитку індивіда та суспільства, надаючи студентам не лише фундаментальні знання, але й розвиваючи критичне мислення, творчість та практичні навички. Актуальні тенденції розвитку педагогічної освіти, ключові напрямки та виклики для сучасної системи підготовки вчителів висвітлено у працях О. Глузмана. О. Акімова акцентує увагу на формуванні творчого мислення та підготовці до майбутньої творчої діяльності. І. Бех розглядає особистісно зорієнтований підхід у підготовці педагогічних кадрів.

Мета роботи – висвітлити сутність діяльнісного компонента змісту навчання магістрантів у педагогічних університетах.

Матеріали та методи. Використано методи аналізу наукових джерел, синтезу, узагальнення, систематизації та контент-аналізу для досягнення мети дослідження.

Результати та обговорення. Зміст навчання перебуває у полі зору дослідників. Інформативний та діяльнісний компоненти змісту навчання визначаються та характеризуються з урахуванням сутності розвивальних можливостей проблемного навчання, забезпечуючи здобувачам не лише інформацію, але й активні діяльнісні інструменти для вирішення складних завдань та проблем. О. Вишневський [1], А. Фурман [3] та інші вказують на крайню важливість забезпечення збалансованості між навчанням, розвитком і вихованням в освітньому процесі. Науковці висловлюють переконання у необхідності створення технологій навчання та виховання, які забезпечать інтегроване поєднання цих компонентів [3].

Діяльнісний компонент змісту навчання спрямований на практичний досвід та активну взаємодію студентів з педагогічною дійсністю, стимулюючи їхню самостійність та педагогічну ініціативу. Мета активного навчання-розвиток самостійності, критичного мислення та творчих навичок студентів через впровадження активних методів навчання; завдання-використання методів проектної діяльності для вирішення педагогічних завдань; проведення семінарів та дискусій для обговорення актуальних питань у сфері освіти; розробка та реалізація інтерактивних уроків, що сприяють залученню учнів; проектна діяльність. Вирішення цих завдань сприятиме розвитку творчості та вирішенню конкретних педагогічних задач через розробку та реалізацію проектів.

Важливе значення має формування груп студентів для спільної розробки педагогічних проектів, підтримка індивідуальних педагогічних ініціатив та ідей, оцінка результатів проектів з врахуванням креативності та педагогічної ефективності; використання сучасних технологій для створення динамічного та інтерактивного навчального середовища; ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями в педагогічній практиці; впровадження інтерактивних засобів навчання та оцінювання; розвиток вмінь використання віртуальних ресурсів для підтримки навчання та розвитку учнів.

Метою реалізації діялісного компоненту змісту навчання під час

проходження педагогічної практики є набуття студентами практичного досвіду в реальних навчальних середовищах, сприяння їхній адаптації до педагогічної діяльності [2, с. 191]. Завданнями практики є участь у педагогічних проектах та взаємодія з учнями; розробка та проведення уроків під керівництвом досвідчених викладачів, аналіз та рефлексія над педагогічними ситуаціями.

Отже, збалансованість навчання, розвитку і виховання досягається через використання технологій, спрямованих на тісну взаємодію цих аспектів у навчально-виховному процесі. Технології не лише допомагають у вивченні конкретних предметів, але і стимулюють розвиток особистісних якостей студентів, формуючи їхні ціннісні орієнтації та виховуючи громадянську відповідальність. Вони мають на меті наблизити навчальний процес до природного пошуку та відкриття знань, активно використовуються для здобуття необхідної інформації, наукового дослідження, аналізу відкриття невідомих залежностей, що дозволяє учням активно взаємодіяти з матеріалом та формувати критичне мислення.

Висновки. Діяльнісний компонент навчання спрямований на розвиток у майбутніх педагогів навичок самоосвіти та постійного професійного розвитку, адаптацію до нових трендів та вимог освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Відродження, 2016. 528 с.
2. Кобрій О. Формування змісту педагогічних дисциплін у ВНЗ України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2013. 328 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики / За заг. ред. О. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
4. Фурман А. Підручник у модульно-розвивальній системі: зміст, структура, оформлення. *Рідна школа*. 2010. № 7. С. 23–31.

ІНФОРМАТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ МАГІСТРАНТІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Левкович Владислав Ігорович
Левицький Олександр Олегович

аспіранти,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Зміст вищої освіти включає в себе широкий спектр дисциплін, що дає можливість студентам обирати напрямок свого розвитку відповідно до особистих інтересів та кар'єрних амбіцій. Важливий аспект – це не лише передача фактичних знань, але й виховання цінностей, соціальної відповідальності та етичних стандартів, формування індивідуальної освітньої траєкторії.

Вища освіта надає можливість студентам взаємодіяти з різноманітними культурними та інтелектуальними контекстами, сприяючи розширенню їхнього світогляду та розвитку міжособистісних навичок. Окрім того, зміст вищої освіти акцентує на постійному самовдосконаленні та готовності до змін, що є ключовими в умовах швидкого розвитку технологій та глобалізації [2]. Такий підхід сприяє формуванню кваліфікованих професіоналів, готових до викликів сучасного світу.

Науковці (І. Богданова, С. Гончаренко, В. Шахов та ін.) розкривають низку ключових особливостей, пов'язаних із оновленням змісту професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. М. Лещенко висвітлює теоретичні основи формування змісту освіти майбутніх педагогів та практичні виміри цього процесу.

Мета роботи – висвітлити сутність інформативного компонента змісту навчання магістрантів у педагогічних університетах.

Матеріали та методи. Використано методи аналізу наукових джерел, синтезу, узагальнення, систематизації та контент-аналізу для досягнення мети

дослідження.

Результати та обговорення. Зміст педагогічної освіти є важливою складовою системи навчання, спрямованою на підготовку кваліфікованих педагогів. Інформативний компонент змісту навчання вказує на те, які знання, концепції та інформація передаються студентам під час навчання. Він включає в себе теми, факти, принципи та інші аспекти, які стосуються конкретної навчальної програми чи курсу.

Зміст навчання охоплює різноманітні аспекти, які враховують потреби сучасного освітнього середовища та вимоги педагогічної практики [3, с. 56–72]. Серед них: педагогічна психологія, педагогічні технології, теорія та методика викладання, педагогічна етика, самоосвіта. Ці елементи утворюють комплексний підхід до формування педагогічної компетентності та готовності педагога до викликів сучасної освіти.

Компетентнісний підхід до навчання визначає нові вимоги до організації освітнього процесу, ставлячи завдання ретельно досліджувати і аналізувати взаємозв'язки не лише між різними дисциплінами, але й у широкому соціокультурному та технологічному контексті. Цей підхід акцентує на необхідності уникати дублювання та повторення тем, а натомість сприяє узагальненню та систематизації навчального матеріалу, розвиваючи тим самим здатність студентів до системного мислення.

У цьому контексті відзначається важливість розвитку діалектичного мислення, що виявляється у здатності розпізнавати причинно-наслідкові зв'язки, визначати взаємозв'язки та аналогії між різними явищами, а також розуміти детермінованість процесів. Цей аспект не лише піднімає рівень інтелектуальної культури студента, а й сприяє глибокому розумінню навчального матеріалу.

Комплексний підхід підтримує можливість інтеграції різних навчальних дисциплін, стимулюючи студентів розглядати навчальний процес як єдину цілісну систему [1, с. 14]. Такий підхід формує глибоке розуміння взаємозв'язків різних галузей знань та розвиває мислення в більш широкому

культурному та науковому контексті. Слід зазначити, що інформація, що складається з знань, умінь і навичок, лишається ключовим структурним компонентом змісту будь-яких навчальних дисциплін. Однак комплексний підхід розглядає цю інформацію як складову ширшого спектру, де формування ціннісних орієнтацій, активізація творчого потенціалу та розвиток діяльно-творчих компетенцій стають не менш важливими аспектами навчального процесу. Таким чином, структурні компоненти змісту педагогічних дисциплін включають інформативний, аксіологічний та діяльно-творчий аспекти, що надає освіті комплексність та орієнтацію на розвиток особистості студента.

Висновки. Інформативний компонент змісту навчання створює умови для глибокого розуміння предмета, сприяє розвитку творчих та критичних навичок. Використання сучасних технологій у навчанні є важливим інструментом для формування компетентних, самостійних та відповідальних особистостей, готових до ефективного функціонування у сучасному інформаційному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Цілісність педагогічної системи і процесу: методологічний аспект. *Філософія педагогічної майстерності* : зб. наук. праць / редкол.: Н. Ничкало (гол.) та ін. Київ–Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 2008. С. 13–24.
2. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37–38. https://zakononline.com.ua/documents/show/357262_552664
3. Кобрій О. Формування змісту педагогічних дисциплін у ВНЗ України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка, 2013. 328 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики / За заг. ред. О. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.

ТВОРЧІ ПОШУКИ НОВОГО, НЕОРДИНАРНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ В НУШ

Лисяк Тамара Петрівна,
вчитель початкових класів КГ № 32,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

На сучасному етапі розвитку освіти актуальність та необхідність пошуку нових, неординарних підходів до навчання та виховання у Новій українській школі набуває особливої вагомості. Виклики сучасного світу, стрімкий технологічний розвиток та потреби унікальної освіти спрямовують нас розглядати освітній процес як творчий та динамічний.

У світі стрімкого розвитку та постійних змін, сучасна освіта повинна бути гнучкою, надихаючою та відповідати викликам сучасності. В контексті Нової української школи, педагоги та освітяни виявляють творчі пошуки та нестандартні підходи для досягнення максимальної ефективності у процесі навчання та виховання учнів.

Метою цієї статті є розгляд та аналіз творчих пошуків та неординарних підходів до процесу навчання та виховання в Новій українській школі. Стаття має на меті висвітлити переваги та виклики, які супроводжують впровадження інновацій у сучасну освіту.

Автори колективної монографії «Формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності: теорія і практика» вказують, що успішний розвиток суспільства прямо залежить від того, наскільки високий творчий потенціал кожної особистості. Таким чином, проблема формування творчого вчителя-майстра, готового до впровадження педагогічних новацій, є найбільш актуальною у сфері освіти. Перехід акценту у діяльності педагога полягає від ролі простого виконавця до акцентування творчих аспектів педагогічної роботи та розвитку його інноваційної діяльності. Сучасне суспільство вимагає від педагога готовності сприймати новаторські педагогічні ідеї, ухвалювати

нестандартні педагогічні рішення та активно брати участь у процесах інновацій [3, с. 200].

У період впровадження Нової української школи відбувається революція в розумінні освіти, яка більше не обмежується простим передаванням знань, але спрямовує увагу на розвитку творчого та критичного мислення. Педагоги стають перед завданням створення навчального середовища, яке сприяє розкриттю творчого потенціалу кожного учня.

У сучасному високотехнологічному та динамічному світі, система освіти повинна впроваджувати та пропагувати творчі підходи для ефективної підготовки учнів до викликів нашого часу.

Аналіз сучасних тенденцій оптимізації освітнього процесу в початковій школі вказує на глибокі зміни у загальній освітній парадигмі. Ця парадигма, зазначає Н. Бахмат, акцентує на досягненнях не лише навчальних цілей, але й особистісних та метапредметних результатів, розглядає навчальну діяльність учня як цілеспрямоване формування, впроваджує «екологічну парадигму», що враховує важливість включення навчального матеріалу в контекст розв'язання реальних завдань, і розглядає навчальний процес як смисловий, породжуючи осмислення навчання та життєдіяльності [1, с. 22].

У цьому новому підході школа перетворюється з простого джерела інформації в простір, де навчають навчатись. Вчителі, зі свого боку, перестають бути просто інформаторами-передавачами знань, стаючи особистостями, які створюють умови для розвитку творчої діяльності та самостійного засвоєння нових знань.

Важливим аспектом є інтеграція питань здоров'я та екології у навчально-виховний процес. Розробка та впровадження спеціальних програм, які покликані підвищити екологічну та медичну грамотність учнів, може сприяти створенню здорового середовища у школі та виховувати відповідальне ставлення до природи.

Сучасний педагог виступає на уроці в ролі організатора, а не інформатора та керівника, саме тому йому необхідно здійснювати такі дії, як пошук способів

включення в роботу кожної дитини, надання адресної допомоги у подоланні труднощів, ініціювання пробної дії дитини: предметне, оцінювальне, контрольне, демонстрація культурних зразків таких дій, прогнозування дій учнів.

Однією з ключових складових успішної освіти у НУШ є сприяння розвитку творчого мислення учнів. Педагоги повинні створювати умови для вільного самовираження та розвитку індивідуальних талантів. Наприклад, можна використовувати техніки проєктного навчання, де учні самостійно обирають теми та розробляють власні проєкти, стимулюючи тим самим їхню творчість та ініціативу.

Врахування суб'єктивності освітнього процесу відіграє значущу роль для вчителя. Це означає, що учень, як активний учасник освітнього процесу, бере на себе частину обов'язків, які традиційно виконує педагог. Зокрема, це включає визначення теми та мети уроку, оцінку своїх знань і визначення прогалів, самостійний пошук інформації, постановку навчальних цілей, планування та виконання завдань, участь у власній та взаємній оцінці, пояснення помилок та вибір завдань для їх виправлення, а також обґрунтування власних дій.

Зрозуміло, що для реалізації цих функцій вчитель повинен створити відповідні умови та, через діалог та виконання відповідних завдань, сприяти активній участі учнів у важливих аспектах уроку, таких як визначення цілей, контроль і оцінювання, пояснення та обмін інформацією.

Залучення інтерактивних технологій у навчання може виявитися ефективним методом залучення учнів до процесу навчання. Використання віртуальної реальності, інтерактивних дошок та мобільних додатків може зробити навчання цікавим та зрозумілим, а також розвивати комунікативні та практичні навички.

Ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від якості проведення уроку, який є центральною частиною навчальної діяльності вчителя та учня. Важливо, щоб урок був виваженим та завершеним творінням вчителя,

що включає чіткий план, вступ, розвиток теми та висновки. Сучасний урок повинен не лише передавати знання та вміння, але й викликати зацікавленість, захопленість та розвивати творчу свідомість учнів.

Важливою новітньою характеристикою освіти на сучасному уроці є творчі пошуки нового, розвиток «навчальної компетентності на оновлення компетенцій». У цьому контексті учитель виступає як організатор інноваційної діяльності учнів, а сам учень виконує самостійний пошук, аналіз та презентацію інформації.

У сучасному світі, де технології та соціальні виклики змінюються з неймовірною швидкістю, необхідно реформувати підходи до навчання та виховання. Нова українська школа відкриває шлях для неординарних та креативних педагогічних методик, спрямованих на формування глибоких знань та гнучких навичок. У цій статті розглянемо деякі нестандартні підходи та їх вплив на процес навчання та виховання в НУШ.

Одним із неординарних підходів, який вже знаходить своє місце в НУШ, є використання ігрових технологій в навчанні. Це не лише робить навчання цікавим, але й сприяє розвитку критичного мислення, співпраці та творчості. Ігрові елементи в уроках можуть забезпечити ефективний спосіб залучення учнів та формування позитивного ставлення до навчання.

Неординарним рішенням є впровадження проєктної діяльності в навчання. Здобувачі освіти, обираючи теми для своїх проєктів, стають активними учасниками освітнього процесу. Це стимулює їхню самостійність, творчість та розвиває навички роботи в команді. Проєктний підхід сприяє глибшому розумінню матеріалу та його практичному застосуванню.

Новий підхід до навчання в НУШ передбачає злиття різних дисциплін у єдиний потік знань. Це дозволяє учням бачити зв'язки між різними предметами та розуміти, як вони можуть бути використані в реальному житті. Такий міждисциплінарний підхід сприяє розвитку системного мислення та глибшому засвоєнню матеріалу.

Отже, неординарні підходи до навчання та виховання у Новій українській

школі відкривають нові можливості для розвитку освіти в країні. Творчий підхід не лише зробить навчання цікавим для учнів, але й сприятиме розвитку їхніх талантів та навичок, необхідних для успішної адаптації у сучасному суспільстві. Впровадження інноваційних методик вимагає планування, підготовки та підтримки від усіх учасників освітнього процесу, але воно варте зусиль заради якісної та ефективної освіти майбутнього.

Використання ігрових технологій, проєктної діяльності та міждисциплінарного підходу обіцяє бути перспективним шляхом у підготовці молодого покоління до викликів сучасності. Ці методи не лише роблять навчання цікавим, але й сприяють розвитку комплексу навичок, необхідних для успішної адаптації у швидко змінюваному світі. Застосування таких підходів потребує спільних зусиль вчителів, батьків та учнів, але створення гнучкого, творчого та глибокого освітнього середовища варте всієї цієї праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахмат Н. В. Методика організації професійної діяльності вчителя в умовах інноваційного освітнього середовища. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Друк сервіс, 2016. 88с.

2. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г. Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.

3. Формування готовності майбутніх вчителів до інноваційної діяльності: теорія і практика: Колективна монографія / Авт. кол.: О. І. Огієнко, Т. Г. Калюжна, Л. О. Мільто, Ю. Л. Радченко, К. В. Котун. Київ, 2016. 258 с.

СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ВОЛЕЙБОЛУ: ЗАПОРУКА УСПІХУ УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ

Лук`янченко Світлана Петрівна

викладач фізичного виховання,

спеціаліст вищої категорії

Обжа Владислав Романович

Здобувач освіти

Красноградського педагогічного фахового

коледжу Комунального закладу

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Харківської обласної ради

м. Красноград, Україна

Мета та завдання шкільної фізичної культури реалізуються у процесі застосування комплексного підходу до розв'язання навчальних, виховних та оздоровчих завдань під час проведення уроків і позаурочних занять.

Серед різних видів спорту волейбол посідає важливе місце в залученні школярів до занять фізичною культурою та спортом. Ігрова діяльність гравців досить різнопланова, що сприяє зміцненню здоров'я, вихованню позитивних моральних якостей та значному підвищенню фізичної підготовленості учнів середніх класів. Ефективність фізичного виховання школярів середніх класів досягається застосуванням цілої системи засобів, але найбільш важливими в розв'язанні завдань навчання волейболу є фізичні вправи та методика їх вивчення.

Сьогодні шкільний урок розглядається як складна процесуальна система. Він є основною формою організації навчальної роботи, за допомогою якої здійснюється виховання та розвиток особистості учня. Але існує необхідність в перегляді змісту фізкультурної освіти, певних методів навчання, в пошуку більш ефективних напрямів їх застосування.

Результативність кожного заняття фізичної культури залежить від багатьох складових: підготовленості педагогічних кадрів, підготовленості учнів, їх стану здоров'я, вибраної методики навчання та тренування,

матеріального забезпечення.

Особливості застосування методів навчання вивчали: С. С. Вітвицька, В. П. Головенкін, І. В. Зайченко, І. Д. Зверев, О. Я. Савченко, О. М. Худолій, Б. М. Шиян та ін.

Проблема методів навчання і сьогодні є важливою проблемою дидактики, адже, розв'язуючи завдання виховання та освіти, вчитель, викладач, тренер повинен дуже добре розуміти не тільки те, чому він буде навчати, але і те як буде навчати, якими шляхами і способами буде досягати свідомого і повного засвоєння знань, формування рухових умінь та навичок.

Досягнення мети навчання на уроках з волейболу здійснюється шляхом застосування різних методів та методичних прийомів. Та який би метод не розглядався з позицій навчання й викладання, він завжди й одночасно буде або словесним, або наочним, або практичним.

Тому, при вивченні рухових дій, використовують ці три групи методів: словесні, практичні та методи наочного сприйняття (демонстрації).

Наочні і словесні методи використовуються у процесі виконання рухів, при створенні передумов їх виконання. Особливості застосування цих методів обумовлені специфікою процесу фізичного виховання як рухової діяльності.

Метод навчанням – це найважливіший компонент уроку, це і ключ до досягнення триєдиної мети уроку.

Важливо мати на увазі, що, у методах навчання в прямій або прихованій формі, але обов'язково проектується пізнавальна діяльність учнів.

Якщо метод навчання не відповідає триєдиній меті уроку, то учитель і учні не досягнуть бажаного результату. Досягнення мети є критерієм ефективності методу, правильності й чіткості його реалізації.

Однією з ланок системи є методи використання слова.

Важливим є значення вправ, які виконуються за словесним описом. Вони використовуються не тільки для фізичного розвитку, але й з освітньою метою для вдосконалення процесів свідомого керування рухами на основі нових знань.

Певна емоційність у спілкуванні значною мірою забезпечує ефективність

засвоєння інформації, підвищує розумову активність учнів, сприяє аналізу дій, що вивчаються для опанування грою у волейбол.

Метод слова у процесі фізичного виховання дає можливість організувати діяльність учнів і керувати ними, сформулювати правильне уявлення учнів про техніку вправи, що вивчається; встановити необхідні взаємостосунки з учнем, передавати необхідні знання, ставити запитання, активізувати творче ставлення учнів до навчання, вирішувати виховні завдання, регулювати поведінку та емоційний стан учнів; оцінювати результати діяльності.

У процесі фізичного виховання використовуються різні прийоми методу слова, враховуючи особливості застосування.

Іншою ланкою системи методів навчання волейболу є метод демонстрації.

Відомо, що у процесі виконання певних рухових дій учень значно частіше мислить образами, тому на уроках фізичної культури найповніше образ вправи можна створити за допомогою показу. Метод демонстрації полягає в показі учням конкретних предметів, дій або в організації спостереження за явищами навколишньої дійсності.

Розрізняють такі дві основні форми показу – демонстрацію поз, рухів та використання з цією метою ілюстративних матеріалів. Показ вправ найширше застосовується на першому етапі навчання і тоді, коли у виконання вправи вносять новий елемент, змінюють деякі деталі, виправляють помилки.

Третю групу методів навчання складають практичні методи (методи розучування вправи).

Метод вивчення вправи в цілому застосовується на всіх етапах навчання і передбачає вивчення дії в тому вигляді, в якому вона уявляється як кінцеве завдання навчання.

На початковому етапі навчання він може застосовуватися, якщо учні мають високий рівень підготовленості, а вправа, що вивчається, порівняно проста. На заключному етапі навчання і при опробуванні дії він застосовується завжди.

Позитивним є те, що цілісне розучування сприяє формуванню міцних умовно-рефлекторних зв'язків одночасно на всі рухи рухової дії, а недоліком те, що учень одночасно повинен розв'язувати багато рухових завдань і розподіляти увагу на всі деталі техніки.

У зв'язку з цим на фоні цілісного виконання вправи кожного разу як би виділяють окремі ланки, рухи, зосереджуючи на них увагу учнів. Необхідне створення полегшених умов при виконанні складних вправ.

Метод розучування по частинах.

Складну рухову дію спочатку розподіляють на елементи, вивчають окремі рухи, а потім з'єднують їх, що на початковому етапі полегшує оволодіння цілісною дією.

Позитивним є те, що це дозволяє концентрувати увагу на кожній деталі, скорочуючи строки навчання, робить процес навчання на кожному занятті більш конкретним, а значить, і мотивованим, адже успіхи підвищують інтерес учнів до занять волейболом.

Важливо, щоб перехід від методу розучування по частинах до цілісного засвоєння волейбольної дії повинен бути своєчасним; при неправильному дробленні вправ на частини, вивчені окремо частини вправи можуть мати такі характеристики, які відрізняються при виконанні вправи в цілому.

Окремо вивчають вихідні і кінцеві положення, дії підготовчої фази руху.

Метод підвідних вправ, метод вирішення окремих рухових завдань, метод термінової і поточної інформації, метод поєднання та ігровий краще сприяють оволодінню елементами волейболу.

Ігровий метод може досить широко застосовуватись на окремих навчальних або тренувальних заняттях як допоміжний засіб для більш ефективного виконання педагогічних завдань.

На етапі закріплення застосовують і змагальний метод навчання.

Застосовується на етапі закріплення, удосконалення рухової навички. Особливість – дещо обмежена можливість застосування для формування нової, особливо складної рухової навички.

Отже, вибір методів та їх вплив на ефективність навчання волейболу визначається конкретним педагогічним завданням та особливостями змісту навчального матеріалу, підготовленістю школярів, конкретними зовнішніми умовами, методичною та технічною підготовленістю вчителя, наявністю обладнання та інвентарю тощо.

Успіх досягається при використанні багатьох методів та прийомів, системного підходу до вивчення волейболу.

РОЛЬ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Лук'янова Валентина Леонідівна,
вчитель музичного мистецтва
Апостолівського ліцею № 3
Апостолівської міської ради
Криворізького району
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

Мистецтво вважається одним із найефективніших інструментів для виховання патріотизму, що стимулює осмислення творчих аспектів світу. Це не лише вираження всіх універсальних ідей, але й найтонший метод «гуманізації соціалізації». Засоби впливу мистецтва, зокрема музика, виявляються особливо ефективними та творчо розробленими, формуючи важливі аспекти особистості.

Леся Артеменко вказує, що національно-патріотичне виховання спрямоване на розвиток у дітей та молоді почуття національної самосвідомості, вірності та любові до рідної землі, а також турботи про добробут свого народу. Це включає готовність виконувати громадянські та конституційні обов'язки у захисті національних інтересів, цілісності та незалежності України [1, с. 10].

Метою роботи є вивчення та аналіз ролі музичного мистецтва у формуванні патріотичної свідомості здобувачів освіти. Для досягнення цієї мети розглянемо основні аспекти, що визначають вплив музики на формування патріотизму серед здобувачів освіти.

В умовах сучасного українського суспільства освітні заклади стикаються з важливими завданнями, спрямованими на формування у молодого покоління поваги до історії та традицій свого народу, а також на виховання патріотичної свідомості. Музика відіграє особливу роль у цьому процесі, оскільки кожне мистецьке творіння несе в собі духовно-моральний зміст. У музиці цей зміст є душею твору і його основною силою впливу на особистість.

На уроках музичного мистецтва, завдяки різноманітному репертуару та

видам діяльності, учні виховують любов до свого краю, почуття гордості за його історію та видатних представників. Вони розвивають бажання діяти відповідно до національних інтересів, а також готовність стати на захист рідної землі у будь-який момент.

Сьогодні патріотичне виховання здобувачів освіти має важливе значення для майбутнього країни. За словами Н. Ветлугіної, школа повинна готувати учнів до життя у новому тисячолітті, надаючи їм не лише знань, але й виховуючи практичні навички та громадянську відповідальність. Важливо виховувати патріотів, готових любити та захищати свою Батьківщину [2, с. 29].

Ефективність виховання школярів за допомогою музики значною мірою залежить від особистості самого вчителя. Його світогляд, професійна підготовка, педагогічний талант, майстерність, інтелект та душевна чутливість визначають, наскільки вдало він може використовувати музику для виховання дітей. Вчителеві слід володіти глибоким розумінням і любов'ю до музики, а також вміти зацікавлювати нею учнів.

Щоб залишатися актуальним і вдосконалювати свою майстерність, учителеві музики важливо прагнути до постійного розвитку і покращення виконавської майстерності. Теорія та практика музичного виховання постійно змінюються, тому вчителеві необхідно слідкувати за досягненнями сучасної науки та активно впроваджувати їх у навчальний процес.

Згідно з Г. Волошиною та П. Волошиним, урок музичного мистецтва у школі є широко поширеною формою розвитку патріотичних почуттів через українську пісню. Вони підкреслюють, що музика виступає значущим чинником у патріотичному вихованні дітей та молоді, якщо цей процес спрямований на виявлення та розширення їхнього патріотичного потенціалу і використовує ефективні методи його реалізації [3, с. 130].

Музичне мистецтво відіграє важливу роль у формуванні патріотичної свідомості здобувачів освіти. Музика має унікальну здатність викликати емоції та створювати глибокі враження. Патріотичні композиції можуть викликати почуття гордості за свою країну та патріотизму.

Серед різноманіття музичних жанрів особливу увагу в патріотичному вихованні молодого покоління заслуговує українська народна музика та музичний фольклор. Великий вплив на формування патріотичних почуттів школярів справляє українська пісенна творчість. Різноманітність жанрів української пісні відтінює життя та соціальну взаємодію людей, виражає любов до Батьківщини та відданість та турботу про неї.

Вплив пісні на розвиток патріотичних почуттів полягає у стимулюванні інтересу та бажання наслідувати улюблених героїв, боротьби зі злом та допомоги слабшим, оскільки саме в цьому криється потужність музики. Через цей вплив у учнів формуються ціннісні орієнтації.

Музика є ефективним засобом навчання історії, традицій та важливих подій у житті країни. Патріотичні пісні використовувалися для передачі інформації про героїчні вчинки та досягнення нації.

Найпоширенішими видами музичної діяльності на уроці з учнями є слухання музичних творів та вокально-хорова робота. Вдалими зразками народної творчості, на яких можна виховувати патріотичні почуття є соціально-побутові пісні: козацькі пісні, чумацькі пісні, кріпацькі пісні, рекрутські пісні, ремісницькі, переселенські, бурлацькі пісні; епічні пісні: історичні пісні, думи, билини.

Музичні твори, які відображають культурні особливості та історію країни, сприяють формуванню ідентичності та почуття приналежності до власної нації, вони стимулюють активну громадянську позицію та заохочують здобувачів освіти до участі в справах своєї країни, розвиваючи в них відповідальність та готовність брати участь у суспільному житті.

Прилучення школярів до народної пісенної творчості може відбуватися у різних формах роботи: уроки-екскурсії, огляди, конкурси, творчі зустрічі, концерти, свята, вечори, майстер-класи, перегляд відеофільмів, прослуховування телепередач, ютуб-каналів.

Музика є засобом, який сприяє ідентифікації з власною культурою та нацією. Патріотичні композиції сприяють формуванню почуття національної

єдності серед освітнього співтовариства.

Музичне мистецтво є важливим чинником у збереженні культурної спадщини та передачі традицій від покоління до покоління. Музика виконує освітню роль, допомагаючи здобувачам освіти краще розуміти історію, традиції та цінності своєї країни через висвітлення цих аспектів у музичних творах.

Музика може стимулювати активну громадянську позицію, спонукати до участі у суспільних подіях та заохочувати до відчуття відповідальності за долю своєї країни, вона має велику емоційну силу, що дозволяє викликати глибокі почуття та створювати позитивний емоційний фон, сприяючи формуванню патріотичних настроїв серед здобувачів освіти.

Сімейне виховання, вплив засобів масової інформації та довкілля суттєво впливають на формування особистості учня за допомогою музики, сприяючи розвитку його моральних та людських якостей, громадянської позиції та патріотизму. Однак урок музичного мистецтва у школі вважається найпоширенішою формою розвитку патріотичних почуттів засобами української пісні.

Вже з ранніх років навчання на уроках музичного мистецтва вкладаються основи національно-патріотичного виховання, що з часом дозволяє учням усвідомити значущість музичного фольклору в історії України.

Не менш важливим аспектом ефективності патріотичного виховання є своєчасне ознайомлення зі шкільними традиціями, спрямованими на підготовку патріотів. У рамках уроків музичного мистецтва рекомендується проводити серії бесід, присвячених символіці країни, таким як створення Державного герба, прапора, тексту і музики гімну.

Отже, роль музичного мистецтва важлива у формуванні патріотичної свідомості учнів, сприяючи їхньому емоційному зв'язку із країною, активному громадянству та збереженню культурної спадщини.

У сучасному світі виховання та розвиток патріотичних почуттів, залучення особистості до цінностей культури українського народу є важливою умовою для відродження та збереження духовно-моральних та патріотичних

засад національного характеру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Артеменко Леся Сучасне розуміння патріотичного виховання. Педагогічний альманах: збірник праць молодих науковців / відп. ред. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. С. 9–13.
2. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Музична Україна, 1997. 94 с.
3. Волошина Г. П., Волошин П. М. Роль музики у патріотичному вихованні особистості. Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. / Інститут модернізації змісту освіти МОН України. Київ, 2016. Вип. 86. С.125-130.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Маляренко Вікторія Вікторівна,
вчитель початкових класів КГ № 34,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

Спілкування є неодмінною складовою розвитку особистості та ключовим фактором успішної соціалізації. У сучасному світі, де зміни в технологіях та соціокультурному середовищі відбуваються швидкими темпами, важливо вдосконалювати методи та організацію спілкування в початкових школах.

У сучасному цифровому віці інтерактивні технології є потужним інструментом для поліпшення спілкування в навчальних закладах. Використання віртуальних платформ, онлайн-інструментів та електронних засобів комунікації дозволяє розширити можливості взаємодії між учнями, вчителями та батьками.

Мета статті полягає в розгляді та теоретичному обґрунтуванні шляхів та засобів вдосконалення організації спілкування в сучасній початковій школі.

Сучасна початкова школа є місцем, де формується основа для подальшого навчання, розвитку особистості та соціалізації учнів. Однак ефективне спілкування, як ключовий аспект навчального процесу, вимагає постійного вдосконалення організації.

Активне спілкування під час уроку вимагає вираженого особистісного нахилу та вміння вчителя ефективно організувати діалог.

Вчителі відіграють ключову роль у побудові сприятливого середовища. Систематичні тренінги та семінари з комунікаційних стратегій допомагають вчителям покращити свої навички та підвищити рівень взаємодії з учнями та батьками.

Особистісний аспект проявляється і в умінні вчителя задовольняти індивідуальні потреби учнів, надавати суспільне визнання їхнім досягненням.

Бажання бути важливим для інших є ключовим джерелом розвитку особистості учня. Під час шкільного уроку, при правильному веденні вчителем спілкування та ретельному плануванні дидактичних засобів, учневі надається можливість відчути себе як індивідуальність і підтвердити свою унікальність. Використання вчителем методик, які стимулюють зусилля учнів, отримують позитивну оцінку як від вчителя, так і від однокласників. Це створює учням можливість досягти успіху в навчанні.

Арсенал методів та прийомів, які використовують учителі-майстри, є різноманітним. М. Заброцький вказує, що вони застосовують різні завдання для пошуку, евристичні розмови, створюють проблемні ситуації та інші методи. Вони прагнуть організувати діяльність учнів на різних рівнях когнітивної активності, постійно вивчають можливості та здібності своїх вихованців, їхні інтереси, а також розуміють причини помилок і труднощів. Слід відзначити, що у такому підході вчителя відображається ставлення до учнів як до активних учасників навчального процесу, рівноправних партнерів у навчальному діалозі. Вчителю є цікаво спостерігати за зростанням своїх учнів, коли вони подолають лінощі та небажання вчитися, навчаються організувати свій час і розвивають вміння сприймати себе як особистість [2, с. 88].

В сучасному світі вчитель початкової школи повинен головним чином зосереджувати свою увагу на створенні оптимальних умов для успішного навчання учнів. Саме комфортність у процесі навчання визначає ефективність освітньої діяльності учителя та досягнення школярами успіху. Важливо, щоб взаємодія з дітьми вчителя приносила позитивні емоції, а він сам розумів і поважав своїх учнів, сприймав світ очима дітей. Педагог, який обмежує свої емоційні висловлювання, не може розраховувати на успішне спілкування з учнями. Брак позитивних емоцій може призвести до того, що дитина не буде розуміти вказівки або прохання вчителя, відчуватиме негативні емоції й відмовиться від пізнавальної активності. Постійні негативні емоції можуть викликати стійку дезадаптацію до шкільного середовища та втрату інтересу до навчання.

У цьому контексті важливе значення має особистісно-орієнтований підхід до навчання. Це означає створення умов, які задовольняють потреби кожної дитини у самовираженні та індивідуалізації, розвиваючи у неї усвідомлення власної індивідуальності та «Я-концепції».

Однією з основних потреб молодших школярів у навчальній діяльності є встановлення особистісного контакту з учителем під час уроку та бажання почути підтримку та схвалення за свої дії, зауважує К. Лесик. У цьому віці сприятливі умови для розвитку мотивації досягнень у навчальній діяльності дітей. Цей мотив стає стійким та переважає над бажанням уникнути невдач, що сприяє розвитку різноманітних здібностей дитини [3, с. 118]. Важливим елементом ефективного навчання є формування учнівської мотивації до освітньої діяльності. Мотивована діяльність стимулює дитину до активного навчання, якісного засвоєння знань та розвитку. Залежно від ступеня мотивації, дитина може взаємодіяти з різними завданнями - виконувати або не виконувати їх або виявляти різний рівень активності. Вчитель, бажаючи викликати бажання молодших школярів виконувати навчальні завдання, спочатку зосереджується на формуванні ігрової мотивації та лише потім представляє навчальні завдання.

Щоб заохотити дитину до навчання, вчителю важливо навчитися ефективно та уважно слухати її. Важливо утримуватися від перебивання, щоб не розірвати нитку її думок. Власні думки, ставлення до сказаного вчителем слід висловлювати після уважного вислуховування та чекання паузи, щоб дитина відчула увагу і точне розуміння своїх ідей. Активне слухання, супроводжуючись спонуканнями до реакції, сприяє встановленню ефективного взаєморозуміння. Вчителю важливо не керувати, а стимулювати, допомагати учневі приймати рішення і взаємодіяти з ним, враховуючи його потенціал для розвитку – це головні завдання вчителя.

Отже, активність, яка виникає в результаті діалогічних взаємодій, підбадьорює учнів до пошуку нових знань. Висловлюючи свої думки емоційно та захоплено, вони знаходять задоволення від своїх «відкриттів». У всіх випадках слід прагнути до високого рівня культури спілкування серед дітей,

уникати грубощів та нестриманості.

С. Абрамович визначив ключові аспекти ефективної організації повсякденного життя учнів початкових класів. Серед них – створення емоційного комфорту та доброзичливої атмосфери, надання можливості дитині звертатися за допомогою у ситуаціях невідомості, забезпечення відчуття захищеності та довіри до оточуючих. Важливим елементом є створення умов для розвитку творчих здібностей учнів [1, с. 214]. Крім того, вказано на необхідність інтеграції змісту освіти в різних видах діяльності молодших школярів. На рівні педагога акцентується увага на професійній готовності, яка включає компетентність в основних сферах життєдіяльності, знання вікових особливостей учнів та володіння освітніми технологіями.

Зосередження на розвитку комунікативних навичок учнів стає важливою складовою успішного спілкування. Впровадження групових вправ, дискусій та проєктів сприяє формуванню навичок ефективної взаємодії.

Акцент на розвиток комунікативних навичок учнів допомагає будувати ефективне спілкування та взаєморозуміння. Групова робота, дискусії та проєктно-орієнтоване навчання є ключовими елементами цього підходу.

Сучасні технології відкривають нові можливості для покращення спілкування в шкільному середовищі. Використання віртуальних платформ, відеоконференцій та онлайн інструментів сприяє активній комунікації між учнями, вчителями та батьками. Активна участь батьків є важливим елементом ефективного спілкування. Школа може організовувати регулярні батьківські збори, консультації та спільні заходи, щоб створити відкрите середовище для обміну інформацією та взаєморозуміння.

Вдосконалення організації спілкування не лише забезпечує ефективну взаємодію, а й створює сприятливе середовище для розвитку особистості учнів. Взаємодія в школі повинна підтримувати розвиток кожного учня як індивіда.

Мислительний процес, спільний з учителем у пошуку, як правило, є регульованим, виявляється більш розгорнутим і має конкретну мету в знаходженні необхідних засобів для вирішення завдань. Дискурсивні процеси

мислення мають переважну вагу, а інтуїтивні процеси виправляють роз'єднаність ознак проблемної ситуації, які не мають логічного обґрунтування під час групового пошуку. На цьому рівні забезпечується вирішення завдань з максимально високим рівнем складності для кожного учня. Вчителі відіграють ключову роль у створенні позитивного спілкувального середовища. Їхня готовність розвивати комунікативні стратегії та активна участь у формуванні спілкувальної культури сприяють успішному навчанню та розвитку учнів.

Для сприяння активному спілкуванню в освітньому процесі початкових класів вчителі використовують різноманітні методи та прийоми, такі як розвивальні, рольові та ділові ігри, проблемні ситуації, творчі завдання, пошукові дії, дослідження, використання наочності та інші. Ці методи спрямовані на максимальне підвищення рівня комунікативної активності учнів. При цьому вчителі висвітлюють своє ставлення до учнів як до суб'єктів навчання, розглядаючи їх як рівноправних партнерів у процесі освітнього взаємодіалогу.

Отже, вдосконалення організації спілкування в сучасній початковій школі-це постійний процес, що вимагає уваги до нових технологій, розвитку навичок учасників освітнього процесу та підтримки з боку шкільної адміністрації. Лише через це вдасться створити ефективне та гармонійне середовище для розвитку молодого покоління.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович С. Д. Мовленнєва комунікація: підручник. Київ: Вид. дім Д. Бураго, 2013. 460с.
2. Заброцький М. М. Комунікативна компетентність учителя як вияв його педагогічної позиції. Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ: Главник, Вип. 26. Т.2. 2005. С 85–89.
3. Лесик К. М. Психолого-педагогічні основи формування комунікативних умінь молодших школярів у позакласній роботі. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Київ-Запоріжжя. Вип. 23. 2002. С. 117–120.

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ

Манагарова Наталія Володимирівна,
вчитель початкових класів КГ № 73,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

Сьогодні усе більше уваги приділяється впливу усної народної творчості на естетичне виховання учнів початкових класів. Надзвичайно важливо, щоб кожна дитина, незалежно від віку, могла сприймати унікальність мистецтва та вроду природи. Таким чином, робота вчителя повинна бути організованою та націленою на конкретні цілі.

Останні роки виявили основною трудностю у формуванні особистості молодшого школяра - це естетичне виховання. Естетична культура призначена для навчання дитини розпізнавати прекрасне навколо неї.

Не можна сформувати особистість з розвиненим естетичним смаком без виховання в ній від самого дитинства поваги до духовних цінностей, без навчання розуміти, цінувати та відрізнити красиве від потворного в житті та мистецтві. Кожна дитина вже має вроджені здібності до сприйняття прекрасного, які є їй властивими.

Мета роботи. Вивчення та розкриття можливостей формування естетичного смаку у молодших школярів за допомогою засобів фольклору, сприяння розвитку творчого мислення спрямованих на вдосконалення культурно-естетичного виховання в освітньому процесі.

У формуванні гармонійно розвиненої особистості сучасної дитини дедалі більшу вагу надає художньо-естетичне виховання за допомогою фольклору. Здатність особистості успішно вирішувати завдання в дорослому житті визначається насамперед образним мисленням і естетичними переконаннями, що формуються в її свідомості ще у дитинстві, коли загальна користь і

концепція перетворюються в естетичне задоволення. Виховання цих соціокультурних рис в особистості стає необхідною вимогою суспільства, яка є основою для формування молодшої громадянської формації в незалежній Українській державі. За словами О. Алісійчук, створення нового естетичного ставлення особистості на основі розвитку художньої культури передбачає розвиток у кожної дитини культури праці та творчості, культури життя [1, с. 70].

Естетичний смак визначається не лише індивідуальними уподобаннями, але й вихованням в особистості чуття гармонії, краси та культурного сприйняття. У цьому контексті особливо важливим є формування естетичного смаку у молодших школярів, що може здійснюватися різними методами та засобами, включаючи використання фольклорних елементів.

Естетичне виховання в початковій школі розглядається як цілеспрямований та організований процес, спрямований на формування у дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку та здатності сприймати, творити та цінити прекрасне, а також вести культурне та достойне співжиття.

Постійний естетичний вплив на учнів у початковій школі сприяє становленню в них естетичних почуттів, смаків, поглядів та художніх здібностей, а також розвиває їхню практичну здатність виражати це в їхньому житті.

У книзі О. Матвієнко «Виховання молодшого школяра» наголошується, що естетичний ідеал молодших школярів формується через вплив поведінки та діяльності оточуючих, суспільного життя та мистецтва. Тому важливо, щоб учитель, використовуючи художні образи, спрямовував цей процес [4, с. 278].

Спрямовуючи дітей до здатності сприймати красу та відчувати на її адресу емоційному відгуку, педагог повинен сприяти їхньому розумінню, оцінюванню та формуванню естетичних уявлень і суджень. Процес формування естетичної свідомості у молодшого школяра відбувається під час вивчення прекрасного та потворного в житті та мистецтві.

С. Максимюк вказав, що розвинена естетична свідомість особистості охоплює передусім розвинену естетичну чутливість (естетичне сприйняття, емоції, переживання, почуття і чуттєва частина естетичного смаку) і естетично розвинений розум, або інтелект (раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання) [3, с. 118].

Естетичне виховання впливає на почуття та свідомість дитини, сприяє формуванню її естетичних поглядів і переконань. Воно створює умови для розвитку психічних якостей особистості, що визначають її емоційну сферу, уяву і фантазію.

Естетичне виховання передбачає досягнення певного рівня художньо-естетичної культури особистості та її здатності естетично сприймати навколишню дійсність. Цей рівень проявляється у розвитку всіх аспектів естетичної свідомості, таких як почуття, погляди, переживання, оцінки, смаки, потреби та ідеали, а також у розвитку вмінь і навичок активної творчої діяльності в навчально-виховному процесі, праці, побуті та взаєминах між людьми. За словами О. Воропай, емоційне сприйняття навколишньої дійсності впливає на формування переконань та поглядів учнів, які стають основою їхньої поведінки та громадянської активності у різноманітному культурному середовищі [2, с. 62].

Особливим елементом естетичної культури є естетичний смак, і успішне формування цього аспекту має важливе значення як для особистісного зростання, так і для посилення впливу естетичних цінностей носіїв культурної спадщини.

Фольклор, як невід'ємна частина культурного надбання, є носієм традицій, вірувань та мистецтва. Він вражає найглибші шари національної свідомості та відображає колективний дух поколінь. Засоби фольклору, такі як народні пісні, казки, обряди, можуть стати потужним інструментом для формування естетичного смаку у молодших школярів.

Використання фольклору в освітньому процесі дозволяє не лише навчати дітей національним традиціям, але й активно розвивати їхній естетичний смак.

Розгляд фольклорних творів розширює уявлення про красу, різноманіття форм та виразних засобів вираження.

Етапи змін, росту національної самосвідомості та духовного відродження народу завжди пов'язані із відновленням та врахуванням культурно-історичних традицій. В сучасний період, коли спостерігається підйом громадської активності, важко уникнути використання давніх традицій народної культури та мистецтва, оскільки відсутність взаємодії освіти та виховання з національною культурою та невідповідність в національно-культурних питаннях часто сприяють конфліктам між національностями та проявам націоналістичного підходу. Таким чином, лише збагатившись духовністю, освоївши мову, звичаї, мистецтво та цінності культурно-історичних традицій свого народу, людина зможе правильно оцінити загальнолюдські цінності та досягнення інших народів. Це підкреслює важливість введення в систему шкільної освіти різноманітних ефективних форм і методів для виховання учнів на основі національних традицій, мистецтва та культурно-історичних досягнень регіону, оскільки накопичене століттями народною мудрістю та культурою повинно стати важливою частиною виховної та освітньої системи сучасної школи.

Ефективне використання фольклору у навчальному процесі вимагає від педагогів творчого підходу та розробки спеціальних методик. Залучення до уроків народних пісень, обрядів чи казок допомагає виховати у школярів емоційну глибину та бажання розуміти свої коріння.

Таким чином, естетичний смак відкриває дитині естетичне відношення до світу, відображає її прагнення до гармонії, краси. Щоб розвинути естетичний смак цьому сприяє фольклор. У кожному творі присутні як прекрасні риси людства, так і потворні. Тоді дитини починає розрізняти та за рахунок цього розвивається естетичний смак. З усіх форм суспільної свідомості саме естетичний смак у своїх ціннісних орієнтаціях є найбільш вагомим.

Використання фольклору являє собою важливий інструмент для формування естетичного смаку у молодших школярів. Це не лише сприяє

збереженню культурної спадщини, але й сприяє розвитку творчого мислення та естетичних цінностей в новому поколінні. Такий підхід сприяє створенню гармонійного освітнього середовища, де краса стає не просто абстрактним поняттям, але й основоположним принципом життя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алісійчук О. С. Морально-естетичне виховання молодших школярів : навч. посіб. Київ: Академія, 2001. 160 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого наоду: етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1991. 316 с.
3. Максимюк С. П. Педагогіка: навч. посібник. Київ : Кондор, 2005 667 с.
4. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія : навч. посіб. Київ : видав. дім «Стилос», 2006. 543с.

РОЛЬ БАТЬКІВ У ФОРМУВАННІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІННЯ ВЧИТИСЯ

Поліщук Наталія Анатолівна,
вчитель початкових класів КГ № 34,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

Організація освітньої системи в Україні передбачає відновлення інтелектуального потенціалу нації та підвищення соціальної ролі кожної особистості. З цієї причини перед закладом освіти стоїть завдання гарантувати якість навчання учнів, включаючи успішне освоєння обов'язкових результатів, а також виховання навичок самостійного здобуття та творчого застосування знань у розв'язанні практичних завдань.

Шкільний період життя визначає нову роль для дитини – вона стає учнем, здобувачем освіти, відчуваючи себе часткою соціального середовища. Щоб забезпечити їй оптимальні умови для навчання, батьки та родина забезпечують необхідне обладнання та місце для навчання вдома, демонструючи при цьому увагу та повагу до навчальної діяльності.

Початкова освіта повинна створити умови для всебічного розвитку учнів на інтелектуальному, соціальному, моральному та фізичному рівнях. В стратегічному плані, вона виступає як основа для формування демократичного суспільства, де освіченість, вихованість і культура визнаються як ключові складові стабільного та прискореного розвитку України.

Один із ключових компонентів концепції Нової української школи є педагогіка партнерства – педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками [1, с. 35].

Процес навчання в молодшому шкільному віці є ключовим етапом у розвитку дитини, визначаючи не лише її академічні здібності, але й важливі

аспекти особистісного зростання. У цьому контексті, батьки відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні в учнів навичок та умінь, необхідних для ефективного навчання.

Мета статті полягає у розгляді впливу батьків на процес формування в молодших школярів навичок самостійного вивчення та розвитку позитивного ставлення до навчання. Дослідження ролі батьків у навчальному процесі допомагає зрозуміти, як їхня підтримка та участь впливають на академічний успіх та формують загальні відносини дитини до навчання.

Розглянемо, як батьки можуть стати ефективними партнерами в навчанні своїх дітей та як їхня роль визначає майбутній успіх молодших школярів у формуванні вмінь вчитися.

1. Важливим аспектом є психологічна готовність батьків до взаємодії з навчальним процесом. Позитивне ставлення, підтримка та визнання дитячих досягнень створюють емоційно сприятливу атмосферу, яка сприяє бажанню вчитися та саморозвитку. Перш за все, батьки відіграють ключову роль у психологічній підготовці своїх дітей до активного вивчення. Створення позитивного емоційного фону є важливим етапом, що дозволяє дитині відчувати радість від навчання та розвитку. Батьківська підтримка та визнання успіхів дитини стимулюють її інтерес до знань.

2. Створення стимулювального навчального середовища вдома визначається не лише наявністю матеріалів, але й активним включенням батьків у навчальні процеси. Батьки можуть активно сприяти формуванню навичок вчитися. Це може містити наявність доступних навчальних матеріалів, організацію регулярного часу для домашнього завдання та встановлення позитивних навчальних звичок.

Регулярне проведення часу для домашнього завдання та спільне вивчення нового матеріалу допомагає учням виробити ефективні навчальні стратегії та орієнтацію на досягнення успіху.

Давній китайський вислів стверджує: «Коли я слухаю, я забуваю; коли я бачу, я запам'ятовую; коли я роблю, я розумію.» Це вказує на важливість

залучення дітей до вирішення різноманітних завдань, таких як порівняння, узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Це навчає дітей мислити, аналізувати поставлені завдання і розвивати навички вибору найраціональніших шляхів розв'язання.

Співпраця батьків із вчителями є ключовою складовою ефективного освітнього процесу. Спільна робота гарантує обмін інформацією щодо успішності та проблем дитини в навчанні. Така комунікація допомагає забезпечити повноцінну підтримку індивідуальних потреб учня та вчасно реагувати на будь-які труднощі. Колективні зусилля батьків та вчителів направлені на створення оптимальних умов для розвитку умінь вчитися та досягнення кращих результатів.

Форми спілкування вчителя з батьками можуть бути різними:

- Тижневі або місячні інформаційні бюлетені, які містять інформацію про всі заходи, в яких беруть участь діти.
- Зустрічі групи батьків, які можуть зустрічатися для планування волонтерських заходів для класу чи школи.
- Обмін книжками: батьки й вчителі можуть обмінюватися книгами про цікаві підходи до навчання і виховання дітей. Обміни книгами можна супроводжувати організацією подальших дискусійних груп – як фізично, так і через соціальні мережі.
- Святкові заходи, до яких залучаються діти, вчителі, і батьки, можна організувати з різних приводів – історичні події, події, важливі для громади, сезонні святкування, події у шкільному житті та ін. [1, с. 141].

Результати вивчення ролі батьків у формуванні умінь вчитися у молодших школярів підкреслюють важливість активної партнерської взаємодії між сім'єю та освітнім закладом. Батьківська підтримка виявляється не лише у наданні допомоги при виконанні домашніх завдань, але й у створенні умов для розвитку особистісних та академічних компетентностей учнів.

Кожна дитина неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія Нової школи – допомогти

розкрити та розвинути здібності, таланти й можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками [1, с. 35].

Батьки можуть сприяти формуванню у дітей критичного мислення та творчих умінь. Спільні справи, графічні та літературні активності сприяють розвитку творчого підходу до вирішення завдань та проблем.

Розвиток критичного мислення, творчих умінь та відповідальності є не менш важливим завданням для батьків. Вони можуть стати каталізаторами для розкриття потенціалу дитини, сприяючи формуванню самостійності та готовності до вивчення нового.

Батьки мають підтримувати розвиток в учнів навичок відповідальності та саморегуляції. Вони можуть надихати дітей на планування свого часу, встановлення конкретних цілей та відстеження власного прогресу.

Роль батьків у формуванні умінь вчитися у молодших школярів неоціненна. Їхня активна участь, психологічна підтримка та створення сприятливого освітнього середовища є визначальними чинниками для успіху учнів.

Взаємодія батьків з учителями, розвиток критичного мислення та відповідальності – це ключові компоненти, що сприяють гармонійному формуванню навчальної особистості молодшого школяра.

Таким чином, батьківська роль у формуванні умінь вчитися у молодших школярів є визначальною для їхнього академічного успіху, розвитку критичного мислення та відповідальності. Активна участь, психологічна підтримка та створення стимулювального оточення визначають майбутнє кожної дитини, сприяючи її зростанню як особистості та успішному навчанню.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf> (дата звернення: 25.12.2023).

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Поліщук Любов Миронівна
старший викладач
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
Одеса, Україна

Вступ./Introduction. Використання новітніх інноваційних технологій у процесі навчання, зумовлює необхідність реформування освіти у всіх ВНЗ. У сучасному етапі розвитку освіти набагато більша увага приділяється розвитку особистості, тому основною задачею педагогів є розвиток творчого потенціалу учасників навчального процесу, поєднання традицій, що склалися у вітчизняній школі, з новими ідеями, які пов'язані із входженням нашої держави до європейського і світового простору.

Ціль роботи./Aim. Аналіз та висвітлення змісту інноваційних освітніх технологій навчання та викладання у вищій школі.

Розглянуто та проаналізовано основні педагогічні моделі навчання та обґрунтовано питання ефективності інтерактивних технологій навчання та викладання у ВНЗ.

Матеріали та методи./Materials and methods. У наш час проблемами розробки та втілення інноваційних освітніх технологій навчання та викладання займалися В. І. Андрєєв, І. М. Дичківська, К. К. Колін, Н. І. Криворучко, І. П. Підласий, В. Д. Симоненко, В. А. Сластенін, В. В. Шапкін та інші [1].

Інноваційний розвиток педагогічної освіти – це комплекс впроваджених організаційних нововведень, необхідних для нарощування інноваційного потенціалу, професійної педагогічної підготовки студентів. Під інноваціями ми вбачаємо новизну, що ефективно змінює результати професійної підготовки майбутніх викладачів. При цьому створюються нові освітні педагогічні технології, методи, форми, засоби розвитку особистості та організації навчання і виховання.

У сучасній педагогіці розрізняють декілька моделей навчання:

- пасивна – учень виступає в ролі (об'єкта) навчання (слухає й дивиться);
- активна – учень виступає (суб'єктом) навчання (самостійна робота, творчі завдання);
- інтерактивна – ("inter" – взаємний, "act" – діяти) [1, с. 80].

Результати та обговорення./Results and discussion.

Для більш детального аналізу цих моделей, доцільно буде розглянути кожен.

1. Пасивна. Викладач є головною дійовою особою процесу, а студенти виконують роль пасивних слухачів, які потім відповідають на запитання викладача, виконують самостійні роботи. Найпоширеніший вид пасивного навчання — це лекція.

Переваги пасивного методу навчання:

- можливість викладу великого обсягу навчального матеріалу за обмежений час;
- можливість працювати з великою аудиторією;
- проста підготовка до лекції з боку викладача та студента.

2. Активна. Навчання спонукає до особистої участі, забезпечує саморозвиток, сприяє залученню до розв'язання проблем, максимально наближених до професійних, розширює й поглиблює професійні знання, розвиває практичні навички та вміння. Найпоширенішими й характерними активними методами навчання є розігрування ролей, аналіз конкретних ситуацій, дискусія, семінар, тренінг, ділова гра.

Переваги активного методу навчання:

- розвиток пам'яті та уваги;
- розвиток логічного і творчого мислення;
- формування критичного мислення;
- розвиток кмітливості;
- формування вміння дискутувати і відстоювати власну думку;

- самопізнання та самооцінювання;
- самостійність та відповідальність.

3. Найбільш ефективною та перспективною моделлю із світової практики прийнято вважати інтерактивну модель навчання. Її дуже широко використовують у таких країнах як: США, Великобританія, Японія. Порівняно з іншими моделями вона має безліч переваг [2]:

Таблиця 1.

Сутність і види інтерактивних методів навчання.

<i>Назва</i>	<i>Суть методу</i>
<i>Кооперативне навчання.</i>	Найпоширенішими методами цієї групи є робота в парах під час проведення письмових опитувань, тестування, виконання завдань; синтез думок для вирішення складних проблем під час практичних занять; пошук скарбів при проведенні семінарських занять; коло ідей при вирішенні суперечливих питань. Такі методи співпраці не дають можливості студентам ухилятися від виконання завдань, сприяють розвитку навичок спілкування у групі, критично мислити, переконувати.
<i>Колективно-групове навчання.</i>	Використовуються методи: мікрофон; мозкова атака при вирішенні проблемних завдань: аналіз ситуацій при вивченні деяких аналітичних понять; дерево рішень при аналізі конфліктних ситуацій. Ці методи допомагають студентам висловити свою думку.
<i>Ситуативне моделювання.</i>	До цієї групи можна віднести імітаційні ігри-тренінги та рольові ігри.
<i>Опрацювання дискусійних питань.</i>	Застосовуються методи: займи позицію (власна думка) та дискусія. Ці методи вчать студентів відстоювати власну думку, вести дискусію, стимулюють до розвитку критичного мислення, поглиблюють знання з обговорюваної теми.

Під час використання інтерактивних методів навчання формуються навички спілкування в колективі, розкриваються таланти та вміння швидко і ефективно вирішувати поставлені задачі. Також впровадження новітніх технологій сприяє розвитку особистісних якостей, таких як комунікабельність, співробітництво тощо.

Підводячи підсумки, можна сказати, що в теперішній час змін, існує декілька підходів: жити минулим, закриваючи очі на зміни у світі, прирікаючи дітей на життєвий неуспіх, або пробувати щось змінити у своєму відношенні до новітніх освітніх технологій.

Загалом, формування у студентів системи знань, умінь і навичок, необхідних для успішного колективного розв'язування задач, навчання колективної діяльності – дійовий фактор підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Таке навчання є важливою передумовою вдосконалення процесу підготовки молоді до праці, даючи водночас змогу успішно запроваджувати нові форми і методи навчання. Тому, розробляючи зміст навчання, доцільно залучати до нього елементи, що передбачають навчання колективної діяльності – з урахуванням вікових особливостей і специфіки окремих навчальних дисциплін.

Висновки./Conclusions. Отже, на сьогоденному етапі модернізації вищої освіти України, одним з найголовніших стратегічних завдань є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Вирішити це завдання можливо за умови впровадження інноваційних технологій навчання та зміни педагогічних методик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кошечко Н. В. Методика викладання у вищій школі: Навч. посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – 115 с.
2. Проектні методи навчання // [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://hrm.ru/>

**ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ АМБУШЮРА КЛАРНЕТИСТА
ЯК ЦЕНТРУ УПРАВЛІННЯ ЗВУКОМ**

Полховський Богдан,
студент 3-го курсу кафедри
духових та ударних інструментів ІМ РДГУ
м. Рівне, Україна

Вступ. Поняття амбушюра широко поширене серед музикантів усього світу.

Питання формування амбушюра розглянуті і приведені у певну систему в ряді методичних робіт (С. Розанова, В. Дікова, А. Федотова, В. Красавіна). Зараз кларнетистами, а також фахівцями з інших тростевих інструментів (гобой, фагот, саксофон) прийнятий прогресивний спосіб формування губного апарата, який в корені відрізняється від старого, характерного для старої німецької школи. Новизна цього способу полягає в тому, що він ґрунтується на глибокому розумінні фізіологічних функцій губних і лицьових м'язів, при якому зберігається найбільш природний стан губ, виключається непотрібна розтяжка куточків рота і, що найважливіше, зайвий тиск нижньої щелепи на нижню губу. Сучасний спосіб формування губного апарата допомагає уникнути непотрібного напруження і втоми в процесі навчання гри на дерев'яних духових інструментах.

Метою даної публікації є розкриття поняття амбушюра та основ правильного його формування на різних етапах навчання гри на духових інструментах.

Матеріали та методи. Амбушюр – це центр управління звуком, він впливає на різні сторони виконавського процесу, такі як: звуковисотне положення нот, інтонування, динаміка, тембр, вібрато, зв'язок регістрів і т.д. Крім того, амбушюр служить сполучною ланкою між виконавцем та інструментом. Управління звукодобуванням залежить насамперед від того,

наскільки правильно вібує тростина на мундштуці, яким чином зібрана нижня губа, що повинна служити подушкою для цих вібрацій і надавати потрібний тиск на тростину. При оволодінні майстерністю кожен кларнетист, перебуваючи на будь-якому щаблі свого розвитку, повинен мати чітке уявлення про процес формування того чи іншого навику та мати чітку картину організації рухового процесу. Виключно важливе значення у цьому контексті набуває вміння педагога пояснити і прищепити учневі правильні й точні фізичні ігрові відчуття у виконавському апараті, зокрема в амбушюрі.

Проаналізувавши ряд методичних праць, ми можемо зробити висновок про те, що не всі музиканти звертались до поняття амбушюру. Наприклад, Н. Платонов у своїх роботах не застосовував слова «амбушюр», а замінював його поняттям «техніка губ» [3, с. 1 – 157]. Не користувалися цим терміном і Б. Диков і А. Федотов у своїх методиках навчання гри на духових інструментах [3, 9].

Результати та обговорення. Відмову від слова амбушюр Н. І. Платонов мотивував тим, що його тлумачення у ряді словників не відповідає істинному його змісту: «Слово амбушюр застаріло, розпавшись за своїм змістом на зовсім різні поняття і може бути без найменшого збитку виключено зі вживання» [5].

Платонов, на наш погляд, не зовсім мав рацію, адже слово «амбушюр» має точний і ясний сенс і широко використовується в сучасній світовій методичній літературі, у навчальних посібниках і школах.

Амбушюр (франц. *ambouchure*) означає два поняття:

- спосіб складання губ, в процесі гри на духових інструментах;
- те ж, що «мундштук».

Друге тлумачення пов'язано з тим, що у французькій мові дієслово «*emboucher*» означає підносити, приставляти до рота (духовий інструмент), а іменник «*embouchure*» має два значення – гирло (ріки) або мундштук (духового інструмента).

В інших музичних словниках та в спеціальній методичній літературі слово «амбушюр» отримує більш точне тлумачення. Про ідентичність понять

«амбушюр» і «мундштук» мова вже не йде, друге смислове значення французького «embouchure» до уваги не береться. Наприклад, в енциклопедичному музичному словнику амбушюр – це спосіб складання губ і язика для видобування звуку в процесі гри на духових інструментах [5, с. 15-37]. Для кожного інструмента і для добування різних відтінків звуку цей спосіб різний. У музичній енциклопедії амбушюр – спосіб складання губ і язика (положення і ступінь напруженості губ) в процесі гри на духових інструментах.

Амбушюр також розрізняється залежно від типу інструмента. Флейтист за допомогою губ направляє струмінь повітря на зріз інструмента, а рухи мови визначають характер атаки звуку. При грі на язичкових інструментах губи, охоплюючи тростину, регулюють її вібрацію. Виконавці на мідних духових інструментах щільно притискають натягнуті губи до мундштука, в результаті чого утворюється вузька щілина, через яку вдувається повітря. Струмінь повітря викликає вібрацію губ, які багаторазово переривають повітряний струмінь, створюючи звукову хвилю.

Проте слід відзначити, що два останніх визначення амбушюра неточні. Губи є окремим компонентом виконавського апарата музиканта і в поняття амбушюр не входять. Тому педагоги-духовики не включають його в свої визначення: «... Граючи на інструменті губи постійно змінюють свою форму і напругу. Саме положення губ і пов'язаний з ним стан м'язів музиканта-духовика і прийнято називати амбушюром», – пише А. Усов [3, с. 126].

Г. Єрьомкін дає формулювання амбушюра як «сукупність певного положення, взаємодії і функцій м'язів губ, які беруть участь в утворенні звуку при грі на духових інструментах». Таким чином, під поняттям амбушюра ми розуміємо: положення, ступінь пружності губних і лицьових м'язів виконавця, їх натренованість, витривалість, сила, гнучкість і рухливість в процесі гри на духових інструментах.

В. П. Скороходов під поняттям амбушюра розуміє взаємодію губного апарата з мундштуком і тростиною інструмента [7, с. 1 – 119].

У кінцевому результаті правильно поставлений виконавський апарат з відповідною постановкою язика забезпечують якісне, чисте, динамічне та рельєфне звучання кларнета у всіх регістрах.

При постановці амбушюра кларнетиста слід приділити увагу питанням, пов'язаним з положенням мундштука, тростини і самого інструмента. Точне положення мундштука в роті залежить від контурів і розмірів його самого, апартури, пружності тростини, анатомічних особливостей обличчя та слухового уявлення тембру звучання інструмента. Основи постановки амбушюра залишаються дійсними для всіх кларнетистів з урахуванням індивідуальних особливостей виконавців. Велике значення при формуванні амбушюра надається куту нахилу мундштука по відношенню до корпусу виконавця. Саме в цьому контексті режим роботи амбушюра кларнетиста повинен формуватися під кутом 45° . Таке положення мундштука передбачає більш рівне положення нижньої щелепи по відношенню до верхньої. Тому при постановці амбушюра кларнетиста слід забезпечити пряму лінію прикусу верхньої і нижньої щелепи. Часто кларнетисти спеціально піднімають інструмент. Від цього звук стає різким і розпущеним, так як відбувається зайвий тиск мундштука на верхню щелепу, а зусилля нижньої губи слабшає, знижується інтонація звуків, особливо у верхньому регістрі. Бувають випадки, коли інструмент відводять в сторону, тому в результаті кут нахилу мундштука зменшується, порушується контакт із тростиною. У цьому випадку тиск нижньої губи на тростину буде збільшуватися, а верхня губа втрачає свою активність, порушується діяльність кругового лицьового м'яза, що призводить до підвищення інтонації та до жорсткого звучання інструмента в цілому. Щоб не допускати цих порушень, необхідно повсякчас стежити за станом амбушюра, використовуючи різноманітні методи контролю.

Важливе місце у постановці амбушюра відіграє і правильна постановка язика.

Під постановкою язика ми розуміємо таке його положення, яке сприяє формуванню ясної і чіткої атаки звука, раціональних рухів при виконанні

штрихів, координації язика і пальців, губного апарата та виконавського дихання і, насамкінець, досягненню м'язової свободи, великої рухливості і швидкості (політності) звуку [7, с. 1 – 119].

Багато учнів, закінчивши середній спеціальний навчальний заклад і вступивши до вищого навчального закладу, на жаль, мають серйозні проблеми з постановкою язика.

Це пояснюється тим, що до питання про постановку язика при грі на кларнеті існують різні думки. Так, німецький кларнетист Е. Кох рекомендує кінчик язика направляти на тростину [6, с. 28]. На думку Н. В. Волкова, кінчик язика повинен складатися «човником», бути спрямованим до нижніх зубів і вигинатися дугою до верхнього піднебіння [3, с. 82]. Є. Сурженко рекомендує кінчик язика тримати за нижніми зубами [9, с. 45 – 49]. Таким чином, існують різні прийоми постановки язика при грі на кларнеті, і кожен музикант вирішує цю проблему самостійно.

Звичайно, здійснювати атаку звука кінчиком язика, як рекомендує Е. Кох, досить складно. Для того, щоб виконати цей прийом, кларнетист повинен відтягнути язик глибоко назад і вниз. При такому положенні швидко виникає напруга в горлі і втома язика.

Є. В. Сурженко рекомендує починати заняття з вимови глибокого горлового звука «х», який являється не так певним звуком, скільки незначним шумом від видиху. Дійсно, при такій постановці горло розширюється і звільняється. У свою чергу, язик стає більш вільним, а це вже і є правильною передумовою для розвитку віртуозної штрихової техніки.

Висновки. Звичайно, всі люди індивідуальні, амбушюр і розміри язика можуть значно різнитися, тому важливо кожному знайти свою точку зіткнення язика з тростиною, що дасть можливість домогтися якісного виконання штрихів, чіткої та ясної артикуляції, від якої залежать глибина і переконливість виконання художнього твору [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Апатский В. Н. История духового музыкально-исполнительского искусства / В. Н. Апатский. – К.: ТОВ «Задруга», 2012. – 320 с.
2. Алексеев С. Історія України: Короткий курс лекцій: [для студ. вузів усіх спец. та всіх форм навчання] Краматорськ : ДДМА, 2007. 228 с.
3. Діков Б. Методика навчання гри на духових інструментах / Б. Діков. М., 1962. – 116 с.
4. Должанский А. Н. Краткий музыкальный словарь / А. Н. Должанский. – СПб: Лань, 2003. – 448 с.
5. Платонов Н. И. Школа игры на флейте / Н. И. Платонов. – М.: Музыка, 1988. – 157 с.
6. Розанов С. Школа игры на кларнете / С. В. Розанов. – 1990. – Ч. II. 210 с.
7. Скороходов В. П. Советы моим ученикам / В. П. Скороходов. Минск: Белорусская государственная академия музыки, 2009. – 119 с.
8. Сурженко Е. В. Постановка языка при гри на кларнеті / Е. В. Сурженко // Теория і практика гри на духових інструментах: зб. ст. – К., 1989. С. 45 – 49.

НУШ ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Пономарьова Наталя Миколаївна,
вчитель мистецтва КЛ № 49,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

Головними завданнями мистецької освіти в закладі загальної середньої освіти є розкриття та розвиток вбудованих у кожну дитину потенційних художніх та творчих здібностей з самого народження; підтримка розвитку художньо-образного мислення, уяви та фантазії; опановування знаннями та уявленнями про види та жанри мистецтва, особливості мови мистецтва; розширення художньо-естетичного досвіду учнів; отримання навичок створення художніх образів за допомогою різних художніх технік; виховання особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва та здатності сприймати та інтерпретувати художні твори; формування загальнокультурних, художніх, комунікативних, соціально-практичних та творчих компетентностей.

Уроки мистецтва є потужним інструментом для розвитку художніх здібностей учнів, введення їх у світ творчості та включення у культурний спадок. Ці уроки створюють можливість для дітей відчувати задоволення та радість від власного творчого вияву, а задоволення від творчості вважається одним із найвищих насолод на землі.

Мета роботи полягає в тому, щоб заохотити творче самовираження, створюючи умови для самостійності та ініціативи учнів, навіть у віддаленому навчанні в контексті Нової української школи.

Сучасна освіта, зокрема мистецька, базується на принципах особистісно-орієнтованого і компетентнісного підходів, що визначені у ключових документах освітньої системи – державних стандартах, навчальних планах та програмах.

Суттєвою характеристикою сучасного уроку в Новій українській школі є його акцент на розвиток «м'яких» або «гнучких» навичок: навичок роботи з інформацією, аналізу, синтезу, узагальнення, висловлювання припущень та формулювання висновків, розв'язання проблем, командної праці, прийняття рішень, ефективного спілкування, ініціативності та генерації нових ідей тощо. Впроваджуючи ці принципи у навчальний процес, вчителю відкривається можливість досягти цільового розвитку учнів [1].

За словами В. Сухомлинського, творчість починається там, де інтелектуальні та естетичні навички, засвоєні раніше, стають інструментом пізнання, освоєння та трансформації світу. Такий підхід дозволяє людській особистості взаємодіяти зі своїм духовним надбанням [4, с. 256].

Творча особистість завжди вирізняється високим рівнем креативності. Творчі здібності, або креативність, це здатність захоплюватися та досліджувати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях і орієнтація на відкриття нового.

Одним з ключових завдань вчителя на уроці, за словами Л. Масол, є створення творчої атмосфери в класі. Це передбачає не примусове викладання, а підтримку бажання вчитися, повагу до інтелектуальних зусиль учнів, підтримку їхнього прагнення до творчості та уникання негативного оцінювання творчих ідей. Також важливо надавати словесну підтримку новим творчим ініціативам та поважати думки та ідеї інших особистостей [3, с. 47].

Застосування віртуальних платформ, відео чи презентацій дає можливість поєднувати традиційні методи мистецтва з сучасними технологіями, роблячи уроки більш цікавими та актуальними для сучасних учнів.

Використання творчих завдань під час дистанційного навчання в мистецтві сприяє активізації та розвитку творчого мислення учнів. Ці завдання вимагають від них самостійності, ініціативи та вміння виражати себе через мистецькі засоби.

Виконання завдань сприяє вираженню особистості учнів через мистецькі прийоми. Кожен учень отримує можливість висловити свої ідеї, власні

переживання та особистий погляд на світ через творчий процес.

Творчі завдання призводять до психологічного добробуту здобувачів освіти, оскільки вони дарують задоволення від власного творчого вияву, сприяють підвищенню рівня самоповаги та самооцінки.

Важливу роль у формуванні художніх та творчих здібностей учнів на уроках мистецтва відіграє присутність пізнавальних мотивів у школярів та їхня активність [2].

Кожен здобувачі освіти може обирати завдання, яке відповідає його власним інтересам, темпераменту та рівню підготовки. Це сприяє індивідуалізації процесу навчання.

Завдання можуть включати обговорення, обмін ідеями та взаємодію між учнями, навіть у віддаленому форматі, сприяючи розвитку комунікативних навичок.

Для формування творчої особистості через мистецтво в умовах Нової української школи важливо створити відповідні педагогічні умови, спрямовані на розвиток художніх та творчих здібностей кожного здобувача освіти та задоволення його навчальних потреб на уроках мистецтва.

З метою зацікавлення учнів у мистецтві та стимулювання їх творчості важливо проводити екскурсії до природи, виставки дитячих робіт, відвідування виставок місцевих художників та народних майстрів, музеїв міста, а також організовувати віртуальні подорожі до музеїв світу.

Творчі завдання на уроках мистецтва в умовах дистанційного навчання:

1. Віртуальні музейні екскурсії, де учні можуть досліджувати колекції мистецтва та історії онлайн. Їм можна пропанувати завдання створити власну виставку, вибравши роботи, які найбільше їх зацікавили.

2. Ще одним із творчих завдань на уроках мистецтва є створення учнями колажу, з використанням фотографії своїх власних мистецьких творів, які вони створили вдома під час дистанційного навчання. Кожен може додати короткий опис своїх робіт. Учні можуть створити власний мистецький журнал, де вони будуть збирати фотографії своїх творів, мистецькі ідеї, та короткі описи

їх творчого процесу.

3. Мистецька інтерпретація враження з природи. Запропонуйте учням вибрати природний об'єкт (квітку, дерево, пташку) та створити власну мистецьку інтерпретацію, використовуючи будь-які доступні матеріали вдома (фарби, олівці, папір).

4. Створення анімації мистецького твору. Надайте завдання зі створення анімації для обраного мистецького твору. Учні можуть використовувати онлайн інструменти або програми для створення короткого мультфільму, розповідаючи про твір або демонструючи його рухи. Учні створюють віртуальну галерею своїх мистецьких творів, де кожен твір супроводжується коротким описом, що розповідає про ідеї та інсайти автора.

5. Віртуальні виставки мистецтва. Запропонуйте створити віртуальні виставки мистецтва, використовуючи інтерактивні платформи. Учні можуть поділитися своїми творами, розповісти про творчий процес та отримати відгуки від однокласників. Запропонуйте учням вибрати художника чи художницю, вивчити їхні твори та створити свій власний твір, відтворюючи стиль обраного митця.

6. Інтерактивні творчі проекти. Розробіть творчі проекти, які можна виконати з використанням онлайн-інструментів. Наприклад, створення мистецької презентації, додавання звукового супроводу до своїх творів або створення віртуального турніру мистецтва.

7. Мистецтво і музика. Запропонуйте учням створити музичний супровід до власних мистецьких творів. Вони можуть використовувати музичні інструменти, голос або навіть електронні засоби для створення аудіоекспериментів. Запрошуйте учнів створити короткий віртуальний мистецький перформанс, використовуючи відео чи презентацію. Вони можуть включити рух, звук та свої творчі рішення.

8. Віртуальні майстер-класи. Запрошуйте відомих художників або митців на віртуальні майстер-класи для учнів. Це може надати додатковий стимул та навички для самовираження.

Використання творчих завдань на уроках мистецтва у віддаленому форматі може сприяти активізації творчого мислення та розвитку мистецьких навичок здобувачів освіти.

Створюючи педагогічні умови для розвитку художніх та творчих здібностей учнів, ми водночас вбудовуємо в них віру в їх власний творчий потенціал, переконуючи, що кожна дитина є маленьким митцем та творчою особистістю, яка має зв'язок із мистецтвом.

Отже, творчі завдання на уроках мистецтва в умовах дистанційного навчання не лише забезпечують неперервний процес навчання, але також створюють можливості для творчого розвитку та самовираження учнів, враховуючи сучасні технології та основні принципи Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вивчення інтегрованого курсу «мистецтво» у 5–6 класах Нової української школи. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/10.pdf> (дата звернення 7.01.2024).

2. Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: Довідково-методичне видання / Упоряд. М. С. Демчишин, О. В. Гайдамака. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. С. 296–317.

3. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання. Метод. посібник. Харків, 2015. 178 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309575.pdf> (дата звернення 15.01.2024)

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. Київ : Рад. шк., Т. 3 : Серце віддаю дітям. 1977. 668с.

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Попадич Олена Олександрівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державний вищий навчальний заклад
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна

Вступ. В епоху розбудови інформаційного суспільства, в якому основним капіталом і головним ресурсом економіки стають знання, освіта має бути не тільки провідною умовою самореалізації та самоактуалізації особистості, збагачення її творчого потенціалу, але й найважливішим фактором соціально-економічного та духовного піднесення держави, забезпечення її конкурентоспроможності на світовій арені [1, с. 53]. Тому сучасному суспільству необхідний соціально активний, творчий педагог, який володіє, зокрема, юридичною грамотністю, розуміє соціальну цінність права, позитивно ставиться до прав дитини та людини, дотримується правових норм держави. Аналіз посадових обов'язків і практичної діяльності педагогів доводить, що сучасний учитель здійснює правовий захист дітей, надає правову допомогу, спрямовану на дотримання прав людини і прав дитини, учням початкової школи, здійснює правове інформування батьків тощо. Отже, правова складова діяльності вчителя початкової школи до формування правової компетентності учнів є актуальною.

Ціль роботи. Обґрунтувати сучасні засоби формування правової компетентності учнів початкової школи.

Матеріали та методи. Актуальність проблематики відображена у положеннях Указу Президента України «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України», Указі Президента України «Про національну програму правової освіти населення» та інших нормативних документах. Наукові розвідки формування правової компетентності учнів початкової школи

організовані в напрямі розроблення педагогічних основ правовиховної роботи з молодшими школярами (І. Запорожан [2], М. Фіцула [3]), правової компетентності вчителя як основи управління школою (О. Іваній [4]), формування правової компетентності в сучасних студентів (Д. Ключкова [5]), підготовки майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів (Л. Мацук [6]), розвитку основ педагогічного правознавства (М. Подберезський [7]) та ін. Ми використали такі методи дослідження, як аналіз, узагальнення та класифікація фактів наукової, періодичної, методичної літератури та медіаджерел.

Результати та обговорення. «Концепція Нової української школи» регламентує, що в сучасних умовах суспільству необхідний якісно новий учитель [8]. Педагогам необхідно брати до уваги цей фактор, організовуючи освітню діяльність.

Відомо, що засобом може слугувати будь-який об'єкт довколишньої дійсності: предмет, річ, звук, тварини, рослини, художні твори, явища, події, епізоди тощо, окрім людини. Перед уявним баченням педагога – нескінченна низка потенційних засобів, які можна застосувати у процесі виховання. Педагогічна проблема полягає не в їх відсутності чи браку, а в їхній адекватності щодо виховного завдання. Засоби, які використовує педагог, мають відповідати соціокультурним нормам, зокрема: гігієнічним, естетичним, економічним, етнічним, правовим.

Обґрунтуємо деякі сучасні засоби формування правової компетентності учнів початкової школи.

Варто зауважити, що формування особистості підростаючого покоління в сучасних соціальних умовах відбувається в насиченому медіасередовищі. Учні початкових класів перебувають під впливом інтенсивних інформаційних потоків. Інтернет, соціальні мережі, телебачення багато в чому формують картину світу і зразки поведінки дітей та підлітків. Через організацію роботи із засобами масової інформації формується спроможність учнів адекватно орієнтуватися в довкіллі, вибирати фах, формувати власні позиції й

самореалізовуватися.

Наразі недостатньо дитячої науково-популярної літератури з правознавства, хоча можливості розвитку цього напрямку великі: від використання художніх творів до матеріалу з природничих дисциплін та основ екології, від використання творів мистецтва до правил безпеки життєдіяльності тощо [9, с. 53].

Організуючи навчально-пізнавальну діяльність учнів, учитель повинен не тільки володіти науково-популярними, періодичними та медіаджерелами, але й активно розробляти чи використовувати методики ознайомлення учнів із цими відомостями. Медіа забезпечують пошук способів входження учнів до сучасного світу, спрямовують навчальний процес на формування цілісної особистості, розвивають культуру учня як «інтегровану якість особистості, яка вирізняється єдністю знань картини світу, уміннями й навичками пізнання, ціннісним ставленням до його результатів».

Зазначимо, що використання періодичних друкованих матеріалів у навчально-пізнавальній діяльності сприяє розвитку загальної культури, відкриває доступ до системи світових засобів масової комунікації тощо.

За цільовим призначенням дитячі видання, як види дитячої літератури, «можна поділити на художні, пізнавальні (за стандартом науково-популярні) і навчальні. За специфікою матеріальної будови розрізняють книжкове, аркушеве, комплектне видання й книжку-іграшку. Різновидом книжкового видання є журнал. У ньому повторюються всі ознаки матеріальної конструкції книжки: він також складається з окремих аркушів паперу, сфальцьованих і з'єднаних у блок. За матеріальним носієм інформації (текстової та ілюстративної) дитячі видання, як і «дорослі», можна поділяти на паперові та електронні» [10, с. 56].

Зазвичай, робота з відбору, ознайомлення й розгляду інформації з науково-популярних, зокрема періодичних джерел, громіздка та складніша за традиційну підготовку до уроків. Попри це, позитивні результати такої роботи істотно перевищують традиційні можливості.

Потенційні результати роботи з виданнями поділяють за двома важливими параметрами: безпосередній (посилення зацікавленості учнів до наукової літератури, розвиток їхніх творчих здібностей, підтримка талановитих дітей тощо) і зворотний (посилений інтерес до вивчення та поліпшення успішності). Водночас доречно послуговуватися дидактичними розробками стосовно основних функцій предметів навчання для засвоєння системи науки або її основ. Провідний складник змісту дисциплін зазначеної групи - предметні наукові знання, а ступінь відображення науки, системи теоретичного знання в навчальних предметах тут найповніший. Ідеться про такі предмети, як біологія, історія, фізика, астрономія, хімія, географія, економіка тощо.

Доступність і дохідливість закладено в основу популяризаторського твору. Зрозуміле, цікаве й переконливе подання автором найголовнішого – крок до кращого засвоєння науково-інформаційного матеріалу читачем-підлітком. Саме майстерність «виконання роботи» впливає на те, чи читабельним буде видання, оскільки неможливо змусити реципієнта читати, бо все відбувається в межах зацікавлення.

Досліджуючи, якими видами видань найчастіше послуговується школяр у пошуках пізнавального матеріалу, ми з'ясували, що підлітку найлегше працювати з періодикою, зокрема з журналами. Свій вибір юні читачі пояснюють широкою палітрою тем, уміщених в одному виданні, а також тим, що зазначені періодичні видання не нагадують їм навчальну літературу. У процесі дослідження тематики періодики підсумовано, що найяскравіша палітра підліткових часописів належить до гуманітарного типу. За кількістю їй поступаються лише журнали універсального напрямку. Критичний стан простежуваний зі спеціалізованими, галузевими виданнями для читацької аудиторії.

Унаслідок опрацювання рубрикацій, змістового наповнення матеріалів, виявлено низку недоліків щодо проаналізованих видань. Чимало часописів уміщують кілька статей із висвітлення наукових відомостей однієї дисципліни,

нехтуючи іншими галузями, які потребують популяризації. Окрім того, видавець «затиснутий» у межі шкільної програми. Матеріали готують переважно для пересічного читача, немає акценту на тому, що з дорослішанням дитини неминуча диференціація за статевими ознаками, смаковими вподобаннями. Здебільшого видавець не уявляє потенційного читача, це є найсуттєвішою проблемою, що призводить до сірості й одноманітності пропонованих тем. Отже, нині вкрай необхідно узагальнити досвід і надалі розробляти інноваційні педагогічні проекти стосовно організації навчально-пізнавальної діяльності вихованців загальноосвітньої школи.

Процес навчання має тривати й під час позакласної роботи, що слугує підсистемою педагогічного процесу в школі, а не обмежуватися навчальною діяльністю. Пізнавальний інтерес характерний для всіх складників позаурочної роботи, яка об'єднує шкільну й позашкільну освіту та виховання, що забезпечує науковість, повноту, варіативність, природність і цілісний підхід.

Переваги поетапного застосування друкованої періодики: позитивні зміни в уміннях і навичках; вища якість знань; зміна характеру пізнавальних інтересів, збільшення кількості учителів за стійким інтересом до роботи з періодикою, ініціативним і творчим в організації дискусій, підготовці конкурсів, участі в розробленні завдань; забезпечення умов для професійної самореалізації особистості учнів, їх саморозвитку й самоосвіти.

На наш погляд, вартий уваги потенціал щодо інтегративного підходу до формування правових знань молодших школярів.

Залучення таких ресурсів уможлиблює інтеграцію знань у вивченні математики, мов, природознавства (на основі уявлення про закон природи й закон суспільства), а також мистецтва, читання художніх творів, основ здоров'я тощо [11, с. 271].

Сучасність окреслює перед співробітниками початкової школи конкретні завдання. Зокрема, необхідно пропагувати цінності серед батьків, готувати дітей до гідного життя в суспільстві, ознайомлюючи з правами людини. Одна з форм роботи – семінар-практикум, що складається з кількох занять, які раз на

два тижні проводить учитель початкової школи.

Висновки. Поєднання різних засобів навчання сприяє тому, що вони краще доносять до учнів сутність явищ, що вивчаються, допомагають виділити основні поняття і показати взаємозв'язок між ними. Володіючи високим ступенем наочності, засоби навчання дають можливість організовувати передачу інформації на такому рівні, який був би доступним для даної категорії учнів, а постійний оперативний контроль у процесі викладання дає змогу більш об'єктивно судити про її доступність. Застосування сучасних засобів формування правової компетентності учнів початкової школи розвиває системність мислення того, хто навчається; підтримує всі види пізнавальної діяльності того, хто навчається, у придбанні знань, розвитку й закріпленні вмінь і навичок; реалізує принцип індивідуалізації навчального процесу при збереженні його цілісності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : науково-методичний збірник. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf> (дата звернення: 26.01.2024).
2. Запорожан І. Г. Педагогічні основи правовиховної роботи з молодшими школярами : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Тернопіль, 2002. 19 с.
3. Фіцула М. М. Правове виховання учнів : метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 148 с.
4. Іваній О. Правова компетентність учителя як основа державно-громадського управління школою. *Освіта і управління*. 2011. Т. 14, № 1. С. 84-89.
5. Клочкова Д. М. Формування правової компетентності в сучасних

студентів. *Освіта Донбасу*. 2011. № 2 (145). С. 86-90.

6. Мацук Л. О. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до правового виховання молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2002. 23 с.

7. Подберезський М. К. Педагогічне правознавство – особлива галузь професійної педагогіки. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2001. № 21. С. 35-41.

8. *Концепція нової української школи*: розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р (від 14 грудня 2016 р.). URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/21/108>

9. Огар Е. І. *Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки* : навчальний посібник. Львів: Аз-Арт, 2002. 160 с.

10. Саєнко Н. В. *Періодична преса як засіб оволодіння іноземною мовою студентами вищих технічних навчальних закладів*: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. Харків, 2003. 21 с., с.4.

11. Попадич О. О. Підготовка майбутніх учителів до формування правової компетентності учнів початкової школи: теорія та практика : монографія. Хмельницький : «Термінова поліграфія», 2021. 415 с.

РОБОТА АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Попова Тамара Іванівна,
асистент вчителя КГ № 34,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області

Інклюзивне навчання передбачає створення освітнього середовища, де кожен учень, незалежно від своїх індивідуальних особливостей та потреб, має рівні можливості для навчання та розвитку. Робота асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання полягає в тому, щоб забезпечити індивідуалізовану підтримку для кожного учня, сприяти його академічному та соціальному розвитку, а також створювати відкрите та сприятливе середовище для всіх членів класної громади.

У сучасних освітніх умовах діти з особливими освітніми потребами одержують педагогічну підтримку у вигляді корекційно-розвивальних і спеціальних занять, спрямованих на подолання проблем у навчанні, а також необхідну допомогу в організації й проведенні дозвілля.

Інклюзивне навчання стає все більш актуальним напрямом сучасної освіти, спрямованою на забезпечення рівних можливостей навчання для усіх учнів, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та обмежень. Один із ключових аспектів успішного інклюзивного процесу – це робота асистента вчителя.

Стаття спрямована на розгляд ролі асистента вчителя в контексті інклюзивного навчання та визначення важливості його внеску у створення успішного та різнобічного освітнього середовища.

Робота асистента вчителя в інклюзивному навчанні є неодмінною складовою успішного освітнього процесу. Їхня роль у створенні відкритого та сприятливого середовища для різних учнів визнається як ключовий чинник успіху інклюзивного навчання. Водночас асистенти вправно мають

приспосовуватися до викликів та постійно підтримувати високий рівень професійної компетентності.

Інклюзивне навчання не лише стосується забезпечення рівних можливостей, але й передбачає можливість для кожного учня розкрити свій потенціал. Ключовим аспектом успішного створення інклюзивного освітнього середовища є розуміння та врахування ролі асистента вчителя.

Основні способи підвищення якості навчання учнів з особливими освітніми потребами включають такі аспекти:

1. Установка психологічної готовності до навчання та виконання конкретних завдань відповідно до вимог навчальної програми.
2. Навчання за нормативно затвердженими методами навчальної та практичної діяльності, застосування ефективних технологій.
3. Забезпечення достатнього технічного та матеріального рівня для здійснення навчального процесу учнів [3, с. 55].

Асистент вчителя в початковій школі, працюючи в інклюзивному середовищі, потребує підтримки у своїй професійній діяльності в ряді аспектів, таких як формування знань про основні принципи організації та впровадження інклюзивної освіти. Також важливо враховувати специфіку співпраці з учасниками освітнього процесу, визначати свою роль у роботі команди психолого-педагогічного супроводу, розробляти та втілювати індивідуальні програми розвитку, а також налагоджувати ефективну взаємодію з батьками чи опікунами.

Створення сприятливих та комфортних умов для дітей з особливими освітніми потребами є однією з ключових передумов успішного їхнього розвитку. Основна мета роботи асистента вчителя полягає в організації умов для успішного включення дітей з особливими освітніми потребами в навчальне середовище школи.

Асистент вчителя виступає як посередник між дитиною з особливостями розвитку та іншими учнями та дорослими в шкільному середовищі. Щоб забезпечити зручні та мотиваційні умови для навчання дитини та сприяти її

розвитку, робота асистента повинна базуватися на таких переконаннях, як віра в потенціал дитини, глибокий інтерес до її особистості, прийняття особливостей, доброзичливість, терпіння та послідовність.

А. Колупаєва вказує, що дітям з особливостями розвитку складно адаптуватися до нового оточення. У перші дні у новому класі для них характерні внутрішня напруга, сором'язливість та загальмованість [2, с. 27].

Основні чинники, які визначають успішність включення учня до нового класу, включають його особистісні якості та особливості оточуючого середовища.

Основою роботи асистента вчителя, на думку І. Вікторенко та Л. Горобець є:

1. Індивідуалізована підтримка – надання додаткової допомоги та підтримки учням із різними особливостями; розробка та впровадження індивідуальних навчальних планів.

2. Співпраця з учителем та іншими спеціалістами – взаємодія з основним вчителем для визначення оптимальних стратегій навчання для кожного учня; співпраця з педагогічними та медичними спеціалістами для забезпечення комплексної підтримки.

3. Створення доступного середовища – забезпечення фізичної та соціальної доступності класного простору; розробка та впровадження адаптованих методик та матеріалів для учнів із різними потребами.

4. Моніторинг та оцінка прогресу – ведення систематичного моніторингу академічного та соціального прогресу учнів; забезпечення звітності для вчителів, батьків та інших зацікавлених сторін [1, с. 97].

Асистент вчителя може бути включений у процес адаптації навчальної програми до потреб учня з особливостями розвитку. У цьому випадку йому доводиться уважно слідкувати за тим, що викладає вчитель, та представляти матеріал у такому обсязі та на такому рівні, який буде зрозумілий учню з особливими освітніми потребами. При цьому дитина залишається в класі, слухає вчителя та відповіді інших учнів, але виконує лише ті завдання, які вона

здатна здійснити. Процес активності учня знаходиться під контролем асистента вчителя.

У інклюзивному середовищі асистент вчителя відіграє важливу роль у забезпеченні індивідуальної підтримки для учнів із різними особливостями.

Інклюзивне навчання є ключовим елементом сучасної освіти, спрямованої на забезпечення рівних можливостей для всіх учнів. У цьому контексті, робота асистента вчителя відіграє визначальну роль у створенні приязного та ефективного освітнього середовища. О. Таранченко наголошує на ключових аспектах ролі асистента в умовах інклюзивного навчання:

Індивідуалізована підтримка:

– робота асистента вчителя зосереджена на наданні індивідуалізованої підтримки кожному учневі, незалежно від його особливостей та потреб. Важливою є розробка та впровадження індивідуальних навчальних планів, що допомагають кожному учневі розкрити свій академічний потенціал.

Співпраця та координація:

– асистент вчителя взаємодіє з основними вчителями, психологами, логопедами та іншими фахівцями для забезпечення комплексної підтримки. Ефективна комунікація та координація дозволяють створити сприятливе середовище для розвитку кожного учня.

Створення інклюзивного середовища:

– асистент виконує важливу роль у створенні фізично та соціально доступного класного простору. Адаптація методик та матеріалів під потреби учнів є ключовим аспектом створення інклюзивного середовища.

Виклики та перспективи:

– розуміння викликів, з якими стикаються асистенти в умовах інклюзивного навчання, важливо для подолання їх та покращення роботи. Розвиток ролі асистента може охоплювати постійне професійне вдосконалення та удосконалення стратегій підтримки [4, с. 28].

Асистент учителя може ініціювати зміни в освітньому середовищі, щоб відповідати конкретним потребам учнів з особливими освітніми потребами.

Адаптація освітнього середовища є ключовим етапом успішного включення учня з особливими освітніми потребами в життя школи. Під адаптацією розуміється налаштування приміщень школи, режиму дня, навчальних програм, методичних посібників та іншого на користь потреб даного учня.

Загалом, робота асистента вчителя в інклюзивному навчанні охоплює різноманітні завдання та вимагає глибокого розуміння потреб учнів. Його внесок є важливим елементом успішного інклюзивного освітнього процесу, де кожен учень може розвиватися та відчувати підтримку у навчанні.

Отже, завдання асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання полягає у сприянні розвитку кожного учня. Він орієнтований на надання індивідуальної підтримки, співпрацю з учителями та спеціалістами, а також створення доступного середовища. Ця робота є ключовим елементом забезпечення рівних можливостей для навчання та розвитку всіх дітей, має на меті забезпечити кожному учневі можливість розкрити свій потенціал та відчувати себе впевнено та підтримано в освітньому процесі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікторенко І., Горобець Л. Нові професійні ролі та функції сучасного вчителя в контексті Концепції Нової української школи. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. Вип. 11. Слов'янськ, 2019. С. 93–106.

2. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. Вид. доповн. та переробл. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

3. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : програмно-методичний комплекс / А. А. Колупаєва, Е. А. Данілавичюте, С. В. Литовченко // Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навч.-метод. посібн. Київ : Видавнича група «А. С. К.», 2012. 197 с.

4. Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітнім у просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів : навч.-метод. посібн. Київ, 2010. 96 с.

РОБОТА ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Почка Вікторія Вікторівна,
відділ освіти Покровської районної в місті ради,
вчитель-логопед,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

Інклюзивна освіта – це система, що надає можливість участі всім дітям, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та потреб, в освітньому процесі. Однією з ключових фігур у створенні сприятливого мовного середовища для всіх дітей є логопед. Його робота в умовах інклюзивного навчання є вирішальною для успіху кожного учня.

Інклюзивне навчання – це принципово новий підхід до організації освітнього процесу, який передбачає участь усіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. У цьому контексті роль логопеда стає ключовою, адже його завданням є забезпечення повноцінного мовленнєвого розвитку здобувача освіти.

Стаття спрямована на розгляд конкретних викликів, які постають перед логопедом у контексті інклюзивного навчання.

Логопедична робота в корекційно-розвивальному напрямку охоплює реалізацію програм з урахуванням віку та особливостей розвитку дітей, структури їхніх порушень і надання педагогічному колективу допомоги в індивідуалізації процесів розвитку, навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Специфіка цього напрямку, наголошує О. Таранченко, містить вибір оптимальних корекційних програм і методик для розвитку дітей з особливими освітніми потребами, організацію і проведення індивідуальних і групових занять з корекції усного та писемного мовлення, а також розвитку комунікативних навичок. Ця робота входить в цілісний підхід до розвитку, навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Організаційно-методичний аспект охоплює розробку індивідуально-орієнтованих корекційно-розвивальних програм, допомогу у складанні

адаптованих освітніх програм для цих дітей, підбір дидактичних і методичних матеріалів, а також ведення документації [3, с. 44].

Основний зміст корекційно-компенсаторної роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, відповідає вимогам державного стандарту загальноосвітньої підготовки та стандарту спеціальної освіти. Ця робота реалізується через використання спеціальних методів і форм навчання, а також застосування технічних засобів і спеціального обладнання.

Н. Басалюк вказує, що напрям консультативно-просвітницької роботи логопеда, в умовах інклюзії, охоплює наступне:

– індивідуальне та групове консультування сімей з питань розвитку мовлення та комунікації дітей з особливими освітніми потребами. Це включає формування психолого-педагогічної компетентності батьків чи законних представників дітей з особливими освітніми потребами, які беруть участь в інклюзивному процесі. Також консультується з питань онтогенезу усного та писемного мовлення, виявлення порушень мовлення, та вибору ефективних методів корекції мовленнєвих порушень у дітей.

– консультування педагогів та інших учасників освітнього процесу щодо розвитку мовлення та його порушень, створення середовища, що сприяє розвитку мовлення, а також у розв'язанні проблем, пов'язаних із розвитком, навчанням та вихованням дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної практики. Логопед також консультує адміністрацію освітньої установи та педагогів щодо організації спеціальних освітніх умов для дитини з особливими освітніми потребами [1, с. 32].

Розвиток правильного висловлення та корекція мовлення дитини є повсякденним завданням вчителя-логопеда.

Логопед в інклюзивному навчанні працює із різноманітними категоріями дітей – від тих, хто потребує допомоги у подоланні труднощів мовленнєвого розвитку, до дітей з особливими потребами. Індивідуалізація підходу – це ключовий аспект логопедичної роботи в інклюзивному класі. Логопед розробляє індивідуальні програми для кожного учня, враховуючи його

особливості та потреби.

Вчитель-логопед повинен надавати необхідну допомогу, враховуючи індивідуальність і конкретні обставини. Важливо розуміти, що використання однієї методики для навчання дітей-логопатів може бути малоефективним. Потрібно пам'ятати, що кожна дитина є унікальною, і кожен учень має свою власну швидкість засвоєння артикуляційних вправ, положення язика, навичок і вмій, а також власні особливості мовленнєвого та інтелектуального розвитку.

Логопед в інклюзивному класі відіграє ключову роль у ранньому виявленні та подоланні труднощів мовленнєвого розвитку. Вчасна інтервенція може суттєво полегшити процес навчання для дітей, що мають проблеми з вимовою, розумінням мови чи іншими аспектами мовленнєвого розвитку.

Вчитель-логопед повинен надавати необхідну допомогу, враховуючи індивідуальність і конкретні обставини. Важливо усвідомлювати, що навчання дітей-логопатів за однією методикою може бути непродуктивним. Необхідно пам'ятати, що кожна дитина є унікальною, і у кожного учня є власна швидкість засвоєння артикуляційних вправ, специфіка положення язика, власні навички та вміння, а також унікальні особливості мовленнєвого та інтелектуального розвитку. Кожен здобувач освіти із вадами мовлення має свій особистий стиль навчання, а також свої сильні та слабкі сторони.

Логопед в інклюзивному середовищі взаємодіє з учителями та іншими спеціалістами з метою забезпечення повного розвитку кожного учня. Спільна робота дозволяє об'єднати ресурси та знання для створення найбільш ефективних стратегій розвитку мовлення.

Для задоволення всіх потреб дітей-логопатів важливо детально розуміти особливості їхнього розвитку. Необхідно враховувати, що вони можуть самостійно висловлювати деякі речі, а в інших ситуаціях може бути потрібна допомога. Для досягнення успішного навчання дітей із вадами мовлення важливо використовувати різноманітні педагогічні підходи.

Логопед у сучасному інклюзивному класі активно використовує інноваційні засоби та технології для підтримки мовного розвитку. Інтерактивні

програми, мобільні додатки та інші електронні ресурси можуть стати ефективними інструментами для індивідуалізованого навчання.

Логопед в інклюзивному класі не лише розв'язує проблеми мовленнєвого розвитку, а й активно сприяє розвитку комунікативних навичок. Групові та індивідуальні заняття сприяють взаєморозумінню між учнями та розвивають навички ефективного спілкування.

Мовленнєві порушення негативно впливають на здатність дитини ефективно спілкуватися з іншими дітьми. Це ускладнюється особливостями психічної діяльності, що значно утруднює природний розвиток комунікативної поведінки. В рамках корекційно-розвивальної роботи важливо формувати у дітей навички вправного та координованого користування артикуляційним, дихальним і голосовим апаратами. Також необхідно навчати їх чітко вимовляти та розрізняти звуки, відтворювати складову структуру слів, правильно добирати слова та будувати граматично вірні речення та зв'язні висловлювання.

Основні завдання логопедичної корекції в умовах інклюзії в загальноосвітніх закладах, за словами С. Миронової, включають в себе подолання порушень усного і писемного мовлення, розвиток всіх аспектів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо), формування фонетико-фонематичних та лексико-граматичних аспектів мови, а також зв'язного мовлення. Також важливими є формування комунікативних навичок, розвиток мовленнєвої, загальної та дрібної моторики, а також просодії, включаючи темп, ритм, тембр, силу голосу, інтонування, емоційне забарвлення і так далі. Окрім цього, важливо працювати над розвитком психічних процесів [2, с. 81].

Таким чином, успішний розвиток та майбутнє дитини з мовленнєвими вадами залежать від створення позитивної атмосфери в шкільному середовищі та від використання ефективних корекційних методів. Вчитель-логопед відіграє важливу роль, не лише допомагаючи дитині розкрити необмежені можливості у спілкуванні, але і є своєрідним провідником. Подолання мовленнєвих порушень сприяє збільшенню впевненості дитини у власних силах та сприяє розвитку її

пізнавальних здібностей.

Уміння логопеда адаптувати свою роботу до індивідуальних потреб кожного учня є важливим чинником успішного інклюзивного навчання. Логопед стає не лише фахівцем із корекції мовленнєвих труднощів, а й активним учасником команди, яка створює справжнє мовне середовище для розвитку всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Басалюк Н. М. Методична робота вчителя-логопеда в аспекті інклюзивної освіти. // Актуальні питання корекційної освіти. 2010. Вип. 1. С. 29–35. URL: <https://fkspp.at.ua/Bibl/Dr1.pdf> (дата звернення: 11.01.2024).

2. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.

3. Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

STREAM-ОСВІТА – ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Прохорова Вікторія Володимирівна,
вихователь-методист,
комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок)
комбінованого типу № 65
Криворізької міської ради,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

В останні десятиріччя спостерігається зростання інтересу до STREAM-освіти (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics), в якій об'єднуються технічні та художні компоненти для комплексного розвитку учнів. Сучасний педагог повинен володіти новаторськими методами та педагогічними стратегіями для успішного впровадження STREAM-освіти.

Мета роботи полягає в розгляді та обґрунтуванні стратегій і підходів до підвищення професійного рівня педагогів у сфері STREAM-освіти, в розкритті важливості покращення професійних навичок педагогів у контексті STREAM-освіти та сприяння розробці ефективних стратегій для їхнього подальшого розвитку.

На сьогодні в Україні концепція STREAM-освіти набуває великої популярності. За словами Павла Хобзея [2] «креативність та творчість стають важливими аспектами розвитку сучасної дитини. Сьогодні наша увага повинна бути спрямована на викладання тих навичок, які не можуть бути заміщені роботами. Талант, технології та толерантність – це ключові елементи успіху у XXI столітті», – відзначив він під час обговорення STREAM-освіти в Україні.

Альтернативна програма "STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт" спрямована на створення у дошкільників культури інженерного мислення з метою надихнути майбутнє покоління новаторів, винахідників та лідерів. STREAM в перекладі з англійської означає синтез науки, технологій, інженерії, математики, і надає можливість дітям розвиватися творчо, вибудовуючи навички XXI століття, такі як комунікація, співпраця в команді та застосування

креативного та критичного мислення.

Створення нової парадигми освіти, що базується на постійному оновленні змісту на всіх рівнях, і впровадження освітніх інновацій вносить нові вимоги до професійної майстерності вихователів. Освітня діяльність вважається ключовим фактором у формуванні компетентного суспільства та визначає прогресивні зміни у суспільстві.

Ефективним способом підвищення професійної майстерності вчителів є впровадження STREAM-освіти в дошкільних навчальних закладах.

Для розвитку, виховання та навчання дошкільнят впроваджується інноваційний інтеграційний підхід - STREAM-освіта. Цей напрям включає завдання з формування загальних наукових уявлень у дітей, ознайомлення їх з інформаційно-комунікаційними технологіями, розвиток умінь експериментувати та конструювати, а також навчання основам обробки текстів, грамоти, математики та різних видів мистецтва. Таким чином, у цьому підході важливо взаємодіяти у розвитку як точних, так і гуманітарних наук у дошкільників.

За словами О. Патрикєєвої, STREAM-освіта у дошкільного віку – це цілеспрямований організований процес, спрямований на формування особистості та розвиток духовної сутності у злагоді з отриманням наукових знань та навичок з метою культивування культури інженерного мислення [3, с. 262].

STREAM-освіта становить собою новий інтеграційний підхід до розвитку, виховання та навчання дітей. Цей метод включає завдання з формування загальних наукових уявлень у дітей, знайомство їх з інформаційно-комунікаційними технологіями, розвиток навичок експериментування та конструювання, а також вивчення основ обробки тексту, грамоти, математики та різних видів мистецтва. Отже, важливо акцентувати на тісному взаємозв'язку розвитку здібностей дошкільнят у сфері як точних, так і гуманітарних наук.

Оскільки ключовим фактором у модернізації дошкільної освіти на

сучасному етапі є рівень професійної компетентності педагога, методична робота в закладі дошкільної освіти спрямована на самовдосконалення, самоосвіту та професійний розвиток педагогічного персоналу.

У більшості випадків, зауважують О. Барна та Н. Балик, методична робота спрямована на взаємодію з досвідченими фахівцями, які, приймаючи нововведення, повинні переглянути свою професійну діяльність та визначити напрямки її вдосконалення. Такий самоосвітній процес, незалежно від віку та робочого стажу, передбачає виходження за межі професійних обов'язків і спрямований на особистісний розвиток та удосконалення професійних навичок [1, с. 6]. В даному контексті успіх залежить від того, як ефективно стимулювати та розкривати потенціал вихователів і всього педагогічного колективу, як створити ситуацію успіху для особистості, щоб викликати та підтримувати позитивні емоції з метою активізації діяльності педагогів та мобілізації їхніх зусиль для підвищення професійного рівня.

Основними напрямками у роботі педагогів є використання та впровадження активних методів методичної роботи в системі післядипломної педагогічної освіти; впровадження інноваційних технологій та нових форм діяльності закладу дошкільної освіти в умовах модернізації дошкільної освіти; застосування інформаційно-комп'ютерних технологій у практиці роботи закладу.

Кожен вихователь має унікальний професійний портрет, власний темп удосконалення педагогічної майстерності, свій специфічний спосіб виконання завдань, визначений власним рівнем педагогічної майстерності та особистим педагогічним кредо.

Під час планування методичної роботи обов'язково враховується аналіз і самоаналіз діяльності вихователів щодо розвитку дітей дошкільного віку. Ураховуються результати діагностичного анкетування та індивідуальні професійні запити кожного вихователя. Також враховується аналіз труднощів, з якими педагоги можуть стикатися під час виконання різних завдань.

Основний акцент робиться на формах методичної роботи, які сприяють

стимулюванню професійної творчості вихователів. Серед таких форм можна виділити професійні конкурси, виставки-презентації, педагогічні виставки, огляди-конкурси, створення мультимедійних презентацій, презентації ідей, майстер-класи, творчі звіти педагогів, а також випуск педагогічних poradників для батьків та інші форми активної творчої взаємодії.

STREAM-освіта становить собою ключовий елемент у цій моделі, є найбільш виразною та багатогранною. Цей напрям освіти інтегрує в собі широкий спектр завдань, таких як формування у дітей загальних наукових уявлень про світ, ознайомлення їх з інформаційно-комунікаційними технологіями, розвиток навичок експериментування та конструювання, а також навчання основ опрацювання змісту тексту, грамоти, математики та різних видів мистецтва.

Для забезпечення високої ефективності педагогічного колективу враховують вимоги сучасності. До шляхів підвищення ефективності роботи вчителів входять: забезпечення психолого-методичного супроводу педагогічного процесу, впровадження інноваційних технологій, створення умов для постійного вдосконалення фахової освіти та високопрофесійної педагогічної роботи, формування позитивного іміджу закладу, ефективне використання ресурсів, використання методів педагогічного стимулювання, розроблення планів діяльності закладу, а також ефективна взаємодія з родинами та громадськістю.

Отже, при організації навчального процесу з використанням STREAM-освіти важливо використовувати методи та стратегії, які сприяють розвитку творчих здібностей у дітей, такі як створення ситуацій для пошуку, використання творчого підходу до організації дитячої діяльності, яка стимулює активність уяви, а також підтримка пошуку цікавих варіантів для вирішення завдань.

Своєю чергою, вивчення сучасних тенденцій підкреслює необхідність постійного вдосконалення майстерності педагогів у зв'язку зі зростанням значення STREAM-освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барна О. В., Балик Н. Р. Впровадження STEM-освіти у навчальних закладах: етапи та моделі. // STEM-освіта та шляхи її впровадження в навчально-виховний процес: зб. матеріалів І регіональної наук.-практ. веб-конференції, Тернопіль, 24 травня 2017р. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С. 3–8.
2. Засідання круглого столу щодо STREAM освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-11-11-pavlo-xobzej-na-kruglomu-stoli-shhodo-stream-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 02.01.2024).
3. Патрикєєва О. О. Новітні підходи щодо впровадження STEM-освіти в навчальних закладах України / О. О. Патрикєєва, О. В. Лозова, С. Л. Горбенко // Наукові записки Малої академії наук України: зб. наук. праць. Київ : інститут обдарованої дитини НАПН України 2016. Вип.8. С. 260–267.

ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ АТМОСФЕРИ НАВЧАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЇ УЧНІВ

Рижкова Вікторія Сергіївна,
вчитель початкових класів КГ № 126,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

Одними з основних завдань освіти в Україні є формування громадянина з високим рівнем соціальної зрілості, працелюбності та творчості, який має розвинуте почуття гідності, повагу до прав і свобод людини, свідоме ставлення до обов'язків, здатність до самовдосконалення та активної участі у соціальному житті країни.

Освітній процес направлений на формування не лише знань, але й розвиток духовно-інтелектуальних та психофізіологічних можливостей, які людина може реалізувати у своєму житті. Успіх у розвитку особистості в процесі навчання визначає її уявлення про власне життєве призначення та цінності.

Для досягнення цих цілей необхідно впровадження в освітній процес технологій, спрямованих на формування життєвих цінностей, розвиток інтелектуального та культурного рівнів особистості, сприяння набуттю навичок конструктивного спілкування, а також навчання вирішенню конфліктних ситуацій та їх попередженню.

Метою даної роботи є вивчення та аналіз прийомів, які сприяють створенню позитивної атмосфери навчання та ефективної організації комунікації серед учнів. Робота спрямована на визначення конкретних засобів та стратегій, які допоможуть покращити якість освітнього процесу та побудувати позитивні відносини між учнями та педагогами.

Навчання та комунікація грають ключову роль у формуванні успішного навчального середовища. Створення позитивної атмосфери та ефективна

комунікація є важливими аспектами, які сприяють не лише академічному, а й соціальному розвитку учнів.

Молодший шкільний вік є оптимальним періодом для активної участі дітей у комунікативній діяльності, оскільки основною формою мовленнєвої активності молодших школярів є усне висловлення. Протягом цього періоду ефективно формуються початкові навички мовленнєвої культури, які охоплюють розуміння норм літературної мови, вміння створювати висловлення відповідно до мети спілкування та дотримання правил спілкування. Наприклад, уміння слухати, оцінювати відповіді однокласників, а також правила ефективної співпраці в групі чи партнерстві.

Активізація комунікативної діяльності молодших школярів містить стимулювання дітей до енергійного та цілеспрямованого спілкування. Спілкування стає невід'ємною частиною будь-якого освітнього процесу, і розвиток комунікативних навичок у школярів сприяє покращенню якості цього процесу. Важливо зазначити, що уміння формуються під час практичної діяльності, і саме спілкування виступає основним контекстом для формування та розвитку комунікативних вмінь у школярів.

Залучення учнів до групової роботи та діалогів не лише підвищує активність, але й розвиває комунікативні та колективні навички. Взаємне обговорення проблем та завдань сприяє взаєморозумінню та розвитку критичного мислення. Вчителі можуть організовувати обговорення, дебати чи проекти, що сприяють взаємодії та обміну думками.

У реальному процесі взаємодії між педагогом і учнем важливо встановлення зв'язку між ними. Якщо педагог не здатний вже з самого початку створити у молодших школярів інтерес та установку на сприйняття інформації, то у них не виникне внутрішньої потреби в активній спільній діяльності. Автори Л. Кайдалова та Л. Пляка, наголошуючи на взаємодії, вказують, що характер цієї взаємодії може змінюватись залежно від включення різних психічних структур суб'єктів спілкування, таких як когнітивні, емоційні, поведінкові.

Спостереження за роботою педагогів, особистий досвід та вивчення взаємодії молодших школярів з педагогами підтверджують, що сфера педагогічної взаємодії ще не розкрита повністю і може мати резерви для оптимізації освітнього процесу. В той самий час, досить часто можна виявити причини педагогічних невдач [2, с. 38].

Педагоги та учні повинні вміти слухати одне одного. Активне слухання сприяє взаєморозумінню та відчуттю поваги. Вчителі можуть використовувати різні методи, такі як повторення ключових ідей чи створення можливостей для висловлення власних думок.

Активне слухання є ключовим елементом взаєморозуміння та створення ефективної комунікації.

Кожен учень унікальний, і вчителі повинні враховувати це у своїй роботі.

Використання різноманітних методів навчання та індивідуальних підходів допомагає враховувати різноманітні потреби учнів, дозволяє кожному учневі активно розвиватися незалежно від його особливостей.

Діти, які вже вступають до школи, зазвичай володіють певним рівнем комунікативних навичок. Однак розвинутість цих навичок може значно відрізнятись у різних школярів, і у деяких випадках цей рівень не відповідає очікуваному та бажаному.

Н. Бутенко підкреслює, що спроби примусити людину робити щось проти її власної волі призводять до опору, який може бути як внутрішнім, так і зовнішнім, і виявлятися відкритим або прихованим. Зовнішній опір часто проявляється у дітей через порушення правил, невідповідність дисципліні, а також виражається в їхній відмові слідувати загальноприйнятим нормам. Внутрішній опір може проявлятися в уникненні контактів з іншими, самозвинуваченнях та аутоагресії. Обидва типи опору можуть ускладнювати взаємодію між вчителем і учнем [1, с. 215].

Вчителі повинні активно заохочувати учнів та висловлювати підтримку. Це може бути виявлено через похвалу за зусилля, навіть якщо результати не ідеальні, та створення дружнього, доброзичливого відношення.

Акцент на заохоченні та підтримці створює позитивний настрій в класі. Підвищення самооцінки та визнання зусиль кожного учня сприяє позитивному ставленню до навчання.

Необхідність заповнення освітнього процесу позитивними емоціями визначається, серед іншого, його формою. За словами О. Пометун, учень вступає в інтеракцію з педагогом незалежно від своїх особистих бажань та настроїв. Оцінка вчителя може виразити його незадоволення спільною діяльністю. Ця ситуація стимулює пошук специфічних засобів для полегшення обставин, а одним з таких засобів є конструктивне спілкування. Саме вчитель служить прикладом реалізації конструктивного спілкування [4].

Використання сучасних технологій, таких як електронні платформи для обміну інформацією та віртуальні класні кімнати, полегшує комунікацію та створює додаткові можливості для взаємодії. Це дозволяє зробити процес навчання більш цікавим та взаємодоповненим.

За С. Котловим, під технологіями конструктивного спілкування розуміють методи, прийоми та засоби спілкування, які повністю забезпечують взаємне розуміння та емпатію між партнерами у спілкуванні [3, с. 26].

При взаємодії з учнями, вчитель повинен удосконалювати спосіб формулювання повідомлень таким чином, щоб вони завжди містили інформацію про конкретну ситуацію, дії учня та їхні наслідки, а не звертали увагу на особистості школяра чи його характері. Важливо уникати висловлення негативних оцінних суджень. Висловлювання вчителя повинні утримуватися від встановлення «діагнозів» або передбачень щодо подальшого розвитку учня.

Співпраця з батьками є не менш важливою частиною створення позитивної атмосфери. Регулярний зворотний зв'язок та відкриті батьківські збори створюють довіру та підтримують учнів.

Співпраця з батьками є ключем до повноцінного розвитку учня. Відкрита та довірлива комунікація між вчителем і батьками сприяє не лише розв'язанню проблем, але й створює сприятливе середовище для навчання.

Отже, створення безпечного шкільного середовища та встановлення

конструктивного спілкування є ключовими умовами для особистісного зростання всіх учасників освітнього процесу. Учителю, організовуючи навчання, слід керуватися принципом захисту особистості кожного учасника, сприяти розвитку та реалізації індивідуального потенціалу, а також уникати психологічного насильства.

Загалом, прийоми створення позитивної атмосфери навчання та організації комунікації учнів є важливими для формування гармонійного та продуктивного освітнього середовища. Вони допомагають не лише у підвищенні академічних досягнень, але і в розвитку особистості, соціальних навичок та позитивного ставлення до навчання.

Вчителі, які вкладають зусилля в створення сприятливого освітнього середовища та підтримують ефективну комунікацію, сприяють формуванню майбутнього лідера та активного громадянина.

Створення позитивної атмосфери навчання та організація ефективної комунікації учнів є важливим завданням для досягнення успіхів в освітньому процесі та формування позитивних соціальних навичок. Засвоєння прийомів, спрямованих на створення такого середовища, може значно поліпшити якість взаємовідносин учнів та вчителів, а також сприяти розвитку особистості кожного учня.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 383 с.
2. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків: НФаУ, 2011. 132 с.
3. Котловий С. А. Конструктивне спілкування як передумова безконфліктної взаємодії в системі «учень – учень». // Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26–27 жовтня 2017 року) / Ред. кол. Романовська Л. І. та ін. Хмельницький : ХНУ,

2017. С. 24–26.

4. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pometun_Olena/Entsyklopediia_interaktyvnoho_navchannia.pdf?PHPSESSID=6so7re7k758b03spbb1ck5hbv3 (дата звернення: 2.01.2024).

УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Савченко Вікторія Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри виховання та культури здоров'я

Лаврова Лариса Василівна,

кандидат філософських наук, доцент,
завідуюча кафедрою виховання та культури здоров'я

Куций Андрій Миколайович,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри виховання та культури здоров'я

Андрющенко Тетяна Георгіївна,

старший викладач кафедри виховання та культури здоров'я
Дніпровська академія неперервної освіти
м. Дніпро, Україна

Вступ./Introduction. Сьогодні в умовах модернізації української освіти та успішного впровадження Концепції «Нова українська школа» виникає потреба в удосконаленні освітнього процесу, який би був спрямований на демократизацію стосунків учителя з учнями та нові підходи до навчання:

- ✓ створення конструктивної співпраці всіх суб'єктів освітнього процесу;
- ✓ зміна рольових позицій сучасного педагога;
- ✓ відмова вчителя від ролі єдиного наставника та джерела знань і перетворення на коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії учня;
- ✓ використання під час освітнього процесу активних методів навчання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавальної діяльності учня. [1, с. 55]

Ключове питання умови ефективності застосування інноваційних технологій в навчальний процес закладів освіти. На сьогодні кожний педагог повинен володіти інноваційними технологіями навчання.

Зміни, що відбуваються в Україні стосовно сучасної освіти, зумовлюють

створення адекватних соціально-педагогічних умов, викликають необхідність проектування і впровадження нової моделі навчання, розробки і практичної реалізації інноваційних технологій навчання.

Сьогодні заклади освіти повинні розуміти важливість співпраці вчителів, батьків та учнів.

Ціль роботи./Aim. Розуміння ефективності застосування інноваційних технологій навчання та створення умов для ефективності впровадження інноваційних технологій в навчальний процес.

Матеріали і методи./Materials and methods. Для того, щоб слідувати вимогам часу, сучасному вчителю слід змінювати підходи та запроваджувати інноваційні технології за допомогою використання сучасних підходів навчання і створення психологічного комфортного середовища. Майбутнє суспільство потребує людей з актуальними знаннями, гнучкістю і критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом. Не менш важливими будуть такі їх якості, як висока моральність, особистісна відповідальність, внутрішня свобода, налаштованість на максимальну самореалізацію, здатність досягати високої мети раціональним шляхом і коректними засобами.

Сучасний вчитель повинен прагнути до змін, зняти певні обмеження та націлити себе на запровадження інноваційних технологій навчання.

Сучасний, творчий вчитель в своїй діяльності може і активно користується поєднанням різних технологій задля досягнення ще кращих результатів. Обізнаність у сфері інновацій є однією з ключових рушійних сил у роботі вчителя.

Використовуючи сучасні підходи до навчання дітей можна досягти психологічного клімату в класах, який сприятиме засвоєнню навчального матеріалу, допомагатиме співробітництву між викладачем та учнем, що в значній мірі покращить процес навчання, а в подальшому вчителі зможуть навчити та створювати умови для ефективного навчання.

Для підвищення ефективності навчально-виховного процесу в закладах освіти необхідно шукати нові шляхи удосконалення викладання предметів.

Створення нових інноваційних технологій пов'язане зі змістом навчального процесу послідовністю засвоєння базових знань, вмінь і навичок, раціональними засобами засвоєння навчальної інформації, дидактичним спілкуванням вчителя і учня.

В своїй науковій роботі О. І. Шапран [2, с. 55] зазначила, що тренінгові технології сприяють: розвитку сили, волі, цілеспрямованості учнів, привчання їх до прагнення навчатися; виявленню сильних та слабких сторін кожної особистості; формуванню почуттів обов'язку та відповідальності; співставленню запланованих цілей з власними можливостями та навчання способів поведінки типових для людини з високорозвиненою мотивацією.

Тому на нашу думку ми вважаємо що найефективнішими умовами розвитку сучасної освіти є запровадження інноваційних технологій навчання, а саме тренінгів. Запровадження інноваційних технологій навчання дозволяють різко збільшити обсяг засвоєння матеріалу. Розмаїття методів, які використовуються в тренінгових заняттях, пояснюється особливостями сприйняття людини.

Людина запам'ятовує:

- ✓ 10 % прочитаної інформації;
- ✓ 20 % почутої інформації;
- ✓ 30 % побаченого;
- ✓ 50 % почутої та побаченої інформації;
- ✓ 80 % висловленого;
- ✓ 90 % висловленого та виконаного.

Високий потенціал інтерактивних технологій дозволяє проводити обговорення в групах, практикувати і відпрацьовувати вміння і навички на заняттях й у реальному житті.

Інтерактивні технології – задіють всі рівні навчання, а пасивні методи навчання, як правило орієнтовані на рівні знання і розуміння.

Інтерактивне навчання – дозволило нам, занурити у спілкування між вчителем та учнем, воно зберігає кінцеву мету і основний зміст викладеного

матеріалу, але видозмінює форми і прийоми ведення предмету. Аналіз використання інноваційних технологій в системі роботи навчальних закладів показав, що інтерактивний метод навчання вирішує три основні функції одночасно: пізнавальну, комунікативно-розвиваючу та соціально-орієнтаційну.

І дозволяє:

- ✓ реалізувати суб'єкт-суб'єктний підхід в організації навчальної діяльності учнів;
- ✓ формувати розумову і активно-пізнавальну діяльність учнів;
- ✓ посилити мотивацію до вивчення предмета та удосконалення форм та методів навчання;
- ✓ створити сприятливу атмосферу на занятті;
- ✓ виключити монологічне підношення навчального матеріалу і дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел;
- ✓ мимовільно запам'ятовувати спеціальні терміни і відомості;
- ✓ відпрацьовувати в різних формах комунікативні компетенції учнів.

Активізація пізнавальної діяльності слухачів при інтерактивному навчанні дозволила досягти:

- ✓ навчання через досвід і співпрацю;
- ✓ врахування відмінностей в стилях пізнання;
- ✓ пошукових та дослідницьких методів;
- ✓ ігрових методів.

Для успішної діяльності учнів на заняттях при інтерактивному навчанні здійснювалися два основних завдання:

- ✓ вирішення освітніх завдань (навчальних, поведінкових та інших);
- ✓ надання підтримки учням в ході спільної роботи.

Результати и обговорення./Results and discussion. Наша мета – довести, що пріоритет мають інтерактивні технології навчання в закладі освіти, але це не означає, що потрібно використовувати тільки інтерактивні технології. Для навчання важливі всі види методів і всі рівні пізнання.

Для того щоб не відставати від вимог часу, відбувається інтенсифікація

освітнього процесу на основі впровадження в нього інтерактивних технологій навчання, створення психологічно комфортного середовища, що забезпечує свободу вчителів у виборі освітніх форм і методів.

Великий потік інформації в даний час вимагає впровадження таких технологій і методів навчання, які дозволяють за досить короткий термін передавати досить великий обсяг знань, забезпечити високий рівень оволодіння учнями досліджуваного матеріалу і закріплення його на практиці.

Висновки./Conclusions. Таким чином, можна зробити висновок, що використання інноваційних технологій навчання суттєво підвищує ефективність викладання, наочно демонструє переваги особистісно-орієнтованого навчання, дозволяє викладачу переставити акценти в методиці викладання предмета, підвищити інтерес учня до свого предмету, дозволяє залучити до активної форми роботи на занятті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи/Т. М. Бабко, О. В. Банах, А. В. Вознюк, Г. А. Коломоєць, Л. Г. Кудрик, О. М. Мельник// - К.: Видавничий дім «Освіта» 2020. – 280 с.

2. Шапран О. І. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: [монографія] / Шапран О. І., Доброскок І. І., Коцур В. П., Нікітчина С. О. – Переяслав-Хмельницький, Видавництво С. В Карпук, 2008. – 285 с. – ISBN 978-966-8906-23-7

НАУКОВО-ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

**Санайко Артур Михайлович,
Саковець Назарій Петрович,**
аспіранти

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

Вступ. Підготовка педагогічних кадрів у педагогічних університетах України передбачає створення освітнього середовища, яке сприяє комплексному розвитку студентів та формуванню їхніх професійних, особистісних та соціальних компетенцій. Ключовим фактором у розв'язанні проблем, що виникають для дітей та їхніх сімей під час війни виступають наукові дослідження в галузі дошкільної освіти, які є невід'ємною складовою поліпшення якості життя та сприяють формуванню майбутнього фахівця [3].

Мета роботи – висвітлити сутність науково-пошукової діяльності студентів у педагогічних університетах.

Матеріали та методи. Використано методи аналізу наукових джерел, синтезу, узагальнення, систематизації та контент-аналізу для досягнення мети дослідження.

Результати та обговорення. Загальна мета вищої освіти щодо підготовки педагогічних кадрів полягає в організації освітнього процесу, який відповідає вимогам сучасного суспільства та сприяє всебічному розвитку студентів, щоб вони могли успішно функціонувати у різних сферах життя. Завданнями цього процесу виступають:

– надання студентам фундаментальних та спеціалізованих знань у межах обраної спеціальності, удосконалення практичних навичок, які необхідні для успішного виконання завдань у галузі освіти;

– розвиток аналітичного та критичного мислення, забезпечення можливостей для самостійного розв'язання завдань та висунення гіпотез;

– формування особистісних компетенцій, розвиток комунікативних навичок, вміння працювати в команді та ефективно співпрацювати з іншими; виховання етичності, відповідальності та готовності до постійного самовдосконалення;

– залучення студентів до дослідницької роботи, наукових конференцій тощо, підтримка розвитку творчості та інновацій в галузі дошкілля;

– надання можливостей для вивчення міжнародного досвіду та участі в програмах обміну, розвиток міжнародної спрямованості та культурної компетентності;

– адаптація до змін на ринку праці, сприяння вивченню сучасних технологій та методів, що забезпечують конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

Під час проходження практики студенти нерідко впроваджують певні елементи наукового дослідження в межах своєї професійної діяльності. Цей процес дозволяє їм отримати цінний практичний досвід та вдосконалити свої навички у галузі дошкільної освіти. Перш за все, студенти можуть визначити конкретні проблеми чи аспекти, які вимагають більш детального дослідження, заснованого на їхній практичній діяльності. Згодом можуть підібрати методи та інструменти для збору та аналізу даних, адаптуючи їх до конкретних умов робочого оточення.

Використання наукових методів дозволяє студентам систематизувати отримані результати, висувати гіпотези та розробляти висновки, що важливо для вдосконалення якості своєї професійної практики [1, с. 43]. Такий підхід стимулює студентів до критичного мислення, сприяє їхній саморефлексії та розвитку аналітичних та дослідницьких навичок, що стає вагомим внеском у їхню академічну та професійну підготовку. Студенти активно виготовляють ілюстративні матеріали, такі як діафільми, стенди, плакати, а також розробляють проекти, як частину свого наукового дослідження.

Однією з важливих складових аудиторної науково-дослідної роботи є підготовка та написання курсових та кваліфікаційних робіт, де обов'язковим

елементом є проведення наукового дослідження [2, с. 125]. Загалом це дозволяє студентам не лише отримати теоретичні знання, але і розвивати практичні та наукові вміння, що є ключовими для їхньої подальшої професійної кар'єри.

Важливо відзначити, що одним із визначальних критеріїв успішної НДРС є публікація наукових досягнень публікації. Студенти активно публікують результати своїх досліджень у важливих наукових форумах, таких як збірники матеріалів конференцій, наукові праці та тези науково-практичних конференцій. Вони також можуть спільно з науковими керівниками публікувати високоякісні наукові матеріали у фахових наукових виданнях. Цей підхід не лише підсилює науковий внесок студентів, але також розвиває їхні навички співпраці з визнаними вченими та експертами у відповідній галузі.

Висновки. Студенти активно долучаються до наукового дослідження під час проходження практики. Важливим етапом є виготовлення ілюстративних матеріалів та написання курсових та кваліфікаційних робіт, де обов'язковим елементом є наукове дослідження. Це сприяє комплексному навчанню студентів, розвиває їхні аналітичні та творчі здібності, а також формує високий рівень наукової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

2. Федорович А., Карпенко О. Організація самостійної навчальної діяльності студентів у закладах вищої освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2021. Вип. 4. С. 124–130.

3. Чепіль М. Освіта і виховання у дослідженнях науковців кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (1991–2014): науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. 160 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ

Тарасенко Марина Петрівна,
вчитель біології, спеціаліст вищої категорії, старший вчитель
Комунального закладу «Гімназія № 34»
Кам'янської міської ради,
м. Кам'янське, Україна

Вступ./Introduction. Сучасна школа повинна допомогти сформувати в дитині творчу конкурентноспроможну в майбутньому особистість, яка одночасно буде щасливою та успішною. Для цього вчителі використовують різноманітні прийоми, методи, технології навчання. Однією з таких технологій є гра, яка створює передумови для підвищення якості та результативності навчання.

Мета роботи./Aim. Проаналізувати та обґрунтувати доцільність використання ігрових технологій на уроках.

Матеріали та методи./Materials and methods. Поняття «гра» в педагогічній літературі трактують по – різному. Ігровій діяльності на уроках присвячено багато праць, зокрема Я. А. Коменський вважав, що навчання в будь – якій школі може стати універсальною грою, яка відповідає віку кожного учня [1]. У дослідженні застосовано такі методи: описовий, структурний, конструктивний.

Результати та обговорення./Results and discussion. Зміни, які відбуваються в освіті, зумовлені розвитком інформаційних технологій. Навчання неможливо уявити без Інтернету як невід'ємної складової нашого життя. Також зміни відбуваються і в свідомості сучасного учня. Здобувачі освіти в реаліях сьогодення можуть отримати безліч інформації, маючи доступ до Інтернет – ресурсів. Стає питання: чи потрібен взагалі вчитель? Так, звичайно, потрібен! Учні пасивно сприймають інформацію, використовують її поверхнево та неповно. І, саме вчитель допомагає отримати найважливішу інформацію, розвиває вміння оперувати нею, вчить аналізувати,

використовувати її за призначенням.

Одна з основних технологій нетрадиційного уроку – ігрова. Це-змагання, вікторини, ребуси, вебквести та інше. Вона є засобом фізичного, розумового та морального виховання дітей. Може проходити від кількох хвилин до цілого уроку.

Гра – це один з найдавніших засобів розвитку й навчання учнів та улюблена форма діяльності для людини будь – якого віку. Завдяки їй вчитель підвищує ефективність викладання свого предмету. Вона мотивує та має кінцевий результат.

В дитинстві гра – основний вид діяльності, під час якої діти пізнають навколишній світ. Вона дає можливість приміряти на себе різноманітні ролі, професії. Під час дорослішання вона набуває інших форм, але продовжує розвивати навички, вміння та допомагає дитині глибше пізнати життя.

Дуже часто, коли ми чуємо слово «гра», ми уявляємо розважальну діяльність. Але гра під час навчального процесу створює позитивний настрій, заохочує до отримання знань і забезпечує їх відтворення. Ми повинні зрозуміти, що зараз працюємо з дітьми XXI століття, для яких гра є основним видом відпочинку. Тож необхідно цим скористатися на благо навчання. Як це зробити? Зацікавити учнів, привернути їх увагу в процесі викладання навчального матеріалу або його закріплення. Використовувати бажання учнів бути лідером, отримувати заохочення у вигляді оцінки. Дитина повинна відчувати, як збагачує свою особистість знаннями. Але, якщо знань буде недостатньо, навряд чи це станеться. Таким чином, інформацію необхідно не лише слухати, а сприймати так, щоб дуже швидко її відтворити. Гра розвиває упевненість в собі та прагнення до перемоги [2].

Часи змінюються, але ігри залишаються. Гра побудована на зацікавленості, учасники повинні отримувати від неї задоволення. Обов'язковим елементом гри є елемент змагання між учасниками. Запитання мають бути доступними, але різноманітними, відповідати вимогам програми. Вона може стати частиною як стандартного, так і нестандартного уроку. Її

використовування буде доцільним на будь - якому етапі уроку: як під час актуалізації знань, так і закріплення знань. Також можна запропонувати її як домашнє завдання. Відсутність реального ризику невдачі спонукає до осмислення вже набутих знань, необхідності підвищення власної мотивації та зацікавленості певними аспектами теми, що вивчається. Захопившись грою, сучасні учні навіть не помічають, що в цей час навчаються.

Ігри сприяють розвитку в учнів різних компетентностей. А вчителю ігрова діяльність допомагає реалізувати різні цілі:

- розвиває вміння учнів використовувати інформацію,
- розвиває уміння приймати рішення, вибирати,
- навчає зібраності, тренує уважність,
- виховує самостійність, допитливість, спостережливість,
- керує концентрацією та розподілом уваги учнів,
- контролює повноту, якість і характер засвоєння інформації.

Ігри дозволяють учням отримувати більший обсяг інформації та задоволення своїми власними здобутками.

Висновки./Conclusions. У роботі розкрита роль гри як важливого етапу уроку. Гра підвищує ефективність викладання предмету, допомагає активізувати учнів, сприяє розширенню їх кругозору. В її процесі учні працюють більш вдумливо, розвивають увагу, пам'ять, спостережливість, уяву, вміння адаптуватися до нових обставин. А це – умова для розвитку особистості, а в майбутньому, успішної самореалізації громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. – 176 с. – (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).
2. Інтелектуальні ігри на уроках біології. – Х.: Вид.група «Основа», 2010. – 141 с.: табл. – (Б - ка журн. «Біологія»; Вип. 9 (93)).

ВНУТРІШНЯ МОТИВАЦІЯ І ЯКІСТЬ ОСВІТИ

Ткаченко Роман Петрович,

д. філол. н, викладач

ВСП «Фаховий коледж інженерії,
управління та землевпорядкування

Національного авіаційного університету»

м. Київ, Україна

Ткаченко Людмила Валеріївна,

викладач

ВСП «Фаховий коледж інженерії,
управління та землевпорядкування

Національного авіаційного університету»

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Кожен чесний з собою викладач в Україні має визнати, що наша освіта перетворилась на видимість і перебуває на межі катастрофи. Звіти не відповідають реаліям. За ширмою пристойності – значно завищені оцінки, нечитані підручники, брак інтересу до книг, майже тотальний плагіат у так званих творчих і наукових роботах, кілька здобувачів на групу, котрі сумлінно виконують домашні завдання і т. д. Нерідко викладачі вдають, що навчають, а студенти – що навчаються. Наша школа в цілому і вища зокрема, безумовно, потребує реформування.

Мета роботи. / Aim. У нашому дослідженні ставимо за мету з'ясувати шляхи подолання кризи і ефективного реформування освіти в Україні.

Матеріали та методи. / Materials and methods. У розвідці застосовано методи педагогічного спостереження і порівняльно-історичного аналізу на матеріалі історії педагогіки та сучасного освітнього процесу в Україні.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Існує чимало рецептів поліпшення якості освіти, від окремих рішень до комплексних заходів: скорочення й укрупнення вишів, диджиталізація, збільшення фінансування, удосконалення зв'язків з громадськістю й запровадження піар-менеджменту, сертифікація і рейтинги педагогів, розробка нових ефективних методів і

методик викладання, посилення звітності й контролю, студентоцентричний підхід, об'єктивне оцінювання згідно з чіткими критеріями, посилення соціальної роботи зі студентами, скорочення кількості загальноосвітніх навчальних дисциплін, поєднання освітнього процесу у вишах з науковою діяльністю, розширення і поглиблення міжнародних зв'язків, запровадження освітніх бізнес-проектів тощо.

Звісно, ці удосконалення пропонують свідомо чи несвідомо відповідно до стратегічної мети, освітнього ідеалу. З історичної ретроспективи бачимо, що освітні ідеали змінюються, адже зазнають змін панівні картини життя, уявлення про призначення людини. У добу Середньовіччя усе життя поставало як поле битви між дияволом і Богом за душу людини, тому освіта допомагала прокласти шлях до спасіння. Ренесанс розглядав людину як посередника між духовним і матеріальним світами, тому виник ідеал всебічно розвиненої особистості. У радянські часи життя розглядали як арену змагань між ворожими ідеологіями та економічними системами, тому в людині насамперед формували ідеологічну чистоту. Нині ідеалом став успіх, що на особистому рівні тлумачиться як кар'єра і гроші. Отже, формування компетентностей підпорядковане передовсім цій прагматичній меті.

Зі зміною освітнього ідеалу оновлюється модель взаємин між учителем і учнем. Моделювання школи у сенсі сім'ї змінюється моделюванням у сенсі сфери послуг. Обидві моделі мають свої переваги і недоліки. Учитель-«батько» позбавлений права на страйк і його ставлення до учня «грішить» авторитарністю. З другого боку, якщо, згідно з відомим гаслом, клієнт завжди має рацію, проблематично поєднувати навчання з вихованням. Крайнощі першої моделі – насилля над учнем, крайнощі другої – знущання з учителя.

На рівні закладів освіти успіх вимірюється рейтингами, атестаціями, акредитаціями, ліцензіями, прибутками, кількістю наукових гуртків, переможців конкурсів, кількістю новин і т. ін. Так що фокус роботи зміщується з освітнього процесу на досягнення цілей, що засвідчують успіх. Адже й комісії з перевірки якості освіти перевіряють насамперед документацію,

навчально-методичні комплекси, звіти, показники успішності, тобто кількісні бюрократичні дані замість живого поточного діалогу викладача зі студентами. І це зрозуміло, адже кількісні показники у добу технологічної раціональності (Г. Маркузе) видаються більш переконливими, по-друге, якісна оцінка вимагає більше зусиль і здібностей, по-третє, через брак довіри (найперша ознака суспільної кризи, за К. Ясперсом) доводиться констатувати відсутність моральних авторитетів, які ту якісну описову оцінку могли б сформулювати. У цій справі будь-який ухил убік людського чинника межує з корупцією. Навіть вислів «забезпечення якості освіти» мислиться як дотримання певного стандарту, що, звісно, може бути лише умовним, бо меж досконалості не існує.

На жаль, викладач незрідка мусить мати справу з бюрократичним формалізмом, який з роками чомусь тільки посилюється, без потреби ускладнюючи роботу педагога. Скажімо, практика відкритих занять давно себе скомпрометувала, перетворившись на імітацію зразкового навчання, і має з реальним освітнім процесом мало спільного. З нашого погляду, будь-яке заняття повинне бути відкритим для всіх викладачів без запрошень і дозволу. Добре, що не дійшло поки що до уніфікованих і стандартизованих алгоритмів навчальних занять з обов'язковим до виконання переліком «правильних» методик і технічних засобів. За замовчуванням застосування новітніх методів і технологій стало знаком якості викладання. Однак педагогіка, як відомо, це і виробництво, і наука, і мистецтво, а в мистецтві кіно, наприклад, кольорове зображення і звук ще не гарантують художньої якості. Утім, новіше обладнання має виняткове значення для виробництва, бо впливає на обсяг продукції. Це означає, що викладач, порушуючи категоричний імператив І. Канта, метою ставить не розвиток особистості студента, а випуск товарів для ринку праці. Формування компетентностей задля конкурентноспроможності на ринку праці спотворює гуманістичний ідеал гармонійного і всебічного розвитку згідно з вродженою внутрішньою програмою особистості. Індекс Гірша часом засвідчує рівень спритності науковця у налагоджуванні потрібних зв'язків, а не рівень наукової праці. За такого підходу рівень обдарованості поета треба оцінювати

за кількістю його проданих книжок. У деяких наукових часописах прописано вимогу не покликатися на публікації більш ніж п'ятирічної давності. Це, можливо, має сенс щодо технічних дисциплін, але у гуманітаристиці (у науках про дух) не буває раз і назавжди закритих тем. Зрозуміло, що автор мусить знати найновіші публікації з досліджуваної проблеми, однак лише спрощене уявлення про лінійний незворотний прогрес могло призвести до нехтування історією науки.

У нас легковажать відому з радянських часів дискусію фізиків і ліриків. Вважається, що їхній конфлікт є надуманим і не відбиває життєвих реалій. У світовому масштабі розпочав цю дискусію британський фізик і прозаїк Ч. Сноу книгою «Дві культури і наукова революція». І конфлікт двох культур надалі не тільки не припинився, а й загострився. Цей світоглядний розлам може бути причиною низки вад сучасної освіти. Як правило, «фізики» не вважають вчених-гуманітаріїв науковцями, а їхні тексти оцінюють як метафізичне марнослів'я, бездоказове крутіство, словесний непотріб. Натомість гуманітарії у кращому випадку байдуже ставляться до новітніх технологій, схильні переоцінювати позитивну роль ірраціонального в житті, захищають архаїчні святощі, ідеалізують минуле, пов'язуючи з ним уявлення про якусь особливу духовність.

З нашого погляду, у справі «забезпечення якості освіти» надміру покладаються на зовнішню мотивацію учасників освітнього процесу і на заходи, що покликані її стимулювати, тобто на метод «батога і пряника». Зрозуміло, що без новацій у методиці й технічних засобах не обійтися, але вони мало впливають на інтерес здобувачів освіти. А це якраз і є, на нашу думку, головною проблемою сучасної школи: брак живого безкорисливого зацікавлення самим процесом навчання. Зростання кількості звітів і планів, посилення контролю, гонитва за рейтингами і показниками спричинює або психологічне вигорання викладача, або імітацію бурхливої діяльності. Зовнішня мотивація зорієнтована на досягнення успіху, внутрішня – на переживання щастя, творчої радості безпосередньо під час засвоєння нових

знань і відкриття нових можливостей в собі. (Успіх і щастя не завжди суперечать одне одному, однак, безперечно, це нетотожні поняття.) І тут, ясна річ, багато що залежить від особистості викладача. Тільки творчий і внутрішньо розкутий викладач, а не загнаний дрібними обов'язками менеджер від освіти може виховати творчу особистість. Формування особистості студента неможливе без створення умов для розвитку й реалізації особистості викладача, для його внутрішньої мотивації. Зрештою особистість викладача і є головним чинником якості освіти. А це вже залежить не тільки від стану закладів освіти, а від стану суспільства в цілому. Тому сучасний американський психолог М. Чиксентмігаї зазначав: «Про суспільство варто судити не за рівнем його технологічного розвитку або матеріального багатства. Воно відповідає потребам людей, якщо дає їм можливість отримувати насолоду від якнайбільшої кількості аспектів їхнього життя; якщо сприяє розвитку їхнього потенціалу, постійно пропонуючи нові й цікаві завдання. Так само цінність школи залежить не від її престижу або здатності навчити школярів протистояти життєвим труднощам, а радше від того, чи сформує вона в них уміння насолоджуватись навчанням упродовж життя. <...> Справжня функція політика – не робити людей більш заможними, захищеними та владними, а давати їм можливість якнайбільше насолоджуватися все більш складним існуванням» [1, с. 274]. Інший американець, автор книги «Драйв. Дивовижна правда про те, що нас мотивує» Д. Пінк стверджує, що на новий щабель розвитку виведе людство не менеджмент (зовнішнє управління, зовнішні стимули), яким би ефективним він не був, а внутрішня мотивація, що реалізується через самостійність, майстерність і автономність. Метод «батого і пряника» не впливає позитивно на виконання творчих завдань, тому що замість свободи вибору рішень, насолоди процесом пошуку, сковає свідомість обіцянкою, скажімо, грошової винагороди. Між іншим, свої найкращі математичні праці М. Остроградський написав у паризькій борговій тюрмі. Комерціалізація освіти має ще й той негативний наслідок, що до вишів доводиться зараховувати якомога більшу кількість студентів задля наявності

навчальних годин і груп, ігноруючи наявність чи відсутність талантів. Ідея успіху нівелює ідею покликання, тим більше подвижництва, відтак талант, не конвертований у грошові знаки чи престиж, мало що значить.

А між тим, вроджені таланти – реальність, потребують селекції та підтримки. Безперечно, не йдеться про незначущість матеріальної винагороди в цілому. Гідний соціальний статус педагога значною мірою залежить від належної оплати його праці, що дозволяє, скажімо, присвятити більше вільного часу самоосвіті.

Висновки. / Conclusions. Отже, сучасний стан освіти в Україні потребує кардинальних змін. Часткові удосконалення, на зразок цифрових технологій чи тестування, якість освіти істотно не покращать. Більш ефективним виглядає шлях створення умов для розвитку внутрішньої мотивації викладачів і студентів. Щоб виховати студента, здатного навчатися упродовж свого життя і отримувати від навчання насолоду, викладач мусить бути незалежною, критично мислячою, творчою особистістю. На перший погляд, усе це видається утопією. Але, за словами Ж. Делора, колишнього голови Міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст. при ООН, освіта – це життєво необхідна утопія, альтернативою якій може виявитися цинізм, а від стану освіти залежить виживання людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Чиксентмігаї М. Потік. Психологія оптимального досвіду. Харків: КСД, 2017. 368 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІВЕНТУ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Ткачук Юлія Василівна,
Аспірантка кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

Вступ. Професія соціального працівника в ХХІ ст. набула особливого значення щодо вирішення складних життєвих ситуацій та соціальних проблем населення. А тому, процес підготовки майбутніх соціальних працівників в українських закладах вищої освіти орієнтується, насамперед, на питанні розвитку та ефективному застосуванні майбутнім соціальним працівником соціальних навичок (soft skills), які у збалансованому поєднанні з його професійними знаннями є одним з головних показників становлення його як висококваліфікованого спеціаліста, здатного об'єктивно оцінювати умови соціальної діяльності, активно шукати і знаходити креативний підхід до вирішення нагальних соціальних проблем у різних соціальних групах.

При цьому під навичками soft skills розуміємо навички, вміння та характеристики, які дозволяють майбутньому соціальному працівнику бути конкурентоздатним та успішним у професійній діяльності.

Наголосимо, що сучасний рівень суспільного розвитку, багатоплановість соціальної роботи, технологічний і технічний прогрес, глобальне накопичення інформаційних потоків та розвиток штучного інтелекту вимагають від закладів вищої освіти впровадження в освітній процес інноваційного підходу до організації навчальної і позанавчальної діяльності студентів шляхом упровадження інноваційних технологій, форм і методів навчання, спрямованих на інтегративний розвиток професійних та соціальних навичок [2; 3].

Серед сучасних інноваційних форм роботи зі студентами в поза аудиторному просторі українські (К. Вовк, Т. Повалій, О. Радіонова,

Н. Світайло та інші) і зарубіжні (Дж. Голдблат (J. Goldblatt), О. Томас (O. Thomas) та інші) дослідники справедливо називають івент-заходи.

Проаналізовані нами теоретичні джерела та науково-педагогічні дослідження, свідчать, що проблема впровадження в освітній процес закладу вищої освіти івенту для розвитку соціальних навичок у студентів є відносно новою, а тому потребує додаткового дослідження.

Мета роботи. Охарактеризувати особливості організації івенту для розвитку соціальних навичок (soft skills) у майбутніх соціальних працівників.

Матеріали та методи. Для реалізації мети дослідження був використаний системно-структурний аналіз наявних педагогічних джерел для розкриття стану вивчення проблеми, що досліджується, а також здійснено узагальнення теоретичних і практичних аспектів упровадження форм і методів розвитку соціальних навичок в освітній процес для обґрунтування найбільш доцільних та інноваційних з них.

Зауважимо, що поняття «івент» походить від англійського слова «event», що означає – розважальний захід – «подія, здійснювана з використанням різного роду сюжетних ходів, образотворчих прийомів, світлової техніки, комп'ютерної графіки, тощо» [7].

Професор Університету Королеви Маргарет в Единбурзі (Шотландія) Джо Голдблатт, визначає івент як «захід, що проводиться у визначений часовий проміжок з використанням ритуалів і церемоній для задоволення особливих потреб» [6].

Суголосні з висновками української дослідниці О. Радіонової, що поняття івенту містить у собі подію, захід, церемонію і шоу [5, с. 155].

По суті івент – «це вид людської діяльності, що передбачає зустріч і взаємодію різних людей, обмежений за часом і пов'язаний з реалізацією будь-яких спільних цілей» [5, с. 155].

В Україні івент як форма освітньої роботи зі студентами знаходиться на стадії розвитку. Переважно івент-технологія застосовується в туристичній та рекламній сферах, сфері розваг, а також для вироблення навичок успішного

менеджменту.

У дослідженні розглядаємо івент як запланований соціально-суспільний захід, який відбувається в певний час, із певною метою та має певний резонанс і потребу для певної соціальної групи зокрема чи суспільства загалом.

Наголосимо, що, на жаль, в умовах воєнного стану, який наразі діє в Україні через повномасштабну воєнну агресію РФ, проведення публічних заходів потребує посиленого безпекового середовища, що не завжди можна забезпечити. Але війна все таки закінчиться і люди в різних соціальних групах потребуватимуть безпосереднього спілкування один з одним наживо та вирішення певних соціальних питань в невимушеному, емоційно піднесеному середовищі. Вже зараз у відносно безпечних областях України проводяться різні подієві заходи (освітні табори, майстер-класи, тематичні заходи, заходи з національно-патріотичного виховання, народні свята тощо).

За характером освітніх цілей у закладі вищої освіти особливу цінність мають такі івент-заходи: відзначення певних пам'ятних дат; освітні спеціальні події (конференції, тренінги, семінари, вебінари, майстер-класи, «намети творчості», «школи дозвілля» тощо); маркетингові спеціальні події (презентації, аукціони); інтеграційні івент-події (передбачають організацію заходів для певного об'єднання людей за професією, соціальною групою, спорідненістю життєвої позиції, інтересами, хобі тощо).

Успішна організація освітніх івент-заходів в нинішніх умовах соціальної роботи кореляційна з розвитком у майбутніх соціальних працівників таких soft skills як: швидкість адаптації до мінливих умов, вміння працювати в команді, особливості мислення (гнучкість, креативність і системність), менеджерські здатності (управління часом, організованість у вирішенні завдань, критичне мислення).

Українська дослідниця О. Радіонова виділяє такі характеристики, які властиві івент-заходу: цей захід сприймається як виняткова подія; він є винятковою подією з погляду відвідувачів; позитивне сприйняття спонукає відвідувачів до активності; запорука успіху – ретельна організація та

сплановане інсценування [4].

Відмінна риса івент-заходу полягає в тому, що ця подія має позитивно сприйматися і переживатися учасниками. Таким чином, впровадження івент-технологій в освітній процес вимагає наявності таких аспектів: 1) забезпечення активної участі, включеності, активності самих студентів; 2) організація позитивного сприйняття, емоційності, символіки, задоволеності від проведення заходу.

Більшість соціальних працівників сьогодні практикують використання в соціальній роботі також event-management [4; 5], який розглядають як важливу складову для успішного функціонування будь-якої соціальної установи, для побудови продуктивних відносин усередині соціальної групи та налагодженню партнерських взаємин з іншими соціальними групами та організаціями.

Під івент-менеджментом розуміємо впровадження методів управління соціальними проектами в практику проведення івент-заходів (подій) у соціальній групі. Він складається з двох основних блоків: розробка події та управління персоналом.

При цьому дослідниці Т. Повалій і Н. Світайло [5] виділяють такі основні етапи і фази івент-менеджменту: 1) народження ідеї та загальної концепції івенту – фази ініціювання заходу: оформлення ідеї та визначення типу необхідного event, підготовка проекту для осіб, які ухвалюють рішення; 2) ухвалення рішення необхідність про проведення івент-заходу – фази планування можливостей майбутнього заходу: розподіл завдань, формування команд, планування початку заходу, приблизний проект; 3) ухвалення рішення про початок роботи івент-заходу – фази старту заходу: остаточне планування, підготовка і організація івент-заходу; розподіл завдань й доручень, надсилання запрошень; 4) активізація і виділення вимог до планування та проведення івент-заходу – фази запуску івенту: активна діяльність з облаштування місця проведення, монтажу споруд та устаткування, постачання, забезпечення прибуття; 5) проведення івент-заходу – фази ходу івенту з визначенням дати, часових проміжків і місця проведення: відкриття, вітання, взаємодії

приймальної сторони і запрошених – гостей/відвідувачів; б) закінчення івент-заходу – фази закриття івенту: офіційне закриття, організація від'їзду (виходу із заходу) гостей, запрошених, учасників, демонтаж обладнання; 7) підбиття підсумків щодо проведеного івенту – фази звітування: оголошення результатів проведення івенту, аналіз, обробка і оформлення отриманих остаточних даних, завершальні організаційні роботи, закінчення проекту [4, с. 7].

Досліджуючи особливості івент-технології в освітньому процесі науковиця К. Вовк дійшла висновку про перспективність організації освітнього процесу із використанням технології Smart-event. Smart-event в освіті це інструмент організації та управління освітнім процесом із використанням цифрових платформ, додатків, тощо [1, с. 584].

К. Вовк виділила низку переваг організації такого освітнього івенту у закладі вищої освіти, а саме: оперативне оволодіння практичними навичками за напрямом підготовки дистанційно та опрацювання ситуацій, з якими буде стикатись студент під час реальної роботи; максимальна доступність до освітнього процесу для студентів з особливими потребами та забезпечення безпекового освітнього середовища; використання різних видів реальності дозволяє студенту бачити речі, до яких в реальному житті не має доступу; оволодіння практичними навичками роботи у віртуальному світі [1, с. 584–585].

Перевагами використання технології Smart-event в освітньому процесі виділено можливість проведення заходу онлайн та офлайн одночасно, що є актуальним для організації навчального процесу в Україні в сучасних умовах воєнного стану.

Результати та обговорення.

Розглянемо алгоритм використання освітнього івент-заходу (на підґрунті івент-менеджменту з використанням онлайн-платформ) для розвитку soft skills у майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти. Він передбачає такі етапи:

1 етап – виокремлення групи навичок soft skills, на розвиток яких буде

спрямований освітній івент-захід; аналіз студентської цільової аудиторії (чого хочуть студенти – майбутні соціальні працівники).

2 етап – постановка мети; виділення освітніх завдань щодо майбутнього івент-заходу, які спрямовуватимуться на розвиток конкретних soft skills.

3 етап – вибір виду (конференція, вебінар, тренінг, семінар тощо) та формату майбутнього івент-заходу (онлайн, офлайн чи комбіновано); виділення соціальної проблеми (питання), що покладається в основу проведення івент-заходу; представлення креативних ідей щодо проведення заходу і вирішення виділеної соціальної проблеми; оформлення стратегії івенту на основі креативного задуму; визначення місця та часових проміжків проведення його локацій; означення кола учасників (соціальної групи) і запрошених гостей заходу; вибір освітніх цифрових онлайн-платформ та технічного інструментарію необхідного для оснащення організації заходу.

4 етап – організація команди менеджерів (з числа студентів – майбутніх соціальних працівників) івенту; розробка креативного проекту та програми івенту та визначення ролі викладача, студентів і зарешених учасників івент-заходу.

5 етап – означення логістики та деталізація програми проведення івент-заходу, спрямованої на розвиток конкретних соціальних навичок студентів.

6 етап – виділення прогностичних результатів проведення даного івент-заходу (що це дасть для студентів, членів певної соціальної групи, викладачів, організаторів заходу).

7 етап – відкриття та проведення івент-заходу з проміжним підбиттям підсумків (висловлення думки студентів) щодо соціальних навичок по кожній фазі діяльності в івент-заході.

8 етап – завершення івент-заходу, означення остаточних підсумків (результативності) та оформлення звіту з організації і проведення івент-заходу.

9 етап – визначення перспектив подальших івент-заходів, спрямованих на розвиток соціальних навичок, необхідних для успішної соціальної роботи.

Висновки. Таким чином, підготовка ефективного івенту-заходу у закладі вищої освіти – це серйозна праця із синхронізації величезної освітньої та соціальної системи у подієвому життєвому спектрі, що складається з великої кількості елементів. І головний елемент – це студенти та їхні соціальні навички.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк К. С. Івент-технології в освітньому процесі: підготовка фахівців з місе-туризму. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/29889/1/VII_konf_URSES_DBTU_2023-585-587.pdf
2. Краснощок І. П., Демченко О. М., Кравцова Т. О. Практичні аспекти розвитку soft skills в освітніх закладах України: використання інноваційних методик та технологій. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка*. 2023. № 10(28). С. 246–256.
3. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2010. 326 с.
4. Повалій Т. Л., Світайло Н. Д. Івент-менеджмент: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2021. 198 с.
5. Радіонова О. М. Івент-технології: навч. посібник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 168 с.
6. Goldblatt Joe. *Special Events: Event Leadership for a New World*. New York : John Wiley and Sons, Ltd, 2004. 528 p.
7. Thomas O. Reference model-based events management. *International Journal of Events Management Research*. 2008. Vol. 4. № 1. P. 8–16.

ІННОВАЦІЙНА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Хоменко Людмила Михайлівна,
вчитель початкових класів КГ № 32,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

Сучасна освіта в Україні стоїть перед великими викликами, і одним із ключових аспектів, який потребує удосконалення, є система оцінювання результатів навчання учнів початкової школи.

Оцінювання в освітньому процесі відіграє ключову роль, адже воно впливає на формування знань та навичок учнів, а також мотивує їх до активної участі у навчанні.

Мета цієї статті полягає в розгляді інноваційних підходів до системи оцінювання навчальних результатів учнів початкової школи.

Нові підходи до організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, які визначені законами України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», значно розширили можливості закладів загальної середньої освіти у виборі освітніх програм та систем оцінювання досягнень здобувачів освіти. Оцінювання результатів навчання початкової освіти тепер проводиться в рамках системи моніторингу.

Моніторинг результатів навчання початкової освіти є комплексною системою перевірки та оцінювання досягнень здобувачів освіти. Його метою є збір та порівняння отриманих даних для аналізу динаміки результатів, прогнозування на основі об'єктивних даних навчання, а також розробка рекомендацій для покращення освітніх траєкторій учнів і підвищення ефективності освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Це також допомагає визначити шляхи реформування системи початкової освіти.

Один із ключових аспектів новаторської системи оцінювання полягає у

врахуванні особистісного розвитку здобувачів освіти. Згідно з дослідженням Л. Строкач, оцінювання, орієнтоване на особистість, сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку ключових навичок, необхідних для успішної соціалізації [7, с. 91].

На рівні індивідуального моніторингу результатів навчання оцінювання організовується з метою визначення якісних характеристик досягнень кожного учня. Це включає визначення рівня прогресу учня, вкладу, який він вніс у навчання для досягнення певних результатів, а також виявлення освітніх потреб для подальшої організації та корекції освітнього процесу.

О. Онопрієнко у своїх дослідженнях підкреслює, що використання різноманітних методів оцінювання, таких як портфелі, проєкт та групові завдання, сприяє більш повному виявленню індивідуальних здібностей учнів [5, с. 38]. Висвітлення результатів за допомогою різноманітних методів допомагає усебічно виявити таланти та потенціал кожного учня.

Дослідження О. Онопрієнка також підтверджує, що використання сучасних технологій у навчальному процесі не тільки розширює можливості оцінювання, але й спонукає інтерес учнів до навчання та сприяє розвитку їхньої інформаційної компетентності [6, с. 82]. Застосування новітніх технологій активізує освітній процес і робить його більш привабливим для учнів, сприяючи їхньому інтелектуальному зростанню.

Наукові дослідження підтверджують, що формувальне оцінювання сприяє більш ефективному процесу навчання, оскільки воно дозволяє учням отримувати зворотний зв'язок та вносити корективи у свою роботу протягом навчання.

У контексті гуманізації освітнього процесу та встановлення взаємодії між учасниками як суб'єктами, оцінювання результатів навчання учнів початкової школи виконує різні функції. З точки зору учнів, ці функції включають інформаційну, мотиваційну, коригувальну, формувальну, розвивальну та виховну. З урахуванням надавачів освітніх послуг, таких як вчителі, функції оцінювання включають нормативну, формувальну, діагностичну,

констатувальну, інформаційну, аналітичну, коригувальну та прогностичну [3].

Пріоритетність формувального оцінювання відповідає вимогам Державного стандарту початкової освіти. Згідно з цими вимогами, збір та аналіз даних та висновків щодо результатів навчання учнів здійснюється у двох напрямках:

1. Формувальне оцінювання: Його основна мета полягає в відстеженні особистісного розвитку учнів та оцінці того, як вони освоюють навчальний матеріал як основу для розвитку компетентностей і побудови індивідуальних освітніх траєкторій особистості.

2. Підсумкове оцінювання: Його головною метою є порівняння навчальних досягнень учнів з очікуваними результатами, визначеними Державним стандартом.

Отже, формувальну функцію оцінювання на рівні індивідуального моніторингу реалізують, враховуючи вікові та індивідуальні особливості здобувачів освіти. Це передбачає спільне визначення вчителем і учнями мети та критеріїв оцінювання завдань, а також впровадження заходів з корекції отриманих результатів.

У своїх дослідженнях О. Локшина підкреслює позитивні аспекти інноваційної системи оцінювання, серед яких важливість розвитку творчості, індивідуалізації навчання, стимулювання самостійності та зменшення рівня стресу для учнів [2, с. 53].

Інноваційними підходами до оцінювання є:

– особистісно-орієнтований підхід, при якому оцінювання не обмежується лише знаннями предмета. Воно також враховує особистісний розвиток учня, його творчі здібності та соціальну компетентність.

– мультимодальні методи. Використання різних методів оцінювання, таких як портфелі, проекти, групові завдання, дозволяє збагачувати процес взаємодії учня з навчальним матеріалом.

– інтерактивні технології. Використання сучасних технологій для створення інтерактивних та цікавих завдань для учнів, які не лише перевіряють

знання, а й розвивають критичне мислення та творчість.

– формувальне оцінювання, це система, яка дозволяє здобувачам знань отримувати зворотний зв'язок та коригувати свою діяльність навіть під час навчання. Це сприяє постійному розвитку та самовдосконаленню учнів [1, с. 20].

Одним з методів реалізації формувального оцінювання є впровадження самооцінювання та взаємооцінювання результатів діяльності учнів. Важливо виховувати здобувачів освіти у вмінні оцінювати свою власну роботу та розвивати навички самооцінювання.

Однією з ключових змін в системі оцінювання є новий підхід до вираження результатів. Замість загальних бальних оцінок для навчальних досягнень учнів у певному предметі чи курсі, пропонується використовувати вербальну оцінку для конкретних навчальних результатів учня. Ця оцінка, крім визначення рівня досягнень, також може вказувати на конкретний рівень відповідності. Використовуючи як усні, так і письмові засоби, рекомендується визначати рівень результату навчання, враховуючи динаміку його досягнень, та позначати його літерами – «початковий» (П), «середній» (С), «достатній» (Д), «високий» (В) [4].

Інноваційна система оцінювання має численні переваги, такі як стимулювання розвитку креативності, індивідуалізація навчання, підвищення мотивації до самостійності та зменшення рівня стресу. Використання інноваційних методів сприяє розвитку творчих та критичних навичок, які є важливими для успішної адаптації в сучасному світі.

Орієнтація системи оцінювання на індивідуальні потреби кожного учня сприяє ефективній адаптації навчання до його рівня здібностей. Використання інтерактивних методів та формувального оцінювання активізує самостійну роботу здобувачів освіти та підвищує їх відповідальність за власний освітній процес.

Перехід від традиційного, часто сприйнятого як стресового, методу оцінювання до інноваційного підходу може сприяти поліпшенню емоційного

стану здобувачів освіти та створенню сприятливого навчального середовища.

Інноваційна система оцінювання результатів навчання учнів початкової школи, спрямована на особистісний розвиток та використання різноманітних методів, ґрунтується на високих наукових стандартах. Врахування висновків вчених з питань індивідуалізації та мультимодальності може сприяти вдосконаленню освітнього процесу та готуванню нового покоління до викликів сучасного світу.

Отже, інноваційна система оцінювання результатів навчання учнів початкової школи відкриває нові можливості для розвитку особистості, враховуючи сучасні тенденції у галузі освіти та використання передових технологій. Цей підхід сприяє створенню сприятливого середовища для здобуття учнями знань та навичок, необхідних для подальшого життя та успішної адаптації в сучасному суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дидактико-методичне забезпечення контролю та оцінювання навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентнісного підходу : колект. монографія / О. Я. Савченко, Н. М. Бібік, Т. М. Байбара, О. В. Вашуленко, Н. С. Коваль, О. В. Онопрієнко, К. І. Пономарьова, О. Ю. Прищепа. Київ, 2012. 192 с.

2. Локшина О. І. «Компетентнісна» ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації. // Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації : матер. методол. семінару 3 04. 2014, у 2 ч. Ч. 1. Київ, 2014. С. 51–59.

3. Нова українська школа: інноваційна система оцінювання результатів навчання учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2021. 208 с.

4. Орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/pochatkova-shkola/innovaciyi/oriyentovni-vimogi-do-kontrolyu-ta->

ocinyuvannya-navchalnih-dosyagnen-uchniv-pochatkovoyi-shkoli (дата звернення 11.01.2024)

5. Онопрієнко О. В. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів: сутність і методика здійснення. // Український педагогічний журнал. 2016. № 4. С. 36–42.

6. Онопрієнко О. В. Технологія конструювання інструментарію формувального оцінювання навчальних досягнень учнів першого циклу початкової освіти. // Український педагогічний журнал. 2019. № 1. С. 77–85.

7. Строкач Л. М. Формування мотивів досягнення молодших школярів.// Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства: монографія / за ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко. Київ, 2014. С. 75–101.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗІЇ В ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НУШ

Черевична Людмила Олексіївна,
вчитель початкових класів КГ № 32,
Криворізької міської ради
Дніпропетровської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

У сучасному освітньому контексті, концепція інклюзії стає ключовою складовою для забезпечення рівних можливостей навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх освітніх потреб. Нова українська школа, введена для модернізації системи освіти в Україні, має відігравати активну роль у впровадженні принципів інклюзивного навчання.

Інклюзія в освіті передбачає створення умов для активної участі дітей з різними освітніми потребами в звичайних класах, сприяючи їхньому повноцінному розвитку та соціальній інтеграції. Впровадження цих принципів в рамках Нової української школи вимагає уважного планування, підготовки вчителів, змін у підходах до навчання та створення сприятливого навчального середовища для всіх дітей.

Метою цієї роботи є дослідження та визначення стратегій та практик для успішного впровадження інклюзії в освітній простір Нової української школи. Робота спрямована на вивчення ключових аспектів, які допоможуть створити інклюзивне навчальне середовище, забезпечуючи рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей та потреб.

Справді, перехід до інклюзивного навчання в освіті – це не випадковість, а складова якісної та прогресивної системи освіти. Ця концепція ґрунтується на принципах рівності та поваги до різноманітності, що дозволяє кожній особі, від дитини до дорослого, реалізувати свій потенціал через навчання.

Важливо розуміти, що різні характеристики, такі як стать, вік, місцезнаходження, економічний статус, фізичні обмеження, етнічна належність, мова, релігійні переконання, міграційний статус, сексуальна

орієнтація, гендерна ідентичність, ув'язнення чи політичні переконання, не повинні служити причиною дискримінації в освітньому середовищі. Всі ці різноманітності повинні розглядатися як джерела унікальних можливостей та потенціалу.

Інклюзивне навчання вимагає перегляду підходів до розгляду особливостей учнів. Замість того, щоб розглядати їх як проблему, варто бачити в них можливості та обліковувати їхні унікальні сильні сторони. Важливо розуміти, що навчальна система повинна бути гнучкою та реагувати на всі потреби учнів.

Прийняття інклюзії як ключового елемента освітньої системи допомагає сформувати суспільство, яке визнає та цінує різноманіття, сприяє рівності можливостей та розвитку кожної особистості. Освітня система має стати майданчиком, де кожен може відкривати свій потенціал та реалізовувати себе, незалежно від будь-яких особливостей чи обставин. Інклюзія в освіті є лише однією складовою ширшої соціальної інтеграції [3].

Важливим аспектом інклюзивної системи є визнання та реалізація потенціалу кожного учня. Усі діти повинні мати можливість отримувати освіту за гнучким, релевантним і досяжним навчальним планом, який враховує їхнє різноманіття та відповідає різним освітнім потребам.

Оцінювання в інклюзивній системі повинно мати формувальний характер, надаючи учням можливість демонструвати свої навички та знання різними способами.

Важливо, щоб інклюзивні підходи не розглядалися як виключно тема для спеціалістів, але були визнані як ключовий елемент учительської освіти, включаючи початкову та професійну освіту.

Інклюзія повинна відноситися до всіх учнів, незалежно від їхньої особистості, соціального статусу чи рівня здібностей.

В багатьох відношеннях впровадження інклюзії стає викликом для управління. Не достатньо лише людських і матеріальних ресурсів для подолання нерівностей, оскільки історично ці ресурси були концентровані в

обмежених областях. Перехід до інклюзивного навчання є складним процесом, адже це означає відмову від дискримінації та упереджень на користь майбутнього. Швидкість та напрямок цих змін повинні вивчатися через обмін досвідом у вчительських спільнотах. Спільна праця необхідна для того, щоб побудувати світ, де різноманіття вважається цінністю, а не проблемою, яку слід виправляти.

Основні завдання інклюзивного навчання включають забезпечення дітей з особливими освітніми потребами освітою відповідного рівня в інклюзивному середовищі, створення умов для різнобічного розвитку та реалізації їхніх здібностей. Також важливо формувати позитивний мікроклімат у навчальних закладах та підтримувати активне міжособистісне спілкування між учнями з різними освітніми потребами. Диференційований психолого-педагогічний супровід та консультативна допомога для сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, є також важливими завданнями інклюзивного навчання. Батьків також слід залучати до розроблення індивідуальних планів та програм навчання для дітей з особливими освітніми потребами.

Ключовими завданнями, які стоять перед освітянами є проведення аналізу принципів інклюзії, як основного фундаменту для створення освітнього середовища, що враховує різноманітність та особливості кожної дитини, вивчення методів індивідуалізації навчання та розробка стратегій, спрямованих на адаптацію навчального процесу до потреб дитини.

Розробка стратегій залучення батьків до освітнього процесу та надання їм необхідної інформації щодо інклюзивної освіти є запорукою успішного розвитку дитини з особливими освітніми потребами

Впровадження інклюзії в освітній простір Нової української школи є важливим завданням для створення справедливого та рівного доступу до освіти для всіх дітей. Інклюзія в освіті передбачає створення умов, щоб діти з різними освітніми потребами могли навчатися разом з іншими дітьми в звичайних школах.

Для успішного впровадження інклюзії в НУШ слід враховувати кілька ключових аспектів, а саме: індивідуалізація навчання; кваліфіковані вчителі; фізична і архітектурна доступність; сприяння соціальній інтеграції; підтримка батьків.

Нова українська школа має розвивати індивідуалізований підхід до кожної дитини. Це особливо важливо для дітей з освітніми потребами. Вчителі повинні враховувати різницю в індивідуальних навчальних стилях та темпах розвитку кожної дитини.

Забезпечення належної підготовки вчителів є важливим елементом успішної інклюзії. Вони повинні мати знання та навички для роботи з дітьми з різними освітніми потребами, створювати інклюзивне середовище та використовувати різноманітні методи навчання.

Шкільне приміщення та обладнання повинні бути адаптовані для забезпечення фізичного доступу для всіх дітей, включаючи тих, хто має обмеження у руховій активності чи інші фізичні особливості.

Важливо створювати умови для соціальної інтеграції дітей з освітніми потребами. Це може включати організацію спільних заходів, групових проєктів та інших форм взаємодії, які сприяють взаєморозумінню та підтримці між учнями.

Важливо включити батьків у процес впровадження інклюзії. Інформування їх про підходи, які використовуються в школі, та залучення до партнерства щодо навчання своєї дитини може сприяти позитивному впливу на освітній процес.

Впровадження інклюзії в освітній простір НУШ має перетворити школу в оточення, де кожна дитина має можливість розвиватися та навчатися відповідно до своїх можливостей і потреб. Це вимагає спільних зусиль вчителів, батьків, адміністрації та всього суспільства для створення інклюзивного освітнього середовища.

О. Гордійчук наголошує, що робота з «особливою дитиною» у психологічній та соціально-педагогічній площинах повинна мати на меті

головне завдання - готувати її до самостійного життя. Проте важливо враховувати, щоб допомога та підтримка під час навчання не перевищували необхідного рівня, інакше дитина може стати занадто залежною від них [1, с. 22]. Оскільки формування особистості будь-якої дитини, включаючи тих, у кого є розвиткові відхилення, відбувається переважно в сім'ї, ефективність її взаємодії з соціальним середовищем залежить від характеру взаємин батьків з дитиною.

Надання психолого-педагогічної підтримки батькам є невід'ємною складовою, оскільки саме від їхнього внеску в процес виховання та навчання залежить повноцінний розвиток дітей з обмеженими можливостями.

Впровадження інклюзії в освітній простір Нової української школи є ключовим кроком для створення справедливого та рівного доступу до освіти для всіх дітей. З ретельною увагою до цього питання можна забезпечити створення інклюзивного середовища, де кожна дитина має можливість розвиватися на повну міру своїх здібностей. Усе це вимагає системної роботи всіх учасників освітнього процесу. За врахуванням цих висновків можна побудувати інклюзивну школу, де кожна дитина має можливість виявити свій потенціал та зрости в активного громадянина.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гордійчук О. Є. Інклюзивне навчання : метод. рекомендації. Чернівці : Чернівецький нац. унт., 2012. 48 с.

2. Нова українська школа: poradnyk dlya vchytelya / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf> (дата звернення: 5.01.2024).

3. Усі означає всі – 10 рекомендацій для впровадження інклюзивного навчання від ЮНЕСКО. URL: <https://nus.org.ua/articles/usi-oznachaye-vsi-10-rekomendatsij-dlya-vprovadzhennya-inklyuzyvnoho-navchannya-vid-yunesko/> (дата звернення: 3.01.2024).

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Шалімова Тетяна Іванівна

методист з іноземних мов Сумського обласного
інституту післядипломної педагогічної освіти
м. Суми, Україна

Анотація: В статті розглянуто та проаналізовано сучасні методи навчання у викладанні англійської мови, їх цілі та концептуальні положення, які спрямовують учнів на підвищення рівня сформованості загальних та мовних компетентностей.

Ключові слова: Технології, методи, діагностика, проблемне навчання, підхід, прийом.

Вступ. Демократичні перетворення в Україні зумовили глобальні зміни у філософії освіти, визначенні її мети, завдань, методів діяльності. Сьогодні завдання навчальних закладів - виховання громадянина з високим рівнем громадянської свідомості, патріотизму, активності, поваги до прав і свобод демократичного суспільства.

У проєкті Державного стандарту зазначено, що вся система шкільної освіти у галузі іноземних мов має виробляти в учнів уміння іншомовного спілкування, що сприятиме інтеграції українського суспільства до світової спільноти.

У сучасних умовах технологічність стає основною характеристикою діяльності людини, що означає перехід на якісно новий рівень ефективності та оптимальності.

Науковці використовують термін "технологія" на позначення сукупності прийомів і способів оброблення або виробництва певних продуктів і водночас - науки про такі способи. Останнім часом зміст цього поняття значно

розширився: інформаційні технології, технології біологічних систем, освітні технології та ін.

Для запровадження цих технологій навчання на практиці склалась певна джерельна база, методологічне підґрунтя якої становлять праці видатних психологів, лінгвістів і дидактів світу (Е. Берн, Р. Бернс, Д. К. Джонс, К. Джонсон, Дж. Дьюї, В. Кілпатрік, Р. Ладо, С. Лівінгстоун, Ж. Піаже, Р. Роджерс, Р. Скіннер, К. Славін, Т. Хатчінсон та ін.). При цьому зазначимо, що зміст сучасних праць з методики, які формують таку базу, зорієнтований переважно на умови викладання іноземної мови в основній і старшій школі (Е. Г. Арванітопуло, І. Л. Бім, М. Л. Вайсбурд, А. М. Вєтохов, В. І. Гатальська, А. Алексюк, В. Бондар, В. Вонсович, В. Лозова, І. Підласий, А. Фурман та ін.)

Ціль роботи. Отже, аналіз стану обраної теми засвідчує її актуальність і визначає мету цієї статті – уточнити й обґрунтувати на матеріалі англійської мови особливості використання сучасних технологій навчання на уроках іноземної мови, розкрити їх вплив на підвищення якості організації навчально-виховного процесу з цього предмета і на формування учнів як активних суб'єктів процесу учіння.

Матеріали та методи. Технологічний підхід характеризує спрямованість педагогічних досліджень на вдосконалення діяльності навчання, підвищення її результативності, інструментальності, інтенсивності. Технологія навчання як організована сукупність і послідовність методів і процесів забезпечує здійснення дидактичного проєкту і досягнення діагностованого результату. До основних характеристик технологій навчання належать системність, науковість, концептуальність, відтворюваність, діагностичність, ефективність, умотивованість, алгоритмічність, інформаційність. Для моделювання технології навчання важлива постановка цілей і цільова орієнтація навчання. До основних технологій навчання належать: технологія проблемного і диференційованого навчання, технологія інтенсифікації та індивідуалізації навчання, технологія програмованого навчання, інформаційна технологія, технологія розвивального навчання, кредитно-трансферна система організації навчання.

Тому розглянемо детальніше вищеназвані технології навчання на уроках англійської мови.

Проблемне навчання є важливим чинником формування креативних умінь та навичок самостійної діяльності учнів, оскільки у процесі розв'язання проблемних задач відбувається творче засвоєння знань і умінь оволодіння досвідом самостійної творчої діяльності особистості [2]. Проблемне навчання-це не одноразова дія, це технологія, яка представляється як послідовність процедур і має наступну структуру:

I етап – постановка вчителем навчально-проблемного завдання, створення педагогічної проблемної ситуації, спрямовування учнів на сприйняття її появи, організація появи у них питання, необхідність реакції на зовнішні подразники.

II етап – переведення педагогічно організованої проблемної ситуації в психологічну: стан питання – початок активного пошуку відповіді на нього, усвідомлення сутності протиріччя, формулювання невідомого. На цьому етапі педагог надає дозовану допомогу, ставить навідні запитання тощо.

III етап – пошук шляхів вирішення проблеми, виходу з глухого кута протистояння. Спільно з учителем або самостійно учні пропонують і перевіряють різні гіпотези, залучають додаткову інформацію. Педагог повинен надавати необхідну допомогу (в зоні найближчого розвитку).

IV етап – "Ага-реакція", поява ідеї рішення, перехід до вирішення, розробка його, утворення нового знання в свідомості учнів.

V етап – реалізація знайденого рішення в формі матеріального або духовного продукту. Завдання, які ставить перед учителем проблемне навчання, – це створення максимуму позитивних емоцій; заохочення до ризикованої поведінки й прояву інтуїції учнем в поєднанні з відповідальністю за прийняті рішення; інформативне забезпечення; напрямок дослідження; зміна структури навчального матеріалу; заохочення пізнавальної активності учнів.

Ця технологія реалізується під час використання наступних прийомів: "Дерево рішень", "Річка проблем", "Кільце Венна", "Куточки", "Фішбоун" "Колаж".

За сучасних умов реалізації змішаного навчання на основі створення інформаційного освітнього середовища навчального закладу йдеться про використання новітніх інформаційних та інформаційно-комунікаційних технологій для організації й підтримки навчального процесу, інтенсифікацію навчальної діяльності учнів за рахунок упровадження різноманітних методів та прийомів активізації пізнавальних інтересів унаслідок рефлексії особистісної діяльності учнів, самоконтролю й самоперевірки навчальних досягнень, аналізу, аргументації та планування подальших дій, рішень і прогнозування особистісних успіхів.

Найпоширенішими методами технології інтенсифікації та індивідуалізації навчання є візуалізації змістового компонента:

1. Майнд-меп (інтелект-карта, карта думок, асоціативна карта, ментальна карта), що є діаграмою категоріальних концептуальних зав'язків для графічного представлення інформації у вигляді дерева схем. Асоціативні візуально-графічні образи є важливими організуючими ланками при проектуванні концептуальних чи категоріальних зав'язків структурно-семантичної організації лексичного матеріалу з певної теми під час вивчення іноземної мови.

2. Інфографіка як графічний спосіб актуалізації мовного матеріалу, основними принципами якого є змістовність, ущільненість, алегоричність та легкість сприйняття.

3. Стрічка часу як часова вісь, на якій розташовані події в хронологічній послідовності задля наочного відображення історії розвитку явища, процесу чи події у вигляді відеоматеріалу, зображення, тексту.

4. Скрайбінг через створення послідовних зображень ключових моментів навчальної інформації та відображення взаємозв'язків між ними [1, с. 175-176].

Розвивальне навчання – база формування творчої особистості, а в подальшому особистості, яка має внутрішні потреби, що забезпечують її творчу активність, тобто не стимульовану зовнішніми факторами.

Метою розвивального навчання є формування активного, самостійного,

творчого мислення учня і на цьому ґрунті поступового переходу в самостійне навчання. Завдання розвивального навчання – формування особистості з:

- гнучким розумом;
- розвиненими потребами до пізнання та самостійних дій;
- певними навичками та творчими здібностями.

Виходячи з різного рівня розумової активності учня протягом уроку, слід звернути увагу на саму модель організації навчання. Ця модель окреслює реалізацію таких етапів:

- 1) формування в учнів мотивів навчання, позитивного ставлення до нього;
- 2) оволодіння новою інформацією, яка демонструє пізнавальну активність школяра, спрямовану на засвоєння нових знань та способів навчальних дій;
- 3) відтворення учнями засвоєного матеріалу;
- 4) формування вмінь у стандартних і нових умовах;
- 5) узагальнення знань, умінь і навичок школярів;
- 6) продуктивна пізнавальна діяльність учнів для формування знань, умінь і навичок на творчому рівні.

Розвивальне навчання – такий процес навчальної діяльності учнів, у ході якого кожна дитина самостійно або з допомогою вчителя засвоює навчальний матеріал, творчо застосовує його у нестандартних ситуаціях та свідомо запам'ятовує для подальшого навчання. При цьому відбувається самовдосконалення та самовираження дитини [4, с. 230].

Для організації розвивального навчання слід використовувати методи, які викликають найбільшу зацікавленість в учнів: проблемні, пошукові, дослідницькі; вони сприяють розвитку творчого мислення та уяви.

Інформаційна технологія навчання передбачає формування умінь роботи з різними видами інформації, умінь приймати оптимальні рішення, навичок швидко та вчасно виконувати інформаційні процедури, обмінюватися навчальною інформацією за допомогою комп'ютерних телекомунікацій. Інформаційна технологія передбачає оптимальне поєднання індивідуальної і групової роботи, підтримку психологічного комфорту, реалізацію принципу

адаптивності. Вона також окреслює індивідуальну допомогу учню, використання статистичної, текстової, графічної, ілюстративної інформації, методів, форм і засобів інформаційної підготовки на всіх етапах процесу навчання.

Кредитно-трансферна (модульна) технологія навчання – одна із сучасних педагогічних технологій, що передбачає модульну (блочну) побудову навчального матеріалу та його засвоєння шляхом послідовного та ґрунтовного опрацювання навчальних модулів, мотивацію навчання на основі визначення цілей, значну самостійну навчально-пізнавальну діяльність учня та різноманітні форми діагностики рівня його знань та вмінь. Серед основних понять, що характеризують особливості цієї технології виділяють такі: «модуль», «модульна програма», «навчальний модуль», «кредит» та ін.

Модуль – це логічно завершена частина навчального матеріалу, яка обов'язково завершується контролем знань та умінь учнів. Основою для формування модулів є навчальна програма дисципліни.

Модульна програма – це система засобів та прийомів, за допомогою яких досягається інтегруюча дидактична мета в сукупності всіх навчальних модулів конкретної навчальної дисципліни.

Більш детальний аналіз кредитно-трансферної системи організації підготовки здобувача освіти, яка лежить в основі модифікації системи вітчизняної освіти, доводить, що вона орієнтована на формування умов, оптимальних для реалізації завдань компетентнісної освіти. Передусім це стосується принципу модульності, що є основою даної технології навчання і передбачає таку організацію змістової складової навчання, за якої теоретичні знання та практичні вміння з навчального предмета інтегруються в логічно завершені системно впорядковані частини (модулі) і формують свого роду цілісне дискретно-неперервне поле із структурно генералізованим змістом. Даний підхід в найбільшій мірі протидіє інформаційно-репродуктивному, за яким вся навчальна інформація формується послідовно, смислові інтегративні утворення не виділяються, зміст удосконалюється тільки за принципом

оновлення інформації та її розширення.

Висновки. Сучасні умови потребують реалізації в навчально-педагогічному процесі плідної, творчої та конструктивної взаємодії, реалізацію синтезу навчання й самонавчання, активного пізнання й діяльнісного пошуку, мотивованого високим інтересом до освоєння набутого досвіду і продукування нового. Доцільне застосування різноманітних технологій навчання іноземної мови сприяє ущільненню навчального матеріалу внаслідок унаочнення ключових тематичних концептуальних мереж, активізує іншомовну комунікативну діяльність в результаті інтелектуальної співпраці, якісно підвищує рівень сформованості загальних та мовних компетентностей учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мехтієва З. В. Проблемне навчання та його роль у розвитку творчого мислення студентів. Освіта.ua: веб-сайт. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/36968/.

2. Голуб Т. П., Крюкова Є. С., Коваленко О. О. Сучасні технології візуалізації навчальної інформації. Інноваційна педагогіка. 2021. Вип. 32 (2). С. 174–177. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.34>

3. Kobysia A.P. Information Educational Environment as a platform for implementing blended learning in higher educational institutions. Information Technologies and Learning Tools. 2017. Issue 57 (1). P. 75–82. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v57i1.1528>

4. Shapran O., Shapran, O. Features of Using «Flipped Learning» Technology in Higher Education Institutions. Professional Education: Methodology, Theory and Technologies. 2019. № 9. P. 226–243. DOI: <https://doi.org/10.31470/2415-3729-2019-9-226-243>

ЗНАЧЕННЯ РЕФЛЕКТОРНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ, ГОТОВОЇ ДО СПІЛКУВАННЯ В СУЧАСНОМУ ІНШОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Шурупова Вікторія Геральдівна

вчитель

Гімназія № 34 "Либідь" ім. Віктора Максименка

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Науковці дійшли висновку, що результативність впливу педагога на учнів значно підвищується завдяки рефлексивним процесам і виявляється у практичній взаємодії вчителя з учнями, у процесі проектування діяльності учнів, а також у процесі самоаналізу і самооцінки вчителем власної діяльності і самого себе як її суб'єкта.

Мета роботи. / Aim. Розгляд рефlectorного підходу, за допомогою якого вчителі, студенти та учні старших класів можуть долати труднощі при вивченні іноземної мови. Аналіз останніх досліджень і публікацій, механізм міжособистісного пізнання й організації взаємодії в складних, невизначених, неоднозначних, конфліктних ситуаціях спілкування, що характеризуються відсутністю стереотипів і шаблонів поведінки, а також у соціальних ситуаціях навчання та спілкування в сучасному іншомовному середовищі.

Матеріали та методи. На сьогоднішній день проведено багато досліджень, присвячених аналізу значення рефlectorного підходу у формуванні особистості, готової до спілкування в сучасному іншомовному середовищі, де рефлексію розуміють як міркування, самовладання, осмислення, самоаналіз своєї діяльності в системі відносин зі світом, у якому живе особистість. Рефлексія – окремий вид діяльності, який є важливим засобом для успішності людини. Рефлексія призводить до цілісного уявлення, знання про зміст, способи і засоби своєї діяльності, дозволяє критично поставитися до себе і своєї діяльності в минулому, сьогодні й майбутньому; а також робить людину (соціальну систему) суб'єктом своєї активності.

Результати та обговорення. Першими в результатах та обговорюваннях—це змістовий і діагностичний компоненти, постановки мети розвитку у значенні рефлексорного підходу у формуванні особистості, готової до спілкування в сучасному іншомовному середовищі, крок у визначенні цілей і способів їх досягнення. Аналіз і самоаналіз (рефлексія) не мають чітко закріпленого місця в структурі педагогічної діяльності у зв'язку з тим, що вони пронизують усі її компоненти. Саме аналіз і самоаналіз дозволяють педагогові прогнозувати оптимальної побудови цілісного педагогічного процесу, значенню рефлексорного підходу у формуванні студентів та учнів старших класів до спілкування в сучасному іншомовному середовищі, а також вносити корективи в процес організації педагогічної системи, оперативно оцінювати зміни, що відбуваються в педагогічній діяльності й у собі.

Надзвичайну увагу до поняття "рефлексія" представників різних галузей наукового знання можна пояснити розвитком суспільного життя, зростанням самостійності людини, потребою особистості в розумінні, оцінці самої себе та інших. Подальший розвиток людства вимагає ще більш тонкої рефлексивної діяльності. Можна цілком погодитися, що генезис негативних явищ у суспільстві й особливо в управлінні всіма його ланками зумовлено відсутністю цінності рефлексивного супроводу практики.

Г. Гегель, І. Фіхте, Ф. Шеллінг визначали рефлексію в контексті саморозвитку самопізнання. Так, Г. Гегель у "Роботі про відмінності", зазначав, що існують два ступені розвитку духу: об'єктивний (світ науки, релігії, мистецтва) і суб'єктивний дух, або спрямованість на себе (мислення, воля, уява). Між ними існує взаємозв'язок: волі - з моральністю, уяви - з мистецтвом, віри - з релігією. Рух від суб'єктивного духу до об'єктивного припускає освіту, яка здійснюється за схемою: свідомість - спрямованість до моральності, самосвідомість - спрямованість на себе, розум - звільнення від себе.

Слід також зазначити, що у соціальній психології вивчається рефлексія, що виявляється в процесі спілкування. Найважливішим моментом у цьому випадку є засвоєння інакшої, відмінної від власної, позиції (О. Лушпаєва,

В. Слободчиков, А.Тюков та ін.). У такому аспекті рефлексія найчастіше розглядається як механізм міжособистісного пізнання й організації взаємодії в складних, невизначених, неоднозначних, конфліктних ситуаціях спілкування, що характеризуються відсутністю стереотипів і шаблонів поведінки, а також у соціальних ситуаціях навчання, виховання, проведення переговорів, дискусії й ін. (С. Кондратьєва, А. Кроник та ін.).

Розгляд рефлексії на різних рівнях дослідження дозволяє акцентувати увагу на сутнісних характеристиках цього феномену, обумовленого в цілому як важливіша здатність окремого індивіда, соціальної спільноти знаходитися у відносинах не лише з собою, зі здійснюваною діяльністю, але й із соціокультурним оточенням.

Отже, аналіз різноманітних досліджень як рефлексії, так і рефлексивної діяльності, дозволяє зробити такі висновки:

- вона є однією з фундаментальних категорій філософії і психології;
- розуміється як сутність, серцевина людської свідомості
- є явищем свідомості особистості, зверненим до себе;
- є компонентом теоретичного мислення
- одиницею розумової дії і евристичного рішення, рівня розумового процесу
- усвідомленням способів або основ і труднощів розумової діяльності
- рефлексія – це і розуміння, і сприйняття емоційного стану, дій, світорозуміння іншими людьми конкретного особистого “Я”.
- сприйняття людиною людини у процесі спілкування, що має рефлексивний характер;
- рефлексивна діяльність, що пов’язана з почуттєвою стороною “Я”, з уявленням про предмет рефлексії;
- рефлексія використовується для розкриття психологічного змісту різних феноменів і фактів, які отримують в експериментальних дослідженнях конкретних предметів психологічного вивчення особистості;

Поняття "рефлексія" часто стосується діяльності вчителя. Так, науковці

дійшли висновку, що результативність впливу педагога на учнів значно підвищується завдяки рефлексивним процесам. На думку фахівців, рефлексивні процеси в педагогічній діяльності виявляються:

- у процесі практичної взаємодії вчителя з учнями, коли він прагне адекватно розуміти і цілеспрямовано регулювати їхні думки, почуття і вчинки;
- у процесі проектування діяльності учнів, коли він розробляє цілі навчання і конструктивні схеми їх досягнення з урахуванням особливостей і можливостей просування і розвитку учнів;
- у процесі самоаналізу і самооцінки вчителем власної діяльності і самого себе як її суб'єкта .

Деякі автори розглядають рефлексію як засіб саморегуляції вчителем своєї діяльності і організації навчально-виховного процесу, визначення стратегій педагогічного впливу; як визначену фазу навчальної діяльності, що виникає в ситуації суперечностей необхідного і можливого та є закономірністю і умовою його формування і розвитку. Завдяки наявності такої фази в діяльності зберігається її цілісність і виникає можливість корекції змісту елементів діяльності. К. Я. Вазіна визначає рефлексію як головний елемент у системі діяльності, що виконує складну функцію саморегуляції людини в світі. На її думку, рефлексія виникає тоді, коли має місце відхилення від зразка - норми діяльності людини, коли усвідомлюється незадоволеність власною діяльністю або зразком. Рефлексія блокує діяльність по старих зразках і відкриває нові шляхи для мислення і дії. У той же час В. Беліков розглядає діяльність як рефлексуючу активність, підпорядковану свідомості. Рефлексія неможлива поза свідомістю, що, в свою чергу, припускає наявність інтелекту.

3. Метаєва розглядає проблеми професійного зростання педагога і вирішення їх за допомогою рефлексії власної діяльності. Вона зазначає, що питання рефлексивної діяльності вивчаються стосовно професійної готовності, компетентності, професійної кваліфікації, але сучасна освітня ситуація вимагає від педагога проектування освітньої діяльності учнів, осмислення власного педагогічного досвіду. Одним з вирішальних чинників у забезпеченні змін в

освітньому процесі є творче мислення педагога, сутність якого пов'язана з умінням освоювати свій досвід, який фіксується в рефлексії, знаходити в ньому зачатки нових способів педагогічного впливу на навчальну діяльність, категоріально оформляти зразки нових способів і виражати їх у сучасних технологічних формах.

Вважаю, що кожний з рівнів рефлексії визначає особливий сенс можливостей учителя, усвідомлення і переживання. За рефлексії на межі можливостей відбувається фіксація різниці між собою та іншими, тоді в педагога виникає стан переживання, суперечності, бажання усунути її. Знання використання резервів з усвідомлення й зміни обмежень приводить учителя до переживання успіху в діяльності.

А. Маркова також говорить про педагогічну рефлексію, визначаючи її як здатність учителя подумки уявити сформовану картину ситуації і на цій основі уточнити уявлення про себе, як спрямованість свідомості на себе, врахування уявлення учня про те, як учитель розуміє його діяльність. Крім того, вона констатує, що педагогічна рефлексія виявляється в умінні вчителя бачити причинно-наслідкові залежності між завданнями, цілями, способами, засобами, умовами, результатами, уміннями вчителя перейти від оцінки окремих педагогічних умінь до оцінки результативності своєї діяльності і професіоналізму в цілому.

Так, рефлексивний компонент інноваційної педагогічної діяльності визначається різним змістом, що зумовлено етапами виконання діяльності і рівнем відображення її результатів. Зміст процесу цілепокладання визначається результатами рефлексії на мотиваційно-потребнісну сферу: знання про свій мотив призводять до визначення мети. Реалізація цілі (власне діяльність) можлива тоді, коли в педагога існує модель і план здійснення діяльності, побудовані в результаті рефлексії на цілепокладання. Рефлексія на процеси і компоненти діяльності ще більш ускладнюється через необхідність і їх співвідношення з прогнозованою метою (оцінка діяльності), змістом образу "Я" та іншими: елементами "Я-концепції" (самооцінка),

Отже, проаналізувавши філософську, педагогічну психологічну літературу з досліджуваної проблеми, вважаю, що рефлексію можна розглядати як комплекс знань, умінь і здібностей педагога, який впливає на якість і результативність його діяльності.

Індивідуально-творчий підхід був теоретично обґрунтований у працях В. Кан-Каліка. Сутність його полягає в тому, що він дозволяє включити механізм загального і професійного саморозвитку особистості і припускає врахування мотивації та її динаміки в процесі професійного становлення. Основне призначення підходу полягає в створенні умов для самореалізації особистості, діагностики і розвитку творчих можливостей, авторської позиції, неповторної технології професійно-педагогічної діяльності. Теоретичні дослідження показали, що педагог, зорієнтований у своєрідності об'єкта педагогічного впливу, знає методику викладання навчальних дисциплін, але не пізнав самого себе як суб'єкта педагогічного впливу і тому не в змозі реалізувати себе. Індивідуально-творчий підхід у рефлексивній діяльності педагога припускає усвідомлення ним себе як творчої індивідуальності, визначення своїх професійних особистісних якостей, що вимагають удосконалювання і коригування. Потреба в самовдосконаленні є основним мотивом і стрижневою якістю педагога.

Вважаю, що рефлексивна культура майбутнього педагога як особистісно інтегративне утворення включає комплекс знань, умінь і здібностей, які реалізуються через спеціальні дії, спрямовані на виявлення, оцінку й узагальнення найбільш істотних ознак педагогічного процесу з метою досягнення його якісних змін, а також професійне та особистісне вдосконалення.

У контексті мого дослідження особливий інтерес має підхід до розуміння рефлексивної позиції як складника професійно-педагогічної діяльності, який дозволяє розглядати особистість як систему, що саморозвивається. Це твердження ґрунтується на розумінні діяльності як системи з рефлексією. Необхідно зазначити, що без формування й розвитку рефлексивної позиції

педагога неможливе його особистісне вдосконалення.

Слід також зазначити, що така увага приділяється саме гностичному компоненту у зв'язку з тим, що повноцінне вирішення складних педагогічних завдань вимагає високого рівня аналітико-синтетичної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. - М.: Педагогика, 1990. - 144 с.
2. Кузьмина Н. В. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности: автореф. дис. д-ра. пед. наук / Н. В. Кузьмина. - Л., 1965. - 39 с.
3. Лушпаева Е. В. Развитие рефлексии в общении средствами социально-психологического тренинга: автореф. дис. канд. психол. наук / Е. В. Лушпаева. — М., 1989. - 22

**ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
ТА ІНТЕГРОВАНІХ ФОРМ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНИХ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК СТУДЕНТІВ ФАХОВИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

**Щербак Світлана Василівна,
Касьян Світлана Вікторівна,**
викладачі

Черкаського художньо-технічного фахового коледжу,
м. Черкаси, Україна

*Інтерес виникає
із цікавих предметів та занять...
І. Ф. Гербарт*

Вступ. Безсумнівно, з огляду на сучасні реалії, однією з найважливіших проблем освіти, є значне зниження зацікавленості студентів до навчання. Новітній зміст освіти у 21 столітті вимагає розв'язання невідкладного питання, як трансформувати великий багаж знань в особистий скарб та захисний обладунок кожної індивідуальності. Тож, провідною метою освіти є підготовка молоді до модерного життя, а одним із шляхів їх формування має бути інтеграція навчальних дисциплін та використання міждисциплінарних зв'язків.

Мета роботи. Вдале поєднання сучасної освіти та інтегрованих форм навчання – це запорука формування висококваліфікованих фахівців майбутнього, формування їх світогляду, вміння конструктивно знаходити рішення поставленої задачі та доводити справу до логічного завершення.

Матеріали та методи. Сьогодення потребує вирішення провідних протиріччів освіти – антагонізм між безмежністю знань та обмеженими людськими можливостями. Практичний досвід продемонстрував, що не можна надати якісну професійну освіту базуючись тільки на основах якоїсь окремої науки незалежно від інших наук, що інтеграція, тобто вдале поєднання знань інших навчальних предметів навколо однієї теми, є однією з найпродуктивніших інновацій, яка формує нове комфортне середовище

діяльності викладачів та студентів, що безумовно вплине на ефективність сприйняття студентами фахових спеціальностей програмного матеріалу. Інтеграція допоможе вирішити багаточисельні проблеми осітянської системи. І хоча повна картина її теоретичного обґрунтування та запровадження у практичну діяльність – справа майбутнього. Вже сьогодні є очевидним, що інтегроване навчання надає вагомій важелі активізації інтелектуальної діяльності та розвиваючих методів навчання.

Сучасні реалії вивчення окремих дисциплін мають бути збагачені прийомами міждисциплінарного викладу програмного матеріалу, який допоможе сформувати міждисциплінарне мислення. Міжнаукова єдність та інтеграція набувають масштабної сили, а міждисциплінарність стає наскрізною лінією сучасної науки і освіти.

Інтеграція змісту та міждисциплінарні зв'язки – це різні дидактичні поняття. Міжпредметні зв'язки передбачають короткі та фрагментарні перенесення інформації з одного предмета на інший. Інтеграція змісту програмного матеріалу під час занять забезпечує більш високий рівень узагальнення та систематизації інформації, що сприяє кращому розумінню того матеріалу, що вивчається.

Поява інтеграції є підсумком високого рівня реалізації міждисциплінарних зв'язків, що передбачає не тільки комунікацію між предметними галузями знань, й встановлення плідної колборації між ними. Інтеграція базується на загальних для кількох дисциплін галузей знань наукових ідеях, концепціях, що дають цілісне уявлення про людину, світ, культуру.

Метою інтегрованого навчання є:

- формування цілісного уявлення про навколишній світ;
- досягнення якісної та конкурентоздатної освіти;
- розвитку інтегративного типу мислення студентів для їх подальшої успішної адаптації і конкурентоздатності в сучасних реаліях;
- створення оптимальних умов для всебічного розвитку особистості

кожного студента;

- надання інструментів для самовдосконалення та самореалізації;
- активізація пізнавальної діяльності здобувача освіти під час навчального

процесу.

Структура інтегрованих занять:

- 1) чіткість;
- 2) компактність;
- 3) стислість та логічна взаємозумовленість навчального матеріалу;
- 4) велика інформативна ємність матеріалу.

Переваги багатопредметних інтегрованих занять перед традиційними монопредметними очевидні. Такі заняття забезпечують сприятливі умови для формування більш широкого спектру мислення, навчають застосуванню теоретичних знань в практичному житті, в конкретних життєвих, професійних та наукових ситуаціях.

Результати обговорення.

Постійна практика використання міждисциплінарних зв'язків та інтегрованих форм в процесі навчання дає високий рівень успішності студентів.

Такі заняття:

- сприяють налагоджуванню взаєморозуміння і поліпшенню співпраці викладачів та студентів у процесі навчання;
- надають можливість ширше використати потенційні можливості змісту навчального матеріалу;
- дають можливість студентам фахових спеціальностей застосовувати набуті знання з різних навчальних предметів у професійній діяльності;
- допомагають розвивати пізнавальну і творчу активність особистості, спонукають її приймати власні оригінальні рішення, бачити їхній результат, перевіряти їхню правомірність тощо.

Висновки. Ідея багатопредметного інтегрованого навчання є безумовно актуальною, оскільки її успішна методична реалізація передбачає досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентноздатної, спроможної забезпечити

кожному здобувачу фахової освіти самостійно досягти тієї чи іншої життєвої цілі та творчо самостверджуватися в різних соціальних сферах.

Сучасний світ та новітні технології потребують інтегроване суспільство, яке вдало комунікує, з легкістю знаходить рішення поставлених задач, з натхненням опановує сучасні технології та сміливо крокує в майбутнє. Саме ці риси і формуються в студентах під час застосуванні міждисциплінарних зв'язків між навчальними дисциплінами, використовуючи інтегровані форми.

ИЗУЧЕНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТЕРИАЛЬНОГО ОЦЕНИВАНИЯ: ПОВЫШЕНИЕ КАЧЕСТВА ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ

Юлдашова Малахат Хакимовна

магистрант 1 курса

Южно-Казахстанского государственного университета

имени М. О. Ауэзова,

Аманжол Жулдыз Ербатыркызы,

Отдел образования Тюлькубасского района

Туркестанская область, Казахстан

Егесинова Аяжан Максатовна

Международный Таразский инновационный институт

им. Ш. Муртазы

Тараз, Казахстан

Утелбаева Акмарал Болысбековна

Доктор химических наук, доцент кафедры «Химия»

Южно-Казахстанского государственного университета

имени М. О. Ауэзова,

Казахстан, г. Шымкент

Введение. В современном мире, где образовательные технологии играют ключевую роль в формировании будущего, важно постоянно совершенствовать методы оценивания, чтобы обеспечить эффективность обучения и повышение качества знаний студентов. Одним из перспективных подходов, способствующих достижению этих целей, является технология критериального оценивания.

Критериальное оценивание – это оценочный подход, который фокусируется на заранее определенных критериях для оценки качества знаний учащихся. Вместо традиционных методов, которые полагаются исключительно на сравнение учащихся друг с другом, оценивание на основе критериев подчеркивает индивидуальные достижения в сравнении с конкретными целями обучения. Такой подход позволяет проводить более комплексную оценку, позволяя преподавателям определить глубину и широту знаний учащегося.

Исследования показали, что оценивание на основе критериев

положительно влияет на результаты обучения учащихся. Четко определяя ожидания и предоставляя план достижения успеха, этот метод оценки помогает учащимся понять, чего от них ожидают с точки зрения приобретения знаний. Это, в свою очередь, мотивирует студентов стать активными участниками своего собственного учебного пути, что приводит к улучшению учебных привычек и более глубокому пониманию предмета.

Критериальное оценивание способствует развитию у учащихся навыков мышления более высокого порядка. Оценивая эти навыки, такие как критическое мышление, решение проблем и аналитическое мышление, преподаватели получают представление о том, как учащиеся применяют свои знания в реальных ситуациях. Эта форма оценки выходит за рамки механического запоминания и способствует более целостному подходу к обучению, который готовит учащихся к будущим задачам.

Интеграция технологий в оценку на основе критериев произвела революцию в способах проведения оценок. Онлайн-платформы и автоматизированные системы оценки обеспечивают стандартизированный подход к оцениванию, сводя к минимуму человеческую предвзятость и субъективность.

Благодаря использованию интерактивных мультимедиа, обширной обратной связи и персонализированной аналитики обучения технология облегчает увлекательные и адаптивные оценки, создавая динамичную образовательную среду.

Практическое применение технологии критериального оценивания предполагает разработку хорошо структурированных оценок, соответствующих конкретным целям обучения.

Преподаватели должны четко определить критерии и рубрики, чтобы обеспечить прозрачность и последовательность процесса оценки. Кроме того, включение формативного оценивания в процесс обучения позволяет учащимся получать своевременную обратную связь и вносить необходимые улучшения, что приводит к более эффективному обучению.

Теоретический анализ. Само понятие критерий означает – признак, основание, правило принятия решения по оценке чего-либо на соответствие предъявленным требованиям.

В основных принципах критериального оценивания (для каждой конкретной работы) дается четкое представление о том, как в идеале должен выглядеть результат выполнения учебного задания, а оценивание означает такую шкалу как определение степени приближения ученика к данной цели.

Кроме этого критериальное оценивание подразделяются на формативное и суммативное оценивание. Формативное (текущее) оценивание – определение текущего уровня усвоения знаний и навыков в процессе повседневной работы на уроке и/или дома, осуществление оперативной взаимосвязи между учеником и учителем в процессе обучения. Оно позволяет учащимся понимать, насколько правильно они выполняют задания в период изучения нового материала и достигают целей и задач обучения.

Суммативное внутреннее оценивание – определение уровня сформированности знаний и учебных навыков при завершении изучения определенного блока учебной информации. Суммативное внутреннее оценивание осуществляется педагогами или администрацией школы.

Суммативное внешнее оценивание – определение уровня сформированности знаний и учебных навыков при завершении уровня обучения – начальной школы (5 кл), основной школы (10 кл), старшей школы (11-12 кл).

Экспериментальная часть. Теперь попробуем разобраться какие преимущества и недостатки имеет критериальное оценивание, по сравнению с другими педагогическими методиками.

Среди основных задач критериального оценивания можно выделить следующие задачи:

- определение уровня подготовки каждого ученика на каждом этапе учебного процесса;
- определение и отслеживание индивидуального прогресса и коррекция

индивидуальной траектории развития ученика;

– мотивирование учащихся на развитие умений и навыков широкого спектра для достижения ожидаемых результатов обучения;

– дифференцирование значимости оценок, полученных за выполнение различных видов деятельности;

– обеспечение обратной связи между учителем, учеником и родителями для выявления качества усвоения учебного материала и особенностей организации учебного процесса.

Проблема выставления оценок школьникам – одна из актуальнейших проблем как в педагогической теории, так и в педагогической практике. Существующая сегодня система оценивания формировалась в рамках традиционной системы образования и поэтому не отражает результат полного усвоения знаний, что не соответствует в полной мере современным требованиям учебной программы.

Процесс оценивания является постоянной составляющей образовательного процесса и также подлежит развитию.

В соответствии с уровнем развития современной науки и технологии необходимо создание универсальной, отвечающей всем требованиям современного общества системы оценивания. Существенный вклад в развитие теории оценивания внесли многие отечественные педагоги – исследователи, которые определяли оценку как результат учебной деятельности в целом.

Не менее значимы, такие проблемы, как грамотная организация-процесса оценивания с целью формирования у учащихся учебно-познавательной мотивации и стимулирования, учебных достижений. В принципе естественно критерий оценивания должен рассматриваться как некоторый эталон, показатель уровня владения учебным материалом, имеющий значение стимула для повышения учебных достижений учащихся.

Учебно-познавательную компетентность учащихся, необходимо рассматривать в контексте технологии критериального оценивания учебных достижений как одно из современных научных направлений.

Основной проблемой в оценивании остается субъективизм школьной отметки. Здесь должны быть четкие критерии в выборе отметки, которое будет понятно и ученикам, и родителям, одним словом «карта» должна быть полностью открытой и прозрачной.

Проблему оценивания учебных достижений учащихся можно решить путем формирования критериальной оценки результатов освоения учащимися основных образовательных программ.

Нужно отметить, что при введении в учебный процесс технологии критериального оценивания нужно это условие непременно согласовывать между всеми учениками и родителями, так как сам процесс оценивания знания учащихся должен быть прозрачным для всех.

В зависимости от темы занятия, от уровня работы учеников, для каждого задания по тесту или письменной работы заранее оговариваются соответствующие баллы, имеется также шкала перевода баллов в оценки.

Вот только при такой прозрачной работе с учениками, при открытом диалоге между учениками и учителем можно объективно оценивать работу учеников, со стороны родителей тоже не будет возражений, такие объективные оценки результатов удовлетворяют всех.

Систем оценки учебных достижений учащихся в школе как и любая система в принципе естественно должна претерпеть определенные изменения в соответствии с уровнем развития науки и техники, это конечно создает определенный стимул для прогресса и совершенствования знаний учащихся.

Результаты и их обсуждение. Главной задачей педагогов, преподавательского состава и руководства школы несомненно должно стать создание условий способствующих стремлению к самообразованию, самопознанию личности, а также развитию мотивации достижения успеха. Одним из достоинств и преимуществ критериального оценивания является объективность, открытость, прозрачность новой системы технологии критериального оценивания, самое главное естественно – это стимулирующий потенциал для сохранения здоровья учеников и учителей.

В данной методике можно отметить следующие основные преимущества технологии критериального оценивания:

1. Это методика очень прозрачная и соответствует учебным целям предмета;

2. Знания учеников оценивается объективно в соответствии с составленным критериям оценок, заранее знакомое все ученикам;

3. При данной методике оценивания знаний учеников со стороны учеников, родителей, учителей не может быть никаких претензий;

4. В образовательном процессе методика преподавания дисциплины, оценка по данной дисциплине идет по заранее подготовленному стратегическому плану технологии критериального оценивания;

5. Данная методика позволяет ученикам заранее подготовиться и способствует развитию навыков самооценивания, также приучает к самостоятельной подготовке по данному предмету;

6. Повышает качество пройденного материала.

Здесь пожалуй наряду с достоинствами технологии критериального оценивания можно и необходимо наверное отметить и некоторые сложные моменты этой системы.

Самое главное ученикам и учительскому составу несомненно нужно переориентироваться на такую систему, изменять свои привычные традиционные взгляды при проведении занятий, при оценке знания учащихся, при подготовке определенных новых тестовых заданий школьникам. Одним словом нужно кардинально менять традиционные системы и перестроить систему учебного процесса для технологии критериального оценивания, все это естественно определенная трудоемкая работа.

Постепенное изменение системы проведения учебных занятий, системы оценивания подготовки школьников потребует определенного адаптационного периода. При условии соблюдения всех этапов критериального оценивания трудоёмкость и издержки адаптационного периода окупаются повышением качества знаний у учащихся. Такая система оценивания исключает

неудовлетворительные оценки. Но при бурном развитии современного общества она требует само собой определенной корректировки. Традиционная пятибальная система оценки образования естественно является объективной, но она в современных условиях развития методики системы образования требует дальнейшей методической доработки. Это связано с тем, что учащийся должен дальше прогрессировать, развивать свои знания, подходить творчески к усвоению знания.

Если для обучающего не будет стимула для дальнейшего творческого роста, то это уже тормозит процесс познания, поэтому целесообразно стимулировать учащихся выставляя более высокие баллы. Например если мы традиционную пятибальную систему оценки приравняем к сто баллам, тогда для учеников кто подходит творчески к конкретной теме, решению задачи и т.д. можно будет поставить и более ста баллов, это уже будет огромный стимул для учащихся.

Здесь конкретно нужно развивать «рефлексию» обучающихся, что это значит, попробуем объяснить простым языком. Рефлексия – то, что отличает человека от животных, благодаря ей человек может не просто знать нечто, но еще знать о своем знании. Значит для обучающего это способ осознания конкретных результатов исследования, регуляция своей жизнедеятельности, стимул для дальнейшего прогресса. Одним словом обучающихся нужно учить подходить к проблеме творчески, активно участвовать в процессе познания законов природы.

Выводы. Подводя итоги, можно сказать, что технология критериального оценивания представляет собой важный инструмент в образовательном процессе, направленный на повышение качества знаний учащихся. В данной статье рассматривается актуальность и значимость применения данной технологии в образовательных учреждениях. Критериальное оценивание основано на использовании четких и объективных критериев, которые определяют стандарты успешного выполнения задания. Это позволяет учащимся более ясно понимать ожидания и требования к их работе, что

способствует более глубокому и системному усвоению учебного материала. Одним из ключевых преимуществ технологии критериального оценивания является развитие самооценки и саморегуляции учащихся. Участие в процессе формулирования критериев и оценки собственной работы позволяет им развивать критическое мышление, аналитические навыки и ответственность за собственное обучение. Также рассматриваются методы внедрения технологии критериального оценивания в учебный процесс, включая разработку четких критериев оценки, обучение учащихся применению этих критериев и использование современных технологий для автоматизации процесса оценивания. В заключение подчеркивается, что эффективное использование технологии критериального оценивания способствует не только повышению качества знаний, но и формированию у учащихся навыков самостоятельной работы, оценки собственного прогресса и подготовки к успешной адаптации в современном образовательном и профессиональном окружении.

Критериальная система оценивания является-нормативной системой, она широко применяется в Международной школе бакалавриата. Эта система направлена не только на оценивание знания учащихся, но и на развитие индивидуальных качеств школьника, на раскрытие таланта молодежи, на правильное взаимоотношение с окружающей средой, на совершенствование своих знаний.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Назарбаев Н. А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к обществу Всеобщего Труда. https://www.inform.kz/ru/social-naya-modernizaciya-kazahstana-dvadcatshagov-k-obschestvu-vseobschego-truda_a2478336
2. Анохина Е. Л. Обновленное содержание образования – веление времени. https://kopilkaurokov.ru/russkiyYazik/prochee/obnovlenie_sodierzhaniia_sriedniegho_obrazovaniia_v_kazakhstanie_na_praktikie
- 3 . Абдильдина Ж. Обновление – для эффективного и качественного

образования. // Білімді ел. Образованная страна. № 15 (52)16 августа 2016 г. // [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.bilimdinews.kz/

4. Руководство для учителя. «Эффективное обучение». ЦПМ АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». Астана, 2016.

5. Аскарлова М. А. О системе критериального оценивания в обучении (из наблюдений опыта учителей на практике в школе) // Молодой ученый. - 2014. - №20.1. - С. 34-36.

6. Руководство по критериальному оцениванию для учителей начальной школы. -Астана, 2015.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНУ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Бурдейна Юлія Сергіївна

Студентка Чорноморського національного університету
імені Петра Могили

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року спровокувало одну із найшвидших в Європі криз біженців з часів Другої світової війни. Під мігрантом Т. Юзвак розуміє «особу, яка за власним бажанням, добровільно змінює місце свого проживання, перетинаючи кордон або ні. Підставою зміни постійного проживання може бути отримання освіти (навчання), медичної допомоги, зміна місця роботи тощо» [4, с. 298].

Щодо переселенців – це «переміщені люди, яким загрожують військові дії або стихійні лиха, як-от: землетруси, повінь, аварія тощо. Вони були вимушені залишити країни походження або місце постійного мешкання, перетнули державний кордон та опинилися в становищі, подібному до становища біженців, але залишилися під захистом свого уряду» [4, с. 299].

Вимушене переселення у психологічному аспекті небезпечне тим, що у самих переселенців неформована готовність до зміни способу життя, значно звужуються або й руйнуються ціннісно-сміслові структури. Особливо, коли мова йде про кардинальні зміни в соціокультурному середовищі, де нова реальність не збігається зі звичним для особистості оточенням, і такий дисонанс може призвести до формування внутрішнього конфлікту, що виражається у суперечностях між особистістю та умовами її діяльності, з одного боку, та між внутрішньоособистісними утвореннями (ціннісними орієнтаціями), з іншого.

Про культурний шок як одну з причин виникнення стресу для

українських біженців вказує багато дослідників. Зокрема В. Предко та О. Сомова підкреслюють: «Культурний шок – феномен, що може виникати при переміщенні людей з одного культурного середовища до іншого, при цьому у людини проявляється ряд фізичних та психічних симптомів. До цих симптомів відносяться прояви стресу і надмірний страх сторонніх людей, а також сильне почуття туги за Батьківщиною» [3, с. 91].

О. Завгородня та О. Краєва зауважують: «Вимушене переселення впливає безпосередньо й на фізичне здоров'я (скарги внаслідок пережитого стресу, недостатнього часу на сон, неякісного та недостатнього харчування, загострення залежностей – надмірного вживання алкоголю, куріння тощо). Переселенці на противагу респондентам постійного місця проживання частіше виражають невпевненість у значущості власної думки для інших людей, мають сумніви стосовно наявності достатнього кола друзів і приятелів; їм притаманні складнощі у побудові планів, оскільки травматичний досвід дається взнаки та заважає повноцінному розвитку особистості. Переселенці відрізняються більшою мірою заниженою самооцінкою, невпевненістю в собі та власних силах; спрямованістю у минуле, розмитою перспективою; невдоволенням робочим місцем, відсутністю внутрішнього задоволення від виконання професійних обов'язків, зниженням показників фізичного здоров'я, наявністю складнощів у побудові планів на майбутнє, підвищенням цінності безпеки» [2, с. 75].

Науковці виділяють порушення у когнітивній сфері переселенців: «У переселенців спостерігаються погіршення пам'яті, концентрації уваги, виразна неуважність і забудькуватість. Нами також фіксувались амнезія щодо переважної більшості сумних подій. Часто переселенці розповідали про дуже явні (документальні), жахливі сни. Частими були скарги на безсоння, неможливість розслабитися, так звані «рвані сни». Запахи, музика, звуки, події – будь-що могло нагадати їм про травматичні ситуації. Звертала на себе увагу виразна внутрішня конфліктність щодо цінностей та ідеалів, головних уявлень про себе, світ, інших людей. Характерною була різка зміна життєвих

засад: з оптимізму та безлічі планів на майбутнє до безнадії та відчаю» [1, с. 296].

В. Бандурко та М. Кришталь відзначають і зміни у поведінці переселенців. Зокрема, вони зазначають: «Звертали на себе увагу такі особливості поведінки переміщених осіб, як непередбачуваність вчинків, надлишкова розгальмованість, немотивована пильність. Інколи, навіть, зовсім невинні стимули могли викликати агресивну афектацію або переляк. Виразною була алогічність і непослідовність у вчинках. Підґрунтям цих поведінкових проявів, за нашими спостереженнями, є брак довіри (або втрата довіри до будь-чого/будь-кого). З. Г. Кісарчук з авторами зазначають, що у місцях розміщення переселенців виникає багато конфліктів, мешканці живуть ізольовано, майже не спілкуються між собою, відчувається відчуженість і недовіра одне до одного, до психологів, до представників влади тощо. Частим способом зниження тривоги є алкоголь та інші хімічні речовини» [1, с. 297].

При аналізі проблеми соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні, варто згадати що переадаптація, яка розглядається як процес перебудови особистості в кардинально змінених умовах життєдіяльності внаслідок надзвичайних ситуацій. Екстремальні ситуації призводять до значних об'єктивних і психологічних труднощів, вимагають повного напруження сил та оптимальної реалізації особистих можливостей з метою досягнення успіху та забезпечення безпеки. Такі умови активізують комплекс адаптивної поведінки.

Проблемою залишається й те, що нинішні переселенці у своїй більшості не намагаються повномасштабно інтегруватися в «нове» суспільство. Це стосується тієї категорії переселенців, які не бажають сприйняти стиль життя тої місцевості, жителями якої вони тепер стали. Вони приносять із собою менталітет, спосіб життя й систему цінностей, укорінені в тих регіонах країни, з яких вони переселилися. І хоча йдеться про одну країну, усе ж таки є певні, хоча й незначні відмінності в способі життя її жителів, які обумовлені насамперед демографічними, соціальними й економічними чинниками. Тому

процес первинної адаптації до нових умов життя є доволі складним.

Один з головних психологічних викликів для внутрішньо переміщених осіб полягає у стресі та тривозі. Вони можуть відчувати страх, неспокій та перейматися майбутнім. Це може призвести до погіршення фізичного і психічного здоров'я, включаючи збільшення ризику для розвитку депресії та тривожних розладів.

Крім того, зміна місця проживання (вимушено) може призвести до травматичного досвіду, зокрема втрати близьких людей, майна та звичного способу життя. Це може викликати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), а в подальшому може спричинити психологічну дезадаптацію та погіршення якості життя.

Внутрішньо переміщені особи можуть також відчувати втрату своєї ідентичності та сенсу життя, який був пов'язаний зі старим місцем проживання та культурою. Це може призвести до почуття втрати контролю та невизначеності щодо майбутнього.

Соціальна ізоляція є ще однією з проблем, з якими можуть стикатися внутрішньо переміщені особи. Вони можуть відчувати віддаленість від своїх родин та друзів, як наслідок з'являється почуття самотності та відчуження.

Таким чином, люди, які змушені були покинути свої домівки через війну в країні, стикаються зі складними соціально-психологічними викликами, які можуть вплинути на їхнє психічне здоров'я та добробут.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурко В., Кришталь М. Особливості психічних станів у внутрішньо переміщених осіб. *Наука про цивільний захист як шлях становлення молодих вчених* : Матеріали Всеукр. науково-практ. конф. курсантів, студентів, ад'юнктів (аспірантів), м. Черкаси, 12 трав. 2023 р. С. 295-297.

2. Завгородня О., Краєва О. Психологічні проблеми осіб, вимушено переміщених внаслідок російської агресії. *Вісник Національного університету*

оборони України. 2023. С. 73–82.

3. Предко В. В. Сомова О. О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців. *Вчені записки ТНУ імені В. Вернадського. Серія: Психологія.* Т. 33. В. №72. 2022. С. 89-98.

4. Юзвак Т., Психологічні критерії визначення дефініцій «вимушений» та «добровільний» переселенець за межі країни під час війни в Україні. *Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення.* 2023. С.298-301.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Бучацька Наталя Олександрівна

студентка магістратури

Вінницька академія безперервної освіти

Франчук Олена Сергіївна

студентка магістратури

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Вступ. Підлітковий вік – один із найскладніших періодів розвитку людини. Незважаючи на відносну короткочасність (з 14 до 18 років), він багато в чому визначає все подальше життя індивідуума. Сучасний підліток живе в світі, складному за своїм змістом та тенденціями соціалізації. Напружена, нестійка соціальна, економічна, екологічна, ідеологічна обстановка, що склалася нині у суспільстві, зумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку та поведінці зростаючих людей.

Однією з основних показників підліткового віку є входження у життя, появою нових обов'язків, активного прагнення самореалізації, підліток починає показувати успіхи у конкретному виді діяльності, висловлювати думки про майбутню професію. Разом з тим у підлітковому віці відбувається подальший розвиток психічних пізнавальних процесів у дитини та формування її особистості, внаслідок чого відбувається зміна інтересів дитини. Саме у підлітковому віці переважно відбувається формування характеру та інших засад особистості.

Мета роботи. Проаналізувати психологічні особливості агресивної поведінки у підлітків.

Матеріали та методи. Аналіз науково – методичної літератури.

Результати та обговорення. Агресивність, з погляду сучасних дослідників [1, 4], розглядається як властивість особистості, що виражається в готовності до агресії, а також у схильності сприймати та інтерпретувати

поведінку іншої людини як ворожу. Як відомо, у підлітковому віці природним є прагнення до прояву дорослості, розвиток самосвідомості та самооцінки, інтерес до своєї особистості, до своїх можливостей та здібностей.

У низці сучасних досліджень було показано, що й у 10-11-річних підлітків переважають прояви фізичної агресії, однак, в міру дорослішання у підлітків 14–15 років першому плані виходить вербальна агресія. Це, однак, не пов'язано із зниженням прояву фізичної агресії з віком. Максимальні показники прояву всіх форм агресії (як фізичної, і вербальної) виявляються саме у 14–15 років. Але динаміка зростання фізичної та вербальної агресії в міру дорослішання неоднакова: прояви фізичної агресії хоч і збільшуються, але незначно. А ось прояви вербальної агресії зростають значно швидшими темпами. Можна відзначити, що у молодшому віці (10–11 років) між різними формами агресії існує досить слабка диференціація. Тобто хоча вони і виражені неоднаково, але відмінності між ними за частотою невеликі. У віці 14-15 років між різними формами агресії виявляються більш точні і явні відмінності за частотою народження.

Структура прояву різних форм агресії обумовлена одночасно як віковими так і статевими особливостями. Порівняння ступеню вираженості різних компонентів агресивної поведінки у хлопчиків і дівчаток показало, що у хлопчиків найбільш виражена схильність до прямої фізичної і прямої вербальної агресії, а й у дівчаток - до прямої вербальної і до непрямой вербальної форм агресії. Таким чином, для хлопчиків найбільш характерно не так перевага агресії за критерієм «вербальна – фізична», скільки вираз її у прямій, відкритій формі і безпосередньо з конфліктуючим [3].

Для дівчаток характерна перевага саме вербальної агресії в будь-яких її формах - прямої чи непрямой, хоча непряма форма виявляється все-таки більш поширеною. Тенденція більшої виразності у хлопчиків прямої агресії, а у дівчаток - непрямой вербальної, очевидно, є кроскультурною, характерною для підлітків різних етносів. Як правило, хлопчики-підлітки зазнають агресії у таких міжособистісних відносинах, як навчання, спорт, особиста загроза,

ситуація алкогольного сп'яніння. Дівчатка бурхливіше реагують на інтрапсихічні події (недооцінювання зовнішніх чи духовних даних, невдячність, психологічне обмеження). Їх гнів визначається якістю міжособистісних відносин, у результаті і виникає неконтрольована ситуація.

Агресивна поведінка підлітка, здебільшого, буває спрямована проти дорослих і родичів. Вона виражається у ворожості, словесних образах, нахабності, непокорі і негативізмі, постійних обманах, прогулах та вандалізмі.

Діти з такими проявами зазвичай не приховують своєї антисоціальної поведінки. Вони часто рано починають вступати у статеві стосунки, вживати тютюн, алкоголь та наркотики. Агресивна антисоціальна поведінка нерідко проявляється у формі хуліганства, фізичної агресії й жорстокості щодо однолітків.

У багатьох із цих дітей спостерігаються порушені соціальні зв'язки, а також погана спроможність встановлювати контакти з ровесниками. Зазвичай вони самотні. Деякі з них товаришують з набагато старшими або, навпаки, молодшими, ніж самі.

Визначальною і стійкою динамічною характеристикою агресивної поведінки підлітків також є вагомий вплив середовища однолітків, а також їх потреба в залежності, що відображається в бажанні бути членом групи. Пов'язано це, перш за все, з декількома підлітковими комплексними реакціями, емансипацією від дорослих і групуванням серед однолітків. Істотними ознаками неслухняності і непокори є негативізм і ворожість, які часто спрямовані проти батьків або вчителів [2].

Діагностичними критеріями цього типу поведінкових розладів є: імпульсивність, дратівливість, відкритий або прихований опір вимогам оточуючих, схильність до образливості та підозрливості, недобррозичливість і мстивість.

Вони часто вступають у суперечки з дорослими, не мають терпіння, їх легко роздратувати, не дослухаються до прохань та порад, не сприймають жодні вимоги, чим і провокують конфлікти.

Ще одна тенденція полягає в тому, що агресивніші підлітки частіше мають крайню, екстремальну самооцінку – або надзвичайно високу, або вкрай низьку. Для неагресивних підлітків характернішою тенденцією є поширеність середньої за рівнем самооцінки. Так, якщо у групі високоагресивних підлітків високу самооцінку мають 31% досліджуваних, то у групі неагресивних таку самооцінку мають у два рази менше за підлітків - 15%. Відповідно, низьку самооцінку групи високоагресивних мають 25%, а групі неагресивних - лише 15% [5].

Для розуміння підліткової агресії важливе значення має не лише розгляд самої по собі самооцінки особистості, а й аналіз співвідношення самооцінки та зовнішньої оцінки, що дається референтними особами, наприклад, вчителями та однолітками. Якщо самооцінка не знаходить належної опори у зовнішньому соціальному просторі, якщо оцінка підлітка значущими особами з найближчого оточення завжди нижча за його самооцінку, то ця ситуація повинна розглядатися як фруструюча. При цьому тут фрустрація стосується однієї з базових потреб особистості – потреби у визнанні та повазі. Як і будь-який фрустратор, ця ситуація може провокувати прояв агресії.

Висновок. Агресивність і жорстокість, як властивості особистості, формуються переважно у процесі ранньої соціалізації, у дитячому та підлітковому віці. Підлітковий вік - переломна стадія розвитку людини, коли вона як ніколи схильна до придбання та закріплення агресивних форм поведінки; отже, корекційна робота з подібними тенденціями є особливо актуальною і потребує серйозного відношення з боку психологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуцуляк Л. Профілактика агресивної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти: теоретичний аспект. 2022. *Humanitas*. Вип. 1. С. 22-28.
2. Мазоха І. С. Індивідуально-психологічні особливості агресивності особистості: [автореферат]. Одеса, 2008. 19 с.

3. Мізерна О. О. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку : [автореферат]. Київ, 2005. 20 с
4. Хоменко Г. Агресивність підлітків: причини, профілактика, корекція. *Психолог*. 2009. № 35. С. 17–23
5. Шкарлатюк К. І. Агресія та здатність до прогнозування в підлітковому віці. *Психологічні перспективи*. 2010. Вип. 17. С. 273 - 280.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО СМЕРТІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Гребелюк Ольга Миколаївна

Студентка Чорноморського національного університету
імені Петра Могили

Ставлення до смерті є одним з найважливіших та найскладніших психологічних феноменів, який впливає на життя людини, її цінності, мотивацію, поведінку та особистісний розвиток. Смерть є неминучою реальністю, з якою кожен із нас стикається протягом життя, але не кожен готовий до неї психологічно.

Страх смерті може бути джерелом тривоги, депресії, агресії, відчаю, а також стимулом до саморозвитку, самопізнання, пошуку сенсу життя та духовності. Ставлення до смерті залежить від багатьох факторів, таких як вік, стать, освіта, релігія, культура, особистісні особливості тощо.

Особливо актуальним є питання ставлення до смерті в молоді, яка перебуває в періоді формування своєї ідентичності, цілей, планів, цінностей та світогляду. Молодь є найбільш активною, динамічною, творчою та перспективною частиною суспільства, яка визначає його майбутнє.

Однак молодь також є найбільш вразливою до негативних впливів зовнішнього середовища, таких як війна, тероризм, насильство, екологічні катастрофи тощо [1].

Війна є одним з найжорстокіших та найтравматичніших факторів, який порушує психічну рівновагу, спричиняє посттравматичний стресовий розлад, депресію, суїцидальні тенденції, порушення соціальної адаптації та інтеграції молодих людей. Війна також змушує молодь стикатися з реальністю смерті, як своєї власної, так і близьких, друзів, знайомих. Таке ставлення до смерті може бути деструктивним, якщо молодь не має достатніх психологічних ресурсів, щоб подолати страх, тривогу, відчай, вину, гнів, смуток, які супроводжують смерть.

В цій ситуації, психологічні аспекти життя та смерті є особливо важливими, оскільки можуть відігравати роль в реакції людини на стресові ситуації та наслідки війни. Розуміння психологічних процесів, що відбуваються в цих ситуаціях, може допомогти у підготовці та захисті молоді від негативних наслідків війни [1].

Підлітки, молодь змушені адаптуватися до умов війни та змін, які вона диктує, і водночас змушені по-іншому ставитися до власного життя, життя близьких, по-іншому сприймати смерть у буденному світі, які змінився і став небезпечним. Ставлення до смерті у молоді у період війни досліджено не в повній мірі. Фрагментарність розробки цієї проблематики може бути подолана в подальших дослідженнях. Звичайно, на розуміння феномена смерті впливає особистий досвід. До нього можна віднести наявність у молоді людини померлих родичів, знайомих, друзів, а також можливу присутність в оточенні смертельно хворих людей. Змінюється сприйняття феномену й у тому випадку, якщо молода особа сама перебувала чи перебуває під загрозою щодо власного життя [3, с. 14].

Становище молоді в Україні після повномасштабного вторгнення Росії можна описати як складне і напружене. Війна та окупація частини території країни залишили глибокі сліди в житті українців, особливо молоді.

По-перше, війна та окупація стали причиною багатьох людських втрат, що безпосередньо впливає на молодь. Багато молодих людей втратили рідних та близьких, що призвело до психологічних травм і депресії. Більш того, багато молодих людей були змушені залишити свої домівки і переїхати в інші міста або країни, що також впливає на їхнє психічне становище.

По-друге, війна та окупація стали причиною економічної кризи в країні, що безпосередньо вплинуло на становище молоді. Багато молодих людей стали безробітними або змушені працювати за низькою зарплатою, що ускладнює їхнє матеріальне становище та доступ до освіти та медичної допомоги.

По-третє, війна та окупація призвели до зниження довіри молоді до влади та державних інституцій. Багато молодих людей відчують розчарування

владою та не вірять у її здатність захистити країну від зовнішньої агресії. Це може призвести до зменшення активності молоді в громадському житті та політиці.

Результати досліджень показують, що багато молодих людей мають певні страхи та тривоги, пов'язані з можливістю втрати життя внаслідок війни. Також дослідження показали, що під час війни багато молодих людей стикаються з психологічними проблемами, такими як посттравматичний стресовий розлад, депресія та тривожність [4].

Одним із факторів, що впливає на ставлення молоді до смерті в контексті війни, є соціальний контекст. Наприклад, молоді люди, які живуть у регіонах з високим рівнем насильства, можуть мати більш тривожне ставлення до можливості втрати життя внаслідок війни. Також важливим фактором є культурні та релігійні переконання, які можуть визначати ставлення молоді до війни та смерті.

Вплив страху смерті на організацію життєвого досвіду (від порівняно м'якого, непомітного, малопроявленого, периферійного до актуалізованого, глибоко руйнівного чи життєстверджувального) залежить більше від міри реальності смерті та актуального на момент зіткнення з ситуацією смерті контексту (тілесний, культурно-соціальний, міжособистісний, індивідуальний виміри), особливостей індивідуальної концептуалізації смерті та інтенсивності емоційного підкріплення танатичного переживання.

З'ясовано, що у ситуації реального зіткнення зі смертю на ближній дистанції рівень танатичної тривоги значно зростає, що у випадку постійної пролонгації такого стану переживання може потенційно спровокувати ряд негативних наслідків для людини (соматизація стресу, зниження життєвого тону, депресивні стани).

Ситуація близької смерті в уявному досвіді, навпаки, стимулює процеси самоусвідомлення, активізує особистісну самоідентифікацію, сприяє виділенню найважливішого з фонового і другорядного, загострює відчуття реальності, посилює прагнення життєтворення [4].

Підсумовуючи можна сказати, що теоретичні підвалини розуміння життя та смерті в контексті ціннісно-сміслових орієнтацій особистості можна відзначити, що аналіз понять «життя» і «смерть» у сучасній психологічній науці, вплив критичних ситуацій на відношення молоді до цих аспектів та фактори, що визначають ставлення до смерті в умовах військового стану, визначив основні теоретичні бази дослідження.

Для подальшого зменшення страху смерті та удосконалення психічного стану молоді рекомендується продовжити роботу з психоедукацією, когнітивно-поведінковою терапією, арт-терапією та іншими методами, враховуючи індивідуальні потреби учасників [2]. Додатково, важливо стимулювати розвиток ресурсів для подолання стресу, пошук сенсу життя та формування позитивних механізмів психологічного захисту.

Таким чином, смерть є невід'ємною частиною життя, але ставлення до неї може бути різним в залежності від особистісних, культурних, релігійних та інших факторів. У період війни, коли смерть стає більш реальною та загрозливою, ставлення до неї може зазнавати змін, особливо у молоді, яка є найбільш активною та вразливою групою суспільства.

Молодь може відчувати страх, тривогу, відчай, вину, гнів, смуток, втрату сенсу життя та інші негативні емоції, пов'язані зі смертю. Це може призводити до порушення психічного здоров'я, соціальної адаптації, особистісного розвитку та якості життя молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ірклієвська М. В. Страх як форма відношення людини до смерті в ХХ-ХХІ ст. *Університетські студії: актуальні дослідження гуманітарних та суспільствознавчих наук. Збірник наукових праць*. Київ: Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. 2014. №1. С. 16-18.
2. Климчук В. О. Посттравматичне зростання та як йому можна сприяти у психотерапії. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 46–52.
3. Климчук В. О., Горбунова Я. В., Мойсієнко Я. В. Ставлення до

смерті та проблема розвитку еґо-ідентичності в юнацькому віці. *Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал*. 2011. № 5. С. 13-17.

4. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: Навчальний посібник. Київ: Вища шк., 2006. 382 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ І СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВОК ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Джерелюк Інна Юріївна,
магістрантка,
Навчально-науковий інститут
психології та соціальних наук,
Приватне акціонерне товариство
Вищий навчальний заклад
Міжрегіональна академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Актуальність вивчення особливостей ціннісних орієнтацій і соціальних установок підлітків, схильних до девіантної поведінки пояснюється необхідністю розуміння специфіки розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості у підлітковому віці, знання чинників, які впливають на формування для своєчасної допомоги у аспекті правильного вибору моральних орієнтирів. При цьому, незважаючи на безліч досліджень, присвячених підліткам з девіантною поведінкою, відзначається брак робіт, які досліджують підлітків, схильних до девіантної поведінки з точки зору системного підходу.

Сучасні психологи характеризують ціннісні орієнтації як поняття, яке включає позитивну або негативну значущість для людини конкретних предметів або явищ навколишньої дійсності. Вони показують внутрішню основу відносин людини до різних цінностей матеріального, морального, політичного та духовного устрою суспільства, в якому він перебуває та розвивається [3, с. 328].

Соціальні установки – це різноманітні соціальні структури та групи, до яких належить людина, і які можуть впливати на її цінності та поведінку [1, с. 870]. Ціннісні орієнтації та соціальні установки відіграють важливу роль у формуванні особистості підлітка. Однією з найпоширеніших ціннісних орієнтацій підлітків є орієнтація на свободу та незалежність, а також на справедливість та рівність. Соціальні установки можуть бути сформовані під

впливом сім'ї, школи, друзів та громадських інститутів. Так, у підлітковому віці, молоді люди зазвичай вступають у процес самоідентифікації та стають більш свідомими про свої цінності та переконання. Це може призводити до появи нових цінностей та ідеалів, а також до переосмислення та зміни попередніх цінностей. Відомо, що підлітки переживають кризу, яка пов'язана з їх переходом у дорослий стан і характеризується такими рисами як: підвищена емоційна чутливість, їх нестійкість, реакції емансипації, які суттєво впливають та ускладнюють навчальний та виховний процес [2, с. 80].

Девіантну поведінку підлітків прийнято відносити до поведінки, яка має відхилення від соціальних норм та правил, встановлених суспільством, в якому розвивається індивід та яка може виявлятися у різних формах і мати різні причини, пов'язані з нестаціонарною соціальною адаптацією, низькою самоповагою та несформованістю особистості [4, с. 1798]. Особливості девіантної поведінки підлітків: агресивна поведінка, порушення закону, шкільні проблеми, проблеми із соціальною адаптацією, статеві поведінка, поведінка в інтернеті, проблеми з алкоголем та наркотиками, депресія та інші психічні проблеми, проблеми з сім'єю, проблеми з особистою ідентичністю.

Девіантна поведінка підлітків може бути викликана багатьма факторами, такими як соціальне оточення, психологічні проблеми, наявність травм або стресових ситуацій, але для запобігання та усунення цих проблем важливо розуміти особливості та причини девіантної поведінки підлітків.

Нами було проведено діагностику девіантної поведінки підлітків, схильності їх до девіацій та визначено рівень поведінки, що відхиляється. Найбільш високі показники були виявлені в таких областях як: агресивність, ризик та заподіяння шкоди, алкогольна залежність та нехімічна залежність. При цьому у молодих людей така схильність значно перевищувала аналогічні показники ніж у дівчат. Провівши аналіз всіх отриманих даних з використанням методики «Ціннісні орієнтації», можна зробити висновок, що серед найбільш значущих цінностей виділялися наявність добрих і вірних друзів, свобода як незалежність у вчинках і діях та матеріальна забезпеченість.

Щодо результатів соціальних установок серед підлітків, отримані дані показали низькі результати як у молодих людей, так і у дівчат за шкалою «Результат життя» та «Локус контролю – Я». Це вказує на їхню незадоволеність власним життям та відчуття відсутності можливості приймати самостійні рішення.

Вивчення соціальних орієнтацій показало, що підлітки, які взяли участь у експериментальному дослідженні, більш схильні орієнтуватися на свої власні результати навіть з допомогою інших і воліють виконувати завдання, які приносять їм особисту користь.

На підставі отриманих результатів нами розроблено та апробовано програму, спрямовану на формування ціннісних орієнтацій і установок у підлітків, схильних до девіантної поведінки (усвідомлене ставлення до людини як цінності, пошук гідних життєвих цілей, розширення відкритості до нового досвіду, підготовка до усвідомленого вибору та відповідальність за нього).

Таким чином, отримані результати за всіма методиками на контрольному етапі свідчать про ефективність використання програми формування ціннісних орієнтацій та соціальних установок у підлітків з девіантною поведінкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акутіна С. П. Проблема делінквентної поведінки підлітків за умов загальноосвітньої організації // *Молодий учений*. 2016. № 8 (112). С. 869–872
2. Голуб А. І., Половик О. В., Ярмолюк В. В. Соціальні установки підлітків як фактори їх соціальної адаптації // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Психологія. 2018. № 65(33). С. 77–83
3. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Вид-во НУБіП, 2017. 548 с.
4. Beyers W., Goossens L. A Developmental Contextual Perspective on Adolescent Autonomy and Identity Development: Introduction to the Special Issue // *Journal of Youth and Adolescence*. 2018. Vol. 47(9). 1791–1801.

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ТА ЙОГО НАСЛІДКИ: ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Єфімова Анна Григорівна

аспірантка кафедри психології та особистісного розвитку
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Професійний стрес вчені розглядають як процес взаємодії особистості та професійного середовища, при якому вимоги професійного середовища значно перевищують особистісний та професійний ресурс суб'єкта професійної діяльності та загрожують його професійному розвитку.

Проблемою професійного стресу та його наслідків, зокрема, професійного вигорання було у фокусі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, великий науковий досвід з проблеми вивчення та боротьби зі стресами накопичений за кордоном: М. Arikewuyo, Н. Наан, G. E. Vaillant, Р. Лазарус; Г. Сел'є та інших. Постійно зростає інтерес до вивчення теми стресу та стресостійкості у вітчизняній науці. Даною проблематикою займалися такі видні психологи, як: О. Кокун, Л. Лабезна, О. Лосієвська, С. Максименко, Л. Карамушка, та інші.

Існує також ціла низка досліджень професійного вигорання, до якого призводить довготривалий професійний стрес, у тому числі серед педагогів. Цікавими є наукові доробки таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Y. Altinkurt та Y. I. Yorulmaz, С. Maslach, Н. J. Freudenberger, Л. Карамушки, С. Максименко, М. Васильченко, та інших.

Мета./Aim. Не зважаючи на актуальність дослідження, деякі теоретичні положення феномену професійного стресу не визначені, тож **метою** цього дослідження є обговорення основних положень та визначення основних напрямків у дослідженні професійного стресу.

Матеріали та методи./Materials and methods. Застосовано методи наукового аналізу, синтезу, узагальнення, логічного обґрунтування.

Результати та їх обговорення. Results and discussion. У психологічній літературі вказується, що стресові ситуації впливають на психологічне благополуччя, що веде за собою безпосередньо і зниження ефективності професійної діяльності [2].

Постійні стресові ситуації у діяльності ведуть до формування синдрому емоційного вигорання - розумового, емоційного та фізичного виснаження. Відомо, що у країнах Євросоюзу близько 60% працівників звертаються до лікарів та психологів з характерними проявами синдрому емоційного вигорання [3].

Вченими вивчалися фактори та наслідки стресу у діяльності та визначені негативні наслідки стресу:

- скорочення робочої ефективності та обсягів роботи;
- нездатність правильно планувати час;
- почуття відчуження та неадекватність;
- втрата довіри та мотивації;
- дратівливість у спілкуванні з колегами;
- часті ірраціональні конфлікти на роботі;
- постійні негативні думки, часті застуди;
- втрата апетиту тощо.

Крім цього, зазначається, що фахівці переживають стресові ситуації по-різному, залежно від віку, діяльності, заробітної плати, типу установи, досвіду та професійної майстерності [3].

Вчені розділяють професійні стресогенні фактори на кілька груп:

- залежно від умов праці: перевантаження роботою; фінансові труднощі; завантаженість роботою та відсутність вільного часу; швидке переключення на умови праці, що змінюються; відсутність стимулювання; перевантажена діяльність, що йде поза сферою прямих обов'язків;
- залежно від особистих якостей: страх адміністрації; відчуття

надмірно високої відповідальності; страх помилки у спілкуванні з колегами та адміністрацією установи; емоційність; ізольованість у колективі; почуття нестачі знань у сфері педагогічної діяльності; брак часу внаслідок поганої самоорганізації з вини, як педагога, і адміністрації установи;

- управлінські причини: наявність конфліктів з адміністрацією установи на основі невдоволення рівнем управлінської культури; неадекватна оцінка професійної праці педагога адміністрацією установи; приниження педагога адміністрацією перед колективом; прояв недовіри керівником можливостями та здібностями фахівця; образи окремих колег з боку адміністрації установи; проблеми у сфері атестації професіоналізму; відсутність чи недостатність знань керівником індивідуальних особливостей;

- залежно від міжособистісного спілкування з колегами: образи з боку колег; негативна оцінка діяльності та особистісних якостей з боку колег; відкидання у колективі; наявність угруповань у колективі; психофізіологічна несумісність, несвідомість, ворожість установи;

- залежно від професійної діяльності: конфлікти; невдачі у роботі; нецензурна лексика та відсутність мотивації учнів; невідповідні потребам умови праці; різка зміна видів діяльності [2].

Синдром професійного вигорання формується, якщо фахівець має недостатньо ресурсів для подолання професійного стресу. На думку більшості вчених, як ресурси, що забезпечують стійкість до психічного стресу, виступають складові індивідуальної (темперамент, властивості нервової системи, віковий розвиток), особистісної (мотивація, характер, цінності, установки) сфер психіки людини, а також її когнітивні та операційно- діяльні (професійні) потенції [3].

Вперше термін "burnout" (вигоряння, згоряння) було введено Х. Фреденбергом для характеристики психологічного стану здорових людей, які перебувають у інтенсивному та тісному спілкуванні з клієнтами, пацієнтами в емоційно-насиченому середовищі при наданні професійної допомоги [4].

Синдром професійного вигорання інтерпретується як реакція у відповідь

на тривалі професійні стреси, що виникають у міжособистісних комунікаціях. Синдром професійного вигорання включає такі прояви, як емоційна виснаженість, деперсоналізацію та редукція професійних досягнень.

К. Маслач, характеризуючи особливості розвитку професійного вигорання, виділяє низку стадій [6]:

1 стадія - фахівець відчуває емоційну спустошеність, планомірно знижується рівень гостроти відчуттів та переживань, переважають негативні емоції, у відносинах із найближчим оточенням, актуалізується почуття відстороненості, підвищується рівень тривожності, незадоволеності, дратівливості;

2 стадія - почуття спустошеності та відстороненості поширюється на більшу частину соціальних контактів, якість відносин з колегами знижується - прояви антипатії та роздратування відбуваються безпосередньо при особистому контакті;

3 стадія - трансформуються ціннісні установки, рівень байдужості зростає і поширюється на неформальне спілкування спеціаліста - емоційне виснаження спричиняє появу фізичної та інтелектуальної втоми [7].

Професійне вигорання характеризується поступовою акумуляцією нервово-психічної напруги. Чим вище ступінь даної напруги у професійній діяльності педагога, тим з більшою ймовірністю і в більш короткі терміни він буде схильний до професійного вигорання.

Як правило, першими ознаками актуалізації професійного вигорання виступає загальна втома, що супроводжується безсонням або надлишковим сном, що не приносить полегшення. Фахівець виявляється у ситуації наростаючого виснаження, обумовленого неможливістю відновлення фізіологічних та психологічних ресурсів. Потім до цих проявів приєднується дратівливість, необґрунтована агресивність у професійному спілкуванні. Зростає кількість конфліктних ситуацій, підвищується незадоволеність працею. На наступних стадіях загострюються хронічні захворювання та актуалізується байдужість до професійної діяльності.

Висновки./Conclusions. Професійний стрес вчені розглядають як процес взаємодії особистості та професійного середовища, при якому вимоги професійного середовища значно перевищують особистісний та професійний ресурс суб'єкта професійної діяльності та загрожують його професійному розвитку.

Вказується, що найчистішим наслідком професійного стресу є професійне (емоційне вигорання), що має декілька стадій та низку симптомів: перманентна втома, пригніченість, невмотивована агресивність, незадоволеність власною професійною діяльністю.

Структура професійного вигорання включає в себе 3 аспекти - емоційну втому (виснаження, байдужість, спустошеність), деперсоналізацію (деформація відносин у соціумі) та редукцію професіональних досягнень (усвідомлення низького рівня власної компетентності та професіоналізму).

Для подолання та профілактики професійного вигорання необхідно навчати фахівців технікам відновлення та розвивати конструктивні стратегії подолання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лабезна Л. П. Вплив індивідуально-типологічних чинників на формування адаптивних стратегій копінг-поведінки студентської молоді // Матеріали ХХІІІ міжнар. наук. конф. студентів і молодих учених «Наука і вища освіта», 23 квіт. 2015 р., м. Запоріжжя. Запоріжжя : КПУ, 2015. С. 32 – 34.
2. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навчальний посібник / за ред. С. Д. Максименко, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. Київ : Міленіум, 2006. 368 с.
3. Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі: монографія / Під ред. Н.Є. Завацької. Луганськ : Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2012. 320 с.
4. Freudenberger H. J. Staff burn-out / Journal of Social Issues, 1974,

V. 30, pp. 159-165.

5. Lazarus R. Folkman S. Stress, Appraisal and Coping. N.-Y.: Springer Publishing House, 1984. 456 p.

6. Maslach C. Burnout: A social psychological analysis. In The Burnout syndrome ed. J. W. Jones / C. Maslach. Park Ridge, IL: London House, 1982, pp. 30-53.

7. Maslach C. Understanding burnout: Definition issues in analyzing a complex phenomenon / Job stress and burnout: Research, theory and intervention perspectives / Ed. W. S. Pain. Beverly Hills, London, New Delhi, 1982, pp. 29-40

ПРОФЕСІЙНИЙ СТРЕС ЯК ДЖЕРЕЛО ЕМОЦІЙНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Істоміна Тетяна Сергіївна,
факультет лінгвістики та перекладу
магістрантка кафедри психології та педагогіки,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса

У сучасному світі професійна діяльність багатьох фахівців протікає в екстремальних умовах. Результативність такої діяльності обумовлюється не тільки професійними знаннями, вміннями та навичками, а й професійно значущими якостями, серед яких – стресостійкість, яка є важливим елементом адаптивності особистості.

Стрес визнаний важливим фактором не лише погіршення стану здоров'я, але й зниження продуктивності праці [1, с. 35].

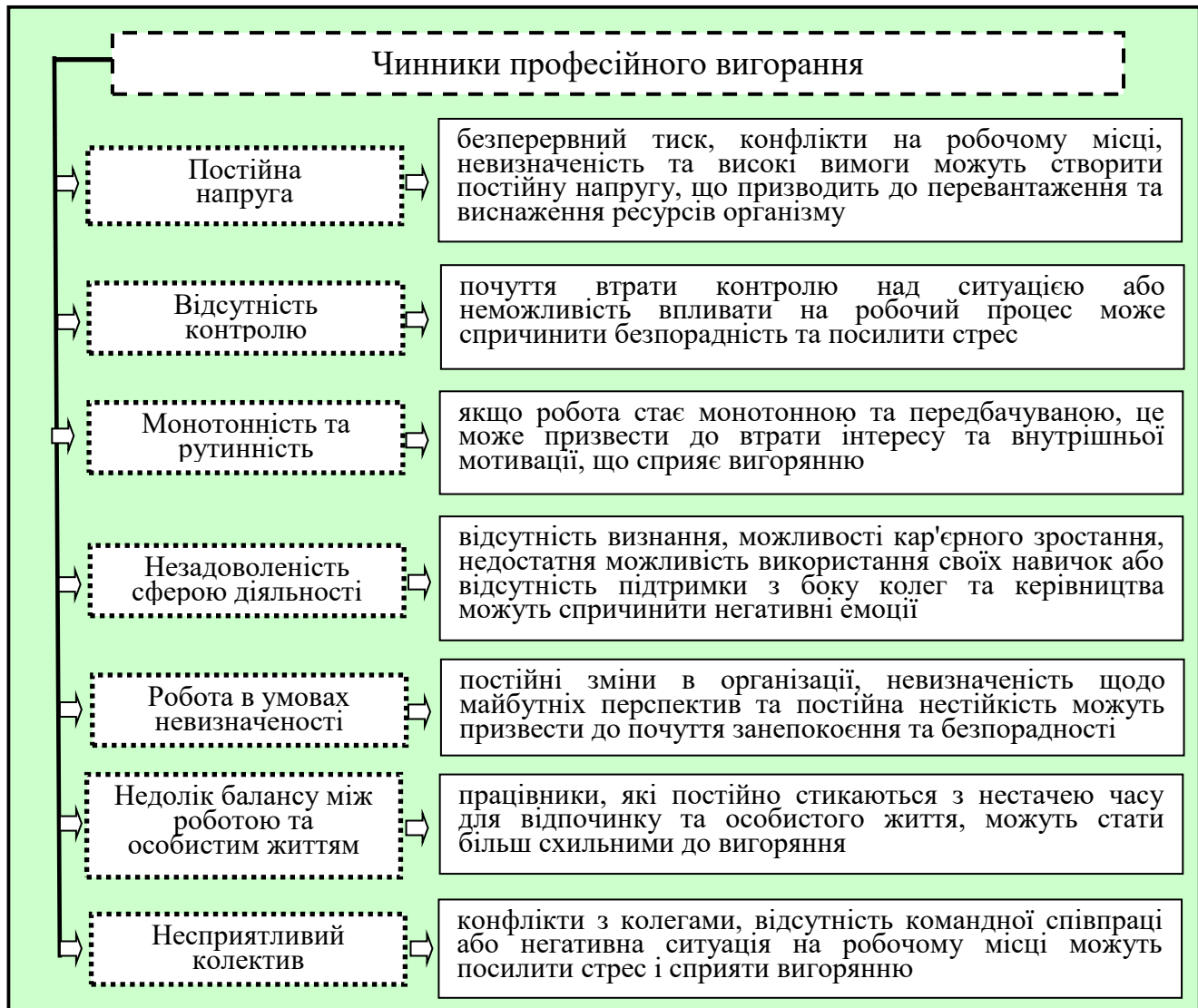
Професійний стрес часто вважається одним із основних джерел емоційного вигоряння, яке ми розглядаємо як стан емоційного, фізичного та психологічного виснаження, що може виникнути внаслідок довгострокового та підвищеного стресу на робочому місці.

Характерними особливостями професійного вигоряння є втрата інтересу до професійної діяльності та особистого життя, депресивний стан, знижений інтерес до роботи, дратівливість, байдужість до результатів.

Термін «burnout» («емоційне вигоряння») ввів Х. Дж. Фрейденбергер (H. J. Freudenberger). На його думку, цей термін позначав певний психологічний стан здорових людей, які займаються професійною діяльністю, що передбачав постійне насичене міжособистісне спілкування в емоційно навантаженій робочій атмосфері. Спочатку концепт «емоційне вигоряння» позначав стан знемоги з відчуттям власної марності, що характеризувався деморалізацією, розчаруванням та крайньою втомою [4].

До основних аспектів, що спричиняють трансформацію професійного стресу у вигоряння є: постійна напруга, відсутність контролю, монотонність та

рутинність, незадоволеність сферою діяльності, робота в умовах невизначеності, недолік балансу між роботою та особистим життям, несприятливий колектив (рис. 1).

Рис. 1. Чинники професійного вигорання

Автори однофакторної моделі вигорання А. Пайнс та Е. Аронсон (A. Pines, E. Aronson) [6], розглядають емоційне вигорання як поєднання таких станів, як фізичне, емоційне та пізнавальне виснаження, які викликані довгостроковим знаходженням в емоційно перевантажених ситуаціях. Головним компонентом емоційного вигорання дані дослідники називають виснаження, інші негативні прояви вигорання вважаються його наслідком.

Д. Дирендонк (D. Dierendonck) [3] виділяє дві складові в понятті

«емоційне вигоряння» – це емоційне виснаження (афективний компонент, прикладом цього компонента можуть бути скарги на погане фізичне самопочуття, емоційне перенасичення, втому) і деперсоналізація (компонент, що знаходить свій прояв у зміні в зворотній бік ставлення до партнерів зі спілкування, до колег по роботі, до клієнтів, себе).

Дослідниця О. Кириленко головною причиною професійного стресу визначає напружений стан працівника, який виникає під впливом емоційно-негативних чинників, пов'язаних із виконанням професійної діяльності, й супроводжується негативними емоційними переживаннями дисбалансу між вимогами та можливостями [2].

Під терміном «емоційне вигоряння» К. Маслач і С. Джексон [5] розуміють реакцію у відповідь на тривалі стресові й напружені ситуації в міжособистісному спілкуванні на робочому місці. На їх думку емоційне вигоряння складається з кількох компонентів: емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція особистих досягнень.

Головним компонентом є емоційне виснаження, що виявляється в зниженому емоційному фоні, байдужості, емоційному перенасиченні. Така людина відчуває емоційну перенапругу, почуття спустошеності, вичерпаності емоційних запасів. У неї з'являється відчуття «пригніченості» та «притупленості» емоцій.

Деперсоналізація виявляється в деформації відносин з оточуючими людьми: може виникати як підвищення залежності від оточуючих, так і уникання соціуму. У них відзначається посилення негативізму, цинічність установок і почуттів стосовно колег, клієнтів, рідних та близьких людей. Характер міжособистісної взаємодії з оточуючими людьми носить суто формальне ставлення до них. Спочатку негативні тенденції можуть мати прихований характер і, як правило, всі перераховані ознаки проявляються приховано, у внутрішньому стримуваному роздратуванні, але згодом це роздратування починає проявлятися зовні у вигляді нападів агресії.

І, нарешті, редукція особистісних досягнень – цей компонент виявляється

у схильності до зменшення своїх професійних досягнень та успіхів. У такої людини помітно знижується професійна та особистісна самооцінка, виникає відчуття низької компетентності та неспроможності в професії, а також зменшенні цінності своєї діяльності.

Для запобігання професійному вигоранню важливо знаходити стратегії управління стресом, підтримувати баланс між роботою та особистим життям, розвивати навички саморегуляції, а також прагнути до створення підтримуючого та емоційно сприятливого професійного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галайда Т. О., Дяченко Ю. О. Застосування стрес-менеджменту в моделях мотивації праці торговельного персоналу. Збірник наукових праць «Проблеми системного підходу в економіці». Випуск № 6(74), 2019.
2. Кириленко О. А. Психологічні детермінанти професійного стресу у представників професії «людина-людина»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук. К., 2007. 16 с.
3. Dierendonck, D. V., Schaufeli, W. B., & Sixma, H. J. (1994). Burnout among General Practitioners: A Perspective from Equity Theory. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 13(1), 86–100
4. Freudenberger H. J. Staff Burnout. *Journal of Social Issues*. 1974. Vol. 30. P. 159–165.
5. Maslach, C., Jackson, S., Leiter, M. (1997). *Burnout Inventory Manual* (4 Edition). Palo Alto, California: Consulting Psychological Press, Inc., 46-71.
6. Pines A. M. Burnout: An existential perspective. *Professional burnout: Recent developments in the theory and research* / Ed. W.B. Schaufeli, Cr. Maslach & T. Marek. Washington DC : Taylor & Francis, 1993. P. 33–51.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ПРИЧИН ТА НАСЛІДКІВ

Корзун Олена Вячеславівна,
викладач зарубіжної літератури

Булас Аліна Вікторівна,
здобувач освіти
Коростишівський педагогічний фаховий коледж
імені І. Я. Франка Житомирської обласної ради
м. Коростишів, Україна

Вступ. Всесвітня організація охорони здоров'я називає стрес «епідемією здоров'я XXI століття». У результаті експерти підраховали, що стрес коштує економіці США 300 мільйонів доларів на рік, а більш як 50% американців визнають, що стрес негативно впливає на їх продуктивність. Крім того, за різними даними середній рівень стресу серед представників різних соціально-демографічних груп у США з 1983 року зріс з 10% до 30% [4, с. 27].

В Україні національне опитування, проведене Київським міжнародним інститутом соціології, показало, що 89% респондентів репрезентативної вибірки 2023 року пережили певну стресову ситуацію. Встановлено, що це найвищий показник за останні 10 років [2, с. 112]. Така негативна статистика зазначених років пов'язана насамперед із продовженням війни, яка виснажила українців: багато з них опинилися в зоні бойових дій, втративши рідних, домівку, роботу тощо.

Дослідження стресу проводили зарубіжні вчені, зокрема А. Айєр, В. Кеннон, Г. Сельє розкрили поняття «стрес», «стресові реакції»; Р. Лазарус наголосив на важливості когнітивних процесів та копінг-стратегій. Сучасні українські психологи (В. Болтовська, С. Пожар, О. Жовнер, Д. Облогінські та інші) дослідили вплив війни на психічний стан студентів під час навчання [4, с. 27].

Ціль роботи. Здобувачі освіти стали об'єктом підвищеного ризику та впливу стресу. Тому метою роботи є проведення ретельного аналізу

психологічних аспектів стресу серед здобувачів освіти, а саме пошук причин та наслідків психологічного стресу в умовах військового конфлікту, розробка ефективних способів подолання стресу.

Матеріали та методи. Для досягнення зазначеної мети використовувалися методи системного аналізу, абстрактно-логічні методи, спостереження, опитування, методи порівняння, узагальнення для побудови основних тез та положень дослідження.

Результати та обговорення. На мозок студента безпосередньо діють різноманітні за кількістю і якістю подразники з внутрішнього та навколишнього середовища. Виникнення несподіваної та напруженої ситуації призводить до порушення рівноваги між організмом і навколишнім середовищем. Наступає неспецифічна реакція організму у відповідь на цю ситуацію – стрес.

Існують різні наукові підходи до розуміння стресу. Видатний канадський ендокринолог Ганс Сельє визначив поняття як негативну реакцію організму на будь-який вимушений вплив [2, с. 112]. Британський психолог Керрі Купер пояснив, що «стрес – це стан психічної напруги, що виникає у процесі діяльності у важких умовах» [3, с. 27].

Проаналізувавши поняття «стрес», узагальнимо, що він є захисною реакцією організму на зовнішні подразники. Реакцією є те, як наше тіло звикло поводитися у стресових ситуаціях.

Відчуття пригніченості може бути як шкідливим, так і корисним. Характер його впливу залежить від таких факторів, як: інтенсивність, тривалість, індивідуальна сприйнятливність конкретної людини до даного стресора (стан, що викликає стан стресу) [3, с. 29].

Американські дослідники виділяють два види стресу:

– фізіологічний (стимули, які опосередковуються автоматичними гомеостатичними механізмами);

– психологічний або емоційний (психічні процеси оцінки можливої загрози та пошуку адекватної відповіді на неї) [1, с. 51].

Такий поділ є досить умовним, оскільки в фізіологічному стресі є психічні елементи й навпаки.

Спостерігаючи за студентами коледжу та провівши опитування «Що викликає у вас стрес?», ми отримали результати, які дають змогу виділити причини виникнення стресу здобувачів освіти під час війни. Серед них:

- страх за власне життя та безпеку під час повітряної тривоги;
- турбота та бажання захистити свою сім'ю та друзів від можливих небезпек;
- втрата близьких внаслідок військових дій;
- неспокій за майбутнє, особливо щодо можливостей подальшого навчання, розвитку кар'єри тощо;
- переривання освітнього процесу та втрата можливостей для розвитку знань, умінь та навичок;
- фінансові труднощі;
- емоційне виснаження через постійні негативні новини тощо.

Загальними наслідками стресу здобувачів освіти вважаємо:

- виникнення депресії, тривожності, посттравматичного стресового розладу;
- зниження академічної успішності;
- відчуття соціальної ізоляції;
- погіршення фізичного здоров'я, проблеми зі сном, часті головні болі, розлади шлунково-кишкового тракту та інші симптоми;
- виникнення конфліктів;
- погіршення результатів навчання;
- порушення концентрації уваги, розвитку мовлення, соціальних навичок та вміння здійснювати когнітивні функції мозку;
- втрата емоційної стійкості.

Вищезазначені наслідки можуть варіюватись у залежності від індивідуальних особливостей здобувача освіти.

Для того, щоб уникнути стресу в умовах війни пропонуємо займатись

спортом, робити регулярні фізичні вправи, вивчити техніки глибокого дихання та медитації, навчитись обговорювати свої почуття та думки з друзями, сім'єю або психологом, дотримуватись здорового способу життя, включаючи правильне харчування, планувати час та визначати довгострокові цілі, обмежити час на перегляд новин та негативної інформації, знаходити спільні інтереси з друзями, сім'єю та проводити разом вільний час, забезпечити регулярний відпочинок та сон.

Ці стратегії подолання стресу можуть допомогти здобувачам освіти навчитись управляти стресом та підтримувати психічне здоров'я в умовах війни. Проте важливо враховувати індивідуальні особливості та шукати професійну допомогу, якщо це необхідно.

Висновки. Отже, розуміння причин та наслідків стресових ситуацій є основою збереження фізичного та емоційного благополуччя у житті студентів. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розгляді гендерних особливостей переживання стресу здобувачами освіти в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кондратюк С. М. Загальна психологія : навчально-методичний посібник. Київ : ТАЛКОМ, 2018. 209 с.
2. Кравцов Д. Р. Поняття стресу та психологічної стійкості в межах різних теоретичних підходів. *Габітус*. 2020. Вип. 18(1). С. 112-116. URL: <http://surl.li/pzdfd>.
3. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с. URL: <http://surl.li/fucp>.
4. Сухан В. С., Анталовці О. В., Михайлишин У. Б. Психологічний стан здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2023. С. 27–33. URL: <http://surl.li/pzddg>.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ З ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Красильникова Аліна Олексіївна,
здобувач другого (магістерського)
рівня освіти спеціальності «Психологія»
Вищий навчальний приватний заклад
Дніпровський гуманітарний університет
м. Дніпро, Україна

Корсунська Вікторія Валентинівна,
практичний психолог, волонтер
AWO SPI Soziale Stadt und Land
Entwicklungsgesellschaft, Німеччина

Вступ. В сучасному суспільстві важливу роль відіграє спілкування, бо завдяки взаємодії з іншими людьми ми маємо можливість навчатись, отримувати новий необхідний досвід, реалізовувати себе у суспільстві. Професія психолога це насамперед робота з людьми та надання їм підтримки у складних або нестандартних ситуаціях. Саме тому, сучасний фахівець тісно пов'язаний з системою комунікативних зв'язків у якій постійно демонструє свою комунікативну компетентність, комунікативні навички, уміння, здібності.

Мета роботи. Ознайомлення з практичною стороною формування комунікативної компетенції майбутніх психологів, що відбувається в ході психологічного консультування.

У представленій роботі ми спробуємо пояснити питання, які збагатять знання майбутніх психологів про професійні навички психолога шляхом вивчення специфіки процедур, що дозволяють створити відповідну модель психологічного консультування в роботі з проблем формування комунікативних вмінь.

Також ми спробуємо розкрити модель такої роботи, що проводиться в діяльності психолога. Важливим припущенням є також звернення уваги на конкретні труднощі, пов'язані з виконанням професійних завдань практичного

психолога на формування комунікативних навичок.

Матеріали та методи. Теоретичне вивчення матеріалу сприяє більш детальному розумінню комунікації та дозволяє здійснити аналіз наукових досліджень та практичної діяльності у формуванні комунікативної компетентності психологічного консультування.

Результати та обговорення. Вивченням проблеми комунікації займалися Б. Ломов, О. Леонт'єв, С. Максименко, К. Роджерс, Дж. Лейхіфф, Дж. Пенроуз, Н. Захарчук, В. Гордієнко, Л. Виготський, Н. Чепелева, С. Рубінштейн, Ф. Бацевич, Д. Берло, Г. Гебнер та інші. Проблема формування комунікативної компетенції майбутніх психологів розглядалась у роботах таких дослідників, як О. Бондаренко, В. Панок, Є. Заїка, Т. Яценко, С. Васьківська, Н. Захарчук. Незалежно від теоретичної парадигми психологічне консультування є необхідним засобом, що базується на т. зв. практиці, заснованої на доказах. Ефективні психологічні практики спрямовані на покращення рівня здоров'я шляхом впровадження емпірично підтверджених принципів психологічної діагностики, опису випадків, терапевтичних стосунків та психологічного втручання. Професійна практика психологів психологічних служб охоплює багато різних проблем, пов'язаних не тільки з психічним здоров'ям, а й зі сферою навчання, роботи, взаємостосунків, соматичного здоров'я та інші сфери життя.

На думку науковців, *психологічне консультування* – комплекс заходів, адаптованих до індивідуальних потреб клієнта, спрямованих на: діагностику потреб клієнта, розуміння проблеми, з якою він звертається до фахівця, її вплив на цю проблему та виявлення факторів, необхідних для внесення змін; планування конкретних кроків (наприклад, участь у семінарах, освітніх групах, започаткування індивідуальної терапії) для розв'язання проблеми, представленої клієнтом; підтримка клієнта, підтримка розвитку якостей, що сприяють подоланню поточної проблеми, в ситуації психологічної кризи клієнта. *Психологічне консультування* – це не психотерапія. Психологічна консультація надається психологом відповідно до Етичного Кодексу. Але в

будь-якому форматі проведення консультування відбувається у певній взаємодії.

Спілкування слід розуміти як взаємодію людей, що спрямована на обмін інформацією, узгодження і об'єднання зусиль задля налагодження відносин та досягнення взаєморозуміння [4]. Без уміння ефективно спілкуватися майже неможливо досягти успіхів в побудові кар'єри, влаштуванні особистого життя, складно будувати стосунки з друзями та людьми в цілому, домогтися успіху і визнання. Специфічну форму взаємодії людей під час пізнавально-трудової діяльності називають комунікацією. *Комунікація* – складний процес під час якого відбувається обмін інформацією, її формування, отримання й відправлення, уточнення, обговорення, перероблення [5]. Весь досвід, вміння та навички, особистість отримує в результаті комунікативної взаємодії з іншими.

Дж. Лайт визначив *комунікативну компетентність* як динамічну міжособистісну конструкцію, засновану на функціональності та адекватності спілкування, достатності знань, суджень та навичок. Він стверджував, що для демонстрації комунікативної компетентності особистість повинна розвивати та інтегрувати знання, судження та навички у чотирьох взаємопов'язаних галузях: лінгвістичній, оперативній, соціальній та стратегічній. З точки зору Б. Вільямса у міжособистісній взаємодії необхідно спілкуватися та зв'язуватися один з одним максимально можливою кількістю способів, бо це є основна людська потреба, основне право людини [1]. Комунікативна компетентність є однією з найважливіших особливостей комунікації особистості як мовленнєвої, поведінкової, культурної та ціннісної складової [2].

При контакті двох людей, один з них може спілкуватись, а інший вести комунікацію. Так, під час консультації клієнт зазвичай спілкується, а психолог веде професійне спілкування, в якому прослідковуються певні цілі та правила. В ході консультативної бесіди психологу-консультанту необхідно добиватись усвідомлення клієнтом причин зміни в його настрої після спілкування з конкретними людьми в конкретних ситуаціях [4]. Можна запропонувати зробити деякі кроки з нормалізації реакцій клієнта на дії окремих людей.

Деяким клієнтам просто не вистачає ініціативи в спілкуванні з людьми для налагоджування контакту, іншим рекомендується бути більш уважним і доброзичливим слухачем [3]. Ці всі особливості виявляються у ході бесіди, де слід робити акцент на важливості розвитку спостережливості, користі зміни об'єктів і ситуацій спілкування, спробах передбачення результату спілкування із конкретною людиною. Консультанту важливо терпляче вислуховувати юнаків, висловлюватись доброзичливо, а іноді критично, але за жодних обставин не домінувати та не демонструвати жорстокість. Не слід вступати у конфронтацію і давати поради чи робити зауваження [3].

Взагалі, хід консультування йде за певним алгоритмом, котрий містить наступні етапи: а) встановлення контакту шляхом підлаштування за допомогою вербальних та невербальних засобів; б) прояснення запиту з описом існуючих труднощів і бажаних змін після консультативної бесіди; в) діагностика з метою пошуку причин наявних проблем з використанням малюнкових методик, проєктивних тестів і подібного; г) інтерпретація консультанта у якій йде змістовний аналіз проблеми та висуваються конструктивні гіпотези; д) вироблення конструктивних способів розв'язання проблеми, подолання життєвих негараздів з використанням різноманітних психотерапевтичних методів.

Ефективність комунікативної діяльності юнаків напряду залежить від їхнього комплексу індивідуальних комунікативних особливостей та набутих теоретично-практичних знань у ході професійного становлення. Навички ефективного міжособистісного спілкування є важливими здібностями психолога. Так, до професійних комунікативних навичок психолога відносять: активне слухання, уміння побудови зворотного зв'язку, описувати поведінку, залучати людей до себе, уникати емоційного зближення, використання стратегій задля зміни поведінки клієнта, емпатія як навичка. Психолог повинен уміти не тільки активно слухати та розуміти те, що йому говорять клієнти, а також вміти чітко говорити з клієнтами про делікатні питання.

До комплексу умінь психолога включають: аналіз та оцінку

комунікативної ситуації, підбор та використання засобів для реалізації та корекції плану, формування мети, оцінку ефективності результату, підбір стратегій адекватних комунікативній ситуації, вміння вступати у контакт з людьми з урахуванням їх особливостей (статевих, статусних, соціально-культурних), активне реагування на зміну обставини, аналіз комунікативних конфліктів та досягнення угод, вміння перебудовувати спілкування при необхідності [5].

Серед особистісних рис найчастіше виділяють активність, контактність, ініціативність, вміння висловлювати свою думку, переконувати інших, вміння висловлювати свій емоційний настрій, вміння швидко та легко знайти вихід із будь-якої комунікативної ситуації, вміння реагувати як на справедливую, так і на несправедливу критику, вміння надати підтримку.

Найкращим варіантом набуття та розвитку вищенаведених характеристик є групова робота. Проте можливе використання й інших методів, наприклад, консультативна бесіда, рольові ігри, метод мозкового штурму, інформаційні повідомлення. В ідеалі – комплексне поєднання бесіди із груповою методикою, де в ході консультативної бесіди опрацьовуються теоретичні питання, а в групі йде розвиток та використання отриманих знань з метою їх закріплення на практиці.

На думку деяких практиків немає єдиного універсального способу забезпечити комфорт клієнта під час взаємодії. Щоб зміцнити терапевтичні відносини, психологи повинні спочатку визначити фактори, які їх послаблюють. Вони пропонують кілька стратегій, які можуть допомогти.

Таблиця 1

Стратегії психологічної допомоги клієнтам

Допомога клієнту відчувати себе бажаним гостем	Важливо взяти до уваги конкретні кроки, які можуть зробити поради більш зручними для клієнтів. Слід звертати увагу на температуру повітря в приміщенні, доброзичливу «мову тіла», коригування структури психологічної консультації з урахуванням потреб клієнта.
Відносини потребують часу	Перші консультації можуть бути поверхневими та ґрунтуватися на легких розмовах і регулярному розкритті глибших почуттів. Внесок психолога в ці ранні взаємодії спрямований на побудову

	довіри, яка зрештою допоможе клієнту відкритися. Чесність у консультаціях може зміцнити психологічний зв'язок. Холодна, нейтральна присутність збільшує емоційну дистанцію.
Не засуджувати клієнта	Практично неможливо прожити життя, не засуджуючи людей. Однак осуд – це взаємодія, яка руйнує терапію. Хоча всі психологи прагнуть бути неупередженими, клієнти можуть помітити найменший натяк осуду. Уникайте порад, які можуть здатися осудливими.
Керування власними емоціями.	Коли клієнти не бажають відкритися, психолог може відчувати занепокоєння та нездатність побудувати довіру. У цей момент психолог повинен впоратися зі своїми емоціями. Медитація, контрольні вправи та попереднє планування кожної сесії можуть допомогти запобігти виникненню сильних емоцій під час консультації.
Очікування клієнта від консультації	Консультаційні цілі клієнта можуть відрізнятись від намічених або необхідних. Психолог повинен говорити з клієнтом про те, чого він хоче від сесії, і керуватися цими цілями. Після того, як клієнт заспокоїться, психолог повинен пояснити, як розмова на ту чи іншу тему допоможе йому досягти мети.
Постанова запитань	Поставити запитання або два може бути недостатньо, щоб змусити клієнта відкритися. Іноді психолог може поставити додаткові запитання чи коментарі. У кращому випадку питання мають бути більше схожі на розмову з зацікавленою особою, ніж на допит. Відповісти теплом і співчуттям. Мовчати, коли клієнт сміється, або безцеремонні розмови про те, що клієнт сприймає серйозно, можуть викликати у них відчуття дискомфорту.
Переконатися, що клієнт не почувається відкинутим	Люди, які шукають допомоги, перебувають у групі ризику, оскільки вони мають проблеми з психічним здоров'ям і діляться своїми найпотаємнішими думками та почуттями. Варто чуйно підтримати клієнта, щоб він відчув інтерес і вислухав.
Інший фахівець	Якщо психолог не готовий допомогти клієнту, не є експертом у цій галузі або очікує серйозної дискримінації особистості, слід направити клієнта до іншого фахівця, який може бути кращим.
Планування запитань заздалегідь	Добра порада потребує планування, дослідження та обережності. Варто заздалегідь спланувати розмову з клієнтом і записати кілька питань. Це забезпечує продуктивність психологічного шляху.
Потреби клієнта	Як і їхні клієнти, психологи – люди зі своїм емоційним багажем. Легко відчувати себе знехтуваним чи засудженим мовчазним клієнтом. Слід пам'ятати, що консультація призначена для клієнта і важливі лише його потреби.

Висновки. Необхідно зазначити, що формуванню комунікативної компетентності студентів сприяє створення умов, які позитивно впливають на професійний рівень майбутніх фахівців, їх творчу самореалізацію, на вдосконалення їх діяльності. До цих умов відносяться: осмислення студентами значущості комунікативної компетенції для майбутньої професії; програмно-методичне забезпечення її практичної реалізації; використання

інтерактивних методів навчання студентів у викладанні як спеціальних, так і соціально-гуманітарних дисциплін; володіння викладачами необхідним рівнем комунікативної компетентності та включення студентів у різноманітні форми активної самостійної та індивідуальної роботи.

Отже, задля формування комунікативної компетентності студентів в освітньому процесі впроваджується ряд навчальних дисциплін з психології («Психологія ділового спілкування», «Риторика», «Соціальна психологія», «Психологія міжкультурних комунікацій», «Психосемантика», «Психологія конфлікту» та ін.) завдяки чому відбувається накопичення знань та навичок як теоретичних, так й практичних з метою застосування в професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Light J., McNaughton D. Communicative Competence for Individuals who require Augmentative and Alternative Communication: A New Definition for a New Era of Communication? Received 11 Jan 2014, Accepted 15 Jan 2014, Published online: 10 Mar 2014. Pages 1–18. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/07434618.2014.885080>.

2. Корсунська В. В. Теоретичні дефініції щодо розуміння комунікативної компетенції / XXXII Міжнар. наук. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Запоріжжя, 8 листопада 2023 р. Класичний приватний університет, 2023. С. 390–391.

3. Панок В. Г., Чаплак Я. В., Андрєєва Я. Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультавання. Чернівці:Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьков, 2019. 384 с.

4. Перегончук Н. Комунікативна компетентність майбутніх психологів. Актуальні проблеми психології. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. 2012. Т. 10, вип. 23. С. 491–500.

5. Постевка А. Психологічні особливості комунікативних вмінь майбутніх психологів:автореф. Дипломна робота. Чернівці, 2021. 86 с.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Кузнєцова Світлана Василівна,

к.п.н., викладач

ВСП «Немішаївський фаховий коледж
НУБіП України»

Кузнєцова Ірина Олександрівна,

психологиня

Pixela LabsLLS,

м. Київ, Україна

Актуальність даної теми визначається тим, що навчання викликає у дітей різноманітні труднощі, а під час воєнних дій тим паче: в умовах військового стану діти та підлітки зіштовхуються з різноманітними стресовими ситуаціями, що можуть включати втрату дому, переживання через втрату близьких, зміну звичного середовища та переривання освітнього процесу. Це може мати довгостроковий вплив на їхнє психоемоційне благополуччя. Підлітковий вік характеризується інтенсивним розвитком та змінами, які можуть підсилювати вразливість до стресових факторів. Військові дії можуть поглибити екзистенційні тривоги, викликати почуття страху, безпорадності та ізоляції. Навчальний заклад є важливим середовищем для підлітка, де він не тільки набуває знань, але й формує соціальні зв'язки та навички. В умовах військового стану освітній процес може бути порушений, що ставить під загрозу не тільки навчання, але й психологічну стабільність та соціалізацію підлітків.

Недолік особистісних ресурсів і відсутність у них навичок конструктивної взаємодії погіршують ситуацію. Психологічна підтримка дозволяє підлітку відчувати співучасть та сприяння з боку оточуючих людей в подоланні труднощів. Підліткам потрібна допомога в адаптації до змінених умов життя та навчання. Психологічна підтримка в освітньому процесі може допомогти їм краще справлятися зі стресом, знаходити нові способи вирішення проблем та підтримувати оптимізм. Своєчасно надана підтримка сприяє

активності особистості, розвитку мотивації, направленої на подолання важкої ситуації, зміні ціннісних орієнтацій та особистісної позиції. Вчасна та ефективна психологічна підтримка може запобігти розвитку серйозних психологічних розладів, таких як ПТСР, депресія, тривожні розлади, які можуть виникнути внаслідок тривалого стресу і травматичного досвіду. Підтримка в освітньому процесі може сприяти розвитку стійкості серед підлітків, допомагаючи їм відновитися після негативного досвіду та розвивати навички, необхідні для подолання майбутніх викликів.

В кожного з нас в певні періоди життя виникають ситуації, які супроводжуються перепадами настрою, певними переживаннями, страхами, стресом і навіть депресією. Таке явище називають психологічною кризою-тобто це переломний етап у житті особистості, рубіж між старим і новим досвідом, якісний перехід із одного стану в інший.

Він, як і всяка зміна, має два види детермінації: внутрішню (обумовлену поступовими внутрішніми змінами, що приводять до якісного стрибка), і зовнішню (обумовлену обставинами життя).

Внутрішня детермінація пов'язана зі змінами в особистості людини, коли формуються уявлення про себе як носія нових психологічних ролей, коли формується потреба адаптуватися до нової ролі, для якої ще не утворилися об'єктивні умови. Якщо нова життєва роль не може реалізуватись у рольовій поведінці, це може стати причиною досить істотної життєвої кризи, яка може мати дуже серйозні наслідки.

Зовнішня детермінація пов'язана зі змінами обставин життя людини, коли існуючі життєві ролі людини вступають у суперечність з соціальними рольовими очікуваннями, коли ці ролі втрачають значення в житті людини і мають замінитися іншими.

Врахування різного життєвого досвіду дітей, які повертаються до українських навчальних закладів в умовах війни, є ключовим для адаптації навчального процесу та психологічної підтримки. Ось декілька прикладів такого досвіду:

Варіанти досвіду:

1. Досвід прямого зіткнення з війною: Деякі діти могли безпосередньо зіткнутися з військовими діями, втратити будинок або близьких. Такий досвід може призвести до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривоги, депресії.

2. Переїзд та переміщення: Багато сімей були змушені залишити свої домівки та переміститися в інші регіони або навіть за кордон. Діти, які пережили переміщення, можуть відчувати відчуття втрати, ізоляції, складнощі з адаптацією до нового середовища.

3. Життя в умовах невизначеності та стресу: Навіть ті, хто не зазнав прямого впливу війни, все одно жили в умовах постійної невизначеності та стресу через повідомлення в ЗМІ, обговорення дорослих тощо.

4. Діти, які пережили важку втрату: Вони можуть переживати стадію гострого горя, заціпеніння, депресії чи вже перебувати у порівняно стабільному стані. Такі діти потребують особливої, але ненав'язливої уваги з боку дорослих, психологічного супроводу.

5. Діти, чії батьки служать у Збройних Силах України: Цих дітей постійно переслідують страхи, нав'язливі думки та тривога за рідних. Вони потребують уваги до свого актуального стану, підтримки й допомоги в перемиканні уваги та мотивації у навчанні.

6. Діти з окупованих територій або зон ракетних ударів: Через постійну фізичну небезпеку вони вимушені весь час відстежувати, що відбувається навкруги. Потребують фізичної і психологічної допомоги в організації навчання, підтримки з боку фахівців – кризових психологів.

Це посилює вплив несприятливих чинників на учня і позначається на сприйнятті ним дійсності, мотивації й системності у навчанні.

Отже, на що варто звернути увагу:

1. У дитини спостерігається регрес у розвитку. Регресія — це оборонний механізм, що служить формою психологічної адаптації в умовах загрози або високого рівня тривожності. У моменти, коли дитина відчуває

страх, стрес або занепокоєння, може відбутися тимчасове погіршення навичок: наприклад, учень може стати менш виразним у мовленні, деякі звуки можуть зникнути з його мови, яка стає більш нечіткою та спрощеною. У академічній діяльності можуть зникати уміння читання, здатність вирішувати математичні задачі, запам'ятовувати навіть елементарні речі. Іноді дитина може втратити орієнтацію у просторі та часі.

2. Несподівані зміни у звичках та поведінці дитини мають значення. Якщо нам вдається спостерігати за учнем деякий час, ми можемо помітити ці зміни. У випадку дітей, з якими ми лише нещодавно познайомилися, наприклад, коли вони приїхали з інших регіонів, виявити ці ознаки може бути важче, проте це реально. Серед таких ознак може бути втрата інтересу до повсякденного життя, навчання, дружби. Виділяються раптові зміни в розпорядку дня, проблеми зі сном, що призводять до апатії та втоми під час занять. Важливо також обережно ставитися до будь-яких висловлювань про втрату життєвого сенсу, смерть або відчуття безперспективності. Часто вчителі та батьки можуть сприймати такі висловлювання як засіб привернення уваги. І хоча іноді це і є спробою підкреслити свою значущість, необхідно серйозно ставитись до кожного такого випадку. Адже в моменти емоційного перенапруження або глибокого смутку дитина може не повністю розуміти потенційну небезпеку своїх дій.

3. Дитина проявляє агресивну поведінку або поведінку аутоагресії. Діти, які стали свідками агресії, можуть почати виявляти агресивні дії як проти оточуючих, так і проти себе. Аутоагресія означає агресію, спрямовану на самого себе. Щодо агресії, що виходить назовні, до неї належать прояви фізичної агресії, як-от участь у бійках, руйнування чужого майна, викрадення предметів інших людей. Вербальна агресія, що включає образи, насмішки, булінг, є іншою формою, яка стає все більш розповсюдженою, отримуючи нові форми та обґрунтування від дітей. Є випадки, коли діти вдаються до ігнорування своїх однолітків через мовні бар'єри, переконання або відсутність вираженої позиції щодо певних питань, пов'язаних з війною. Ігнорування є

формою психологічного насильства, яке може застосовуватись як дітьми, так і дорослими у відношенні до дітей. Війна викликала гостру поляризацію думок серед дітей та підлітків, і вчителям потрібно буде докласти значних зусиль та використати свій авторитет для відновлення довіри та дружніх відносин у дитячому колективі.

4. У дитини спостерігаються нервові тики, які являють собою раптові неконтрольовані рухи або звукові прояви. Ці тики можуть бути дуже різноманітними та помітними, причому моторні тики, такі як тремтіння плечей, щік, губ, хитання головою, здригання, відкривання рота або висування язика, моргання, виривання волосся, вій або брів, є найбільш поширеними. Також існують вокальні тики, що включають звуки як-от гмикання, харкотіння, неконтрольоване повторення звуків, кашель та інше.

Причинами виникнення тикових розладів часто стають інтенсивні емоційні переживання, тривалий стрес, фізичні та інтелектуальні навантаження, страх, конфлікти з ровесниками, недолік або, навпаки, надмірна батьківська увага. Всі ці чинники спричиняють фізичну напруженість, що, у свою чергу, може призвести до розвитку тикових розладів, які особливо помітні під час уроків. Хоча не всі діти мають зазначені психологічні особливості, наявність таких розладів навіть у однієї дитини вимагає від нас розуміння того, як діяти, аби надати необхідну допомогу без завдання додаткового болю.

Серед неприємних кризових переживань є неможливість прогнозувати власне майбутнє. Потреба вийти за межі сьогодення притаманна кожній людині. У скрутних життєвих обставинах майбутнє звужується, перспектива втрачається, і тривога з приводу завтрашнього дня, небажаних несподіванок, можливих неприємних сюрпризів починає негативно впливати на самопочуття, працездатність, стосунки з оточуючими, смак до життя як такий.

Підлітки зазвичай доволі гостро переживають будь-які кризові ситуації. А зараз додався стрес через війну. Дітям старшого віку зараз дуже складно, адже вони уже розуміють, що відбувається, але ще не мають достатньо життєвого досвіду, щоб ефективно боротися зі своїми емоціями. У кризовому стані

виникає стійке почуття нереальності того, що відбувається. Здається, такого просто не може бути, це якийсь страшний сон, жах, хвора фантазія. Обставини складаються так, що повірити у власні сили, у можливість подолати перешкоди спочатку дуже важко, і тому особистість "ховається" за почуття недійсності, випадковості. У підлітків можна спостерігати прояви небезпечної поведінки, реакції, що нагадують реакції дорослих. Вони бояться втратити себе, своє місце, життя і близьких. Можуть радикально сприймати ситуацію, оскільки тільки стають на ноги, а звичний світ зруйнувався. З підлітками не тільки батькам, але й викладачам потрібно ділитися досвідом, розмовляти, допомагати знизити емоційну напругу. Батькам психологи ЮНІСЕФ радять :

- Говорити і слухати. А головне чути те, що дитина розповідає про свої думки, почуття, сприйняття ситуації.

- Проявляти емоції. Психологи радять не приховувати від підлітка свої справжні почуття.

- Планувати майбутнє. Не бійтеся разом мріяти та планувати, що будете робити після війни. Такі роздуми та розмови надихають і стабілізують, а також додають впевненості у майбутньому.

- Обійматися. Тактильний контакт дуже важливий в умовах невизначеності і стресу, тож частіше обіймайте свою дитину і говоріть їй, що все буде добре.

- Дивитися разом улюблені фільми. Потрібно обирати життєствердні фільми, які здатні подарувати відчуття надії. Нагадуйте дитині, що після війни обов'язково знову буде нормальне життя.

- Читати вголос. Це заняття дає відчуття захищеності та спокою. Тільки не читайте тривожні новини, краще читайте книжку з цікавим, а головне "мирним" сюжетом.

- Хвалити за досягнення дитини. Зараз для вашого підлітка життєво важливо, щоб його (чи її) хвалили за найменшу дрібничку. Так ви вселяєте підлітку віру у свої сили та демонструєте свою підтримку.

- Заохочувати спілкуватися з однолітками. Через стрес дитина може

стати закритою і не бажати спілкуватися з однолітками. Та це шкідливо для її психіки і розвитку. Для більшості підлітків спілкування з друзями є дуже важливим. Тож варто усіляко сприяти цьому і використовувати будь-який шанс на спілкування дитини з друзями. Оптимально, щоб це було спілкування наживо, але якщо немає такої можливості, онлайн-спілкування теж буде корисним, не варто йому перешкоджати.

- Долучати підлітків до допомоги іншим. Це дуже важливо, щоб дитина відчула свою соціальну значимість. Але робити це треба за умов максимальної безпеки для неї. Можна долучатися до допомоги разом з підлітком, так він відчує вашу підтримку і турботу.

- Будьте уважними до змін у поведінці дитини. Одразу звертайтеся до психолога (у сьогоденних умовах це може бути і онлайн-консультація), якщо побачите у дитини ознаки ступору, апатії, депресії чи посттравматичного розладу.

Частину цих порад можуть використовувати в своїй роботі соціальні педагоги, куратори навчальних груп, а також викладачі під час проведення занять.

Стрес, який переживає підліток, може впливати на успішність в школі або коледжі, на мотивацію навчання. Під час небезпеки в людини вмикається режим виживання, за який відповідає лімбічна система (вмикаються автоматичні реакції «бий», «біжи», «замри»). Тому блокується раціональне мислення, що призводить до неможливості зосередитися, запам'ятовувати, аналізувати. Сигнали тривоги в нашому мозку спрацьовують швидко і незалежно від нас, а для відновлення нормальної роботи потрібен певний час.

Психологічна підтримка в розумінні підлітків – це допомога, яка направлена на зняття гостроти негативних переживань та підвищення рівня впевненості в собі. Вона може бути як практичною, так і емоційною. Студенти коледжу психологічну підтримку розуміють як емоційну допомогу. Надання інформації, поради, проявлення співчуття набагато краще впливають на студента ніж оцінювання його особистості або досягнень. Зрозуміло, що

головне місце у взаємовідносинах з підлітками займають батьки або друзі. Викладачі не завжди потрапляють в коло людей, яким довіряють підлітки. Цьому існує просте пояснення – відсутність близьких родинних або дружніх стосунків, порушення емоційної взаємодії, недостатній рівень довіри до викладачів. Викладачі вважають себе здатними надавати психологічну підтримку (діями по її наданню вважають відверту розмову), але студенти не завжди здатні одразу прийняти цю допомогу. Тому іноді приходится проходити важкий і довгий шлях до порозуміння.

Висновки

Підвищений рівень особистісної тривожності, неадекватна самооцінка, умови соціально-психологічної дезадаптації, успішність навчальної діяльності визначають виникнення проблемних ситуацій в освітньому процесі, в яких студентам потрібна підтримка. Кризовий стан характеризується інтенсивними негативними емоціями: відчуттям невизначеності, хвилюванням, тривогою, переживанням власної нікчемності, беспорядності, самотності, безнадійності, песимістичною оцінкою власної особистості, актуальної ситуації і майбутнього, вираженими утрудненнями в плануванні подальших дій. З погляду психофізіології в кризовому стані відбуваються зміни в пізнавальних процесах, мисленні, спостерігається зменшення обсягу уваги, зниження засвоєння інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Варій М. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів/ Мирон Варій, Володимир Ортинський; М-во освіти і науки України, Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 375 с.
2. Варій М. Психологія особистості: навч. посібник для студ. вищих навч. закл./ Мирон Варій; М-во освіти і науки України, Львів. держ. ун-т внутр. справ. - К.: Центр учбової літератури, 2008. - 591 с.
3. Marshall Rosenberg // Wikipedia. - Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/>

wiki/Marshall_Rosenberg

4. “Основні напрями роботи соціального педагога закладу освіти у військовий час” (Мельничук Вікторія) 26.12.2023 . Режим доступу: <https://imzo.gov.ua>

5. Ройз С. Ключи сили/ Світлана Ройз – Львів: Видавництво Старого Лева, 2022.- 72с.

6. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. – К., 2023. – 149 с.

7. Шлях до зцілення: основи роботи з наслідками травматичних подій (Ізраїльської Коаліції Травми та матеріалів проєкту Посібника з навчального курсу з молодіжної роботи, інформованої про травму, що був підготовлений в межах діяльності проєктів Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза II» та «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Фаза II», що їх реалізують у межах Плану дій Ради Європи для України на 2018-2022 рр.)

8. Trauma Through a Child’s Eyes: Awakening the Ordinary Miracle of Healing Пітер А. Левайн та Мегі Клайн, опубліковано видавництвом North Atlantic Books. Авторські права Пітера А. Левіна та Мегі Клайн©, 2006 рік.

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА РОЗВИТОК ДЕЗАДАПТАЦІЇ У ПІДЛІТКІВ

Лисенкова Ірина Петрівна

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології

Андрієвський Кирило Дмитрович

Студент 665 групи кафедри психологія
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

Вступ. Сучасний світ позначений різними формами воєнних дій, починаючи від збройних конфліктів і закінчуючи соціальними та політичними заворушеннями. Підлітки, перебуваючи на переломному етапі свого розвитку, є особливо вразливими до негативних наслідків таких конфліктів. Ця теза має на меті дослідити вплив воєнних дій на розвиток дезадаптації у підлітків, проливаючи світло на психологічні, соціальні та емоційні наслідки, з якими вони можуть зіткнутися.

Мета. Основною метою цього дослідження є вивчення та аналіз взаємозв'язку між впливом воєнних дій та розвитком дезадаптації у підлітків. Розуміючи багатогранність цього взаємозв'язку, ми прагнемо зробити цінний внесок у розробку інтервенцій та систем підтримки підлітків у регіонах, що постраждали від конфлікту.

Матеріали та методи. Це дослідження використовує змішаний підхід, що включає як кількісні, так і якісні дані. Буде проведено опитування серед підлітків, які проживають на територіях, що постраждали від бойових дій, з використанням стандартизованих інструментів психологічної оцінки для вимірювання показників дезадаптації. Крім того, будуть проведені глибинні інтерв'ю та фокус-групові дискусії для збору якісних даних, що забезпечить більш глибоке розуміння життєвого досвіду підлітків у зонах конфлікту.

Результати та обговорення. Кількісний аналіз виявив статистично значущий зв'язок між впливом бойових дій та різними показниками

дезадаптації серед опитаних підлітків. Попередні дані свідчать про підвищений рівень тривожності, депресії та посттравматичного стресу у тих, хто пережив тривалий вплив конфлікту.

Крім того, заслуговує на увагу висновок про вплив тривалості конфлікту на вираженість дезадаптації: більш тривалий вплив конфлікту корелює з більш вираженим психологічним дистресом.

Аналіз підгруп на основі демографічних змінних дозволив виявити більш тонкі закономірності. Дівчата-підлітки демонстрували вищий рівень емоційного дистресу, ніж їхні однолітки-чоловіки, що свідчить про потенційну гендерну вразливість в умовах конфлікту. Крім того, було виявлено, що вік є важливим фактором, оскільки старші підлітки демонструють більшу схильність до дезадаптації.

Якісні дані збагатили наше розуміння життєвого досвіду підлітків на територіях, що постраждали від конфлікту. З'явилися теми, пов'язані з руйнуванням соціальних мереж, втратою освітніх можливостей і вразливістю до насильства - все це створює складну мережу проблем. Наративи також підкреслили важливість підтримки громади та сім'ї як захисних факторів, що пом'якшують вплив воєнних дій на психічне здоров'я підлітків.

Культурні нюанси ще більше вплинули на якісні результати, виявивши відмінності в механізмах подолання труднощів і стратегіях життєстійкості. У той час як одні підлітки черпали сили в культурних практиках і зв'язках у громаді, інші боролися з кризою ідентичності та відчуттям безнадійності. Роль втручань на рівні громади, таких як консультування та групи підтримки однолітків, виявилася вирішальною у формуванні стійкості та пом'якшенні негативних наслідків конфлікту.

Інтеграція кількісних і якісних даних дає змогу детально обговорити багатогранний вплив бойових дій на розвиток підлітків. Виявлені гендерні та вікові відмінності підкреслюють потребу в адаптованих інтервенціях, які враховують специфічні фактори вразливості всередині підгруп. Очевидною є важливість врахування не лише індивідуального психічного здоров'я, а й

ширшого соціокультурного контексту, що підкреслює взаємозв'язок між добробутом і динамікою громад у зонах конфлікту.

Порівняння з існуючою літературою дає змогу виявити як підтвердження, так і нові ідеї. Отримані результати узгоджуються з попередніми дослідженнями психологічних наслідків конфлікту для підлітків, а також дають унікальне уявлення про гендерну вразливість і культурні впливи. Це дослідження підкреслює нагальність комплексних, контекстно-залежних втручань для підтримки психічного здоров'я і благополуччя підлітків, які зазнали впливу бойових дій.

Насамкінець, результати та обговорення підкреслюють необхідність цілеспрямованих втручань, які враховують розмаїття досвіду підлітків, що постраждали від конфлікту.

Визнаючи складний взаємозв'язок між індивідуальними, соціальними і культурними факторами, політики і практики можуть розробити ефективні стратегії для пом'якшення довгострокового впливу бойових дій на дезадаптацію підлітків, виховання стійкості і сприяння позитивному психосоціальному розвитку.

На додаток до цих висновків, важливо відзначити наслідки для політики і практики. Виявлені закономірності підкреслюють нагальність цільових заходів з охорони психічного здоров'я підлітків у зонах конфлікту з акцентом на гендерно-чутливих і культурно-інформованих підходах.

Зміцнення систем підтримки на рівні громад та освітніх можливостей може відігравати ключову роль у пом'якшенні негативного впливу воєнних дій на розвиток підлітків. Крім того, розвиток життєстійкості за допомогою психосоціальних інтервенцій має стати центральним компонентом зусиль з постконфліктного відновлення.

Ці нюанси створюють основу для розробки науково обґрунтованих стратегій, які враховують складний взаємозв'язок між військовими діями і благополуччям підлітків, що в кінцевому підсумку сприяє більш широкому обговоренню питань врегулювання конфліктів і постконфліктної відбудови.

Висновки. Отже, це дослідження надає цінну інформацію про вплив бойових дій на розвиток дезадаптації у підлітків. Поєднання кількісних та якісних методів дозволило досягти всебічного розуміння проблеми. Результати та обговорення спрямовані на інформування політиків, практиків у сфері психічного здоров'я та освітян про конкретні проблеми, з якими стикаються підлітки в зонах конфлікту, що сприятиме розробці цілеспрямованих втручань і систем підтримки для пом'якшення довгострокових наслідків воєнних дій для їхнього благополуччя.

ВПЛИВ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ НА СПРИЙНЯТТЯ ОНКОДІАГНОЗУ

Лисник Катерина Анатоліївна

аспірантка кафедри політичної
психології та міжнародних відносин
факультету психології

Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова,
Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-8196-6696

Вступ. / Introductions. Суспільна криза, яку спричинило повномасштабне вторгнення країни-агресора в Україну, негативно вплинула на життя і здоров'я переважної більшості українців. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) вирізняла «стрес соціальних змін» як вплив суспільних криз на психічне здоров'я населення, а саме дистрес, пов'язаний з радикальними перемінами в житті суспільства, здатними спричинити дезадаптацію. При цьому настає психічна дезадаптація, що може проявлятися почуттям соціальної знедоленості, усвідомленням власної безпорадності й ізольованості, втратою перспективи майбутнього; та психічна дезадаптація, спричинена соціальними потрясіннями.

В той же час існує окрема категорія осіб, для яких на фоні суспільної кризи війни відбувається ще одна особистісна криза – а саме діагностоване в них онкологічне захворювання, яке само по собі може мати серйозні наслідки для життя та здоров'я та супроводжується життєвою кризою.

Існує необхідність надання якісної психологічної допомоги для онкопацієнтів, яка має спиратись на науково обґрунтовані програми, для розробки яких необхідно дослідити зміни у сприйнятті ними власного онкодіагнозу в умовах суспільної кризи.

Мета роботи. / Aim. Визначити закономірності впливу суспільних криз на особистість загалом та на сприйняття власного діагнозу онкологічними пацієнтами. Намітити цілі психореабілітаційного впливу задля створення програм психологічної допомоги онкопацієнтам.

Матеріали та методи./Materials and methods. Аналіз наявних наукових робіт за темою, синтез та систематизація отриманих закономірностей, представлення результатів власних досліджень стосовно психологічного стану онкоодужуючих та психотравмівного впливу суспільних криз.

Результати та обговорення./Results and discussion.

Криза зазвичай пов'язана з фактом або загрозою смерті, чи серйозного тілесного ушкодження, вона надає людині кардинально нову інформацію про життя у суспільстві, яку необхідно інтегрувати в попередній життєвий досвід. Відмінність кризи в тому, що вона є таким стресом життєвих змін, в якому від особистості вимагається, задля подолання ситуації, за короткий проміжок часу значно змінити власне уявлення про себе і світ. Ситуації суспільних криз стають травмівними для певної особистості, коли зусилля, необхідні для інтеграції нового досвіду перевищують індивідуальні можливості цієї особистості.

О. Е. Блинова виокремлює наступні психологічні проблеми особистості в умовах суспільних криз: невизначеність ситуації, що унеможлиблює найближчий прогноз майбутнього; почуття тривоги, розгубленості; уявлення, що будь-який контроль відсутній; сприймання власних дій щодо впливу на життя як неефективних; відсутність впевненості; почуття негативізму. При цьому спроби осмислення й переосмислення ситуації призводять до погіршення психологічного стану у зв'язку з невідповідністю уявлень і очікувань та підвищення рівня тривожності [1].

Нещодавні емпіричні дослідження свідчать, що більшість українців є емоційно виснаженими та психічно травмованими через тривалий період воєнного часу, і що такі люди потребують комплексної психологічної допомоги. «...у 45% досліджуваних виявлено наявність виражених депресивних тенденцій, 86% досліджуваних мали ознаки посттравматичного стресового розладу» [4, с. 80].

Життєву кризу можна розглядати як внутрішній конфлікт, що відчуває людина в переломні моменти життя, коли необхідність змін наштовхується на труднощі, які людина не здатна подолати сама, оскільки неспроможна прийняти

нову реальність. Розглянемо, як суспільна криза воєнного часу впливає на сприйняття власної життєвої кризи онкопацієнтами, а саме онкодіагнозу.

В історичному контексті за останні 50 років широко використовувалися аналогії лікування раку з «війною» та «битвами» для опису пацієнтів у всьому світі, які лікуються від усіх форм цього захворювання та страждають від них. Нині доречність аналогії війни з раком стала піддаватися сумніву з боку фахівців медичної галузі, оскільки онкохвороба стала сприйматись як хронічне захворювання. Водночас, на особистому рівні реакція деяких пацієнтів полягала в тому, щоб прийняти аналогію війни з раком та зарахувати себе до армії її «воїнів» (що стає все більш очевидним з поширенням соціальних мереж). Втім «війна з раком» нині в Україні відбувається на тлі реальної війни, яка суттєво змінила життя всіх українців, змусивши одних залишити свої домівки, інших примиритися з необхідністю перебувати на окупованих ворогом територіях або навіть в зоні активних бойових дій [3].

Ще до настання суспільної кризи воєнного часу українські науковці в галузі психоонкології досліджували психологічний стан онкопацієнтів та особливості психологічного реагування на захворювання на різних етапах лікувального процесу. Так було виявлено, що у 62,8 % онкологічних пацієнтів присутні дезадаптивні типи реагування на захворювання, 16,6 % мали форми реагування, що включали особистісну та міжособистісну дезадаптацію, порушення інтрапсихічної адаптації превалювало над інтерпсихічною [6]. Тобто, існують докази, що онкодіагноз сприймається як загроза життю, стосовно якої використовуються психологічні захисти відповідно до особистісних особливостей пацієнта.

Як свідчать наші особисті дослідження психологічного стану онкопацієнток під час суспільної кризи воєнного часу, більшість опитуваних онкоодужуючих-жінок мають високу особистісну тривожність, 66,7% учасниць, високу реактивну тривожності (як реакції на поточні події життя) мають у 45,9% (виміряно методикою Спілберегера-Ханіна). Низьку толерантність до невизначеності мають 53,2% опитуваних, 42,3% респондентки мають високу

інтолерантність до невизначеності (виміряно методикою С. Баднера). Більша половина учасниці нашого дослідження використовує адаптивні когнітивні копінг-стратегії, однак при цьому обирає дезадаптивні емоційні копінг-стратегії та дезадаптивні поведінкові копінг-стратегії (виміряно за методикою Е. Хейма). Тобто вплив суспільної кризи погіршив психологічний стан онкопацієнтів, підвищив їх тривожність та дезадаптивний стан.

Здається цілком ймовірним, що накладання двох життєвих випробувань одночасно, війни та боротьби з онкозахворюванням, перевищують ресурс адаптації особистості. Це призводить до посилення травмівного впливу, який необхідно коригувати психосоціальною підтримкою.

Особистість, що стикається з власним онкодіагнозом, на шляху адаптації до своєї хвороби та подолання її буде використовувати наявні ресурси, застосовувати притаманні їй поведінкові стратегії подолання (копінг-стратегії) та навчатись новим, більш адаптивним. О. С. Лукомська зазначає, що є два різновиди ресурсів оточуючого середовища, тісно пов'язаних між собою, які особистість може використати для покращення свого психоемоційного стану: це внутрішні та зовнішні ресурси. Внутрішні особистісні ресурси спрямовані на самореалізацію, саморозвиток та самовдосконалення, а зовнішні стосуються цінностей особистості, її самосприйняття, притаманних копінг-стратегій, способів прийняття рішень. До зовнішніх ресурсів відносять соціальну підтримку та ресурси родини, такі як спілкування, емпатія, згуртованість, адаптивність та гнучкість сімейних копінг-стратегій, досвід спільного подолання кризових ситуацій, родинні традиції. Результатами використання ресурсів є психологічна стійкість та резильєнтність, які призводять до посттравматичного зростання, що особливо яскраво проявляється у стресових життєвих ситуаціях [5].

Бессель ван дер Колк вважає, що соціальна підтримка – найнадійніший захист від того, щоб опинитися в полоні стресу та психологічної травми. Соціальна підтримка – це не просто знаходитися поряд з іншими людьми, найважливішим елементом є взаємність: людину повинні по-справжньому чути

і бачити люди, що її оточують, їй потрібно відчувати, що для неї є місце в чийсь голові, в чиємусь серці [2].

Тобто міжособистісні стосунки та соціальна підтримки можуть вплинути на сприйняття людиною травмівних подій та допомогти впоратись з наслідками, а використані адаптивні копінг-стратегії, досвід подолання кризових ситуацій, та прагнення до самовдосконалення сприяє цьому. Нажаль, в умовах, коли все суспільство відчуває травмівний вплив кризи воєнного часу, суттєво зменшується кількість тих, хто може надати соціальну підтримку іншим і має на це ресурс. Стосовно життєвої кризи зіткнення з онкохворобою та сприйняття власного діагнозу для її ефективного подолання у пацієнта з'являється необхідність розібратись з багатьма вузькоспеціалізованими питаннями (в тому числі медичними та екзистенційними) в умовах браку часу, що спричиняє додаткове навантаження на наявні психологічні ресурси особистості. Тому онкопацієнти потребують психосоціальної підтримки набагато більше, ніж здорові члени суспільства, особливо під час суспільних криз.

Основними цілями психологічного впливу для онкопацієнтів нами визначено: 1) відновлення відчуття самоефективності та збільшення власних ресурсів; 2) підвищення міжособистісної взаємодії; 3) підвищення толерантності до невизначеності; 4) навчання новим, більш адаптивним допінг-стратегіям; 5) посилення резильєнтності шляхом обговорення можливих варіантів дій. Ці завдання в умовах гострих чи хронічно тяжких станів внаслідок психотравмуючого впливу одночасно онкодіагнозу та суспільних криз найкраще вирішувати засобами групової форми роботи за програмою психологічної реабілітації, як системи заходів, спрямованих на відновлення або корекцію психологічних функцій, станів та властивостей особистості.

Висновки./Conclusions. Сприйняття онкодіагнозу вимагає від особистості використання всіх наявних психологічних ресурсів, певної толерантності до невизначеності та навичок резильєнтності. Суспільні кризи мають травмівний вплив на особистість, спричиняють почуття тривоги, розгубленості; уявлення, що будь-який контроль відсутній; сприймання власних

дій щодо впливу на життя як неефективних; невизначеність. Одночасне проживання власної життєвої кризи онкодіагнозу та суспільної кризи може виявитись надважким випробуванням для особистості, та призвести до почуттів безпорадності, відчаю, надмірної тривожності, втрати контролю над власним життям та психологічних функцій, необхідних задля подолання двох криз одночасно. Нами вбачається за доцільне в умовах суспільної кризи розробити програму групової психологічної реабілітації з використанням медіа для онкопацієнтів, щоб надати їм додатковий ресурс, провести психологічну освіту (психоедукацію) задля підвищення резильєнтності та толерантності до невизначеності, навчити більш адаптивним копінг-стратегіям, що стануть в нагоді в подолання хвороби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Блинова, О. Є. Криза ідентичності особистості у нестабільні періоди розвитку суспільства // Вісник Одеського національного університету. Одеса : Астропринт, 2013. – Том 18. Вип. 22. Част. 1. – С. 30-38.
- 2 Ван дер Колк, Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому. Київ «Vivat» 2022 - 624 с.
- 3 Зливков, В., Лукомська, С., Котух, О., Копилов, С., & Краєва, О. Психологічна підтримка онкопацієнтів під час війни: метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені ГС Костюка НАПН України. 2022 – 20 с.
- 4 Лефтеров, В., Самара, О. Особливості психологічної реабілітації осіб, які переживають травматичні події війни. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 2022 - № 1(3). с.73-83. <https://doi.org/10.52363/dcpp-2022.3.7>
- 5 Лукомська С.О. Ресурсний підхід до подолання особистістю кризових ситуацій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. 2020 - Випуск 1. с. 190-195.
- 6 Мухаровська І. Р. Особливості психологічного реагування на захворювання у онкологічних хворих. ScienceRise. Medical science. 2016 - № 11. с. 16-20.

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Митрофанова Ірина Олегівна
студентка VI курсу спеціальності 053 «Психологія»
ЧНУ ім. Петра Могили

Вступ. Посттравматичний стресовий розлад є надзвичайно актуальним у контексті військового стану в Україні через серйозний вплив воєнних подій на психічне та емоційне здоров'я людей. Такі події призводять до багатьох психологічних та емоційних травм, які можуть призвести до розвитку стресового розладу у великої кількості людей. Екстремальні умови війни, бомбардування, обстріли, загрози та небезпека для життя створюють великий психологічний стрес для цивільного населення, військовослужбовців. Таким чином, може проявитися тривожність, паніка, втрата впевненості. Багато людей пережили травматичні події, втратили близьких, бачили знищення своїх будинків чи міст. Деякі люди були змушені залишити свої домівки та переїхати в інші райони або країну через військові дії. Це може призвести до втрати стабільності, втрати відчуття контролю та додаткового стресу, сприяючи розвитку посттравматичного синдрому. Тому, необхідно зазначити, що війна в Україні має серйозний вплив на психічне здоров'я та може збільшити велику кількість випадків розвитку посттравматичного синдрому серед населення. І, таким чином, важливо надати підтримку психологічного здоров'я, розробляти програми допомоги та забезпечити доступ до психічної допомоги для тих, хто стикнувся з наслідками цього конфлікту.

Ціль роботи. Отже, головною метою роботи є дослідження посттравматичного стресового розладу і його причин.

Матеріали та методи. У дослідженні використано такі методи: аналіз, синтез, порівняння та узагальнення різних підходів на базі науково-теоретичної та методичної літератури, аналіз звітної документації. Важливо зазначити, що до питання вивчення посттравматичного стресового розладу зверталось багато вітчизняних науковців, таких як: Л. О. Герасименко, Г. А. Дьоміна,

О. Л. Корельчук, Л. М. Юр'єва та багато інших дослідників.

Результати та обговорення. Важливо зазначити, що посттравматичний стресовий розлад (ПТСР; англ. ПТСР; в'єтнамський синдром, афганський синдром), як зазначено у науковій літературі це — комплекс психічних розладів, що є проявом дезадаптивного відстроченого або затяжного реагування на стресові події надзвичайно загрозливого чи катастрофічного характеру [1].

На сьогодні проблема посттравматичного стресу виявляється особливо актуальною. Основна причина виникнення у тому, що воєнний конфлікт в Україні має потенціал стати причиною посттравматичного розладу. Стресові ситуації або травматичні події, такі як бойові дії, природні катастрофи і терористичні атаки, підвищують ймовірність розвитку у людей психологічних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Як зазначають науковці, у минулому цей розлад часто називали контузійним шоком чи бойовим неврозом і його симптоми спостерігалися у військовослужбовців, які брали участь у бойових діях протягом більшої частини ХХ століття. ПТСР може вплинути на будь-яку людину, незалежно від вікової групи, якщо вони пережили травматичну або критичну подію. Згідно з дослідженнями Національного інституту психічного здоров'я (2007 рік), у мирному часі 8-10% населення можуть виявити емоційність до посттравматичного стресового розладу протягом життя, тоді як серед військових, переселенців та осіб, які пережили зону військових дій, ця цифра сягає 20 % [2].

У даний момент на території України тривають військові дії, які суттєво впливають на мирне населення, включаючи дітей, дорослих і пенсіонерів. Це відбувається до припущення, що відсоток людей, які стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), буде вищим за результатами досліджень у періоді світу. Як зазначають науковці, очікується, що понад 30% військових, переселенців та тих, хто повернувся до цивільного життя після конфлікту, можуть бути сильні ознаки ПТСР. У зонах дій та територій, що перебувають під окупацією, загальна кількість втрат серед нації значно зростає.

У ситуаціях війни, насильства та смерті люди не завжди можуть швидко адаптуватися психологічно та емоційно. Травматичний стрес в цих екстремальних умовах може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу, що негативно впливає на психіку людини [3].

Для визначення стану і поширеності посттравматичного розладу було проведено дослідження у 2022-2023 роках, що є частиною спільного проекту «Наративи війни», ініційованого Українським центром психотравми Волинського національного університету імені Лесі Українки та Центром перспективних досліджень експериментальної та прикладної лінгвістики Університету Макмастера (Канада). Дослідження було відмічено та схвалено Комітетом з етики наукових досліджень Волинського національного університету імені Лесі Українки та Радою з дослідницької етики Університету Макмастера [4].

Проводилось онлайн-дослідження у травні 2022 – січні 2023 року. Учасники були обрані URC через свій веб-сайт та сторінку у Facebook, а також отримали інформаційний лист та форму згоди. Вони повідомили про свою згоду, заповнивши відповідне поле в онлайн-формі Google. Згодом учасникам було запропоновано заповнити свої демографічні дані та анкети через гул-форми. Їх також попросили виконати завдання з написання розповіді, тобто описати свій досвід російсько-української війни, щонайменше у 200 словах. Учасникам було виплачено 200 грн як компенсація за витрачений час [4].

Головним висновком для дослідження стало колосальне зростання симптомів посттравматичного розладу та моральних травм серед цивільного населення України. Порівняння з рекомендованими діагностичними пороговими значеннями показало, що ці граничні значення були перевищені на три чверті і дві третини вибору відповідно. Подальше порівняння з високосумісною виборкою переміщених українців, зібраною у 2016 році (тобто за сім років до нинішнього збору даних), показує таке ж значне триразове підвищення поширеності симптомів ПТСР, з 27,4% у 2016 році до 74,4%. Ці результати чітко показують на руйнівні та всеосяжні психологічні дослідження

того, що цивільне населення активно і зараз піддається негативному впливу війни. Спостереження зростання показників симптомів ПТСР та моральних травм можна пояснити тривалими емоційними переживаннями населення України. Цей стрес може бути викликаний, по-перше, загрозою життя під час пандемії COVID-19, за якою відразу спостерігалось російське вторгнення, а по-друге, низьку психологічну готовність до жорстокості російського вторгнення. Багато українців мають тісні родинні та професійні зв'язки з Росією, які сягають корінням у спільну радянську спадщину та пережили шок від пошкоджень з боку географічних сусідів [4].

Аналіз дослідив ряд факторів, які модулюють тяжкість негативних психологічних симптомів. Важливо зазначити, що жінки потрапили у вищий рівень симптомів ПТСР. Ці результати узгоджуються з іншими дослідженнями, які показують, що жінки відчують симптоми ПТСР частіше і з більшою тяжкістю. Крім того, інші спеціальні типи травматичних подій, з якими жінки стикаються частіше, аніж чоловіки, особливо під час війни, є: сексуальне насильство, вбивство, поранення чи відмова від дітей. Крім того, дані свідчать про те, що гендерні стереотипи можуть мати поганий вплив на жінок під час війни, у той час як поранені чоловіки-бійці викликають гордість і підтримку з боку громади, жінки, які зазнали сексуального насильства, викликають сором і неприйняття [4].

Переміщення з довоєнного місця проживання, у межах України чи за кордон, було ще одним фактором ризику появи симптомів ПТСР. У переміщених осіб проявляється більше відчуттям втрати та часті розлуки з сім'єю. У зв'язку з воєнним станом в Україні, який забороняє еміграцію всім чоловікам у віковій категорії 18–60 років, більшість переміщених осіб – це жінки, діти та люди похилого віку, які є найбільш вразливими групами населення для переживання наслідків війни для психічного здоров'я [4].

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що посттравматичний стресовий розлад в Україні є питанням високої важливості і має серйозний вплив воєнних подій на психічне та душевне здоров'я людей. Війна в Україні

породжує значний стрес, травми та втрати, які можуть призвести до розвитку посттравматичного розладу для великої кількості людей. Для цього створюється необхідність надання підтримки психологічного здоров'я суспільства, створення програми допомоги та забезпечення доступу до психічної допомоги для тих, хто постраждав внаслідок конфлікту. Урахування цієї актуальності є легким для розуміння та вирішення проблеми психологічного здоров'я учасників та цивільного населення, задіяного у воєнних конфліктах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Герасименко Л. О. Посттравматичний стресовий розлад. Полтавський державний медичний університет. Лекція – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/17083/1/Post-traumatic_stress_disorder.pdf.
2. Психологічна допомога учасникам АТО та їх сім'ям: колективна монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, А. П. Мельник [та ін.]; заг. ред. М. І. Мушкевич – Луцьк: Вежа-Друк, 2016. – 260 с.
3. Дьоміна Г. А. Посттравматичний стресовий розлад в умовах війни / Г. А. Дьоміна // Science and practice, actual problems, innovations : Proceedings of the XXVIII International Scientific and Practical Conference, July 19 – 22, 2022, Milan, Italy. - 2022. - Pp. 228-230.
4. Post-traumatic Stress Disorder and Moral Injury Among Ukrainian Civilians During the Ongoing War Larysa Zasiiekina, Serhii Zasiiekin & Victor Kuperman. Journal of Community Health volume 48, pages 784–792 (2023) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10900-023-01225-5>.

ПОНЯТТЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ПСИХОЛОГА ТА ЙОГО СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ

Папінян Вікторія Валентинівна

Асистент кафедри психології

Національного університету

Одеська юридична академія

Одеса, Україна

Анотація. В даній науковій статті розглянуто цифрову грамотність психолога. З початком побудови інформаційного суспільства в Україні, сучасна система освіти характеризується впровадженням цифрової освіти, невід'ємною частиною якої є розвиток цифрової грамотності в контексті визначення рівня компетентності психологів. Цифрова грамотність має на меті отримання та підвищення рівня знань спеціалістів в певній галузі стосовно ефективного використання цифрових продуктів та послуг через цифрові технології. Також актуальність даної теми обумовлена значним зростанням рівня кіберзлочинності.

Ключові слова. Цифрова грамотність, цифрові знання, інформаційне суспільство, цифрові вміння, цифрові навички.

Поняття «цифрова грамотність» пов'язана з іменем американського вченого Пола Гілстера, який у 1997 році, у своїй монографії «Цифрова грамотність», вперше розглянув зазначену проблему. У цій монографії було надано таке визначення, що цифрова грамотність – це вміння розуміти та використовувати інформацію, яка надана в сукупності різних форматів та широкого кругу джерел за допомогою комп'ютера [1, с. 299].

Американська бібліотечна асоціація визначає цифрову грамотність як здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології для пошуку, оцінки, створення та передачі інформації, що вимагає як когнітивних, так і технічних навичок.

На законодавчому рівні відсутнє визнання поняттю цифрова грамотність, але існують доктринальні визначення вчених.

Одні вчені вважають, що цифрова грамотність – це система когнітивних, соціальних і технічних навичок, які гарантують якісне існування людини в інформаційному середовищі.

По-іншому надають визначення таке, що цифрова грамотність – набір знань та вмій, які необхідні для безпечного та ефективного використання цифрових технологій та ресурсів інтернету [2, с. 6].

Такий дослідник як Якунин А. Ф. надає таке визначення поняттю цифрова грамотність – це здатність брати участь безпечно, критично, осмислено та справедливо у виробництві та споживанні контенту в Інтернеті [3, с. 469]. грамотності екологічне відношення до цифрових технологій як особливого середовища життя людини, що вимагає дотримання норм гігієни й відповідальності користувача [4, с. 10].

Іванченко Д. А. визначає, що цифрова грамотність – це здатність особи використовувати цифрові технології та комунікаційні інструменти для доступу, управління, інтеграції, аналізу, оцінку інформації, накопичення нових знань, створення та спілкування з іншими людьми для ефективної участі в суспільному житті [5, с. 11].

Цифрова грамотність в Україні визначається такими нормативно-правовими актами:

1. ЗУ «Про вищу освіту» від 2014 р., де визначено інформаційно-комунікаційну компетентність як одну з ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності.

2. Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 затверджено «Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки» де визначено, що серед інших загальнодержавних викликів, що стримують розвиток регіонів і держави в цілому, визначено низький рівень цифровізації регіонів і цифрової обізнаності.

3. Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 затверджений Державний стандарт базової середньої освіти «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» визначає інформаційно-комунікаційну компетентність такою, що передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності. Поняття «цифрова компетентність» є значно ширшим ніж поняття цифрова грамотність і більш загальним, оскільки вміщує навички роботи в інформаційно-комунікаційному середовищі як провідну ознаку цифрової грамотності.

4. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67 схвалена «Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки», що визначає створення та виконання національної програми навчання загальним і професійним цифровим компетенціям та знанням як одне з пріоритетних завдань на шляху до прискореного розвитку цифрової економіки.

5. У 2016 році Кабінет Міністрів України презентував проект «Цифровий порядок денний України 2020», в якому визначено, що першочерговою сферою та ініціативою цифровізації України є поширення цифрової освіти. У названому документі вживаються поняття «цифрової грамотності», «цифрової компетентності», «цифрового інтелекту», зокрема вказано на актуальність формування наскрізної цифрової компетентності, коли вивчення предметів використовується через використання «цифрових технологій».

У 2020 році Міністерством цифрової трансформації України була розроблена онлайн-платформа «Дія. Цифрова освіта» – це національний тест перевірки цифрової грамотності громадян «Цифрограм». Тестування передбачає перевірку базових знань і навичок, виявлення прогалин в цифрових навичках шляхом перегляду освітніх серіалів. Після перегляду освітніх серіалів громадянин проходить тестування та отримує результати у вигляді сертифікату.

Тестування передбачає перевірку базових знань та навичок з цифрової грамотності у таких сферах: розв'язання проблем у цифровому середовищі та навчання впродовж життя; комунікація та взаємодія у цифровому суспільстві; безпека у цифровому середовищі; створення цифрового контенту; інформаційна грамотність, вміння працювати з даними; основи комп'ютерної грамотності [6, с. 35].

В результаті аналізу психолого-педагогічної літератури можна надати власне визначення поняттю цифрова грамотність психолога – це сукупність знань, умінь і навичок психолога, які обумовлюють його цифрову грамотність. Цифрова грамотність психолога дозволяє ефективно та безпечно здійснювати пошук, аналіз, оцінку певної інформації; накопичувати та використовувати цифрові технології для вирішення конкретних професійних завдань.

У зміст цифрової грамотності психолога входять такі елементи, а саме:

1. Цифрове споживання – використання інтернет послуг для роботи та життя. Включає: фіксований інтернет, мобільний інтернет, цифрові пристрої, інтернет-ЗМІ, новини, соціальні мережі, Держпослуги.

2. Цифрова компетентність – здатність ефективно користуватися технологіями. Включають: пошук інформації, використання цифрових пристроїв, використання функціоналу соціальних мереж, фінансові операції, онлайн-покупки, критичне сприйняття інформації, виробництва мультимедійного контенту, синхронізація пристроїв.

3. Цифрова безпека – основи безпеки у Мережі, яка включає: захист персональних даних, надійний пароль, легальний контент, культуру поведінки, репутацію, етику, зберігання інформації, створення резервних копій.

4. Цифрова комунікація та взаємодія: вміння спілкуватися через цифрові технології; вміння ділитись інформацією завдяки використанню цифрових технологій та тощо [2, с. 7].

Як було відмічено вище, в науковій літературі не достатньо уваги приділяється питанню дослідження психологічних аспектів цифрової грамотності психолога, яке є дуже важливим з практичного боку для

безперервного навчання психолога шляхом проходження онлайн-курсів і тренінгів для отримання знань та навичок. Оскільки цифрова грамотність стала важливою передумовою для становлення конкурентоспроможного та кваліфікованого спеціаліста.

На підставі аналізу можна виділити такі фундаментальних завдання, які потрібні виконувати для підвищення рівня цифрової грамотності психологам:

1. Формування комплексної бази знань щодо діяльності у кіберпросторі;
2. Підвищення рівня відповідальності під час роботи з інформаційними та цифровими даними;
3. Розвиток високого рівня критичності мислення;
4. Формування навичок уникнення шахрайства в цифровому просторі;
5. Робота з впровадження психологічної діяльності у цифровому полі;
6. Формування впевненого ставлення до своїх знань, умінь та навичок під час роботи у діджитал-просторі [7, с. 100].

На нашу думку дієвими заходами підвищення цифрової грамотності у студентів-психологів є: інтерактивні лекції за тематикою кожного модулю; психологічні вправи: робота із самооцінкою та впевненістю у собі, робота із самовизначенням та самопрезентацією у своїй діяльності; перегляд навчальних відео; групове обговорення та дискусії; творчі вправи для набуття навичок самовираження. Також доцільно запровадити вивчення дисципліни «Інформаційні технології для психологів», яка буде включати вивчення умінь, навичок і знань в діджитал-сфері. А також, доцільно доповнити курс дисципліни «Кібербезпека» стосовно цифрової грамотності психолога.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балл Г. Психологія професійної діяльності крізь призму категорій «особистість» і «культура». Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євро інтеграційних процесів. Київ: НТУ, 2015. – 189 с.
2. Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. Інформаційні

технології і засоби навчання. 2014. –156 с.

3. Биков В., Овчарук О. В. та ін. Оцінювання інформаційно-комунікаційної компетентності учнів та педагогів в умовах євроінтеграційних процесів в освіті. Київ: Педагогічна думка, 2017. –160 с.

4. Бегун А. В. Інформаційна безпека: навч. посіб. / А. В. Бегун. – Київ: КНЕУ, 2008. – 280 с.

5. Бібік Н. М. Компетенції. Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 410 с.

6. Білоус О. В. Цифрова компетентність як ключова компетентність для навчання впродовж життя. Київ: НАПН. – 64 с.

7. Кудлай В. О., «Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства», Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія, вип. 10, с. 97-104, 2015.

ВАЖЛИВІСТЬ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПІДЛІТКІВ ДЛЯ ЇХНЬОГО ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Разживіна Юлія Володимирівна,
здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

Вступ. Період підліткового розвитку є важливим періодом у житті людини, коли відбуваються значні зміни у фізичному, психологічному та соціальному розвитку.

Підлітковий вік – це дуже складний період у житті особистості, оскільки зміни відбуваються не лише в організмі, але й у психіці та свідомості, що призводить до переходу на новий рівень сприйняття. Підлітки в теоретичній та практичній реаліях переосмислюють своє місце у світі і навіть заново проектують та формують себе в ньому [2].

В свою чергу, емоційне благополуччя грає ключову роль у формуванні стійкого фундаменту для подальшого здоров'я та добробуту підлітків. На думку Т. Петрик, емоційне благополуччя — одна з базових якостей життя людини та важлива умова збереження фізичного та психічного здоров'я. Його фундамент закладається в дитячому віці, який є необхідною умовою для розвитку дитини [1]. Воно проявляється переважно в позитивному настрої, емоційній стабільності, доброзичливих стосунках з оточуючими людьми, самосприйнятті, у розвитку пізнавальної мотивації, самоконтролю тощо.

Мета роботи. Аналіз та висвітлення важливості емоційного благополуччя для психічного та фізичного здоров'я підлітків.

Матеріали та методи. Теоретичні: огляд та аналіз наукової літератури, що стосуються емоційного благополуччя підлітків та його впливу на здоров'я.

Результати та обговорення. Науковими даними широко підтверджуються важливість емоційного благополуччя підлітків для їхнього психічного та фізичного здоров'я. Позитивний емоційний стан, такий як

радість, задоволення та гордість, є показником психологічного добробуту. Підлітки, які мають стабільну позитивну емоційну сферу, зазвичай проявляють більш високу самооцінку, кращі міжособистісні відносини та більшу мотивацію до навчання. Вони також більш схильні до виходу зі стресових ситуацій та мають більшу стійкість до розвитку психічних розладів.

Позитивний емоційний стан може збільшити рівень енергії та мотивації підлітка, що сприяє більш активному способу життя. Він може бути більш схильним до фізичної активності, включаючи заняття спортом, їзду на велосипеді, або активні види відпочинку, як, наприклад, катання на каяках, що сприяють покращенню фізичного здоров'я. Також, позитивні емоції та емоційна стабільність можуть сприяти здоровому сну та відновленню організму. Здоровий сон є важливим фактором для збереження фізичного здоров'я підлітка, оскільки він підтримує імунітет, сприяє росту, розвитку, ефективній роботі нервової системи та фізіологічному відновленню.

З іншого боку, негативні емоції можуть мати шкідливий вплив на психічне здоров'я підлітків. Негативний емоційний стан може призвести до збільшення ризику розвитку психічних розладів, таких як тривожність та депресія, а також збільшення шкідливої поведінки, включаючи вживання алкоголю та наркотичних речовин, залежність від комп'ютера тощо. Водночас, тривога, гнів, депресія та стрес можуть мати шкідливий вплив на фізичне здоров'я підлітка. Постійний стрес може призводити до послаблення імунної системи, збільшення ризику захворювань, втрати енергії та погіршення загального самопочуття. Через це підліток може мати проблеми зі сном, як результат виникнуть безсоння, порушення режиму. Недостатній сон може призвести до зниження ефективності та імунітету, втоми, та інших фізичних проблем.

Крім того, емоційне благополуччя впливає на загальний рівень щасливого та задоволеного життя підлітків. Здатність виражати свої почуття, будувати позитивні стосунки та розуміти власні потреби сприяє формуванню здорової та щасливої особистості.

Висновки. Емоційне благополуччя підлітків має важливе значення для їхнього психічного та фізичного здоров'я. В першу чергу, позитивні емоції сприяють загальному самопочуттю та психічному благополуччю, тоді як негативні емоції можуть вести до стресу, тривоги, депресії та інших психічних розладів, що мають вплив на фізичне здоров'я. По-друге, емоційне благополуччя є ключовим фактором успішного соціального та академічного розвитку підлітків. Позитивні взаємини, емоційна підтримка та вміння управляти своїми емоціями сприяють покращенню соціальних навичок та досягненню успіху в навчанні та інших сферах життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петрик Т. Емоційне благополуччя дитини та її адаптація до школи. *Студентський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2017. Вип. 42. С. 62–64
2. Яценко Е. М., Ванзіляк Ю. А. Емоційні бар'єри та їх вплив на соціальне благополуччя у підлітковому віці. 2023. С. 492.

КОМП'ЮТЕРНА ЗАЛЕЖНІСТЬ У ПІДЛІТКІВ

Разживіна Юлія Володимирівна,
здобувачка бакалаврського рівня вищої освіти
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна

Вступ. Сучасний світ, насичений технологіями, надає нові можливості для розвитку та спілкування, однак разом з цим виникають нові виклики. З усією ростучою популярністю комп'ютерних ігор та інтернету серед молоді, комп'ютерна залежність стає серйозною проблемою, яка впливає на фізичне, психологічне та соціальне благополуччя підлітків. Комп'ютерна залежність – це психічний розлад, що характеризується неконтрольованим використанням комп'ютера і інтернету [1]. Існує безліч факторів, які сприяють розвитку комп'ютерної залежності серед підлітків. До них можна віднести недостатнє контролювання батьків, низький рівень самоконтролю, відсутність цікавих альтернативних занять та відчуття відсутності успіху у реальному житті. Також важливим фактором є доступність технологій та онлайн-ігор, які можуть бути привабливими для підлітків. Одним з аспектів, який потребує уваги, є емоційний стан цих підлітків. Комп'ютерна залежність може спричиняти агресивність, тривожність, депресію та ізоляцію від реального світу. Підлітки з комп'ютерною залежністю часто мають проблеми, включаючи погіршення академічної успішності, порушення соціальних відносин і розвиток психічних захворювань [3].

Мета роботи. Проаналізувати емоційний стан підлітків з комп'ютерною залежністю з метою виявлення особливостей цього стану та його впливу на психічне здоров'я цієї групи осіб. Виявлення зв'язку між статтю досліджуваного та часом, проведеним за комп'ютером. Спостереження за взаємозв'язком між хобі та комп'ютерною залежністю.

Матеріали та методи. У рамках дослідження використовувалися дані опитування, в якому взяли участь 55 осіб обох статей. Аналіз цих даних надасть

можливість систематизувати інформацію та отримати комплексне бачення проблеми. Для збору даних була використана комбінація анкетування та стандартизованих психологічних шкал. Учасники заповнювали анкети, які охоплювали різні аспекти емоційного стану, такі як депресія, тривога та загальне життєве задоволення. Крім того, була використана шкала інтернет-залежності, щоб оцінити ступінь залежності від комп'ютера.

Результати та обговорення. Аналізуючи дані опитування, в якому взяли участь 55 осіб, можна підтвердити, що підлітки з комп'ютерною залежністю мають вищий ризик розвитку депресії та тривоги порівняно зі здоровими ровесниками.

Перш за все, було помічено, що підлітки, які виявляли ознаки комп'ютерної залежності, частіше проявляли підвищену тривожність. З відповідей респондентів на запитання можна зробити висновок, що 42 з 55 досліджуваних проводять за комп'ютером щонайменше 5 годин на день у звичайні дні (коли вони також ходять до школи вранці або вдень) і навіть більше в кінці тижня або під час канікул. Вони демонстрували страх перед втратою доступу до комп'ютера або інтернету, а також тривожність у зв'язку з відчуттям нездатності контролювати свій час, який вони проводять перед екраном. Це може свідчити про психологічний дискомфорт, пов'язаний з втратою контролю над власним життям.

Другим важливим результатом є те, що підлітки з комп'ютерною залежністю частіше виявляли роздратованість та агресивність. Їхня негативна реакція на обмеження доступу до комп'ютера чи ігор може призвести до конфліктів з батьками та оточуючими. Безперечно, ця агресія є результатом нервового напруження, спричиненого підвищеною тривожністю та відчуттям обмеження власної свободи. Крім того, спостерігалася відчутна відірваність цих підлітків від реального життя та соціальної ізоляція. Вони віддають перевагу віртуальним взаємодіям над реальними, втрачаючи можливість спілкування та взаємодії з рідними та друзями. Це може призвести до загострення проблем соціальної адаптації та погіршення стосунків у сім'ї та

серед оточення.

Висновки. На підставі отриманих результатів можна зробити висновок, що комп'ютерна залежність серйозно впливає на емоційний стан підлітків. Підлітки, які страждають від комп'ютерної залежності, частіше проявляють підвищену тривожність, роздратованість та агресивність, а також відчувають відірваність від реального життя та соціальну ізоляцію.

Слід підкреслити, що емоційний стан підлітків з комп'ютерною залежністю є складним і потребує комплексного підходу до вирішення. Важливо створити сприятливі умови для здорового розвитку та соціальної інтеграції таких осіб, забезпечити психологічну підтримку та надати їм необхідні навички для керування власним емоційним станом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманчук Н. М. Комп'ютерна залежність підлітків. 2014.
2. Гузьман О. А., Ляшенко Н. О. Комп'ютерна залежність підлітків: соціологічні аспекти дослідження. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 2011. С. 369-380.
3. Пілецький В. Комп'ютерна залежність та її вплив на сучасних підлітків. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*, 2011. С. 46-58.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОЯВУ МОЛОДИМИ ЖІНКАМИ ПАНІЧНИХ АТАК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Рич Кіра Вікторівна,

Студентка

Чорноморський національний університет

м. Миколаїв, Україна

Вступ./Introduction. Панічні атаки є серйозним психологічним розладом, який може виникати в реакцію на стресові ситуації та травматичні події. В умовах війни та невизначеності, молоді жінки стають особливо вразливими до психологічних труднощів. Ця стаття присвячена дослідженню психологічних чинників, які можуть впливати на прояв панічних атак у молодих жінок в умовах війни та невизначеності.

Війна є надзвичайною подією, яка несе загрозу не лише фізичному, а й психічному здоров'ю людини. У цьому контексті, молоді жінки стикаються з унікальними стресовими факторами, такими як загроза для особистої безпеки, втрата близьких, розрив зв'язків та невизначеність майбутнього. Ці стресори можуть викликати серйозний психічний дистрес і сприяти розвитку різних психічних розладів, включаючи панічні атаки.

Ціль роботи./Aim. Метою роботи полягає в розкритті та аналізі психологічних чинників, які можуть призводити до прояву панічних атак у молодих жінок в умовах війни та невизначеності.

Матеріали та методи./Materials and methods.

Теоретичні дослідження

Літературний огляд. Перший етап дослідження включав проведення літературного огляду для збору теоретичних джерел та публікацій, які стосуються психологічних аспектів панічних атак у молодих жінок, особливо в умовах війни та невизначеності.

Теоретичний аналіз. Аналізували та інтерпретували зібрану теоретичну

інформацію. Цей аналіз включав вивчення ключових теорій та концепцій, пов'язаних із панічними атаками, стресом, тривожністю, психологічними реакціями на травматичні події та іншими психологічними аспектами.

Синтез і узагальнення. Синтез і узагальнення теоретичної інформації з метою розробки теоретичної моделі, яка відображає психологічні чинники, що впливають на прояв панічних атак у молодих жінок в умовах війни та невизначеності. Ця модель враховує взаємодію різних факторів, таких як стрес, травматичні події, соціокультурний контекст та інші.

Результати та обговорення./Results and discussion. Війна як стресовий фактор є однією з найбільш серйозних та вразливих ситуацій, які можуть вплинути на психічне здоров'я особистості. Конфлікти та бойові дії супроводжуються загрозою для життя, руйнуванням оточення, втратою близьких та загальним хаосом. Умови війни сприяють розвитку стресових реакцій, які можуть включати тривогу, депресію, посттравматичний стресовий розлад та панічні атаки.

Невизначеність також є ключовим фактором в умовах війни, оскільки ситуація постійно змінюється, і люди не можуть передбачити майбутнє. Ця невизначеність може створювати великий психологічний тиск і страх перед невідомим.

Роль статі та віку в умовах війни також важлива для розуміння психологічного контексту. Жінки та чоловіки можуть реагувати на стрес по-різному, і війна може мати різний вплив на їхнє психічне здоров'я. Молоді жінки можуть бути особливо вразливими до психологічних проблем, оскільки вони часто мають сім'ї та дітей, і відчувають велику відповідальність за їхнє добробут у військових конфліктах.

Зрозуміння психологічного контексту війни та невизначеності допомагає нам краще розуміти, чому молоді жінки можуть виникати панічні атаки в таких умовах та як можна надати їм психологічну підтримку та допомогу.

Панічні атаки є серйозними психологічними розладами, що відзначаються раптовим та інтенсивним появою симптомів, які можуть

викликати надмірний страх та відчуття втрати контролю. Важливо розглянути основні аспекти панічних атак, включаючи їх визначення, типові симптоми та фактори, що сприяють їх виникненню.

Панічні атаки супроводжуються рядом типових симптомів, серед яких можна виділити:

Фізіологічні симптоми. Збільшений пульс, задишка, біль у грудях та головному мозку.

Психічні симптоми. Інтенсивний страх, відчуття втрати контролю, реальний чи уявний страх перед смертю, деперсоналізація (відчуття відокремленості від власного тіла) та дереалізація (відчуття нереальності оточуючого світу).

Панічні атаки можуть бути внаслідок різних психологічних чинників, особливо в умовах війни та невизначеності. Важливо розглянути ці чинники, включаючи:

Взаємозв'язок стресу та війни. Війна є винятковим стресовим фактором, який може викликати серйозний психологічний дистрес. Умови війни, такі як загроза для особистої безпеки, постійний страх та тривале переживання небезпеки, можуть сприяти виникненню панічних атак. Люди, які переживають війну, можуть відчувати безперервний стрес та страх, що сприяє розвитку психічних розладів, включаючи панічні атаки.

Травматичні події та психічне здоров'я. Травматичні події, які зазвичай відбуваються в умовах війни, такі як втрати близьких, фізична травма та свідомість загрози для життя, можуть залишити глибокий слід на психічному здоров'ї. Після таких травматичних подій панічні атаки можуть стати способом, яким організм реагує на стрес та намагається знайти спосіб подолати травматичні враження.

Невизначеність майбутнього та тривожність. В умовах війни невизначеність щодо майбутнього може бути особливо важливою. Люди не можуть передбачити, як розвиватимуться події, і ця невизначеність може створювати тривожність та страх. Панічні атаки можуть виникати в реакцію на

цей страх перед невідомим та відсутністю контролю над ситуацією.

Соціокультурні чинники. Соціокультурні чинники, такі як культурні стереотипи, ставлення до психічного здоров'я, доступ до психологічної допомоги та соціальна підтримка, можуть впливати на прояв панічних атак в умовах війни та невизначеності. Культурні особливості можуть визначати, як люди сприймають та реагують на свої психічні стани та розлади.

Зрозуміння цих психологічних чинників може допомогти у розробці ефективних стратегій попередження та лікування панічних атак у молодих жінок, які переживають війну та невизначеність.

Важливо враховувати гендерні аспекти в проявах панічних атак. Дослідження показують, що жінки мають вищий ризик розвитку панічних атак порівняно з чоловіками. Це може бути пов'язано з біологічними чинниками, такими як гормональні зміни, але також із соціокультурними факторами. Наприклад, стереотипи та соціокультурний тиск можуть створювати додатковий стрес для жінок, що сприяє розвитку панічних атак. Розуміння гендерних аспектів допомагає розробляти більш ефективні програми підтримки для молодих жінок.

Культурні та соціальні чинники також впливають на сприйняття та прояви панічних атак. Кожна культура має свої уявлення про психічне здоров'я та психічні розлади, і це може впливати на те, як молоді жінки реагують на свої симптоми. Соціальний статус, доступ до медичної допомоги та підтримки також важливі чинники, які визначають прояви панічних атак.

Розуміння цих гендерних, культурних та соціальних відмінностей допомагає адаптувати підходи до психологічної підтримки та терапії, щоб краще відповідати потребам молодих жінок, які переживають війну та невизначеність і можуть мати різні специфічні потреби та реакції на панічні атаки.

Висновки./Conclusions. У ході цього теоретичного дослідження було розглянуто психологічні чинники, які впливають на прояв панічних атак у молодих жінок в умовах війни та невизначеності. Висновки, отримані під час

дослідження, можуть бути корисними для розуміння цього важливого психологічного явища та розробки ефективних стратегій підтримки та лікування.

Згідно з результатами дослідження, війна та невизначеність є серйозними стресовими факторами, які сприяють виникненню панічних атак у молодих жінок. Травматичні події, невизначеність майбутнього та соціокультурні чинники також грають важливу роль у цьому процесі.

Розуміння гендерних відмінностей в проявах панічних атак дозволяє краще адаптувати психологічну підтримку до потреб молодих жінок, які переживають війну та невизначеність. Культурні та соціальні чинники також впливають на сприйняття та реакцію на панічні атаки, тому важливо враховувати ці аспекти при розробці програм допомоги та терапії.

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ТА ФОРМ ПРОФІЛАКТИКИ ТРИВОЖНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Спридонюк Віра Євгенівна,

Студентка

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Вступ. Вивчення питання щодо тривожності у дітей дошкільного віку має велике значення у зв'язку з існуючою проблемою емоційно-особистісного розвитку дітей та необхідністю зберегти їх здоров'я. У становленні особистості дитини визначальним періодом є період дошкільного віку, оскільки у цьому періоді формуються основні властивості та особистісні якості дитини, що визначають її подальший розвиток.

Мета роботи. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури проаналізувати методи і форми профілактики тривожності у дітей дошкільного віку.

Матеріали та методи. Аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури.

Результати та обговорення. Позиції щодо вивчення тривожності є різними. Однак в основному тривожність розглядається як емоційний стан особистості, який чинить негативний вплив на психіку людини. Тому, вважаємо за потрібне детально розглянути методи та форми профілактики тривожності у дітей молодшого дошкільного віку.

Методом називають спосіб теоретичного дослідження чогось, а також спосіб практичної реалізації чогось.

До методів профілактики тривожності у дітей молодшого дошкільного віку можна віднести ігрову терапію і арт-терапію, що включає ізотерапію, музикотерапію, лялькотерапію, казкотерапію і танцювальну терапію.

Ігровою терапією називають метод коригування емоційних розладів, і навіть розладів поведінки в дітей віком. В основі цього методу, виходячи з

назви, лежить гра, яка є провідним видом діяльності у дошкільному віці [4].

За допомогою гри можна знизити тривожність, напруженість, страх, сприяти створенню близьких, доброзичливих та довірчих стосунків між людьми. Також гра дозволяє підвищити рівень самооцінки, що є важливим під час роботи з тривожними дітьми.

Основною метою ігрової терапії є допомога дитині в вираженні наявних у неї тривожних переживань. Здійснення такої допомоги через гру є найбільш прийнятним, оскільки гра є провідним видом діяльності у дошкільному віці. Ігрова терапія також дозволяє дитині проявити активність при моделюванні в грі життєвих ситуацій.

Арт-терапія є терапією засобами мистецтва.

Арт-терапія як метод ґрунтується на тому, що «...внутрішні переживання, труднощі, конфлікти людини мають представництво на образному, символічному рівні і можуть одержати вираз у образотворчому мистецтві: малюнки, ліплення, аплікація...» [5].

Метою арт-терапії є допомога у звільненні від внутрішніх переживань, які характерні для тривожної дитини.

Ізотерапія є терапією образотворчим мистецтвом, зокрема малюванням.

В даний час ізотерапія використовується для запобігання та коригування психологічних проблем у дітей, які можуть бути пов'язані з підвищеною тривожністю, труднощами адаптації, різними конфліктами.

Заняття образотворчим мистецтвом можуть допомогти дитині усвідомити та зрозуміти самого себе, вільно висловити свої думки та почуття, бути самим собою. Найголовніше полягає в тому, що за допомогою творчості дитина може позбутися негативних переживань. При цьому образотворче мистецтво дозволяє не лише відображати реальну дійсність, а й моделювати бажану [3].

Казкотерапія є метод, що використовує форму казки на вирішення наявних проблем особистості, пов'язаних, зокрема, з тривожністю. Також цей метод дозволяє розвивати творчі здібності, сприяє створенню сприятливих взаємин [1].

Музикотерапія є метод, що використовує музику як засіб корекції.

Музикотерапія може передбачати використання музики як основного способу впливу на особистість, а також доповнення до інших профілактичних або корекційних прийомів для підвищення ефективності роботи.

Музикотерапія активно використовується у профілактиці та корекції тривожності, емоційних відхилень, страхів, рухових та мовленнєвих розладів, психосоматичних захворювань, відхилень у поведінці, при комунікативних труднощах і так далі [2].

Лялькотерапія як метод заснований на процесах ідентифікації дитини з улюбленим героєм мультфільму, казки або улюбленою іграшкою. Це - приватний метод арт-терапії.

Лялькотерапія широко використовується для профілактики та корекції тривожності, страхів, зі зняттям напруги, для корекції порушень поведінки. Крім того, лялькотерапія використовується для подолання конфліктних ситуацій, для покращення адаптації дітей, а також при роботі з дітьми, які мають будь-яку емоційну травму [6].

Танцювальна терапія є приватним методом арт-терапії, що використовує танцювальні рухи як засіб впливу на особистість.

Танцювальна терапія може використовуватись для профілактики тривожності, напруженості, неврозів та інших емоційних розладів в дітей віком. Також танцювальна терапія буде корисна для дітей, які бояться спілкуватися та взаємодіяти з однолітками, тобто цей метод буде корисним для розвитку комунікативних навичок у дітей [2].

До форм профілактики тривожності в дітей молодшого дошкільного віку відносяться такі: колективна форма роботи; групова форма роботи; робота у парах; індивідуальна форма роботи.

Колективна форма роботи являє собою роботу з усім дитячим колективом одночасно. Особливо поширена на заняттях.

Групова форма роботи дозволяє працювати з невеликою кількістю дітей, і об'єднувати їх у групи за ознаками. Наприклад, за рівнем розвитку, за статевою

ознакою і таке інше. Це покращує ефективність роботи, а також робить її різноманітною та підвищує інтерес. Таким чином можна вирішити конфлікт між хлопцями чи встановити взаємини.

Парна форма роботи. Вона передбачає роботу дітей у парі, що об'єднує дітей, вчить їх взаємодіяти одне з одним, розвиває спілкування. Пари можна формувати за бажанням педагога або за бажанням дітей.

Індивідуальна форма роботи. Найоптимальніша форма роботи з дитиною. Вона передбачає наявність індивідуального підходу до дитини. Однак, на превеликий жаль, її дуже складно організувати в закладі освіти, тому що слід приділити увагу дуже великій кількості дітей.

Висновки. Таким чином, розглянувши методи та форми профілактики тривожності у дітей дошкільного віку, ми дійшли таких висновків: існують різні методи та форми, спрямовані на профілактику тривожності у дітей молодшого дошкільного віку; всі ці методи спрямовані на зняття тривожності, емоційної напруги, страху перед оточуючими, на підвищення самооцінки, на корекцію порушень поведінки, на вдосконалення взаємин з навколишнім світом, створення близьких відносин.

Серед форм профілактики можна виділити колективну форму роботи, групову форму, роботу в парах та індивідуальну форму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляєва Є. В. Корекція тривожності та страхів у дітей молодшого шкільного віку методом казкотерапії. *Теоретичні та прикладні аспекти вивчення психолого-педагогічної реальності*. 2015. Розділ 6, №1(4). С. 85–88
2. Гельбак А. М. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Кропивницький : «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2019. 50 с.
3. Мирошниченко Н. Малювання як засіб корекції страху в дітей: Психолого-педагогічний семінар для педагогів та вчителів образотворчого мистецтва. *Психолог. Шкільний світ* : Всеукраїнська газета. 2009. № 47.

С. 21-26.

4. Соколова Г. Б. Психокорекція емоційних порушень у дітей з особливими потребами засобами ігротерапії. *Науковий часопис. Спеціальна психологія*. 2015. С. 313–318

5. Тарапата І., Тимків Л. Арт-терапія як засіб подолання страху у дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2019. №10 (74). С. 114-119

6. Федій О. А. Лялькотерапія у професійній діяльності педагога. *Постметодика*. 2009. № 1(85). С. 46–50.

БОРОТЬБА ЗІ СТРЕСОМ ТА ТРИВОГАМИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Харчук Яна Ярославівна

студентка III курсу відділення «Початкова освіта»

Науковий керівник:

Перхач Людмила Петрівна

викладач вищої кваліфікаційної категорії,

викладач-методист

КЗ Львівської обласної ради

Бродівський фаховий педагогічний коледж

імені Маркіяна Шашкевича

м. Броди, Україна

Вступ. Формування та розвиток гармонійної, соціально активної особистості є важливим напрямком сучасної початкової освіти. Кардинальні зміни, що відбуваються в Україні останнім часом, створюють нові умови для виховання кожної дитини, відкритої для сприйняття позитивного досвіду, вільної від психотравм і негативного досвіду. Підвищена увага до закономірностей становлення гармонійної особистості молодшого школяра актуалізується у зв'язку із повномасштабною війною росії проти України. Постійні повітряні тривоги, дистанційне навчання спричиняють поширення в учнівському середовищі стресів і тривог, що призводить до порушень в особистісному розвитку і зовсім не сприяє початковій успішності. Сучасні молодші школярі в умовах війни живуть у складному за своїм змістом і тенденціями світі. Підвищена стресогенність середовища в умовах військових дій і воєнного стану, стрімка динаміка життя, інформаційна насиченість і невизначеність продукують у дітей емоційні порушення, серед яких тривога і стрес займають особливе місце та часто розглядаються сучасними психологами як передневротичний симптом. З початком війни до низки питань, які турбують здобувачів освіти, додалась тривога через вимушену зміну звичного способу життя.

За даними фонду UNICEF, через російську агресію в Україні значна

частина учнів вимушено змінила своє місце проживання [8]. Це стало причиною високого рівня стресу і тривожних станів серед молодших школярів, котрий проявляється в небажанні продовжувати навчання й складнощах в процесі адаптації до нових умов життя й навчання.

Мета роботи. З'ясування причин появи стресу та тривожності у молодших школярів в умовах війни та визначення способів боротьби з ними.

Матеріали та методи. Молодший шкільний вік - важливий етап становлення особистості від позитивного перебігу якого залежить розвиток інтелекту, бажання й уміння навчатися, віра у свої сили і, поза всяким сумнівом, подальша життєдіяльність людини. Саме в цей період у дитини може виникати страх перед навчанням. Як зазначають дослідники, у дітей відбувається процес адаптації до соціальних умов, зокрема, до шкільних. У цей період формується здатність вчитися і здатність до соціальної взаємодії, тому молодший шкільний вік надзвичайно важливий період у формуванні соціальної поведінки. Проблема тривожності, як відносно усталеного особистісного утворення в молодшому шкільному віці, нечасто постає у чистому вигляді. Зазвичай вона включається в контекст широкого кола питань, пов'язаних з навчальною діяльністю, адаптацією дитини до шкільного життя. Навчання й розвиток дитини найкраще перебігає тоді, коли тривога знаходиться на оптимальному рівні і коли дитина вчиться реагувати на неї адекватно. Інтенсивність переживання тривоги не повинна перевищувати індивідуальної для кожної дитини межі, після якої вона починає виявляти деструктивний, а не конструктивний вплив [5].

Сьогодні, в умовах війни, збільшилася кількість тривожних дітей, що відрізняються підвищеним занепокоєнням, непевністю, емоційною нестійкістю. Тривога дезорганізовує не тільки навчальну діяльність, вона починає руйнувати особистісні структури. Постійні побоювання помилитися відвертають увагу дитини від змісту завдань і призводять до того, що вона фіксується на дрібницях. Побоювання зробити помилку змушує дитину багаторазово перевіряти свою роботу, що спричиняє додаткове марнування часу та сил, але з

багатьох випадках не допомагає знайти та виправити помилку. Неуспіх породжує тривогу, яка дезорганізує діяльність дитини, сприяє закріпленню невдач, відтак неуспішність дитини стає «хронічною». Чим відповідальнішу роботу виконує дитина, тим більше вона тривожиться. У дитини, яка часто переживає страх та тривогу, найімовірніше, тривожність є особистісною рисою. Вона проявляється у стабільному стані очікування та готовності до виникнення небезпеки, суб'єктивному переживанні необхідності її долати іноді навіть у тих випадках, коли події об'єктивно не є загрозливими. Систематичне переживання емоцій страху, тривоги та розвиток особистісної тривожності можуть привести до стійких психоемоційних розладів, виникнення комплексів, поведінкових розладів, комунікативних проблем, загальної дезадаптації та порушень особистісного розвитку. У молодших школярів тривожність є результатом фрустрації потреби в захищеності з боку найближчого оточення і представляє собою функцію порушення стосунків з близькими дорослими. Дитина, для якої властивий високий рівень тривожності, відрізняється частими проявами неспокою, великою кількістю страхів у ситуаціях, коли їй нічого не загрожує [3].

Тривожність у дітей молодшого шкільного віку може бути детермінована рядом причин, факторів, умов, серед яких військовий стан, повітряні тривоги, загальна напруженість, підвищені очікування батьків, сімейні конфлікти та ін. Незалежно від вихідної причини, розвиток за типом шкільної тривожності протікає приблизно однаково. В усіх випадках спостерігаються низькі досягнення у навчанні, деструктивна тривожність, невпевненість у собі та низька оцінка дитини оточуючими. Тривалий стан тривоги спричинює неврози. Своєчасне, системне та якісне надання психологічної допомоги тривожній дитині забезпечить відновлення її психологічного благополуччя, можливість повноцінного життя.

Результати та обговорення.

Для боротьби зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни, вчителям слід домагатися виконання таких завдань:

- зміцнити внутрішні ресурси особистості дитини, які вможливають зниження рівня тривожності та опанування необхідних навичок реагування в різних стресових ситуаціях;
- пропрацювати негативні переживання дітей для актуалізації знань, когнітивних схем, що становлять внутрішній план переживання;
- доповнити досвід дітей інформацією, важливою для формування конструктивних думок, вибору конструктивних дій у складних ситуаціях;
- надати зразок конструктивної поведінки в складних ситуаціях, потренувати вміння конструктивної поведінки.

При комплексному підході вчителі під час навчання молодших школярів в умовах війни мають зважати на вияв тривоги і стресу через різні сфери особистості - психомоторну (дихальні рухи), когнітивну, емоційну, а також впливати на них; поєднувати індивідуальні та групові методи роботи; використовувати різні оздоровчі техніки (як на соматичному, так і на психологічному рівнях), прийоми релаксації під час занять та в домашніх умовах.

Для боротьби зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни слід впроваджувати загальнозміцнювальні заходи для оптимального функціонування нейродинамічних особливостей психіки дитини. Такі заходи реалізують через процедури, що стимулюють кровообіг головного мозку, збагачення крові киснем: ранкова гімнастика, самомасаж комірцевої ділянки, масаж і самомасаж стоп та долонь, використання масажних устілок у взутті, вправа «50 кроків по холодній воді» (тупотіння по масажному килимку) та ін.

Існує широкий спектр ігрових засобів для боротьби зі стресом і тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни. Ігрова психокорекція у вигляді сюжетно-рольової гри часто використовується у роботі з молодшими школярами, які переживають яскраво виражені міжособистісні конфлікти, мають порушення в поведінці. Упродовж корекції учням вдається відтворити минуле або теперішнє, а також моделювати новий досвід у

можливих стресових умовах. Ефективність сюжетно-рольової гри залежить від соціального досвіду дитини, від особливостей уявлень про людей, їх почуття, взаємини. Сюжетно-рольові ігри сприяють корекції тривожності у контексті самооцінювання, формуванню позитивних взаємин з однолітками й дорослими. Також вагоме значення для боротьби зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни має використання казкових сюжетів і ситуацій. Дію казкових сюжетів складно переоцінити як для розвитку емоційної сфери, так і в процесі корекції труднощів, що виникають у молодших школярів. Казкові ситуації актуалізують уявлення учнів, розвивають у них уміння уявляти ігрові події, у яких опиняються персонажі. Дитина не лише повторює, вона створює образ персонажу, уподібнюється до нього. Здатність особистості апробувати роль, образ є суттєвою умовою, що необхідна для корекції не лише тривожності, емоційного дискомфорту, а й негативних наслідків.

Важливе завдання - навчити молодших школярів розслабляти м'язи тіла й обличчя за допомогою м'язової релаксації; застосовувати уяву, але без напруження уявляти зміст форми самонавіювання; утримувати увагу на мисленневих об'єктах: виливати на себе словесними формулами [7].

Рухові ігри (піжмурки тощо) мають особливе значення в боротьбі зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни. Такі ігри забезпечують емоційну розрядку, знімають гальмування, пов'язане зі страхом, сприяють гнучкості поведінки, засвоєнню соціально-групових норм, розвивають координацію рухів.

Образотворче мистецтво (арттерапія) як один із засобів боротьби зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни представлене багатьма видами. Арттерапія має на меті розвиток самовираження й самопізнання. Творчість допомагає виявити й відтворити внутрішні почуття, переживання, сумніви, конфлікти й сподівання в символічній формі, пережити ще раз важливі події, щоб виявити прихований зміст психічного. Малюнки дітей не лише відображають рівень розумового розвитку та індивідуальних особистісних властивостей, а й слугують своєрідною проекцією особистості.

Піскова терапія є сучасним засобом психотерапії та ефективно застосовується у боротьбі зі стресом та тривогами у школярів. Дотик рук до піску надає дитині відчуття спокою й водночас ресурсне відчуття великих можливостей. Гра з піском допомагає не лише перенести власні переживання в пісочницю, але й успішно з ними взаємодіяти. Піскову терапію застосовують як монотерапію, а також у поєднанні з іншими засобами, такими як арттерапія, казкотерапія тощо. Упродовж гри школяр успішно розв'язує внутрішні емоційні проблеми.

Метафори також застосовують у практиці боротьби зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни. Вони також корисні і в роботі з батьками учнів, тому що не є директивними та «повчальними», однак діють на уяву, почуття й інтелект, активують внутрішні ресурси. Змінюючи життєві установки особистості, метафори мотивують до успіху, відкриваючи світ нових можливостей. Особливості застосування метафоричного мовлення через оповідання, казки передбачає індивідуальний підхід до кожної дитини.

Висновки. Отже, боротьба зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни стає оптимальною завдяки базовим засобам, застосовуваним у психодинамічному й поведінковому підходах (ігротерапія, арттерапія, казкотерапія, поведінковий тренінг). Вибір засобів боротьби зі стресом та тривогами у молодших школярів під час навчання в умовах війни залежить від специфіки психоемоційних порушень дитини, що спричинений емоційними розладами і порушеннями кожної окремої особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Айзенк Х. Психологічні теорії тривожності. Тривога і тривожність: хрестоматія / за ред. В. М. Остапенка. Харків : Гуманітарний центр, 2011. С. 19-43.
2. Бедлімов А. Т. Можливість зниження тривожності в учнів молодшого шкільного віку шляхом корекції їх Я-концепції. Психологія :

збірник наукових праць НІТУ ім. М. Драгоманова. Вип. 2. Київ, 2010. С. 200-205.

3. Городняк І. В. Вивчення тривожності крізь призму соціального досвіду молодшого школяра. Вісник Одеського національного університету. 2008. Т. 13, вип. 5. С. 290-294.

4. Карпенко Н. Корекція окремих видів тривожності у дітей. Початкова школа. 2016. №3 С. 40-43.

5. Ковальчук О. Виникнення тривожності у дітей та профілактика страхів. Психолог. 2009. № 11-12, березень. С. 22-23.

6. Осадько О. Стрес і тривога : специфіка психологічної допомоги. Психолог. 2014. №13. С. 9-12.

7. Томчук С. М. Негативні психічні стани молодших школярів та їх корекція: навч.-метод. посіб. Вінниця: ВЕІ Університету «Україна», 2015. 95с.

8. Що турбує дітей в умовах воєнного стану: результати дослідження. URL : <https://internetua.com/sxo-turbuye-ditei-v-umovah-voyennogo-stanu-rezultati-doslidjennya>.

МУЗИКОТЕРАПІЯ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ПСИХОЛОГА

Чечіль Наталія Іванівна,

магістр-психолог,

наук. кер.

Стець Валентина Іванівна,

канд. філос. наук, доцент кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Вступ. Музикотерапія - це ліки, які слухають. Про те, що музика здатна змінити душевний та фізичний стан людини, знали ще в Стародавній Греції та інших країнах. Наприклад, мирний і лагідний плескіт хвиль знімає психічну напругу, заспокоює. Люди, що народилися під знаком Риби, Раку, Скорпіона, чия стихія – вода, найбільш чутливі до звуку поточної води, плескоту хвиль, шуму дощу тощо.

Лікують не лише природні, а й штучно створені, упорядковані звуки. Спеціально підібрані мелодії знімають гнів і розчарування, покращують настрої. Мелодії, які приносять людині радість, благотворно впливають на її організм: уповільнюють пульс, збільшують силу серцевих скорочень, сприяють розширенню судин, нормалізують артеріальний тиск, стимулюють травлення, підвищують апетит. Прямо протилежний ефект має дратівлива музика. За допомогою музики полегшується встановлення контакту з людиною. Встановлено, що приємні емоції, викликані музикою, підвищують тонус кори мозку, покращують обмін речовин, стимулюють дихання, кровообіг. Позитивне емоційне збудження при звучанні приємних мелодій посилює увагу, тонізує центральну нервову систему.

Мета роботи – проаналізувати роль та значення музикотерапії в корекційній роботі психолога.

Матеріали та методи. В результаті роботи над статтею були використані емпіричні методи (спостереження, опис) та теоретичні (аналіз, синтез,

узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, класифікація тощо), а також системний, функціональний, конкретно-соціологічний.

Результати та обговорення. Багато вчених помітили, що музика діє вибірково: залежно від характеру твору, від інструменту, на якому вона виконується. Так, наприклад, гра на кларнеті впливає переважно на кровообіг. Скрипка та фортепіано заспокоюють нервову систему; а флейта надає розслаблюючу дію.

Музика знімає меланхолію, а якщо вірити біблійній легенді, то царя Саула вберегли від нападів божевілля грою на арфі. Французька письменниця Жорж Санд зізналася, що музика лікувала її значно ефективніше, ніж лікарі.

У деяких людей вона впливає навіть гостріше, ніж слово. Музика може утихомирювати, розслаблювати та активізувати, полегшувати смуток та вселяти радість; може викликати приплив енергії, а то й розбурхувати, створювати напругу, розв'язувати агресивність. Занадто гучна музика з підкресленими ритмами ударних інструментів шкідлива не тільки для слуху, але і для нервової системи. Ті сучасні ритми, які обрушуються на людину, пригнічують нервову систему, збільшують вміст адреналіну в крові, чим можуть спричинити стрес. Музика Баха, Моцарта, Бетховена, навпаки, має дивовижний антистресовий вплив.

У розвинених країнах, таких як Японія, Німеччина, Данія, Швеція, музикотерапія займає гідне місце. Створено наукові товариства музикотерапевтів, готуються спеціалісти цього профілю.

Наприклад, в Японії музикотерапія широко використовується для нормалізації фізичного та психічного стану людини на виробництві, у школі, ЗВО тощо. В даний час музика стала одним із елементів допомоги при пологах. За порадою лікаря вагітні жінки надають дитині, що не народилася, можливість слухати певні мелодії. Те, що плід сприймає звуки, ні в кого не викликає сумніву. При використанні музикотерапії кількість ускладнень під час пологів різко зменшується, а малюки з'являються на світ спокійнішими.

Багато лікарів університетської клініки Мюнхена успішно

використовують музикотерапію під час лікування дитячих церебральних паралічів. А в останні роки до звичайного лікування своїх хворих лікарі додали слухання творів Бетховена і Моцарта, оскільки гарний настрій, позитивний фон допомагають позбавитися навіть виразки шлунку.

Але, безперечно, найбільший позитивний вплив на людину мають мелодії Моцарта. Цей музичний феномен, поки недостатньо вивчений, так і назвали: «Ефект Моцарта».

Сучасні дослідження показують, що музика Моцарта посилює мозкову активність. Послухавши твори великого композитора, люди, які проходять IQ-тест, демонструють помітне підвищення інтелекту [2]. Властивості музики Моцарта вперше привернули увагу завдяки новаторським дослідженням у Каліфорнійському університеті на початку 1990-х років минулого століття. У центрі нейробіології міста Ірвін, який займається вивченням процесів педагогіки та пам'яті, невелика група дослідників почала вивчати вплив музики Моцарта на студентів та підлітків. Френсіс Х. Раушер, доктор філософії, та її колеги провели дослідження, в якому випускники Каліфорнійського університету з факультету психології тестувалися на індекс просторового інтелекту (за стандартною інтелектуальною шкалою Стенфор-да-Біне). Цікаво, що результат виявився на 8-9 пунктів вищим у досліджуваних, які прослуховували протягом десяти хвилин «Сонату для двох фортепіано ре-мажор» Моцарта. Незважаючи на те, що ефект від прослуховування музики тривав лише десять-п'ятнадцять хвилин, група доктора Раушер зробила висновок про те, що взаємозв'язок між музикою та просторовим мисленням настільки сильний, що навіть просте короткочасне прослуховування музики може дати значний ефект. Цікавим є факт, що наступного дня, після того, як були опубліковані повідомлення про відкриття в Ірвіні, музичні магазини одного великого американського міста миттєво розпродали всі записи творів Моцарта.

Французький актор Жерар Депардьє випробував «Ефект Моцарта» повною мірою. Справа в тому, що юний Жеже, який приїхав підкорювати

Париж, погано володів французькою мовою і до того ж заїкався. Альфред Томатіс, відомий лікар, порадив Жерару щодня по дві години як мінімум слухати музику Моцарта! А «Чарівна флейта» і справді може творити дива-через кілька місяців Депардьє говорив, як співав [4].

Експерименти з вивчення феномена ефекту музики Моцарта засновані на припущенні, що музика впливає на мозок на анатомічному рівні, робить його рухливішим. Для дітей вона може сильно впливати на формування нейронних мереж і розумовий розвиток дитини. З результатів досліджень було зроблено висновки, особливо щодо виховання дітей, перші три роки життя яких вважаються визначальними для їхнього майбутнього інтелекту. Пізніше кілька скептиків опублікували сумніви щодо феномена. Але при детальнішому вивченні виявилось, що класична музика справді має сильний вплив на людський мозок. Численні противники, намагаючись довести, що ніякого «ефекту Моцарта» не існує, регулярно приходять до висновку про хибність таких суджень.

За своє недовге життя Вольфганг Амадей Моцарт створив сотні сольних та оркестрових музичних творів, що надихнули Бетховена, Вагнера та інших відомих композиторів на створення своїх творів [3].

Дослідження показали, що найбільшою збудливою дією є музика Вагнера, оперети Оффенбаха, «Болеро» Равеля, «Весна священна» Стравінського з їх наростаючим ритмом. Ці твори мають найбільший збуджуючий ефект у роботі з млявими, паретичними дітьми. Але сприйняття музики дуже індивідуальне і вимагає багато сил та знань для грамотного підбору мелодій.

Неодноразово фахівцями в галузі музикотерапії було помічено, що легка спокійна музика датського композитора та музиканта Франсіса Гойї заспокійливо діє на нервову систему, приводить у рівновагу процеси збудження та гальмування. Слухаючи цю музику, ніхто з дітей не дозволяв собі голосно кричати, шуміти, бігати та пустувати.

Музичний твір Ніколо Паганіні «Каприз № 24» у сучасній обробці,

навпаки, підвищує тонус організму, настрої. Музика, відволікаючи увагу неприємних образів, сприяє концентрації уваги. Врівноваження нервової системи сприяють фонограми лісу, спів птахів, п'єси з циклу «Пори року» П. І. Чайковського, «Місячна соната» Бетховена.

Науково встановлено, що безшумна обстановка негативно впливає психіку людини, оскільки абсолютна тиша не є для нього звичним навколишнім тлом, що слід враховувати у повсякденній педагогічній практиці [1].

Поки заклади освіти не повернулися належним чином обличчям до проблеми музикотерапії, ентузіастам-педагогам, батькам доводиться підбирати ліки, що «звучать» самостійно. Таким чином, нетрадиційні методи лікувальної педагогіки справді допомагають людині. Якщо ви пригнічені, сумні, тривожні і хочете вийти з цього стану, то спочатку, як радять психологи та музикотерапевти, послухайте щось мелодійне, задумливе, співчуваюче вам, а потім уже життєрадісне і підбадьорливе. Поступово музичний потік як би захопить вас і понесе всі ваші проблеми.

Дослідниками наголошується на необхідності диференційованого підходу до вибору музичних творів для створення розслаблення, відпочинку або, навпаки, для підвищення тону та працездатності. Багатьма фахівцями наводяться характеристики музичних творів, які відбивають певні емоційні стани людини. Було проведено серйозні дослідження з цього питання. Він вважав, що серед допоміжних засобів спілкування найдієвішим і організуючим є музика. Сприйняття музики не вимагає попередньої підготовки, і доступне дітям, яким ще немає року. Але музичні образи та музична мова повинні відповідати віку дитини, стримати надто збуджені темпераменти та розворушити загальмованих дітей, відрегулювати координацію рухів.

Мета занять з використанням музикотерапії – створення позитивного емоційного тла реабілітації, тобто зняття фактора тривожності, що виникає у даного контингенту дітей внаслідок різкої зміни соціального та особистісного статусу; стимуляція рухових функцій; розвиток та корекція сенсорних процесів (відчуттів, сприйнятів, уявлень) та сенсорних здібностей; розгальмовування

мовної функції.

Безсумнівно, останнім часом музикотерапію виділяють як самостійний напрямок у психотерапії, де вона виконує низку психокорекційних завдань, які тісно переплітаються з психотерапевтичними, включають основні пункти тренувальних програм.

Як показує педагогічний та дослідницький досвід, музикотерапевтичний напрямок роботи сприяє:

- поліпшення загального емоційного стану дітей;
- поліпшення виконання якості рухів (розвиваються виразність, ритмічність, координація, плавність, серійна організація рухів);
- корекції та розвитку відчуттів, сприйнятів, уявлень;
- стимуляції мовної функції;
- нормалізації мови (темп, тембр, ритм, виразність інтонації).

Висновки. Таким чином, досвід роботи з використання музикотерапії у корекційній роботі з дітьми підводить до таких висновків:

- 1) музикотерапія сприяє розвитку потенційних якостей особи чи відновлення функцій організму шляхом досягнення вищого ступеня внутрі- чи міжособистісної інтеграції й, відповідно, вищої якості життя;
- 2) музикотерапія може бути засобом профілактики, реабілітації чи лікування;
- 3) використовувати для прослуховування можна тільки ті твори, які подобаються всім дітям;
- 4) найкраще використовувати музичні п'єси, які знайомі дітям, оскільки вони не повинні привертати їхню увагу своєю новизною, відволікати від головного;
- 5) тривалість музичного прослуховування повинна становити не більше десяти хвилин протягом усього заняття музикою. Як правило, використовується лише один музичний твір.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Євстігнєєва Н. І. Підготовка майбутнього вчителя до використання музики як засобу саморегуляції функціонального стану учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Вінниця, 2005 р. 24 с.
2. Букреєва Д. А. Музичний театр для дітей і підлітків з особливими потребами як фактор корекційної роботи / Науковий часопис НПУ ім. Драгоманова / , 2019. Випуск 38. с.37-42.
3. Побережна Г., Комісаров О. Музична терапія у системі освіти в Україні // Музична освіта в Україні. Сучасний стан, проблеми розвитку. Матеріали науково-практичної конференції. К., 2001. С. 157-161
4. Побережна Г. Потенціал музикотерапії / Г. Побережна // Мистецтво та освіта. 2008. №2. с.9-12.

ФАКТОРИ ЗМІНИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Чушак Іванна Йосифівна,

магістр-психолог

наук. кер.

Стець Валентина Іванівна

канд. філос. наук, доцент кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Вступ. Процес зміни цінностей можна досліджувати з погляду синергетичного підходу, який передбачає, що зміна цінностей полягає у наявності двох фаз трансформації – динамічної та вибухової. Процес трансформації системи цінностей у перехідному суспільстві включає інтенсивну деградацію структури та змісту цінностей, вибухову руйнацію та утворення нової системи цінностей, принципово відмінну від первісної. Після проходження точки біфуркації система цінностей характеризується творчою спрямованістю трансформованої системи цінностей.

Ця спрямованість зберігається історично тривалий час, що зумовлено високим ступенем спадкоємності цінностей. Але подальша деградація духовної складової призводить до деградації системи цінностей загалом, що є передумовою подальшої трансформації вибухового характеру.

Мета роботи – проаналізувати фактори, які впливають або потенційно можуть впливати на зміну ціннісних орієнтацій в умовах соціальних трансформацій сьогодення.

Матеріали та методи. В результаті роботи над статтею були використані емпіричні методи (спостереження, опис) та теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, класифікація тощо), а також системний, функціональний, конкретно-соціологічний.

Результати та обговорення. Чинники, що впливають зміну цінностей особистості, може бути зовнішніми і внутрішніми. До внутрішніх факторів належать:

1) незадоволеність, яка змушує особистість переглядати свої ціннісні орієнтації. У певний момент часу стара цінність може перестати задовольняти особистість у сфері, за яку вона відповідає. Вона не отримує результату, що задовольняє її, в процесі реалізації цієї цінності. Процес накопичення незадоволеності часто не помітний зовнішньому спостерігачеві;

2) зміна цінностей у результаті жорсткого ціннісного конфлікту. У цьому випадку людина змушена змінити одну свою цінність на користь іншої, щоб послабити існуючий конфлікт.

Зовнішні фактори трансформації цінностей:

- 1) переконання;
- 2) створення необхідних ситуацій, що вимагають реакції людини;
- 3) маніпулятивний вплив;
- 4) інформування [2].

Зміна цінностей – це об'єктивний процес, який є результатом зміни умов життя суспільства. Ще в першій половині двадцятого сторіччя про це писав П. Сорокін, говорячи про культурні флуктуації. Загальновідомо, що стійкість соціокультурної системи, а отже і цивілізації, знаходиться в прямій залежності від її здатності реагувати і пристосовуватися до умов, що змінюються. Закриті та малорухливі системи приречені на швидку руйнацію. Рухливі, здатні змін системи реформуються і продовжують існувати. Саме це надає стійкості соціальній системі. Ієрархію соціальних цінностей суспільство створює на основі особливостей умов життя в даному соціумі. Зміна соціальних цінностей конкретної людини часто є результатом змін умов її життя [3].

Одним із факторів зміни системи цінностей є соціально-історичні умови, і натомість яких розвивається особистість. Вітчизняні та зарубіжні дослідники зазначають, що соціально-економічні, політичні, ідеологічні зміни в суспільстві спричиняють зміни системи цінностей суспільства, соціальних груп, окремої

особистості.

Постійна в ході життя переоцінка цінностей є закономірним результатом діалектики життя людини, зміни, перебудови її взаємини зі світом, насамперед з іншими людьми, з суспільством.

Причини зміни цінностей полягають у економічному розвитку країни. Однак ці зміни відбуваються не як миттєва реакція мас на стан економіки, а через зміну поколінь. Ключове значення тут відіграє ступінь економічної захищеності під час формування цінностей; передбачається, що протягом решти життя людини цінності суттєво не змінюються.

Розглядаючи зміни в цілому, вчені зазначають, що в більш багатих країнах цінності змінюються значно швидше, ніж у бідних, завдяки чому ціннісний розрив між цими країнами посилюється з кожним роком.

Конкретний набір цінностей можна виявити за значеннями духовного ВВП, частки сектору послуг в економіці, кількістю років, проведених у комуністичному режимі, та приналежністю до культурної зони. Під культурною зоною мається на увазі історична приналежність країни до релігійної конфесії (наприклад, православ'я) або до філософських вчень (наприклад, конфуціанство) [4].

Також деякі вчені вважають, що процеси трансформації систем цінностей знаходяться у прямій залежності від типу культури, яка, відповідно до класифікації Ю. В. Лотмана, може мати бінарну чи тернарну структуру. Тернарна структура суспільства характеризується наявністю більше двох верств суспільства – вищий клас, середній клас та нижчий клас. За відсутності області перетину систем цінностей між вищим та нижчим класами неможливі обмін культурною інформацією та взаєморозуміння між цими класами, що веде до дестабілізації суспільства. Система цінностей середнього класу має галузі перетину як з вищим, так і з нижчими класами, і тому вона є засобом взаєморозуміння між нижчим та вищим класами, чим забезпечується обмін культурною інформацією та взаєморозуміння між усіма верствами суспільства, та створює умови для формування єдиної системи цінностей у процесах її

трансформації. Бінарна структура характеризується відсутністю середнього класу, і тому за відсутності області перетину між системами цінностей двох класів суспільства відсутні умови для формування єдиної системи цінностей та стабільності суспільства [1].

Висновки. Таким чином, система цінностей (як і будь-яка інша система) зазнає впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, під впливом яких трансформується. Існує безліч думок, які фактори є домінуючими та під впливом яких причин (економічних, соціальних, культурних) цей процес починається. Зазначають, що чим вища цінність в ієрархії цінностей, тим складніше вона піддається зміні, і чим довше існує вона в людини, тим більше енергії треба витратити на її зміну.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко Т. Л. Психологічні основи впливу ціннісно-сміслової сфери на професійне становлення майбутнього фахівця / Т. Л. Антоненко // Педагогіка і психологія : Вісник АПН України. Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. №4(65). 2009. С. 26-36.
2. Болотіна В. Ю. Моральні цінності підростаючого покоління / В. Ю. Болотіна // Цінності освіти і виховання / За заг. ред. О.В. Сухомлинської. К., 1997. С. 19-21.
3. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: навчальний посібник для студентів ВНЗ / Л. В. Долинська, Н. П. Максимчук. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. 124 с.
4. Лазурак А. М. Цінності людини в науково-психологічному осмисленні / А. М. Лазурак // Психологія і суспільство. №2. С.19-37.

КОРЕКЦІЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Яблонський Андрій Іванович

доктор психологічних наук, доцент
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили

Бондаренко Валерія Євгенівна

студентка VI курсу спеціальності 053 «Психологія»
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили

Вступ. За словами С. Л. Рубінштейна, серце людини все сплетено з її ставлення до інших людей; з ним пов'язане головне зміст психічного, внутрішнього життя людини. Саме ці стосунки народжують найбільші переживання і вчинки. Ставлення до іншої людини є центром духовно-морального становлення особистості і в багатьох відношеннях визначає моральну цінність людини. Стосунки з іншими людьми виникають і найбільш інтенсивно розвиваються в дитячому віці. Досвід цих перших відносин є фундаментом для подальшого розвитку особистості дитини і в багатьох визначає особливості самосвідомості людини, її ставлення до світу, її поведінку і самопочуття серед людей.

Тема виникнення і становлення міжособистісних стосунків надзвичайно актуальна, оскільки багато негативних і деструктивних явищ серед молоді, спостережуваних останнім часом (жорстокість, підвищена агресивність, відчуженість і ін.), мають свої корені в ранньому шкільному віці. Це підштовхує до вивчення розвитку відносин дітей одне з одним на ранніх етапах онтогенезу (процес індивідуального розвитку), щоб зрозуміти їхні вікові закономірності та психологічну природу виникаючих на цьому шляху деформацій, включаючи такі, як агресивність.

Ключові слова: шкільний вік, агресивність, моральне становлення особистості.

Ціль роботи. Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що запропонований комплекс корекційних вправ та занять арт-терапії сприяє корекції агресивних проявів у поведінці у дітей молодшого віку.

Гіпотеза буде ефективною, якщо:

- форми та методи арт-терапії будуть спрямовані на навчання способам вирішення конфліктних ситуацій та зменшення агресивності;
- буде створена програма з різноманітними заняттями.

Матеріали та методи.

Обладнання:

папір формату А-4, картон формату А-4, клей, кольорові олівці, маркери, акварельні фарби, гуаш, ручки, картки із назвами емоційних станів, сіль, пензлі, гумка, звичайний олівець, зубна щітка, ватні палички, ватні диски, палітра, вовняні нитки, манна крупа.

Для контролю результатів до початку і після завершення циклу занять проводиться обстеження дітей. Для діагностики використовуються наступні методики: Методика "Кактус" та Методика "Неіснуюча тварина".

Результати та обговорення. Учасники дослідження були розділені на 2 групи – експериментальну(яка приймала участь у програмі корекції агресивності) та контрольну. Оскільки групи дітей виявилися ідентичними за всіма характеристиками вираженості агресивності, експериментальною групою були обрані діти з другої групи, а контрольною - з першої.

Мета програми: Зниження рівня агресивності молодшого школяра шляхом зняття емоційного напруження, усунення патологічних стереотипів реагування, підвищення самооцінки, прийняття себе та інших за допомогою ізотерапії.

Задачі програми:

- Усунути у дитини неконтрольовані почуття гніву та образи.
- Навчити її контролювати свою агресію, виражати невдоволення в прийнятній формі.
- Підвищити самооцінку дитини, нормалізувати емоційний стан та

розвинути почуття емпатії.

- Закріпити позитивні комунікативні моделі поведінки: усунути лайливість та суперечливість дитини.

В основу корекційної програми покладені наступні принципи:

- Рисунок розглядався як сфера поєднання діагностики та корекції.
- Рисунок розглядався як феномен, тобто комплексно, коли будь-який окремих показник рисунка не може бути однозначно пов'язаний з якою-небудь окремою психологічною характеристикою дитини.

- Будь-яка характеристика рисунка з часом могла змінити своє значення для одного й того ж учня.

- Рисування обов'язково повинно бути супроводжуване бесідою психолога з дитиною щодо її малюнка.

- Головний персонаж рисунка вважався метафорою особистості дитини, а події, що відбуваються на малюнку, - метафорами суб'єктивного сприйняття подій, в які емоційно залучена дитина.

- При малюванні дотримувалася принцип безпеки: використання метафоричного простору дозволяло уникнути прямого грубого впливу на психіку дитини.

Пропонована програма призначена для дітей 1–5 класів, які мають відхилення у поведінці та проблеми в спілкуванні з однолітками.

Організаційні умови проведення занять:

Дана програма розрахована на 2 місяці, протягом яких проводяться 14 групових занять. Заняття проводяться у другій половині дня 2 рази на тиждень. Тривалість кожного заняття - від 40 до 60 хвилин.

Основна форма впровадження програми: групова та індивідуальна робота. Кількість дітей в групі - 16 осіб.

Методи корекції:

- Використання ізотерапії: рисування ладонями, пальцями, кулаком, ребром ладоні; відбиття вологою; за допомогою трафаретів, бризання; за допомогою тампона; кляксографія і т. д.

○ Психогімнастика, ігри та вправи, спрямовані на створення позитивних емоцій у молодших школярів.

Після завершення етапу було проведено контрольний експеримент. Мета цього етапу - порівняти результати, отримані на констатуючому етапі, з отриманими результатами контрольної частини і визначити вплив арт-терапії на корекцію агресивності молодших школярів.

Так само, як на першому етапі констатуючого експерименту, на контрольному етапі використовувалися наступні методики: "Кактус" і "Неіснуюча тварина".

Результати діагностики контрольної 1 групи дітей(які не проходили програму корекції) за проективною методикою "Кактус" залишилися без змін. (Рис. 1)

Рисунок 1 - Рівень виявлення агресивності контрольної групи

Результати діагностики контрольної 1 групи за проективною методикою "Неіснуюча тварина" також залишилися без змін.

Тепер розглянемо результати діагностики експериментальної 2 групи за проективною методикою "Кактус", які зображено в таблицях 1, 2.

Таблиця 1

Ступінь вираженості агресивності експериментальної групи

Номер	Вік, стать	Ступінь вираженості агресії (в балах)
1	7,ж	9
2	9,ч	7
3	6,ж	2
4	8,ч	5
5	7,ч	3
6	8,ж	3
7	9,ж	7
8	10,ч	8
9	9,ч	8
10	8,ж	6
11	7,ч	4
12	8,ч	8
13	6,ч	2
14	7,ж	7
15	10,ж	7
16	6,ж	1

*1–3 – низький рівень; 4–7 – середній рівень; 8–10 – високий рівень

Таблиця 2

Рівень агресії у відсотках експериментальної групи

Рівень	кількість дітей	відсоток
низький	5	31,25 %
середній	7	43,7 %
високий	4	25 %

В порівнянні з результатами проходження даної методики перед проходженням програми (низький рівень агресії -4 дітей (25%), середній рівень- 4 дітей (25%), високий- 8 (50%)), можемо побачити, що високий рівень агресії знизився на 25%.

Після методики «Кактус» повторно було запропоновано пройти дітям молодшого шкільного віку методику «Неіснуюча тварина»

**Рисунок 3-Результати методики «Неіснуюча тварина»
експериментальної групи**

Отже, ми бачимо, що ступінь вираженості агресії в експериментальній групі покращилася. Високий рівень вираженості агресії зменшився на 25%, перейшовши у середній і низький рівень.

Таким чином, корекційно-розвиваючі вправи користувалися позитивним впливом на всіх дітей.

У результаті реалізації програми з пониження рівня агресивності у дітей підвищився соціометричний статус, з'явилася відповідальність за свої дії, вони навчилися контролювати свої емоції, уважніше стали ставитися до слів дорослих, стали менше кричати і битися, вдосконалилися відносини з батьками. Діти стали частіше думати про правильний вихід із конфліктів, без застосування сили, краще вступати в контакт з учителем і батьками.

Висновки. Експеримент, який було проведено, підтвердив, що запропонований комплекс корекційних вправ і занять арт-терапії дає позитивні результати в корекційній роботі з дітьми молодшого шкільного віку і дозволяє направляти їх художню діяльність так, щоб вона впливала на розвиток їх особистості.

Для більшості школярів, які входили в склад групи, джерелом приємних переживань вже було саме участь у спеціально організованих заняттях із застосуванням методів ізотерапії. Вони з задоволенням виконували запропоновані вправи, гри і виявляли готовність до продуктивної взаємодії.

Гіпотезу дослідження було підтверджено, так як запропонований комплекс корекційних вправ та занять арт-терапії сприяє корекції агресивних

проявів у поведінці у дітей молодшого віку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Скомаровська, І. А. (2019). Особливості агресії та агресивної поведінки дітей молодшого шкільного віку. Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи, 337 с.
2. Карпенко Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога(2008) Навч. Посібник.К.: Каравела, 192с.
3. Довбенко, Л. Ю. (2009). Проблеми психологічної діагностики агресивної поведінки дітей та підлітків. Педагогіка і психологія, № 3, с. 22–28.
4. Яртись, О. Б. (2011). Як запобігти закріпленню агресивних форм поведінки молодших школярів. Початкова школа, № 11,с 61–62.
5. Емоційний розвиток дитини(2003). Упоряд. С. Максименко. К.: МікросВВС, 112с.
6. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами(2014).метод. посібник.К.: Літера ЛТД, 416с.
7. Терлецька Л. Г. Психологія дитинства: практикум (2006). К.: Главник, 144с.
8. Туріщева Л. В. Психологічні тренінги для школярів (2011). Х.: Основа, 124с.
9. Connor DF. Aggression and antisocial behavior in children and adolescents: Research and treatment(2012)*Guilford Press*. с. 5–50.

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Яблонський Андрій Іванович

доктор психологічних наук, доцент

Чорноморського національного університету

імені Петра Могили

Бондаренко Валерія Євгенівна

студентка VI курсу спеціальності 053 «Психологія»

Чорноморського національного університету

імені Петра Могили

Вступ. У школах все гостріше виникає проблема дисципліни. Зростає кількість неуправляючих дітей, які, намагаючись показати значущість свого "я", не вміють спілкуватися, легко потрапляють у гнів або надовго входять у себе, зачиняються. Вчитель змушений посилювати заходи впливу, збільшувати зону контролю, що викликає ще більше відчуження, віддалення такої дитини від педагога. В результаті ці діти втрачають навички позитивного спілкування, стають все більш самотніми, орієнтованими лише на труднощі і не помічають положення інших людей. Неуправління дітьми, агресивність, так само як і надмірна сором'язливість, є реакцією на непорозуміння дорослими дитячих проблем, реакцією на невизнання, на неувагу. Відношення до інших людей складає основну тканину людського життя.

Проблеми агресії серед молодших школярів є значущим аспектом в соціально-психологічному вимірі. Вивчення цього явища дозволяє отримати уявлення про динаміку міжособистісних відносин та соціальної поведінки у молодшому шкільному віці.

Агресивна поведінка може впливати на здатність дитини до навчання та соціальну адаптацію в школі. Дослідження цього аспекту може виявити, як агресія впливає на академічний успіх та здатність учнів адаптуватися до шкільного середовища.

Розуміння джерел та механізмів агресії дозволяє розробляти ефективні програми профілактики та інтервенції. Вчення та розвиток стратегій для

управління агресивною поведінкою може мати важливе значення для соціального та психологічного здоров'я дітей.

Молодший шкільний вік є ключовим періодом для формування особистості. Вивчення агресії в цьому контексті дозволяє визначити, як вона впливає на розвиток особистості та формування моральних цінностей.

Ключові слова: молодший шкільний вік, механізми агресії, агресивна поведінка, проблеми агресії серед молодших школярів.

Ціль роботи. Завданнями дослідження виступили:

- 1) Розгляд теоретичних підходів до арт-терапії та психології агресії в контексті дитинства.
- 2) Розгляд основних методів та технік арт-терапії, які застосовуються для роботи з молодшими школярами.
- 3) Вивчення прикладів практичного застосування арт-терапії для покращення емоційного стану та зниження агресивності
- 4) Збір та аналіз даних, отриманих під час експерименту.
- 5) Розробка рекомендацій для педагогів та спеціалістів щодо впровадження арт-терапії в навчальний процес для зменшення агресивності учнів.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань використовувався комплекс різноманітних **методів дослідження:** теоретичний: аналіз психолого-педагогічної літератури; емпіричні: констатуючий експеримент, анкетування, методики; метод статистичної обробки результатів: кількісний і якісний аналіз.

А саме: тест опитувальника Айзенка (дитячий варіант), проективна методика «Кактус», методика «Неіснуюча тварина». Діагностичний етап передбачає попереднє тестування 32 дітей молодшого шкільного віку.

Результати та обговорення

Отримавши результати дослідження, можна зробити такі ключові висновки:

Загальною тенденцією є вищий рівень нейротизму у більшості випробуваних дітей.

Високий рівень нейротизму не завжди корелює з високим рівнем агресії. Зазвичай, характерна емоційна вразливість, і лише у деяких випадках спостерігаються ознаки розгойданості нервової системи.

У молодших школярів вербальна та косвенна агресія є основними формами виявлення.

Вербальна агресія переважає серед інших форм, і це спостерігається як у хлопчиків, так і у дівчаток.

Діти з високим рівнем агресії проявляють імпульсивність, відкритість, оптимізм, прагнення до домашнього захисту, а також демонстративність і прагнення до лідерства.

Діти з середнім рівнем агресії також мають імпульсивність, відкритість і оптимізм, а також прагнуть до домашнього захисту та лідерства.

Діти з низьким рівнем агресії виявляють інтровертність і обережність.

Хлопчики та дівчатка виражають агресію у словесній формі, використовуючи загрози, лайку, крики чи образу.

Загалом, дослідження вказує на різні рівні агресії серед молодших школярів, при цьому важливим фактором є емоційна вразливість та спроможність контролювати негативні емоції. Також важливо враховувати, що вербальна форма агресії є більш поширеною серед вивчених дітей.

За результатами проведеної діагностичної роботи можна зробити наступні висновки:

Форми виявлення агресії у молодшому шкільному віці є фізична, вербальна та косвенна. За отриманими результатами у хлопчиків та дівчаток других класів вербальна агресія переважає над фізичною.

Гіпотеза про те, що у дітей, у яких показники вище середнього за шкалою нейротизму, агресія виражена в більшій мірі, підтвердилася лише частково.

З цього випливає висновок, що високі показники за шкалою нейротизму не завжди відповідають високому рівню агресії. За отриманими результатами

для більшості випробуваних характерна емоційна вразливість, а у деяких з'являються окремі ознаки розгойданості нервової системи.

Для зменшення рівня агресивності молодшого школяра була розроблена корекційна програма, спрямована на зняття емоційної напруги, усунення патологічних стереотипів реагування, підвищення самооцінки, прийняття себе та інших за допомогою арт- терапії.

Висновки. Арт-педагогіка - це синтез двох галузей наукового знання (мистецтва і педагогіки), що забезпечує розробку теорії та практики педагогічного корекційно-орієнтованого процесу художнього розвитку дітей поведінки і питання формування основ художньої культури через мистецтво і художню творчість (музичну, образотворчу, художньо-мовленнєву, театралізовано-ігрову). Найбільш ефективними методами профілактики та подолання агресивної поведінки у молодших школярів є арт-терапія, оскільки вона сприяє розвитку навичок знаходження рішення в нетипових ситуаціях, підвищенню самооцінки; формування позитивної та адекватної "Я-концепції"; зняття напруги психологічної та м'язової.

Діяльність з пониження рівня агресивності у учнів початкових класів включає в себе послідовну реалізацію трьох етапів: діагностичний, діяльнісний, вторинна діагностика.

Метою діагностичного етапу є виявлення дітей із агресивною поведінкою та визначення причин її виникнення. Для збору інформації застосовуються такі методи: спостереження, методики. Щоб результат роботи з агресивною дитиною був стійким, необхідно, щоб педагогічна діяльність мала не епізодичний, а системний, комплексний характер, передбачаючи проробку кожної характерологічної особливості даної дитини.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Яценко Т. С. Особливості внутрішньої динаміки психіки. Професійна освіта: педагогіка і психологія (2003) Польсько-український журнал за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Никало. Ченстохова.

Київ, с. 137–152.

2. Яценко Т. С., Чобітько М. Г., Доцевич Т. І. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків). (2003) Черкаси: Брама, 215 с.

3. Агресивна дитина : як їй допомогти. (2010) Упоряд. О. А. Атемасова. Х. :Вид-во «Ранок»,176 с.

4. Адаптація учнів до шкільного навчання. (2011) Укладач О. Є. Марінушкіна, Ю. О. Замазій. Х.: Ранок, 192с.

5. Бовть О. Б. Проблеми психологічної діагностики агресивної поведінки дітей та підлітків (1997) Педагогіка і психологія. № 3. С. 22-28

6. Діагностика і корекція агресивності у дітей (2014). Упорядник Т.Ш. Червонна. К.: Редакції загально педагогічних газет. 128с.

7. Терлецька Л.Г. Психологія дитинства: практикум. (2006) Навчальний посібник. – К.: Главник. 144с

8. Савчин М. В. Вікова психологія. (2005) Навч. Посібник М. В. Савчин, Л.П. Василенко. К.: Академвидав, 360с.

9. Жовта, В. І. (2012). Психокорекційна робота з попередження агресивності дітей молодшого шкільного віку. Практична психологія та соціальна робота, №1. С. 18–20.

10. Назарець, Л., & Мартинюк, І. (2020). Аналіз поведінкових реакцій у дітей молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти, 2020, с 149-151

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПРАЦЕЮ ПРАЦІВНИКІВ

Ятчук Ірина Орестівна,

магістр-психолог,

наук. кер.

Стець Валентина Іванівна,

канд. філос. наук, доцент кафедри психології

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

Вступ. У сучасних умовах постійно зростає інтерес до явища соціально-психологічного клімату колективу. Вдосконалення соціально-психологічного клімату колективу – це завдання розгортання соціального та психологічного потенціалу суспільства та особистості.

Формування сприятливого соціально-психологічного клімату трудового колективу є однією з найважливіших умов боротьби за зростання продуктивності праці. Разом з тим, соціально-психологічний клімат є показником рівня соціального розвитку колективу та його психологічних резервів, здатних до більш повної реалізації. А це, у свою чергу, пов'язано з перспективою зростання соціальних факторів у структурі виробництва, з удосконаленням як організації, і умов праці.

Ефективність спільної діяльності у багато в чому залежить від оптимальної реалізації особистісних та групових можливостей. Сприятлива атмосфера у групі не лише продуктивно впливає на результати, але і перебудовує людину, формує її нові можливості та виявляє потенційні. У зв'язку з цим виникає потреба в оптимізації стилю міжособистісної взаємодії.

Психологічний клімат – це емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі близькості, симпатії, збіги характерів, інтересів схильностей.

Клімат відносин між людьми складається з трьох кліматичних зон. Перша

кліматична зона – соціальний клімат, який визначається тим, наскільки в даному колективі усвідомлені цілі та завдання суспільства, наскільки тут гарантовано дотримання всіх конституційних прав та обов'язків працівників як громадян. Друга кліматична зона – моральний клімат, який визначається тим, які моральні цінності в даному колективі є прийнятими. Третя кліматична зона-це психологічний клімат, ті неофіційні відносини, які складаються між працівниками, які перебувають у безпосередньому контакті один з одним.

Мета роботи – полягає в аналізі впливу соціально-психологічного клімату колективу на задоволеність роботою працівників.

Результати та обговорення. Величезна кількість досліджень, спрямованих на дослідження факторів, що впливають на цей процес, дозволяє дійти висновку про те, що значну роль відіграють не тільки економічні фактори: рівень оплати праці, премії, бонуси та ін., а й соціально-психологічні, до основних у тому числі належить соціально-психологічний клімат. Слід зазначити, що позитивний соціально-психологічний клімат, що проявляється у групі, характеризується такими ознаками:

- високий рівень інформованості працівників, зайнятих спільною працею, про цілі та завдання;
- сформовані стабільні відносини та комунікації між учасниками соціальної групи;
- здатність працівників до конструктивного вирішення виникаючих міжособистісних конфліктів;
- атмосфера співробітництва та довіри;
- високий рівень творчої активності учасників групи;
- розвинена групова емоційна ідентифікація;
- усвідомлення всіма працівниками відповідальності за успіхи та невдачі у процесі здійснення спільної діяльності;
- високий показник ціннісно-орієнтаційної та предметно-ціннісної єдності;
- високий рівень соціально-психологічної згуртованості та професійної

спрацьованості тощо [3].

Позитивний соціально-психологічний клімат у колективі є одним із значних факторів ефективності спільної діяльності. Однією з важливих умов є професійна спрацьовуваність. Вона є унікальним ефектом взаємодії особистостей, який дозволяє досягати високої результативності спільної роботи та задоволеності працею та колегами. Основними ознаками спрацьовуваності групи виступають:

- висока продуктивність працівників;
- точність та узгодженість дій;
- сприятливі міжособистісні відносини у робочій групі;
- надійність виконуваної роботи;
- швидкість оволодіння новими спільними діями і стабільність їх виконання.

Слід зазначити, що спрацьовуваність є наслідком групової сумісності працівників, яка є соціально-психологічним показником згуртованості групи, що відображає узгодженість дій її членів в умовах спільної діяльності та відсутність конфронтації у спілкуванні [2]. У психологічній практиці виділяють кілька рівнів групової сумісності. Саме на середньому рівні узгодженість є наслідком ясного уявлення учасників групи про виконувані соціальні ролі та функції кожного працівника. Вищий рівень узгодженості відображає предметно-цільову та ціннісно-орієнтаційну єдність, групову ідентифікацію, адекватність розподілу та прийняття відповідальності за успіхи та невдачі один одного, у взаємній референтності членів групи [1].

У свою чергу, згуртованість колективу характеризує ступінь прихильності до групи її членів [3]. Групова згуртованість має два основні показники:

- рівень взаємних симпатій учасників робочої групи, що дозволяють розширювати контакти між ними та формувати атмосферу довіри для успішного здійснення спільної діяльності;
- ступінь привабливості групи для її учасників, що дозволяє задовольнити

потребу в афіліації окремих працівників, чия суб'єктивна цінність одержуваних переваг у ході спільної діяльності значно перевищує значущість індивідуальних зусиль, що витрачаються при досягненні певної мети.

Необхідно відзначити кілька важливих факторів, які серйозно впливають на згуртованість працівників у групі:

- єдність базових ціннісних орієнтацій працівників, що мають важливе значення для особистості, і визнаних як загальні орієнтири в життєдіяльності;
- ясність у розумінні мети, поставленої перед колективом, що є усвідомленням передбачуваного соціально-значущого результату, на досягнення якого спрямовані всі зусилля та дії членів групи;
- взаємозалежність працівників у трудовому процесі, заснована на співробітництві та кооперації та ін.

Таким чином, згуртованість групи відображає специфічний стан трудового колективу, що характеризується узгодженістю основних елементів системи групової активності, стійкістю субординаційних взаємозв'язків між ними, стабільністю функціонування [4]. Вона характеризує ступінь єдності, міцності, стійкості взаємодій працівників, які забезпечують стабільність діяльності соціальної системи. Як свідчить практика, високий рівень згуртованості персоналу дозволяє говорити про повну віддачу всіх працівників, а це, своєю чергою, сприяє підвищенню продуктивності праці.

Не викликає сумніву той факт, що згуртованість, будучи основним показником соціально-психологічного клімату, серйозно впливає на задоволеність працею працівників. Незважаючи на величезну кількість підходів до визначення даного феномену, можна узагальнено відзначити, що задоволеність працею є показником ставлення працівника до праці та ступеня трудової активності, а також показником успішності трудової діяльності [2].

Існує взаємозв'язок понять «задоволеність працею» та «ставлення до праці». Ця проблема розглядалася багатьма вітчизняними авторами. Багато дослідників вважають, що ці поняття синонімічні. У зв'язку з цим у психології праці можна зустріти такі поняття як «потреба у праці», «ставлення до праці»

та «задоволеність працею», які використовуються як дуже близькі за змістом. Насправді кожне з понять має свій сенс, хоча на практиці вони дуже взаємопов'язані. Так, потреба праці відображає внутрішню необхідність до здійснення активності. Причому особистість може реалізувати низку потреб у праці. Зокрема, виділяють 3 групи таких потреб:

- потреба у престижі, яка проявляється у прагненні працюючої людини реалізувати певну соціальну роль у процесі здійснення суспільно-корисної діяльності;

- потреба в сукупності матеріальних засобів, необхідних працівникові для досягнення певного рівня його благополуччя, а також задоволення життєвих потреб;

- прагнення реалізувати у трудовій діяльності свій фізичний та духовний потенціал, поєднати активність особистості з певною професією [2].

Ставлення суб'єкта праці виявляється у психологічному аспекті, так як працівник, виступаючи суб'єктом професійної діяльності, відображає своє ставлення до об'єкта. Праця розглядається як якась цінність, що формується та видозмінюється працівником у процесі здійснення діяльності. Виконуючи трудові дії, рухи та операції, особистість виявляє активність як основну властивість живого організму. При цьому важливим для працівника стає задоволеність функціональним змістом праці. Не слід забувати, що працівник здійснює трудову, у тому числі професійну діяльність, за певну винагороду, яка дозволяє задовільнити інші потреби особистості. Потреба в діяльності породжує потребу суб'єкта задовільняти особисті потреби з метою підтримки цієї діяльності. Оцінка працівником умов, у яких здійснюється діяльність, спрямована на випереджаюче задоволення індивідуальних потреб, проявляється як задоволеність виробничою ситуацією. Відповідно, потреба у праці стає важливою умовою формування ставлення до праці як засобу задоволення особистих потреб. В умовах спільної діяльності виникає необхідність дотримання певних групових норм і правил і, отже, будь-який працівник розглядає себе як учасник соціальних зв'язків, який займає певний статус в

організаційній або груповій ієрархії. Оцінка суб'єктом праці свого становища в організаційній ієрархії є задоволеність власним соціальним статусом.

Висновки. Таким чином, соціально-психологічний клімат відображає специфічну систему міжособистісних відносин, яка визначає психологічне та соціальне самопочуття кожного працівника у процесі здійснення трудової діяльності. У структурі соціально-психологічного клімату виділяють три елементи:

- соціальний клімат, який визначається ступенем усвідомленості працівниками організаційних цілей і завдань, гарантованості дотримання всіх конституційних прав працівників як громадян, наприклад, право на працю;

- моральний клімат, що відображає ступінь дотримання моральних цінностей і норм, прийнятих у цій соціальній групі;

- психологічний клімат, що характеризується неофіційною атмосферою, що складається між працівниками, які у безпосередньому контакті один з одним [7].

Інакше кажучи, соціально-психологічний клімат відображає якісний бік міжособистісних відносин, що виникають між учасниками групи. Він являє собою сукупність психологічних умов, які перешкоджають або сприяють ефективній спільній діяльності, всебічному розвитку особистості в групі та формуванню задоволеності працею.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / О. А. Грішнова. 3-є вид., випр. і доп. К.: Знання, 2017. 559 с.

2. Кличковський С. О. Дослідження взаємозв'язку деструктивних установок міжособистісної взаємодії з соціально-психологічним кліматом підприємства. Український психологічний журнал. 2018. № 3. С. 49-59.

3. Сорока І. А. Позитивний соціально-психологічний клімат як засіб профілактики конфліктів у педагогічному колективі / І. А. Сорока // Правовий вісник Університету «Крок». 2016. № 2. С. 150-154.

4. Чайковська О. М., Онуфрієва Л. А. Вплив міжособистісних взаємин на формування соціально-психологічного клімату студентської групи. Психологічний часопис. 2019. Т. 5. № 5. С. 45-61.

SOCIOLOGICAL SCIENCES

THE FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Kuznietsov Vladyslav,
graduate student,
Taurida V. I. Vernadsky National University,
Kyiv, Ukraine

Introduction. The role of social responsibility in modern development of organizations and its place in corporate management system is grounded, as well as the concept of global social responsibility is formed, the effect of which transcends national economies [1, p. 51].

Social entrepreneurship is becoming an increasingly relevant and important aspect of the modern financial system. This type of entrepreneurship is aimed at achieving not only financial profit, but also solving social and environmental problems. Understanding what constitutes social entrepreneurship therefore will not only contribute to advancing social entrepreneurship research but also facilitate practitioners in the field [2].

To make social entrepreneurship more successful and influential, it is necessary to take into account various factors that influence its development.

Aim. The purpose of the paper is to determine the main factors affecting the development of social entrepreneurship.

Results and discussion. The first key factor is the legal framework and regulation of social entrepreneurship in the country. Clear legislation, which defines the status of social enterprises, their rights and obligations, creates a stable basis for the development of this sector. However, the absence of relevant regulatory acts or their ambiguous interpretation can complicate the work of social enterprises and reduce their effectiveness.

The second important factor is access to financial resources and investments. Social enterprises often have a difficult financial situation, as their goals may be aimed at providing services for the common good or helping vulnerable populations. Therefore, it is important to create mechanisms for financial support and investment in social enterprises so that they can develop and expand their activities. The third factor is public awareness and support for social entrepreneurship among the public and the business community.

The more people understand the importance of social entrepreneurship for society, the more opportunities there are for its development. Support from business, the state and public organizations can stimulate social enterprises to new achievements and impact on solving social problems.

Another important factor is the development of infrastructure for social entrepreneurship. The presence of specialized organizations, accelerators, business incubators and consulting centers contributes to the support and development of social enterprises. They provide the necessary expert support, help in choosing the right direction of development and increasing the efficiency of activities.

In order to achieve success in social entrepreneurship, it is also important to consider market competition and the ability to adapt to changes in society. This allows social enterprises to remain competitive and effective in the long term. All more companies understand that responsibility to consumers, the community and the environment is not limitations, but the opportunity to innovate that creates new markets and expand all demand for products and services [3, p. 664].

At the core of social entrepreneurship lies a commercial model of economic behavior; however, considering the global goal of its operation, it can be interpreted as social entrepreneurial behavior [4, p. 163].

Self-efficacy is found to be the most significant followed by moral obligation, innovativeness, social support and empathy in influencing social entrepreneurial behavior [5].

The behavior of a social enterprise can be aimed at achieving positive social impact, economic sustainability and creating innovative solutions for social problems.

It reflects how effectively and purposefully the organization works to solve specific problems and affects the quality of life of the community. A key aspect of a social entrepreneurial behavior is its ability to integrate its social mission into all aspects of its operations, including strategic planning, resource management, and interaction with customers and stakeholders. Behavior determines the extent to which a social enterprise prioritizes social goals alongside financial sustainability, and affects its reputation and ability to attract support and investment.

Conclusions. Considering the complexity and contradictions of social life in wartime, an effectively implemented strategy of social responsibility of business is able to solve a number of acute socio-economic and environmental problems in the long term.

The ratio of positive and negative consequences is important in this case. Thus, factors influencing the development of social entrepreneurship include the legal framework, financial support, public awareness and infrastructure. The integration of these aspects helps to create a favorable environment for the development of social enterprises and the achievement of their strong social and economic efficiency.

REFERENCES:

1. Polyanska A. Social responsibility as an enterprise's development factor. *Economic Annals-XXI*. 2015. № 3-4(1). P. 51-54. URL: <http://ea21journal.world/index.php/ea-v149-12>
2. Dwivedi A., Weerawardena J. Conceptualizing and operationalizing the social entrepreneurship construct. *Journal of Business Research*. 2018. Vol. 86. P. 32-40. DOI <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.01.053>
3. Сова О. Ю. Стратегії забезпечення сталого розвитку підприємництва. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики», Одеса, Одеський національний економічний університет. 2023. С. 664-665. URL: <https://drive.google.com/file/d/1otw3Q8ILv8wRVB2Wz4xLbgYIMuICSUJr/view>
4. Шергіна Л. А., Нотевський Є. В., Жемба А. Й. Соціальне

підприємництво в контексті сталого розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. 2018. № 3. Том 2. С. 160-165.

5. Akter A., Rana S.M.S., Ramli A. J. Factors influencing social entrepreneurial behavior: evidence from a developing nation. 2020. International Journal of Ethics and Systems. No 36(4). P. 581-599. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJOES-05-2020-0076>

**ВИКЛИКИ ДЛЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Артемчук Олександр Федорович,
аспірант

Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»,
ORCID 0009-0004-9271-8147

У статті проаналізовано вплив військової агресії Росії проти України на національну систему освіти і підготовку професійних кадрів.

Зокрема, досліджено наслідки бойових дій для шкільної, вищої освіти та професійно-технічних навчальних закладів. Розглянуто такі проблеми, як масове руйнування інфраструктури, складнощі з доступом до навчання через вимушене переселення населення, перехід на дистанційну форму без належного матеріально-технічного забезпечення.

Окреслено основні виклики для української освіти в умовах воєнного стану та напрями державної політики щодо мінімізації негативних наслідків. Наголошено на перспективах відновлення і подальшого реформування галузі в післявоєнний період.

Стаття розрахована на науковців, експертів, освітян, органи державної влади та широку громадськість, яку цікавлять питання розвитку освіти і професійної підготовки в умовах війни та післявоєнної відбудови України.

Ключові слова: Вплив війни на освіту, доступ до освіти, дистанційне навчання, виклики, відбудова.

Вступ. Російське військово вторгнення, що розпочалося 24 лютого 2022 року, кардинально вплинуло на всі сфери життя українського суспільства. Освіта і підготовка професійних кадрів опинилися перед безпрецедентними викликами. Бойові дії, окупація територій, масове переселення і загибель людей унеможливають нормальне функціонування навчальних закладів. Школи,

коледжі, університети, наукові інституції наразі докладають неймовірних зусиль аби утримати освітній процес на плаву. Проте, як задовольнити потреби населення у освітніх послугах та підготувати фахівців, необхідних для відбудови країни в умовах бойових дій - питання відкрите. У статті проаналізовано основні проблеми та виклики, з якими зіткнулася система освіти і професійної підготовки України в умовах війни.

Мета дослідження. Проаналізувати вплив війни на систему освіти та підготовки фахівців в Україні, визначити основні проблеми та перспективи розвитку галузі в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Матеріали дослідження. В якості матеріалів використано:

- статистичні дані про пошкодження інфраструктури освіти
- експертні доповіді щодо впливу війни на систему освіти
- нормативно-правові акти, що регулюють сферу освіти в умовах воєнного стану
- результати соціологічних опитувань студентів, викладачів, учнів

Методи дослідження:

- аналіз даних щодо кількісних та якісних показників стану освіти
- порівняння показників до та після початку війни
- узагальнення експертних оцінок та рекомендацій
- прогнозування розвитку ситуації в галузі на основі наявних даних

Результати та обговорення. Вплив війни на систему шкільної освіти є руйнівним. За словами міністра освіти і науки Сергія Шкарлета, "понад 2 тисячі навчальних закладів постраждали внаслідок бойових дій, із них 218 шкіл повністю зруйновано" [1].

Перехід на дистанційне навчання став вимушеним кроком для більшості шкіл. Проте освітній експерт Олександр Елькін зазначає: "Не всі діти мають доступ до якісного інтернету та електропостачання, належного обладнання. Крім того, виникають психологічні труднощі: дітям бракує живого спілкування" [2].

Для школярів з окупованих та прифронтових територій доступність

освіти залишається гострою проблемою. За даними ЮНІСЕФ, близько 5 мільйонів українських дітей зазнали перешкод у навчанні через війну [3]. Крім того, дистанційна форма ускладнює контроль знань та комунікацію між учасниками процесу. On-line навчання не забезпечує ефективної взаємодії між викладачами та студентами, що негативно позначається на якості здобутих знань. Тому перехід на дистанційку в умовах війни має бути тимчасовим заходом. Після відновлення мирного життя необхідно повернутися до традиційної очної моделі, що є оптимальною для системи освіти.

Крім того, значна кількість шкіл не може функціонувати через брак інфраструктури на пошкоджених війною територіях. Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук констатує: "У звільнених районах фактично відсутня шкільна інфраструктура. Потрібно терміново відновлювати її" [4].

Таким чином, система шкільної освіти зазнає руйнівного впливу війни, що потребує негайних та масштабних заходів для відновлення її роботи та доступності освіти для всіх категорій дітей.

Вища освіта в Україні опинилася в епіцентрі воєнних дій. Як зазначає міністр освіти і науки Сергій Шкарлет, "внаслідок російської агресії повністю зруйновано Харківський національний університет ім. Каразіна та Харківський національний аерокосмічний університет ім. Жуковського" [5].

Масова міграція торкнулась викладачів і студентів. Володимир Бугров, проректор Київського національного університету ім. Шевченка констатує: "Ми втратили до 40% студентів, особливо іноземців, які виїхали до безпечніших місць" [6].

Багато ЗВО перевели навчання у дистанційний режим. Проте, як зазначає науковець Марина Садова, "далеко не всі студенти мають повноцінний доступ до інтернету та необхідних технічних засобів для дистанційної освіти" [7].

Проблеми з працевлаштуванням чекають на випускників. Під час війни вкрай скоротилась кількість вакансій в економіці, що ускладнює старт кар'єри для свіжоспечених фахівців.

Таким чином, через активні бойові дії система вищої освіти зіткнулась із

безпрецедентними втратами та викликами і відновлення її повноцінного функціонування вимагатиме значних зусиль і ресурсів.

Підготовка робітничих кадрів та фахівців зазнала істотного негативного впливу через війну. 182 професійно-технічних навчальних заклади зруйновано або пошкоджено внаслідок військових дій.

В умовах мобілізації та міграції гостро відчувається нестача кваліфікованих робітників у багатьох галузях. На думку економіста Ірини Кравчук, "українські підприємства вже зараз відчувають гострий дефіцит токарів, фрезерувальників, зварників та інших фахівців" [8].

Водночас, як зазначає міністр освіти Сергій Шкарлет, існує "нагальна потреба у швидкій перепідготовці кадрів відповідно до викликів воєнного часу та післявоєнної відбудови" [9].

Отже, через активні бойові дії система професійно-технічної освіти зазнала відчутних втрат, а економіка країни стикнулася з дефіцитом робітничих кадрів. Це вимагає оперативного реагування задля забезпечення підприємств необхідними фахівцями.

Висновки. Війна, розв'язана Росією проти України, спричинила колосальні виклики та збитки для національної системи освіти і підготовки фахівців. Масові руйнування інфраструктури, вимушена міграція учасників освітнього процесу, брак ресурсів та безпекові загрози суттєво ускладнюють навчання на всіх рівнях.

Першочерговим завданням є максимальне збереження освітнього потенціалу країни та відновлення доступності навчання для постраждалого населення. Держава має забезпечити фінансову, матеріальну і методичну підтримку закладів освіти, створити умови для повернення викладачів і студентів, налагодити співпрацю із міжнародними організаціями задля подолання кризи в галузі.

Водночас, в умовах повоєнної відбудови гостро постане питання модернізації та розвитку освіти, підготовки широкого спектру фахівців відповідно до потреб економіки країни. Це має стати стратегічним пріоритетом

держави для забезпечення конкурентоспроможності України на міжнародній арені та підвищення добробуту суспільства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Шкарлет С. М. Звіт про результати аналізу наслідків війни для системи освіти України. Київ : МОН України, 2022. 25 с.
2. Елькін О. Проблеми та перспективи дистанційної освіти в Україні. Освітня політика. 2022. № 5. С. 12–15.
3. Освіта в умовах війни : звіт ЮНІСЕФ в Україні за 2022 рік / представництво ЮНІСЕФ в Україні. Київ, 2022. 19 с.
4. Стефанчук Р. Потреби відновлення шкільної інфраструктури на звільнених територіях України : виступ на засіданні Верховної Ради України від 05.12.2022. URL: <https://rada.gov.ua/news/Povidomlennya/224224.html> (дата звернення: 10.12.2022).
5. Шкарлет С. М. 204 університети України перейшли на дистанційне навчання через війну. Укрінформ. 25.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3444436-204-universiteti-ukraini-perejli-na-distancijne-navcanna-cerez-vijnu-mon.html> (дата звернення: 15.12.2022).
6. Бугров В. 40% студентів залишили українські університети через війну – КНУ. Укрінформ. 10.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3462549-40-studentiv-zalisili-ukrainski-universiteti-cerez-vijnu-knu.html> (дата звернення: 15.01.2023).
7. Садова М. Проблеми та рішення: дистанційна освіта під час війни. Освітня політика. 2022. № 9. С. 18-22.
8. Кравчук І. Дефіцит робітничих кадрів в умовах воєнного стану : аналіт. записка. Київ : НІСД, 2022. 12 с.
9. Шкарлет С. Пріоритети розвитку освіти в умовах післявоєнної відбудови України. Освітня політика. 2022. № 12. С. 5-7.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лупіна Марина Ігорівна,
студентка освітнього рівня «магістр»
Рябицька Тетяна Іванівна,
ст. викладач
ВМУРоЛ «Україна»
Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Розглядаючи історію становлення та розвитку благодійності в Україні, слід відмітити, що вона має яскраві досягнення та довгі роки занепаду. Становлення благодійної діяльності пов'язують з князем Олегом який взяв на себе зобов'язання про викуп русичів і греків, де б вони не перебували, і відправлення їх на Батьківщину. Князі Володимир, Ярослав Мудрий, були яскравим прикладом найвищого законодавчого, матеріального та морального заступництва над бідними, жебраками, сиротами, вдовами, людьми з інвалідністю. Суспільство на теренах України пройшло шлях від «сліпої філантропії» (подавання милостині) до зародження соціальної інженерії, коли на законодавчому рівні створювалися заклади суспільного та державного піклування, діяльність яких була спрямована на підтримку маргінальних верств населення та включення їх до повноцінного, якісного життя в громаді.

На початку двадцятого століття благодійність була визнана соціальним явищем класового, перш за все, буржуазного суспільства, стала вважатися непотрібною, її змінила державна система охорони здоров'я та соціального забезпечення. Громадська та церковна благодійність була ліквідована до 1928 року.

Відновлення, розвиток та розквіт традицій благодійності розпочався зі становленням незалежності України. Згідно статистики, на протязі 1990-2010 років в Україні легалізовано діяльність перших 276 громадських та благодійних організацій. Великим поштовхом для розвитку благодійництва стала російська агресія проти української державності.

Від початку повномасштабної війни в Україні зареєстровано майже **дев'ять тисяч благодійних фондів**. Загалом до благодійної підтримки України долучилися **4,2 мільярда** людей у всьому світі. Отже, для сьогодення є важливим дослідження методологічних основ благодійної діяльності.

Мета роботи. / Aim. Розкрити важливість і особливості формування культури української благодійності, як чинника розвитку моральності кожної людини і становлення громадянського суспільства.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Для розв'язання поставленої мети було використано такі методи: теоретичний аналіз наукової літератури, аналіз статистичних даних, вторинний аналіз соціологічної інформації, порівняльний аналіз, систематизація, класифікація та узагальнення наукових психологічних та соціологічних джерел з обраної теми, вторинна обробка даних.

Результати та обговорення. / Results and discussion. В суспільстві феномен благодійності сприймають як духовну, моральну та прагматичну цінність, її основою завжди є милосердя, жалість, альтруїзм. Благодійність для сучасного українського суспільства стала показником набуття національної самосвідомості.

Виходячи із загально визнаного твердження, що благодійництво має на меті покращення матеріального та морального стану окремих членів суспільства, дослідники підкреслюють особливе значення благодійної діяльності для соціально-економічного розвитку країни загалом [1]. Благодійна діяльність може бути заснована на засадах професійної діяльності окремих благодійників, організацій, фондів чи волонтерства, і завжди орієнтована на допомогу та покращення суспільства загалом чи, окремих його верств чи осіб.

Сучасна благодійна діяльність здійснюється на принципах добровільності, законності, гуманності, неприбутковості, спільності інтересів і рівності прав суб'єктів сфери, гласності, підзвітності та субсидіарності, тобто вирішення проблем «знизу вгору» [5].

У функціональній благодійності сучасні дослідники виділяють наступні

функції: комунікативну, функцію соціальної пам'яті й функцію формування соціальної свідомості [3].

Благодійництво, благодійна діяльність, на думку Гудзя А. О., здійснюється у таких основних напрямках:

- сприяння здійсненню програм (загальнодержавних, регіональних, місцевих та міжнародних), що спрямовані на захист, стабілізацію та поліпшення економічного, соціального становища суспільства;

- покращення економічного, матеріального становища бенефіціарів, сприяння їх соціальній реабілітації;

- надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок суб'єктивних чи об'єктивних причин як то стихійне лихо, екологічні, техногенні, військові катастрофи, соціальні конфлікти, нещасні випадки, репресії, переміщення, вигнання;

- сприяння розвитку науки, освіти, реалізація програм надання допомоги спеціалістам галузі, студентам, учням;

- сприяння реалізації програм національно-культурного, творчого розвитку, збереження культурних цінностей;

- підтримка та розвиток обдарованої творчої молоді;

- сприяння в галузі охорони і збереження культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури України;

- розвиток інфраструктури, засобів масової інформації та видавничої справи;

- позитивно впливати на розвиток природоохоронної справи;

- пропагування здорового способу життя та сприяння розвитку охорони здоров'я, масової фізичної культури, спорту і туризму;

- налагодження надання медичної допомоги населенню, здійснення соціального догляду за хворими, людьми з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими індивідами, які потребують патронажу та піклування;

- пропагування та захист материнства та дитинства, надання допомоги багатодітним та малозабезпеченим сім'ям в складних життєвих обставинах [2].

Діяльність (початок та припинення) благодійних організацій здійснюється на підставі установчих документів і не повинні суперечити законам України. Установчим документом благодійної організації є Статут, який затверджуються засновником (засновниками) благодійної організації або уповноваженими ними особами. Згідно Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» установчі документи мають містити: найменування, цілі та сфери благодійної діяльності, органи управління БО, порядок внесення змін до установчих документів, джерела активів, порядок звітності та контролю, підстави та порядок припинення діяльності, у тому числі порядок розподілу активів [4].

Благодійна організація, як зазначалося вище, може одночасно займатися декількома видами благодійної діяльності. Конкретні її напрями визначаються благодійниками і положеннями благодійних організацій (статутами). Для функціонування, розвитку благодійної організації важливим є формування головної мети, стратегії та визначення сфер благодійної діяльності, які потребують особливої уваги.

Питання постійного наповнення активів благодійних організацій важливе в благодійній діяльності. Отже, збільшення фондів благодійних організацій може відбуватися наступним чином:

1) Благодійні пожертви, що є безоплатною передачею благодійником коштів, майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, у відповідності до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

2) Благодійний грант – цільова допомога у формі валютних цінностей, з визначним терміном використання. Суми валютних цінностей благодійного гранту, які не використані в зазначений термін повинні бути повернені благодійнику.

3) Публічний збір благодійних пожертв, що має форму добровільного збору у формі коштів серед невизначеного кола осіб з використанням різних способів [6].

Суб'єктами благодійної діяльності вважають благодійників, благодійні організації, які добровільно здійснюють один чи декілька видів благодійної діяльності та бенефіціарів, тобто набувачів благодійної допомоги.

Висновки. / Conclusions. Таким чином, благодійність в українських реаліях набуває великого значення та для її популяризації необхідно формувати імідж престижності, з метою формування популярності політики соціальної відповідальності. Інтеграція зусиль трьох секторів – держави, приватної сфери і громадськості – дозволить зробити українське благодійництво дієвим інструментом вирішення актуальних соціальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буздуган Я. Організаційно-правові форми та принципи сучасної благодійної діяльності в Україні. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2559/>.
2. Гудзь А. О. Класифікація форм і видів благодійної діяльності в Україні. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/1/17.pdf>
3. Дейч М. Є. Благодійність як прояв соціальної відповідальності: стан і перспективи розвитку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197229095.pdf>
4. Закон України Про благодійну діяльність та благодійні організації. Документ 5073-VI, чинний, поточна редакція. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
5. Касянович Г. П. Моральні права і відповідальність: теоретико-методологічний аспект: Монографія. Львів: Ліна-Прес. 2000. 238с.
6. Родченко В. Б., Серьогіна Д. О. Інституційні аспекти розвитку благодійності в Україні. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3942>

ОСВІТА ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Побочій Роман Володимирович,

аспірант

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»,

ORCID:0009-0004-8350-8586;

У статті досліджується вплив глобалізації та пов'язаних з нею чинників на розвиток сучасної вищої освіти й оновлення підходів до професійної підготовки фахівців.

Розглядаються такі аспекти: інтернаціоналізація освітнього процесу, нові вимоги до компетентностей фахівців в умовах глобалізації; зростання мобільності студентів і викладачів, поширення онлайн-навчання, міждисциплінарних освітніх програм.

Окрему увагу приділено необхідності посилення зв'язку освіти з потребами ринку праці; формуванню глобального мислення, міжкультурних навичок майбутніх фахівців.

Зроблено висновки щодо подальших тенденцій розвитку освітньої галузі та забезпечення її відповідності викликам часу в умовах динамічного глобалізованого середовища.

Ключові слова: глобалізація, інтернаціоналізація освіти, онлайн-навчання, міждисциплінарні компетентності, мобільність, глобальне мислення.

Вступ. Глобалізація та стрімкий технологічний розвиток кардинально змінюють умови функціонування сучасного суспільства. Це висуває нові комплексні вимоги до системи підготовки фахівців, здатних ефективно реагувати на динамічні виклики часу. Сьогодні як ніколи гостро постає питання модернізації та інтернаціоналізації вищої освіти, приведення її у відповідність з потребами глобалізованого ринку праці, новою міждисциплінарною

парадигмою наукових знань.

З огляду на це, дослідження впливу глобалізації на розвиток вищої освіти, тенденцій трансформації підходів до професійної підготовки та формування компетентностей майбутніх фахівців набуває особливої актуальності й практичного значення. У статті розглядаються ключові аспекти цієї проблеми.

Таким чином визначено проблемне поле дослідження та обґрунтовано його своєчасність в контексті глобалізаційних та технологічних трансформацій.

Метою статті є аналіз глобальних тенденцій, що зумовлюють трансформацію вищої освіти та висувають нові вимоги до підготовки фахівців в сучасних умовах.

Матеріали дослідження становлять наукові та аналітичні публікації провідних вітчизняних та закордонних фахівців у галузі теорії освіти, а також експертні міжнародні звіти освітніх інституцій та організацій.

У роботі використано такі загальнонаукові методи:

- систематизація та узагальнення даних;
- порівняльний аналіз окремих явищ і фактів;
- прогнозування на основі екстраполяції тенденцій.

За допомогою цих методів досягнуто реалізацію поставленої в роботі **мети** – комплексного дослідження впливу глобалізаційних процесів на освітню галузь та окреслення подальших напрямів її розвитку.

Результати та обговорення. Інтернаціоналізація освіти є одним з ключових проявів впливу глобалізації на систему підготовки фахівців. Вона передбачає інтеграцію міжнародного виміру в освітній процес, навчальні плани і наукові дослідження.

Як зазначає дослідник Джон Найт: "Інтернаціоналізація вносить вагомі зміни у всі аспекти університетського життя - мови викладання, студентський і викладацький контингент, навчальні плани і програми, наукові проекти, соціокультурну атмосферу" [1].

Ще один науковець Г. де Віт відзначає: "Глобалізація економіки висуває нові вимоги до підготовки фахівців, здатних ефективно конкурувати на

міжнародному ринку праці. Університети при цьому перетворюються на транснаціональні центри передачі знань та поширення інновацій" [2].

Отже, інтернаціоналізація веде до підвищення якості вищої освіти, розширення доступу до глобальних знань та посилення конкурентоспроможності фахівців, що дозволить їм ефективніше реалізовуватися в умовах глобалізованого світу. Проте цей процес потребує виваженого реформування освітніх програм та створення оновленого міжнародно-орієнтованого середовища в університетах.

Глобалізація та стрімкий розвиток технологій висувають нові вимоги до фахових компетентностей, якими мають володіти сучасні спеціалісти.

Як зазначає дослідник освіти Пітер Скотт: "Зростаюча невизначеність, складність і взаємозалежність глобального ділового середовища потребують фахівців з гнучким, адаптивним мисленням, міждисциплінарними знаннями та вмінням швидко реагувати на зміни" [3].

Ще один науковець, М. Педлер, акцентує увагу на важливості "м'яких навичок": "Hard skills втрачають цінність без розвинених soft skills - креативності, емоційного інтелекту, управління людьми. Саме ці якості будуть все більше затребувані на ринку праці" [4]. Система освіти має оновлюватися відповідно до потреб часу, акцентуючи увагу на розвитку критичного мислення, творчості, комунікабельності, лідерства, адаптивності, цифрових навичок фахівців різних сфер діяльності. Це забезпечить їх конкурентоспроможність у глобальному масштабі.

Підвищення академічної мобільності є важливим напрямом інтернаціоналізації освіти в умовах глобалізації. Вона передбачає зростання обмінів та стажувань студентів і викладачів за кордоном.

Як зазначає дослідник У. Тейхлер: "Міжнародна мобільність дає студентам безцінний досвід поглибленого розуміння іншої культури, опанування іноземних мов, налагодження міжнародних зв'язків. Водночас, університети отримують можливості для наукової кооперації, обміну кращими освітніми практиками з закордонними партнерами" [6].

Дослідник Ж. Найт підкреслює: "Заохочення академічної мобільності має стати стратегічним завданням університетів задля підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних працювати в міжнародному контексті" [5].

Отже, сприяння мобільності дозволяє підвищити якість вищої освіти, посилити її зв'язок зі світовою наукою, забезпечити конкурентоспроможність випускників на глобальному ринку праці. Це має стати невід'ємною складовою стратегії розвитку університетів.

Онлайн-освіта набуває все більшої популярності в усьому світі, особливо на тлі глобалізації та стрімкого технологічного розвитку.

За даними аналітиків EdTech, кількість здобувачів освіти, які навчаються онлайн, щороку зростає на 15-20%. До 2025 року частка онлайн-курсів у вищій освіті може сягати 50%.

Як зазначає дослідник Р. Гаррісон, "Пандемія лише пришвидшила тенденції до цифрової трансформації освіти. Онлайн-формат дозволяє зробити навчання більш гнучким, персоналізованим і масштабованим" [7]. Завдяки ІТ провідні університети світу отримують можливість поширювати свої освітні програми серед глобальної аудиторії слухачів.

Популярність онлайн-освіти буде лише зростати. Це відкриває нові можливості для розширення доступу до якісних знань у глобальному масштабі. Проте потрібно враховувати виклики щодо забезпечення ефективності дистанційного навчання та якості освітніх програм.

Глобалізація та технологічний розвиток зумовлюють зростання попиту на фахівців із міждисциплінарними компетентностями. Це веде до поширення міждисциплінарних освітніх програм у вищій школі.

Міждисциплінарні програми передбачають інтегроване вивчення двох і більше галузей для отримання синергетичного ефекту та формування цілісного бачення складних глобальних проблем. Поєднання природничих, інженерних і соціально-гуманітарних дисциплін у навчальних курсах сприяє розвитку системного креативного мислення майбутніх фахівців.

Такі програми затребувані серед талановитих випускників з огляду на перспективи працевлаштування. З освітньої точки зору вони відкривають нові горизонти для опанування комплексних міждисциплінарних знань та навичок.

Глобалізація економіки вимагає більш тісної взаємодії освіти з ринком праці та залучення роботодавців до формування оновлених компетентностей фахівців.

Як стверджує аналітик Д. Джонстон, "зростає розрив між кваліфікаціями випускників та вимогами сучасних високотехнологічних компаній. Освітні заклади мають налагодити систематичний діалог з бізнесом щодо актуальних потреб у фахівцях" [8].

П. Скотт наголошує: "Залучення професіоналів-практиків до викладання, розробки навчальних курсів на основі реальних кейсів, організації стажувань на підприємствах - це дієві механізми підготовки вмотивованих фахівців з розвинутими *hard* та *soft skills*" [9].

Отже, посилення зв'язку навчальних закладів з роботодавцями та практиками є важливим напрямом модернізації освітніх програм для формування затребуваних компетентностей майбутніх фахівців. Це також підвищує їх шанси на працевлаштування після завершення навчання.

Глобалізація зумовлює необхідність формування у майбутніх фахівців навичок глобального мислення та міжкультурної комунікації.

Як зазначає дослідниця К. Олсон, "Глобальне мислення передбачає розуміння світу як єдиної взаємопов'язаної системи, усвідомлення глобальних трендів, викликів і можливостей. Ці навички є критично важливими для ефективної роботи у багатокультурному середовищі" [10]. Успішна професійна реалізація вимагає від фахівців відкритості до розмаїття культур, релігій, звичаїв. Уміння налагоджувати діалог і співробітництво з людьми з різних країн - цінний софт-скіл для глобального ринку праці.

Отже, вища школа має включати до освітніх програм компоненти, що розвивають гнучке міжкультурне мислення та відкритість до взаємодії в багатонаціональному середовищі. Це покращить адаптивність випускників у

глобалізованому бізнесі та соціумі.

Володіння іноземними мовами набуває стратегічного значення для фахової самореалізації в умовах глобалізації. Тому вивчення мов має стати невід'ємною складовою підготовки сучасного фахівця.

Як наголошує дослідник Г. Вільямс, "знання англійської чи інших поширених мов відкриває доступ до глобальних професійних мереж, міжнародних проектів, передового досвіду закордонних колег. Це значно підвищує конкурентоспроможність фахівця на міжнародному ринку праці" [11].

Вчена О. Іванова додає: "Мови слід вивчати у тісному зв'язку з майбутньою спеціальністю - через ділове мовлення, переклад професійних текстів, спілкування на фахову тематику. Це дасть студентам можливість вільно інтегруватися у глобальне середовище обраної професії" [12].

Як підсумок, посилення мовної підготовки в комбінації з фаховим навчанням є важливим для успішної реалізації випускників у міжнародному контексті. Це має стати пріоритетом розвитку вищої освіти.

Розвиток цифрових технологій та перехід багатьох сфер діяльності в онлайн вимагає від фахівців ефективної комунікації та співпраці у віртуальному середовищі. Сьогодні брак цифрових навичок може стати меншою перешкодою для кар'єрного зростання, ніж професійний дефіцит. Дистанційна робота, онлайн-наради, проекти - все це вимагає як твердих ІТ-компетентностей, так і "м'яких" навичок віртуальної командної роботи та лідерства.

К. Ворд додає: "Вміння використовувати хмарні сервіси, організовувати продуктивну групову роботу онлайн, проводити відеоконференції - ці skills дедалі більше цінуватимуться роботодавцями" [13].

Отже, формування сучасних ІТ-навичок та компетентностей онлайн-взаємодії має стати невід'ємним елементом підготовки конкурентоспроможного фахівця для глобального цифрового середовища.

Висновки. Можна прогнозувати посилення тенденцій до цифрової трансформації освіти, інтернаціоналізації освітніх програм, поширення

онлайн-навчання, міждисциплінарності, зростання академічної мобільності, тіснішого зв'язку з ринком праці. Пріоритетами залишаються формування глобального мислення і міжкультурних навичок фахівців, розвиток їх цифрових та "м'яких" компетентностей.

Освіта набуватиме дедалі більш індивідуалізованого, гнучкого характеру з акцентом на унікальні "надпрофесійні" якості особистості. Зрештою може відбутися заміщення класичних навчальних закладів "метауніверситетами", мережами кооперованих освітніх платформ.

Необхідність постійного оновлення освітніх програм для підготовки конкурентоспроможних фахівців.

В умовах стрімких соціально-економічних змін потрібна неперервна модернізація освітніх програм згідно з новітніми вимогами до компетентнісних профілів фахівців. Реформи мають охоплювати зміст навчання, методики викладання, оцінювання, профорієнтацію тощо. Також важливі постійне підвищення кваліфікації викладачів, ознайомлення з глобальним досвідом, інтеграція у міжнародні партнерські мережі.

Завдяки гнучким освітнім моделям Україна зможе адаптуватися до глобального динамічного середовища та ефективно інтегруватися у світовий економічний і науково-освітній простір.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. John Knight. Internationalization: Concepts, Complexities and Challenges // The SAGE Handbook of International Higher Education, 2008.
2. Hans de Wit. Internationalization of higher education in the United States of America and Europe: A historical, comparative, and conceptual analysis // Greenwood publications, 2002.
3. P. Scott. The skills needed in the 21st century workplace // Smithsonian Magazine, 2018.
4. M. Pedler. Soft skills matter in the age of automation // Harvard Business Review, 2022.

5. J. Knight. Internationalisation Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales // Journal of Studies in International Education, 2004.
6. U. Teichler. Internationalisation Trends in Higher Education and the Changing Role of International Student Mobility // Journal of International Mobility, 2017/1.
7. R. Garrison. Online learning enters the mainstream // EdTech Digest, 2021.
8. D. Johnston. Minding the gap between graduates and employers // Lumina Foundation Report, 2019.
9. P. Scott. Bridging education and business // The European Business Review, 2022.
10. K. Olson. Fostering global thinking in higher education // Journal of International Education and Leadership, 2023/1.
11. G. Williams. Speaking in tongues: the global importance of foreign language skills // Cambridge University Press, 2019.
12. O. Ivanova. ESP coursebooks for integrate language and discipline learning // Advanced Education Scientific Journal, 2021/8.
13. K. Ward. Top soft skills every worker will need in the post-pandemic workplace // Forbes, 2021.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЛАГОДІЙНИЦТВА В УКРАЇНІ

Рябицька Тетяна Іванівна,

Ст. викладач

Лупіна Марина Ігорівна,

Магістрант

ВМУРоЛ «Україна»

Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Благодійність в незалежній Україні хоч і почала розбудовуватися нещодавно, але має свої як досягнення, так і свої проблеми. В сучасних реаліях українці інтегрують благодійність у життя, намагаючись долучитися до вирішення проблем, що постали перед суспільством. Саме це бажання дозволило Україні посісти друге місце у рейтингу благодійності 2023 року - World Giving Index. Ментально українці дуже емпатійні, тож великий відсоток громадян постійно жертвує на різні благодійні програми, що в свою чергу дозволяє шахраям використовувати це в цілях наживи. Відтак у пересічних громадян низька довіра до різних благодійних заходів та акцій, що свідчить про недостатню сформованість культури благодійності в Україні.

Культура благодійності в сучасних теоретичних дослідженнях визначається як відповідальний вибір робити власний внесок у розв'язання суспільних проблем з метою подальшого розвитку безпечного та прогресивного середовища [2].

Мета роботи. / Aim. Розкрити важливість і особливості формування культури української благодійності, як чинника розвитку моральності кожної людини і становлення громадянського суспільства.

Матеріали та методи. / Materials and methods. За умови використання загальнонаукових (теоретичний аналіз наукової літератури, систематизація, класифікація та узагальнення наукових психологічних та соціологічних джерел з обраної теми) та використання вторинного матеріалу отримані результати дозволили з'ясувати особливості формування культури української благодійності.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Одним із методів формування культури благодійництва в українському суспільстві, за твердженням представників Українського форуму благодійників, є масова просвіта не тільки населення, а і представників державних структур. Серед благодійників та юристів досить довго йшов пошук шляхів урегулювання збору готівкових пожертв через скринькові збори та публічний збір пожертв на вулицях. Отже, даний вид благодійних зборів може проводитися тільки представниками благодійних організацій у яких є нотаріально завірена довіреність і при наявності можливості внесення зібраних пожертв на спеціальний рахунок зразу після акції. Таким чином вдалося суттєво зменшити кількість благодійних скриньок в суспільному просторі, впровадити практику оформлення кожної пожертви в мережах торгівлі через прибутковий касовий ордер.

Формування культури благодійності – це розвиток обізнаності населення про способи благодійності та про правила безпеки. Більшість благодійників схиляється до думки, що моральні принципи не порушуються, якщо допомагають тоді коли про це просять і якщо людині хочеться це зробити. Благодійність в сучасному світі – це допомога, і не завжди грошима. Кожна людина має право знати про форми благодійної допомоги в яких вона може проявити себе, про форми які можуть бути затребувані в визначений час [1].

Принциповим питанням формування культури благодійності є забезпечення масової просвіти населення стосовно правил готівкового збору та відповідальності за свою пожертву. З метою убезпечення себе від шахраїв Український форум благодійників радить громадянам уважно роздивлятися скриньку, перевіряти документи у волонтера та поставити йому декілька запитань стосовно назви, історії створення, напрямів діяльності фонду, а також розпитати про бінефіціара та звітність про зібрані кошти. Зазвичай (більшість псевдоволонтерів не хочуть відповідати на такі запитання, або припускаються помилок [4]. Починаючи з 2017 року Український форум благодійників регулярно проводить семінари для національної поліції з метою сприяння

видаленню з вулиць псевдоволонтерів.

Розглядаючи різні аспекти формування культури благодійництва слід звернути увагу на питання визначення суми чи кількості матеріальних цінностей для благодійної пожертви. Благодійники, волонтери однозначно стверджують, що для благодійності поняття «замало» не існує, і цінною є навіть одна копійка. В історії благодійництва є багато прикладів коли з допомогою невеликої визначеної суми формувалися багатотисячні фонди для важливих проєктів. Лотереї, ціна білетів в яких не піднімається більше ніж сто гривень, аукціони на яких виставляються недорогі але цінні для людей лоти, як то книга підписана Л. Костенко чи пряжка для ременя, що виготовлена з відстріляних гільз. є приладом не тільки творчого підходу, але і відкритості в благодійництві.

Висновки. / Conclusions. Таким чином, незважаючи на позитивні показники діяльності благодійництва в Україні, ця сфера потребує вирішення низки проблем, які виникають в наслідок низької сформованості культури благодійництва серед широких верств населення. Насамперед слід удосконалити правову базу, що визначає технологію проведення різних форм благодійної діяльності та запровадження реально діючих механізмів боротьби із зловживаннями, які мають місце в благодійній діяльності: прозорість, публічність і звітність в роботі благодійних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благодійні скриньки. Закони і правила. Поради практиків. «AntiШахрайство». URL: <http://www.ufb.org.ua/.../vidavnicha-iniciativa.htm...>
2. Звичка ділитися: що таке культура благодійності? URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/zvychka-dilytysya-shho-take-kultura-blagodijnosti/>
3. Опілат Д. Благодійність як чинник розвитку суспільства: взаємодія соціуму та держави. URL: <http://ufb.org.ua/sector-blagodijnosti/filantropija-u-sviti/doslidzhennja-globalnoi-filantropii.htm?id=4342>

4. Чотирнадцять запитань, які виведуть псевдоволонтера на чисту воду. Український форум благодійників. URL: <http://ufb.org.ua/sector-blagodijnosti/privatna-blagodijnist/analitichni-materiali-privatnoi-blagodijnosti.htm?id=5034>

JOURNALISM

ПІД ІМЕНЕМ ВЕЛИКОГО ТАРАСА

Загоруйко Наталія Михайлівна,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач української мови та літератури
КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

Вступ. Про історію Комунального закладу «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради» свідчать дані Державного архіву Черкаської обласної державної адміністрації (згідно з архівною довідкою від 24.03.2005 р. № 55-р/05-08).

Мета роботи. Ознайомити з історією започаткування, особливостями назви та кращими традиціями Комунального закладу «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради». Зокрема зосередити увагу на 100-річній історії присвоєння коледжу імені Тараса Шевченка.

Свою історію освітній заклад розпочав у 1908 році як чотирикласне міське училище. При ньому відкрито дворічні курси для підготовки вчителів початкових училищ. Храбан Г. Ю., відомий краєзнавець у праці «Десять до історії Уманського педагогічного училища» пише: "...Знаю добре, що педагогічний технікум в Умані мав назву: «Імені Т. Г. Шевченка». Так зазначалося на його штампі. Ця назва пов'язана з тим, що в Уманський педтехнікум було вліто педагогічні курси, які були організовані в селі Кирилівці, в теперішньому селі Шевченковому, де прожив свої дитячі роки Тарас Григорович Шевченко. Учительська семінарія в Шаулисі носила теж це ім'я.

Взагалі початок існування педагогічної школи треба відносити ще до

1910 року, коли в Умані при Вищій початковій школі було організовано Учительські дворічні курси. Про ці курси є звіт у фондах Уманського краєзнавчого музею і про них зазначалося в «Памятных книгах Киевского учебного округа».

У 1918 році в селі Шаулисі Уманського повіту, тепер Уманського району, була організована Учительська семінарія. На початку 1920-х років учительська семінарія з Шаулихи була переведена в Тальне в будинок Долгорукої.

Коли в 1923 р. утворилася Уманська округа, тоді до Уманського повіту було приєднано Звенигородський повіт, було проведено об'єднання всіх педагогічних закладів (с. Кирилівка входило до Звенигородського повіту). У той час, в 1923 р., педагогічні заклади Уманщини мали назву: Вищі трирічні педагогічні курси. Отже з Кирилівки і Тального педагогічні курси були в 1924 р. переведені до Умані і злиті в один заклад, що згодом дістав назву Педагогічний технікум".

У документах архівного фонду «Комарницький Н. Ф. – журналіст, краєзнавець» є такі відомості про Уманське педагогічне училище: "Засновано було в вересні 1913 року в селі Шаулисі під назвою «Українська мішана вчительська семінарія імені Т. Г. Шевченка».

У тому ж році переведено в Тальне. У 1922 році реорганізовано в трирічні педагогічні курси, а в 1923 році (восени) переведено в Умань.

У липні 1926 року відбувся перший випуск педтехнікуму (25 осіб)".
(рукопис, без дати, без підпису)

"З часу свого заснування і до початку Другої світової війни Уманське педагогічне училище носило ім'я великого Тараса Григоровича Шевченка.

Після визволення нашого міста від німецьких загарбників присвоєну назву училищу було незаслужено забуто. Дирекція, викладачі, які працювали в училищі, клопоталися про відновлення раніше присвоєного імені.

І от новий навчальний рік для колективу училища розпочався з відновлення Уманському педучилищу імені Т. Г. Шевченка. ...".

(із замітки «Імені великого Кобзаря» Г. Литвинюк, викладача

педучилища, у газеті «Уманська зоря» 02.09.1967 № 140 (9045) стор. 2).

Століття по тому ми усвідомлюємо, як поталанило Комунальному закладу «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради» носити ім'я генія і пророка української нації Тараса Григоровича Шевченка!

У коледжі завжди відчуваємо присутність Тараса Шевченка. Окремі рекреації, що розміщені на стінах коридорів, аудиторій несуть історію життєтворчості великого Кобзаря й України. У музейній кімнаті коледжу зберігаються настінні портрети Тараса Шевченка, різної техніки виконання (намальовані маслом, олівцем та фарбами, вирізьблені, створені приладом для випалювання по дереву). Один із найбільших портретів Шевченка – подарунок випускниці педагогічного училища, відділення дошкільного виховання з додатковою кваліфікацією образотворче мистецтво Марини Ананян.

Шевченко був дуже освіченою людиною, яка в 45 років отримала звання академіка. У молодості він багато навчався, займався самоосвітою. Здобувачі освіти коледжу теж дуже творчі, креативні, виявляють свої таланти у музичному, хореографічному, художньому мистецтві. Щорічно беруть участь у святі Шевченкіани (інсценізації творів автора) та святковому концерті в міському будинку культури ім. Ю. Смолича з нагоди дня народження Т. Г. Шевченка.

Літературно обдаровані здобувачі освіти коледжу стали учасниками науково-практичної міжвузівської студентської конференції «Шевченко-художник, поет, мислитель», мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка, конкурсах читців-декламаторів творів Шевченка міського рівня тощо.

Висновки. Цьогоріч здобувачі освіти теж долучаються до урочистостей з нагоди 100-річчя від присвоєння коледжу імені Тараса Григоровича Шевченка.

ЗМІНИ У ПІДГОТОВЦІ ТА СПОЖИВАННІ НОВИН

Мішин Анатолій Вікторович

викладач

Інституту мистецтв
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Полтава, Україна

Вступ. Думки працівників медіа та соціологічні дослідження демонструють, що останніми роками зменшується інтерес споживачів до новин. Одна з причин – велика кількість медіа та інших комунікаційних каналів, які збирають і розповсюджують новинний контент. Це явище не нове. Потік легкодоступної інформації почав стрімко зростати щонайменше в останню четверть ХХ століття.

Вже у той час канадський дослідник медіа Герберт Маршалл Маклуен дав цьому явищу назву — «інформаційний вибух, характерними особливостями якого є хаотичність, безмежність та надмірність» [1, с. 34]. Жан Бодріяр звернув увагу на якісні зміни щодо сприйняття насиченого інформаційного потоку. Він вважав, що цей потік перетворюється на «ніщо», і людство вже живе в «...епоху подій, що не мають наслідків (і теорій, що не ведуть до висновків» [2, с. 230].

Щорічний звіт Reuters Institute за 2023 рік про споживання диджитал-новин у світі продемонстрував, що з 2015 року інтерес до новин впав на 34 пункти. Це одне з найбільших падінь в аналогічних опитуваннях Reuters Institute.

Довіра до новин впала на 2 відсоткових пункти за останній рік — ще одна цифра з опитування Reuters Institute 2023 року [3, с. 10].

Це спонукає медійників до урізноманітнення засобів формування зацікавленості новинами у тому числі створення інновацій.

«Уникнення новин є наслідком нашої нездатності бути корисними для аудиторії...Послідовно задовольняючи потреби користувачів, ньюзруми

можуть подолати виклики зростання в охопленні, залученні та конверсії»,-такий висновок робить Дмитро Шишкін, генеральний директор Ringier Media [4].

Мета роботи. У цій роботі з'ясовуються причини зменшення зацікавленості споживачів у новинах. У роботі розглядаються засоби, які можуть застосовувати медіа, щоб компенсувати падіння такої зацікавленості, а саме — сучасні тенденції обробки та розповсюдження новин, які застосовують журналісти.

Матеріали та методи. Для підготовки цієї роботи були використанні огляди підсумків роботи медіа у 2023 році та перспектив 2024 року, які опублікували спеціалізовані видання. Застосовані такі методи: контент-аналіз, дослідження ефективності функціонування, порівняльний метод та інші.

Результати та обговорення. Уже доволі давно розвіялись ілюзії щодо Інтернету (комп'ютерних мереж) як винятково позитивного та ефективного засобу, що вирішить практично всі питання створення та розповсюдження контенту. У 2001 році американська лінгвістка та комуніколог Сусана Херінг писала, що не здійснились передбачення перших дослідників Інтернету про те, що «...це «крутий» засіб, який добре пристосований для соціального користування. Інші бачили в комунікації за допомогою комп'ютера утопічний, егалітарний потенціал – у ньому «відфільтровуються» всі натяки на соціальний статус, і кожен може вільно брати участь у відкритому демократичному обміні» [5, с. 620].

Сегментація користувачів контенту в Інтернеті у тому числі в так звані «інформаційні бульбашки» значно ускладнює роботу тих редакцій, які традиційно працюють на формування щоденної та широкої (у плані тематики, географії, соціального спрямування) палітри новин. Втома від новин та все більша сегментація споживацьких груп спонукають журналістів і менеджерів медіа до пошуку нових форм, засобів донесення новинної інформації.

Але це не звільняє їх від необхідності враховувати не тільки інтереси, а й смаки своєї аудиторії щодо змісту контенту та способу його розповсюдження.

Дослідник Дональд Матісон пояснює це тим, що «...новини можуть лише здаватися відображенням суспільства, і можуть мати сенс тільки у випадку, якщо вони прив'язані, відповідають певним соціальним нормам». [6, с. 15].

Саме контент і спосіб його розповсюдження були в центрі уваги оглядів роботи медіа в 2023 році та прогнозів на 2024 рік. Наприклад, українське видавництво «Медамейкер» у себе на сайті розмістило аналіз Вероніки Нановської, який вона зробила на основі опитування *Nieman Lab* відомих журналістів, редакторів і медіадослідників з США.

Серед висновків та порад на які звернула увагу авторка аналізу-«відокремлюватися від платформ і готуватися до появи постпошукового та постплатформного світу». Майбутнє вимагатиме, щоб медіа були такими, якими зараз є журнали та друковані газети: з меншим обсягом контенту, але кращої якості» [7]. У цьому контексті експерти радять журналістам відокремлювати споживання новин від соцмереж і створювати власні новинні агрегатори.

Успішність редакцій вже визначається їх здібностями створювати нову продукцію, яка задовольнить специфічні потреби споживачів. Тут на допомогу прийде застосування продакт-менеджменту.

Перспектив набувають продажі даних. У цьому плані особливої важливості набувають вміння застосовувати штучний інтелект (ШІ), особливо щодо збору та обробки неструктурованих даних. Щоправда, тут є небезпека – гонитва за швидкістю шляхом нехтування якістю. Не варто забувати, що довіра – одна із найважливіших умов в конкурентній боротьбі.

Про важливість довіри свідчить і збільшення платних передплатників у тому числі преміумкласу.

У аналізі роботи медіа у 2023 році й перспектив 2024 року доволі часто можна зустріти позитивний настрій щодо так званої повільної журналістики. «Змагання за швидкість перестане бути пріоритетом для більшості на користь аналізу та історій, які деконструюють ключові теми, таким чином задовольняючи потреби користувачів, такі як "просвітити мене" та "дати мені

перспективу", – вважає директорка з розвитку аудиторії Metro.co.uk Софія Делгадо [8].

Ньюзрумам є сенс звертати й на нові формати та навіть на жанри, які не заведено кваліфікувати як інформаційні. Наприклад, є спостереження, що люди можуть дізнаватися про новини з розважальних шоу. Часто професіонали звертають увагу на важливість подкастів як на спосіб інформування про новини. Навіть з'явився термін – новинний подкаст.

«Подкасти створюватимуть альянси з командами відео- та соцмереж, щоб залишатися в центрі розповіді історій... Подкасти не слід розглядати як зручне доповнення чи розвагу. Розумний видавець зробить їх частиною свого загального пакета, ядром своєї новинної продукції. Розумний видавець вже робить це, а інші, більш здібні, незабаром підтягнуться до нього...», – сказав Ден Маклафлін, редактор, Laudable, Reach plc [8].

Висновки. Медіа тенденції 2023 року, і відповідно прогнози на 2023 рік свідчать, що для розширення охоплення споживачів новинним редакціям та медіаменеджменту варто звертати увагу на якість контенту та застосування широкого спектра форматів і жанрів. Для цього доречними залучати штучний інтелект, інші сучасні способи збору та обробки даних. Серед тенденцій і зменшення ролі соціальних мереж у розповсюдженні новин, посилення значення прямого контакту зі споживачами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. McLuhan, Marshall. 2003 (1974). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Edited by W. Terrence Gordon. Critical Edition. Berkeley, CA: Gingko Press.
2. Бодріяр Жан. Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. — К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. — 230 с.
3. Reuters Institute Digital News Report 2023
https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2023-06/Digital_News_Report_2023.pdf

4. Predictions for journalism 2024: newsroom leadership and strategy, 20.12.2023 — <https://www.journalism.co.uk/news/predictions-for-journalism-2024-user-needs-bridge-roles-and-product-management/s2/a1097526/>
5. The Handbook of Discourse Analysis. Oxford: Blackwell. — 850 с. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4966500/mod_resource/content/1/Deborah%20Schiffrin%2C%20Deborah%20Tannen%2C%20Heidi%20E.%20Hamilton%20The%20Handbook%20of%20Discourse%20Analysis.pdf
6. Matheson Donald. Media discourses: analysing media texts — OPEN UNIVERSITY PRESS, 2005 — 206 с.
7. Відмова від платформ, розбудова спільноти та співпраця з зірками. Що медійники передбачили на 2024 рік для NIEMAN LAB, 09.01.2024 — <https://mediamaker.me/vidmova-vid-platform-rozbudova-spilnoty-ta-spivpraczya-z-zirkamy-shho-medijnyky-peredbachyly-na-2024-rik-dlya-nieman-lab-6943/>
8. Predictions for journalism 2024: audience-first strategies, formats and products, 22.12.2023 — <https://www.journalism.co.uk/news/predictions-for-journalism-2024-audience-first-strategies-formats-and-impact-journalism-in-the-age-of-ai/s2/a1099260/>

ART

УДК 37.091.2:78.036

ФОРМУВАННЯ САКСОФОНОВОГО ДЖАЗОВОГО ВИКОНАВСТВА

Белич Аврам,
студент 4-го курсу кафедри
духових та ударних інструментів ІМ РДГУ
м. Рівне, Україна
Смик Євген,
магістрант 1-го курсу кафедри
духових та ударних інструментів ІМ РДГУ
м. Рівне, Україна

Вступ. Виникнення джазу ми перш за все пов'язуємо з Америкою. Пізніше він дещо трансформувався в Європейську культуру.

Одним з провідних науковців яка зуміла у своєму ретроспективному аналізі досягнути зародження джазового виконавства на теренах сучасної України у 20-40 роках була О. Коверза.

У європейську культуру феномен джазового виконавства потрапив після Першої світової війни, куди прибули американські війська.

Спочатку дана музика викликала шок у вихованих на класиці європейців та сприймалась як музика екзотичного характеру.

Але уже через зовсім короткий проміжок часу, європейські оркестри стали густо застосовувати ритмічні складові, які були притаманні джазовій культурі.

Українським місто у якому розпочалось зародження джазового виконавства стає Одеса.

На вечорах відпочинку у Одесі часто можна було почути у 20-х рр. ХХ століття наступні танцювальні композиції: уанетек, шиммі, матчіш.

Отже саме з даного явища яке виникло та вкорінилося у тодішній Одесі,

можна вважати початком зародження джазу в Україні.

Ціль роботи. Висвітлити феномен саксофонового джазового виконавства.

Матеріали та методи. Основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, (О. Абдулліна, А. Белкін, Ю. Бабанський, І. Лернер, О. Лебедева); що стосується досліджень з питань філософії, то ми опирались на джерела видатних філософів, (І. Зязюн, В. Андрущенко, Г. Меднікова); мистецтвознавчі праці провідних педагогів та виконавців, що складають основне ядро навчання гри на духових інструментах та на саксофоні зокрема (С. Болотін, В. Апатський, І. Гишка, Н. Волков, Т. Докшицер, С. Горовий, В. Качмарчик, В. Іванов, П. Круль, І. Кобець, М. Крупей, В. Пилипчак, К. Мюльберг, Ю. Усов, В. Посвалюк) та ін..

Результати та обговорення. Що ж стосується концертних виступів джазових колективів, то у 1924 році в Україні (Харків), створено перший в історії ансамбль джазового виконавства під керівництвом знаного маестро Юлія Мейтуса. На той час він був завідувачем музичним відділом факультету [4].

Існують різні види в жанровій побудові джазового мистецтва. Одним із таких видів являється «Теа-джаз» - тобто вокальний джаз, який започаткував у своїй творчості Леонід Утьосов [5].

Не можемо не зазначити той факт, що всі колективи джазового напрямку які були створені того часу були піддані критиці музикантами що виконували близьку на той час суспільству пролетарську музику.

Не зважаючи на це, у Харкові у 1929 році створюється ще один колектив напрямку «Теа-джаз», художнім керівником цього колективу став Борис Ренський.

В Українській культурі джазового виконавства музикознавці виділяють три напрямки розвитку.

Перший виконував шумову, синкоповану музику і часто застосовувався в театральному мистецтві. Даний напрямок ми пов'язуємо з постаттю Валентина

Парнаха, який став основоположником даного колективу.

Прибічниками таких оркестрових джазових колективів були режисери, хореографи сучасного бачення.

Своєрідною музикою яку почали грати у тогочасних цирках почали називати «Цирко-джаз». Першим хто створив даний колектив був музикант-аматор, а за сумісництвом актор – Костянтин Петрівський.

Представники другого напрямку джазового виконавства на теренах України виконували інструментальну та танцювальну музику проамериканського орієнтування.

Третій напрямок уже був пов'язаний з професійним виконавством. Це були повноцінні джазові оркестри які виконували справжню джазову музику. З керівників та ідейних лідерів даних колективів можна виокремити Бориса Ренського, Леоніда Утьосова, Еміля Кемпера, Миколу Березовського та Володимира Кораллі.

Перші джазові ансамблі мали зовсім малі склади виконавців, як правило це були: кларнет, корнет, банджо та тромбон.

Через певний період часу до цього складу приєдналися саксофони та труби ну і звичайно ритм секція.

А. Хікмен – художній керівник біг-бенду у місті Сан-Франциско ще в 1914 році помітив неабияку перспективу саксофону саме у джазовому виконавстві і ввів відповідно останнього до складу джазового оркестрового колективу [1, с. 28].

Через зовсім короткий проміжок часу джазові колективи на кшталт "Wolverines" та "New Orleans Rhythm Kings" помітили прекрасне доповнення саксофоном оркестру Хікмена і зробили спробу ввести даний інструмент у сої колективи.

У першій половині ХХ століття починається «саксофонізація» у США.

Музиканти саксофоністи ніколи не чули академічного виконавства на саксофоні, а тому шукали свої специфічні виконавські засоби для гри, які і лягли у основу сучасного джазового саксофонового виконавства. Так сімейство

саксофонів стало «Королями джазового виконання».

Головними центрами джазового виконання у Сполучених Штатах Америки стають два потужних на той час за культурним розвитком міста - Нью-Йорк та Чикаго.

Саме в цих містах у 30-40 рр. ХХ ст. починає зароджуватись новий напрямок у джазовому виконанні – свінг.

Також нововведення відбуваються і у складі джазових оркестрів. Тепер група з п'яти саксофонів у джазових колективах стає обов'язковою. Причому усі саксофоністи могли грати на додаткових інструментах (кларнет, флейта) які в свою чергу використовувалися епізодично.

Можемо виділити провідних саксофоністів того часу: Орнетт Коулмен (1939), Лестер Янг (1909 – 1954), Чарлі Паркер (1920 – 1955), Коулмен Хоукінс (1904 – 1969).

Під час 1939 – 1945 років джаз несе у собі у переважній свої більшості розважальний характер, саме так зароджується течія, яка дістала назву бі боп. Її основоположниками є трубоч Діззі Гіллеспі, альт-саксофоніст Чарлі Паркер, барабанщики Макс Роуч та Кенні Кларк, гітарист Чарлі Крісчен та інші [4, с. 128].

Виконавський стиль Чарлі Паркера справив враження на всіх музикантів джазового напрямку. В першу чергу це стосувалося саксофоністів. Нерідко самого Чарлі Паркера називали – птах. За його блискучу та філігранну виконавську техніку у всіх тональностях. Доречі варто зазначити що свого постійного інструменту він не мав [2, с. 7].

Вагоме місце серед виконавців бі бопу посідає і Джон Колтрейн. Він міг грати одночасно декілька звуків що на той час вважалося неможливим і виходило за рамки сприйняття.

Крім того його нововведення в гармонію джазового виконання змусили дещо переосмислити даний напрямок саксофоністами.

Відомий тогочасний музичний критик Айра Хітлер характеризував стиль гри «sheets of sounds», (звукові пласти), це фірмовий знак Джона Колтрейна.

Наступним видом джазового виконавства є хард боп. Представниками цього стилю є піаніст Хорес Сілвер, саксофоніст Сонні Роллінгз, барабанщик Арл Блейкі.

Паралельно хард бопу розвивається джазовий напрямок який характеризується шаленими темпами виконання та оригінальними аранжуваннями. Він дістав назву кул-джаз (прохолодний джаз). Представниками даного напрямку є саксофоніст – Чарлі Паркер, трубач - Майлс Девіс.

У 50-70 роках ХХ століття з'являється напрямок – фрі джаз. Характерною йому притаманною манерою є повне невілювання метроритмічної структури та гармонічного супроводу. Основна орієнтація тільки на мелодію. Створив цей досить таки оригінальний напрямок у джазі – Орнет Коулмен, доречі саксофоніст.

У джазі використовуються багато духових інструментів, але королем є саксофон. Саме цей інструмент є основою у індивідуальному та колективному джазовому виконавстві.

У ході виконання джазової музики на саксофоні застосовуються найрізноманітніші техніки, прийоми та інтонації, що спонукає слухача переживати все нові і нові емоції.

Джазова виконавська школа дещо відрізняється від академічної.

Одними з ключових відмінностей є прийоми гри, постановка амбушюру, виконання штрихів, артикуляція та ін..

Для джазової школи характерні такі складові постановки виконавського апарату саксофоніста:

- дещо підняте підборіддя;
- нижня губа повинна бути трохи вивернута назовні;
- кутики рота потрібно на відміну від академічної постановки розвести в сторони.

При такій постановці правду кажучи страждає якість звуку, але така вже вона, джазова манера [4].

У джазовому виконавстві музиканти користуються наступними прийомами гри: гліссандо, смер (підвищення та пониження звуку), фрулато - виконується горлом або язиком, фултон (відкритий звук), мультифоніки, субтон (дещо приглушене звучання) та ін..

Варто відзначити, що на сьогодні практично усі штрихи та виконавські прийоми дуже тісно переплітаються як у джазовій так і у академічній виконавській школі.

Важливою складовою виконання джазових стандартів є вміння музикантом імпровізувати. Для досягнення цього процесу необхідно мати величезний багаж знань з теорії, гармонії, ладових послідовностей та ін..

Для успішного оволодіння процесом імпровізації музиканту потрібно розвивати наступні складові виконавської майстерності, а саме: слух, ритм, метр, тембр, артикуляцію, відчуття форми, агогіку, штрихи та володіти певними манерами виконання такими як свінг, який складає основу у джазовій індивідуальній імпровізації [3].

Важливим як і для академічного виконавства, так і для джазового є прийом вібратто яке додає життя у звучання кожного витриманого звуку у творі.

Крім цих основних прийомів виконання характерними для джазової школи є:

- Фліп (*flip*) – аналог класичного групетто;
- Бенд (*bend*) – пониження інтонаційно витриманого звуку;
- Смір (*smear*) – гліссандо до ноти, тобто почати ноту потрібно з дещо пониженого інтонування;
- Ліп слер (*lip slur*) – розмазана, нечітка артикуляція звуку;
- Хонк (*honk*) – виконується твердою атакою, для надання повноти звучання;
- Субтон (*sub-tone*) – гра шепотом, досягається за рахунок послаблення натиску губ на тростину, опора залишається на верхніх зубах;
- «Половинний» язик (*half tongue*) – нечітка артикуляція;

- Breath articulation – артикуляція диханням, виконується поштовхами повітря.

Висновки. Таким чином нами було проаналізовано основні виконавські параметри, які притаманні для джазової виконавської школи гри на саксофоні. Багато в чому вони переплітаються, але водночас і мають велику кількість відмінностей.

Дуже складно надати основні рекомендації щодо виконання джазової музики, а тому в першу чергу це залежить від виконавця, його підготовки, розуміння, рівня обдарованості, індивідуальності, систематичних занять та внутрішньої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. Історія України: Короткий курс лекцій: [для студ. вузів усіх спец. та всіх форм навчання] Краматорськ : ДДМА, 2007. 228 с.
2. Апатский В. История духового музыкально-исполнительского искусства Київ: ТОВ Задруга, 2010. 320 с.
3. Заруба В. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648—1782 роках. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД. 2007. 380 с.
4. Іванов В. Д. Школа академічної гри на саксофоні. Випуск 1.«Брас-колегіум». 2003.
5. Sachs C. Historia instrumentow muzycznych Warszawa: PWN, 1975. 556 p.

МОДЕРНІ СИНТЄЗИ В ДИЗАЙНІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Васкяліте Валентина,

<https://orcid.org/0000-0002-9409-1286>

аспірантка кафедри
дизайну та технологій Київського національного університету
культури і мистецтв
Київ, Україна

Анотація. Наголошено на актуальності проблеми синтезу мистецтв в стилі модерн як дизайн-проекту.

Ключові слова: мистецтво, синтез мистецтв, дизайн, стиль модерн, теургізм, віталізм, орнаменталізм.

Мета дослідження – визначити специфіку взаємозв'язків мистецьких засад видового формотворення в дизайні стилю модерн.

Методологія дослідження орієнтована на системний та компаративний під'їзди, що дають можливість цілісного уявлення синтетичних процесів в дизайні та здійснити порівняльний аналіз формотворчих інтенцій в просторі культури початку ХХ століття.

Наукова новизна дослідження. Модерні реалії синтезу мистецтв, які так чи інакше зазначаються в контексті початку ХХ-го століття, частіше всього поєднуються з всезагальною номінацією «модернізм», куди входить авангард і всі інші течії, в тому числі і стиль модерн. Є і інші, більш делікатні, більш витончені дефініції, де зрештою сам по собі образ модерніті (modernity) пов'язується зі стилем модерн. Є резон уявити генезу стилю модерн як встановлення художньої цілісності рефлексивного типу у вигляді трьохчастної структури, за М. Леонтєвим, де вона формується як рух від первинної концептуальної простоти еkleктики до її надлишкового надмірного квітіння, складності виявлення монізму, теургізму, віталізму, орнаменталізму, що ззовні виражалось як своєрідна антитеза еkleктиці, а потім до пізньої простоти

ретроспективізму, неокласицизму і ін. Починаючи з простих рішень світових проблем, котрі були під рукою, комбінування елементів світових стилів, переосмисливши їх як складний синтез теургічного поштовху, модерна рефлексія потім нібито відмовляється від синтезу, іде до нової простоти. Уточнено положення про те, що еkleктика формується як достатньо відомий культурно-історичний період, потім вже модерн – квітучий, у повноті здійснений як достатньо чіткий, синтагматично означений синтез мистецтв, і вже після цього – своєрідний модерний неокласицизм, повернення до неокласики.

Висновки. Стиль модерн асимілював попередню спадщину еkleктики, визначив всі прерогативи і дав можливість охарактеризувати їх в рамках макро- і мікроформ синтезу мистецтв всезагального дизайну модерну. Ми говоримо «дизайну», бо це дизайн просторовий, і зовнішній, і внутрішній, і пластичний, і архітектонічний, і будь-який інший.

Постановка проблеми. Сутність всіх конструкцій модернізму полягає в тому, щоб намагатися здійснити опис і певну декомпозицію, деструкцію дефініції стилю модерн, який поєднує в собі попередні стадії еkleктики і паралельно з ними – весь набір авангардних синтезів. Одним із провокаторів модерного мислення був Адольф Лоос, який вже пізніше, після всіх випробувань модерними інтенціями потрапив в Грецію до Парфенона і виказав абсолютно ідеальну сентенцію, яку можна фактично докласти і до визначення модерну: «проміжки між колонами є більш важкими, ніж самі колони». Тобто простір стилю модерн є настільки органічно і деміургічно-трагічним за своєю суттю, що він не витримує перевантажень його інтерпретацій. Так, протиставлення еkleктики (починаючи з 1830-го року до 1900-го року, а потім вже начебто стиль модерн виписується від 1900-го до 1914-го року) – це абсолютно зовнішня хронологія, яка мало що говорить. Ю. Легенький її заперечує, заперечує і О. Соколов, який пише, що за своєю синтагматикою, за своєю культурницькою моделлю формотворення еkleктики і модерну були ідентичними, але ця ідентичність стосувалася, власне, самих форм синтезу в

мистецтві.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми синтезу мистецтв в стилі модерн, образної цілісності дизайну та декоративно-прикладного мистецтва досліджувалася в роботах В. Вечерського, О. Найдена, В. Чепеліка, В. Ясієвича, Дж. Норвіча, Г. Фар-Беккера та ін. Адже синтез мистецтв в дизайні стилю модерн є ще малодослідженим.

Мета дослідження – визначити специфіку взаємозв'язків мистецьких засад видового формотворення в дизайні стилю модерн.

Виклад основного матеріалу. Одними із висхідних протагоністів тих часів були А. Лоос, Джон Раскін і Вільям Морріс. Бунт в Англії підштовхувався попередніми розробками Е. Шефтсбері, Ф. Хатчесона і інших, які естетично продукували проблему інновацій. В рамках Red House, Червоного Дому, який побудував для себе Вільям Морріс, зібралася група однодумців, прерафаелітів, утворилася фірма, яка здійснювала проекти дизайнерського зразка. Власне, тут, крім Морріса, здійснювали свої дизайнерські проекти Е. Берн-Джонс, Ф. Вебб, а також фірма «Морріс, Маршал, Фолкнер і С^о» («Morris, Marshall, Faulkner & Co»), яка стала образом сучасного дизайн-проекування. Вона не існувала довго, адже в ній була визначена найголовніша метафізична і метафорична конструкція проектних завдань – повернутися до міфотворчості попереднього ремісничого образу світозабудови. Звичайно, це не вдалося. На рівні мистецьких і художніх апроксимацій все вилилося в проект, який себе не виправдав. Так, інші стилі, зокрема німецький Бідермайер (Biedermeier) перехопили ініціативу, і спрощені шпалери тут же заперечили собою шпалери, ретельно здійснені майстрами і ремісниками фірми Морріса в Англії (Fahr-Becker, 2007).

Можна сказати, що синтез мистецтв модерну був проектно-модельним, орієнтувався на своєрідні конструкції і образи, одним із яких була достатньо цікава реальність проектного синтезу Готфрида Земпера. З одного боку, це типовий зразок суто архітектурної рефлексії, емпіричної теорії *compositio*, яка не пориває з рефлексією архітектора, з іншого – він намагався створити теорію

ремісничого стилетворення новітнього часу. Але ця стилістика (як, до речі, і у Ф. Шміта) була суто індивідуальною, і тому вона визначилася на рівні власних романтизуючих констеляцій бачення майбутнього модерного синтезу.

Ще один із цікавих авторів – архітектор Е. Віолле-ле-Дюк, який в певній мірі наслідує Земпера, його ідею стилетворення, але все ж таки намагається структурувати зовсім інший контент і контекст. Автор відривається від романтичного етнокультурного захоплення і так чи інакше намагається структурувати образ нового як своєрідну утопію. Можна сказати, що стиль модерн довго себе шукав в контексті парадигм протиставлення так званій еклектиці, протиставлення до простих запозичень із різних культур, тому і Віолле-ле-Дюк, і інші намагалися створювати стиль на підставі нової органічної цілісності. Проте ця антиеклектична направленість не є достатньою, будемо казати, з одного боку, вона є структурною, а з іншого боку, була суто іманентною і реалізувалася всередині модерніті, всередині самого стилю. Тут же визначаються раціональні, символістські, романтичні, ірраціоналістські течії, які так чи інакше формують стиль модерн у всіх його синтезах і всіх його визначеннях.

Величезну роль, звичайно, зіграв поштовх мистецтвознавчої рефлексії, який походить від Фрідріха Ніцше, що визначає два локуси: аполлонівський, раціоналістичний, і діонісійський, суто емоційний. Але в ті часи ця дихотомія вже виглядала, можна сказати, як певне забарвлення віталістської школи, що походить від філософії життя, якою захоплювалися Освальд Шпенглер, Олександр Габричевський і багато інших, які намагалися в стилі модерн побачити організмизм структурно-функціонального виміру.

Вчення Гете про протофеномен, про глибинну органічну віталістичність синтезу дизайну та архітектури і всього іншого, знаходило різні варіації культурологічної та мистецтвознавчої інтерпретації. Це і Блаватська з її релігійними синтезами, це і Штайнер, який редукував синтези Блаватської до християнського універсуму, здійснив надзвичайно цікаві проекти Гетеануму (хоча він не є архітектор). Так, Гетеанум дерев'яний, згорів, потім вже був

здійснений в камені інший проект, який пережив століття. Але за цим всім стоїть достатньо цікава ситуація, яку можна зазначити як своєрідний символічний неоромантичний національно-піднесений образ всебуття, всежиття. Так чи інакше, те, що було спродуковано Шпенглером, його ідеями організму культури, спродуковано «Фаустом» Гете, намаганням мислити в рамках організму, стає пріоритетним типом художнього мислення. Але, наскільки він був адекватним тим чи іншим моделям синтезу мистецтв, це залежить від конфігурацій модерного втілення ідеї.

Модерн був все ж таки архітектурно детермінованим як організмично сформований образ модерніті, поєднував в собі всі синтези, які походили від графіки Обрі Бердслея, Альфонса Мухи, живопису Врубеля, Олександра Серова. Вся ця величезна палітра синтезу художніх інтенцій спонукала до осмислення горизонту, домінанти художнього мислення, до пошуку епіцентру формотворення.

Звичайно, таких епіцентрів було багато. Це Дармштадтська колонія в Німеччині, де Й. Ольбрих, Й. Хоффман, М.Фабіані, Л. Бауер підняли образ стилю до рівня світової реальності культури. Можна сказати, що сама конструкція модерніті і сам образ стилю так чи інакше формувався на підставах всезагальних синтезів. Можна стверджувати, що англійське мистецтво кінця XIX-го століття, зокрема досвід Морріса з його Red House, групою дизайн-проекування, було лише маленькою частиною, яка мала своє відлуння.

В інших країнах – це Генрі ван де Велде, у віденському просторі – це Ольбрих і інші. Звичайно, Дармштадтська колонія була епіцентром. І недарма все те, що утворювалося в рамках досвіду Гессена-Дармштадтського, набуло ознак абсолютно дивного експерименту, коли запрошувалися люди, достатньо творчі і обізнані в мистецтві, їм давалася позика, або вони мали свої гроші. Всі будинки були побудовані за проектом одного архітектора, Ольбриха. На літо мешканці домівок мали звільнити будинок, бо там здійснювалися всезагальні виставки світового масштабу – покази кераміки, будівних матеріалів, проходили певні вистави (до речі, «Світ мистецтв» теж був задіяний). Будинок

Гессен-Дармштадтського був надзвичайно презентабельним. Зрештою, цей поштовх відбувався і в інших країнах. Gesamtkunstwerk модерну, всезагальний витвір мистецтва стилю модерн, зрештою формувався як надзвичайно активний формотворчий імпульс.

Якщо говорити про ранні періоди модерну, а це романтизм і неонаціональний стиль, звернення до національних витоків, який відбувся в творах зокрема Д. Неша, загородний дім Blaise Hamlet поблизу Бристоля (1812-й рік); це той же самий Red House Вільяма Морріса, це Тріт, Фолс, дім Ріersona, Чикаго (1880-ті роки), що нагадує своєрідну башту, то це міфотворча реальність стилю (Fahr-Becker, 2007).

В той же час формуються синтэзи в зображувальному і скульптурному мистецтвах. Ми бачимо блискучі роботи Івана Мештровича, сербського скульптора, а також чудові панно Михайла Врубеля і інших митців. Можна сказати, що неоромантизм мав семантично-візіонерський, і будемо казати, візуальний характер презентації. Так, зокрема С. Малютин, його меблі у вигляді лавок, Талашкіно (початок 1900-х років) – це своєрідна увертюра неоруського стилю. Г. Мутезіус, дім Фронденберга, Ніколасзее, Берлін, 1909-го року – теж центрований і ясно виражений фасад з чисто германським образом трикутника вгорі, та і сам план цього простору є достатньо символічно структурно романтичним.

Можна сказати, що ідеї неоромантизму набули своєрідного епіцентру у творчості Чарльза Макінтоша, Хілл-Хаус, Глазго (1902-й – 1903-й рік). Його інтер'єри всім відомі, зі стільцями з високою спинкою, із шкапами, пофарбованими в біло-рожевий колір – все свідчить про те, що це новітній симбіоз орнаментально-теургічного і символічного образу. Школа мистецтв в Глазго стала одним із надзвичайно цікавих образів нового напрямку. Френк Ллойд Райт тих часів (це 1906-й рік) мало знайомий в рамках горизонтальних субструктур модерну, які надають образ прерій, образ американської глибинки, образ всього того, що можна визначити як неоромантизм. В цей же час Р. Ф. Мельцер, особняк на Кам'яному острові (Санкт-Петербург, 1904-й рік)

презентує баштовий стиль. Взагалі образ башт, героїчного минулого входить в контекст реляцій неоромантичного стилю. Зокрема це північний модерн, це Е. Саарінен, Г. Гезеліус, А. Ліндгрєн, Фінський павільйон на Всезагальній виставці в Парижі (1900-й рік), а також Е. Саарінен, Г. Гезеліус, А. Ліндгрєн, вокзал в Гельсінгфорсі (1905-й – 1914-й роки). Тобто ми бачимо, що північний модерн з ідеєю башт, з ідеєю модерної героїзації минулого стає одним із надзвичайно цікавих образів тих часів.

Можна сказати, що саме світ неоромантизму і неоретроспективізму був занурений в минувшину і давав можливості надзвичайно цікавих алюзій, які виглядають майже постмодерними. Так, зокрема Вербек, склади, Кельн (1900-ті роки) – це своєрідні архітектурні трикутники, які нагадують ідею гарно декорованого сараю вже постмодерністського гатунку, і в тому чи іншому вимірі презентують не гарно декорований сарай, а гарно визначений віталістський образ етнокультури. Можна сказати, що неоромантизм – це перша сторінка в модерні, яка завершується блискуче, завершується творами С. Малютина, П. Сулова, церква Святого Духа, Талашкіно-Фльоново (1902-й-1903-й рік), це блискучий імідж певного відродження модерніті. Тобто архітектура цих часів і сам модерн є достатньо органічним, структурним і монументальним цілим. Ми спеціально визначаємо концепти модерну, де символізм, організмизм, віталізм, теургізм стають основами синкретичності художніх синтез модерну.

Отже, можна зазначити, що стиль модерн від ретроархаїзуючих інтроверсій, від захоплення етнокультурою, починає просуватися в ситуацію культуротворення, яка формується як універсалізація організмизму. В тій же самій Барселоні в 90-ті роки поруч з Гауді виникає кількість дизайнерів, які намагаються об'єднати каталонських модерністів. В чому ж полягає сутність пріоритетів організмизму? Вона полягає в тому, що і Гауді, і інші намагаються визначити сутність зростання форм, елементів архітектурного простору, як живих організмів. Можна сказати, що це достатньо серйозна заявка, але вона лише у Гауді стала скульптурно-пластичною синкретичною реальністю

творчості.

В інших країнах виникають зовсім інші прерогативи. Замість пластицизму, орнаменталізму і широкої скульптурної реальності формується містицизм. Так, Рудольф Штайнер, який захоплювався творами Блаватської, згодом започатковує свою течію антропософії, а ще згодом виступає як архітектор, а навесні 1913-го року в Дорнах здійснює проект Гетеануму. Можна сказати, що він був один на один з новітньою проектною реальністю. Йому допомагали інші архітектори, але так чи інакше, метаморфози образу, який він здійснив, були суто візіонерськими і належали, будемо казати, семіотично-символічному універсуму.

Отже, містифікація архітектури і навіть синтезу мистецтв є достатньо цікавим експериментом, є образом тих часів. Сам цей метаморфоз духовно-символічно-пластичного образу, звичайно, задавав парадигму. Якщо говорити про більш широкі, більш загальні міфогенні пристрої творчості, то їх описують в рамках ірраціоналізму, хоча такий підхід є достатньо проблематичним (Norwich, 1979).

Виникає ціле коло авторів, зокрема Густав Клімт, А. Роллер, Мунк, які здійснювали свій образ модерніті. Так, туалетний столик Б. Панкока виглядає як абсолютно презентативна біонічна конструкція. Г. ван де Велде, сервіз, що теж є фантастично дивним організмичним образом (1899-й рік). Г. Гійомар, письменний стіл, став буквально емблемою стилю модерн. Гійомар відомий як автор багатьох входів в метро, і взагалі автор модерних образів підземки Паризького метро. В. Орта – один із цікавих авторів, який в Базелі започаткував стиль модерн як ірраціоналістичний образ, що став емблемою модерніті.

Отже, стиль модерн в його концептуальних ознаках – це ретроархаїзуючий неоромантичний напрям, пов'язаний з національними тенденціями, з етнодизайном (Найден, 2023). Це символізм, орієнтований на те, що утворювалося в ті часи, було характерним для культури, і взагалі на містицизм, який походить від Андрія Білого, В'ячеслава Іванова і інших. Це також раціональні форми, що виникають пізніше, які намагаються

структурувати розхитаний модельний простір містицизму в Гетеанумі двох зразків.

Відтак, бачимо набір парадигм, а це, ще раз повторимо, неоромантизм, символізм, неокласицизм. Якщо поглянути на візуальний образ графіки, це, звичайно, структури, які пов'язані з модерн-конструкціями Обрі Бердслея, Жюля Шере, а також генієм всіх модерністських рекламних панно – Альфонсом Мухой. Все інше має не такий дизайнерський абрис. Але Віктор Орта, з його маніфестом, який він здійснив, коли раціонально визначив образ модерніті, надзвичайно образно трансформує цей контекст в інтер'єрі. Також Антоніо Гауді, колегія Терезіано, коридор першого поверху, Барселона (1888 –1889-й рік), показує нам образ неоготики. Все це є суто внутрішні продукції, внутрішні інтроверсії модерніті.

Якщо говорити про судини, про все те, що характеризує оточуючий простір, зокрема ліхтарі, то, звичайно, тут можна засвідчити, що досвід Вільяма Морріса, зокрема Філіпа Вебба, який здійснив проект Червоного Дому Вільяма Морріса (1859-й рік), всередині виглядає фантастично, екстравагантнo, як перифраз народних етномотивів. Генрі ван де Велде і його ліхтар взагалі є суперобразом стилю, які символізують всевіт, універсум як своєрідну біонічну конструкцію.

Можна сказати, що в ті часи група художників, що працювала у Red House, у Вільяма Морріса, зокрема Едвард Берн-Джонс, здійснювали багато емблематичних зображень, які характеризують конструкції цього часу. Надзвичайно цікавим є Йозеф Хоффман, вітальня палацу Стокле, Брюссель, з мозаїкою Густава Клімта. Коли в перший раз дивишся на цей інтер'єр, він виглядає суто як класицистський образ. Але вже саме занурення в оточення, в стіни свідчить про те, що стіл «розсувається», стає зайвим в цьому просторі віртуальної конструкції. Чарльз Макінтош з його меблями в Хілл-Хаус, Хеленсбург, інтер'єр 1910-го року, просто вражає своєю екстравагантністю конструкцій. Не менш екстравагантними є конструкції Федора Шехтеля в особняку Рябушинського, зокрема другий поверх, де розстікловка в

шотландську клітку, композитна капітель колони, що є буквальною цитатою з Крито-Мікенського царства, вітраж і абсолютно дивні сходи вражають своєю симбіотичністю. Це синтез мистецтв, дивно органічно сконструктивний як могутній симбіоз.

Якщо говорити про живопис і про фресковий контекст цих синтезів, звичайно, тут варто згадати Пюві де Шаванна, його розписи в Сорбоні, а також багато інших робіт, зокрема Яна Торопа, «Три наречених». Можна згадати Віктора Борисова-Мусатова, чудові роботи Врубеля і інших майстрів. Адже раптом стиль модерн «надламується» і виникає стиль модерної неокласики, ремінісценції, або чогось іншого. Але цьому передують, звичайно, бурхлива, драматична і екстатично-динамічна реальність, задіяна в Парижі, в роботах підземки, яка допомагає нам побачити (це Е. Гійомар), як живе і формується пекло – модерне пекло підземелля.

Гауді цікавий також й як дизайнер інтер'єру. Його дім Вісенс (Casa Vicens), інтер'єр, Барселона (1878-й – 1885-й рік) – це фантастично красиві альянзи, де поєднуються декілька рівнів: цокольний, потім стеля, і потім проміжний рівень візуальних конструкцій.

Антоніо Гауді здійснив багато робіт, які донині вражають своєю унікальною оригінальністю. Нічого подібного не можна побачити ніде, але це не свідчить про те, що сама оригінальність є щось більше, ніж образ. Генрі ван де Велде в його власному будинку Блуменверф (Bloemenwerf, 1896-й рік) показав надзвичайно цікавий образ, де поєднується орнаменталізм, пластицизм, віталізм і інше.

Зокрема Генрі ван де Велде і його елементи вхідної двері, ручки вражають своєю організмічністю і своєю винахідливістю біонічного образу.

Висновки. Можна стверджувати, що скульптура, архітектура, синкретизм, синтез мистецтв – всі разом живуть в стилі модерн. Так, Ектор Гійомар, його входи в метрополітен і зараз залишаються певною візитівкою Парижу тих часів. Можна говорити, що Париж змінюється, але образ модерну був і є надзвичайно цікавим. Чарльз Макінтош, двері Чайної кімнати дома в

Глазго (1904-й рік) – це теж певний синкретизм і певна семантична констеляція на тему глибинних містичних візій, занурення в давні часи. Всім відомий твір, Август Ендель, ательє «Ельвіра», Мюнхен (1897-й – 1898-й рік) – це певна візитівка стилю модерн, де надзвичайно агресивна скульптурна емблема над входом презентує образ доби. Йозеф Ольбрих став відомим після того, як здійснив забудову віденського Сецесіону (1889-й – 1899-й рік). Можна сказати, що його запрошення Гессен-Дармштадтським стало роковим для нього: він тут законсервував свої можливості і не міг їх просунути далі.

Густав Клімт відкрив нову ситуацію модерніті, її підтримують образи Врубеля, і звичайно, образи, які можна зазначити як емблему сезонів Дягілева в Парижі – це прекрасні роботи Леона Бакста, зокрема Ніжинський в ролі Фавна в балеті Дебюссі «Післяполудневий відпочинок Фавна» (1912-й рік).

Тобто ми бачимо, як стиль модерн із загальних концептуальних образів неоромантизму, орнаменталізму, теургізму і пластицизму трансформується в пластиці творів Антоніо Гауді, це зокрема Дім Міло, Барселона (1905-й – 1909-й рік), а також Дім Батло, Барселона (1904-й – 1906-й рік). Це вже скульптура, це вже пластика, яка стає самодостатньою.

Отже, виникає все те, що можна зазначити як надзвичайно цікавий, енергійний і трансформативний екзерсис модерніті. Можна сказати і простіше. Сутність всіх рефлексивних конструкцій полягає в тому, щоб намагатися здійснити опис і певну декомпозицію, деструкцію, дефініцію модернізму в контексті стилю модерн, який поєднує в собі попередні стадії еkleктики, і вже паралельно з цим всім – весь набір авангардних синтез.

Всі ці квазі-семантичні, квазі-психологічні, квазі-романтичні ознаки (ми додаємо «квазі», щоб підкреслити їх унікальність) дають нам можливість визначити, як формується індивідуальний поштовх до органічного, теургічного, орнаментального, близького до людини простору архітектури, інтер'єру, його форм, які визначаються в меблях, в світлоносних конструкціях світильників і будь-чого іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вечерський В. Курс історії архітектури. Київ : Інститут проблем сучасного мистецтва, 2006. С. 198–203.
2. Найден О. С. Фольклор і модернізм. Спільне і відмінне: Три риси на задану тему. Київ : Видавничий дім «Стилос». 2023. 256 с.
3. Чепелік В. Український архітектурний модерн. Київ : КНУБА. 2000. 378 с.
4. Ясієвич В. Модерн. *Архітектура: короткий словник-довідник*. Київ : Будівельник, 1995. С. 169–170.
5. Norwich J. J. *Great Architecture of the World*. London : Mitchell Beazley Publishers Limited, 1979.
6. Fahr-Becker G. *Jugendstil*. Tandem-Verlag, Königswinter 2007.

ІГРОВЕ СЕМІОТИЧНЕ АКЦЕНТУВАННЯ ТА ЇХ РІЗНОВИДНІСТЬ

Гук Леонід Йосипович,
професор
Шарапата Віра Анатоліївна,
Студентка
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»
м. Київ, Україна

Вступ. Першими натяками комунікації в якості знаків та фіксації мовлення ще виникли приблизно 5000 років тому. Писемні системи які створені стародавніми цивілізаціями застосовуються і до сьогоднішнього дня та інтерпретуються у різному вигляді. В стародавній системі знаків використовували записи на табличках, на скельні малюнки, паперові записи тощо. Різного виду інформація фіксувалася з метою передавати її з покоління в покоління таку як: історію свого племені; зображували тварин на яких полювали; які культурні рослини вирощували; зображали своїх ідолів та ворогів; розмальовували будинок або предмети побуту орнаментальними знаками які слугували в якості ідентифікації, предмет аксесуара або магичні руни.

З кожним новим століттям люди почали створювати нові системи знаків які використовувалися як передавання інформації, а також спосіб комунікації. В епоху Середньовіччя коли почали з'являтися нові професії, суспільство зрозуміло що вони потребують систему знаків, щоб кожна нова людина могла знайти потрібне їй місце та ідентифікувати місцевість. Тобто, для позначення будівлі яка спеціалізувалася на виготовленні ліків застосовували напис або знакову ілюстрацію зеленої змії. Також почали створювати прапори, гмерки, герби, фамільні печатки, вивіски для магазинів та головних будівель, шрифт, карту тощо.

На сьогодні люди маючи великий цифровий розвиток в якому використовують семіотичну знакову систему для комунікації між людьми та

системою комп'ютерів і телефонів. Сюди входять: інтерпретація знаків отримання СМС повідомлень, розробляють способи комунікацій із системою комп'ютерів та телефонів, позначення програм, цифрові карти, системна панель налаштувань тощо. Також ці системи використовують в цифрових відеоіграх які інтерпретують знаки візуально для кращого сприйняття гравця і його комунікацій. Наука яка вивчає ігрові знаки – ігрова семіотика.

Мета роботи. Полягає в аналізі ігрового семіотичного акцентування та визначити їх різновидність.

Матеріали та методи. Ігрова семіотика – це наука яка вивчає структуру, значення символів у гральних контекстах, функції та правила їх взаємодії. Основний аспект ігрової семіотики в: іконках, символах та інших знаків ідентифікації які слугують для представлення об'єктів, персонажів, їх функції застосування тощо; структурне вивчення елементів гри та їх логічних взаємозв'язків з правилами, інтерфейсом користувача, системним чатом та інше; аналіз взаємодії й комунікації між гравцями, а також між гравцем і системою гри; аналіз культурних та історичних факторів, які впливають на інтерпретацію що відображається у грі [2].

Візуальна структура гри несе за собою свою логічну послідовність де гравці вимушені аналізувати, розраховувати свої кроки та шукати підказки для орієнтації у просторі для виконання місій чи завдань. Основна натуральна комунікація через яку може вестися з гравцем та системою є такі основні риси: система сповіщень, інтерфейс, правила гри, сюжет та чат. Здебільшого відеоігри вимагають сфокусовану увагу та залучене логічне мислення гравця, щоб він не тільки орієнтувався на готових дрібних підказках, а також шукав в ігровому середовищі додаткові об'єкти підказок які приведуть до кінцевого результату. Daniel Paz de Araujo та Hermes Renato Hildebrand дослідивши роботи науковців стверджують, що на їхню думку механізмом допомоги в розробці семіотичних систем є дизайн ігор [3]. Тобто, сама візуальна частина допомагає знайти ті елементи, які можна застосувати для розробки допоміжної системи підтримки комунікації з гравцями.

На основі дизайну відтворюються взаємодія об'єктів які відповідають за комунікацію та передачу інформації, ось їх основні компоненти: атмосфера, розповідь, технологія взаємодії та правила. Генерація візуального сприйняття у грі відбувається через візуальну, звукову, процесу взаємодії речей, словесну систему виконання завдань та отримання інформаційних повідомлень. Гравці під час гри досліджуючи ігровий світ здебільшого звертають на три категорії знаків: іконки які передають своє значення, функції, ідентифікація й навігатор; показники які фізично підключені та передають їх стан; символ який позначає їх початкову ідею.

Існує декілька основних компонентів сприйняття – це масштаб, композиція, колір та світло. Ці компоненти є важливими елементами цілісності гри які можуть вплинути психологічно на гравця керуючи його емоції та враження. Зовнішній вигляд гри є першим на що звертає увагу гравець який досліджує навколишнє середовище гри шукаючи способи доступності проходження місії чи завдання. Тому, результат дійсно добре розробленої гри залежить від якісної візуалізації що передає атмосферу яка має відповідати заданому жанру та доступність.

Різновидність ігрового семіотичного акцентування у більшості випадках починається з композиції середовища. Композиція ігрового середовища – це велике зображення простору на екрані яке оточує гравця [5]. Такий вид композиції складається з плановості локацій; додаткові композиційні елементи, які конкурують з домінантами та застосовуються в якості навігації; кути огляду які допомагають гравцю зорієнтуватися в просторі; із застосуванням базових законів композиції розташовують елементи композиції в ігровому просторі. Також одним із різновидів є комбінування геометричних фігур застосовуючи такі композиційні методи, як: симетрія, асиметрія, статика тощо. Варто не забувати що фігури також можуть мати своє психологічне значення, наприклад, коло або хвилясті лінії позначають добро, а з гострими кутами як трикутник зло.

В якості акцентування додатково застосовують кольорові методи

виразності та їх основну мову візуального контакту або передачі інформації. Сюди входять: емоції, затримування або залучення уваги гравця, вибір, асоціація, навігація, ідентифікація, прив'язка та позначення [1].

Наступним різновидом акцентування є застосування атмосферних явищ та освітлення яке доповнює семіотичні системи, а також для підтримування ігрової естетики та атмосфери [6]. Використання атмосферних явищ допомагає відтворити ілюзію великого простору та віддаленість простору тощо. Правильно налаштоване світло та передача знаків використовується як і передачі настрою гри, так і навігація для гравця. Додатковим семіотичним акцентом також буде застосування знаків, символів, тексту, системне повідомлення і так далі для підсилення навігації й інформування. В якості яскравого акценту застосовують спеціальні ефекти, анімацію, звуки, освітлення, музику та інше. Кожен з цих різновидів ігрового акцентування відтворюють залежачи від обраного жанру, атмосфери, сюжету, кольору та концепції. При розробці якісного ігрового простору та навігації для гравця слід враховувати такі різновиди акцентування: ігрова композиція, теорія кольору ігрової графіки, символіка, атмосферні явища та освітлення.

Результати та обговорення. Таким чином, застосування ігрової графіки для формування семіотичної комунікації між гравцями й між гравцем та цифровою ігровою системою було обумовлено прагненням детального аналізу застосування та логіки інтерпретації знакової системи сповіщення і визначення їх різновидності. Воно виконує важливу роль передачі інформації для комфортного вирішення завдань та досягнень мети гравця, що полегшує орієнтацію в ігровому просторі. Для цього полегшення застосовують різновиди семіотичного акцентування, де не тільки доповнюють атмосферу гри, а також допомагають гравцю в орієнтації середовища та змогу ідентифікувати об'єкти.

Також, за допомогою ігрової композиції, теорії кольору ігрової графіки, символіки, атмосферних явищ та освітлення можливо розробити якісний візуальний дизайн який може привернути увагу гравців графікою та продуманою системою комунікаційних знаків.

Висновки. Отже, стародавні цивілізації передали цінні знання про передачу інформації простими знаками які легко ідентифікувати. Цілими століттями система знаків змінювалася в різних напрямках та способах що дійшли до сучасного способу цифрового інтерпретування.

Ігрова семіотика є наукою яка досліджує значення символів, їх функції та правила їх взаємодії між системою та гравцем. Основні елементи ігрової семіотики є: іконки, символи, логічний взаємозв'язок з правилами, інтерфейс користувача, системний чат тощо. Комунікація взаємодії між гравцями та гравцем і системою гри є важливими аспектами передачі інформації для кращого розуміння між ними. За допомогою елементів які підсилюють комунікацію між системою і гравцем доповнюються такими компонентами: композиція, колір, форма, символіка, атмосферні явища та освітлення

Тому, різновиди акцентування на сьогодні можуть розширюватись через деякий відлік часу та розвитку технологічних можливостей комп'ютерів та телефонів, що якість візуального ігрового контенту підвищить на новий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Austin Crane. The Psychology of Using Colors in Games. URL: <https://untamedscience.com/blog/the-psychology-of-using-colors-in-games/>
2. Christophe Bruchansky. The Semiotics of Games. URL: <https://www.slideshare.net/bruchansky/the-semiotics-of-video-games>
3. Daniel Paz de Araujo and Hermes Renato Hildebrand. Gameotics: a game analysis method based on Semiotics. URL: <https://www.hrenatoh.net/08c.pdf>
4. Kirill Tokarev. Learning Lighting for Video Games. URL: <https://80.lv/articles/learning-lighting-for-video-games/>
5. Mateusz Piaskiewicz. Composition in Level Design. URL: <https://www.gamedeveloper.com/design/composition-in-level-design>
6. Visual Aesthetics in Games and Gamification. URL: https://www.researchgate.net/publication/333831679_Visual_Aesthetics_in_Games_and_Gamification

ЗООМОРФНІ МОТИВИ НА ПРИКЛАДІ ЗНАКІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДИТЯЧИХ КНИЖКОВИХ ВИДАВНИЦТВ

Дерев'янка Єлизавета Євгенівна,
Аспірантка Кафедри Дизайну КНУТД
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Вступ. Мистецтво українського видавничого знаку, особливо останнього століття, практично не досліджене. Гортаючи книжку, мало хто звертає увагу на видавництво, завдяки якому ми маємо щасливу нагоду тримати її в руках. Не впадає в око й художнє вирішення сучасних видавничих знаків, навіть на прикладі дитячих видавництв, хоча їх знаки вирізняються особливою яскравістю.

Мета роботи. Дане дослідження має на меті показати як зооморфні мотиви та методи формалізації об'єкту вплинули на дизайн сучасних видавничих знаків, зокрема дитячих видавництв. Проаналізувати видавничі знаки сучасного періоду, дослідити художні особливості на конкретних прикладах.

Матеріали та методи. Дослідивши питання використання зооморфних образів в сучасних видавничих знаках можна зазначити, що даний стилістичний метод є поширеним та актуальним для сучасного суспільства, адже художнє вирішення в основу якого лягла ідея анімалістичного образу психологічно сприймається більш позитивно, особливо на прикладі дитячих книжкових видавництв.

Зокрема у дизайні знаку видавництва «Видавництво Старого Лева» (Львів, 2001 р. з.), попередніх та оновлених його версіях використано образ лева та акцентний помаранчевий колір (Рис. 1). Його актуальна версія виконана у вигляді стилізованої розкритої книги, яка з одного боку виглядає як голова лева, а фон під нею - «negative space» як грива, що описує знак у коло.

Рис. 1 «Час майстрів», «Чорні вівці», «Видавництво Старого Лева».

А от у знаку видавництва «Сіма видає» (Київ, 2006 р. з.) головним персонажем постає кіт (саме - кішка). Концепція цього знаку є задумкою її автора безпосередньо, адже він стилізовано зображає свого реального домашнього улюбленця, якого звати Сіма. Колористично знак виконано у чорно-білій манері (Рис. 2).

У знаку дитячого видавництва «Час майстрів» (Харків, ...) використано образ птаха – як у сучасній його версії (2023 р), так і у попередній (1990-2000). В стилізованому образі птаха використано фіолетовий колір та стилістику лайн-арт (Рис. 1).

В ще одному видавництві «Пелікан» (Київ, ...) , яке відповідно теж взяло за основу образ птаха, було створено знак у вигляді стилізованого двоколірного персонажа – пелікана (Рис. 2).

Також цікавим є приклад знаку дитячого арт-видавництва «Чорні вівці» (Чернівці, 2015 р. з.). Композиція знаку складається з стилізованих фігур шести чорних овець з білими головами розташованих пів-колом, що формує силует листка конюшини (Рис. 1).

Рис. 2 «Сіма видає», «Пелікан», «Махаон-Україна».

Київське видавництво «Махаон» (Київ, 1997 р. з.) теж не обійшло стороною тенденцію зооморфного образу, а саме комахи – метелика породи Махаон. Знак виконано у чотири базові кольори – синій, зелений, жовтий, червоний, які заповнюють крила метелика (Рис. 2).

Результати та обговорення. Мистецтво видавничого знаку є важливою складовою книжкової графіки, воно не втрачає своєї актуальності на новому етапі розвитку суспільства й заслуговує на поглиблене вивчення.

Висновки. Видавничі знаки — цілісне, принципово нове явище в історії українського мистецтва. Протягом століть існування друкованої книги її незмінним супутником був видавничий знак, який окрім суто утилітарних, представницьких цілей, крім функцій фірмового товарного знаку мав естетичні ознаки, притаманні творам графічного мистецтва. Досліджуючи дизайн знаків дитячих книжкових видавництв ми не лише простежуємо тенденцію зооморфних образів, а й бачимо еволюцію художніх підходів та їх часову діджиталізацію на прикладі використання не лише традиційних графічних підходів, а й комп'ютерної графіки.

ШОУ ЯК ДИЗАЙН-ПРОЕКТ

Єнчев Михайло Михайлович,

orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0000-5494-6641

аспірант кафедри дизайну та технологій

Київського національного університету культури і мистецтв

Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Шоу-бізнес в широкому контексті – це всі реалії самоздійснення шоу, які виходять за межі естрадного сценізму, переходять на рівень планетарних констант, поєднуються з фестивальними рухами, з всіма системами видовищності і видава, яке зараз презентує сучасну культуру як цілісність. Зрештою, можна сказати, що власне такий широкий контекст, орієнтований на метатекстуальність, інтертекстуальність, на метахудожню цілісність потребує дизайнерських технологій, які б могли спростити складність проблем, могли б навести містки між різними констеляціями (образними, поняттєвими, вербальними, візуальними) в образному тезаурусі сьогоденного шоу-бізнесу, а також визначити реальність проектної парадигми як певне видовище, шоу.

Ми не можемо надати якусь загальну модель – це б виглядало утопічним проектом. Але створити певний ідеалтипізуючий модельний проект, звичайно, потрібно, щоб показати, як цей тип модельного програмування може на основі дизайнерських технологій визначити шоу як дизайн-проект. З самого початку зазначимо, що цей дизайн-проект має бути арт-проектом, тобто, певною системою арт-бізнесу, або арт-дизайну. Арт-дизайн і арт-бізнес поєднуються, як поєднуються менеджмент і маркетингові комунікації в системі дизайн-менеджменту. Нам важливо лише те, що композиційна модель тут може виглядати лише як композитна, тобто, системотворча, орієнтована на певний набір категоріальних схем, композицій, а також може бути композиційною, якщо вона визначається в рамках конкретного сценарію, конкретного твору шоу-бізнесу.

Мета роботи. / Aim. – визначити феномен дизайн-менеджменту в шоу-бізнесі.

Матеріали та методи. /Materials and methods. Задіяні компаративний та системний метод.

Результати та обговорення. /Results and discussion. Композитний підхід, звичайно, потребує визначення суб'єкта проектування, якого можна зазначити як достатньо складну просторову конструкцію. Ми говоримо «просторову», бо суб'єкт тут стає елементом дискурсу тексту. Він регулює цю дію на правах різних акторів трансформації інформації. Це діджей, який керує вечіркою рейв-культурних інсталяцій, які можуть формуватися де завгодно: на острові, на смітнику, в якомусь зруйнованому фабричному просторі тощо. Це автокомунікація, коли в онлайн-режимі формується синтетичний образ реципієнта і продуцента. Одночасно людина завдає парадигму, пише свій текст і відповідає на текст іншого.

Так, автокомунікація в умовах обмеженої системи візуальної презентації, лише в рамках віртуальних, власне, вербальних презентацій, здійснює надзвичайно цікаву ігрову конфігурацію. Комуниканти не знають, хто вони. Вони позначені міфологізованими іменами, навіть не знають, скільки їм років, яка в них стать, втрачають будь-які риси соціальності, переходять на брудний сленг вульгарите та ін

Отже, така система інтриг і розчарувань є своєрідне шоу, але шоу автокомунікації, коли людина створює свій образ і презентує його для себе, а інший, той, хто має бути контраргументом або своєрідним alter-ego, звичайно, не потрапляє в цей простір, бо він є суто віртуальним. Можна говорити, що так створюється достатньо цікавий образ, який може свідчити про гравців, які грають з долею, з часом, але ця гра не має нічого спільного з реальною комунікацією. Такий зазор очікування і зустрічі з реальністю – це шоу трансгресії, переходу з одного світу в інший. І коли ми починаємо запитувати, а для чого потрібно таке шоу, – воно потрібно, щоб люди почули, що є ще одна реальність комунікативної самореалізація. І це шоу здійснюється, здійснюється

надзвичайно успішно, як онлайн-ігри, як онлайн-комунікація.

Отже, відбувається дизайн особистості конструювання віртуального «Я», яке відтворює певний кібернетичний флеш-імідж. Тобто, дається флеш-імідж як ідеал, а далі комунікант намагається девальвувати цей ідеал і підвести гравця до справжньої реальності. Але це не завжди вдається, не завжди стає ефективною дизайн-системою конструкції. Так, агресивність в онлайн віртуальних іграх, де сексуальні переслідування по відношенню до жіночих персонажів стають звичайним банальним місцем, приводить до того, що гравці шукають самозахист в своїй автокомунікації, формують свою окрему міфологему, яка має свою етику віртуального світу. Виникає проблема так званої кібернетичної сексуальності, кібернетичної самореалізації, кібернетичної косметики, хірургії, зміни статі, зміни всього того, що фіксує людину як гравця.

Отже, ми побачили ще один вимір, коли суб'єкт шоу потрапляє в контекст онлайн-ігор, в контекст автокомунікації. Це надзвичайно цікавий парадоксальний світ, який не потрібно вважати маргінальним. Як система навчання бути іншим, безнадійно іншим, вона проектується на весь світ.

Суб'єктом арт-проекту шоу є продюсер. Так, ми потрапляємо в цілу низку гарно структурованого і функціонально презентативного конгломерату арт-ролей продюсерського цеху, який раніше був достатньо скромним і вписувався в ситуацію антрепризи. Наступну модель суб'єкта арт-проекту шоу можна визначити, як певний «дуєт» або діалогізований продуцент комунікації. Це та ж Скабеєва з її чоловіком, це чоловік і жінка на екранах українського ТБ, які є протагоністами політдискусії, а також аналогові моделі поляризованих (умовно поляризованих) опонентів, які представлені як діалогізуючий конструкт, тобто, дизайн-конструкція. В глядацькій залі, зрештою, існують підсадні качки, які теж умовно поляризуються. В різних шоу їм дається можливість натискувати на кнопки, тут же надається композитінг балів, а інколи вони просто піднімають руки і грають роль соціуму, який так чи інакше приймає участь в політшоу, яке інколи перетворюється на пропагандистські акції, на невисокого рівню балаган, і взагалі низького рівню арт-продукцію.

Характеризувати і описувати цю реальність не варто, бо вона настільки у всіх на очах, і настільки не сходить з екранів, що це шоу сьогоднішнього дня як ритуалізований політикум, доведений до наративу, трансформується у як квазі-діалог, або псевдо-діалог.

Тобто, можна говорити про екранний композиторінг, де композиція, маркетинг, менеджмент поєднуються в певному арт-продукті, який презентує сучасне шоу. В наше завдання не входить намагання описати сьогоднішні українські реалії шоу-бізнесу: вони всім відомі. Втім, якщо подивитися на статті десятирічної давнини, то там фіксується, що шоу-бізнес в Україні є мало розвинутим.

Наступний крок нашого аналізу присвячений процесуальній цілісності арт-продукту, або арт-проекту. Виникає проблема використання проектних парадигм, а також системотехніки проектної діяльності дизайну, а це передусім стратегіями дивергенції як розширення меж (шоу в даному випадку), трансформації (визначення системотворчого образного ядра), конвергенції (презентації найбільш популярних і найбільш близьких для глядача елементів, які здійснюють тотальну ідентичність арт-продукту і реципієнта). Ця стратегічна перспектива презентується суб'єктом проектування, який визначається як «чорний ящик» (суто емотивний продуцент, який живе емоційним простором, і вся його комунікація належить психосоматичному і емотивному пресингу), «прозорий ящик» (який, навпаки, оперує раціональними конструкціями, схемами, і містить в собі систему пропозицій щодо порозуміння всіх акторів і актантів шоу), продуцентом як самоорганізуючої системи (який фактично виступає системотворчим витокком, рефлексуючим над можливими емоційними, раціональними і іншими реаліями шоу).

Тобто, шоу як видовище, як свято, як темпоральність, як простір, як презентація образних форм, які ми можна визначити у вигляді хепенінгу, перформансу, боді-арту, ленд-арту і інших, так чи інакше визначається як арт-продукт, який структурується дизайн-технологіями, а сам проектний процес як дизайн-менеджмент є проекцією дизайн-технологій на шоу-проект.

Так, шоу-проект стає дизайн-проектом лише тоді, коли ці технології поєднуються, ідентифікуються.

Відтак, процесуальна, предметна і образна цілісність дизайн-проекту шоу визначається, як стратагеми дивергенції, трансформації і конвергенції, і навпаки: інвертований простір цих стратагем. Щоб ближче підійти до самої механіки і до самого образу формування дизайн-менеджменту, важливо зазначити, який тут домінує продуцент здійснення проектів. Домінує «чорний ящик»: емоційний злет, зрив, раціо відключається, самоорганізуюча система просто не існує, бо вона нікому не потрібна. Шоу стає спонтанним, емоційним, і в принципі, мало рушійним. Цього замало, щоб охарактеризувати сучасний процесуальний простір дизайн-продукту як шоу, але в наше завдання не входить зробити детальний аналіз. Ми визначаємо певні конструкції в суб'єктному, процесуальному, і найголовніше, в контекстуальному просторі гри.

Винник своєрідний дизайнер ігрових презентацій експресивного типу. Тобто, слово «дизайнер» в широкому значенні, як «творець», як «той, хто створює, конструює соціальну реальність» є автентичним і доцільним. Тому і сам підхід дизайн-менеджменту є проектом модельним, і ми лише намагаємося інтерпретувати, в контексті стратагем, міфологем і морфологічного аналізу, реалії шоу-бізнесу як проектного простору.

Отже, можна зазначити певні маркери дизайн-проекту шоу. Шоу створюється як камерна закрита система, яка тяжіє до пантоміми, до асамбляжу. Це є певний арт-хаус і певні інтелектуальні реалії, які свідчать про камерний характер і інтелектуальну вишуканість шоу, яких надзвичайно мало. Їх можна вписати в жанровий вимір вечорів ретро-архаїзуючого типу. Так, зрештою, в Харкові була група, вона є і зараз, яка працює в стилі вінтаж, де головна співачка (медичний працівник за освітою, яка потім закінчила Харківську академію мистецтв) працює в жанрі етнореконструкції, тобто, реконструкції недалекого минулого. Співає, як Віра Холодна – одягається в її костюм, співає, як Олексій Вертинський, чудовий співак, який об'їздив всю

Європу і Америку, став прапором естради, зокрема української естради. Співачка одягає його костюм, і ні у кого не виникає подиву, що жінка стає чоловіком. В цьому просторі камерного, закритого, герметичного видива все можливо. «Мы родились на планете иной», «Місячний П'єро» – весь світ 20-х-30-х років оживає в цьому цікавому шоу, інсталяції минулого.

Можна говорити про відкриту систему шоу, де психологічний пресинг, як політичні сварки, драчки, біомеханіка тілесних презентацій, хепенінг, перформанс, боді-арт, і весь-весь-весь, будемо казати, асамбляж, інструментарій візуальних і видовищних засобів набуває своєї актуальності в перманентній динаміці зміни кадрів, особливостей визначення осіб продукування видива. Це сучасний простір того невідпорядкованого шоу, яке існує і як політичне шоу, і як естрадне видовище, як шоу-бізнес, що перетворює естраду на «фабрику зірок», на конкурси імен тощо.

Можна визначити систему карнавалізації як ретро-архаїзації, реструктуризації шоу, де ритуалізація, зафіксований верх і низ, карнавальний король, а інколи і козел відпущення як певні сценічні фігури грають певну, свою, віками віддану їм роль. Взагалі карнавалізація культури зараз є тотальною, і шоу стає одним з елементів цієї карнавалізації. Але ми говоримо про карнавалізацію шоу, коли шоу систематизується як ритуал видива, що стає структуруючим, формотворчим і динамічним епіцентром, а дизайн такого карнавального простору завжди є несподіваним.

Якщо говорити про шоу, яке здійснюється в театрі, то тут можна назвати роботи Андрія Жолдака з його інтерпретацією «Федри», «Трьох сестер», і інших, можна говорити про його версію роману Ромео і Джульєтти. Це певна карнавалізація класики, що утворює несподівано деструктивні трансформації шоу, які всіх вражають. В цей простір вписується сучасна опера, де Борис Годунов виглядає, як сучасний олігарх, і всі його арії презентують реальність сьогоденної культури. Такі квазі-реалії карнавалізації, звичайно, є можливими, але вони є маргінальними маркерами шоу-бізнесу, який є достатньо стабільним в просторі імагінації, ідентифікації повсякдення.

Висновки. /Conclusions. Отже, можна зазначити певні маркери дизайн-проекту шоу. Це темпоральність гри, це циклізм. І цей, будемо казати, проектний композиторінг, який може змінювати свою внутрішню форму, напрями, реалії і трансформації самовизначень, семантику тощо. Якщо це формотворча структура, орієнтована на певні сенси композиційних реляцій, то вона може реалізуватися як угруповання різних секторів, кластерів, ігрових субструктур, яке належить шоу. Може змінювати свою динаміку, рух. Від руху залежить сама форма подання інформації, темп, ритм і інше, а також просторові ознаки видава.

Так, фестиваль Гоголь-фест вписується в простір мистецького арсеналу. Те ж саме пов'язане з фестивалем Франко: він належить до усталеного місця народження великого письменника. Інші фестивальні композиції залежать від організаторів, мімікують, змінюють місце свого самоздійснення. Це театральні фестивалі, музичні фестивалі, які кожен раз можуть відбуватися в іншому місці. Але Одеса, зокрема стала містом, в якому шоу, присвячене дням і ночам Одеси, сконцентровано, сформовано в рамках, будемо казати, вузької смуги просценіуму одеського сценічного простору. Отже, цей вимір є надзвичайно важливий, має бути осмислений, як композиторіум дизайн-менеджменту шоу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колісник О., Голуб О., Оганесян С. Особливості презентації культурних кодів у фірмовому стилі українських брендів. Актуальні проблеми сучасного дизайну. Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції / 27 квітня 2023р. Київ, КНУТД, 2023. Т. 1. с. 185
2. Легенький Ю. Г. Соціальний дизайн: образ і документ в часові та просторі культури. Київ-Переяслав-Ніжин, Видавець Лисенко М.М, 2023. 383 с.
3. Перция В. Marketing Mix. *Offise*. 2001. № 1/2.

БРЕНДИНГ В МОДІ УКРАЇНИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Єнчева Наталія Романівна,

ORCID 0009-0008-8551-9712

аспірантка кафедри дизайну та технологій

Київського національного університету

культури і мистецтв

Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Якщо говорити про бренд в системі культури України початку ХХ-го століття, звичайно, це буде суто реконструктивна реальність, яка, однак, є найважливішою з точки зору висвітлення і розуміння генези бренду і брендингу. Тобто, так сталося, що бренд втрачає свою історію. І те, що втрата історії залишається одною із драматичних картин брендингу, також свідчить про втрату референцій, коли бренд осмислюється як суто семіотична структура. Спробуємо поговорити про брендинг, починаючи з того широкого контексту, в якому формувалася не лише мода, а й культура в цілому.

Київ наприкінці ХІХ-го і на початку ХХ-го століття був цукровою столицею Російської імперії, пережив дві будівних лихоманки, піднявся із дерев'яного стану в цегляний – вироблялось багато цегли, виникли заводи з вироблення цегли, а вони мали свою усталену торгову марку, мали ім'я. Фактично, те, що зветься «бренд» вперше зазвучало, як «тавро», як певний слід на камені. Якщо говорити про ці сліди на камені, то, звичайно, цегляні клейма з'явилися ще за біблійні часи, і в Ольвії, в Херсонесі і інших містах, а потім вже і плінфи княжої доби несли на собі зображення, зокрема тризуб Рюриковичів і інші.

Можна говорити, що, власне, цегла стає своєрідним виставковим пантеоном клейм, які зберігають час, історію, презентують історію карбування або таврування каменю. Можна говорити, що ті заводи, які випускали цеглу, стають певними носіями брендів. Тобто, інституалізація бренду перетворюється в систему торгової марки, яка входить в цеглу, входить в камінь, входить в

стіни, презентує образ дому, буття, образ добробуту.

Можна говорити, що сама система несе в собі образи тих часів. Відомий дослідник цегли і власне, її брендів, О. Волков презентує цеглу з села Голобутів Стрийського району на Львівщині (ймовірні власники цегельні – Hausman N. і Hubel A.). Клейма цегли Захарових з Санкт-Петербурга – теж один із цікавих, будемо казати, фасадів того будівництва, яке відбувалося наприкінці ХІХ-го-початку ХХ-го століття в Києві. Сам по собі образ марок і, будемо говорити, печаток на глині, перетворюється в певну експозиційну культурно-історичну цілісність. Так, можна побачити, наприклад, продукцію фірми «Sygniówka» («Сигнювка»). Це цегла з села Мосьпанове Харківської губернії. Хаїм Волков, купець, мав цегельню в селі Корчувате Хотівської волості Київського повіту. Фактично, це ті перші бренди, які залишилися в камені, і вони можуть бути засадою презентативного фасаду бренду культури України, зокрема моди.

Мета роботи. / Aim. – визначити феномен брендингу в моді України початку ХХ століття.

Матеріали та методи. /Materials and methods. Задіяні компаративний та системний метод, а також культурно-реконструктивний метод визначення феноменів культури.

Результати та обговорення. /Results and discussion. Цікаві навіть бренди-симулякри. Так, відома цегла з написами: «Лондон» і «Париж», але ці цегли не мають ніякого відношення до Лондону: їх виробляли в Україні, це якщо не підробка, то, в усякому разі, привабливий імідж, який і є тою системою образної імагінації, яка виглядає як несправжній лейбл, або несправжній логотип – все те, що потім стає достатньо розгорнутою системою квазіпрезентацій відомих брендів в моді кінця ХХ-го – початку ХХІ-го століття.

Отже, починаючи від архітектури і моди на житло (в Києві були переважно побудовані будинки, орієнтовані на те, щоб здавати їх в найм – це прибуткові будинки і особняки), – це та мода, яка давала можливість створення середовища, уніфікованого, достатньо клішованого. В прибуткових будинках

існували типові апартаменти, обставлені меблями тих часів. Апартаменти здавалися майже за одну і ту ж суму, торговий люд, який прибував в місто Київ, перебував в них, життя було достатньо жвавим. Якщо говорити про моду як таку, то вона була достатньо консервативною. Домінував інституалізований одяг, який розповсюджувався ляльками, одягненими модно, які привозилися з Парижу, Лондону. Фактично, одяг був тою дисциплінарною матрицею, або системою дисциплінування тіла, де талія мала бути константною, бюст і все інше. Тобто, жінка виглядала як скульптура, як квітка, як своєрідний, завершений, структурно здійснений архітектурний організм.

Цей організм специфікований за стратами і корпоративними ознаками. Інституалізація одягу була суто корпоративною. Кравці їздили вчитися в Лондон і у Відень, а також вчилися самотужки, один у одного. Загальну масу костюмів виробляли кравці-кустарі за викрійками модних журналів і картинок, які теж видавалися в Лондоні і у Відні.

Існувало декілька напрямків корпоративного костюма: форма для військових, форма для навчання, форма для чиновників. Тому кравці-універсали працювали для всіх жанрів костюмів, але були більш орієнтовані на специфікацію формотворення, працювали з одною із гілок напрямків моди.

Щодо самого підходу до костюма, то він, звичайно, в моді виглядав як завершений, структурний, табуований і одночасно художній організм. Так, робітники носили капелюхи, шапки. Костюм поділявся на вихідний і суто робітничий. З особливим шиком одягалися машиністи, тобто, більш високий рівень виробничого цеху. Костюм сільський був переважно етнографічним. Костюм інтелігенції поділявся на костюм службовців, адвокатів, костюм інженерів, костюм викладачів. Всі страти суспільства мали свої ознаки, тобто, певні системи ідентифікації корпоративу, і всі характеризувалися як достатньо табуована і визначена структура. Одяг робітників транспорту теж був формовий.

Форма студентів вищих навчальних закладів була абсолютно чітко

структурована і відповідала іміджу того чи іншого вищого навчального закладу. Парадною формою студентів університету був сюртук військового зразка з високим стоячим коміром блакитного кольору.

Одяг дворян, бюрократії визначався тим, що чиновники мали свої мундири, намагалися демонструвати свої винагороди. Цікаво, що навіть медалі, ордени не були штампованими і виробленими на спеціальних заводах, їх робили на замовлення в спеціальних майстернях. Цей принцип є фактично західноєвропейським.

Трошки іншою, хоча аналогічною, була мода в Галичині, яка входила на початку ХХ-го століття, аж до 39-го року, в Австро-Угорську імперію. Тут була більше визначена західна лінія модної індустрії, більше сформований цех кравецтва, який був західним за своїм зразком. З. Тканко в дослідженні «Мода в Україні ХХ століття» відмічає: «Дещо в іншій ситуації розвивалося українське галичанство в умовах Австро-Угорської конституційної монархії. Відкритість до західноєвропейської цивілізації, до політичного плюралізму та демократії, сповідування різних смаків наповнили Галичину, як коронний край із столицею Львовим, тим новаторським духом, що зароджувався в Парижі, набув певної специфіки у Відні, і зрештою у Галичині» (Тканко, 2015: 9 – 10).

Вже сформувалися імена художників, які в певній мірі впливали на моду. Так, І. Труш, О. Новаківський, І. Сосенко, О. Кульчицька, М. Пимоненко, О. Мурашко, Ф. Кричевський, зокрема такі польські художники, як К. Сіхульський, С. Дембіцький і інші, впливали на українську моду. Сецесія ставала образом стилізації і структурування жіночого костюма. Образ сецесії галицького зразка трошки інший, ніж в Російській імперії, він більше орієнтований на маскулінність, на все те, що можна зазначити, як проекцію маскулінного зразка на жіночий одяг.

У Львові зазначилися імена провідних кравців: Баум, Павлюк, Сілвер, Мюллер, Сегета, Матерновський, Томашевський були обізнані з новаціями західноєвропейської моди. Весь цей простір, звичайно, не був одноманітним і таким корпоративно уніфікованим, як це можна зазначити в Російській імперії:

тут все ж таки західна ментальність була більш послаблена. Тобто, стилістика стилю модерн в образах сецесії стає доміантною в рамках галицької моди. Одяг і аксесуари теж формувалися структурно, як це було прийнято в ті часи, але мали свою ментальність. Сестри Кульчицькі, художниці, теж мали відношення до моди. І одяг, і аксесуари, які вони здійснювали, зафіксовані на полотнах О. Кульчицької (зокрема, «За фортепіано», «На кораблі», «Портрет сестри в білому», «Автопортрет» і інших), а також визначаються в тих статтях, які писала О. Кульчицька в часописі «Нова хата».

Але кооператив «Труд» як авторитетна школа на межі 1913-го – 14-го років згодом втрачає свій пріоритет. І вже після того, як Галичина переходить в склад СРСР, тут практично вивчається лише кравецька майстерність, а художня реальність все більше редукується. Ми спеціально розводимо виробничий, модельний і стильовий аспекти, бо, власне, вони несуть в собі класифікатори, які можна характеризувати як певні детермінанти формування бренду в системі його імагінації, тобто, образної конструкції виробництва, моделювання, стилю тощо.

Авангард як певна система руйнування традиційних форм культуротворчості мав велике підгрунття і метафізичні засади в етнокультурі. Казимир Малевич з його селянськими мотивами, хрестами на обличчі селян, захопленням іконописом, українською лялькою; Володимир Татлін з його грою на бандурі, Ель Лисицький, який теж належав до містечкового єврейського образу українства, – все це давало вихід тої руйнації культурі і стилів, які створили новий авангардний вимір, що перейшов в модний простір побуту. Ці системи не можна назвати реконструкцією, або якимось інакше, але вже нищиться інститутативний характер одягу, його корпоративний характер, формується новий бренд, творчій, художній. В Галичині він з самого початку він був художньо-модельним, але все ж таки системно належав Парижу та Відню.

Коли етнокультура починає проявлятися в модній індустрії, тоді і заявляє свої права авангардна мода, яка є надзвичайно строкатою. Мода авангарду

формується в рамках театральних візій Олександри Екстер, в просторі «ПрозОдягу». Олександр Родченко, Варвара Степанова, Любов Попова, Олександра Екстер, Євгенія Прибильська внесли етнокультурну струю в простір конструктивізму, який орієнтувався на визначення платонових тіл в модедюванні: прямокутників, квадратів, овалів тощо.

Варто вказати, що ескізи до опери «Перемога над Сонцем» Казимира Малевича і Ель Лисицького вражають індустріалізмом та експресіонізмом. Якщо у Малевича цей експресіонізм доведений до гротеску, то у Ель Лисицького індустріалізм виливається в чисті завершені форми конструкцій. Можна говорити, що Казимир Малевич, Олександра Екстер, Є.Прибильська, Н. Давидова приймали участь в симбіозі авангардного образу моди і мистецтва в цілому, тих мистецьких шкіл, які утворювалися в селищах для вироблення кустарних майстерень з вишивки і декоративно-ужиткового мистецтва. Зокрема, композиції для вишивок були сформовані у селі Вербівка (Київщина). Майстерню очолює Н. Давидова, а згодом – О. Екстер, К. Малевич, у селі Скопці (Полтавщина) – Є. Прибильська.

Отже, ми бачимо входження в середовище села відомих художників-авангардистів. Так, виникає той, будемо казати, бренд, який вже є справжнім етнокультурним брендом України, який формується на підставі авангардного мистецтва. Якщо перший рівень брендингу в культурі України формувався в контексті архітектурної еkleктики, стилю модерн, зокрема сецесії віденського зразка, то другий рівень – це авангардний бренд, який формується як симбіоз етнокультури і авангарду.

Таке поєднання функціоналізму, конструктивізму, кубофутуризму та етнографізму знаходить своїх прихильників, але це дуже і дуже елітарне коло. Група «ПрозОдяг» фактично формується як утопічний конструктивний асамбляж, який вражає своєю надлишковістю, геометризмом і простотою крою. Журнал мод «Ательє» стає своєрідним часописом для того, щоб там друкувала статті та ж сама О. Екстер і інші. Наталія Давидова, теж випускниця Київського

художнього училища, в селі Вербівка створює центр, який поєднує в собі авангардні інтуїції та народні мистецькі декоративно-прикладні ремесла, зокрема вишивку, витинанку.

Євгенія Прибильська, теж випускниця Київського училища живопису, з 1910-го по 1922-й рік керувала килимовими та вишивальними майстернями у селі Скопці. Власне, тут і були утворені її роботи, які потім були продемонстровані частково на Паризькій виставці. П. Пуаре і Р. Дюфі, познайомившись з цими роботами, були вражені. Г. Собачко, П. Власенко, Г. Цибульова, Н. Вовк – це відомі майстри народної творчості, які теж демонструвалися на багатьох виставках в Києві, Парижі та в інших містах.

Висновки. /Conclusions. Отже, хто з цих майстринь і майстрів стає брендом для української моди? Звичайно, Олександра Екстер. Можна говорити, що зірковий пантеон авангардного мистецтва утворюється, як достатньо моністична конструкція, на основі функціоналізму, конструктивізму та етновізій костюма. Отже, доля склалася так, що здобутки симбіозу етнокультури або декоративно-ужиткового мистецтва і авангарду завдяки своїй яскравості, декоративності, орнаментальності знайшли широкий спектр втілення. Зокрема, С. Делоне працювала з широкими яскравими кольоровими плямами, застосовувала мотиви народної української вишивки в контексті декоративних ідей сучасного образу. Вона також здійснювала текстильні проекти, поруч з маскулінним і вишуканим стилем Габріель Шанель існували складні композиції С. Делоне в Парижі. Але туди ж переїхали згодом і С. Фера, О. Екстер, М. Андрієнко, Н. Давидова та інші.

Все це свідчить, що, формується певний бренд, який можна визначити як етномистецький симбіоз, який виникає в контексті авангарду і декоративно-прикладного мистецтва. Все це мало різні версії трансформації, а потім входить в простір моделювання радянської доби. Але варто вказати і на інші реалії, які корелюють з формовим образом корпоративу початку ХХ-го століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідківська Л. Розвиток власних торговельних марок у конкурентному процесі. Маркетинг в Україні. 2007. №2. С. 30–35.
2. Тканко З. Мода в Україні ХХ століття. Львів : Видавництво «АРТОС», 2015. 236 с.
3. Цимбалюк О. «Труд» – жіноча кравецька школа. Львів : СП «БаК», 1998. 56 с.

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГРИ НА БАЯНІ

Суботницький Ігор Миколайович,
Концертмейстер
Житомирський державний університет
ім. Івана Франка
м. Житомир, Україна

Рутецький Василь Володимирович,
Заслужений артист України, доцент
Житомирський державний університет
ім. Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація. Відзначено роль баяну як одного з найпопулярніших музичних інструментів на сьогоднішній день. Розглянуто різні методики викладання гри на баяні. Зроблено акцент не тільки на освоєнні баяну як музичного інструменту, а й на підвищенні мотивації музикантів, розкритті їх творчого потенціалу, вихованні сучасної активної особистості.

Ключові слова: баян, методика, гра, музикант, імпровізація, репертуар, навички.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день баян став одним з найпопулярніших музичних інструментів, пройшовши бурхливий етап свого розвитку у ХХ столітті. Значна кількість молодих виконавців, використовуючи можливості цього інструменту, займає провідні місця на міжнародних конкурсах і фестивалях, тим самим іще раз підтверджуючи статус сучасного баяну як класичного інструменту. Завдяки їхній концертній діяльності підвищується інтерес до баяну не тільки в професійних колах, але й у широких масах. Сучасні молоді композитори, знайомі з можливостями баяну, створюють уже високомистецький баянний репертуар, який докорінно відрізняється від оригінальних п'єс для баяну минулого століття. Своєю чергою, педагоги створюють інноваційні методики навчання гри на баяні, ускладнюючи техніку гри та змінюючи естетику звучання самого інструменту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти, пов'язані з методичними особливостями навчання гри на баяні, розглядалися у науковій літературі неодноразово. Практичні рекомендації музикантам-початківцям давали у своїх роботах В. Бесфамільнов, Г. Бродський, В. Власов, О. Лузан, В. Олешко, В. Самолюк, І. Шевченко та інші. У їхніх методиках представлено різні прийоми та техніки гри на баяні, пропонуються цікаві системи вправ, а також робиться акцент на творчому розвитку майбутнього музиканта. Різноманіття пропонованих методик навчання гри на баяні вимагає огляду деяких з них для можливого використання у власній музично-педагогічній практиці.

Метою статті є дослідження особливостей сучасних методик навчання гри на баяні.

Виклад основного матеріалу. Баян як сольний інструмент є набагато молодшим за інструменти симфонічного оркестру, фортепіано або орган. Інструмент зі своєї первісної конструкції (гармоніка) одержав поширення в багатьох країнах світу, ставши у них національним інструментом. Маючи такі переваги як багатство звучання, нескладна конструкція для первісного освоєння, мобільність, стійкість до зміни температури, баян став істинно народним інструментом.

У подальшому, поступово удосконалюючись, баян став повноправним концертним інструментом. З появою багатотембрового готового-виборного баяну з'явилася можливість виконувати переклади для баяну творів класичної спадщини композиторів минулих сторіч, що дозволяє дисциплінувати художнє мислення музиканта, відкриває виконавцю доступ до скарбів культури, без якої неможливе виховання музиканта-баяніста. Сьогодні баян, власне кажучи, перетворився в невеликий орган, або міні – симфонічний оркестр, з величезним діапазоном звучання і багатою тембровою розмаїтістю [4, с. 90].

Сучасні методики навчання гри на баяні орієнтовані на готово-виборний інструмент з його тембровими й технічними можливостями. Всіх їх поєднує робота з п'ятипальцевою системою, досить довгий донотний період і велика

увага до ігрових форм роботи на заняттях. Увести музиканта-початківця у світ класичної музики, зацікавити його, дозволити йому полюбити інструмент-таке завдання ставлять сьогодні провідні педагоги. А іще – розкрити творчий потенціал майбутнього музиканта, підтримуючи його ініціативу й допитливість.

В. Власов зауважує, що гра на баяні вимагає значних фізичних зусиль. У процесі звукоутворення на баяні важливу роль належить міху. Але при цьому важливо зберегти відчуття свободи. Зусилля, які потрібні при роботі міхом, можуть викликати стислість окремих груп м'язів або всього корпусу. Найбільшу складність являє вертикальне переміщення лівої руки уздовж клавіатури. Педагог радить зробити невелике пристосування у вигляді м'якого щитку з металеві основи з додаванням тонкого шару поролону, обтягнутого тканиною або шкірою. Пристосування кріпитися до кришки лівого напівкорпусу. Це дозволяє підняти руку над лівою клавіатурою й тим самим забезпечити кисті більшу свободу руху. Крім цього рекомендується прикріпити два невеликих дерев'яних поріжки між ременем і корпусом баяну у верхній і нижній частині, щоб дати свободу пересування лівій руці [1, с. 8].

Роль звуковидобування на баяні є неймовірною високою. Багато баяністів, захоплюючись технічними вправами, ігнорують цей засіб художньої виразності. Однак чуйне, дбайливе ставлення до звуку необхідно прищеплювати музикантам з перших кроків навчання. Гарний педагог і виконавець повинен добре знати переваги й недоліки свого інструменту й уміло ними розпоряджатися. Якщо піаніст втрачає владу над згасаючим звуком, а органіст не може додати живості протяжному звуку, то баяніст має можливість управляти звуком на свій розсуд. Особливого значення це набуває при грі протяжливих п'єс, де необхідно вести й розвивати звук [3, с. 34].

При роботі з початківцями В. Бесфамільнов рекомендує наступні вправи: педагог та баяніст-початківець зображують невелику сценку, де варіюються ритм, динаміка й теситура. Весь спосіб побудований на імпровізації на невелику вправу. Для розвитку координації рухів педагога робив акцент на

вправі «Луна», коли одні й ті ж самі звуки слід програти по черзі на правій та лівій клавіатурах. Педагог повинен звернути увагу на початок, продовження й закінчення звуку [2, с. 11].

Своєю чергою, Р. Іванський особливо виділяє прийоми роботи з великим пальцем правої руки. Гра п'ятьма пальцями правої руки – це новий прийом у процесі навчання на баяні. Підготовка цього пальця необхідна для успішного освоєння позиційної техніки гри, так як він відрізняється і за формою, і за положенням. Педагог рекомендує починати з освоєння легкого удару по клавіші в другій і третій позиції. Потрібно буде чимало часу для того, щоб з'явилися спритність і автоматизм рухів першого пальця. Інші пальці, що не беруть участь у роботі, повинні залишатися вільними [7, с. 105].

У методиці Г. Глотко важливо зауважити, що навчання проходить на готовому-виборному баяні із трьома рядами в правій і лівій руці. Заняття на такому інструменті мають свої переваги. Так, наприклад трирядний баян набагато легше п'ятирядних інструментів, і це сприяє зняттю зайвого навантаження на корпус, зробити рухи рук вільними. Три ряди для правої й лівої рук дозволяють музиканту швидше почати орієнтуватися в клавіатурі, сприяють пропорційному розвитку техніки обох рук [5, с. 102].

Також відзначимо, що заняття в класі на виборному інструменті дозволяють розширити репертуар баяніста-початківця, збагатити його музикою композиторів-класиків. Якщо за методикою Р. Іванського заняття з майбутнім музикантом починаються без вивчення нотної грамоти, то так званий «донотний» період у Г. Глотко триває від одного до декількох місяців. Цікавим є у останнього метод від «цілого до індивідуального». На першому занятті баяніста-початківця не саджають за інструмент, він повинен візуально познайомитися з баяном. Побачити вертикальні й діагональні ряди, які за своїм виглядом нагадують гірки. Порівняти, як чергуються на інструменті чорні й білі клавіші. Після цього його підводять до інструменту й пропонують провести подушечкою другого пальця по вертикалі й по діагональних рядах, які називаються «хроматичними гірками». Це розташування кнопок баяну і є

хроматичною гамою, яка, своєю чергою, виступає алфавітом баянної клавіатури [5, с. 102].

За звуками хроматичної гами в прямому русі програються основні на даному етапі навчання ритмічні формули. Г. Глотко називає їх «ритмічними блоками». Починають гру із освоєння ритмічного малюнку. Ритм мелодії простукують, програють із підтекстовкою. Потім майбутній баяніст виконує цей ритм-блок одноголосно. Після цього вводиться гра малими терціями й зменшеними акордами. Гру малими терціями й акордами можна асоціювати із грою у два, три й чотири поверхи. На музиканта-початківця такі порівняння здійснюватимуть стимулюючий вплив при освоєнні подвійних нот і акордів. Це дозволяє вже на початковому етапі навчання грати більш складні й цікаві мелодії та п'єси [5, с. 103].

Поки майбутній баяніст не буде впевнено орієнтуватися у клавіатурі, підбирати на слух нескладні мелодії й транспонувати їх, не рекомендовано переходити на гру з нотами. Поступово він навчиться основним навичкам взаємозв'язку руху й слуху. І тут дуже важливо, щоб набуті фактурні навички (формули-малюнки) знаходили своє застосування в художньому матеріалі.

В. Зубицький відзначає, що у методиці навчання на такому інструменті як баян, слід широко застосовувати творчі форми роботи. Наприклад, рух під музику, транспонування. Особливості будови інструменту змушують шукати нестандартні методики для освоєння клавіатур. Починати навчання доцільно з невеликих вправ у 2-3 ноти, які потім стають основою для невеликих п'єсок. Саме ці п'єси у подальшому підбирають на слух і транспонують, використовуючи метод від окремого до цілого [6, с. 36].

Педагог створив і теоретично обґрунтував свою програму навчання баяністів. До цієї програми, крім репродуктивного напрямку, увійшов і творчий напрям виховання музикантів-початківців. Педагог розробив впровадив творчі розділи навчання: підбір на слуху, транспонування, складання мелодій на запропоновані вірші, гра кадансів, гармонізація одноголосих мелодій з пісенних збірників за буквено-цифровою системою, читання з аркушу. Вдале

поєднання у програмі виконавства й творчості перетворює заняття музикою в приємний і захоплюючий процес.

Навчання на баяні у В. Зубицького починається зі слухового методу – з підбору знайомих мелодій, пісеньок. Підбір на слух – є центральним розділом програми творчого музикування. У цьому значну допомогу майбутнім баяністам надає вивчення кадансів. На їх основі вони навчаються елементарній імпровізації, включаючи творчу уяву. У подальшому, на основі простого кадансу даються різні завдання. Наприклад, фактурна зміна, гра в інших тональностях, гра секвенцій, гра в різних жанрах (марш, вальс, полька). У старших класах каданс ускладнюється. Розгорнутий каданс стає основою імпровізації. Тут він з'являється як творчий перелом у вільному викладі [6, с. 36].

Імпровізація, своєю чергою, тісно пов'язана із твором, де творчий процес має більш завершену форму. У перших проявах творчості може бути багато зображальності й програмності. Більшість простих творів є перенесеною на аркуш імпровізацією. Інша форма творчого музикування – створення мелодії на текст. Цей вид творчості виявляє подібність між музичною інтонацією й інтонацією людського мовлення. Якщо майбутній баяніст навчиться «чути» і розуміти музичну інтонацію як мовленнєву, то його виконання у подальшому буде якісним [6, с. 37].

Така програма творчого музикування не ставить своєю метою навчання композиції. Вона є лише засобом мотивації учня. Завдяки їй можливо не тільки визначити потенційні творчі можливості учня, але й опанувати різними виконавськими навичками в процесі навчання гри на інструменті.

Висновки. Розглянувши різні методики викладання гри на баяні, можна зробити висновок, що сучасні викладачі баянного мистецтва крокують у ногу з інноваційними освітніми стандартами. В основі усіх розглянутих нами методик лежить принцип наочності й доступності. Акцент у своїй роботі педагоги роблять не тільки на освоєнні інструменту, а й на підвищенні загальної мотивації музикантів за допомогою розкриття їх творчого потенціалу, що

досягається різними прийомами, однак служить досягненню єдиної мети; а також на вихованні творчо активної особистості, яка зможе реалізувати себе в новому інформаційному світі, який швидко розвивається.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Власов В. Твори для двох баянів. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2005. 40 с.
2. Грінченко С. Роздуми про майстра. *Українська музична газета*. 2002. №1(16). С. 11-12
3. Давидов М. А. Основи формування виконавської майстерності баяніста (2-ге вид.). Київ: Музична Україна, 1991. 72 с.
4. Лузан О. В., Самолюк В. М. Становлення професійних виконавських шкіл гри на баяні: український контекст. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 6 (183). С. 89-92.
5. Семешко А. Баянно-акордеонне мистецтво України на зламі ХХ-ХІ століть: довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 139 с.
6. Семешко А. Владимир Зубицкий: грани мастерства. *Народник*. 2002. №4. С. 35-37
7. Суворов В. Українська баянна школа як чинник національної культури на зламі ХХ-ХХІ століть. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 4. С. 100-109.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВОКАЛЬНОГО РОЗВИТКУ АКТОРА МУЗИЧНО–ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ЗГІДНО ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ ВОКАЛЬНИХ ШКІЛ ХХ СТОРІЧЧЯ

Швидків Галина Романівна
засл. прац. культури України, доцент

Вступ. Основним призначенням педагогічного процесу вокальної підготовки актора музично-драматичного театру є формування й розвиток його творчих здібностей і креативної особистості, професійних знань, умінь та навичок. Сучасний навчальний процес має свої закономірності, які визначають порядок досягнення цілей і завдань навчання, сприяють ефективному управлінню навчальною діяльністю. Педагогічні науки передбачити результати навчально-виховної роботи, науково обґрунтувати й оптимізувати зміст, методи й форми навчання студентів. Аналіз сучасних педагогічних досліджень свідчить про те, що проблема вокальної підготовки постає дуже гостро з давніх-давен (дослідники вокального апарату – Мануель Гарсія, Сальваторе Фучіто XVII ст.).

Мета роботи розглядаються основні тенденції розвитку вокальних шкіл в Україні у ХХ сторіччі та їх вплив на розвиток акторів музично- драматичних театрів.

Сучасна вокальна педагогіка являє собою історично сформований емпіричний метод навчання, головним чином заснований на інтуїції, глибоких виконавчих традиціях і досвіді видатних майстрів співу. Поняття «вокально-педагогічна школа» вимагає чіткого визначення й розуміння, бо не можна говорити про вокальну школу окремого педагога.

У зв'язку з цим розглянемо деякі прийоми та методи навчання. Широке визначення поняття вокальної школи дав співак, вокальний педагог, доктор мистецтвознавства Д. Аспелунд у своїй роботі «Розвиток співака та його голос»: «вокально-педагогічна школа – це конкретна, цілеспрямована, організована система підготовки нових поколінь співаків і педагогів для

конкретної діяльності, що історично змінюється» [1, с. 16].

Першою європейською школою вокального мистецтва, що історично виникла на початку XVII ст., була італійська національна школа співу. В Італії пройшли початковий відбір і типізацію всі вокальні терміни й поняття, визначились основні елементи технології оперного співу, які актуальні у вокальному мистецтві всього світу і сьогодні. Будучи школою вокально-технічної досконалості, італійське мистецтво вплинуло на формування й розвиток інших національних шкіл.

У формуванні української академічної школи співу неоціненний вклад належить основоположнику української музичної класики Миколі Лисенку, який був першим серед тих, для кого діяльність у галузі музики стала професією. Так, у 1904 р. у м. Києві була відкрита музично-драматична школа М.Лисенка. Школа давала вищу мистецьку освіту, програми музичних дисциплін відповідали програмам консерваторії, предмети, що викладались в школі, поділялись на спеціальні та допоміжні. До спеціальних дисциплін належали: гра на фортепіано, скрипці, віолончелі, оркестрових інструментах, сольний спів, теорія музики і композиції, диригування (оркестрове і хорове), сценічна гра, декламація. Допоміжними були музично-теоретичні дисципліни: елементарна теорія музики, гармонія, сольфеджіо, хоровий спів, камерний ансамбль, оперний клас, міміка, фехтування, танці та ряд історико-гуманітарних наук (історія музики та драми, історія культури та літератури, естетика, італійська мова). Створюючи музично-драматичну школу, М. Лисенко ставив собі завдання – виховати кадри українських музикантів-професіоналів. Для цього потрібно було мати не тільки систему навчання, а й український репертуар, на написання якого композитор витратив чимало зусиль та часу. У школі викладали відомі педагоги Г. Любомирський, О. Вонсонська (скрипка), професори О. Мишуга, О. Муравйова (сольний спів), М. Старицька (драма), М. Лисенко (музично-теоретичні дисципліни, композиція). Композитор працював у своїй школі до останніх років життя. Після його смерті з 1918 р. школа була реорганізована у Вищий

музично-драматичний інститут ім. М.Лисенка, до складу якого в 1928–1934 рр. входила Київська консерваторія, яка була відкрита в 1913 р.

Першим українським митцем, який розробляв наукові основи вокальної педагогіки, прагнучи вивести її зі сфери емпіричності й «секретності», був видатний співак Олександр Мишуга (1853-1922 рр.). Як вокальний педагог О. Мишуга працював у Києві (Музично-драматична школа М. Лисенка, 1905-1911 рр.), Варшаві (Вищий музичний інститут, 1911-1914 рр.), Римі та Мілані (1914-1918 рр.), Стокгольмі (1918). О. Мишуга не тримав у секреті свого методу постановки голосу, а хотів, щоб ним опанували всі, хто став на нелегку дорогу вокального мистецтва. Ідея його педагогічного методу полягала в тому, що спів – це подовжена мова, а звук співак повинен формувати в «резонансовій точці». Незважаючи на досить серйозний підхід до навчання співу, О. Мишуга вважав, що одного лише голосу для того, щоб стати співаком, недостатньо; за його словами, «треба мати розум, гаряче серце й залізну волю, а вже потім-голос» [3, с. 261]. Такого ж погляду дотримувався й італійський баритон Т. Руффо, який у своїй автобіографічній книзі «Парабола мого життя» писав: «Я швидше віддам перевагу розумному співакові-акторові з посереднім голосом, аніж досконалому вокалістові без пломеню розуму» [3].

Велике історичне значення у розвиток української музичної культури мав перший в Україні музично - драматичний театр М.Садовського, який пропагував національну та світову культуру. З початку ХХ ст. у цьому театрі розпочала працювати викладачем-вокалістом Олена Муравйова (в минулому оперна співачка), яка здійснила вагомий внесок у розвиток національної української вокальної школи. Вокально-методичні принципи О. Муравйової вбирали в себе такі постулати: кожен студент – індивідуальність і вимагає індивідуального підходу;– спів – це психофізичний процес;– дихання у співі повинне бути глибоким, але при необхідності допустиме відхилення в бік-грудного; положення гортані – фіксоване понижене, але не насильне;–перехідною нотою для драматичного сопрано і тенора слід вважати ноту «ре-бемоль»;– особливу увагу слід звертати на ноту «до-дієз», яку треба

подумки підвищувати.– вправлятися необхідно на голосну «У».– при поєднанні реєстрів (грудного і головного) необхідно обов'язково піднімати (скорочувати)– завіску піднебіння при кожній наступній вищій ноті [2]. Кредом О. Муравйової була єдність ідейно-художнього та вокально-технічного образу виконавця, тобто співака-музиканта. Видатний педагог виховала цілу плеяду надзвичайних оперних співаків. У Великому театрі співали прославлені І. Козловський, В. Златогорова, О. Бишевська; у Київському оперному театрі З. Гайдай, Л. Руденко, Р. Разумова та інші. Чимало її колишніх учнів перейняли естафету свого педагога. Так, послідовником О. Муравйової став її вихованець, видатний викладач з вокалу, випускник Київської державної консерваторії Дометій Євтушенко.

Особливий внесок у розвиток української вокальної школи здійснили корифеї української оперної сцени – І. Паторжинський, М. Литвиненко-Вольгемут, З. Гайдай, Б. Гмиря. Вокальна майстерність та професіоналізм цих митців завжди були на високому рівні, вражало їх звуковедення та виразність, краса та пластичність звуку. Вони демонстрували глядачам тремтливе ставлення до музичного матеріалу, поєднуючи у своєму виступі гру драматичного актора й вокал оперного співака. У педагогічній діяльності митці ставили перед собою завдання – допомогти учню виявити різні драматичні стани людини під час виконання музичного твору, визначити її відчуття, «пережити» поетичний і музичний матеріал. Але вміння ставити перед собою велике творче завдання – це тільки привід для початку роботи. Адже мало лише відчувати музику, потрібно цю музику аналізувати, розуміти творчий задум композитора, вміти передавати своє розуміння образу, власні думки й почуття. У другій половині ХХ ст. помітно зріс естетичний і культурний рівень глядачів, що дозволило українським оперним театрам робити постановки, запрошуючи режисерів і диригентів європейського значення. Сьогодні мистецтво українських диригентів, режисерів, співаків користується великим успіхом і має вплив на міжнародний розвиток оперної музики. Вокально-технічні прийоми сучасної української педагогіки базуються

на основних положеннях вокальної педагогіки ХІХ – початку ХХ ст., а саме: типах дихання, положенні гортані у співі, регістрах голосу. Для педагогів сьогодні не є секретом, що тип дихання для всіх голосів, включаючи і колоратурне сопрано, повинен бути глибоким – грудо -діафрагмальним, або, як назвав його французький педагог і співак Ж. Фор, – абдомінальним (abdominis-живіт). Грудне дихання використовується як допоміжне. Положення гортані під час співу – стабільне, понижене. Атака звуку використовується як м'яка, так і тверда. Усі голоси користуються трьома регістрами: грудним, змішаним і головним, доводячи звучання грудного регістру до крайніх верхів (особливо чоловічі голоси). Проблема згладжування регістрів і зараз є основною. Тільки на основі оволодіння вищезазначеними вміннями можна приступати до опанування надтехніки. Слід зазначити, що українська вокальна педагогіка не пропонує іти назад, до ХІХ ст., а прагне до виконання складних завдань сучасної педагогіки, спираючись на досягнуті в минулому успіхи. Вокально-технічні прийоми українських викладачів, хоч і відрізнялись один від одного, але були направлені на одне – на виховання особистості співака. В першу чергу співака, який повинен був оволодіти теоретичними знаннями з вокальної педагогіки, бути обізнаним в питаннях історії музичної та вокальної літератури, міг проаналізувати весь голосоутворюючий апарат, вивчити будову й функції кожної її частини, а потім шляхом синтезу й узагальнення з'ясувати взаємодію цих частин і зробити певні висновки.

Таким чином, на підставі вищезазначеного ми можемо зробити **висновок**, що становлення та розвиток вокальної школи в Україні у ХХ ст. мало послідовний та систематичний характер, беручи свій початок від італійської національної школи співу початку ХVІІ ст. та доповнюючи її особливостями індивідуального стилю видатних українських педагогів ХХ ст. Завдання педагога з дисципліни «Вокал» у процесі підготовки актора музично-драматичного театру полягає в тому, щоб максимально сприяти розвитку його музично-виконавських здібностей і формуванню професійної майстерності, художньо - образного мислення й артистизму. Роль вокального

педагога, як безпосереднього керівника творчим розвитком студента, визначається необхідністю допомоги в опануванні технікою співу та музичним матеріалом. Ступінь втручання педагога в роботу студента коректується на кожному занятті й визначається, по-перше, рівнем підготовленості студента, по-друге, глибиною підходу до розкриття закономірностей конкретного вокального твору в умовах заняття з вокалу. На кожному етапі свого розвитку студент-вокаліст опановує певний комплекс відомостей, якими й визначається результативний показник, рівень його самостійності. За своїми невичерпними можливостями співочий голос людини перевершує найдосконаліші музичні інструменти. Але для того, щоб заблищати всіма барвами, він має бути якнайстаранніше опрацьований і сформований. Тому все багатство голосу може розкрити лише співак-музикант, співак-митець, який спроможний не тільки видобути з голосу потрібні йому виконавські засоби, а і здійснити весь вокальний процес свідомо, на підставі певних теоретичних знань з методики вокалу, історії вокального мистецтва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Аспелунд Д. Л. Развитие певца и его голоса / Аспелунд Д. Л. – М. –Л. : Музгиз, 1952. – 192 с.
2. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів) : підруч. / Антонюк В. Г. – К. : ЗАТ «Віпол», 2007. – 174 с.
3. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва : підруч. / Гнидь Б. П. – К. : НМАУ, 1994. – 320 с.
4. Головащенко М. І. Олександр Мишуга / Головащенко М. І. – К. : Музична Україна, 1971. – С. 36.
5. Євтушенко Д. Г. Питання вокальної педагогіки. Історія, теорія, практика / Д. Г. Євтушенко, М. Михайлов-Сидоров. – К. : Мистецтво, 1963.-339 с.
6. Кисіль О. Г. Український театр / Кисіль О. Г. – К. : Мистецтво, 1968.-259 с.

МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК КУЛЬТУРНА ЗБРОЯ УКРАЇНЦІВ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Шестова Дар'я Іванівна

магістриня

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. За часів російсько-української війни звернення до фольклорних матеріалів стало невід'ємною частиною творчості сучасних українських артистів. Це пов'язано з процесами відновлення ментального коду українців, їх бажанням сепаруватися від історично нав'язаної культури ворожого сусіда, хвилею патріотизму, що привела до відродження традиційної української культури, а, отже, до збільшення попиту на якісний вітчизняний музичний продукт.

Це проявляється в активізації уваги до народних текстових та звукових першоджерел: в архівах відшуковуються записи раніше маловідомих українських народних пісень, вже знані та відомі народні пісні набирають більшої популярності і стають одним з інструментів боротьби за свободу та незалежність України.

Багатовікова поетична та музична культура українців, що пройшла довгий шлях розвитку і не загубилася у часі, сьогодні отримала сенс, що формує суспільні погляди і візуалізує образ загарбників.

Мета роботи. Аналізуючи музично-пісенний репертуар артистів сучасної української естради, дослідити в ньому роль музичного фольклору та визначити інструментарій його популяризації; з'ясувати значення та місце традиційної музичної спадщини в сьогоденному культурному просторі України. Актуальність теми визначається також і її часовим періодом – російсько-українською війною з 2014 року, агресією російської федерації проти незалежної суверенної України, бажанням ворога знищити нашу державу, поневолити народ, занепастити культуру і мову. Застосування фольклорних

матеріалів як ідентифікаційного коду нації в сучасній популярній музиці є інструментом збереження національної самобутності та культурною зброєю в боротьбі за свободу українців.

Матеріали та методи. Використано матеріали з соціальних мереж Інтернет-ресурсів, відео з платформи YouTube, аудіозаписи зі стрімінгових музичних платформ як-то Spotify, Apple Music, YouTube Music, інформаційні канали ЗМІ. У процесі вирішення поставленої проблеми використано низку теоретико-методологічних принципів та підходів: в основу покладено компаративний аналіз зміни акцентів в засобах музичної виразності; досліджено проблематику текстових зразків; елементи семіотичного аналізу в трактуванні образів, використаних як в окремих музичних творах, так і загалом в сучасній популярній музиці. Застосовується також музикологічний метод активного слухання, що сприяє проведенню критичного аналізу твору задля виокремлення фольклорної складової з музичної тканини естрадної музики.

Результати та обговорення. Український фольклор сьогодення, який ще називають «воєнний фольклор» або «мілітарний фольклор» – термін, що почав побутовати ще за часів Першої світової війни, виник не на порожньому місці: його витoki сягають доби козаччини, яка залишила нам у спадок чимало дум, історичних пісень, яскравим прикладом яких слугує гімн Українських січових стрільців «Ой у лузі червона калина». Ця пісня має довгу та яскраву історію, де протягом десятиліть видозмінювався і доповнювався її текст, актуалізований відповідно до історичного періоду.

Не дивлячись на те, що текст цього твору, який побутує серед українців, першопочатково належить перу Степана Чернецького, та в подальшому оброблявся низкою композиторів та поетів (тобто має фіксоване авторство), він є прикладом того, як нині змінюються функції фольклору, розмивається безіменність/анонімність у багатьох автентичних творах. Широковідомо, що у визначенні поняття «фольклор» мається на увазі усна народна творчість без збереження інформації про автора першоджерела.

Проте, за останнє століття поняття та ознаки фольклору

трансформувалися, і за умови широкої розповсюженості та набуття популярності серед народу, твір, що мав автора, набуває ознак всенародного. З розвитком системи соціальної комунікації, способів поширення знань, технологічним прогресом, що привів до пришвидшення передачі інформації, неоднозначності авторського права унеможлиблюється наявність народної творчості в традиційному розумінні.

Таким чином, ми можемо спостерігати феномен видозміни поняття фольклор, до якого вже входять і новотвори, що мають конкретного автора, проте «вийшли» в маси, і, підхоплені народом, стали загальнонаціональним надбанням.

Типовим для українського народу є звернення до народної традиційної культури, в тому числі і пісенної фольклорної спадщини в кризові моменти життя, періоди гноблення національної свідомості та уразливості української державності. Так, в часи воєнних дій на території України історично спостерігаються хвилі піднесення бойового духу та національної свідомості, що супроводжується виконанням традиційних фольклорних пісень. І сучасний період не є виключенням. Перегукуванням з попередніми поколіннями стало виконання сучасними українцями тих самих пісень, які їх попередники співали під час Першої та Другої світових війн.

Саме так «Ой у лузі червона калина» фактично через століття стала символом боротьби сучасної України за свою незалежність. Цей твір «пішов» в український соціум завдяки багатьом популярним естрадним виконавцям: лідер гурту «Бумбокс» Андрій Хливинок виконує один куплет цієї пісні в центрі столиці в перші дні повномасштабного вторгнення, активізуючи процес її розповсюдження. Джамала, Тоня Матвієнко, Наталя Могилевська, Надя Дорофєєва, Настя Каменських, Павло Зібров та десятки інших популярних співаків виконують цей твір в різноманітних аранжуваннях. За короткий період часу ця пісня стала настільки відомим українським символом, що набула популярності і за межами України: всесвітньовідомий рок-гурт «Pink Floyd» приймає естафету і робить власне аранжування, що в свою чергу призводить до

популяризації цього твору серед іноземних виконавців.

Зокрема, його виконували британська співачка Еллі Голдінг, кенійський гурт «That`s What She Said», німецька співачка Марлейн Маас і багатьох інших. Прикметним є те, що пісню можна почути у виконанні і не професійних митців, вона є невід'ємним супутником подій життя багатьох громадян: від музичного супроводу на міжнародних спортивних чи культурних заходах до виконання у вузькому колі друзів.

Проте популярність використання фольклорних матеріалів набирає обертів ще раніше. Вже з початку гібридної фази війни росії проти України (2014 р.), естрадні виконавці звертаються до народної творчості. Фольклорна вокальна манера все частіше вплітається в усталений естрадний вокал співаків. Традиційні вигуки «ой!», «гей!», «йой!» все частіше чуються в основному та бек-вокалі. Змінюється ладова структура: домінує мажорний лад над мінорним, використовуються лади народної музики – гуцульський, а також еолійський і дорійський, де альтерація ступенів ладу приводить до характерного звучання, що притаманне західним регіонам України.

Важливою культурною зброєю українців протягом усієї російсько-української війни було і лишається пропагування та популяризація власної національної культури в світі. Значною подією в суспільно-політичному та культурному просторі Європи посідає пісенний конкурс «Євробачення», в якому від 2003 року щорічно (окрім 2015 р. та 2019 р.) бере участь Україна.

Примітним є те, що Україна виборювала перші місця на цьому конкурсі тоді, коли у виступах робився акцент на традиційних автентичних образах, таких як використання етнічних народних інструментів (тримбіта, сопілка, літаври чи тулумбаси) в піснях «Дикі танці» Руслани (2004 р.) та «Стефанія» «Kalush Orchestra» (2022 р.).

Характерним було звернення до фольклорних віршованих першоджерел гуртом «Go-A» у пісні «Шум», яка була представлена в 2021 р. Більшість з українських артистів, що виступали на Євробаченні з 2016 р. виходили на сцену

в костюмах з елементами українського традиційного вбрання, що візуально підкреслювало національну приналежність виконавця.

У 2015 р. Україна вперше не бере участі у Євробаченні у зв'язку з початком російсько-української війни та тимчасової окупації Криму. Та вже в 2016 р. співачка Джамала виборює для України перше місце на конкурсі з композицією «1944», присвяченою темі самоідентифікації етнічних меншин (кримських татар) в Україні та приверненні уваги міжнародної спільноти до російської агресії.

Фольклорні мотиви знаходять своє втілення не тільки в поп-музиці, але і в багатьох інших стилях. Так рок-гурти за останнє десятиліття також взяли на озброєння традиційну народну спадщину. До прикладу, гурти «Мотанка», «Kozak System» чи «Тінь Сонця», не дивлячись на «важкий» музичний супровід та сучасні аранжувальні рішення, виконують свої пісні з притаманними фольклорному вокалу нюансами (виразними штрихами, йодлем, дробленням та акцентуванням приголосних тощо), періодично беручи до свого репертуару і народні текстові першоджерела.

Представники техно-музики також реалізують фольклорні матеріали в своїй творчості. Такі виконавці, як Onuka, Go-A, Alina Pash, Альона Альона, Jerry Neil постійно вплітають в свої музичні твори тембри етнічних народних інструментів, комбінують естрадну вокальну манеру з фольклорною, аранжують традиційні народні пісні.

Знаковим є те, що звернення до фольклорної спадщини спостерігається не тільки серед популярної музики різних стилів, а і серед «андеграундних» виконавців. Zwynтар, Folkulaka, Rohata Zhaba, l'art noir та десятки інших артистів набирають популярності серед народу якраз за рахунок використання етнічних елементів, притаманних українському фольклору.

Висновки. Встановлено, що не дивлячись на довгий історичний шлях, в якому відбувались процеси трансформації, періоди занепаду і відродження, утиску та звільнення країни від агресорів, українська народна творчість була і лишається невід'ємною частиною культури української нації. Поєднання

фольклорної традиції з сучасними музичними стилями створює прецедент вплетення спадщини попередніх поколінь в життя сучасного пересічного українського громадянина.

Перенесення історичного емпіризму, що проявляється в текстах та образах народних пісень, на життя сьогоденної України та воєнні події, які відбуваються на її теренах, дають змогу українцям підтримувати бойовий дух та не втрачати віру в Перемогу. Популяризація культурного іміджу України на міжнародній арені через презентацію чіткої мистецької та творчої самоідентифікації, є незамінною зброєю боротьби за свободу, суверенність та незалежність своєї Вітчизни.

HISTORICAL SCIENCES

ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІКВІДАЦІЇ ГЕТЬМАНАТУ

К. РОЗУМОВСЬКОГО

Гольцов Андрій Геннадійович,

д. політ. н., доцент

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

Вступ. В історії України у XVIII ст. був період номінального відновлення державності – Гетьманату протягом 1750-1764 рр. Для імперської влади відновлення Гетьманату надавало можливість максимально стабілізувати геополітичну ситуацію на Лівобережній Україні та заручитися підтримкою значної частини українського суспільства. Вивчення геополітичної ситуації, що склалася на українських землях на початку 1760-х рр. та факторів, що призвели до ліквідації Гетьманату К. Розумовського, становить неабиякий інтерес з погляду історії українського національного державотворення.

Мета роботи – виявити зовнішні та внутрішні геополітичні аспекти розвитку Українського Гетьманату та його ліквідації владою Російської імперії.

Матеріали та методи. Дана робота ґрунтується на теоретичних працях вітчизняних науковців. У процесі дослідження були використані такі методи: хронологічний, порівняльно-історичний, аналіз, синтез, індукція, дедукція та ін.

Результати та обговорення. Відновлення в 1750 р. Гетьманату на Лівобережжі України мало для Російської імперії низку вигод з погляду зміцнення її безпеки. Насамперед, йшлося про захист від актуальної загрози турецько-татарського вторгнення з Півдня. Наявний геополітичний «буфер» у вигляді волелюбної Запорізької Січі (відновленої в 1734 р.), вочевидь, розглядався як недостатньо надійний. «Фронтир» із небезпечним Кримським

ханством потребував посилення. Тому для Російської імперії був необхідний керований «згори» і геополітично та гео економічно стабільний міцний «форпост» на Півдні – Гетьманщина. Остання також мала відігравати роль «форпоста» імперії й на Заході – на кордоні з політично нестабільною Річчю Посполитою [1, с. 46]. Імовірно, що центральною владою Росії також враховувалася небезпека потенційного конфлікту з Пруссією. І Малоросія як надійний «тил» та ресурсна база, набувала великого значення. Варто також припустити, що геостратегія імперської влади, спрямована на зміцнення політичних та соціально-економічних позицій Росії на Лівобережній Україні, передбачала перспективи майбутньої експансії на Південь та Південний Захід [2, с. 311]. Малоросія відігравала в імперії роль політично стабільної та економічно прибуткової автономії. Водночас, Гетьманат мав постати як інститут для надійного контролю над Запорізькою Січчю. Крім того, на гетьманську владу покладалася функція боротьби із гайдамаччиною, котра становила для загрозу для сусідньої послабленої Речі Посполитої.

Гетьманат на теренах Лівобережної України користувався значною суспільною підтримкою, особливо з боку козацької старшини. Для української автономної державності відновлений інститут гетьманської влади надавав можливість загальмувати процес інкорпорації Гетьманщини до політичної системи Російської імперії. З геополітичного погляду, Гетьманщина в принципі могла перетворитися на відносно стійкий автономний компонент у геопросторовій політичній структурі Російської імперії.

У своїй політиці гетьман К. Розумовський намагався вибудувати ефективну систему адміністративно-територіальних органів, підвищити їхню роль в управлінні Малоросією. Такі «автономістські» тенденції в політиці Гетьманату суперечили інтересам імперської влади. У 1756 р. управління Малоросією було передано з Колегії закордонних справ до Сенату, що означало зниження статусу Гетьманату, суттєве обмеження сфери компетенції гетьмана та малоросійських установ і фактичне посилення впливу центральних органів Російської імперії на Лівобережну Україну.

У Семирічній війні 1756-1763 рр. Росія виступила союзником Австрії та Франції проти спільного супротивника – Пруссії. У воєнний період спостерігалися останні спроби нечисленних емігрантів-мазепинців збудити антиросійське невдоволення в Гетьманській Україні та, особливо, серед козацтва Запоріжжя. Можливо, що запорізьке козацтво, незадоволене політикою російської влади, вважало за можливе повернутися під протекцію Османської імперії та Кримського ханства. Російська влада, зацікавлена у вірності Запорізької Січі, всіляко демонструвала захисну політику щодо неї. Натомість авторитет та вплив політичної еміграції на теренах України фактично зійшов нанівець, а в Криму померли Ф. Миревич та Ф. Нахимовський. На думку О. Путра, з їхньою смертю остаточно припинилася діяльність мазепинців, «тієї запеклої боротьби, що її протягом кількох десятиріч вели вони за звільнення України під проводом Пилипа і Григорія Орликів» [5, с. 123].

Вищі органи російської імперської влади під час Семирічної війни дедалі посилювали контроль над українськими землями, як з міркувань безпеки, так і з метою максимального використання її матеріальних та людських ресурсів. У 1761 р. гетьман втратив навіть формальну юрисдикцію над Києвом, котрий перейшов у безпосереднє підпорядкування Сенату. Водночас, ефективна діяльність Гетьманату у воєнний період підвищила його авторитет серед українського суспільства.

Після перевороту 28 червня 1762 р., одним з активних учасників якого був К. Розумовський, імператорський престол здобула Катерина II. За нової влади особистий статус К. Розумовського в імперській ієрархії суттєво зріс. Варто припустити, що гетьман та його оточення вирішили скористатися періодом формування нових владних структур у Російській імперії для підвищення геополітичного статусу автономної Гетьманщини в геопросторовій структурі Російської імперії із кодифікацією розширених повноважень Гетьманату в управлінні автономією. У підвищенні автономного статусу Гетьманщини були зацікавлені як сам К. Розумовський з його найближчим

оточенням, так і значна частина козацької старшини («автономісти»). Вони прагнули забезпечити новий геополітичний статус Гетьманщини шляхом запровадження інституціональних реформ – спочатку в правовій сфері (реформа судової системи), а згодом в адміністративній, соціально-економічній, культурно-освітній та інших сферах.

Після дискусії на Глухівській раді восени 1763 р. був сформульований текст петиції до імператриці, відомий у літературі під назвою «Прохання малоросійської шляхти і старшини, разом із Гетьманом про поновлення давніх прав Малоросії, подане Катерині II у 1764 р.». Згідно з ідеєю документу, між Гетьманською Україною та Московським царством історично склався добровільний політичний зв'язок через спільного суверена – московського царя (згодом російського імператора). При цьому сам характер підпорядкування малоросійського гетьмана російському монарху мав підтверджуватися періодично поновлюваними договорами. Висловлювалися прохання щодо підтвердження усіх прав, звичаїв та вольностей, закріплення їх правовими актами та забезпечення дотримання. Безперервність влади гетьмана після його смерті мала забезпечуватися обранням нового «за старим звичаєм» з подальшим підтвердженням з боку російського монарха. За оцінкою О. Путра, у пропозиціях козацької еліти можна навіть побачити «прагнення української старшини створити в Україні, бодай у майбутньому, державне утворення, а саме – монархічного типу» [5, с. 108].

З геополітичного погляду, у петиції особливо важливими виступали прохання: повернути під владу Гетьманату тих земель, що були відторгнені від Малоросії в минулому (відокремлені на користь слобідських полків, заселені так званими «мужиками-розкольниками», відведені під розбудову «Української лінії», вилучені у 1752 р. для заселення Нової Сербії), віддати повернені землі українцям (малоросійській шляхті, козакам, вихідцям із Запоріжжя).

Загалом подані від козацької старшини до Катерини II «Прохання» та «чолобитна» про встановлення спадкоємної гетьманської влади, закріпленої за родиною Розумовських, по суті, можна трактувати як програму (проект)

закріпити автономний статус Малоросії в імперській геополітичній системі. Найімовірніше, правляча верхівка на чолі з гетьманом сподівалася зберегти та примножити результати вже проведених реформ, ще й підвищити ступінь автономії Гетьманщини до державно-політичного і легітимізувати його у васальних відносинах із верховним сюзереном – російською імператрицею.

Водночас, значна частина української еліти обрала шлях повної інкорпорації до російських імперських інститутів. Як показала подальша історія, «автономісти» зі складу старшинської еліти «протягом 1764-1767 рр. втратили опору, якою була для них гетьманська державна адміністрація» [3, с. 38]. Рядове козацтво потерпало від посилення соціально-економічних утисків з боку старшини і не проявляло політичної активності. Таким чином, геополітичний проєкт підвищення автономного статусу Гетьманщини все ж не мав достатньої соціальної бази для активної підтримки як серед старшини, так і рядового козацтва Лівобережної України. Більша частина козацької еліти виявилася схильною до підтримки централізаторської політики російської влади в обмін на збереження своїх станових прав, привілеїв та маєтностей [1, с. 67].

Взагалі зі вступом на престол Катерини II в 1762 р. у внутрішній політиці Російської імперії на передній план знову вийшли «петровські» цілі «централізації, систематизації та оптимальної мобілізації ресурсів» [4, с. 82]. Катерина II намагалася пристосувати європейські ідеї освіченого абсолютизму до російських реалій. Перед імперськими владними інститутами вже протягом кількох років були поставлені грандіозні завдання проведення реформ у різних сферах суспільного життя. Реформи були націлені на побудову раціонально організованої централізованої держави з ефективною «вертикаллю влади», забезпечення соціальної стабільності, прискорення економічного розвитку тощо [1, с. 69]. Одним з результатів мало стати збільшення військового потенціалу імперії та її здатності до здійснення експансіоністської стратегії. У внутрішньополітичному житті Російської імперії посилилася тенденція до централізації та асиміляції тих територій, що мали етнічні особливості та

зберегли якесь самоврядування. Показово, що вже в 1763 р. Катерина II своїм указом заборонила вживання в навчальному процесі книжної української мови.

Автономістські претензії керівництва Малоросії на чолі з К. Розумовським вступали в протиріччя з внутрішньополітичним курсом Катерини II. Головною метою внутрішньої геополітики нової імператриці була, вочевидь, побудова унітарної держави з єдиним політичним та економічним простором. Для забезпечення ефективної інкорпорації Малоросії до імперських політичних та економічних структур було потрібне відповідне геополітичне обґрунтування. Найвірогідніше, що досить жорсткий за змістом меморандум («Записка про непорядки в Малоросії») склав Г. Теплов. Україна була зображена як стародавня руська провінція, котра тривалий час перебувала під владою Польщі та Литви. Саме через їхній вплив, згідно з меморандумом, виникли автономні права Малоросії, що призводили до численних негараздів та економічних збитків для держави, ще й завдавали великої шкоди малоросійському населенню. Звідси випливав висновок, що автономію потрібно скасувати заради блага самих малоросів та всієї Російської імперії.

Імперська влада поставила завдання здійснити трансформацію політичної та соціально-економічної системи Гетьманщини максимально ефективно та «м'якими» засобами. Друга Малоросійська колегія на чолі з президентом П. Румянцевим, котрий отримав посаду генерал-губернатора Малоросії, стала проводити лінію на оптимізацію управління в інтересах імперії, демонстративно виявляючи турботу про населення Лівобережної України. П. Румянцев в цілому досить ефективно втілював на практиці особисті таємні настанови Катерини II, націлені на повне підпорядкування України та розчинення її в геополітичному просторі імперії.

Для спротиву імперському інкорпоруванню в Україні не могло бути організовано опору. Тому вони разом з рештою української старшини пішли на співпрацю з царською адміністрацією. Отже, еліта фактично зрадила ідеї української державності заради нобілітації в якості російського дворянства, збереження та примноження своїх достатків.

Військовий потенціал Запорізької Січі був максимально використаний Росією під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Побудова Нової Дніпровської лінії під час війни призвела до фактичного оточення Запоріжжя російськими військовими об'єктами та колонізаційними базами. Успішне для Росії звершення війни зняло з порядку денного об'єктивну потребу в «буферному» Запоріжжі.

Скориставшись тим, що в 1775 р. основні козацькі війська були відсутні на Січі, російські війська зруйнували її, а землі Війська Запорізького були анексовані Російською імперією та згодом колонізовані.

Висновки. Гетьманат як політичний інститут був скасований передусім у зв'язку з практичною реалізацією внутрішньоімперських геополітичних перетворень, спрямованих на централізацію державного управління та уніфікацію геопростору Росії.

Гетьманщина підлягала повній інкорпорації до єдиного геополітичного та гео економічного простору Російської імперії. У рамках російської геостратегії території Малоросії відводилася важлива роль - вона мала слугувати за геополітичний «плацдарм» для експансії спочатку на Південь, а згодом на Захід.

Отже, автономію Гетьманщини, а згодом і Запорізьку Січ, було ліквідовано насамперед в інтересах зміцнення геополітичної структури Російської імперії та задля реалізації її завойовницьких геостратегічних планів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гольцов А. Г. Безпека Гетьманату в геополітичному контексті. *На варті Батьківщини: безпековий вимір українського державотворення другої третини XVIII ст.* Київ : Прометей, 2017. С. 21–73, 100–101.
2. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі : монографія. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.
3. Горобець В. М. Влада та соціум Гетьманату: дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України : монографія. – Київ : Ін-т історії

України НАН України, 2009. 271 с.

4. Капелер А. Мала історія України. Київ : К.І.С., 2007. 264 с.

5. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.) : монографія: в 2 ч. Київ : ДАКККіМ, Ч. 1, 2008. 239 с.

ДЕРЖАВНА ВЛАДА У ВІЗАНТІЇ: РОЛЬ ВАСИЛЕВСА ТА ЦЕРКВИ

Гоменюк Олена Анатоліївна,

здобувачка вищої освіти

історико-філологічного факультету

Південноукраїнського національного

педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

м. Одеса, Україна

Науковий керівник

Добролюбська Юлія Андріївна,

доктор філософських наук,

професор Південноукраїнського національного

педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського

Вступ. Пряма наступниця Римської імперії, Візантія проіснувала набагато довше будь-якої іншої імперії, яку знала середньовічна історія і Заходу, і Сходу. Різні народи та племена довгий час об'єднував один представник влади-візантійський імператор, василевс, а особливо – одна віра-Християнство. Ромеї наділяли василевса усіма важелями правління: як державними, так і духовними. Християнська релігія стала ідеологічним обґрунтуванням єдності державної влади та церкви.

Ключові слова: василевс, імперія, церква, династія, евтаксія, стефаном.

Мета - встановлення найбільш важливих чинників та специфіки еволюції цієї середньовічної наддержави, розкриття слабких та сильних сторін влади василевсів, причин блискучих успіхів та рокових невдач церкви та імператора, які призвели до занепаду Ромейського царства.

Виклад основного матеріалу. Становлення будь-якої держави в епоху Середньовіччя вимагало оптимізації інститутів влади, церкви та держави. Василевсами ставали прості люди, іноді досить низького походження. До XI ст. колишній селянин, скотар, конюх, солдат, ремісник при удачі та наявності таланту міг досягнути висот влади і навіть отримати імператорський трон.

Формально процедура проведення акту обрання ніколи не була

затверджена. Церемонія коронації не мала юридичного значення. Якщо візантія підтримали збройні сили і бюрократичний апарат, то він вступав на престол. Як показує історія, багато імператорів, які вважалися «обраними» народом, прийшли до влади в результаті державних переворотів, а по суті-злочинним шляхом.

Церква у цій ситуації відігравала роль усмирителя, вимагала покори громадян перед державою, нівелювала їх громадянську активність. Порядок, встановлений Богом на землі – евтаксія, на думку ромеїв, була відображенням божественного, і за нього несла відповідальність влада [3, с. 234].

Якщо Бог-Пантократ («вседержитель»), то василевс – космократор – управитель та законодавець. Імператор ромеїв не вподібнювався Богу, але мав здібність сприймати Божественну енергію, тому керував священною імперією подібно до Бога. З цього виходило, що справами церкви повинна керувати вища державна влада.

Церковний історик Захарій Ритор, підкреслював, що «...царю належить не тільки підкоряти ворогів і варварські народи, але також знезброювати ворогів духовних та направляти світло віри на православний народ». Саме в цьому полягає ідея, умовно названа цезарепапізмом, - ідея теократичної монархії, в якій держава панує над церквою. Це особливо проявилось у період правління Ісаврійської династії, коли принцип цезарепапізма набув подальшого розвитку. У новій збірці – Екклосії законів – прямо говорилося про імператора: «...я – цар та священник», «цар і є єпископ церкви, його воля – закон для церкви» [6]. У VIII столітті василевси - іконоборці остаточно узурпували функції кліру. А у XII столітті навіть став носити титул «єпистомонарх».

У тих випадках, коли імператори ромеїв ухилялися від ортодоксального християнства, вони, на відмінну від королів Заходу, не піддавалися анафемі. Православна церква не мала законодавчого права сперечатися з імператором, бо це означало протистояти самому Христу, його волі. З цієї ж причини василевс та члени його родини не належали до церковної юрисдикції. Єдиний відомий випадок, коли Патріарх наклав єпитимію на василевса Льва VI за його

неканонічний четвертий шлюб, у вигляді заборони на прийняття Святого Причастя. Це сталося у 906 році.

Як представник Божої влади, імператор був «неписаним законом» і навіть вищим за закон, але як людина він мав добровільно підкорювати свою волю закону та відмовлятися від своєї позаконності. Вже в едикті 429 року зазначалося: «...вищою владою є підкорення імператора законам» [4, с. 53].

Його повторював фундаментальний законодавчий збірник кінця IX ст. «Василіки»: «...По відношенню до василевса нехай зберігають свою силу загальні закони». «Якщо василевс- ворог закону, - повчав на початку X ст. патріарх Микола Містик, - то хто ж буде боятися закону? Якщо першим його порушує правитель, то нічого не завадить тому, щоб потім його порушували піддані» [1, с. 330].

Уподібнення живого образу всемогутнього імператора Ісусу Христу найбільший прояв мало у церемонії омовіння ніг, яка проводилася у Страсний Четвер, напередодні Святої Пасхи. Відбиралися дванадцять константинопольських жебраків, котрих вдягали у чистий одяг. Кожному з них василевс мив праву ногу, наслідуючи Христа, витирав її, а потім цілував. Однак, на відмінну від Апостолів, всі навмисно відібрані учасники цього дійства отримували по три золоті монети. Так, в наслідуванні Сину Бога наочно, дещо театралізовано, втілювалося смирення, самоприниження государя та демонструвалася турбота по відношенню до підданих.

Василевс був втіленням величі, могутності, символом святості та багатства Ромейського царства. Навіть гербом царства слугувала монограма з чотирьох букв В у вигляді квадрата, де дві літери дивилися ліворуч, а дві-праворуч, що розшифровувалося як «цар царів, володар над володарями».

Диякон Агапит у збірці настанов Юстиніану (536 р.) підкреслював, що цар поставлений Богом над світом заради загального блага, та рекомендував йому «з розумною порадою та з молитвою, знаходити благо для всіх». Ромеї бачили в царі людину, яка «спостерігає» (феоритикос), в той же час, співправитель (спадкоємець) царя вважався людиною справи (практикос)

[4, с. 430].

Ромеї було свято впевнені, що народ взагалі не вмів вірно обирати, і тому вибір у доленосних питаннях неминуче поєднаний з гріхом. «Поставили царів самі, без мене, ставили князів, однак без мого відома; а це – загибель. Так, як сіяли вітер, так і поруджують бурю» (Осія :8) [2]. Візантійські письменники особливо підкреслювали наявність «острахау Божого», як головної позитивної риси василевса. І деякі імператори намагалися наслідувати їм. Так, Михайло II Травл наказав скалічити турмарха – відрізати йому ніс за те, що він викрав монахиню та знеславив її.

У встановлені дні василевс особисто розбирав в саду Критого Іподрому найбільш важливі судові справи. Для людей це часто була єдина надія на справедливість. Окрім того, імператор, коли приїздив у місто, роздавав милостиню нужденним, ходив по базарам, роздивлявся товари та цікавився цінами. Розгадка такої поведінки полягала у тому, що відступ від евтаксії та принципів моралі, на думку ромеїв, призводило до неминучої кари, що посилало Небо, перед котрим ніс відповідальність монарх. Якщо Господь обрав дурного правителя, це розцінювалося як Божий знак-свідчення його гніву, як будь-якого нещастя: епідемія, смуа або військова поразка. Іншими словами, злочин перед Небом – ніс за собою покарання з Неба.

Ще однією з суттєвих особливостей Візантії була відсутність закону, який регулював зміну правителів на троні. Тільки сім з 109 імператорів з трьох десятків родин, які за 1122 роки існування Візантії керували державою, змогли заснувати династії, і тільки 37 з них судилося померти своєю смертю. Підраховано, що за період з 865 по 1185 роки у Ромейському царстві відбулося близько 140 виступів проти влади – у середньому раз на півтора роки.

У сходженні на престол були присутні і земні складові: спочатку офіційно імператора обирали сінкліт, а останнє слово залишалося за армією. Пізніше, до цієї процедури додалася коронація. Вперше вона відбулася у 457 році, коли патріарх увінчав Лева I, колишнього м'ясника, золотим вінцем – стефаном. Вінчання на царство – стефаном – наділяло імператора особливою духовною

якістю [5, с. 42].

З X століття церемонія стеваноми набула характеру «Таїнства таїнств». Патріарх проголошував особливу ритуальну молитву над ознаками імператорського сану. Тепер василевса піднімали на щиті вже не воїни, а вищі сановники. Однак, при цьому, імператор, як конкретна людини, ніколи не обожнювався. Недарма, на відмінну від європейських королів, візантійські царі, при всій величч, ніколи не виступали у ролі чудотворців (наприклад, лікування дітей дотиком руки, як це робили французькі монархи).

Візантійці обожнювали не василевса як людину, а сам принцип імператорської влади – трон. Священним для них завжди був образ влади – сан та символ, а не сам імператор, як особистість.

Висновки. Основами влади василевсів були такі принципи: можливість кожного громадянина зайняти престол; зосередження всієї влади в особі імператора; обмеження повноважень василевса; держава не належала імператору як власність. Передача влади у спадок була актом політичної реальності, яка відображала загальний політичний і соціальний устрій.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Балух В. Візантиністика: Курс лекцій. Чернівці: Книги XXI, 2006. 606 с.
2. Біблія он-лайн. URL : <https://only.bible/bible/ubio/hos-8/>
3. Войтович Л., Козак Н., Домановський А., Мельник М. Історія Візантії. Вступ до візантиністики. Львів: Априорі, 2011. 880 с.
4. Георг Острогорський, Історія Візантії. Переклад з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002. 608 с.
5. Хома Н. Історія держави і права зарубіжних країн. Львів: Новий світ, 2012. 480 с.
6. Цезарепапізм. URL : [https://www.wikidata.uk ua.nina.az/%D0%A6%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BF%D1%96%D0%B7%D0%BC.html](https://www.wikidata.uk.ua/nina.az/%D0%A6%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BF%D1%96%D0%B7%D0%BC.html)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ «РАДЯНСЬКОЇ ДИТИНИ»

1929-1939 РР.

Келембет Катерина Андріївна,
здобувачка вищої освіти, 1 курс,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:
Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри
міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна

Вступ. Дитинство як соціокультурний феномен є визначальною частиною життя кожної людини у всі часи. Світ дорослих формує певну парадигму дитинства, яка завжди вписана у соціокультурні, економічні та політичні контексти. Звернення в цьому аспекті до часів становлення тоталітаризму є мало дослідженим аспектом в сучасній українській історіографії.

Мета: дослідження полягає у аналізі соціокультурного феномену радянського дитинства 1929 – 1939 рр.

Результати та обговорення. Люди радянською системою розглядалися виключно як будівельний матеріал для тих, хто буде жити після. Віддати всього себе заради майбутніх поколінь вважалося гідним і правильним, тому діти і дитинство радянською системою розглядалися лише як певний період безпорадності перед тим, як людина стає самодостатньою бойовою і трудовою одиницею. Усе було направлено, щоб якомога швидше зліпити з дитини дорослу людину, з дорослими емоціями і реакціями.

Як зазначає Ірина Скубій, «особливості ж дитячого споживання залишаються поки-що недослідженими, попри наявність значного кола робіт з історії радянської торгівлі та споживання в цілому [3, с. 153]. Саме в контексті проблем споживання розглядає проблеми матеріального світу дитинства

дослідниця. Вивчаючи проблеми споживання в радянському місті, дослідниця розглядає їх як «ідеологічну інтервенцію у матеріальний світ дитинства [4]. Вона звертається і до вивчення універсального магазину як торговельного закладу соціалістичного міста, який формував специфічний міський стиль життя в СРСР [5].

Вивченням питань радянської педагогіки в розумінні «сукупності ідей, концепцій і парадигм, що розвивались у межах Радянського Союзу впродовж усього періоду його існування, без виокремлень і характеристик різниці між окремими республіками, регіонами» займається Ольга Сухомлинська [6].

Повсякденне життя дитини 1930-х рр. складалось з великої кількості аспектів — матеріально-речового (харчування, житло, одяг тощо), діяльнісного, символічного тощо. Література також мала не аби який вплив. Вона була наділена певними конституційними особливостями й має свою специфіку, зумовлену діалогічною природою, особливою роллю письменника як посередника у процесі соціалізації дитини [2].

Оскільки матеріальний бік повсякденності дітей напряду залежав від обставин, в яких опинилась її родина, вважаємо можливим обмежитись дослідженням такої її специфічної сфери, яку умовно можна означити як участь дітей у соціальному процесі. Соціальний простір дитинства був компонентом всіх сфер суспільного життя, але лишається питання — де, як і в якому статусі діти брали в ньому участь, які це мало наслідки [1].

Дитячі організації вже з ранніх шкільних років змушували дітей бути маленькими дорослими. В СРСР це називалося «підготовкою до дорослого життя». Так, дітей привчали до безкоштовної праці, привчали до думки про те, що вони трудові одиниці, які поряд з дорослими повинні працювати. Дітям постійно наводили приклади інших дітей, які мало не з народження бралися за дорослі справи.

Радянська влада розглядала дошкільне виховання як частину єдиної системи народної освіти. 27 червня 1936 року було прийнято постанову ЦВК і РНК СРСР, спрямовану на надання допомоги матерям і розширення мережі

дитячих установ, аби прискорити цей процес, підприємствам і відомствам передавалися в розпорядження існуючі при них ясла і сади. В ранньому шкільному віці дітей приймали до дитячих організацій, які почали виникати з 20-х років. Принцип створення загону жовтенят був простий: загін – це шкільний клас. Вважалося, що ціннісні якості дитячого колективу складаються в ході діяльності, в практичних справах. Тому особлива увагу приділялась розробці змісту та методології піонерів. Піонери в процесі практики повинні були вчитися жити, працювати і грати колективно, розвиватися розумово, фізично, морально і естетично.

Важливим вважалась ініціативність до нових корисних речей. Бачачи реальні результати своєї роботи, піонери повинні були відчувати свою реальну участь у суспільному житті. Таким чином, суспільно корисна праця відіграла величезну роль в ідеологічній освіті піонерів. Організація мала випрацювану систему правил, яка проголошувалась у суб'єктній формі. Разом з тим, діти розглядались і формувались як гвинтики політичної системи, а вплив на дітей-як формування спільної маси людей «радянська спільнота». Безумовно, ідеологія була комуністичною, і будь-які інші погляди заборонялись. Про демократичні погляди не йшлося.

Нова система виховання базувалась на уніфікованому споживанні чітко визначених товарів [3]. Концепція радянської системи виховання, яка базувалась насамперед на принципах колективізму, інтернаціоналізму, склалась затвердилась у середині 30-х років. В ідеологічному сенсі постало поняття «радянська педагогіка» і ця назва набула загальноновживаного характеру [6, с. 4]. Радянська людина повинна була вирізнятися дисциплінованістю і вихованням. Вважалося, що все повинно відбуватися суворо по годинах. Годування відбувалось одночасно усюди, а матерям радили не давати дітям частування між годуваннями.

Система закалювання тривала впродовж всього дитинства. Дисципліна підтримувалась і спортом. Дитині доводилось навчатися жити і працювати в команді, вона повинна була завжди бути зайнята справами. Тому радянська

людина була потенційно готова до роботи та активного громадського життя. Ідеологи розуміли, що виховання підростаючого покоління відіграє вирішальну роль в справі будівництва соціалізму. Однак соціалізм виявився з суттєвими «перекосами»: зрівнялівка, низький рівень життя, неувага до проблем людини, «уніфікація» ідеологічних поглядів (комунізм, соціалізм), репресії за інакомислення.

Концепція радянської системи виховання базувалась насамперед на принципах колективізму, інтернаціоналізму і весь світ дитини повинен був їй відповідати. Впродовж досліджуваного періоду у всій дитячій індустрії остаточно закріпилися ідеї мілітаризації. Ідеями пошуку внутрішнього ворогу та боротьбі із зовнішнім була просякнута вся масова культура. Період розвитку дитячого виробництва в Радянському Союзі відбивав соціальні, політичні та духовні зміни в суспільстві. Створюючи нову державу, радянська влада розпрацьовувала і новий образ радянської дитини, яка живучі за правилами побутового аскетизму повинна читати «правильні книжки» та носити зручний і практичний одяг.

Висновки. У цілому, не все було так прекрасно, як висвітлювала цей період радянська влада. Адже створювалися нові комуністичні «правильні» діти. Для цього доводилося робити спільні ідеологічні кроки, які не завжди відповідали моральним нормам, а навпаки, діяли як пропаганда правильності влади. Проводилося насадження ідеології через піонерські угруповання. Були спроби утворити уніфіковану організацію, яка підлягала вимогам радянського союзу, аби уся спільність була керованою і «слухняною». Її ідеологічна мета слугувала цілям, які не завжди забезпечували етнічний аспект і унеможлилювали будь-які інші думки, які не відповідали радянським цілям. Таким чином, можна стверджувати за формалізацією та системністю роботи радянська влада змогла суттєво вплинути на формування образу та втілення у життя т. зв. радянської дитини через посередництво піонерських організацій. Однак за ідеологічною суттю, безумовно, основним напрямком таких дій влади було впровадження радянської комуністичної ідеології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гогохія Н. *Суспільство і діти . Українське суспільство 30-х років ХХ ст. : нариси повсякденного життя* [відп. ред. С. В. Кульчицький]. К.: Інститут історії НАН України, 2012. С. 751-785.
2. Кизилова В. В. *Українська література для дітей та юнацтва : новітній дискурс : навчально-методичний посібник для студ. вищих навч. закл. Старобільськ: вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2015. 236 с.*
3. Скубій І. В. *Споживання в радянському місті у 1920–1930-х роках : між ідеологією та повсякденністю*. Український історичний 2017. Випуск 19. С. 230-239.
4. Скубій І. *Матеріальний світ дитинства та дитячі товари в радянському споживанні в 1920–1930-ті роки*. Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. 2017. Вип. 22. С. 152. URL : http://resource.history.org.ua/publ/Uxhs_2017_22_10 (Дата звернення : 24.11.2021).
5. Скубій І. *Універмаг як простір міського споживання в 1920–1930-ті роки в Радянській Україні*. Місто : історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. 2017. № 4. С. 162. URL :http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_4_12 (Дата звернення:11.11.2021).
6. Сухомлинська О. *Радянська педагогіка як ідеологія : спроба історичної реконструкції*. Історія педагогічної думки С. 4-23. URL:<https://core.ac.uk/download/pdf/32308395.pdf> (Дата звернення: 23.11.2021)

ВПЛИВ ГОЛОДУ НА ЖІНОЧУ ФІЗІОЛОГІЮ (НА ПРИКЛАДІ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ)

Лук'янченко Анастасія Олександрівна

студентка

Бердянський державний педагогічний університет
м. Бердянськ, Україна

Вступ. Довгий час в історіографічних дослідженнях не вивчався жіночий досвід, так як вважався незначним та нецікавим. Таким чином було проігноровано неймовірну кількість важливої для реконструкції минулого інформації. Тому в контексті вивчення періоду Голодомору 1932-1933 рр. варто приділити значну увагу жіночим спогадам не лише для розуміння суто гендерної історії, а й усвідомлення всієї картини трагедії.

Мета дослідження. Дослідити та систематизувати досвід жінок періоду Голодомору-геноциду 1932-1933 рр.

Матеріали і методи. Матеріалами послужили усноісторичні інтерв'ю. Методами дослідження були аналіз, синтез та узагальнення.

Результати та обговорення. Голод — жахливі фізичні страждання, що викликає брак їжі, який доводить до голодної смерті. В умовах великого Голодомору до цього ще й додаються моральні муки від споглядання на страждання близьких людей без змоги допомогти [9]. Розрізняють три види голодування: повне, неповне (кількісне недоїдання) і часткове (якісне). Денна норма харчування для людини варіюється в межах 2400-2500 ккал. Ситуація недоїдання настає тоді, коли енергетична цінність раціону опускається нижче 1800 ккал, а «критичною позначкою» для голоду є 1000 ккал і менше на добу [8; 18].

Так як люди намагалися їсти будь-що, що мало б якусь калорійну цінність, багато продуктів у раціоні фактично були не придатні до вживання. Тому неповне і часткове голодування напряму пов'язане з отриманням харчових отруєнь — функціональних та структурних змін в організмі,

викликаних прийомом недоброякісної їжі. Гострі отруєння викликають продукти рослинного і тваринного походження, які за своєю природою вже отруйні для людини, та тимчасово стають отруйними внаслідок неправильного приготування або зберігання [1; 113]. Несмашна Марія Дмитрівна (1918 р.н. жителька с. Шевченківське Новомиколаївського р-ну Запорізької обл.) розповідала: «Навіть наїлися з сестрою трави – дурману і ледве не померли» [3; 951]. Деяка їжа, хоч і не була отруйною чи токсичною, не перетравлювалася навіть здоровим організмом. У слабкого від голоду шлунку це призводило до закрепи. Скотаренко Галина Василівна (1923 р.н. жителька с. Новоукраїнка Новомиколаївського р-ну Запорізької обл.) розповідала, що «качани (без зерен кукурудзи) теж товкли в ступці, щоб їсти, але після їх – запор, а тому трохи поїли, і більш (батьки) не давали нам їсти» [3; 955].

Поряд з харчовими отруєннями відбувалося нагромадження отруйних речовин та газів в організмі. Тому люди починали пухнути. Через відсутність нормального харчування і фізичних навантажень паралельно з пухлістю відбувала атрофія м'яз. Так Рудик (Широкоградова) Таїсія Іванівна (1930 р.н. жителька с. Широке Веселівського р-ну Запорізької обл.) розповідала: «У нас, діточок, ручки й ніжки були худі настільки, що шкіра обтягувала лише кістки, голова і живіт на фоні худоби були занадто великими» [3; 849]. Іноді кінцівки у людей так розпухали, що суха зневоднена шкіра просто лопалася, утворювалися виразки. Горлач Ніна Матвіївна (1905 р.н. жителька с. Корніївка Веселівського р-ну (запис 2008 р. Бойка І., учня Корніївської ЗОШ) розповідала: «Люди ходили з пухлими ногами, вони тріскались, з'являлись рани..» [3; 845]. Проте, отримували «опухлість» не тільки від хронічного недоїдання. Дехто намагався компенсувати відсутність харчів водою, і в результаті отримували набряки. Іноді води в організмі ставало так багато, що вона буквально виходила через шкіру. Василенко Надія Кирилівна (1924 р.н. жителька с. Єлизаветівка Веселівського р-ну Запорізької обл.) розповідала: «Чтобы утолить чувство голода, пили воду. От воды нас раздувало, как воздушные шары» [3; 842].

Разом із голодом в умовах антисанітарії почали поширюватися інфекційні хвороби. Влезька Марія Федорівна (1918 р.н. жителька с. Новопетрівка Великобілозерського р-ну Запорізької обл.) згадує: «Була пошесть тифу, дизентерії. Діти спали в класах на соломі, щодня вмирали» [3; 825]. Взагалі найчастіше у спогадах фігурує саме тиф — загальна назва гострих інфекційних захворювань: висипного, поворотного й черевного тифу та паратифу [7]. Проте, варто зазначити, що в українській традиції цим терміном називають всі хвороби, що типово перебігають з гарячкою та потьмаренням свідомості. Але й заперечити усі історії про це захворювання в понятті сучасної медичної термінології не можна, адже відомо, що в умовах антигігієни великою проблемою стали воші, які здатні переносити епідемічний висипний та епідемічний (вошивий) поворотний тифи [5]. Проблема педикульозу стояла досить гостро. Байда Віра Степанівна (1921 р.н. жителька с. Дмитрівка Бердянського р-ну Запорізької обл.) пригадувала, що іноді воші заводилися й у вищезгаданих тріщинах на опухлих ногах [3; 822].

Окрім цих загальних для обох статей проблем, жінки стикалися ще і з тими, що зумовлені суто анатомією та фізіологією жіночої репродуктивної системи. Ще більше ускладнював ситуацію стан медицини. Партійне керівництво фактично нав'язувало жінкам їхні материнські функції. А в статтях на медичну тематику зазначалося, що вагітність — не хвороба, а нормальний перехідний стан жіночого організму, і, якщо у жінки був завузкий таз, то вона не повинна була вагітніти [2]. Окрім некомпетентності медперсоналу, сільським жінкам-породіллям приходилося стикатися з жорстоким та грубим відношенням з боку медичних працівників. За таких умов, селянки були змушені звертатися за допомогою до різноманітних знахарок та повитух, чия діяльність переслідувалася законом [6; 183].

Пологами складнощі не закінчувалися, адже від голоду у жінок виникали труднощі з лактацією. Спогади Загребельної Марії Павлівни (1929 р.н. жителька с. Смирнове Куйбишевського р-ну Запорізької обл.) є прикладом типової трагічної історії смерті немовляти, для якого просто не знайшлося

молока. В сім'ї Марії Павлівни, окрім неї, було ще четверо дітей: Іван 1927 р.н., Надія 1933 р.н., Микола 1936 р.н., Василь 1939 р.н. Мати міняла на продукти різні речі, їй вдалося дістати трохи картоплі й буряків. Микола та Марія задовольнялися і цим, а для їх одинадцятимісячної сестри потрібно було молоко. Виснажена мати не могла його дістати, і в тому ж 1933 році Надія померла [3; 895].

Найтрагічнішим жіночим досвідом періоду Голодомору стали викидні та смерть новонароджених дітей. Для того, щоб стався викидень, потрібна величезна кількість вологи. Очевидно, що втомлений від недоїдання організм просто на це не здатен, тому у деяких жінок його не сталося. У такому випадку історія відбувається за двома сценаріями. За першим відбувалося замороження плоду та смерть жінки від сепсису. Так як розтин небіжчиків не проводився, а причини смерті часто фальсифікували, точну кількість таких випадків встановити просто неможливо. За другим сценарієм жінка все ж народжувала, але дитина була або мертвнонародженою, або ж швидко вмирала. Так Степанов Іван Якович (1920 р.н. житель смт. Нововасилівка Приазовсько р-ну Запорізької обл.) згадує: «Через якийсь час мама народила дівчинку, дитина одразу ж і померла, її ми теж поховали» [4].

Висновки. Довготривале голодування з фізичним навантаженням спричиняли суттєві зміни діяльності організму: проблеми з травлення, порушення обміну речовин, слабка імунна система, погіршення зору, проблеми з роботою внутрішніх органів. Разом з цим голод зруйнував «естетичний» образ жіночого тіла. Зникнення жирової тканини з обличчя, шиї, молочних залоз, сідниць і стегон разом з атрофованими м'язами, робило молодих жінок схожими на старців. Паралельно з цим пухнули окремі частини, або ж все тіло повністю.

Гіповітаміноз призводив до алопеції, ламкості нігтів, крихкості зубів і слабкості суглобів. Великою проблемою також стало неможливість виконувати жінкою репродуктивної функції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Білецька Г. А. Різновиди біологічної травми в судово-медичній практиці. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 33. С. 112-115./113
2. Колгоспниця України. 1932. 30 вересня, №18. С.16
3. Національна книга пам'яті жертв Голодомору в Україні. Запорізька область. Запоріжжя: Дике Поле, 2008. 1080 с.
4. Неоголошена війна (спогади свідків, архівні документи та роздуми сучасника про голодомор 1932-1933 років) / Авт.-упорядн. В. Тимофесєв. Тернопіль: "Збруч", 1993. 136 с.
5. Педикульоз: Що потрібно знати і як вберегтись / Центр громадського здоров'я МОЗ України URL: <https://phc.org.ua/news/pedikuloz-scho-potribno-znati-i-yak-vberegtisya> (дата звернення: 17.01.2024)
6. Сапицька О. М. Медичне обслуговування вагітних селянок в Україні (1928 - перша половина 1933 рр.). Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 15. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2007. С.182-187.
7. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Т.10: Т-Ф. Київ : Наук. думка,, 1979. С.129
8. Стасюк О. О. Вплив тривалого голодування на людину та трансгенераційні наслідки Голодомору-геноциду. Народна творчість та етнологія, 4 (380), 2019. С. 16–23.
9. Українська мала енциклопедія: 16 кн.: у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1958. Т. 1, кн. II : Літери В — Г. С. 259-260.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДО 210-Ї РІЧНИЦІ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Мартиненко Олена Василівна

Начальник відділу інформації та використання
документів Національного архівного фонду

Сугак Валерія Валеріївна

Головний науковий співробітник
Державний архів Одеської області
м. Одеса, Україна

Вступ. Чергова ювілейна дата для вшанування пам'яті є ще одним приводом для звернення до особистості та пошуку нових історичних джерел, у яких знайшли своє відображення життєвий шлях та оцінка діяльності Тараса Шевченка. До 210-ї річниці з дня народження Кобзаря Державний архів Одеської області організував тематичну онлайн виставку, на якій представлені півтора десятки документів із фондів архіву.

Ціль роботи. Метою статті є анотований аналіз історичних джерел з фондів Державного архіву Одеської області, в яких представлені факти вшанування пам'яті Шевченка Т. Г. наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. на Півдні України.

Матеріали та методи. В розвідці застосовано загальнонаукові та історичні методи: хронологічний, порівняльно-історичний.

Результати та обговорення. В статті детально розглянемо документ, який зберігається в фонді Канцелярії Попечителя Одеського навчального округу – протокол засідання педагогічної ради Олександрійської вчительської семінарії від 26 лютого 1913 року, де розглядалося питання про участь декількох учнів семінарії у недозволених приватних зборах, які вшановували Тараса Шевченка [1].

Директором семінарії було отримано секретне повідомлення повітового справника, в якому повідомлялося, що ввечері 23 лютого 1913 року міщанка Ганна Павлівна Шевченко заявила поліції, що до її мешканців зібралася

молодь, яка «щось співає і читає». В квартиру були відправлені помічник справника, наглядачі Першої і Другої частин м. Олександрії та інспектор гімназії, де й застали учнів семінарії. Дехто з присутніх був в українських костюмах, на столі знаходився портрет Шевченка Т. Г., прикрашений квітами, зеленню та рушниками, «Кобзар», програма вечора та ноти до «Заповіту» Шевченка Т. Г.

Учасники заходу заявили, що зібралися вшанувати пам'ять про смерть Тараса Шевченка. При ретельному огляді квартири нічого злочинного знайдено не було і підстави припускати, що молоді люди зібралися з якоюсь злочинною метою також були відсутні. Наступного дня директором семінарії проведено допит усіх, хто брав участь у пошанобі поета. На думку педагогічної ради, вшанування учнями річниці смерті не має протиурядового характеру, а вихованці семінарії знаходяться в краї населеному майже виключно «малоросами», внаслідок чого любов до «малоросійської» поезії є цілком природною.

Вихованці щиросердно наступного дня, без жодного наміру, повідомили наставникам семінарії про те, що сталося, і що вони не знали, що участь їх у вшануванні є справою протизаконною. Рада все ж таки вважає учасників винними в тому, що вони без дозволу керівництва брали участь у зборах і ця провина є серйозним порушенням учнівських правил. Всім учасникам знизили бал за поведінку, деяких покарали позбавленням стипендії, а в разі повторення подібного пригрозили звільненням з семінарії.

У рапорті директора Олександрійської вчительської семінарії Попечителю Одеського навчального округу від 2 березня 1913 року говорилося, що серед вихованців семінарії любов до «малоросійської» мови сильно розвинена, при відвідуванні квартир помічено було, що більшість учнів читали книги «малоросійською» мовою. Ця обставина згубно впливає як на мову вихованців, яка у багатьох не правильна, так і на їхнє вміння писати твори.

Вказувалося також на те, що без належного знання російської мови вчитель народної школи не може принести справжньої користі. Було видано

розпорядження, щоб вихованці між собою спілкувалися обов'язково російською і не читали «малоросійських» книжок, оскільки читання останніх є заняттям стороннім, яке перешкоджає успішному засвоєнню семінарського курсу. Вихованцям було оголошено про те, що в разі вчинення опору цьому розпорядженню, учні будуть піддаватися покаранню, а «малоросійські» книги конфісковані і повернуті тільки після закінчення вихованцем курсу.

Окрім анотованого документу на виставці представлені: донесення начальника жандармського управління про студентів Новоросійського університету, звинувачених в зберіганні заборонених брошур, серед яких були знайдені вірші Шевченка [2]; листування Тимчасового присутствія по внутрішній цензурі в Одесі з Головним управлінням у справах друку про дозвіл видання «Катерина» [3]; донесення помічника начальника жандармського управління про вечір, присвячений пам'яті Шевченка Т. Г., організований членами гуртка українофілів у м. Єлисаветград [4]; лист в. о. Херсонського губернатора про встановлення портрета народного поета у Херсонській міській початковій школі імені Шевченка Т. Г. з приводу святкування 25-річчя школи [5]; прохання голови правління Одеського українського клубу Олександра Панченко про дозвіл на проведення літературного вечора, присвяченого 51-й річниці з дня смерті Шевченка Т. Г. [6]; листування та постанова Одеської Міської Думи про асигнування 500 карбованців від міста Одеси на спорудження пам'ятника Шевченку Т. Г. [7]; лист в. о. голови педагогічної ради Тираспольської жіночої гімназії Хрущова Л. попечителю Одеського учбового округу про прохання завідуючої місцевою чоловічою недільною школою дозволити інспектору народних училищ Херсонської губернії Іващенко прочитати публічну лекцію на тему: «Шевченко Т. Г. як тип народного поета. Національне, слов'янське і загальнолюдське значення поезії Шевченка» [8].

Висновки. Отже, викладені в розвідці матеріали слугують джерельною базою для вивчення питання вшанування пам'яті Шевченка Т. Г. наприкінці XIX – на початку XX ст. на Півдні України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Одеської області. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 1472. Арк. 13-18.
2. Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 1, 10-12.
3. Там само. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 82. Арк. 139. 140-140 зв.
4. Там само. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 1239. Арк. 29-32.
5. Там само. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 2751. Арк. 1, 6.
6. Там само. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 379. Арк. 22-26.
7. Там само. Ф. 16. Оп. 82. Спр. 60. Арк. 1-10.
8. Там само. Ф. 42. Оп. 35. Спр. 2725. Арк. 67.

CULTUROLOGY

УДК 008: 312.421

КРЕАТИВ У МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ХХ СТОЛІТТЯ

Ареф'єва Єлізавета Юріївна,
доктор філософії,
докторантка КНУКіМ,
<https://orcid.org/0000-0001-5060-2251>

Вступ. / Introductions. Креативність розглядають як вищу ступень творчості, перехід системи, що пов'язана з вмінням, майстерністю, творчістю, в іншу стадію, яка несе в собі новітні виміри – абсолютно новітній простір музичної інтерпретації. Проте, гетеротопію креативності не можна визначитися постфактум.

Креативність – це онтологічний феномен, який коректно описує С.Неретіна, яка пов'язує його з тим, що відбувається перехід з небуття в буття. Адже феномен небуття також ставить цілу низку питань. Звідки воно береться, якщо все існує? Якщо – це тотальна смерть, тотальне ніщівіння, тотальне заперечення буття, то чи можливо якось зв'язати буття як таке і небуття?

Наївне поняття буття у Парменіда, який вважав, що воно існує завжди, бо про нього можна подумати, не таке вже і наївне, бо свідчить про те, що такі категорії, універсали, як «буття» і «небуття», «світ», «абсолют», навіть, – «ейдос», так чи інакше, пов'язані з людиною, думкою, зі свідомістю. М. Гайдеггер пішов далі, пов'язав небуття з психологічним феноменом жаху, щоб його позбутися, він пропонує знайти своєрідний локус або топос існування – Dasein, «тут-буття», тобто буття в свідомості. Перший, хто піддав критиці цю конструкцію, був М. Бубер, який сказав, що Гайдеггер не лише психолігізував онтологічну природу миттєвості, він начебто вирив могилу всередині свідомості, позначив небуттєвість як зв'язок буття і небуття, бо будь-яке буття

існує в глибинах небуття, яке прочитується в різних онтологічних і онтичних конструкціях – психологічних, феноменологічних, антропологічних та ін.

Неретіна вважає, що тотальна риторичність свідомості Середньовіччя стає маркером єднання тих конструкції, які накладають матрицю догматичних засад *religare* на певні промови, дискурси. Авторка визначає такий конструкції, як метафора, синекдоха, гіпербола та ін., які розумілися суто онтологічно. Такий підхід, коли культуротворчість несе в собі риторичний інструментарій, призводить до культурологічного розуміння того, що ми називаємо креація, креаціонізм, креативність як така, що пов'язана з творчістю.

Чому в Середньовіччі виникає питання креації? В Давній Греції Бог творив світ із мулу, буквально з глини. Бог Деміург був буквально гончарем. Адже в Середньовіччі людина потрапляє в світ тропізованої промови, тропізованого дискурсу, де ніщо стає фактично нульовим ступенем письма, за Р.Бартом, учасником будь-яких риторичних трансформації. Але ж залишається питання – звідки береться ніщо? Культурологічна відповідь на це питання – як заперечення античності. Античність заперечується, отримує назву «ніщо», і на основі цього ніщо утворюється новий світ. Хоча суто вербально, візуально в Біблії не ідеться про античність, і зовсім не ідеться про діалог культур тощо. Ми потрапляємо у величезний троп креаціанізму, який стверджує, що з нічого утворюється все. Так, універсум культури несе в собі метонімію, співкладеність дискурсів, метафору, обмін якостями, синекдоху як презентування частини цілим, і навпаки.

Мета роботи. / Aim. – визначити феномен креативності в музичній культурі.

Матеріали та методи. /Materials and methods. Задіяні компаративний та системний метод.

Результати та обговорення. /Results and discussion. Культуру можна розглянути по вертикалі інакше, так, визначається донна культура (етнокультура), аматорська культура, культура вільного дня, і професійна культура. Можна стверджувати, що професійна культура, зокрема музична

творчість шукає свої засади в антропологічному, семіологічному і візуальному вимірах, або поворотах, знаходить свої антропологічне ніщо, ніщо сіміологічне, ніщо візуальне, і таким чином сприяє конституюванню креативності. Якщо так, то ми вже починаємо визначати діалектику симіозу, а також системогенезу креативності, що стає вищою точкою системогенезу онтологічного, риторичного простору музики, якщо визначати її в плані механізмів артикуляції виконавського дискурсу.

Можна сказати, що в культурі найважливішим стає спосіб ніщовіння як заперечення попереднього досвіду культуротворення. Як після цього ніщовіння утворюється творчість, яка стає маркером креативності, це вже не так і важливо. Здається, що в музичній культурі антропологічний поворот визначився з відкриттям афроамериканської культури у 50-60 роки і всього того величезного напрямку етнорегенерації традиції, який сформувався в музиці як заперечення базових складових засад професійної культури, коли домінанта аматорської культури стала засадничою. Художній образ музичного твору пов'язувався з «докультурним» (доколонізаційним) образом, який став виконувати роль метафізичного витоку, а фактично стає образом ніщо, як витоку креативності. Отже, маркером образу ніщо виступала етнокультура. Етнокультура декласованих спільнот, які в Новому світі повністю заперечувалися, раптом, стає домінантною. В посткласичній музиці елітарного типу цей поворот визначився як диспозитив тональної і атональної музики.

Однак багато теоретиків говорять, що Шенберг нічого не відкрив, а лише надав абстрактну філософську схему креативній ідеї формотворення, яку можна наповнити чим завгодно, і яку вже до нього в певній мірі чисто емпірично відкрили інші. Вважають, що він не дійшов до кінця своїх інтенцій та намагань і залишився на рівні відкритої системи. Це надзвичайно важливо, бо, якщо б він дійшов до «кінця», то музика була б знищена повністю. А так вона залишається в рамках системогенезу, де раціональний спосіб конструювання музичного ейдосу стає домінантним, що дає можливість відкритого наповнення моделі, яка називається дванадцятиструктурною в її абстрактному ідеальному вигляді.

Наскільки вона є органічною музиці – це інша проблема, але вся виконавська система, що пов'язана з цією структурою, так чи інакше, потрапляє в ситуацію квазірадикального креативного зламу, повороту, стає системою модифікації художнього мислення, яке не має тої креативності, яку ми можемо зазначити як онтологічне зрушення, що відбулося в креаціонізмі на межі античності і Середньовіччя. Втім, креативний виток ніщовіння культури відбувся з виникненням рок-груп, виникненням протестних рухів, які заперечували культуру в цілому і утворювали модель нової природності музикування. Це панк-рок, соул, кантрі, блюз, все те, що пов'язано з протестними молодіжними рухами. У такій спосіб створюється нова часова домінантна, повторюється та метамарфоза, яку вже помітили в Середньовіччі. Час має два вектори – осмислення абсолюту, Бога, абсолютно іншого з позиції апофатичної дескрипції і звичайну рефлексію виконавця-композитора, слухача. Протестні рухи 60-70 років перетворили музиканта-виконавця у мандрівника між світами.

Відкривається небуття не як жах, за М.Гайдеггером, а небуття часовості, небуття можливості тотального ніщовіння, коли вже нічого не буде, а накопичений потенціал самознищення свідчить про те, що нищиться свята святих – планетарна єдність людського духу, людської душі, життя як такого. І ніякий пацифізм А. Швейцера і пацифізм всіх відомих композиторів, музикантів, художників не допоможе. Всі стають заручниками хижацьких геополітичних зазіхань, які впливають на здійснення новітньої картини світу, новітнього художнього образу твору. Гріхопадіння, яке відбувається і яке фактично здійснює новий образ Страшного суду, є еквівалентним тотальному ніщовінню сутнього. Страшний суд відбувся вже в рефлексії Августина, який виражає сумнів, що він доступний нашому розумінню.

Можна стверджувати що час парадоксально рухається в двох напрямках-від початку світу до Страшного суду і від Страшного суду до того моменту, який парманентно змінюється в світі як початок його творіння. Все це стало вже відомо в Середньовіччі і ХХ століття не відкрило нічого нового, а

лише актуалізувало новітню екологічну реальність. Якщо у Августина – це мисленнєве коло обертання протиріч фактично є циклізмом, то життєвий цикл культури, стилів і всіх артефактів культуротворення починається зі власного Страшного суду митця, його «гріха» – протидії традиції.

Двоосмисленість буття, знаходження в світі «тут» і «там» є засадою гри в широкому розумінні, а не лише музичної гри. Адже еквівокація як рефлексія, зокрема рефлексія в середньовічному теологічному просторі, стає онтологічним осмисленням породження креативності, коли ніщо не циркулює між речами, а дає у кожному мить осмислення цілісності світу почути, що ти знаходишся в раю, або в пеклі, або на сходинках Страшного суду, або лише наближуєшся до витоків християнства.

Можна сказати словами Д. Мільтона, що ангели, які вигнали Адама і Єву з раю, визнали їх правоту, сказавши, що в своїй душі вони знайдуть сто крат блаженний рай. Власне, кожен із митців, кожен із виконавців знаходить в своїй душі сто крат блаженний рай. Цей рай пов'язаний з системами школи, навичок і всіх інших інституцій, які належать культурі, її засобам артикуляції, передання інформації в цілому. Якщо Страшний суд перемістився в душу людини, то час і простір стають атрибутом свідомості. Тут Кант не відкрив нічого нового. Креатив як породжуюча інтенція, де ніщовіння стає домінантним, а те, що створює його людина, не обов'язково утворює весь світ, як в Середньовіччі, може утворювати лише фрагмент світу, в якому і відбувається те, що можна назвати буттям музичного твору. Можна стверджувати, що, власне, протестні рухи і є тим модусом визначення креативності, який презентується в соціологічних, естетичних, художніх, психологічних реаліях музики.

Протест поза культурними ознаками є анархія, але страйк, мітинг, які набувають ознак художньої форми, потрапляють в контекст жанрових форматів перформансу, або хепенінгу. Протестні рухи в пострадянському просторі і досі не закінчилися, виникає нова протестна культура або контркультура. Так, радикальні онтологічні трансформації, які відбуваються в просторі пострадянських країн, так чи інакше, свідчить про два вектори часу – один

рухається до початку творіння, що актуалізує проблему визначити національну парадигму еволюції культури, інший – у майбутнє, яке пов'язане з глобалізацією.

Висновки. /Conclusions. Отже, ХХ століття, з одного боку, розкрило, широко розгорнуло межі креативу як абстрактної символічної конструкції, а з іншого – позбавила його всього того, що було відкрито за доби Середньовіччя, а це передусім – імперсональність творіння, творіння як акт креації, перехід із небуття в буття. Можна стверджувати що в посттоталітарному просторі креативний вектор сформувався, зокрема в музичній культурі, як унікальне явище тому, що стихія музичної матерії тоталітарного суспільства зберігала його систему інтонування, традиційну школу. Якщо на Заході відбувалося самозбагачення різних стильових жанрових підходів, музичних шкіл, то в посттоталітарних країнах виникає експансивна, демонстративна форма протесту – нонконформізму, що була надзвичайно креативною. Музична поетика, яка формувалася в рамках нонконформізму, дає образи новітньої хвилі синтетичного музичного мислення та виконавства.

Технологічні інновації пов'язані з технікою акцентуванням музичної гри, а це ті реалії, які були екзистенційно визначені як безкомпромісний розрив з тоталітаризмом, вихід у простір нових систем, починаючи від авангарду, неомодернізму та ін., що, так чи інакше, надали можливість створення екологічної ніши культуро творення, створення новітніх екосистем виконавства. С. Губайдуліна, А. Шнітке, Є. Денісов, в Україні – Є. Станкович, О. Грабовський, В. Сільвестров створили новий креативний образ музичного світу. Художній образ музичного твору формується в рамках національної традиції, яка має свою міцну стилістику музичної темперації. Нонконформізм пересував простір експериментування у світ, відкритий до західних систем цінностей. Цей процес був вибуховим, драматичним, породжувався в контрфракційних диспозиціях з соцреалізмом, породжував складні долі і складні системи легітимації протестної культури як певного ідеалу пострадянського простору.

Музичний нонкоформізм в певні мірі переотворюється в постмодерний тип музикування (постнонкомформізм), де поетика палімпсесту – нашарування слоїв музичної матерії – утворює реальність формування того музичного простору, який можна назвати креативним. Це дає можливість визначити систему еволюції креативних засад в музиці не лише як абстрактно зрозумілий принцип креативізму (креації як переходу із небуття в буття), а як культурне ціле національного музичного простору. Креатив стає вживаною номінацією і легко потрапляє в будь-яку конфігурацію музичних, образотворчих та інших структур. Адже важливо зазначити, що цей вимір, пов'язаний з протестно-драматичним, екстатичним осмисленням формотворення, існує в ХХ столітті як інтенція глибинної християнської інтуїції, яка інколи відходить на периферію, маргіналізується і зараз все більше і більше потрапляє в контекст стильових імплікації, що взагалі характерно для музичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. І. Андрущенко, М. Винницький. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
2. Джеймісон Ф. Постмодернізм або логіка культури пізнього капіталізму / пер. з англ. Петра Дениска. Київ : Курс, 2008. 504 с.

ФЕСТИВАЛІ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Козловська М. В.,

доктор філософії, старший викладач кафедри
івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київський національний університет
культури і мистецтв

Вступ. В умовах цифрового суспільства інформаційно-комунікативні технології відіграють ключову роль в фестивальних практиках на всіх етапах, від планування та передсвяткового очікування до закінчення і осмислення отриманого досвіду, зокрема більшість учасників та відвідувачів фестивалів діляться контентом святкових заходів у соціальних мережах. Зростання ролі цифрового середовища в контексті отримання нового фестивального досвіду зумовлює дослідження означеної проблематики з культурологічних позицій.

Мета роботи – виявити особливості репрезентації фестивальних практик в цифровому середовищі початку третього десятиліття ХХІ ст.

Матеріали та методи. Застосовано теоретичний метод, що посприяв узагальненню матеріалу, що аналізується в дослідженні з метою виокремлення основних тенденцій сучасних фестивальних практик в контексті цифрового середовища; аналітичний метод, застосування якого посприяло вивченню значного обсягу наукових джерел і узагальнення теоретичного матеріалу дослідження; системно-структурний та структурно-функціональний метод, застосування якого посприяло аналізу складових об'єкту дослідження.

Результати та обговорення. В Україні фестивалі народної творчості являють собою один із ефективних секторів індустрії розваг та традиційну культурну практику. Їх популярність відображає бажання суспільства знову затвердити свою ідентичність після «культурного зміщення». Фестивалі народної творчості стали місцем, де людина може знову «знайти себе» в динамічному суспільстві, що керується засобами масової інформації [1, с. 77].

Багатоаспектний та динамічний характер фестивалю народної творчості відображає взаємодію між його компонентами (вимірів, факторів та

середовища) та відвідувачами. На основі теоретичної бази дослідження фестивалів, можемо констатувати наявності чотирьох факторів, а саме гедоніки (задоволення та свіжість вражень), душевного спокою (комфорт і безпека), імерсивності (залученість та участь) і визнання (поважне ставлення). [4, с. 168]. Значущість цих факторів варіюється відповідно до контексту. Відповідно чотирма вимірами фестивалю народної творчості є: народна творчість (власне тематична спрямованість фестивалю), фестиваль (у розумінні святкування), соціальне (зв'язок та комунікація) і відділення (відхід від реальності). При цьому вимір тематичної спрямованості має вирішальне значення, що забезпечує загальну основу, на якій будуються інші переживання. Не менш значущими аспектами є живі виступи, взаємодія з іншими відвідувачами фестивалю та взаємодія з побудованим фестивальним простором.

На сучасному етапі розвитку суспільство фестивалі народної творчості по всьому світу з ентузіазмом впроваджують цифрові технології – від завантаження подкастів з авторськими виступами учасників та розміщення відеозаписів на сайтах обміну відео (таких як YouTube), до запрошення блогерів до коментування заходів і заохочення живих твітів як засобів посилення активності учасників. Програму фестивалю можна дивитися в прямому ефірі або в записі, а глядач лише частково «прив'язаний» до певного географічного місцеположення.

Такі нововведення розширюють потенційну аудиторію фестивалів народної творчості, суттєво продовжують тривалість фестивальних практик. Водночас на думку деяких дослідників, масове впровадження цифрових технологій дестабілізує деякі традиційні особливості фестивалю, зокрема зазнає глибинних трансформацій концепція авторства в умовах онлайн-перформативності та постійної доступності для глядачів і зменшеної «аури» цифрових технологій [3, с. 62].

На думку дослідників, «майбутнє технологій у подіях і фестивалях є надзвичайно захопливим», представляючи одну з трьох ключових областей для майбутніх галузевих дискурсів, тоді як контент, створений користувачами

(UGC), зокрема, втілює людське бажання займатися як технологіями, так і комунікаціями [5, с. 41]. Організатори фестивалю використовують низку цифрових і мобільних технологій для інформування, залучення та розвитку стосунків із потенційними та реальними відвідувачами фестивалю, але зазвичай для функціональних цілей, таких як покупка квитків або надання розкладів і карт [6, с. 212]. І навпаки, відвідувачі фестивалю використовують технології, щоб покращити свій досвід, їхні мобільні пристрої дозволяють їм виконувати завдання, які вони потребують і хочуть виконувати; хоча звички можна сформувати в «повсякденній» діяльності, фестивалі можуть забезпечити більш інтенсивний контекст [7, с. 258].

Отже, очевидно є необхідність визнати ширший шлях подій, щоб зрозуміти цифровий досвід відвідувачів фестивалю. Дослідження природи, мети та ступеня повідомлень у соціальних мережах і публікацій у Twitter і Facebook до, під час і після чотирьох фестивалів, проведене закордонними науковцями, визначає різне використання платформ, контенту та залученості в різні періоди часу. Зокрема, активність публікацій на обох платформах була найвищою під час фестивалю та найнижчою після фестивалю; Twitter використовується здебільшого для рекламних та організаційних цілей до початку фестивалю, а з його початком домінуючими є фотографії, що вказує на те, що цифрова платформа є невід'ємною частиною реальних подій і заходів [2, с. 675]. Розвиток посилань разом із хештегами відображає формування фестивальної спільноти. Деякі відвідувачі завантажують фотографії фестивальних прапорів, які вони створили до фестивалю, вказуючи на те, що посилання на основі фотографій можуть з'явитися раніше, на передфестивальній стадії.

Дещо швидкоплинна природа спільноти та соціальної інклюзії, які розвиваються на фестивалях завдяки цифровим технологіям поширюється за межі фізичного простору та часу фестивальної практики. Це відображає зростання використання соціальних медіа, що сприяло більшій взаємодії та соціалізації в Інтернеті. Отже, спільноти фестивалів народної творчості можуть

продовжувати існувати довше, потенційно створюючи «цілорічний фестиваль».

Незважаючи на важливість цифрових технологій як для збору/обміну інформацією, так і для збагачення та створення інноваційного гедонічного досвіду, на сучасному етапі дослідження цього напрямку фестивальних практик перебуває на початковому етапі, що зумовлює перспективність подальшого наукового розроблення питання.

Висновки. У сучасному світі домінують цифрові медіакомунікації, що призвело до створення платформ за межами часу і географії, за допомогою яких значна кількість людей отримала можливість для самовираження. Взаємодія в соціальних мережах розвиває значний емоційний зв'язок між відвідувачами фестивалю та фестивалем; розвиток мобільних технологій забезпечує потенційно високоефективну корисність для покращення продукту, досвіду та підключення. Враховуючи соціальний, чуттєвий та гедоністичний характер фестивалів народної творчості, трансцендентна сила цифрового середовища являє собою значні можливості для покращення фестивального досвіду як учасників, так і глядачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Brown A. E., Donne K., Fallon P., Sharpley R. From headliners to hangovers: Digital media communication in the British rock music festival experience. *Tourist Studies*. 2020. № 20(1). pp.75–95.
2. MacKay K., Barbe D., Van Winkle C. M., et al. Social Media Activity in a Festival Context: Temporal and Content Analysis. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2017. Issue 29(2). pp. 669–689.
3. Murray S., Weber M. 'Live and local'?: The significance of digital media for writers festivals. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*. 2017. Issue 23. pp. 61–78.
4. Otto J. E., Ritchie J. B. The Service Experience in Tourism. *Tourism Management*. 1996. Issue 17(3). pp. 165–174.
5. Van Dijck J. Users Like You? Theorizing Agency in User-Generated

Content. *Media, Culture & Society*. 2009. Issue 31(1). pp. 41–58.

6. Van Winkle C. M., Cairns A., MacKay K., et al. Mobile Device Use at Festivals: Opportunities for Value Creation. *International Journal of Event and Festival Management*. 2016. Issue 7(3). pp. 201–218.

7. Van Winkle C. M., MacKay K., Halpenny E. Information and Communication Technology and the Festival Experience. In Mair J. (ed.) *The Routledge Handbook of Festivals*. New York: Routledge, 2018. pp. 254–262.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДХОДИ ДО ІСТОРИЧНОЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Ліщинська Ольга Ігорівна,

к. ф. н., доцент

Львівський національний університет ім. І. Франка

м. Львів, Україна

Вступ. Загальнокультурні здобутки становлять основоположний цивілізаційний фундамент, є запорукою спадкоємності і тяглості найкращих гуманістичних, моральних, естетичних цінностей людства. Відтак, вивчення історії світової культури актуальне повсякчас.

Мета даної роботи окреслити головні підходи і концепції періодизації світової культури та критерії систематизації світового культурного процесу.

Методи. Важливим методологічним засновком осягнення часового культурного зрізу цивілізації є проблема періодизації, часової типології чи систематизації світової культури та її критеріїв. Вагомого значення набувають принципи історизму та об'єктивності, а також діахронний підхід до світової культури, що передбачає осмислення розгортання «культурного дерева» різних народів світу від найдавніших часів до наших днів.

Результати. Діахронний підхід показує розвиток культури в часі. Важливим питанням в даному контексті є з'ясування головних періодів, хронологічних етапів культурного процесу, а також механізмів, що забезпечують культурну еволюцію, розгортання чи спад, занепад культури. Періодизація передбачає поділ на хронологічні періоди на основі певного критерію. Як відомо, є різні підходи до періодизації. Так, до найбільш поширених належать «лінійний» і «нелінійний» підходи. За першим – історія культури постає як безперервний поступовий рух від простого до складного. Ідею прогресу в культурі обґрунтовували просвітники XVIII ст., Гегель, представники концепції еволюціонізму. Прикладами слугують концепція Кондорсе («Ескіз історичної картини прогресу людського розуму») про десять

лінійно-висхідних епох історії, концепція Моргана («Стародавнє суспільство») про три періоди історії культури людства: дикунство, варварство та цивілізацію. Другий («нелінійний») підхід відкидає прямий прогрес, історія культури подається циклічним процесом чи хвилеподібним розвитком культурного процесу (до прикладу концепція Д. Чижевського про культурні хвилі («Культурно-історичні епохи») [див. 1]).

Діахронний підхід представлений різними концептуалізаціями, дослідники виділяють окремі критерії культурно-історичної систематизації: античний чи «міфологічний», історичний чи археологічний, есхатологічний чи креаціоністський, культурологічний чи цивілізаційний, індустріальний чи технологічний, естетичний чи мистецький та інші.

«Міфологічний» підхід може бути представлений античними концепціями історії культури. Мислителі Стародавньої Греції вважали, що історія культури розвивається регресивно: від «золотого» до «темного» віку, від розквіту до згасання, занепаду. Відомо, що давньогрецький поет Гесіод («Теогонія») порівнював історію культури з поколіннями людей: золоте, срібне, мідне, героїчне, залізне. Такий підхід слугує прикладом типового античного лінійного (регресивного) підходу до історії культури.

Археологічна (чи історична) концепція в основу історії людства закладає елементи матеріальної культури, процес оволодіння природним матеріалом. Виділяють такі періоди: кам'яний вік (палеоліт, мезоліт, неоліт), мідний, бронзовий та залізний віки. За основу використано ідею «трьох віків» Тита Лукреція Кара («Про природу речей») і адаптовано її до матеріально-речового критерію періодизації.

Концепція, яку умовно означуємо як культурологічну чи цивілізаційну, тлумачить історію як зміну великих культур, кожній з яких притаманні стадії народження, розквіту, занепаду. Світова культура постає як низка різноманітних культурних феноменів. У руслі цивілізаційної концепції можна згадати ідеї К. Ясперса про визначальні духовні чинники, що творять світовий культурний процес, кожна з виділених мислителем великих епох (прометеївська, культури

давнини, осьовий час, технічна епоха) вписується в загальну логіку духовної єдності людства.

Ще одним підходом до історичної систематизації культури є концепція П. Куусі («Цей людський світ»). Критерієм культурно-еволюційного буття мислитель обирає екологічні чинники та специфіку людської діяльності. Виділяє в історії людства три ери (космічну, біологічну та культурну) і три етапи (культура збирання та мисливства, аграрна, науково-технічна культура).

Есхатологічна чи креаціоністська концепція ґрунтується на релігійному світогляді. Історія людства осмислюється як духовний простір розгортання культури від створення світу і людини Абсолютом, розвитку культурного буття і до кінця світу. Одним із перших концептуально представив есхатологічний плин історії людської культури християнський мислитель Середньовіччя Аврелій Августин («Про град Божий»). Він заклав історично-хронологічний критерій світової культури від минулого через теперішнє до майбутнього.

Технологічна концепція передбачає погляд на історію в контексті цивілізаційного поступу, розвитку техніки та індустрії. Так, У. Росту виділяє п'ять «стадій росту» світової культури: традиційне суспільство, перехідне суспільство, період злету, період зрілості, ера високого масового споживання. Відомий підхід, за яким виділяють доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільства (Д. Белл, Е. Тоффлер та ін.). Постіндустріальне суспільство, за концепцією Р. Арона, – це цілком нова стадія розвитку, головною сферою діяльності якої є не сільське господарство і промисловість, а «третинна» нематеріальна сфера послуг (наука й освіта); політичний режим еволюціонує від демократії до «марітократії» (влади достойних, гідних людей, інтелектуалів). Технологічний критерій систематизації світової культури лежить в основі періодизації Л. Мамфорда, який виділяє такі епохи: еотехнічна (технологія води і дерева); палеотехнічна (комплекс вугілля і заліза); неотехнічна чи сучасна (комплекс електрики і сплавів).

Мистецький критерій періодизації історії культури передбачає виокремлення художньо-естетичних стилів. Прикладом може слугувати

концепція Д. Чижевського. Вчений запропонував систематизацію історії культури (на матеріалі літератури) і окреслив концепцію культурних хвиль, де серед іншого виділив «монументальний стиль», «Ренесанс», «бароко», «класицизм», «реалізм», «символізм» та ін. [див. 1]. Принципово важливою тезою Д. Чижевського, актуальність якої сьогодні дуже виразна, є ідея споконвічної належності української культури до європейського культурного простору.

Вищевикладені концепції періодизації та систематизації загальнокультурного процесу можна доповнити підходом, за яким світова культура – це низка культурно-історичних епох. Культурно-історична епоха-період, об'єднаний духовно-ціннісним змістом, локалізований у просторі і часі – Первісна, Стародавнього Сходу, Антична, Середньовічна, Ренесансна, Нового часу (Модерна доба) та епоха Новітнього часу (Постмодерна доба).

Висновки. Історія світової культури – це сукупність унікальних культурних типів, кожен з яких є невід'ємною частиною цілого. Різні підходи та критерії класифікації історії світової культури можна проілюструвати такими: античний («міфологічний»), історичний (археологічний), есхатологічний (креаціоністський), культурологічний, індустріальний, естетичний (мистецький), критерій культурно-історичних епох. Вивчення сукупного світового культурного досвіду розкриває духовно-ціннісний образ єдиного людства, об'єданого пріоритетом гуманістичних вартостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чижевський Д. Культурно-історичні епохи / Українське літературне бароко. К., 2003. С. 345–357. URL: <http://litopys.org.ua/chyzh/chyb16.htm>

ПОСТМОДЕРНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС АНАЛІЗУ ПИТАНЬ ІДЕНТИЧНОСТІ

Шелупахіна Тетяна Володимрівна

к. ф. н., доцент

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Полтава, Україна

Вступ. / Sntroductions. Теоретичний аналіз питань ідентичності є важливою складовою цілого ряду фундаментальних і прикладних дисциплін, що беруть свій початок в гуманітарному знанні Нового часу. Постмодерністичний дискурс аналізу питань ідентичності почав формуватися у 60-ті роки ХХ століття. У наш час постмодерністичний дискурс аналізу питань ідентичності пов'язуються з концепціями «структурного психоаналізу» Ж. Лакана; з концепцією «гуманістичного психоаналізу» Е.Фромма; теорією «нарратології» Ж-Ф. Ліотара; постструктуралістською критикою, що започаткована Р. Бартом, Ю. Кристєвою, Ж. Бодрійаром, Ж .Дерріда, Ж .Делезом, М. Фуко, У. Еко; герменевтичною критикою П. Рикера, Г. Гадамера; ідеями діалогічної філософії М. Бубера, Ф. Левінаса, Ю. Хабермаса. Ці теоретичні положення передбачали переосмислення світоглядних засад класичної західноєвропейської філософії. У той же час у вказаних теоріях не йшлося про радикальний злам класичної традиції філософствування. Постмодерністичний дискурс багато в чому спирався на класичний спадок, але переосмислював її ключові проблеми, в тому числі й проблеми ідентичності.

Мета роботи. / Aim. Мета роботи полягає у вивченні постмодерністичного дискурсу питань ідентичності, акцентуванні тих теоретичних зрушень, що відбувалися в некласичній філософії другої половини ХХ століття порівняно з філософської класикою.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Матеріалами дослідження слугували філософські та літературознавчі праці, що охоплюють проблематику ідентичності або вивчають її окремі питання. Провідними

методами дослідження стали: ретроспективний, що сприяє дослідженню специфіки постмодерністичного дискурсу на тлі епох, починаючи від доби філософської класики до некласичної філософії ХХ століття; метод термінологічної селекції з метою відбору, уточнення змісту окремих понять, уживаних у постмодерністичному дискурсі з метою аналізу питань ідентичності.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Якщо звернутися до філософської класики новочасної доби, то слід відмітити таке. У філософській спадщині Р. Декарта використаний фундаментальний принцип «сумніву», що обумовило оголошення принципу «трансцендентальної суб'єктивності». Знаменита формула Р. Декарта «*cogito ergo sum*» вказала на онтологічну основу людського мислення та вкоріненість особистісної ідентичності в мисленні. Людське мислення актуалізує себе у формі «Я» (*ego*). Попри істотні теоретичні надбання, не менш істотним недоліком такого підходу було те, що «Я» існувало за межами часу.

Цей недолік був подоланий І. Кантом, який довів, що час і простір є формами споглядання, а відтак і самоусвідомлення «Я». Завдяки самоусвідомленню людина здатна зберігати власну ідентичність. Слід зазначити, що обмеженість часу та простору людського існування неодноразово обговорювалася І. Кантом. У просторі і часі І. Кант вбачав апріорні форми людської чуттєвості, поза-логічні засоби чуттєвого осягнення світу. Саме тому, що людина обмежена в існуванні, вона здатна пізнавати світ речей. Простір і час даються як трансцендентальні умови практичного досвіду: людина «знає», що таке простір і час завдяки тому, що існує в просторі і часі.

Але така позиція виявилася недостатньою, оскільки вона відсилала сутнісні виміри особистісної ідентичності до дії логічних законів і таким чином відтворювала образ «Я» як проекцію над-особистісного Абсолюту; отже, класична філософська традиція передбачала «розчинення» особистісного буття, в тому числі й особистісної ідентичності, в фундаментальному гносеологічному проекті.

Пошук нових наукових підходів до вивчення питань ідентичності впродовж ХХ століття спричинив творення цілої низки оригінальних теорій. Серед них було немало таких, що вивчали особистісне буття як первинно онтологічне самочинне буття. Зрештою, у працях Е. Гуссерля та М. Гайдеггера було показано, що реальні проблеми людської ідентичності лежать значно глибше вимірів теоретичної свідомості.

Постмодерністська рефлексія, на відміну від філософської класики звернула увагу на проблему мови. Тому вирішення численних теоретичних питань ідентичності отримало специфічне «мовленнєве» забарвлення.

Щоб прояснити таку переорієнтацію, слід звернутися до робіт М. Фуко. Як показав у своїх роботах дослідник, сучасне мислення у певних ситуаціях доходить до власних меж, стикається з радикальною неможливістю помислити певні печі. Мовленнєві практики, а саме практики «переносу» та «трансформації» усталених значень, «кодування» та «декодування» смислів, мовленнєві ігри слід аналізувати у подвійному сенсі: по-перше, з точки зору засобу культурного будівництва, а по-друге, як джерело «вторинної» символічної ідентифікації людини. Таким чином теоретичне опрацювання базових засад ідентифікації у постмодерністичному дискурсі передбачало вивчення мови з точки зору: (1) критики, тобто «де-централізації» класичної лінгвістичної теорії мовленнєвого знаку; (2) виявлення в мовленнєвій діяльності «прихованих» структур позасвідомого; (3) аналізу актуального буття втілених у мовленнєвих знаках культурних смислів («текстів культури»). «Тексти культури», в свою чергу, підлягали інтерпретації в термінах «інакшості», «маргінальності», «відмінності», «розрізнення», «Другого» тощо [1].

Згодом специфіка постмодерністичного аналізу питань ідентичності підлягала уточненню на основі ідеї „наративності”, тобто ідеї „оповідальної” свідомості. Таке бачення склалося внаслідок підходу до мовленнєвої свідомості як до нестабільного, динамічного утворення. Мовленнєва свідомість, на думку дослідників, здатна змінюватися в залежності від певного мовленнєвого

матеріалу. Дослідники пояснюють мінливість мовленнєвої свідомості, виходячи із концепції текстуальності мислення та загальної текстуалізації світу. У випадку формування нової життєвої ситуації, тобто виникнення нового «тексту» індивід вимушений «прочитувати» його по-новому. Таким чином індивід мусить час від часу змінювати форму мовленнєвої поведінки для того, щоб органічно «вписатися» в нову ситуацію і зберегти свою ідентичність.

Обстоюванню концепції наративу присвячені наукова робота П. Рикера «Час і наратив». У змісті роботи ідентифікація постає у вигляді оповіді про життя, оповіді певної історії. Оповідь надає цільність розрізненому, підкреслює автор. За допомогою оповіді в просторі публічності людина намагається замаскувати «що» й акцентувати «хто», тобто визначити власну ідентичність. Але автор вважає, що таке намагання має наслідком постійну заміну «хто» на «дехто». У цьому сенсі можна казати про заміну індивідуальної ідентичності на групову. Наратив, як дійсна історія, підлягає читанню, а читання виправляє дійсну історію. Таким чином ідентичність описує, оповідає, приписує і виявляється в часі; ідентичність не стільки зберігається, скільки підтримується в ході постійного перетлумачення [2].

Засновник пост-структуралізму Р. Барт звернув увагу на опосередкованість мовленнєвих елементів соціальними факторами; цей феномен вчений позначив поняттям «письмо». Для пояснення змісту цього поняття Р. Барт використав метафору: він порівняв «письмо» з «ідеологічною мережею». «Письмо» або «ідеологічна мережа» є набором ідеологічно навантажених категорій, конструкцій мови, ціннісних суджень. Окрема людина, будучи примушеною мислити в цих категоріях, відмічає й оцінює тільки ті аспекти навколишнього, котрі «мережа» визнає як ідеологічно значущі. Справа полягає в тому, наголошував Р. Барт, що, використовуючи певний ресурс, утворюючи приховану «сміслову гру» на рівні «тексту» й «підтексту», «мережа» непомітно для людини маркує ідеологічно значущі аспекти соціального середовища як позитивні або негативні. Для цього в «текстах», скажімо, реклами поряд із вербальними використовуються

невербальні засоби, зокрема елементи образотворчого мистецтва, звукообразні утворення тощо. Таке поєднання, по-перше, утворює смислову гру з прихованими акцентуаціями, ремінісценціями, а по-друге, обминає рівень раціонального мислення й підсилює вплив «тексту» на емоційну сферу людини, непомітно програмує її вчинки.

Р. Барт був переконаний, що соціалізоване слово виконує примусову стосовно людини функцію. Цю функцію не можна подолати, писав науковець, але її можна «обійти», «обіграти», якщо вивчити механізми утворення смислів у структурі «тексту» [3].

Висновки. / Conclusions. Теоретичні проблеми ідентичності і практичний пошук технологій формування стійкої Я-концепції актуальні сьогодні для різних областей гуманітарного знання. У постмодерністичному дискурсі поняття ідентичності посідає важливе місце; в роботі показано, що постмодерністичний дискурс питань ідентичності певною мірою спирається на класичний спадок, але в той же час передбачає серйозне переосмислення базових засад класичної філософії. Йдеться, зокрема, про відмову від принципу «розчинення» особистісного буття й особистісної ідентичності в без-особистісних структурах теоретичної свідомості. Аналіз питань ідентичності в постмодерністичному дискурсі відбувається з точки зору актуального буття мовленнєвих практик; ця обставина слугує переводу проблематики ідентичності до «відкритого» простору діалогу-комунікації. Існування людини у відкритому просторі діалогу-комунікації означає не стільки втрату нею особистісної ідентичності, скільки необхідність постійного «вибудовування» Я у контексті діалогічних відносин «Я – Інші». Якщо взяти до уваги постмодерністичну тенденцію поширення літературознавчих методів на сферу гуманітарного знання, то слід зазначити, що «вибудовування» власного Я у публічному просторі здійснюється у формі оповіді, тобто нарративу. Послідовники концепції «нарративної ідентичності» або «нарративної свідомості» наголошують на тому, що оповідальність сприяє конституюванню цілісності людської біографії і наслідує жанрову організацію художнього

тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фуко М. Археологія знання. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
2. Ricouer P. Time and Narrative. University of Chicago Press, 1990. V.1. 281p.
3. Bartes R. Mythologies. Paris: Éditions du Seuil, 1957. 267 p.

LITERATURE

NATURE AND ITS ROLE IN WILLIAM WORDSWORTH'S POEM “THE PRELUDE”

Tymchenko Olesya Volodymyrivna

Senior Lecturer of the business foreign language and translation
department V. N. Karazin Kharkiv National University: Kharkiv, UA

Sosnytska Nataliia Valeriivna

student of Kharkiv Lyceum № 154

Introductions. Nature in literature has always been relevant and remains one of the most used methods in literature of different eras. "Nature" was studied by authors in the literature of Antiquity, the Middle Ages, the Renaissance, Baroque, Enlightenment, Romanticism, Realism, Naturalism, Modernism and Postmodernism. Nature is an inherent part of us. The authors have always described the interaction of "Nature" with people.

Aim. To examine the "Nature" and its role in William Wordsworth's poem “The Prelude”. Because, as known, Mr. Wordsworth pays special attention to the theme of "Nature" in his work. The artist presents a picture of the world and connects changes in it that directly affect the internal state of the hero. We are going to look at the image of “Nature” in the works of William Wordsworth based on ‘The Prelude’.

Materials and methods. Despite numerous appeals to the theme of "Nature" in English literature, William Wordsworth's poems have not subjected to detailed research in terms of modeling his artistic picture of the world. "Nature" in English literature was studied by: Bensenouci Imane, Serir Ilham; Solyanyk V. I.; Muhammad Asim, Amjad Hussain, Amina Akram; Yuanli Zhang, Wei Ding , Lixia Jia; Mohamad Ismail Mir, Fasil Barkat Dar; Lukyanchenko I. O., Polinkova A. S.; Akash Sharma, Ms. Vandana Chundawat; Davi Silva Gonçalves, Eliana de Souza Ávil; Jannat -E-Hosne Ara; Lok Raj Sharma; Nadeem Ali, Li Dan, etc.

Results and discussion. It was researched how Nature is presented and what influence it has on the author's condition and his life position. Wordsworth uses more artistic techniques that create Nature as calm, beautiful, balanced, stable and graceful, which is an undeniable fact of trust and authority. Therefore, the hero turns to Nature every time he needs advice, support, salvation. We can conclude that in "Prelude" the artist of the word conveyed who She is for him. For him, Mother Nature is Wordsworth's teacher, guide, and mentor in life, helping and inspiring the author. However, Nature, like a human being, has many "faces" and states. Nevertheless, the fact that they all come down to two main ones - positive and negative, to what is good and bad, to good and evil, less She always finds a balance by behaving differently in a given situation. Nature, like an elderly, wise person, has seen a lot during its existence, has extensive experience, knows how to act correctly in moments of crisis, control and restore.

The Lake District is attractive due to the abundance of mountains, valleys, lakes and waterfalls that are located in this area. William enjoyed playing outdoors and spent a lot of time with "Nature". However, from childhood, "Nature" equally aroused awe, beauty and fear in the future artist of the word, inspiring faith, hope for help and salvation. Mr. Wordsworth pays special attention to the theme of "Nature" in his work. The artist presents a picture of the world and connects changes in it that directly affect the internal state of the hero. In the works "An Evening Walk", "Descriptive Sketches", "The Borderers", etc. one feels lightness, freedom, pleasure, calmness, ease, while in other works and literary manifestos "Lyrical Ballads", "Preface" the author focuses on the dramatic plot. In our article we are going to look at the image of "Nature" in the works of William Wordsworth based on 'The Prelude'.

'The Prelude' is a poem that describes key moments in the writer's life that changed William's attitude towards time and its fluidity. The work is autobiographical and is known as the best English "biography of the soul" of a romantic artist. The author devotes several chapters of the poem to a detailed depiction of what he felt, and then re-felt, thought, and then changed his mind under the influence of the

rupture of diplomatic relations between France and England. The description of one's experiences, beliefs and changes in mental state can be seen in the comparison of Nature and man in the text.

Wordsworth uses a large number of epithets that permeate the entire text, giving a complete picture of the image of "Nature" - for him it is multifaceted and many-sided, frightening and majestic element. William pays special attention to the image of inanimate "Nature", spiritualizing its infinity, comparing the organic and inorganic world. The author, using the above epithets associated with clouds, focuses on the period of life of the country and his personal one - unclear, lost, but at the same time calm, peaceful, expecting that clarification will come soon. Nature is represented as terrifying, bringing death and loneliness, but on the other hand she is uncertain, weak, hesitant. Wordsworth gives us a diverse picture of the image of "Nature", since he himself is not fully aware of its strength and at the same time weakness. His childhood impressions - positive, light, joyful, which he received from the Lake District in childhood, do not coincide with the picture of the world that the author built in adulthood. By this, the author shows his maturation, a change in his horizons and outlook on life. Likewise personification plays an important role in a literary text. Wordsworth endows "Nature" with the attributes and properties of man. The image of "Nature" takes on a real female form, which the author introduces with the pronouns She and Her. So, the author's attitude towards "Nature" as a living woman is an allusion to the idea of Mother Nature, which, as we know, is a prominent theme of ancient mythology. A woman is responsible for creating a new life. Therefore, the author turns to Her in crisis moments of his life and the life of the country.

Conclusions. All in all, a person close to Nature feels that all of Nature is the power of love, the power of creation and reunification. It unites not only humans and Nature, but also all living things found in it - animals, birds, insects, plants, everything that is in our world. For the author there is no separation between Nature and all beings. For him, everything that is in Nature is a part of man, and man is a part of all living things. Consequently, Wordsworth shifts attention from Nature to

man and vice versa, using such stylistic tropes and figures of speech as metaphors, similes, personification, emphasizing that no one exists in isolation.

Thus, how Nature is presented and what influence it has on the author's state and his life position is easy to understand by comparing the image of "Nature" and the image of the main character. Wordsworth uses more artistic techniques that create Nature as calm, beautiful, balanced, stable and graceful, which is an undeniable fact of trust and authority. Therefore, the hero turns to Nature every time he needs advice, support, salvation. We can conclude that in "Prelude" the artist of the word conveyed who She is for him. For him, Mother Nature is Wordsworth's teacher, guide, and mentor in life, helping and inspiring the author. However, Nature, like a human being, has many "faces" and states, nevertheless the fact that they all come down to two main ones - positive and negative, to what is good and bad, to good and evil, however less She always finds a balance by behaving differently in a given situation. Nature, like an elderly, wise person, has seen a lot during its existence, has extensive experience, knows how to act correctly in moments of crisis, control and restore.

ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІЗМУ ЯК ОДНОГО З ХУДОЖНІХ НАПРЯМІВ МОДЕРНІЗМУ КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Корзун Олена Вячеславівна,
викладач зарубіжної літератури
Карабінська Аліна Вікторівна,
здобувач освіти

Коростишівський педагогічний фаховий коледж
імені І. Я. Франка Житомирської обласної ради
м. Коростишів, Україна

Вступ. Художній напрям модернізму кінця ХІХ – початку ХХ століття став періодом глибоких змін у мистецтві та літературі, який проявився прагненням виражати нові ідеї через нестандартні форми виразу.

Інтелектуальні, філософські та соціокультурні виклики, що супроводжували цей період, спричинили виникнення символізму як художнього напрямку, який став важливим кроком у розумінні світосприйняття та художнього вираження. До вивчення даного напрямку звертались українські вчені у своїх працях (Д. Наливайко, Г. Драненко, С. Криворучко, Ю. Павленко), зарубіжні наукові розвідки Р. Барта, М. Бютора та Ж. Дельоза дали змогу виділити риси символізму [1, с. 28; 3, с. 100]. Проведені дослідження науковців та узагальнені нами особливості символізму дозволять студентам збагатити уявлення про те, як мистецтво впливало на сприйняття та інтерпретацію світу.

Мета роботи. Визначити символізм як літературний напрям модернізму, охарактеризувати його риси та виділити основні причини виникнення.

Матеріали та методи. Для теоретичного дослідження застосовувались методи літературознавчого аналізу художнього твору, філософські методи, емпіричні (опис, узагальнення) та теоретичні (аналіз, синтез, індукція) методи.

Вони взаємодіють між собою, утворюючи комплексний підхід до дослідження.

Результати та обговорення. Світ неможливо цілком пізнати, раціональне пізнання неефективне. Для глибшого осягнення природи й сенсу

існування світу й людської душі необхідно поєднувати свідомі й позасвідомі, раціональні й ірраціональні (емоційні, інтуїтивні) ресурси психіки. Людина хотіла бути вільною, мати право вибору, активно творити свою долю, виявляти неповторність. Такою концепцією був напрям у літературі та мистецтві ХХ століття, який поєднувався з реалістичними принципами відображення дійсності й називався модернізмом. Він виступав для того, щоб досягнути природу, сенс існування світу й людської душі потрібно поєднувати свідомі й позасвідомі, раціональні й ірраціональні (емоційні, інтуїтивні) ресурси психіки [1, с. 33].

Однією з течій модернізму став символізм, підґрунтям якого є ідеалістична філософія Платона (V ст. до н. е.) – крім реального, видимого світу, є ще й невидимий, вищий «світ ідей», до якого треба намагатися проникнути [4, с. 2]. Світ, даний нам у відчуттях (який можна побачити, почути, відчутти на дотик тощо) – це лише тінь, ширма, «символ» того світу ідей, який недосяжний людському розуму, але може бути вгаданий інтуїтивно.

Термін «символізм» належить французькому поету Ж. Морасу, який обґрунтував його у статті «Маніфест символізму» (1886). Лише за допомогою символу-натяку митець спроможний «прорватися за межі», досягнути «таємниці світу» інтуїтивно. Ж. Дюран визначає поняття як напрям, у якому художній образ перетворюється на багатозначний символ [4, с. 3]. Ми розглядаємо «символізм» як мистецьку течію, якій притаманне художнє відтворення сутності ідей та предметів, що перебувають за межею чуттєвого розуміння, із використанням символів. Історія символізму починається з виходу у світ у 1857 р. «Квітів зла» Шарля Бодлера, появою у 1866 р. «Сатурнічних поезій» Поля Верлена, творів Артюра Рембо [1, с. 35].

Шарль Бодлер висунув теорію «системи відповідностей», за якою всі предмети та явища, всі чуття і почуття невидимо зв'язані в одну невиразну, містичну цілість. Вони є символами прихованої реальності й тому можуть існувати у відповідності між їхніми виявленнями у кольорах, запахах, звуках. Завданням митця було побачити ці зв'язки, розплутати їх, показати таємничу

залежність усього на світі. Ця ідея була поширена в східній філософії, а в Європі подібні думки висловлював ще Платон [1, с. 36]. Тракткування символу французькими символістами характеризувалось спонтанністю, непроясненістю, багатозначністю, «підказуванням» смислів і простором для відгадування.

Причинами виникнення символізму було:

– прагнення митців спрямувати свої творчі зусилля «на досягнення й вираження трансцендентних (таких, що перебувають поза чуттєвим сприйняттям і досвідом) потойбічних сутностей і таїн»;

– зміни у світосприйманні, зростанням ролі абстракцій і знаковості;

– вивільнення безвідомо-інтуїтивного, настроєвого;

– пошуки сугестивного слова, що діє поза «сенсами», «музикально» передає переживання, настрої, «душевні стани» [3].

Наукові розвідки Р. Барта, М. Бютора та Ж. Дельоза дали змогу виділити такі риси символізму, як:

1. Завдання поета-символіста – не розповісти про загадковий «ідеальний світ», а натякнути на нього за допомогою символів.

2. Поет має стати ясновидцем, пророком, своєрідним медіумом (посередником, провідником) між ідеальним і реальним світами.

3. Принцип символістської поезії – сугестія – це вплив на підсвідомість людини, навіювання. Поети-символісти не висловлювали свою думку безпосередньо, не робили висновків, не повчали, а давали можливість читачам «домислити».

4. Прагнення крізь видиму реальність пізнати «приховану (трансцендентну)», ідеальну сутність світу, його нетлінну красу [3].

Представниками символізму були П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме (Франція), М. Метерлінк, Е. Верхарн (Бельгія), С. Георге (Німеччина), Р.-М. Рільке, Г. Гофмансталь (Австрія), М. Вороний, О. Олесь, П. Тичина (Україна) [4, с. 7]. Проаналізувавши вірші поетів, ми виділили їх особливості: складні метафори, інакомислення, натяки, символіка, мелодійність, багатозначність, непроясненість слів, абстрагованість, нагромадження

асонансів (багаторазового повторення однакових голосних звуків), алітерацій (повторення однакових приголосних звуків), вишукані ритми, які повинні п'янити читача, присипляти його свідомість, у поєднанні з темою зів'янення, осені, смерті. Загалом течія символізму мала величезний вплив на подальший розвиток літератури. Вона «породила» такі школи, як акмеїзм, футуризм, частковий імажинізм, вплинула на поезику експресіонізму та сюрреалізму, збагатила зображальний арсенал, поетичну образність і стилістику, розкріпачила поетичну уяву, запровадила свободу поезії, змусивши митців звернутися до нових ритмів і звукових форм.

Висновки. Символізм як напрям модернізму суттєво вплинув на літературу свого часу, збагативши її новаторськими ідеями. Він залишив слід як важливий етап у розвитку поетичної творчості. Перспективи подальших досліджень можуть бути відображенні в дослідженні етапів розвитку французького символізму як літературного стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вишницька Ю. В., Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури межі XIX-XX століть : навч. методичний посібник для студентів. Вид. 2-ге, випр. й доповн. Київ: Київський університет ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с. URL: <http://surl.li/pzdit>.

2. Кірпічова С. М. Особливості символізму як одного з художніх напрямів модернізму 10 клас. *Всеосвіта*. URL: <http://surl.li/pzdjv>.

3. Мушировська Н. Український символізм кінця XIX – початку XX ст.: онтологічне й естетичне підґрунтя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. С. 100–109. URL: <http://surl.li/pzdkl>.

4. Яценко Т., Тригуб І. Символізм – естетико-філософська основа мистецтва модернізму. *едєври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті*. Тернопіль, 2018. С. 1–11. URL: <http://surl.li/gfoqz>.

ТВОРЧИСТЬ А. ЛЮБКИ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Чикур Лілія Дмитрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна

Слід звернути увагу, що перша книга А. Любки побачила світ 2007 року. Попри той факт, що автор є доволі продуктивним письменником, літературна критика та літературознавство не часто звертають увагу на цього письменника. Парадокс у тому, що творчість А. Любки стає об'єктом дослідження молодих дослідників (дослідниць) – переважно студентів (студенток) філологічних спеціальностей. Ось лише деякі назви студентських наукових розвідок: «Любовна лірика Андрія Любки» (студентська робота на конкурс), «Ономастика у романі А. Любки «Карбід» (курсова робота, Кароліна Сігеті), «Вплив концепту “самотність” на формування типів героїв роману Андрія Любки “Кімната для печалі”» (Влада Кодимська, стаття в студентському збірнику наукових праць [1]), «Психопоетика творчості Андрія Любки» (кваліфікаційна робота, Каміла Гончарова), «Цілісність і зв'язність у збірці колумністики Андрія Любки “Спати з жінками”» (стаття в студентському збірнику, Наталка Паламарчук) тощо. Нашу увагу привернули також рецензії А. Кувалдіної, Ж. Кузнєцової, О. Луцишиної. Приміром, О. Луцишина, лауреатка Шевченківської премії, аналізуючи збірку «Тероризм», пише: «Збірка наче існує у кількох часах і кількох вимірах, і вірші криють у собі зародки інакших віршів. Любка змінюється – змінюється постійно, пластично, феєрично, крок за кроком, послідовно, якщо таке поняття як „зміна” вписується у рамки поняття „послідовність”. Тільки ця мінливість, ця Прометеївська невловність і є наразі в його поезії стабільними» [3]. А. Кувалдіна, прочитавши книгу «Мур», пише про неї таке: «Якщо спробувати охарактеризувати цю книжку одним-однісіньким словом, то це – прокрастинація. Ідеалізація великого роману – як жанру і небажання братися за менші форми, хоча саме

вони й годують автора – це саме вона» [2]. А. Кувалдіна, читаючи книгу А. Любки «Щось зі мною не так», звернула увагу на близькість мотивів у цій книзі і збірці «Лексикон інтимних міст» Ю. Андруховича. Авторка звертає увагу на такі мотиви збірки: подорожі, письменницька творчість як така, постаті української та світової культури, навіть роль хуторянства у становленні української ідентичності. Привертає увагу акцентуація на ролі книги, письменства як такого, словотворчості. На думку критикеси, автор по-своєму занурює читача у простір соціокультурного досвіду минулого і сьогодення крізь призму прочитаних книг. Письменник, створюючи образ книги, свідомий, що книга служить засобом і особистісного становлення людини, і українського суспільства загалом, і ніякі виклики сьогодення тут не можуть загальмувати ці процеси: «А ще в цій книзі дуже багато власне про книги. Як автор їх читає, підписує, як вибирає та навіть як оцінює людей за їхніми власними книгозбірнями – і це лише маленька частка контекстів, у яких згадані книги та письменництво. Як не дивно, нова збірка есеїв Любки переповнена його любов'ю та ніжністю до текстів. У той же час письменник ставиться до книг напрочуд легко, читання для нього радше задоволення, аніж спосіб саморозвитку. “Якось так склалося, що саме життя, подорожі, зустрічі з людьми й культурами стали для мене найважливішою наукою”, – говорить він. Ця наука і описана в його новій збірці. За аналогією з “лежачологією”, її цілком можна було б назвати “любкологією”. І, як на мене, “посібник із любкології” - найточніший опис книги “Щось зі мною не так” [2].

Разом із тим, ми маємо звернути увагу на рецензії Е. Соловей, статті Г. Насмінчук, дослідження І. Томбулатової і Т. Шевченко. Названі літературознавці здебільшого пишуть про есеїстику та малу прозу цього автора, рідше про романістику. Так, статті Г. Насмінчук «Балканський топос у творчості А. Любки» [4] і «Роман А. Любки “Твій погляд, Чіо-Чіо-сан”: кримінальний сюжет крізь оптику сценічного дійства» [5] є доволі розлогим літературознавчим аналізом книг ужгородського письменника «У пошуках варварів» та «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан». Так, у другій статті, надрукованій у

поважному журналі «Слово і час», проаналізовано музичне начало як вагомий компонент поетики роману названого твору (ідеться про змістовий, структурний та семантичний рівні). Доводиться, що контамінування, співдія вербального й музичного творів психологізують та індивідуалізують образну систему, посилюють актуальну проблематику, поглиблюють авторську нарацію. У матеріалі наголошується, що включення сценічного твору у вербальний текст сприяє певному розкодуванню прихованих смислів художнього твору. У дослідженні стиль роману А. Любки окреслено як такий, що й тяжіє до традиції, і відображає вплив постмодерністської естетики через застосовані художні техніки й практики: «Сцена, музика, зокрема оперні арії-органічні складники поетики аналізованого твору. Саме вони розширюють уявлення реципієнта про те, що заслуговує бути виокремленим із масиву подій і явищ. У межах роману музичний і вербальний тексти не просто нашаровуються один на одного, вони активно співдіють. За рахунок уведення в текст фрагментів опери інтелектуалізується й психологізується авторська нарація. (...) Опера не просто оркеструє реалізовану А. Любкою класичну тему помсти, вона коригує авторський текст, збагачує його своєю енергією, породжує ефект підтекстовості» [5, с. 61].

До певної міри постмодерні інтенції есеїстичної творчості А. Любки помітили і Е. Соловей, і Т. Шевченко. Е. Соловей, назвавши письменника «дитиною зламу століть», пише: «Есеїстика для Андрія Любки – життєва необхідність: як людина достеменно творча, активна й мобільна, він постійно сповнений вражень, ідей, міркувань, різнорідних імпульсів, тож мусить бодай частину втілювати в цю дуже органічну для нього форму. Дитина глобалізаційної доби, “україномовний європеець”, – він ще в тій попередній книжці переймався актуальним питанням: “Чи може українець бути космополітом?” – хай навіть і з іронічними модуляціями. Актуальність зумовлена міцною прив’язаністю до власних коренів та витоків, попри всі нові тяжіння і враження. Тобто глобальна географія письменника має виразний характер системи концентричних кіл» [6].

Есеїстична творчість А. Любки в контексті сучасної есеїстики розглянута й Т. Шевченко. Філологія звертає увагу на потужне автобіографічне начало його есеїстики, активність уплетення особистісних мотивів, подорожні нотатки, доповнені авторськими коментарями: «Есеїстика А. Любки – плідне поле обсервацій над творчою лабораторією митця як такою і літератора А. Любки зокрема. Тут багато “творчості про творчість”, оголення прийомів віднайдення образності, цілих схем, своєрідних механізмів-описів пошуку творчого натхнення. Зокрема, “територизація” Любкової свідомості завжди має наперед прописану мету: він не просто мандрує продуманими місцями й територіями-він подорожує у пошуках натхнення» [7, с. 283]. Дослідниця вивчає есеїстику цього молодого автора в контексті всього есеїстичного дискурсу сучасності, зупиняючись на збірках «Спати з жінками» і «Саудаде». Останню книгу аналізує в контексті технік автокреації, властивих есеїстичному твору як такому.

Отже, творчість А. Любки хоч і є продуктивною, проте мало дослідженою. Вона ще чекає на ґрунтовне осмислення та контекстуальне вивчення. А ми в подальших розділах зупинимося на збірках «Саудаде» та «У пошуках варварів» у контексті сучасного літературного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Кодимська В. Вплив концепту «самотність» на формування типів героїв роману Андрія Любки «Кімната для печалі». URL: <http://dSPACE.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28438/1/165-169.pdf> (дата звернення 1.02.2024)
2. Кувалдіна А. Посібник з «любкології». URL: <https://nasze-slowo.pl/posibnyk-iz-lyubkologiyi/> (дата звернення 1.02.2024)
3. Луцишина О. Закарпатський Овідій та його метаморфози. Андрій Любка. Тероризм, Піраміда, 2008. Український журнал. 2009. № 3. С. 58.
4. Насмінчук Г. Балканський топос у творчості Андрія Любки. Філологічні діалоги. 2020. Вип. 7. С. 39-46.

5. Насмінчук Г. Роман А. Любки “Твій погляд, Чіо-Чіо-сан”: кримінальний сюжет крізь оптику сценічного дійства. Слово і час. 2019. № 6. С. 56–62.

6. Соловей Е. Андрій Любка як дитина зламу століть. Дзеркало тижня. 2018. URL: https://dt.ua/ART/andriy-lyubka-yak-ditina-zlamustolit-265943_.html (дата звернення: 05.12.2023).

7. Шевченко Т. М. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст. : монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.

POLITICAL SCIENCES

RELIGIOUS FACTOR IN INTERNATIONAL RELATIONS

But Stanislav

PhD in Political Science, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Introductions. Religion was and remains an integral part of the social and political development. Historically, religion has always been closely intertwined with political, economic, cultural, and other spheres, and at the same time, when it went beyond the area of residence of a certain society or processes of a certain state entity. This became the basis of the influence of the religious factor on international relations. It is noteworthy that discussions about the role of religion in world politics are increasingly appearing today, which determines the relevance of the study.

Aim. The purpose of the study is the general characterization of the role of religion as a factor in international relations from ancient times to the present.

Materials and methods. During the research the author relied on the principle of objectivism. Comparative and historical methods, as well as the method of analysis and generalization, were applied.

Results and discussion. Indeed, the influence of religions on international interactions differed significantly in historical eras. In this context, it should be recalled the approach of distinguishing historical systems of international relations, which is characteristic of international political analysis, where the pre-Westphalian period appears first. For example, in the ancient era, the beliefs of certain ethnic groups served to a large extent as a factor of self-identification and self-aggrandizement, because in the vast majority of individual tribes, worshipping certain local deities, in this way emphasized their difference from the surrounding social groups. Moreover, the factor of self-identification was quite often enhanced by the presence of certain totemic ancestors (animals, plants).

It is interesting that polytheistic beliefs left many opportunities for religious syncretism, which arose on the lines of active communication of different ethnic cultures (for example, Scythian tribes, actively interacting with Greek colonies in the south of Ukraine, eventually borrowed elements of the ancient Greek pantheon). Meanwhile, the military victory of one ethno-political community over another, usually, did not mean the imposition of the victor's religious beliefs and the places of religious cults were looted for the purpose of profit, not to establish own religious worldview.

During this period was appeared a certain missionary character of the influence of religion, for example, in the form of the presence of the will of the deities to conquer other tribes, which was quite often transferred to ordinary mortal by priests.

However, the situation of the role of the religious factor in international relations began to qualitatively transform in connection with the spread and acquisition of de facto state status of such world religions as Christianity and Islam.

So Christianity, which arose on the basis of Judaism and after several centuries of persecution in connection with the highest loyalty to the Absolute / God and not to political power, i.e. the emperor, became the state religion due to the fanaticism of the first Christians and the popularity of the idea among many strata of Roman society at that time, that suffering in earthly life, they receive eternal bliss after death. Christianity was declared the state religion under Emperor Constantine I in 324.

It is noteworthy that in the Roman Empire, Christianity played the role of a worldview that significantly weakened the militancy of the population and elites. Thus, the Christianized British tribes were deprived of militancy and it led to the situation that after the Roman legions left the territory of the island of Great Britain in the first half of the 5th century they decided to use the military help of the Germanic tribes of Angles, Saxons and Jutes in the fight against the raids of the Picts and Scots. Then the German tribes displaced the autochthonous Celtic population, which became the basis for the ethnogenesis of the English nation.

However, Christianity received a different function in the new barbarian kingdoms that arose against the background of the collapse of the Roman Empire.

The rulers of the barbarian kingdoms actively adopted Christianity, first of all, due to the factor of political and cultural prestige, because Christianization was considered a sign of superiority and possibility to join the "club of civilized" state entities. While, Christianization allowed the former barbarians to claim the role of heir to the Roman Empire. For example, the Frankish king Charlemagne was crowned as Holy Roman Emperor in 800.

At the same time, an important moment became the religious justification of conquests against non-Christian tribes or state entities. In the future, this logic also quite often served as a justification for the conquest of the spaces of Asia, America and Africa by Western European political entities as a process of "religious enlightenment" of the local peoples, albeit by force and for the purpose of material enrichment. The same is followed in the geopolitics of the Moscow kingdom.

Religion became an even more important determinant of military-political expansion in the case of the Arab tribes of the Arabian Peninsula, which before the appearance of the prophet Muhammad on the historical arena did not represent a special power. It should be noted that the prophet actually begun the process of conquests that allowed, after his death in 632, to establish the caliphate (a theocratic form in Islam, where the ruler is both the main political and religious authority). In the future, thanks to the religious impulses, the Arab conquests reached significant territorial scales – from the Iberian Peninsula in the west to the Hindustan Peninsula and Central Asia in the east. In turn, the period of Arab conquests determined mainly the religious affiliation of the mentioned space today – the dominance of Islam.

It should not be overlooked that in the Westphalian era of medieval Europe, a unique institution in the history of mankind arose, the Catholic Church headed by the Pope, which, among other things, claimed the role of a political determinant in Europe at that time. The first thing that comes to mind in this context is the phenomenon of the Crusades (the end of the 11th century – the first half of the 13th century), which were carried out by European rulers to the territory of Palestine at the call of the Pope in order to liberate the Holy Land from the domination of non-believers. Besides the demonstration of the Catholic Church's positions during

this period, The Crusades are an illustration of the fact that it was religious affiliation that became a factor in the cohesion of contemporary Christian social and political formations in Europe. It is also one of the vivid examples of a military clash between the political formations of two world religions – Christianity and Islam.

Meanwhile, one of the goals of the Pope's organization of the Crusades was the subjugation of the Eastern Christian Church after the split between Catholics and Orthodox in 1054. It should be noted that the Catholic and Orthodox churches represent radically different models of interaction with political power. The Catholic Church acted as an organization that quite often entered into disputes with secular, political power, which repeatedly led to tension in the relations between European monarchs and the Pope (a vivid illustration is the conflict between Pope Gregory VII and the German Emperor Henry IV in the 70s 11 century, also known as the struggle between the Guelphs, supporters of the Pope, and the Ghibellines, supporters of the emperor, and the driver of the conflict is the right to investiture, that is, the appointment of bishops). And the Orthodox tradition is fundamentally the opposite, because the church, usually and in fact today, is one of the pillars of political power, including in Ukraine.

Significant levers of influence on various spheres of life in European medieval society, combined with the abuse of such opportunities, especially in the direction of material enrichment, in particular, through the sale of indulgences, gradually lead to the desacralization of the Catholic Church and the figure of the Pope. Moreover, a negative view of these institutions spread both among the masses and elites. This led to the process of the Reformation, that is, the active activity of movements aimed at changing the foundations of the functioning of the Catholic Church. The starting point of this process is considered to be 1517, when the ex-Catholic priest Martin Luther nailed his "95 theses" criticizing the activities of the Holy See. During the Reformation, the Protestant branch of Christianity separated from Catholicism, which, it should be emphasized, greatly influenced the development of Western civilization, because in addition to removing the Pope from the "religio-political Olympus", it contributed to the formation of more economically powerful state

entities, since in accordance with " of the Protestant ethic" – God loves those who are successful in their work, which means in practice making greater efforts in the field of professional activity to justify this religious view. This religious to a large extent was reflected in the features of the socio-economic development of the countries of Northern Europe, Germany, and the USA, which even today are characterized by more significant economic successes compared to countries dominated by Catholicism or Orthodoxy.

True, the struggle between Catholicism and Protestantism took place not only, but quite often by military and political means. The Thirty Years' War (1618-1648), where religious, political and economic disputes of the European space were intertwined, is considered the apogee of this rivalry. As a result of this systemic war, the Westphalian international order with the principles of the nation-state, sovereignty, and international law emerged. Meanwhile, this is the beginning of the active introduction of secularization (that is, the separation of religion from worldly life) in international relations. Religion is gradually losing its position in political life. Not the last role in this process is played the scientific and technical inventions, which gave mankind the opportunity to have a greater influence on the surrounding natural processes.

Religion has an even weaker influence on world politics in the 20th century, especially with the advent of the Soviet Union, where atheism was introduced. Then, within the framework of the struggle between the USSR and the USA and the camps led by them, ideology played the role of an instrument of geopolitical confrontation.

However, against the background of the last phase of the global rivalry between the USSR and the USA in world politics, a political event is taking place that demonstrated that the potential of the influence of the religious sphere was too underestimated – the Islamic revolution in Iran in 1978-1979, during which a theocratic form of government was established in this country led by ayatollahs, which through control over all spheres of society and the occasional use of terror holds power in this country even today. It should be noted that since the 1970s, the term "new Middle Ages" began to be actively used, which meant the return of

religiosity to mass consciousness [1, p. 69].

However, the tendency to return the position of religion in international relations was even more enhanced in the post-bipolar era, where the 9/11 terrorist attack in the USA, organized by the Islamist terrorist organization Al-Qaeda, is a vivid example. This event became an impetus for the global fight against international terrorism, as well as the beginning of the US military operation in Afghanistan, which was lost to Washington finally in 2021 due to the defeat of the once again radical religious movement "Taliban". This again emphasizes the strengthening of the religious factor.

In addition to religious fundamentalism, religion in the post-bipolar era has become a constituent element of a significant number of ethno-political conflicts. Moreover, challenger countries actively use religion and its institutions to achieve geopolitical goals: the Russian Orthodox Church by the Kremlin, Buddhism by Communist China, the concept of "Hindutva" in India [2].

It could be noted other characteristic trends:

- processes of desecularization and aggravation of relations between religion and secular culture;
- changes in the local and global religious and cultural landscape and the impact of these changes on the spatial, temporal, and dynamic parameters of religious conflicts;
- the influence of migration processes of various scales on the change of religious identities;
- processes of integration and disintegration of religious communities and social conflicts [3].

Conclusions. Religion was an integral component of international political and economic processes during the emergence of the first state entities. However, the degree of influence of the religious factor in historical eras differed significantly. With this in mind, the following key stages of the role of religion in world politics can be identified:

1. from the appearance of the first state entities to the affirmation, first of all, of

such world religions as Christianity and Islam as a state religion;

2. period of significant influence of religion on international relations (from the Middle Ages to the end of the Thirty Years' War)

3. stage of spreading secularization and leveling the influence of religion on political processes

4. revival of the religious factor in international relations (from the last quarter of the 20th century to today).

Meanwhile, religion in the current period is increasingly becoming an instrument of conflict generation within the framework of internal ethno-political conflicts, cross-border terrorist activities of extremist religious organizations. Moreover, geopolitical powers (Russia, China, India) are increasingly using religion as a tool of soft power or political mobilization.

REFERENCES.

1. Koppel O. A. (2017). Transformatsiia roli relihiinoho faktoru v kontesti systemnoi evoliutsii mizhnarodnykh vidnosyn [Religious factor transformation within the context of system evolution of the international relations]. *Society, Politics, Administration in Central Europe*. № 3, pp. 67-71. [in Ukr.].

2. Mandaville P. (2022). The Growing Role of Religion in Great Power Rivalry. *Bulletin de l'Observatoire international du religieux*. № 39. <https://obsreligion.cnrs.fr/bulletin/the-growing-role-of-religion-in-great-power-rivalry-english-version/>.

3. Kyridon A. (2017). Relihiinyi chynnyk u mizhnarodnykh vidnosynakh [Religious factor in international relations]. *Zovnishni spravy [Foreign affairs]*. № 1, pp. 56-60. <https://www.facebook.com/UaForeignAffairs/photos/a.441767402601372/1044646772313429/?type=3>[in Ukr.].

PERSPECTIVES OF HUMANISATION OF INTERNATIONAL POLITICS

Ninua Irakli

PhD candidate of GTU's Law
And International Relations Faculty

Abstract: International politics has always been characterized with violent components. At the international arena, historically, in the context of policy making by individual actors, violent methods were accepted, established, and tried and tested. As is known, among them, war was perceived as a means of conducting politics by other means. The present article also discusses the humanisation perspectives of international politics, the concept based on order and their connection with international humanitarian law.

Keywords: International politics; actors; humanitarian law;

Introduction: The perspectives of humanization of international politics are closely related to the so-called concept of an "order-based" world. The primary determining factor of the normative order discussed in this article is international law and the value system based on it. When the emphasis is on the humanization of international politics or international relations, it is impossible to ignore international law. This is most clearly confirmed by the development of international humanitarian law and the approaches within its framework. In particular, international humanitarian law mainly serves to bring the most anti-human phenomenon in the history of mankind, namely war, into a "civilized framework". As we mentioned above, war was considered as a means of policy making at different times, therefore, the issues of further improvement of international humanitarian law as well as humanization and "dehumanization" of international politics do not lose their relevance to this day. Of course, the extent to which it has become possible to practice "humane" policies globally is a matter of separate discussion. Unfortunately, considering the examples in recent history, it is difficult to talk about the positive development in this direction. Armed conflicts, which are accompanied by ethnic

cleansing, genocide, gross and mass violations of the rules of war, lead to today's unfavorable picture. However, of course, no one had and still does not have the illusion that the mentioned worst manifestations would be completely and quickly eliminated. Despite the above, the international community of states, the civilized world continues to strive for an order based on values, which can be positively assessed. In this regard, in individual cases, concrete, tangible positive results can be achieved. In this context, first of all, it is necessary to respond to the above-mentioned problem of war. In particular, the Rome Statute of the International Criminal Court, which was adopted in 1998, has to be mentioned. On the basis of this document, the International Criminal Court (ICC) was created, the functioning of which is extremely important for the modern world. The mechanism is also a component of efforts aimed at ensuring further humanization of international politics, in particular, in the context of enforcement of relevant norms. The first part of Article 5 of the "Rome Statute" reads as follows:

1. The Court's jurisdiction shall be limited to the most serious crimes of concern to the entire international community. The jurisdiction of the court, according to this statute, is exercised over the following crimes:

- (a) the crime of genocide;
- (b) crimes against humanity;
- (c) war crimes;
- (d) crime of aggression."

Taking into account only the crimes under the jurisdiction of the court, it becomes clear that this represents a civilizing step to some extent. This whole mechanism serves the purpose of humanizing international politics and international relations. At the same time, it is interesting that we are dealing with a step forward in the context of the enforcement of the relevant norms, the deficits related to which are always considered as a problematic side of international law, as its shortcoming. International agreements or conceptual documents are also important in the context of the problem of terror and terrorism. Appropriate progressive legislation that regulates the crimes of terrorism and that includes concrete procedural guarantees is also a

certain civilizing step, a mechanism aimed at humanization. The same can be said about conceptual approaches that involve complex measures. First of all, measures aimed at preventing radicalization, as well as programs for deradicalization and rehabilitation of persons, are relevant in this context.

Main text: Institutional mechanisms are one of the main components of humanization of international politics and relations. The main institutional mechanism that operates at the global level is, of course, the United Nations. In this context, the UN Charter is the starting point, the most important document. It is a document with valuable, civilizing solutions and approaches. To confirm this, it is enough to cite a few examples that can be found in the UN Charter, namely: sovereign equality of states, refraining from the use of force or the threat of it in international relations, the right of peoples to self-determination, and so on. Despite this, the United Nations is constantly under criticism, because its effectiveness in the practical part is considered problematic. In particular, the main content of the "accusation" leveled against the UN implies that the organization failed to "exclude" certain wars/armed conflicts. Consequently, this body is also subject to instrumentalization by individual actors and corresponding threats. In the context of technological terrorism, the mentioned issue was put on the agenda with special intensity. The latter is one of the greatest threats facing the modern world. Achieving positive results in this extremely important field depends on the effectiveness of the platforms created to fight it, including those focused on international cooperation. Technological terrorism is the challenge that may "successfully throw different parts of the modern world into the Stone Age". Therefore, it is a priority for the international community of states to effectively fight against the abovementioned manifestation / form of terrorism.

Conclusion: On the basis of the analysis of the discussed issues, the following conclusion can be made: today, the situation in the modern world makes the real perspective of humanization of international politics unclear. This is confirmed by the current war between Russia and Ukraine and the related challenges. In particular, in the context of terror and international terrorism, the strikes aimed at terrorizing the

population (i.e. the strikes targeting the civil/critical infrastructure of Ukraine) are of course relevant. However, beyond this "primary" effect, the "secondary" effect, which refers to the dangers of war-induced / war-related proliferation of weapons, is also alarming. From this point of view, we are dealing again and again with the "traditional" challenge, which involves getting the appropriate (in many cases high-tech) weapons to terrorist entities / terrorist networks or organizations. In many cases, this is done through transnational organized crime groups.

REFERENCES

1. James G. March and Johan P. Olsen, *The Institutional Dynamics of International Political Orders*, Vol. 52, No. 4, *International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, 1998;
2. Humanization as a Phenomenon of Post-bipolar International Relations System <https://www.redalyc.org/journal/279/27957591009/html/> [06.10.2023]
3. NICHOLAS ONUF, Institutions, intentions and international relations, *Review of International Studies* (2002), 28, 211–228 Copyright © British International Studies Association;
4. Nicholas J. Wheeler, Marcus Holmes, *Social bonding in diplomacy*, Published online by Cambridge University Press, 2019;
5. United Nations Charter, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> [06.10.2023]

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Акімов Андрій Володимирович

доктор філософії / Doctor of Philosophy Degree (PhD)

Галузь знань: Публічне управління та адміністрування

Спеціальність: Публічне управління та адміністрування

Викладач кафедри бізнес-адміністрування і менеджменту

зовнішньоекономічної діяльності

Запорізького національного університету

м. Запоріжжя, Україна

ORCID: <http://orcid.org/0009-0000-0445-7452>,

Researcher ID: IUN-4291-2023

Вступ. Забезпечення правопорядку та безпеки залишається завжди актуальним для кожної держави. Для України така проблематика стала нагальною ще у 2014 році. З початком гібридної війни, а згодом й повномасштабної агресії зі сторони РФ проти нашої держави, почалися активні процеси розхитування соціально-політичної складової державного управління, окупації АР Крим та східних територій України, що неминуче впливає на систему додержання правопорядку та безпеки.

Ціль роботи – визначити головні аспекти діяльності владно-державного механізму під час забезпечення правопорядку і безпеки держави в умовах воєнного стану.

Матеріали та методи. У дослідженні використано актуальні наукові доробки інших авторів та чинне законодавство, застосовано основні методи дослідження, зокрема порівняння, аналіз та синтез.

Результати та обговорення. У 2022 році питання забезпечення правопорядку і безпеки набуває нового рівня, оскільки нівелювання загрози у секторі правопорядку і безпеки швидко призводить до руйнації нормального функціонування публічної адміністрації, а зрештою й втрати суверенітету та територіальної цілісності. Проте, наша держава продовжує застосовувати необхідні заходи для підтримки правопорядку в державі і забезпечення її

безпеки. На жаль, з нормативної точки зору, надати обґрунтоване визначення категорії правопорядку неможливо, оскільки чинне законодавство не містить єдиного вираженого підходу до його регламентації. Проаналізувавши наукову літературу, можна знайти чимало варіантів дефініції зазначеної категорії, однак комбінуючи правопорядок із безпекою, пропонується надати таке визначення: правопорядок в системі державного управління – це соціально-правовий стан загальнодержавних суспільних відносин, який регламентує нормальну діяльність відповідних суб'єктів, зокрема держави, соціуму та кожного громадянина, які у належній формі здійснюють передбачені державою міри поведінки, не порушуючи встановлені рамки своєї діяльності. В умовах воєнного стану правопорядок в державі прямо залежить від стану внутрішньої та зовнішньої безпеки. Саме від зовнішньої безпеки залежить здатність держави втручатись у регулювання суспільних відносин між суб'єктами [1]. Варто зауважити, що держава та її структурні одиниці мають цілком діяти у передбаченому порядку, не виходячи за рамки своєї компетенції.

У теорії публічного управління прийнято розділяти діяльність органів держави, що здійснюють охорону правопорядку і забезпечення безпеки на дві категорії. Перша група – це правоохоронні органи, що безпосередньо виконують функції з дотримання правопорядку та безпеки держави, передусім у внутрішній площині і мають цивільний характер, зокрема це Національна поліція України, органи прокуратури і судова система, а також суміжні з ними органи. Друга група – це органи військово-оборонного характеру, що мають забезпечувати зовнішню безпеку, зокрема це Збройні сили України, Національна гвардія України, спеціалізовані військові структури тощо. В умовах воєнного стану та реальної загрози для всієї державності саме ці органи здійснюють головні функції держави в безпековому і оборонному секторі. Однак, для належної підтримки правопорядку і безпеки ці групи мають безперервно та ефективно координувати свою діяльність між собою. Взаємозв'язок між цими органами має ключове значення для нормальної діяльності сектору правопорядку і безпеки в частині ефективного

функціонування органів державної влади, оскільки імперативно покладається на політику держави у цьому векторі і не дає можливість порушувати базові принципи правової і суверенної держави, а також зобов'язує владно-державний механізм утримувати баланс між державними інтересами та правами і свободами громадян. В умовах повномасштабної війни на території України модель правової держави має неухильно дотримуватись, для цього державно-владний механізм мусить виконувати всі передбачені правові заходи, зокрема у сфері безпеки й правопорядку а також організувати ефективну роботу державних органів у цьому секторі [2]. На жаль, навіть сьогодні це питання залишається вкрай актуальним у діяльності цих органів, тому виникають випадки, коли із законодавчої сторони взаємозв'язок між органами не передбачено. У такому разі самі органи застосовують відповідні принципи, зокрема безперервність взаємодії, узгодженість за місцем і часом, планування, незалежність суб'єктів взаємодії, організаційність, циклічність, професійність, відповідальність, оптимальне використання можливостей суб'єктів. Проте, у разі відсутності прямої законодавчої вимоги щодо взаємодії органу забезпечення правопорядку та іншого державного органу у секторі безпеки, застосовується так званий принцип незалежності, що означає самотійність кожного із зазначених суб'єктів у здійсненні координаційних дії між собою. Варто зауважити, що така самотійність не є абсолютною і обмежується рамками передбаченої компетенції, а головне, має слугувати лише для основної мети, тобто здійснення державно-владних функцій. До того ж, принцип самотійності у такому випадку не виключає узгодженості в діях правоохоронних та державних органів, оскільки саме спільна діяльність є чинником діалектичного розвитку дійсності. Також можна виділити ще один недолік, а саме фактичну відсутність єдиної стратегії держави у питанні підтримки та відновлення правопорядку. До того ж, навіть у питанні дотримання безпеки наша держава не має єдиного підходу до її забезпечення. Це призводить до розгалуження діяльності державно-владного механізму через дискреційну можливість кожного з органів безпеки у своїй діяльності.

У питанні дотримання правопорядку і безпеки в державі постійно виникають нові аспекти, які держава має оперативно та ефективно вирішувати. В умовах воєнного стану, такі моменти виникають значно швидше, а отже й реагування зі сторони публічного управління має бути відповідним. Варто виокремити декілька актуальних загроз для правопорядку і безпеки в державі, що пов'язані з повномасштабною збройною агресією зі сторони РФ проти України, а саме: - накопичення, обіг та нецільове використання зброї зі сторони військовослужбовців поза межами проведення бойових дій; - незаконний обіг зброї, зокрема продаж, купівля та інші форми її отримання цивільним населенням; - міне забруднення на великій частині території України, що впливає на безпеку громадян; - напружена соціально-політична ситуація в державі, що впливає на нормальне функціонування державно-владного механізму; - непередбачувана діяльність зі сторони агресора на тимчасово окупованих територіях, що впливає на поведінку громадян України, які там перебувають.

Сьогодні пропонується низка заходів, що здатні вплинути на загальну ситуацію у дотриманні правопорядку і безпеки в Україні, серед них: - розробка та прийняття єдиної державної стратегії у питанні підтримки правопорядку і безпеки в умовах воєнного стану; - врахування на всіх рівнях нормативних-правових актів балансу між національними інтересами держави і правами та інтересами громадян, насамперед на тимчасово окупованих територіях; - формування чіткого розподілу між органами державної влади компетенції та функцій; - організація системи координації органів державної влади, що забезпечують правопорядок та безпеку; - здійснення систематичного контролю за виникненням нових загроз для правопорядку в державі; - запровадження регіональних програм з розмінування територій; - врахування специфічних обставин у громадах, що знаходяться під тимчасовою окупацією у питанні дотримання правопорядку [3].

Висновки. Отже, варто констатувати, що питання забезпечення правопорядку і безпеки залишається вкрай актуальним для нашої держави.

Сьогодні забезпечення правопорядку відходить на другий план, оскільки саме безпековий сектор видається пріоритетним для публічного управління в умовах воєнного стану. Проте саме правопорядок в державі дає імпульс для нормального функціонування всього державно-владного механізму. Україна має продовжувати здійснювати необхідні заходи для запобігання реальних та потенційних загроз у цьому питанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалова О. І. Особливості та проблеми забезпечення правопорядку в сучасних демократичних країнах. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 1. С. 237.
2. Лисецький Ю. М., Семенюк Ю. В., Павленко Д. Г. Аналіз чинників, що впливають на систему забезпечення національної безпеки України в умовах гібридної війни. *Вісник воєнної розвідки*. 2020. № 60. С. 99.
3. Пучков О. О. Національна безпека: концептуальні підходи до розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Випуск 5. Том 1. 2017. С. 43.

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА – ПРОДОВЖЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Баланюк Леонід Миколайович,
викладач,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
Відокремлений структурний підрозділ
Ірпінський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Вступ. Термін «гібридна війна» виник у 1990-х у рамках дискурсу, започаткованого дослідниками Р. Волкером (1954; США), В. Неметом (1962; США). Набув поширення завдяки праці Ф. Гоффмана (1958; США) «Конфлікт у ХХІ столітті. Поява гібридних війн».

Гібридна війна – різновид ескалації конфліктів, властивий для 21 ст., що поєднує застосування державних та недержавних, традиційних і нетрадиційних стратегій, ресурсів, засобів, методів підривної діяльності, механізмів кібервійни з метою досягнення певних політичних цілей [1].

Використання терміна «гібридна війна» набуло особливого значення у зв'язку з розв'язаною 2014 РФ агресією проти України, результатом якої стали окупація АР Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО). Російська агресія спонукала до розширення змісту гібридної війни, стимулювала процес осмислення цього явища як окремого феномена. У колективній монографії, підготовленій фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень, вперше у вітчизняній та світовій науці детально досліджено явище світової гібридної війни в перспективі російської агресії проти України. Сутність гібридної війни розглянуто у контексті системної кризи світової безпеки, а її феномен – як новітній вид глобального протистояння. Детально розглянуто причини та передумови російської агресії проти України, її стратегічні цілі, а також особливості ведення гібридної війни у різних вимірах: воєнному, політичному, економічному, соціальному,

гуманітарному, інформаційному [2].

Мета роботи. Мета роботи – дослідити витoki феномена гібридної війни й показати його в історичному та політологічному аспектах, зокрема на прикладі гібридної війни, що почалася 2014 р. і продовжується в Україні. Багато науковців, істориків, політиків схильні вважати, що одними з ідеологів виникнення самої ідеології гібридної війни були лідери Третього рейху, – сам Адольф Гітлер, а також (не меншою мірою) рейхсміністр народної освіти та пропаганди Німеччини Пауль Йозеф Геббельс. Останній був тією людиною, до компетенції якої якраз і належали питання забезпечення ідеологічного підґрунтя для розв’язування та ескалації бойових дій [3].

Матеріали та методи. Гібридна війна як глобальне протистояння виникає в умовах нових принципів геополітичного устрою, який наразі визначається «внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де панує закон і міжнародне право і сферою невизначеності, яка характеризується зневагою до закону, численними локальними конфліктами», а не протистоянням між великими державами і сферами їхнього впливу, як за часів холодної війни. Агресія РФ проти України спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки. Російсько-український конфлікт не тільки порушив регіональну стабільність, а й створює та підсилює глобальні ризики. Для опору та стримування агресора Україні разом з її міжнародними партнерами необхідно мати чітке розуміння природи й характеру цього конфлікту. Поняття гібридної війни виявилось теоретично й практично найбільш придатним для визначення специфіки дій РФ, яка, поєднуючи мілітарні, квазімілітарні, дипломатичні, інформаційні, економічні засоби, не гребуючи ядерним шантажем, послідовно намагається досягти в Україні та в інших точках світу власних, не вповні зрозумілих міжнародній спільноті політичних цілей. Водночас поняття гібридної війни охоплює явище набагато ширше, ніж сучасні форми ведення бойових дій, види війн майбутнього або назви конкретних конфліктів змішаного типу. Насправді йдеться про оформлення нового виду глобального протистояння у сучасному

дестабілізованому міжнародному безпековому довіклі. Гібридна війна не є поверненням до стану холодної війни. Вона приходить їй на зміну, у супроводі ланцюгів гарячих конфліктів, як нова, ускладнена й нестабільна форма відносин на міжнародній арені.

Результати та обговорення. Нинішня гібридна війна Російської Федерації своїм корінням сягає в часи Орди, Московського царства, Російської імперії, СРСР. Її мета незмінна: зовнішня експансія, придушення свободи, знищення національної сутності завойованих народів. Завдяки потужній дезінформації російському суспільству постійно нав'язують ідею, що увесь світ хоче знищити Росію. Гібридність нинішньої війни Росії проти України і всіх попередніх війн полягає у віроломстві, тотальній брехні, тобто постправді. За версією Оксфордського словника під терміном «постправда» розуміють обставини, за яких об'єктивні чинники, виважений аналіз мають менший вплив на формування індивідуальної і громадської думки, ніж вплив на емоції та особисті почуття. При цьому правду, істину відсувають на другий план, на задвірки. Постправда відкриває простір, в якому маніпулюють міфами, недоброзичливими фантазіями. На такому емоційно-психологічному полі аудиторія вірить у постправду, тобто неправду, представлену моральним авторитетом правди. Наприклад, запущений міф ще за Катерини II, що великороси, малороси і білоруси один народ. Цей міф повторює Путін: він, мовляв, воює не зі своїм народом, а з хунтою, нацистами, фашистами, які захопили владу і засіли в Києві [4].

Російська агресія проти України відбувається у контексті системної кризи світової безпеки. Східна Європа перетворилася на територію нестабільності та загроз унаслідок незаконних і нелегітимних дій Росії, що підірвали систему міжнародних відносин, яка вибудовувалася протягом десятиліть. Вогнища напруженості на Близькому Сході, в Південній Азії, у Східній Європі, які фактично оточили трансатлантичну спільноту, міграційна криза, діяльність ІДІЛ тощо – усі ці події, разом із російською агресією проти України, доцільно розглядати як складники взаємопов'язаних деструктивних процесів у

міжнародному безпековому довіклі. Зруйновані діями РФ принципи міжнародного права поступаються місцем змішаним, гібридним нормам міжнародної поведінки, а гібридна війна змінює холодну війну як нова форма. Концепція протидії гібридним війнам базується на трьох складниках: підготовці, стримуванні, захисті (обороні). Вона включає необхідність діяти дуже швидко в умовах гібридних загроз, що вимагає підвищення рівня готовності й передбачає ключову роль сил спецоперацій. Найголовніший момент полягає в тому, що НАТО вирішило вважати можливий гібридний напад на членів Альянсу підставою для того, щоб увести в дію статтю 5 Вашингтонського договору. У протистоянні гібридній війні ледь не ключовим питанням виявилось питання її кваліфікації як нападу, що дорівнює прямій військовій агресії. Це рішення має саме по собі спричинити ефект стримування агресора.

Останній рік російсько-української війни суттєво змінив геополітичний ландшафт. Зокрема, війна призвела до консолідації держав-членів Північноатлантичного альянсу, зміцнення воєнного потенціалу, активізації оборонної діяльності та розширення НАТО, зокрема за рахунок приєднання до нього традиційно нейтральних Фінляндії та Швеції.

Російсько-українська війна також вплинула на часткове послаблення протистояння двох наддержав – США й Китаю. Війна також вплинула на певне ускладнення взаємовідносин РФ із партнерами по БРІКС та ОДКБ, які змушені реагувати на російську агресію проти України, враховуючи обурення нею світового співтовариства [5].

В наш час активно формується нова глобальна соціальна реальність. Нові соціокультурні реалії несуть екзистенційну невизначеність і ризики. Сучасній людині доводиться жити без стійких орієнтирів, довготривалих чинників порядку, загальноновизнаних авторитетів. У таких умовах соціальна нестабільність починає сприйматись суспільною думкою та окремими громадянами як закономірне явище. Водночас, у ситуації хаосу суспільство, держава та людина закономірно шукають модель порядку, яка б забезпечила їм

прогнозоване й стабільне існування.

Висновки. Розв'язана 24.02.2022 РФ широкомасштабна війна проти України засвідчує, що гібридна війна може здійснюватися з метою пошуку слабких місць в обороні противника задля подальшого відкритого збройного захоплення території суверенної держави.

При цьому використання елементів гібридної війни продовжується, що засвідчує спроба з боку керівництва РФ розмиття відмінностей між станом війни і миру під виглядом «спеціальної військової операції». Аналізуючи перебіг російсько-української війни, яка почалась у 2014 році й має ознаки гібридності, фахівці стверджують, що контроль над Україною для В. Путіна розглядався як завдання мінімум. Завдання максимум – це контроль над Європою, і його також можна поділити на мінімальне та максимальне.

Максимальне – це розвалити Європейський Союз, а мінімальне – перетворити його на недієздатну організацію у такий спосіб: створити передумови для виникнення в країнах ЄС соціально-економічних проблем, у тому числі заворушень і протестів; підтримувати європейські ультраправі та ультраліві партії та політичні рухи, що спричинять трансформацію свідомості базового електорату від підтримки ключових європейських цивілізаційних цінностей до «усвідомлення» суперечностей всередині європейських країн; провокувати та підтримувати суперечності між країнами ЄС, передусім між країнами Західної та Центральної Європи, країнами Східної Європи та Балтії, а в ідеалі – між Європейським Союзом та США. Останніми роками Росія витратила величезні кошти для створення проросійських організацій у Європі, підкупу політиків і ЗМІ, які б впливали на настрої населення в ЄС [6].

В той же час на офіційному рівні у Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 2016 року мова йде про те, що російська політика в Євроатлантичному регіоні у довгостроковій перспективі орієнтована на формування спільного простору миру, безпеки і стабільності, заснованому на принципах неподільності безпеки, рівноправної співпраці та взаємній довірі. У

тому ж документі Росія відкрито визнає Захід супротивником у боротьбі «за домінування ключових принципів організації майбутньої міжнародної системи».

Російсько-українська війна є каталізатором низки тенденцій у глобальному гібридному протиборстві: по-перше, посилення консолідації близьких за інтересами та політичними режимами країн – демократичних (США, Канада, країни ЄС, Україна тощо) та авторитарних (Росія, Китай, Іран, Північна Корея та ін.); по-друге, сформувався пул країн, які намагаються підтримувати справжній або удаваний нейтралітет щодо російсько-української війни (Швейцарія, Індія, азійські країни тощо).

Безсумнівно, російсько-українська війна вже змінила світ та своїми наслідками буде змінювати його й на далі. Глобальне гібридне протиборство буде лише посилюватись, оскільки «старий» світовий порядок має ознаки системної кризи, а «новий» міжнародний порядок лише формується [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Горбатенко В. П. Гібридна війна // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Гібридна війна](https://vue.gov.ua/Гібридна_війна) .
2. Світова гібридна війна: український фронт: монографія/ за заг. Ред.. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017, ISBN 978-966-554-273-5
3. Попович, К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри [Електронний ресурс] / К. В. Попович // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Історія. – 2016. – Вип. 2. – С. 75–79.
4. Лизанчук, В. Журналістська правда і постправда в контексті гібридної війни Російської Федерації проти України [Електронний ресурс] / В. Лизанчук // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Журналістика. – 2019. – Вип. 45. С. 323-334.
5. Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014-2022 рр. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. 2022. № 31. С. 14.

6. Кучик О., Гогоша О. Геополітичні виміри військово-політичних інтересів РФ у російсько-українському конфлікті. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2016. Вип. 39. С.49.

7. Інформаційно-комунікаційна безпека: сучасні тренди: моногр. / Бровко О. О. [та ін.]; за заг. ред.: Курбана О. В., Лісневської А. Л. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 392 с.

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Гайдар Вероніка Олександрівна,
здобувачка вищої освіти, 1 курс,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:
Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри
міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна

Вступ. У суспільно-політичному житті України розгортаються складні та важливі процеси, які мають вирішальне значення для розвитку молоді держави та утвердження її національної єдності. Один із таких ключових аспектів - це розвиток та втілення мовної політики. Історичний контекст свідчить про те, що питання культури, мови та релігії завжди лягли в основу процесу національного державотворення.

Мета роботи: проаналізувати вплив процесів пропагування та розвитку державної мови на збереження державності.

Результати та обговорення. Функціонування та розвиток мови - це складний процес, що залежить від різних факторів, включаючи соціальні та культурні чинники. Крім того, це питання визначається законодавством та конкретною моделлю мовної політики. Отже, мова, державна мова та супутні питання завжди є актуальними об'єктами для різноманітних досліджень, зокрема, в політико-правовому контексті. У цьому контексті мовне питання часто обговорюється громадськістю та використовується політичними силами для інформаційних маніпуляцій перед виборами [1, с. 94].

Розвиток державної мови є фундаментальною основою для будь-якої

держави. Мова виступає не тільки засобом спілкування, але і віддзеркаленням культурної та історичної спадщини країни. Вона є ключовим компонентом національної ідентичності та національного самовизначення [3, с. 193]. Державна мова визначається не лише суто юридичними нормами, але і серцем та душею нації. Існування і активний розвиток державної мови є важливим фактором, що визначає стабільність та єдність країни. Вона стає мовною платформою для взаєморозуміння між громадянами та офіційними органами влади [1, с. 95]. Розвиток державної мови передбачає розширення її функціональних можливостей, адаптацію до вимог сучасного суспільства та збереження традиційної лінгвістичної спадщини. Вона повинна відповідати потребам українського суспільства у всіх сферах: в освіті, науці, культурі, мистецтві, економіці та політиці. Розвиток державної мови не лише сприяє підтримці культурної спадщини, але й зміцнює позицію держави в міжнародному спілкуванні. Вона допомагає встановлювати дипломатичні стосунки, розвивати торгові зв'язки та спільно працювати з іншими країнами [4, с. 6]. Сучасна держава практично не може уникнути обговорення мовного питання під час свого становлення та розвитку, особливо, якщо ця держава недавно здобула незалежність, як це має місце в Україні. Ефективним рішенням цього питання є надання статусу єдиній державній та офіційній мові. Ця потреба впливає з самої природи держави та необхідності її подальшого розвитку. Багато країн досягли успіху завдяки культурній та мовній єдності, яка сприяла ефективному управлінню державою [4, с. 7].

Україна функціонує як держава з однією державною (офіційною) мовою. Головні принципи цього регулювання закріплені в Конституції України. В статті 10 Конституції України встановлено, що «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава зобов'язана забезпечити повноцінний розвиток та функціонування української мови в усіх галузях суспільного життя на всій території України». Це положення є основним у правовому регулюванні мовної політики та визначає українську мову як єдину державну (офіційну) мову на території України [2, с. 121]. Позиція полягає в тому, що цю норму Конституції

слід розглядати разом з Рішенням Конституційного Суду України у Справі № 1-6/99. У цьому Рішенні «державна мова» розуміється як «українська мова, яка є обов'язковим засобом спілкування на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (у мові актів, роботи, діловодства, документації і т. д.), а також в інших галузях суспільного життя, які визначаються законом» [3, с. 197]. Це розширює розуміння державної мови та встановлює її обов'язкове використання в публічних сферах суспільного життя.

Державна (офіційна) мова визнається «мовою, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя». Зазвичай, правовий статус державної мови закріплюється в основному законі держави. Наприклад, в Конституції України проголошено українську мову державною мовою країни та заклик до забезпечення її розвитку та функціонування на всій території України. Це відображено в розділі I «Загальні засади» Конституції України, який встановлює основи конституційного ладу в державі. Таким чином, в офіційному сфері державна мова має монополію, і її використання визнається обов'язковим. Це стосується органів влади, Збройних Сил, освіти, культури, ЗМІ тощо. В багатьох країнах володіння державною мовою є необхідною умовою для набуття громадянства. Повна освіта громадянами мови своєї держави сприяє міжетнічній гармонії, єдності та стабільності суспільства, а також ефективному функціонуванню держави та її визнанню на світовій арені [1, с. 97].

Загалом, більшість теоретиків не включають мову до основних ознак держави. Деякі зовсім не згадують мову при розгляді ключових характеристик держави. Інші вважають мову додатковим атрибутом, що супроводжує інші ознаки держави [2, с. 125].

Проте, існують думки, які прив'язують мову до поняття держави. Наприклад, вчені визнають населення, яке об'єднане спільною культурою та мовою, ключовим аспектом поняття «держави». Також вбачають «культурну та часто етнічну єдність» як одну з ознак держави, яка включає мову. Існують

також думки, що розглядають мову як атрибут державного суверенітету чи державності, поруч з іншими символами держави. Але в умовах багатонаціональних держав, зазвичай, встановлюється статус державної мови на користь мови, яка історично сформувалася як мова корінного населення [3, с. 196].

Національна мова відіграє важливу роль у формуванні ідентичності нації. Якщо мова втрачається, втрачається і національна ідентичність, що може призвести до негативних наслідків, таких як відчуження та втрата культурної спадщини. Збереження національної мови також важливо для розвитку національної культури та літератури. Крім того, мова впливає на спосіб мислення та сприйняття світу. Збереження мови допомагає зберегти ці унікальні риси та збагатити світогляд нації [5, с. 989].

В Україні розповсюджене явище білінгвізму та диглосії, коли особа послуговується двома мовами. Спілкуючись іншою мовою, людина сприймає світ та інтерпретує явища крізь призму власної мовної культури. Це може спостерігатися тоді, коли людина засвоїла спочатку одну мову, яка є її рідною, і лише потім відбулося засвоєння іншої мови, яка з різних причин із часом стала панівною, рівень володіння якою можна кваліфікувати як високий. Паралельно із залученням іншої мови здійснювалося й залучення до іншої культури, а інколи і пануванням її, що було характерним для українського суспільства в російськомовних регіонах, де основною мовою спілкування була російська [6, с. 238].

Висновки. Розглядаючи важливість мови в контексті її значення, функцій та впливу на державотворення, стає очевидним, що державна мова виступає як ключова та сутнісно важлива ознака кожної держави. Мовна політика, у цьому відношенні, повинна продовжувати спрямовуватися на збереження та захист української мови як єдиної державної. Забезпечення функціонування української мови як державної на всій території України у всіх сферах суспільного життя має відзначення як один із головних пріоритетів національних інтересів України. Ця діяльність не лише підтримує стабільність і

єдність країни, але й сприяє зміцненню держави і підтримці національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головачева К. Мова як ознака нації і символ держави. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2014. №1091. С 94-97. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/257>
2. Балабкіна І. Державна мова як засіб формування національної свідомості українського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №3. С. 121-125. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1288>
3. Шмагун А. В. Завдання та перспективи української моделі мовної політики. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70) № 3. С. 193–197. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/3_2020.pdf#page=201
4. Кравчук В. О. Державна мова як визначальна ознака держави. *Актуальні проблеми правознавства*. №4. 2022. С. 6-10. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1288>
5. Бідей О. П., Ядловська О. С. Мова як одна з умов збереження національного менталітету. *The 3rd International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society” (May 22-24, 2023)*. SPC “Sci-conf. com. ua”, Kyiv, Ukraine. 2023. Pp. 989-994. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modernproblems-of-science-education-and-society-22-24-05-arhiv/>
6. Ядловська О. С. Лінгвокультурна специфіка білінгвізму: до питання становлення поняття. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*, N 81. Том II. 2021. С. 235-240. DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-35> URL: <http://www.novafilolohiia.zp.ua/index.php/new-philology/article/view/547/519>

ІНФРАСТРУКТУРНІ ПРОЕКТИ КИТАЮ В ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Рослонь Домініка-Анна Томашівна,

к.політ.н., ст.викладач

Пехник Олег Володимирович,

Студент

Національний університет "Львівська Політехніка"

м. Львів, Україна

Вступ. Дослідження процесів розвитку світової економіки у ХХ ст. багатьма науковцями дозволило зробити висновок, що провідними рушіями її зростання є США, Європейський Союз та Японія, а центром світового прогресу-країни Західної цивілізації. Але швидкий розвиток Китаю та деяких індустріальних країн Сходу привів до того, що на межі ХХ –ХХІ ст. провідними рушіями світу стали США, ЄС та Китай. До того ж у Китаю є реальні можливості стати країною номер один. Доказом успіхів Китаю на початку ХХІ ст. є розгортання однієї з ключових тенденцій – переміщення економічного центру із Заходу на Схід.

Важливу роль у здійсненні геополітичних цілей Китаю відіграють інфраструктурні проекти та інвестиції в економіку країн Африки, зокрема Південно-Африканської Республіки (далі – ПАР). Помітна присутність Китаю в Південно-Африканській Республіці проявляється через реалізацію низки стратегічних ініціатив, які направлені на підтримку розвитку економіки, покращення життя населення та зміцнення економічного партнерства між обома регіонами. Найбільш значущими серед цих інфраструктурних проектів є будівництво транспортних мереж, енергетичних та інших основних інфраструктурних об'єктів. Інфраструктурні ініціативи Китаю у ПАР викликають зацікавлення та обговорення у міжнародній спільноті. Постають питання щодо економічної залежності, впливу на екологію та соціально-економічного впливу на місцеве населення. Тому важливо вивчати інфраструктурні проекти Китаю в Південно-Африканській Республіці як

ключовий складник стратегічного співробітництва, що впливає на геополітичний розвиток регіону та формує нові перспективи для обох сторін.

Ціль роботи – проаналізувати особливості втілення інфраструктурних проектів Китаю в Південно-Африканській Республіці та їх значення для посилення геополітичного впливу Піднебесної в Африці.

Матеріали та методи. Вивченням перспектив зайняття Китаєм передових позицій на світовій економічній сцені та посиленню його ролі в Африці займалися зарубіжні та українські дослідники, серед яких Гуань Сюелін, Зб. Бжезінський, Г. Кіссінджер, Р. Робертсон, Лі Теїн, А. Гальчинський, С. Радзієвська, П. Шевченко, О. Олійник. Провідними методами мого дослідження стали – аналіз наукових студіювань, систематизація та узагальнення отриманих результатів.

Результати та обговорення. Як я вже зазначив, нові прагнення Китаю не минули Африку, де його вплив зростає вже тридцять років. Колишній голова МЗС КНР Цінь Ган наголосив на значення взаємодії з Африкою. Китай розуміє, що його глобальний успіх залежить від ресурсів Африканського континенту. Тому він наполегливо приєднує континент до своїх проектів у межах ініціативи «Суспільство єдиної долі» [5].

Китай став найбільшим торговим партнером Африки, а обсяг прямих китайських інвестицій в економіку африканських країн становить понад \$25 млрд [2, с. 52].

Пекін посилює взаємодію з країнами Африки через такі організації, як Африканський союз і Африканський банк розвитку. Китай активно розвиває інфраструктуру Африки (будівництво шосе, залізниць, телекомунікацій тощо), оскільки це має важливе значення для розвитку промисловості. До високопріоритетних проектів належить створення мережі високошвидкісних залізниць в Африці. Ключове значення мають відносини між Китаєм і Південно-Африканською Республікою. ПАР – найбільш розвинена країна Африки. Багато хто сприймає її як неофіційного лідера континенту. Це єдина африканська держава, яка входить до БРІКС та G20. Країна також багата

мінералами, зокрема золотом, марганцем, алмазами та нікелем. Однак ситуація в країні зовсім не ідеальна – південноафриканська економіка зазнає значних труднощів. Темпи зростання ВВП за останні 6 років впали майже до 1,4%, і це є низьким показником для країни, що розвивається [3, с. 110].

Економічні відносини для Китаю і Південної Африки є головними. Сьогодні Китай є основним партнером Південної Африки у торгівлі, на який припадає близько 20% загальної торгівлі країни [5].

Китай заохочує будівництво інфраструктури та індустріалізацію в Південній Африці як умову для досягнення сталого розвитку, створення робочих місць, викорінення бідності. Саме інфраструктура та індустріалізація як необхідні умови для економічного відродження ПАР є пріоритетом і найбільш перспективними напрямками співпраці між Китаєм та Африкою в межах ініціативи «Один пояс, один шлях».

Станом на 2022 рік у ПАР працювало понад 140 великих і середніх китайських підприємств, які разом інвестували 13 мільярдів доларів і забезпечили роботою 30 тисяч громадян країни. За останні два роки можна виокремити такі інвестиційні проекти, як автоскладальний завод в індустріальному парку Coega, цементний завод Jidong Investment Group та підприємство з виробництва побутової техніки Hisense Group [1].

Актуальні питання будівництва автомобільних доріг, залізниць і авіаційних мереж. До 2021 року було здійснено інвестиції в 21 енергетичний, ресурсний та виробничий проект для стимулювання промислового розвитку в ПАР. Одним із прикладів є будівництво фотоелектричних електростанцій, що допомогло створити ланцюги фотоелектричної промисловості в Африці, ефективно зменшивши дефіцит електроенергії та скоротивши викиди вуглецю [5]. Китай цікавиться сільськогосподарським сектором ПАР, демонструючи свою готовність ділитися сільськогосподарським досвідом і технологіями для покращення сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Інфраструктурні проекти Китаю в Південно-Африканській Республіці мають значний потенціал для сприяння економічному зростанню та

розвитку обох сторін. Створення сучасних транспортних та енергетичних систем надає нові можливості для торгівлі та інвестицій, збільшуючи ефективність інфраструктури та зміцнюючи економічні зв'язки. Однак, разом із тим, важливо враховувати можливі виклики та ризики, пов'язані з такими проектами, такі як екологічні питання, соціальна взаємодія та економічна залежність. Необхідно забезпечити баланс між економічними вигодами та довгостроковими впливами на місцеве населення та природні ресурси. Загалом, якщо розглядати взаємовідносини між Китаєм і Південною Африкою в ширшому контексті різноманітних міжнародних відносин Китаю, то можна побачити, що Південна Африка, як і решта Африки, не займає там перших позицій. Китай надає пріоритет своїми безпосередніми сусідами, а також глобальним державам, з якими він має високі обсяги торгівлі та політичну взаємодію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Інъ Цюнь Theoretical Analysis of China's Belt and Road Initiative from Africa to Latin America: the Roots of China's Intention and Behavior. 2022. № 9(90). P. 3392–3406
2. Кіктенко В. О. Геоекономічне зростання Китаю у сучасному світі. Вісник НАН України. 2017. № 4. С. 42–60
3. Олійник О. М. Китай в «азійському столітті»: геополітичний вимір, глобальна економічна стратегія, регіональні пріоритети. Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Інститут Конфуція КНЛУ; від. наук. ред. О. І. Лукаш. К., 2016. С. 104–127
4. Радзієвська С. Глобальні доміанти розвитку Китаю. Міжнародна економічна політика. 2017. № 1 (26). С. 137–168
5. Шевченко П. Китайський континент: як Пекін посилюється в Африці. 2023. URL: https://lb.ua/world/2023/06/15/560567_kitayskiy_kontinent_yak_pek

РОЛЬ І МІСЦЕ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

Титаренко Любовь Миколаївна,

к.п.н., доцент

Навчально-науковий інститут

Публічної служби і управління

Національний університет

«Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

Вступ. Ще два роки тому важко було уявити, що в центрі Європи – буде нова війна, яка розв’язана РФ (вже майже після 80 років), коли патріотичними і самовідданими подвигами наших попередників було звільнено європейські народи від нацистського зла. На сьогодні повномасштабне вторгнення РФ в Україну сколихнуло весь світ від нових жахів війни на тлі стрімкого і прогресивного розвитку людства в час інноваційних технологій.

Слід зауважити, що **в нинішні часи** проблематика війни та миру набуває як емоційно - стресового характеру людських страждань, так і практичного виміру політичних лідерів, свідченням чого, на жаль, стали безжальні реалії російсько-української війни на тлі гонки озброєнь у світі. На сьогодні метою розв’язання абсолютного конфлікту між двома країнами є спрямованість політики держав демократичного розвитку в напрямку цивілізаційних змін системи міжнародної безпеки. Разом з тим, проблематика міжнародної безпеки вимагає переосмислення парадигми мирного співіснування світових держав.

Метою публікації є аналіз методологічних підходів та методів соціально-політичних досліджень спрямованості політики держав в епоху викликів і змін в напрямку гуманізації суспільства, що є авторською спробою запропонувати перспективне бачення розв’язання війни, переможного, цивілізаційного розвитку України.

Варто зауважити, що після розпаду СРСР та припинення “холодної війни” не виправдали сподівання на зменшення кількості деструктивних соціальних потрясінь, війн, міжетнічних конфронтацій. Навпаки, відбувся

своєрідний спалах різноманітних, у тому числі й збройних, конфліктів, посилилась тенденція до силового вирішення політичних протиріч. З одного боку – нинішня агресія Російської Федерації проти України стала свідченням цивілізаційного протистояння демократії і авторитаризму, ідеологічною боротьбою, з другого боку – розумінням сутності імперського реваншизму Москви, що за умов і реалій XXI століття видається цілковитим анахронізмом.

Очевидно, що реальну загрозу національній безпеці становлять деструктивні соціальні конфлікти і особливо конфлікти із застосуванням збройної сили. Дедалі більше людям приходить усвідомлення (на жаль, низькими темпами та не всім), що «нормальність», до якої кремль намагається призвичаїти світ, не має нічого спільного з нормами міжнародного права і з реальним станом справ [3, с. 24].

В нинішній час об'єктивна дійсність вказує на невтішний висновок – ця війна для України та українського народу є не лише ідеологічним протистоянням та цивілізаційним зіткненням, а також і війною за право на життя і вибору європейських цінностей.

Початок неоголошеної війни країни-сусіда 24 лютого 2022р. проти України є не що інше, як широкомасштабне вторгнення з неприхованою агресією Росії проти суверенної, незалежної держави і демонстративним порушенням міжнародних норм. Окрім воїнів – захисників, страждання випали на мирних цивільних людей, дітей, беззахисних тварин, а світ розділився на «до» і «після» вторгнення державою-терористом, цинічним порушенням європейської та світової безпеки.

Саме тому увесь цивілізований світ (як православно-християнський, так і ісламський; як буддистський або іудейський, так і атеїстичний; як світ політичний, так і світ діловий) мусить усвідомити, що виклики та загрози безпеці Української держави є загрозою для будь-якої країни [2, с. 2-4]. Людство може вижити за умов сповідування загальнолюдських цінностей шляхом подолання охлократичної тиранії політичних постатей, домінування їх насильницьких ідеологій, що призводять до всеохоплюючої ненависті та

розв'язання і ескалації війни. Існує думка науковців, що війна є продовженням політики з використанням силових засобів (у класичному розумінні – засобів збройної боротьби), метою якої завжди є досягнення стратегічних політичних цілей, таких як захоплення (окупація) території, зміна політичного керівництва (режиму) в іншій державі, створення умов для просування своїх геостратегічних інтересів у світовому просторі [6, с. 17].

У цей критично важкий, трагічний стан для нашої країни, лідери країн, світова спільнота мусять зрозуміти, що індикатором могутності держави-постають людські цінності цивілізованого життя, що мають стати сутністю, головною метою та місією світових цивілізацій [4; 5].

Створюючи загальну картину гуманітарно-орієнтованої спрямованості державної політики в умовах викликів війни, створюється філософія поштовху до предметних висновків на основі фундаментальних праць засновника теорії управління М. Вебера про сутність раціональної бюрократії - як основної форми управління суспільством у сфері науки державної служби [5, с. 10].

Хоч традиційно вважається, що війна – є продовженням політики іншими, насильницькими засобами, але з появою ядерної зброї деякі науковці стали стверджувати, що війна перестає бути продовженням політики. Дискусія триває й після появи принципово нових видів зброї. Тобто навколо питання - чи може поява нової зброї докорінно змінити соціально-політичну сутність війни, а відтак міжнародних відносин, чи війни повинні бути виключені з життя людства (не кажучи про неприпустимість ядерної війни), яка матиме катастрофічні наслідки, носить актуальний на сьогодні характер [6, с. 11].

Сучасна епоха вітчизняного розвитку суспільства у стані війни викликає потребу модернізації країни, системи державного управління з усвідомленням того, у який спосіб цей процес буде розвиватися з часом на перспективу. Вагоме значення на сьогодні мають відповідальність владних структур, особливо за відсутності показників покращення якості життя громадян, або за наявність у своїй діяльності корупційної складової, що повинно мати жорстку форму покарання економічного, соціального і навіть кримінального характеру

стосовно представників діючої влади на всіх рівнях – від місцевого до загально національного.

Надзвичайно важливим свідченням є те, що розвинене громадянське суспільство в країнах Західної цивілізації контролює владу в рамках чіткого правового поля, що є формою прямої демократії і засобом безпосередньої влади народу, яке забезпечує злагоджену взаємодію між владою і суспільством. Саме такий рівень демократії здатний створити умови для гідного життя людей різного віку і особливо молоді, запобігаючи прагненню поїхати з країни, залишити рідну домівку, шукаючи комфортного життя де-ін-де.

Серед низки стратегічних викликів перед нашою країною стоять завдання з одного боку - перемогти, з другого - схилити владу до відповідальності перед громадянами за свою діяльність, формуючи гуманітарно-орієнтований напрям вітчизняної державної політики і втілюючи цей напрям в життя. Зауважимо, що в цілому Західна цивілізація з її громадянським суспільством і суттєвими елементами прямої демократії – є взірцем для України, яка стала на шлях наближення до Європи.

В той же час слід розуміти, що для України буде невірним скопіювати та повторити на своєму шляху будь-який формат прямої демократії. Це не потрібно і не можливо. Головна причина такої неможливості полягає в тому, що ключовим фактором існування розвинутого демократичного суспільства є відповідна «політична зрілість» самих громадян, їх стратегічна готовність захищати, будувати успішне суспільство і бути готовими до відповідальності жити в ньому [1; 2; 4; 5].

Розробка стратегічних завдань політики держави в умовах викликів війни є складовою національної безпеки, яка починається, на нашу думку, з визначення фактору, що обумовлює рух до цивілізаційного розвитку України в руслі цивілізації Заходу, до якого ми на сьогодні прагнемо. Для цього необхідно звернути особливу увагу на дві обставини. Перша з них – це первинність професійної діяльності у всіх науково-технологічних і соціально-економічних процесах. Друга – особливості соціально- політичного

розвитку вітчизняної і сучасної Західної демократії, посилення контактів між владою і громадянами.

З чого треба виходити, аби можна було спрогнозувати потенційний розвиток і вдосконалення політики держави, системи державного управління? Перш за все з усвідомлення моральності правителів у здійсненні ними організуючого впливу на сфери життя. На сьогодні, у часи викликів і випробувань, жорстокості і злочинів вбивства, виключно всі вікові категорії населення потребують підтримки і допомоги у формуванні і розвитку світоглядних цінностей, емоційної витривалості з особистісним зрізом гуманітарного мислення [2, с. 8].

Прагнучи знайти шлях до кращого майбутнього, історія теоретичної думки містить різноманітні підходи до розкриття сутності й оцінки моральної політики держави. Якщо враховувати ці обставини, то надвелике значення мають морально-етичні цінності молодого покоління, які формуються політикою держави. Спрямованість професійно-етичних настанов молоді співвідноситься з перспективою збереження цілісності країни, її захисту, відбудови, характеризує гуманітарний зміст етики державного управління. Ці шляхи необхідно аналізувати і визначати як тенденції, які потім слід використовувати для розбудови мирної, демократичної, соціально-орієнтованої держави [2; 4; 5]. Саме людський фактор (тобто людський потенціал з його надважливою верхньою складовою – управлінською елітою) постає ключовим чинником збереження цілісності, цивілізаційного розвитку України на основі системної модернізації управлінської сфери. Іншими словами, усвідомлення місця і ролі гуманітарно - орієнтованого напрямку у вітчизняній політичній системі співвідноситься з соціально-політичним аспектом, що значною мірою пов'язано з розумінням природи державності як такої в час викликів та випробувань, загрози національній безпеці Української держави [3, с. 14-15]

Як свідчить аналіз наукових джерел, існує п'ять рівнів розгляду проблем етики державного управління: 1). Осмислення моральної природи й моральне оцінювання держави як інституту. 2). Виявлення моральних засад

державно-управлінської діяльності, на основі яких розробляється та здійснюється політика держави і які відображаються в конституції, законах, стратегіях, програмах і діях. 3). Вироблення етики окремих гілок влади (морального підґрунтя їх існування та діяльності): парламентської етики, етики державної служби, етики судової гілки влади. 4). Аналіз етичної складової організаційної культури установ (організацій) державного управління та морального клімату в колективах. 5). Конституювання етики державних управлінців як “особистісного зрізу” етики державного управління [5, с. 25].

Принциповою рисою, що характеризує окреслену тематику є те, що в незалежній Україні проблеми етики державного управління викликають більш широкий дослідницький інтерес починаючи з кінця 90-х рр. ХХ ст. І нині ця тема актуалізує широкий науковий пошук у державному управлінні, етиці, політології, філософії, соціології тощо. “Ера етики” в державному управлінні продовжується.

Український науковець, громадський діяч, професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України проф. М. В. Буроменський був один із перших у вітчизняній науці, хто став розглядати політичні режими як міжнародно-правову цінність. Проаналізувавши існуючі до нього підходи щодо ціннісної характеристики міжнародного права, він не став відкидати все те позитивне, що було напрацьовано в наукових джерелах, а пішов значно далі, виділивши найбільш важливі елементи цього явища. Визнання міжнародним правом свободи політичного вибору за країнами означає одночасно визнанням права народів узгоджувати міжнародні стандарти з національними, своїми, що ґрунтуються на власній політичній культурі, уявленнях про організацію суспільства, за умов гарантії основних прав і свобод людини. М. В. Буроменський вперше у вітчизняній науці міжнародного права розглядає демократизацію як загальноцивілізаційне явище, що за своїм змістом і направленістю впливає на політичні режими держав за допомогою міжнародного права. Відтак, останнє виконує стосовно політичних режимів, свого роду морально-етичну,

цивілізаційну функцію розвитку та функціонування держави і захисту прав людини як у мирний так і воєнний часи [1, с. 5-16].

Висновки. Сьогодні міждержавні відносини не стали більш передбачуваними. Навпаки, вони стали більш конфліктними, агресивними, набирає силу тенденція застосування переважно силових методів у врегулюванні конфліктних ситуацій.

Таким чином, спрямованість вітчизняної політики держави у стані війни функціонує в умовах викликів і змін світового порядку, розвивається співвідносно з державно-публічним управлінням. Багато фахівців стверджують, що війна – це продовження політики насильницькими засобами. Хотілось би, щоб кінцевий припинення війни співвідносився з морально-етичними діями світових політичних гравців: спрямованістю лідерів держав до збереження людського життя, створення майданчика для обміну думок науковців щодо проблем війни та миру, долучення наукової спільноти до благодійних акцій на відновлення миру в Україні та світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буроменський М. В. Міжнародне право на тлі викликів ХХІ століття. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матер. І Харк. міжнар.- прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р.: у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 5–17.
2. Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української держави: збірник науково-експертних матеріалів. – К.: НІСД, 2015. – С. 10.
3. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення / Павло Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2017. – 332 с.
4. Качинський А. Б., Молоченко Д. Р. Індикатор могутності держави-важливий інструмент системного аналізу та стратегічного планування у сфері національної безпеки. Системні дослідження та інформаційні технології. 2016, № 1.-С.17-25

5. Системна модернізація державного управління в Україні: гуманістичний контекст: кол. монографія / Братусь Г. А., Головач Н. В., Дмитренко Г. А., Дорошенко Л. С., Згалат-Лозинська Л. О. та ін. ; за заг. ред. Г. А. Дмитренка. Київ : ДКС-Центр, 2020. 512 с.

6. Ситник Г. П. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека. Курс лекцій. К: ТОВ "САК Лтд.", 2023. –92с.

PHILOLOGICAL SCIENCES

СТАТУСНО-РОЛЬОВА СПЕЦИФІКА КОМУНІКАНТІВ В ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

Гольцева М. І.

PhD, старший викладач
кафедри германської філології
Київський столичний університет імені Б. Д. Грінченка

Вступ. Дипломатичний дискурс у Раді Безпеки ООН визначається чіткими структурованими ролями комунікантів, які можуть бути представниками держав-членів, постійними представниками, або високопоставленими посадовцями, або запрошеними гостями. Відповідно, дана тема є безпосереднім інтересом лінгвістів.

Ціль роботи. Продемонструвати статусно-рольова специфіка комунікантів у дипломатичному дискурсі Ради Безпеки ООН на матеріалі дипломатичної промови РБ ООН.

Матеріали та методи. Матеріалом для дослідження послужили архівні записи виступів дипломатів РБ ООН за 2020-2022 роки. При дослідженні ми послуговувалися наступними методами: порівняльний, описовий, лінгвокультурологічний.

Результати обговорення. Ключовими постатями будь-якої інституційної комунікації постають: адресант - відправник усного або письмового повідомлення та адресант комунікації - отримувач повідомлення [1, с. 30]. В дипломатичному дискурсі цими постатями можуть бути : представник або представники інституту дипломатії, високопосадовці, які представляють свої країни на міжнародній арені, запрошені гості, які відповідно від ситуації можуть репрезентувати і як роль адресанта, так і адресата комунікації.

Предметом інтересу нашого дослідження постають клас одноосібних

адресантів/адресатів дипломатичної комунікації та клас колективних адресантів/адресатів дипломатичної комунікації.

Так, клас одноосібних адресантів/адресатів дипломатичної взаємодії у стінах РБ ООН ми розподіляємо на такі підкласи:

1) одноосібно-одноосібна взаємодія (Mr. Henry Kissinger, **former** United States **Secretary** of State, said in a commentary in The New York Times of 25 February 1993, that Bosnia was not a nation except in a geographical sense [2],

2) одноосібно-колективна взаємодія (At this meeting, the Security Council will hear briefings by Mr. Ashraf Jehangir Qazi, Special Representative of the Secretary-General for Iraq, and by Mr. John Danforth, **representative** of the United States of America, on behalf of the multinational force [3].

В той же час, колективний клас розділяється на наступні підкласи:

1) колектив індивідуумів (It is the policy of the United States Government to ensure that members of the armed services of the United States of **America** participating in United Nations peace operations are protected from criminal prosecution or other assertion of jurisdiction by the International Criminal Court [4],

2) колектив організацій (The situation in Afghanistan will require **NATO** to provide an objective status report to the Security Council at the end of the year [5].

У контексті проведеного дослідження ми не обмежується лише зазначеною вище класифікацією, але й далі розмежовуємо адресатів дипломатичної комунікації РБ ООН як - 1) присутніх тут і зараз, 2) керівництву країн, які представляють дипломатичні представники, 3) все людство загалом та 4) конкретні нації, до яких направлено повідомлення у дипломатичній промові РБ ООН.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що дипломатичний дискурс РБ ООН є складним полем міжособистісних, міждержавних та міжорганізаційних взаємодій, де різні комуніканти володіють визначеними статусами та використовують специфічні стратегії та тактики для досягнення як об'єктивних та суб'єктивних цілей.

Так, однією з ключових характеристик дипломатичного дискурсу Ради

Безпеки ООН є чітко визначені ролі учасників дипломатичних взаємодій. Постійні члени, такі як Сполучені Штати, Росія, Китай, Франція та Велика Британія мають особливий статус та значний вплив на перебіг обговорень та прийняття рішень у втручанні, або дотримання нейтральної позиції у розглянутій ситуації тощо.

Висновки. У світлі вищезазначених класифікацій адресантів та адресатів дипломатичної взаємодії у стінах РБ ООН можна зробити висновок про, що роль та статус комунікантів визначають не лише формулювання позицій, але й ефективність прийняття рішень. Зростаючі глобальні виклики вимагають від учасників дипломатичних засідань РБ ООН адаптації та спільних зусиль для забезпечення міжнародної стабільності та безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Адресованість в офіційному та неофіційному англомовному дискурсі.* (2006). (monography). Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/153587131.pdf>
2. 3339th meeting. URL: <https://daccess-ods.un.org/tmp/185630.396008492.html> (дата звернення: 24.01.2024)
3. 5097th meeting. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N04/640/19/PDF/N0464019.pdf?OpenElement> (дата звернення: 24.01.2024)
4. 5099th meeting. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N04/643/07/PDF/N0464307.pdf?OpenElement> (дата звернення: 24.01.2024)
5. 5055th meeting. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/PRO/N04/546/08/PDF/N0454608.pdf?OpenElement> (дата звернення: 24.01.2024)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАПОРУКА НАБУТТЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Каленич Катерина Вадимівна,
здобувачка вищої освіти, 1 курс,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:
Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри
міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна

Вступ. Функціонування державної мови в системі вищої освіти має важливе значення для забезпечення якісної освіти, збереження культурної спадщини та підтримки національної ідентичності. Важливість державної мови на сьогоднішній день має велике значення у будь-якій сфері життя. Функціонування державної мови у ЗВО визначається соціокультурним та політичним контекстом країни, а також бажанням забезпечити доступність освіти.

З іншого боку, вища освіта є фундаментальним та одним з найпотужніших майданчиків впливу на формування світогляду, професійних компетентностей та державницької ідеології для здобувачів вищої освіти, а тому дотримання мовного законодавства та виховання поваги до державної мови під час навчання у ЗВО є вкрай нагальними та необхідними.

Мета роботи. Обґрунтування ефективності, принципів, призначення функціонування державної мови в системі вищої освіти. Визначення місця української мови у ЗВО, а також виховання мовної культури та мовної особистості у здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти.

Результати та обговорення. Верховна Рада України, керуючись Конституцією України, що визначає українську мову як єдину державну мову в Україні та покладає на державу обов'язок забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, 25 квітня 2019 року ухвалила Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Отже, єдиною державною мовою в Україні є українська мова. Законом визначено, що кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою, а навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, а також створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом. Українську мову згідно з Законом повинні використовувати у державному та комунальному секторах, у сфері обслуговування, у галузі освіти, у ЗМІ, театральних виставах, рекламі тощо [4, с. 115].

Значення української мови в освітній системі має велике значення. З'ясовуючи важливість української мови у ЗВО, потрібно перш за все зазначити, що «мова» і «нація» взаємопов'язані поняття. Важливою складовою соціального організму є мова, за допомогою якої відбуваються всі процеси у країні. Мова є не лише гуманітарною дисципліною, але й, перш за все, засобом мовлення, самопізнання, відкриттям нових можливостей, кар'єрного зросту, інтелектуальної самореалізації. Здійснення будь-якої діяльності, соціальна взаємодія в усіх суспільних сферах неможливі без такої компетенції, як мовна, для взаємодії у національному середовищі та чужомовна для налагодження й підтримки міжнаціональних контактів. Отже, мова, будучи засобом спілкування, пізнання, обміну інформацією, передачі досвіду, виступає найбільш ефективним знаряддям набуття усіх суспільно значущих компетенцій, формування ціннісних орієнтацій студентів [3, с. 1].

У своїй науковій роботі Т. Гриценко зазначає що, здобувачі вищої освіти ЗВО формуються як особистості у суверенній державі, і тому завдання

викладачів – докласти максимум зусиль, щоб сформувати як соціальну, так і мовну особистість. Мовна особистість – це, власне особистість, охарактеризована дією впливу засвоєної нею мовної культури на її особисті якості та культурну ефективність її діяльності як суб’єкта суспільних відносин [2, с. 162]. Погоджуючись з автором, хочемо додати, що через мову формується особистість, а отже формуються й відносини у суспільстві. Через мову, як засіб комунікації, людина виражає почуття, емоції, має змогу висловити та відстояти свою власну думку, налагоджувати взаємодію з суспільством, адже на сьогоднішній час це одна з найважливіших та навіть необхідних навичок сучасної особистості.

До останнього можна додати, що мова, як засіб комунікації має особливе значення та формується під час навчання у ЗВО. Здатність налагодити відносини з викладачами та іншими студентами має важливе значення для подальшої можливості реалізувати себе як гарний фахівець тієї чи іншої діяльності.

Важливо висвітлити проблему використання здобувачами вищої освіти російської мови у побуті та, подекуди, під час навчання на сьогоднішній день у російськомовних регіонах України. Принципом «бути як усі» послуговуються здобувачі вищої освіти, як вказує С. Лагдан, та демонструють прагнення залишатися в рамках прийнятих у соціумі стереотипів, що спонукає молодих людей до однотипних дій та вчинків, зокрема й у користуванні мовою. Це можна помітити на заняттях із мови й інших українознавчих дисциплін, а також тих, які викладають державною мовою, здобувачі вищої освіти спілкуються українською, але в обставинах поза проведених занять для спілкування між собою обирають російську мову – мову країни-агресора [3, с. 2].

Українська мова, як державна мова України має бути у вищих навчальних закладах не тільки навчальним предметом, а й мовою викладання і навчання всіх фахових дисциплін, засобом спілкування та оволодіння професійною майстерністю, культурним середовищем [1, с. 125].

Чітке усвідомлення своєї причетності до розвитку мови надає здобувачам

вищої освіти поштовх до саморозвитку, виявлення бажання вдосконалювати мовні знання і навички, дбати про культуру мовлення й культуру поведінки, соціальної взаємодії загалом. Погоджуємось із думкою Л. Плотникової про те, що «коли інша мова витісняє рідну, поступово відбувається відчуження від своїх предковічних джерел, а отже відчуженість від власної моралі, культури, історії, звичаїв, змінюються норми поведінки, мислення» [5]. Ця проблема наразі є вкрай актуальною та потребує значної уваги, особливо серед молоді, адже основи культури мови закладаються ще з дитинства та школи, тому одне з важливих завдань ЗВО – це виховати у здобувачів вищої освіти повагу до рідної мови, вільне її використання у повсякденному житті та професійній діяльності, її важливість та сутність, відповідальність за свою вимову, а також сформувати мовну особистість.

Перед правниками висувається вимога свідомо засвоювати і критично осмислювати історичні та політичні явища. У цьому сенсі політична культура виступає суспільним процесом та вимагає від громадян інтелектуального сприйняття й розуміння історичних надбань народу. З осмисленням минулого стає можливим комплексно оцінити та розвивати політико-культурний аспект громадянського суспільства та держави на сучасному етапі. Високий рівень політичної культури юриста – нагальна вимога сьогодення, оскільки саме від фахівців права залежить успішне розв'язання актуальних проблем державотворчого процесу [7, с. 155].

За результатами опитування, про які зазначає Т. Гриценко, здобувачі вищої освіти хочуть вивчати українську мову професійного спрямування з метою бути освіченою культурною людиною, а також досягти кар'єрного розвитку – 49%, відчувати приналежність до українського народу – 51%. Ці показники, звісно, можуть мати різні відсотки у різних регіонах та ВНЗ країни [2; с. 163, 164]. Адже на бажання здобувачів вищої освіти вивчати та спілкуватися українською мовою впливають багато різних чинників, таких як: погляди близьких людей, тобто сім'ї, друзів, оточення; процес освіти: комунікація з викладачами, участь у різних заходах, конференціях; також

високий рівень впливу має діяльність в інтернеті та телебачення. У ЗВО розвитку мовної компетенції можуть сприяти соціально-гуманітарні дисципліни, адже процес навчання української мови майбутніх фахівців спрямований на формування комунікації та налагодження контактів у суспільстві.

Мовні питання є основними та перехідними для кожного українця. Основною мотивацією для українців отримати статус є необхідність захищати себе, а мова має вирішальне значення. Насправді кожна держава стала тим самим механізмом самооборони, призначеним для захисту та підтримки всіх, хто бере участь в єдиному національному організмі. Потреба у боротьбі за національне омолодження та повна функціональність української рідної мови об'єднала всіх нас у боротьбі за національні права [6, с. 319].

Сучасні вимоги до професійної підготовки фахівців передбачають високий рівень мовної компетентності, через яку реалізується комунікація в суспільстві. Мовна та мовленнєва компетенція є одним з найголовніших факторів формування сучасної людини, вона дає змогу проявити себе як особистість, вираження будь-яких емоцій, почуттів, зробити правильне рішення в тій чи іншій ситуації пов'язаних з професійною діяльністю, змогу правильно донести свою власну думку, міркування, пораду, пропозицію або вказати на помилки, а також ведення діалогу між співрозмовниками.

Висновки. У цілому слід підкреслити, що вивчення української мови, формування мовної компетенції є нагальною необхідністю для здобувачів вищої освіти під час навчання у ЗВО, тому що це безпосередньо виховує людину як освічену особу, котра зможе висвітлювати свої думки, ідеї, мати навички комунікації з соціумом, правильно встановлювати контакти з різними оточуючими, регулювати взаємовідносини та будувати професійну кар'єру. Здобувачі вищої освіти повинні дбати про культуру свого мовлення, мати навички мовленнєвого самоконтролю, усвідомлювати важливість та значення рідної мови в усіх сферах життя та діяльності. Формування поваги до державної мови та неухильне дотримання законодавства щодо функціонування державної

мови у ланці вищої світи закладе фундамент для здобувачів освіти у подальшому використовувати державну мову під час здійснення професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дроздова І. Взаємозв'язок формування мовної особистості студента ВНЗ нефілологічного профілю з розвитком професійного мовлення. *Збірник наукових праць*. Випуск 2. 2015. с.121-128. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2015/2/15.pdf
2. Гриценко Т. Розвиток мовної особистості у технічних ВНЗ. *Збірник наукових праць Національного авіаційного університету*. 2009. Вип. 17. с. 162-172. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/2321>
3. Лагдан С. П. Роль української мови у формуванні ціннісних орієнтацій студентської молоді. *Матер. регіон. наук.-практ. конф. / Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет*. Дніпропетровськ, 2015. с. 219-224. URL: <https://crust.ust.edu.ua/server/api/core/bitstreams/830a5fff-b04d-4fe7-8e31-b602a6b2ab09/content>
4. Болокотун З. А. Функціонування української мови в наукових періодичних виданнях. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. К.: Академперіодика, 2019. Вип. 16. с. 115-122. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/162751/12-Bolkotun.pdf?sequence=1>
5. Плотнікова Л. Ф. Українська мова як один із головних чинників побудови цивілізаційної держави. *Гуманізм та освіта: VIII Міжнародна науково-практична конференція*. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06plfpcd.htm>
6. Шкіль А. С., Ядловська О. С. Роль державної мови у становленні незалежності. *Соціально-гуманітарні виміри правової держави : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 30 квітня 2021 р.)*. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 316-319. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6977/1/%D0%BC%D0%>

B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%A1%D0%BE%D1%86-%D0%B3%D1%83%D0%BC%20%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8_2021.pdf

7. Ядловська О. С. Політична культура юристів як чинник професійності. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 січня 2017 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 153-155. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/publish/9.pdf>

МЕТОДОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЯК УНІВЕРСАЛЬНА ОСНОВА ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Калько Ріта Миколаївна

професор канд. пед.наук кафедри
українознавства та іноземних мов

Бразалук Вадим Павлович

старший лейтенант поліції

слухач магістратури I курсу

Навчально-наукового інституту

права та підготовки фахівців для підрозділів

Національної поліції

Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Вступ. Актуальність теми обумовлена тим, що сучасна глобалізація визначає нові вимоги до юридичної системи та взаємодії між громадянами різних країн світу. Зростання обсягів міжнародного спілкування призводить до значного збільшення кількості юридичних текстів, які потребують перекладу. Проте, переклад юридичних документів стикається з певним рядом проблем, які вимагають уваги та наукового аналізу. Різноманітність мов, що використовуються у міжнародному юридичному спілкуванні, представляє суттєву проблему для перекладачів юридичних текстів. Виникає непередбачена складність через використання відмінної термінології та концепцій в різних системах права, що ускладнює завдання точного перекладу. Це ставить під сумнів не тільки лінгвістичні, а й концептуальні аспекти перекладу, вимагаючи від перекладачів глибокого розуміння не лише мови, але й культурно-правового контексту [1, с. 98].

Також, розрізнення в правовій культурі вносить невизначеність у розуміння та застосування термінів, оскільки кожна культура може мати свої унікальні підходи та інтерпретації. Це особливо актуально при перекладі текстів, які містять нормативно-правові та юридичні визначення. Таким чином,

проблема різноманітності мов в юридичному перекладі потребує глибокого аналізу та розробки стратегій, спрямованих на забезпечення не лише лінгвістичної точності, але і правової адекватності в контексті культурно-правового розмаїття.

Мета роботи. Використати культурні аспекти методології стратегемного аналізу як універсальну основу перекладу юридичних текстів.

Матеріали та методи. В сучасному світі такі технології як машинний переклад та штучний інтелект, відкривають нові перспективи для полегшення процесу перекладу юридичних текстів. Однак, не дивлячись на їхній потенціал, ефективність застосування цих технологій в юридичній сфері залишається об'єктом активних досліджень. Автоматизовані засоби перекладу, хоча і володіють здатністю обробки великих обсягів інформації, можуть недостатньо враховувати важливі аспекти, що визначають юридичний контекст. Наприклад, вони можуть мало уваги приділяти контекстуальним відтінкам, специфіці термінології та нюансам, які є характерними для кожної конкретної правової системи [2, с. 115].

Важливо підкреслити, що юридичний переклад вимагає не лише лінгвістичної точності, а й глибокого розуміння юридичних понять та особливостей різних систем права. У зв'язку з цим, хоча сучасні технології можуть виступати як корисний інструмент, вони залишаються інструментом, а не абсолютним рішенням, і вимагають постійного вдосконалення та доповнення з боку фахівців для досягнення високого стандарту якості в юридичному перекладі.

Результати та обговорення. Для вирішення порушених питань автори пропонують звернутись до першої у світовій культурі спробі уніфікації усієї термінології (в тому числі і правової) методологією стратегемного аналізу. Класичний опис стратагеми складається із кількох пластів прихованого сенсу. Перший рівень – ідіоматична назва стратагеми дуже часто має ознаки сталого лінгвістичного виразу, яке характерне для всіх світових етносів. Стратагема 20 («Ловити рибу в каламутній воді» (混水摸魚)) має відповідники в європейських

мовах: «To catch fish in the dirty» (англ.) та ін. Далі йде відповідник стратагеми гексограми Іцзина, потім релігійно-містичне обґрунтування стратагеми через звернення досакральних текстів. Після цього показують застосування стратагеми героями літературних творів та конкретних історичних прецедентів їх застосування у військовій і юридичній практиці традиційного Китаю. При цьому величні історичні персонажі типу імператорів та їх військових провідників нічим не поступаються звичайним людям з різним соціальним статусом, приклад яких має підкреслювати універсальний характер стратагемного аналізу. Китайське висловлення, засноване на шостій главі трактату «Мистецтво війни»: «Там, де здається порожньо, нехай буде повно; а там, де здається повно, нехай буде порожньо» (虛則實之, 實則虛之) [4].

Таким чином, у сфері права, точність та юридична адекватність є вирішальними аспектами. Перекладач повинен не лише володіти мовними навичками, але й глибоким розумінням юридичних понять. Забезпечення правильного відтворення змісту та інтенцій оригінального тексту вимагає від перекладача великої відповідальності та професіоналізму. Одним із можливих шляхів вирішення проблем перекладу є впровадження правової гармонізації та уніфікації термінології. Створення міжнародних стандартів та глосаріїв юридичних термінів може полегшити процес взаєморозуміння між правовими системами та сприяти ефективнішому перекладу. Культурний контекст важливий для розуміння та правильного перекладу юридичних текстів. Включення в переклад культурних аспектів може допомогти зберегти сенс оригінального документу, особливо в контексті різних юридичних традицій. Важливим аспектом є підготовка фахівців у сфері перекладу юридичних текстів. Вищі навчальні заклади та спеціалізовані курси повинні надавати студентам не лише мовні навички, але й глибоке розуміння юридичної термінології та методів перекладу в умовах глобалізації [3].

Висновки. Забезпечення точного та повного передавання смислу юридичного тексту є ключовим завданням для перекладача. Велика увага повинна приділятися не лише лексичному, а й концептуальному перекладу, щоб

уникнути спотворень та непорозумінь. Отже, переклад юридичних текстів виявляється складним завданням, що потребує інтеграції знань із різних галузей. Спільні зусилля мовознавців, юристів та технологічних експертів можуть призвести до створення ефективних стратегій перекладу та сприяти підтримці правової ясності в умовах глобального співтовариства. Перед вченими та практиками стоїть завдання постійного вдосконалення та адаптації до зростаючих вимог світового спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тащенко Г. В. Актуальні проблеми теорії та практики перекладу : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : друкарня «Мадрид», 2021. 168 с.
2. Абабілова Н. Відтворення мови документів міжнародного права як перекладознавча проблема. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Філологічні науки. 2017. Кн. 1. С. 113-116.
3. Шугаєв А. В. Лексико-граматичні особливості перекладу документів міжнародного права. URL.: [http://eprints.zu.edu.ua/17097/1/A. V. Шугаєв.pdf](http://eprints.zu.edu.ua/17097/1/A._V._Shugaev.pdf) (дата звернення: 27.11.2023)
4. Калько Р. М. Універсалії мовної свідомості (у світлі концепції вродженої здібності Н. Хомського). Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016.-348 с..

ПЕРЕКЛАД ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ПОЛЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Калько Ріта Миколаївна

професор канд. пед.наук кафедра
українознавства та іноземних мов

Максименко Ольга Володимирівна

доцент, канд. пед.наук завідувачка кафедри
українознавства та іноземних мов

Лукомська Аліна Андріївна

слухач магістратури I курсу
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Вступ. У сучасному перекладознавстві дослідження мови стає неможливим без паралельного звернення до філософсько-світоглядних феноменів як окремого індивідуума, так і його суспільно-етнічної спільноти, глобальним поворотом до лінгвістичного антропоцентризму. У цьому контексті сучасна наука часто звертається до тексту як послідовності знакових одиниць, пов'язаних смисловим зв'язком. Лінгвістика тексту є напрямком лінгвістичних досліджень, предметом якого є правила побудови логічно несуперечливого тексту та його семантичних категорій. Правова лінгвістика досліджує юридичний текст, який визначає поведінку реципієнтів – країн, організацій, установ, громадян та регулює реальний світ і поведінку людей. Комунікативний ефект правового тексту базується на виражених у цих текстах імперативних факторах, пов'язаних спільною комунікативною метою, що використовуються в типових ситуаціях спілкування, мають однаковий прагматичний інститут, спільні мовні та стилістичні особливості.

Мета роботи є дослідження перекладу юридичного тексту для формування правового поля сучасного суспільства. Завдання полягає у

виявленні адекватного для модерного суспільства контексту перекладу юридичного тексту шляхом проведення історико-культурної розвідки.

Матеріали та методи. Для модерної філології це буде зверненням до класичних мов античної спадщини тісно пов'язаних із загально-суспільними цінностями. При перекладі важливе значення має взаємодія автентичних юридичних текстів з лінгвокраїнознавчим контекстом. Антропоцентричний підхід до мови передбачає осмислення мови не тільки як інструмента комунікації, але як знаряддя мислення й пізнання завдяки уявленню про семантичний код мови як систему для шифрування відкритим ключем зовнішньої та внутрішньої інформації суб'єкта. Юридичний текст, як продукт відповідного дискурсу, є відмінною ознакою між національними культурами, а сам правовий дискурс власне є комплексним вираженням відносин між людиною та суспільством, у контексті якого цей феномен функціонально має на меті формувати якийсь фрагмент світогляду чи світобачення реципієнтів [1, с. 26]. У правових текстах, на відміну від інших літературних артефактів, відсутнє особистісне ставлення авторів тексту до об'єктивної дійсності та змістовної інформації, яка відтворюється через створення невластивих правовим текстам асоціативних і конотативних значень. Основними принципами згаданих текстів є змістовна однозначність, конкретність і ясність, передумова адекватного викладу та зрозумілості, не залишаючи місця для підтекстової інформації [2, с. 11].

Результати та обговорення. Комплексне розуміння тексту як формально-змістовної одиниці включає аналіз окремих компонентів, а також засобів і способів їх створення [3, с. 26]. Тому вивчення юридичного тексту має включати аналіз таких елементів: форми (структура або формально-прагматична класифікація); різноманітні змістові аспекти (функціональні, інформаційні, логічні, психологічні та ін.); лінгвістичні та нелінгвістичні (наприклад, у формі документів навіть пробіл важливий, оскільки він вказує на відсутність символу в певній позиції).

Існує також багато літератури на цю тему, тому ми перерахуємо лише

деякі визначення, які представляють для нас найбільший інтерес. Слово «термін» походить від латинського «terminus» (межа, обмеження). Лінгвісти по-різному визначають це поняття. Наприклад, Ю. В. Попович визначає терміни «як однозначні слова без виразності» [4, с. 206]. Р. В. Стацюк зазначає, що «термін-це слово чи словосполучення, що вживаються для вираження понять і позначень об'єктів, які завдяки своїй строгій і точній визначеності чітко визначають семантичні межі і тому є єдиними у відповідній системі класифікації» [5, с. 113]. О. Д. Пономарів дає таке визначення: «Термін — це слово або фраза, що описує поняття певної галузі знань, науки чи культури» [3, с. 171]. Узгодженість словникового запасу законодавства, стійкість до не виправданих мовних новацій є необхідною умовою його стабільності.

Так, судові промовці (Цицерон та інші) використовують термін «Гладіатор» переважно у негативному значенні як означення механізму нелегітимної зміни існуючої влади, що юридично засуджується від Закону Петелія до Закону Тулія. Християнські автори (Блаженний Августин, Св. Ієронім Стридонський та інші), продовжуючи у Канонічному праві традиції Римського права, використовують термін «Гладіатор» виключно у негативному значенні. Наведений приклад показує, важливість використання юридичних понять у античній літературі та вимагає переосмислити деякі переклади римських авторів у контексті Римського права [6, 215].

Висновки. Отже, юридичний переклад має ряд особливостей, з якими повинен бути обізнаний перекладач юридичного тексту, оскільки помилки у перекладі можуть призвести до конфлікту між сторонами юридичного дискурсу. Цей тип перекладу не може бути здійснено без використання спеціальних знань у відповідній галузі права, без знання специфіки конкретного виду правовідносин.

Перекладач повинен орієнтуватися у чинному законодавстві або мати змогу отримати консультацію від фахівця, а також володіти спеціальною лексикою і знати особливості використання іноземної юридичної термінології в конкретному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія / Н. В. Артикуца. – К.: Стилос, 2004. – 266 с.
2. Мойсеєнко С. М. Прагматичні особливості англomовного науковотехнічного дискурсу / С. М. Мойсеєнко. – Луцьк : Наукові записки, 2007.– 363 с.
3. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української літературної / О. Д. Пономарів. Тернопіль, 2000. 276 с.
4. Попович Ю. В., Бялик В. Д. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Том 31 (70) №2 ч.2. 2020. С. 206-210.
5. Стацюк Р. В. Основні підходи до визначення поняття «Термін» у сучасній лінгвістичній науці. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Том 2, №5, 2016. С. 112-116.
6. Пакулова Т. В., Калько Р. М., Максименко О. В. Контекстний переклад терміну Гладіатор в античній літературі. Закарпатські філологічні студії. Том 30. С. 209-215.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Калько Ріта Миколаївна

професор канд. пед.наук кафедри
українознавства та іноземних мов

Максименко Ольга Володимирівна

доцент, канд. пед.наук завідувачка кафедри
українознавства та іноземних мов

Куцевол Соф'я Вадимівна

старший лейтенант поліції

слухач магістратури I курсу

Навчально-наукового інституту

права та підготовки фахівців для підрозділів

Національної поліції

Дніпропетровський державний університе

внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Вступ. Переклад - це унікальна сфера мовленнєвої діяльності, де мають значення не тільки різні мови, але й різні культури. Ще починаючи з другої половини ХХ ст. переклад відіграв велике значення у встановленні науково-технічних і комерційних зв'язків. Сьогодні Україна досить швидко просувається на шляху до інтеграції у світове співтовариство, розвиває міжнародне співробітництво з іншими державами у різних сферах: промисловості, торгівлі, культурі, науці, освіті тощо. Для успішного міжнародного співробітництва у зазначених сферах Україні потрібні фахівці, які зможуть виконувати переклад, як усний так і письмовий, на професійному рівні.

Мета роботи: дослідити деякі аспекти юридичного перекладу в умовах глобалізації на прикладах британської та арабської системи правових відносин.

Матеріали та методи. Людина, що живе у світі, не просто забезпечена мовою як певним знаряддям, на мові побудовано та набуло нового вираження те, що для людини взагалі є світом. Сучасна людина так звикла до

повсякденного використання мови, що доволі часто сприймає це як звичайне явище, яке супроводжує її протягом усього життя [1, 58]. Ото ж, для адекватного сприйняття світу та спілкування людям важливо розуміти один одного, тому важливу роль в нашому житті відіграє переклад, як засіб ефективної комунікації.

Особливе значення для внутрішньодержавних та зовнішньодержавних зносин має юридичний переклад. Цікаво зазначити, що суддя Верховного Суду Німеччини Б. Рютерс у своїй фундаментальній праці «Теорія права» надав свою позицію щодо бачення взаємозв'язку права та мови, зазначивши, що «поза мовою право не існує, право можливо виразити, передати, пояснити, вдосконалити лише завдяки інструментарію мов» [2, 106]. Вчений робить узагальнюючий висновок: «разом із європеїзацією національних правових систем і глобалізацією економічних відносин у багатьох галузях юридичної практики постають нові проблеми, пов'язані з іноземними мовами» [2, 107]. Право – безперечно, наукова сфера, що пов'язана з соціально-політичними і культурними особливостями країни. Сам юридичний текст відзначається високою об'єктивністю, що виключає будь-яке вираження суб'єктивної думки перекладача, який здійснює переклад юридичного тексту.

Ще однією особливою рисою юридичного перекладу є вживання синонімів, які використовуються для позначення одного поняття з метою уникнення двозначності; кліше та сталих виразів. Варто сказати, що недоречно використання синонімів може стати причиною непорозумінь між сторонами. В англійських юридичних текстах вживаються слова давньоанглійського походження, які вийшли із загального вжитку [3]. Також для юридичних перекладів є характерною наявність особливих ідіоматичних виразів та фразеологічних сполучень, які не вживаються чи рідко вживаються в літературній мові. Тому особа, що здійснює переклад, має бути високопрофесійною та досвідченою.

Результати та обговорення. Аналіз, здійснений авторами, дозволяє стверджувати, що найпоширенішим способом перекладу юридичних термінів є

використання лексичного еквівалента, тобто відповідника, загальноприйнятого для конкретного терміна, який відображає реалію, зазначену в мові оригіналу. Якщо немає відповідника, тоді застосовують наступні прийоми, такі самі як і для всіх інших термінів: прийом опису, прийом калькування, прийом транскрибування, переклад шляхом створення неологізму. Юридичний переклад завжди пов'язаний із певними труднощами, зокрема неможливо перекласти нормативний акт, договір та інші документи не розбираючись у тонкощах використання англійської юридичної термінології. Важливо зазначити, що юридичні документи повинні перекладати тільки професійні перекладачі, які спеціалізуються саме на такому перекладі. Вони повинні мати відповідну юридичну освіту або, як мінімум, значний досвід перекладів юридичної тематики. Інакше, помилок при перекладі не уникнути. Помилки при перекладі тексту договору можуть стати причиною завданням теріального збитку і пред'явлення судового позову, за що відповідальність нестиме перекладач. Законодавцем передбачений складний механізм застосування текстів рішень ЄСПЛ національними суддями в частині перекладів, що вимагає від них не тільки професійної компетенції у сфері права, але й додаткових навичок знання іноземних мов. Подолати окреслені проблеми, на нашу думку, можливо шляхом встановлення мінімального рівня знання фахової іноземної мови для суддівського корпусу із систематичним його підвищенням, а також розповсюдженням довідникової літератури тощо.

Подібний переклад із сакральної мови святого Письма, де Слово Абсолюта є юридичним актом прямої дії, на конкретну етнічну мову практичного життя суспільства у канонічному мусульманському праві є «Хійал» (ال - هیال). Його часто з арабської мови перекладають як «хитрість» або правові хитрощі (*хійал фікхійа*) (ال - هیال فقه). Але праця Ібн Зафера (XII ст.), (переклад Майкл Амарі «Solwan or Waters of Comfort» («Заспокоєння або Води Втіхи»)). такі джерела, як «Al-hiyal fi as-sari& sah al-islamiyyah» («Хитрощі в ісламському праві») Мухаммеда абд ал-Ваххаба Бухайра (Каїр 1974), «Al – hiyal al-mahzur minha wal-masru» («Дозволені та недозволені хитрощі») Абд-ас-

Салама Діхнов (Каїр 1946) і «Al-hiyal fi al-mu ' amalat al-maliyyah» («Хитрощі в галузі майнових відносин») Мухаммада ібн Ібрагіма (Туніс – Тріполі 1983) розкривають «Хійал» як «юридичні прийоми, що формулюють ісламське право, і визначаються як застосування правових засобів для досягнення результатів, ..., які не могли б бути досягнуті безпосередньо з використанням засобів, що надаються шаріатом» [1, 233].

«Хійал фікхійа» (الحدیل الفقه) застосовувалися в громадському житті при здійсненні комерційних угод. Наприклад, уникання заборони Корану стосовно отримання і сплати прибутку з фінансових операцій (ріба) (الربا) шляхом укладення угод бай' ал-'іна (الإضافة إلى "باي"), бай' ал-вафа' (جمع ية), (الوفاء), таваррук. Доречно вказати на одну з найпоширеніших «хійал» (الحدیل), продаж майна з правом зворотного викупу бай' ал-Вафа (الوفاء جمع ية) (продаж під обіцянку можливості зворотного викупу), при якій позичальник, який володіє майном, продає його позикодавцеві, який здає це майно позичальника в оренду і в якості орендної плати отримує суму позичкового відсотка. Позикодавець потім отримує право викупити це майно за початковою ціною продажу.

Таким чином, переклад юридичного тексту викликає багато труднощів, пов'язаних із своєрідністю юридичної мови, лінгвокультурними розбіжностями мови оригіналу й мови перекладу, різницею в законодавчих системах та лінгвістичних традиціях країн, особливостями оформлення документів різного типу. Для правової термінології характерним є безперервний розвиток, а тому подальші дослідження з цієї теми є продуктивними для всебічного та більш докладного вивчення аспектів перекладу юридичних термінів, що допоможуть уникнути помилок під час перекладу юридичних текстів.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, хочемо сказати, що перспектива подальшого дослідження цієї проблематики полягає у відборі відповідної інформації для включення до змісту навчання майбутніх перекладачів. Для їх навчання корисним буде відбір найтиповіших клішованих документів та проведення аналізу їх мовних та структурних особливостей.

Також вважаємо необхідним розроблення алгоритму їх перекладу та комплексу вправ для їх вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калько Р. М. Універсалії мовної свідомості (у світлі концепції вродженої здібності Н. Хомського). Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016.-348 с..
2. Rüthers B., Fischer, Chr. Rechtslehre : Begriff, Geltung, Anwendung. 5. überarb. Aufl. München : C.H. Beck, 2010. 640 b.
3. Чепурна О. В. Особливості методичної роботи над англомовними юридичними текстами у процесі перекладу [Електронний ресурс] / О. В. Чепурна // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер.: Філологічні науки. - 2013. - № 2. - С. 321-325. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2013_2_46

ВІЙСЬКОВИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗСУ

Калько Рита Миколаївна

професор канд. пед.наук кафедри
українознавства та іноземних мов

Трень Тетяна Олександрівна

старший лейтенант поліції,

слухач магістратури I курсу

Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Вступ. Сьогодні, коли на території України триває повномасштабна війна, військовий переклад набуває неабиякого значення, як важлива складова системи лінгвістичного забезпечення участі Збройних Сил України у заходах міжнародного військового співробітництва, оскільки вказані процедури вимагають професійного перекладацького супроводу. Крім того, професійний перекладацький супровід таких заходів, як миротворчі й антитерористичні операції та міжнародні військові навчання, напряду залежить від стабільної військово-термінологічної та лексикографічної роботи, військово-спеціальної мовної підготовки, лінгводидактики військового перекладу, а також науково-дослідницької роботи у зазначених сферах. Практика військового перекладу на даний момент видається неможливою без глибокого оволодіння теорією і осмисленням специфічних рис військового перекладу.

Ціль роботи. розглянути лінгвістичне забезпечення ЗСУ на основі теорії військового перекладу.

Матеріали та методи. Слід зазначити, що всі військові матеріали відрізняються від будь-яких інших матеріалів насиченістю специфічною військовою лексикою, широким вживанням військових та науково-технічних термінів, сленгових слів, котрі є характерними лише для військової галузі

спілкування, а з точки зору синтаксису широким використанням еліптичних (особливо у військовій документації) і клішованих конструкцій, бідністю дієслівних форм, стислою формою висловлювання. Не можемо не відзначити, що фундаментом військового перекладу є перекладацький супровід у Збройних Силах України, в основі якого лежить здійснення військовим перекладачем у військовій галузі міжкультурної комінукативно-посередницької діяльності у вигляді усного, письмового, послідовного й синхронного перекладу, реферування, анотування й редагування текстів загально-військової, військово-політичної, військово-технічної та військово-спеціальної спрямованості [2, 123].

Результати та обговорення. Попри те, що військовий переклад в Україні стрімко вдосконалюється завдяки інтенсифікації заходів міжнародного оборонного співробітництва, переходу Збройних Сил України на стандарти НАТО, потреби в перекладі військово-політичних документів безпекового значення, а також усного та письмового військово-технічного і військово-спеціального перекладу текстів різноманітних стилів та жанрів, обґрунтована науковцями теорія військового перекладу наразі є відсутньою [3, с. 102].

На наш погляд, теорія військового перекладу повинна ґрунтуватись на загальних мовознавчих і перекладознавчих принципах та засадах, відповідати методологічним і кваліфікаційним критеріям наукознавства, мати власний об'єкт, предмет та завдання, теоретичні моделі, поняттєво-категоріальний апарат.

Розглянемо найбільш суперечливий практичний концепт військового перекладу стосовно військових стратегем. Слово «Стратагема» як хитрість в англійській мові є найбільш поширеним серед європейських мов, йому дається наступні тлумачення:

1.a. An operation or act of generalship; usually, an artifice or trick designed to outwit or surprise the enemy (Військова операція або прийом, зазвичай хитрість або виверт, призначена, щоб увести в оману або застати зненацька ворога).

1.b. In generalized sence: Military artifice (В узагальненому сенсі: військова хитрість).

2.a. Any artifice or trick; a device or scheme for obtaining an advantage. (Будь-яка хитрість або виверт; прийом або інтрига з метою досягти переваги).

2.b. In generalized sence: Skill in devising expedients; artifice, cunning (В узагальненому сенсі: винахідливість у пошуках виходу; хитрість, спритність) [1].

У міжнародному праві статус військових хитрощів легітимізований у Гаазькій угоді про наземну війну від 1907 року в статті 24. у заключному протоколі Женевської угоди від 1949 р. «Про захист жертв міжнаціонального збройного конфлікту» (Протокол I), з одного боку, знаходимо заборону на підступництво (ст. 37, пункт 1), з іншого, – перелік допустимих військових хитрощів, наприклад, камуфляж, помилкові позиції, відволікаючі операції і помилкова інформація (ст. 37, пункт 2). Американський мілітарний довідник також містить список «допустимих військових хитрощів» (Stratagems permissible).

Висновки. В цьому контексті треба відмітити, що для здійснення якісного військового перекладу особа, що здійснює переклад, має не лише на високому рівні володіти іноземною мовою, а й військовою термінологією, бути в належній мірі освіченою в галузі військової справи загалом. Доцільно відзначити, що наразі є недостатньо дослідженим питання помилок під час здійснення військового перекладу.

Підсумовуючи вищезазначене, слід наголосити, що важливою складовою військового перекладу є забезпечення лінгвістичної підтримки Збройних Сил України під час війни, адже від правильності перекладу може залежати життя людей, котре є найбільшою цінністю у суспільстві. Тому наразі Україна потребує професійної перекладацької підтримки, знання військової термінології, військової мовної підготовки, а також наукової діяльності в цих напрямках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калько Р. М. Універсалії мовної свідомості (у світлі концепції вродженої здібності Н. Хомського). Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2016.-348 с.
2. Балабін В. В. Зміст та структура лінгвістичного забезпечення військ. Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції «Військова освіта та наука: сьогодні та майбутнє» за заг. Ред. В. В. Балабіна. К.: ВІКНУ, 2011 С.95-96.
3. Нікіфорова О. М. Передумови становлення наукової школи військового перекладу в Україні / О. М. Нікіфорова // Лінгвістика ХХІ століття. 2015. – №. 2015. – С. 107-120.
4. The Oxford English Dictionary. Vol. X, Oxford, 1933.

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ МОВНИХ БАР'ЄРІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Карпенко Вероніка Юріївна,
офіцер-слухач,
Військовий інститут
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ

Вступ. У сучасному глобалізованому світі, де військові операції часто включають багатонаціональні зусилля, військовий переклад виходить на перший план як критичний елемент міжнародної військової взаємодії. Завдання перекладу у військовій сфері є особливо складним через високі вимоги до точності, оперативності та здатності враховувати культурні та контекстуальні нюанси. Непорозуміння чи помилки у перекладі можуть мати серйозні наслідки, включаючи дипломатичні конфлікти та навіть збройні інциденти. Ефективне подолання мовних бар'єрів у військовому контексті вимагає не лише знання мови, але й розуміння військової термінології, культури та процедур. Це стає ще більш важливим у багатонаціональних військових місіях, де взаємодія між силами різних країн вимагає не тільки вільного перекладу, але й глибокого міжкультурного спілкування.

Ціль роботи. Ціль роботи полягає у розробці та аналізі стратегій подолання мовних бар'єрів у військовому перекладі, з особливим акцентом на підходи, які можуть бути застосовані в багатонаціональних військових місіях.

Матеріали та методи. У цій роботі було застосовано комплексний підхід до аналізу стратегій подолання мовних бар'єрів у військовому перекладі, що включав різноманітні матеріали та методи. Основою аналізу стали два ключові наукові джерела: стаття з Modern War Institute, що розглядає використання технологій у військовому спілкуванні, з акцентом на штучний інтелект та машинний переклад, та робота Carlo Rossi та інших, опублікована у "Disaster

Med Public Health Prep”, що обговорює використання друкованих допоміжних засобів, інформаційних технологій, двомовних респондентів та медичних перекладачів у гуманітарних операціях.

У процесі доповіді були визначені та детально розглянуті наступні стратегії: використання штучного інтелекту та машинного перекладу для підвищення ефективності міжмовного спілкування, роль двомовних респондентів та медичних перекладачів у якості мосту між різними мовами та культурами, важливість розвитку культурної чутливості та навчання мовам, а також створення спільних рамок для обміну інформацією між військовими силами.

Результати та обговорення. У військовому перекладі важливо ефективно подолати мовні бар'єри для забезпечення успішної міжнародної співпраці та операцій. У цьому контексті, сучасні стратегії та технології набувають особливого значення. Однією з ключових стратегій є використання штучного інтелекту та машинного перекладу, які сприяють ефективному спілкуванню між військовими, що говорять різними мовами. Зокрема, системи перекладу, такі як Google Cloud Translation та Amazon Translate, демонструють значний потенціал у цьому напрямку, як вказано у статті “Won in Translation: Leveraging Tech to Enhance ROK-US Communication and Interoperability” з Modern War Institute [1].

Роль двомовних респондентів та медичних перекладачів також відіграє ключову роль у міжкультурному спілкуванні, особливо у контексті міжнародних гуманітарних операцій. Вони виступають як міст між різними мовами та культурами, забезпечуючи точність та ясність комунікації, що може бути життєво важливим, як показано у дослідженні Carlo Rossi та інших, опублікованому у “Disaster Med Public Health Prep” [2].

Крім технічних аспектів, розвиток культурної чутливості та навчання мовам є необхідним для підвищення розуміння між військовими різних культур. Навчання мовам та культурні тренінги сприяють кращому розумінню міжнародних партнерів і зменшенню ризику непорозумінь. Останнім, але не

менш важливим, є створення спільних рамок для обміну інформацією між різними військовими силами, що дозволяє забезпечити доступність релевантної інформації для усіх уповноважених користувачів, незалежно від їх місця розташування чи організації.

Висновки. Отже, аналізуючи сучасні підходи до подолання мовних бар'єрів у військовому перекладі, особливу увагу слід звернути на використання технологій, зокрема штучного інтелекту та машинного перекладу. Ці технології, як підкреслено в дослідженні з Modern War Institute, відіграють ключову роль у поліпшенні комунікації між військовослужбовцями, що говорять різними мовами. Водночас, значення двомовних респондентів та медичних перекладачів у міжкультурному спілкуванні, як зазначено у дослідженні Carlo Rossi, не може бути недооцінене. Проте, існує потреба у подальшому розвитку та інтеграції технологій з міжкультурною освітою для підвищення ефективності військового перекладу. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці більш ефективних систем машинного перекладу, які б враховували контекстуальні та культурні аспекти мови, а також на розбудові міжкультурних зв'язків. Цей інтегрований підхід є вирішальним для зміцнення міжнародної безпеки через покращення комунікації та співпраці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Modern War Institute. Won in Translation: Leveraging Tech to Enhance ROK-US Communication and Interoperability. 2023.

2. Carlo Rossi, Sylvain Grenier, Régis Vaillancourt. Literature Review: Strategies for Addressing Language Barriers During Humanitarian Relief Operations. 2019.

3. Gregg, J, Saha, S. Communicative competence: a framework for understanding language barriers in health care. J Gen Intern Med. 2007.

4. Greenhalgh, T, Robb, N, Scambler, G. Communicative and strategic action in interpreted consultations in primary health care: a Habermasian perspective. Soc Sci Med. 2006.

ТРЕНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТА КОНЦЕНТРАЦІЇ ДЛЯ ВІЙСЬКОВИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Карпенко Вероніка Юріївна,
офіцер-слухач,
Військовий інститут
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ

Вступ. Тренування пам'яті та концентрації відіграє вирішальну роль у професійній діяльності військових перекладачів, оскільки ці навички є фундаментальними для ефективного виконання їхніх завдань. Військові перекладачі зазвичай працюють у середовищі, де високий рівень стресу та тиск часу є нормою. В таких умовах, здатність швидко засвоювати, точно перекладати та відтворювати інформацію стає критично важливою.

Ціль роботи. Мета даної роботи полягає у вивченні ефективності тренувань пам'яті та концентрації для підвищення професійних навичок військових перекладачів. Особлива увага приділяється методам, що сприяють швидкому засвоєнню, точному перекладу та відтворенню інформації в умовах високого стресу.

Матеріали та методи. У цьому дослідженні використовуються міждисциплінарні методи для аналізу ефективності тренувань пам'яті та концентрації. Основними джерелами даних є наукові статті, огляди літератури та практичні дослідження з психології, нейронауки та військових наук. Використовуються кількісні та якісні методи аналізу. Кількісний аналіз передбачає статистичну обробку даних про ефективність різних методів тренування. Якісний аналіз зосереджений на теоретичному вивченні підходів та їх застосуванні у військовому перекладі.

Результати та обговорення. Результати показують, що метод локацій і мнемонічні техніки значно покращують короткотривалу та довготривалу пам'ять у військових перекладачів. Медитація та майндфулнес ефективно

знижують стрес та підвищують концентрацію, що критично важливо в стресових умовах.

Тренування пам'яті та концентрації сприяють не тільки поліпшенню професійних навичок, але й загальному психологічному благополуччю перекладачів. Це, в свою чергу, підвищує ефективність їхньої роботи в умовах військових конфліктів. Для подальших досліджень рекомендується зосередитися на розробці та тестуванні конкретних програм тренувань, адаптованих для військових перекладачів, з урахуванням специфіки їхньої роботи та психологічних особливостей.

У межах наукового аналізу, значущість історичного контексту та міжкультурних взаємодій для військових перекладачів набуває особливої ваги, як це підкреслено у дослідженні А. Сечені (Szécsényi, 2023). Хоча це дослідження не зосереджується безпосередньо на тренуванні пам'яті та концентрації, воно висвітлює критичну роль глибокого розуміння контекстуальних факторів у процесі ефективного перекладу, особливо у військовій сфері.

Тренування пам'яті для військових перекладачів може включати застосування методу локацій, визнаного однією з найефективніших мнемотехнік. Цей метод передбачає візуалізацію інформації у вигляді образів, які розміщуються у знайомому просторі, такому як власний будинок або звичний маршрут, дозволяючи перекладачам створювати міцні асоціативні зв'язки для кращого запам'ятовування та відтворення інформації. Як показано в дослідженні "The Effect of Memory Training on Interpretation Performance", цей підхід може значно покращити ефективність перекладу.

Крім того, важливим аспектом тренування пам'яті є регулярне повторення матеріалу. Це може бути реалізовано через систематичне відновлення інформації, що сприяє її перенесенню з короткочасної пам'яті в довготривалу. Використання мнемонічних прийомів, таких як аббревіатури або римування, також може бути корисним для покращення здатності до запам'ятовування складної військової термінології.

Щодо тренування концентрації, методи медитації та майндфулнес виявляються особливо ефективними. Ці практики допомагають знизити рівень стресу та підвищити зосередженість, що є критично важливим у високостресових умовах військових операцій. Регулярні вправи на концентрацію уваги, такі як читання з високою концентрацією або розв'язування складних головоломок, сприяють розвитку здатності фокусуватися на завданні протягом тривалого часу без відволікань.

Концентрація відіграє вирішальну роль у професійній діяльності перекладачів, особливо в умовах, де вони стикаються з високим рівнем зовнішніх відволікаючих факторів, таких як шум, рух або стресові ситуації. Здатність підтримувати високий рівень концентрації є ключовою для точного та ефективного перекладу, оскільки вона дозволяє перекладачу зосередитися на суті повідомлення, ігноруючи несуттєві деталі.

Регулярні вправи на концентрацію уваги, такі як читання з високою концентрацією або розв'язування складних головоломок, також можуть бути корисними. Ці вправи не тільки покращують здатність зосереджуватися на завданні, але й тренують мозок працювати в умовах, що вимагають високої когнітивної активності. Читання з високою концентрацією, наприклад, вимагає від перекладача зосередитися на тексті, аналізуючи його зміст та структуру, що є схожим на процес перекладу.

Важливо, що ці методи тренування концентрації повинні бути інтегровані в загальну програму підготовки перекладачів. Це може включати в себе спеціалізовані курси, майстер-класи та практичні заняття, які допомагають розвивати та вдосконалювати ці навички. Такий підхід дозволить перекладачам не тільки підвищити свою професійну ефективність, але й краще адаптуватися до вимогливих умов військових операцій.

Інтеграція тренувань пам'яті та концентрації в загальну програму підготовки військових перекладачів є фундаментальною для підвищення їхньої професійної компетентності. Враховуючи специфіку роботи військових перекладачів, яка вимагає високої точності та швидкості перекладу в умовах,

що часто характеризуються високим рівнем стресу та непередбачуваності, систематичне тренування цих когнітивних здібностей стає ключовим.

Спеціалізовані курси, що фокусуються на розвитку пам'яті та концентрації, можуть включати в себе теоретичні лекції та практичні заняття, які охоплюють різноманітні аспекти цих процесів. Це може бути вивчення мнемотехнік, методів візуалізації, а також технік медитації та міндфулнес. Такі курси можуть також включати вивчення нейропсихологічних основ пам'яті та уваги, що дозволяє перекладачам краще розуміти механізми своєї когнітивної діяльності.

Робочі семінари можуть бути орієнтовані на практичне застосування навичок пам'яті та концентрації в професійній діяльності перекладача. Це може включати в себе вправи на швидке запам'ятовування та відтворення інформації, тренування уваги за допомогою спеціалізованих комп'ютерних програм, а також симуляції реальних перекладацьких завдань, що вимагають високої концентрації уваги.

Практичні заняття можуть включати в себе різноманітні вправи, спрямовані на розвиток та вдосконалення пам'яті та концентрації. Це може бути робота з текстами, що вимагають високої концентрації уваги, використання інтерактивних вправ для тренування пам'яті, а також застосування технік релаксації для покращення здатності зосереджуватися.

Важливо, що такі тренування не лише покращують професійні навички перекладачів, але й сприяють їхньому психологічному благополуччю, знижуючи рівень стресу та підвищуючи загальну працездатність. Інтеграція цих аспектів у загальну програму підготовки військових перекладачів є важливою для підготовки фахівців, здатних ефективно працювати в складних та вимогливих умовах сучасних військових конфліктів.

Висновки. Систематичне тренування пам'яті та концентрації є вирішальним для підвищення професійної ефективності військових перекладачів. Використання методу локацій та мнемонічних технік, як і практики медитації та майндфулнес, сприяє не лише когнітивному розвитку,

але й зниженню стресу, що є ключовим під час високонапружених воєнних умов. Інтеграція цих підходів у загальну програму підготовки перекладачів відіграє фундаментальну роль у підготовці фахівців до ефективної роботи в складних умовах сучасних конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Szécsényi, A. (2023). Hungarian Guards of a Concentration Camp: Interactions and Atrocities in Bergen-Belsen.
2. Yenkimaleki, M., & Heuven, V.J. van (2016). *The Effect of Memory Training on Interpretation Performance*. International Journal of English Language, Literature and Translation Studies, 3(3), 79-86.
3. Kara J. Blacker, Joseph Hamilton, Grant Roush, Kyle A. Pettijohn & Adam T. Biggs. *Cognitive Training for Military Application: a Review of the Literature and Practical Guide*.
4. Alderton, D. L., Wolfe, J. H., & Larson, G. E. (1997). The ECAT battery. *Military Psychology*, 9, 5–37.
5. Brumfit, C. J. & Johnson, K. (1979). *The Communicative Approach to Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

**АРХЕТИП СТАРОГО МУДРЕЦЯ
В РОМАНАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ**

Криворучко Валентина Іванівна,
аспірантка

Полтавський державний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Вступ. Творчість лауреата Шевченківської премії Мирослава Дочинця продовжує «завойовувати» читача, і не тільки українського. Феномен популярності закарпатського авора криється і в особливому ідіостилі, і в ідейному звучанні його творів, жанрове визначення яких в літературознавстві коливається від роману до притчі. Притчового звучання надають творам Дочинця не тільки афористичність письма та впізнавані алюзії, але й особливий тип протагоніста, який за багатьма ознаками належить до юнгіанського архетипу старого мудреця (або – у деяких перекладах – мудрого старого, мудреця).

Метою роботи є встановлення засобів актуалізації архетипу старого мудреця в романах Мирослава Дочинця «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Мафтей. Книга, написана сухим пером», «Лис».

Виклад основного матеріалу. К.-Г. Юнг, один з родоначальників аналітичної психології, відкривши колективне несвідоме, проливає світло й на структуру людської пам'яті, у глибинах якої приховані «колективно-несвідомі змісти, <...> правдавні або, точніше кажучи, первісні типи, тобто споконвічні загальні образи. [1, с. 13]. Ці образи швейцарський науковець називає архетипами, зауважуючи що його термін найближчий за значенням до поняття «ідеї» з праць Аврелія Августина. У Юнгіанській класифікації своє місце посідає й архетип старого мудреця, узагальненими ознаками якого є прагнення зрозуміти світ, пізнати істину, здатність до аналітико-синтетичного мислення-це робить представників архетипу старого мудреця вмілими

наставниками, вчителями та порадиниками. Саме такий типаж героя знаходимо в багатьох – якщо не в усіх – книгах топового українського письменника Мирослава Дочинця. Наявність архетипу старого мудреця стало ознакою його ідіосилу, хоч кожен зокрема його герой-протагоніст вирізняється власними життєвими обставинами, проте назагал вони втілюють досвід, мудрість, поміркованість, гармонію, віру – те, чого прагне віднайти Дочинців читач у власному вимірі. Для прикладу зупинимось на кількох персонажах найбільш відомих сюжетних творів Мирослава Дочинця.

Головний герой роману «Вічник. Сповідь на перевалі духу» Андрій Ворон, якого автор представляє як свого близького знайомого, тобто як реальну людину, виробив власні принципи здорового духовно та фізично життя. Цінності, які «виплекав у собі Вічник, – одночасно прості й неймовірно складні. Їхня духовна сутність підносить Ворона над щоденною суєтою, робить його «світовим чоловіком» [3, с. 64]: «Зустрів людину – порадуй її. Бодай теплим поглядом. І сам зігрієшся. Не треба нікого судити з гори. Сам піднімайся на гору. Височини ще більше вивищують достойного і показують нікчемність нікчемного. [...] Не гріши! Не бреш! Не зраджуй! Не бійся! І не буде серце боліти» [2, с. 263-264]. У цих ніби простих і безхитрісних заповітах Вічника сконденсовано універсальні правила людського життя та співжиття, тому автор і нарікає його «європейським чоловіком».

Живучи за своїми принципами, Вічник навчився відчувати радість буття в найпростіших, здавалося б, речах. Потрапивши волею долі на безлюддя, в Чорний ліс, він, подібно Робінзону, вчиться співіснувати з природою, слідувати за її підказками та знаками і не просто виживає, а стає при цьому сильнішим і фізично, й духовно. Незважаючи на відсутність спілкування з людьми, він як найвище благо плекає в своєму серці любов – одну з найголовніших біблійних чеснот: «Жива окрушина в лоні гір, піщинка в морській мушлі, – я викохував тут у собі перл безсмертної душі. Упосліджений світом і покинутий людьми, замкнений в кам'яній коморі Природи, знайшов я свободу волі і радість ширяння духу» [2, с. 5]. Згодом свій досвід Андрій Ворон передаватиме в

нібито простих, але таких цінних порадах тим, хто звертатиметься до нього як до «знатника», народного цілителя, що проживши 104 роки, ніколи не нарікав на життя, повною мірою символізуючи архетип старого мудреця.

У романі «Мафтей. Книга, написана сухим пером» титульний герой Мирослава Дочинця, так само маючи поважний вік та сповнене різноманітних подій життя, втілює архетип старого мудреця. Його Мафтей Проскурник-«зелейник», «знатник», «провидець», «відун», «бай», «філозоф здоровля». Прислухаючись до світу, «він стає органічною і цілісною його частиною, розчиняється в часі і просторі» [с. 5, с. 37]: «Я не поспішаю і не зволікаю – я рухаюся як вода, як час. <...> Бути живою часткою цілого – хіба не найбільш захопливе таїнство життя!» [4, с. 15]. Роман рясніє численними епізодами цілительської практики Мафтея – чину (від «учинок», «творення»). Та й загалом виражений, осмислений щоденний триб протагоніста максимально відповідає архетипу старого мудреця: «Сумлінно й неспішно прожитий день-ось глина, з якої ліпиться витривала людина» [4, с. 17].

Як і в кожній книзі Дочинця, в «Лісі» теж є архетип старого мудреця – це Тата. У його повчання вкладено насправді загальнолюдські істини про життя як найбільший дар, про те, що воля «не в кулаці. Воля в голові» [6, с. 223]. «Бо несвобода – це не тісний простір. Це тіснота душі, мілина серця. Вільними ми приходимо в цей світ, і ніхто не в змозі накинути пута на нашу безсмертну душу» [6, с. 144]. Кожне «повчання Тати в романі «Ліс» корелює із істинами вселюдськими» [7, с. 83]: «Добро – це милість <...> до всього сущого, до кволого, до слабого. До всього, що до сонця тягнеться...» [6, с. 175]. Перейнявши настанови Тати, головному героєві роману вдається віднайти душевну рівновагу та відчуття свободи в кожному дні й кожній ситуації-настільки значимим в його житті став порадник та навчитель Тата, в чийому образі Мирослав Дочинець вдало втілює архетип мудрого старого.

Висновки. Практично в усіх романах Мирослава Дочинця, в різних образах персоніфіковано архетип старого мудреця, у чий вуста автор вкладає певні сентенції, ідейні узагальнення своїх творів – від вузькофілософських до

загальногуманістичних. Архетип старого мудреця привабливий для читача, бо своїм змістом він певною здатен компенсувати стан духовного дефіциту сучасного соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / Переклала з німецької Катерина Котюк; науковий редактор українського видання Олег Фешовець. 2-ге опрац. вид. — Львів: Видавництво «Астролябія», 2018. — 608 С.
2. Дочинець М. Вічник. Сповідь на перевалі духу : роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2013. 280 с.
3. Криворучко В. І. «Європейська» людина у прозі Мирослава Дочинця // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці Видавничий дім «Гельветика» 2022. - с. 62-66
4. Дочинець М. Мафтей. Книга, написана сухим пером : роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2020. 352 с.
5. Криворучко В. Міфопоетика хронотопу в романі М. Дочинця Мафтей. Книга, написана сухим пером» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія: Збірник наукових праць. - Випуск 51, том 3. - Видавничий дім «Гельветика», 2021. - с. 36-39
6. Дочинець М. Лис та інші детективні історії : роман, оповідання. Мукачево : Карпатська вежа, 2017. 354 с
7. Криворучко В. Особливості часопросторових відношень у романі Мирослава Дочинця «Лис» // Knowledge, Education, Law, Management, 2022 № 3 (47). – с. 80-85

ЗАЛУЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ У ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ ПРАВНИКІВ

Пісковська Єва Олександрівна,
здобувачка вищої освіти, 1 курс,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:
Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри
міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна

Вступ. Мова виражає світосприйняття людини та впливає на її свідомість, що робить збереження національної ідентифікації важливим завданням держави на сучасному етапі розвитку, особливо у період подій повномасштабного нападу РФ та боротьби нашої країни за незалежність та територіальну цілісність.

Гуманітарна політика, спрямована на вдосконалення правописних норм, є ключовою складовою цього завдання. У контексті постійного вдосконалення судочинства та впливу інших мов на українську мову, важливо впроваджувати в юридичну практику мовні засоби, що відповідають сучасним вимогам та відображають національну своєрідність. Нова редакція Українського правопису (далі - НРУП) має стати невід'ємною частиною сучасного ділового мовлення правників з всіх галузей, визначаючи моральний і правовий клімат суспільства та сприяючи використанню довершеної мови в юридичній сфері.

Мета роботи. Здійснити аналіз вживання фемінітивів у діловому мовленні правників на сучасному етапі в умовах прийняття нового правопису.

Результати та обговорення. Український правопис представляє собою систему загальновизнаних правил передачі мови на письмі. Це набір визначених і обов'язкових вказівок для використання української мови в

письмі, визначаючи способи вираження мовлення на письмі. Ідеальна відповідність правилам правопису на всіх рівнях відображає сучасний стан українського законодавства та дозволяє точно відтворювати зміни в суспільному житті.

У останні десятиліття ХХІ століття у вивченні та використанні усної та писемної мови в правничьому середовищі зростає вживання слів, які раніше були нехарактерні, таких як "наразі", "троща", "позаяк", "береги", "світлина" і інші. Одночасно виникають питання щодо правильного написання або вживання певних слів, таких як "веб-сторінка" чи "веб-камера". Це створює труднощі та заважає досягненню єдності. Отже, виникла необхідність систематизації цих слів відповідно до сучасних норм літературної мови. Статус мови є ключовим для утвердження НРУП, оскільки від державної мови залежать нові обов'язки. У правовій державі розвиток мови можливий, оскільки, за словами І. Огієнка, літературну мову формують не лише письменники у своїх творах, але й всьоденне життя: школа, церква, театр, кіно, преса, державні уряди, приватні підприємства і т.д [1, с. 190]. Кожен етап історичного розвитку мови висуває перед правописною системою нові завдання, які потребують розв'язання.

Сучасна українська мова є відкритою і динамічною, що проявляється у зміні словника, появі нових термінів у різних сферах суспільної комунікації та необхідності адаптації загальних та власних назв до існуючих орфографічних правил [2]. НРУП має вирішувати завдання, такі як адаптація іншомовної лексики в українській мові, кодифікація та повернення до активного вжитку давніх правил української мови, уніфікація орфографічних норм [3].

Серед інновацій НРУП використання фемінітивів, таких як філологиня та членкиня, викликало найбільше обговорень. Фемінітиви є словами жіночого роду, альтернативними чоловічим формам (зазвичай вживаним для всіх незалежно від статі): льотчик - льотчиця, письменник - письменниця, професор-професорка, директор - директорка і таке інше. Таким чином, можна сказати "Вона викладач" і "Вона викладачка".

Аналізи, проведені фундацією "DEJURE", вивчили рішення українських судів для визначення частоти використання фемінітивів. Виявилося, що українське законодавство не використовує фемінітиви в судовій практиці. Наприклад, слово "громадянки" стосується поняття "громадяни", і офіційні посади вживаються тільки в чоловічому роді. Однак при написанні судових рішень судді мають певну свободу. Вибрано найбільш уживані слова, такі як позивачка, громадянка, відповідачка, скаржниця, представниця, юристка, адвокатка, прокурорка, правничка, членкиня [4].

Невикористання жіночих форм іменників у судочинстві пояснюється тим, що протягом тривалого періоду студенти вищих навчальних закладів, вивчаючи українську мову професійного спілкування, вважали, що в діловому українському мовленні використовується виключно чоловічий рід, незалежно від статі особи. Автори багатьох навчальних посібників підкреслювали, що іменники, які називають професії, посади, звання, використовуються у чоловічому роді, а розмежування між чоловічим і жіночим родом не передбачається. Це стосується таких слів, як "геолог", "інженер", "педагог", "доцент", "професор", "генерал", "технік", "директор", "декан", "фотограф", "географ" та інші. Вказівки на жіночу особу враховуються лише у контексті дієслів, як наприклад: "Декан факультету іноземної філології О. В. Комарчук запросила нас на зустріч із першокурсниками" [5, с. 374-375].

За думкою М. Зубкова, більшість іменників, які вказують на статус, професію, посаду, звання, використовуються у чоловічому роді, наприклад: "викладач хімії" (не "викладачка"), "лаборант відділу" (не "лаборантка"), "працівник фірми" (не "працівниця") [6, с. 187].

Автори навчального посібника "Українська мова професійного спілкування" З. Мацюк і Н. Станкевич вказали, що деякі іменники у морфологічній формі не передбачають розмежування за статтю, такі як: 1) назви наукових ступенів і звань, наприклад: "доктор", "кандидат", "професор", "доцент"; 2) офіційні, адміністративні, посадові назви, наприклад: "прем'єр-міністр", "президент", "дипломат", "посол"; 3) назви осіб за

військовими спеціальностями, наприклад: "воїн", "боєць", "офіцер", "пілот", "майор", "капітан"; 4) інші найменування соціально-оцінного типу, наприклад: "лауреат", "інженер", "консультант", "інспектор" і так далі [7, с. 168]. Разом з тим. Мовці активно запроваджують фемінітиви із суфіксом -к-: доцентка, консультантка, інспекторка.

Одночасно слід відзначити, що назви професій з нейтралізованою родовою віднесеністю розглядалися як типові граматичні омоніми, представлені окремими лексемами.

У літературній мові широко використовувалися нормативні співвідносні форми чоловічого та жіночого роду, такі як: позивач – позивачка, відповідач-відповідачка, студент – студентка, аспірант – аспірантка, працівник-працівниця, лаборант – лаборантка, учитель – учителька і так далі. Згідно з автором, рекомендації щодо використання тільки чоловічого роду можуть пояснюватися бажанням розділити офіційну та неофіційну сферу спілкування [8]. Проте на практиці використання фемінітивів є нормою для української мови як системи, що має давню традицію, як показує практика сучасного усного та писемного мовлення. У Словнику української мови зареєстровані такі слова як позивачка, громадянка, відповідачка, адвокатка, скаржниця, представниця, юристка та інші [9].

Сьогодні важливо відновлювати гендерну рівність у мовленні, визначати жінок у суспільних процесах, підкреслювати їхню роль у всіх сферах життя. Це включає активне використання жіночих форм усного та писемного мовлення, зокрема в юридичному стилі. Для цього використовуються різні суфікси, такі як -к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес- та інші, для трансформації чоловічих іменників у жіночі форми. Наприклад: "авторка", "дизайнерка", "директорка", "редакторка", "співачка", "студентка" і т.д. Ці інновації також впливають на юридичну практику, модернізуючи викладання права з урахуванням принципів гуманізації вищої освіти та формування професійних і мовних компетентностей фахівців [2].

Прийняття нового українського правопису (2019 р.) з-поміж

різноманітних змін у мовленні виокремило та запропонувало на широкий загал питання творення та залучення фемінітивів у сучасній літературній мові. Ця тематика викликала широкі дискусії серед науковців, службовців, журналістів, представників керівного апарату, адже виникла нагальна потреба використання нових лексичних одиниць на позначення осіб жіночої статі щодо їх професійної діяльності або посад. Частиною суспільства фемінітиви сприймаються насторожено, навіть упереджено, відповідні зміни викликають опір. Разом з тим, у самому суспільстві протягом останніх десятиліть відбуваються суттєві зміни у площині гендерних відносин і, відповідно, таких же змін зазнає і мовлення, адже мова ніколи не була статичною, а, навпаки, є відлунням та дзеркалом процесів, що відбуваються між індивідами, у групах, спільнотах, суспільстві [10; с. 161].

Висновки. Отже, впровадження норм НРУП у всі сфери суспільного життя є актуальним завданням, однак спостерігаються значущі відмінності у сприйнятті його правниками у галузі ділового мовлення. Тому фахівцям у галузі філології необхідно більш активно включатися у освітню діяльність у цьому напрямі та служити прикладом використання літературної української мови згідно із вимогами діючого Українського правопису. Це є ключовим для прискорення процесу реформи, оскільки правильність, точність та варіативність мови судочинства, зокрема правових актів і рішень, залежить від того, наскільки повні та максимально приближені до реальності будуть усне та писемне мовлення учасників правового процесу та всієї правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови; упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та примітки М. С. Тимошик. Київ: Либідь, 1995. 296 с. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.htm>. (дата звернення: 13.11.2023).
2. Український правопис. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>. (дата звернення: 13.11.2023).
3. Мовознавці Академії – про нову редакцію Українського правопису.

URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5131>.

(дата звернення: 13.11.2023).

4. Колотило М. Феміда і фемінітиви. URL: <https://dejure.foundation/longread/femida-i-feminityvu>. (дата звернення: 13.11.2023).

5. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення: підручник; вид. 2-ге, доп. і переробл. Київ: Атіка, 2004. 592 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Shevchuk_Dilove_movlennya1728619156.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

6. Зубков М. Сучасне українське ділове мовлення Харків: Торсінг, 2001. 384 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/Zubkov_2003_448.pdf (дата звернення: 13.11.2023).

7. Мацюк З. Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: навч. пос.; 2-е вид. Київ : Каравела, 2007. 352 с. URL: <https://library.kre.dp.ua/Books/2-4%20kurs/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%28%D0%B7%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84.%D1%81%D0%BF%D1%D0%BD%D0%BD%D1%8F%202005.doc> (дата звернення: 13.11.2023).

8. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові XI – XV ст. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/2237> (дата звернення: 13.11.2023).

9. Словник української мови. кер. В.В. Німчук та ін.; відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ: ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001665> (дата звернення: 13.11.2023).

10. Ядловська О. С. Використання фемінітивів як впровадження гендерно паритетної лексики: український зріз. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лютого 2020 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 161-165. URL:

МОДУСНА РАМКА ВТОРИННОЇ ПРЕДИКАЦІЇ В ДУПЛЕКСИВНИХ СТРУКТУРАХ

Томусяк Людмила Миколаївна,
к.філол.н., доцент кафедри сучасної української мови
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна

До особливостей дуплексивних конструкцій на комунікативному рівні слід віднести, перш за все, спосіб включення пропозицій, що складають їх зміст, у модальну рамку речення: дві взаємодіючі пропозиції у модальному плані виступають як одне ціле, вони «нанизуються» на одну спільну модально-часову вісь.

Оскільки друга пропозиція у реченнях з дуплексивами є згорнутою, «прихованою», то її модально-часове значення експліцитно не виражене, однак воно з'ясовується на основі модально-часового значення основної частини речення, де предикат, виражений дієсловом в особовій формі, локалізує зв'язок з суб'єктом в абсолютних координатах часу і модальності.

Зокрема, зміст другої пропозиції може співвідноситися з дійсністю у плані реальності /ірреальності: саме в цих ознаках отримує якісну визначеність відношення до дійсності. Напр.: *Безпомічною рабинею потрапила в страшний гарем* (П. Загребельний). Дві події, названі у цьому реченні, усвідомлюються як такі, що мають реальну модальність (*Потрапила в страшний гарем + Стала безпомічною рабинею*).

У тих випадках, коли мовець повідомляє про **бажаність**, **повинність** чи **необхідність** певних станів, відповідна модальність охоплює обидві пропозиції, тобто лексичний показник модальності належить не тільки предикату першої пропозиції (присудкові речення), а обом пропозиціям у цілому. Напр.: *Чого ти маєш у чужому селі **одинок** сидіти?* (Марко Вовчок) // *Чого ти маєш сидіти у чужому селі і бути одинокою, а не Чого ти маєш у чужому селі сидіти.*

Лексичний показник значення **можливості** / **неможливості** також

належить одночасно двом подіям, названим у першій і в другій пропозиціях. Напр.: *Ви кожного можете зробити щасливим* (І.Вільде) // *Ви можете зробити так, щоб кожен був щасливий*.

Якщо дієслово-присудок у дуплексивних моделях вжито у формі умовного чи наказового способів, то обидві події виражають указані значення, тобто мають ірреальний план. Напр.: *Я перший очолив би цей рух* (Г. Тютюнник); *Ой вернися, вернися живий!* (О. Довженко); *Нехай любить її [Україну] такою, якою пам'ятає* (І. Багряний).

При трансформації таких речень у складне речення обидві предикативні частини мають ірреальну модальність: *Нехай вона в Єрусалим іде на прощу боса* (Леся Українка) // *Нехай вона іде в Єрусалим і нехай буде боса*.

Структурна факультативність дуплексива не збігається з його семантичною факультативністю, оскільки обидві пропозиції складають єдиний семантичний блок, обрамлений спільною модальною рамкою. Друга пропозиція не реалізується як предикативно (присудково) оформлене висловлення й тому не є «модальною», вона виступає не в головному вияві (з максимально вираженою предикативністю), а у вторинному – як частина елементарної синтаксичної структури – простого речення. Однак подія, названа другою пропозицією, співвідноситься з реальним чи ірреальним планом, збігаючись з модальним планом першої пропозиції, предикат якої є присудком речення.

Серед модальних категорій можна розглядати і заперечення. Ми, однак, вважаємо, що заперечення і модальність є різноплановими категоріями, але близькими і щільно пов'язаними між собою. Варто зазначити, що у загальнозаперечних реченнях частка «не» при дієслові-присудку служить засобом заперечення не дії, названої дієсловом, а заперечення змісту всього речення в цілому, тобто заперечення двох ситуацій, двох подій, виражених двома пропозиціями, і того зв'язку, який існує між першою та другою пропозиціями. Напр.: *Я не бачив його молодим* (Г. Косинка). Смысл вказаного речення не в тому, що мовець не бачив того, про кого йдеться, а в тому, що мовець не бачив його в той час, коли він був молодим.

Модальне осмислення дуплексива передбачає і часове осмислення, що визначається на основі семантико-синтаксичного відношення дуплексива до присудка. Подія, що репрезентується дуплексивом, і подія основної частини речення перебувають на одній часовій площині: *Сонна дитина тихо лежала перед нею розхристана, розкидана* (Панас Мирний). У цьому реченні часовий план дуплексива збігається з часовим планом основної частини речення: *Сонна дитина тихо лежала перед нею, і вона була розхристана, розкидана* (дві події відбуваються в минулому відрізку часу).

Обидві пропозиції у структурі речень з дуплексивами виступають як одне ціле і щодо темпоральних поширювачів усього речення – детермінантів. Темпоральні детермінанти визначають часову точку зразу для двох подій, названих першою і другою пропозиціями: *Вранці сулейман прокинувся переповнений безсилою люттяю* (П. Загребельний); *Відмоді Григорія здебільшого звали «інженером» і тільки зрідка Григорієм* (І. Багрянний).

Таким чином, пропозиції, що складають інформативний зміст речень, до складу яких входить дуплексив, об'єднуються однією модальною рамкою, «нанижуються» на одну спільну модально-часову вісь. Темпоральні детермінанти у таких конструкціях називають часову точку, з якою співвідносяться події обох пропозицій. Реальна / ірреальна модальність речення характеризує обидві пропозиції одночасно.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ФІЛОСОФІЯ ДИЗАЙНУ: ЯК АКЦЕНТ СУЧАСНОСТІ В АРХІТЕКТУРІ

Таран Ганна Павлівна,
к. філос.н., доцент кафедри філософії
архітектурного факультету
Київського національного університету
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Архітектура, як вираз мистецтва та науки, постійно еволюціонує, віддзеркалюючи суспільні, технологічні та культурні зрушення. Сьогодні філософія дизайну в архітектурі невіддільна від концепцій сучасності, що включає в себе інновації, технологічний прогрес та глибоке розуміння екології.

Одним із ключових аспектів сучасної архітектури є використання передових технологій. Від сталі та скла до інтелектуальних систем управління будівлями, технологічний прогрес відкриває нові можливості для дизайну. Матеріали, які використовуються, тепер здатні не лише до втілення архітектурних задумів, а й до підвищення функціональності та ефективності будівель.

Інновації в області матеріалознавства розширюють можливості дизайнерів та архітекторів, дозволяючи їм втілювати амбітні та передові концепції. Сучасна архітектура широко використовує сталь як конструктивний матеріал. Від архітектурних каркасів до великоформатних сталевих панелей, цей матеріал надає будівлям міцність та гнучкість форм.

Інноваційні технології обробки сталі, такі як високотехнологічне лазерне різання чи водоструминна різка, дозволяють створювати складні та деталізовані конструкції. Дерево, відновлювані рідкісні породи, бамбук, а також альтернативи до традиційних будівельних матеріалів, які мають менший

екологічний слід. Скло залишається одним з ключових матеріалів у сучасному дизайні.

Від енергоефективних вікон до скляних фасадів, цей матеріал дозволяє максимізувати природне світло та створює відчуття простору. Інновації в області технологій обробки скла дозволяють створювати текучі та оригінальні форми.

Композитні матеріали, які поєднують різні складові для отримання оптимальних властивостей, використовуються в архітектурному дизайні для створення легких та міцних конструкцій. Вони дозволяють архітекторам експериментувати з формами та структурами, що було б складніше досягти за допомогою традиційних матеріалів. Сучасна архітектура також активно впроваджує концепції сталого будівництва. Архітектори розглядають не лише естетичний аспект, але й вплив будівель на навколишнє середовище. Енергоефективність, використання відновлюваних ресурсів та врахування екосистем стають важливими аспектами дизайну. Будівлі не тільки служать людям, а й існують у гармонії з природою. Енергоефективність також включає архітектурну орієнтованість, що полягає в правильному розташуванні та конструкції будівель для максимізації використання природного світла та тепла. Великі вікна та правильне розташування приміщень можуть значно зменшити потребу у штучному освітленні та опаленні.

Використання зелених технологій, таких як сонячні панелі, геотермальне опалення, та системи збору та використання дощової води, є ефективним способом покращення енергоефективності будівель. Ці технології дозволяють зменшити використання традиційних енергетичних джерел та сприяють створенню зелених, екологічно чистих просторів.

Мінімалістичний дизайн та чисті лінії стали визначальними для багатьох сучасних архітектурних творінь. Відмова від зайвих деталей та декору підкреслює принципи простоти та функціональності. Це дозволяє створювати простори, що вражають своєю лаконічністю та елегантністю. Мінімалізм відмінною мірою полягає в приверженості естетиці лаконічності. У

приміщеннях, де простір визначається мінімальною кількістю меблів та декору, створюється враження відкритості та затишку.

Головною ідеєю є використання лише необхідних елементів, що забезпечує чистий та впорядкований зовнішній вигляд. У сучасних просторах мінімалізм дозволяє ефективно використовувати простір, уникнути перенасиченості та забезпечити зручність в експлуатації. Кожен елемент має свою функцію та місце, нічого зайвого. У мінімалізмі важливою роллю грає кольорова палітра та форми. Зазвичай використовуються приглушені та нейтральні кольори, що допомагають створити спокійний та гармонійний фон.

Форми елементів також мають бути простими та геометричними, підкреслюючи відсутність зайвого декору. І що є дуже важливим цей стиль впливає не лише на зовнішній вигляд приміщень, а й на психологію життя в них. Лаконічний дизайн допомагає знизити рівень стресу, зосередитися на суттєвому та створює атмосферу спокою та гармонії. Інший аспект сучасності в архітектурі - це співпраця з природою.

Архітектори усвідомлюють важливість інтеграції будівель у природне оточення. Використання природних матеріалів, створення зелених просторів та максимальна взаємодія із зовнішнім середовищем формують не лише привабливий дизайн, але і сприяють створенню здорового та гармонійного середовища для життя. Зв'язок з природою в сучасному дизайні є не лише стратегією для екологічно відповідального будівництва, але й мистецтвом створення просторів, що існують в гармонії з природою. Цей підхід стає не тільки відповіддю на екологічні виклики, але і ключовим елементом покращення якості життя та створення здорового та природозбереження оточення.

Філософія дизайну в архітектурі взаємодіє з психологією людини, враховуючи потреби, відчуття та вплив на емоційний стан. Сучасні тенденції у дизайні ставлять акцент на забезпечення гармонійного взаємодії будівель та просторів із психічним благополуччям людей, що користуються ними. Архітектура сучасності ставить сенсорний досвід у центр уваги. Врахування

тактильних, зорових та слухових аспектів дозволяє створювати простори, які стимулюють та комунікують з користувачами. Психологічний ефект сенсорного взаємодії визначає емоційний фон простору. Філософія дизайну враховує потреби та функціональність простору з психологічної перспективи.

Проектування ергономічних та логічно організованих просторів сприяє зручності та позитивному взаємодії з оточенням. Вибір кольорів у сучасному дизайні архітектури має глибокий психологічний зміст. Яскраві кольори можуть збуджувати енергію, тоді як приглушені та нейтральні кольори сприяють спокою та релаксації. Формування атмосфери приміщень через кольори допомагає впливати на емоційний стан людей. Філософія дизайну в архітектурі, враховуючи психологію людини, розвивається в напрямку створення просторів, які не лише функціональні, але й сприяють психічному та емоційному благополуччю. Архітектурні рішення, кольорові палітри, взаємодія із природою та застосування технологій формують простори, які адаптовані до потреб та емоційних переживань сучасної людини. У світлі цих аспектів можна визначити, що філософія дизайну в архітектурі сучасності не обмежується тільки зовнішнім виглядом будівель. Вона враховує технологічний, екологічний, функціональний та культурний контексти, формуючи унікальні та прогресивні простори, які відзначаються глибоким розумінням потреб сучасного суспільства.

Сучасна архітектура, таким чином, стає віддзеркаленням не лише технічного прогресу, але й креативного та філософського мислення сучасної людини.

ECONOMIC SCIENCES

СИСТЕМА НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Балановський В'ячеслав Володимирович

Фурман Ольга Олегівна

Студенти

Навчально-науковий інститут

міжнародних відносин і соціальних наук

ПРАТ «ВНЗ» МАУП

м. Київ, Україна

Вступ. Якість надання адміністративних послуг є важливою характеристикою ефективності діяльності публічної влади. Оцінювання громадянами як безпосередніми споживачами адміністративних послуг держави в цілому та системи публічного управління зокрема залежить від своєчасності, доступності та повноти отримання адміністративної послуги.

Мета роботи. Аналіз системи надання адміністративних послуг на основі дослідження діяльності органів публічної влади у цій сфері.

Матеріали та методи. У роботі були використані методи аналізу, синтезу та побудови відповідних висновків, метод аналогії, метод порівняльного аналізу.

Результати і обговорення. До 80-х р. р. ХХ ст. послуги перебували в площині цивільно-правового регулювання. З часом пріоритетність людини, її прав, свобод та законних інтересів набувала розвитку та розповсюдження й головним завданням органів державного управління стало надання якісних послуг. Таким чином, в системі відносин держави та громадянина останній перетворився на споживача послуг й подібно до приватного сектору держава в особі суб'єктів надання таких послуг орієнтується на потреби споживача, його інтереси та очікування.

Запровадження терміну «адміністративна послуга» мало на меті

змістовну переоцінку характеру відносин між державними органами та приватними особами (фізичними або юридичними). Науковці всебічно досліджують дану проблематику й відзначається широкий спектр трактування цієї дефініції, через низку проблемних аспектів наукового, прикладного та організаційного характеру.

Р. Ф. Гринюк та О. М. Синкова, досліджуючи сферу надання адміністративних послуг, визначають їх як реалізацію державою власних функцій управління через спрямування відповідних ресурсів та зусиль власних співробітників на виконання певних завдань, з метою задоволення споживача в певній сфері діяльності [6].

На думку А. А. Колосюк адміністративна послуга є публічною послугою й надається органами державного управління в межах владних повноважень, що передбачають забезпечення реалізації визначених законом прав та інтересів фізичних та юридичних осіб [6].

К. К. Афансьєв вважає, що послуги, надання яких пов'язане з реалізацією владних повноважень органами державного управління або іншими уповноваженими структурами, є адміністративними (публічними, державними, муніципальними) послугами [7].

Г. М. Писаренко, І. І. Котюк, В. Г. Чорна та І. М. Решетов дотримуються іншої точки зору на зміст поняття адміністративні послуги й розуміють їх як результат реалізації прав суб'єктів звернення. Таким чином, визначається і стверджується важливість реалізації конституційного принципу пріоритету прав та свобод громадянина та спрямованість публічно-владної діяльності суб'єктів на задоволення потреб споживача [6, 7].

У науковій літературі є достатня кількість досліджень, в яких адміністративні послуги розглядаються як певний вид державних послуг, надання яких оплачується коштами державного бюджету й реалізується в органах державного управління, а також в державних установах, організаціях та підприємствах, органах місцевого самоуправління в межах їх повноважень, делегованих державою.

В. Б. Авер'янов, відомий правознавець, спеціаліст в галузі адміністративного права, характеризує адміністративні послуги як інструмент удосконалення діяльності органів державного управління. Він підкреслює, що поняття «послуга» наголошує на виконання державою власних обов'язків перед громадянами щодо реалізації прав, свобод та законних інтересів. При цьому суб'єкти звернення можуть самостійно, в межах правового поля, вирішувати, яким чином користуватися результатом цих послуг. На його думку, виконавча влада найбільше посеред інших гілок влади наближена до людини та громадянина.

У Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 90-р, вперше було викладено трактування поняття «адміністративна послуга» як результат здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою.

Слід підкреслити, що сферу публічних послуг складають всі послуги, що надає держава через уповноважених суб'єктів, та органи місцевого самоврядування. За ознакою суб'єкта надання публічних послуг розрізняються:

- державні послуги, що надаються органами державної влади, державними організаціями та установами,
- муніципальні або комунальні послуги, надання яких покладене на органи місцевого самоврядування та комунальні підприємства, а їх фінансування здійснюється із місцевих бюджетів,
- адміністративні послуги, що надаються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування в межах реалізації їх владних повноважень,
- неадміністративні послуги, непов'язані з прийняттям владних рішень (медичні послуги та інші).

Розглядаючи діяльність органів державного управління як надання фізичним та юридичним особам адміністративних послуг, їх основними

ознаками можна назвати:

- адміністративна послуга надається шляхом проведення адміністративних процедур, ініційованих суб'єктом звернення до суб'єкту надання, що має владні повноваження,
- надання адміністративних послуг є забезпеченням та створенням організаційних умов, що дають можливість суб'єктам звернення реалізувати власні права, свободи та законні інтереси,
- органи державного управління, реалізуючи владні повноваження, надають адміністративні послуги,
- отримання адміністративної послуги передбачає виконання певних, визначених законом вимог,
- у сфері господарських відносин (господарських послуг) між підприємством та споживачем послуг не можуть бути надані адміністративні послуги,
- звернення за адміністративною послугою обов'язково передбачає адміністративний акт зовнішнього спрямування індивідуального характеру.

Визначення поняття «адміністративна послуга» в законодавчому полі дає змогу виділити її наступні характеристики:

- адміністративні послуги визначаються виключно законом;
- надання адміністративної послуги можливе й реалізується лише за заявою юридичної або фізичної особи, що містить вимогу або прохання вчинити певні дії або прийняти певне рішення. Адміністративними послугами не є послуги, реалізовані за ініціативою виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, уповноважених посадових осіб (наприклад, інспекції);
- результатом подання заяви є отримання результату, який призводить до набуття, зміни чи припинення обов'язків особи або її прав, зокрема це може бути адміністративний акт щодо певного громадянина (свідectво про шлюб, ліцензія, реєстрація тощо) або адміністративний договір;
- адміністративна послуга є результатом реалізації суб'єктом надання

адміністративних послуг владних повноважень, отриманих за законом;

- адміністративна послуга спрямована на реалізацію прав фізичної або юридичної особи;

- адміністративна послуга надається суб'єктом владних повноважень відповідно до закону. Конституція України (ст. 19, 92, 120) проголошує, що повноваження та порядок діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових осіб визначаються виключно законом [1]. Така вимога спрямована на обмеження запровадження нових адміністративних послуг та мінімізацію підзаконного регулювання цього виду суспільних відносин;

- наявність у фізичної або юридичної особи права на звернення з вимогою про надання адміністративної послуги.

Адміністративна послуга повинна бути надана оперативно та якісно, а місце її надання має бути доступним та зручним. Забезпечити дотримання цих умов дає змогу у тому числі й використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), результатом застосування яких є електронна адміністративна послуга.

Світова глобалізація та цифровізація всіх сфер людської життєдіяльності звичайно впливає і на сферу державного управління. На сьогоднішній день сучасні цифрові та інформаційні технології надають всім країнам світу широкі можливості щодо підвищення ефективності, прозорості адміністративних послуг, збільшення їх обсягу задля максимального задоволення потреб та законних інтересів громадян. Провідною стала концепція «електронного уряду», зокрема й через певну кризу довіри громадян до політичних режимів в різних країнах та низьку ефективність діяльності громіздких бюрократичних структур.

Незважаючи на те, що електронні публічні послуги в глобальному масштабі є досить новим явищем, у науковій літературі є чимало визначень цього поняття. Зокрема, Карпенко О. В. визначає електронні адміністративні послуги як процес розробки та запровадження органами публічної влади

управлінських сервісів, що використовують ІТ-технології [3]. На думку деяких дослідників регламентований адміністративно-управлінський процес, що реалізується в електронному вигляді за допомогою автоматизованої системи інформаційної взаємодії між різними структурними відомчими підрозділами є електронною адміністративною послугою [3].

Сфера адміністративних послуг як окремий вид адміністративно-правових відносин між державою та громадянином в Україні регулюється Конституцією України, Законами України «Про адміністративні послуги», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг та удосконалення доступу до адміністративних послуг, які надаються в електронній формі», «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», спеціальними (тематичними) законами та підзаконними нормативно-правовими актами, що регулюють відносини в сфері надання адміністративних послуг, у тому числі й міжнародними договорами, ратифікованими ВРУ.

Згідно з Законом України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. № 5203-VI адміністративна послуга – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [2].

Суб'єктами звернення є фізичні або юридичні особи, а суб'єктами надання адміністративних послуг є органи виконавчої влади, інші державні органи, що не належать до органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державний реєстратор.

Центри надання адміністративних послуг хоча за Законом й не віднесені до суб'єктів надання адміністративних послуг проте є важливими установами, в яких тисячі людей щодня взаємодіють з державою. До повномасштабного вторгнення розвиток ЦНАП та підвищення рівня сервісу надання адміністративних послуг був пріоритетним як фактор забезпечення стійкості,

стабільності функціонування громад.

Електронні адміністративні послуги в Україні – це сучасний спосіб взаємодії держави та її громадян, який дозволяє отримати необхідні документи та послуги он-лайн, зекономити час та спростити процедури. Е-сервіси Міністерства юстиції, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, Пенсійного фонду України, Податкової служби дозволяють громадянам швидко, зручно та в максимально повному обсязі отримати електронні адміністративні послуги, що в умовах карантинних обмежень та війни є надзвичайно актуальним.

На сьогоднішній день ЦНАП залишаються важливими пунктами впровадження цифрових рішень та надання електронних адміністративних послуг. Україна не стоїть осторонь глобальних трендів цифровізації та активно долучається до європейських програм та стандартів з метою забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян в процесі надання адміністративних послуг.

Висновки. Стаття була присвячена аналізу діючої в Україні системи надання адміністративних послуг. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки передбачає створення ефективної сервісної та цифрової держави, зокрема й підвищення якості надання адміністративних послуг та передбачуваності адміністративних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. документ № 254к / 96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про адміністративні послуги» 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
3. Клименко І. В. Електронні послуги: навч. посіб. К.: НАДУ при Президентові України, 2014. – 100 с.
4. Котюк І. Адміністративні послуги як категорія адміністративного

права / І. Котюк // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – 2010. – №84. – С.104-107.

5. Левченко О. В. Поняття та ознаки адміністративних послуг: сучасний погляд на наукові дискусії / О. В. Левченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2015. – Вип. 18(1). С. 142-145

6. Мельник А. Ф. Державне управління: підручник / [А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна]; за ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання, 2009.-582 с.

7. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Кондор, 2018. – 308 с.

8. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / [за заг. ред. В. П. Тимощука, А. М. Школика]. – К.: Конус-Ю, 2007. – 735 с.

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЯК ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Балановський В'ячеслав Володимирович

Фурман Ольга Олегівна

Студенти

Навчально-науковий інститут

міжнародних відносин і соціальних наук

ПРАТ «ВНЗ» МАУП

м. Київ, Україна

Вступ. На сучасному етапі розвитку більшості демократичних держав світу спостерігається стабільний процес зростання значення державної служби, її ролі, функцій, завдань та обсягів. Така тенденція утримується з моменту виділення державної служби як особливого виду діяльності та окреслює й визначає подальші перспективи розвитку інституту державної служби.

Мета роботи. Дослідження та аналіз державної служби як інституту публічних послуг.

Матеріали та методи. У роботі були використані методи аналізу, синтезу та побудови відповідних висновків, метод аналогії, метод порівняльного аналізу.

Результати і обговорення.

Інститут державної служби як інструмент реалізації публічно-управлінських функцій є важливою складовою державно-владного механізму. Він є одним із основних соціально-правових інститутів, що обслуговує об'єктивні потреби людини, суспільства та держави. В європейських країнах державну службу розглядають як важливе джерело та інструментарій професійного вирішення багатьох суспільних та державних проблем. Історично державна служба, держава та право нерозривно пов'язані. Служба – це вид суспільно корисної діяльності щодо реалізації певних повноважень.

Інститут державної служби формувався протягом століть, ще в стародавні часи Аристотель, Платон, Цицерон, Конфуцій, Н. Макіавеллі намагалися

проаналізувати та з'ясувати його зміст та значення. Наприклад, у Стародавньому Римі вже функціонував достатньо громіздкий бюрократичний апарат [4].

Загальносвітовий історичний досвід продемонстрував надзвичайну важливість конкретного органу або установи, що можуть об'єднати зусилля громадянського суспільства та держави задля злагодженої діяльності на спільне благо.

Для українських науковців питання пошуку нової моделі розвитку суспільства, створення та розвитку інституту державної служби актуалізувалося з моменту здобуття незалежності. У цій сфері проводили наукові пошуки та займалися розробкою практичних рекомендацій В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяка, Н. Т. Гончарук, С. Д. Дубенко, О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, Н. А. Липовська, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенський, С. К. Хаджирадева та інші [2, 3].

На сьогоднішній день в наукових джерелах представлені різні погляди на поняття державної служби як складного та комплексного феномену, а термін «інститут державної служби» зустрічається все частіше. Інституціональний підхід є найбільш розповсюдженим та активно використовується в процесі дослідження державної служби як складного, багатокomпонентного та багатоаспектного інституту влади.

І. Б. Авер'янов, О. М. Зіміна, І. Ф. Корж розглядають державну службу як комплексну правову інституцію, що покликана регулювати організацію та діяльність осіб, задіяних в цій системі. Тобто державна служба представляє собою певний комплекс нормативно-правових документів, які встановлюють та регулюють норми та умови її функціонування [7].

В. Д. Бакуменко, Н. А. Липовська, С. М. Серьогін, І. І. Шпітун розуміють державну службу як цілісний інститут, складовими якого є організаційні та правові елементи інших галузей права [4].

На думку низки дослідників державною службою є певні особливі публічно-правові відносини між службовцем та державою, що базуються на

підпорядкуванні. Змістом таких відносин є обов'язкова діяльність від імені держави, спрямована на реалізацію певного завдання державної діяльності [4].

Численні визначення та трактування державної служби, що визначають її правовий, соціальний, публічний характер, не суперечать її ідентифікації як інституту державного управління, тобто фактично сформованої, відносно відокремленої організаційно-функціональної структури в цілісній системі державного управління суспільством. Державна служба регулюється різними соціальними нормами: правом, звичаями, традиціями, мораллю та виконує частково функцію державного управління.

Слід відзначити, що в більшості розвинених країн світу використовується термін «публічна служба» або «цивільна служба»: Civil Service – Fonction Publique – Offentlicher Dienst.

В українському правовому полі згідно з Законом України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 р. державна служба є публічною, професійною, політично неупередженою діяльністю осіб, що обіймають посади в державних органах [8]. Їх завданням є практична реалізація завдань і функцій держави, що оплачується за рахунок державних коштів.

Принципи державної служби в Україні відображені в Конституції України, в Законі України «Про державну службу», в указах Президента України та Загальних правилах поведінки державного службовця, а також в інших нормативно-правових документах.

Зокрема згідно з ЗУ «Про державну службу» основоположними принципами [8] є:

- верховенство права,
- законність,
- професіоналізм,
- патріотизм,
- добросовісність,
- ефективність,
- забезпечення рівного доступу до державної служби,

- політична неупередженість,
- прозорість,
- стабільність.

Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889 характеризується орієнтованістю на європейські стандарти та регулює відносини щодо створення державою правових, організаційних, соціально-економічних умов реалізації громадянами прав на державну службу [8]. В сучасному діючому законі було конкретизовано правове регулювання принципів та процедур їх застосування подібно до практики європейських країн. Таким чином, Закон визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях.

Варто відзначити важливість прийняття Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» № 1689-ІХ від 15.07.2021 р., який є прогресивним та новаторським, прийнятим в межах реалізації урядової стратегії цифровізації державних послуг та відмови від паперового документообігу. Проте й він не позбавлений певних недоліків.

В Україні постійно проводиться оновлення нормативно-правової бази, що регулює проходження державної служби, не дивлячись на наявну велику кількість нормативно-правових актів. Проте сучасний стан законодавства України в сфері державної служби потребує удосконалення та оновлення.

Державна служба в Україні як професійна, публічна, політично незаангажована діяльність, спрямована на практичну реалізацію державної політики, здійснюється в: апараті Верховної Ради України, Раді національної безпеки та оборони України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Міністерства та інших центральних органах виконавчої влади, місцевих державних адміністраціях, органах прокуратури, судових органах, військових

структурах, дипломатичних установах, Рахунковій палаті, допоміжних органах, утворених Президентом України.

Державна служба в Україні поділяється на адміністративну та спеціалізовану, які відрізняються принципами законодавчого регулювання, кваліфікаціями та назвами посад, кваліфікаційними вимогами до державних службовців та особливостями реалізації посадових обов'язків та проходження служби.

Головним завданням сучасної української держави є надання громадянам необхідних публічних послуг в повному обсязі та на високому рівні, реалізацію якого покладено на інститут державної служби. Професійні державні службовці є важливою основою для якісного впровадження реформ в Україні та належного функціонування органів державної влади.

Реалізація в Україні державної політики в площині надання публічних послуг повинна спиратися на принципи верховенства права, рівності перед законом, відкритості, прозорості, багаторазовості використання, технологічної нейтральності і портативності даних, орієнтованості на громадян, інклюзивності та доступності, безпечності та конфіденційності, підтримки прийняття рішень, адміністративного спрощення, збереження інформації, оцінювання ефективності та результативності. На сьогоднішній день в Україні одним із головних принципів надання публічних послуг в системі державної служби є режим paperless, що передбачає максимальну мінімізацію кількості документів, необхідних громадянину для отримання публічної послуги.

На законодавчому рівні запроваджені нові терміни «автоматичний режим надання електронної публічної послуги» (авторизоване надання суб'єктом послуги без додаткового опрацювання) та «комплексна електронна публічна послуга» (за однією заявою надається комплекс послуг). Важливим надбанням також є те, що публічні послуги надаються в Україні переважно в електронному вигляді, що відповідає вимогам часу.

Висновки. Стаття була присвячена аналізу державної служби як інституту публічних послуг. З'ясовано, що головним завданням сучасної

української держави є надання громадянам необхідних публічних послуг в повному обсязі та на високому рівні, реалізацію якого покладено на інститут державної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. документ № 254к / 96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Битяк Ю. П., Матюхіна Н. П., Федчишин С. А. Публічна служба: посіб. для підгот. до іспиту / за заг. ред. Н. П. Матюхіної. – Харків: Право, 2018.-258 с.
3. Державна служба і державні службовці в Україні: навч.-метод. посіб.; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К.: Ін Юре, 2017. – 244 с.
4. Державна служба: підручник: у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), О. Ю. Оболенський (заст. голови), С. М. Серьогін (заст. голови) [та ін.]. – К.; Одеса: НАДУ, 2012.-Т. 1. – 372 с.
5. Державне управління: основи теорії, історія і практика: навч. посіб. / [В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній, М. М. Іжа, Г. І. Арабаджи]. – О.: Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2009. – 393 с.
6. Державне управління: підручник / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна; за ред. А. Ф. Мельник. – Київ: Знання, 2009. – 583 с.
7. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [Авер'янов В. Б., Дерезь В. А., Ославський М. І. та ін.]; заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Юстиніан, 2007. – 288 с.
8. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ТА ЗРОСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Вербівська Людмила Василівна,

доктор економічних наук, доцент

Комлев Ігор Олександрович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича,

м. Чернівці, Україна

Вступ./Introduction. Зміни в сучасному бізнес-середовищі вимагають від суб'єктів господарювання постійного розвитку та вдосконалення використовуваних технологій і методів управління. Однією з важливих сучасних тенденцій є посилення уваги бізнесу до вирішення соціальних проблем суспільства. Ця ідея знаходить прояв в поширенні концепції соціальної відповідальності, яка базується на принципах зосередження уваги на соціальних проблемах як споживачів, так і персоналу підприємств, установ чи організацій.

Мета роботи./Aim. Метою дослідження є поглиблення підприємницьких знань про соціальну відповідальність не тільки як елемент сучасного бізнесу, що направлений на задоволення соціальних потреб, але й як про найефективніший спосіб підвищення конкурентоспроможності підприємства та вітчизняного товаровиробника на нових ринках.

Матеріали та методи./Materials and methods. Питання соціально-відповідального бізнесу досліджували у своїх наукових працях як іноземні, так і вітчизняні дослідники, як: М. Фрідман, М. Портер, Дж. Стрікланд, А. Томпсон, Г. Гелбрйт, О. Гоголя, О. Даниленко, Д. Задирак, В. Євтущенко, Я. Ільніцький, С. Король, А. Колот, Л. Коновалова, Є. Левицька, О. Лазорнеко, В. Панченко, А. Поляков та інші. Активну роботу по дослідженню та впровадженню соціальної відповідальності в Україні проводить Центр «Розвитку корпоративної соціальної відповідальності»

[6, с. 118]

Результати та обговорення./Results and discussion. Основною метою підприємницької діяльності є досягнення прибутку, що може бути досягнута через вивчення потреб потенційних і наявних споживачів, визначення суспільних інтересів та намагання їх задовольнити. Сьогодні ідея соціальної відповідальності стала невід'ємною частиною ефективної системи управління підприємницькою діяльністю в розвинутих країнах світу. Більше того, за значного зростання конкуренції на існуючому ринку, збільшення серйозних гравців, вдосконалення імplementованих в діяльність технологій, саме іміджова та рейтингова є складовою функціонування бізнес-діяльності. Соціальна відповідальність бізнесу скоріше направлена на нематеріальні, іміджові здобутки, тому і здатна відігравати роль тієї самої конкурентної переваги, що дозволить підприємству обіграти конкурентів та витримати як локальні, так і глобальні кризи.

Впровадження концепції соціальної відповідальності у діяльності сучасних українських підприємств стає однією з найважливіших складових необхідних масштабних соціально-економічних перетворень, впровадження норм і правил цивілізованого ведення бізнесу, впровадження передового світового досвіду. Ведення підприємницької діяльності, яка має стати основою ділової практики місцевих підприємств і сприяти піднесенню національної економіки. Для кожного окремого підприємства формування системи цілей соціальної відповідальності означає не тільки побудову цивілізованих практик ведення бізнесу, але й може стати потужною конкурентною перевагою для формування його довгострокової конкуренції на споживчому ринку.

У зв'язку з активними процесами євроінтеграції, що відбуваються в Україні, актуальною є необхідність підвищення прозорості українських кордонів для іноземного капіталу та доступу українських виробників на зовнішні ринки для вітчизняних компаній, що прагнуть вийти на світові ринки, переважно європейські, для задоволення місцевих потреб. Корпоративна соціальна відповідальність є важливою вимогою для активного ділового

співробітництва з великими світовими компаніями та країнами.

Соціальна відповідальність бізнесу несе за собою і соціальний ефект. Останній визначається як результат діяльності підприємства, що знаходить відображення у соціальному та частково економічному розвитку суспільства, та не піддається точному оцінюванню. Саме відсутність чітких вимірів та характеристик соціальної відповідальності і є тим фактором, що досі відштовхує підприємців застосовувати цей інструментарій для загального та внутрішнього корпоративного блага [7, с. 15].

Варто розглянути переваги імплементації соціальної відповідальності у бізнес:

Рис. 1. Переваги ведення соціально-відповідального бізнесу [4, 27-28]

Також варто розглянути соціальне підприємництво як елемент соціально-відповідального ведення бізнесу. Визначення соціального підприємництва можна розділити на 4 взаємопов'язані категорії, більшість яких пов'язана з неприбутковою (фактично, благодійною) діяльністю та не передбачає значних конкурентних переваг, наприклад:

1. EMES-підхід: інвестування із зовнішніх джерел (пожертви, гранти).
2. Школа заробленого доходу: неприбуткова організація з лівовою часткою самофінансування.
3. Школа соціальних інновацій: соціальне підприємництво

орієнтоване на впровадження інновацій у соціальній сфері.

4. Школа соціально орієнтованого бізнесу (найчастіше уживана категорія): бізнес-організація, що виробляє та реалізує товари та послуги з метою задоволення суспільних потреб.

Проте саме школа соціально орієнтованого бізнесу у свій час дала поштовх введенню корпоративної соціальної відповідальності у більшість підприємств, що намагаються зміцнити свої позиції зі сторін бренду, іміджу та репутації, підсилюючи власні виробничі спроможності чи рівень надання послуг.

Соціальна відповідальність підприємств стає обов'язковою для бізнесу, що пов'язано з підвищенням свідомості як споживачів, так і безпосередньо працівників компаній. До прикладу, близько 88% респондентів серед працівників великих промислових компаній та сфери послуг у США визнали, що компанії не мають права заробляти за рахунок суспільства, використовуючи його та задаючи йому шкоду – це свідчить, що поняття соціальної відповідальності, що має впливати не тільки на споживачів та вищий менеджмент, але й на звичайних працівників. І хоча обов'язковість соціальної відповідальності є безальтернативною у майбутньому, існуючий часовий лаг можна використати для створення конкретної переваги – фактично, «зібрати вершки» з введення нової організаційної структури та умов діяльності [3, с. 3].

Для прикладу, згідно з даними Harvard business school за 2021 рік, 70% американців вважають, що для компаній «важливо» або «дуже важливо» зробити світ кращим. Лише 30% респондентів стверджує, що для компанії найважливіше забезпечувати прибутковість для акціонерів [1].

У 2011 році лише 20% американських компаній з індексом S&P 500 (фондовий індекс 500 компаній з найбільшою капіталізацією) публікували звіт з заходів у сфері соціальної відповідальності, за 2019 рік цей відсоток зріс до 90 [2].

Фактори соціальної відповідальності бізнесу визначають імідж компанії, її бренд і лише частково – фінансовий стан. За останні роки саме імідж та бренд

стають фундаментальними засобами конкретної боротьби, адже технології типізуються та гармонізуються, а організаційні структури удосконалюються та імплементують схожі ноу-хау. Саме тому так активно за останні 8 років проводяться загальні ребрендинги відомих або локально впливових компаній. Соціальна відповідальність разом з іншими факторами забезпечує сталий розвиток підприємства й успіх бізнес в цілому в довгостроковій перспективі шляхом поєднання інтересів власників, суспільства, держави та інших стейкхолдерів [5, с. 57].

Висновки./Conclusions. Отже, соціально-відповідальна діяльність будь-якого суб'єкта підприємництва призводить до позитивного ефекту, який добре узгоджується з місією компанії, хоча й пов'язаний з певними матеріальними витратами. Але саме ця невисока на даний момент часу ціна визначає конкурентоспроможність та можливість залишатися на плаву у буремні кризові часи, а у майбутньому – отримати ще більше вигоди, легко витіснивши конкурентів, що не проводять прозору та соціальну активність. Зі зростанням свідомості населення, буде неможливо закривати очі на вимоги суспільства вести прозорий, чесний, екологічний бізнес, що дбає не лише про заробіток, але й про добробут споживачів та працівників. Соціальна відповідальність уже не тільки похідна цінностей, які впливають із етичних норм підприємців, керівників та менеджерів підприємства, працівників організації – умови сучасної і майбутньої соціальної відповідальності диктуються споживачем та звичайною людиною, що навіть не купує товар або не користується послугою даної компанії. Більшому поширенню соціальної відповідальності може сприяти інноваційна активність підприємств, використання нових технологій, у результаті чого прибуток підприємства формується за рахунок скорочення витрат (ефект масштабу), підвищення конкурентоспроможності, формування нових ринків товарів або послуг. Саме такий шлях розвитку має поширення в розвинених країнах Європи, і як наслідок, створює найвищий рівень соціальної відповідальності бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kayla O'Neill 17 CSR Facts You Need To Know 2020 URL: <https://www.globalgiving.org/learn/listicle/csr-facts-you-need-to-know>.
2. Stobierski Tim 15 eye-opening corporate social responsibility statistics, Harvard business school online. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/corporate-social-responsibility-statistics>.
3. Бобко Л. О., Мазяр А. В. Проблеми корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Ефективна економіка*, № 5. 2019. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7043>.
4. Зибарева О. В., Вербівська Л. В. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті сталого розвитку підприємництва. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2017. Вип. IV (68). Економічні науки. С. 20-35.
5. Кулік Т. В., Пігульська І. С. Сучасний стан та перспективи розвитку соціальної відповідальності в Україні. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Випуск 1 (13). 2020 р. С. 56-59.
6. О. Ф. Новікова Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Донецьк, 2013. 296 с.
7. Селіверстова Л. С., Лосовська Н. В. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю бізнесу. *Економіка та держава*. № 7. С. 13–16. 2019 р.

УПРАВЛІННЯ КОМПЕТЕНТНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ В ІННОВАЦІЙНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Демченко Анна Сергіївна

Здобувач другого ступеня вищої освіти

ОНП «Менеджмент інноваційної діяльності»

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

Вступ. Зміни, що відбуваються в сучасному світі, глобальні економічні кризи, робота в умовах пандемій та війн набувають формату викликів, до яких в умовах невизначеності, складності та непередбачуваності потрібно швидко адаптуватися і розробляти нові стратегії, знаходити нові можливості для динамічного розвитку організацій.

Сучасне бізнес-середовище постійно потребує нових вимог до професійного зростання персоналу. Як наслідок, необхідне формування та постійний розвиток нових компетентностей у співробітників. Таким чином, з'являється потреба в ефективному управлінні компетентністю персоналу, яке включає в себе низку стратегій та практик, спрямованих на максимізацію потенціалу та ефективності роботи працівників.

Ціль роботи. Узагальнення і поглиблення науково-прикладних положень за проблематикою управління компетентністю персоналу в організаціях та особливостей їх ефективного застосування в інноваційних організаціях.

Матеріали та методи. Теоретичну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні дослідницькі методи, зокрема: абстрактно-логічний, описовий, методи аналізу й синтезу методологічних аспектів управління компетентністю та розвитку персоналу, порівняння, узагальнення, а також систематизації дослідженого матеріалу. Інформаційну базу наукового дослідження формують теоретичні розробки науковців та результати наукових досліджень.

Результати та обговорення. Одним з головних факторів, що сприяють успішності та конкурентоздатності діяльності організації на ринку, є

компетентність її персоналу. З латинської слово «competentia» означає коло питань, із якими фахівець добре обізнаний чи має якийсь досвід. Під поняттям «компетентність працівника» прийнято вважати ступінь його кваліфікації, яка дозволяє успішно вирішувати завдання, що стоять перед ним. Проте насправді осягнення даної дефініції є значно глибшим, аніж здається на перший погляд. Зокрема, науковці розглядають поняття компетентності персоналу за різними підходами:

- як «результат набуття необхідних для професійної діяльності базових, ключових та спеціальних умінь»;
- як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для досконалого виконання професійних функцій»;
- як «набір моделей професійної поведінки, яку фахівець повинен використовувати у межах своєї посади, що дає можливість кваліфіковано здійснювати діяльність та компетентно виконувати свої завдання і функції, спрямованих на задоволення вимог існуючих стандартів у професійній галузі [4].

Узагальнивши зазначені вище підходи, розглядатимемо компетентність як підтверджену спроможність співробітника виконувати поставлені завдання, використовуючи наявні у нього знання, уміння та навички.

Нині актуальною проблемою багатьох організацій є відсутність системи безперервного навчання персоналу та підвищення рівня його компетентності, оскільки подібні заходи, як правило, проводяться епізодично [3]. Це, відповідно, негативно впливає на ефективність роботи й конкурентоздатності організацій, задоволеність клієнтів, прибутки інвесторів та інтереси інших стейкхолдерів.

Компетентний персонал – запорука успіху для будь-якої організації. Тож, зважаючи на те, що компетентність персоналу є стратегічним ресурсом організації, надзвичайно важливим є уміння ефективного управління компетентністю персоналу, що являє собою сукупність заходів, які спрямовані на виявлення, набуття, розвиток та збереження тих компетентностей

працівників, які дозволяють досягти стратегічних цілей організації.

На думку автора, процес управління компетентністю персоналу може складатися із кількох етапів:

- 1) визначення необхідних компетентностей для робочих посад;
- 2) аналіз поточних компетентностей персоналу та їх відповідність займаним посадам;
- 3) розробка та реалізація системи заходів навчання та розвитку персоналу для здобуття необхідних навичок та знань;
- 4) повторне визначення рівня компетентності персоналу та ідентифікація актуальних компетентностей для подальшого розвитку;
- 5) забезпечення постійного моніторингу відповідності компетентності персоналу займаним посадам та покладених на них обов'язків.

Важливим аспектом ефективного управління персоналом є врахування інтересів та цінностей співробітників [2]. Беручи до уваги особисті мотиви та потреби персоналу, керівництво організації має більше шансів розвинути необхідні компетентності своїх підлеглих. Зокрема, для деяких співробітників є надзвичайно цінним саморозвиток та особистісне зростання; інші працівники, опинившись у скрутному становищі, будуть найбільш вмотивовані, отримуючи високу фінансову винагороду за свої успіхи; хтось працюватиме заради ідеї, не потребуючи додаткового стимулювання. Щоб команда працювала, швидко та ефективно, необхідно мотивувати підлеглих, як у матеріальному аспекті так і у духовному.

Тому дане питання також повинно досліджуватися у межах управління компетентністю менеджерів, адже саме мотивування допоможе віднайти найбільш підходящі стимули для персоналу і якнайкраще управляти його компетентністю.

Також важливими аспектами в управлінні компетентністю персоналу є:

- 1) створення середовища сприятливого для компетентнісного зростання: забезпечення комфортних умов для навчання та саморозвитку працівників, таких як наявність менторів, доступ до ресурсів, що сприяють навчанню;

2) комунікація та зворотний зв'язок: забезпечення відкритої комунікації та системи зворотного зв'язку для ефективного обміну інформацією про потреби та досягнення у розвитку персоналу;

3) гнучкість та адаптивність: спроможність адаптувати програми навчання та розвитку відповідно до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі організації;

4) використання інноваційних технологій для полегшення доступу до навчальних ресурсів та відстеження прогресу навчання тощо [1].

В інноваційній організації доцільно імплементувати сучасні методи управління компетентністю персоналу. Іноді власне бачення людини може стати ключем до її успішного навчання. Тому варто спробувати доручити самоаналіз наявних компетентностей персоналу (а не як зазвичай-керівникові), щоб підлеглі самостійно визначили слабкі місця, навички та вміння, які їм потрібно розвинути або недоліки, які варто усунути чи обмеження, що заважають професійному зростанню.

Керівництво, в свою чергу, може обирати найбільш популярні запити підлеглих та почати саме з їх опрацювання. До прикладу, запровадити щоденний «15-ти хвилинний розвиток компетентності», де персонал навчатиметься новим навичкам, що будуть корисні для усього колективу. Також одним із заходів може бути «цифрова кава», де співробітники, наприклад, навчатимуться роботі у нових комп'ютерних програмах з використанням цифрових технологій.

Ще одним заходом може бути створення «чату допомоги», де кожен учасник трудового колективу може написати про свою проблему та попросити про допомогу у колег, таким чином той, хто володіє необхідними знаннями відгукнеться і поділиться досвідом зі своїм колегою, а керівник зафіксує необхідність розвитку тих чи інших компетентностей у своїх підлеглих.

Одним із популярних способів навчання нині є «навчання запитаннями». Даний метод полягає у тому, що керівник або коуч стимулює думати, направляє, оптимізує процес, але відповіді шукає сам «учень».

Висновки. Викладене вище дозволяє стверджувати, що управління компетентністю персоналу – це систематичний підхід до розвитку, оцінювання та управління навичками, знаннями, талантами та іншими уміннями працівників в організації. Основна мета полягає в тому, щоб персонал мав необхідні навички і знання для виконання своїх обов'язків, а також для розвитку й адаптації до змін у робочому середовищі. Управління компетентністю персоналу з використанням сучасних управлінських технологій та інструментів є надзвичайно важливим, оскільки сприяє підвищенню ефективності та конкурентоспроможності організації і допомагає впоратися з викликами та змінами в бізнес-середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антюшко Д., Гордополов В., Гусаревич Н. Новації щодо управління компетентністю персоналу. Управління якістю та безпечністю. Товари і ринки. 2020. №2. С. 58-71. URL: <http://tr.knute.edu.ua/files/2020/02/07.pdf>
2. Капліна А. І., Смолінкіна О. І. Світові тенденції розвитку менеджменту персоналу. Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці. 2021 С. 102-104
3. Стукан Т. М. Особливості зайнятості молоді в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2020. № 7 (39). С. 85-94. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16032640018030.pdf>
4. Татарнікова А. А. Концептуальні засади професійної підготовки арт-менеджерів: компетентнісний вимір. Наукові записки. Серія: «Педагогічні науки». 2022. Вип. 204. С. 75-79. URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1205>

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЛАТФОРМИ ЯК МЕХАНІЗМ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Дуб Андрій Михайлович

аспірант

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ. В умовах сучасної глобалізації та постійного технологічного прогресу, забезпечення інноваційного розвитку стає стратегічним завданням для будь-якої країни. Одним із ключових інструментів в цьому контексті є участь в європейських технологічних платформах, які виступають каталізатором для обміну знаннями, технологічною кооперацією та розробкою інноваційних рішень.

Формування інноваційного потенціалу є важливою передумовою для досягнення економічного прогресу та встановлення національних та регіональних інноваційних систем, як підтверджує світовий досвід. У результаті недостатньої уваги до інноваційної політики в Україні виявляється низький рівень розвитку інноваційної сфери, що виражається, зокрема, у відсутності довіри між учасниками інноваційної діяльності, такими як освіта, наука та бізнес. Таким чином, актуальним стає налагодження співпраці між усіма учасниками інноваційного процесу, базуючись на використанні сучасних інструментів впливу, як головного завдання інноваційної політики держави.

Розвиток наукових, технологічних та інноваційних ініціатив у Європейському Союзі неперервно еволюціонує, спрямовуючи європейське суспільство на адаптацію до сучасних тенденцій і викликів глобального економічного розвитку. Останні включають у себе посилення конкуренції на світових ринках товарів та послуг, зокрема у високотехнологічних галузях, таких як фармацевтика, авіакосмічна промисловість, виробництво телекомунікаційного та медичного обладнання, комп'ютерів та офісної техніки, а також наукових, точних та оптичних приладів. Зменшення життєвих циклів

товарів/послуг і технологій стає необхідністю для безперервного інноваційного процесу в межах інтеграційного союзу.

Мета роботи. Полягає в системному дослідженні та аналізі впливу участі України у європейських технологічних платформах на інноваційний розвиток. Робота спрямована на визначення потенціалу, переваг та можливостей, які надають ці платформи для стимулювання інноваційної активності в Україні. В рамках дослідження планується розглядати конкретні сценарії співпраці, ідентифікувати успішні практики та визначити можливі напрямки оптимізації участі України в європейських технологічних ініціативах. При цьому особлива увага буде приділена аналізу впливу цих платформ на різні сектори економіки та їхню роль у формуванні стратегії інноваційного розвитку країни. Результати роботи мають висвітлити перспективи та можливості, які відкриваються перед Україною завдяки участі в європейських технологічних платформах, а також вказати на шляхи покращення цього механізму для досягнення оптимальних результатів в інноваційному розвитку країни.

Матеріали та методи. Дослідження європейських технологічних платформ базується на комплексному підході, використовуючи різноманітні матеріали та методи. До матеріалів включається аналіз офіційних документів, зокрема звітів Європейської Комісії, стратегічних програм досліджень, наукових публікацій та статистичних даних. Вивчення конкретних кейсів, які демонструють участь в технологічних платформах, також є частиною методології.

Методичний підхід передбачає аналіз документів за допомогою контент-аналізу для виокремлення ключових тем і висновків. Експертні оцінки залучаються для отримання кваліфікованих коментарів, а кількісний та якісний аналіз використовується для розуміння різних аспектів участі в технологічних платформах.

Основне завдання технологічних платформ полягає у вирішенні викликів розвитку технологій, які відповідають попиту і споживчим потребам у конкретних секторах економіки. Технологічна платформа вважається

механізмом взаємодії між зацікавленими сторонами, такими як бізнес та наукова спільнота, для реалізації державно-приватного партнерства та конкретних стратегічних проєктів. Ефективність функціонування технологічних платформ вказує на скоординованість заходів різних державних інститутів у реалізації інноваційної та науково-технічної політики.

Важливою характеристикою технологічних платформ є їх роль у формуванні пріоритетів Рамкових програм науково-дослідницьких робіт ЄС. Ініціатива створення технологічних платформ у Європі виникла від великого бізнесу та галузевих об'єднань виробників, які забезпечують фінансову підтримку проєктів за участю фондів ЄС та європейських промислових виробників.

Першою технологічною платформою у ЄС стала ACARE (Advisory Council for Aeronautics in Europe) - Консультативна рада з авіаційних досліджень. Згодом, їх кількість зросла, і їх роль була визнана як ключовий інструмент для співпраці європейських держав, бізнесу, науки та освіти в розв'язанні завдань технологічної незалежності Європи.

У відповідь на зміни соціальних викликів, Комісія ЄС визначила необхідність трансформації європейських технологічних платформ у європейські інноваційні технологічні платформи. Учасники таких платформ включають великі компанії, наукові організації, університети, малий та середній бізнес, урядові та промислові організації.

Національні технологічні платформи в Україні також можуть враховувати цей досвід, але рекомендується уникати безпосередньої участі урядових організацій у функціонуванні технологічних платформ для збереження принципів конкуренції та уникнення можливого тиску на учасників платформи.

Відтак, потенціал уявляє собою можливість подолання перешкод на шляху створення технологічних платформ в Україні. Ці перешкоди включають неузгодженість нормативно-правової бази, відсутність організаційно-економічних механізмів і досвіду у формуванні технологічних платформ, а також неорганізованість функціонування регіонального ринку інтелектуальної

власності. Цей ринок виступає механізмом забезпечення балансу між інтересами та інноваційною мотивацією всіх учасників інноваційного процесу

Результати та обговорення. Передумовою розвитку України на інноваційних засадах загалом та її регіонів зокрема є формування сприятливого інноваційного середовища на основі довіри, ефективних комунікацій, співпраці між основними стейкхолдерами інноваційної діяльності. Перспективним інструментом у цьому контексті є технологічні платформи, які довели свою ефективність у європейських та інших країнах.

Можемо визнати, що імплементація європейських технологічних платформ може стати важливим інструментом для сприяння інноваційному розвитку України. Вони вбачають у цьому механізмі можливість ефективної взаємодії між державним сектором, бізнесом та науковою галуззю для спільного розв'язання викликів та стимулювання технологічних інновацій.

Основний акцент обговорення був зроблений на необхідності врахування європейського досвіду у створенні та функціонуванні технологічних платформ. Учасники вбачають у цьому імпульс для сприяння взаємодії між бізнесом, науковцями та урядовими структурами, що сприятиме активному інноваційному розвитку України.

Загалом, обговорення тез підкреслило перспективи використання європейських технологічних платформ як стратегічного механізму для інноваційного розвитку України.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні концептуальних засад функціонування технологічних платформ в рамках пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в регіонах України. У контексті адміністративно-територіальної реформи доцільно дослідити можливість місцевих бюджетів фінансувати інноваційну діяльність у регіонах за допомогою зазначених інструментів з урахуванням сучасної світової практики організації цього процесу.

ІННОВАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: ТРАНСФОРМАЦІЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Заглинська Любов Василівна

к.е.н., доцент

Лукомська Оксана Іванівна

старший викладач

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

Вступ. /Introduction. Періоди воєнного стану завжди були і є величезним стресом, викликом для суспільства, який вимагає від урядів та пересічних громадян величезних зусиль для подолання труднощів. Але саме в такі важкі часи виявляється потужним потенціал інноваційного розвитку. Безпосередньо інновації є не лише відповіддю на виклики, а й дороговказом зміни структури виробництва та стратегії його розвитку, сприяють економічній, технологічній, культурній стійкості суспільства, та активізують міжнародну співпрацю у сфері науково-технічного прогресу. Аналіз різних аспектів інноваційних процесів в період воєнного стану свідчить про те, що в більшості випадків суспільство виходить із подібних випробувань з високим рівнем адаптації та розвитку.

Мета роботи. /Aim. Вивчити взаємозв'язок між інноваціями та трансформацією суспільства в період воєнного стану.

Матеріали та методи. /Materials and methods. Для досягнення поставленої мети у роботі використані методи аналізу історичних подій та прикладів з попередніх конфліктів, консультації з експертами в області військової науки, технологій, економіки та гуманітарних питань для отримання фахового висновку. Здійснено ретельний огляд наукових статей, книг та інших джерел для здобуття обґрунтованої інформації про роль інновацій у воєнних умовах, використання статистичних методів для обробки та аналізу числових даних щодо розвитку інновацій та їхнього впливу на суспільство, об'єднання отриманих даних та висновків для формування комплексного розуміння теми

дослідження.

Результати та обговорення. /Results and discussion. Інновації, розглянуті як новаторські ідеї та технології, грають ключову роль у реагуванні на воєнні обставини. Нижче представлені аспекти того, як інновації можуть виступати відповіддю на виклики воєнного стану:

1. Умови воєнного стану спонукають до інтенсивного розвитку військової техніки. Інновації у військовій галузі можуть включати створення нових видів зброї, вдосконалення військової техніки та розробку стратегій, які підвищують ефективність ведення бойових операцій.

2. В сучасних умовах важливою частиною ведення війни є боротьба в інформаційному просторі. Інновації в галузі кібербезпеки дозволяють захищати від кібератак, забезпечуючи безпеку комунікацій та інформаційних ресурсів.

3. Військові конфлікти супроводжуються високим ризиком поранень. Медичні інновації, такі як розвиток передових методів лікування поранених, використання робототехніки в медицині та телемедицина, можуть значно підвищити ефективність медичного обслуговування під час воєнного конфлікту.

4. Забезпечення ефективного обміну інформацією між військовими одиницями та цивільним населенням є критично важливим в період воєнного стану. Інновації в області технологій зв'язку та сучасні системи комунікацій забезпечують швидкий та надійний обмін інформацією.

5. Інновації також можуть виявитися важливими для відновлення постраждалої інфраструктури та забезпечення соціальної реабілітації населення, яке постраждало від воєнного конфлікту.

Інновації виступають не лише важливим елементом відповіді на воєнні виклики, а й ключовим фактором успіху у веденні операцій та забезпеченні безпеки та добробуту суспільства під час воєнного стану [3].

Технологічна гонка в умовах воєнного стану є феноменом, що визначається змаганням між країнами або військовими блоками за досягнення технологічної переваги в аспектах військових технологій, стратегій та

обладнання. Цей конкурентний процес сприяє швидкому розвитку нових технологій і їхньому впровадженню для підвищення військової потужності та стратегічної переваги.

Технологічна гонка визначається постійним змаганням за створення більш ефективних, розвинених та інтелектуальних видів військової техніки. Це може включати розробку нових систем зброї, військової авіації, танків, а також систем зв'язку та розвідки. У цифрову епоху технологічна гонка також включає розвиток кібербезпеки та кібервійськової техніки. Країни змагаються за створення найбільш надійних систем захисту від кібератак, а також атакуючих кіберзасобів для отримання важливої інформації чи паралізування супротивника. Технології, пов'язані з біологічною та хімічною областями, також можуть визначати технологічну гонку. Розробка нових видів біологічної та хімічної зброї або захисних технологій стає складовою частиною військових стратегій. Технологічна гонка також охоплює використання штучного інтелекту (ШІ) та автономних систем у військових операціях. Розробка ШІ для аналізу даних, прийняття рішень та автономних військових платформ може дати перевагу в сучасних конфліктах.

Технологічна гонка в умовах воєнного стану створює надзвичайно динамічне середовище, де інновації визначають геополітичну ситуацію та впливають на ефективність ведення війни. Цей процес викликає необхідність постійного розвитку та впровадження нових технологій для забезпечення національної безпеки та обороноздатності [6].

Активізація ролі науки та досліджень у воєнних умовах свідчить про важливість наукового підходу для вирішення викликів, пов'язаних із військовими конфліктами та воєнним станом.

Наука вносить важливий вклад у розробку та вдосконалення технологій військового застосування. Дослідження в області матеріалознавства, електроніки, інформаційних технологій, біотехнологій та інших галузей дозволяють створювати новаторську техніку та системи для поліпшення ефективності військових операцій. Наукові відкриття в галузі медицини грають

важливу роль у забезпеченні ефективного медичного обслуговування під час військових конфліктів. Дослідження з вдосконалення методів лікування поранених, використання передових технологій медичної діагностики та реабілітації є критичними для збереження життя та здоров'я військовослужбовців.

Наукові методи дозволяють розробляти стратегії ведення війни, аналізувати геополітичні та військові тренди, визначати оптимальні тактичні рішення та прогнозувати можливі сценарії розвитку подій. Важливим аспектом є роль гуманітарних наук у вивченні воєнних конфліктів, соціальних впливів воєнного стану на населення, розвитку міжнародного гуманітарного права та глобальних стратегій розв'язання конфліктів. Наука визначає розвиток розвідувальних технологій, таких як супутникові засоби, розвідувальні апарати та технічні системи для отримання та аналізу інформації.

Загальна роль науки та досліджень в умовах воєнного стану полягає в забезпеченні обороноздатності, стратегічного планування та здатності вирішувати виклики, що виникають під час воєнних конфліктів. Вона стає ключовим елементом забезпечення національної безпеки та захисту інтересів країни [4].

Інновації в гуманітарній сфері проявляються розвитком новаторських підходів та технологій для поліпшення ефективності, швидкості та впливу гуманітарних дій в умовах кризових ситуацій. Нові ідеї та технології можуть допомогти вирішувати глобальні проблеми, такі як голод, бідність, медичні кризи та природні катастрофи. Інноваційна реакція на гуманітарні кризи дозволяє покращити координацію допомоги, прискорити відновлення та підвищити ефективність гуманітарних дій, забезпечуючи кращу підтримку тим, хто потребує допомоги у найбільш вразливих областях світу [2].

Перетворення економічної структури визначається глибокими змінами у виробництві, споживанні та розподілі ресурсів у суспільстві. Ці зміни можуть відбуватися під впливом різних факторів, таких як технологічний прогрес, глобалізація, політичні реформи чи зміна соціокультурних тенденцій.

Перетворення економічної структури відбувається в умовах стрімкої зміни технологій та соціальних уявлень, та вимагає гнучкості від бізнесу, уряду та суспільства для успішного адаптування до нових реалій [1].

Міжнародний обмін інноваціями виступає як ключовий чинник співпраці між країнами, компаніями та науковими установами. Цей процес сприяє обміну знаннями, технологіями та інноваційними практиками, що призводить до взаємного збагачення та сприяє розвитку усіх учасників. Міжнародний обмін інноваціями створює мережу взаємодії та співпраці, що допомагає країнам та компаніям досягати більшого успіху в розвитку та впровадженні новаторських рішень. Взаємодія різних галузей та культур допомагає створювати більш динамічну та конкурентоспроможну глобальну інноваційну екосистему [5].

Трансформація освіти та культури в інноваційному контексті відображає необхідність адаптації суспільства до швидкоплинних змін у світі, де інновації виступають каталізатором розвитку. Цей процес передбачає зміни в навчальних програмах, методиках викладання, підходах до розвитку творчості та критичного мислення. Трансформація освіти та культури в інноваційному контексті сприяє підготовці молодого покоління до викликів та можливостей, що представляє інноваційне суспільство. Цей процес вимагає співпраці між урядом, освітніми установами, підприємствами та громадськістю для створення ефективної та гнучкої освітньої системи [7].

Висновки./Conclusions. Отже, аналізуючи трансформації інноваційного суспільства в період воєнного стану, можна зробити наступні висновки:

- Вплив інновацій на воєнні операції та безпеку:

Аналіз технологічної гонки та інновацій у військовій справі підтверджує, що інновації важливо впливають на ефективність та безпеку. Розвиток військової техніки та новаторських стратегій дозволяє країнам підвищити свою обороноздатність та забезпечити стратегічну перевагу в умовах воєнного конфлікту.

- Інновації в гуманітарних аспектах:

Медичні інновації та технології гуманітарної допомоги виявляються

важливими у зменшенні страждань та покращенні умов для цивільного населення під час воєнного стану. Інноваційні підходи в лікуванні поранених та наданні екстреної медичної допомоги зберігають життя та поліпшують якість медичного обслуговування.

- Економічні трансформації:

Воєнний стан активізує процеси економічної трансформації, зокрема створення нових галузей та технологічних рішень для потреб військового комплексу. Це може призводити до розвитку нових індустрій та стимулювати інноваційні підходи до вирішення економічних викликів.

- Міжнародна співпраця та обмін інноваціями:

Встановлено, що міжнародний обмін інноваціями виявляється ключовим чинником співпраці між країнами навіть в умовах воєнного стану. Спільні дослідження, обмін досвідом та технологічними рішеннями сприяють ефективній відповіді на глобальні виклики.

Дослідження вчених підтверджують, що інновації є важливим фактором трансформації суспільства в період воєнного стану. Інновації не лише відгукуються на виклики, але й стають рушійною силою розвитку у різних сферах, надаючи можливість суспільству пристосовуватися та створювати ефективніші рішення.

Дослідження також вказує на важливість міжнародної співпраці та обміну інноваціями як інструментів для спільного вирішення проблем, які стають актуальними в умовах конфлікту. Це відкриває перспективи для спільних зусиль країн у досягненні сталого розвитку та забезпеченні безпеки в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джигора О. М. Виклики цифровізації національної економіки України в період воєнного стану. Правове регулювання цифрової економіки: нові виклики та можливості [Електронне видання] : тези доп. Всеукр. круглого столу (Київ, 8 черв. 2023 р.) / відп. ред. Н. А. Мазаракі. – Київ : Держ.

торг.-екон. ун-т, 2023. – 97 с. DOI: 10.31617/k.knute.2023-06-08

2. Ященко Г. А. Управління гуманітарними кризами під час війни. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 1/2(74/75). Львів: НЛТУ України, 2023. С. 81–85.

3. Іваненко Н. В., Герасименко Ю. А., Костенко В. Г. Інноваційні підходи щодо модернізації філологічної освіти та науки України: відповідь на виклики воєнного часу. Академічні Візії, 18. 2023. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7795088>

4. Мельничук О., Мельничук М., Павліченко, І. (2022). Правове регулювання та особливості застосування дистанційної роботи в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, (70), 242-247.

5. Шаповалова А. О., Запотоцька О. В., Гуржій А. В. Правовий захист об'єктів інтелектуальної власності в умовах воєнного стану: збереження та безпека інновацій. Юридичний науковий електронний журнал №2/2023, 642-645. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/153>

6. Геєць, В. М., Семиноженко, В. П., Андрощук, Г. О., Федулова, Л. І., & Бажал, Ю. М. Інноваційно-технологічне становище підприємств в контексті перспектив розвитку економіки України. Підприємництво та інновації, 14. 2022, 68-73.

7. Губа, А. В., Рубан, Л. А., Внукова, Н. В., Єфіменко, П. Б., & Дармофал Е. А. (2022). Сучасна трансформація освіти та інноваційні підходи організації управління в реабілітаційній діяльності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 6(151)2022. 51-55. DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2022.6(151).10

ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Іванов Євген Іванович,

к.е.н., доцент

Засименко Ольга Юріївна,

студентка КНУ ім. Т. Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. / Introductions. Сьогодні роль і важливість інтелектуальної власності швидко зростають. Зміцнення взаємовідносин на ринку та активізація підприємницької діяльності мають нерозривний зв'язок із розробкою та використанням конкурентоспроможних продуктів і наданням різноманітних послуг, з чим пов'язане зростання значущості та ролі спеціальних ідентифікуючих позначень, серед яких географічні зазначення виділяються особливо. Захист географічних зазначень є загальним інтересом, оскільки вони передають споживачам важливу інформацію щодо походження товарів і послуг, а також їхніх якостей та характеристик. Сьогодні географічні зазначення стали важливими засобами підвищення ділової репутації, вони є одним із різновидів нематеріальних активів підприємства, а також стимулює зростання попиту на конкретні види товарів.

Мета роботи. / Aim. Метою дослідження є розкриття сутності географічних зазначень.

Матеріали та методи./Materials and methods. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема для вирішення поставлених завдань були використані наступні методи: абстрактно-логічний, історико-економічний, аналіз та синтез, дедукція та індукція, компаративний метод, систематизація тощо. Інформаційну базу дослідження складають теоретичні розробки вітчизняних дослідників, фахові наукові монографічні та періодичні видання, історико-економічна наукова та навчальна література, біографічні та довідково-інформаційні джерела, матеріали, розміщені в мережі Інтернет.

Результати та обговорення. / Results and discussion. Сутність географічних зазначень (ГЗ) як об'єктів права інтелектуальної власності полягає у їхньому юридичному статусі та значенні як об'єктів, що можуть бути захищені та визнані на підставі інтелектуальних прав власності. Зазначення походження товару може бути простим або кваліфікованим. Просте позначення походження товару - це будь-яке словесне або візуальне (графічне) обозначення, яке безпосередньо або опосередковано вказує на географічне місце, звідки походить товар. Це може бути назва конкретної географічної локації, яка використовується для маркування товару або є складовою частиною такого позначення [1, с. 94].

В свою чергу кваліфіковане зазначення походження товару поділяється на назву місця походження товару та географічне зазначення походження товару.

Згідно закону України від 16.06.1999 р. № 752-XIV : про правову охорону географічних зазначень (станом на 15 квіт. 2023): «Географічне зазначення-найменування місця, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію чи інші характеристики, зумовлені головним чином цим географічним місцем походження, і хоча б один з етапів виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території» [2].

«Назва місця походження товару - це назва географічного місця, яка вживається як позначення в назві товару, що походить із зазначеного географічного місця та має особливі властивості, виключно або головним чином зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами або поєднанням цих природних умов з характерним для даного географічного місця людським фактором» [3, с. 5].

Для отримання визнання об'єкта як продукту з географічного місця походження необхідно виконати наступні умови: виробничі об'єкти підприємства мають знаходитися на території визначеного географічного місця;

при виготовленні продукції використовуються ресурси, які походять з цього визначеного географічного місця; не повинно бути видано жодного іншого свідоцтва іншим суб'єктам на цей продукт з таким самим географічним місцем походження [4, с. 32].

Назва місця походження товару відзначається особливими основними рисами. По-перше, вона включає в себе найменування конкретного географічного об'єкта. По-друге, вона має певний зв'язок із іншими найменуваннями, які відокремлюють дані товари посеред інших товарів, що мають особливі та унікальні властивості. Назва місця походження товару має взаємозв'язок із конкретними природними умовами даного об'єкта, які властиві лише цьому географічному об'єкту, а особливі властивості товару залежать від зазначених специфічних природних умов або від впливу конкретних людських факторів. Зазвичай, інформацію про місце походження товару представляють у вигляді назви країни, географічного регіону, конкретної місцевості або об'єкта (включаючи історичні). Ці найменування вказують на походження товару (наприклад, «виготовлено в Україні») [5, с. 162].

Можна виділити певні спільні риси ГЗ та торговельної марки. Спільним є їх призначення для маркування товарів і те, що незахищені ГЗ та торговельні марки можуть перетворитися у видові поняття [7, с. 94]. Це означає, що після тривалого використання їхні найменування можуть втратити свою унікальність, тобто пов'язаність із конкретним географічним місцем виготовлення або виробником, і стати асоційованими споживачами з певним видом товарів.

Зміст, як ГЗ, так і торговельної марки ґрунтується на достовірності даних про товар, але існує і ряд суттєвих відмінностей. ГЗ обов'язково пов'язане з географічним місцем без прив'язки до від виробника і не є засобом диверсифікації однорідних товарів, а торговельна марка розрізняє однорідні товари різних виробників. Якщо створення торговельної марки відбувається на бажання розробника, то ГЗ виникає виключно як наслідок розповсюдженого використання ГЗ, коли воно створює асоціацію з товаром. Право на використання ГЗ не підлягає передачі, на відміну від права на торговельну

марку. Реєстрація ГЗ не надає виняткового права на його використання конкретній особі або організації. Це право має колективний характер, відмінно від торговельної марки, яку зазвичай реєструють на ім'я одного власника, надаючи йому виключне право володіння, користування та розпорядження нею [8, с. 38].

Найбільше подібності існує між ГЗ та колективною маркою, що є торговельною маркою об'єднання підприємств і використовується для маркування товарів, які виробляються або реалізуються цими підприємствами та мають спільні якісні або інші характеристики [1, с. 94]. ГЗ та колективна торговельна марка мають важливу спільну рису: вони можуть використовуватися товаровиробниками лише для позначення своїх товарів. У той же час, право на ГЗ відрізняється від права на колективну марку тим, що право на розпорядження та право на використання ГЗ належать різним суб'єктам [8, с. 39]. Порівняння ГЗ і торговельної марки систематизовано та наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Компаративна характеристика географічного
зазначення та торговельної марки**

Ознака	Географічне зазначення	Торговельна марка
Призначення	Для маркування товарів	Для маркування товарів
Можливість перетворення на видове поняття	існує	існує
Пов'язане з конкретним місцем	так	ні
Показує розрізнення однорідних товарів	ні	так
Шлях виникнення	Природньо, через розповсюджене використання географічного позначення	Створюється розробником
Власник	Належить усім виробникам регіону і нікому конкретно одночасно	Завжди має конкретного власника, який єдиний має право її використовувати.
Передача права	Не передається	Може бути передано

Джерело: розроблено автором на основі [7; 8]

Можна виділити і характеристики, які відрізняють ГЗ від комерційного найменування. Ці поняття відрізняються метою: хоча до складу комерційного

найменування часто входять елементи, що вказують на його географічне розташування, воно використовується для ідентифікації компанії або продукту, а не географічного походження, а географічне зазначення - для зв'язку товару з певним географічним місцем [8, с. 39]. Порівняння ГЗ і торговельної марки систематизовано та наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Компаративна характеристика географічного зазначення та комерційного найменування

Ознака	Географічне зазначення	Комерційне найменування
Призначення	Відобразити в'язок товару з географічним місцем	Розрізнення суб'єктів господарської діяльності і ідентифікація виробника товарів як такого
Включення в назві географічних елементів	Обов'язкове	Можливе
Власник	Належить усім виробникам регіону і нікому конкретно одночасно	Має конкретного власника
Передача права	Не передається	Передається іншій особі разом з майновим комплексом особи, якій ці права належать
Шлях виникнення	Природньо, через розповсюджене використання географічного позначення	Створюється розробником

Джерело: розроблено автором на основі [8]

Для деяких товарів їхні унікальні властивості практично повністю залежать від природних умов конкретного географічного місця їхнього походження, від природніх умов, таких як особливості рельєфу, клімат, склад ґрунтів та надр, кількість сонячних днів чи опадів на рік, або ці товари мають унікальні характеристики, зумовлені традиціями, досвідом, майстерністю, професійними навичками виробників, які використовують природні умови географічного місця товару [6, с. 230]. Тому унікальність таких товарів має бути відома споживачам і підлягає регулюванню відповідними правовими нормами. До цієї категорії специфічних товарів можна віднести наступні: мінеральні води, які отримують свої унікальні властивості завдяки особливостям мінерального складу ґрунтів та геологічній структурі фільтрації води; вино, смакові та ароматичні якості якого визначаються унікальними

властивостями винограду, що зростає на конкретних ґрунтах зі специфічними кліматичними умовами і не може бути відтворено ніде інде [3, с. 8]. В якості прикладів ГЗ можна навести: «Петриківський розпис», «пармезан», «Поляна квасова», «фета», «Трускавецька» та інші. Глибше розглянути особливості ГЗ дозволить їх класифікація, представлена нижче в таблиці 3.

Таблиця 3

Класифікація географічних зазначень

Класифікаційна ознака	Види
За формою контролю	Звичайні
	Регламентовані
	Контрольовані
За походженням	Природні
	Штучні
	Змішані
За формою вираження	Вербальні (словесні)
	Невербальні (зображувальні)

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 10-11; 8, с. 40].

Звичайні ГЗ — це ГЗ, які ідентифікують товари, чий природні специфічні властивості формуються під впливом конкретного географічного середовища. Регламентовані ГЗ позначають товари, специфічні властивості яких та вимоги до їх виробництва регламентовані нормативними актами. Контрольовані ГЗ ідентифікують товари зі специфічними властивостями, контроль за якими здійснюється на всіх етапах виробництва. Ці ГЗ відзначаються вищою цінністю, оскільки товари, які вони позначають, завжди користуються сталим попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [3, с. 11]. Природні ГЗ сформувались за природних умов. Штучні ГЗ сформувались під впливом людини, можуть з часом перетворитись на видові зазначення. Змішані ГЗ утворились під впливом природних умов та людського фактору [8, с. 40].

Висновки./Conclusions. Географічне зазначення як засіб індивідуалізації товарів має спільні і відмінні риси як з торговельною маркою, так і з комерційним найменуванням, але тісніше пов'язане з торговельними марками. Географічні зазначення впроваджуються для товарів, унікальні властивості та якість яких безпосередньо залежать від специфіки місця їхнього виготовлення, тому неповторність таких товарів має бути відома споживачам і підлягає

регулюванню відповідними правовими нормами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ксенофонтова М. М., Самодай В. П., Дубовик С. Г. Інтелектуальна власність: у схемах і таблицях : Навч. посіб. для підготов. магістрів з усіх напрямів підготов. і галузей знань. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. 292 с.
2. Про правову охорону географічних зазначень : Закон України від 16.06.1999 р. № 752-XIV : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text> (дата звернення: 25.10.2023).
3. Литвин О. Набуття прав та реєстрація географічного зазначення походження товарів : навч. посіб. Київ : НТУУ "КПІ", 2017. 198 с.
4. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / Васильців Т. Г. та ін. Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. 172 с.
5. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність : Підруч. для студентів неюрид. ф-тів. Львів : Гал. друкар, 2015. 280 с.
6. Вірченко В. Зміст та особливості управління об'єктами інтелектуальної власності на підприємстві. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. Т. 1, № 27. С. 225–236.
7. Каращук О. Місце географічного зазначення серед об'єктів права інтелектуальної власності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Т. 1, № 3(28). С. 92–95.
8. Навчальний посібник з курсу «Інтелектуальна власність» для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання у двох частинах частина 2. / Каплун І, Колісніченко Е. та ін. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 148 с.

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ВНУТРІШНЬО-КОРПОРАТИВНИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Івахненко Ірина Сергіївна,
д.е.н., професор
Чурило Михайло Михайлович,
аспірант
Сорока Анастасія Миколаївна,
Касянчук Ірина Анатоліївна,
студенти
Київський національний університет
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Вступ. Стратегія внутрішньо-корпоративних комунікацій є важливим елементом успішного функціонування будь-якої організації, включаючи підприємства будівельної галузі. Вона виконує ключові функції, спрямовані на покращення взаємодії та співпраці всередині організації. Така стратегія потрібна кожному підприємству, яке хоче працювати над власною корпоративною культурою, будувати справжню команду з односторонців, які будуть працювати на спільний результат.

Мета роботи визначити цілі, функції та цінності при формуванні стратегії внутрішньо-корпоративних комунікацій на підприємствах будівельної галузі.

Матеріали та методи. Формування стратегії внутрішніх комунікацій вимагає обстеження поточного стану, визначення мети та цілей, а також встановлення ефективних механізмів взаємодії всередині організації. Саме тому підготовка до формування стратегії складається з декількох кроків.

Перед початком створення стратегії необхідно провести повний аналіз поточного стану будівельного підприємства, вивчити вже існуючу систему внутрішніх комунікацій, оцінити як це працює на даному підприємстві, наскільки ефективно відбувається поширення інформації і, найголовніше, як

співробітники її сприймають і використовують. На цьому етапі визначаються сильні та слабкі сторони поточної системи внутрішніх комунікацій.

Важливо провести аналіз цілей існуючої стратегії та зрозуміти чи сходять це з актуальними цілями організації, оскільки на кожному підприємстві періодично відбуваються зміни і стратегії будь-якої галузі можуть переставати бути актуальними, саме тому важливо систематично проводити актуалізацію цілей, аби забезпечувати постійний розвиток компанії.

На етапі збору інформації треба приділити велику увагу визначенні цільової аудиторії, тобто яка частина персоналу взаємодіє між собою найкраще, а яка найгірше, якою мірою важлива кожна група працівників, де внутрішні комунікації відіграють найбільше роль. На цьому етапі треба виділити і проблемні групи працівників, де зміни у внутрішній комунікації потрібно критично і де слід приділити особливу увагу. Також, важливо врахувати думки та відгуки щодо існуючої внутрішньої комунікації працівників різних рівнів та перевірити рівень залученості працівників, від керівників всіх ланок до звичайних працівників.

На етапі аналізу цільової аудиторії важливо розуміти ефективні механізми зворотного зв'язку саме на цьому підприємстві, тобто як люди виражають свою думку і свої враження на якість ситуації, проблеми тощо. Ми вже визначали, що базовим найпростішим механізмом визначення ефективності комунікації є проведення опитування, тому під час аналізу варто використовувати саме цей інструмент, щоб мати розуміння успішних і невдалих механізмів зворотного зв'язку.

Перед розробкою стратегії важливо провести комплексний аудит культури організації і визначити головні цінності колективу та що може впливати на ефективність внутрішніх комунікацій. Кожна компанія має свої цінності, вони можуть бути чітко прописані, а можуть бути і не проголошеними, але так чи інакше, саме цінності компанії збирають одностайність в колективі. Тому перед розробкою стратегії комунікацій треба чітко знати і розуміти цінності, що рухає людей вперед і чому люди обирають

саме це будівельне підприємство.

Після зовнішнього аналізу компанії варто перейти до наступного етапу: визначення каналів, інструментів внутрішньої комунікації, які зараз актуальні на підприємстві. Тут варто проаналізувати кращі практики в галузі внутрішніх комунікацій і вивчити приклади вже успішних стратегій в інших компаніях та визначити які ідеї можна адаптувати під дане підприємство. Не варто копіювати стратегію іншого підприємства, оскільки вона не може підходити під дане підприємство на 100%, але аналіз інших стратегій може допомогти знайти нові інструменти, які будуть працювати краще за існуючі.

Стратегія це гнучкий та ефективний план, який враховує конкретні потреби та контекст організації. Тому після проведення аналізу вже існуючої стратегії внутрішньої комунікації та визначення потреб та можливостей варто переходити до формування нової або вдосконалення існуючої стратегії.

Після глибокого аналізу можна приступати до формування стратегії, яка також складається з багатьох етапів.

Спершу важливо визначити або актуалізувати ціль і мету стратегії внутрішніх комунікацій на основі проведеного аналізу, а саме відповісти на питання: для чого вона потрібна, що саме підприємство хоче досягти за допомогою стратегії, який результат очікується від реалізації стратегії, і які цілі ставить підприємство, чому бажаного результату не досягла попередня стратегія. Відповіді на ці запитання можуть бути різними, такі як: поліпшення роботи команди, збільшення ефективності роботи, зниження рівня конфліктів тощо. Найголовніше, всі відповіді мають бути чіткими, аби краще розробити стратегію і дійсно покращити стан компанії.

Далі вже можна переходити до наступного етапу – розробку ключових засад, а саме визначення принципів і цінностей, які будуть основою цієї стратегії. Саме для цього був проведений аналіз, адже вони мають відображати корпоративну культуру та підтримувати досягнення цілей. Цей етап важливий для створення культури комунікації, аби все було прозоро і відкрито, адаптовано до різних аудиторій в організації і абсолютно кожна ланка була

задоволена, відповідало етичним нормам і принципам.

Етап планування застосування технологій – наступний і надважливий для внутрішніх комунікацій. Тут треба визначити яке саме технічне забезпечення буде використано для поліпшення комунікації. Це і внутрішні платформи і соціальні мережі і інструменти для відеоконференцій, будь-які інструменти, які будуть ефективними на даному підприємстві. На цьому етапі слід повести вибір каналів комунікації (Інтернет, електронна пошта, збори, тренінги, зустрічі, соціальні мережі тощо). Цей вибір проводиться відповідно до потреб аудиторії та характеристик організації, що ми визначити вже під час аналізу. Тут же розроблюємо систему зворотного зв'язку, адже важливо мати ефективну систему збору та аналізу зворотного зв'язку від працівників. На цьому етапі можна залучити команду, а саме представників різних рівнів організації до процесу формування стратегії. Їхні думки можуть неабияк допомогти при формулюванні та вдосконаленні стратегії.

Перед фінальною реалізацією і постійною роботою над стратегією необхідно протестувати різні інструменти, саме для цього є пілотні проекти. Вони дозволять здобути досвід і можуть вказати на помилки і нестачу інформації в стратегії комунікації. Таким чином є можливість коригування до остаточного впровадження. А також встановлення системи моніторингу та оцінки ефективності стратегії, залучаючи співробітників до відкритого спілкування та обміну ідеями, є важливим елементом впровадження стратегії. Мета - створити культуру, де комунікація є важливим елементом організаційної життєздатності. Варто бути готовими до змін та адаптації стратегії в залежності від відгуків на результатів тестування. Комунікаційна стратегія, в принципі, має бути гнучкою і адаптивною, а для того, щоб зберегти і підтримати позитивний настрій і сприятливу атмосферу всередині компанії треба відзначати успіхи да досягнення, як стратегії в цілому, так і кожного залученого працівника.

Результати та обговорення. Підсумовуючи вищесказане, можна виділити, що комунікаційна стратегія є ключовим елементом управління внутрішніми та зовнішніми комунікаціями в організації. Вона визначає, як

будуть створюватися, розповсюджуватися та сприйматися повідомлення для досягнення стратегічних цілей компанії. Враховуючи складність сучасного бізнес-середовища, ефективна комунікаційна стратегія стає необхідністю для забезпечення успішності підприємства.

Одним із ключових аспектів комунікаційної стратегії є визначення мети та цілей. Це може бути поліпшення внутрішнього спілкування, збільшення залученості співробітників, підвищення свідомості бренду чи взаємодія з клієнтами. Важливо визначити, якою повинна бути комунікація для досягнення цих цілей.

Стратегія також враховує цільову аудиторію - кого ми хочемо досягти та яка інформація є для них важливою. Врахування особливостей аудиторії допомагає визначити, як найкраще сприймати та опрацьовувати повідомлення. Канали комунікації - це ще один важливий аспект стратегії. Визначення того, якими засобами інформація буде передаватися, чи це електронна пошта, внутрішній чат, збори або соціальні мережі, впливає на сприйняття повідомлень. Етап аналізу, який передуює формуванню стратегії, включає в себе вивчення ситуації в компанії, виявлення проблем та можливостей комунікації. Результати аналізу визначають ті напрямки та заходи, які будуть включені в стратегію.

Після розробки стратегії важливо виконати її впровадження. Це охоплює взаємодію з командою, проведення тренінгів, встановлення нових комунікаційних засобів та визначення відповідальних осіб.

Висновки. Загалом, комунікаційна стратегія - це комплексний підхід, спрямований на покращення комунікації всередині та навколо підприємства з метою досягнення стратегічних цілей та підвищення ефективності взаємодії.

УПРАВЛІННЯ КОСМІЧНИМИ ПРОЕКТАМИ: СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ В АЕРОКОСМІЧНІЙ ІНДУСТРІЇ В ЕПОХУ "НОВОГО КОСМОСУ"

Казначей Сергій Анатолійович

Аспірант кафедри
маркетингу та міжнародного менеджменту
Дніпровського національного університету
ім. О. Гончара

Вступ. Космічна індустрія, як одна з ключових сфер наукових та технічних досліджень, зазнала значних трансформацій за останні десятиліття. Ці зміни, у значній мірі, були обумовлені появою та активним розвитком приватних космічних компаній.

У наш час, з проривами в технологіях та амбітними проектами, які раніше здавалися неможливими, компанії, які прийнято відносити до категорії New Space, такі як SpaceX, Blue Origin, Rocket Lab та багато інших, стали ключовими гравцями на ринку ракетних носіїв, викликаючи революцію в космічній індустрії.

Ціль Роботи. Ринок космічних технологій, який двадцять років тому був переважно в руках державних установ та великих корпорацій, чії стратегії багато в чому визначалися національними інтересами, сьогодні зазнає значних змін. У епоху „Нового космосу“ стратегічний менеджмент виходить на перший план, стаючи ключовим фактором успіху.

У цій новій реальності, де приватні компанії та стартапи активно входять на ринок, важливість гнучкого та інноваційного підходу до управління проектами зростає. Стратегії, орієнтовані на адаптацію до швидко змінюваного технологічного середовища та потреб ринку, стають вирішальними. Це вимагає від організацій не лише інвестицій у дослідження та розробки, але й розвитку компетенцій у сфері управління ризиками, міжнародної співпраці, а також уміння прогнозувати та адаптуватися до глобальних економічних та політичних тенденцій — все це стає ключовими складовими для успішного виживання та процвітання на конкурентному та швидко змінюваному ринку космічних

послуг. У сучасному світі, де межі між традиційними та новаторськими підходами в космічній галузі стираються, здатність до швидкої адаптації, ефективного управління технологічними інноваціями та створення стійких партнерських відносин стає визначальним фактором успіху.

Таким чином, комплексний стратегічний менеджмент, який враховує як внутрішні, так і зовнішні фактори, стає не просто інструментом, а необхідністю для компаній, які прагнуть зайняти лідируючі позиції в епоху "Нового космосу".

[1]

Основні п'ять завдань стратегічного менеджменту, що визначаються в літературі як [2]:

1. Аналіз зовнішнього середовища організації. Це включає вивчення ринкових тенденцій, конкурентного середовища, законодавчих та регуляторних вимог, а також інших зовнішніх факторів, що можуть впливати на успішність організації. Аналіз зовнішнього середовища допомагає організації зрозуміти можливості та загрози, які вона може зустріти, та визначити потенційні стратегічні напрямки.

2. Аналіз внутрішніх ресурсів та компетенцій організації. Це включає оцінку внутрішніх сильних та слабких сторін організації, таких як фінансові ресурси, технічні можливості, людські ресурси, бренд, репутація та інші внутрішні фактори, які впливають на її конкурентоздатність та можливість досягати стратегічних цілей.

3. Визначення стратегічних цілей та завдань. Це процес встановлення конкретних та досяжних цілей, які організація прагне досягти в майбутньому. Стратегічні цілі повинні бути відповідні до аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, а також відповідати місії та візії організації.

4. Розробка та реалізація стратегій. Це процес вибору та розробки стратегічних альтернатив, які допоможуть організації досягти своїх стратегічних цілей. Реалізація стратегій включає реалізацію планів та заходів, які визначені для досягнення стратегічних цілей організації. Це може включати впровадження нових продуктів чи послуг, розширення ринків, вдосконалення

операцій, розвиток нових бізнес-моделей та інші стратегічні ініціативи.

5. Контроль та оцінка результатів. Це процес відстеження виконання стратегій та оцінки їх ефективності. Контроль може включати порівняння фактичних результатів зі стратегічними цілями, виявлення відхилень та внесення коректив в стратегії, якщо це необхідно. Оцінка результатів допомагає організації зрозуміти, наскільки успішно були досягнуті стратегічні цілі та визначити можливості для подальшого вдосконалення стратегічного менеджменту.

SpaceX, заснована Ілоном Маском у 2002 році, стала першою успішною приватною космічною компанією, яка змогла самостійно розробити та запустити в космос ракету-носій із комерційним вантажем. Це досягнення призвело до різкого збільшення інтересу до космічної галузі, та навіть до зміни традиційного розуміння того, що космос доступний лише великим державним корпораціям. Досвід SpaceX продемонстрував, що приватна космічна компанія здатна успішно конкурувати з державними корпораціями та великими міжнародними консорціумами, і що інноваційні технології та стратегії управління можуть допомогти досягти конкурентних переваг у цій галузі [3].

Таким чином, досвід SpaceX є важливим для розуміння того, які стратегії та методи управління можуть бути використані у космічній індустрії для досягнення конкурентних переваг. Однак, для успішної конкуренції з SpaceX та представниками "Старого Космоса", важливо усвідомлювати, що неможливо повторити успіх SpaceX, просто копіюючи їхні методи та підходи. Кожна компанія має свій унікальний набір ресурсів, культуру та стратегічні цілі, і те, що спрацювало для SpaceX, може не спрацювати для інших. Це підкреслює важливість розробки власних інноваційних стратегій, адаптованих до конкретних умов та можливостей кожної компанії.

Сліпе копіювання може призвести до непродуманих рішень, неврахування унікальних викликів ринку та, як наслідок, до банкрутства, особливо для стартапів, які не мають таких же ресурсів, як великі гравці. Тому, створення власної, добре продуманої стратегії, яка враховує специфіку компанії та ринку, є

ключовим для успішної конкуренції в космічній індустрії.

Група Компанії Virgin (космічний бізнес), які були започатковані на початку 2000-х, що включає Virgin Galactic (сфера космічного туризму) та Virgin Orbit (сфера запуску малих супутників), вибрала стратегію широкої присутності у багатьох космічних проектах. Прагнучи бути "всюди і одразу", компанія, намагалася активно розвиватися в кількох напрямках і в різних країнах (США та Велика Британія). Ця амбітна стратегія на перший погляд виглядала цілком життєздатною, але результати, зокрема банкрутство Virgin Orbit у 2023 році, свідчать про її помилковість. [4]

Банкрутство Virgin Orbit підкреслює складнощі при формуванні стратегії на космічному ринку, який має унікальні фактори, не притаманні більшості ринків. Важливо визначити, чи відповідають амбіції компанії її можливостям і реальному стану ринку, а також чи враховує вона конкуренцію та потенційні ризики.

Висновки. Виходячи з даної ситуації, можна зробити висновок, що успіх у космічній індустрії вимагає глибокого розуміння специфіки галузі, здатності адаптуватися до швидких змін та вміння управляти ризиками. Компаніям, які прагнуть розвиватися в цій галузі, слід уникати стратегії сліпого копіювання і зосередитися на розвитку власних унікальних компетенцій та підходів, які відповідають їхнім можливостям та умовам ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Erik Kulu 74th International Astronautical Congress (IAC 2023), Baku, Azerbaijan, 2-6 October 2023. Copyright © 2023 by Mr. Erik Kulu. Published by the IAF, with permission and released to the IAF to publish in all forms. IAC-23-D3.3.10 In-Space Economy in 2023 - Statistical Overview and Trends
2. Thompson, A. A., Peteraf, M. A., Gamble, J. E., & Strickland, A. J. (2018). *Crafting and executing strategy: The Quest for Competitive Advantage: Concepts and cases*. McGraw-Hill Education.
3. Benner, K., & Chang, K. (2017, July 27). *SpaceX is now one of the*

world's most valuable privately held companies. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2017/07/27/technology/spacex-is-now-one-of-the-worlds-most-valuable-privately-held-companies.html>

4. Browne, E. (2019, January 10). Virgin orbit: Facts about the bankrupt air-launch provider. Space.com. <https://www.space.com/42975-virgin-orbit.html>

ІННОВАЦІЙНІ ПАРКИ ЯК ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИЙ ФЕНОМЕН В УКРАЇНІ

Крисоватий Ігор Андрійович

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри підприємництва і торгівлі
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Вступ. Інноваційні парки в Україні стали важливим фінансово-промисловим феноменом, що сприяє розвитку інноваційного та технологічного секторів економіки. Вони виконують ряд функцій, які можна розглядати у фінансовому та промисловому контексті: залучення інвестицій та покращення інвестиційного клімату, створення висококваліфікованих робочих місць, розвиток інноваційних підприємств, забезпечення конкурентоспроможності, формування технологічних кластерів, цифровізація.

Зауважимо, що інноваційні парки зазвичай стають привабливими точками для інвесторів, включаючи великі компанії, венчурні фонди та державні ініціативи. Передусім, це створює можливості для фінансування інноваційних проектів та стартапів. Також інноваційні парки служать місцем для розвитку та комерціалізації інноваційних ідей. Вони надають інфраструктуру, експертну підтримку та можливості для співпраці, що дозволяє стартапам та молодим компаніям ефективно функціонувати [4, 6, 7]. Саме тому, такі об'єднання активно сприяють створенню висококваліфікованих робочих місць в галузі інформаційних технологій, науки, інженерії та інших інноваційних секторах.

Багато інноваційних парків співпрацюють з університетами та науковими установами для створення дослідницьких та розвитку нових технологій. Це сприяє формуванню технологічних кластерів.

Умови конкуренції у світі вимагають розвитку новаторських технологій. Інноваційні парки допомагають підприємствам та стартапам стати конкурентоспроможними на світовому ринку, створюючи умови для інновацій та розвитку. Саме тому, інноваційні парки сприяють розвитку екосистеми

стартапів, надаючи доступ до ресурсів, експертної підтримки та мережі контактів.

Сьогодні умови цифрової економіки вимагають від підприємств швидко впроваджувати цифрові технології. Інноваційні парки сприяють цьому процесові, надаючи підтримку та доступ до необхідних ресурсів.

Інноваційні парки в Україні грають важливу роль у розвитку економіки та підвищенні конкурентоспроможності країни. Одним із прикладів інноваційного парку в Україні є проект IT-парк в місті Львові, який був затверджений ще у 2026 році [8]. Такі ініціативи сприяють перетворенню України в центр інновацій та технологічного розвитку в регіоні.

Мета роботи. Метою дослідження є визначення особливостей інноваційних парків з точки зору фінансового промислового феномену, а також встановлення їх сутності та перспектив розвитку.

Матеріали та методи. Основними методами дослідження є методи: аналізу та синтезу для виявлення основних особливостей сучасних інноваційних парків, методи індукції та дедукції для встановлення сутності інноваційних парків фінансово-промислового феномену, метод порівняння для орієнтації на вже існуючі структурні об'єднання.

Результати та обговорення. Інноваційні парки в Україні є ключовим фактором для переходу економіки країни до інноваційного типу, підвищення її конкурентоспроможності та розширення можливостей для українських підприємств на світовому ринку. Важливою рисою інноваційних парків в Україні є їхня взаємодія з галузевими асоціаціями, закладами вищої освіти та урядовими структурами для створення сприятливого екосистемного середовища.

Найважливішими аспектами фінансово-промислового феномену інноваційних парків в Україні є:

– інноваційні парки стають привабливими для іноземних інвесторів, що сприяє залученню зовнішніх інвестицій у технологічний та інноваційний сектор;

– інноваційні парки допомагають формуванню нових галузей економіки, таких як інформаційні технології, біотехнології, інженерія, що в свою чергу призводить до диверсифікації економіки;

– інноваційні парки в Україні підтримують розвиток та стимулюють росту екосистеми стартапів, сприяючи створенню та розвитку нових технологічних компаній. Вдосконалення механізмів підтримки молодих інноваційних компаній, включаючи надання доступу до фінансових ресурсів, консультацій та менторингу [1, 2];

– інноваційні парки взаємодіють з урядовими ініціативами та програмами, щоб сприяти інноваціям та створенню сприятливого регуляторного середовища;

– інноваційні парки вкладають в розвиток технічної та соціальної інфраструктури, забезпечуючи підприємствам та стартапам всі необхідні ресурси для ефективної діяльності [5];

– розвиток інноваційних галузей в інноваційних парках сприяє створенню робочих місць для висококваліфікованих спеціалістів [3, 4];

– інноваційні парки можуть бути активними учасниками в розвитку освітніх програм, спрямованих на підготовку кадрів для інноваційного сектора;

– розташування інноваційних парків в різних регіонах України сприяє рівномірному регіональному розвитку та розподілу інноваційної активності;

– забезпечення інноваційних парків сучасною та ефективною інфраструктурою для забезпечення оптимальних умов для роботи підприємств та стартапів;

– запровадження фіскальних стимулів для інноваційних компаній, таких як податкові пільги чи зменшення адміністративних бар'єрів.

Інноваційні парки в Україні можуть стати ключовим каталізатором для розвитку знань, технологій та підприємництва, що сприятиме створенню стійкої та конкурентоспроможної економіки.

Висновки. Розвиток інноваційних парків в Україні обіцяє стати важливим каталізатором для технологічного та інноваційного розвитку

економіки країни, а особливо в пост воєнний період. Потенціал створення високотехнологічних продуктів та послуг відкриває широкі можливості для залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності.

Зауважимо, що інноваційні парки сприяють формуванню технологічних кластерів, які об'єднують компанії та установи з схожими інтересами та галузевою спеціалізацією. Це сприяє ефективній взаємодії, обміну ідеями та спільному розвитку. Також розвиток інноваційних парків сприяє створенню сприятливого середовища для стартапів, надаючи їм доступ до необхідних ресурсів, менторства та фінансової підтримки. Це допомагає розвивати нові ідеї та технології.

Інноваційні парки повинні активно взаємодіяти з глобальними інноваційними мережами, обмінюватися досвідом та залучати міжнародні інвестиції для підтримки свого розвитку.

Для стимулювання інноваційних ініціатив важлива роль належить фіскальним стимулам та підтримці з боку уряду, яка сприяє створенню сприятливого середовища для інновацій.

Враховуючи представлені особливості зауважимо, що інноваційні парки в Україні можуть стати ключовими драйверами для змін у структурі економіки, створення високотехнологічних рішень та підвищення національної конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Desyatnyuk, O., Muravskiy, V., Shevchuk, O., Oleksiiv, M. Dual use of Internet of Things technology in accounting automation and cybersecurity // 12 th International Conference on Advanced Computer Information Technologies, ACIT 360–363 (2022). DOI: 10.1109/ACIT54803.2022.9913080, URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85141153727&origin=resultslist&sort=plf-f>
2. Джалілов А. Я. Інституційна система фрагментарного міжнародного виробництва транснаціональних фірм / А. Я. Джалілов // Бізнес Інформ. – 2015. №10. – С. 36–40.

3. Кочетков В. М. Розвиток українських ТНК як фактор росту економіки країни [Текст] /В. М. Кочетков // Ефективна економіка. - 2013. - № 5, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2001>. - С. 55-60.

4. Крисоватий А. Четверта промислова революція : зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків [Електронний ресурс] : монографія / А. І. Крисоватий, О. М. Сохацька, І. В. Скавронська [та ін.] ; за наук. ред. А. І. Крисоватого та О. М. Сохацької. - Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. - 480 с.

5. Птащенко, О., А. Пастушенко, І. Імнадзе, і А. Солдатова. Тенденції розвитку глобальних ринків в умовах цифровізації. Вісник східно-українського національного університету ім. В. Даля, вип. 6 (270), 2021, с. 125-8, doi:10.33216/1998-7927-2021-270-6-125-128. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/VisnikSNU/article/view/36>

6. Птащенко О., Карп В. Особливості реалізації новітніх технологій на міжнародному ринку: маркетинговий аспект. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2023. №5 (322). С. 170-176. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-28> URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?p=19396>

7. Собко О., Крисоватий І. А. Вдосконалення управління інноваційними проектами та пошуків ініціативної активності підприємств України. Вісник економіки. 2021. № 3. С. 97–112. URL: <http://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/visnykj/article/view/1268>

8. DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/interviews/lviv-it-park/>

ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЗМІН: МІСЦЕ ТА РОЛЬ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ У 2013-2023 РР.

Кучерявий Олексій Вікторович,

студент

Севастопольська філія РЕУ ім. Г. В. Плеханова,

м. Севастополь

Вступ./Introduction. Робота присвячена дослідженню економіки України, її внеску у міжнародну торгівлю за останні 10 років, а також тенденціям розвитку зв'язків України з Європейським Союзом. Актуальність теми зумовлена нинішньою важливістю України на світовій політичній та торговій арені, а також підвищеною увагою світу до України за останні роки. У 2022-2023 рр. економіка країни зазнала нищівного тиску, що суттєво вплинуло на глобальні логістичні ланцюжки. Від промислового та сільськогосподарського секторів економіки України залежить добробут багатьох країн Східної Європи, Африки та Азії, завдяки чому важливо вивчати та аналізувати те, в якому стані знаходиться країна на даний момент, а також що необхідно робити для її розвитку, озираючись на події минулих років.

Мета роботи. / Aim. Метою роботи є докладне вивчення вкладу України в міжнародну торгівлю з 2013 року по сьогоднішній день. Для досягнення цієї мети потрібно: а) вивчити сутність, особливості та характеристики економіки України; б) проаналізувати показники зовнішньої торгівлі України (імпорт та експорт) у період з 2013 по 2023 рр.; в) виявити тенденції подальшої співпраці України з Європейським Союзом.

Матеріали та методи./Materials and methods. Матеріали, використані під час написання роботи: 1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> ; 2. Офіційний сайт міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.index.minfin.com.ua/index/fidi> ; 3. Кандидат Check-4: де Україна перебуває у виконанні 7 рекомендацій ЄС // Центр «Нова Європа»,

2023. – URL: <http://neweurope.org.ua/analytics/kandydat-check-4-de-ukrayina-perebuyaye-u-vykonanni-7-rekomendatsij-yes/> (дата звернення: 24.12.2023);
4. Ukraine. The World Factbook. // [cia.gov](https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/), 2023. – URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/ukraine/> (дата звернення: 24.12.2023). Методи, використані під час написання роботи: статистичний та порівняльний аналіз, графічний та табличний методи, узагальнення інформації, синтез.

Результати та обговорення./Results and discussion. Україна – промислово-аграрна держава, розташована у Східній Європі. Господарський комплекс країни включає видобуток корисних копалин, деякі галузі машинобудування, чорну та кольорову металургію. Україна славиться своїм сільським господарством, є одним із провідних експортерів сільськогосподарської продукції.

Економічний стан регіонів України нерівномірний. Так, 2021 року понад 20% загального валового регіонального продукту припадало на столицю – місто Київ. Відносно високі частки ВРП припадали на Дніпропетровську та Харківську області [1, 2].

У надрах України виявлено близько 20 тисяч родовищ та проявів 117 видів корисних копалин. 2020 року по всій країні було видобуто близько 20 млрд кубометрів газу. Варто зазначити, що багато родовищ виснажені та нерентабельні для видобутку корисних копалин, тому нафта та газ найчастіше закупаються у сусідніх країнах [4].

Провідними галузями промисловості України є чорна металургія (вугільна, залізна) та машинобудування. Виділяють також добувну, хімічну, харчову, лісову та інші галузі промисловості. Розвинена й енергетична мережа України. У країні налічується близько 80-ти електростанцій. Більшість з них-теплові, проте найпотужніші – атомні, на які припадає більше половини електроенергії, що виробляється. Так, Запорізька АЕС є найбільшою атомною електростанцією в Європі, генеруючи на рік близько 40 млрд кВт енергії, що становить п'яту частину енергетичного виробництва в Україні [4].

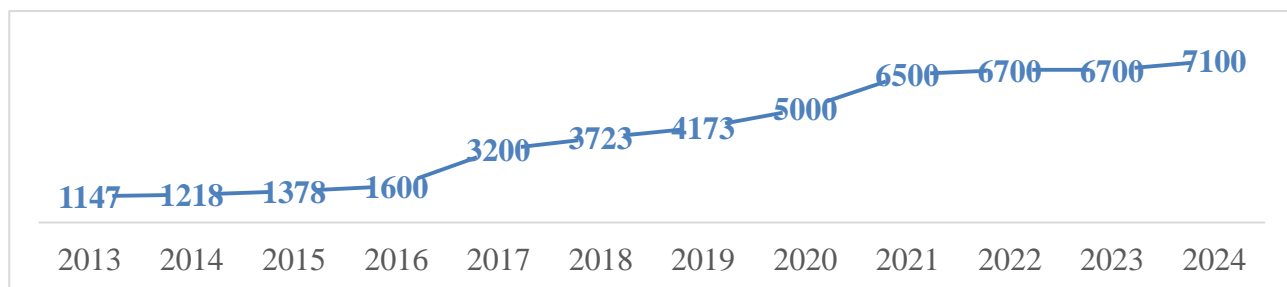
За даними МВФ, на 2021 рік ВВП України за ПКС займав 40-е місце у

світовому рейтингу (\$588 млрд). Щодо ВВП на душу населення, на 2021 рік за цим показником Україна посідала останнє місце серед усіх країн Європи та 97-е місце у світі. Зовнішній борг країни на 2022 рік становив \$56,8 млрд. Інфляція у 2023 році становила 5,1%, що на 21,5% менше, ніж роком раніше (мал. 1) [2].

Малюнок 1 – Інфляція в Україні у 2013-2023 рр.

На 01.01.2024 місячна мінімальна зарплата в Україні складала 7100 грн. 1 квітня планується підвищити цей показник до 8000 грн. Таким чином, з 2013 року розмір мінімальної зарплати українців номінально підвищився майже у 7 разів (мал. 2) [2].

Малюнок 2 – Зміна місячної мінімальної зарплати в Україні у 2013-2024 рр., грн

За даними СОТ, членом якої Україна є з 2008 року, у 2022 році частка країни у світовому зовнішньоторговельному товарному обороті становила лише 0,39% [1, 2].

Згідно з Держстатом України, 2022 року загальний експорт товарів з країни становив \$44,1 млрд, що на 35,1% менше, ніж 2021 року. Імпорт товарів, у свою чергу, становив \$55,3 млрд, що на 24,1% менше, ніж 2021 року. Показник торговельного балансу, отже, негативний і становить \$11,2 млрд. Товарна структура торгівлі все ж залишилася різноманітною (мал. 3, 4) [1].

Малюнок 3 – Товарна структура експорту України у 2022 р.

Малюнок 4 – Товарна структура імпорту України у 2022 р.

Водночас, експорт українських послуг склав \$9,2 млрд (на 28,3% менше порівняно з 2021 р.), імпорт – \$3,0 млрд (на 62,2% менше порівняно з 2021 р.). Показник торговельного балансу є позитивним і дорівнює \$6,2 млрд. Найбільшу частку у видовій структурі послуг тут займають транспортні послуги, послуги у сфері комунікацій та комп'ютерні послуги.

Нижче наведено зміну показників зовнішньої торгівлі товарами України в період з 2013 по 2022 рік (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами України у 2013-2022 рр.

Рік	Експорт, млн \$	Темп зростання, %	Імпорт, млн \$	Темп зростання, %	Сальдо, млн \$
2013	63320,7	-	76986,8	-	-13666,1
2014	53901,7	85,1	54428,7	70,7	-527,0
2015	38127,1	70,7	37516,4	68,9	610,7
2016	36361,7	95,4	39249,8	104,6	-2888,1
2017	43264,7	119,0	49607,2	126,4	-6342,5
2018	47335,0	109,4	57187,6	115,3	-9852,6

2019	50054,6	105,7	60800,2	106,3	-10745,6
2020	49191,8	98,3	54336,1	89,4	-5144,3
2021	68072,3	138,4	72843,1	134,1	-4770,8
2022	44148,8	64,9	55273,5	75,9	-11124,7

Найбільші рецесії (2014-2015, 2020, 2022) пов'язані зі світовими кризами (розпал коронавірусної пандемії), а також політичними чварами (Революція Гідності, воєнні дії на сході країни у 2014, активізація військових дій на всій території країни з 2022).

У 2021 році майже половина всього експорту України припала на десять країн. Водночас цього ж року близько 60% імпортних товарів було доставлено до України також з десяти країн (табл. 2) [1].

Таблиця 2

Країни-лідери українського товарного імпорту та експорту, 2021 рік

Держава-імпортер товарів з України	Розмір експорту, тисяч \$	Частка у загальному експорті, %	Держава-експортер товарів в Україну	Розмір імпорту, тисяч \$	Частка у загальному імпорті, %
Китай	8003562,7	11,8	Китай	10981714,2	15,1
Польща	5227413,1	7,7	Німеччина	6284374,9	8,6
Туреччина	4142633,7	6,1	РФ	6083490,5	8,4
Італія	3469269,2	5,1	Польща	4962500,1	6,8
РФ	3414088,0	5,0	Білорусь	4822980,5	6,6
Німеччина	2866373,4	4,2	США	3333257,3	4,6
Індія	2494435,6	3,7	Туреччина	3260265,2	4,5
Нідерланди	2262530,2	3,3	Італія	2675493,0	3,7
Єгипет	1944564,0	2,9	Швейцарія	2496849,1	3,4
Іспанія	1677241,7	2,5	Франція	1764887,6	2,4

Загалом на кінець 2021 року Україна вела зовнішньоекономічну діяльність зі 173 країнами (згідно з Держстатом).

У 2022 році Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Підготовка до членства передбачає завершення всеосяжної трансформації усіх галузей. У цьому Україну постійно підтримуватиме Єврокомісія: завдяки статусу Україні стала доступна фінансова допомога для країн, що готуються до вступу до ЄС (Інструмент передуступної допомоги, IPA). Крім того, надання статусу дало поштовх для подальшого повоєнного інвестування [2, 3]. В Україні агітація до вступу в ЄС йде повним

ходом вже багато років: обіцяють «європейські» зарплати, подорожі без кордонів і нормальну роботу судової системи.

При цьому, не можна забувати, що державам-кандидатам вступ до союзу не гарантовано. Наприклад, Туреччина подала заявку на вступ до ЄЕС ще в 1987 році, але стала кандидатом тільки через 12 років і досі не змогла увійти в Союз. У число причин входить банальне небажання нинішньої влади Туреччини вступати в ЄС, військово-політичний конфлікт з Кіпром – членом Союзу, претензії деяких країн ЄС до демократичної складової Туреччини, а також значна чисельність населення, яка здатна викликати як зростання мігрантів до Європи, так і зміну балансу сил в Європарламенті. Саме тому для членства в ЄС важливі не тільки внутрішні реформи України, а й зовнішні фактори. Проте, за найсприятливішими прогнозами, вважається, що Україна стане членом ЄС не раніше 2030 року, адже миттєва інтеграція країни стала б важким ударом для ЄС.

Євросоюз залишається найбільшим торговим партнером України з часткою понад 55% у торговому обороті за 2022 рік [1, 2]. Забезпечення відкритості торгівлі між Україною та Європейським союзом та прискорена інтеграція України у внутрішній ринок ЄС є важливим завданням збереження української економіки в умовах війни та швидкого економічного відновлення у повоєнний період.

Кандидатура України в ЄС передбачає виконання семи основних рекомендацій: реформи Конституційного Суду, продовження судової реформи, ведення антикорупційної політики, боротьба з відмиванням коштів, ведення антиолігархічної політики, прийняття законів щодо медіа та установа законодавчої бази щодо нацменшин. У квітні 2023 року центром «Нова Європа» було проведено моніторинг виконання Україною цих рекомендацій [3]. Згідно зі звітом, для прискорення інтеграції в Союз найбільш необхідно: 1) посилити процес відбору суддів до Конституційного Суду України шляхом попереднього аналізу їх сумлінності та професійних навичок на основі постулатів Венеціанської комісії; 2) забезпечити відповідність українського

законодавства стандартам групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей; 3) прийняти закон, що істотно обмежує вплив олігархів на економічне, політичне і соціальне життя України.

Висновки./Conclusions. Отже, за минуле десятиліття внесок України у міжнародну торгівлю був нестабільним, але великим та різноманітним. В останні роки, хоча в економіці України і простежується рецесія на тлі гуманітарних і політичних криз, можна відзначити зміцнення торгового співробітництва з країнами Європи та Азії. Не можна забувати і про статус кандидата в ЄС. Економічні зв'язки з Союзом допоможуть Україні швидше відновитися після військових дій. Наостанок, потрібно сказати, що Україна має високий потенціал для сприятливого життя і торгівлі в майбутньому. Враховуючи розміри країни, її географічне положення і ресурси, Україна здатна бути гідним партнером незалежно від того, як складеться її подальша доля, будь то повноцінний вступ в європейський економічний простір або лише підтримка віддалених зв'язків.

ЕКОЛОГО–БЕЗПЕЧНЕ ВОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Левковська Людмила Володимирівна

д.е.н., проф.

Мандзик Валерій Миколайович

д.е.н., с.н.с.

Рижова Катерина Іванівна

к.е.н., с.н.с.

Інститут демографії та проблем
якості життя НАН України
м. Київ, Україна

Вступ. В Україні спостерігаються суттєві регіональні відмінності екологічного навантаження та екологічної безпеки водних ресурсів, що обумовлено системою водокористування яка сформувалась на сучасному етапі, та господарською діяльністю.

Виснаження водних ресурсів, забруднення водою скидами промислових, сільськогосподарських і комунальних підприємств, недотримання у належному стані систем водопостачання та водовідведення негативно впливають на стан водного середовища. Ведення активних бойових дій на значній території України є невідворотнім фактором значного ураження її водних ресурсів, особливо в південних регіонах, де природно низьке водозабезпечення, та східних регіонах, де вже існувало значне навантаження промисловості на водні ресурси.

Таким чином дослідження еколого–безпечного водокористування обумовлено винятковим значенням в економічному, сільськогосподарському, рекреаційному, а останнім часом – і у геополітичному плані.

Ціль роботи – обґрунтування сучасних підходів до водокористування в умовах воєнного стану з метою покращення екологічного стану водних ресурсів.

Матеріали та методи. Методологічний фундамент дослідження становлять загальнотеоретичні та емпіричні методи дослідження

Результати та обговорення.

Сьогодні водне господарство України стикається з новими викликами, пов'язаними із забезпеченням водної та екологічної безпеки. Це: зміна клімату, розвиток промисловості та міст, які потребують додаткових водних ресурсів та військові дії розпочаті російською федерацією.

Однією з головних проблем нашої країни, пов'язаних із водними ресурсами, є незбалансованість схеми розміщення найбільш водоемних підприємств та особливостей природного формування водних ресурсів регіонів, а також значні диспропорції в балансі використання поверхневих і підземних вод.

В Україні понад 80% поверхневих водних об'єктів характеризуються критичним станом, а можливості екстенсивного забору води для господарських потреб із них практично вичерпані. На сьогодні в Україні практично не залишилося джерел водопостачання 1-ї категорії якості, а майже усі водойми за рівнем забруднення наблизилися до 3-ої категорії. Отже, більшість річок за ступенем забруднення можна віднести до забруднених та дуже забруднених. Загалом якість поверхневих та питних підземних вод залишається досить низькою, що зумовлено як природними, так і антропогенними факторами.

Воєнні дії з боку окупантів погіршують ситуацію з водою в Україні. Через ураження нафтосховищ, складів паливно-мастильних матеріалів, а також руйнування інфраструктури підприємств та очисних споруд, до них потрапляє велика кількість забруднюючих речовин. Повномасштабне військове вторгнення призвело до значних, а іноді невідновних, руйнувань критичної інфраструктури централізованого водопостачання та водовідведення міст, гідротехнічних споруд, що мали протипаводкове призначення та використовувалися для боротьби зі шкідливою дією вод, а також об'єктів гідротехнічної мережі систем зрошення і дренажу. В результаті цього у 2022 році загальний обсяг скинутих стічних вод у водні об'єкти України складав 2980 куб. м, з них 374 куб. м – забруднені.

Важливим інструментом, який заснований на моніторингу та оцінці

кількісних показників реалізації екологічної політики держав світу за 11 категоріями, у тому числі з водних ресурсів, є Індекс екологічної ефективності (EPI), який складається раз у два роки. Згідно з його даними за 2022 рік, якість водних ресурсів в Україні було оцінено в 14,1 бал за 100 бальною системою, що дозволило їй зайняти серед 150 країн 68 місце [1].

У контексті водної безпеки регіонів України, які опинилися в районі бойових дій через напад росії, також варто згадати про проблеми із водозабезпеченням у цих регіонах. Із джерел відомо, що у багатьох громадах, які опинилися під тимчасовою окупацією або в зоні бойових дій відбуваються перебої із водопостачанням. Зафіксовані факти обстрілів і потрапляння снарядів у водонасосні станції, водогони, каналізаційні очисні споруди, що призводить до аварій і позбавляє людей доступу до питної води.

Внаслідок руйнувань гідротехнічних споруд обсяг втрачених водних ресурсів становить 811,5 млн. куб. метрів води. Таким чином, 4,6 млн. осіб не мають належного доступу до питної води [2].

Повне задоволення потреб населення і суспільного господарства водою та забезпечення екологічної рівноваги можливе лише при поліпшенні якості води й водного режиму річок, раціональному використанні води підприємствами всіх галузей та відтворенні водних ресурсів. Для збереження, відтворення та раціонального використання водних ресурсів важливе значення має запровадження в країні державного механізму, що стимулював би до цього користувачів усіх рівнів. Реалізацію заходів щодо підвищення ефективності водоохоронної діяльності, дотримання водокористувачами та всім населенням санітарно-екологічних норм і правил водоспоживання необхідно підкріплювати об'єктивною та регулярною інформацією населення, постійно пропагувати засобами масової інформації кращий досвід у вирішенні проблем економного використання води, забезпечення захисту водних ресурсів від забруднення та збереження води в чистому вигляді.

Висновки. До питання забезпечення водою регіонів в майбутньому, важливо підходити комплексно, враховуючи усі ризики — як наслідки

військової агресії, так і вплив кліматичних змін. Водна політика держави має бути спрямована на таке нормування водокористування, яке б забезпечило постійне зменшення шкідливого впливу на водні об'єкти за допомогою екологічно–орієнтованих цільових показників з урахуванням реальної екологічної та економічної ситуації на конкретному водному об'єкті. У той же час у сфері екології державна політика має ґрунтуватися на платності водокористування, оскільки, як це визнано у всьому світі, платне водокористування є найбільшим ефективним інструментом раціонального використання та відтворення екологічно повноцінних водних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Environmental Performance Index 2022 (EPI) / Wolf M. J, Emerson J. W., Esty D. C. et al. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy, 2022. 206 p. URL:<https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf>.
2. Інтегроване управління водними ресурсами URL:
<https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformy/integrovane-upravlinnya-vodnymy-resursamy/>.

АНАЛІЗ СТРАХУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В США

Лозова Ганна Матвіївна

к.е.н., доцент

Дерев'янчук Катерина Михайлівна

студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. / Introduction. У сучасному інноваційному світі, де швидкі технологічні зрушення визначають економічний та соціальний прогрес, управління та захист інтелектуальної власності стає стратегічною складовою інноваційного розвитку. Зростання ролі інтелектуальної власності у економічній діяльності актуалізує загрози та ризики, пов'язані із неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) та порушенням прав у сфері інтелектуальної власності. Одними із способів вирішення даної проблеми є розвиток ефективної системи страхування інтелектуальної власності. Особливо це актуально для українських реалій, в часи, коли відбувається активний перехід до інноваційної ринкової економіки, аналіз впливу страхування інтелектуальної власності на розвиток бізнесу та суспільства є важливим та має прикладний економічний аспект.

Мета роботи. / Aim. Метою даного дослідження є вивчення законодавчого середовища та регуляторних норм, що використовуються в Сполучених Штатах для забезпечення захисту прав на інтелектуальну власність.

Матеріали та методи. / Materials and methods. Методологічна база дослідження ґрунтується на системному аналізі законодавства США, а також на емпіричних методах збору та аналізу інформації, зокрема на прикладах практики страхування інтелектуальної власності. Інформаційну базу дослідження становлять першоджерела, наукова монографічна література, законодавчі та нормативні документи.

Результати та обговорення. / Results and discussion. В сучасній економічній літературі є різні підходи до визначення поняття «страхування інтелектуальної власності (ІВ)». Зокрема, відомий український економіст В.Д.Базилевич трактує страхування ІВ як складний комплекс угод та механізмів, які створені з метою захисту майнових інтересів суб'єктів інтелектуальної власності в умовах можливого виникнення передбачуваних страховим договором подій [1, ст. 77]. Страхування інтелектуальної власності включає в себе широкий спектр можливих ризиків, включаючи патентні судові справи, порушення авторських прав, а також можливість крадіжок комерційних секретів і інших загроз. При цьому, в рамках такого страхування укладаються спеціальні угоди, які визначають умови та обсяги покриття, а також умови відшкодування в разі виникнення страхового випадку.

На сьогоднішній день провідною країною у сфері страхування прав інтелектуальної власності є Сполучені Штати Америки. Національне страхове управління (NAIC) в Сполучених Штатах є ключовим органом, відповідальним за координацію та стандартизацію регулювання страхового сектору на рівні штатів [2]. Створене в 1871 році, NAIC виконує важливу роль у забезпеченні стабільності та ефективності страхового ринку в країні, де регулювання страхової сфери визначається великою мірою на рівні окремих штатів.

Ключовою функцією NAIC є розробка та впровадження стандартів та норм для страхового сектору, що включає в себе встановлення рекомендаційних правил, які сприяють однаковому підходу до регулювання в різних штатах. Ця уніфікація стандартів робить ринок більш прозорим та прогресивним, полегшуючи функціонування страхових компаній. NAIC служить місцем акумуляції інформації та досвіду для страхових регуляторів окремих штатів. Це дозволяє здійснювати взаємодію між різними агенціями та штатами, вирішуючи питання регулювання національного рівня та сприяючи обміну практикою.

Важливим елементом діяльності NAIC є створення моделей страхових законів та правил. Ці моделі служать рекомендаційними матеріалами для

штатних регуляторів, які можуть призначити, внести зміни чи прийняти їх у своїх відповідних штатах. Це сприяє єднанню підходів та створенню єдиної системи страхового регулювання в межах США. NAIC також активно взаємодіє з іншими страховими асоціаціями та федеральними агентствами, такими як Управління федерального страхування вкрай важких випадків (Federal Insurance Office), з метою обговорення та вирішення важливих питань, що стосуються страхового ринку у національних масштабах, зокрема, страхування інтелектуальної власності. Одним із головних пріоритетів NAIC є захист інтересів споживачів та стабільність страхового ринку. Вони виступають за права споживачів та забезпечують, щоб страхові компанії виконували встановлені стандарти безпеки та етики.

Однією з організацій, що регулює безпосередньо захист інтелектуальної власності у США є United States Patent and Trademark Office (USPTO), що відіграє ключову роль у захисті та стимулюванні творчості [3]. USPTO визначається своєю місією забезпечення ефективного та справедливого захисту інтелектуальної власності, сприяючи тим самим інноваційному середовищу у країні. Однією з головних функцій USPTO є видача патентів, що становлять юридичне обґрунтування для монопольного використання інноваційних технологій. Патенти дозволяють винахідникам ефективно захищати свої ідеї, сприяючи стимулюванню наукових та технічних досягнень. USPTO також відповідає за реєстрацію торгових марок, що визначаються як ідентифікатори джерела товарів чи послуг та грають важливу роль у розвитку брендів. Агентство враховує різноманіття сфер інтелектуальної власності, включаючи авторське право та засоби промислового дизайну, і надає відповідні ресурси для реєстрації та захисту цих прав. USPTO виступає як каталізатор для інноваційного розвитку, забезпечуючи баланс між інтересами винахідників та споживачів.

Однак успішне функціонування USPTO залежить не лише від видачі патентів, а й від здатності агентства реагувати на зміни в технологічному середовищі та суспільних потребах. Реформи та модернізація процесів

реєстрації є необхідними для забезпечення ефективного функціонування системи. У своєму розвитку організація також активно співпрацює з міжнародними організаціями та партнерами для вдосконалення глобальної системи захисту інтелектуальної власності. Це сприяє створенню уніфікованого підходу та сприяє обміну інноваціями між країнами.

Загалом, United States Patent and Trademark Office є критичним елементом інтелектуальної інфраструктури Сполучених Штатів, що забезпечує баланс між захистом інтелектуальних прав та підтримкою інноваційного розвитку. Його роль полягає в створенні стимулів для творчості, яка формує основу для економічного та технологічного прогресу в країні та світі.

Авторські права у цифровому середовищі США захищає такий законодавчий акт, як Digital Millennium Copyright Act (DMCA) [4]. Прийнятий у 1998 році, DMCA визначив сучасні принципи захисту авторських прав у цифровому форматі, враховуючи технологічний прогрес та нові реалії електронного обміну інформацією. Один із ключових аспектів DMCA - це надання авторам засобів для захисту їхніх творінь в цифровому вигляді.

Закон надає правовий механізм для боротьби з обхідними заходами захисту, використанням технічних приладів або програм для обходження систем захисту цифрових контентів. Заборона на обхід технічних заходів захисту в DMCA не лише закріплює правовий статус таких заходів, а й визначає санкції для тих, хто порушує це обмеження. Також DMCA не обмежується лише захистом технічних засобів. Закон також надає механізми для заборони розповсюдження та використання засобів, що призначені для обходження захисту авторських прав. Вони включають не лише програмні рішення, а й обладнання, які призначені для обходження технічних бар'єрів.

DMCA визначає процедури "notice-and-takedown" для онлайн-постачальників послуг. Це означає, що правовласники можуть надсилати повідомлення про порушення авторських прав, і провайдери мають забезпечити швидке вилучення або блокування доступу до контенту. Ця система дозволяє ефективно реагувати на порушення, забезпечуючи швидкий

та ефективний захист прав власності.

Однак, існують критики ДМСА. Деякі зазначають, що він може порушувати права користувачів і обмежувати можливість використання матеріалів в рамках законного винятку від авторського права. Але загалом, всупереч критикам, ДМСА залишається ключовим інструментом в боротьбі з порушеннями авторських прав у цифровому середовищі. Закон регулює важливий аспект сучасної культури, забезпечуючи баланс між інтересами авторів та споживачів у цифрову епоху.

У серці правової системи Сполучених Штатів вибивається система федеральних судів [5]. В рамках цієї системи, United States Federal Courts грають визначальну роль у вирішенні справ, пов'язаних із порушенням інтелектуальної власності. Вони створені для того, щоб витесати справедливість і встановлювати права, тобто ці суди стають стражниками інновацій та креативності. Система федеральних судів включає суди округу, апеляційні суди та Верховний суд США. Ці суди мають компетенцію вирішувати різноманітні справи, включаючи ті, що стосуються авторських прав, патентів, торгових марок, та інших аспектів інтелектуальної власності. Справи, пов'язані з інтелектуальною власністю, можуть бути особливо складними, тому вирішення таких питань потребує висококваліфікованих суддів і відповідного юридичного обслуговування. Федеральні суди, багаті досвідом у сфері інтелектуальної власності, забезпечують ефективне та компетентне вирішення таких спорів.

Судова система також грає важливу роль у формуванні юридичної практики та прецедентів, встановлюючи стандарти та норми для подальших справ. Рішення, прийняті у федеральних судах, можуть мати далекосяжні наслідки для всього суспільства, впливаючи на забезпечення і захист інтелектуальної власності. United States Federal Courts виступають гарантами того, що права та інтереси творців і винахідників будуть визнані та захищені. Федеральні суди не лише вирішують юридичні суперечки, а й визначають та формують еталони справедливості в цифровій ері. У їхніх рішеннях

відбивається бажання забезпечити баланс між захистом інтелектуальної власності та сприянням інноваційному розвитку, тим самим роблячи справедливість доступною для всіх, хто шукає визнання своїх творчих зусиль. В таблиці 1 представлено основні органи, що здійснюють інституційне забезпечення страхування інтелектуальної власності у США.

Таблиця 1

Інституційне забезпечення страхування інтелектуальної власності у США

Назва організації	Опис діяльності
NAIC	Національне страхове управління (NAIC) є головним органом, координуючим регулювання страхового сектору на рівні штатів у Сполучених Штатах. Надає стандарти та норми для штатних регуляторів страхування.
USPTO	Управління з патентів та товарних знаків (USPTO) відповідає за надання патентів та реєстрацію товарних знаків у Сполучених Штатах. Відіграє ключову роль у захисті та регулюванні інтелектуальної власності.
DMCA	Закон про авторські права в цифровому суспільстві (DMCA) є законодавчим актом у Сполучених Штатах, що визначає правила захисту авторських прав в цифровому середовищі, включаючи відповідальність за порушення.

Джерело: розроблено автором на основі [2; 3; 4].

Висновки. / Conclusions. Отже, усі вищезгадані організації та законодавчі акти грають важливу роль у розвитку та захисті інтелектуальної власності в Сполучених Штатах. NAIC та USPTO в США, разом з DMCA, визначають основи захисту та регулювання авторських та патентних прав у цифровому середовищі. Федеральні суди США відіграють ключову роль у вирішенні суперечок, пов'язаних із інтелектуальною власністю. Страхові інституції США активно працюють над підвищенням свідомості та культури інтелектуальної власності, що сприяє створенню справедливого та інноваційного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д. Страхові послуги на сучасному ринку інтелектуальної власності. *Практичні проблеми інституціоналізації інтелектуальної економіки*. 2015. С. 74–79. URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/>

bitstream/123456789/2635/3/IEHTtaNP_2015_74–79.pdf.

2. NAIC - Supporting Insurance, Regulators, & Public Interest. *NAIC-Supporting Insurance, Regulators, & Public Interest*. URL: <https://content.naic.org/>.

3. United States Patent and Trademark Office. *United States Patent and Trademark Office*. URL: <https://www.uspto.gov/>.

4. The Digital Millennium Copyright Act. *U.S. Copyright Office | U.S. Copyright Office*. URL: <https://www.copyright.gov/dmca/>.

5. United States federal courts. *Ballotpedia*. URL: https://ballotpedia.org/United_States_federal_courts.

РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Масило Андрій Федорович
аспірант кафедри
маркетингу та міжнародної торгівлі
Національного університету
біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

Мета дослідження. Обґрунтування передумов формування стратегії сталого розвитку фермерського господарства та вирішення невідкладних стратегічних завдань з мінімальними витратами залучених для цього ресурсів.

Методика дослідження У процесі дослідження використана низка загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: системно-структурний аналіз і синтез як основний методологічний інструмент (для аналізу особливостей розвитку фермерських господарств; монографічний (при визначенні сутності факторів впливу маркетингу на ринок та споживача продукції фермерів); екстреполяції (при обґрунтуванні маркетингового впливу на споживача та забезпечення стійкого розвитку ринку фермерських господарств).

Виклад результатів дослідження. Фермерські господарства є своєрідною категорією сільськогосподарських товаровиробників, в організаційно-правовому аспекті відмінною від аграрних підприємств, втім, функціонально спорідненою з ними. При цьому переважно менші у порівнянні з аграрними підприємствами та їх об'єднаннями масштаби виробництва та розміри фермерських господарств обумовлюють низку особливостей вибору товарної спеціалізації останніх, провадження ними маркетингової політики, а також управління ринковою поведінкою. В свою чергу, саме раціональний маркетинг продукції фермерських господарств є основою успішної реалізації конкурентних переваг, які генеруються ними внаслідок глибокої спеціалізації та високого ступеня гнучкості організаційновиробничих та організаційно-

економічних систем. Стратегічне управління є основою управління, і діяльність зі здійснення маркетингової стратегії фактично рано чи пізно зачіпає будь-яку управлінську роботу в кожному фермерському господарстві [4].

Оскільки можливості залучення фермерськими господарствами середнього розміру додаткових земельних ділянок обмежені, тому їм доцільно обирати стратегії у напрямках поглиблення спеціалізації і підвищення концентрації виробництва, пріоритетного використання доходів на інвестиції, кооперування та інтегрування з переробними підприємствами і участь у реалізації продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках (табл. 1).

1. Рівень спеціалізації фермерських господарств України*

Показники	2016		2018		2021	
	Млн грн	%	Млн грн	%	Млн грн	%
Усього	38737	100,0	50160	100,0	85784	100,0
рослинництво	35578	91,8	47445	94,6	83034	96,8
тваринництво	3159	8,2	2715	5,4	2750	3,2
зернові	15609	40,3	22999	45,9	41330	48,2
пшениця	6672	17,2	9957	19,8	17147	20,0
кукурудза	5594	14,4	9246	18,4	18326	21,4
соняшник	11295	29,2	13080	26,1	26787	31,2
овочі відкритого ґрунту	759	2,0	1189	2,4	1632	1,9
Худоба та птиця усього	1028	2,7	1271	2,5	1710	2,0
в тому числі: птиця	172	0,4	576	1,1	949	1,1

*Джерело: Дані Держкомстату України

Дані табл.1 засвідчують, що майже всі фермерські господарства спеціалізуються на вирощуванні товарної продукції рослинництва.

Приймаючи будь-яке рішення, керівник фермерського господарства має оцінити і використати свої ресурси, зокрема:

- *власні* – запаси сім'ї, доходи від операційної діяльності фермерського господарства, доходи від довготермінових фінансових вкладень, іммобілізований в інвестиції оборотний капітал, додатковий капітал, резервний капітал;

- *позичкові* – банківські кредити, цільовий державний кредит, інвестиційний кредит;

- *залучені* – безвідшкодоване цільове фінансування, кредитна заборгованість тощо.

У воєнний час фермери дедалі частіше зазнають впливу обставин непереборної сили. Зважаючи на те, що частина територій була чи залишається тимчасово окупованою російськими агресорами або перебуває в районі бойових дій, відбуваються непередбачувані зміни логістичних ланцюгів постачання товарно-матеріальних цінностей та реалізації готової продукції. Це змушує фермерські господарства у стислі терміни змінювати спеціалізацію та технології виробництва. Окрім того, все ще недосяжним для фермерів залишається близько 20 % внутрішнього ринку [4].

Земельні ресурси необхідні всім галузям національної економіки, однак їхня роль у різних сферах суспільного виробництва неоднакова. Якщо в промисловості, крім добувної, земля є лише просторовим базисом, то в сільському господарстві вона є головним засобом виробництва.

Через війну на окупованих, деокупованих та інших постраждалих територіях України інвестиційна діяльність у фермерських господарств повністю або частково припинилася. Здійснювані витрати спрямовуються на відновлення зруйнованих об'єктів, підтримку економічної діяльності та інші аналогічні потреби. Ці втрати повною мірою можуть бути компенсовані через інвестиції лише у повоєнний період.

Внаслідок нинішнього підвищення цін на газ ціни на добрива в Україні вже у жовтні 2021 року сягнули максимального за роки незалежності держави показника. При цьому подорожчала продукція як вітчизняного, так і імпортного виробництва [4].

Збалансоване внесення добрив підвищує родючість ґрунту та дає високу ефективність виробництва виробникам сільськогосподарської продукції (табл. 2).

2. Внесення мінеральні добрива (у діючій речовині) виробниками сільськогосподарської продукції в Україні, 2010–2022 рр.

Показники	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Унесено під урожай звітного року, тис. т	1064	1415	2143	2489	2584	1832
азотних (N)	777	1468	1468	1716	1770	1214
фосфорних (P ₂ O ₅)	158	223	367	433	451	324
калійних (K ₂ O)	129	207	308	340	363	294
Удобрена площа, тис.га	12614	14455	16370	16378	16732	12734
Частка удобреної площі, %	70	81	91	93	92	88
Унесено на 1 га, кг удобреної площі	84	98	131	152	154	144
посівної площі	58	79	119	140	142	126
Унесено під посіви с.-г. культур, тис.т	1061	1412	2139	2484	2580	1828

Джерело: дані Державної служби статистики України за відповідні роки.

Слід зазначити, що якщо на початку 2021 року аміачна селітра (азотні добрива) вітчизняного виробництва коштувала з доставкою 9000 грн/т, то у 2023 році вона коштувала більш ніж утричі дорожче – 27000–30000 грн/т. Карбамід (концентровані азотні добрива) з доставкою зараз продається по 28000 грн/т, або майже втричі дорожче. Разом з тим, дорожчають не лише азотні, а й комплексні добрива – «азот+фосфор+калій». Нітроамофоска коштує від 15000 грн до 18600 грн за тонну, тобто на 50 % більше від довоєнних цін [4].

Фермерські господарства усвідомлюють, що органічні добрива допомагають утримувати воду та поживні речовини, підвищуючи фертильність поля. Їхнє застосування забезпечує рослини необхідними поживними речовинами та підвищує врожайність.

Серед органічних добрив, які вносять фермерські господарства переважають підстилковий і безпідстилковий гній, пташиний послід, торф, сапропелі, а також різні компости. Динаміку використання органічних добрив сільськогосподарськими виробниками України у період з 2010 по 2022 рр. наведено у табл. 3.

3. Внесення органічних добрив виробниками сільськогосподарської продукції в Україні, 2010–2022 рр.

Показники	2010	2015	2019	2020	2021	2022
Унесено під урожай звітного року, тис. т	9964	9663	10430	10223	10746	9728
Удобрена площа, тис.га	406	442	773	961	1032	736
Частка удобреної площі, %	2,2	2,5	4,3	5,4	5,7	5,1
Унесено на 1 га, кг обробленої площі	24350	21811	13419	10600	10381	13222
посівної площі	544	539	578	576	590	670
Унесено під посіви с.-г. культур, тис.т	9874	9636	10406	10210	10721	9716

Джерело: дані Державної служби статистики України за відповідні роки.

Захист рослин від шкідників, хвороб та бур'янів є одним із найголовніших чинників, що забезпечують фермерам стабільне одержання високих врожаїв сільськогосподарських культур. До речі, на території України зареєстровано понад 3000 видів шкідників які пошкоджують корисні рослини, серед них 680 завдають значної шкоди, 480 видів є шкідниками сільськогосподарських культур і 200 видів – лісових насаджень. Сучасний захист рослин спирається на значний обсяг інформації, що характеризує поширення, розвиток, економічне значення шкідників [4].

Застосування пестицидів сільськогосподарськими виробниками в Україні у 2019–2022 рр. наведено у табл. 4.

4. Внесення пестицидів сільськогосподарськими виробниками в Україні*

Показники	Рік			
	2019	2020	2021	2022
Застосовано під урожай звітного року, тис.т	24,3	24,6	27,0	19,4
Оброблена площа, тис.га	16136	16136	16644	12914
Частка обробленої площі, %	90	91	91	89
Застосовано на 1 га, кг удобреної площі	1,5	1,5	1,6	1,5
посівної площі	1,3	1,4	1,5	1,3
Застосовано під посіви с.-г. культур, тис. т	23,9	24,2	26,5	19,1

*Джерело: дані Державної служби статистики України за відповідні роки.

Досвід фермерських господарств показує, що використовуючи необхідну кількість пестицидів, можна зберегти з 1 га до 10 ц зерна пшениці, 95 ц-цукрових буряків, 40 ц – картоплі, 15 ц – плодів.

На сучасному етапі настає час для формування в економіці шостого технологічного укладу, тому наступний етап поштовху до сталого розвитку фермерських господарств буде ґрунтуватися на основі нанотехнологій, біотехнологій, генної інженерії, молекулярної біології та штучного інтелекту, що забезпечить значне поліпшення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Фермер повинен обирати той варіант ведення господарства, який за даних умов найвигідніший. При цьому господарство може мати і частковий, і закінчений цикл виробництва.

За період 2016-2021 рр. зросли також і фінансові показники розвитку фермерських господарств (табл. 5)

Фінансові результати фермерських господарствах України*

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021, +, - до 2016
Обсяг продаж, млн грн, з них:	29649	38973	38350	46298	50877	53444	180,3
рослинництва	28591	37252	37505	45527	50056	52557	183,8
тваринництва	1058	1721	845	771	820	887	83,8
Прибуток, від реалізації с.–г. продукції, млн грн, з неї:	8826	10636	9302	10170	13737	14011	158,7
рослинництва	8736	10548	9195	10098	13608	13881	158,9
тваринництва	90	88	106	73	129	130	144,4
Рівень рентабельності с.–г. продукції, %, з неї	42,4	38,0	32,0	28,2	37,0	38,1	-4,3
рослинництва	44,0	39,8	32,5	28,5	37,3	39,9	-4,1
тваринництва	9,3	4,8	14,4	10,4	18,7	19,0	+9,7

* Джерело: наведено за матеріалами URL : [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua).

Висновки. На сучасному етапі фермерські господарства займають чільне місце у забезпеченні стійкості економіки та у формуванні продовольчої безпеки держави. І це незважаючи на те, що у 2022–2023 рр. економіка аграрного сектору України зазнала значних втрат. Знизилося валове виробництво

продукції, а це позначилося на фінансово-економічних здобутках суб'єктів господарювання. Окупність витрат, особливо у фермерських господарствах має вплив на їх інституційні спроможності та прибуткове господарювання в майбутньому. Перспектива фермерства в Україні безумовно є, але залежить від чинника воєнного плану, який впливає на інституційні умови створення-функціонування фермерських господарств.

Основними проблемами розвитку фермерських господарств залишаються: недостатність кваліфікованих працівників; слабкий захист прав власності та рейдерство; проблеми розрахунку з торговими мережами; ризики, пов'язані із можливостями відключення електроенергії; непередбачувані дії держави, постійні зміни законодавства; продовження безмитного режиму з ЄС та квот ще на кілька років.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення: наукова доповідь / [Ю. О. Лупенко, О. М. Нечипоренко, М. І. Пугачов, та ін.]. К.: ННЦ «ІАЕ», 2023. – 224 с.

2. Розвиток фермерських господарств у сучасних умовах функціонування аграрного сектору економіки України: колективна монографія]; за редакцією Олександра Шпикуляка та Миколи Маліка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 160 с.

3. Фермерські господарства як чинник розвитку сільських територій. Малік М. Й та ін. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 2. С. 199–206.

4. Формування інвестиційно спрямованих стратегій розвитку фермерських господарств за умов нестабільності: монографія / за ред. М. І. Кісіля. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023, 147 с.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ ПІДПРИЄМСТВ

Матвій Ігор Євстахович

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

Артимишин Юрій Іванович

аспірант кафедри менеджменту організацій,
Національний університет «Львівська політехніка»

Вступ. В умовах високого рівня конкуренції, використання сучасних технологій, мінливості внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств тощо, результати його функціонування залежать від великої кількості чинників. Одним із таких чинників для підприємств, які використовують в організації своєї діяльності процесний підхід є наявність ефективної системи управління бізнес-процесами.

Мета роботи. Метою є дослідження деяких аспектів формування системи управління бізнес-процесів підприємств.

Матеріали та методи. Під управлінням бізнес-процесами (BPM - Business Process Management) розуміють систематичний підхід до управління, спрямований на поліпшення діяльності організації та її процесів. Система управління бізнес-процесами дає можливість підприємству швидко реагувати на виклики змін середовища функціонування, забезпечувати гнучкість та ефективність бізнес-процесів, покращувати результати діяльності й рівень конкурентоспроможності.

Формування системи управління бізнес-процесами підприємства є важливою передумовою забезпечення його функціонування й вимагає зваженого підходу та врахування всіх особливостей діяльності, зокрема, форми реалізації бізнес-процесів (власними силами, за участю аутсорсера, комбінований формат); видів бізнес-процесів за різними кваліфікаційними ознаками (бізнес-процеси структурного підрозділу чи наскрізні бізнес-процеси, основні бізнес-процеси; забезпечуючі бізнес-процеси; управлінські

бізнес-процеси чи бізнес-процеси розвитку тощо). Також важливе місце в контексті формування системи управління бізнес-процесами належить вибору та використанню в залежності від визначених цілей того чи іншого підходу її формування, а саме, ситуаційного, безперервного, комплексного, інтеграційного, функціонального, маркетингового, соціального, нормативного, системного, інноваційного тощо, що є теоретичною основою цього процесу.

Управління бізнес-процесами передбачає такі процедури як їх ідентифікацію, проектування, документування, впровадження, контроль та вдосконалення. Більш детально зупинимось на процедурі вдосконалення бізнес-процесів. Існує велика кількість інструментів вдосконалення бізнес-процесів, тому важливим є вибір для окремого бізнес-процесу відповідного й адекватного інструменту його вдосконалення. Широкого використання на сучасному етапі набули такі інструменти вдосконалення бізнес-процесів як: реінжиніринг, оптимізація, автоматизація, використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Результати та обговорення. Реінжиніринг представляє собою кардинальну перебудову бізнес-процесу з метою покращення його показників. Він є актуальним у випадках, коли бізнес-процес є неефективним, або не відповідає стратегії підприємства. Оптимізація бізнес-процесів передбачає можливість серйозної модернізації підрозділів чи всього підприємства [1]. Вона забезпечує зменшення вартості й тривалості бізнес-процесу.

Добре проведена автоматизація дозволяє підвищити ефективність та гнучкість бізнес-процесу, зменшити витрати, залучити нових клієнтів, уникати людських помилок, скоротити час обробки даних тощо. Згідно із щорічним глобальним опитуванням керівників підприємств, яке проводиться компанією Deloitte, близько 73% респондентів підтвердили, що їх організації стали на шлях інтелектуальної автоматизації [2].

Інформаційно-комунікаційні технології є ефективним інструментом удосконалення управління організацією та її бізнес-процесами, адже засобом управління є інформація та управлінські рішення [3]. Їх використання гарантує

ефективне використання інформаційних ресурсів для підтримки прийняття рішень; забезпечення конкурентоспроможності структурних підрозділів підприємства, які працюють з постачальниками та споживачами.

Висновки. Формування системи управління бізнес-процесами підприємства є передумовою ефективної їх реалізації та успішної діяльності підприємства в цілому. Важливим в контексті формування системи управління бізнес-процесами є вибір найоптимальніших засобів наявного інструментарію щодо проведення цієї процедури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Свірський Ю. В. Сутність і принципи управління бізнес-процесами на засадах імітаційного моделювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна.* 2023, Випуск 37. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7981824>

2. Лошенко О. В. Автоматизація управління бізнес-процесами підприємства як основа гнучкості його діяльності: характеристика систем управління. *Економіка та суспільство.* 2022, Випуск # 45. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-46>

3. Обіход С. В. Імплементация інформаційно-комунікаційних технологій у систему управління бізнес-процесами вітчизняних підприємств у контексті розвитку цифрової економіки. *Економіка, управління та адміністрування.* 2021, №4(98). [https://doi.org/10.26642/jen-2021-4\(98\)-10-17](https://doi.org/10.26642/jen-2021-4(98)-10-17)

**ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
ІТ-СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Мірошник Роман Олександрович

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Національний університет «Львівська політехніка»

Скабара Ігор Михайлович

аспірант кафедри менеджменту організацій,
Національний університет «Львівська політехніка»

Анотація. В сучасних умовах набуває актуальності стратегічний розвиток підприємств ІТ-сфери. Український ринок ІТ-сфери має переваги над країнами-конкурентами, проте війна внесла корективи, що призвело до релокації ІТ-підприємств в безпечні регіони України та закордон. Описано процес розроблення корпоративних стратегій для підприємств ІТ-сфери. Зроблено акцент на стратегічному плануванні для ІТ-сфери.

Ключові слова: ІТ-сфера, управління, розвиток, стратегія, планування.

Сучасна економіка не може існувати без комп'ютеризації та автоматизації бізнес-процесів, що потребує постійної технічної підтримки та розробки нових програм. Саме ІТ-сфера та гравці ринку (підприємства цієї галузі) формують пропозиції для замовників, визначають тенденції, постійно покращують та розробляють нове програмне забезпечення. Світовий ринок ІТ-індустрії постійно змінюється, але українські компанії відіграють на ньому важливу роль.

Щодо сучасних умов, то за оцінками Асоціації «ІТ Ukraine», за останні роки в Україні сформувалися переваги на ІТ-ринку в порівнянні з найближчими країнами-конкурентами. Зокрема, Україна має великий ринок праці за кількістю робочих місць в порівнянні із сусідніми країнами Європи; досить широку географію експорту комп'ютерних послуг; найбільшу кількість випускників з ІТ-спеціалізацією в Україні; кількість ІТ-спеціалістів на 100 тис.

населення в 2-4 рази менше, ніж в інших країнах, що свідчить про високий потенціал зайнятості в ІТ-сфері [1].

Незважаючи на війну ІТ-сфера в Україні продовжує функціонувати-станом на 1 січня 2023 р. чисельність платників податків за КВЕД, що стосується ІТ-сфери, становила 281,6 тис. осіб, з них 272,7 тис. - ФОПи та 8,9 тис. – юридичні особи. Завдяки проведеній релокації ІТ-сектору вдалося зберегти компаніям результативність та створити нові продукти і робочі місця. В межах України та за кордон перемістилися близько 70,0 % компаній ІТ-сфери. Більшість ІТ-компаній перемістилися в західні області України [1].

В таких умовах актуалізується питання стратегічного розвитку підприємства ІТ-сфери в сучасних умовах. Для цього суб'єктам господарювання, що функціонують в цій галузі, потрібно переглянути свої стратегії розвитку та адаптувати стратегічне управління до сучасних умов. Якщо до війни українські ІТ-компанії впроваджували стратегії зростання, то на сьогоднішній час – стратегії стабільності та скорочення. Це пов'язано із відмовою споживачів від співпраці з українськими підприємства ІТ-сфери через можливість настання форс-мажорних обставинах: обстріли території України, відключення електроенергії, мобілізація працівників тощо. Також змінився акцент на розробку програмних засобів та застосунків для воєнних потреб.

Підприємства ІТ-сфери для успішного розвитку повинні розробляти та корегувати свої корпоративні стратегії, зокрема: формувати місію та визначати пріоритетні цілі, здійснювати аналізування та діагностику середовища (з використанням різноманітних інструментаріїв), генерувати та переглядати стратегічні альтернативи, обирати найкращі стратегічні альтернативи, корегувати стратегії. Найважливішим етапом є аналізування та діагностика середовища, оскільки дуже мінливе зовнішнє середовище, що для підприємств ІТ-сфери несе як серйозні загрози, так і можливості створення нових сегментів ринку.

Стратегічне планування для ІТ-сфери повинно бути сконцентроване на

продуктах та послугах, методах маркетингу та збуту, застосування ключових показників ефективності. Стратегічне планування для ІТ-сфери має такі переваги [2]:

- зосередження всіх аспектів бізнесу на досягнення довгострокових цілей;
- використання ІТ-системи у найбільш оптимальний спосіб для досягнення довгострокових цілей;
- стратегічний ІТ-план діє як фінансовий та стійкий бізнес, як оперативна дорожня карта для успіху цього бізнесу.

В цілому для подолання викликів в сучасних умовах потрібна комплексна підтримка від українського уряду для застосування фінансово-економічних та організаційних механізмів сприяння активному функціонуванню ІТ-сфери. Для підтримки функціонування цієї галузі потрібна виважена кадрова політика, що буде спрямована на вирішення питань щодо кадрового забезпечення ІТ-сфери, а саме: визначення відповідності рівня кваліфікації випускників сучасним потребам індустрії, підвищення інтересу молоді до ІТ-спеціальностей, удосконалення процесу навчання фахівців в ІТ-сфері.

В перспективі подальших наукових досліджень актуалізується проблематика дослідження особливостей розроблення стратегій розвитку підприємства ІТ-сфери.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ринок праці ІТ-сектору в умовах війни: реалії та перспективи. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/rynok-pratsi-it-sektoru-v-umovakh-viyny-realiyi-ta-perpektyvu>.

2. Стратегічне планування для ІТ, 6 компонентів. URL: <https://uk.itpedia.nl/2022/10/09/strategic-planning-voor-it-de-6-onderdelen>.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК В УКРАЇНІ

**Овчарова Любов Петрівна,
Примачеко Світлана Іванівна,
Хоменко Людмила Олександрівна,**
наукові співробітники

ДУ „Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України”, м. Київ, Україна

Ефективність сфери досліджень і розробок (ДР) визначається, насамперед, її ресурсною базою, однією з основних складових якої є кадровий потенціал. В сучасних умовах збереження та відтворення висококваліфікованих кадрів (ВК) - головний пріоритет державної політики в науково-технологічній сфері розвинених країн та країн, що розвиваються. В умовах міжнародної конкуренції за кваліфіковані кадри керівництво країн-лідерів приймають стратегічні документи, програми, у яких передбачається нарощування державних видатків на науку, збільшення кадрового потенціалу сфери ДР, значна увага приділяється підготовці кадрів, кар'єрному росту молодих дослідників, розвитку STEM-навичок і цифрових компетенцій, цільовому залученню ВК у пріоритетні галузі науки. У документах акцентується увага на необхідності підвищення стабільності наукової праці, престижу професії вченого, розвитку кар'єри дослідників [1-5].

В законодавчих і програмних документах підкреслюється, що формування конкурентоспроможної національної інноваційної системи держави та її успішне функціонування не можливе без залучення й закріплення в науковій і науково-освітній сфері молодих висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців [1].

Значна увага приділяється міжнародній мобільності наукових кадрів. Висококваліфіковані мігранти у розвинених країнах стали важливим ресурсом інноваційного розвитку, сприяють підвищенню конкурентоспроможності національних наукових інституцій та університетів. Уряди розробляють

спеціальні програми для залучення найкращих фахівців, впроваджують преференційні імміграційні режими; спрощують правила надання посвідки на проживання, відкривають доступ до національних ринків праці, систем соціального страхування [3-4]. Лідерами в глобальній конкуренції за таланти є США, Велика Британія, Австралія Німеччина, Франція, які мають важливі конкурентні переваги - університети світового рівня, інноваційні кластери й мультикультурне середовище,

Експерти Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) в доповіді, опублікованій у 2023 р. [1] відзначають, що в країнах-членах організації впроваджуються заходи, спрямовані на розвиток кар'єри докторантів і постдоків у науці, що сприяє підвищенню якості досліджень і стимулює інноваційну діяльність; зросла увага до розвитку системи підготовки наукових кадрів і підтримки їх подальшої зайнятості в сфері науки. Завдяки послідовній політиці урядів у більшості держав ОЕСР за останні 20 років значно зросла чисельність постдоків. У цілому частка населення, що має докторський ступінь, у середньому по країнах ОЕСР перевищує 1%. За цим показником лідирують США, Німеччина й Велика Британія, Наприклад, частка осіб у віці 25-64 років, що мають ступінь доктора по країнах в %: Швейцарія-3,04%, США- 2,04%, Німеччина - 1,7%, Велика Британія - 1,64%., Франція - 0,97%, Польща - 0,67%, Італія - 0,56 [1].

Безумовно, зміцнення національного науково-технологічного потенціалу, збереження ВК; залучення перспективної молоді актуальні також для України, оскільки ситуація у вітчизняній сфері ДР вкрай складна і потребує негайного вирішення, на що звертають увагу вітчизняні фахівці [6-8].

Мета статті: визначення сучасних тенденцій розвитку кадрового потенціалу сфери ДР в Україні; виявлення проблем у кадровому забезпеченні науки, висвітлення негативних наслідків відтоку кваліфікованих кадрів за кордон та розробка заходів спрямованих на збереження та відтворення ВК.

Результати дослідження. Використання інтелектуального капіталу в Україні вже сьогодні стає ключовою проблемою розвитку національної

економіки, оскільки кадровий потенціал сфери ДР стрімко і неухильно скорочується. За даними Держстату загальна кількість виконавців ДР у 2022 р. порівняно з 2016 р. зменшилась на 45,5 тис. осіб і становила 52,4 тис. Чисельність дослідників також зменшилась на 28 тис. і становила 35,7 тис. осіб. Суттєво скоротилась і кількість дослідників з ученими ступенями кандидатів і докторів наук, які є ядром інтелектуального потенціалу вітчизняної науки. Так, якщо у 2016 р. в Україні працювало більш як 7000 докторів та 20000 кандидатів наук, то в 2022 р. їх чисельність становила відповідно – 5462 і 13220 осіб.

Водночас зберігається і дисбаланс у віковій структурі дослідницького потенціалу України (табл. 1). В структурі дослідників домінує вікова група 65 років і більше (22%), при цьому спостерігається збільшення чисельності дослідників у віці 35-54 роки при одночасному зменшенні їх чисельності у віці 25-34 роки.

Таблиця 1

**Вікова структура дослідницького потенціалу України
у 2017 та 2022 рр., осіб (%)**

	До 25 років	25-34 років	35-39 років	40-44 років	45-54 років	55-64 років	65 років і більше	Разом
	Дослідники, осіб							
2017 рік	1443	12666	7026	6081	9931	12039	10206	59392
2022 рік	676	4877	4368	4506	6867	6552	7856	35702
	Частка вікової групи, %							
2017 рік	2,4	21,3	11,8	10,2	16,7	20,3	17,2	100,0
2022 рік	1,9	13,7	12,2	12,6	19,2	18,4	22,0	100,0

Позитивною тенденцією, на нашу думку, є збільшення частки дослідників у віці 40-54 роки, оскільки у цей віковий період учені володіють високим потенціалом творчої активності, мають чималий накопичений досвід і глибокі знання, які вони в змозі передати молодому поколінню вчених. Водночас, скорочення частки молодих вчених в складі кадрового ресурсу науки дає підстави стверджувати про погіршення процесу відтворення кадрового потенціалу сфери ДР. Як показало дослідження, молоді науковці або кардинально міняють сферу діяльності, або, маючи певні наукові напрацювання та встановивши перспективні контакти за кордоном, їдуть на роботу в інші

країни, оскільки вітчизняна наука не приносить ні матеріального статку, ні очікуваної самореалізації для талановитих дослідників.

Водночас, сектор підготовки наукових кадрів в аспірантурі й докторантурі сьогодні не забезпечує навіть просте відтворення кадрової складової науково-технічного потенціалу країни.

Нагадаємо, що негативна динаміка чисельності наукових кадрів в Україні спостерігалася і до повномасштабного вторгнення, а під час військової російської агресії проти України вона посилилася. Відтік кваліфікованих кадрів закладів вищої освіти/ (ЗВО) та наукових установ за кордон став найбільшим викликом для сьогодення і майбутнього розвитку наукової сфери. Так, за інформацією МОН України близько 2800 наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів та більш як 1000 працівників академічних установ були вимушені виїхати з України. Особливо значних втрат зазнали ЗВО Харкова, Херсона, Миколаєва. Наприклад, з Харківського національного університету виїхало 343 працівника, з Харківського національного університету радіоелектроніки - 133, Херсонської державної морської академії – 110, Національного університету «Києво-Могилянська академія» - 92. З установ НАН України за кордон виїхали з Інституту молекулярної біології і генетики 28 науковців, з Інституту радіофізики та електроніки - 40, Фізико-технічного інституту низьких температур – 37, Радіоастрономічного інституту – 34 науковці [9].

Фахівці стверджують, що якщо війна триватиме, висококваліфіковані кадри, що виїхали, інтегруються за кордоном, отже в країну значна частина з них навряд чи повернеться. Слід зазначити, що відтік ВК супроводжується втратами результатів досліджень, розробок, ноу-хау й інших видів інтелектуальної продукції. Наслідки відтоку кадрів для країн-донорів і країн-реципієнтів аж ніяк не симетричні. У вигравші залишаються країни, які залучають вчених високою заробітною платою й кращими умовами праці.

Як показало дослідження, українська наука втрачає не тільки окремих учених і ВК, але й цілі наукові школи, дослідницькі колективи й перспективні

напрямки в математиці, фізиці, генетиці й інших галузях науки.

На думку фахівців в умовах демографічної кризи в Україні: скорочення чисельності населення на третину, значного зменшення його працездатної частини, ситуація з відтворенням наукових кадрів буде погіршуватися. Через війну Україна втрачає не лише працездатних, але і молоде покоління - майбутніх вчених та викладачів.

Отже, дефіцит молодих наукових кадрів ставить під питання майбутнє вітчизняної науки, оскільки старшому поколінню просто не буде кому передати накопичений досвід [7]. Незважаючи на те, що в останні роки органи влади впроваджують різні способи підтримки молоді— присудження премій та іменних стипендій для молодих учених, гранти для окремих представників наукової молоді, включаючи створення молодіжних лабораторій, однак ці заходи не мають вирішального впливу на подолання деградуючої відтворювальної структури наукових кадрів.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що скорочення ВК, зменшення поповнення наукових установ молодими фахівцями, формування несприятливої тенденції у віковій структурі наукових кадрів в середньостроковій перспективі призведе до падіння конкурентоспроможності наукового потенціалу сфери ДР, до втрати цілих наукових напрямів, до зниження обсягів прикладних і фундаментальних досліджень, розробок в наукових інституціях; до перетворення вітчизняної науки в кадрового «донора» інтелектуальних ресурсів для країн - світових технологічних лідерів.

Враховуючи, що ризики, спричинені зменшенням інтелектуальних ресурсів країни, здатні створити істотні обмеження економічним можливостям та міжнародній конкурентоспроможності держави у повоєнний період, необхідно розробити програму, в якій передбачити комплекс заходів з пошуку та підтримки молодих обдарованих учнів, студентів та створити Національну координаційну раду з підтримки талановитої молоді в Україні. Вже зараз необхідно привернути увагу державних, громадських і комерційних структур до талановитих молодих людей щоб допомогти їм надалі у працевлаштуванні.

На нашу думку, для стабільного кадрового забезпечення наукової й інноваційної діяльності необхідно побудувати систему виявлення й просування талановитої молоді, починаючи як мінімум зі шкільного віку та створити базу даних майбутньої інтелектуальної еліти країни.

Уваги потребує також вирішення проблеми підготовки молодих вчених, їх зацікавленості та мотивації займатися наукою. Необхідно вибудовувати цілісну систему грантових і преміальних програм адресної підтримки активно працюючих наукових груп і конкретних молодих дослідників; створити умови для їх професійного зростання, а також можливості виїзду за кордон для стажування або наукового дослідження; забезпечити сучасним обладнанням та матеріалами для ДР.

Водночас, важливо шукати шляхи втримання у науці дослідників старшого віку, які можуть працювати не менш плідно, чим їх молоді колеги. Ефективне функціонування науки можливе лише при збереженні оптимальних пропорцій учених молодого, середнього та старшого віку. Тільки спільна робота досвідчених і молодих наукових кадрів забезпечує поєднання досвіду і знань з сучасним підходом, здатністю до сприйняття нових ідей.

Враховуючи негативні наслідки відтоку кадрів за кордон необхідно на державному рівні розробити заходи щодо регулювання міграції науково-технічних кадрів. Для скорочення відтоку молодих кваліфікованих кадрів за кордон держава повинна сформувавши попит на наукові й інноваційні розробки всередині країни, вирішити соціальні і житлові проблеми вчених, кардинально змінити соціальний статус вченого в суспільстві, створити умови для кар'єрного зростання та запропонувати зарплату, яка забезпечить пристойний рівень життя вченим. Послідовна та виважена політика державних органів управління у повоєнний час, яка буде спрямована на суттєве збільшення фінансового й ресурсного забезпечення науки; підтримку престижу науки; формування попиту на кваліфіковані кадри всередині країни, заохочення здорової конкуренції в економіці, вирішення внутрішніх соціальних і економічних проблем країни, сприятиме нормальному відтворенню кадрового

потенціалу в Україні у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Promoting diverse career pathways for doctoral and postdoctoral researchers
URL:https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/promoting-diverse-career-pathways-for-doctoral-and-postdoctoral-researchers_dc21227a-en.
2. Research and innovation strategy 2020-2024 - European Union. URL:
https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-area_en.
3. The New European Innovation Agenda, adopted on 5 July 2022. URL:
https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/support-policy-making/shaping-eu-research-and-innovation-policy/new-european-innovation-agenda_en.
4. Federal Government Report on International Research Cooperation in Education, Science and Research 2019–2020, URL: https://www.bmbf.de/SiteGlobals/Forms/bmbf/suche/publikationen/en/search_formular.html?gtp=33440_list%253D2&cl2LanguageEnts_Sprache=englisch#searchResults
5. Future Research and Innovation Strategy, URL: <https://www.bmbf.de/bmbf/en/research/future-research-and-innovation-strategy/future-research-and-innovation-strategy.html>
6. Попович О. С., Костриця О. П. Прогнозні оцінки еволюції вікової структури і чисельності дослідників в Україні на найближче десятиріччя. *Наука та наукознавство*. 2017. № 1. С. 49—60.
7. Попович О. С., Костриця О. П. Посилення негативних тенденцій в динаміці кадрового потенціалу НАН України. *Наука та наукознавство*. 2020. № 1. С. 22—33.
8. Попович О. С., Костриця О. П. До пошуку оптимальної динаміки нарощування кадрового потенціалу української науки в період її післявоєнного відновлення. *Наука та наукознавство*. 2023. № 1. С. 69—80.
9. Інформація про втрати наукового кадрового потенціалу. URL:
<https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИСОКОГО РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: АСПЕКТИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Огданський Кирило Миколайович,
кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

Вступ. В умовах євроінтеграційних процесів, глобалізаційних зрушень та можливих перетворень економічних систем першочерговим постає завдання формування пріоритетних напрямків розвитку економіки. Одним із найпоширеніших напрямів є саме забезпечення комплексного підходу у інноваційності становлення SMART-економіки, як флагмана економічних перетворень в умовах сьогодення [2]. Зростання кількості інновацій, економічні зрушення, зміни на зовнішньоекономічному ринку зумовили необхідність адаптування, пристосування та активного використання SMART-технологій з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності економіки.

Мета роботи. Метою дослідження є пошук можливостей формування моделі комплексної модернізації та інноваційного розвитку SMART-економіки у процесі євроінтеграційних зрушень, що сформує можливості реалізації довгострокових інвестиційних проєктів та забезпечення зниження рівня потенційних зовнішньоекономічних ризиків.

Матеріали та методи. Комплексна модернізація та інноваційний розвиток SMART-економіки є необхідними для вміння організацій швидко реагувати на вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ, зміну явищ, формування комплексності підходів до взаємодії різних суб'єктів бізнесу з метою моніторингу стану економіки та зростання її конкурентоспроможності. Досягнення такого ефекту є можливим завдяки довгостроковому фінансовому плануванню, прогнозуванню розвитку SMART-технологій, забезпеченню комплексної взаємодії механізмів стратегічного управління. Стратегічне

управління має бути сумісним з практикою поточного управління [3].

Результати та обговорення. Область стратегічних рішень в контексті інноваційного розвитку SMART-економіки досить багатопланова: вибір напрямів діяльності, пріоритети формування ресурсів, забезпечення дієвого довгострокового партнерства, розвиток можливого потенціалу, проведення постійного аналізу сильних та слабких сторін компаній, проведення комплексної модернізації економічного середовища.

Відмінними рисами прийняття рішень можна назвати наступні: свідома і цілеспрямована діяльність, що здійснюється людиною; поведінка, що ґрунтується на фактах і ціннісних орієнтирах; процес взаємодії економік різних країн світу; вибір альтернатив в рамках соціального і політичного стану та інші [5].

Визнання чи невизнання проблеми в більшості залежить від рівня її сприйняття. При цьому можливі помилки, пов'язані з наступними обставинами [4]:

- проблема подана «зверху» і у вас немає вибору як «визначити» її;
- бажано швидке рішення проблеми, що виникла і не залишається достатньо часу на її визнання;
- допустима низька якість рішення і вище названа проблема може повторитися;
- проблема добре знайома і до неї ймовірніше всього застосовується старе рішення;
- немає попереднього досвіду по проблемі і її визнання може не відбутися;
- проблема дуже важка і утруднює її повну ідентифікацію.

Визначення та формулювання проблеми дозволяє менеджеру ранжувати її ряді других проблем [1]. В основу пріоритетності проблеми можуть бути покладені наступні фактори:

- наслідки проблеми (капіталомісткість, ефективність);
- вплив на організацію (що відбудеться в результаті рішення

проблеми);

- терміновість проблеми і обмеження в часі;
- краще використання здібностей і часу керівника;
- життєвий цикл проблеми (чи може проблема вирішуватися сама по собі або в ході інших проблем).

Висновки. Правильне управління на самперед вирішать проблеми керівництва і дасть можливість покращити фінансовий стан, та буде більш конкурентоспроможним на ринках.

У контексті розвитку інноваційної економіки можливо сформулювати наступні рекомендації:

1. Завжди аналізувати асортимент на підприємствах, за всіма критеріями та побажанням покупців. Вести аналізовану таблицю по рейтингам, типам, сезонам продажу та не задоволених покупців. Нагадувати періодично про свій магазин, акції які проходять, розсиланням смс, чи на електронну адресу.

2. Приділяти увагу сервісу. Вводити нові послуги для покупців, наприклад: робити на замовленні деякі позиції, давати на прокат, ввести картку постійного покупця та надавати бонуси за покупки або приведення нового покупця, доставка і т.д. Усіх видів послуг покупці не знають і можна зробити дошку оголошень при вході до крамниці. Ні якій можна робити всі оголошення, період акції, нове надходження товару.

3. Постійно займатись рекламою підприємства. Інформаційна реклама повинна даватись не тільки в магазині чи консультантами, але і всюди, відео та радіо міста, журнали та газети, плакати та борди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завербний А. С. Особливості впливу діджиталізування на розвиток репутаційного менеджменту у трансформаційному періоді. Розділ у кол. монографії. Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін. 2023. 498 с. (с. 301).

2. Cordova, A., Dolci, J., & Gianfrate, G. (2019). The determinants of crowd

funding success: Evidence from technology projects. *Procedia, Social and Behavioral Sciences*, 181, 115-124. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.872>

3. Ibrahim, N., & Verliyantina. (2020). The model of crowdfunding to support small and micro businesses in Indonesia through a web-based platform. *Procedia Economics and Finance*, 4, 390-397. [https://doi.org/10.1016/s2212-5671\(12\)00353-x](https://doi.org/10.1016/s2212-5671(12)00353-x)

4. Otlyvanska, G. A. (2018). The prospects and possibilities for using crowdfunding in the investment activity of Ukrainian enterprises. *Problems of economics*, 2, 276-281. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2017-2_0-pages-276_281.pdf

5. Schetinina, E. (2020). Equity crowdfunding as an alternative model of business financing at the early stage of development and startups: international approaches. *Economic vector*, 1, 22-27. <http://www.singep.org.br/3singep/resultado/251.pdf>

ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Панченко Микита Андрійович
Аспірант економічного факультету
Запорізького національного університету

Вступ. Умови війни накладають серйозні виклики на різні сфери життя суспільства, включаючи сільське господарство, яке є ключовим гравцем у забезпеченні продовольчої безпеки. Фінансові ресурси стають важливим фактором для виживання та подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах війни. В даному есе розглядається формування механізму використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств в умовах війни.

Ціль роботи. Основною метою цього есе є розгляд та аналіз важливості формування ефективного механізму використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств під час воєнного конфлікту. Висвітлити ключові аспекти, які впливають на фінансову стійкість та успішність сільськогосподарського сектору в умовах війни.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використовуються аналіз статистичних даних, літературних джерел та експертних оцінок щодо впливу військових конфліктів на економіку та сільське господарство. Також враховуються приклади країн, які зазнали воєнних дій, та їхні стратегії використання фінансових ресурсів для підтримки аграрного сектору.

Результати та обговорення. Умови війни можуть серйозно впливати на фінансову стабільність сільськогосподарських підприємств через різкі зміни в економічному, політичному та соціальному середовищі. У таких умовах важливо впроваджувати стратегії та механізми управління фінансами для забезпечення життєздатності сільськогосподарських підприємств. Ось кілька можливих механізмів використання фінансових ресурсів у таких умовах:

Збереження ліквідності: Забезпечення достатньої готівки та ліквідних активів для забезпечення невідкладних потреб, таких як оплата праці, закупівля сировини та запасів.

Оптимізація витрат: Проведення аналізу витрат та впровадження заходів з їх зменшення, враховуючи військові обставини.

Диверсифікація виробництва: Розгляд можливостей для розширення або зміни асортименту продукції для забезпечення більшої стійкості в умовах війни.

Взаємодія з державними органами: Залучення до співпраці з урядовими структурами для отримання фінансової підтримки, податкових пільг або гарантій.

Залучення інвестицій: Звертання до інвесторів та фінансових установ для залучення додаткового капіталу та ресурсів.

Страхування ризиків: Укладення страхових полісів на випадок можливих втрат та ризиків, пов'язаних з воєнним конфліктом.

Планування інвестицій: Ретельне планування та прогнозування інвестицій для забезпечення сталого розвитку підприємства.

Моніторинг ринкових умов: Систематичний аналіз ринкових умов і змін, щоб швидко адаптуватися до нових обставин.

Співпраця з іншими сільськогосподарськими підприємствами: Розвиток колективних стратегій та співпраця з іншими підприємствами для спільного подолання труднощів.

Ефективне управління ресурсами: Оптимізація використання людських, матеріальних та фінансових ресурсів.

Важливо враховувати, що кожна ситуація унікальна, і ефективні стратегії можуть залежати від конкретних обставин та контексту війни. Підприємства повинні бути готові до оперативного аналізу та корекції стратегій в залежності від розвитку подій.

Висновки. Умови війни ставлять перед сільським господарством надзвичайні виклики, але ефективне використання фінансових ресурсів може

сприяти відновленню та розвитку сільськогосподарського сектору. Ключовими елементами є стратегічне планування, впровадження сучасних технологій, збереження ґрунтового покриву та залучення міжнародної підтримки.

Однак важливо пам'ятати, що фінансовий успіх сільськогосподарських підприємств в умовах війни не тільки забезпечує продовольчу безпеку, але й сприяє відновленню економіки та соціальному розвитку країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васюник Т. І. Роль фінансових ресурсів у відтворенні основного капіталу / Т. І. Васюник // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип. 23(1). – С. 47–5

2. Гарачук Ю. О. Підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок управління конкурентоспроможністю / Ю.О. Гарачук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 2. – С. 60-66

3. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник / С. В. Мочерний. – Л. : Світ, 2005. – 616 с.

4. Фінанси. Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – Київ: Знання, 2008. – 611 с

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА» В СУЧАСНОМУ УПРАВЛІННІ

Пєстова Оксана Анатоліївна,
доцент кафедри економіки та менеджменту
Андрєєва Катерина Олександрівна,
студентка
Західнодонбаський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
м. Павлоград, Україна

Вступ. Сучасний розвиток менеджменту та ефективність діяльності організацій, підприємств та установ в основному характеризується ступенем росту корпоративного менеджменту та корпоративної культури. Організації-лідери в країні тільки починають створювати особисту корпоративну культуру в системах менеджменту, засновану на етиці та бізнес-кодексах поведінки.

Проблеми корпоративної культури є різноманітними, стосунково новими для наших спільнот та ще мало науково вивченими. Оскільки корпоративна культура лежить на стику бізнес-адміністрування, психології, культурології, освіти, соціології, філософії тощо, вона вимагає «необхідність комплексного наукового дослідження за принципом системного ставлення за участю фахівців із різних галузей.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні сутності поняття «корпоративна культура» в сучасній системі менеджменту.

Матеріали та методи. Ідейний задум корпоративної культури започаткувався структуровано та змістовно і сформувався у 1980-х роках. У Сполучених Штатах паростки корпоративної культури перебувають під авторитетом трьох наукових орієнтацій: стратегічного менеджменту, організаційної теорії та організаційної поведінки.

Сучасні форми корпоративної культури як ефективної форми менеджменту досліджуються в західній бізнес-літературі з 1980-х років. Дослідниками-початківцями у цьому напрямку були Рюттенгер Р. та Друкер П.,

також вагомий внесок у дослідження цих питань зробили українські вчені, такі як Бабич О., Мостенська Т., Смолінська Н., Карпенко Л. та інші.

Результати та обговорення. В Україні корпоративна культура не розглядалася як частина необхідної стратегії компанії. Однак це питання залишається невирішеним, оскільки на фоні глобальних змін виробництво, продаж і закупівля послуг ускладнюється, а інновації в практиці менеджменту починають впливати на теорію.

Організація - жива істота. Інтервенція в одну частину може вплинути на всі інші частини. Неможливо побудувати ефективну організацію без урахування елементів лідерства. Як зазначає науковець Баюра Д., «сильні менеджери – сильна культура». По-перше, поведінка лідера визначає і утворює організаційну культуру. У свою чергу, культура організації створює поведінку співробітників.

У багатьох країнах достатня увага приділяється вивченню деталей корпоративної культури, що має велике значення у використанні теоретичних і прикладних розробок для формування корпоративної культури в національній економіці в цілому і в суспільстві.

Організаційна культура обговорювалася з точки зору певних наукових дисциплін. Підсумовуючи вище зазначене, можна окреслити декілька напрямків, особисто «управлінський, економічний, етнокультурний, психологічний», та критерії, за якими проводились дослідження організаційної культури в рамках кожного напрямку.

Кожна орієнтація наголошує на основних освітніх та особистісних елементах організаційної культури та її основних функціях, відповідним чином до визначених критеріїв, згідно з якими науковці Фіщук Н. та Ломачинська І. у своїй праці «Корпоративна культура організації: сутність, види, принципи та вплив на розвиток організації» досліджують цей феномен. Важливо відзначити, що напрямок лідерства відіграє важливу роль.

На головні цінності промислових компаній сильно впливає культура організації: її організаційна структура, система управління та політика щодо кадрів.

Визнаючи, що сучасне наукове співтовариство пропонує понад 200 визначень культури, культура позиціонується як багатоаспектний феномен за своїми характеристиками та формами функціонування.

Існують різні методологічні підходи до визначення поняття «культура», найважливіші з них можна охарактеризувати як:

- описове визначення, яке намагається кількісно охопити те, що входить до культури;

- історичне трактування, яке зосереджується в ході успадкування, традиції та передачі культурного спадку від покоління до покоління;

- нормативна дефініція, яка зосереджується на конкретній ідеї чи духовній практиці;

- психологічне формулювання, яке зосереджується на процесі пристосування до життєвих обставин, процесі навчання, інакше кажучи, розвитку навичок;

- структурне трактування, що регулюється структурною організацією культури;

- генетична дефініція, яка визначає культуру з точки зору її походження.

Таким чином, із вище сказаного, можна констатувати, що в підході до дослідження культури як соціального явища доречно виділити два основні напрями.

Перший має філософський характер, звідки зміст культури розглядається як універсальна властивість суспільства, а цінності є детермінантами культури.

Головний недолік такого підходу полягає в тому, що основне зосередження дослідника акцентується на духовних аспектах, а матеріальні елементи культури ігноруються.

Другий – діяльнісний підхід, який дозволяє створювати певні моделі культури як системи в цілому та наголошує на наступних пріоритетах:

– репрезентація культури як розвиток творчої діяльності та в її рамках відбувається не лише духовне збагачення, а також суспільство з новими цінностями, а також творення людини як суб'єкта культурно-історичних процесів;

– розгляд культури як своєрідного виду людської діяльності, що гарантує збереження та відтворення цивілізацій у мінливих умовах навколишнього світу;

– визначення культури як соціальної практики.

Явище корпоративної культури потребує відчуття та відповідного ставлення до багатьох питань, у тому числі й змістовних, закладених у цьому понятті. З точки зору методологічної строгості, як уже зауважувалося, наукові трактування цього поняття відрізняються складністю та різноманітністю теоретичних підходів. Така ситуація пояснюється наявністю різних світоглядних і методологічних позицій дослідників щодо феноменів культури, а також викликами галузі, в якій проводяться дослідження.

Розглянувши підходи науковців щодо визначення сутності поняття «корпоративна культура», зазначили, що корпоративну культуру можна розглядати як духовні, моральні, матеріальні аспекти та цінності, а також технологічні та інформаційні елементи, які виникають; тобто через ціннісні, поведінкові та системні підходи. Ці запропоновані підходи віддзеркалюють стратегію розвитку та ефективність впровадження корпоративної культури.

Однією з основних причин різних поглядів на корпоративну культуру є те, що культуру можна розглядати з багатьох різних кутів і вона має багато різних вимірів. Тому кожна думка має право на існування і залежить від того, чим цікавиться окремий дослідник.

Однак якщо класична теорія менеджменту розглядає поняття організації переважно як бізнес-організацію (підприємство), то організаційна культура, пов'язана зі сферою бізнесу, носить іншу назву: «корпоративна культура».

Хоча організаційну культуру іноді ототожнюють з культурою організації, термін «організаційна культура», як зазначає науковиця Гарафонова О.,

«скоріше віддзеркалює рівень організованості виробничих і управлінських процесів організації і є одним з елементів організаційної культури».

Корпоративна культура тісно пов'язана з корпоративною етикою, корпоративною філософією та організаційною поведінкою.

Корпоративна етика — це сполучення етичних правил, описані в документі, який добровільно приймається представниками всіх професій, галузей і державних органів і є обов'язковим для всіх, хто входить до складу органу, що прийняв цей документ.

Зв'язок між корпоративною культурою та організаційною поведінкою полягає у формуванні загальних правил поведінки та стосунків між окремими особами, групами та організаціями. Організаційна поведінка є зовнішнім проявом і результатом організаційної культури.

Доктор економічних наук Дубініна М. у своїх наукових працях розглядала сутність поняття «корпоративна етика», її дослідження свідчать, що «під впливом корпоративної етики діяльність співробітників організовується не на основі наказів і компромісів, а на основі внутрішньої узгодженості орієнтацій і прагнень співробітників».

У зв'язку з цим зазначається, що цілі корпоративної етики базуються на: регулюванні відносин між представниками різних професій, об'єднаних спільним трудовим колективом, що працюють в одній організації.

Цінності, як правило, складають базу етичних стандартів бізнесу. Цінності виглядають як відносно загальні переконання, які визначають, що є правильним, а що неправильним, і складають певні плюси для людей.

Цінності можуть бути позитивними, спрямовуючи людей до моделей поведінки, які сприяють досягненню стратегічних цілей організації, але цінності також можуть бути негативними, що може вплинути на загальну продуктивність організації.

Важливо чітко розуміти, що означає ця цінність, розглядаючи ціннісну орієнтацію, оскільки кожна компанія надає власне значення назві цінності.

Основні цінності, на яких формується ділова етика, включають (рис. 1):

Рис. 1. Ціннісні орієнтації корпоративної етики організації

Корпоративне спілкування — це взаємне спілкування та обмін, під час яких між учасниками однієї організації обмінюються процесом діяльності, інформацією та досвідом.

Основною метою корпоративної комунікації є задачі і розв’язок конкретних цілей і конкретних завдань на благо певної організації.

Як правило, корпоративне спілкування має більш широке значення, ніж офіційне спілкування, включаючи не тільки всередині організації, але й взаємодії, які відбуваються на різноманітних ділових прийомах, семінарах, виставках тощо.

До основних функцій корпоративної комунікації відносяться: організація спільних заходів, формування та розвиток міжособистісних стосунків, знайомство з людьми. Отже, корпоративну комунікацію можна умовно класифікувати наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл корпоративного ділового спілкування суб'єктів господарювання

Корпоративні комунікації	Характеристика
Прямий контакт	Пряме ділове спілкування ефективніше, ніж непряме спілкування, і має більший емоційний вплив і спонукає до роздумів
Непрямий контакт	Просторово-часова відстань між суб'єктами
Вертикальний контакт	Вертикальна комунікація передбачає спілкування між начальством і підлеглими
Горизонтальний контакт	Горизонтальна комунікація передбачає спілкування між рівноправними співробітниками
Вербальний контакт	Вербальне спілкування відбувається через слова
Невербальний контакт	У невербальному спілкуванні поза, жести, міміка, тон голосу, зовнішній вигляд і територіальне положення є засобами передачі інформації
Усне спілкування	Залежно від типу презентації, це може бути зроблено усно через різні комунікаційні канали або через пряме спілкування. Там, де ділова мова є офіційно-діловим стилем мовлення, усна ділова мова виступає як різноманітні форми формування гібридного стилю
Письмове спілкування	Відбувається в письмовій формі, якщо сторони спілкування обмінюються письмовими повідомленнями через різні канали зв'язку
Міжособистісне та публічне спілкування	Кількість учасників корпоративного спілкування має бути не тільки між індивідами та групами, а й між індивідами, які є суб'єктами спілкування

Організація ґрунтує свою систему моральних стандартів поведінки на етичних нормах корпоративного спілкування. Ці норми визначають моральний аспект діяльності співробітників і встановлюють етичні правила службової поведінки, не обмежуючи їх права і свободи у приватному житті. Друга підсистема корпоративної етики включає норми, що базуються на правилах поведінки. Правила поведінки можна розділити на дві категорії: правила, що стосуються взаємин між співробітниками одного рівня по горизонталі, і правила, що стосуються взаємин між співробітниками по вертикалі.

Корпоративна етика - це система правил, що визначають основні принципи діяльності організації та норми моралі, які не включені до посадових

інструкцій або законодавства. Вона регулює поведінку співробітників у різних ситуаціях, включаючи корпоративні заходи.

Кодекс корпоративної етики є важливим інструментом для вирішення різних питань, таких як винагороди та кар'єрне зростання співробітників. Він базується на загальноприйнятих моральних цінностях і законах, а його формування залежить від верхівки організації. Кодекс корпоративної етики має велику цінність, оскільки сприяє підвищенню рейтингу та привабливості організації.

Таким чином, Кодекс корпоративної етики є ефективним інструментом управління трудовими колективами в змінних умовах.

Дослідник Сидорко І. пов'язує корпоративну культуру із філософією бізнесу. Вона зазначає, що цей взаємозв'язок «проявляється через призму світосприйняття й ідеологію поведінки».

В сучасному світі корпоративну культуру слід розглядати як стратегічний інструмент для досягнення ефективного управління. Корпоративна культура є важливим елементом в організації, який передає цінності, традиції та знання. Вона є постійною і стабільною категорією, яка зв'язує людей у процесі діяльності. Корпоративна культура є ефективним інструментом управління, який перевірений часом.

Корпоративна культура є продуктом взаємодії (див. рис. 2):

Рис. 2. Корпоративна культура як продукт взаємодії

Корпоративна культура відіграє важливу роль у механізмі управління організацією, охоплюючи всі її складові.

Визначення та розуміння корпоративної культури сприяють ефективному розвитку підприємства за допомогою нових підходів та наукових досліджень. Світове дерево пізнань є новим поняттям, яке спрямоване на комплексне дослідження корпоративної культури з використанням системного підходу.

Висновки. Дослідження теоретичних аспектів корпоративної культури показало, що вона є проявом єдиної культури організації, яка об'єднує різні типи людей. Корпоративна культура є субкультурою в рамках національної культури і базується на системі цінностей, що отримує національна культура. Вона також підпадає під загальні закономірності, що характеризують культуру загалом. В сучасному управлінні, корпоративна культура визначається як ключовий фактор, що сприяє ефективному розвитку підприємств енергетичної сфери. Для досягнення цього, науковці використовують нові підходи наукової думки, зокрема системний підхід, що базується на комплексному науковому дослідженні та ціннісному та поведінковому підходах. Дослідження показали, що існують загальні та спеціальні принципи формування, розвитку і зміни корпоративної культури. Дотримання цих принципів має великий вплив на подальший розвиток, стан, ефективність управління та результативність працівників. Для оцінювання корпоративної культури на підприємствах розроблено опитувальник, який дозволяє визначити, як персонал оцінює стан, відчуває, підтримує та розвиває корпоративну культуру.

ВИКЛИКИ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ ДЛЯ БІЗНЕСУ: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Полянський Максим Юрійович

аспірант,

Національний університет «Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів, Україна

Вступ. За останні два роки Україна зіткнулася з безпрецедентним викликом в історії свого розвитку. Спричинену війною гуманітарну та економічні катастрофи можна тільки окреслити в загальних напрямках, проте її реальний масштаб на сьогодні визначити не можливо.

Тільки за період 2022-початок 2023 рр. падіння національної економіки оцінювався на рівні 30,4%, рівень безробіття сягнув рекордних 30%, інфляція досягла рівня 26,6% [1].

Об'єм інвестицій на післявоєнну відбудову країни за різними джерелами оцінюється від \$350 млрд. (за підрахунками Світового банку) до \$750 млрд. (за версією Кабінету міністрів України) [2].

Однією зі складових кризи постала ціла низка загроз перед українськими підприємствами незалежно від їх масштабу і форм власності, що поставило деякі з них перед фактом припинення існування, вибором зупинки без чітких часових горизонтів відновлення, релокації всередині країни та за кордон, значного зменшення доходу або його повної втрати.

Мета роботи: дослідження та аналіз викликів перед українським бізнесом за два роки повномасштабної війни.

Результати. Виклики умовно можна розділити на дві групи: 1) прямі результати повномасштабної війни; 2) побічні загрози, які були спричинені сукупністю факторів через військову агресію.

До першої групи викликів можна віднести такі:

- *збереження персоналу компаній.* Близько третини населення України було переміщено, а до лав ЗСУ мобілізовано більше мільйона людей, кількість

яких у 2024 році планується збільшити ще на 500 тис. [3]. Одночасно при значній нестачі персоналу на підприємствах, існує ціла низка викликів для співробітників, які продовжують працювати. Так, згідно результатів опитування Американської торговельної палати в Україні, найбільшими питаннями в сфері управління людьми є:

- безпека працівників (60%),
- забезпечення неперервності робочих процесів (60%)
- психологічний стан працівників (55%) [4].

Брак кадрів відчувається по всій території країни: на сході і центрі через міграцію населення в більш безпечні регіони України та за кордон, на заході-через релокацію туди значної частини підприємств при відсутності приросту там робочої сили.

- *безпосередньо фізичне часткове руйнування або повне знищення приміщень, майна та інших активів.* За даними Київської школи економіки, сума збитків сфери промисловості і втрат підприємств сягає \$11,4 млрд. Загалом зазнали пошкоджень або зруйновано 426 великих і середніх приватних та державних компаній [5].

- *окупація частини територій країни,* через яку підприємства втратили доступ до власних активів.

- *пошкодження або повне знищення критичної інфраструктури: електро-, водо- і теплопостачання.* Згідно зі статистикою Європейської Бізнес Асоціації, 89% приватних та державних компаній постраждали внаслідок відключення електрики [1]. Результатом стали багатогодинні зупинки роботи підприємств і фінансові втрати.

- *втрати ринків збуту і доступу до сировини та комплектуючих як в Україні, так і за її межами.* В багатьох випадках ланцюги поставок і логістичні маршрути довелося створювати заново. Падіння об'єму українського експорту пов'язано також з військовими ризиками для закордонних замовників і відсутності для них гарантій виконання умов контрактів. Особливо для галузей, сфера діяльності яких пов'язана з післяпродажним обслуговуванням.

- *обмеження логістичних шляхів.* Фактично відновлення морської логістики в звуженому обсязі відбулося тільки наприкінці 2023 року і єдиним можливим логістичним міжнародним сполученням довгий час був західний кордон України, який, звичайно, не міг задовольнити повністю попит вантажоперевезень і, як наслідок, відбулося значне підвищення тарифів на транспортування.

До другої групи викликів перед вітчизняним бізнесом, що стали непрямим результатом військових дій можна віднести наступні:

- значне зростання цін на сировину, комплектуючі та енергоресурси;
- блокування пунктів пропуску на кордоні з Польщею;
- неактуальність деяких видів продукції та послуг, наприклад – сфери розваг та туризму. 44% компаній були змушені адаптувати свій асортимент товарів і послуг до потреб ринку [1].

- зміни умов кредитування у банках, обмежене зовнішнє і внутрішнє інвестування;

- зміни податкового законодавства;

- необхідність бронювання співробітників підприємств, тощо.

Висновки. Головною проблемою для українського бізнесу у період війни залишається невизначеність і непередбачуваність як з боку подальшого розвитку подій, так і з боку дій держави.

2022 рік став періодом виживання українського бізнесу, натомість за результатами 2023 року економіка продемонструвала зростання ВВП на рівні 5%. Великою мірою це зростання стало результатом солідної міжнародної фінансової допомоги у розмірі близько \$40 млрд.

Проте, чи залишиться вона на такому ж рівні у 2024 році є зараз предметом активних дискусій.

Консенсус-прогноз західних та українських економістів для економіки України на 2024 рік: зростання ВВП на 5%, інфляція – 10,8%, безробіття-13,4% [6, с. 3]. Оптимістичний прогноз Кабінету Міністрів України [7] не містить чітких положень, за рахунок чого саме буде відбуватися економічне

відновлення, а допомога бізнесу далеко не на перших місцях у стратегії розвитку держави. Тому сталий розвиток в тяжких умовах війни в першу чергу залишається справою самих українських компаній, які знаходять достойні і дієві відповіді на виклики сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Як український бізнес виживає в умовах війни? *Visit Ukraine Today*: сервісний портал про Україну. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/1810/yak-ukrainskii-biznes-vizivaje-v-umovax-viini>.
2. Kravchenko O. The ingredients for rebuilding post-war Ukraine. McKinsey & Company: офіційний сайт компанії. 2023. May, 17. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/lifting-europes-ambition/videos-and-podcasts/the-ingredients-for-rebuilding-post-war-ukraine#/>
3. Вінокуров Я. Курс, ціни та економіка: що чекає українців у 2024 році. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/01/3/708327/>
4. Топ-виклики перед бізнесом в Україні. *BusinessUA*. URL: <http://businessua.com/finance/81310top-vikliki-pered-biznesom-v-ukraini.html>
5. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війн станом на 1 вересня 2023 року. Kyiv School of Economics: офіційний сайт. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>
6. Давиденко Б. Мінливий добробут. *Forbes Ukraine*. 2023. №6. С.3.
7. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2024-2026 роки. Міністерство економіки України: офіційний сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=77059300-efc0-4c61-8a673974e0cd27a5&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkraini>
8. As Ukrainian men head off to fight, women take up their jobs. *The Economist*. 2023, November, 12. URL: <https://www.economist.com/europe/2023/>

11/12/as-ukrainian-men-head-off-to-fight-women-take-up-their-jobs

9. Жирій К. Боязке відновлення економіки: чи заживимо краще у 2024-му. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/boyazke-vidnovlennya-ekonomiki-chi-zazhivemo-krashche-u-2024-mu-12495630.html>

ВПЛИВ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ОБСЯГ РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Старченко Валентина Вікторівна

Студентка

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Промисловість є однією з провідних галузей в Україні. Велика частка продукції, що виробляється йде на експорт. Важливим питанням є дослідження можливостей збільшення обсягу реалізації, що є основним фактором, який формує майбутній прибуток компанії. Зростання рівня продажу передбачає також відповідне нарощення виробництва. Своєчасні та ефективні капітальні інвестиції можуть значно вплинути на результати діяльності організації як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. Дослідники багатьох країн вже намагалися виявити залежність результатів діяльності підприємств різних галузей від розміру капітальних інвестицій. Wanlapa Thomya, Narporn Likitwongkajon, Grid Rangsungnoen [3] у своїй роботі провели регресійний аналіз та виявили негативний зв'язок між капітальними інвестиціями та майбутніми результатами діяльності компаній, що були представлені дивідендами та ROA (рентабельністю активів). Натомість результати досліджень Totok Haryanto та Maharani Retnaningrum [2] свідчать про позитивний зв'язок між капітальними інвестиціями та прибутком компанії, де розмір організації був також визначений важливим параметром. У даній роботі буде проведено аналіз із визначення впливу розміру капітальних інвестицій для підприємств українського ринку, основною діяльністю яких є промисловість.

Ціль роботи./Aim. Дослідити залежність обсягу реалізованої продукції від розміру капітальних інвестицій у промисловості України.

Матеріали та методи./Materials and methods. Для досягнення поставленого завдання був використаний метод кореляційно-регресійного

аналізу, який був проведений у програмному середовищі Eviews. Для побудови економетричної моделі були використані дані, що представлені на офіційному сайті Державної служби статистики України.

Результати та обговорення./Results and discussion.

На початковому етапі дослідження були відібрані статистичні дані, що характеризують розмір капітальних інвестицій та обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) промисловості в Україні у 2010 - 2022 роках (табл. 1).

Таблиця 1

Вихідні дані для побудови економетричної моделі

Рік	Y (Turnover)	X1 (CAPEX)
	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), тис.грн	Капітальні інвестиції, тис. грн
2010	1173801813.7	55384400
2011	1478701890.0	78725800
2012	1517617633.9	91598400
2013	1493850021.9	97574100
2014	1567714010.0	86242000
2015	1917185592.3	87656000
2016	2343000401.4	117753600
2017	2862308883.8	143300000
2018	3302543681.5	199896000
2019	3289388921.9	254196200
2020	3524673568.6	180537400
2021	4999408298.3	242922900
2022	4008465500.2	126112600

Джерело: [1]

З метою виявлення впливу незалежної змінної на залежну, а саме розміру капітальних інвестицій на обсяг реалізованої продукції була використана однофакторна лінійна регресійна модель, яка мала вигляд:

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \varepsilon,$$

де y - залежна змінна,

x_1 - незалежна змінна,

β_0, β_1 - параметри моделі

ε - випадкова величина (помилка).

Результати проведених розрахунків у програмному середовищі Eviews представлені на рис.1.

Sample: 2010 2022
Included observations: 13

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CAPEX	15.41830	3.023252	5.099905	0.0003
C	4.86E+08	4.51E+08	1.077746	0.3042
R-squared	0.702775	Mean dependent var		2.58E+09
Adjusted R-squared	0.675755	S.D. dependent var		1.19E+09
S.E. of regression	6.76E+08	Akaike info criterion		43.64179
Sum squared resid	5.03E+18	Schwarz criterion		43.72871
Log likelihood	-281.6716	Hannan-Quinn criter.		43.62393
F-statistic	26.00903	Durbin-Watson stat		0.783350
Prob(F-statistic)	0.000344			

Рис. 1. Результати розрахунків

Перевірка значущості моделі відбувалася за наступними показниками.

1. Prob(F-statistic) дорівнює 0.000344, що є меншим за 0.5 та 0.01 (рівень значущості) та свідчить про значущість регресії в цілому.

2. Значення коефіцієнту Prob(CAPEX) = 0.0003 є меншим за 0.1 та 0.5 та свідчить про значущість даного коефіцієнту.

3. R-squared (коефіцієнт детермінації) та Adjusted R-squared (скоригований коефіцієнт детермінації) є більшими за 0.5, що вказує на помітний лінійний зв'язок між залежною змінною моделі (y) та незалежною змінною (x). Відповідно до вищезазначених результатів варіація обсягу реалізованої продукції на 70,28% залежить лінійно від варіації розміру капітальних інвестицій.

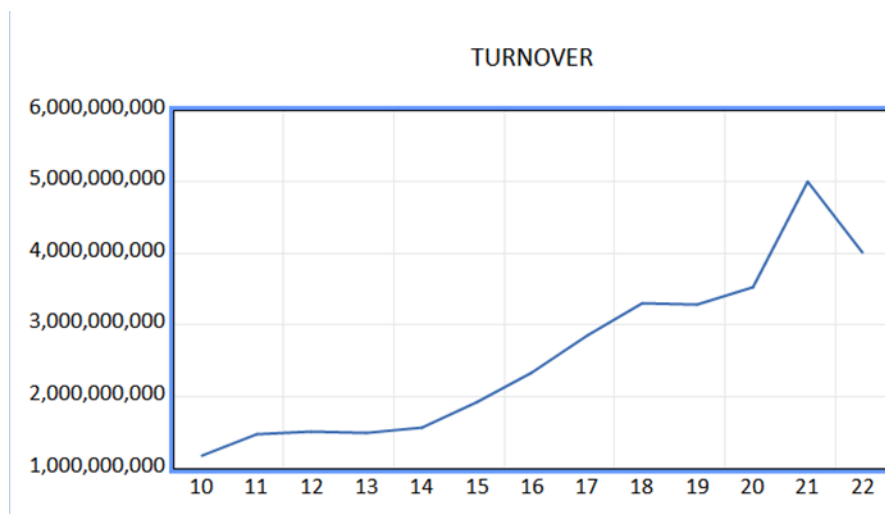
Лінійна модель в даному випадку матиме вигляд:

$$Y = 485628591.159 + 15.4182971698 * x_1$$

Це означає, що зі зростанням x_1 , тобто капітальних інвестицій, на 1 грн, обсяг реалізованої продукції зростає приблизно на 15.42 грн.

Проте, якщо ми поглянемо на графік обсягу реалізованої продукції (рис.2), ми можемо побачити різке зниження показників у 2022 році, що могло б бути спричинене повномасштабним вторгненням, оскільки багато

підприємств мали зупинити своє виробництво або змінити місце його розташування. До того ж, продукція та товари, що зберігалися на складах багатьох підприємств у вигляді запасів, також були продані.

Рис. 2. Динаміка обсягу реалізованої продукції у галузі промисловості в Україні за 2010-2022 рр.

Даний факт міг значно вплинути на результати проведеного аналізу із визначення впливу розміру капітальних інвестицій на обсяг реалізованої продукції. Тому могло б бути доречно розглянути модель із використанням даних лише за період до повномасштабного вторгнення, коли підприємства мали змогу здійснювати свою діяльність у відносно стабільному середовищі. Результати розрахунків наведені на рис.3.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CAPEX	15.74107	2.157243	7.296845	0.0000
C	3.10E+08	3.25E+08	0.953248	0.3629
R-squared	0.841882	Mean dependent var	2.46E+09	
Adjusted R-squared	0.826070	S.D. dependent var	1.16E+09	
S.E. of regression	4.82E+08	Akaike info criterion	42.97524	
Sum squared resid	2.32E+18	Schwarz criterion	43.05605	
Log likelihood	-255.8514	Hannan-Quinn criter.	42.94531	
F-statistic	53.24395	Durbin-Watson stat	1.453856	
Prob(F-statistic)	0.000026			

Рис. 3. Результати розрахунків на основі даних за 2010-2021 рік

Таким чином, ми бачимо, що у результаті проведення аналізу на основі даних, що характеризують діяльність підприємств до повномасштабного

вторгнення, рівень впливу незалежної змінної на залежну був вищим. Тобто, відповідно до значення R-squared (коефіцієнту детермінації) варіація обсягу реалізованої продукції на 84,19% залежала лінійно від варіації розміру капітальних інвестицій.

Відповідно до нової лінійної моделі, що має вигляд $Y=310097355.452+15.7410650654*x_1$, збільшенню капітальних інвестицій на 1 грн відповідало зростання обсягів реалізованої продукції на 15,74 грн.

Висновки./Conclusions.

У результаті проведеного дослідження вдалося виявити пряму залежність обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) від розміру капітальних інвестицій серед підприємств промислової галузі в Україні. Побудована модель є адекватною, обрана незалежна змінна є значущою, що свідчить про можливість її практичного застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>(дата звернення: 27.01.2024).
2. Naryanto, Totok & Retnaningrum, Maharani. (2020). The Effect of Capital Expenditure On Profitability With the Size of Company As The Moderating Variables. 10.4108/eai.5-8-2020.2301085.
3. Wanlapa Thomya, Napaporn Likitwongkajon, Grid Rangsunnoen. (2023). Capital Expenditure and Future Firm Performance: Evidence from Firms Listed on the Stock Exchange of Thailand. IJMSSSR. 2023.VOLUME 5 ISSUE 2 MARCH – APRIL. URL: <https://doi.org/10.56293/IJMSSSR.2022.4575>

МОТИВАЦІЯ ТА КАДРОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Степенко Андрій Юрійович
Аспірант
ПВНЗ «Європейський університет»

Вступ. Кадрова політика підприємства – це система принципів, ідей, вимог, що визначають основні напрямки роботи з персоналом, її форми і методи (Балабанова Л., Сардак О., 2011).

Основною метою кадрової політики є забезпечення оптимального балансу між процесами оновлення та збереження кількісного та якісного складу персоналу відповідно до потреб самого підприємства, а також вимог чинного законодавства та стану ринку праці (Білявський В. М., 2021).

Одним із завдань кадрової політики є створення команди професіоналів. Команди, яка складається з людей, які відповідають трьом характеристикам перелічених нижче:

1. Людина яка глибоко розуміється у своїй сфері, розуміє деталі та проблематику у контексті;
2. Виконуючи свою роботу – робить це з максимальною якістю, відповідальна за результат;
3. Ототожнює свою роботу та результат зі своєю професійною діяльністю, отримуючи задоволення від виконаної роботи та отриманого результату.

Однією з найбільш фундаментальних проблем управління підприємствами та бізнесами є наскільки високий рівень продуктивності можна досягти, мотивуючи людей. Розвиток культури високої продуктивності є типовою метою стратегії мотивації та кадрової політики підприємств. Тому необхідно розуміти фактори, які мотивують людей і як у світлі цих факторів можна розробити процеси та практики винагороди підвищивши мотивацію, залучення до роботи, відданість і позитивну дискреційну поведінку. Теорії

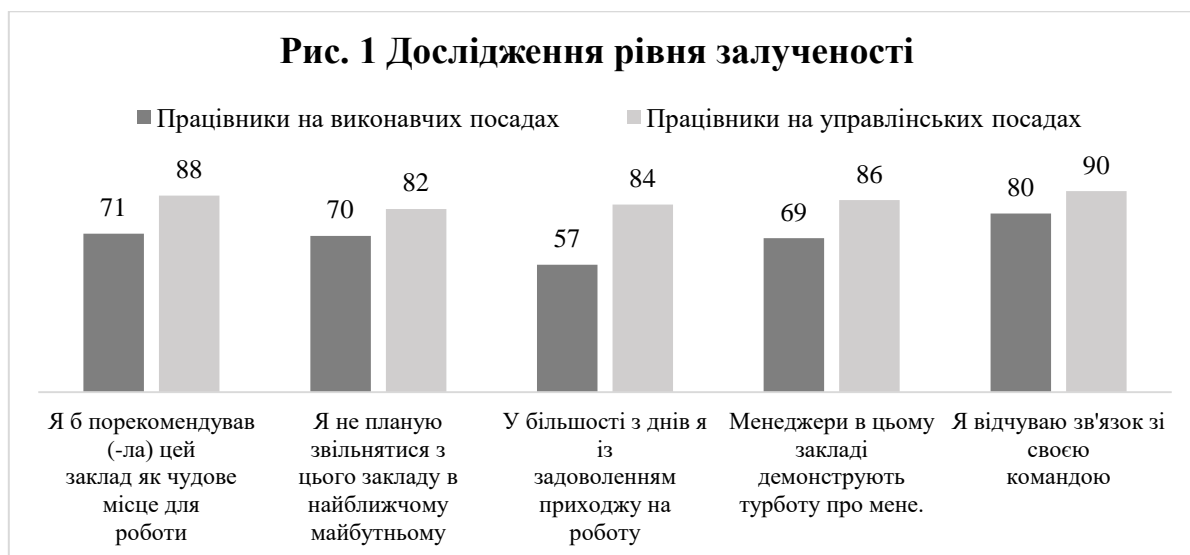
мотивації надають важливі вказівки щодо необхідних практичних кроків розробки ефективних системи винагороди. Нерідко відсутність чіткої кадрової політики призводить до втрати висококваліфікованих працівників, які шукають більш вигідні умови праці та можливості для особистого і професійного зростання. Застосування застарілих методів мотивації, таких як лише матеріальні стимули, також не відповідає сучасним вимогам співробітників, які часто вважають важливими аспекти, такі як розвиток, баланс між роботою та особистим життям та визнання їхнього внеску. У сучасних умовах ведення бізнесу залученість працівників є вирішальним аспектом стимулювання персоналу. «Згідно з глобальним опитуванням компанії Gallup, рівень залученості працівників відрізняється в різних країнах і галузях та на 2022 рік середній світовий рівень залученості співробітників становить 22%» (2). Це вказує на те, що значна частина працівників може не відчувати мотивації або залучення до своєї роботи, відповідно продуктивність процесів та ефективність праці на таких підприємствах значно нижче у порівнянні з підприємствами лідерами ринку, показник залученості згідно досліджень Gallup у 2022 році складає 72% (2).

Ціль роботи. Головне дослідницьке питання - які фактори кадрової політики та стратегії мотивації найбільше впливають на продуктивність та задоволеність працівників в галузі обслуговування, і як їхнє вдосконалення може сприяти збереженню та залученню кваліфікованого персоналу? Не існує єдиних методів мотивації персоналу, ефективних за всіх часів і при будь-яких обставинах. Однак, будь-який метод, застосований керівником, заснований на обраній фірмою стратегії керування людськими ресурсами (Пушкар З. М., 2017).

Матеріали та методи. Задля досягнення мети було використано методи соціологічного опитування, що дозволило виявити домінанти матеріальної та нематеріальної мотивації, оцінити рівень задоволеності працею; аналізу та синтезу, результатом яких стала систематизація причин та наслідків незадовільної мотивації та невдоволеності. Дані збиралися через проведення

анкетування, серед працівників ресторанів швидкого обслуговування що знаходиться в західному регіоні країни. Було опитано 476 респондентів. Серед них 99 працівників на управлінських посадах та 377 працівники на виконавчих посадах. Беручи до уваги мотивацію персоналу, як вагомий фактор, що впливає на продуктивність підприємств було використано опитувальник, який спрямований на дослідження факторів мотивації працівників, а саме залучення команди, досвід працівників.

Результати та обговорення. Першим етапом оцінки мотивації було дослідження рівня залученості співробітників (рис. 1). Прикладом вивчення рівня залученості співробітників на світовій арені є інститут Gallup. Який проводить дослідження, щодо впливу рівня залученості на ефективність роботи підприємств.

Аналізуючи отримані дані бачимо:

1. За першою шкалою маємо високий показник серед управлінців – 88% позитивних відповідей, що свідчить про їх у цілому високу залученість у процеси. Серед працівників цей відсоток дещо нижчий – 71%, але найбільший серед усіх компонентів залученості.

2. За шкалою «Я не планую звільнитися...» 70% працівників дали позитивну відповідь, що серед закладів швидкого харчування є досить високим показникам, оскільки плинність кадрів варіюється від 55-85% у таких закладах.

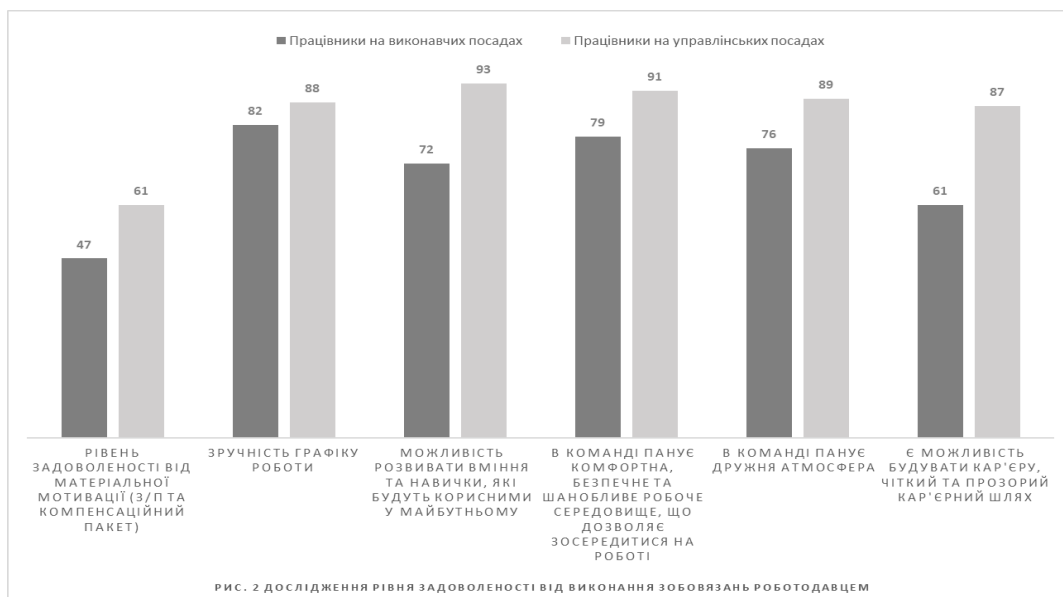
Серед управлінців цей показник 82%, тут варто звернути увагу на те як побудована кадрова політика, щодо утримання персоналу.

3. За шкалою «У більшості з днів я із задоволенням приходжу на роботу» показники серед працівників склав 57% позитивних відповідей, тобто трохи більше половини персоналу приходять на роботу з гарним настроєм, що може негативно впливати на досвід клієнтів і як результат на виручку підприємства у довгостроковій перспективі. Серед управлінців цей показник складає 84%, що є високим результатом.

4. За шкалою демонстрації турботи 69% працівників задоволені відношенням менеджерів, на цей показник варто звернути увагу. Серед менеджерського складу цей показник складає 86%.

5. За шкалою «Я відчуваю зв'язок зі своєю командою» маємо високий показник і серед працівників виконавчого складу та управлінського, на рівні 80 та 90% відповідно.

Оцінювання рівня задоволеності проводилося на основі відповідей працівників на виконавчих та управлінських посадах, результати представлені на рис.2. Це важливий показник, що безпосередньо впливає на клієнтський досвід, репутацію до бренду, продуктивність персоналу та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Всі ці аспекти пов'язані між собою та сприяють загальній успішності підприємств.

Аналізуючи отримані дані бачимо наступне:

1. За шкалою рівня «Задоволеність від матеріальної мотивації», бачимо лише 47% персоналу на виконавчих посадах задоволені рівнем заробітної плати, серед управлінського складу цей показник вище на 14% та складає 61%, що також є показником на який варто звернути увагу.

2. За шкалою «Зручність графіку роботи», результати високі і серед управлінців, і серед виконавців – 88% та 82%. Отже працівники можуть приділяти достатньо часу для власних потреб, відповідно баланс між роботою та власним життям не порушено, що в свою чергу також впливає на продуктивність колективу.

3. За шкалою «Можливість розвивати вміння та навички», серед управлінського складу це один з найвищих показників серед всього дослідження – 93%. Це говорить про високу відповідальність роботодавця та його вклад у стратегічний розвиток пулу талантів. Серед виконавчого персоналу цей показник значно нижчий та складає 72%, що також говорить про необхідність змінити підхід до процесу розвитку персоналу.

4. За шкалою «Безпечне та шанобливе робоче середовище» маємо високі показники і серед виконавчого складу працівників і серед управлінського, 79% і 91% відповідно. Що говорить про правильно вибудовані процеси, щодо взаємодії у складних ситуаціях, керування конфліктними ситуаціями та під час виникнення конфліктів інтересів.

5. За шкалою «Дружня робоча атмосфера». Також, маємо високі показники на рівні 76% та 89%. Але фактор гарної робочої атмосфери, у значній мірі впливає на плинність кадрів, тому варто звернути увагу на показник серед працівників на виконавчих посадах, є потенціал для покращення цього показника.

6. За шкалою «Чіткий та прозорий кар'єрний шлях», показник на рівні 87% серед управлінського складу є досить високий. Серед виконавців він складає 61%, що є досить низьким показником, адже це у значній мірі впливає на відтік потенційно талановитих працівників, які не бачать можливості

розвитку у майбутньому.

Аналіз. Підсумовуючи результати досліджень, окреслимо основні аспекти на які варто звертати увагу на конкретних підприємствах. До них віднесемо наступні аспекти та фактори ризику, які потребують уваги з боку менеджменту організації.

- *Кадрові ризики*, що пов'язані з підвищенням рівнем плинності кадрів. В сучасних умовах ведення бізнесу в Україні та дефіциті на ринку праці в деяких регіонах країни, цей аспект набирає центральну та ключову роль. Низька мотивація може призвести до збільшення текучості персоналу, що в свою чергу призведе до втрати досвіду та витрат на заміну та навчання нових працівників. Що в свою чергу збільшить витрати на навчання, адаптацію та пошук нового персоналу.

- *Операційні*, погіршення якості обслуговування. Недостатня мотивація працівників може вплинути на якість продукту або обслуговування, що може призвести до втрати клієнтів і погіршення репутації бренду. Недосягнення високого рівня мотивації та залученості персоналу може призвести до незадоволення клієнтів та втрати їх лояльності.

- *Репутаційні*, низька мотивація може створювати негативний робочий клімат, що може вплинути на загальний дух колективу та спричинити конфлікти та напругу.

Оскільки військовий стан в країні перевернув багато аспектів життя, увага зосереджується на нематеріальних мотиваційних факторах, таких як соціальний пакет, управління благополуччям та гнучкий графік роботи. Автор вважає, що оптимальним рішенням для підтримки як компаній, так і працівників, є "мотиваційний портфель інструментів", що поєднує різні матеріальні та нематеріальні стимули.

Висновки. Важливе значення в ефективному мотиваційному механізмі на підприємстві має розроблення компенсаційної політики (Колот А. М., Цимбалюк С. О., 2014). При формуванні С&В пакету (compensation and benefits) компанія повинна завжди враховувати задоволення працівників та їхнє

ставлення до роботи. Тому стратегія мотивації передбачає визначення двох основних рівнів: збереження внутрішньої мотивації працівника та її підсилення за допомогою зовнішніх інструментів. Важливо зауважити, що серед зовнішніх інструментів мотивації найбільш ефективною є винагорода. Зазвичай і працівники, і роботодавці вважають, що мотивація починається з формування системи компенсації праці. Проте, крім винагороди, існують інші зовнішні фактори, такі як кар'єрний розвиток, безпека на роботі, розвиток персоналу та управління талантами, які можуть бути ключовими для мотивації працівників. Тому для конкуренції на ринку та збереження робочої сили організаціям необхідно розробляти стратегії мотивації працівників. Мотивовані співробітники відчують себе пов'язаними та відданими організації та завжди працюють наполегливо, щоб досягти результатів. Отже, ефективний "С&В" пакет компанії максимально враховує теоретичні підходи та комбінує різноманітні інструменти, які гармонійно інтегруються у філософію компанії та ціннісну модель працівника. При цьому важливо, щоб всі співробітники розуміли бачення та цілі компанії та працювали разом для досягнення спільних цілей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Employee Engagement. Gallup. URL <https://www.gallup.com/394373/indicator-employee-engagement.aspx>
2. Пушкар З. М. (2017). Кадровий менеджмент. Навчальний посібник.
3. Колот А. М., Цимбалюк С. О. Мотиваційний менеджмент: підручник. Київ : КНЕУ, 2014. 479 с.
4. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Управління персоналом: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр учб. літ., 2011.
5. Білявський В. М. Оптимізація процесу управління як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економіка». 2021. Вип. 42. С. 30–38. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2021-42-5>

РОЗРАХУНОК ПЕРІОДІВ АМОРТИЗАЦІЇ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ

Сук П. Л.,
д.е.н., професор, професор кафедри
обліку і оподаткування,
Відокремлений підрозділ
Національного університету
біоресурсів і природокористування України
“Ніжинський агротехнічний інститут”,
м. Ніжин, Україна

Вступ. Для виробництва продукції підприємства використовують господарські засоби. Їх важливою складовою є необоротні активи. Вони за допомогою амортизації поступово частинами переносять свою вартість на виготовлену продукцію (товари, роботи, послуги).

НП(С)БО 7 “Основні засоби” визначає амортизацію як систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації) [1].

Відповідно до Податкового кодексу України, амортизація-систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації) [2].

Згідно МСБО 16 “Основні засоби” амортизація – це систематичний розподіл суми активу, що амортизується, протягом строку його корисної експлуатації [3].

Мета – довести доцільність застосування різних періодів при нарахуванні амортизації необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Матеріали та методи. Амортизація (з мови марахті – घसरार) активів розраховується як витрати підприємства. Податкові правила дозволяють відображати ту саму суму у складі витрат шляхом нарахування амортизації за

фіксованою ставкою. Підприємство не повинно платити готівкою при розрахунку амортизації, але очікується, що воно оцінить на певній основі амортизацію, спричинену використанням активу. Амортизація зменшує дебетове сальдо на рахунку основних засобів. З іншого боку, сума, рівна амортизації, віднімається з прибутку для формування амортизаційного фонду. Цей фонд може бути використаний для придбання нового майна.

Норма амортизації визначається з урахуванням строку корисного використання активу. Наприклад, амортизація легкового автомобіля нараховується за ставкою 20% на рік. Термін експлуатації автомобіля становить 5 років. Сума в розмірі 20% від вартості придбаного для бізнесу автомобіля, може щорічно вираховуватися з прибутку як амортизація. Це зменшить суму кінцевого прибутку та зменшить податки, що підлягають сплаті [4].

Амортизація (з непальської мови – *हास*; з англійської мови – *depreciation*) означає зменшення вартості майна. Використання майна зменшує його суму, а вартість, яка розподіляється, називається амортизацією. У бухгалтерському обліку є дві сторони поняття амортизації: 1) це зменшення вартості активу; 2) це розподіл первісної вартості активу по роках, протягом яких він може використовуватися.

Перше впливає на баланс організації, тоді як друге впливає на рахунок прибутків і збитків підприємства. Первісна вартість активу розподіляється за роками, протягом яких він може використовуватися, а сума амортизації відображається як витрати у звіті про прибутки та збитки в тому році, в якому він використовується [5].

Амортизація (з сунданської мови – *déprésiasi*) у бухгалтерському обліку - це систематичний розподіл вартості активу, що зменшується, протягом усього терміну його корисного використання. Амортизація включається у витрати підприємства або проекту, але не здійснюється у грошовій формі. Амортизація важлива як технічний засіб в економіці, оскільки в Індонезії Головне податкове управління дозволяє відносити амортизацію на зменшення прибутку. Це пов'язано із сумою податкового зобов'язання на кінець

податкового періоду, яку має сплатити власник підприємства або особа, відповідальна за проект як платник податків. Амортизація нараховується на активи, які зазнають фізичного зносу та витрачаються протягом тривалого періоду часу.

На амортизацію значною мірою впливають такі 4 фактори.

Ціна придбання – це гроші, витрачені компанією на придбання активів таким чином, щоб вони могли використовуватися компанією і приносити компанії певний прибуток.

Залишкова вартість – це оцінка загальної суми, яка буде отримана, якщо актив буде проданий, обмінений або за іншими способами, коли цей актив більше не буде використовуватися. Залишкова вартість включає розрахунок зменшення витрат, понесених протягом періоду використання.

Розрахунковий термін корисного використання – це очікуваний термін корисного використання активу. Ці оцінки можуть бути вказані в одиницях часу, відпрацьованих годинах або виробничих одиницях, скоригованих відповідно до потреб кожної компанії.

Схеми використання – це моделі використання, які часто порівнюють при підсумовуванні загальних витрат на амортизацію за періоди [6].

Для розрахунку амортизації необоротних активів потрібно визначити строк їх корисного використання (експлуатації) або амортизаційний період.

Амортизаційний період (амортизація і з грецької мови *περίοδος* - чергування; з англійської мови – *amortization period*) – період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг). Визначається залежно від їхніх видів і груп з урахуванням морального зношення, умов експлуатації та інших факторів [7].

Виходячи з норм НП(С)БО 7 “Основні засоби”, строк корисного використання (експлуатації) – очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг

продукції (робіт, послуг).

Нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється підприємством (у розпорядчому акті) при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), і призупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації.

При визначенні строку корисного використання (експлуатації) слід урахувати:

- очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичний та моральний знос, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші фактори.

Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання.

Амортизація об'єкта основних засобів нараховується, виходячи з нового строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання [1].

Для потреб користувачів бухгалтерської інформації і в управлінських цілях можна здійснювати розрахунок амортизації за різними періодами. Ними можуть бути: десять років, п'ять років, три роки, рік, дев'ять місяців, півріччя, квартал, місяць, декада, тиждень, день, година та інші періоди.

Визначений період амортизації необоротних активів дає можливість продемонструвати, яка сума витрат буде віднесена на собівартість виробництва продукції (товарів, робіт, послуг) за встановлений проміжок часу.

Відповідно до П(С)БО 7 “Основні засоби” нарахування амортизації проводиться щомісячно.

Місячна сума амортизації при застосуванні прямолінійного методу визначається діленням річної суми амортизації на 12. Місячна сума амортизації

при застосуванні методів зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивного визначається діленням суми амортизації за повний рік корисного використання на 12 [1, п. 29].

В Законі України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” (ст. 13) звітним періодом для складання фінансової звітності визначено календарний рік. Проміжна фінансова звітність складається за результатами першого кварталу, першого півріччя, дев’яти місяців. Крім того, відповідно до облікової політики підприємства фінансова звітність може складатися за інші періоди [8].

Встановлений період нарахування амортизації впливає на термін включення вартості необоротного активу у витрати виробництва, а значить на формування суми, необхідної для поновлення необоротних активів.

Результати і обговорення. Необоротні активи – це засоби виробництва, що можуть багато разів приймати участь у процесі виробництва, мають термін використання більше одного року і приймають участь більш як в одному операційному циклі. Їх вартість включається у витрати протягом усього терміну корисного використання (експлуатації) за допомогою амортизації.

Амортизацію розраховують з метою правильного підрахунку собівартості продукції (товарів, робіт, послуг).

Якби вартість необоротних активів не розподілялась частинами, то витрати періоду і собівартість продукції були б некоректно пораховані, а отже відповідно фінансові результати були б неправильно визначені (завищені або занижені).

Амортизація розраховується відповідно до принципів бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Вартість необоротних активів розподіляється між періодами відповідно до принципу нарахування, за яким доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. Тому нарахування амортизації повинно забезпечити, щоб доходи певного періоду

відповідали здійсненню для їх отримання витратам.

Відповідно до принципу періодичності з метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності діяльність підприємства поділена на певні періоди часу [8; 9]. За встановленими періодами може нараховуватися амортизація необоротних активів.

При розподілі вартості необоротних активів по періодах необхідно враховувати причинно-наслідковий зв'язок між сумою розподілених витрат і отриманими у цьому періоді доходами.

Згідно з принципом превалювання сутності над формою – операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми. Тому хоча за формою придбання чи введення в експлуатацію необоротних активів відбувається в одному періоді, по суті вони використовуються тривалий час і забезпечують отримання доходів у наступних періодах, отже їх вартість за допомогою амортизації повинна розподілятися частинами між цими періодами.

Висновки. Відповідно до поставлених цілей на підприємстві і залежно від потреб користувачів інформації можуть встановлюватися різні періоди розрахунку амортизації необоротних активів. В фінансовому або податковому обліку період нарахування амортизації визначається законодавчо, а в управлінському чи оперативному-технічному обліку на розсуд підприємства може застосовуватися будь-який період розрахунку амортизації. Таким чином, на підприємствах можна використовувати різноманітні періоди для нарахування амортизації необоротних активів: годину, день, тиждень, декаду, місяць, квартал, півріччя, дев'ять місяців, рік, три роки, п'ять років, десять років та інші періоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”, затверджено наказом Міністерства фінансів України 27 квітня 2000 р. № 92, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2000 р. за

№ 288/4509. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text>.

2. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 “Основні засоби”. (2012). – Електронний ресурс. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014#Text.

4. Амортизація (घसारा). (16 квітня 2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://mr.wikipedia.org/wiki/घसारा>.

5. Амортизація (ह्रास). (30 березня 2023). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://ne.wikipedia.org/wiki/ह्रास>.

6. Амортизація (Dépréciasi). (31 січня 2023). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://su.wikipedia.org/wiki/Dépréciasi>.

7. Амортизаційний період. (27 травня 2018). – Електронний ресурс. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Амортизаційний_період.

8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, затверджено наказом Міністерства фінансів України 7 лютого 2013 р. № 73, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 28 лютого 2013 р. за № 336/22868. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

LEGAL SCIENCES

УДК 352:(343.35:343.8)477

THE UNIQUE ASPECTS OF MANAGING APARTMENT BUILDINGS

Kolpakov Andriy Valeriyovych,

Postgraduate student,

Research Institute of Public Law

Introductions. The present study is an immanent part of the discourse on the creation, functioning and liquidation of associations of owners of residential and non-residential premises of an apartment building (condominiums). In its context, the subject of the study is, firstly, the statutory bodies of condominiums; secondly, their management functions; thirdly, the forms of interaction: a) with each other; b) with owners of apartment building premises; c) with other bodies of self-organization of the population.

As a result, the following features of MFB management have been identified: 1) synergistic (self-organizing) legal nature; 2) subordinate nature, i.e., implementation on the basis of laws and bylaws; 3) hierarchical structure.

An important place in the work is occupied by sociological surveys of the population regarding the creation and functioning of condominiums, as well as the analysis of expert assessments of the functioning of condominiums published by scholars and public authorities. In particular, this concerns the actual aspects of the creation, functioning and liquidation of associations of owners of residential and non-residential premises of an apartment building, which were highlighted in their works by A. Bilan, M. Voynovsky, M. Eremenko, G. Moskaliuk, O. Fenchuk and other experts.

Aim. The purpose of the study is to gain new knowledge about the management relations arising from the establishment, operation, reorganization and liquidation of associations of owners of residential and non-residential premises of an

apartment building (condominiums).

Materials and methods. The research methodology is based on the interpretation of theoretical achievements in the field of social management. Specifically, it is based on the concept of dividing social management into state management, where the subject is the state in the form of relevant structures, and public management, where the subjects are non-state entities.

The methodology used in this work is harmonized with the principle that the application of a particular method cannot be reduced to a single formula, and specific research technologies (procedures for analysis, comparison, systematization, periodization, etc.) vary depending on the nature of the research subject and its purpose.

Results and discussion. With the adoption of the Law of Ukraine "On the association of co-owners of apartment buildings"[1], the sphere of management of apartment buildings received a renewed regulatory impetus for development and recognition of the synergistic nature of the corresponding administrative system.

According to the statistics, as of January 1, 2023, the number of condominiums in Ukraine amounted to 38,606 associations, or approximately 20% of all apartment buildings. For comparison, this figure exceeds the data for the same period in 2022 by 911 associations (an increase of 2.4%) [2].

According to expert estimates, this is a positive trend (as of January 1, 2013, there were 15018 associations), which indicates the confidence of homeowners in this organizational and legal form of management of an apartment building.

Sociological surveys of the population regarding the creation and functioning of condominiums showed the following: 48% of respondents would like to create condominiums in their homes, compared to 33%; 43% of people are deterred by the passivity of the residents and the unfriendly atmosphere; 24% - by the poor technical condition of the building; 22% - by the small number of apartments. When asked what might encourage the creation of condominiums, 50% of respondents said that the technical condition of the building would improve; 44% - the quality of housing and communal services would improve; 29% - the possibility of using funds for their

own building; 27% - hope for a reduction in utility costs; 25% - expect effective energy saving measures; 19% - expect more transparent management of the building [3, s. 125].

According to the Law of Ukraine "On Condominium Associations", the management of an apartment building at the level of territorial self-organization of the population has a two-stage structure. Firstly, management functions are performed by the association (condominium) through its bodies; secondly, they can be transferred to: a) a manager, b) an association.

The law recognizes its statutory bodies as the governing bodies of a condominium. Articles 10 "Statutory Bodies of an Association" and 12 "Management of an Apartment Building" directly indicate their identity. Article 10 explicitly states that the governing bodies of an association are: a) general meeting of the association, b) management board of the association, c) audit commission of the association. Article 12 stipulates that the management of an apartment building is carried out by an association through its management bodies.

The governing bodies of an association (or statutory bodies) have a hierarchical structure. In their system, a supreme body is distinguished. The general meeting has this status. The procedure for their holding is determined at the legislative level, and their convening is the competence of: a) the management board, b) the initiative group. Such a group consists of at least three owners of apartments or non-residential premises. General meetings are convened at least once a year.

The executive body of the association is the board. The management board is accountable to the general meeting. It manages the day-to-day activities of the association and has the right to make decisions that are determined by the association's charter. The procedure for electing and removing members of the management board, their number and terms of election are established by the general meeting.

In order to control financial and economic activities of the management board of the association, the general meeting elects an audit committee (auditor) from among the co-owners or decides to engage an auditor. The procedure of the audit

committee and its quantitative composition are approved by the general meeting.

If necessary, as determined by the general meeting, the functions of managing an apartment building may be transferred to a manager. The relationship between the condominium and the manager is governed by an agreement. The law expressly states that the terms of such an agreement must comply with the terms of a model agreement approved by the central executive body responsible for the formation of state housing policy and policy in the field of housing and communal services [4, s. 110].

Conclusions. Thus, the peculiarities of the management of an apartment building are, firstly, its synergistic (self-organizing) legal nature; secondly, it is carried out on the basis of laws and bylaws; thirdly, in the segment of territorial self-organization, such management is implemented at two levels; fourthly, the governing bodies of condominiums have a hierarchical structure.

LITERATURE:

1. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 № 2866-III. Відомості Верховної Ради України. 2002, № 10, ст.78.

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

3. Москалюк Г. О. Проблемні питання управління спільним майном багатоквартирного будинку через ОСББ. Наукові інновації та передові технології. 2023. №13. С.122-133. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13\(27\)-122-133](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-122-133)

4. Колпаков А. В. Адміністративно-правові основи управління багатоквартирним будинком. Наука і техніка сьогодні. 2024, № 1, с. 101-112. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1\(29\)-101-112](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-1(29)-101-112)

БЕЗПОСЕРЕДНЄ НАРОДОВЛАДДЯ ТА СУДОВЕ ПРАВО: СПЕЦИФІКА ПОЄДНАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ

Берч Вероніка Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, Україна

Вступ. / Introductions. В сучасних демократичних суспільствах два важливі концепти - безпосереднє народовладдя та судове право - взаємодіють та співіснують, забезпечуючи реалізацію принципів справедливості та демократії. Ця стаття розгляне специфіку поєднання цих концептів і їх взаємодії в контексті сучасного правового середовища.

Мета роботи. / Aim. Метою роботи є розгляд специфіки поєднання та взаємодії безпосереднього народовладдя та судового права.

Матеріали та методи./Materials and methods. У ході проведеного дослідження використано різноманітні наукові методи, як загальні, так і спеціальні. Зокрема, використані були методи опису та аналізу, а також логічні та семантичні підходи до аналізу матеріалу.

Результати та обговорення./Results and discussion. Безпосереднє народовладдя - це концепція, яка передбачає активну участь громадян у прийнятті важливих політичних рішень та влади над суспільством. Вона виражається через референдуми, петиції, масові протести та інші форми громадянської участі. Головною ідеєю безпосереднього народовладдя є те, що громадяни мають право самостійно вирішувати справи, що стосуються їхнього життя та майбутнього.

Судове право, натомість, передбачає структурований та професійний механізм вирішення суперечок, визначення вини і призначення покарань відповідно до закону. Судова система складається з судів, суддів, прокурорів, адвокатів та інших учасників, які забезпечують дотримання закону та правопорядку.

Хоча безпосереднє народовладдя та судове право виглядають як різні концепти, вони мають ключовий пункт зіткнення - справедливість. Судова система забезпечує справедливість через розгляд справ, визначення вини та накладання покарань, при цьому враховуючи закон і права громадян. Безпосереднє народовладдя дозволяє громадянам впливати на формулювання законів і політичних рішень, що визначають судову систему.

Поєднання цих концепцій відображається в процесі прийняття законів, які визначають судову систему та її повноваження. Громадяни, через безпосереднє народовладдя, можуть впливати на формулювання правових норм та реформування судової системи.

У сучасному світі, з розвитком інтернету та соціальних мереж, безпосереднє народовладдя стає більш доступним та широко використовується. Громадяни можуть висловлювати свої думки, обговорювати законодавчі ініціативи та змінювати політичну картину суспільства через онлайн-голосування та петиції.

Судова система також адаптується до сучасних вимог, забезпечуючи більшу доступність та відкритість. Технологічні інновації допомагають прискорити процес розгляду справ та забезпечують більший рівень інформаційної прозорості.

Безпосереднє народовладдя та судове право - дві ключові концепції, які визначають сучасні демократичні суспільства. Вони взаємодіють та поєднуються для забезпечення справедливості, демократії та правопорядку. У світлі сучасних технологічних змін, ця взаємодія стає більш доступною та ефективною, сприяючи зміцненню правового середовища і демократичних цінностей.

Висновки./Conclusions. Висновок щодо специфіки поєднання та взаємодії безпосереднього народовладдя та судового права можна поглибити наступним чином:

1. Безпосереднє народовладдя та судове право мають спільну мету - забезпечити справедливість та демократію в суспільстві. Перше дає

можливість громадянам впливати на прийняття законів та політичні рішення, а друге - гарантує дотримання закону та правопорядку через судовий процес.

2. Безпосереднє народовладдя має політичний вимір, оскільки воно відбувається через політичні інструменти, такі як референдуми та громадянські акції. Судове право, натомість, має юридичний характер і базується на судових процедурах, законах і правозастосуванні.

3. Безпосереднє народовладдя виступає як засіб контролю за законодавством і політичними діями влади. Громадяни мають можливість висловлювати свою позицію та впливати на законодавчий процес. Судова система, з іншого боку, контролює здійснення правосуддя, перевіряючи його на відповідність закону та забезпечуючи дотримання прав і свобод громадян.

4. Сучасне суспільство розвиває унікальні механізми, які поєднують обидва концепти. Наприклад, суди можуть розглядати справи, що стосуються конституційних питань, на підставі скарг громадян, враховуючи їхні права на судовий доступ.

5. В сучасному світі інформаційна прозорість грає ключову роль в обох концептах. Відкритий доступ до інформації, пов'язаної з судовими справами, діяльністю влади та прийняттям законів, сприяє більшій громадській участі та впливу.

6. Інтеграція безпосереднього народовладдя та судового права вимагає збалансованості. Громадяни мають право виражати свою думку та впливати на законодавство, але також повинні дотримуватися закону та поважати незалежність судової системи.

Співіснування безпосереднього народовладдя та судового права є важливою частиною сучасного демократичного суспільства, сприяє забезпеченню справедливості, дотриманню правових норм і прав громадян, та зміцнює демократичні цінності. Наявність обох цих концептів підкреслює важливість балансу між правами та обов'язками громадян та забезпечує глибше розуміння сутності правової держави.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Бичок Олександр Миколайович

здобувач вищої освіти 3 курсу
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник

Олексенко Володимир Григорович

Старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Належний рівень нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) є одним із ключових факторів, що прямо впливає на її ефективність. Будь-які неточності та протиріччя обумовлюють ризик неоперативності прийняття рішень, їх не результативність, а інколи призводять до необґрунтованого обмеження чи порушення прав. Саме тому питання правового забезпечення потребує особливої уваги.

У наукових публікаціях питання нормативно-правового регулювання оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) розглядали такі фахівці як Берназ П. В., Білецький В. О., Головка М. Б., Дроздов О. М., Кудінов С. С., Шепітько В. Ю., Шехавцов Р. М. та інші. Проте, наукові здобутки жодним чином не вичерпують дану проблематику і слугують фундаментом для подальших досліджень. Водночас, особливої актуальності надає і воєнний стан, який вимагає виключної ефективності ОРЗ.

У першу чергу проблематика прослідковується крізь призму недосконалості понятійно-категоріального апарату. Зокрема, Абламська В. В. та Абламський С. Є. акцентують на правовій невизначеності поняття «оперативно-розшукові заходи», що призводить до їх різного доктринального тлумачення [1, с. 37]. Більше того, неоднозначне трактування присутнє і у практичній площині, що знову ж таки ускладнює розмежування ОРЗ від інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), формування їх

відмінних спільних ознак. З цього приводу слушною є позиція

Грибовського О. В., що різне розуміння в теорії оперативно-розшукових заходів призводить до віднесення до них заходів, які не відповідають їх змісту (зокрема, організаційні заходи, що реалізуються під час ОРД, оперативно-розшукові операції, правова природа яких має інше змістовне значення [2, с. 185]. Аналогічна ситуація стосується як пошукових так і контррозвідувальних розвідувальних заходів, адже Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон), незважаючи на присутність їх у ОРД, не визначає їх сутності та переліку [3].

Окрему увагу в аспекті загальної проблеми недосконалості правового забезпечення здійснення ОРЗ і ОРД у цілому, доцільно приділити питанню конкуренції і узгодженні норм Закону та положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Наприклад, Єрмоєнко В. відзначає, що запроваджений інститут НСРД фактично регламентує порядок негласного документування злочинної діяльності, але воно одночасно регламентується і Законом в іншій формі. Такий підхід науковець розцінює як «дублювання правових норм», що є порушенням основ законодавчої техніки і обумовлює передумови порушення прав і свобод громадян під час правозастосовної діяльності [5, с. 345]. Наслідком цього є невірне тлумачення норм КПК судом та співробітниками прокуратури щодо участі оперативних підрозділів у зборі інформації до кримінального провадження та після вже на етапі досудового розслідування. Знову ж таки у даному контексті

Єрмоєнко В. зазначає, що при підготовці до проведення ОРЗ за справами оперативного обліку прокуратура, суди у своїй діяльності надають пріоритет виключно КПК, ігноруючи при цьому положення Закону і виданих на його підставі підзаконних актів [5, с. 345].

Більше того, питання конкуренції Закону і КПК, на нашу думку, можна розглядати крізь призму співвідношення ОРЗ та НСРД. За змістом і правовою природою вони є подібними, але не ідентичними, однак наукова площина зосереджує низку спроб виокремити відмінності між ними, які у свою чергу є

неоднозначними. Так, Комарницька О. Б., Прядко В. О., на підставі аналізу порядку проведення ОРЗ та НСРД, дійшли висновку про їх тотожність [6, с. 67]. Протилежної позиції Геселев О. В., який акцентує на неможливості такої тотожності, адже наслідком цього є необґрунтована відповідно до положень теорії підміна понять і фактичне зведення НСРД як самостійного інституту до ОРД [7, с. 32].

Беручи до уваги, що внесок ОРЗ у боротьбу зі злочинністю залишається вагомим, а вищезгадана проблематика у тому числі, але не виключно, не обмежувалася рамками теоретичних досліджень, вважаємо за необхідним констатувати про необхідність прийняття нового законодавства про ОРД, адже актуальне обумовлене низкою недоліків, правових вакуумів. При цьому, окрему увагу при законотворчості слід приділити саме питанню узгодження положень КПК та законопроекту про ОРД, зокрема шляхом нівелювання конкуренції норм, чіткого розмежування ОРЗ та НСРД, а також запровадження єдиної термінології. За рахунок цього, ефективність здійснення ОРЗ підвищиться і матиме передбачуваний характер у першу чергу для співробітників оперативних підрозділів. Також принагідно зазначити, що в силу «масовості» проблематики ОРЗ і ОРД у цілому, пропонуємо також здійснити розробку відповідної Концепції реформування оперативно-розшукової діяльності.

Отже, як можна спостерігати правовий фундамент не забезпечує можливості належного виконання підрозділами оперативно-розшукової функції, а тому актуальним є наукові дослідження із конкретними законодавчими пропозиціями щодо його удосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грибовський О. В. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії під час виявлення й фіксації одержання неправомірної вигоди. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України. 2015. № 1. С. 179–184.
2. Абламська В. В., Абламський С. Є. Відмінність негласних слідчих

(розшукових) дій від оперативно-розшукових заходів. Кримінальний процес та криміналістика: сучасний стан та перспективи: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листоп. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 36-39.

3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: дата звернення: 07.01.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Дата звернення: 07.01.2024).

5. Єрмоєнко В. Особливості здійснення оперативно-розшукової діяльності в умовах воєнного стану. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 343-348

6. Прядко В. О., Комарницька О. Б. Порівняльна характеристика оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму наглядової діяльності прокурора як процесуального керівника. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2014. № 1(16). С. 62-72.

7. Геселев О. В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. № 1(17). С. 30-43.

ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Гарсоян Л. Р.

курсант ННППФПНП

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Нагорна Олена Олександрівна

викладач кафедри цивільного права та процесу

старший лейтенант поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Внаслідок повномасштабної військової агресії Російської Федерації в Україні, починаючи з 24 лютого 2022 року, був введений воєнний стан. Це призвело до суттєвих змін у законодавчому регулюванні всіх сфер суспільства, включаючи господарську діяльність.

В даному контексті зусилля держави спрямовані на досягнення головної мети українського народу - захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України. Цю мету можна досягти лише за умови взаємодії двох основних напрямків: воєнного фронту та економічного. А. Кузьменко підкреслює важливість запуску потужного економічного фронту, особливо в умовах війни, визнаючи його ключовим для суспільства, оскільки без економічної активності неможливе повноцінне функціонування держави під час воєнного стану.

Відтак, питання функціонування національної економіки в умовах війни є не менш важливим, ніж питання обороноздатності України. Враховуючи вищезазначене, дуже важливо, щоб держава забезпечила належне правове регулювання господарської діяльності під час воєнного стану, оскільки саме це становить основу національних оборонних можливостей.

Питання захисту держави України, збереження її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності нині стали вкрай важливими для українського народу. Умови воєнного стану призвели до специфічних змін у функціонуванні національної економіки, державних структур, органів

місцевого самоврядування, а також Збройних Сил України та інших військових формувань.

Забезпечення належного правового регулювання господарської діяльності під час воєнного стану стає основою для формування національних оборонних можливостей. Розділ 8 Господарського кодексу України передбачає спеціальні режими господарювання, такі як спеціальні економічні зони, концесії та інші види спеціальних режимів у різних умовах.

Під час воєнного стану, згідно зі статтею 417 ГК України, правовий режим господарської діяльності визначається законами про оборону та іншими законодавчими актами, які стосуються забезпечення обороноздатності держави та режиму воєнного стану [2, с. 143].

Забезпечення ефективного функціонування підприємств та організацій під час воєнного стану визначається як критично важливе завдання. У цих умовах уряд України визначає підтримку бізнесу як пріоритетний напрямок, сприяючи економічній стійкості країни в умовах військових загроз. Дерегуляція, що включає відміну регуляторних обмежень для бізнесу, є одним із заходів, спрямованих на підтримку підприємств в умовах воєнного стану.

Відповідно до Закону "Про правовий режим воєнного стану" [1], може виникати необхідність примусового вилучення або відчуження майна у юридичних та фізичних осіб для потреб оборони. У цьому контексті діє окремий Закон України "Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану", який регулює відносини, пов'язані із застосуванням цього обмеження.

Перед аналізом цього Закону важливо визначити різницю між термінами "примусове відчуження майна" та "примусове вилучення майна". Примусове відчуження майна означає позбавлення власника права власності на майно, яке переходить у власність держави для використання у воєнний період за умови повного відшкодування його вартості. З іншого боку, примусове вилучення майна передбачає позбавлення державних підприємств або господарських об'єднань права господарського відання чи управління індивідуально

визначеним державним майном для його передачі на потреби держави у воєнний чи надзвичайний період.

У зв'язку з цим, майно підприємств може бути передане у власність держави під час воєнного стану лише за умови відповідної процедури примусового відчуження майна та попереднього чи наступного повного відшкодування його вартості. На жаль, законодавство не визначає конкретних видів майна, які можуть бути примусово відчужені, але це може охоплювати як рухоме (транспортні засоби, обладнання), так і нерухоме майно (будівлі, споруди і т.д.).

Наслідки цього Закону, на жаль, мають свої недоліки, основним з яких є процедура здійснення відчуження майна. Зокрема, відсутність участі власника майна у складанні акта примусового відчуження може призвести до позбавлення його права на захист своїх інтересів. На щастя, Уряд України вживає заходів для поліпшення ситуації, зокрема, шляхом дерегуляції господарської діяльності в умовах воєнного стану. Зокрема, надається можливість здійснювати господарську діяльність без отримання дозволів та ліцензій, а також розглядається питання відновлення строків для отримання публічних послуг та дії діючих ліцензій і дозволів [3].

Отже, проведений аналіз діючого законодавства України вказує на те, що нормативно-правова база, яка регулює господарську діяльність в умовах воєнного стану, містить численні суперечності, що утруднюють ефективне протистояння держави викликам нашого часу. Найбільш визначеною проблемою зазначених законів є відсутність конкретної та деталізованої процедури, яка б відповідала основоположним принципам права, стосовно застосування обмежень, таких як використання ресурсів підприємств та відчуження майна юридичних та фізичних осіб.

Отже, невідкладним завданням для держави є якнайшвидше усунути ці прогалини, оскільки у воєнний стан критично важливо забезпечити належне і безперервне функціонування суб'єктів господарювання. Незважаючи на труднощі, держава здійснює повільні, але рішучі кроки у напрямку полегшення

умов для бізнесу, обираючи шлях дерегуляції та значно покращуючи становище суб'єктів господарювання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. №28. Ст. 250.
2. Матвеева А. В. Здійснення господарської діяльності в умовах дії спеціальних режимів господарювання. Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності: зб. наук. пр. за підсумками круглого столу (14 грудня 2018 р., м. Харків). редкол.: В. Б. Родченко, С. В. Глібко. Харків: Право. 2018. С. 142-146.
3. Кузьменко А. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801>

НАБУВАЛЬНА ДАВНІСТЬ ЯК ОДНА З ПІДСТАВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ В УКРАЇНІ

Григор'єва Марина Сергіївна,
студентка 2 курсу магістратури
Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

Вступ

У нашій державі питання правового регулювання права власності на земельні ділянки є предметом частої уваги вітчизняних теоретиків та практиків. Тема набувальної давності визнається не лише академічною, а й практичною у зв'язку з постійними змінами в суспільстві та економічній ситуації в країні. Зокрема, певні аспекти набуття права на земельну ділянку за давністю користування вивчалися такими вченими, як Костяшкін І., Шульга М., Носік В., Герасимчук Л., Рибалко К., Літошенко О., Дудник К., Маньгора Т. та інші.

Ціль роботи

Привернення уваги до неповної чіткості положень земельного законодавства України у сфері набуття права на земельну ділянку за давністю користування (набувальна давність), а саме статті 119 Земельного кодексу України.

Матеріали та методи

Під час написання роботи використовувалися норми права чинного законодавства України, зокрема норми Земельного кодексу України; застосовувалися такі методи наукового пізнання, як емпіричний, теоретичний та логічні прийоми – аналіз і синтез.

Результати та обговорення

У ч. 1 та 2 ст. 119 основного нормативно-правового акту, що регулює земельні відносини в Україні – Земельному кодексі України (далі – ЗК України) передбачено, що громадяни, які добросовісно, відкрито і безперервно протягом п'ятнадцяти років користуються земельною ділянкою, але не мають

документів, що засвідчують наявність у них прав на зазначену земельну ділянку, можуть звернутися до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування з клопотанням про передачу такої земельної ділянки у їхню власність. Таке набуття права власності на земельну ділянку здійснюється згідно із ст. 118 в порядку безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами в межах норм, визначених цим кодексом у ст. 121 [2]. Виходячи із даної статті, можна зрозуміти, що суб'єктом права набуття земельної ділянки за давністю користування є лише фізична особа, яка є громадянином України. Юридичні особи не мають даного права.

Науковиця Герасимчук Л. наголошує на тому, що набувальна давність-один із первинних способів виникнення права власності. Воно ґрунтується не на попередній власності та відносинах правонаступництва, а на сукупності обставин, зазначених у ч. 1 ст. 344 ЦК України, а саме: наявність суб'єкта, здатного набути у власність певний об'єкт; законність об'єкта володіння; добросовісність заволодіння чужим майном; відкритість володіння; безперервність володіння; відсутність норми закону про обмеження або заборону набуття права власності за набувальною давністю [5, с. 172].

Головною умовою набувальної давності на земельну ділянку є добросовісність. Певна річ, що проблема добросовісності фактичного землекористування в сучасній юридичній науці, яка потребує самостійного дослідження наявна й досі. На противагу фактичному володінню майном у цивільному праві, фактичне земельне користування має негативні наслідки для особи, яка володіє земельною ділянкою добросовісно або ж недобросовісно. Добросовісність передбачає, що особа, яка є володільцем майна не знала і не могла знати про те, що вона володіє чужим майном, тобто ті обставини, які обумовили її володіння, не давали і не могли давати володільцю сумніву щодо правомірності такого володіння майном [7, с. 149].

Так як згідно із ч. 1 ст. 14 Конституції України та ч. 1 ст. 1 ЗК України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою

охороною держави [1, 2], здійснюючи аналіз статті 119 ЗК України, виникає безліч питань, оскільки фактично громадяни мають право на набуття земельної ділянки за набувальною давністю, але ЗК України не містить чітких положень, як реалізувати це право в реальному житті.

Ст. 119 ЗК України замість того, щоб врегулювати особливості даного набуття просто відсилає нас до загального порядку безоплатного набуття права власності на земельні ділянки, при якому розв'язання питання про передання особі земельної ділянки у власність є компетенцією органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, для якого дотримання особою умов набувальної давності не має обов'язкового значення. Ось така конструкція статті фактично виключає можливість набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю, тому деякі науковці навіть назвали вищевказану норму «мертвою» [6, с. 43], з чим можна цілком погодитися.

Варто відзначити, що Верховний Суд у постанові від 01.11.2023 р. (справа № 369/2190/22) зазначає, що ст. 119 ЗК України не надає суду повноважень визнавати за особою право на земельну ділянку за давністю користування (набувальною давністю) в судовому порядку. У такому випадку громадяни мають звернутися до уповноважених органів з клопотанням про передачу такої земельної ділянки у їхню власність та набуття права власності на земельну ділянку за давністю користування здійснюється виключно в порядку безоплатної приватизації ділянок, передбаченому ст. 118 ЗК України. Аналогічні висновки викладено у постанові Верховного Суду від 30.06.2023 року у справі № 127/18239/20 (провадження № 61-1589св23) [4].

В межах даного питання, цікавим є також визначення строку застосування давності користування тією чи іншою земельною ділянкою. Так, у п. 3 Листа Верховного суду України щодо розгляду земельних спорів від 29.10.2008 року вказано, що норма ст. 119 ЗК України щодо набуття права власності на земельну ділянку за набувальною давністю може застосовуватися з 1 січня 2017 відповідно до п. 1 розділу IX "Прикінцеві положення" ЗК України [3]. Отож ми бачимо, що застосування цієї норми стало можливим лише після

того, як минуло п'ятнадцять років з дня набрання чинності Земельним кодексом України. Як на мене, така умова не надто є доцільною, оскільки особа могла безперервно користуватися земельною ділянкою без наявності відповідних документів більше 15 років і до 2017 року, але все ж таки, реалізувати своє право на набуття права на земельну ділянку за набувальною давністю не могла.

Висновки

Таким чином, підсумовуючи усе вищевикладене, можна дійти висновку, що на сьогоднішній день в Україні ми не маємо чіткого і зрозумілого механізму набуття права на земельну ділянку за давністю користування. Можливим шляхом вирішення цього питання є внесення змін до статті 119 Земельного кодексу України, тому є необхідність в удосконаленні земельного законодавства, яке регулює дане питання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 21.12.2023).
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#top> (дата звернення: 21.12.2023).
3. Лист Верховного суду України щодо розгляду земельних спорів від 29.10.2008 № 19-3767/0/8-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3767700-08#top> (дата звернення: 22.12.2023).
4. Постанова Верховного Суду від 01 листопада 2023 року по справі № 369/2190/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114684285> (дата звернення: 22.12.2023).
5. Герасимчук Л. Набувальна давність як підстава набуття права власності на земельну ділянку. *Підприємство, господарство і право. Земельне право*. 2/2020. С. 172-176.

6. Зубачик Н. Б. Проблеми набуття права власності на земельні ділянки за набувальною давністю. *Науковий вісник публічного та приватного прав*. Випуск 5, том 2, 2019. С. 42-46.

7. Маньгора Т. В. Набувальна давність на земельну ділянку. *Інформація і право*. №1 (32)/2020. С. 145-152.

ВПЛИВ РОЗВИТКУ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ НА ОСВОЄННЯ ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ

Григорчук Тетяна Віталіївна
здобувач вищої освіти 3 курсу
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції

Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Тимофєєв Володимир
старший викладач кафедри ТСП
факультету підготовки фахівців
для підрозділу превентивної діяльності

Вогнева підготовка - це найнеобхідніший елемент у формуванні професійних працівників поліції. Вона передбачає підготовку курсантів до всіх можливих конфліктів та небезпек, які можуть виникнути під час воєнного стану. Одним з головних факторів успішної вогневої підготовки є наявність якісної техніки та озброєння.

В Інструкції Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України від 26 січня 2016 року вказано, що вогнева підготовка є видом службової підготовки поліцейських. Вогнева підготовка - це комплекс заходів, спрямований на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, в русі тощо [1].

Озброєння та техніка мають велике значення в роботі Національної поліції. Недоліки вогневої підготовки, через несправність озброєння можуть призвести до тяжких наслідків. Для уникнення цього потрібні постійні розробки та вдосконалення озброєння, а також технічне обслуговування. Заміна

застарілого обладнання на нові зразки може значно поліпшити якість підготовки та роботу поліції.

Загальна структура базової вогневої підготовки включає в себе:

- навчання із засвоєння заходів безпеки під час поводження зі зброєю;
- відпрацювання свідомої безпечної експлуатації особистої зброї;
- отримання навичок обслуговування особистої зброї;
- виконання практичних вправ стрільб.

Така структура логічно обумовлена підходом “від простішого до складного”, дає змогу поступово навчити стрільця стрільбі зі стрілецької зброї та є загальнодоступною. Однак виходячи з досвіду проведення занять слід зазначити, що вона не враховує індивідуальних особливостей кожного, хто навчається, не дозволяє виявити помилки і причини їх виникнення на ранньому етапі та скоригувати програму навчання [2, с. 19].

Військова техніка завжди відігравали важливу роль у військових конфліктах, визначаючи успіх чи поразку в боях. Розвиток озброєння та військової техніки безперечно впливає на освоєння вогневої підготовки, так як від цього залежить якість та ефективність бойових дій.

По-перше, розвиток техніки дозволяє збільшувати потужність та точність вогню. Новітні зразки стрілецької зброї оснащені системами автоматичного прицілювання та відстеження цілей, що значно полегшує процес стрільби та робить його більш точним. Крім того, на сьогоднішній день розвинені системи дистанційного управління для авіації та бойових машин, що дозволяє вести вогонь з великої відстані та забезпечує точність стрільби.

По-друге, новітні розробки в галузі озброєння та військової техніки дозволяють збільшувати ефективність бойових дій. Наприклад, на сьогоднішній день вже є розробки в галузі безпілотних авіаційних засобів та роботів-бойових машин, які можуть вести вогонь з місць, недоступних людям. Також роботи-машини дозволяють виконувати завдання у бойових умовах, що забезпечує не тільки безпеку військовослужбовців, але й підвищує ефективність бойових дій.

Оперативно-тактичні безпілотні розвідувальні авіації(БпЛА) довели, що у складних умовах сучасних військових конфліктів, вони є більш результативними, ніж пілотовані літаки. Такі переваги БпЛА, як низька вартість, відсутність небезпеки для льотчика, відносна невибагливість до умов експлуатації, є підставою частішого їх використання під час виконання розвідувальних завдань. На основі зібраних характеристик, таких як злітна вага, тривалість польоту, максимальна висота та радіус встановили, що необхідним є БпЛА оперативно-тактичного рівня зі злітною вагою близько 200 кг., тривалістю польоту до 5 годин, можливістю ведення розвідки з малих і середніх висот (100 – 500 метрів) на глибину до 300 км [3, с. 6].

По-третє, розвиток озброєння та військової техніки дозволяє вивчати та аналізувати техніку противника та знаходити способи протидії йому.

Наприклад, для боротьби з безпілотними авіаційними засобами розробляються спеціальні системи радіоелектронної боротьби, які забезпечують знищення дронів противника. Також розвиток техніки дозволяє проводити більш досконале розвідування ворожих позицій та рухів.

Метою вогневої підготовки є опанування співробітниками правоохоронних органів застосування табельної зброї та максимального використання її бойових можливостей для ураження противника з найменшими витратами часу і боєприпасів при виконанні оперативно-службових завдань.

Реалізація завдань вогневої підготовки особового складу забезпечується:

- своєчасним та правильним плануванням;
- високою професійною і методичною підготовкою військовослужбовців, а також ефективним використанням навчально-тренувальних засобів;
- досконалим знанням особами, що навчаються, основ і правил стрільби, матеріальної частини зброї (озброєння), боєприпасів, приладів стрільби (спостереження), умінням швидко виявляти та уражати цілі в будь-яких умовах, високою злагодженістю дій особового складу підрозділів

при вирішенні вогневих завдань [4].

Звісно, розвиток озброєння та техніки має і свої негативні наслідки. Зокрема, на нього витрачається значна частина загального бюджету, що може негативно впливати на інші сфери життєдіяльності країни. Також підвищення рівня вогневої підготовки забирає багато часу та зусиль у працівників поліції.

Крім того, хід війни або акти агресії ваших противників можна інформаційно контролювати як за допомогою засобів вогневої підготовки, так і за допомогою засобів радіоелектронної забезпеченості, які забезпечують військову безпеку. Хоча вогнева підготовка обов'язкова для будь-якої силової операції, вона постійно оновлюється, за технічними вимогами та досягненнями науки й технологій вони покращуються і стають більш сучасними.

Розвиток озброєння та військової техніки значно сприяє покращенню ефективності вогневої підготовки. Розвиток нових технологій та удосконалення засобів техніки дозволяють зменшити взаємодію людини з технікою і знизити військові витрати під час проведення бойової діяльності. Тому, постійне удосконалення озброєння та техніки є надзвичайно важливим фактором в процесі розвитку і підготовки до всіх видів військових дій, а вогнева підготовка є однією з ключових складових процесу військових дій. Однак необхідно пам'ятати, що розвиток техніки не може замінити вогневу підготовку та глибоке знання методів ведення бойових дій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України №5- від 26 січня 2016 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16#Text> (Дата звернення - 03.05.2023)
2. В. О. Явтушенко, Д. М. Козлов, Г. А. Зливка “Методика підвищення ефективності проведення занять з вогневої підготовки та навчання влучній стрільби з урахуванням досвіду іноземних армій”: стаття. Честь і закон № 2 (73). 2020. 26 с.

3. “Перспективи розвитку озброєння та військової техніки сухопутних військ”: збірник тез доповідей Міжнародної науково-технічної конференції м.Львів, 2018. 389 с.

4. Закон України “Про затвердження Інструкції з організації фізичної та вогневої підготовки в Службі безпеки України” від 6 липня 2010 року №369 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE18087?an=703> (Дата звернення 28.04.2023)

**СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ «ЕФЕКТУ СКЛЯНОЇ СТЕЛІ» У
ПРАВООХОРОННІЙ ГАЛУЗІ**

Гриценко Дар'я Віталіївна,
здобувачка вищої освіти, 1 курс,
Навчально-науковий інститут
права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:
Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри
міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна

Вступ. Визначення ефекту скляної стелі у правоохоронній сфері стає все більш актуальним у контексті сучасного розвитку суспільства та гендерної проблематики, зокрема. Цей феномен, що обмежує кар'єрний ріст жінок у правоохоронних органах, привертає увагу до проблеми гендерної рівності та професійних можливостей. Розглядаючи його в контексті правоохоронної галузі, можна розкрити не лише питання статевої рівності, але й вплив цього явища на ефективність діяльності правоохоронців і загальну безпеку суспільства.

Мета роботи полягає в аналізі та виявленні ефекту скляної стелі у правоохоронній сфері, спрямованого на виявлення можливих перешкод та обмежень, з якими стикаються жінки у професійному рості в правоохоронних органах, дослідження спрямоване на виявлення факторів, які ускладнюють кар'єрний ріст жінок у цій галузі.

Результати та обговорення. Фундаментальний принцип недопущення дискримінації за ознаками статі лежить в основі соціально-економічної політики багатьох європейських країн. Всупереч законодавчим гарантіям та зусиллям у сфері гендерної політики в Україні, існують бар'єри, які обмежують

можливості жінок. Реалізація відповідних запобіжних програм демонструє непослідовність. Саме тому вкрай важливо ретельно роздивитись питання гендерного балансу, а особливо в секторах, де за традиціями та стереотипами домінує одна стать. Статистичні дані підтверджують серйозний розрив у заробітній платі між чоловіками та жінками. Навесні 2022 року рівень безробіття в Україні зріс до 30%. Попри послідовне відновлення економіки, гендерна нерівність та дискримінація, зокрема при працевлаштуванні та під час трудового процесу, зберігаються. Середній розрив у заробітній платі між чоловіками та жінками становить 18,6%, а в деяких галузях сягає 75% [5, с. 63]. Це свідчить про те, що проблема гендерної нерівності залишається актуальною.

Гендерні упередження можуть проявлятися по різному, наприклад, скорочення або незаконне звільнення, різниця у заробітній платі порівняно з чоловіками, а також перешкоди щодо працевлаштування (зокрема, на керівні посади). Можна сказати про те, що в сфері правоохоронної діяльності залишаються бар'єри, які обмежують можливості жінок. А, отже, вивчення «ефекту скляної стелі» стає ключовим, оскільки саме воно дозволяє розкрити та зрозуміти невидимі чинники, які ускладнюють професійний розвиток жінок у правоохоронних органах.

Ефект скляної стелі – це неформальні штучно створені бар'єри, що заважають кваліфікованим працівникам-жінкам досягати й просуватись службовими сходинками [1, с. 129].

Порівняння психофізіологічних характеристик показує, що представники обох статей однаково володіють розумовими здібностями, тоді як фізичні відмінності потребують детального вивчення та науково обґрунтованого аналізу стандартів фізичної підготовленості. Силові та швидкісні тести для служби в поліції повинні враховувати особливості чоловічої та жіночої анатомії. З огляду на більшу силу чоловіків, жінки часто демонструють кращу витривалість і толерантність до болю. Це підкреслює важливість адаптації стандартів фізичної підготовки до фізіологічних відмінностей між чоловіками та жінками. Крім того, дуже важливо враховувати перешкоди, з якими стикаються жінки-офіцери

в реальних умовах. Такі фактори, як менший зріст і вага, потенційна неповага з боку правопорушників і труднощі у використанні зброї роблять жінок вразливими [2]. Щоб пом'якшити ці виклики, необхідні спеціалізовані навчальні курси. Вони мають бути спрямовані на розвиток психологічної стійкості, впевненості, вміння тримати дистанцію, а також специфічних навичок, таких як стрільба та ефективне переслідування.

Поняття «гендер» передбачає, що відмінності між статями, особливо в професійних здібностях, є результатом виховання, соціалізації та культурного впливу, а не природного походження [3, с. 96]. «Ефект скляної стелі» ще більше поглиблює гендерні стереотипи, створюючи штучні бар'єри, що, у свою чергу, призводить до непропорційного розподілу жінок в ієрархії, вимагаючи від них більше, ніж від чоловіків, доводити свої здібності. Сприйняття того, що жінки на керівних посадах досягли своєї ролі випадково або незаслужено, сприяє маскулінізації жінок на цих посадах. На них часто чинять тиск, щоб ті перейняли чоловічі якості, порушуючи принцип гендерної рівності [4, с. 133]. Така ситуація змушує жінок обирати між підпорядкуванням існуючим нормам та відстоюванням свого права на фемінний стиль поведінки на робочому місці.

Одним зі шляхів запровадження вивчення гендерного питання може стати міждисциплінарний підхід. Зокрема, виділення відповідної складової та визначених тем при розгляді дисциплін історія, журналістика, економіка, психологія, педагогіка та ін., намагання включити гендерний компонент до всіх напрямків виховання, подолання стереотипів виховними та просвітницькими заходами. Необхідно здійснювати послідовні конструктивні дії, спрямовані на утвердження гендерної рівності, формування та розвиток гендерної культури і гендерної освіти як суб'єктів впливу на соціум [7, с. 224]. Таким чином, слід звернути увагу на формування знань про гендерну рівність на етапі навчання у ЗВО, зокрема, і зі специфічними умовами навчання, до яких відносять і заклади МВС.

Прагнучи досягнення високих стандартів забезпечення прав жінок-поліцейських вирішуються завдання не тільки соціального, а й

державного характеру. Отже, з метою усунення причин, що викликають певні труднощі для жінок при несенні служби в Національній поліції, інших правоохоронних органах необхідно здійснити ряд невідкладних заходів, спрямованих на: продовжити проведення відповідної роботи щодо підвищення гендерної культури в підрозділах у відповідності з вимогами законодавства; сприяти жінкам-поліцейським (особливо самотнім матерям, жінкам, які самостійно виховують дитину або які мають на вихованні дитину з обмеженими можливостями) у поєднанні ними материнства та своєї службової діяльності; враховувати особливості психологічного стану жінки, особисті характеристики та роль у сфері сімейно-побутових відносин, стан здоров'я [6, с. 330].

Висновки. Попри зусилля, спрямовані на зменшення бар'єрів та негативних тенденцій, невикористаний потенціал жінок є очевидним. Дослідження показують, що організації, очолювані жінками, як правило, є більш успішними. Тому руйнування гендерних стереотипів та подолання «ефекту скляної стелі» є не лише питанням рівності, але й необхідним для максимального розкриття потенціалу та успіху правоохоронних організацій. На сьогодні, проведена протягом останнього десятиріччя робота щодо встановлення паритетних гендерних відносин у правоохоронних органах має позитивну тенденцію до утвердження гендерної рівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горбачова О. В. Соціально-психологічні аспекти встановлення гендерного паритету в Національній поліції України. *Право і безпека : Наук. журн. 4-те вид.* Харків, 2016. С. 128–132. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a267b057-1cad-4af8-acb3-47cfbb184d06/content>.
2. Питель О. В. Гендерна рівність у поліцейській діяльності. *X-ті наукові читання, присвячені пам'яті академіка В. В. Копейчикова : Зб. матеріалів / Наук. керівник Ю. В. Кривицький.* Київ, 2020. С. 144–147. URL: [http://elar.naia.kiev.ua/bitstream/123456789/17785/1/Збірник%20мат.%20X-их%20наук.%20чит.,%20присв.%20В.В.Копейчикову%20\(18.11.2020\).pdf](http://elar.naia.kiev.ua/bitstream/123456789/17785/1/Збірник%20мат.%20X-их%20наук.%20чит.,%20присв.%20В.В.Копейчикову%20(18.11.2020).pdf).

3. Підчасов Є. В., Чепелєва Н. І. Гендерні стереотипи в діяльності правоохоронних органів. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : Матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Вінниця. 2023. С. 96–97. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/16289>.*
4. Швець Н., Бодейко В. А., Яшарова Д. В. Окремі правові аспекти гендерної дискримінації на ринку праці. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2020. № 5 (27). С. 129–136. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15917793845149.pdf#page=130>.
5. Ukraine country gender profile. *Niras*. 2023. 88 p. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2023/09/eu4genderhelpdesk_ukrainegenderprofile_2023-cgp_v3.pdf.
6. Мироненко В. П., Полішко Н. Л. Окремі питання дотримання прав жінок-поліцейських при здійсненні ними своєї професійної діяльності. *The 4th International scientific and practical conference “Innovative development of science and education” (June 21-23, 2020)*. ISGT Publishing House, Athens, Greece. 2020. С. 325-331.
7. Ядловська О. С. Прояви гендерної освіти в навчальних закладах. *The 4th International scientific and practical conference “Innovative development of science and education” (June 21-23, 2020)*. ISGT Publishing House, Athens, Greece. 2020. С. 224-229. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/06/INNOVATIVE-DEVELOPMENT-OF-SCIENCE-AND-EDUCATION-21-23.06.20.pdf>

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Жулинський Владислав Ігорович

Курсант третього курсу

Науковий керівник:

Чорна Аліна Геннадіївна

Дніпровський державний
університет внутрішніх справ

Важливим завданням держави є забезпечення екологічної безпеки, що передбачає захист навколишнього природного середовища від шкідливого впливу людини. Одним із засобів забезпечення екологічної безпеки є кримінальне право, яке встановлює відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля.

Кримінальне правопорушення проти довкілля є суспільно небезпечним діянням, що посягає на встановлений порядок охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини [1].

За даними Генеральної прокуратури України, у 2022 році в Україні було зареєстровано 11 686 кримінальних правопорушень проти довкілля, що на 1,2% більше, ніж у 2021 році. З них 10 545 правопорушень було розслідувано, а 1 141 – закрито [2].

Найбільш поширеними видами кримінальних правопорушень проти довкілля є:

1. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 КК України);
2. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України);
3. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250 КК України);
4. Порушення ветеринарних правил (ст. 251 КК України);

5. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 КК України) [3].

Основними причинами вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля є недосконалість законодавства в сфері охорони навколишнього природного середовища; недостатній рівень контролю за дотриманням природоохоронного законодавства; низька правова культура населення та корисливі мотиви осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення.

Для вирішення проблем запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля необхідно вжити ряд комплексних заходів, зокрема:

1. Ухвалити закон про охорону навколишнього природного середовища, який відповідатиме сучасним вимогам;
2. Створити ефективну систему контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
3. Розробити і впровадити національну програму підвищення правової культури населення з питань охорони навколишнього природного середовища;
4. Впровадити економічні санкції за порушення природоохоронного законодавства.

Запобігання кримінальному правопорушенню проти довкілля є комплексним завданням, яке потребує залучення зусиль усіх зацікавлених сторін. Важливим є удосконалення законодавства в сфері охорони навколишнього природного середовища, посилення контролю за дотриманням такого законодавства, підвищення правової культури населення та створення економічних умов, що сприяють дотриманню природоохоронного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення: 07.12.2023).

2. Збірник "Кримінальна статистика України" за 2022 рік. Сайт Державної служби статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення: 07.12.2023).

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 1 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.12.2023).

4. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2001. Спецвипуск. С. 153-158

ВІЗУАЛЬНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ОПЕРАТИВНО - РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Івженко К. С.

Здобувач вищої освіти III курсу
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник

Кисельов Андрій Олександрович

Доцент кафедри
Оперативно розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук доцент
майор поліції

Візуальне стеження за особою є комплексом заходів, який виконують суб'єкти оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону. Цей процес включає приховане, негласне або зашифроване візуальне спостереження за особою, яка має оперативний інтерес, з метою отримання максимально повної інформації про неї та її спосіб життя.

Суб'єкти, які мають право проводити візуальне спостереження, перераховані у статті 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Ці суб'єкти включають підрозділи кримінальної та спеціальної поліції, органи Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України та інші [1].

Візуальне спостереження здійснюється за рішенням слідчого судді, дотримуючись принципів верховенства права, законності та захисту прав і свобод людини [1]. Цей процес також регулюється положеннями Кримінально-процесуального кодексу України [2, ст. 269].

В залежності від умов, в яких здійснюється цей захід, візуальне спостереження може мати різні форми:

1. Приховане негласне спостереження: Ця форма використовується в умовах, де працівник оперативного підрозділу зберігає таємницю своєї присутності перед особою, за якою ведеться спостереження.

2. Зашифроване негласне спостереження: Цей вид спостереження реалізується у випадках, коли працівник оперативного підрозділу знаходиться в непрямій близькості до особи, не приховуючи свою присутність, але дбає про те, щоб його дії були ретельно замасковані і не викликали уваги особи.

За допомогою технічних засобів візуальне спостереження можна розділити на такі види:

1. Спостереження із застосуванням технічних засобів: Включає в себе використання відео- та звукозапису для проведення спостереження.

2. Спостереження без застосування технічних засобів: Включає в себе визначення і контроль без використання спеціальних технічних засобів.

За формою організації візуальне спостереження може бути:

1. Стаціонарне: Проводиться з фіксованої позиції.

2. Рухоме: Проводиться під час руху, наприклад, за особою, що пересувається.

3. Зональне: Організоване в конкретних зонах чи областях.

Існують два способи візуального спостереження:

1. Супроводжуючий: Контроль за поведінкою особи ведеться з позицій, розташованих позаду неї. Застосовується як при пішому спостереженні, так і під час переміщення на транспорті.

2. Зустрічний: Спостереження ведеться з позицій, що знаходяться попереду особи, як за маршрутом її руху, так і в місцях її ймовірної появи.

При візуальному спостереженні використовуються такі методи:

1. Ланцюг: Оперативні працівники слідкують один за одним, дотримуючись певної дистанції і періодично змінюють місця, щоб уникнути виявлення.

2. Вилка: Спостереження за особою здійснюється одночасно з кількох сторін.

3. Лідирування: Спостереження за особою здійснюється з використанням службового транспортного засобу, який рухається на певній відстані попереду автомобіля особи, щодо якої проводиться спостереження.

Проблемою у впровадженні візуального спостереження є положення, визначене у статті 20 Закону України "Про Національну поліцію", яке встановлює обов'язок поліцейських носити єдиний стандартний однострій. На цьому однострої розташовується нагрудний знак із чітким вказівкою його спеціального жетона. Поліцейському заборонено видаляти чи приховувати нагрудний знак, а також будь-яким чином заважати читанню інформації на ньому або реєстрації цієї інформації за допомогою технічних засобів. У випадках, коли поліцейський виконує функції у цивільному одязі, він повинен мати при собі нагрудний знак, за винятком ситуацій, коли наявність цього знака заважає проведенню оперативно-розшукових заходів [3, ст. 20].

Виникає питання, що, якщо працівник підрозділу кримінальної поліції не виконує вказані дії, але виконує відповідну роботу з конфіденційними штатними чи позаштатними працівниками або здійснює дану оперативно-розшукову дію в рамках оперативно-розшукової справи [4, с. 36].

Отже, на нашу думку, за доцільне продовжити внесення доповнень до поточної версії Закону України "Про Національну поліцію" з метою вирішення наявних правових проблем, що пов'язані з функціонуванням кримінальної поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Оперативно - розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 16.11.2023)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12,

№ 13, ст.88) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.11.2023)

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 N 580-УІІ
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 16.11.2023)

4. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.- практи. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. 132 с.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ЯК СТРУКТУРНА ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кислун Юрій Віталійович
здобувач вищої освіти 3 курсу
Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Чорна Аліна Геннадіївна
капітан поліції

Кримінальне право України, як і будь-яке інше кримінальне право в світі, має свою структурну складову - Кримінальний кодекс. Кримінальний Кодекс України (ККУ) є головним законодавчим актом, що визначає правові норми та процедури вирішення щодо кримінальних правопорушень в Україні. Він складається з двох частин - Загальної та Особливої, в основі яких лежить єдина кримінальна політика держави, спрямована на протидію злочинності шляхом застосування до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, заходів кримінального покарання.

У частині 1 статті 1 цього нормативно-правового акта зазначається, що ККУ має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [1].

Особлива частина КК України складається з 20 розділів, які містять 334 статті. За структурою статті Особливої частини містять частини, у деяких випадках - пункти, які визначають види кримінального правопорушення.

В Особливій частині кримінального права України передбачені різні

кримінальні правопорушення, кожен з яких характеризується своїм складом і факультативними ознаками, які його складають, а також заподіяними наслідками та мірою кримінальної відповідальності. Ця частина Кримінального кодексу України є невід'ємною складовою його структурної частини, що визначає кримінальні правопорушення та санкції за них. Вона є важливою для правильного тлумачення і застосування норм кримінального права в конкретних ситуаціях.

Зазначена частина ККУ відповідає вимогам системності:

1) має первинний елемент структури - особливу норму закону, яка складається із диспозиції і санкції;

2) норми, що у своїй сукупності являють Особливу частину КК, є подібними: в їх диспозиціях визначається злочинність діяння, а в санкціях - вид і розмір покарання за злочин, указаний у диспозиції;

3) норми об'єднані у розділи переважно за родовим об'єктом, що є основним критерієм структуризації Особливої частини КК;

4) нарешті, сукупність норм, якими забезпечується охорона однорідних суспільних відносин, становлять собою інститути права.

Все це дає підстави для визначення системи Особливої частини кримінального права як відносно самостійного нормативно-правового елемента в галузі кримінального права [2, с. 37].

Особлива частина Кримінального Кодексу України містить статті, що визначають конкретні кримінальні злочини та їх класифікацію. Серед них можна виділити такі види кримінальних злочинів: злочини проти основ Національної безпеки України життя та здоров'я особи (ст. 110 Посягання на територіальну цілісність і недоторканість країни тощо), проти життя та здоров'я особи (ст. 115 Умисне вбивство, ст. 121 Умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 135 Залишення в небезпеці), проти волі, честі та гідності (ст. 149 Незаконне позбавлення волі або викрадення людини) та ін.

В даному нормативно-правовому акту встановлюється вичерпний перелік злочинів, за які передбачена кримінальна відповідальність. Тому злочином

може визнаватися тільки суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), відповідальність за яке передбачена у відповідній статті Особливої частини КК. Цей висновок відповідає вимогам ст. 58 Конституції України про те, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення [3].

Однією з особливостей Особливої частини Кримінального Кодексу України є питання застосування кримінального законодавства. Вона передбачає, що кримінальну відповідальність можуть нести лише особи, які досягли певного віку, встановленого законом, що є осудними, тобто під час вчинення суспільно-небезпеченого діяння людина усвідомлювала та керувала своїми діями.

У санкціях норм Особливої частини знайшло своє відображення концептуальне положення, яке було закріплено ще у перші роки розробки проекту КК щодо гуманізації системи покарань. Всі санкції побудовані за схемою: від менш суворих покарань - до більш суворих. Сенс такої побудови в тому, що суд, відмовляючись від призначення менш суворого покарання, повинен навести мотиви щодо необхідності звернення до більш суворого покарання [4, с. 12-13].

Таким чином, Особлива частина Кримінального Кодексу України є важливою структурною частиною цього законодавчого акту. Вона визначає види кримінальних злочинів, їх санкції та процедури встановлення відповідальності за них. Особлива частина створює основу для справедливого та ефективного розслідування кримінальних правопорушень в Україні, забезпечуючи права та інтереси громадян. Її дотримання є важливим кроком у зміцненні правової держави та забезпеченні правопорядку в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення 10.11.2023).
2. Борисов, В. І. "Питання систематизації Особливої частини

кримінального права." Питання боротьби зі злочинністю 26 (2013): 29-41.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Дата звернення 11.11.2023)

4. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК

Кривулін Юрій Андрійович

здобувач вищої освіти 3 курсу

спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»

факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник

Павлова Наталія Валеріївна

доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Конституція України визначає недоторканість права на приватну власність, непорушність житла та його захист від будь-яких неправомірних втручань (згідно зі статтями 30 та 41). У сучасних умовах оновлення суспільства та будування демократичної, правової держави, недоторканність приватної власності визнається винятковою соціальною цінністю. Захист та охорона приватної власності від злочинних посягань залишаються одними з ключових завдань правоохоронних органів.

Крадіжки є найбільш поширеними та небезпечними злочинами, що стосуються державного, колективного та особистого майна громадян. Згідно зі статтею 185 Кримінального кодексу, крадіжка визначається як таємне викрадання чужого майна. Злочинність цих дій значно зростає, коли вони здійснюються як частина кримінального промислу злодіями-рецидивістами, особами, які уникають суспільно корисної праці, або неповнолітніми, що об'єдналися в організовані злочинські групи з метою систематичних крадіжок [1, с. 34].

Крадіжки особистого майна з квартир і будинків громадян є найбільш поширеним злочином, і вони представляють підвищений рівень суспільної небезпеки для економічних інтересів громадян держави. Зростання таких злочинів обумовлено соціально-економічною ситуацією значної частини населення, зокрема погіршення життєвого рівня, безробіттям, несплатою зарплат, пенсій та субсидій.

Першими кроками у розслідуванні крадіжок з квартир є огляд місця події, допит потерпілого, допит свідків та призначення криміналістичних експертиз. Часовий порядок проведення цих дій визначається з урахуванням особливостей конкретного розслідування. Швидке та кваліфіковане проведення дій визначально впливає на успіх розслідування, оскільки зволікання негативно впливає на якість розслідування.

Огляд місця події є першочерговим завданням і полягає в ретельному дослідженні обставин злочину. Слідчо-оперативна група, яка включає слідчого, оперуповноваженого кримінального розшуку, дільничного інспектора, криміналіста та інспектора-кінолога, виїжджає на місце події під керівництвом слідчого.

Для проведення огляду житла необхідно встановити власника, фактичного мешканця та отримати їхню письмову згоду. У виняткових випадках огляд може проводитися без судового рішення, але повідомлення про це слідчого суддю подається протягом 24 годин.

Після огляду слідчий з'ясовує в потерпілого і свідків всі обставини крадіжки для подальшого розслідування. Невідкладність проведення первинних слідчих дій пояснюється можливістю зміни обстановки на місці злочину, зникнення слідів та небезпекою зміни викраденого [2, с. 45].

Слідчий, оглядаючи місце скоєння злочину, має забезпечити систематичний організований підхід для детального відображення у протоколі всіх етапів огляду. В співпраці з експертом він фіксує та вилучає сліди і об'єкти, важливі для розкриття обставин крадіжки. Слідчий застосовує науково-технічні засоби, координує дії усіх учасників та точно реєструє місце виявлення слідів у протоколі, вказуючи на використані методи та засоби.

Після встановлення місця проникнення злочинців в квартиру та їхнього маршруту, слідчий, у складі слідчо-оперативної групи, обов'язково оглядає прилеглу місцевість та складає додатковий протокол або розширює основний протокол.

Для закріплення обстановки та виявлених доказів слідчий чи

спеціаліст-криміналіст може виконати орієнтуючу, оглядову, вузлову або детальну фотозйомку, а в разі необхідності – відеозапис [3].

Згідно з дорученням слідчого, спеціаліст-криміналіст здійснює дактилоскопіювання осіб, що могли залишити сліди на оглянутих предметах, порівнює їх із знайденими слідами та застосовує необхідні технічні засоби для виявлення і фіксації інших слідів злочину. Він також повинен інформувати слідчого про отримані результати використання науково-технічних засобів.

Після аналізу зібраних матеріалів, слідів і інших доказів, слідчий та його команда розробляють версії і складають узгоджений план розслідування. Початковим етапом розслідування є допит потерпілого, від якого залежить успішне розкриття злочину.

Отже, ефективне розкриття крадіжок в значній мірі залежить від ретельного збирання інформації про вкрадене майно. Під час допиту потерпілого необхідно вивчати не лише сам факт крадіжки, але й деталі-прикмети та приватні ознаки вкраденого. Опис предметів повинен бути поданий з високою точністю.

Свідки у справах про квартирні крадіжки часто допитуються осіб, які випадково опинилися біля місця злочину. Вони можуть бути очевидцями злочинців і їхніх дій, та мати інші важливі відомості для розкриття злочину. Під час допиту свідка акцентується на виявленні обставин, які важливі для розслідування крадіжки, і отриманні прикмет осіб, які можуть бути підозрюваними. Свідків питають про конкретні деталі, які вони спостерігали, наприклад, рух людей із вкраденим майном або події поблизу вхідних дверей, а також спосіб їх реакції на виявлене.

Надзвичайно важливою частиною розкриття крадіжок є вчасне та доречне надсилання до оперативних служб відповідних доручень для проведення оперативно-розшукових заходів. Такі доручення розглядаються як запити на інформацію та сприяють успішному вивченню ситуації. Подібні вказівки також направляються дільничним уповноваженим та іншим службам.

У розслідуванні крадіжок слід звертати увагу на вивчення можливих

маршрутів та місць продажу викраденого майна, таких як ломбарди, місця скупки, а також найновіші тенденції збуту майна, наприклад, через таксистів або на стоянках.

Активність в розслідуванні не обмежується лише слідчою діяльністю. Спрямована та цілеспрямована робота на кожному етапі розслідування є важливою для повноцінного та об'єктивного вивчення даного кримінального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: монограф. І. В. Пиріг, В. В. Самсонова. Дніпро. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

2. Хачатрян, М. А. Методика розслідування квартирних крадіжок. The investigation method of flat burglaries : дипломна робота магістра. М. А. Хачатрян; наук. кер. О. В. Нарожна; ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ, Каф. кримінального права, кримінального процесу та криміналістики. Одеса. 2018. 112 с.

3. Методика розслідування крадіжок. URL: https://pidru4niki.com/1973120351606/pravo/metodika_rozsliduvannya_kradizhki

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В РЕКЛАМІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Лісна Каріна Анатоліївна,
здобувачка вищої освіти, 1 курс,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Науковий керівник:
Ядловська Ольга Степанівна,
доцентка кафедри
міжнародних відносин та
соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
Україна

Вступ. У контексті сучасного українського законодавства важливо розглядати використання державної мови в рекламі через призму нормативно-правових актів, зокрема Закону "Про рекламу". Ці правові аспекти регулюють не лише саму рекламну діяльність, але й враховують взаємодію з правами національних меншин у різних сферах громадського життя. Додатково важливо вивчати маркетингові стратегії, спрямовані на підтримку та успішне впровадження мовної політики відповідно до законодавчих норм. Аналізуючи ці аспекти, можна краще зрозуміти вплив використання мови в рекламі на соціокультурний контекст та дотримання встановлених законодавчих вимог.

Відповідно до положень статті 32 Закону про українську мову, у рекламі, яка транслюється на телебаченні та радіо в Україні, використовується державна мова [1, с. 45].

Це означає, що об'єкти інтелектуальної власності в рекламі використовують мову, яка надає їм правовий захист відповідно до законодавства про охорону прав інтелектуальної власності. Однак використання мов корінних народів і національних меншин України в рекламі регулюється відповідним законом, що визначає права цих народів і меншин.

Результати та обговорення. Важко переоцінити суспільну роль реклами. Реклама кожного дня масовано впливає на абсолютну більшість мешканців розвинених країн. Щоденний вплив реклами на мільярди потенційних споживачів сприяє формуванню не тільки купівельних переваг. Реклама стає частиною соціального середовища, що бере участь у становленні певних стандартів мислення й соціальної поведінки різних верств населення в кожній країні та в усьому світі [2]. Діяльність регіональних органів державної влади в цій області тільки починається і знаходиться на етапі становлення та структурування. Як результат, інститут державного регулювання реклами в Україні, разом із власними інституціями, які контролюють рекламний сектор, стикається з викликами, спричиненими надмірною конкуренцією на рекламному ринку. Це призводить до ситуації неконтрольованості в цій сфері та відсутності ефективного регулювання з боку державного управління та регіональних органів державної влади [3, с. 97].

Необхідно також враховувати, що інформаційно-рекламні матеріали, призначені для розповсюдження щодо культурно-мистецьких та видовищних подій (наприклад, афіші, оголошення, вхідні квитки), повинні бути виготовлені виключно українською мовою. Закон визначає, що "допускається використання інших мов поряд із державною мовою, проте текст іншою мовою не може перевищувати за обсягом та розміром тексту, написаного державною мовою" [4].

У Законі "Про забезпечення функціонування української мови як державної" особлива увага зосереджена на посиланнях до Закону "Про національні меншини в Україні", який встановлює правила використання мов національних меншин у різних сферах, включаючи діяльність місцевих органів влади та самоврядування, освіти, культуру, рекламу та звернення громадян [5].

Ухвалений Верховною Радою закон наприкінці травня цього року, який набрав чинності, вносить значущі зміни до українського законодавства, зокрема до Закону "Про рекламу" та інших нормативних актів. Головна мета цих змін полягає у впровадженні в українське законодавство норм, що визначені

європейським законодавством у сфері аудіовізуальної реклами. Вони охоплюють визначення терміну "реклама", розширення обсягу застосування Закону "Про рекламу", регулювання саморегулювання у сфері реклами, встановлення вимог до мови реклами, а також регламентацію питань спонсорства, продакт-плейсменту, телепродажу, соціальної реклами та загальних та специфічних вимог до рекламних матеріалів. Також визначаються механізми контролю за змістом та розповсюдженням реклами [6].

Уживання «гендерлектів», зокрема, і в рекламі, свідчить про сталу характеристику образів-жінок в сучасному медійному просторі, а також у рекламній продукції. Вербалізація гендерних стереотипів сигналізує, з одного боку, про типовість прототипних образів, а, з іншого – про типовість вже самих стереотипних образів сучасної жінки. Безумовно, провідну роль у процесі вербалізації, а також формування образів жінок (і чоловіків) відіграють ЗМІ та реклама, яка також вже виступає джерелом культурного контенту. З огляду на зазначено, доречно проводити соціологічні дослідження стосовно окреслення фемінних рис, що притаманні певним жіночим образам на даному етапі розвитку соціуму, а також обмежувати у подальшому використання стереотипних та дискримінаційних характеристик при створенні відповідних образів в рекламі та тиражування їх у ЗМІ, що сприятиме формуванню колективному сприйняттю більш позитивних жіночих образів та встановлюватиме гендерну паритетність [7].

Висновки. У висновку можна сказати, що визначення та регулювання використання державної мови в рекламі в Україні ретельно визначається законодавством, зокрема, Законом "Про рекламу" та іншими нормативно-правовими актами, що стосуються функціонування української мови як державної. Передбачено визначення терміну "реклама", розширення сфери застосування законодавства, контроль за мовною політикою та регулювання питань саморегулювання в рекламній сфері. У контексті використання державної мови в рекламних матеріалах важливо враховувати вимоги, що стосуються мови національних меншин, які визначаються в Законі

"Про національні меншини в Україні". Отже, в контексті використання державної мови в рекламі важливо забезпечувати відповідність законодавчим вимогам, враховуючи особливості регулювання різних аспектів, та активно використовувати маркетингові інструменти для підтримки мовної політики та формування позитивного сприйняття мови серед споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Курбан О. Соціальна реклама: держзамовлення, ринок маркетингових комунікацій чи сфера громадянської відповідальності суспільства? *Інтернет-видання "Дзеркало тижня"*. 2017. № 16. С. 44–48. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/sotsialna_reklama_derzhzamovlennya,_rinok_marketingovih_komunikatsiy_chi_sfera_gromadyanskoji_vidpov.html .

2. Роль і значення реклами в сучасному суспільстві. URL: http://zps19.at.ua/publ/mediateksti_vid_ekspertiv/rol_i_znachennja_reklami_v_suchasnomu_suspils_tvi/15-1-0-206

3. Лепка К. Державне управління рекламною діяльністю: досвід моделювання. *Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. пр. О.: ОРІДУ НАДУ*. 2016. Вип. 4 (16). С. 97–110.

4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної. *Верховна Рада України*. 2019. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> . Дата звернення : 15.04.2022.

5. Закон України “Про національні меншини в Україні”, станом на 24.10.2018 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> .

6. Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" та інших законів України щодо імплементації норм європейського законодавства у національне законодавство України шляхом імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу у сфері аудіовізуальної реклами (Європейської конвенції про транскордонне телебачення, Директиви Європейського парламенту та Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіапослуги від 10 березня 2010 року із

змiнами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 вiд 14 листопада 2018 року). Закон України (Прийняття вiд 30.05.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Ядловська О. С., Старик-Блудова А. Ю. Жiночi гендерлекти в ЗМi та рекламi як прояви стереотипiв сучасної масової культури. *The 8th International scientific and practical conference “Science and education: problems, prospects and innovations” (April 28-30, 2021) CPN Publishing Group, Kyoto, Japan. 2021. 866 p.* URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/05/SCIENCE-AND-EDUCATION-PROBLEMS-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-28-30.04.21.pdf>

ВИКОРИСТАННЯ OSINT ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Мельник Андрій Михайлович

курсант навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Кисельов Андрій Олександрович

Доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Насамперед, зазначимо, що науково-технічний процес, через який проходить людство, в умовах сьогодення, певним чином характеризується стрімким розвитком інформаційних та цифрових технологій. У зв'язку із цим в світі збільшилося вчинення кримінальних правопорушень, однак є й інша, позитивна сторона, яка полягає у тому, що наразі у правоохоронних органів появилася можливість ефективного використання інформаційних технологій під час проведення досудового розслідування, а саме в ході проведення слідчих (розшукових) дій.

Так, звернемо увагу на те, що розслідування злочинів визначається інформаційним процесом, який в повній мірі залежить від даних (інформації) - нових знань, які отримує слідчий (прокурор) під час і в результаті сприйняття і переробки певних відомостей про кримінальне правопорушення. Причому, криміналістичне значення може придбати будь-яка інформація про об'єкти і факти, яка та, що була безпосередньо і цілеспрямовано зібрана під час його здійснення, в процесі слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, так й інша, незалежно від походження і первинного призначення, корисна для встановлення окремих обставин. Особливе місце серед джерел такої інформації

займають різні інформаційні системи [1, с. 109].

Зазначимо, що під час проведення слідчих (розшукових) дій, не менш важливим є встановлення та огляд засобів масової інформації, веб-сторінок, груп та каналів у месенджерах, а також соціальних мережах, адже це дозволяє отримати інформацію, яка у сукупності із показаннями свідків в подальшому сформує доказову базу під час здійснення досудового розслідування конкретного кримінального провадження.

У свою чергу, отримання інформації із відкритих джерел під час проведення слідчих (розшукових) дій виступає одним із актуальних напрямків вдосконалення діяльності працівників поліції в цілому. Так, діяльність по отриманню розвідувальної інформації з відкритих джерел кіберпростору отримала назву OSINT (Open Source INTelligence), тобто відкриті джерела розвідки. Сутність її полягає в тому, що вона здійснюється шляхом збору, обробки та передачі інформації із загальнодоступних джерел цільовому одержувачу з метою вирішення певних завдань, які стали нагальними в конкретній ситуації.

Кисельовим А. О. акцентовано на тому, що під час кримінального аналізу основним завданням кримінального аналітика є проведення аналітичного дослідження доступної йому інформації, створення за результатами такого аналізу аналітичних продуктів, що мають інформативний та рекомендаційний характер і створюють підґрунтя для вирішення оперативних і тактичних завдань під час документування та розслідування кримінальних правопорушень, або планування превентивних заходів у протидії злочинності [2] та зауважено на необхідності врахування поліцейськими тактичних особливостей під час протидії кримінальним правопорушенням [3, с. 149-152; 4], зокрема під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Методика, описана вище, та її інструменти продемонстрували свою ефективність під час розслідування воєнних злочинів в Україні. Позитивні аспекти використання цієї методики включають можливість обробки інформації з відкритих джерел не лише фахівцями з комп'ютерних та

інформаційних технологій, а й правоохоронцями, журналістами та іншими особами, які не мають спеціальних навичок. Крім того, методика надає необмежений доступ до різних даних у соціальних мережах, ЗМІ, відкритих месенджерах тощо, таких як фото-, відео-файли, геолокації та текстова інформація. Вчені також відзначають такі позитивні аспекти: вона не потребує додаткових фінансових витрат, оскільки може здійснюватися за допомогою звичайного ПК, смартфона чи планшета; вона не потребує спеціального доступу і, отже, доступною не лише представникам правоохоронних органів, але й приватним детективам, волонтерам та іншим особам; її використання (за певних умов) не порушує прав громадян [5].

Під час здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень, необхідну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення, або особу (осіб), яка його вчинила, її соціальні зв'язки, будь-які інші відомості, які можна в подальшому використати для доведення вини тощо, можна отримати із відкритих джерел (тобто за допомогою технологій OSINT) та публічно доступних відомостей, а саме: 1) мережі Інтернет, яка включає в собі безліч платформ, наприклад, форуми, блоги, соціальні мережі, сайти, пошукові системи тощо; 2) дипломатичних місій; 3) релігійні організації; 4) розвідувальні організації загальнонаціонального рівня; 5) академічний напрямок, наприклад, дисертації, дослідження тощо; 6) архіви (бібліотеки) та дослідницькі центри; 7) «сіра література» (в даному випадку маються на увазі – наукові доповіді, економічні звіти, маркетингові дослідження тощо) [6]. Тобто, досліджувана нами методика OSINT має великий спектр можливих технологій, які досить ефективно використовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Отже, можна зробити висновок, що використання OSINT технологій під час здійснення слідчих (розшукових) дій визначається досить важливим та перспективним, адже само по собі допомагає віднайти не тільки особу, яка ймовірно є причетною до вчинення конкретного кримінального правопорушення, а також зосереджені на відшукуванні додаткових доказів, які доводять вину правопорушника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальова О. В. Шляхи удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування в сучасних реаліях. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №3, 2022. С. 105-110.
2. А. О. Кисельов. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в Дніпропетровській області). Бюлетень з обміну досвідом роботи №228/2021. РВВ ДНДІ. К., 2021, с. 63-67.
3. Kyselov A. O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, №2. Dnipro: 2019. Pp. 146-152.
4. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. law enforcement roles requiring language skills. Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston : Primedia eLounch, 2022. 194 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Pp. 39-47.
5. Одерій О. В., Кожевніков О. А. отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих інтернет-джерел. Правовий часопис Донбасу. 2020. № 4(73). 2020. С. 147.
6. Кожушко О. О. Розвідка відкритих джерел інформації (osint) у розвідувальній практиці США. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/3264/321>

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОЧИНІВ

Нагорна Олена Олександрівна,
старший викладач кафедри, старший лейтенант поліції
Паньків Дмитро Русланович,
Курсант 4-го курсу
Навчально наукового інституту
права та підготовки фахівців для
підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Вступ. Перехід до ринкових відносин та легалізація свободи підприємницької (господарської) діяльності стрімко розширили сферу застосування договорів як правового інструменту регулювання господарських відносин і, відповідно, значно розширилася свобода розсуду суб'єктів господарювання при укладенні інших видів правочинів.

Загальний порядок укладення господарських договорів регулюється статтею 181 Господарського кодексу України.

Мета. Договір складається в одному документі, підписаному сторонами та скріпленому печатками. Проект договору може бути запропонований однією зі сторін і надісланий іншій стороні, яка розглядає його і підписує.

Допускається укладення договорів у спрощеному порядку, тобто шляхом обміну листами, телеграмами, телефонними розмовами та письмовим підтвердженням прийняття виконавчого документа, крім випадків, коли законом встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення такого договору.

Особливості укладення попередніх договорів (стаття 182 Господарського кодексу). За попереднім договором суб'єкт господарювання зобов'язується укласти основний договір у визначений строк, що не перевищує одного року з моменту укладення попереднього договору, на умовах, передбачених попереднім договором.

Якщо сторона, яка отримала проект договору від іншої сторони,

ухиляється від підписання основного договору, вона має право вимагати підписання основного договору в судовому порядку.

Зобов'язання укласти цей договір, передбачене попереднім договором, припиняється, якщо одна із сторін не направить другій стороні проект цього договору до закінчення строку, протягом якого цей договір повинен бути укладений.

Особливості укладення господарського договору на підставі державного замовлення (стаття 183 Господарського кодексу) полягають у наступному.

- Договори, укладені на основі державного замовлення, називаються державними контрактами;

- Договори, укладені на основі державного замовлення, називаються державними контрактами; та Договори, укладені на основі державного замовлення, є обов'язковими для певних суб'єктів (державних підприємств, монополій та суб'єктів, що діють переважно на основі державної власності) і необов'язковими для інших суб'єктів;

- договори на основі державного замовлення укладаються між виконавцем державного замовлення та державним замовником, уповноваженим на укладення договорів (державних контрактів) від імені держави.

Відповідно до статті 184 Цивільного кодексу, особливостями укладення господарського, типового або примірного договору на основі вільного волевиявлення сторін є те, що стосовно договорів, укладених на основі типового або примірного договору, можливі різні зміни форми договору (у випадку регламентованих договорів) або певні зміни (сторони підписують єдиний правовий документ), що є можливим (тобто сторони підписують єдиний правовий документ).

Результати і обговорювання. Відповідно до статті 185 Цивільного кодексу, особливістю укладення господарського договору на біржі, ярмарку або прилюдних торгах є те, що в цих випадках застосовуються загальні правила про укладення договорів на основі вільного волевиявлення з урахуванням правил, що регулюють діяльність відповідної біржі, ярмарку або прилюдного

розпродажу.

Укладення господарських договорів за рішенням суду (стаття 187 Господарського кодексу).

Висновок. Спори, що виникають при укладенні господарських договорів за державним замовленням, договорів, обов'язковість яких передбачена законом, або інших договорів, передбачених законом, розглядаються судами. Інші спори можуть вирішуватися в суді, якщо сторони домовилися або зобов'язані укласти конкретний господарський договір на підставі попередньої домовленості між сторонами. Дата набрання законної сили судовим рішенням вважається датою укладення відповідного господарського договору, якщо інше не зазначено в судовому рішенні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляневич О. Про предмет значного правочину. Підприємство, господарство і право. 2018.

2. Потопальский С. С. Підстави та наслідки недійсності підприємницьких договорів (на матеріалах практики гос- подарських судів) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Потопальський Сергій Степанович ; НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва. – К., 2007. – 197 с.

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Олейніченко Маргарита Олександрівна,
Курсант 4–го курсу навчально-наукового інституту права
підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

Кисельов Андрій Олександрович,
Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності факультету
підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Сучасне суспільство стикається з різноманітними викликами у сфері правопорядку, що вимагають від підрозділів кримінальної поліції високого рівня компетентності та ефективності. Одним із ключових інструментів, які можуть покращити роботу правоохоронців, є використання кримінального аналізу. Необхідно проаналізувати проблематику використання кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції та розглянути перспективи подальшого розвитку цього інструменту.

В умовах динамічно змінюваної оперативної обстановки, загроз організованої професійної злочинності, питання покращення якості професійної освіти, виховання і перепідготовки працівників Національної поліції дуже гостро стоять перед керівництвом відомства. Сучасні виклики злочинності потребують від оперативних підрозділів кримінальної поліції якісно нових підходів до вирішення поставлених перед ними завдань [1, с. 140]. Кримінальний аналіз вимагає специфічних навичок, таких як статистичний аналіз, володіння сучасними аналітичними інструментами та інтерпретація даних. Недостатній рівень кваліфікації фахівців ускладнює проведення ефективного кримінального аналізу.

Багато сучасних систем кримінального аналізу базуються на інформаційних технологіях, тому важливо мати відповідне програмне

забезпечення. Відсталі системи можуть обмежити можливості аналізу та виявлення порушень закону.

Насамперед, кримінальний аналіз є діяльністю співробітників правоохоронних органів з використання інтелектуального програмного забезпечення та системного підходу щодо збору відповідної інформації, аналітичного вивчення певних характеристик, тенденцій з метою встановлення взаємозв'язків між фактами, подіями, явищами, суб'єктами та об'єктами, оптимізації управління правоохоронними органами на державному, територіальному рівні та під час вирішення конкретних задач протидії злочинності (профілактика – попередження – виявлення – припинення – розслідування кримінальних правопорушень – виконання покарань – ресоціалізація засуджених) [2, с. 240].

Ефективне використання кримінального аналізу є ключовим елементом стратегії боротьби з злочинністю. Розв'язання проблем, пов'язаних з кваліфікацією фахівців та технічною базою, а також впровадження сучасних технологій, може покращити роботу підрозділів кримінальної поліції та забезпечити більш ефективну боротьбу зі злочинністю.

Найважливішу роль відіграє оволодіння оперативними працівниками навичками проведення первинного кримінального аналізу отриманої оперативно-розшукової та іншої інформації, який становить собою специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, яка полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки. У ході кримінального аналізу забезпечується цілеспрямований пошук, виявлення, фіксація, вилучення, упорядкування, аналіз та оцінка кримінальної інформації, її представлення (візуалізація), передача та реалізація [3, с. 119].

Кисельовим А. О. акцентовано на тому, що під час кримінального аналізу основним завданням кримінального аналітика є проведення аналітичного

дослідження доступної йому інформації, створення за результатами такого аналізу аналітичних продуктів, що мають інформативний та рекомендаційний характер і створюють підґрунтя для вирішення оперативних і тактичних завдань під час документування та розслідування кримінальних правопорушень, або планування превентивних заходів у протидії злочинності [4] та зауважено на необхідності врахування поліцейськими тактичних особливостей під час оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням [5, с. 149-152; 6].

Розвиток технологій у сучасному суспільстві визначає необхідність впровадження передових програмних засобів для ефективного кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції.

Проблеми, пов'язані із відсутністю адаптованих програм, можуть в значній мірі обмежити здатність правоохоронців у виявленні та протидії злочинності. Основними аспектами даної проблеми є: застарілі системи, обмежені можливості, брак інтеграції, недостатня кібербезпека та певні витрати на оновлення.

Розв'язання цих аспектів може включати в себе впровадження спеціалізованих програмних продуктів для кримінального аналізу, навчання персоналу використанню сучасних технологій та розробку стратегії поетапного оновлення інформаційних систем. Тільки таким чином можна забезпечити ефективне використання кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції.

Отже, використання кримінального аналізу у роботі підрозділів кримінальної поліції є важливим елементом стратегії протидії злочинності. Проте, для досягнення максимальної ефективності, необхідно вирішувати проблеми, пов'язані з кваліфікацією фахівців та відсталістю технічної бази. Необхідність розвитку освітніх програм та тренінгів, використання нових технологій можуть сприяти покращенню ситуації в цілому та забезпечити ефективнішу роботу правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ханькевич А. М. Оволодіння основами кримінального аналізу як засіб підвищення компетентності оперативних працівників кримінальної поліції / А. М. Ханькевич // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави. Харків – 2019. – С. 140–143.
2. Шинкаренко І. Р. Проблеми запровадження кримінального аналізу в діяльності підрозділів кримінальної поліції: теоретико-історичне підґрунтя / І. Р. Шинкаренко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2017. – № 1. – С. 233–242.
3. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. М. Заєць та ін. ; за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса : Фенікс, 2017. 352 с.
4. А. О. Кисельов. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в Дніпропетровській області). Бюлетень з обміну досвідом роботи №228/2021. РВВ ДНДІ. К., 2021, с. 63-67.
5. Kyselov A. O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, №2. Dnipro: 2019. Pp. 146-152.
6. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. law enforcement roles requiring language skills. Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston : Primedia eLounch, 2022. 194 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Pp. 39-47.

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАННЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Олійченко Ігор Михайлович

доктор наук з державного управління,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Національного університету
«Чернігівська політехніка» м. Чернігів,
ORCID: 0000-0001-8424-5432.

Артеменко Володимир Васильович

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування
Національного університету «Чернігівська політехніка»
м. Чернігів, ORCID: 0009-0005-3929-2332.

Вступ

Навчання з питань охорони праці - навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт;

спеціальне навчання - щорічне вивчення працівниками, які залучаються до виконання робіт підвищеної небезпеки або там, де є потреба в професійному доборі, вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці;

робота підвищеної небезпеки - робота в умовах впливу шкідливих та небезпечних виробничих чинників або така, де є потреба у професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням, управлінням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю.

Закон України «Про охорону праці» встановлює вимогу щодо проведення навчання з питань охорони праці на підприємствах. Зокрема в ст.18 зазначено, що працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити за рахунок роботодавця інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії, працівники, зайняті на роботах з

підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити за рахунок роботодавця спеціальне навчання і перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці, посадові особи, діяльність яких пов'язана з організацією безпечного ведення робіт, під час прийняття на роботу і періодично, один раз на три роки, проходять навчання, а також перевірку знань з питань охорони праці за участю профспілок. Також важливо зазначити, що не допускаються до роботи працівники, у тому числі посадові особи, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з охорони праці.

Однак, на практиці досить часто виникають проблеми з виконанням вимог даної статті Закону України «Про охорону праці», які спричиненні низкою факторів, основними з яких є небажання роботодавців вкладати кошти у навчання з охорони праці та недосконалість законодавства, яке не дає відповідь на всі питання, щодо проведення навчання з охорони праці.

Ціль роботи

Надання пропозицій щодо внесення змін в законодавство України з охорони праці, з метою усунення проблем котрі виникають під час проведення навчання з питань охорони праці на підприємствах.

Матеріали та методи

Автори тез використовували у своєму дослідженні законодавство України з питань охорони праці в частині проведення навчання з питань охорони праці на підприємствах та дані з відкритих джерел, для проведення ефективного та якісного аналізу проблематики проведення навчання з питань охорони праці на підприємствах та надання пропозицій щодо усунення виявлених проблем.

Результати та обговорення

Згідно ст.18 Закону України «Про охорону праці» навчання з охорони праці повинні проходити всі працівники, однак, якщо для працівників, які зайняті на роботах з підвищеною небезпекою встановлена чітка вимога проходити спеціальне навчання з охорони праці при прийомі на роботу та щороку в процесі трудової діяльності, то для працівників які не зайняті на

роботах з підвищеною небезпекою встановлена вимога проходити навчання з охорони праці при прийомі на роботу та в процесі трудової діяльності, але з якою періодичністю ці працівники повинні проходити навчання в процесі трудової діяльності не зазначено ні в Законі «Про охорону праці» ні в Типовому положенні про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці. Внаслідок цього виникає запитання – як часто слід навчати працівників які не задіяні на роботах з підвищеною небезпекою ? Однак відповіді на це запитання законодавство не дає і через це фахівцям з охорони праці на підприємствах досить важко, адже немає чіткого розуміння як часто проводити навчання для цих працівників.

Наступним питанням котре потребує конкретизації є програма навчання. Згідно п. 4.3. Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці спеціальне навчання з питань охорони праці проводиться роботодавцем на підприємстві за навчальними планами та програмами, які розробляються з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов'язків працівників і затверджуються наказом (розпорядженням) роботодавця. Однак виникає питання, - який обсяг навчальної програми доцільно вважати достатнім ? Як, бачимо це питання віддано на розсуд роботодавця, а кожен роботодавець розробляє таку програму навчання, яку вважає доцільною саме для свого підприємства, а ці програми досить часто є лише формальними та не включають всіх необхідних питань котрими має володіти працівник.

Також актуальною проблемою у навчанні з охорони праці на сьогоднішній день є неналежне ставлення роботодавців до охорони праці на підприємствах, роботодавці не приділяють значної уваги навчанням вимогам охорони праці працівників, адже це тягне за собою значні витрати, бо для проведення навчання працівників треба «відірвати» від роботи, а це економічні втрати, бо підприємство в дні навчання «стоїть». Тому досить часто навчання з охорони праці проводиться лише формально і як наслідок ми маємо працівників, які не навчені безпечним методам праці, а це в свою чергу веде до

виробничого травматизму.

Висновки

З метою усунення проблем котрі виникають в процесі проведення навчання з питань охорони праці на законодавчому рівні визначити:

- періодичність проведення навчання з питань охорони праці для працівників котрі не задіяні на роботах з підвищеною небезпекою;

- мінімальний обсяг навчальної програми, обов'язкові питання котрі необхідно включати до навчальної програми, а також мінімальний обсяг проведення навчання.

Визначення на законодавчому рівні цих питань значною мірою спростить проведення навчання з питань охорони праці на підприємствах та призведе до покращення стану охорони праці в цілому.

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Омельянець Анна Олександрівна

Курсант 3-го курсу ННППФПНП

Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

Науковий керівник:

Павлова Наталія Валеріївна

Доцент кафедри криміналістики

та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Актуальність обраної теми полягає в проблемах сьогодення, а саме наслідках вторгнення РФ на територію України. Найбільш тривожними для суспільства є влучання ракет в житлові приміщення та в об'єкти інфраструктури. Такі атаки здебільшого супроводжуються жертвами як з боку цивільного населення, так і військовослужбовців, що потребує ретельного огляду ділянки місцевості, в межах якої виявлені сліди та наслідки влучання ракет.

Огляд місця події – це слідча (розшукова) дія, яка спрямована на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів злочину і злочинця, які залишилися на місці злочину та інших фактичних даних, що дозволяють в сукупності з іншими доказами зробити висновок про усі обставини розслідуваної події. Натомість, проведення цієї слідчої (розшукової) дії в умовах воєнного стану має ряд особливостей, пов'язаних із дотриманням правил безпеки під час огляду територій, на яких можуть знаходитися небезпечні предмети, а також необхідністю використання спеціальних знань.

Для огляду кожного локального місця події утворюється слідчо-оперативна група, до складу якої входить слідчий, який є керівником групи, працівник криміналістичного підрозділу, який виконує функції

спеціаліста, оперативні підрозділи. Також до огляду місця події може залучатися дільничний офіцер поліції, що обслуговує територію, яка є місцем огляду, та працівники інших підрозділів. [2]

Виходячи із обстановки місця події, може виникнути потреба у залученні ряду спеціалістів. Слід зазначити, що, згідно ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;

3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК. [3]

Як показав аналіз судово-слідчої практики, до огляду місця влучання ракети можуть залучатися:

- судово-медичний експерт;
- кіно-, фото документалісти;
- працівники пожежної служби;
- вибухотехніки;
- представники кінологічної та інших служб поліції та ін. [1]

Важливу роль також приймає спеціаліст-криміналіст, адже коли за слідами та ознаками, які вилучені під час огляду місця події можна встановити низку обставин.

При огляді місця обстрілу або влучання снаряду ракетної артилерії

спеціаліст-криміналіст виконує наступні функції:

- фотографує та фіксує вирву за допомогою компаса для визначення можливого напрямку стрільби;
- вимірює за допомогою рулетки форму та розміри вирви;
- знімає координати центра вирви за допомогою планшета, телефона чи навігатора й фіксує в списках координат із зазначенням номера фіксації;
- складає масштабний план місця події (під час артилерійського обстрілу в масштабі 1:10 000, а під час ракетного удару – в масштабі 1:5 000);
- визначає координати знаходження залишків боєприпасів і фіксує їх в списках із зазначенням номера фіксації. [4]

Також варто відокремити спеціалістів з питань застосування ракетних військ та артилерії, а також військової авіації. Дані фахівці запрошуються від відповідних військових частин чи органів військового управління та в подальшому залучаються до огляду місця події лише за необхідності визначення імовірних напрямків обстрілів, які призвели до загибелі чи поранення осіб та/або пошкодження (знищення) об'єктів, і встановлення типів озброєння, яке використовувалося для здійснення обстрілів. Такі спеціалісти залучаються до огляду місця обстрілу або влучання снаряду ракетної артилерії. [4]

Вибухотехніки Нацполіції прибувають на місце влучення ракети для здійснення пошуку та знешкодження вибухонебезпечних предметів від завданих ворогом ракетно-бомбових атак та артилерійських обстрілів, оглядів місць подій за фактами вибухів та обстрілів, а також надають всебічну допомогу цивільному населенню. Адже працівники поліції можуть наблизитись до місця події тільки після висновку вибухотехніків, що на прилеглій території відсутні небезпечні предмети для життя населення - уламки.

Узагальнюючи вище сказане, слід зазначити важливість та значущість кожної із служб та їхніх спеціалістів. Адже кожен із нас повинен виконувати ту роботу, яка буде корисною для майбутнього життя нашого населення. Усе повинно відбуватися послідовно та відповідно до закону. Ніхто не повинен

виконувати повноваження іншого спеціаліста, оскільки він не володіє тими навичками, які є необхідними. І залучення спеціалістів надає можливість якіснішого та швидшого вирішення справи, яка відбулася на певній території України. Отже, наданий спектр спеціалістів є широким та необхідним для розслідування кримінальних справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ від 07.07.2017 МВС № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 15.01.23 р.).

2. Тіщенко С. Актуальні питання проведення огляду місця події під час розслідування масових заворушень в умовах воєнного стану. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/11296/1/160.pdf> (дата звернення 12.01.23 р.).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 15.01.23 р.).

4. МВС України Харківський національний університет внутрішніх справ «Дії слідчо-оперативних груп Національної поліції з документування злочинів пов'язаних із збройною агресією проти України пов'язаних із збройною агресією РФ проти України», Харків 2023

ЗАСТОСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В КРИМІНАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ

Остроумов Микита Олександрович

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник:

Кисельов Андрій Олександрович

доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

В умовах сучасності, як ніколи, досить сильно розвиненими стають технологічні інструменти, використання яких надає суспільству принципово нові можливості, однак мають й іншу сторону (негативну), яка полягає у наданні більш ширшого спектру інформаційної діяльності злочинцям, саме в мережі Інтернет (використання соціальних мереж, месенджерів тощо). Одним із ефективних засобів протидії вищевказаним проблемам є здійснення кримінального аналізу працівниками поліції, завдяки якому уповноваженим особам надаються знання та рекомендації, що в подальшому сприятимуть більш швидкому розслідуванню кримінальних правопорушень, а також знаходженню осіб, які причетні чи безпосередньо вчинили протиправні дії.

Щодо сутності кримінального аналізу, зазначимо, що він являє собою дії, які спрямовані на ідентифікацію та точне визначення взаємозв'язків між відомостями, які стосуються подій злочинного характеру, осіб, пов'язаних із ними та даними, що походять із різних джерел та їх використання правоохоронними органами та судами [2, с. 144]. Крім того, слід зазначити, що

збір, аналіз та розповсюдження аналітично оброблених даних самі по собі забезпечують набуття правоохоронцями знань, необхідних для запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень.

Зауважимо на тому, що практична значимість самого дослідження кримінального аналізу обумовлюється тим фактором, що в умовах сучасності, стан справ саме у сфері протидії поширенню злочинності порушує соціально-економічну та соціальну рівновагу в суспільстві. При здійсненні дослідження юридичної літератури, незважаючи на наявність значної кількості наукових публікацій, які безпосередньо призначені вивченню організованих форм злочинності, значної уваги потребують саме ті питання, що стосуються аналітичного супроводу як на етапі оперативно-розшукової діяльності, так і під час здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень, зокрема в аспекті використання при проведенні кримінального аналізу соціальних мереж.

Зазначимо, що поява інтернету радикально змінила форми, зміст, механізми, функції соціальних комунікацій. Із безпосереднім розвитком інтернету з'явилася можливість використовувати всі його досягнення в різних проявах. Одним із таких проявів стали соціальні мережі, які набули на сьогодні статусу невід'ємного атрибута нашого життя. Взагалі, сутність соціальної мережі виявляється у тому, що вона являє собою інтернет-сервіс, призначений одночасно для комунікації користувачів і для розміщення та поширення ними інформації [3, с. 236]. Також, існує думка, що соціальна мережа являє собою певну соціальну структуру, яка утворена індивідами або організаціями, вона має вигляд сайтів, на яких користувачі можуть створювати персональні сторінки та спільноти для спілкування і поширення інформації серед великої кількості людей [4, с. 50]. Хоч створення соціальних мереж було направлено на полегшення життя людей, однак існують і окремі актуальні аспекти, які самі по собі висвітлюють їх негативні ознаки.

Так, на думку А. В. Мовчана та Р. І. Благути, низкою проблем, які відповідним чином пов'язані із використанням інформації в інтернет-мережі є: «zareєстровані непоодинокі випадки, коли соціальні мережі сприяють

вчиненню злочинів (наприклад, особа повідомляє в мережі, що поїхала у відпустку, а в цей час її житло грабують); соціальні мережі несуть певну загрозу ще і тому, що злочинці також спілкуються через них, створюють закриті групи; у мережі міститься багато недостовірної інформації [1, с. 167]. До вищевикладеного слід додати, що використання сучасних інформаційних технологій, зокрема соціальних мереж, під час виявлення та розслідування злочинів визначається необхідною умовою для ефективності зазначених дій. Правоохоронцями здійснюється постійний моніторинг підозрілих блогів, чатів, сайтів тощо з метою отримання оперативно вагомої для правоохоронців інформації. Зокрема, сьогодні соціальні мережі використовуються правоохоронними органами зарубіжних країн як засіб для зв'язків із громадськістю у тому числі з метою отримання кримінологічно значимої інформації [5, с. 239].

Зауважимо, що при розслідуванні кримінальних правопорушень, а саме при застосуванні кримінального аналізу, не менш важливим є дослідження саме соціальних мереж. Так, на підставі такого аналізу можливим є отримати необхідні дані про місцеперебування конкретної особи як під час вчинення кримінального правопорушення, так і під час здійснення спеціальних заходів щодо розшуку осіб, які безпосередньо переховуються від органів досудового розслідування та суду. Крім того, використання інформації із соціальних мереж надасть змогу встановити коло осіб, з якими спілкується така особа, встановити її інтереси та можливі місця перебування тощо.

До того ж, при дослідженні літератури було встановлено, що кримінальний аналіз шляхом використання соціальних мереж, можна умовно класифікувати на низку груп, а саме: 1) констатація того, що дані про злочинця можна отримати з різних джерел (маються на увазі різні соціальні мережі); 2) визначення переліку можливих джерел отримання інформації про злочинця; 3) розробка методів отримання наперед визначеного обмеженого кола відомостей про злочинця; 4) визначення особливостей отримання такої інформації із конкретного джерела [6, с. 172].

Кисельовим А.О. акцентовано увагу на тому, що під час кримінального аналізу основним завданням кримінального аналітика є проведення аналітичного дослідження доступної йому інформації, створення за результатами такого аналізу аналітичних продуктів, що мають інформативний та рекомендаційний характер і створюють підґрунтя для вирішення оперативних і тактичних завдань під час документування та розслідування кримінальних правопорушень, або планування превентивних заходів у протидії злочинності [7] та зауважено на необхідності врахування поліцейськими тактичних особливостей під час оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням [8, с. 149-152; 9].

Отже, можна зробити висновок, що кримінальний аналіз має велике значення для ефективного функціонування професійної діяльності правоохоронних органів, тобто при розслідуванні кримінальних правопорушень. Його зміст має свої позитивні сторони, що саме по собі полегшує безпосереднє розслідування та нейтралізує протиправні наміри осіб. До того ж, не менш важливим виступає здійснення кримінального аналізу саме соціальних мереж, адже в умовах сучасності майже всі особи створюють особисті сторінки, які в подальшому можуть допомогти дізнатися не тільки більше інформації про особу, а також встановити її коло спілкування та навіть місцезнаходження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с.
2. Моца В. В. Теоретико-методологічні засади використання кримінального аналізу оперативними підрозділами правоохоронних органів України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. С. 141-147.
3. Радейко Р. І. Соціальні мережі як об'єкт правового регулювання.

URL: <http://aphd.ua/publication-144/> (дата звернення: 06.01.2024).

4. Павлиш Т. Г., Терещенко О. О. Аналіз інформації із соціальних мереж під час розслідування та в ході протидії злочинам. Українська поліцейстика: теорія, законодавства, практика № 1(3), 2022. С. 49-56.

5. Бугера О. Використання соціальних інтернет-мереж для запобігання злочинності. Підприємство, господарство і право, 2018. С. 238-241.

6. Калугін В. Ю., Федоров І. В. Джерела інформаційно-аналітичної діяльності. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство», 2022. С. 168-172.

7. А. О. Кисельов. Особливості здійснення кримінального аналізу на прикладі складання аналітичного звіту (за матеріалами УКА ГУНП в Дніпропетровській області). Бюлетень з обміну досвідом роботи №228/2021. РВВДНДІ. К., 2021, с. 63-67.

8. Kyselov A.O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, №2. Dnipro: 2019. Pp. 146-152.

9. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. law enforcement roles requiring language skills. Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston : Primedia eLounch, 2022. 194 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1/ Pp. 39-47.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ ГАЗУ

Ошийко Марія Анатоліївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Навчально-науковий інститут Права

Державний податковий університет

orcid.org/0000-0003-1825-3076

Вступ. Природний газ є одним із видів викопного палива поряд з вугіллям, сіркою та нафтою. Якщо ми спалюємо природний газ, він вивільняє значну кількість енергії. Промислове використання газу означає виробництво добрив, водню, забезпечення підприємств тощо. На його частку припадає близько 33% всього споживання газу в Україні.

Мета роботи. Проаналізувати питання правового регулювання публічних закупівель природного газу.

Матеріали та методи. Виконання даного наукового аналізу супроводжувалось використанням певних матеріалів та методів дослідження. Серед матеріалів можна виділити такі основні: емпіричні та теоретичні, їх характеристика.

Результати та обговорення. Висвітлюючи питання про правове регулювання публічних закупівель природного газу, а також щодо завдання його розподілу, то варто зазначити основні положення щодо цього, а саме: з 01.10.2015 правові засади функціонування ринку природного газу України визначаються Законом України "Про ринок природного газу" (далі - Закон України). У зв'язку з цим Закон України "Про засади функціонування ринку природного газу" визнано таким, що втратив чинність з 01.10.2015 року. Насамперед, це пов'язано з надходженням низкою звернень щодо закупівлі природного газу Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, що здійснює регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

Для чого ж потрібен вищезазначений відносно новий закон ?

1. для забезпечення істотних змін у системі взаємовідносин між постачальниками та споживачами послуг;

2. для більш прозорішої процедури та конкуренції компаній-постачальників на тендерах з постачання;

3. для забезпечення рівних прав на доступ до газотранспортних та газорозподільних систем, включно з газосховищами;

4. для регулювання фіксованого тарифу від держави, а не з боку постачальника, або за згодою двох сторін.

Так, згідно з Законом України постачальником природного газу слід називати суб'єкта господарювання, який на підставі ліцензії здійснює діяльність із постачання природного газу. Крім того, споживач у такому випадку здійснює закупівлю природного газу як товару, а щодо перерозподілу вже закупленого споживачем природного газу, то ця процедура здійснюється на підставі та умовах договору розподілу природного газу, що укладається між споживачем та оператором газорозподільної системи відповідно до типового договору розподілу природного газу.

Наступні зміни у правовому регулювання закупівлі природного газу були представлені у 2019 році, а саме зміненою положення численних нормативно-правових актів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, які регулюють питання розподілу/замовлення потужності газотранспортної системи, надання та оплати послуг транспортування природного газу (НКРЕКП), серед яких:

1. Кодекс газотранспортної системи, затверджений Постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2493;

2. Типовий договір транспортування природного газу, затверджений «Постановою НКРЕКП» від 30.09.2015 № 2497);

3. Методика визначення та розрахунку тарифів на послуги транспортування природного газу для точок входу і точок виходу на основі багаторічного стимулюючого регулювання, затверджена Постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2517).

На що вплинули такі зміни?

1. одержання доступу до потужності, надання послуг із

транспортування, у тому числі вчинення дій з врегулювання добового небалансу, є складовими послуги транспортування природного газу та здійснюються виключно на підставі договору транспортування;

2. постачальник природного газу за договором про закупівлю має право включати в кінцеву ціну природного газу вартість замовленої потужності в розмірі регульованого тарифу на послуги транспортування природного газу для точки виходу до газорозподільних систем;

3. у договорах немає фіксованої ціни, проте передбачено порядок зміни ціни природного газу саме у зв'язку зі зміною цього тарифу між постачальником та споживачем.

У свою чергу, правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади встановлює Закон України "Про здійснення державних закупівель".

Закупівля може здійснюватися шляхом застосування однієї з процедур, передбачених частиною першою статті 12 Закон України "Про здійснення державних закупівель".

Висновки. Отже, закупівля природного газу у ліцензованих постачальників природного газу може здійснюватись замовниками як шляхом проведення конкурсних торгів, так і шляхом проведення переговорної закупівлі, а закупівля послуг з розподілу природного газу у оператора газорозподільної системи - шляхом застосування переговорної процедури закупівлі.

Щодо договорів, то угода про закупівлю укладається між замовником і постачальником за результатами проведення процедури закупівлі в письмовій формі відповідно до положень Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України з урахуванням особливостей, визначених цим Законом та передбачає надання послуг, виконання робіт або набуття права власності на товари.

Отже, публічні закупівлі – це господарсько-правовий механізм, за допомогою якого держава здійснює закупівлю якісних товарів, робіт, послуг за

розумною ціною, що дозволяє забезпечити ефективне використання бюджетних коштів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про засади функціонування ринку природного газу" від 8 липня 2010 № 2467-VI, Верховна Рада України, 2010р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2467-17#Text>
2. Закон України "Про здійснення державних закупівель" від 10 квітня 2014 № 1197-VII, Верховна Рада України, 2014р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1197-18#Text>
3. Закон України "Про ринок природного газу" від 09.04.2015 № 329-VIII. Верховна Рада України, 2015р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19#Text>
4. Критенко О. О. Теоретичні підходи до визначення поняття «державні закупівлі». Вісник Академії митної служби України. 2014. № 1. с. 19-26
5. Мельников О. С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки. Теорія та практика державного управління. 2016. Вип. 1. с. 129-135.
6. Олефір А. О. Напрями вдосконалення державної закупівельної політики на сучасному етапі. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 1. с. 125-129.
7. Постанова НКРЕКП « Про затвердження газотранспортної системи» від 30.09.2015 № 2493, Верховна Рада України, 2015р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1378-15>.
8. Фалко Ю. В. Організація державних закупівель: зарубіжний досвід та практика України Університетські наукові записки. 2014. №1 (49).,с. 261-269
9. Щербина В. С. Публічні й приватні інтереси в господарських відносинах. Приватне право і підприємництво. 2014. Вип. 13. с. 28-31.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Рашевський Владислав

курсант 3 курсу

ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів НП
Дніпропетровського державного університету

внутрішніх справ

Науковий керівник:

Чорна Аліна Геннадіївна

старший викладач кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ

Вступ./Introduction.З початком введення воєнного стану у державі, влада може обмежувати певні права та свободи. Також норми щодо притягнення до відповідальності за кримінальні правопорушення, зокрема ті, які стосуються проти власності, можуть бути змінені або доповнені відповідно до законодавства країни, яка ввела воєнний стан.

Під час воєнного стану зазвичай розширюються повноваження влади та можуть бути введені тимчасові заходи, спрямовані на забезпечення безпеки та порядку в країні.

Матеріали та методи./Materials and methods. Крім загально-правових, введення воєнного стану може привести до низки, в тому числі, і кримінально-правових наслідків. Станом на тепер виникає необхідність в ефективності регулювання кримінально-правових відносин у сфері охорони основ національної безпеки, забезпечення захисту встановленого порядку несення військової служби від можливих кримінально-караних посягань в умовах воєнного стану.

Правова регламентація цих відносин передбачена нормами як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу (далі-КК) України. Так, в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України закріплено, що вчинення кримінального правопорушення

з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, є обставинами, які обтяжують покарання. (1) Можна сказати, що особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення в умовах воєнного стану, свідомо користується найбільш не вигідним для суспільства часом, тяжкими обставинами та умовами.

Це робить її дії особливо небезпечними для суспільства, і вони розглядаються як важливий чинник збільшеної загрози громадській безпеці. Фактори, такі як воєнний стан, погіршують ситуацію та підсилюють загальний ступінь небезпеки, пов'язаної з кримінальним правопорушенням, вчиненим даною особою. З введенням воєнного стану, було прийнято закон, який змінив КК України, посиливши кримінальну відповідальність за ряд кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Цим законом є Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 3 березня 2022 року.

З 7 березня 2022 року Законом № 2117-IX внесено зміни до Кримінального кодексу, спрямовані на посилення відповідальності за майнові кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану. Серед таких кримінальних правопорушень, як крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, розтрата і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, багато з них завжди визначали значну частину кримінальної статистики в Україні.

Наприклад крадіжка – ч. 1 ст. 185 КК була не нетяжким кримінальним правопорушенням, а кримінальним проступком, і за неї було передбачено покарання від штрафу 17 тис. грн. до обмеження волі строком до 5 років. Лише при повторному вчиненні крадіжки або за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 185), з проникненням у житло або інше володіння (ч. 3 ст. 185) чи у великому, особливо великому розмірі (ч. 4, 5 ст. 185) – передбачалися покарання у вигляді позбавлення волі.

Нині ж крадіжка, учинена в умовах воєнного або надзвичайного стану – є особливо кваліфікованим складом кримінального правопорушення. Вчинення

крадіжки в умовах воєнного стану – одразу кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК, за що передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років.(3)

Починаючи з 8 березня 2022 року, внесені аналогічні зміни передбачають підвищену відповідальність за грабіж, розбій, вимагання, а також розтрату і заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (корупційний злочин), які вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Усі ці кримінальні правопорушення тепер кваліфікуються одразу за частиною 4 відповідної статті (186, 187, 189, 191 КК) як особливо кваліфіковані.

Згаданий вище Закон № 2117-IX має назву «Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за мародерство» і передбачає:

а) частину четверту статті 185 після слів "у великих розмірах" доповнити словами "чи в умовах воєнного або надзвичайного стану";

б) частину четверту статті 186 після слів "у великих розмірах" доповнити словами "чи в умовах воєнного або надзвичайного стану";

в) частину четверту статті 187 після слів "організованою групою" доповнити словами "чи в умовах воєнного або надзвичайного стану";

г) частину четверту статті 189 після слів "організованою групою" доповнити словами "чи в умовах воєнного або надзвичайного стану";

г) частину четверту статті 191 після слів "у великих розмірах" доповнити словами "чи в умовах воєнного або надзвичайного стану";(2)

Висновки./Conclusions. В умовах воєнного стану цивільні особи, які вчиняють викрадення майна у фізичних чи юридичних осіб, притягуються до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності, такі як крадіжка чи грабіж, а не за вчинення ними мародерства. Факт вчинення злочинів проти власності в цих умовах розглядається як обставина, яка обтяжує їхню правову відповідальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» №2117-IX від 03.03.2022 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>

3. <https://pravo.ua/voiennyi-stan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Самофалова Аліна

курсантка 3-го курсу

Факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

Войтюк Марина

викладач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

У процесі трансформації правоохоронної системи в Україні, міжнародні правозахисні організації настоюють на тому, щоб держава гарантувала захист прав, свобод і законних інтересів своїх громадян, а також сприяла їх відновленню у випадку порушення. Взаємини між особою і державою визначаються обмеженням прав людини лише винятково уповноваженими державними органами та тільки відповідно до закону [2, с. 106].

Обов'язок охороняти і захищати права людини незалежно від її походження, майнового статусу, расової або національної приналежності, громадянства, віку, статі, мови, освіти, а також ставлення до релігії, політичних та інших переконань покладається на працівників правоохоронних органів. Цей обов'язок закріплений у Конституції України, законах і підзаконних нормативно-правових актах, які становлять правову основу діяльності таких працівників, до яких належить Національна поліція України. Остання керується принципами верховенства права, законності, відкритості, прозорості, політичної нейтральності та взаємодії з населенням на засадах партнерства і безперервності у своїй діяльності [3, с. 19].

Надання пріоритету захисту прав і свобод людини та громадянина, а також інтересів суспільства та держави є головною метою цього правоохоронного органу. Забезпечення та захист прав, свобод та законних

інтересів людини має переважати у відносинах між державою і громадянином. Усі функції країни повинні бути спрямовані на охорону інтересів людини, забезпечення та захист її прав та свобод. При застосуванні поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини мають імперативний характер, оскільки вони є правилом, формально визначеним та обов'язковим для всіх, яке гарантується відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту [4, с. 49].

Згідно з ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини, в області здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна обмежуватися лише тими заходами, які передбачені законом з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших, а також забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [4].

Обмеження прав і свобод людини в Україні допускається лише в надзвичайних ситуаціях і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції у межах застосування поліцейських заходів. Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, яке обмежує певні права і свободи людини і застосовується поліцейськими згідно із законодавством, яке визначає норми для забезпечення використання наданих поліції повноважень [2].

У контексті розгляду правоохоронної функції держави варто акцентувати на тому, що ця функція спрямована на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян, сприяючи при цьому запобіганню колективних та масових порушень і загалом забезпеченню миру в країні. Згідно зі статтею 3 Конституції України, гарантовані права і свободи людини та громадянина є важливою складовою правового порядку. Паралельно з Конституцією, важливе значення мають Загальна декларація прав людини та інші нормативно-правові акти, що стосуються прав та свобод особи. Принципи та положення, визначені в цих документах, підтримують пріоритет прав і свобод громадянина як важливий аспект правоохоронної функції держави [1].

Права людини, закріплені в основних документах, таких як Конституція та Загальна декларація прав людини, є фундаментальними принципами, які повинні лежати в основі діяльності поліції. Поліція, як суб'єкт здійснення правоохоронної функції, зобов'язана взаємодіяти з громадянами в межах цих прав, розглядаючи їх як невід'ємний елемент правової системи [1].

Однією з ключових особливостей є визнання поліцією важливості індивідуальних прав та свобод кожного громадянина. Принципи верховенства права, законності та поваги до гідності особи повинні пронизувати всі сфери поліцейської діяльності. Стандарти ведення слідства, затримання та використання силових засобів повинні відповідати вимогам правових актів і бути спрямованими на запобігання порушенням прав людини [2].

Ефективне забезпечення прав людини в діяльності поліції передбачає активну взаємодію з громадськістю. Розбудова діалогу та взаєморозуміння сприяють створенню довіри до правоохоронних органів. Важливо, щоб громада відчувала свою активну роль у контролі за діяльністю поліції та мала засоби для вираження своїх обурень чи сумнівів.

Резюмуючи вищесказане, важливо підкреслити, що поліція відіграє ключову роль у забезпеченні прав та свобод людини. Незважаючи на існуючі в Україні правові гарантії, взаємодіючи з іншими аспектами прав і свобод особи, реалізація цих прав на практиці ще не досягає високого рівня – не лише в юридичному, але і в загальнокультурному та світоглядному плані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: офіц. текст. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayinirozdil-ii>
2. Закон України «Про Національну поліцію». URL: https://protocol.ua/ua/pro_natsionalnu_politsiyu_stattya_29/
3. Гладкова Є. О., Малиновська Т. М. Дотримання працівниками Національної поліції міжнародних стандартів у забезпеченні прав і свобод людини. Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку

вітчизняного законодавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Дніпропетровськ, 25-26 листоп. 2016 р. С. 48–52.

4. Моргунов О. А. Верховенство права в діяльності органів Національної поліції як основа забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. III наук.-практ. конф.(м. Вінниця, 11 трав. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023.С. 30-33, 2023.

ОСНОВИ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЩО ВХОДЯТЬ У СФЕРУ ІНТЕРЕСІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Сологуб Катерина Віталіївна

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Нагорна Олена Олександрівна

Старший викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

Основи електронної торгівлі та цифрової економіки в сучасному світі стають неодмінною частиною господарського права, що визначає правові рамки та регулює взаємодію суб'єктів в цих сферах. Таке законодавство враховує особливості електронного бізнесу, забезпечуючи захист прав учасників електронних транзакцій, регулювання цифрових платформ та забезпечення конфіденційності та безпеки в онлайн-середовищі. Включення цих аспектів у господарське право відображає стрімке розвиток технологій та їх вплив на економічний ландшафт, змушуючи правову систему адаптуватися до викликів цифрової трансформації та забезпечувати справедливий та ефективний функціонування цих нових галузей.

Господарське право в контексті електронної торгівлі та цифрової економіки також розглядає:

- **Електронні контракти та їхні правові аспекти:** Регулювання угод, укладених в електронній формі, включаючи питання юридичної сили та виконання цих контрактів.
- **Захист споживачів в онлайн-середовищі:** Визначення прав споживачів при здійсненні електронних покупок та механізми вирішення спорів.
- **Авторське право в цифровому просторі:** Регулювання

використання та захист прав на цифровий контент, а також врегулювання аспектів інтелектуальної власності.

- **Кібербезпека та захист персональних даних:** Розробка нормативно-правових механізмів для захисту електронної інформації та особистих даних в цифровому просторі.

- **Електронна грошова система та фінтех:** Регулювання нових фінансових технологій, включаючи електронні платіжні системи та криптовалюти.

Господарське право активно адаптується до викликів цифрової економіки, забезпечуючи відповідні норми для розвитку електронної торгівлі та цифрових технологій, а також боротьби з їхніми правовими аспектами.

Додатковими аспектами господарського права в контексті електронної торгівлі та цифрової економіки включають:

Глобальний аспект торгівлі: Регулювання міжнародних електронних транзакцій та врегулювання конфліктів, що виникають через границі у сфері електронної торгівлі.

Сприяння інноваціям: Створення правових механізмів для заохочення та захисту інновацій в цифровій економіці, включаючи власність на нові технології та регулювання їх використання.

Електронна логістика та постачання: Регулювання ланцюгів постачання в електронній торгівлі, враховуючи аспекти доставки, зберігання та відповідальності за якість товарів.

Податкова політика в цифровому просторі: Розробка правових механізмів для оподаткування електронних транзакцій та участі суб'єктів цифрової економіки у податковій системі.

Кіберпреступність та правовий захист: Регулювання протидії кіберзлочинності, а також захист прав та конфіденційності в онлайн-середовищі.

Ці аспекти спільно формують сучасну правову основу для розвитку та функціонування електронної торгівлі та цифрової економіки, забезпечуючи

баланс між інтересами бізнесу, споживачів та суспільства в цілому.

Узагальнюючи всю інформацію, розуміємо, що господарське право в сучасному світі включає в себе ключові аспекти електронної торгівлі та цифрової економіки. Забезпечення правових основ для функціонування цифрових бізнес-моделей та технологій є критичним для стабільності та розвитку економіки. Визначення стандартів електронних угод, захист прав споживачів, регулювання інтелектуальної власності в цифровому просторі – це лише кілька аспектів, які відображають сутність взаємодії господарського права та сучасних цифрових викликів. Вирішення цих питань сприятиме не лише захисту прав суб'єктів електронної торгівлі, але і сприятиме створенню більш конкурентоспроможної та інноваційної економічної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Електронна комерція в Україні. URL:http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12748/1/Ivanova_134-155.pdf.
2. Задорожний «Електронна комерція в Україні: дискусійні аспекти нормативно-правового регулювання» ISSN 1993-0240. Вісник Тернопільського національного економічного університету. № 1, 2017. С. 119-125.
3. Білий О. Господарсько-правова відповідальність за належну якість та безпеку товарів, що реалізуються у сфері електронної комерції. Юридичний вісник. 2016. № 3. С. 121-129.

ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Філон С. Ф.,

здоувач вищої освіти 4 курсу гр. КЮ-202

Науковий керівник

Оспенко І. П.,

старший викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Використання методів та прийомів криміналістичної техніки у протидії злочинності є законним, якщо це чітко передбачено законодавством (або іншими нормативними актами), рекомендовано законом або не суперечить його змісту. Загальні правові засади використання технічних засобів визначаються статтею 2 Кримінально-процесуального кодексу, яка регулює завдання кримінального судочинства.

Відповідно до статті 22 КПК прокурор, слідчий і особа, яка проводить дізнання, зобов'язані використовувати всі передбачені законом засоби для всебічного, повного і об'єктивного розслідування обставин справи. Це передбачає використання всіх законом дозволених засобів, включаючи технічні засоби [1, с. 34].

У кримінально-процесуальному законодавстві відсутня конкретна норма, яка б регламентувала правові аспекти використання криміналістичної техніки.

Враховуючи критерії правового регулювання використання криміналістичних методів та засобів для збору й дослідження доказів у кримінальних провадженнях, слід враховувати такі аспекти, як законність, допустимість, наукова обґрунтованість, забезпечення процесуальних гарантій проти незаконного застосування, відповідність статусу учасників кримінального провадження та їх повноважень, а також визначення мети, умов, і, за необхідності, порядку застосування таких методів у відповідних процесуальних документах, в яких зафіксовано отримані результати [2].

Під час розгляду питань використання техніко-криміналістичних засобів

у протидії незаконному наркобізнесу та розробки шляхів підвищення ефективності їх використання, слід зазначити, що така діяльність повинна повністю відповідати правовим засадам застосування криміналістичних засобів у рамках кримінального процесу.

В літературі висловлюється думка про потребу у включенні в закон переліку всіх науково-технічних засобів, методів та прийомів, які можуть застосовуватися під час розслідування та виявлення кримінальних правопорушень. Основна увага при цьому приділяється новим науково-технічним засобам для роботи з доказами та технічним прийомам, які можуть використовуватися під час проведення слідчих (розшукових) дій. Однак через постійне удосконалення та зміну таких методів і засобів, законодавець не може вичерпно передбачити їхні всі аспекти.

Слід зазначити, що поповнення арсеналу науково-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю вимагає перевірки їхньої науковості та заборони використання ненаукових та несумісних із принципами демократії методів кримінального судочинства.

Під час використання технічних засобів важливо оформити процесуальні деталі, такі як факт застосування, матеріали, отримані в результаті застосування. Застосування криміналістичної техніки слід документувати у протоколі, вказуючи місце, час, об'єкти, особи, мету та конкретні результати застосування. Важливо також зафіксувати, що особи, учасники слідчої дії, були інформовані про застосування технічних засобів перед їх використанням [3, с. 22].

Доказове значення результатів застосування криміналістичної техніки полягає в їх здатності надати об'єктивні та переконливі відомості у судовому процесі. Криміналістична техніка включає в себе різноманітні методи та засоби дослідження, спрямовані на виявлення, фіксацію та аналіз слідів кримінальних правопорушень.

Отже, криміналістична техніка володіє великим доказовим значенням, оскільки вона допомагає створити об'єктивну та надійну базу для розслідування

та судового вирішення кримінальних проваджень.

Криміналістичні методи базуються на науці та технологічних досягненнях, що забезпечує їх об'єктивність і високу точність. Це робить отримані результати важливими для судового визначення. Криміналістична техніка дозволяє виявляти різноманітні сліди, такі як відбитки пальців, волосся, барвники, ДНК тощо, які можуть бути вирішальними для ідентифікації осіб чи встановлення фактів злочину. Застосування криміналістичних методів може значно полегшити процес розслідування та допомагати правоохоронним органам у встановленні винних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика : підручник. Р. І. Балагута, О. І. Герасимів, О. М. Дуфенюк та ін. за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів. ЛьвДУВС. 2016. 948 с.
2. Правові основи використання криміналістичної техніки. URL: <https://buklib.net/books/24959/>
3. Гора І. В. Криміналістика. Ч. 1. Криміналістична техніка : навчальний посібник. Київ. Алерта. 2005. 320 с.

ЖІНОЧЕ НАСИЛЬСТВО ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ЧОЛОВІКІВ

Хачко Дмитро Олексійович
Лещенко Даниїл Дмитрович
здобувачі вищої освіти III курсу,
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції,
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник:
Войтюк М. П.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

Проблема насильства в сім'ї на сьогоднішній день не втрачає своєї актуальності. Однак, це питання в рамках наукових досліджень, підходів, концепцій, напрямків розглядається доволі обмежено, бо емоційному і психологічному насильству приділяється недостатньо уваги, а чоловік в якості жертви насильницьких дій досліджується недостатньо.

Актуальність проблеми насильства над чоловіками у наш час пов'язана з тим, що це питання було та залишається майже не вивченим. Суспільство почало розглядати чоловіків як потенційних жертв відносно недавно [1, с. 534-535].

Домашнє насильство – проблема, яка є актуальною у будь-який час. Але значна увага сьогодні приділяється насильству проти жінок. Питання насильства проти чоловіків є на теперішній час невирішеним. Для захисту прав жінок було створено та ратифіковано нашою державою Стамбульську конвенцію, основними цілями якої є захист жінок від усіх форм насильства запобігання, переслідування і усунення такого явища, як насильство щодо жінок та домашнє насильство, а також сприяння ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і досягненню рівності між жінками і чоловіками, в тому числі шляхом розширення прав і можливостей жінок. Але окремо не було

створено ніякої конвенції для захисту прав чоловіків, що постраждали від насильства, тому насильство щодо чоловіків слід розглядати на загальних підставах.

Насильство зазвичай вживається по відношенню до дій фізичного характеру, але «вербальне насильство» і «психологічне насильство», зокрема спрямовані проти представників чоловічої статі, зустрічаються все частіше.

Насильство над чоловіками представляє собою глобальну проблему, яка часто залишається непомітною. Однією з головних причин цього є відповідність чоловіків визначеним стереотипам та уявленням. Суспільство припускає, що істинний чоловік повинен бути фізично сильним, здоровим, без жодних обмежень, розумним, мати фінансову стабільність та успішну кар'єру, а також бути незалежним, здатним впоратися із всіма труднощами, включаючи захист себе та своїх близьких від різноманітних загроз.

У стосунках жінки часто вчиняють саме психологічне насильство, принижуючи чоловіків словами. Наприклад, після важкого дня на роботі замість слів підтримки та питань про те, як справи на роботі, чоловіки часто чують образливі фрази у свій бік про недостатність коштів або їх відсутність, принизливі слова про залежність від керівництва та відсутність кар'єрного росту. Виходячи з цього, слід визначити поняття «психологічне насильство».

Згідно з п. 1 ст. 1 закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [2].

Проблема полягає в тому, що цей стереотип є занадто ідеалізованим та формує серед чоловіків тенденцію приховування своїх проблем. Тому чоловіки набагато рідше звертаються до поліції з питанням щодо насилля над ними.

Також варто звернути увагу на те, що слідування образу “чоловіка-героя” та тиск стереотипів із самого дитинства, породжує напругу, яка стає підґрунтям для прояву агресії. Проблему замовчування своїх проблем було виявлено й при опитуванні чоловіків, з яких лише 12% стикаючись із насильством у віці до 16 років, із кимось про це говорили. Ті, хто залишив цей досвід у таємниці, вважали себе винними або не знали, що про це необхідно повідомляти. Також результати опитування підтвердили, що більшість українських чоловіків схильні замовчувати випадки насильства незалежно від віку й середовища. Близько 80% респондентів, які стикалися з домашнім насильством у дитинстві або в зрілому віці, не зверталися по допомогу. Так само замовчували проблему ті, хто пережили булінг або побої у школі (79%), чи вуличні тілесні ушкодження в дитинстві і юності (74%). Деяко краща ситуація із зверненнями в разі вуличних побоїв у дорослому віці — про такі випадки повідомляла майже третина опитаних осіб чоловічої статі (29%) [3].

Емоційне і психологічне насильство з боку жінки по відношенню до чоловіка призводить не тільки до його особистісних розладів, негативно впливає на стан і реалізацію особистісного потенціалу, а й негативно впливає на розвиток суспільства в цілому в часовій перспективі.

Важливо розглянути можливі шляхи запобігання та підтримки жертв жіночого насильства серед чоловіків. Системи психологічної допомоги, освітні програми та соціальні ініціативи можуть відігравати ключову роль у зміцненні підходів до розв'язання цієї проблеми. У подоланні жіночого насильства в сімейних відносинах важливо враховувати його багатогранний характер та взаємовплив на чоловіків та сім'ї. Суспільна увага, наукові дослідження та ефективні програми можуть сприяти подоланню цієї серйозної проблеми та забезпечити безпеку для всіх членів сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В. А. Уваренко. Насильство над чоловіками: віктимологічний аспект. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених,

курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 534-538.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 16.01.2024)

3. Мосіюк М. Чому чоловіки мовчать про пережите насильство. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3629474-comu-coloviki-movcat-pro-perezite-nasilstvo.html> (дата звернення: 16.01.2024)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ВЧИНЕНИХ У СПІВУЧАСТІ

Хода Олена Сергіївна

здобувач вищої освіти 3 курсу
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Киркач Дар'я Андріївна

здобувач вищої освіти 3 курсу
спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність»
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Науковий керівник:

Чорна Аліна Геннадіївна

старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
капітан поліції

Здійснення правосуддя щодо ефективного захисту прав і інтересів громадян неможливе без чіткої кваліфікації кримінальних правопорушень. Часто трапляються випадки, коли у вчиненні одного кримінального правопорушення беруть участь декілька осіб, які спільно прагнуть досягти єдиного протиправного результату. Оскільки правопорушення, скоєні групою, вони є більш суспільно небезпечними, ніж вчинені індивідуально, важливо встановити правила кваліфікації діянь у співучасті. Це дозволить чітко визначати ступінь тяжкості таких правопорушень та призначати справедливе покарання з урахуванням ролі кожного співучасника. Тому питання кваліфікації кримінальних правопорушень у співучасті потребує особливої уваги правозастосовних органів. Питання кваліфікації кримінальних правопорушень вчинених у співучасті, досліджувались у працях багатьох науковців як у контексті дослідження інституту співучасті Ф. Г. Бурчак,

Р. Р. Галіакбаров, П. І. Гришаєв, Ю. В. Гродецький, Н. О. Гуторова, А. Ф. Зелінський, М. Г. Іванов, М. І. Ковальов, О. О. Кваша, А. П. Козлов, Г. А. Кригер, П. С. Матишевський, Г. В. Новицький, Р. С. Орловський, М. І. Панов, В. С. Прохоров, так і в рамках вивчення проблем кваліфікації взагалі Є. В. Благов, Л. Д. Гаухман, В. В. Колосовський, М. Й. Коржанський, В. В. Кузнецов, Б. А. Курінов, В. О. Навроцький, О. І. Рарог, С. А. Тарарухін, Р. А. Сабітов, А. В. Савченко та інші вчені [1].

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених кваліфікації кримінальних правопорушень у співучасті, деякі аспекти цієї проблематики досі залишаються дискусійними і потребують подальшої розробки. Дане дослідження доцільно почати з визначення самого поняття співучасті воно є досить поширеним явищем у кримінальному праві. Має місце тоді, коли у вчиненні умисного кримінального правопорушення беруть участь декілька осіб.

Через численність класифікацій співучасті, розроблених у доктрині кримінального права, їх аналіз не є можливим без об'єднання подібних точок зору груп. Як правило, класифікація співучасті проводиться фахівцями з опорою на категорії «форма співучасті» та «вид співучасті». Під формою традиційно розуміється зовнішній вираз діяльності співучасників, під виглядом – внутрішній. Однак деякі вчені не використовують поняття «види співучасті», виділяючи лише форми, на підставі відразу двох критеріїв - об'єктивного (спосіб взаємодії співучасників) та суб'єктивного (ступінь узгодженості їх дій), тобто зміст категорії «вид співучасті» включаються зміст категорії «форма співучасті» [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 27 КК «співучасниками кримінального правопорушення, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник». Якщо ж говорити про кваліфікацію діянь співучасників у вчиненні спільного умисного кримінального правопорушення, то потрібно зазначити таке: згідно із ч. ч. 1 та 2 ст. 29 КК України виконавець підлягає кримінальній відповідальності лише за статтею Особливої частини КК України, тоді як організатор, підбурювач та пособник - обов'язково за відповідною частиною ст. 27 і тією статтею чи її

частиною Особливої частини КК, яка передбачає кримінальне правопорушення, учинене виконавцем. Зокрема, прикладом може слугувати кваліфікація діянь співучасників у разі вчинення умисного вбивства за попередньою змовою. У такому разі діяння виконавців варто кваліфікувати за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України, протиправну поведінку організатора – за ч. 3 ст. 27 та п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України, підбурювача та пособника – за ч. 4 ст. 27, п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України та за ч. 5 ст. 27, п. 12 ч. 2 ст. 115 КК України відповідно, якщо відсутні інші кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення [3]. Проте на практиці правила кваліфікації дій співучасників не будуть застосовуватися в такому ж вигляді. Це ж відбувається, зокрема, у разі, коли один співучасник виконує декілька ролей у спільному вчиненні кримінального правопорушення. Наприклад, роль підбурювача виконує особа, що є водночас пособником чи виконавцем. У такому разі спочатку необхідно з'ясувати усі ролі цієї особи та види співучасті за ст.27 КК. А вже потім відобразити це у формулі кваліфікації його дій.

Отже, співучасть у кримінальних правопорушеннях набула широкого розповсюдження. Водночас відсутність єдиного підходу до розуміння форм співучасті, їх ознак та ролей учасників породжує правозастосовні колізії. Тому положення кримінального закону щодо співучасті потребують чіткішого роз'яснення.

Запровадження загальних і спеціальних правил кваліфікації групових кримінальних правопорушень сприятиме однозначному застосуванню норм та ефективнішому призначенню покарань співучасникам з урахуванням їх ролі. Уніфікація підходів до кваліфікації діянь у співучасті усуне потребу в додаткових роз'ясненнях і сприятиме однаковому правозастосуванню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. О. Ус Правила кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті. Вісник Національної академії правових наук України, 2014
2. Крисько, Вікторія. Співучасть у кримінальному правопорушенні.

Стану: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції в авторській редакції,(м. Кропивницький, 27 жовтня 2022 року). Кропивницький, 2022. 367 с., 2022, 106.

3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.01.2024).

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Чинчевич Ольга Михайлівна
курсант 2 курсу Навчально-наукового
інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
науковий керівник:

Березняк Василь Сергійович
завідувач кафедри кримінального права та кримінології,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Під час вторгнення країни агресора на територію України у 2014 році, було оголошено воєнний стан у прикордонних областях. Цей стан є особливим, оскільки на той момент існувала серйозна загроза суспільству, незалежності держави та територіальній цілісності. Цей період став часом найбільшого зростання злочинності, оскільки війна спричиняла не лише матеріальне зруйнування та загибель людей усередині країни, але й впливала на психологічний та моральний стан суспільства. Це не перший раз, коли наша країна переживає подібний режим, на сьогоднішній день на всій території України оголошено воєнний стан, проте кваліфікація кримінальних правопорушень, що відбуваються у цей період, залишається проблемою для юристів-практиків та дослідників. Кримінальні правопорушення, вчинені під час воєнного часу, можуть мати різноманітні форми, такі як шпигунство, диверсія, катування, викрадення заручників, мародерство, згвалтування, поширення інфекційних захворювань та інші. Міжнародне право розробило механізми захисту законних прав та інтересів держав і дозволяють говорити про його охорону функцію. Тривала повномасштабна війна призвела до широкого кола порушень прав людини протияк цивільних осіб, так і учасників бойових дій, включаючи права на життя, свободу та безпеку людини [1].

Під час воєнного стану класифікація кримінальних правопорушень має свої особливості, оскільки ситуація є вкрай напруженою і стандарти, які застосовуються у мирний час, можуть зазнати значних змін. Кримінальні правопорушення у військовий період часто розглядаються в контексті міжнародного гуманітарного права, яке встановлює обмеження у веденні війни та захищає права цивільних осіб та військовополонених. Римський статут є основоположним документом, яким МКС керується в організації власної діяльності, однак він досі потребує певних змін і доповнень, редагування концепції МКС для його повного сприйняття державами, які досі не ратифікували положення Римського статуту [2].

Воєнне кримінальне правопорушення - це порушення правил та звичаїв війни, що може включати в себе вбивство, жорстоке поводження або вигнання цивільного населення з окупованих територій, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, убивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безпричинне руйнування населених пунктів, яке не випливає з військової необхідності. Таке визначення було вперше надане статтею 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі у 1945 році. Цей перелік злочинів спочатку був уведений у Женевських конвенціях [3].

Воєнні кримінальні правопорушення визнаються кримінальними правопорушеннями вчиненими військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами. Для таких осіб часто застосовуються спеціальні процедури накладення покарань та визначення відповідальності, а також відбування покарання, адже вони являються спеціальними суб'єктами.

Правопорушення у воєнний період мають унікальні характеристики, такі як воєнні злочини, порушення міжнародного гуманітарного права та злочини проти людяності. Вони можуть бути пов'язані з використанням заборонених видів зброї, нападами на цивільне населення, етнічними чи расовими чистками. Деякі злочини воєнного часу можуть бути вчинені військовослужбовцями, військовозобов'язаними або резервістами. Це може призвести до застосування спеціальних процедур щодо відповідальності та покарання цих осіб [4, с. 93].

Важливою умовою є належне накладення покарань, вибір найбільш ефективних кримінально-правових заходів, залежно від ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння.

Класифікація цих правопорушень під час воєнного стану важлива для забезпечення відповідальності за їх вчинення. Міжнародні трибунали та суди, такі як Міжнародний кримінальний суд, можуть розглядати ці справи та вживати заходів щодо притягнення до відповідальності тих, хто вчинив серйозні правопорушення. Класифікація правопорушень під час воєнного стану є складною через специфічність конфліктів, причетних осіб та важливість дотримання міжнародних норм. Ефективність класифікації дозволяє точно встановлювати відповідальність та приймати належні заходи для забезпечення справедливості й уникнення подальшої злочинності у воєнний період [5].

У висновку можна відзначити, що класифікація правопорушень під час воєнного стану має свої унікальні особливості. Важливо враховувати контекст воєнних конфліктів та принципи міжнародного гуманітарного права. Правопорушення у цих умовах охоплюють широкий спектр дій, від воєнних кримінальних правопорушень таких як вбивства, пограбування та незаконне використання заборонених видів зброї, до порушень прав людини, таких як етнічні чи расові чистки, рабство, катування.

Особливий акцент робиться на воєнних кримінальних правопорушень, які визнаються вчиненими особами, пов'язаними з військовою сферою, такими як військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти. Встановлення відповідальності за такі дії та визначення покарань мають свої особливості, враховуючи контекст військових дій та загроз, які вони несуть для суспільства, незалежності держави та територіальної цілісності.

Зазначається, що управління та розслідування воєнних кримінальних правопорушень вимагає особливої уваги та професійної експертизи, а також забезпечення справедливості та відповідності принципам міжнародного права. Важливо постійно вдосконалювати законодавство та практику для ефективного протидії правопорушенням у воєнний період та забезпечення відповідальності

за вчинені злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Berezniak V., Demicheva A., Furfaro R. Violations of human rights by the Russian Federation during full-scale armed aggression against Ukraine. *PHILOSOPHY, ECONOMICS AND LAW REVIEW*. Volume 3, no. 1, 2023. URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11750/22.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Березняк Василь. Щодо особливостей юрисдикції міжнародного кримінального суду: аналіз окремих положень римського статуту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/1_ua/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_1-2022-155-160.pdf
3. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: монографія. К: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/monograkarpenko.pdf>
4. ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції в авторській редакції, (м. Кропивницький, 27 жовтня 2022 року). Кропивницький, 2022. 367 с. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk_konferencziya_27_10_onovlenyj.pdf
5. Вознюк А. А. Воєнний або надзвичайний стан як обставина, що впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання: актуальні питання вдосконалення кримінального законодавства. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 43–54.

ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Ярцев Роман Юрійович

Курсант

Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Аналіз поняття "об'єкт кримінального правопорушення" є важливим для розвитку кримінального права. Визначення природи об'єкта є складним завданням, що виникає на рівні філософії та правової сфери. Розгляд об'єкта кримінального правопорушення на практиці дозволяє з'ясувати соціально-правову сутність правопорушення, розкрити його суспільно небезпечні наслідки, визначити межі правової норми, сприяє правильній кваліфікації та відокремленню від інших видів правопорушень. Об'єкт кримінального правопорушення взаємодіє як з законодавством, так і з правоохоронними органами. Визначення цього об'єкта визначає ступінь достовірності теоретичної основи вирішення численних проблем у галузі загальної та основної частин кримінального права. Вивчення поняття "об'єкт кримінального правопорушення" представляє собою складний і суперечливий аспект кримінальної доктрини. В українській кримінальній науці домінує думка, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які захищаються кримінальним законодавством. Більшість підручників та посібників з кримінального права та коментарів до Кримінального кодексу України включають такий підхід до розгляду об'єкта. Думка про це є поширеною серед вчених, таких як В. І. Борисов, О. М. Готін, М. Я. Коржанський, Ю. О. Кучер, О. М. Миколенко, М. О. Мягков, А. О. Пінаєв, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, І. І. Чугунніков і інші. Відповідно до цієї концепції, об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, які охороняються нормами кримінального права та які порушив правопорушник. Хоча ця концепція стала предметом критики вітчизняних

експертів, які висловлювали свої пропозиції стосовно того, що слід розглядати як об'єкт кримінального правопорушення, В. Я. Тацій, захищаючи свою позицію щодо "суспільних відносин як об'єкта", обгрунтовано вказує, що ці суспільні відносини, які є об'єктом кримінального правопорушення, існують об'єктивно, незалежно від свідомості та кримінального закону, і є первинними відносно будь-якого іншого аспекту. Висновок стосовно структури суспільних відносин автор виніс на основі аналізу попередніх досліджень, і ця структура складається з трьох ключових елементів: 1) суб'єкти відносин (носії); 2) предмет відносин, тобто фактори, які визначають факт виникнення та існування такого взаємозв'язку; 3) суспільнозначуща діяльність, що представляє собою суспільний зв'язок [1, с. 56]. Хоча ця концепція перебувала під критикою вітчизняних експертів, які висловлювали свої власні погляди щодо того, що слід вважати об'єктом кримінального правопорушення, В. Я. Тацій у відповідь на ці зауваження наголошує: "Під час аналізу критики теорії об'єкта як суспільних відносин ми вважаємо, що цю концепцію не можна вважати застарілою або штучним постулатом радянської епохи, як часто стверджують її критики." У вітчизняній науці кримінального права існують інші підходи до визначення об'єкта кримінального правопорушення, зокрема, С. Б. Гавриш вважає, що кримінальне право захищає матеріальні явища, такі як життя, здоров'я, гідність, власність, природні об'єкти. Його точка зору полягає в тому, що кримінальне право не може бути призначене для захисту суспільних відносин, оскільки вони вважаються лише формою наукової абстракції. Вчений висловлює твердження, що "об'єкт кримінального правопорушення - правове благо як певна цінність" вдало поєднує два аспекти. З одного боку, це вказує на специфіку кримінального права, де кримінальна відповідальність настає лише за порушення охоронюваних законом благ. З іншого боку, це також вказує на реальне благо як охоронювану цінність [2, с. 13]. Питання того, які суспільні відносини, цінності та блага можуть бути визнані предметом конкретного правопорушення, вирішується не науковими дослідженнями кримінального права чи правозастосовчою практикою, а прийняттям або скасуванням закону

законодавцем. Роль кримінального права та судової практики полягає у визначенні суспільних відносин, цінностей і благ, які законодавець визначає як об'єкт кримінального правопорушення, і в розкритті їх справжнього значення.

Наприклад, розглядаючи людину як найвищу і самостійну цінність, неможливо її звести до простого носія суспільних відносин. Вона має невід'ємні природні права на життя, здоров'я, честь і гідність. Зазначимо, що Загальна декларація прав людини визнає, що всі люди народжуються вільними і рівними в правах [3]. Одночасно, в Конституції України чітко визначено, що життя, здоров'я, честь і гідність людини, її недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні [4]. Права і свободи людини та їхні гарантії визначають спрямованість та зміст діяльності держави.

Однак визначення об'єкта кримінального правопорушення як сукупності суспільних відносин може бути занадто загальним та широким. Об'єкт, розгляданий як елемент кримінального правопорушення, є більш вузьким і конкретним, оскільки правопорушення зазвичай стосується лише певних аспектів суспільних відносин. Визначення об'єкта кримінального правопорушення має важливе практичне значення не лише в теорії, а й у конкретних правових ситуаціях.

Правовий аспект визначення об'єкта кримінального правопорушення виявляється в кількох ключових аспектах. По-перше, це допомагає розкрити соціальну природу правопорушення, розглядаючи його характер і ступінь суспільної небезпеки. Дослідження цінностей, які стають об'єктом суспільно небезпечних дій, приводить до вдосконалення кримінального права, оскільки аналіз ієрархії суспільних цінностей сприяє створенню чіткої системи кримінального законодавства.

Визначення суспільних цінностей, які не охороняються кримінальним законодавством, може слугувати підставою для розробки відповідних кримінальних законів. Аналіз об'єктів кримінальних правопорушень, узятого в сукупності з іншими фактами кримінального правопорушення, дозволяє виокремити конкретні види правопорушень. На сьогодні проблема визначення

терміну "об'єкт кримінального правопорушення" залишається актуальною і вимагає подальших досліджень.

Основні погляди на об'єкт кримінального правопорушення можна розділити на дві групи: одна концентрується на тому, що об'єктом є суспільні відносини, а інша - на певних цінностях і благах. Навіть залишаючись прихильниками концепції "об'єкт кримінального правопорушення - суспільні відносини", вчені все частіше піддають цю концепцію критиці. "Ціннісна концепція" також має своє місце. Проте вирішальне значення має подальше дослідження визначення об'єкта кримінального правопорушення, оскільки правильне розуміння цього терміну має значення не тільки в теорії, але й у практиці правозастосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник. Х.: УкрЮА, 1994. 76 с.
2. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений. Право и политика. 2000. № 11. С. 4-15.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. Офіційний вісник України. 2008. № 93. С. 31.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. С. 141.